

**НАУКОВІ ЗАПИСКИ
НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
«ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»**

Серія «Філологічна»

Збірник наукових праць

Випуск 60

Острог
Видавництво Національного університету «Острозька академія»
2016

УДК 81. 161. 2+
81. 111
ББК: 81. 2 Укр. +
81. 2 Англ.
Н 34

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 8 від 25 лютого 2016 року)*

*Збірник затверджено постановою президії ВАК України
від 22 квітня 2011 року № 1-05/4*

Редакційна колегія:

Архангельська А. М., доктор філологічних наук, професор;
Білоус П. В., доктор філологічних наук, професор;
Вокальчук Г. М., доктор філологічних наук, доцент;
Пасічник І. Д., доктор психологічних наук, професор;
Поліщук Я. О., доктор філологічних наук, професор;
Тищенко О. В., доктор філологічних наук, професор;
Хом'як І. М., доктор педагогічних наук, професор, академік АН ВШ України;
Яворська Г. М., доктор філологічних наук, професор.

Н 34

Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»: збірник наукових праць / укладачі: І. В. Ковальчук, О. Ю. Костюк, Л. М. Коцюк. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2016. – Вип. 60. – 330 с.

У збірнику містяться статті, присвячені проблемам сучасного мовознавства та порівняльного літературознавства, а також методиці навчання іноземних мов. Збірник рекомендовано науковцям, викладачам, студентам-філологам і всім, хто цікавиться філологічною наукою.

УДК 81. 161. 2+
81. 111
ББК: 81. 2 Укр. +
81. 2 Англ.

Адреса редколегії:
35800, Україна, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2,
Національний університет «Острозька академія»,
факультет романо-германських мов

© Видавництво Національного університету
«Острозька академія», 2016
© Автори, 2016

O. Y. Kostiuk, L. I. Lushpay,
National University Ostroh Academy, Ostroh

TASK-BASED LANGUAGE TEACHING AS AN EFFECTIVE APPROACH IN FOREIGN LANGUAGE STUDIES

The article deals with the task-based approach in teaching foreign languages. This approach has been widely discussed since 1980-s and considered to be an effective method that gives good results. The two main approaches in foreign language teaching – Present-Practice-Produce and Task-Based Language Teaching – are compared from different perspectives: describing procedures, teacher and learner role, developing language and communicative competence; strong and weak points of the two are pointed out. Special attention is given to the basic element of TBLT – task. Various definitions of «task» are presented in the article that helps better and deeper understand its meaning in TBLT and the approach itself. Different kinds of tasks used in TBLT are briefly described in the article. The analysis helps the authors highlight both advantages and disadvantages of TBLT and define on what condition this approach can be effective and give good results. It has been proved by research and practice that TBLT can be successfully applied at all the levels of language studies. It is stressed that applying TBLT helps develop language competence of students and such important personal features as creativity and responsibility. For language instructors this method gives a wide range of opportunities to work out creative and communicatively aimed practical tasks.

Key words: task-based language teaching, present – practice – produce approach, task, teacher (instructor), student.

МЕТОД ТВОРЧОГО ЗАВДАННЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ШЛЯХ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті проаналізовано два широко використані підходи у навчанні іноземних мов – традиційний «презентація – практика – продукування» та відносно новий, який є орієнтованим на виконання комунікативно-творчої задачі. Порівняння цих двох підходів дає можливість визначити переваги та недоліки кожного.

Ключові слова: підхід, який базується на виконанні творчо-комунікативного завдання, традиційний підхід, завдання, викладач, студент.

МЕТОД ТВОРЧЕСКОГО ЗАДАНИЯ КАК ЭФФЕКТИВНЫЙ ПУТЬ ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

В статье проанализированы два широко используемых подхода в изучении иностранных языков – традиционный «презентация – репродукция – построение» и относительно новый, который основан на выполнении творческо-коммуникативной задачи. Сравнение этих двух подходов дает возможность определить преимущества и недостатки каждого.

Ключевые слова: традиционный подход, подход, основанный на выполнении творческо-коммуникативной задачи, задача, учитель (преподаватель), студент.

Learning foreign languages seems to become more and more increasing requirement of modern life. Issue of effective teaching methods have always been widely discussed in educational world community as finding the effective ones is the task of primary importance. Task-based language teaching (TBLT) has been discussed, developed and applied for the last two-decade period and proved to be more resultful and productive tool of teaching foreign languages than Present – Practice – Produce (PPP) approach.

PPP paradigm is well-known to all foreign language teachers as they become familiar with this approach during their initial training course. This commonly used system of teaching a foreign language, that is considered to be a classic one, consists of three stages, each of them well-described in textbooks in teaching methods. The staged are logically connected and make a coherent succession that is aimed at developing language and communicative skills.

The first stage called «present» consists in introducing a language item in a clear context to get across its meaning. This presentation can be done in various ways: through a dialogue, a text, a situation etc.

The second stage known as «practice» includes different kinds of reproductive drills and demands that the student uses the language correctly. The common types of exercises at this stage are filling gaps, matching halves of sentences, using the appropriate forms of verbs or other parts of speech, etc. Coming through this stage and doing practice helps students to become more comfortable with language items that are studied during the course.

The final stage of PPP approach is «production» stage, sometimes called «free practice» stage. It is supposed that at this stage students are able to produce certain language items (a grammar structure, thematic vocabulary) on their own and show both language and communicative competence.

Though the PPP approach seems to be quite effective researchers and language instructors (Ellis, Nunan, Prabhu) point out that many students have considerable difficulties in appropriate usage of studied language items after a while. At the second stage «practice» students usually give impression of being comfortable with the language item while doing exercises but a few lessons later they are not able to produce the language correctly.

One more obstacle in developing good language and communicative competence is in overusing the target structure so that it can sound completely unnatural. In addition to these flaws it often happens that students avoid producing the target language during the free practice stage because they find it easier to use existing language resources to complete the task.

The procedure of TBLT lesson consists of three main stages: pre-task, task cycle and language focus [5, 56-57]. At the pre-task stage the teacher introduces the topic, explores it with the class, highlights useful vocabulary and helps students understand task instructions.

The second stage – task cycle – includes three successive steps: task, planning and report. Performing the first step begins with carrying out a communication task. In the process of doing the task students can use whatever language they already have. At this step the teacher monitors the pair or group work but doesn't correct mistakes.

Having completed the first step, students move on to planning how to report on the outcome. While doing the planning step the emphasis shifts to the organization and accuracy. Now the teacher advises students on the language and helps them correct mistakes.

The second stage is finished with its final step – report – when some or all the groups report briefly to the whole class about the outcome they got having done the task. The others listen in order to compare findings or conduct a survey. The teacher may rephrase but not correct the language.

There can also be the fourth optional step of the second stage that is called «optional post-task listening». This phase consists in listening to native speakers to do the same task and in comparing the language [3, p. 25–38].

The content and the main goal of the third stage of TBLT can be easily guessed from its name – «language focus» which means that the central point of this stage is analysis of language items that were used for completing the task. At this stage students ask questions about the language features and the teacher conducts the activities that are aimed at mastering language skills [3, p. 38].

TBLT approach for teaching English as a foreign language was developed by professor N. Prabhu in Bangalore, Southern India at the end of 1980-s. He believed that students can learn more effectively when they are focused on the task, rather than on the language they use. Prabhu defined the task as «an activity which required learners to arrive at an outcome from given information through some process of thought and which allowed teachers to control and regulate that process» [4, p. 24].

Other definitions of the task highlight its important characteristics that are of great practical value in terms of effective foreign language teaching. Willis defines task as a process «where the target language is used by the learner for a communicative purpose in order to achieve an outcome» [5, p. 14]. Longman English Dictionary defines task as «a piece of work that must be done, especially one that is difficult or that must be done regularly»; and as a verb this word means «to give someone responsibility for doing something» [6]. William and Burden stress that task is «any activity that learners engage into process of learning a language» [3, p. 15]. In his definition Breen underlines that «a task is a range of learning activities from the simple and brief exercises to more complex and lengthy activities such as group problem-solving or simulations and decision-making» [3, p. 16].

To sum up, all the definitions stress that task is a process, an instrument, a piece of work that must be done regularly and systematically, with conscious responsibility and results in outcome. Getting the outcome is the main goal of carrying out the task and shows objectively the language progress.

We believe that pointing out the main kinds of tasks is important in terms of comparing the two approaches to foreign language teaching. Willis distinguishes six types of tasks that are used in TBLT paradigm [5]:

- ordering and sorting that requires sequencing, ranking, categorizing and classifying;
- listing that can be done by brainstorming and fact-finding;
- comparing that helps develop skills of matching, finding similarities and differences;
- problem solving which is aimed at analyzing real or hypothetical situations, reasoning and decision-making;
- sharing personal experience that is very helpful for teaching students narrating, describing and explaining attitudes, opinions and reactions;
- creative tasks that include brainstorming, fact-finding, ordering and sorting, comparing, problem-solving techniques [5].

It is evident that wide variety of tasks and different techniques and methods applied for their completing allow to use TBLT at different levels of language studies starting from A1. In PPP different kinds of tasks are also widely used at all levels but they normally focus on a particular form of the language or its function. In TBLT task is the main component and instrument of teaching that is viewed as a means of engaging students, who usually work in pairs or in small groups, in interactive authentic language use. The teacher uses a wide variety of linguistic forms, the meaning of which is made clear by the context. The main focus is on the task completion and the focus on language form comes at the end.

Tasks can be designed to develop any of the four language skills (reading, writing, speaking and listening); many tasks are often integrative, involving more than one skill. The task is directly connected with real life and students can use the knowledge they gain and the skills they develop while performing the task.

Essential features of TBLT like role of the teacher and students are worth attention. As Ellis and Willis point out the role of the teacher is on cooperating, listening and responding to student needs, deciding what tasks to work on and when to try a new task. An important part of the teacher work is to correct language, keep feedback, and help students monitor outcome of their activity [1; 5].

Ellis remarks that teacher's dominant authority turns into teacher's guidance in TBLT, so comparing to PPP that is teacher-centered, TBLT is learner-centered approach [1, ix]. Revealing this significant feature of the teacher's role Larsen-Freeman underlines that the main objective for the teacher lies in facilitating students' language learning by engaging them in a variety of tasks that have clear outcome [2, p. 156].

Students in their turn should work individually or with the groups equally, gather and organize information, present results to other students and instructors and are highly motivated to gain new knowledge of language and improve their language performance. Thus learners' role includes three main functions: group participant, monitor, risk-taker and innovator. By incorporating a focus on carrying out the task and by using the task as a basic unit of learning students become involved into planning and monitoring their own learning [3, p. 14]. It is necessary to add that students' readiness to be responsible for the results of their work and high level of their motivation is a sufficient condition of successful applying of TBLT.

Reflecting on the relationship between Communicative Language Teaching and Task-Based Language Teaching, D. Nunan defines the first as a broad philosophical approach to language studies that draws on theory and research in linguistics, psychology, sociology and anthropology. TBLT represents realization of this philosophy at the level of working out syllabus and methodology (other realizations of CLT include content-based instructions, text-based syllabuses, problem-based learning and immersion education) [3, p. 15].

Though TBLT combines developing of language and communicative competence as a unity, where these two essential components are inalienable, as any phenomenon this approach has its pluses and minuses. Among advantages of this approach researchers point out the following ones: it is suitable and applicable for students of all ages and different backgrounds; it allows meaningful communication and encourages students to be more ambitious in the language; students are exposed to a whole range of lexical phrases, collocations, patterns and language forms; they are free to use whatever vocabulary and grammar they know rather than just certain and restricted forms that are supposed to be studied in the lesson. The list of TBLT disadvantages includes requirement of a high level of creativity, individual and group responsibility on the part of students; it requires resources beyond textbooks and related materials usually found in language classrooms and there is a risk for learners to achieve fluency at the expense of accuracy.

Having analyzed the main characteristics of TBLT we can conclude that TBLT as an effective realization of CLT can be successfully applied for university students of both language and non-language specialties. What is more – using TBLT paradigm

can help students master not only their language skills but also such positive personal characteristics as creativity, responsibility, ability to cooperate and work in a group. Though at the reproductive stage of language learning and teaching PPP approach can be also used effectively and give good results on condition that students are hard-working, motivated and are aware of the role of reproductive language drills.

Works cited:

1. Ellis, Rod. The Methodology of Task-Based Teaching. – Auckland : University of Auckland, 2006.
2. Larsen-Freeman, Diane. Techniques and Principles in Language Teaching. – Oxford : Oxford University Press, 2000.
3. Nunan, David. Task-Based Language Teaching. – Cambridge : Cambridge University Press, 2004.
4. Prabhu, N.S. Second Language Pedagogy. – Oxford : Oxford University Press, 1987.
5. Wills, Jane. Framework for Task-Based Learning. – Harlow : Longman, 1996.
6. Longman Dictionary of Contemporary English : <http://global.longmandictionaries.com>

УДК 378.091

T. Pyvovarchuk,

Rivner staatliche geisteswissenschaftliche Universität, Rivner

GRUNDLAGEN INTERKULTURELLER KOMMUNIKATION

BASICS OF INTERCULTURAL COMMUNICATION

The article analyzes the notion of communication as a means of general understanding between people. The characterizes common principles of communication. The essence of cross-cultural communication has been defined.

Intercultural communication is defined as situated communication between individuals or groups of different linguistic and cultural origins. This is derived from the following fundamental definitions: communication is the active relationship established between people through language, and intercultural means that this communicative relationship is between people of different cultures, where culture is the structured manifestation of human behavior in social life within specific national and local contexts, such as political, linguistic, economic, institutional and professional. The authors note that in the communication carriers of different cultures quite likely is the appearance some confusion and problems whose solution is possible by studying the characteristics of intercultural communication.

Key words: *the principles of communication, intercultural communication, verbal and nonverbal communication components.*

ОСНОВИ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті проаналізовані принципи комунікації в цілому та охарактеризовано поняття міжкультурної комунікації зокрема. Визначено найбільш характерні її риси. Названі можливі причини виникнення проблем та непорозумінь під час міжкультурної комунікації.

Ключові слова: *принципи комунікації, міжкультурна комунікація, вербальні та невербальні компоненти комунікації.*

ОСНОВЫ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

В статье проанализированы принципы коммуникации в целом и охарактеризовано понятие межкультурной коммуникации в частности. Определены наиболее характерные ее черты. Названы возможные причины возникновения проблем во время межкультурной коммуникации

Ключевые слова: *принципы коммуникации, межкультурная коммуникация, вербальные и невербальные компоненты коммуникации.*

Der vorliegende Artikel stellt ein allgemeines Verständnis vom Sammelbegriff Kommunikation, eine kurze Untersuchung zu den Fragen der Interkulturellen Kommunikation sowie deren Rolle für die Verständigung der Menschen aus verschiedenen Kulturen vor.

Kommunikation ist ein Teil der Naturgeschichte des Menschen. Sie ist das alltäglichste, verbindlichste und treffendste Element menschlichen Miteinanders, das aufgrund von Nichtverstehen oder Missverstehen schnell und oft völlig unbemerkt den Anlass zu Unbehagen, Ablehnung, Aggression in der Begegnung gibt. Das Wissen über unsere Kommunikation ermöglicht eine bessere Kommunikation. Wenn man weiß, wie Kommunikationsstörungen und Konflikte entstehen, kann man diesen vorbeugen bzw. besser damit umgehen.

Die Internationalisierung des Berufslebens, die Globalisierung moderner Gesellschaft, die weltweiten Migrationsbewegungen, die notwendige Zusammenarbeit in verschiedenen internationalen Projekten, die Mitarbeit in den internationalen Gruppen erfordern ein Wissen um Prozesse und Probleme der interkulturellen Kommunikation. Dabei sind nicht das Wissen um unterschiedliche Terminologien oder Grammatiken von zentraler Bedeutung für das gute Funktionieren der Kooperation, sondern gerade das Wissen um generelle pragmatische Unterschiede im kommunikativen Verhalten.

Kommunikation ist vielfach untersucht worden und vielfach definiert worden. Mit den Fragen der Kommunikation beschäftigten sich Wolfgang Bergsdorf, Geert Hofstede, Rudi Keller, Sigfried Maser, Paul Watzlawick u.a. Die Vielfalt des Kommunikationsphänomens erschwerte es, eine generelle bzw. spezifische Definition von Kommunikation zu geben. In meisten Untersuchungen wird menschliche Kommunikation als Abfolge von Nachrichtenübermittlungen zwischen Kommunikationspartner gefasst. Die Kommunikationspartner nehmen dabei abwechselnd die Rolle von SenderIn und EmpfängerIn ein, die Auffassung lässt sich charakterisieren als das technische Transportmodell von mir zu dir, bei dem Laute oder Schriftzeichen transportiert werden. Entscheidend aber bei der menschlichen Kommunikation ist das Verstehen.

Zu den gängigen Verwendungsweisen des Wortes *verstehen* gehören:

- verstehen, was jemand meint (seine Intentionen erkennen);
- einen Text verstehen (seinen Sinn erfassen);
- einen Satz verstehen (seine Bedeutung verstehen);
- ein Wort verstehen (wissen, was es heißt);
- eine Sprache verstehen (sie können);
- eine Handlung verstehen;
- eine (z.B. eine physikalische) Theorie verstehen;

- ein Phänomen verstehen (seine Ursachen kennen);
- einen Menschen verstehen (Verständnis für ihn haben).

Zentral erscheint der erste Aspekt, insofern er den eigentlichen Sinn menschlicher Verständigung charakterisiert und insofern er jeder Entwicklung anderer Verstehensfähigkeiten vorangeht [4, S.46]. Erfolgreich ist Kommunikation nur dann, wenn EmpfängerIn die Botschaft auch so verstanden hat, wie SenderIn sie gemeint hat.

Der Kommunikationsprozess kann drei Verlaufsvarianten nehmen. Wenn der Inhalt einer Botschaft so entschlüsselt wird, wie sie gemeint war, kann man von Verstehen reden. Bleibt zwischen SenderIn und EmpfängerIn Verständnislosigkeit und ist dies beiden Seiten bewusst, so lässt sich von Nichtverstehen reden. Missverstehen bedeutet eine vermeintliche Verständigung. Es basiert auf der irrigen Annahme, dass bei Empfang einer Botschaft dieser genau die gleiche Bedeutung und Interpretation gegeben wird, wie von Sender oder Senderin beabsichtigt – ein Irrtum, der unbemerkt bleibt [6, s. 62].

Die interkulturelle Kommunikation als interpersonale Interaktion zwischen Angehörigen verschiedener Gruppen ist mehr als die konventionelle Kommunikation, aufgrund von Kulturunterschieden, dem «... Risiko des Nichtverstehens, Missverstehens und völligen Scheiterns ausgesetzt» [5, s. 68].

Heute ist klar, dass Kommunikation mit Menschen fremder Kulturen besondere Kenntnisse und Fähigkeiten erfordert. Zum Verstehen sowie zum Kommunizieren ist mehr als sprachliches Wissen erforderlich. Für Kommunikationsstörungen gibt es verschiedene Ursachen: Missverständnisse, welche in der verbalen und nonverbalen Kommunikation auftreten können, Vorurteile, unterschiedliche Ansichten, Meinungen, Wertvorstellungen und Bedürfnisse. Wenn man verstanden wird oder als Kommunikationspartner akzeptiert wird, muss man bestimmte Regeln, Konventionen und Normen befolgen. Kommunikationspartner aus unterschiedlichen Sprachgemeinschaften und Kulturen verfügen über unterschiedliche Kommunikationswissensbestände und sie bedienen sich in konkreten Kommunikationssituationen oft unterschiedlicher Handlungsorientierungen und Interpretationsmuster, was die Basis für die Kommunikationsprobleme schafft.

Es gibt viele heiße Momente in der interkulturellen Kommunikation, sei es, dass sie mehr als sprachliches Problem wahrgenommen werden oder eher am Verhalten festgemacht. Nach Heringer kann jeder mögliche sprachliche und auch nichtsprachliche Aspekt von Kommunikation Missverständnisse oder auch Konflikte auslösen. «Heiße Momente sind in der interkulturellen Kommunikation so zahlreich, heiße Stellen so verbreitet, dass man sie nicht auf Vorrat bewältigen kann. Man kann sich nur sensibilisieren und methodisch darauf vorbereiten. Denn zuerst gilt es einmal sie zu erkennen, zu realisieren, dass ein Kommunikationsproblem vorliegt» [4, s. 161].

In der interkulturellen verbalen Kommunikation passiert es oft, dass die Kommunikationspartner aneinander vorbeireden oder das vom Partner Gesagte nicht richtig interpretieren. Denn die Informationen, die die eine Seite sendet, sind nicht die gleichen, die die andere Seite empfängt. Informationen werden je nach den eigenen Gewohnheiten, der eigenen Denkweise, dem eigenen Standpunkt und den vorhandenen Kenntnissen unterschiedlich aufgenommen und interpretiert, und deshalb auch häufig nicht oder falsch verstanden.

Darüber hinaus hat Michael Agar das Konzept der Rich Points entwickelt [1]. Rich Points sind Stellen, an denen in der Kommunikation häufiger Probleme auftreten, die aber deswegen reich sind, weil sie Einsichten in Kulturen verschaffen. Rich Points sind die Stolpersteine der Kommunikation – man hat einen solchen Punkt gefunden, wenn Kommunikationsprobleme auftauchen, die aus mangelnder Kenntnis kultureller Hintergründe entstehen. Charakteristisch für Rich Points ist, dass die Schwierigkeiten nicht nur im Kontakt mit anderen Kulturen auftreten können (interkulturell), sondern auch in unterschiedlichen Meinungen und unterschiedlichen Erklärungen und Definitionen der Muttersprachler (intrakulturell).

Hans Jürgen Heringer hat das Konzept der Rich Points etwas generalisiert, indem er Hotspots, die heißen Stellen in der interkulturellen Kommunikation, die Verschmelzungsmomente von Sprache und Kultur, zur empirischen Basis der interkulturellen Kommunikation macht. Dabei handelt es sich um Sprachhandlungen, die zwar in jeder Kultur existieren, aber sprach- und kulturspezifisch gedeutet werden. Das sind solche Themen wie Begrüßung, Anreden und Namen, Vorstellung, persönliche Fragen, Einladungen, Gastgeschenke, Speisevorschriften, Ja und Nein sagen, Konversation, Zuhören, Reaktionen, Themen und Topics, Schweigen, Kritik, Humor, Entschuldigung, Beenden eines Kontakts, Körpersprache.

Die Beispiele, die Heringer anführt sind so zahlreich, dass man sich fragen mag, wie es überhaupt möglich sein kann, sich in der Kommunikation nicht die Finger zu verbrennen. Gebe ich meinem Gegenüber die Hand oder nicht? Benutze ich die Du – oder Sie-Form? Worüber reden wir jetzt? Welche Themen sind angebracht? Denn man kann durchaus nicht über alles reden. Und das Lächeln meines Gegenübers – ist das Verlegenheit oder Freude? Hier wird Heringers Überzeugung deutlich, dass, wer wirklich verstehen will, sich mit Nuancen und Details befassen muss. Nur sie zeigen, wie differenziert Kommunikation verläuft und wie viel Kultur in ihr steckt [7].

Auch im paraverbalen Bereich gibt es große kulturelle Unterschiede, die beim Erwerb einer Fremdsprache meist unberücksichtigt bleiben und im interkulturellen Austausch oft großes Unbehagen auslösen können. Die Intonation, die Tonhöhenmodulation, die Betonung, die Lautstärke, Regeln des Sprecherwechsels unterscheiden sich allgemein stark.

Nonverbale Botschaften sind zwar viel seltener Gegenstand bewusster Aufmerksamkeit und Interpretation als Sprache, aber trotzdem scheinen die meisten Menschen im Falle der Widersprüchlichkeit eher dem Körper zu trauen [4, s. 68]. Erklärt wird dies u.a. damit, dass vor allem die verbale Äußerung von Emotionen kulturabhängig stark reglementiert ist und häufig als unangemessen gilt. Körpersprache in ihrer Mehrdeutigkeit und Flüchtigkeit lässt im Zweifelsfall immer den Ausweg offen «nichts gesagt» und doch alles zum Ausdruck gebracht zu haben, was letztendlich natürlich auch Missverständnissen breiten Raum lässt [6, s.51].

Das, dass die Kommunikation nicht nur aus der Sprache, sondern auch aus paraverbalen und nonverbalen Phänomenen besteht, bestätigt auch die Boltons Klassifikation vier Kommunikationsebenen, die untereinander in Wechselbeziehung stehen und in ihrem Zusammenspiel ein Kommunikationssystem bilden:

- a) verbale Kommunikation: lexikalische, syntaktische, rhetorisch-stilistische Vertextungsmittel; Direktheit/Indirektheit
- b) nonverbale Kommunikation: Mimik, Gestik, Körperhaltung, Blickkontakt, Zuwendung (intentional vs. nicht-intentional)
- c) paraverbale Kommunikation: Lautstärke, Stimmfarbe, Sprechrhythmus, Lachen, Hüsteln, Pausen, Akzent
- d) extraverbale Kommunikation: Zeit, Ort, symmetrisch-asymmetrische Kommunikationsbeziehung; Kleidung; Kontext; taktile (fühlbare), olfaktorische (riechbare) Aspekte [2, s.480].

In der Kommunikationssituation liegen also zwei Hürden: Zum einen, eine gemeinsame Sprache zu finden, d. h. sprachliche Verständigungsprobleme weitgehend auszuklammern. Zum anderen in der Fähigkeit, nonverbale Botschaften zu entschlüsseln (Körperhaltung, Mimik, Gesten, Objekte). Dies setzt allerdings bereits Kenntnisse über die Kultur der Anderen voraus.

Schlussfolgernde Anmerkungen.

Bei dem Begriff Interkulturelle Kommunikation geht es um die Verständigung zwischen Menschen aus unterschiedlichen Kulturen. Die Unterschiede zwischen verschiedenen Kulturen zu kennen, ist sehr wichtig für die interkulturelle Kommunikation.

Verständigung trotz unterschiedlichen kulturellen Hintergrundes ist möglich, wenn man die Tatsache akzeptiert, dass heute in der Welt Menschen miteinander leben und arbeiten, die einfach kulturell anders sind. Wenn wir uns dies bewusst machen, können wir Verständigung untereinander erreichen. Es gibt heute Kenntnisse darüber, wie man miteinander kommunizieren kann. Interkulturelle Kommunikation ist erlernbar [3, S.9].

Literatur:

1. Agar, Michael. Language Shock: Understanding the Culture of Conversation / Michael Agar. – New Yourk : Morrow. – 1994.
2. Bolten, Jürgen. Interkulturelle Wirtschaftskommunikation. / Jürgen Borgen // In: Walter, Rolf (Hg.) Wirtschaftswissenschaften. Eine Einführung. – Paderborn : Schöningh. – 1997. – S. 469–497.
3. Broszinsky-Schwabe, Edith. Interkulturelle Kommunikation. Missverständnisse – Verständigung / Edith Broszinsky – Schwabe. – Wiesbaden : Verlag für Sozialwissenschaften. – 2011. – 251 S.
4. Heringer, Hans Jürgen. Interkulturelle Kommunikation: Grundlagen und Konzepte / Hans Jürgen Heringer. – Tübingen : Narr Francke Attempto Verlag GmbH. – 2010. – 239 S.
5. Knapp, Karlfried, Knapp-Potthoff Annelie. Interkulturelle Kommunikation. / Karlfried Knapp, Annelie Knapp-Potthoff // In: Zeitschrift für Fremdsprachenforschung I. – 1990. – S. 62–93.
6. Losche, Helga. Interkulturelle Kommunikation. Sammlung praktischer Spiele und Übungen. / Helga Losche. – Augsburg : Ziel GmbH. – 2005. – 227 S.
7. Pugliese, Rossella. Heringer, Hans Jürgen: Interkulturelle Kommunikation [Electronic Resource]: [http // www.linse.uni-due.de/rezensionen-356/articles/interkulturelle-kommunikation-2581.html](http://www.linse.uni-due.de/rezensionen-356/articles/interkulturelle-kommunikation-2581.html)

UDC 378.14.017

N. B. Samoilenko,
Sevastopol State University, Sevastopol

DEVELOPING ACADEMIC WRITING IN INTERCULTURAL UNIVERSITY SETTINGS: KEY FEATURES, EFFICIENCY AND CHALLENGES

The paper introduces the course book materials for developing students' humanities intercultural competence in the process of academic writing teaching, describes the task examples from the text book; it is proved the efficiency and challenges of such a course introduced at Sevastopol State University, Sevastopol, Crimea.

Key words: EAP, ESP, EFL, the course book materials, contents, developing of intercultural competence, writing strategies, specialist of humanities, Institute of Humanities and Pedagogy.

РОЗВИТОК АКАДЕМІЧНОГО ПИСЬМА В МІЖКУЛЬТУРНОМУ УНІВЕРСИТЕТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ: КЛЮЧОВІ ОСОБЛИВОСТІ, ЕФЕКТИВНІСТЬ І ВИКЛИКИ

У статті представлено навчально-методичне забезпечення для формування міжкультурної компетентності в процесі навчання академічному письму; описано приклади завдань з навчального посібника; доведено ефективність такого курсу, що впроваджується в Севастопольському Державному Університеті, Севастополь, Крим.

Ключові слова: EAP, ESP, EFL, матеріали посібника, зміст, формування міжкультурної компетентності, стратегії навчання письму, спеціаліст гуманітарного профілю, гуманітарно-педагогічний інститут.

РАЗВИТИЕ АКАДЕМИЧЕСКОГО ПИСЬМА В МЕЖКУЛЬТУРНОЙ УНИВЕРСИТЕТСКОЙ СРЕДЕ: КЛЮЧЕВЫЕ ОСОБЕННОСТИ, ЭФФЕКТИВНОСТЬ И ВЫЗОВЫ

В статье представлено учебно-методическое обеспечение для формирования межкультурной компетенции специалиста гуманитарного профиля в процессе обучения академическому письму; описаны примеры заданий из учебного пособия; доказано эффективность такого курса, внедряемого в Севастопольском Государственном Университете, Севастополь, Крым.

Ключевые слова: EAP, ESP, EFL, материалы учебника, содержание, формирование межкультурной компетенции, стратегии обучения письму, специалист гуманитарного профиля, гуманитарно-педагогический институт.

Introduction. Today's learners have to navigate the world of work, study, and travel among people of diverse language backgrounds and unfamiliar cultures. Language and intercultural communication skills are considered to be basic skills in our globalizing world. So cultural awareness is also a crucial 21st century skill. Being aware of other cultures and how they influence what people say, do or write is a key factor of critical literacy.

Nowdays, the concept English for Academic Purposes (EAP) has been the major driver for the changes in the English as a Foreign Language (EFL) programme at Sevastopol State University (SSU), Pedagogical Institution of Humanities (PIH), which is one of the institutions of the SSU. Some successful steps have been made in our university towards incorporating academic writing into general *English for Specific Purposes* (ESP) courses.

Former Sevastopol Municipal University for Humanities (SMUH), which was a regional scientific and educational complex, carried out trainings for future specialists on educational levels «Bachelor», «Specialist» in 3 different areas: pedagogy, psychology, philology.

At present, the main fields and activities of the Sevastopol State University (SSU), Pedagogical Institution of Humanities (PIH), are multifaceted and include educational, methodological and scientific activities, as well as international cooperation. Our university offers academic programs at all levels including undergraduate, graduate, post-graduate ones.

The University has always put the importance of shaping intercultural communication with a global extension of education at the forefront and support conducting various international educational and scientific programs.

Aim of the article. Introduction of the course book materials for developing students' humanities intercultural competence in the process of academic writing teaching, description of the task examples from the text book.

Theoretical background. The language teaching profession's interest in cross-cultural communication has increased during the past few decades. According to Kramsch (1995), this development is due to political, educational, and ideological factors (Kramsch, 1995) [3; 6].

Further exploration of this aspect may be found in many sources. Intercultural communication has been described by a number of language educators, including Chen, Guo-Ming & Starosta, William J. (2005), Stella Ting-Tomey (1999), Cooper, P. J., Callo-

way-Thomas, C., & Simonds, C. J. (2007), William B. Gudykunst (2003), Guo-Ming Chen and William Starosta (2005) [4; 7; 8].

The primary characteristics of intercultural communication are summarized by James Neuliep. He provides a clear contextual circular model for examining communication within cultural, micro-cultural, environmental, socio-relational, perceptual contexts, and verbal and nonverbal codes, applies the model to the development and maintenance of intercultural relationships, the management of intercultural conflict, intercultural management, intercultural adaptation, culture shock, and intercultural competence [6].

Our research describes an attempt to shift the accent to academic writing in an EL textbook for students. The purpose is to show how general EL course can be taught alongside English academic writing, the place of academic writing in the whole system of textbook materials and show how other tasks contribute to understanding academic writing conventions and developing academic writing skills [6].

The development of English academic writing courses in the universities is a new tendency. The courses are designed to prepare students for careers as international professionals by focusing on the cultural factors that influence communication in international/intercultural relations as well as the rules that proscribe and prescribe behavior.

The students were being asked to publish during their graduate studies, in many cases, especially in the sciences, the need for writing in English for international journals became apparent.

Yakhontova T. V. states that it is generally known that English is now the world language of various spheres of life. To learn how to efficiently write in English means to get excellent opportunities of expressing one's thoughts and ideas in this dominant language and of becoming able to communicate with colleagues and friends throughout the world. The teachers of universities interested in introducing and teaching writing courses can receive appropriate training during interactive workshops, long-distance courses and summer schools; they can be offered syllabi of writing courses for their institutions, various printed materials and more specific help and advice either in person or via the Internet. In all these activities, the emphasis is on the training of effective approaches to writing suitable for the educational and cultural context [2].

Currently there are many different programs throughout the country. There are MA writing programs, PhD programs in various disciplines, and the addition of a writing component to reading comprehension courses, which are required at the undergraduate level. However, there are no real standards, no common goals. Most writing instructors come from other fields and have had little training in the teaching of academic writing [1].

The Master first year syllabus has the following main features: it places project work at the centre of the learning; it equips the trainees with the full range of skills necessary for writing the graduation paper; it completes the preparation of the trainees to function as autonomous language learners in their future education and careers; it caters for the needs of both future practitioners and researchers.

The Master first syllabus strives to enable the trainees to approach the most relevant processes of social development, signification and identity formation of the foreign culture(s), so that by communicating about them, they can learn about and compare these processes with what they know of their own, and possibly other, culture(s).

By the end of Master Year 2, trainees will be able to: read a wide range of written materials, including manuals, specialised articles and literary writing, and evaluate them critically for further use in their teaching and research work; make presentations using appropriate register devices and logical structure, highlighting significant points; produce different types of academic writing, including articles, complex reports, summaries, reviews and reports on professional issues, project proposals and research papers; make independent and effective use of all available reference resources and sources to complete their course, research and project papers; acquire trans-cultural values as a result of cross-cultural comparison of different languages and cultures.

We present the course «Teaching Professionalism and Intercultural Communication», an advanced course for Master students with a strong language background. The course is based on lecturing, reading materials and practical classes. Its objective is to teach the students how to use their knowledge of teaching foreign languages in a professional environment abroad and adapt to intercultural environments at foreign universities.

The course topics are: Educational (teaching) Professions and Ethics; Study Opportunities (education abroad, international students in the USA, Europe, international exams, international teaching education); Research Opportunities (teaching research, teaching writing and citations, teaching resource databases, reviews and bibliography, publications); career opportunities (teaching jobs and internships, teachers' professional associations, applications, statements of purpose, resumes); Opportunities for International Cooperation (globalization of the teaching profession, teachers' conferences and workshops) [8].

The course emphasizes culture and explore how culture both influences and reflects communication dynamics. Culture is understood to incorporate regional background, values, world views and associated thought processes; religion, gender, age, status, and social perception; language, and nonverbal communication, among other elements.

Students are expected to demonstrate a critical and informed awareness of cultural content, identity, and relational/procedural issues in their country through class presentations, discussions, and a long paper.

The rationale for the course is that, in the current environment, cross-cultural (or intercultural) communication is inevitable. Without an understanding of the cultural communication imperatives, it is very difficult, if not impossible in some cases, to understand, work with, manage, or influence individuals from another culture. The course involves some theory and proven models, but primarily focuses on practical applications and case studies. We explore how to communicate effectively in a multicultural environment, and how to manage and resolve cross-cultural conflicts.

There are seven course objectives:

1. Understanding the role of communication in culture.
2. Recognizing cultural variability.
3. Familiarizing students with the communication norms, rituals and prescribed/proscribed behaviors of other cultures.
4. Learning about the major barriers to intercultural communication, adjustment to other cultures, and culture shock.
5. Learning how differences in intercultural communication manifest themselves in different professional settings.
6. How culture influences perception and thus the organization of the psyche.
7. Increasing sensitivity to our own cultural background and its impact on how the students communicate, work and interact with people from other cultures.

Students read material, attend class, complete assignments, and participate in class discussions and cases. Students demonstrate their understanding of cross-cultural communication through a presentation, a final exam and a final paper. Students or teams report on specific articles or topics. The final paper is an intercultural communication study of a selected region, country, or culture.

The activities in the workshops help the students develop themselves as participants of international programs or as international students, and an improvement in the quality of their overall writing was also perceived by the participants themselves.

There are some tasks from the text book:

1) Topic: *Teacher Professional Development: It's Not an Event, It's a Process.*

Task 1. Watch video about the Teaching Knowledge Test (TKT) program and finish the sentences:

1. The Teaching Knowledge Test (TKT) is a test of _____.
2. It focuses on different teaching _____.
3. TKT aims to test candidates' knowledge of concepts related to language, language use and the background to and practice of _____.
4. TKT aims to provide an easily accessible test about teaching English to speakers of other languages, which is prepared and delivered to international standards, and could be used by candidates to access further training and enhance _____.
5. TKT is for pre-service teachers and for experienced teachers, for teachers of primary, secondary and _____.
6. This flexible and accessible award will help the teachers to understand: different methodologies for teaching; the 'language of teaching'; the ways in which resources can be used; the key aspects of lesson planning; _____.
7. There is no Pass/Fail. Every candidate receives _____.
8. TKT has _____. Each module consists of a test of _____, lasting 80 minutes, which require you to select the correct answer and mark this _____.

Answers: *professional knowledge for English language teachers, teaching methods, lesson planning, resources and classroom management, language teaching and learning; career opportunities, adult learners, classroom management methods for different needs, receives a certificate for each module taken, three core module, 80 objective questions, a computerised answer sheet.*

Task 2. Choose the appropriate rules for writing applications.

APPLICATION Does AND DON'Ts

Does	Don't's
1. Submit application materials by the deadlines!	
2. Contact the university without using your full name. An email with just a first name, a nickname or no name does not allow a university to check your records and find out if your application has arrived.	
3. Ask for basic information easily found on a school's website.	
4. Make sure the data provided on all university forms is identical. When names and addresses are translated into roman letters, make sure they are spelled the same way consistently. Students should always use their full name and all information should match that given when taking standardized tests.	
5. Get foreign language documents translated into English and certified. Submit both the original document and the certified English translation with your application.	
6. Include all your activities – sports, clubs, volunteer opportunities, employment, etc.	
7. Briefly explain any award that is not intuitive. How is an admissions counselor supposed to know what «Recipient of the EFA Award» means?	
8. Send copies of every award or certificate you have received. Your accomplishments should be noted in the application. A list of awards is better than many sheets of paper.	
9. Spell the institution's name wrong. Is it college or University? If adapting the same essay to different schools, don't forget to change the name of the institution each time.	
10. Plagiarize or use someone else's language. It is easy to tell when the feel of the one essay varies from the others. Do, however, have an English teacher/counselor review your applications essay(s) for grammatical errors.	

Task 3. Writing. There are 2 parts of the statement of purpose.

a) Fill in the gaps.

Statement of purpose (example)

1. love messages	9. the group work
2. interaction of Marcians	10. «spectacles with pink glasses»
3. much opportunities	11. ability to teach
4. had frightened me	12. gained a lot of self-confidence
5. applied to	13. Courses of Foreign Languages
6. looking for	14. connected with
7. using methods	15. much opportunities
8. surprises	

I was born in a small town where weren't _____ not for the study neither for the work. Pedagogical and technical institutes located there didn't attract me because they didn't offer the major that I dreamed for. I _____ one of the oldest and most prestigious universities in Ukraine and was admitted to the department of French & English philology and teaching.

I studied theory of teaching, translation and large pool of other things that I believed necessary _____ of my future students (their attention was considered, of course). But when I had the first practical training at secondary school, I understood that I had been wearing _____. Nobody was interested in French literature and though the pupils tried to seem attentive, some of them were doing mathematics or physics home tasks, some of them writing _____, all others were drawing or sleeping with open eyes. The following days brought other unpleasant _____. I discovered that pupils never read the literature that they should. When we had a lesson _____ the novel of famous French author A. De Saint-Exupery «The Human Planet», one guy composed his own story about _____, with Human beings on the Earth. I felt the total disappointment with my knowledge of pedagogy and _____.

Due to globalization, presentations in English are becoming more and more common in academic and professional life, which makes it necessary for students to develop their presentation skills. For the final stage of the project, students should be introduced to the features of a good presentation, including how to begin and end, include and refer to visuals, and use signposting, which is informing the audience about the main points you will cover and then referring to those points during the presentation. (Online presentations can be watched at: www.ted.com. This website features accomplished and often famous speakers who talk about a variety of topics such as culture, science, business, and global issues.)

Conclusion. As there were no courses in academic writing, PhD advisors were expected to teach their students how to write in English, how to publish, and how to enter the international scientific community.

Didactics materials, which were used for developing intercultural competence of students of humanities, were designed in accordance with principles, substantial for intercultural communication in a professional environment and were components on the basis of which the successive developing intercultural competence was carried out.

Preliminary results of introducing the new program are presented. It is necessary to discuss some considerations as to the prospects of teaching academic writing, which are potentially applicable to similar intercultural and educational situations.

For this reason there is a necessity of implementation in the system of pedagogical education the special integrated courses and developing of the educational literature which would combine achievements of philosophical, psychology-pedagogical linguistic disciplines for improving the preparation of students for intercultural communication.

The main goal of the future projects is to improve the present system of education of the residents and students by creating a Master program in «Foreign Languages and Intercultural communication teaching», revising relevant curricula, existing relevant modules of teaching courses and approximating them to the European educational standards, developing and implementing training and retraining programs.

References:

1. Кузьменкова Ю.Б. Academic project presentations: Student's Workbook: Презентация научных проектов на английском языке: Учебное пособие для студентов старших курсов и аспирантов / Ю. Б. Кузьменкова – 3-е издание. – М.: Издательство Московского университета, 2011. – 132 с.
2. Яхонтова Т. В. Основи англomовного наукового письма: навч. посібник для студентів, аспірантів і науковців / Т. В. Яхонтова – [2-ге вид., стер.]. – Львів: ПАІС, 2003. – 220 с.
3. Anderson J.R. The Architecture of Cognition Cambridge, MA / J.R. Anderson. – Harvard University Press, 1983. – 8 p.
4. Gudykunst W.B. Communicating with Strangers / W.B. Gudykunst, Y. Y. Kim. – Boston, 1997. – 444 p.
5. Knapp Karlfried. Intercultural Communication in EEE [Електронний ресурс] / Karlfried Knapp. – Режим доступу: <http://www.cs.uu.nl/docs/vakken/bci/programma/intercult.html>.
6. Samojlenko N.B. Building bridges on the web: using the Internet for cultural studies / N.B. Samojlenko // Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky. – Slovakia, 2013. – Vol. 1. – №. 1. – S. 82–84.
7. Samojlenko N.B. Development and implementation of curricula for bilingual education in Ukraine / N.B. Samojlenko // Nauka i Studia. – 2013. – NR15 (83). – S. 33–42.
8. Samojlenko N.B. Using the Internet for cultural studies / N.B. Samojlenko // Science, Technology and Higher Education [Text]: materials of the II international research and practice conference, Vol. II, Westwood, April 17th, 2013 / publishing office Accent Graphics communications – Westwood – Canada, 2013. – 720 s. – S. 626–629.

УДК 81'342:159.9:[81'246.1+81'246.2]

L. Shnurovska,

Kyiv National Linguistic University, Kyiv

COGNITIVE GROUND OF PHONETIC PRIMING IN MONO- AND BILINGUALISM

The article views the phonetic priming as a cognitive linguistic phenomenon that optimizes and inhibits speech recognitions and production embracing simulation, working and long-term memory, interference, restoration capacity, and auditory modality. The phonetic priming is defined as an implicit form of memory embodied in residual activation of previously experienced stimuli in particular L1 or L2 exposure.

Keywords: phonetic priming, simulation, working and long-term memory, interference, restoration, audition, stimulus.

КОГНІТИВНА ОСНОВА ФОНЕТИЧНОГО ПРАЙМІНГУ В МОНО- І БІЛІНГВІЗМІ

У статті розглядається фонетичний праймінг як когнітивно-лінгвістичний феномен, який оптимізує або пригнічує розпізнавання і породження мовлення та охоплює моделювання, короткострокову і довгострокову пам'ять, інтерференцію, розпізнавальну здатність, а також слухову модальність. Фонетичний праймінг визначається як імпліцитна форма пам'яті, втілена в залишковій активації раніше пережитих стимулів в конкретному досвіді рідної або іноземної мови.

Ключові слова: фонетичний праймінг, моделювання, короткострокова і довгострокова пам'ять, інтерференція, відновлення, слухове сприйняття, подразник.

КОГНИТИВНАЯ ОСНОВА ФОНЕТИЧЕСКОГО ПРАЙМИНГА В МОНО- И БИЛИНГВИЗМЕ

В статье рассматривается фонетический прайминг как когнитивно-лингвистический феномен, который оптимизирует или ингибирует распознавание и производство речи, и охватывает моделирование, кратковременную и долговременную память, интерференцию, распознавательную способность, а также слуховую модальность. Фонетический прайминг определяется как имплицитная форма памяти, воплощенная в остаточной активации ранее пережитых стимулов в конкретном опыте родного или иностранного языка.

Ключевые слова: фонетический прайминг, моделирование, кратковременная и долговременная память, интерференция, восстановление, слуховое восприятие, раздражитель.

Evidently, all current models of spoken word recognition share the assumption [2; 3; 4; 5; 9; 10; 11] that the perception and production of speech involve two fundamental processes: activation and competition. In such activation-competition models, the hallmark of the discrimination process is competition among multiple representations of words activated in memory. As a result, the role of competition has been a primary focus of research and theory on spoken word recognition in the last few years.

In bilingualism, L2 learner's speech recognition is firmly grounded on the persistence of the phonetic priming further enclosing simulation, working and long-term memory, phonetic and prosodic interferences, auditory modality, etc. In recent years, priming is viewed as an implicit, or non-conscious, form of memory. When a bilingual encounters a stimulus of a given type, he activates its mental representation, but searching for the unique mental representation for the stimulus, he activates associate for that stimulus, as well. Priming, then, consists in residual activation from previously experienced stimuli. Here, in both cases of L1 and L2 speech recognition, congruency as well compatibility are mediated by priming preserving particular specificity in each of the processes. These processes rely upon general cognitive abilities, and the set of units or constructions eventually building up the inventory that represents the speaker's language system or knowledge of the language. Accordingly, in our study we aim to synthesise the cognitive background of priming effect, namely phonetic, embracing cognitive processes responsible for phonetic perception, articulation and introspection.

The priming effect in L1 and L2 processing relies on the basic cognitive mechanisms. In priming, the roles of simulation focuses on grounded cognition as well as representation system of cognitive mechanisms. Here, simulation is the reenactment of

perceptual (audition), motor (articulation), and introspective (interference detection and fluency) states acquired in the exposure and all referred to the phonetic processing. For instance, we figured out that namely the motor (articulatory) ground for the priming effect in voice quality settings for English and Ukrainian lies in antagonising loosely closed vs. closed jaws gestures, spread and moderately active vs. neutral and intermittently rounded lip position, nasal voice vs. absence of nasality, lip-rounding vs. lip protrusion, etc. It is proved [3, p. 618] that the brain captures categories and states across the modalities and integrates them with a multimodal representation stored in memory related to every speech activation. Later in speech processing, when previously acquired knowledge is needed to represent a novelty category, multimodal representations experienced within particular instances are reactivated to simulate relevant perception, action, and introspection represented in mind. In this account, the spectrum of diverse cognitive processes is supported by the variability of simulation mechanisms, sharing a common representational system.

Divergences between these cognitive processes reflect differences in the mechanisms that capture multimodal states and simulate them later. In high-level perception and implicit memory, association areas in a modality capture representations and later trigger simulations that produce perceptual completion, repetition priming, etc. Working memory utilizes the same representation system but controls it differently during simulation, using frontal mechanisms to keep a modal representation active temporarily [2; 3]. In phonological sense, working memory temporarily processes and retains the phonological information and relies on phonological store holding the information, and a phonological loop recycling the information back through the store to extend its life. Here, the primary function of the phonological loop is to mediate language learning by providing a temporary storage of unfamiliar phonological forms (novel words) while more permanent memory representations are constructed. Specifically, learning language may arise from an excellent phonological loop function as well as working memory capacity [8, p. 20].

Long-term memory again utilizes the same representation system to simulate episodic events but controls it via medial temporal systems and different frontal areas [3, p. 622]. The results show a strong influence of short-term memory capacity on the encoding of phonetic detail within phonetic categories. They also suggest that long-term memory representations regulate the capacity of short-term memory to preserve information for subsequent encoding. For instance [8, p. 19], subvocal rehearsal of the L2 activates phonological codes, and that mature learners in particular benefit from using phonological information in learning novel L2 categories. In particular, experienced L2 learners not only may have better phonological memory skills, but also may possess more refined long-term knowledge of phonological structures.

Finally, «conceptual knowledge uses the same representational system to simulate knowledge but controls it via association areas in the temporal, parietal, and frontal lobes» [3, p. 622]. In phonetic processing, the articulatory control process converts written material into an articulatory code and transfers it to the phonological store.

These processes render the L2 phonic system resulting in further priming effects [13, p. 18-19]. First, underdifferentiation of phonetic categories occurs when two L2 whose counterparts are not distinguished in the L1 system are confused. Second, overdifferentiation of phonetic categories involves the imposition of the units' distinctions from L1 to the units of L2. Third, reinterpretation of distinctions occurs when the bilingual distinguishes L2 phonetic categories by features redundant in the L2 system. Fourth, substitution applies to the phonetic categories identically defined in both languages, but differ in particular phonetic properties. In the research of the Ukrainian's English speech processing, the above processes predominantly concern palatalization, duration, reduction, aspiration, accentuation, syntagmatic division, etc.

The simulation process central to accounts of grounded cognition evidently plays ubiquitous roles in perception (namely, audition). During perception, states of perceptual systems become stored in memory. Similar stimuli perceived later trigger these memories, simulating the perceptual states they contain. For instance, in the phoneme restoration effect, listeners use auditory knowledge about a word to simulate a missing phoneme showed that these simulations utilize early auditory systems [3, p. 624]. Such a capacity necessitates phonetic as well as prosodic activation and competition processes. Noticeably, this effect is commonly observed in a conversation with heavy background noise (e.g., L1 interference as white noise), making it difficult to properly recognize every phoneme being spoken. As for the prosodic activation and competition, prosodic information is also supplied by the mental representation of a sentence based on the syntactic structure of the sentence. This namely includes information about which words in the sentence will receive prosodic prominence.

In implicit memory, simulations increase perceptual fluency and the likelihood that perceptions are categorized correctly (i.e., repetition priming). Perceptual processing is crucial for establishing robust implicit learning and perceptual memories activation. In turn, repetition priming is strongest when the modalities of the memory and the perceived stimulus are congruent, for example, when an auditory memory exists to help process an auditory stimulus. Next, repetition priming is strongest when perceptual details of the memory and perceived stimulus are congruent. Finally, imagining a stimulus produces repetition priming similar to actually perceiving it, suggesting that shared perceptual representations prime both. For all these reasons, the simulation of perceptual states appears central to implicit memory [3, p. 625].

Different sensory features, such as the pitch, loudness, and timing of sounds, must be processed in order to recognize specific auditory data. This need to represent various features of the stimulus is constructed by the brain from elemental inputs coded by sensory receptors (e.g., sound waves stimulating the hair cells in the inner ear in case of audition) [1, p. 165]. The hair cells in the cochlea of the ear are differentially sensitive to sounds of different frequencies, which we perceive as tones of different pitch. Thus, the fundamental frequency turns to be the attribute of auditory information coded by the nervous system. The sensitivity of the sensory receptors to frequency is reflected in the organization of primary auditory cortex, in that some regions are active when high tones are heard and other regions are active when low tones are heard. Notably, in the auditory modality, the response to speech sounds is better when the sounds are presented to the right ear, whereas response to nonverbal sounds, such as various environmental sounds or musical tones is more accurate when presented to the left ear [1, p. 16, 96].

Most importantly for our purposes, sound vibrations of different frequencies cause stimulation of different subsets of hair cells within the cochlea. That is, high frequencies stimulate a different set of hair cells than low frequencies. If you could unroll the cochlea, you would find that hair cells that are sensitive to high-frequency sound are located near the base of the cochlea, whereas those sensitive to low-frequency sound are located near the apex (tip) of the cochlea. Therefore, by knowing which sets of hair cells were stimulated, the brain can determine which frequencies are present in the sound. This organization creates a tonotopic map, much the way that the pattern of light across the retina forms a retinotopic map. In the case of audition, the map represents sound frequencies. Auditory information passes through several stopover points on its way from the ear to the auditory cortex. Two of these locations are in the brainstem. First, the auditory nerve synapses in the cochlear nucleus in the medulla, and from there a pathway sends the information onward to the superior olivary nucleus, also in the medulla. Note that between the cochlear nucleus and the olivary nucleus, the pathway extends both contralaterally and ipsilaterally, such that information from both ears is shared with both left and right olivary nuclei. From there, the information goes to the inferior colliculus in the midbrain, and then onward to the

medial geniculate nucleus of the thalamus. From there, the information is finally sent to the primary auditory cortex [1, p. 166, 167].

The neurological roots of the bilingual advantage extend to subcortical brain areas more traditionally associated with sensory processing. When monolingual and bilingual adolescents listen to simple speech sounds without any intervening background noise, they show highly similar brain stem responses to the auditory information. When researchers play the same sound to both groups in the presence of background noise, the bilingual listeners' neural response is considerably larger, reflecting better encoding of the sound's fundamental frequency, a feature of sound closely related to pitch perception. To put it another way, in bilinguals, blood flow (a marker for neuronal activity) is greater in the brain stem in response to the sound. Intriguingly, this boost in sound encoding appears to be related to advantages in auditory attention. The cognitive control required to manage multiple languages appears to have broad effects on neurological function, fine-tuning both cognitive control mechanisms and sensory processes.

The most relevant for the priming effect, namely phonetic, is bilingual's age. A study by [7] on early and late bilinguals is a case in point. The researchers investigated how multiple languages are represented in a human brain. They conducted a functional MRI study of fluent *early* bilinguals who learned their L2s early in their development and fluent *late* bilinguals who learned their L2s in early adulthood. As it was figured out, the late bilinguals' L1 grammar and phonology motor maps had developed in close proximity, as if their extent were limited by some factor like an inhibitory radius. Their L2s developed in a separate area, as if the L1 area were already fully connected.

Arturo E. Hernandez et al. [6] examined morphosyntactic strategies that govern bilinguals' sentence processing, which suggests that language comprehension is a process during which a set of linguistic forms competes to yield a particular interpretation. A.E. Hernandez et al. suggested that bilingual adults predominantly use an «amalgamation» strategy of combining morphosyntactic forms taken from the two languages, rather than a «differentiated» strategy of using language-specific forms for each of their languages. Another suggestion is that bilinguals might be capable of processing two languages «independently, yet in parallel», making it even more challenging for researchers to determine which instances of a bilingual's language production are examples of «amalgamation,» «dominance,» or «parallel» processing of two «differentiated» linguistic systems. Thus, lively debate continues as to whether adult bilinguals fully differentiate their linguistic systems and can ever achieve monolingual-like language competence in two systems.

Infants can detect the contrasts that define the phonological system for all human languages almost from birth. Still, their ability to perceive these contrasts in languages that are not heard in their native environment begins to decline at about 6 months of age. Until about 6 months old, there is no detectable difference in the perception of phonetic contrasts by infants in monolingual and bilingual environments. Diverging patterns appear as bilingual babies maintain the categorical distinctions for the phonetic system in both languages and monolingual infants lose the ability to detect contrasts that are not part of the language they are about to learn. By about 14 months old, infants being raised in bilingual environments have established a clearly demarcated phonological representation for both languages. Therefore, bilingual infants develop the phonological basis for both languages on roughly the same schedule as monolingual children do for their only language [12].

During the first year of life, as infants are busy figuring out which sounds are meaningful in their language, they are also engaged in discovering the patterns that occur over multiple sound units. Many of the patterns that are the initial focus of infants' attention are patterns of sounds. One pattern found in many language that is accessible to infant listeners is an alternation between stressed (strong) and unstressed (weak) syllables, which creates an audible rhythm in many languages, including English. These stress differences are carried by the pitch, amplitude (loudness), duration, and vowel quality of the syllables. If one is familiar with this pattern of correlations between a syllable's position within a word and the likelihood that a syllable will receive stress, these lexical stress cues can be used to segment words from fluent speech. By nine months of age, infants have already learned something about the predominant stress pattern of their native language. Moreover, infants can use this information: When given a stream of fluent speech made up of nonsense words, nine-month-old infants can use stress patterns alone to segment words, and can integrate stress patterns with other distributional information.

Infants are able to exploit the differences between particular patterns of phonemes that are likely to occur in a language and patterns that are not when attempting to segment words from fluent speech. To do so, infants make use of sequential statistics in the speech stream. Infants are also sensitive to regularities that occur in specific sound combinations. By nine months of age, infants have learned enough about the phonotactic regularities of their native language to discriminate legal from illegal sequences [11, p. 47–48]. They are able to rapidly use the newly acquired phonotactic regularities as cues to word boundaries in fluent speech. Training studies like these demonstrate that infants' strategies based on native language regularities are flexible, allowing learners to take advantage of new patterns in the speech stream following very brief exposures. These findings, along with many others, suggest that language learning is a highly dynamic process, with subsequent learning shaped by prior learning.

Similarly, attention-getting features of language assist learners. For example, infants in segmentation tasks are able to take advantage of the infant-directed speech that adults use when speaking to them. A recent study showed that seven-month-old infants found it easier to segment words from infant-directed nonsense speech than adult-directed nonsense speech. Infants heard sentences of nonsense speech that contained pitch contours characteristic of either infant-directed or adult-directed speech. In both conditions, the only cue to word boundaries was the transitional probabilities between syllables, which were uncorrelated with the pitch contours. While six to seven-month-old infants appear to weight transitional probability cues over lexical stress cues, eight-month-old infants weight coarticulation and stress cues over transitional probability cues, and nine-month-old infants weight stress cues over phonotactic cues. In addition to cognitive competitive processes, regularities in natural languages may overlap and agree much of the time. For example [11, p. 48–49], the perception of lexical stress is carried by a combination of multiple dynamic properties in the acoustic signal, including increased duration, fundamental frequency (perceived as pitch), and amplitude (loudness). While nine-month old infants are willing to rely on any one of these properties of stress as a marker of word boundaries, older infants and adults will not, suggesting that infants eventually learn how these various cues covary. The discovery of this rich correlation of acoustic information likely enhances the status of lexical stress as a word boundary cue in languages such as English. More generally, the presence and use of multiple converging cues may enhance infants' success in language learning.

In summary, we have shown that phonetically related primes have demonstrable effects on the phonetic processes. Hence, we approach priming effect, namely phonetic, as a cognitive linguistic phenomenon optimizing or inhibiting speech recognitions and production embracing grounded cognition, simulation, working and long-term memory, interference, restoration capacity, and auditory modality. This is an implicit, or non-conscious, form of memory embodied in residual activation of previously experienced stimuli in particular L1 or L2 exposure.

References:

1. Banich, M.T. Cognitive Neuroscience // Marie T. Banich, Rebecca J. Compton. – Belmont : Wadsworth Publishing, 2010. – 620 p.
2. Barsalou, L.W. Perceptual symbol systems/ Lawrence W. Barsalou // Behavioral and Brain Sciences. – Vol 22, issues 4. – NY : Cambridge University Press, 1999. – P. 577–660.
3. Barsalou, L. W. Grounded Cognition / Lawrence W. Barsalou // The Annual Review of Psychology. – No 59, 2008. – P. 617–645.
4. Bever, T. G. Normal acquisition processes explain the critical period for language learning / Thomas G. Bever // Individual differences and Universals in Language Learning Aptitude. – NY, 1981. – P. 176–198.
5. Burns, T. C. Bilingual and monolingual infant phonetic development / T.C. Burns, K.A. Yoshida, K. Hill, J.F. Werker // Applied Psycholinguistic. – No 28(3). – NY : 2007. – P. 455–474.
6. Hernandez, A.E. The Bilingual Brain / Arturo E. Hernandez. – NY : Oxford University Press. 2013. – 206 p.
7. Kim, K. H. S. Distinct Cortical Areas Associated with Native and Second Languages / K. H. S. Kim, N. R. Relkin, K. M. Lee, J. Hirsch // Nature. – Oxford : Blackwell Publishing 1997. – P. 171–174.
8. Kroll, J. F. Handbook of Bilingualism: Psycholinguistic Approaches / Judith F. Kroll, Annette M. B. Groot. – NY : Oxford University Press, 2005. – 610 p.
9. Kuhl, P. Linguistic experience alters phonetic perception in infants by 6 months of age / P. Kuhl, K. Williams, F. Lacerda, K. Stevens, B. Lindblom // Science. – Oxford: Blackwell Publishing, 1992. – P. 606–608.
10. Mechelli, A. Neurolinguistics: Structural plasticity in the bilingual brain / A. Mechelli, J.T. Crinion, U. Noppeney, J. O'Doherty, J. Ashburner, R. S. Frackowiak (eds.) // Nature. – Oxford : Blackwell Publishing, 2004. – P. 757.
11. Spivey, M. The Cambridge Handbook of Psycholinguistics Cambridge University Press / Michael Spivey, Ken McRae, Marc Joanisse (eds.). – NY : Cambridge University Press, 2012. – 760 p.
12. Werker, J. F. Developmental changes across childhood in the perception of non-native speech sounds / Janet F. Werker, Richard C. Tees // Canadian Journal of Psychology, Vol 37(2), 1983. – P. 278–286.
13. Weinreich, U. Languages in Contact / Uriel Weirich. – Paris, NY : Mouton Publishers, the Hague, 1970. – 149 p

УДК 378.881.1

Ю. І. Бец, М. Г. Палагнюк, В. П. Юркова,*Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького, м. Хмельницький*

ПОЄДНАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Стаття присвячена висвітленню значення і способів використання інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі під час підготовки майбутніх перекладачів, розкриттю актуальних шляхів та засобів для ефективності мовної підготовки та інтенсифікації процесу формування професійної компетентності перекладача за рахунок активного використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій із застосуванням різних форм і методів організації навчально-виховної діяльності.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, професійна компетентність, мовна підготовка, навчально-виховна діяльність, майбутні перекладачі, освітній процес.

THE COMBINATION OF TEACHING AND INFORMATION TECHNOLOGY IN THE PROCESS OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE PROFILE

The article reveals the significance and methods of the information and communications technologies use in the educational process in the course of the future translators training, relevant ways and means of acquiring efficient linguistic skills and enhancing the process of the translator's professional competence forming by means of active application of information and communications technologies using various forms and methods of the educational process organization, combination of group and individual teaching methods depending on possibilities of the students. Classification of the software which can be used in the process of professional training and education of the specialists in the sphere of foreign communication and translators has also been carried out.

Keywords: information and communication technology, professional competence, language training, educational activities, future translators, educational process.

СОЧЕТАНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ И ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРОЦЕССЕ ПРОФИЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Статья посвящена освещению значения и способов использования информационно коммуникационных технологий в образовательном процессе во время подготовки будущих переводчиков, раскрытию актуальных путей и средств для эффективности языковой подготовки и интенсификации процесса формирования профессиональной компетентности переводчика за счет активного использования средств информационно коммуникационных технологий с применением разных форм и методов организации учебно-воспитательной деятельности.

Ключевые слова: информационно коммуникационные технологии, профессиональная компетентность, языковая подготовка, учебно-воспитательная деятельность, будущие переводчики, образовательный процесс.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Практика застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у всіх сферах людської діяльності доводить, що інформатизація суспільства є закономірним процесом розвитку цивілізації, котрий переходить на якісно новий рівень. Саме тому М. Карпенко вважає, що «найближчим часом інформація в інформаційному суспільстві стане не тільки результатом праці більшості населення нашої планети, але й об'єктом праці» [2].

Аналіз досліджень і публікацій. Процес інформатизації суспільства й освіти знайшов своє відображення у вітчизняній та зарубіжній педагогічній літературі. Зокрема, дидактичні проблеми і перспективи використання ІКТ у навчанні досліджують Н. Апатова, Т. Сергеева, І. Роберт, використання засобів ІКТ у навчально-виховному процесі розглядають В. Беспалько, Р. Гуревич, В. Краснопольський, Є. Полат, Д. Соєр, Р. Шенк та інші, систему підготовки вчителя до використання ІКТ у навчальному процесі та формування основ інформаційної культури запропонували та обґрунтували М. Варшауер, М. Жалдак, Л. Морська та інші.

Проблему професійної підготовки та організації навчання у вищих навчальних закладах висвітлювали у своїх працях Дж. Велінгтон, М. Дяченко, Л. Кандибович, Т. Коваль, О. Романишина та інші. Але недостатньо опрацьоване питання формування інформаційної компетенції майбутніх фахівців у сфері іншомовної комунікації.

Аналіз науково-педагогічних джерел і проведене дослідження стану вивчення цієї проблеми, а також вивчення досвіду використання ІКТ під час вивчення різних дисциплін у навчальних закладах України, свідчить про те, що проблеми використання ІКТ у виховному процесі розроблені недостатньо, але проводяться активні розвідки у цьому напрямку.

За останні роки з'явилась низка дисертаційних робіт, присвячених питанню впровадження інформаційних технологій у навчально-виховний процес як в загальноосвітніх школах, так і вищих навчальних закладах, що свідчить про активне використання ІКТ у практиці роботи як вчителів, так і викладачів.

Із дисертацій, присвячених практичному використанню ІКТ, на нашу думку, варто згадати роботи В. Арестенка, О. Кареліної, В. Краснопольського, Л. Морської, О. Рогульської, Д. Таушана, О. Шупти, А. Янковця та ін. Для нашого дослідження роботи зазначених авторів є особливо цінними, оскільки кожна з дисертацій стосується питань удосконалення навчально-виховного процесу в умовах інформаційного суспільства як у вищій, так і в середній школі.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є висвітлення значення і способів використання інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі щодо підготовки майбутніх перекладачів.

Виклад основного матеріалу. Актуалізуючи важливість цієї проблеми, Г.Селевко наголошує, що інформатизація сфери освіти має випереджати інформатизацію інших напрямів суспільного виробництва, оскільки саме тут закладаються основи оволодіння інформаційними технологіями, інформаційної культури всього суспільства [6].

Система освіти завжди була відкрита упровадженню в навчальний процес інформаційних технологій, котрі базуються на апаратних та програмних продуктах самого широкого Педагогічний дискурс, випуск 12, 2012 141 призначення. Інформатизація освітньо-виховного процесу на сучасному етапі реалізується за такими напрямками:

а) насичення навчальних закладів технічними та апаратними засобами навчання, що базуються на нових інформаційних технологіях;

б) розвиток та вдосконалення прикладного загального та спеціального навчального програмного забезпечення;

в) підвищення інформаційної культури педагогічних кадрів, навчання їх навичок застосування комп'ютерів у практичній освітній діяльності;

г) розробка нових ІКТ навчання [1, с. 92]. Інформаційні технології, змінивши поняття про час, джерела інформації та швидкості їх отримання, змінили всю систему освіти і виховання, особливо вищої школи.

З їх появою (40-ві – середина 50-х рр. минулого століття) власне пов'язано і використання терміна «технологія навчання», який означав «застосування досягнень інженерної думки в навчальному процесі» [4].

Термін «технологія навчання» часто пов'язують з технічними засобами навчання – магнітофонами, діапроекторами, відеоманітофонами, комп'ютерами тощо й їхнім навчально-методичним забезпеченням у вигляді фонограми, відеограми, відеофонограми і комп'ютерної програми (запису мови на магнітній стрічці, транспарантів для графопроектора, відеозапису і т.ін.) [7].

Останнім часом з'явилося нове розуміння технології, під якою мається на увазі техніка навчання: «технологія навчання пов'язана з науковим підходом до того, як вчити: на основі яких принципів, за допомогою яких методів і методичних прийомів, якими засобами навчання, з урахуванням яких чинників, для того, щоб одержати найкращий педагогічний ефект у конкретних навчальних умовах. Технологія навчання іноземних мов завдяки науковому підходу до організації навчального процесу озброює викладача знаннями, необхідними для навчання іноземного мовлення, читання і письма, як того вимагає програма» [7, с. 76].

У результаті аналізу сучасної наукової літератури ми дійшли висновку, що існують різні поняття та їх визначення, котрі стосуються інформаційних технологій: «комп'ютерні технології», «інформаційні технології», «нові інформаційні технології», «новітні телекомунікаційні технології», «інформаційно-телекомунікаційні технології» тощо. Найчастіше ними називають різноманітні програмні та апаратні засоби, що на побутовому рівні відомі як комп'ютери та комп'ютерна периферія. Тому Б.Дерешко пропонує розглядати ІКТ як в широкому, так і у вузькому смислі [1].

Поняття «інформаційні технології» у широкому розумінні є сукупністю способів, організаційних форм і технічних засобів, котрі застосовуються в суспільстві для вирішення різноманітних завдань інформаційного забезпечення в сферах управління, політики, економіки, культури, науки та освіти. У вузькому сенсі інформаційні технології – це сукупність методів, виробничих процесів і програмно-технічних засобів, котрі забезпечують збір, збереження, обробку, передачу, виведення і поширення інформації з метою зниження трудомісткості та підвищення оперативності використання інформаційних ресурсів [5].

Розвиток інформаційних технологій на сучасному етапі базується на широкому використанні комунікації (від лат. communicatio – повідомлення, зв'язок, шлях повідомлення) для передачі даних у просторі: телебачення, радіозв'язок, телефон, Інтернет/Інтранет та ін. Це зумовило трансформацію терміна «інформаційні технології» у поняття «інформаційно-комунікаційні технології».

Отже, під ІКТ розуміємо сукупність електронних технічних засобів і програмного забезпечення, а також організацію, форми і методи їх застосування в навчальному процесі, спрямовані на ефективне використання освітніх інформаційних ресурсів у навчанні та вихованні [1, с. 93]. «Засоби ІКТ» А.Янковець пропонує називати «комплекс технічних, програмно-апаратних, програмних засобів, систем і пристроїв, що функціонують на базі засобів обчислювальної техніки; сучасних засобів і систем інформаційного обміну, що забезпечують автоматизацію введення, накопичення, збереження, обробки, передачі й оперативного керування інформацією» [8, с. 28]. До засобів ІКТ зараховують: комп'ютерну техніку, периферійне устаткування, засоби Інтернет-технологій, засоби телекомунікації (мережеве устаткування, програмні комплекси, телефонні та безпроводні лінії, волоконно-оптичні та супутникові канали зв'язку та ін.) і їхній інструментарій [3].

Сучасна техніка відкриває великі можливості поліпшення наочності (поєднання зорової наочності зі слуховою, використання відео, анімації, мульти-, гіпермедіа, та Інтернет-технологій тощо) та активізує навчально-виховну діяльність студентів у процесі мовної підготовки. Так, наприклад, застосування технології мультимедіа сприяє збільшенню обсягів аудіо- та візуальної інформації, що дає можливість здійснювати аудіосупровід навчальної і виховної інформації, при цьому значно підвищується ефективність сприйняття коментарів до навчального матеріалу, що паралельно демонструється на дисплеї комп'ютера або на великому проекційному екрані за допомогою мультимедійного проектора.

Поєднання аудіо коментарів з відеоінформацією чи анімацією забезпечує наочне подання навчального матеріалу. Інтенсивна організація навчально-виховного процесу передбачає наявність оперативного зворотного зв'язку, швидкого отримання об'єктивної інформації про перебіг педагогічного процесу, про рівні підготовленості студентів у процесі проведення опитувань, тестувань, контрольних робіт, заліків та іспитів, а також оперативного регулювання і корекції навчально-пізнавальної діяльності. За цих умов комп'ютерний контроль і самоконтроль стає ефективним засобом зворотного зв'язку, на що звертають увагу В. Беспалько, В. Биков, Г. Кедрович.

У теорії поетапного формування розумових дій у навчально-виховному процесі (П. Гальперін, Н.Талізін) показано, що розумова дія формується більш ефективно, якщо під час навчання здійснюється контроль за окремими його етапами [3]. Автоматизація контролю забезпечує більш повну й об'єктивну інформацію про рівень підготовленості студентів. Робота студентів з такими системами передбачає евристичний пошук, прогнозування, інтуїцію – усе те, що найбільшою мірою розвиває їхній творчий потенціал, підвищує інтенсивність навчання і виховання. Слід звернути увагу на значні можливості комп'ютера в реалізації проблемного навчання і виховання. Працюючи з комп'ютером, студент щораз відкриває для себе щось суб'єктивно нове. Розвиваються його розум і воля, він вчиться, виховується долати труднощі, приймати нетрадиційні рішення у складних ситуаціях [7].

Навчальні програми, які реалізують проблемне навчання, особливо «інтелектуальні» навчальні програми, дають можливість здійснювати рефлексивне керування виховною діяльністю, що передбачає побудову моделі студента. Деякі з них генерують навчальні впливи (навчальні тексти, завдання, питання, підказки). Організація проблемних ситуацій та умов для розв'язання проблем складає зміст діяльності викладача; діяльність студентів буде полягати в усвідомленні проблем і їхнього розв'язанні. У процесі мовної підготовки перекладача із застосуванням засобів ІКТ проблемна ситуація створюється за умови послідовного нарощування розумових і психологічних навантажень, які передбачені особливостями діяльності перекладача. Деякі автори вважають за доцільне використання комп'ютера для виховання і навчання шляхом моделювання проблемних ситуацій і для виконання тренувальних вправ, що розвивають і закріплюють навички нової діяльності [4].

Впровадження засобів ІКТ, особливо комп'ютерних засобів у навчальний процес, підвищило ступінь самостійності навчальної діяльності студентів. Залежно від технічних можливостей засобів ІКТ, студент отримує доступ до різної інформації, що стимулює його самостійну роботу. Відомо, що правильна організація самостійної роботи сприяє активізації процесу навчання [1].

Отже, самостійність в отриманні більшого обсягу знань на практичних заняттях з використанням апаратних та програмних засобів ІКТ сприяє формуванню психологічної, теоретичної і практичної готовності студентів до самоосвіти. Зауважимо, що здатність до самоосвіти є невід'ємною частиною якісної професійної підготовки фахівця з перекладу. Використання засобів ІКТ сприяє активізації навчання за рахунок активного залучення до навчального процесу кожного студента; організації самостійної роботи на занятті; підвищення наочності подання навчальної інформації. Активізація виховання досягається забезпеченням оперативного зворотнього зв'язку під час інтерактивного діалогу; реалізації проблемного навчання. У вищих навчальних закладах у процесі мовної підготовки застосовуються такі форми занять як лекції, семінари, практичні заняття, самостійна робота (у тому числі, під керівництвом викладача), консультації, заліки, іспити, написання та захист курсових і дипломних, науково-дослідних робіт, які можна розглядати як спосіб керування пізнавальною, виховною діяльністю студентів для розв'язання певних навчальних завдань [3].

Недоліки традиційної системи навчання (відсутність постійного зворотного зв'язку між студентом і викладачем) змушують педагогів шукати нові організаційні форми і засоби навчання і виховання. Застосування комп'ютера в навчально-виховному процесі дає можливість тією чи іншою мірою розв'язати завдання пошуку нових організаційних форм навчання іноземних мов, які б сприяли досягненню оптимального освітнього і виховного ефекту. Ефективність організаційних форм навчання і застосування із застосуванням можливостей засобів ІКТ багато в чому буде залежати від активного сприйняття матеріалу, глибокого його усвідомлення (розуміння), застосування одержаних знань, умінь і навичок їх закріплення під час різних навчальних дій [8].

Проведений аналіз педагогічної літератури дозволяє зробити висновок, що підвищення ефективності мовної підготовки та інтенсифікації процесу формування професійної компетентності перекладача з використанням засобів ІКТ досягається за рахунок:

- застосування різних форм і методів організації навчальної і виховної діяльності;
- раціонального поєднання активної інтелектуальної і вольової діяльності студентів;
- оптимального поєднання провідної ролі викладача, який організовує і спрямовує навчальний і виховний процес в цілому, а також самостійну роботу студента з комп'ютером;
- поєднання групових та індивідуальних способів організації навчання і виховання з використанням засобів ІКТ залежно від можливостей студента;
- використання комп'ютера не лише як засобу керування навчальною діяльністю, а й для виконання функцій керування навчанням і вихованням.

Будь-який розвиток навичок і вмінь самоосвіти студентів також є одним з факторів інтенсифікації процесу мовної підготовки. Відомо, що найкращих результатів у професійній діяльності досягає той, хто вміє активно застосовувати свої знання і досвід на практиці.

Якщо студенти вчилися й удосконалювалися за власною ініціативою, то отримані ними знання є більш довговічними. Використання можливостей засобів ІКТ у навчально-виховному процесі відкриває нову сторінку в розвитку самостійності студентів, у формуванні їх індивідуально-психологічних якостей, навичок навчання і самонавчання, так як вони дають студентам можливість за менший час опанувати великим обсягом навчального матеріалу. А це є важливою умовою розвивального впливу навчання. Рівень розвитку навичок навчальної праці студента визначається його умінням ставити перед собою мету діяльності, визначати головні завдання та способи їх вирішення. Велике значення має вміння планувати свої дії, коригувати їхнє здійснення, самостійно порівнювати досягнутий у навчанні результат з поставленою метою.

На практичних заняттях з іноземної мови та перекладу із застосуванням засобів ІКТ посилення самостійності досягається за рахунок необхідності використання кожним студентом певних знань та вмінь у процесі розв'язання навчальних і виховних завдань.

Активне використання ІКТ вносить до навчально-виховної діяльності елементи творчості, що проявляються у процесі розв'язування студентами нових, цікавих завдань, вирішення незвичайних проблемних ситуацій, виконання вправ, що потребують нестандартного підходу. Отже, формування самостійності та творчого підходу до навчальної діяльності є передумовою появи зазначених якостей і в інших видах роботи, у тому числі в майбутній професійній діяльності.

Використання ІКТ під час підготовки до професійної діяльності допомагає студенту усвідомити себе суб'єктом навчальної діяльності. Це відбувається саме за рахунок розвитку самостійності студента, передачі йому активних функцій, що допомагає майбутньому фахівцю відчувати себе в ситуації, наближеній до професійної.

Висновки. Аналіз програмного забезпечення, яке можна використовувати у процесі професійної підготовки і виховання фахівців у галузі іншомовної комунікації, перекладачів зокрема, виявив доцільність його класифікації у такий

спосіб: інтерактивні мультимедійні електронні підручники-посібники; комп'ютерні навчальні програми; мультимедійні енциклопедії, електронні бібліотеки; текстово-контролюючі програми. Проведений аналіз педагогічної літератури дозволяє зробити висновок, що ефективність мовної підготовки та інтенсифікації процесу формування професійної компетентності перекладача досягається за рахунок активного використання засобів ІКТ із застосуванням різних форм і методів організації навчально-виховної діяльності, поєднання групових та індивідуальних способів організації навчання залежно від можливостей студента. Автоматизація контролю знань і вмінь студентів дає можливість підвищити об'єктивність оцінювання, якісно та швидко перевірити рівень знань, умінь і навичок студентів з навчального предмета. Перспективи подальших розвідок можуть будувати спрямовані у площину більш детальної класифікації програмного забезпечення, яке можна використовувати у процесі професійної підготовки і виховання фахівців у галузі іншомовної комунікації.

Література:

1. Дерешко Б. Ю. Классификация информационно-коммуникационных образовательных технологий и их использование в учебном процессе вуза / Б. Ю. Дерешко // Телекоммуникации и информатизация образования. – 2005. – № 6. – С. 92–103.
2. Карпенко М. П. Состояние и перспективы развития информационных и телекоммуникационных технологий в образовании / М. П. Карпенко // Телекоммуникации и информатизация образования. – 2005. – № 4. – С. 29–34.
3. Мацюк О. О. Інформаційний підхід до підготовки фахівців у сфері іншомовної комунікації / О. О. Мацюк // Европейская наука XXI века – 2007 : матеріали міжнародної науково-практ. конф., (Дніпропетровськ, 16–31 трав. 2007 р.). – Дніпропетровськ, 2007. – 267 с.
4. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті / [Сисоєва С. О., Алексюк А. М., Воловик П. М. та ін.]; за ред. Сисоєвої С. О. – К. : ВІПОЛ, 2001. – 502 с.
5. Першиков В. И. Толковый словарь по информатике / В. И. Першиков, В. М. Савинков. – [2-е изд., доп.]. – М. : Финансы и статистика, 1995. – 258 с.
6. Селевко Г. К. Энциклопедия образовательных технологий : в 2 т. Т. 2 / Селевко Г. К. – М. : НИИ школьных технологий, 2006. – 816 с.
7. Сучасні технології навчання іншомовного спілкування / [Николаева С. Ю., Гринюк Г. А., Олійник Т. І. та ін.]. – К. : Ленвіт, 1997. – Вип. 1 (3). – 96 с.
8. Янковець А. В. Підготовка майбутніх перекладачів засобами інформаційно-комунікаційних технологій у вищих військових навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Янковець Андрій Володимирович. – Хмельницький, 2005. – 190 с

УДК 811.111'272'42

О. В. Бешилей,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

ПОНЯТТЄВА СКЛАДОВА КОНЦЕПТУ YOUTH

Досліджується поняттєва складова концепту YOUTH у сучасній англійській мові. На матеріалі лексикографічних джерел проведено дефінітивний та компонентний аналіз номінативної лексики концепту.

Ключові слова: лінгвокультурний концепт, дефінітивний аналіз, компонентний аналіз, семи, концепт.

COMPONENT CONCEPT CONCEPTUAL YOUTH

The article investigates the concept YOUTH conceptual component in modern English. On the material held lexicographical sources definitive component analysis and nominative token concept.

Currently, in modern linguistics we can observe actively developing tendency of the descriptions of national culture value concepts through the prism of the language, which led to a significant expansion of the research in the framework of cultural linguistics and related disciplines.

One of the main tasks of cultural linguistics is the study and description of the synchronic interaction of language and culture. The concept YOUTH is considered to be linguocultural concept as it reflects in language culture bearing such significant elements as ideology, values, beliefs, norms and patterns of behavior, inherent to a particular linguocultural community.

In any linguocultural studies purely linguistic methods must also be used, if the research is aimed at identifying the determination of the linguocultural phenomena. These methods should include the definitional and component analysis of lexical units, as well as analysis of the synonyms of the concept under study. The purpose of this study is to analyze semantic structure of the word, reflected in the dictionary definitions – the elementary units of the words' substantive content.

Key words: linguocultural concept, definitional analysis, component analysis, semes, concept.

ПОНЯТИЙНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ КОНЦЕПТА YOUTH

Исследуется понятийная составляющая концепта YOUTH в современном английском языке. На материале лексикографических источников осуществлён дефинитивный и компонентный анализ номинативной лексики концепта.

Ключевые слова: лингвокультурный концепт, дефинитивный анализ, компонентный анализ, семы, концепт.

Пізнання культури здійснюється за допомогою інтерпретації її концептів, закріплених, насамперед, у мові, оскільки серед основних функцій мови чимало лінгвістів виділяють так звану національно-культурну функцію. Як пише О. О. Леонтєв, «мова відображає і закріплює реалії, абстрактні поняття тощо, відпрацьовані історичним минулим даного народу, зобов'язані своїм існуванням специфічним умовам трудового, громадського, мистецького аспектів життя цього народу» [6, с. 45].

На сучасному етапі лінгвістичних досліджень апробуються різні методи і прийоми розгляду концептів, пропонувані такими лінгвістами, як В. І. Карасик, З. Д. Попова, І. А. Стернін, С. А. Жаботинська, А. П. Мартинюк, Н. Г. Єсипенко. Одними з поширених способів вивчення того чи іншого концепту є дефінітивний та компонентний аналіз, які проводяться з метою виявлення поняттєвої складової концепту. Для з'ясування семантичної структури та встановлення семантичної еволюції загальномовних репрезентантів конкретного концепту виправдане звернення до лексикографічних джерел.

Для нас особливий інтерес являє вивчення лінгвокультурного концепту YOUTH (молодість), який є **об'єктом** нашого дослідження, як соціокультурного феномену в національно-культурному просторі британської та американської лінгвокультур, а також розкриття поняттєвої складової концепту шляхом дефініційного, компонентного аналізу його номінативної лексики, що і репрезентує **мету** даної роботи.

Для досягнення зазначеної мети потрібно виконати такі **завдання**: 1) провести аналіз словникових дефініцій концепту YOUTH; 2) розкрити поняттєву складову концепту YOUTH в англійській мові шляхом проведення компонентного аналізу.

Матеріалом нашого дослідження слугують лексикографічні джерела. Детальне розкриття поняттєво-ціннісного змісту концепту YOUTH зумовлює **актуальність** написання даного викладу.

З метою виявлення понятійного змісту концепту варто спершу звернутися до етимології слова. Етимологічна ознака виступає змістовою основою концепту, що існує незалежно від впливу позамовних факторів і на якій нашаровуються інші значення досліджуваного концепту у процесі його еволюції. Слово **Youth** давньо-англійського походження (початок XII ст.), утворене поєднанням основ *geogud* «youth; young people, junior warriors» (молодість, молоді люди, молоді воїни) і *geong* «young» (молодий). Чимало еквівалентів знаходимо в інших мовах, що належали до прото-германської мовної сім'ї (тобто такі слова мали спільний корінь *jugunthi*): давньо-саксонське *juguth*, середньо-датське *joghet*, давньо-фризійське *jogethe*, датське *jeugd*, давньо-німецьке *jugund*, готське *junda*. Усе це ці приклади слів зі спільним значенням – «youth» (молодість). Якщо звернутись до морфемного складу зазначених слів, то виявляємо спільний корінь *yeu-* зі значенням «vital force, youthful vigor» (життєва сила, молодецька міць, бадьорість) [13]. Як бачимо, ще на світанку свого зародження концепт YOUTH був відображенням такої базової характеристики, як «енергійність, сила, міць», що вказує на ядро його поняттєвої складової.

Отже, першим етапом нашого дослідження є проведення **дефінітивного аналізу**, який уможливить виокремлення змісту поняттєвої основи концепту, що відобразиться у значенні номінативної одиниці концепту YOUTH, тобто лексеми *youth*. Тому для виявлення змістового наповнення слова *youth* звертаємося до лексикографічних джерел. Отримані в ході дефінітивного аналізу дані доцільно подати у вигляді таблиці.

За основу беруться дані з кількох словників англійської мови, цифрами позначається порядок послідовності словникових значень у кожному з лексикографічних джерел. Це дозволить врахувати загальноприйняту лексикографічну традицію, коли змістові ознаки концепту розміщуються в порядку їх значущості й найбільшої точності їх вираження в мові. Тож за допомогою поданих у 10 англомовних тлумачних словниках (друкованих та електронних) дефініцій знаходимо найчастотніші значення (семми), що складають денотат досліджуваного концепту. Алгоритм їх розміщення різниться залежно від словника, тобто певне значення в одному може займати першорядну позицію, тоді як в іншому – другорядну. Наше завдання – зображення цілісної картини значення лексеми відповідно до кількості й наявності сем у кожному із запропонованих лексикографічних джерел. При цьому до уваги беруться як британські, так і американські видання з метою повного відображення значень у двох лінгвокультурах: Dictionary 1 – Collins English Dictionary, D2 – Cambridge Dictionary Online. Free English Dictionary and Thesaurus, D3 – Oxford Advanced Learner's Dictionary, D4 – Longman Dictionary of Contemporary English, D5 – MacMillan Online Dictionary, D6 – Merriam-Webster's Online Dictionary, D7 – American Heritage Dictionary of the English Language, D8 – Random House Webster's Unabridged Dictionary, D9 – The Wordsmyth English Dictionary, D10 – Ultralingua.

Дефінітивний аналіз концепту YOUTH

№ за/п	Семми	D1	D2	D3	D4	D5	D6	D7	D8	D9	D10
1	Period between childhood and maturity, from puberty to the attainment of full growth, when someone is a teenager	+	-	+	+	-	+	+	+	+	+
2	Time of being young	-	-	+	+	+	+	-	+	-	-
3	Quality, condition or state of being young, youthful, immature or inexperienced	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
4	Adolescence , early adulthood, early maturity	+	-	-	-	-	-	-	+	-	+
5	Young person	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
6	Young people (both male and female) collectively	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+
7	Freshness, vigour, spirit or vitality characteristic of young people	+	-	+	-	-	-	-	+	-	+
8	Any period of early development , early life, existence, growth	+	-	+	-	-	-	+	+	+	+
9	Male teenager, especially one involved in violent or criminal activities	-	-	+	+	+	-	-	-	-	-

Аналіз сучасних тлумачень номінативної лексеми концепту YOUTH дозволяє зробити висновок, що понятійний зміст концепту представлений цією лексемою досить обширно, і дає можливість виявити чимало концептуальних ознак, які віднесемо до ядра та периферії значення самого концепту. Словникові дефініції також демонструють те, що в англійській мові пріоритетним при характеристиці *молодості* є фізична ознака. Адже це найкращий період життя, розквіт віку людини. Ця ознака принципово важлива для відображення специфіки сприйняття досліджуваного явища в англійській та американській лінгвокультурах.

Домінантним значенням ядерної лексеми *youth*, що актуалізує концепт YOUTH в англійській мові, виступає значення, яке найчастіше зустрічається у дванадцяти вказаних тлумачних словниках. В нашому випадку – це поєднання двох сем: «quality, condition or state of being young, youthful, immature or inexperienced» та «young person». Отже, *молодість* – стан, в якому перебуває особа молодого віку, будучи незрілою та недосвідченою. Це ядерне значення згідно з аналізом лексико-графічних джерел. Периферія складатиме семми, які мають меншу частотність вживання.

Периферія 1 (в 11-ти словниках) відображає значення лексеми *youth* як збірне поняття, що вказує на молодь – групу молодих людей чоловічої та жіночої статей (*young people* collectively, both male and female).

Периферія 2 (у 10-ти словниках) позначає період між дитинством та дорослістю, починаючи від статевого дозрівання до досягнення зрілості; період, коли особа підліткового віку (*period* between childhood and maturity, from puberty to the attainment of full growth; period when someone is a teenager).

Периферія 3 (у 8-ми словниках) вміщує в собі значення будь-якого періоду раннього розвитку, життя, існування, росту (any period of *early development*, early life, existence, growth).

Периферія 3 (у 7-ми словниках) демонструє таке значення: *молодість* – це час, коли особа молода (*time* of being young).

Периферія 4 (у 6-ти словниках) дає асоціацію *молодості* як свіжості, сили, духу і життєдайності, що притаманні молодим людям (*freshness, vigour, spirit or vitality* characteristic of young people).

Периферія 5 (у 5-ти словниках) виражена іменниковими конструкціями «підлітковий вік», «рання дорослість», «рання зрілість» (*adolescence, early adulthood, early maturity*), які є ніби продовженням синонімічного ряду ядерної лексики.

Периферія 6 (у 3-х словниках): молодий підліток, схильний до кримінальних дій (*male teenager, especially one involved in criminal activities*).

Другим етапом нашого дослідження буде проведення **семного (компонентного) аналізу** значення іменника *youth*, що номінує концепт. Компонентний аналіз передбачає інтеграцію з квантитативним та описовим методами, адже в даному випадку мова йде про кількісні підрахунки досліджуваних семантичних компонентів даного концепту, а також про його опис за допомогою словникових значень слів-репрезентантів.

Визначивши за допомогою дефінітивного аналізу ядро та периферію значення досліджуваного концепту, встановимо базові семи, які несуть найбільше смислове навантаження в його змістовому наповненні.

Скористаємося термінологією І. В. Арнольд, яка виділяє такі компоненти (типи сем): *класеми* – семи, які мають значення частини мови (в даному випадку в наявності три класеми-іменники: «*period*», «*person*» та «*state*»); *гіперсеми* – семи, які передають найбільш узагальнене денотативне значення; *гіпосеми* – семи, які вміщують уточнююче конотативне значення лексики [1, с. 87]. З метою отримання релевантних даних та цілісної поняттєвої структури концепту проводимо статистичний підрахунок усіх існуючих у дефініціях сем, а потім класифікуємо їх відповідно до категоріальних ознак. У такий спосіб буде досліджена поняттєва складова концепту *YOUTH*, вибудована його ієрархічна модель, а також створений універсальний, інваріантний прототип, типовий для багатьох носіїв англійської мови.

Зазначимо, що компонентний аналіз опирається не тільки на словникові дефініції, але й на парадигматичні зв'язки аналізованих одиниць, що утворюють об'єднання категоріального типу.

Отже, найоб'ємніша класема «*period*», яка поділяється на дві гіперсеми: 1) певний період у житті людини (*certain period of life*) та 2) ранній період чого-небудь (*early period of anything*) із такими гіпосемами: 1) період між дитинством та зрілістю (*period between childhood and maturity*); період життя, коли хтось молодий (*period of life when you one is young*); період, коли хтось є підлітком (*period when someone is a teenager*); період між дитинством і дорослістю (*period between childhood and adult age / adulthood*); час перед тим, як дитина стає дорослою (*time before a child becomes an adult*); період життя від статевого дозрівання до досягнення повної зрілості (*period of life from puberty to the attainment of full growth*); підлітковий вік (*adolescence*); рання дорослість (*early adulthood*); раннє життя (*early life*); 2) ранній період існування (*early period of existence*); початковий період росту (*early period of growth*); початковий період розвитку (*early period of development*); початкова стадія чого-небудь (*early stage of anything*).

Класема «*person*» найчастіше зустрічається у словникових дефініціях і вміщує також дві гіперсеми: 1) молода людина (*young person*); 2) молоді люди (*young people*), що поділяють на кілька гіпосем: 1) молодий чоловік (*young man*); молодий хлопець (*young boy*); молода особа чоловічої статі між віком підлітка та зрілістю (*young male between adolescence and maturity*); молода особа чоловічої статі в пізньому підлітковому віці (*young male in late adolescence*); хлопець підліткового віку – вживається в газетах для вираження несхвалення (*teenage boy – especially in newspapers to show disapproval*); підліток чоловічої статі – позначення особи, схильної до кримінальних дій (*male teenager – especially one involved in criminal activities*); 2) молоді люди в цілому (*young people in general*); молоді люди як збірне поняття (*young people collectively*); молоді люди жіночої та чоловічої статей, що сприймаються як група (*young people, both male and female, considered as a group*).

Класема «*state*» порівняно необ'ємна, однак має яскраво виражене конотативне значення. Вирізняємо три гіперсеми: 1) стан (*state*) – збігається з класемою; 2) властивість (*quality*); 3) стан (*condition*). Сюди ж відносимо набір гіпосем, які частково входять до ієрархічної структури кожної з гіперсем: властивість або стан людини, коли вона молода, незріла, недосвідчена (*quality or condition of being young, youthful, immature, or inexperienced*); властивість людини, коли вона виглядає молодо (*quality of looking young*); властивості незрілості, притаманні молодій особі (*qualities of immaturity as associated with being young*); життєздатні характеристики молодого особи (*vitality characteristic of a young person*); свіжість, сила, дух молодих людей (*freshness, vigour, spirit of young people*).

Отже, у результаті дефінітивного та компонентного аналізу певною мірою з'ясувано понятійно-ціннісний зміст концепту *YOUTH*. Унаслідок аналізу значеннєвого наповнення лексики *youth* стає очевидним, що кожна із сем значення відіграє важливу роль у поняттєвій структурі й розумінні даного концепту, а також є невід'ємним елементом.

Ядерна частина (за термінологією Нікітіна, *інтенціонал* [7, с. 54]) значення складається із 3-х сем, які, головнo, можна розподілити з позицій чотирьох концептуальних ознак: антропоцентричної (*young person*), темпоральної (*early period of life*), фізичної (*state of being young*), характерологічної (*vitality characteristics of a young person*). Виходячи із вище- зазначеного, можна говорити про виділення трьох концептуальних шарів, в яких досліджуваний концепт буде профілюватися: соціокультурний, темпоральний та аксіологічний (оцінний).

Враховуючи отримані результати, на даному етапі вивчення поняттєвої складової концепту *YOUTH* варто було б відзначити два ключових моменти, які відіграватимуть вирішальну роль у нашому майбутньому дослідженні. Як бачимо з вищеведеного аналізу, досить частотне в дефініціях уживання семи *young*, що дає ґрунтовну підставу для включення цієї лексики до ядерної зони концепту *YOUTH* при дослідженні його репрезентації в художньому дискурсі. Тож основними номінативними лексемами, які актуалізуватимуть концепт *YOUTH*, будуть іменник *youth* у значенні «період життя між дитинством та зрілістю» та «молоді люди як збірне поняття»; *young* на позначення особи молодого віку як чоловічої, так і жіночої статі. Вважаємо доречним урахування похідних лексем – прикметника *youthful*, іменника *youthfulness* та іменника *youngster* зі значенням «юнак».

Черговим важливим моментом є чітке розмежування понять *дитинство, підлітковий вік, юність, молодість* та *дорослість*. Згідно з дефініціями тлумачних словників англійської мови, значної різниці між такими життєвими періодами, як *юність, підлітковий вік* та *молодість*, немає. Точніше кажучи, в англійській мові *молодість* є узагальненою категорією, що вміщує попередньо зазначені, хоча існують кілька способів апеляції до даних понять – за допомогою лексем *youth, juvenility, adolescence* (детальніше ми їх розглянемо при аналізі синонімів). Проблема в тому, що тлумачні словники порізноручно подають межі поняття *молодість*, пропонуючи відмінні вікові рамки, а також нечітку вказівку на початок даного періоду в житті людини і його кінець. Тому виходом із даної ситуації вважаємо звернення до міждисциплінарного вивчення феномену молодості в англо-американському соціумі. Запропонована концепція хоч і знаходить подібне відображення у філософії, соціології, фізіології та психології, однак дає можливість чіткіше визначитися з матеріалом дослідження.

Визначення вікових меж *молодості*, як і розв'язання багатьох проблем, що відносяться до «молодіжних», досі залишається предметом наукових дискусій. Філософ Середньовіччя Августин Блаженний вважав, що ярмо закону накладає молодості безліч обов'язків та зобов'язань. На початку Нового часу молодість асоціювалася з розвагами і заворушеннями.

У філософському розумінні, молодість, перш за все, **категорія** духовно моральна, морально-етична. Її атрибути – не просто енергія особи і швидкість її рухів, а творча активність особистості, віра у вищі моральні цінності і сильно збуджений загальнолюдський інтерес: «Молодь не зважає на цілі й засоби своїх досягнень, для неї головне – це швидкість» [5, 34].

Із соціологічної точки зору, вважається, що сучасний світ належить молоді. Це проявляється майже в усіх сферах суспільного життя. Сучасній західній культурі, наприклад, властивий так званий культ молодості; масова культура закріпила свого роду кліше: молодий – значить, гарний, здоровий, енергійний, перспективний [4, с. 27].

З погляду психології, молодість – це завершальна стадія ступеня персоналізації; час створення сім'ї і влаштування сімейного життя, визначення ставлення до суспільного оточення і своєї ролі в соціумі; в молодості відбувається усвідомлення своїх здібностей, ідеалів, мотивів поведінки, цілісної оцінки себе як істоти, яка відчуває і мислить [3, с. 190].

У **висновку** хотілося б зазначити, що фіксований фундаментальними лексикографічними джерелами зміст концепту *YOUTH* хоч і справляє певний опосередкований вплив на свідомість носіїв мови, однак може відрізнятися від того розуміння, яке існує в повсякденній свідомості носіїв мови та закріпилося в мові. Тому слід комплексно підходити до вивчення засобів об'єктивації концепту *YOUTH*, прив'язуючи «схематичне уявлення, позбавлені тих чи інших конкретних деталей» [2, с. 271], тобто словникові значення слова, до індивідуально-авторського бачення світу, закладеного в концепті, а також аналізуючи його з урахуванням соціокультурної та психологічної точок зору.

Вивчення концепту в межах текстового простору художнього твору дозволить виявити засоби мовної реалізації концепту в широкому контекстуальному діапазоні – його функціональні та стилістичні особливості, обмежені водночас прагматичною метою автора, що є беззаперечною властивістю будь-якого художнього тексту. Зокрема, засоби реалізації концепту *YOUTH* у творах британських та американських прозаїків XVIII–XXI століть можуть слугували прикладом авторського прирощення культурно зумовлених варіативних значень до інваріантних компонентів концепту. Зауважимо, що вивчення словникових дефініцій, які найчіткіше реєструють мовні засоби об'єктивації концепту, дає можливість найбільш системно підходити до вибору лексичного матеріалу для аналізу концепту з метою вивчення британської та американської лінгвокультури в певний історичний період, що і складає подальшу **перспективу** нашого дослідження.

Література:

1. Арнольд И. В. Основы научных исследований в лингвистике / И. В. Арнольд – М. : Либроком, 2011. – 144 с.
2. Аскольдов-Алексеев С. А. Концепт и слово / С. А. Аскольдов-Алексеев // Русская словесность: от теории к структуре текста : антология / под ред. В. П. Нерознака. – М. : Academia, 1997. – С. 267–279.
3. Дарвиш О. Б. Возрастная психология / О. Б. Дарвиш – М. : Владос, 2003. – 284 с.
4. Лисовский В. Т. Социология молодежи: учебник / под ред. проф. В.Т. Лисовского. – СПб. : Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1996. – 460 с.
5. Лишаев С. А. Философия возраста в пространстве экзистенциальной аналитики: экзистенциальная аналитика и региональная онтология / С. А. Лишаев // Вестник Самарской гуманитарной академии. Серия «Философия. Филология». – 2015. – № 1(17). – С. 33–42
6. Леонтьев А. А. Психология общения / А. А. Леонтьев. – Изд-е 5-е. – М. : Academia, 2008. – 365 с.
7. Никитин М. В. Развернутые тезисы о концептах / М. В. Никитин // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2004. – № 1. – С. 53–154.
8. Cambridge Learner's Dictionary online [Electronic resource]. – Access mode : <http://dictionary.cambridge.org>.
9. Collins Cobuild Advanced Learner's English Dictionary. – Great Britain : Harper Collins Publishers, 2003. – 1712 p.
10. Longman Exams Dictionary. – London : Pearson Education Limited, 2006. – 1833 с.
11. Macmillan English Dictionary. – London : Bloomsbury Publishing Pic, 2002. – 1692 с.
12. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language. – Danbury : Lexicon Publications, inc., 2003. – 1149 p.
13. Online Etymology Dictionary [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.etymonline.com>.
14. Random House Kernerman Webster's College Dictionary online [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.thefreedictionary.com>.
15. The American Heritage Dictionary of the English Language [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.ahdictionary.com>.
16. The Oxford Advanced Learner's Dictionary. – Oxford : University Press, 2009. – 1780 p.
17. Ultralingua Online Dictionary [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.ultralingua.com/onlinedictionary/dictionary>.
18. Wordsmyth Dictionary Online [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.wordsmyth.net>.

УДК 801.313.1.:808.3 (477.74)

С. Л. Брайченко,

Одесский национальный политехнический университет, м. Одесса

НЕПОПУЛЯРНІ ЧОЛОВІЧІ ОСОБОВІ ІМЕНА МЕШКАНЦІВ ОДЕЩИНИ

Статтю присвячено лінгвістичній інтерпретації одного з основних класів антропонімів – особових імен, що функціонують у розмовному середовищі українців Одещини. Антропоніми вивчаються у соціолінгвістичному аспекті: аналізуються не реально вживані імена, а ті, що подобаються і суб'єктивно оцінюються як найкращі. Зосереджується увага на рідко вживаних чоловічих іменах, аналізуються причини їх непопулярності. Результати дослідження дають можливість прогнозувати майбутню динаміку реального ім'явжитку.

Ключові слова: мовознавство, ономастика, антропоніміка, особові імена, антропонімічні уподобання, соціолінгвістичне вивчення, неофіційні форми імен, прогнозування, майбутня динаміка особових імен.

UNPOPULAR MASCULINE NAMES IN THE ODESSA REGION

The article dwells upon linguistic interpretation of one of the main classes of anthroponyms – personal names that function in common usage of the Ukrainian in Odessa region. Anthroponyms are studied from the sociolinguistic point of view; not really used words are analyzed but the words that people prefer as well as the words that are subjectively considered to be the best. It is a new approach of studying of current anthroponymic preferences. Socio- and psycholinguistic factor analysis that have an impact on attitude to the Ukrainian's names of different age at the turn of the XX century is given. The primary focus is on rarely used masculine names and the reasons of their unpopularity are analyzed. Not only independent names are studied but also their informal forms as well as colloquial and hypocoristic variants. Their meaning and structure are analyzed; their roles in sociocultural aspect are mentioned. The results of the research enable to forecast a future dynamics of names usage. The research of the modern anthroponymic preferences allows finding out social importance of names and their role in the national anthroponymic fund enrichment.

Key words: study of language, linguistic, onomatology, anthroponimics, personal names, anthroponymic preferences, sociolinguistic study, informal forms of names, forecasting, future dynamics of personal names.

НЕПОПУЛЯРНЫЕ МУЖСКИЕ ЛИЧНЫЕ ИМЕНА ЖИТЕЛЕЙ ОДЕССКОЙ ОБЛАСТИ

Статья посвящена лингвистической интерпретации одного из основных классов антропонимов – личных имён, функционирующих в разговорной речи украинцев Одесской области. Антропонимы изучаются с социолингвистической точки зрения: анализируются не реально употребляемые имена, а нравящиеся людям и субъективно оцениваемые как самые лучшие. Внимание сосредоточено на редко употребляемых мужских именах, анализируются причины их непопулярности. Результаты исследования дают возможность прогнозировать будущую динамику реального употребления имён.

Ключевые слова: языкознание, ономастика, антропонимика, личные имена, антропонимические предпочтения, социолингвистическое изучение, неофициальные формы имён, прогнозирование, будущая динамика личных имён.

Постановка проблеми. Хоч систематизоване наукове вивчення східнослов'янської антропонімії розпочалося порівняно недавно – в останні десятиліття минулого століття – антропоніміка переживає нині період бурхливого розвитку. В галузь вивчення особових імен серйозний внесок зробили праці С. П. Бевзенка, П. П. Чучки, М. Л. Худаша, Л. Л. Гумецької, В. О. Горпинича, Ю. О. Карпенка, І. Д. Сухомлина, Р. Й. Кестри, М. О. Демчук, Г. П. Півторака, Л. О. Беля та ін.

Антропонімісти, що вивчають особові імена статистично, визначаючи темпоральні зміни у часі й структурі іменника, вже давно з тривогою констатують загальну його тенденцію до концентрації: дедалі менша кількість імен обслуговує більшу кількість новонароджених. Статистична структура сучасного іменника дозволила дійти висновку, що основна його риса – функціональна завантаженість, компактність, яка виявляється у зменшенні загальної кількості імен протягом ХХ ст.; «істотно зросло коло рідкісних(одиночних) антропонімів» [5, с. 93].

У даному дослідженні проаналізовано не статистику вжитків, а антропонімічні уподобання мешканців Одеської області [2].

Мета пропонованої статті – проаналізувати чоловічі імена за ступенем їх суспільної оцінки, подаючи комплексний соціо- та психолінгвістичний аналіз факторів, що впливають на ставлення до імен сучасних українців різного віку.

Виклад основного матеріалу. Ми зупинимось на найрізноманітнішому та величезному репертуарі непопулярних чоловічих імен, які у списках антропонімічних уподобань осіб певних вікових груп згадуються не більше десяти разів.

Розглянувши імена за ступенем їх суспільної оцінки, ми виявили, що у сукупності представники різних вікових груп назвали 1010 непопулярних антропонімів: з них 468 – чоловічих, що становить 89,7% загального обсягу симпатій, причому майже половина із них – разові імена. Наявність серед сучасних антропонімічних уподобань такої великої кількості непопулярних найменувань підтверджує думку про те, що «загальноновживаних та загальноновідомих імен не так вже й багато» [4, с. 5]. Але, з іншого боку, сам факт існування численного загону таких непопулярних онімів доцільно розцінювати позитивно, бо збільшення сучасного іменника відбувається головним чином за рахунок одиночних та рідкісних найменувань. Адже коло вживання імен останнім часом розширюється мало. Усе це підтверджується велику стійкість моди, причини дії якої до тепер залишаються не дуже зрозумілими дослідникам. Досить цікавий та різноманітний репертуар, який пропонують сучасні респонденти в наших матеріалах, якоюсь мірою сприятиме у майбутньому зменшенню концентрації збіднілого нинішнього іменника.

За своїм складом антропоніми, віднесені нами до складу непопулярних, виявилися дуже різноманітними: серед них найбільше зареєстровано старих календарних імен, їх народних варіантів, що зафіксовані в офіційних (повних) та неофіційних формах. У сукупності ступінь їх вжитку становить 57,1% усього обсягу уподобань. Переважна більшість таких онімів згадується однаковою мірою як представниками старших поколінь, так і сучасною молоддю: *Афанасій, Валер'ян, Влас, Давид, Дем'ян, Єгор, Зиновій, Інокентій, Савелій*.

Проте серед старих календарних є й такі, що серед осіб похилого віку користуються порівняно більшим авторитетом: *Гаврило, Герасим, Йосип, Карпо, Гнат, Прохір, Кіндрат, Никифір, Сава, Юхим, Яків*.

Такі імена не отримали належної підтримки серед осіб молодшого покоління, але у списках уподобань, хоч і в одиночних випадках, усе ж згадуються, що спричинено сімейними традиціями, а також наявністю таких антропонімів у літературі, що й сприяє їх збереженню. Але серед них є й чимало так званих архаїзмів, які залишилися зовсім поза увагою молоді: *Устим, Терентій, Опанас, Наум, Кузьма, Веремій, Свирид*. Їх місця зайняли такі календарні імена, більшість яких, навпаки, відсутня серед уподобань респондентів старшого покоління: *Феофаній, Орест, Леонтій, Лев, Гліб, Галактіон, Авраам*.

Отже, як бачимо, чимало старих календарних імен та їх народних форм користуються авторитетом серед сучасної молоді. У наш час вони нікому не нав'язуються, але не забуті молоддю, пройшли криз бурі, витримали конкуренцію нових імен. Це дає підставу прогнозувати певну їх популярність у майбутньому ім'янареченні. Цілком можливо, що сьогодні більшість із тих людей, кому свого часу були дані незвичайні імена, ставши дорослими і зіткнувшись з проблемою вибору імені для своїх дітей, відмовляться від фантазій своїх батьків і віддадуть перевагу одному із давніх церковних найменувань. На цьому й наполягає О. В. Суперанська, рекомендуючи батькам «давати новонародженим в основному імена традиційного календарного списку» [6, с. 21].

Склад старих календарних антропонімів та їх народних форм характеризується наявністю величезної кількості гіпокористичних та квалітативних імен, що визначають національну самобутність українців. Це виявляється насамперед у сфері творення демінутивних (рідше пейоративних) антропонімів, уживання яких пояснюється індивідуальним бажанням інформанта, його смаком і є більш персоналізованим, ніж відповідні їм повні імена. Характерною рисою таких форм найменувань є їх надзвичайне розмаїття. Найбільше серед них виявилось варіацій активно вживаних антропонімів, що зрештою зрозуміло: «...чим раніше запозичено ім'я, чим довше воно вживалося у нашій мові, ... тим більше зменшених пестливих та інших форм воно має» [6, с. 60].

Традиційні імена утворюють найколеритніші, найбагатші синонімічні ряди – так звані «іменні гнізда» [3, с. 53] – *Іван (Іванко, Івань, Івасик, Івась, Ваня, Ванюша, Ванюшка)*. Серед сучасних уподобань традиційні імена побутують в уснорозмовній стихії у різних формах.

Найменші і найбільш синонімічні ряди утворюють нові імена, переважна частина яких фіксується у наших матеріалах лише в офіційній формі.

Серед сучасних антропонімічних уподобань особові імена побутують в уснорозмовному середовищі в численних варіантах. Їх дуже багато, і вони досить різноманітні.

Одним із найактивніших способів творення неофіційних найменувань (гіпокоритики) є усичення. Тут представлені моделі, утворені шляхом скорочення тільки повних антропонімів, що супроводжується опущенням різних частин імені:

початкової (*Коля, Митро, Фанасій*), кінцевої (*Олекса, Веня, Віталія, Влад, Ізя, Костя, Ростя, Рома, Філя, Юра*) та початкової і кінцевої водночас (*Сеня, Митя*). Широко представлені у наших матеріалах демінутиви, які є основною групою неофіційних імен.

Сучасні антропонімічні уподобання, зібрані на Одещині, характеризуються наявністю чималої кількості російських народних форм імен. Більшість реципієнтів віддають перевагу *Гриші* над *Грицьком*, *Альошці* над *Олексійком*. Важко сказати, чому їм виявилися не до вподоби лагідні й милозвучні ласкаві українські імена. Б. Антоненко-Давидович розцінює надмірне захоплення іменами іншого народу як своєрідну моду, якою мірою «схожою з так званим стиляжництвом» і покладає великі надії на широке використання українських імен [1, с. 53].

Активно залучилися до складу сучасних антропонімічних симпатій й імена з виразно іншомовним забарвленням, що становлять 32,7% реєстру непопулярних чоловічих імен. Але не всі вони прижилися серед антропонімів, які подобаються особам різного віку, однаковою мірою. Переважна частина їх складу – разові імена, що здебільшого зустрічаються у списках уподобань осіб молодшого віку: *Гасан, Джеймс, Елеонор, Еміль, Леонард, Марчелл, Жан, Річард, Януш*. Але серед іншомовних запозичень є й чимало таких, що частіше трапляються в репертуарі непопулярних серед уподобань респондентів різних вікових груп: *Арнольд, Вільям, Джон, Ернест, Роберт, Рустам*.

Такий досить об'ємний фонд виразних іншомовних запозичень, зокрема їх присутність серед симпатій сучасної молоді, свідчить про те, що залучення іншомовних імен до нашої мови – цілком природний і виправданий процес. Він не заважає існуванню традиційних календарних імен. Наявність тих та інших у антропоніміконі шліфує нові найменування, які асимілюються іменними моделями нашої мови.

Репертуар зібраних нами антропонімічних уподобань характеризується наявністю нових імен, що становлять 10,2%. Більшість з них – так звані «революційні імена»: *Владлен, Віорел, Вілен*. Майже всі вони – разові імена, що трапляються у реєстрах уподобань різних вікових груп.

Вивчаючи зібрані матеріали, ми помітили виразне зростання симпатій молоді до нових за побутуванням імен, таких як *Тимур, Руслан, Артем, Ян, Едуард, Артур*. Усі вони майже зовсім не користуються популярністю серед осіб найстаршого віку, які розмістили їх у розряді одиничних, зате помітну масу прихильників вони знайшли серед симпатій молодшого покоління, і активність їх з часом зростатиме й далі.

У складі непопулярних часто трапляються й генетично слов'янські імена, зокрема й давньоруські князівські – *Радомир, Радислав, Мстислав, Зорян*. Такі імена виявилися до вподоби респондентам різних вікових груп, і коло їх популярності розширюватиметься й у майбутньому, – зокрема й тому що вони не викликають заперечень з погляду звукової форми. Кожне з таких імен має зрозумілий без лексиконів і тлумачень зміст.

Цікавим є факт існування серед сучасних антропонімічних уподобань досить значної кількості нових за побутуванням імен, які, хоч і в одиничних випадках, але трапляються в наших матеріалах. Їх поширенню сприяли популярні твори художньої літератури, преса, радіо, кіно. З погляду якості ці раритетні імена можна розглядати у таких категоріях: особові імена політичних діячів, учених, письменників тощо (*Мефодій, Нестор, Платон, Марат, Едгар, Генріх, Ісаак, Тадеуш*); імена улюблених персонажів із літературних творів (*Ярема, Остап, Іден*); Численним виявився загін імен відомих акторів та героїв кінофільмів, артистів сучасної естради (*Поль, Сільвестр, Тарзан, Муслім*). Такі імена найчастіше трапляються серед уподобань молодшого покоління.

Висновки. Таким чином, ми виявили, що сучасні антропонімічні уподобання характеризуються появою цілого загону чоловічих імен, більша частина яких, хоч і не користується популярністю, але представлена у великій кількості. І все ж, загальна тенденція сучасних симпатій консервативна, що дозволяє старим календарним іменами вистояти проти спроби їх відтіснити, замінивши їх іменами-неологізмами. Вони лише дещо розширили своє коло, прийнявши до свого складу ті антропоніми, що найкраще вписуються в нашу мову. Такі результати дають підставу твердити, що в майбутньому реальний іменик значно розширюватиметься як за рахунок нових імен, так і завдяки збереженню в ньому церковно-календарних найменувань та їх народних форм, відбираючи з них найкращі, більш милозвучні.

Література:

1. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо і як треба говорити / Б. Антоненко-Давидович. – Нью-Йорк, Філадельфія, 1980. – 241 с.
2. Брайченко С. Л. Антропонімічні уподобання мешканців Одеської області України: лінгвістичний аналіз: Автореф. Дис. ... канд. філол. наук / С. Л. Брайченко. – Одеса, 1999. – 18 с.
3. Кракалія Л. В. До питання класифікації буковинських антропонімічних варіантів / Л. В. Кракалія // Мовознавство. – 1974. – № 2. – С. 50–55.
4. Карпенко Ю. А. Современное развитие русской ономастической системы / Ю. В. Карпенко // Актуальные вопросы ономастики. – К., 1988. – С. 3–14.
5. Петрова Р. В. Динамика мужского имени г. Херсона / Р. В. Петрова // VI Республиканская ономастическая конференция. Тези доп. і повід. – Одеса, 1990. – Ч. 2. – С. 90–95.
6. Суперанская А. В. Имя – через века и страны / А. В. Суперанская. – М., 1990. – 189 с.

УДК 811.111

Т. Є. Бублик,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

МЕТАФОРИ ПЕРСОНІФІКАЦІЇ У КОНЦЕПТУАЛЬНОМУ ПРОСТОРІ МЕДИТАТИВНИХ ПРИТЧ

Стаття присвячена явищу метафори персоніфікації, запропонованому А.П. Мартинюк на основі теорії концептуальної метафори Дж. Лакофа та М. Джонсона. Проаналізовано еволюцію розвитку поняття метафори як стилістичного явища із найдавніших часів до сьогодення в межах розвитку когнітивної парадигми лінгвістичних досліджень, де метафора трактується як образна модель з допомогою якої ми впорядковуємо світ навколо нас.

Метафори персоніфікації (фрагменти, в яких абстрактне поняття набуває ознак живої істоти), відіграють ключову роль у концептуальній системі медитативних притч та підтверджують світоглядну позицію автора щодо тяжіння людини до природи та несприйняття суспільних орієнтирів.

Ключові слова: метафора, концептуальна метафора, метафора персоніфікації, концептуальний простір.

PERSONIFICATION METAPHORS IN THE CONCEPTUAL SPACE OF MEDITATIVE PARABLES

This article is devoted to the phenomenon of personification metaphor pointed out by A.P. Martynuk within the paradigm of the theory of conceptual metaphor. The article analyses the evolution of metaphor as a stylistic phenomenon from ancient times to its present use as a cognitive notion.

Personification metaphors (fragments in which an abstract notion becomes a living being) play a key role in the conceptual system of meditative parables and confirm the worldview of the author concerning the attraction to nature and rejection of social orientation.

Personification metaphor «NATURE is a LIVING BEING» is consistent with Zen Buddhist concept and profiles its opinion that without understanding his/her nature a person lives someone else's life. The next «living body» in the conceptual structure is society – «SOCIETY is a LIVING BEING» – which performs a negative role of a liar. «PROGRAMMING is a DESTRUCTOR, OPPRESSOR» and «ATTACHMENT is a FILTER/KILLER further profile the position of the author that the rules generated by society distort our basic values. Metaphor «AWARENESS is an EXPERT» shows that awareness helps to change the basic life priorities.

In sum, the conceptual space of meditative parables consists of personification metaphors that create the conceptual scope of meditative narration and serve as a direct reflection of the author's ideological characteristics.

Keywords: metaphor, conceptual metaphor, personification metaphor, conceptual space.

МЕТАФОРЫ ПЕРСОНИФИКАЦИИ В КОНЦЕПТУАЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ МЕДИТАТИВНЫХ ПРИТЧ

Статья посвящена явлению метафоры персонификации, предложенном А.П. Мартынюком на основе теории концептуальной метафоры Дж. Лакофа и М. Джонсона. Проанализирована эволюция развития понятия метафоры как стилистического явления с древнейших времен до современности в рамках развития когнитивной парадигмы лингвистических исследований, где метафора рассматривается как образная модель с помощью которой мы упорядочиваем мир вокруг нас.

Метафоры персонификации (фрагменты, в которых абстрактное понятие приобретает признаки живого существа), играют ключевую роль в концептуальной системе медитативных притч и подтверждают мировоззренческую позицию автора по притяжению человека к природе и неприятию общественных ориентиров.

Ключевые слова: метафора, концептуальная метафора, метафора персонификации, концептуальное пространство.

Останні десятиліття в розвитку різних сфер гуманітарних наук позначені спробами структурувати та концептуалізувати світ з допомогою різноманітних когнітивних процесів. Така переорієнтація отримала назву «когнітивної революції» або «когнітивного перевороту», які призвели до становлення когнітивної науки як повнозначної галузі знань.

Одне з ключових місць у цьому процесі когнітивної реконструкції відводять метафорі як засобу, що здатен описати дійсність. Метафору в сучасній когнітивістиці визначають як ментальну операцію (яку певні лінгвісти називають основою), як спосіб пізнання, категоризації, концептуалізації, оцінки і пояснення світу [6].

Метафора є одним із найпоширеніших тропів, проте в лінгвістику метафора прийшла з риторики, де вона розглядалась як засіб художньої мови та естетики. Арістотель – перший, хто аналізував у своїх працях поняття метафори. У класичній риторичній метафорі трактувалась переважно як відхилення від норми, коли назва одного предмету переносилась на інший. Пізніше проблема метафори вийшла за межі риторики і перейшла в лінгвістику. Так з'явилась порівняльна концепція метафори згідно з якою метафора – це художнє переосмислення «звичайної» назви [5, с. 222].

В XIX–XX століттях із виникненням семантичної теорії мови порівняльна точка зору зазнала серйозної критики. Головними опонентами цієї теорії були Дж. Серль та М. Блек. М. Блек був одним із перших, хто чітко обґрунтував наступне твердження: «В певних випадках було б правильно говорити, що метафора, власне, створює, а не виражає подібність». В XX столітті на тлі нових тенденцій метафора стає для лінгвістики в цілому певним об'єднуючим феноменом, дослідження якого кладе початок розвитку когнітивної науки [3].

На думку В.Н. Телія проблема метафоризації, вийшовши за межі риторики і лінгвістики, перемістилася в «достатньо комплексну лабораторію, ставши предметом дослідження суміжних з лінгвістикою дисциплін» – теорії пізнання, логіки, психології, когнітивної лінгвістики [4, с. 4].

В межах розвитку когнітивної парадигми лінгвістичних досліджень з'явилося поняття концептуальної метафори, як образної моделі з допомогою якої ми впорядковуємо світ навколо нас. Існує чимало лінгвістичних та літературознавчих праць, присвячених метафорі загалом та концептуальній метафорі зокрема. Теорію і засади концептуальної метафори розробляють такі вчені як Дж. Лакофф і М. Джонсон, П. Рікер, М. Тернер, Д. Девідсон, Т. С. Кун, В. Н. Телія, В. Г. Гак, Р. О. Якобсон, А. Н. Баранов, Є. В. Будаєв, А. П. Чудінов, І. А. Ширманов, Ю. Зінкен досліджують концептуальну метафору в політичному дискурсі тощо.

Джуліан Джейнс, досліджуючи когнітивні функції людського розуму у книзі «Походження пізнання в процесі краху бікамерального розуму», аналізував метафору як один із способів формування людської когнітивної системи та стверджував, що «абстрактні концепти формуються з допомогою конкретних метафор», відповідно, «зрозуміти – означає знайти хороше абстрактне, підібрати знайомий і зв'язаний з нашими сенсними відчуттями образ для осмислення невідомого і малозрозумілого» [7, с. 51–61]. Це було одним із перших досліджень, що проклали шлях для когнітивного підходу до аналізу метафори, який покінчив із стилістично- та риторично зорієнтованим трактуванням метафори, давши їй нове життя в нових лінгвістичних умовах.

Проте лише у «Метафори, якими ми живемо» Джордж Лакофф та Марк Джонсон запропонували потужну теорію дослідження метафори у нашій звичній концептуальній системі, постулюючи, що метафора пронизує все наше повсякденне життя і виявляється не лише в мові, але й у мисленні та дії [8, с. 3–45]. Метафора як словесне вираження актуалізується тому, що вона закладена на емпіричному рівні, існує в понятійній системі людини.

Такий підхід дозволив метафорі перейти кордон лінгвістики і стати об'єктом дослідження, який поєднує мову, пізнання і культуру, оскільки існування концептуальних метафор визначається мовою і культурою, в яких вони живуть.

Завданням нашого дослідження є виділення та аналіз метафор персоніфікацій у концептуальному просторі медитативних притч Ентоні де Мелло (що, власне, слугує **матеріалом дослідження**) як способу профілізації світоглядної позиції автора щодо тяжіння людини до природи та несприйняття суспільних орієнтирів. Проаналізувавши вибірку когнітивних моделей медитативних притч, було помічено частотне вживання текстових одиниць, в яких перенесення значення базується на зв'язках персоніфікації. Тому, послуговуючись термінологією української дослідниці А. П. Мартинюк, вважаємо за доцільне виділити метафори персоніфікації (фрагменти, в яких абстрактне поняття набуває ознак живої істоти) у загальному скопусі концептуальних метафор медитативних притч, що відіграють ключову роль у концептуальній системі досліджуваних творів та додатково підтверджують світорозуміння автора.

Метафори персоніфікації реалізуються предикаціями, в рамках яких денотат царини цілі відіграє семантичну роль агенса. Оскільки суть когнітивного механізму метафори полягає у поясненні концептуальної структури одного виду за допомогою концептуальної структури іншого виду, то концептуальна структура, що проєктується на іншу структуру, називається цариною джерела, а царина, на яку здійснюється проєкція, – цариною цілі [2, с. 74].

Яскравим зразком метафори персоніфікації є трансформація «*NATURE is a LIVING BEING*». Наявність цієї метафори підтверджує неодноразове використання займенника *she, her* на позначення природи: ... *how much are you in touch with Nature, with trees and earth and grass and sky and wind and rain and sun and flowers and birds and animals. How much are you exposed to Nature? How much do you commune with her, observe her, contemplate her in wonder, identify with her? When you are too long separated from Nature, your spirit withers and dies because it has been wrenched from its roots* [12, с. 79].

Такий підхід до природи узгоджується із дзен-буддиським її розумінням і профілює думку, що «концептуальна система людини містить певний набір метафор, які знаходяться в нашому щоденному мисленні, викликаються свідомістю і є невід'ємною частиною культурної парадигми представників мови» [9, с. 210].

Природа у дзен – це поняття набагато глибше, ніж квіти, каміння та дерева. Це сили, що народжують і пронизують буття. Послідовники цієї релігійної течії вважають, що у кожної людини є здібності, дані їй природою при народженні. Це зовсім не обов'язково здібності до якоїсь професії або вміння що-небудь робити у звичайному сенсі. Це може бути здатність сприймати навколишній світ, яку, без розуміння своєї природи, людина не може виявити, і, тим самим, живе чуже для себе життя [1, с. 116].

Adults who have preserved their innocence also surrender like the child to the impulse of Nature or Destiny without a thought to become somebody or to impress others; but, unlike the child, they rely, not on instinct, but on ceaseless awareness of everything in them and around them; that awareness shield them from evil and brings about the growth that was intended for them by Nature, not designed by their ambitious egos [12, с. 101].

Наступним «живим організмом» у концептуальному просторі медитативних притч виступає суспільство – метафора «*SOCIETY is a LIVING BEING*» – що у відповідному контексті виконує негативно-оцінну роль вчителя, брехуна. *Instead of your society, your culture, which put these layers into your mind in the first place, has educated you to not even notice them, to go to sleep and let other people – the experts; your politicians, your cultural and religious leaders – do your thinking for you* [10, с. 62]. *It sprang from a lie that your society and your culture have told you ... namely, that without this or the other, without this person or the other, you can't be happy* [10, с. 51].

Метафори «*PROGRAMMING is a DESTRUCTOR, OPPRESSOR*» та «*ATTACHMENT is a FILTER/KILLER*» персоніфікують, оживлюють концептуальний простір медитативних притч, додатково профілюючи позицію автора, що соціум, в якому ми живемо, умовності та правила, згенеровані цією структурою, накладають негативний відбиток на наше життя, спотворюють основні його цінності. *Real oppression comes, not from people who fight in court..., but from your computer whose programming destroys your peace of mind the moment outside circumstances fail to conform to its demands* [12, с. 17]. *It is from oppression of your programming that you need to be liberated* [11, с. 18]. *Who decides what will finally make its way to your conscious mind from all the material that is pouring in from the world? Three decisive filters: first your attachments, second your beliefs and third your fears* [337, с. 46]. *An attachment is a major killer of life* [12, с. 56].

Метафоричні персоніфікації можуть слугувати підтвердженням правильного трактування концептуальних особливостей медитативних текстів, оскільки метафора «*AWARENESS is an EXPERT*» (*You need the expert – you need understanding, insight, awareness – you don't need pushing* [11, с. 156]) засвідчує, що саме усвідомлення є тою кінцевою ланкою, тим феноменом, який допоможе прояснити ситуацію та змінити основні життєві орієнтири.

Як наслідок стверджуємо, що метафоричний простір медитативних притч складається із метафор персоніфікацій, що разом із ключовими концептами формують загальну концептуальну сферу медитативної оповіді Ентоні де Мелло та слугують прямим відзеркаленням індивідуально-світоглядних характеристик його авторської особистості.

У загальному підсумку стверджуємо, що в руслі розвитку літератури ХХ століття, яка тяжіє до розробки питань філософсько-екзистенційного буття людини, медитативна притча постає як нова притчова модифікація, концепція якої обумовлена та визначається особливостями ідіостилу автора.

Перспективним вбачається нам дослідження інших жанрових модифікацій медитативних творів з метою виявлення мовних та позамовних способів пізнання навколишньої дійсності та комунікації інформації від автора до читача.

Література:

1. Кабанов А. М. Дзен / А. М. Кабанов // Буддизм от А до Я. – М.: «Республика», 1992. – С. 115–116.
2. Мартинюк А. П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики / А. П. Мартинюк. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – 196 с.
3. Таджикибаева А. А. Понятие концептуальной метафоры [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті : http://www.rusnauka.com/18_DNI_2010/Philologia/69429.doc.htm
4. Телия В. Н. Проблема метафоры / В. Н. Телия // Метафора в языке и тексте. – М., 1988. – С. 3–10.
5. Хорошун О. О. Концептуальна метафора: актуальні засади дослідження / О. О. Хорошун // Науковий вісник ВНУ ім. Лесі Українки. – Луцьк. – Вип. 6. – 2010. – С. 222–225.
6. Шепель Ю. А. Становление метафоры в свете когнитивной теории [Електронний ресурс] // Режим доступу до статті : nbuv.gov.ua/portal/Natural/Vdpu/Movozn/2010_16/article/60.pdf
7. Jaynes J. The Origin of Consciousness in the Breakdown of the Bicameral Mind / Julian Jaynes. – Boston, 1976. – 467 p.
8. Lakoff G. Metaphors We Live by / George Lakoff, Mark Johnson. – Chicago : Univ. of Chicago Press, 1980. – 242 p.
9. Lakoff G. The Contemporary Theory of Metaphor / G. Lakoff / Ortony, Andrew (ed.) // Metaphor and Thought (2nd edition). – Cambridge University Press, 1993. – P. 202–251.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

10. Mello de, A. Awareness: the Perils and Opportunities of Reality / Anthony de Mello. – New York : Doubleday Religious Publishing Group, 1992. – 185 p.
11. Mello de, A. Rediscovering Life: Awaken to Reality / Anthony de Mello. – New York : Crown Publishing Group, 2012. – 128 p.
12. Mello de, A. The Way to Love: Last Meditations of Anthony de Mello / Anthony de Mello. – New York : Doubleday Religious Publishing Group, 1995. – 196 p.

І. В. Ганжа,

Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів

ХЕДЖ-МАРКЕРИ У ДИСКУРСІ ВЕРХОВНОГО СУДУ США

Статтю присвячено виявленню та аналізу дискурсивних хедж-маркерів у промовах на засіданнях Верховного Суду США. Хеджі розглядаються як іллокутивні показники реалізації оратором комунікативної інтенції модерації, що об'єднують функціональні класи лексико-граматичних та синтаксичних одиниць мови. Такі структури були класифіковані за принципом експліцитності / імпліцитності вираження ними значення невпевненості, а також за принципом залежності / незалежності від контексту їх актуалізації. Окрему групу утворили чейн-хеджі, яким характерне поєднання декількох взаємопов'язаних маркерів у межах однієї пропозиції.

Ключові слова: судовий дискурс, судова промова, хедж-маркери, комунікативна стратегія, чейн-хедж.

HEDGE-MARKERS IN THE DISCOURSE OF THE USA SUPREME COURT

The article focuses on the detection and analysis of discourse hedge-markers in speeches within the US Supreme Court arguments. Hedging as a communicative strategy in the courtroom discourse is of great scientific interest among present day linguistics studies. It enables to optimize the verbal interaction in the context of the participants' social role and status differentiation. Hedge-markers are considered to be illocutionary indicators for speaker to implement own communicative intentions of moderation. They combine functional classes of lexical, grammatical and syntactical language units. Such structures can be classified according to 1) the principle of expression explicitness or implicitness of uncertainty on paradigmatic or syntagmatic levels, respectively; and 2) the principle of dependence or independence on the actualized context. The separate group is formed by chain-hedges, which accumulate several interrelated markers in a single propositional structure. Increasing in the number of attached hedges is directly related to the amplification of fuzzy and non-categorical utterance of the speaker.

Keywords: courtroom discourse, courtroom speech, hedge-markers, communicative strategy, chain-hedge.

ХЕДЖ-МАРКЕРЫ В ДИСКУРСЕ ВЕРХОВНОГО СУДА США

Статья посвящена выявлению и анализу дискурсивных хедж-маркеров в речах на заседаниях Верховного Суда США. Хеджи рассматриваются как иллокутивные показатели реализации оратором коммуникативной интенции модерации, которые объединяют функциональные классы лексико-грамматических и синтаксических единиц языка. Такие структуры были классифицированы по принципу эксплицитности / имплицитности выражения ими значения неуверенности, а так же по принципу зависимости / независимости от контекста их актуализации. Отдельную группу образовали чейн-хеджи, для которых характерно объединение нескольких взаимосвязанных маркеров в пределах одной пропозиции.

Ключевые слова: судебный дискурс, судебная речь, хедж-маркеры, коммуникативная стратегия, чейн-хедж.

Питання оптимізації мовленнєвої взаємодії комунікантів в умовах інституційної статусної нерівності в останні роки перебувають у центрі уваги теорії комунікації, теорії мовленнєвого впливу, психолінгвістики та соціолінгвістики. Одним з видів інституційного дискурсу, що наразі підлягає всебічному вивченню є судовий дискурс. Як один із найдавніших видів дискурсу, судовий дискурс знаходиться у полі зору дослідників різних дисциплін – юридичної лінгвістики [12; 13], судового мовознавства [10], теорії аргументації [1], риторики [2; 4; 7], етики [6], психології [11] тощо.

Аналіз широкого кола праць, присвячених дослідженню різних аспектів судового дискурсу [3; 9; 10; 11; 13], свідчить про те, що на сьогодні судовий дискурс за участю професійних юристів, як особливий тип інтеракції, ще не отримав повного та цілісного висвітлення. Поза увагою дослідників залишилися, зокрема, такі аспекти судової комунікації, як стратегічно-тактична спрямованість комунікації в інституційних умовах професійного спілкування та виділення найбільш ефективних моделей мовленнєвої поведінки під час судового засідання.

Відтак, **актуальність** розвідки визначається загальним інтересом до аналізу особливостей мовленнєвої поведінки комунікантів у межах судового регламенту та необхідністю вивчення стратегічно-тактичної складової комунікації на судовому процесі. Зазначимо, що успішність спілкування в інституційних умовах залежить не тільки від професійної, але й від комунікативної компетенції його учасників, яка виявляється у здатності користуватися мовними засобами для організації мовленнєвої взаємодії згідно з правилами та нормами спілкування та у здійсненні ефективного впливу на адресата для реалізації позамовних завдань [3, с. 1].

Загальновідомо, що промовам у стінах судової зали часто не прощають помилок, і одне недоречне, або образливе висловлювання може поставити хрест на успішному перебігу справи. Щоб уникнути подібних випадків застосовують хеджинг – стратегію комунікативного впливу, яка має на меті так зване ‘мовленнєве страхування’, що уможливлює захист комунікантів від радикальних, агресивних або образливих висловлень на адресу інших учасників комунікації. Основна функція хедж-маркерів у таких умовах є зробити висловлення нечітким та розмитим [14, с. 187].

Оскільки стратегію хеджингу вважаємо однією з найефективніших у досягненні гармонізації мовленнєвої взаємодії взагалі, та в умовах судового процесу зокрема, *мету* нашої розвідки вбачаємо у виявленні та аналізі хедж-маркерів у судових промовах на засіданнях Верховного Суду США. Досягнення поставленої мети можливе завдяки вирішенню таких завдань: окреслити специфіку лінгвістичної репрезентації стратегії хеджинг у дискурсі судової промови й визначити та систематизувати хедж-маркери, домінуючі на слуханнях Верховного Суду США. Для дослідження був використаний емпіричний матеріал судових слухань, записаних на аудіоплівку, а потім, транскрибованих [15-20].

Судова промова – це публічна мова, звернена до суду і всіх учасників, присутніх при розгляді кримінальної або цивільної справи. Вона виголошується під час судового засідання і являє собою виклад висновків оратора по конкретній справі та його заперечення іншим ораторам (мова прокурора, мова адвоката, мова підсудного на свій захист, мова потерпілого, репліка як особливий вид судової промови) [9, с. 4].

Відтак промова за своєю природою є усним, монологічним, свідомим зверненням до слухача, що продумується і готується заздалегідь. Для подібних промов характерні послідовність і доказовість, які забезпечують зв'язність думки; граматично правильне оформлення; виразність голосових засобів. Таке монологічне мовлення передбачає досить високий рівень мовного розвитку оратора. Мета монологу – досягти необхідного впливу на слухачів, переконати їх [там само, с. 5].

З розвитком комунікативно-прагматичної парадигми поняття хеджинг досліджується з позиції функціонального напрямку, що дозволяє акцентувати його комунікативну значущість у висловленні. Відповідно до цього підходу, хедж-

маркери розглядаються як іллокутивні показники реалізації мовцем комунікативної інтенції модерації (тобто надання висловленню більш стриманого, помірнього характеру) [5, с. 55], що об'єднують функціональний клас лексичних, лексико-граматичних та синтаксичних одиниць мови.

Хедж-маркери можуть бути класифіковані за принципом експліцитності або імпліцитності вираження ними значення невпевненості. Експліцитні хеджі визначаються як мовні засоби, що містять сему невпевненості як елемент лексичної або граматичної парадигматики, тобто притаманне значення невпевненості є контекстуально незалежним. До імпліцитних хедж-маркерів відносяться одиниці, які набувають здатності виражати невпевненість на рівні синтагматики, тобто у залежності від комунікативно-прагматичного контексту [8, с. 133].

Проведений аналіз дозволив класифікувати хедж-маркери у дискурсі Верховного Суду США не лише з точки зору експліцитності / імпліцитності вираження, а й за принципом залежності / незалежності від контексту їх актуалізації. Відповідно ми виділили залежні та незалежні хеджі, у яких додатковим класифікаційним критерієм виступає потенційна здатність окремого хедж-маркера змінювати власну дистрибуцію. Відтак незалежними хеджами є ті, що можуть однаково успішно займати ініціальну, медіальну або фінальну позицію у висловленні не втративши своєї основної функції, у той час, як залежні хедж-маркери не мають такої здатності.

Серед експліцитно виражених хеджів найбільш продуктивну групу утворюють залежні лексико-граматичні маркери з відтінком модальності, що можуть бути вербалізовані:

- градуальними кваліфікаторами: ... *I scarcely often stray from the briefs piled on my desk ...* ; *I also distinctly remember Yeltsin decrying the Russian practice of something that he referred to as ...* ; ... *it establishes a democracy of a certain kind ...* ; ... *we are all minorities in one respect or another ...* ; *Slightly more than 120 years after Worcester, the Court handed down a second case ...* ; *That case, as many of you know, inspired rather strong feelings ...* ; *The power of judicial review has been said by some to be the «cornerstone» of our constitutional law ; ... for most other Americans to spend much time thinking about or discussing our Constitution ... today almost half of our citizens do not know that there are three branches of government.*

- модальними дієсловами або прислівниками. Наприклад: *But I could not resist a pause in today's ...* ; *Benjamin is perhaps best known in the United States for his stirring orations in the Senate ...* ; *While we may not agree with the outcome of a particular case ... ; the public should not, for it would not, respect their decisions, and we Americans ...* ; *I might point out to our shopper that he still must pay for his groceries ...* ; *And I could add that I once heard Alan Greenspan, former Chairman of the Federal Reserve, speak about economic development in foreign countries.*

- структурами умовного способу з відтінком гіпотетичної модальності. Серед них можна навести наступні приклади: *The effect of this plan would have been to remove Loring, along with all the other probate judges ...* ; *Finally, I might have told about three Supreme Court cases that, ... ; I have since read more about the man who might have been first among so-called victims ...* ; ... *nine thousand judges could have signed the opinion and they still would have been powerless to integrate Little Rock's schools in the face of the state militia.*

- епістемічними дієсловами: *Much as it sometimes appears otherwise, the Constitution is interpreted first and last by people other than judges ...* ; *In the early nineteenth century, then, it seems fair to conclude that an independent judiciary was on occasion more an aspiration than a reality...*

Незалежні експліцитні хедж-маркери актуалізуються переважно на синтаксичному рівні. Підкреслимо, що зміна дистрибуції таких маркерів не впливає на виконання основної функції, покладеної на них оратором. Відтак подібні незалежні хеджі будуть нівелювати можливу категоричність висловлення навіть при умові, якщо мовець переструктурує власне повідомлення. Додатковою визначальною рисою таких маркерів є їх часте графічне оформлення комами на письмі або ж відповідний інтонаційний супровід в усному потоці, що результується утворенням окремої синтагми. Серед незалежних експліцитно виражених хедж-структур, виявлених у дискурсі промов Верховного Суду США є наступні:

- мовленнєві стереотипи модусу припущення. Наприклад: *I believe that it is impossible to be a conscientious with one eye on ...* ; *I do not think Jewish names would be hidden from view in briefs filed in today's Court ...* ; *I hope, in all the years I have the good fortune to serve ...* ; ... *I think judges must do more than simply undertake own jobs ...* ; *Telephone justice, I subsequently learned, occurred when the party boss called judges and told them how to decide the outcome of a particular case.*

- мовленнєві стереотипи зі значенням невизначеності, які можна проілюструвати так: *In particular, judges must be independent ...* ; *That is because the judicial system, in a sense, floats on a sea of public opinion ...* ; *That is to say that he created an impartial judiciary that possessed ...* ; *In a word, the judge must decide cases independently, and the public ...*

Залежні імпліцитно виражені хеджі, рушійною силою актуалізації яких є комунікативно-прагматичний контекст, утворюють досить чисельну групу, до якої зараховуємо:

- особовий займенник *we* (у значенні 'Я та ще хтось'), *he* (у значенні 'хтось такий же, як і Я'), *X and I* (у значенні 'не лише Я') замість займенника першої особи однини *I*.

Наведемо приклади: ... *he who knew that the strength of these freedoms would depend on ...* ; *We honor the Constitution and its Framers when we run for legislative or executive office ... and when we argue among our friends and neighbors over the application of constitutional commands to modern life ...* ; *All of my colleagues and I, and I am sure all of you, fulfill our judicial duties by attempting to decide cases in a manner that is consistent with what the law requires ...* ; ... *though you and I agree that he chose the wrong side ...*

- пасивно-безособові конструкції: *Unfortunately, it may prove easier to dismantle than to attain it ...* ; *It is no secret that I disagreed with the majority's reasoning, given ...* ; *Rather, one should try to understand the ideas that gave it life ...* ; *It might be suggested to everyone simply to read or memorize the Constitution ...* ; *There is a story, almost certainly apocryphal, that when the great Chief Justice John Marshall decided ...*

- метафоризовані суб'єктно-предикатні структури, за допомогою яких мовець перекладає відповідальність за достовірність інформації у сказаному власному висловленні з себе на певний неживий предмет об'єктивної реальності: *Benjamin's biography tells us that ...* ; ... *Article 29 of the state constitution reads, «It is essential ...» ; But while many minds disagreed with the Court's decision ... ; ... where each and every thought declares that this war was far too brief ...* ; *His choice suggests that the U.S. Supreme Court had not yet become the co-equal Branch ...* ; *The story reminds us of the remarkable nature of something that we Americans usually take for granted.*

Слід зазначити, що в ході аналізу нами була виявлена окрема підгрупа так званих чейн-хеджів¹, визначальною рисою якої є концентрація декількох маркерів у межах однієї пропозиції. Останні можуть бути виражені як імпліцитно, так і

¹ від англ. *chain* – ланцюжок.

експліцитно. Мінімальною одиницею у межах одного чейн-хеджу є двочленна структура, при цьому наступні приєднані хедж-маркери прямопропорційно підсилюють значення некатегоричності та розмитості висловлення оратора. Наведемо приклади:

- двочленний чейн-хедж: ... *and thought perhaps you would find his life as intriguing as I did* ... (прислівник з модальним значенням + модальне дієслово); *Many of you may know the story behind the Court's founding, but* ... (градуальний кваліфікатор + модальне дієслово); *This case is familiar to many because it supposedly spurred Jackson to say* ... (градуальний кваліфікатор + прислівник з модальним значенням); *Those who might have preceded Brandeis* ... (вказівний займенник зі значенням невизначеності + структура умовного способу з відтінком гіпотетичної модальності); *One who might want to know just what that notion means* ... (заміна особового займенника *I* на *one* + структура умовного способу з відтінком гіпотетичної модальності); *This example may help our Star Market shopper understand that* ... (метафоризована суб'єктно-предикатна структура + модальне дієслово); *And that, as it appears, is why I think it is important that we explain, not just to lawyers or* ... (епістемічне дієслово + мовленнєвий стереотип модусу припущення)

- тричленний чейн-хедж: *his service likely would have been shorter than the time I have already served as a* ... (градуальний кваліфікатор + структура умовного способу з відтінком гіпотетичної модальності + метафоризована суб'єктно-предикатна структура); *He who probably would have resigned a seat* ... (градуальний кваліфікатор + структура умовного способу з відтінком гіпотетичної модальності + заміна особового займенника *I* на *he* у заченні 'хтось такий же, як і Я'); ... *the need for judicial reform might have seemed less pressing* ... (епістемічне дієслово + градуальний кваліфікатор + структура умовного способу з відтінком гіпотетичної модальності);

- змішаний чейн-хедж у межах однієї пропозиції: *Although the Supreme Court almost never has the first word in interpreting the Constitution, many believe that it usually has the last* ... (метафоризована суб'єктно-предикатна структура (*Supreme Court has first/ last word*) + градуальний кваліфікатор (*almost never, many, usually*)).

Отже, готуючись до виступів на судовому слуханні оратори підходять до вибору лексичних одиниць і мовних тактик з найбільшою обережністю й ретельністю, відтак, успішно апелюють до такої комунікативної стратегії, як хеджинг. Перераховані вище мовні засоби утворюють групи залежних та незалежних хедж-маркерів у сучасній англійській мові в умовах судового дискурсу, які завжди сигналізують про невпевненість, невизначеність та некатегоричність експліцитно або імпліцитно й виступають іллокутивними показниками реалізації мовцем комунікативної інтенції модерації. Проведений аналіз дозволив виокремити додаткову групу чейн-хеджів, характерним для яких є концентричне приєднання декількох взаємопов'язаних маркерів у межах однієї пропозиційної структури.

Перспективним вважаємо продовжити дослідження комунікації в інституційних умовах для створення таксономії хедж-маркерів дискурсу та, зокрема, поглибити аналіз стратегій, тактик та конкретних прийомів, які використовуються усіма учасниками комунікації на судових слуханнях. Цікавим також представляється аналіз мови жестів на суді.

Література:

1. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации / А. Д. Белова. – К. : КГУ им. Т. Шевченко, 1997. – 311 с.
2. Голев Н. Д. Юридический аспект языка в лингвистическом освещении / Н. Д. Голев // Юрислингвистика-1. Проблемы и перспективы. – Барнаул, 1999. – С. 11–58.
3. Дьомкіна О. В. Прагмалінгвістичні особливості мовлення суддів Верховного Суду США: автореф. дис. ... канд. філолог. наук: спец. 10.02.04 / Дьомкіна Олена Вікторівна. – Київ : КНУТШ, 2010. – 20 с.
4. Ивакина Н.Н. Основы судебного красноречия (риторика для юристов): [учеб. пособие.] / Н. Н. Ивакина. – М. : Юристъ, 2000. – 384 с.
5. Кишко С. Н. К вопросу о плане выражения категории модерации / С. Н. Кишко // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Випуск 75 (2). – Кіровоград, 2008. – С. 54–57.
6. Кобликов А.С. Юридическая этика: [учебник для вузов] / А. С. Кобликов. – М. : Норма, ИНФРА-М, 1999. – 168 с.
7. Молдован В. В. Судова риторика: [навч. посібник.] / В. В. Молдован – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 317 с.
8. Мусиенко Е. А. К проблеме средств выражения неуверенности в современном английском языке [Текст] / Е. А. Мусиенко; науч. рук. С. Н. Кишко // Перекладацькі інновації : матеріали II Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції, Суми, 15–16 березня 2012 р. / Ред. кол.: С. О. Швачко, І. К. Кобякова, О. О. Жулавська та ін. – Суми : СумДУ, 2012. – С. 130–134.
9. Шевырдяева Л. Н. Язык современного американского судебного дискурса (на материале решений Верховного суда США): автореф. дис. ... канд. филолог. наук: спец. 10.02.04 / Шевырдяева Лилия Николаевна. – Москва : МГУ им. М. В. Ломоносова, 2009. – 26 с.
10. Atkinson J. Maxwell, Drew P. Order in Court: The Organization of Verbal Expression in Judicial Settings. – Humanities Press : Atlantic Highlands, New Jersey, 1979. – 275 p.
11. Berg-Seligson S. The Bilingual Courtroom: Court Interpreters in the Judicial Process / Sussan Berg-Seligson [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.press.uchicago.edu/ucp/books/book/chicago/B/bo3646340.html>. – Дата доступу 26.01.16.
12. Gibbons J. Forensic Linguistics. An Introduction to Language in the Justice System / J. Gibbons. – Oxford : Blackwell, 2005. – 211 p.
13. Gibbons J. Language and the Law / J. Gibbons. // Annual Review of Applied Linguistics. – 1999. – № 19. – p. 156–173.
14. Lakoff R. Hedges: A Study in Meaning Criteria and the Logic of Fuzzy Concepts / R. Lakoff // Papers from the Eighth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society. – Chicago : Univ. of Chicago Press, 1972. – P. 183–228.

Джерела ілюстративного матеріалу:

15. Oral arguments: Argument Transcript № 09-11328: Davis v. United States [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.supremecourt.gov/oral_arguments/argument_transcripts/09-11328.pdf. – Дата доступу 05.02.16.
16. Oral arguments: Argument Transcript № 14-1382: Americold Realty Trust v. ConAgra Foods, Inc. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.supremecourt.gov/oral_arguments/argument_transcripts/14-1382_153m.pdf. – Дата доступу 05.02.16.
17. Oral arguments: Argument Transcript № 14-1406: Nebraska v. Parker [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.supremecourt.gov/oral_arguments/argument_transcripts/14-1406_8n59.pdf. – Дата доступу 05.02.16.
18. Oral arguments: Argument Transcript № 14-280: Montgomery v. Louisiana [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.supremecourt.gov/oral_arguments/argument_transcripts/14-280_f204.pdf. – Дата доступу 05.02.16.
19. Oral arguments: Argument Transcript № 14-449: Kansas v. Carr [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.supremecourt.gov/oral_arguments/argument_transcripts/14-449_1924.pdf. – Дата доступу 05.02.16.
20. Oral arguments: Argument Transcript № 14-8913: Molina-Martinez v. United States [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.supremecourt.gov/oral_arguments/argument_transcripts/14-8913_d1o2.pdf. – Дата доступу 05.02.16.

І. В. Герасимчук,*Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького, м. Хмельницький*

CAT TOOLS IN TRANSLATION

The article substantiates the necessity to use Computer-aided translation software to increase productivity and better consistency, to stay competitive. Described are the components of Computer-aided translation tools such as Translation Memory, alignment and concordance search. The study on incorporation of translation memory tools into a translator's daily routine was conducted showing the percentage of TM tools used by translators.

The top three motivations for incorporating and using translation memory tools are client requirement at 44%, increased productivity and better consistency tied at 28%, and to stay competitive at 17%.

The top three training methods include self-taught at 50%, help files and user manuals tied in with training from colleagues at 28%, and workshops at 22%. Other training methods include in-house training, discussion forums, and a semester course as part of a postgraduate degree.

Our analysis of the roles and capabilities of both MT and CAT shows that neither is efficient and accurate enough to eliminate the necessity for human translators. In their turn, translators should recognize and learn to exploit the potential of the new technologies to help them to be more productive.

Key words: Computer-aided translation tools, translation, Translation Memory, software.

СИСТЕМИ АВТОМАТИЗОВАНОГО ПЕРЕКЛАДУ

У статті обґрунтовується використання перекладачами систем автоматизованого перекладу з метою збільшення продуктивності праці та збереження конкурентоспроможності на ринку праці. Описуються такі компоненти систем машинного перекладу як пам'ять (ТМ), узгодження сегментів оригіналу та перекладу, пошук сегментів. Стаття подає результати дослідження відсоткового співвідношення використання різних систем автоматизованого перекладу перекладачами.

Ключові слова: системи автоматизованого перекладу, переклад, пам'ять (ТМ), програмне забезпечення.

СИСТЕМЫ АВТОМАТИЗИРОВАННОГО ПЕРЕВОДА

В статье обосновывается использование переводчиками систем автоматизированного перевода для увеличения продуктивности труда и сохранения конкурентности на рынке. Дается характеристика таким компонентам систем машинного перевода, как память (ТМ), корректное соотношение сегментов оригинала и перевода, поиск сегментов. Статья представляет результаты исследования процентного соотношения используемых переводчиками разных систем.

Ключевые слова: системы автоматизированного перевода, перевод, память (ТМ), программное обеспечение.

In the era of globalization the demand for an unimpeded flow of information among various languages has grown considerably. Many businesses operate on the worldwide market and need to localize their products and services. As a result, the market for translation services is booming and its extensive needs are still largely unsatisfied. In turn, more and more is demanded from translators in terms of both productivity and quality. Fortunately, the advances in technology offer support to the translator. Computer Assisted Translation software offers the opportunity to meet these demands. Powerful computer technology can enhance the human abilities of translators by assisting them with computing power [2].

However, even though translation technology enjoys a growing popularity and its study has flourished, in Ukraine its investigation and application still remains very limited and many translators approach this technology with distrust.

Today's working translators must be computer literate to complement their linguistic abilities, thus highlighting the versatility of advanced tools in Microsoft Office, specialized electronic and online dictionaries, and more. These are referred to as electronic tools. However, professional translators are called upon frequently to utilize translation memories and terminology databases. «Translation memories thus recycle existing translation so as to reduce time and costs as well as improve quality and consistency» [1, p. 15].

CAT uses a number of tools to help the translator work accurately and quickly, the most important of which are terminology databases and translation memories. In effect, the computer offers a new way of approaching text processing of both the source and target text. Working with a digital document gives us non-sequential access to information so that we can use it according to our needs. It becomes easy to analyze the sentences of the source text, to verify the context in which a word or a text is used, or to create an inventory of terms, for example. All these aspects have profound implications for translation, especially in terms of assessing the results, since the translator can work in a more relaxed way because of the greater freedom to make changes at any time while the work is in progress.

A Translation Memory is the key component of Computer-aided translation tools. A Translation Memory, also referred to as Sentence Memory or Translation Archive, is basically a database containing pairs of translation units in the target and source languages, that is, e.g. a sentence in the original language alongside with its translation.

When a translator uses a TM tool to translate a new text, the tool identifies similarities between segments of the new text and the stored source texts. The translator may then choose to insert or adapt the previous translation of that segment. Therefore, search-and-retrieval functions are an essential component of all TM tools. Thus the translator is relieved of the tedious task of jogging his own, human, often faulty, memory.

Once a particular sentence, or a phrase, has been translated and entered into the translation memory, every time the same or a similar phrase or sentence in the SL occurs, it will be (partially or fully) automatically translated (retrieved from the TM and entered into the TL document), relieving the translator of the tedious task of jogging his own, human, often faulty, memory. As a result, the translation with the help of TM is highly consistent and cost effective.

As the translation progresses and a SL unit similar or identical to the one stored in translation memory occurs, the system retrieves the corresponding TL unit, (with the threshold level of correspondence, or similarity, usually set by the user – rarely less than 70%), and enters it into the SL document, leaving the decision to accept, reject, or modify (edit) the suggested translation to the translator.

Translation tools also provide the user with the alignment capability, which enables creation of a translation memory from previously translated documents, by matching SL and TL translation units and entering them into the translation memory database. The process of creating TU pairs is referred to as alignment.

At this point it is necessary to define the notions of exact match and fuzzy match. Those two kinds of matches may be distinguished by the level of correspondence, or similarity, between the SL unit in a new translation project and the SL unit stored in the translation memory. 100% (identical) matches are called exact (perfect) matches, while all other (i.e. non-100%) matches are labeled as fuzzy matches.

We have singled out the following drawbacks of CAT tools

1. In theory, when translators have organized, accessible archives of previous translations at their disposal, the result should be improvements in consistency and translation speed. This applies more to some types of documents than others; by definition, translation memory is most useful when applied to texts with repetitive content.

2. Translators often work with multiple file formats, and Translation Memory systems generally require filters to preserve formatting.

3. Finally, a memory is made of material contributed by both the client and the translator. The question arises who owns the final product. Moral ownership is one thing, but legal ownership is important when a memory becomes a valuable commodity in the marketplace. There are clients who abuse such tools in order to pay only a small rate by providing the translator with their translation memories of not very good quality and still paying less.

We have conducted a study on incorporation of translation memory tools into a translator's daily routine. The participants were also asked to list tools not directly related to translation that are used in their work. Some of these were already mentioned above, such as Microsoft Office Suite, or electronic and online reference tools. In addition, the participants listed the following in their toolbox:

- antivirus and firewall protection
- email and chat programs
- online and desktop search engines
- file compression tools
- optical character recognition and PDF transformer software
- desktop publishing or graphic design software
- voice recognition software and digital recorders
- small utilities, such as Time Stamp (an application used for keeping track of your time).

The top three motivations for incorporating and using translation memory tools are client requirement at 44%, increased productivity and better consistency tied at 28%, and to stay competitive at 17%. Other reasons mentioned were speed, resting your hands, and protection against power failures.

The top three training methods include self-taught at 50%, help files and user manuals tied in with training from colleagues at 28%, and workshops at 22%. Other training methods include in-house training, discussion forums, and a semester course as part of a postgraduate degree. The percentage of TM tools by users rates Trados first at 71%, followed at length by SDLX at 28% and DejaVu at 24%. It has long been a subject of discussion whether machine translation and Computer-aided translation could convert translators into mere editors, making them less important than the computer programs. The fear of this happening has led to a certain rejection of the new technologies on the part of translators, not only because of a possible loss of work and professional prestige, but also because of concern about a decline in the quality of production. Some translators totally reject machine translation because they associate it with the point of view that translation is merely one more marketable product based on a calculation of investment versus profits. They define translation as an art that possesses its own aesthetic criteria that have nothing to do with profit and loss, but are rather related to creativity and the power of the imagination. This applies mostly, however, to specific kinds of translation, such as that of literary texts, where polysemy, connotation and style play a crucial role. It is clear that computers could not even begin to replace human translators with such texts. Even with other kinds of texts, our analysis of the roles and capabilities of both MT and CAT shows that neither is efficient and accurate enough to eliminate the necessity for human translators. In their turn, translators should recognize and learn to exploit the potential of the new technologies to help them to be more productive.

References:

1. Austermühm F. Electronic Tools for Translator / Frank Austermühm. – Manchester : St. Jerome Publishing, 2001.
2. Bowker L. Computer Aided Translation Technology. A Practical Introduction / Lynne Bowker. – Ottawa : University of Ottawa Press, 2002. – 185 pp.

УДК 81'4 (811.111+161.2): 39

О. П. Демиденко,

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», м. Київ

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ТИПАЖІ БРИТАНЦІВ ТА УКРАЇНЦІВ У ЛІНГВОСЕМІОТИЧНОМУ АСПЕКТІ

Стаття присвячена розгляду актуальної проблематики сучасних лінгвокультурологічних досліджень, а саме опису лінгвокультурних типажів. Дослідження фокусується на лінгвосеміотичному аспекті репрезентації культурної інформації. Авторкою розглянуто способи представлення культурної інформації у мові, а також три рівні семіотичного аналізу культури. Особливу увагу приділено символічності поведінкового аспекту репрезентації національної ідентичності особистості. Розглянуто лінгвокультурні типажі як образи, які своєю комунікативною поведінкою комунікативною поведінкою репрезентують національну ідентичність носіїв лінгвокультури. Підкреслено, що у лінгвосеміотичному фокусі ці типажі можуть розглядатися як своєрідні символи певної лінгвокультури, що володіють відповідними характеристиками та описуються мовними засобами. Коротко схарактеризовано лінгвокультурні типажі «британця» та «українця», їх понятійні, образні та ціннісні характеристики.

Ключові слова: лінгвокультура, лінгвосеміотика, лінгвокультурний типаж, національна ідентичність, лінгвокультурний концепт, стандарти комунікативної поведінки, стереотип

LINGUOCULTURAL CHARACTER TYPES OF THE BRITISH AND THE UKRAINIAN PEOPLE IN LINGUO-SEMIOTIC VIEW

The article deals with consideration of the important and topical challenge of the modern linguistic cultural studies, namely, linguocultural character types of the British and the Ukrainian people. The study is focused on linguo-semiotic aspect

of cultural information representation. The author considers different ways of cultural information representation in language including cultural semes, cultural context, cultural concepts and cultural connotation. Considering distribution of culture into «big C culture» and «small c culture» the symbolism of the communicative behavior of the individual has been considered. Three levels of semiotic analysis of the culture, including pragmatic (or pragmasymbolic), semantic and syntactic have been studied and the importance of consideration of the communicative behavioral patterns has been emphasized. Special attention is given to the symbolic behavioral representation of the national identity of the individual. The linguocultural character types as the images whose communicative behavior represents the national identity of the linguoculture's representatives. It has been pointed out that in linguo-semiotic focus such character types may be considered as the special symbols of specific linguoculture possessing specific features and described with specific linguistic tools. The author briefly describes the linguocultural character types of the British and the Ukrainian and their notional, imagery and value features.

Key words: linguoculture, linguo-semiotics, linguocultural character type, national identity, linguocultural concept, communicative behavioral patterns, stereotype.

ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЕ ТИПАЖИ БРИТАНЦЕВ И УКРАИНЦЕВ В ЛИНГВОСЕМИОТИЧЕСКОМ АСПЕКТЕ

Статья посвящена рассмотрению актуальной проблематики современных лингвокультурологических исследований, а именно описанию лингвокультурных типажей. Исследование фокусируется на лингвосемиотическом аспекте репрезентации культурной информации. Автор рассматривает способы представления культурной информации в языке, а также три уровня семиотического анализа культуры. Особое внимание уделяется символичности поведенческого аспекта репрезентации национальной идентичности личности. Рассмотрены лингвокультурные типажы как образы, которые своим коммуникативным поведением репрезентуют национальную идентичность носителей лингвокультуры. Подчеркнуто, что в лингвосемиотическом фокусе эти типажы могут рассматриваться как своеобразные символы определенной лингвокультуры владеющие соответствующими характеристиками и описываемые средствами языка. Кратко охарактеризованы лингвокультурные типажы «британца» и «украинца», их понятийные, образные и ценностные характеристики.

Ключевые слова: лингвокультура, лингвосемиотика, лингвокультурный типаж, национальная идентичность, лингвокультурный концепт, стандарты коммуникативного поведения, стереотип.

Антропоцентрична парадигма сучасної лінгвістичної науки визначає інтегрований підхід до вивчення мовних явищ з різними галузями знань, зокрема культурології, семіотики, психології, історії тощо. У цьому контексті мова розглядається як відтворення менталітету народу, його самобутності, культури, історичного розвитку, місця проживання, соціального статусу та інших факторів. Важливим, зокрема, видається вивчення специфіки сприйняття національної ідентичності представників однієї лінгвокультури представниками іншої, стереотипізація такого сприйняття та мовні засоби його вираження. Ці питання розглядаються в межах лінгвокультурологічного напрямку сучасного мовознавства на стику з лінгосеміотикою, етнопсихолінгвістикою та когнітологією.

Взаємозв'язок і взаємодію культури та мови у її функціонуванні і відтворення цього процесу як цілісної структури одиниць у єдності їх мовного та позамовного (культурного) змісту за допомогою системних методів і з орієнтацією на сучасні пріоритети та культурні установки (система норм та загальнолюдських цінностей) [3, с. 37-38] досліджує лінгвокультурологія, яка фокусується на вивченні специфіки фіксації культурно-специфічних явищ та понять у мові та їх реалізації у мовленні. Ця фіксація відбувається шляхом мовного опису національних символів та стереотипних явищ, притаманних певній лінгвокультурі, а також національної ідентичності її представників різними мовними засобами.

Культурна інформація визначається як сукупність культурно маркованих знань й уявлень носіїв певної етнічної культури [15, с. 298]. Стосовно ж шляхів представлення культурної інформації у мові та мовленні, а також методології їх опису серед сучасних науковців до цього часу немає єдності. Так, В. В. Красних [7] виділяє семантику, граматику та словник лінгвокультури. Семантикою лінгвокультури є носії культурних смислів, узагальнених у знаках мови. Словником лінгвокультури є культурні смисли та образи, втілені у мові, а його створення передбачає виявлення реєстру та лексикографування, як мінімум, основних одиниць всіх підсистем лінгвокультури. Граматикою лінгвокультури є таксони (базові класи одиниць), їх категорії, система, структура, відношення та функціонування.

Культурна інформація реалізується у: **культурних семах** (елементах значення номінативних одиниць, які позначають культурні реалії), **культурному фоні** (ідеологічно маркованому культурному змісті номінативних одиниць), **культурних концептах** (відносно стійких уявленнях, сформованих в певній культурі на підставі відповідних ціннісних орієнтацій і соціально-історичного досвіду носіїв культури, позначених абстрактними іменниками), **культурній конотації** (оцінних, емоційних, експресивних та функціонально-стилістичних відтінках значення мовних одиниць, зумовлених культурними пріоритетами й установками) [12, с. 34-35; 15, с. 298].

З семіотичної точки зору культура, як підкреслює В. В. Воробйов, є фактором, що завжди впливає на людину, тому особлива роль у її знаковій моделі належить прагматиці, а у власне мовному плані – емоційно-конотативному аспекту. Саме цією особливістю культурної реалії та одиниці, що їх виражають, справляють таке яскраве враження, особливо якщо мова йде про співставлення різних мов та культур [3, с. 42-43]. Дослідники культури вирізняють культуру досягнень (**big «C» culture**) і культуру поведінки (**small «c» culture**) її представників [23]. Відповідно, символічними для кожного з цих типів культури будуть реалії-символи та символічна поведінка носіїв культури відповідно. Обидва аспекти потребують детального вивчення і подальшого розгляду, особливо у лінгвосеміотичному аспекті, оскільки, якщо реалії-символи вже потрапляли у фокус уваги сучасних дослідників і досліджувалися мовознавцями (С.Влахов, С.Флорин, Р. П. Зорівчак та ін.), то символічна комунікативна поведінка індивідууму у її мовному прояві та мовних засобах опису невербальних компонентів комунікації мовознавцями практично не досліджувалася.

У семіотичному аналізі культури вирізняють три рівні (за Ф. Поятос та Н. І. Андрейчук): **прагматичний** (який можливо назвати прагмасимволічним – Прим. авторки), коли ведеться спостереження за поведінкою індивідів та груп через знаки з символічним навантаженням; **семантичний**, який зосереджується на культурних виразах і схемах поведінки з погляду їхньої сигніфікації; **синтаксичний**, коли досліджується відношення між цими схемами поведінки або знаками і способи їх поєднання у системи і класи [2, с.33]. У цьому контексті на увагу заслуговують не лише культурно-специфічні аспекти мовної поведінки, але й стандарти комунікативної поведінки. Стандарти комунікативної поведінки визначаються як підсвідомий прояв культурної приналежності особистості в ситуаціях реального спілкування, що актуалізується у процесі комунікації з представниками іншої культури [4, с. 7]. Вони можуть бути вербальними (наприклад, мовні кліше прийняті у певній ситуації спілкування серед представників різних груп населення) та невербальними (наприклад, жести, значення яких є різними для представників різних лінгвокультур).

Символічна поведінка особистості або ідентифікація такої стандартної поведінки представників інших лінгвокультур створює передумови для стереотипізації сприйняття себе та інших, надання типових позитивних, нейтральних чи негативних характеристик. У свідомості людини стереотипи поведінки зберігаються у формі штампів і виконують роль канону / еталону, якого необхідно дотримуватися. Набір поведінкових стереотипів, вироблених у культурі певної мовної спільноти у ході історичного розвитку, вербалізується в усталених, клішованих мовних формах, а також культурно-обумовлених невербальних засобах спілкування [4, с. 7]. Така культурно-специфічна поведінка є символічною для індивідів та груп, а, отже, є компонентом їх національної ідентичності, що є особливим видом колективної ідентичності, якому притаманні такі риси, як історична територія, або рідний край; спільні міфи та історична пам'ять; спільна масова, громадська культура; єдині юридичні права та обов'язки для всіх членів; спільна економіка з можливістю пересуватись у межах національної території за умови, що нація розглядається як сукупність людей, щонає власну назву, свою історичну територію, спільні міфи та історичну пам'ять, спільну масову, громадську культуру, спільну економіку і єдині юридичні права та обов'язки для всіх членів [16, с. 10–27].

З точки зору культурології національна ідентичність є складним соціально-психологічним феноменом, смисл якого полягає в усвідомленні і відчутті індивідом своєї спільності з певною нацією на основі єдності мовних, соціальних, економічних, політичних аспектів їхнього буття та культури, а також усвідомлення нацією власної єдності на цих же основах (Ковальова), і який має п'ять вимірів: психологічний, культурний, територіальний, історичний та політичний [22, с. 11]. Для кожного виміру існують типові, стереотипні уявлення носіїв відповідної національної ідентичності, що формують узагальнений образ представника певного класу суспільства, або групи його типових представників. Ці образи, які своєю комунікативною поведінкою репрезентують національну ідентичність у фольклорі та літературі її носіїв, вважаються лінгвокультурними типажамі і у лінгвосоціотичному фокусі можуть розглядатися як своєрідні символи певної лінгвокультури, що володіють відповідними характеристиками та описуються мовними засобами. З огляду на обмежений обсяг цієї публікації та недостатню розробленість цієї проблематики у науковій літературі основну увагу далі ми зосередимо на деяких характеристиках лінгвокультурних типажів українців та британців.

Лінгвокультурний типаж є міждисциплінарним поняттям, що існує на стику лінгвокультурології, лінгвоконцептології та лінгвоперсонології [17] і визначається як узагальнений образ представників певної лінгвокультури, поведінка яких втілює в собі норми і цінності соціуму [11]. Він співвідноситься з іншими поняттями, що характеризують людину крізь призму її комунікативної поведінки, зокрема «роль», «стереотип», «амплуа», «персонаж», «імідж» та «мовленнєвий портрет» [1, с. 10].

Поведінка і ціннісні орієнтації типового персонажу є показниками етнічної та соціальної своєрідності суспільства [17, с. 171]. Лінгвокультурний типаж є узагальненням, об'єднує стереотипні уявлення про особистість, що типізується, з якою мовець себе усвідомлено чи неусвідомлено асоціює. До стереотипних характеристик типажу входять і цінності, згідно яких типаж будує свою поведінку, а цінності, як відомо, є глибинними характеристиками культури. На відміну від стереотипу лінгвокультурний типаж пов'язаний з реально існуючою особистістю або з фікційною особистістю як концептом [1, с. 13–14]. Виділення й опис типових особистостей спрямоване на виявлення певних стереотипів поведінки, що визначають специфіку лінгвокультури [8], адже він будує свою поведінку відповідно до рольових завдань і у цьому сенсі роль як загальна схема поведінки становить основу змісту вчинків типажу [1, с. 12].

Моделювання лінгвокультурних типажів – упізнаних представників суспільства, поведінка яких визначає й ілюструє культурні доміанти соціуму – дозволяє виділити напрями типізації особистості, релевантні для лінгвокультурології [17, с. 173]. Таке моделювання базується на визнанні неоднорідності соціальної групи, яка є об'єктом соціолінгвістичного та лінгвокультурологічного аналізу, на можливості суперечливих ознак та амбівалентного ставлення до них у суспільстві, на розумінні мінливості як базових, так і супутніх характеристик цього типажу зі збереженням його само тотожності [1, с. 26]. За О. О. Дмитрієвою лінгвокультурний типаж володіє такими характеристиками як асоціативність, рекурентність, хрестоматійність, широке упізнання, знаковість (символічність), яскравість, типовість, прецедентність [5, с. 13; 14]. В. І. Карасик поняття «лінгвокультурний типаж» уточнює за ознаками яскравості та оцінки, що взаємодоповнюють один одного: «1) яскравий лінгвокультурний типаж (модельна особистість); 2) неясковий лінгвокультурний типаж; 3) позитивний лінгвокультурний типаж; 4) негативний лінгвокультурний типаж» [1, с. 9; 14].

За своєю когнітивною суттю лінгвокультурний типаж є особливим лінгвокультурним концептом, тобто ментальним утворенням, у складі якого виділяють образний, понятійний та ціннісний компоненти. Це концепт, змістом якого є особистість, що типізується. Як підкреслюють В. І. Карасік та О. О. Дмитрієва, використовуючи термін «лінгвокультурний типаж», ми акцентуємо увагу, по-перше, на культурно-діагностичній значущості особистості, що типізується, для розуміння відповідної культури і, по-друге, на використанні цієї особистості з позицій лінгвістики з урахуванням вербалізованого концепту (позначення, вираження та опису відповідного концепту, втіленого у мові) [1, с. 22].

Лінгвокультурні типажі як концепти аналізуються за допомогою методів лінгвістичного аналізу, а також методів суміжних наук (психолінгвістики, соціолінгвістики та ін.). Як підкреслює В. І. Карасік [1, с. 9], у концепта «лінгвокультурний типаж» можливо виділити *образну, понятійну та ціннісну складові*. Традиційна модель аналізу лінгвокультурного типажу, запропонована О. О. Дмитрієвою, передбачає поетапний аналіз не лише його образної, понятійної та ціннісної складових, але й висвітлення історичної, культурної, соціальної, психологічної сторін типізованої особистості [5; 11]. В. І. Карасік пропонує моделювання лінгвокультурного типажу за таким планом: 1) надання понятійного змісту концепту, що розглядається, аналіз найважливіших імен концепту у їх системних зв'язках, включаючи родовидові та опозитивні відношення, розкриття мотиваційних ознак, що складають концепт; 2) визначаються асоціативні ознаки типажу у індивідуальній мовній свідомості, встановлені в результаті аналізу коротких текстів, складених інформантами, контекстуальних фрагментів та асоціативних реакцій носіїв лінгвокультури; 3) виявляються оцінні характеристики типажу у самопредставленні та в уяві інших соціальних груп на основі аналізу оцінних суджень у вигляді афоризмів та текстових фрагментів [1, с. 26].

У своїх дослідженнях лінгвокультурних типажів сучасні науковці в-основному зосереджуються на окремих типажах представників певного суспільства. Так, окремі лінгвокультурні типажі представників англійської лінгвокультури були фокусом наукових розвідок багатьох дослідників. Зокрема, як зазначає Т. М. Сукаленко, Г. Ю. Коровіна змодельовала типаж «англійський сноб»; Т. В. Бондаренко описала лінгвокультурний типаж «англійський дворецький»; Л. Н. Бровікова дослідила типаж «англійський вікарій»; Є. Ю. Скачко – «англійський лицар»; А. Г. Михайлова – «англійський бізнесмен»; О. А. Ярмахова – «англійський дивак», а також в англійській лінгвокультурі виділила типаж «eccentric»; В. В. Дерев'янська представила типаж «англійський колоніальний службовець»; Т. А. Івушкіна розглянула лінгвокультурний типаж «англійський аристократ». І. А. Мурзінова дослідила лінгвокультурний типаж «британська королева» [18, с. 25;

1]. Поряд з цим лінгвокультурні типи українців залишаються малодослідженими. Серед наукових праць можливо назвати вже згадану Т. М. Сукаленко, яка виокремила й описала лінгвокультурні типи «чиновника» [17] та «козака» [18], а також працю А. Ю. Леонової, яка розглядає типаж українця з точки зору російських ЗМІ і постулює про стереотипність сприйняття українців у російському суспільстві [8]. При цьому варто зауважити, що усі дослідження зосереджені на окремих типажах представників обох лінгвокультур, залишаючи поза увагою власне лінгвокультурні типи британця та українця, тобто їх загальні типові образи, що репрезентують специфіку національної ідентичності та автостереотипні уявлення представників лінгвокультури.

Для розгляду понятійної складової лінгвокультурних типажів «британець» та «українець» за методологією, коротко згаданою вище, необхідно, перш за все, звернутись до словникових дефініцій. У лексикографічних джерелах існують лише загальні визначення як для британців, так і для українців, які не надають інформації про національний характер та менталітет. Зокрема, британець (*the Brit*) визначається як «*the British person*» (*I'm not one of these Brits abroad who rushes each morning to find a British newspaper.*, [24]), а англійці (*the English*) визначаються як «*the people of England*» (*His prime subject has always been England and the English*, [24]). Власне, наразі, питання спільного й відмінного у поняттях британської та англійської ідентичності знаходяться у фокусі уваги багатьох дослідників, причому, як підкреслює О.П. Матузкова [9], деякі автори розмежовують ці поняття (наприклад, П. Акройд, L. Colley, E. Evans, K. Kumar), а деякі вказують на їх використання як синонімів (Gr. MacPhee and Poddar). Британці (*the Brits*) визначаються як *the people of Great Britain* [25]. Для реалізації мети нашої публікації, зокрема лінгвосоціотичного аспекту аналізу лінгвокультурного типу й розгляді загальних, типових характеристик британців та українців, надалі поняття *британець та англієць* використовуватимуться як синоніми у загальному значенні «*жителі Сполученого Королівства Великобританії та Північної Ірландії*». Українці у словниках також отримують загальне визначення. Це «*Нація, основне населення України; представники цієї нації, країни*» [19].

Образні й ціннісні складові лінгвокультурних типажів «британця» та «українця», що визначені асоціаціями, сформованими у свідомості представників відповідних лінгвокультур та оцінних висловлюваннях, що характеризують їх пріоритети [18, с. 27] у лінгвосоціотичному аспекті можливо представити як символічні характеристики типажів, репрезентовані у мові та мовленні, як складові відповідних національних концептосфер.

До рис типового українця відносять емоційність і романтизм, чутливість та ліризм, що найяскравіше проявляються в естетизмі українського народного життя і обрядовості; індивідуалізм та стремління до свободи, а також неспокій і рухливість, що пов'язані з певним «артистизмом» натури, зі стремління до переходу в усе нові і нові форми та індивідуалізмом [20, с. 209-211]. До національної концептосфери українців Т. Пятковська відносить лексеми *праця, доля, воля, свій/чужий* у зв'язку з рисами українського менталітету – працелюбністю, фаталізмом, волелюбністю, індивідуалізмом. **Працелюбність** реалізується у лексико-семантичних групах «**Необхідність праці**» (*Без роботи не чекай доброти*), «**Важкість праці**» (*Від роботи аж згорбився*), «**Лінощі**» (*До їжі вовк, а до роботи заєць*). Концептуальна опозиція **свій/чужий** представлена групами «**Своє найкраще**» (*Чуже красне, своє найкрасніше*), «**З чужого не матимеш користі**» (*На чужому коні не наїздишся, на чужому добрі не нахвастаєшся*). Концепт **воля** реалізується у групах «**цінність волі**» (*Вільному воля, а спасенному рай*) та «**тяжкість неволі**» (*В неволі ніщо не миле*). Сприйняття **долі** представлено у лексико-семантичних групах «**Непередбачуваність долі**» (*На торгу долі не купиши*), «**Суворість долі**» (*Від лихої долі не сховаєшся*), «**Необхідність зусиль задля здобуття долі**» (*Як будеш чекати долі, то не будеш мати її льолі*) та «**Приреченість долі**» (*Бездольному всюди неволя*) [13]. Хоча, варто зауважити, що з огляду на процеси, що наразі відбуваються українському суспільстві, більшість дослідників вважають, що національна ідентичність українців знаходиться на стадії формування, а тому лінгвокультурний типаж сучасного українця може істотно відрізнятися від лінгвокультурного типу «українця ідеального», дослідженого, наприклад, на матеріалі літературних джерел чи навіть фразеологізмів та паремій ...

К.Фокс [21], яка досліджувала «характерні риси **англійської самобутності**» її ядром вважає «соціальну незручність», яка проявляється у типових соціальних ситуаціях і є причиною як «англійської стриманості», так і «англійського хуліганства». У периферії цього ядра дослідниця визначає три категорії **англійської самобутності**: типові **рефлексії англійців, їх світогляд та моральні цінності**, кожна з яких містить групу з трьох особливостей. До **рефлексій** відносяться **гумор, помірність та лицемірність**. **Гумор** для британців – це здатність шуткувати за будь-яких обставин, яка репрезентується, наприклад, у ідіомах типу *to be out of humor* (наприклад, *I think something is bugging John because he's been rather out of humour lately* [25]). **Помірність** для них – це побоювання змін, поспіху, намагання уникати надмірності усього (*There is virtue in moderation* [10]), а **лицемірність** як несвідомий колективний самообман, що проявляється у комунікації у формах ввічливості, скромності та справедливості, а у фразеології – у ідіомах на кшталт *carry fire in one hand and water in the other* або *give pap with a hatchet* (*He that so old seeks for a nurse so young, shall have pap with a hatchet for his comfort* [25]). **Світогляд або переконання**, на думку К.Фокс, включають **емпіризм**, що передбачає такі якості як прозаїчність, прагматизм, цинічна безцеремонність, реалізм та неприйняття усього штучного та претензійного (наприклад, *to have both feet on the ground* [10]). Також до світоглядних характеристик британців дослідниця відносить **песимізм**, що виражається у безпервних скаргах на життя, які є по суті лише ритуалом і не потребують рішень (*I wouldn't say we expect disappointment, so much as we are realistic about our chances of success* [26]) та **класовість**, тобто врахування і методи позначення соціального статусу (*My mum always told me that ordinary people say sconn, people who want to be upper-class say scohne, and people who are actually upper-class say sconn. This was in the north of England, by the way* [26]). З-поміж **моральних цінностей**, найбільш пошанованих англійцями вирізняються **справедливість та «чесна гра»**, недотримання принципів яких є абсолютно неприйнятним з точки зору англійців (*to play fair and square; to turnabout is fair play* [10]), **ввічливість** (яка реалізується на рівні мимовільних реакцій (*the polite thing, to do the polite, politeness costs little but yields much* [10]) та **скромність**, яка часто реалізується у формі іронічного самоприпинення (*to cast a modest figure, to put on a modest air* [10]).

Особливо цікавим у співставленні лінгвокультурних типажів як символів національної ідентичності видається те, що аналіз характеристик необхідно проводити як у діахронічному аспекті, враховуючи всі пресупозиції формування ціннісних орієнтирів, так і в синхронічному, розглядаючи вплив сучасних умов на розвиток особистості у певному суспільстві. Важливим видається синхронічне зіставлення лінгвокультурних типажів консервативного британського соціуму та динамічного українського, що на сучасному етапі розвитку під впливом глобалізаційних процесів перебуває у стані «ідентифікаційної невизначеності». Відповідно, можливо зробити висновок про необхідність подальших досліджень української та британських лінгвокультур та їх складових у лінгвосоціотичному аспекті, що забезпечить комплексне розуміння не лише компонентів лінгвокультур, але й мовних засобів репрезентації національної ідентичності їх представників, що значно сприятиме спрощенню процесів міжкультурної взаємодії.

Література:

1. Аксиологическая лингвистика: лингвокультурные типы: Сб. науч. тр. / под ред. В. И. Карасика. – Волгоград : Парадигма, 2005. – 310 с.
2. Андрейчук Н. І. Семіотика лінгвокультурного простору Англії кінця XV – початку XVII століття : монографія / Н. І. Андрейчук. – Львів : Видавництво Львівської Політехніки, 2011. – 280 с.
3. Воробьев В.В. Лингвокультурология / В. В. Воробьев. – М. : Изд-во РУДН, 2006. – 330 с.
4. Демиденко О. П. Методика навчання студентів немовних спеціальностей стандартів повсякденної комунікативної поведінки американців: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. : спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання – германські мови» / О. П. Демиденко. – Одеса, 2012. – 24 с.
5. Дмитриева О.А. Лингвокультурные типы России и Франции XIX века: автореф. дис. на соиск. учен. степ. д-ра филол. наук: спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / О.А. Дмитриева. – Волгоград, 2007. – 48 с.
6. Ковальова Г. П. Національна ідентичність та її формування в незалежній Україні в умовах глобалізації: культурологічні аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата культурології: спец. 26.00.01 «Теорія та історія культури». – Харків, 2010. – 24 с.
7. Красных В. В. Основные функции культуры и лингвокультуры [Электронный ресурс] / В. В. Красных. – Режим доступа : http://istina.msu.ru/media/publications/articles/6bd/b7d/3179727/Krasnyih-Osn._ff_K_i_LK.pdf
8. Леонова А. Ю. Лингвокультурный типаж «украинец» в российском масс-медиа дискурсе [Электронный ресурс] / А. Ю. Леонова // Слов'янський збірник : збірник наукових праць / ОНУ ім. І. І. Мечникова. – Вип. 19, 2015. – С. 298–304. Режим доступу : <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/7924/1/298-304.pdf>
9. Матузкова Е. П. Об английскости / Е. П. Матузкова // Вісник ОНУ. Серія «Філологія». – Т. 18. – Вип. 2(6), 2013. – С. 94–101
10. Мультитран. [Электронный ресурс] Режим доступа www.multitrans.ru
11. Мурзинова И. А. Лингвокультурный типаж «британская королева»: социокультурные характеристики [Электронный ресурс] / И. А. Мурзинова // Электронный научно-образовательный журнал ВГПУ «Грани познания». – № 4(5), 2009. – Режим доступа : www.grani.vspu.ru
12. Опарина Е.О. Лингвокультурология : Методологические основания и базовые понятия / Е. О. Опарина // Язык и культура: Сб. обзоров. – М., 1999. – С. 34–35.
13. Пятковська Т. Концепти української ментальності у мовному дискурсі паремій / Т. Пятковська // Рідний край. Серія: Мовознавство. – №1 (30), 2014. – С. 94 – 97.
14. Санченко Є.М. Лінгвокультурний типаж «Елітарна мовна особистість з діалектним субстратом» [Електронний ресурс] / Є.М.Санченко // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка Режим доступу: <http://book.net/index.php?r=chapter&bid=10691&chapter=1>
15. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля.-К, 2008. – 712 с.
16. Сміт Е. Д. Національна ідентичність / Е. Д. Сміт. – К. : Основи, 1994. – 224 с.
17. Сукаленко Т. М. Лінгвокультурний типаж «чиновник»: принципи виділення й опису / Т. М. Сукаленко // Наукові записки. Серія «Філологічна» – Випуск 23. – 2012. – С.170–173.
18. Сукаленко Т. М. Лінгвокультурний типаж «козак»: історія та сучасність / Т. М. Сукаленко // Українська мова. – № 1. – 2014. – С. 23–37.
19. Тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eslovnky.com>
20. Українознавство : посіб. / уклад. В. Я. Мацюк, В. Г. Пугач. – К. : Зодіак – ЕКО, 1994. – 399 с.
21. Фокс К. Наблюдая за англичанами. Скрытые правила поведения / К. Фокс [пер.с англ. И. П. Новоселецкой]. – М. : РИПОЛ классик, 2011. – 512 с.
22. Guibernau M. The Identity of Nations / M. Guibernau. – Cambridge : PolityPress, 2007. – 248 p.
23. Tomalin B. Cultural awareness / B. Tomalin, S. Stempleski. – Oxford University Press, 1996. – 161 p.
24. Oxford Dictionaries. Language matters. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.oxforddictionaries.com/>
25. The Free Dictionary by Farlex. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.thefreedictionary.com>
26. Ask Meta Filter. Querying the hive mind. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ask.metafilter.com/202245/How-are-British-people-taught-to-expect-failure-and-disappointment>

УДК 811.111'37:811.111'42

М. Ю. Іванченко,

Львівський державний університет внутрішніх справ, м. Львів

**РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ФІНАНСОВОЇ НЕСПРОМОЖНОСТІ
В ІДІОМАТИЧНИХ ВИРАЗАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ**

Стаття присвячена аналізу особливостей репрезентації фінансової неспроможності у ідіомах англійської мови. Виділено тематичні підгрупи ідіом, здійснено аналіз механізмів актуалізації даного феномену, визначено референційні джерела утворення ідіоматичних виразів фінансової неспроможності у англійській мові.

Ключові слова: ідіома, актуалізація, конотація, референційні джерела.

REPRESENTATION OF FINANCIAL INSOLVENCY IN ENGLISH IDIOMS

The article is devoted to the analysis of the peculiarities of representation of the financial insolvency in English idioms. The thematic groups of the idioms are pointed out, the mechanism of cognitive actualization of this extra linguistic phenomenon is analyzed. The results of the analysis shows that the financial insolvency in English idioms is actualized with the help of the verbs which have seme «to move rapidly in space», «to fail, to make a slip», «to limit» in their semantic structure; adjectives with the seme «limited», «deficient, deprived», adverbs – down, behind. The specific historical and cultural sources of the financial insolvency idioms formation are revealed.

Key words: idiom, actualization, connotation, reference sources.

**РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ ФИНАНСОВОЙ НЕСОСТОЯТЕЛЬНОСТИ В ИДИОМАТИЧЕСКИХ ВЫРАЖЕНИЯХ
АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА**

Статья посвящена анализу особенностей репрезентации финансовой несостоятельности в идиоматических выражениях английского языка. Выделены тематические подгруппы идиом, осуществлен анализ механизмов актуализации данного феномена, определены исторические и культурные референционные источники образования идиоматических выражений финансовой несостоятельности в английском языке.

Ключевые слова: идиома, актуализация, коннотация, референционные источники.

Будь-яка мова – це універсальна система знаків, потенційно здатна відобразити все, що складає реальний світ, описати будь-які предмети і явища оточуючої дійсності. Проте різні мови одні й ті ж предмети і явища відтворюють по-різному. Мова відображає дійсність, створює власну картину світу, специфічну й унікальну для кожної культури.

Матеріальні цінності суттєво змінилися у ХХІ столітті. Стрімкий економічний розвиток чергується з раповими фінансовими кризами. Вагому роль у визначенні соціального успіху людей відіграють матеріальні цінності. У сучасному суспільстві поняття гроші (money), багатство (wealth), прибуток (profit), винагорода (reward), добробут, благополуччя (well-being) стають нероздільними. Дослідник І. О. Голубовська, яка детально вивчала поняття багатство і бідність у національних картинах світу, зауважує, що у британському суспільстві гроші постають як сила, яка править усім світом [5, с. 250]. Це свідчить про національні особливості даної етнічної спільноти, які формувалися під впливом історичних та соціальних чинників.

Природньо, що за таких умов поняття фінансової неспроможності виходить на перший план, що і обумовлює актуальність даної наукової розвідки.

Проблеми взаємозв'язків мови і мислення, мови та культури, впливу суспільних процесів на мовні явища є основними в сучасній лінгвістиці. Сьогодні можемо говорити про своєрідне домінування «трьох К» у мовознавстві – когніції, комунікації, культури [7, с. 26]. Вивчення мови крізь призму психомисленнєвих та соціокультурних процесів лежить в основі багатьох сучасних наук (соціолінгвістики, психолінгвістики, когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології).

Дослідження останніх років свідчать про те, що на сьогодні одним із ядерних концептів у національному світосприйнятті є такі ціннісні концепти як БАГАТСТВО, БІДНІСТЬ, ГРОШІ, що виявляється й на вербальному рівні. Згадані концепти досліджували в компаративному аспекті на матеріалі англійської та слов'янських мовних картин світу О. Ю. Булигіна [2], О. В. Голубєва [4], І. А. Майоренко [8], Т. А. Мільохіна [9], В. Є. Копиця [6], Т. Г. Пимонова [10], О. В. Струк [11], І. А. Чернишенко [13].

На першому етапі нашого дослідження ми спробували окреслити межі позамовної дійсності, які виражає фінансова неспроможність. Так, за даними технічної енциклопедії явище фінансової неспроможності присутнє в економіці будь-якої країни з ринковою орієнтацією відносин. Виникає остання у результаті економічного дисбалансу, коли витрати перевищують рівень прибутку. Вказується, також, що банкрутство – це завжди фінансова неспроможність, тоді як фінансова неспроможність не завжди означає банкрутство [1, с. 34]. Фінансова неспроможність як правило супроводжується припиненням платежів за борговими зобов'язаннями через відсутність коштів; фінансовий крах, розорення. Важливою умовою успішного протікання тих чи інших економічних процесів є платоспроможність юридичних осіб або організацій учасників. Не дивно, що неплатоспроможність стала рушійною силою для утворення багатьох фразеологізмів, крилатих виразів, паремій та ідіом, що є об'єктом нашої наукової розвідки. Предметом наукового дослідження є особливості репрезентації згаданого феномену позамовної дійсності.

В межах даної наукової статті ми маємо на меті виділити тематичні підгрупи ідіом фінансової неспроможності, проаналізувати механізми актуалізації цього феномену, визначити референційні джерела утворення останніх.

Матеріалом дослідження слугували дані суцільної вибірки із словників англійської мови.

Отже, у результаті аналізу ми виділили наступні тематичні групи ідіом, що виражають фінансову неспроможність у англійській мові.

Найчисельнішу групу ідіом неплатоспроможності формують вирази, що позначають **погіршення матеріального становища**. Зовнішнім показником матеріального статку є вигляд людини, її одяг, побутові умови.

This coat has seen better days. I need a new one [2, с. 73];

Tom's house needs paint. It looks down at heel [3, с. 98].

Обмеженість коштів, нездатність оплатити свої потреби актуалізується за допомогою дієслова *short*. Процес концептуалізації відбувся завдяки наявності в предиката семи «обмежений, недостатній»:

Browns had a thin time of it when the children were small and Mr. Brown was poorly paid [5, с. 71];

Usually at the end of the month, I'm short of money [4, с. 102].

Фундаментальна економічна категорія, яка означає кількість грошей, за яку продавець згоден продати, а покупець готовий купити одиницю товару є ціна [3, с. 1523]. Виникнення дисбалансу у ринкових відносинах продавець-ціна-покупець є причиною фінансової неспроможності. Окрему групу формують англійські ідіоми, що позначають **завищення цін**. Наприклад:

Do I look as though I can afford a house that costs the earth? [1, с. 25].

Для надання більшої експресивності, непомірно завищені ціни актуалізуються як травма, несумісна з життям. Таким чином, опосередковано вказується на неспроможність покупців купити товар за такою ціною. У контексті буквально вказано на те, що люди швидше помруть з голоду, ніж здійснять покупку:

It is not an easy buying raw commodities at cut-throat prices if the result is to impoverish prospective customers [5, с. 129];

It cost an arm and a leg, so I didn't buy it [2, с. 144].

До цієї ж групи ми віднесли вирази із протилежним значенням – купити **дешево**, «за дарма». У даному випадку ці вирази мають негативну конотацію – аби продати, працювати у мінус:

Flats to rent here are no longer two a penny [3, с. 197];

In Italy, the peaches are dirt cheap [4, с. 31].

Як ми згадували вище, **банкрутство** – це завжди фінансова неспроможність. Точніше – це процес, у якому індивід чи організація, нездатна розрахуватися із боргами [3, с. 97]. До складу цієї групи увійшли наступні приклади:

Our profits have hit rock bottom. This is our worst year ever [2, с. 79];

Look, John, I'm in a tight spot. Can you lend me £20? – I'm in a spot too. I need £300 [4, с. 97].

Цікавим є приклад: *No wonder Jack's in Queer Street. He spends more than he earns* [4, с. 89]. Цей вираз вживається стосовно осіб, котрі мають певні складнощі, в основному фінансові. В англійській мові таке положення асоціюється із вулицею Карей, де свого часу знаходилися Лондонські суди для банкрутів.

Окрему групу ідіом складають вирази, що позначають **невдачу покупки, продаж** товару, угоду у бізнесі.

Buying a car without test driving it is like buying a pig in a poke [1, с. 318];

I made some bad investments last year, and it looks as though I may go broke this year [5, с. 59];

The show was so bad we felt we hadn't got our money's worth [3, с. 53].

Попадаючи у скрутне матеріальне становище люди часто звертаються за допомогою, беруть у борг, тобто **позичають** будь-що:

Go to the bank and ask for the loan again. This time try not to come away empty-handed [2, c. 14].

Неплатоспроможність у більшості випадків стає причиною появи боргів, що в англійській мові порівнюється з падінням, бігом, які номінують швидке переміщення у просторі на значні відстані. Таким чином, підкреслюється раптовість та швидкість появи цієї проблеми, а також її глобальність:

Big four soccer clubs continue to run into debts [3, c. 172].

Наслідком погіршення фінансового становища є **економія**, тобто бережливість, ощадливість при витрачанні чогось [3, c. 254]. До цієї групи відносимо вирази:

For the last two years, we have had to get by on a shoe-string [3, c. 51];

Bob has to pinch and scrape all the time because of his low wages [5, c. 146].

Єдиним виходом із важкого фінансового становища є економія, тобто бережливість, ощадливість у використанні прибутків.

... our coals and candles were painfully economized – the pair of candles reduced to one, and that most sparingly used [2, c. 6].

Економія концептуалізується за допомогою дієслова *to cut*, яке номінує процес (роз)ділення об'єкта із застосуванням гострих предметів:

We cut our expenses to the bone and are still losing money [1, c. 69].

У даному прикладі вживання саме цього предикату надає експресивності виразу, оскільки використання такого методу зміни структури об'єкта дозволяє чітко визначити межі та результат (від)різання. Вибір предиката зумовлений специфікою екстралінгвістичного явища.

Нерозумне використання, даремне витрачання грошей, майна має назву **марнотратство** [3, c. 455]. Це поняття об'єднало у окрему групу англійські ідіоматичні вирази, що позначають фінансову неспроможність. В англійській мові таке екстралінгвістичне явище виражається за допомогою дієслів *to splash*, *to pour*, *to throw*. Таким чином, марнотратство за аналогією порівнюється з розливанням, розкиданням. Перенесення із сфери конкретного до сфери абстрактного відбулося завдяки наявності у предикатів семи «недбалий, хибний».

The Browns are always throwing good money after bad. They bought a plot of land which turned out to be swamp, and then had to pay to have a filled in [5, c. 192];

Jack splashed out on a new car that he couldn't afford [4, c. 181];

Don't buy any more of that low-quality material. That's just pouring money down the drain [3, c. 151].

Часто погіршення матеріального становища стає причиною аморальних та протиправних дій суб'єкта, таких як **обман, крадіжка** і т. д. До цієї групи ми віднесли наступні приклади:

Mary is also enjoying her ill-gotten gains. She deceived an old lady into leaving money to her in her will [2, c. 83];

Jane was sent to jail for cooking the books of her mother's shop [1, c. 25].

Наступним завданням нашого дослідження є визначення референційних джерел утворення ідіоматичних виразів на позначення фінансової неспроможності в англійській мові.

Дослідження останніх років свідчать, що «перенесення структури концептуальної області (домена) цілі на область джерела («a mapping of the structure of a source model onto a target model»)) [15, c. 7] відбувається у результаті проходження явищ та подій позамовної дійсності крізь призму світосприйняття окремої людини, зокрема як представника певного мовного колективу, і, природно, виражає думку загалом.

Історичні та крос-культурні дослідження довели, що метафора має історично та культурно специфічні джерела утворення [14], тобто джерела, які не є універсальними, а пов'язані із особливостями історичного та культурного розвитку.

В результаті проведеного аналізу джерел утворення ідіом, що позначають фінансову неспроможність ми встановили, що останні охоплюють широке коло екстралінгвальних явищ. Теоретичною базою для виокремлення цих груп стали дослідження В. Белякова та Ю. Зінкена [16; 17, c. 23]. Так, відібрані нами приклади ми спробували поділити відповідно до сфери-джерела на 2 групи: «Людина та природа», «Засоби та результати людської діяльності». Виділені нами сфери-джерела включають наступні референційні субкатегорії: I – Людина та природа: 1) антропоморфізми (соматизми); 2) природа: а) фауна, б) простір, в) форма; II – Засоби та результати людської діяльності: 1) будівлі, 2) артефакти.

Людина, яка є частиною навколишнього середовища, завжди намагалася порівнювати його із собою, зі своїми образами, думками й приписувала явищам світу, що оточував її, ті властивості, які мала сама, відповідно ототожнюючи себе з природою та вказуючи на свій емоційний і фізичний стани. Це підтверджує і аналіз інвентаризованих нами ідіоматичних виразів, який показав, що сферою-джерелом до утворення більшості з них є референційна субкатегорія «природа».

Так, невдала покупка порівнюється із тваринами *pup*, *pig*, etc.: *The salesman sold Jane a pup when he persuaded her to buy the second-hand washing-machine. Water pours out of it* [3, c. 172].

Певна кількість ідіом фінансової неспроможності утворені на основі асоціативних зв'язків із об'єктами природи: *hill*, *rock*, etc. При чому погіршення матеріального становища за аналогією порівнюється із стрімким рухом донизу, підніжжя гори, пагорбу: *This industry is going downhill. We lose money every year* [1, c. 59].

З іншого боку завищена ціна порівнюється із небесами, або землею кулею: *Prices go sky-high whenever there is inflation* [4, c. 62].

Продуктивними виявились і просторові джерела. Так, наприклад фінансова неспроможність постає як зниження положення у просторі або втрата форми, наприклад *to fall into debts*, *to fall behind*, *to leave flat*, etc.: *Many people hurry to say that they will never fall into debts* [5, c. 74]; *Teenagers were more likely to fall behind with the rent* [4, c. 117]; *The robber took all my money and left me flat* [1, c. 202].

В окремих випадках фінансова неспроможність може виражатись через фізіологію людини, так звані соматизми. Зокрема спина символізує незахищеність, звідси фінансові проблеми актуалізуються через фізіологічну обмеженість переміщення у просторі: *How can I bargain when I've got my back to the wall?* [2, c. 73].

Часто вирази, що містять соматизми базуються на асоціативному зв'язку із позамовними явищами, що виражають нерелевантну дію: *Why should you pay through the nose?* [4, c. 144]; *I think that the new shop assistant has her hand in the till. There is cash missing every morning* [3, c. 73].

Джерелом утворення досліджуваних ідіом є також артефакти. Артефакт, з латинської *artefactum*, «штучно зроблений» – явище, процес, предмет, властивість предмету або процесу, поява якого в спостережуваних умовах за природних причин неможлива або є малоімовірною; це продукт людської діяльності, об'єкт матеріальної культури. Поява артефакту є ознакою цілеспрямованого втручання у процес або наявності якихось неврахованих чинників [16]. Ця референційна субкатегорія досліджуваних ідіоматичних виразів апелює до елементів одягу, котрі актуалізуються як показники матеріального

добробуту, і, відповідно відсутність або свідоме зменшення останніх – фінансову неспроможність – *Things are beginning to cost more and more. It looks as though we'll all have to tighten our belts* [4, с. 193]; *We would like a bigger house, but we must cut our coat according to our cloth* [2, с. 27].

Проведений аналіз показав, що фінансова неспроможність у ідіомах англійської мови актуалізується за допомогою дієслів у семантиці яких наявна сема «швидко переміщатися у просторі» to go, to run; «недбалий, хибний» – to throw, to splash; «обмежувати» – to tight, to cut, to reduce; прикметників із семою «обмежений» – thin, little, short; «позбавлений (форми, вмісту)» – flat, empty; прислівників, що вказують на рух донизу, позаду – down, behind. В англійській мові сферами джерелами утворення ідіом фінансової неспроможності виступають людина, світ природи, світ результатів людської діяльності. Висока продуктивність ідіоматичних виразів наведених вище типів, пояснюється тим, що антропоморфна сфера, предметна (артефакт), є основними моделями, які створюють базис для інтерпретації досліджуваного феномену. З іншого боку, подібна обробка мовного матеріалу важлива тому, що «в основі відношення до абстрактного імені лежать уявлення про його абстрактну сутність, яка склалась в даній культурі та передана традицією ...» [12, с. 35].

Перспективою подальшого дослідження є порівняльний аналіз досліджуваних ідіом в англійській та українській мовах.

Література:

1. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – СПб : Форинт, М. : Большая Российская энциклопедия, 2000. – 684 с.
2. Булыгина Е. Ю. Лексическое воплощение концепта «деньги» в современной публицистике / Е. Ю. Булыгина // Отражение русской языковой картины мира в лексике и грамматике. – Новосибирск, 1999. – С. 5–13.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпін: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
4. Голубева Е. В. Изучение концепта «деньги» методом семантического дифференциала [Электронный ресурс] / Е. В. Голубева // Языковая личность. Речевые жанры. Текст : сб. науч. трудов – М. : Прогресс, 2008. – С. 44–47. – Режим доступа : <http://litanalysis.narod.ru/Articles/2002/golubeva.pdf>.
5. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу / Голубовська Ірина Олександрівна. – К. : Логос, 2004. – 282 с.
6. Копица В. Є. Концепт «гроші» в англійській та українській лінгвокультурах [Електронний ресурс] / В. Є. Копица // Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Arif/2009_3/Kopicja.pdf
7. Кудрявцева Л. О. Сучасні аспекти дослідження мас-медійного дискурсу : експресія – вплив – маніпуляція / Л. О. Кудрявцева, Л. П. Дядечко, О. М. Дорофєєва та ін. // Мовознавство. – 2005. – № 1. – С. 25–31
8. Майоренко І. А. Концепт «деньги» в языковой картине мира (на материале русской и английской фразеологии) [Электронный ресурс] / И. А. Майоренко // Режим доступу : http://www.phillog.msu.ru/~rusist/bs/jsk_21.pdf
9. Милехина Т. А. Российские предприниматели и их речь (образ, концепты,
10. Пимонова Т. Г. Вербалізація субконцепту POVERTY в структурі англomовного концепту WEALTH-POVERTY [Електронний ресурс] / Т. Г. Пимонова // Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua>
11. Струк О. В. Асоціативне поле концепту ГРОШІ / О. В. Струк // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2009. – № 16 : Філологічні науки. Мовознавство. – С. 98–101.
12. Чернейко Л. О. Лингво-философский анализ абстрактного имени / Л. О. Чернейко. – М., 1997. – 157 с.
13. Чернишенко І. А. Ціннісні концепти «БАГАТСТВО» та «БІДНІСТЬ» у фразеологічних картинах світу англійської та української мов / І. А. Чернишенко // Мова і культура. (Науковий журнал). – К. : Видавничий Дім Дмитра Бурого, 2008. – Вип. 10. – Т. V (105). – 328 с. – С. 154–161. – XVI Міжнародна наукова конференція «МОВА І КУЛЬТУРА» – Київ, 23-27 червня 2007 р.
14. Geeraerts D. Theories of Linguistic Semantics / Geeraerts Dirk. – Oxford University Press, 2010. – 362 p.
15. Lakoff G. Metaphors We Live by / G. Lakoff, M. Johnson – Chicago: University of Chicago Press, 1980. – 280 p.
16. Prinz J. Furnishing the Mind: Concepts and Their Perceptual Basis. – Cambridge, Mass: MIT Press, 2004. – 368 p.
17. www.metaphorik.de/10/beliakov.pdf
18. www.metaphorik.de/07/zinken.pdf

Список джерел ілюстративного матеріалу:

1. Collins Cobuild Dictionary of Phrasal Verbs. – 2nd edition. – London : Harper Collins Publishers, 2006. – 512 p.
2. Magnuson W. Canadian English Idioms. Sayings and Expressions. – Prairie House Books Calgary, Alberta, Canada, 1993. – 112 p.
3. The Oxford Dictionary of English Proverbs / [ed. by F.P.Wilson]. – Oxford University Press 1992. – 860 p.
4. Oxford Dictionary of Current Idiomatic English. V1. Phrasal Verbs / [ed. by A.P.Cowie, R. Mackin]. – Oxford University Press 1991. – 396 p.
5. Oxford Dictionary of Current Idiomatic English. V2. English Idioms / [ed. by A. P. Cowie & R. Mackin] – Oxford University Press 1991. – 690 p.

УДК 81'1(045)

Н. К. Кобиленко,

Маріупольський державний університет, м. Маріуполь

КОРЕЛЯЦІЯ ПОНЯТЬ КОНЦЕПТ І СИМВОЛ У КОГНІТИВНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

У статті розглянуто історію розвитку науки когнітологія, та її зв'язок з символологією. Вказано на важливість розгляду значення поняття «концепт», як базового поняття когнітивної лінгвістики. Подається кілька теорій, понять та термінів когнітивістів, введених в науковий обіг.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, когнітологія, концепт, концептуальна система, символ.

CORRELATION OF THE NOTIONS CONCEPT AND SYMBOL IN COGNITIVE LINGUISTICS

The article presents the review of the history of cognitive science and correlation with symbology. Issues of cognitive linguistics don't leave the field linguistic research. Cognitive linguistics referred to as a scientific paradigm. There given some steps that cognitive linguistics has already passed since it was founded up to the present time. There specified the importance of consideration of the meaning of the «concept» as the basic notion of cognitive linguistics. There considered several theories, notions and terms of the cognitive studies introduced into the scientific practice. There regarded the works of home and foreign scientists who researched this problem.

Keywords: cognitive linguistics, cognitive science, concept, conceptual system, symbol.

КОРРЕЛЯЦИЯ ПОНЯТИЙ КОНЦЕПТ И СИМВОЛ В КОГНИТИВНОЙ ЛИНГВИСТИКЕ

В статье рассмотрена история развития науки когнитология, и её связь с символогией. Указано на важность рассмотрения значения понятия «концепт», как базового понятия когнитивной лингвистики. Подается несколько теорий, понятий и терминов когнитивистов, введенных в научный оборот.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, когнитология, концепт, концептуальная система, символ.

Когнітивна лінгвістика і до цього часу не сходить з арени лінгвістичних досліджень. Хоча мовознавство має більш ніж двадцятирічну історію, однак найінтенсивніший його розвиток припадає на ХХ ст. За це століття змінилося три наукові парадигми: порівняльно-історична (генетична), системно-структурна (таксономічна) й комунікативно-функціональна. Дослідження пізнавальних процесів у мові сягають своїм корінням до антиномічного постулату В. фон Гумбольдта про єдність та внутрішню протиріччя мови та мислення. Когнітивна лінгвістика виникла в межах сучасної антропоцентричної парадигми, що значно поширює обрії лінгвістичних досліджень. Про когнітивну лінгвістику говорять як про наукову парадигму.

Когнітивна лінгвістика сформувалася в подолання структурного мовознавства, але вона не суперечить структурному підходу, більш того, вона його припускає та в деякій мірі використовує.

На зміну системно-структурній парадигмі (структуралізму), де мова інтерпретувалася як своєрідна суворо організована система, в якій кожне явище має свою цінність залежно від місця в цій системі, і де було проведено чіткі межі між мовною синхронією і діакронією, мовою і мовленням, звуком і фонемою, морфом і морфемою, словом і лексемою, значенням і смислом, висловленням і реченням тощо, прийшла когнітивна лінгвістика, котра розглядає мову не як «систему в самій собі і для самої себе», а у зв'язку з людиною, без якої виникнення й функціонування цієї системи було б неможливим.

Представниками когнітивного підходу в семантиці є переважно американські вчені Дж. Лакофф, Р. Лангакер, Р. Джекендорф, Ч. Філмор, Л. Талмі, А. Гольдберг, Дж. Тейлор, Ж. Фоконьє, Б. Рудзак-Остін, А. Ченкі та ін. Серед російських вчених це Маслова В.А., Кубрякова О.С., Касевич В.Б., Ченкі А., Попова З.Д. та ін.

Когнітивна лінгвістика за визначенням М. Кочергана (від англ. cognition «знання, пізнання», «пізнавальна здатність») – мовознавчий напрям, який функціонування мови розглядає як різновид когнітивної, тобто пізнавальної, діяльності, а когнітивні механізми та структури людської свідомості досліджує через мовні явища [9].

Актуальність обраної теми обумовлена зростанням зацікавленості до такої науки, як когнітологія, та її зв'язок із символогією.

Метою даної роботи є виявлення особливостей концепту з когнітивної точки зору.

Досягнення поставленої мети передбачає послідовне вирішення наступних **завдань**:

– прослідити історію розвитку та становлення науки когнітологія;

– з'ясувати значення поняття концепту, як базового поняття когнітивної лінгвістики.

Слід зауважити, що когнітологія є комплексною наукою. Зокрема, предметом когнітивної лінгвістики є проблема ролі мови у процесах пізнання й осмислення світу, в проведенні процесів його концептуалізації й категоризації (підведення явища, об'єкта, процесу тощо під певну рубрику, категорію; утворення і виділення самих категорій, тобто членування зовнішнього і внутрішнього світу людини й упорядковане подання різноманітних явищ через зведення їх до меншого числа розрядів і об'єднань), проблема співвідношення концептуальних систем із мовними, науковою та звичайною (буденною) картин світу з мовною.

Кожна нова наука у мовознавстві пов'язаний із новим методом дослідження мови. Щодо методу когнітивної лінгвістики однозначної думки немає. Більше того, невизначеність методу дослідження стала причиною заперечення когнітивної лінгвістики як окремої парадигми в мовознавстві. Зокрема, В. Касевич стверджує, що «хоча внесок когнітивістів у сферу, наприклад, семантики виразно позитивний, вони тим не менше не створюють ні нового об'єкта (точніше, предмета) дослідження, ні навіть мовного методу» [6, с. 20]. О.С. Кубрякова вважає, що когнітивна лінгвістика опрацювала свій метод, який передбачає «постійне співвіднесення мовних даних із іншими досвідними сенсомоторними даними» [8]. Головна ідея когнітивної лінгвістики як нового напрямку – мовна здатність людини є частиною її когнітивної здатності. Когнітивісти висунули кілька теорій і ввели в науковий обіг нові поняття і, відповідно, терміни.

Новою є когнітивна теорія *категоризації* – теорія систематизації значень слів у мовній свідомості людини, яка здійснюється у межах сформованої в її свідомості наївної картини світу.

Основним семантичним поняттям у когнітивній лінгвістиці є *«концепт»*, і саме цим когнітивна лінгвістика найбільшою мірою відрізняється від інших напрямів дослідження семантики (логічного, структурного тощо). Поняття концепту поки що не має однозначного визначення. Під ним розуміють ментальний прообраз (нерозчленоване уявлення про об'єкт), ідею поняття і навіть саме поняття. Він має двоїсту сутність – психічну та мовну. З одного боку, це ідеальний образ, чи, точніше, прообраз, що уособлює культурно зумовлені уявлення мовця про світ, з іншого – він має певне ім'я у мові.

А. Вежицька розрізняє концепт-мінімум, концепт-максимум і енциклопедичний додаток (доповнення). *Концепт-мінімум* – це неповне знання смислу слова. *Концепт-максимум* охоплює всебічне (повне) знання мовцем смислу слова (реалія йому відома в усіх аспектах), у тому числі енциклопедичні відомості, професійні знання про реалію [4].

Дослідження концептів у мові стало предметом багатьох студій когнітивістів (дослідження Н. Д. Арутюнової [3], С. А. Жаботинської [5] та ін.). Упорядковане поєднання концептів у свідомості людини становить її *концептуальну систему*. Ці концепти можуть бути картиноподібні й мовоподібні [16, с. 71].

Система концептів утворює картину світу (світобачення, світосприйняття), в якій відбивається розуміння людиною реальності, її особливий концептуальний «малюнок», на основі якого людина мислить світ [14, с. 121].

Згідно з О. С. Кубряковою, концепт – це оперативна змістовна одиниця пам'яті ментального лексикону, концептуальної системи мозку (lingva mentalis), всієї картини світу, відображеної в людській психіці. При аналізі концепту вона вважає виправданним використання в когнітивній лінгвістиці понять фону і фігури, які застосовуються в психології при описі сенсорно-перцептивних процесів [7, 8].

Цікава теорія концепту запропонована Ю. Д. Апресяном, вона ґрунтується на наступних положеннях: погляд на світ (спосіб концептуалізації) «наївний» в тому сенсі, що він відрізняється від наукової картини світу, але це не примітивні уявлення [2].

Спільним, для цих підходів є твердження незаперечного зв'язку мови і культури; розбіжність обумовлено різним баченням ролі мови у формуванні концепту.

Сучасна когнітивна методика визначає найголовнішим серед своїх завдань оволодіння концептами – ментальними прообразами (нерозчленованими уявленнями про об'єкт), глибинними значеннями розгорнутих структур тексту, що є

втіленнями мотивів та інтенцій автора, для розвитку пізнавальної активності та адекватного сприймання текстової інформації [14].

Упорядковане поєднання концептів у свідомості людини складає її концептуальну систему. Концептуальна система не є стабільною. Вона динамічна, весь час змінюється під впливом постійного процесу пізнання. На нашу думку, особливу увагу в оволодінні концептами слід надавати образам та символам, які беруть участь у структуруванні навколишньої дійсності.

Отже, знання символіки має безпосереднє відношення до пізнання людиною самого себе. Символіка – це одночасно і інструмент пізнання, і найдавніший фундаментальний метод вираження реальності, здатний розкрити різні її аспекти, невлесні для інших засобів. Хоча значення символу неможливо повністю втиснути в рамки енциклопедії і взагалі передати словами, багато що в символіці за минулі століття стало традиційним і утворило свого роду міжнародну мову, що виходить за рамки звичайної комунікації.

У XX ст. в обіг свого емпіричного матеріалу поняття символу і символіки включали немало дослідників, у тому числі С. С. Аверинцев [1], О. Ф. Лосев [10] та ін. Більшість дослідників у символізмі відзначають знаковий характер явища, пов'язаного з образним сприйманням реального світу.

Символ як явище має універсальний загальнолюдський характер і водночас він виражається на рівні національної свідомості народу. Саме в символах нерідко відбиваються національні традиції, звичаї, обряди, вірування, тобто національні риси характеру. Словесна символіка народу виступає важливим чинником творіння національно-культурної картини світу. Пізнання символіки має стати органічною потребою в задоволенні духовних, культурних запитів людини, вдосконаленні внутрішнього світу й приведення його до гармонії із зовнішнім світом [1, с. 157].

За О. Ф. Лосевим, «символ речі є її відображення, однак не пасивне, не мертве, а таке, котре несе в собі силу і міць самої дійсності, оскільки одного разу одержане відображення перероблюється в свідомості, аналізується в думці, очищується від усього випадкового й несуттєвого [10].

Незважаючи на те, що символ не можна звести до простого значення і визначення, все ж таки можна дати або вказати вихідний пункт підходу за знанням, подорожі від якого дозволить дослідити розум, дух, внутрішні глибини і зовнішні висоти іманентного і трансцендентального як в горизонтальній, так і у вертикальній площинах. Символізм, сам по собі, як щось побічне, може призвести до прямого збагнення реальності.

Символ виникає не з одного джерела, а може пристосовуватися, відповідаючи на запити різних епох, релігій, культур і цивілізацій [16, с. 62].

Таким чином, поняття концепту прийшло з філософії і логіки. Різні визначення концепту дозволяють виділити його наступні інваріантні ознаки: це мінімальна одиниця людського досвіду в його ідеальному уявленні, вербалізуються за допомогою слова і має польову структуру; це основні одиниці обробки, зберігання та передачі знань; концепт має рухливі межі й конкретні функції; концепт соціальний, його асоціативне поле обумовлює його прагматику; це основний осередок культури.

Отже, можна зробити наступний висновок, що концепти представляють світ у свідомості людини, утворюючи концептуальну систему, а знаки людської мови кодують в слові зміст цієї системи.

Література:

1. Аверинцев С. С. София-Логос. Словарь / С. С. Аверинцев. – 2-е изд., испр. – Киев : Дух і Літера, 2001. – 460 с.
2. Апресян Ю. Д. Основы семантики / Ю. Д. Апресян. – Москва, 1995. – 39 с.
3. Арутюнова Н. Д. Дискурс / Н. Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – Москва : Сов. Энцикл., 1990. – С. 136–137.
4. Вежицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежицкая ; отв. ред. М. А. Кронгауз ; вступ. ст. Е. В. Падучевой. – Москва : Русские словари, 1996. – 416 с.
5. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ: типы фреймов / С. А. Жаботинская // Вестник Черкасского университета. – 1999. – № 11. – С. 3–20.
6. Касевич В. Б. О когнитивной лингвистике / В. Б. Касевич // Общее языкознание и теория грамматики : материалы чтений, посвящ. 90-летию со дня рождения С. Д. Кацнельсона / Рос. Акад. наук, Ин-т лингвист. исслед. ; редкол.: А. В. Бондаренко (отв. ред.) и др. – Санкт-Петербург : Наука, 1998. – С. 14–21.
7. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина ; под общ. ред. Е. С. Кубряковой. – Москва : Филол. фак. МГУ им. М. В. Ломоносова 1996. – 245 с.
8. Кубрякова Е. С. Начальные этапы становления когнитивизма: лингвистика – психология – когнитивная наука / Е. С. Кубрякова // Вопросы языкознания. – 1994. – № 4. – С. 34–47.
9. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник для студентів вищих навч. закл. / М. П. Кочерган. – 2-ге вид., випр. та доп. – Київ : Академія, 2006. – 464 с.
10. Лосев А. Ф. Знак. Символ. Миф / А. Ф. Лосев. – Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 256 с.
11. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику / В. А. Маслова. – Москва : Флинта : Наука, 2004. – 296 с.
12. Пинкер С. Язык как инстинкт: пер. с англ. / С. Пинкер ; общ. ред. В. Д. Мазо. – Москва : Эдиториал УРСС, 2004. – 456 с.
13. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Москва : АСТ : Восток-Запад, 2007. – 314 с.
14. Сукаленко Н. И. Отражение обыденного сознания в образной языковой картине мира / Н. И. Сукаленко ; под. общ. ред. В. В. Акуленко. – Киев : Наук. думка, 1992. – 162 с.
15. Тресиддер Дж. Словарь символов / Дж. Тресиддер. – Москва : ФАИР-ПРЕСС, 1999. – 430 с.
16. Ченки А. Современные когнитивные подходы к семантике: сходства и различия в теориях и целях / А. Ченки // Вопросы языкознания. – 1996. – № 2. – С. 68–78.

УДК 372.881.111.1

Л. М. Коцюк, О. О. Пелипенко,

Національний університет «Острозька академія», м. Острог

КЛАСИЧНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ ПОМИЛОК У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті проводиться огляд класичного зарубіжного досвіду аналізу помилок у процесі вивчення іноземної мови. Аналізуються праці засновників та послідовників Теорії аналізу помилок, а також систематизуються основні напрямки досліджень в її межах: розмежування поняття «мовної помилки» та «мовного огріху», класифікація помилок, встановлення їх основних причин, розробка моделі проведення аналізу помилок в мовленні студентів.

Ключові слова: аналіз помилок, Теорія аналізу помилок, мовна помилка, мовний огріх, рецептивна помилка, продуктивна помилка, локальна помилка, глобальна помилка, модель аналізу помилок.

CLASSICAL APPROACH TO ERROR ANALYSIS IN THE PROCESS OF FOREIGN LANGUAGE ACQUISITION

Recently, the studies of foreign language learning have tended to focus on learners errors as they help to predict the difficulties involved in acquiring a second language. Thus, teachers can be made aware of the difficult areas to be encountered by the students and pay special attention and devote emphasis to them. The article represents the study of the classical, foreign for Ukraine, experience of error analysis in the process foreign language acquisition. The authors analyse the works of the founders and other representatives of Error Analysis Theory. As well, the article systematizes the main issues of the Theory: the difference between 'error' and 'mistake', classification of errors and mistakes, identification of the main reasons they appear, development of the model of the error analysis of students' language and speech.

Key words: error analysis, Error Analysis Theory, language error, language mistake, receptive error, productive error, local error, global error, error analysis model.

КЛАССИЧЕСКИЙ ПОДХОД К АНАЛИЗУ ОШИБОК В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

В статье производится обзор классического иностранного опыта анализа ошибок в процессе изучения иностранного языка. Анализируются работы учредителей и последователей Теории анализа ошибок, а также систематизируются основные направления исследований в ее рамках: разграничение понятий «языковая ошибка» и «языковая погрешность», классификация ошибок, установление их основных причин, разработка модели проведения анализа ошибок в речи студентов.

Ключевые слова: анализ ошибок, Теория анализа ошибок, языковая ошибка, языковая погрешность, рецептивная ошибка, продуктивная ошибка, локальная ошибка, глобальная ошибка, модель анализа ошибок.

Помилки вже більше не сприймаються як щось погане чи недоречне у викладанні або вивченні мови і таке, що має бути вилучене будь-якою ціною, навпаки вони стали вважатися необхідною складовою навчального процесу. І навіть більше, існує та функціонує спеціальний тип лінгвістичного аналізу, який фокусується на тих помилках, які роблять учні. Давід Крістал [6] визначає аналіз помилок (АП), як «засіб ідентифікації, класифікації та системної інтерпретації неприйнятних форм, вжитих тими, хто вивчає іноземну мову». До того ж Keshavarz [12] стверджує, що АП – це процедура, яка використовується як дослідниками, так і вчителями, які займаються збором зразків мовного матеріалу, який вивчається, ідентифікацією помилок, їх класифікацією за типами та причинами, й оцінкою їх важкості. Дж. Річардс та ін. [16, с. 96] стверджує, що АП може виконуватись з різною метою: (а) дізнатися наскільки добре хтось знає мову, (б) зрозуміти як людина вчить мову, та (в) отримати інформацію про типові труднощі у вивченні мови.

Традиція аналізу мовних помилок у роботах, виконаних учнями, бере свій початок з 60-х-70-х років 20 століття. Прикладом може слугувати дослідження Джека Річардса [15], яке стосувалося аналізу помилок, зроблених учнями, рідною мовою яких не є англійська (японська, китайська, бірманська, французька, чеська, польська, тагальська, маорі, малазійська, більшість індійських та західноафриканських мов), без порівняння їх між собою. Л. Даскова, у пошуках джерел помилок у вивченні іноземної мови [8] ідентифікує 1007 помилок в письмових роботах з англійської мови 50 чеських учнів.

На думку засновників АП, Л. Селінкера та С. Кордера, при вивченні англійської мови як іноземної аналіз помилок є важливим з різних точок зору ([18; 3]) для представників різних груп.

По-перше, АП важливий для педагогів. Аналізуючи помилки, вчитель вивчає те, як учні прогресують у навчанні. Таким чином можна побачити, що ще їм потрібно вивчити, виявити та підтвердити сильні та слабкі сторони навчальної програми. Якщо вчитель розуміє, що саме є важким для засвоєння, і де саме можуть з'явитися помилки, він зможе приділити більше часу в класі практичним вправам з цієї тематики. За словами С. Шарма [20], «Аналіз помилок зможе, таким чином, надати значну підтримку навчанню відстаючих учнів».

По-друге, АП надає неоціненну «живу» інформацію про процес навчання та оволодіння мовою, про методи та стратегії, які студенти використовують на шляху до вивчення мови.

По-третє, АП стане у пригоді учням/студентам у процесі саморозвитку та самопізнання. Здатність помилятися, визнання своїх помилок та їх аналізування служить учню механізмом для навчання. Якщо студенти зрозуміють, що для них є важким для вивчення, вони будуть приділяти більше уваги, наприклад, граматичним флексіям, не тільки в процесі навчання, а також й у природному мовленні.

Слід пам'ятати, що Аналіз помилок не є інструментом оцінювання – це інструмент допомоги. Усвідомлення як вчителем, так і учнем, типових помилок та їх подальший аналіз визначає подальші кроки обох сторін у процесі навчання. Серед них: розробка способів виправлення типових помилок, підготовка низки цільових мовних та мовленнєвих завдань для виконання на заняттях та вдома, вибір підручника відповідного рівня, розробка стратегій вивчення другої іноземної мови.

Представники Теорії аналізу помилок вбачають різницю між мовними помилками (error) та мовними огріхами (mistake). Наприклад, Г. Дьюлей та ін. [7] визначає мовну помилку як систематичне відхилення від вибраної норми або сукупності правил. Вони (мовні помилки) допускаються учнем тому, що його знання правил цієї мови є неповним, можливо через те, що вони підпадають під вплив лінгвістичної системи рідної мови. Мовні помилки можна поділити на рецептивні та продуктивні. Рецептивні помилки – це помилки, які виникають в результаті нерозуміння слухачем намірів мовця, продуктивні помилки – це ті, які трапляються у висловленнях учня. Інші дослідники (наприклад, Берт та Кіпарський [2]) поділяють мовні помилки на локальні та глобальні. Локальні помилки не перешкоджають комунікації і загальному розумінню висловлення. Глобальні помилки, з одного боку є більш серйозні, ніж локальні, тому що глобальні помилки заважають комунікації та порушують зміст висловлення. Локальні помилки трапляються з використанням різних форм іменника та дієслова, із вживанням артиклів, прийменників та допоміжних дієслів. Глобальними ж можна вважати неправильний порядок слів у реченні. Мовні помилки поширюються на всі рівні мовної системи: фонологічний, морфологічний, лексичний та синтаксичний.

Мовні огріхи – це випадкові відхилення, не прив'язані до будь-якої системи, і, на відміну від мовних помилок трапляються не систематизовано та однотипно. Мовні огріхи можуть мати різні вияви, як то, у формі обмовки, перекручування почутого, неправильного початку, відсутності узгодження підмета і присудка в довгих складних реченнях та ін. (див. праці Р. Гефен [11]; М. Кешаварц [12, с. 61]). Прикладом мовного огріху може слугувати випадок, коли учень, який знає різницю між *men* та *women* та знайомий із займенниками, вживає *'she'* у значенні *a man*. Згідно Дж. Річардса [16, с. 95], мовний огріх вживається учнем на письмі та в усному мовленні внаслідок неухважності, втоми, недбалості або внаслідок інших умов.

С. Кордер у книзі Г. Брауна [1, с. 168] звертає увагу на те, що слід вирізняти відкрито помилкові висловлення – ті, які очевидно граматично невірні, та приховані помилкові висловлення, які граматично правильно оформлені, але незрозумілі в контексті комунікації.

Окрім типології помилок, об'єктом Теорії аналізу помилок є причини [13], чи джерела їх виникнення [1, с. 173; 15, с. 32]. Багаторічні дослідження у цьому напрямку дають підставу стверджувати, що існує декілька основних причин виникнення помилок у вивченні іноземної мови. Перша причина – це інтерференція рідної мови, або міжмовне перенесення, які є негативним впливом рідної мови. Рідна мова учнів відіграє важливу роль у вивченні другої мови. Переклад з рідної мови є однією з причин помилок. Це трапляється тому, що студент перекладає з рідної мови речення, ідіоми на мову, що вивчається дослівно. Це, напевно, найбільш типова помилка. Помилки під впливом рідної мови називаються міжмовними / інтерлінгвальними.

Друга причина відноситься до внутрішньомовних факторів розвитку мови. Внутрішньомовні помилки та помилки розвитку мови залежать від важкості другої мови для вивчення.

Причиною виникнення помилок можуть стати й умови чи контекст, у яких вивчається мова. Наприклад, клас із вчителем та навчальними матеріалами, у випадку вивчення в школі, або соціальна ситуація, у випадку вивчення іноземної мови самостійно. У випадку вивчення в класі, вчитель або підручник можуть сприяти неправильному уявленню учня про мову. Іншим прикладом може бути втрата учнем мотивації до навчання через те, що матеріали та/або стиль їх подачі йому/їй не підходять і, як результат, виникає неухважність до навчального процесу [13, с. 21-26].

Четверта причина можливих помилок – переважання комунікативних стратегій, що передбачає усвідомлене застосування вербальних механізмів для висловлення ідеї без певної лінгвістичної форми, недоступної для учня з деяких причин.

Ці причини, як відмічають Дж. Річардс [14] та Сунарді Хасим [21] мають наступне вираження:

1. Спрощення: учні часто вибирають прості форми та конструкції замість складніших, наприклад, використання Теперішнього простого часу (Present Simple) замість продовженого (Present Continuous) в англійській мові.

2. Узагальнення чи заготовка шаблонів. Учні часто вибирають одну форму або конструкцію в одному контексті та переносять її вживання на інший контекст, де її не потрібно вживати, не розуміючи компонентів (частин) фраз або речень. Так звана мова виживання туриста, наповнена заготовленими фразами, більшість з яких знаходиться в розмовниках, де вирази і фрази згруповані на різні випадки.

3. Уникання (синтаксичне, лексичне, фонетичне, тематичне). Деяким учням важко дається вживання деяких структур. В результаті, ці учні уникають вживання цих структур і вживають замість них простіші, наприклад, у лексичній структурі *I lost my way* учень уникає використання слова *way* і замість нього каже *I lost my road*. Прикладом фонологічного уникання є боязнь неправильної вимови слова *i*, як наслідок, у *he is a liar*, відбувається заміна на *He does not speak the truth*. У випадку «тематичного уникання» щоб уникнути теми учень може змінити предмет розмови, зробити вигляд, що не розуміє, або просто зовсім не відповідати.

4. Хибні припущення: багато учнівських помилок можуть бути викликані помилковим припущенням про другу мову. Наприклад, деякі учні думають, що «*is*» – це показник взагалі теперішнього часу. Тому вони висловлюються наступним чином: *He is talk to the teacher*. Схоже вони думають що «*was*» – це показник взагалі минулого часу. Виходячи з цього вони говорять: *It was happened last night*.

Вперше модель аналізу помилок було розроблено С. Кордером [4; 5] і в подальшому вчені використовували її у своїх роботах Р. Елліс [9], Гас С., Селінкер Л. [10]. Класична схема АП передбачає три етапи:

1) збір даних – вибірка з мовного корпусу, письмового чи усного, ідентифікація помилок, їх класифікація та числова репрезентація. Традиційно для вибірки обиралися письмові роботи студентів у великих групах. Письмо є репродуктивною навичкою. Студенти мають час систематизувати свої знання та можуть чітко показати ділянки неповних знань. Наприклад, після першого письмового завдання викладач зможе зрозуміти, що половина студентів не розуміють вживання великих літер, тому цей матеріал може бути включений пізніше. Рецептивні ж навички, такі як аудіювання та читання, важкі для визначення помилок, оскільки причини цих помилок не є очевидними [17].;

2) якісний опис помилок – всесторонній аналіз кожної помилки та джерела її походження;

3) висновки – пояснення різних типів помилок з врахуванням різних факторів, які впливали на їх виникнення.

Теорія аналізу помилок була надзвичайно корисною для глибшого розуміння мовних помилок, які допускають учні. То був корисний підхід, який спонукав до подальших досліджень та розвитку нових теорій. Однак не обійшлося без недоліків [17]. По-перше, Теорія аналізу помилок враховує виключно випадки вживання неправильних форм. Однак, він не враховує щонайменше дві речі. Одна з них, це правильні форми які вживає учень. Помилки самі по собі не можуть надати точну інформацію про те, що насправді учень знає. По-друге, по мірі того, як учень прогресує у вивченні мови, він виробляє здатність уникати проблемних структур. Можна нарахувати дуже мало помилок в означальних підрядних реченнях в прикладах учнів, але при подальшому аналізі може з'ясуватися, що учень просто не намагається вживати цих підрядних речень взагалі – правильно чи неправильно. Учні, які знають, що мають труднощі з такими структурами можуть шукати шляхи, щоб уникнути їх вживання [19].

Перспективою подальшої розвідки вважаємо дослідження традицій та сучасного стану української педагогічної науки навчання іноземній мові у визначенні та аналізі мовних помилок, вивчення сучасних напрямків лінгвістики для ідентифікації та аналізу мовних помилок.

Література:

1. Brown, H. D. (1980). *Principles of Language Learning and Teaching*. – New Jersey : Prentice-Hall Inc.
2. Burt, M., & Kiparsky, C. 1978. Global and local mistakes, in J. Schumann & N. Stenson (Eds.). *New frontiers in second language learning*. Rowley. – Massachusetts : Newbury House Publishing, Inc.
3. Corder, S. P. (1967). «The significance of learners' errors». *International Review of Applied Linguistics* 5: 161-9.
4. Corder, S. P. (1975). Error analysis. In: J. P. B. Allen & S. P. Corder (Eds.). *Papers in applied linguistics, The Edinburgh course in applied linguistics*, Vol. 3: *Techniques in applied linguistics*. – Oxford : Oxford University Press.
5. Corder, S. P. (1981). *The Significance of Learner's Errors*. – Oxford : Oxford University Press, pp. 5-14.
6. Crystal, D. (2003). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*, (5th ed.). – London : Blackwell.
7. Dulay, H.C. Burt, M.K. and Kreshen, S. (1982). *Language Two*. – New York : Oxford University Press.
8. Duskova, L. 1969. On sources of errors in foreign language learning. *IRAL (International Review of Applied Linguistics)* 7 (1), 11-36.
9. Ellis, R., «The Study of Second Language Acquisition». – Oxford University Press, 1994.
10. Gass, S. & Selinker, L. (2008). *Second Language Acquisition: An Introductory Course*, (2nd ed.). – New York : Routledge.
11. Gefen, R. (1979). The analysis of pupil's errors. *English Teachers Journal*, 22, 16-24.
12. Keshavarz, M. (2012). *Contrastive Analysis and Error Analysis*, (2nd ed.). – Tehran : Rahamana Press.
13. Norrish, J. (1987). *Language Learning and their Errors*. – London : Macmillan Publisher Ltd.
14. Richards, J., «A non-contrastive approach to error analysis», *English Language Teaching* 25: 204-219, 1971.

15. Richards, J., «Error analysis and second language strategies». In: Language Sciences 17. 12-22. Überarbeitete Fassung in: OLLER/RICHARDS (1973), 114-135, und in: SCHUMANN/STENSON (1974), 32-53.
16. Richards, J. C., J. Platt, and H. Weber. (1985). Longman dictionary of applied linguistics. London: Longman.
17. Saville-Troike, M. (2006). Introducing second language acquisition. (pp. 39-40). – New York : Cambridge University Press.
18. Selinker, L. (1969). Interlanguage. IRAL, 3, pp. 114-132.
19. Schachter, J. (1976). An error in error analysis. (Language Learning, 24, 205-214).
20. Sharma, S. K. (1980). Practical and Theoretical Consideration involved in Error Analysis. Indian Journal of Applied Linguistics. VI, pp. 74-83.
21. Sunardi Hasyim, «Error Analysis in The Teaching of English». In: K@ta, Vol 4, No 1 (2002). Jurusan Sastra Inggris, Fakultas Sastra, Universitas Kristen Petra <http://puslit.petra.ac.id/journals/letters/47>.

УДК 811.111'42:323.1

Н. І. Лютянська,

Чорноморський державний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв

ЕТНІЧНІ СТЕРЕОТИПИ У СИТУАЦІЇ МІЖЕТНІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОГО МАС-МЕДІЙНОГО ДИСКУРСУ)

Стаття присвячена вивченню етнічних стереотипів у ситуації міжетнічної взаємодії. Виникнення стереотипів спричинено специфікою та тривалістю контактів етнічних груп, соціально-політичними та економічними умовами їх розвитку. Виокремлено ситуації активізації та руйнації етнічних стереотипів, як кооперативні, так і конфліктогенні, в англомовному мас-медійному дискурсі.

Ключові слова: стереотип, ситуація, міжетнічна взаємодія, мас-медійний, дискурс

THE ETHNOCULTURAL STEREOTYPES IN THE INTERETHNIC INTERACTION SITUATION (ON THE MATERIAL OF THE ENGLISH MEDIA DISCOURSE)

The present paper deals with the notion of ethnocultural stereotypes in the interethnic interaction situation. They are defined as standard beliefs of people belonging to a certain ethnic group about other ethnic groups. The reasons of ethnocultural stereotypes occurrence are specifics and duration of interethnic contacts, social, political and economic conditions of ethnic groups development. Examples of ethnocultural stereotypes creation and destruction in the English media discourse are shown. They are taken from cooperative as well as conflict situations of interethnic interaction.

Key words: stereotype, situation, interethnic interaction, media, discourse.

ЭТНИЧЕСКИЕ СТЕРЕОТИПЫ В СИТУАЦИИ МЕЖЭТНИЧЕСКОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛОЯЗЫЧНОГО МАСС-МЕДИЙНОГО ДИСКУРСА)

Стаття посвящена изучению этнических стереотипов в ситуации межэтнического взаимодействия. Возникновение стереотипов вызвано спецификой и длительностью контактов этнических групп, социально-политическими и экономическими условиями их развития. Выделено ситуации активизации и разрушения этнических стереотипов, как кооперативные, так и конфликтные, в англоязычном масс-медийном дискурсе.

Ключевые слова: стереотип, ситуация, межэтническое взаимодействие, масс-медийный, дискурс.

Людина сприймає світ крізь призму уявлень, ставлень та цінностей, що панують в її рідній культурі, тому її поведінка залежить від певних культурних норм. Уявлення людей про світ відносні та різноманітні, а отже, залежать від того, в якій культурі була народжена та вихована людина [7, с. 226].

В умовах сучасної ситуації взаємодії різних етнічних культур та ментальностей актуалізується опозиція «свій»-«чужий», що має різні результати для процесу спілкування. **Актуальність** статті зумовлена спрямованістю мовознавчих студій на дослідження міжетнічної взаємодії шляхом визначення факторів, що впливають на успішну або невдачу комунікацію між представниками різних етносів. Одним із таких факторів є етнічні стереотипи. Останні й привертають увагу науковців з різних дисциплін. У лінгвістиці дослідженням стереотипів та їх різновидів займалися Є. Бартмінський, О. В. Белова, Л. П. Крисін, В. А. Маслова, О. П. Садохін.

Стереотипами є встановлені конвенційно семантичні або формальні конструкції, що формують мовно-культурний образ об'єкта [1, с. 12].

Стереотип визначають і як фрагмент концептуальної картини світу, ментальну «картинку», стійке культурне та національне розуміння предмету або ситуації [6, с. 109]. При цьому, стереотип є не тільки ментальним образом, а й вербальною оболонкою.

Стереотипи виступають узагальнюючим уявленням про явище, яке є предметом обговорення, сприяють встановленню взаєморозуміння між комунікативними партнерами. Відносячи людину до тієї чи іншої соціальної спільноти, того чи іншого «особистого типу», у рамках своє типології буденності свідомості, реципієнт приписує їй певну світоглядну картину [5, с. 10]. Різновиди стереотипів виділяються залежно від низки факторів.

Метою статті є визначення етнічних стереотипів у ситуації міжетнічної взаємодії, що вербалізується у англомовному мас-медійному дискурсі.

Під *етнічним стереотипом* розуміється стандартне уявлення, яке є в багатьох людей, що утворюють той або інший етнос, про людей, які входять до іншого або власного етносу [4, с. 458]. Етнічні стереотипи впливають на формування уявлень про різні народи. Крім того, етнічні стереотипи є наслідком національних установок [3, с. 172; 9, с. 493]. Розвиваючись за неоднакових природних, соціальних умов, різні народи акумулювали певну різноманітність характерів, типів мислення та форм поведінки. Всі вищезазначені чинники лягли в основу утворення стереотипів про інші етнічні групи.

Зміст етнічних стереотипів визначається трьома групами факторів: 1) специфікою групи, що стереотипізується (особливостями етнічної групи, закріпленими в культурі та побутовій свідомості цінностями, що були вироблені в зв'язку із суспільно-історичним розвитком); 2) соціально-політичним та економічними умовами розвитку етнічних груп і особливостями взаємовідношень між ними, що склалися на даний момент; 3) тривалістю та глибиною історичних контактів з іншими етносами [8, с. 191].

Етнічні стереотипи особливо яскраво виявляються в англомовному мас-медійному дискурсі, що відображає події у етнічно неоднорідних країнах, а саме у Великій Британії та Сполучених Штатах Америки. Взаємодія між численними

етнічними спільнотами у цих країнах породжує формування певної точки зору про національний характер кожної з цих спільнот. Поширені в англомовному суспільстві стереотипи про власну поведінку та спосіб життя, а також про спосіб поведінки іммігрантів з інших країн впливають на комунікацію місцевих мешканців із цими етносами.

Super rich Arabs are spending £4.5million a day in Britain – cementing London's position as the world's top playground for the rich.

Middle Eastern billionaires using the capital to spend their fortune have contributed to a boom in Arab cash pouring into the country.

In total last year £1.25billion was spent in the UK by families from the Middle East – amounting to some £25,000 for every holiday [10].

Вищезазначений уривок є прикладом надання виняткових властивостей власне британцям. Йдеться про збільшення витрат заможними іноземцями у столиці країни Лондоні. Словосполучення з етнонімом *Super rich Arabs* та числівник *£4.5million* вказують на територіальну приналежність іноземців та суму, витрачену в країні. Витрати туристів сприяють надходженню додаткових коштів у місцевий бюджет. В уривку створюється стереотипне уявлення про Британію, як країну для витрачання грошей багатіями з усього світу (*the world's top playground for the rich*). До того ж, надається позитивне ставлення представникам інших етносів, а саме арабам, як особам, що сприяють величезному грошовому надходженню до країни (*a boom in Arab cash pouring*).

Зміст етнічних стереотипів у вищенаведеному уривку з комунікативної ситуації кооперації визначений соціально-політичними та економічними умовами розвитку британців і представників Близького Сходу та особливостями їх взаємовідносин.

Наведений же нижче уривок є частиною інтерв'ю китайської студентки про життя та навчання у Великій Британії. Він є і вербалізацією стереотипних уявлень китайської молоді про британців та власне країну. Закордонна освіта вважається кращою, ніж місцева, тому у випускників західних вузів більше шансів на роботу: *... It's thought that having a western degree can help you to get a better job in China, and the salary will be higher than for graduates from Chinese universities... [11].* При цьому маємо і підтвердження стереотипу про більшу самостійність британських студентів завдяки вживанню частки-інтенсифікатора *more*: *... Students have more freedom and are more independent in Britain. I'm not really a party person, but most British students enjoying partying and alcohol... [11].* Крім того, у наведеному фрагменті зазначається і більш прихильне ставлення британської молоді до алкоголю та розваг, що вербалізується за допомогою конструкції з герундієм *enjoying partying and alcohol*. Наступний фрагмент містить руйнацію стереотипного уявлення про вишукані манери британських чоловіків залежно від сфери там місця спілкування: *Chinese students think British boys are all gentlemen, but when you go to university you realise that normally they're gentle, but when they get drunk they become crazy! [11].* У даному випадку це освітній заклад (*university*) та розважальний заклад, який не має прямої номінації (*when they get drunk*).

Крім того, маємо і стереотипне уявлення про пересічну молодь у Китаї: *Chinese students prefer karaoke and going to restaurants together, or shopping. Neither university nor high school students go to parties or pubs, because we think that those who do are bad students... [11].* Іменники *karaoke* та герундіальні конструкції *going to restaurants together, or shopping* передають уподобання китайців щодо проведення вільного часу.

Етнічні стереотипи щодо британців та китайців у вищенаведеному інтерв'ю визначені цінностями, закріпленими у культурі та побутовій свідомості китайської студентки.

Нижченаведений уривок з американського видання повідомляє про допомогу громади непальців у місті Чикаго своїм родичам та співвітчизникам, що постраждали від руйнівного землетрусу у Непалі: *As many Chicagoans from Nepal continue to struggle to get in touch with family and friends caught in a devastating 7.8-magnitude earthquake there, members of the local Nepali community gathered at a restaurant in the South Loop on Sunday to strategize ways they could raise funds and send relief [13].* Офіційні етноніми на позначення територіального місця проживання *Chicagoans from Nepal* та *local Nepali community* позначають учасників даної кооперативної ситуації.

Далі йдеться про зібрання грошової допомоги постраждалим: *«Even though we are unable to go and rescue them, we are able to collect funds as much as we can,» Kandel said [13].* Позитивне ставлення до американської громади непальців, які не залишають своїх співвітчизників у біді, створюється завдяки вживанню прикметника з модальним значенням *able*, інфінітивної конструкції *to collect funds* та порівняльної конструкції *as much as we can*.

Зміст етнічних стереотипів з вищенаведеного фрагменту визначається як економічними умовами розвитку американців та непальців, так і цінностями, закріпленими у культурі непальців. Крім того, має місце і тривалість історичних контактів обох етнічних груп.

Стереотипні уявлення у ситуації кооперативної взаємодії, сформовані англомовним мас-медійним дискурсом, сприяють покращенню мовної комунікації між представниками різних етносів, як на території Великої Британії або Сполучених Штатів Америки, так і поза їх межами.

Стереотипне ставлення, сформоване англомовним мас-медійним дискурсом, у конфліктогенній ситуації міжетнічної взаємодії є чинником, що впливає на етноспецифіку мовної комунікації. Прикладом є фрагмент інтерв'ю з політиком Найджелом Фараджем щодо проблеми мігрантів-мусульман. Політик стверджує, що у місцевого населення виникають побоювання щодо таких мігрантів через їх вороже ставлення і бажання вбивати: *Mr Farage, speaking during an interview with former equality and human rights commissioner Trevor Phillips for Channel 4, said: «I think perhaps one of the reasons the polls show an increasing level of concern is because people do see a fifth column living within our country, who hate us and want to kill us.» [12].* При цьому, словосполучення *a fifth column* вербалізує ту частину населення, що представлена мігрантами. Дієслівні словосполучення *hate us and want to kill us* передають настрій та наміри мігрантів щодо місцевого населення.

За словами політика, представники інших етносів та культур, перебуваючи на території Великої Британії переймають спосіб життя у цій країні, не забуваючи про власні релігію та культуру. Проте це не стосується місцевої громади мусульман: *«There is an especial problem with some of the people who've come here and who are of the Muslim religion who don't want to become part of our culture. So there is no previous experience, in our history, of a migrant group that comes to Britain, that fundamentally wants to change who we are and what we are. That is, I think, above everything else, what people are really concerned about» [12].* Заперечна конструкція *don't want to become part of our culture* вербалізує неприйняття мігрантами місцевої культури. Таким чином, створюється стереотипне ставлення до мусульман, що не бажать сприймати чужу культуру та навіть намагаються змінити культуру тієї країни, в якій вони перебувають.

Наступний уривок також створює стереотипне ставлення до мусульман, що мешкають на території Великої Британії. Згідно з уривком, вони були залякані листівками, що розповсюджували екстремісти щодо зриву місцевих виборів: *Muslims were urged to boycott the election by extremists who posted intimidating leaflets near polling stations warning that voting is a sin [14].* Прикметник *intimidating* вказує на характер листівок, а підрядна конструкція *voting is a sin* передає їх зміст.

Листівки роздавалися кожному в руки та залишалися на лобовому склі автомобілів: *Flyers calling on people to 'reject democracy' and declaring that 'none have the right to legislate except Allah' were handed out and fixed to car windscreens and lamp posts in Tower Hamlets.*

Крім того, заклики були розповсюджені і у мережі Інтернет: *It came as hate preacher Anjem Choudary took to Twitter using the hashtag #StayMuslimDontVote in a string of posts urging his followers not to vote* [14]. Медійне видання, вербалізуючи протести мусульман проти волевиявлення, формує неприязне ставлення читачів, показуючи неприйняття місцевих звичаїв та традицій мусульманами.

Етнічні стереотипи з вищевказаних фрагментів конфліктогенної ситуації міжетнічної взаємодії визначаються цінностями, закріпленими у культурі та релігії обох етносів. Крім того, важливою є і тривалість історичних контактів британців та мусульман.

Таким чином, стандартними уявленнями про представників як власного етносу так й інших етносів у ситуації міжетнічної взаємодії виступають етнічні стереотипи, зміст останніх визначається різними факторами. Серед них: соціально-політичні та економічні умови розвитку обох етносів, цінності з їх культури та тривалість історичних контактів їх представників. При цьому, вказані фактори впливають на активізацію та руйнацію етнічних стереотипів у кооперативній та конфліктогенній ситуаціях міжетнічної взаємодії, що відтворюються у англомовному мас-медійному дискурсі.

Перспективою нашого дослідження є подальше вивчення функціонування етнічних стереотипів у англомовних мас-медійних дискурсивних практиках з дослідженням їх впливу на етноспецифіку комунікації.

Література:

1. Бартми́нский Е. Этноцентризм стереотипа. Польские и немецкие студенты о своих соседях / Е. Бартми́нский // Славяноведение. – 1997. – № 1. – С. 12–24.
2. Белова О. В. Этнические стереотипы по данным языка и народной культуры славян: Этнолингвистическое исследование: дисс. на соискание науч. степени д. филол. наук: спец. 10.02.03 «Славянские языки» / Ольга Владиславовна Белова. – М., 2006. – 264 с.
3. Крысин Л. П. Лингвистический аспект изучения этностереотипов (постановка проблемы) / Л. П. Крысин // Встречи этнических культур в зеркале языка: в сопоставительном лингвокультурном аспекте. – М.: Наука, 2002. – С. 171–175.
4. Крысин Л. П. Этностереотипы в современном языковом сознании: к постановке проблемы / Л. П. Крысин // Философские и лингвокультурологические проблемы толерантности. – Екатеринбург: Изд-во УрГУ, 2003. – С. 458–463.
5. Левицький А. Е. Етнономіації у дзеркалі міжкультурної комунікації / А. Е. Левицький, Ю. В. Святюк. – К.: Логос, 2010. – 134 с.
6. Маслова В. А. Лингвокультурология: учеб. пособие / В. А. Маслова. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.
7. Садохин А. П. Введение в межкультурную коммуникацию / А. П. Садохин. – М.: Высш. шк., 2005. – 310 с.
8. Садохин А. П. Этнология: учебник / А. П. Садохин. – М.: Гардарики, 2006. – 287 с.
9. Святюк Ю. В. Національно-культурні стереотипи як складові англомовної картини світу / Ю. В. Святюк // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ. Серія Філологія. Педагогіка. Психологія. – К.: Видавничий центр КНЛУ. – 2002. – Вип. 6. – С. 491–494.

Джерела ілюстративного матеріалу:

10. Spend, spend, spend! How wealthy Arabs lavish £4.5 million a DAY in UK, cementing London's status as global playground of rich [Electronic resource]// The Daily Mail. – 27 May 2014. – Mode of access: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2636238/Spend-spend-spend-How-wealthy-Arabs-lavish-4-5-million-DAY-UK-cementing-Londons-status-global-playground-rich.html#ixzz32vwMg09A>. – Last access: 2014. – Title from the screen.
11. 'Chinese students think British boys are gentlemen, but when they get drunk they go crazy' [Electronic resource]//The Guardian. – 20 October 2014. – Mode of access: <http://www.theguardian.com/education/2014/oct/20/sp-meet-a-student-from-china>. – Last access: 2014. – Title from the screen.
12. Nigel Farage: Some Muslims want to kill us [Electronic resource]// The Independent. – 12 March 2015. – Mode of access: <http://www.independent.co.uk/news/uk/politics/nigel-farage-some-muslims-want-to-kill-us-10103203.html>. – Last access: 2015. – Title from the screen.
13. Chicago's Nepalese community begins fundraising efforts [Electronic resource]// The Chicago Tribune. – 27 April 2015. – Mode of access: <http://my.chicagotribune.com/#section/590/article/p2p-83393311/>. – Last access: 2015. – Title from the screen.
14. Extremists order Muslims to boycott election in intimidating leaflets handed out at polling stations warning voting is a sin [Electronic resource]// The Daily Mail. – 8 May 2015. – Mode of access: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-3073337/Extremists-order-Muslims-boycott-election-intimidating-leaflets-handed-polling-stations-warning-voting-sin.html>. – Last access: 2015. – Title from the screen.

УДК 81'276.6:338.48

Ю. О. Матвій-Лозинська,

Львівський інститут економіки і туризму, м. Львів

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ У ЗМОДЕЛЬОВАНИХ ПРОФЕСІЙНИХ СИТУАЦІЯХ СФЕРИ ТУРИЗМУ

У статті розглядається методика використання професійних ситуацій з метою засвоєння теоретичного матеріалу та впровадження набутих знань та умінь на практиці, а саме у змодельованих ситуаціях в контексті програми підготовки майбутніх фахівців сфери туризму. Подано окремі зразки професійних ситуацій на заняттях з іноземної мови за професійним спрямуванням.

Ключові слова: іноземна мова за професійним спрямуванням, професійні ситуації, сфера туризму, метод, методика, фахівець.

METHODS OF FOREIGN LANGUAGE OF PROFESSIONAL ORIENTATION TEACHING IN SIMULATED PROFESSIONAL SITUATIONS

The article considers the technique of professional situations using to learn theoretical material and implement the acquired knowledge and skills into practice, namely in simulated situations in the context of training of future specialists in tourism. Some examples of professional situations are given in the classroom for foreign language for professional purposes. The article highlights the examples of professional situations for sphere of tourism. It is known that language competence can be formed according to practical tasks. The article gives opportunity for teachers of high school to use the material during the lessons of professional English. The author gives methods of encouraging students to communication, to expressing their opinions within the given topic. It is showed that sphere of tourism is very popular and interesting for students because they can obviously see the result of their

conversation, in particular understanding of foreigners, giving any kind of recommendation etc. Special pedagogical creative approach was analyzed in the article. The attention must be paid to kinds of speaking: monological and dialogical. The method of professional situations is widely used by teachers in high school and are very popular among young people because it is more interesting than passive understanding and doing typical tasks. Such situations require knowledge of language and professional subjects.

Keywords: foreign language for professional purposes, professional situation, tourism, method, technique, specialist.

МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО НАПРАВЛЕНИЯ В СМОДЕЛИРОВАННЫХ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ СИТУАЦИЯХ

В статье рассматривается методика использования профессиональных ситуаций с целью усвоения теоретического материала и внедрения полученных знаний и умений на практике, а именно в смоделированных ситуациях в контексте программы подготовки будущих специалистов сферы туризма. Поданы отдельные образцы профессиональных ситуаций на занятиях по иностранному языку профессионального направления.

Ключевые слова: иностранный язык профессионального направления, профессиональные ситуации, сфера туризма, метод, методика, специалист.

Постановка проблеми. Викладання іноземної мови за професійним спрямуванням вимагає від викладача вміння та знань зацікавити студентську аудиторію до вивчення даного предмету з метою подальшого використання ними набутих знань у професійній діяльності. Проте не всі теми дисципліни є легкими для засвоєння та запам'ятовування студентами. Виникає проблема повноцінного формування майбутнього фахівця сфери туризму, для якого знання іноземної мови є конкурентною перевагою на ринку праці, а також постає питання фаховості та кваліфікації викладача з даної дисципліни.

У пропонованій статті подано зразки проведення частини занять по-новому, де студенти є повноцінними активними учасниками навчального процесу, а не тільки пасивними слухачами матеріалу, що подається викладачем. Заняття вважається успішно проведеним, за умови, якщо більша частина студентів засвоїли матеріал та можуть його відтворити на практиці.

Огляд останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми. Аналізуючи результати проведених досліджень можна стверджувати, що методика викладання іноземної мови була і залишається предметом інтересу багатьох дослідників, серед яких можна виділити Г. Є. Бакаєву, Н. Ф. Бориско, В. Д. Борщовецьку, С. С. Коломієць, Е. В. Мірошніченко, О. Б. Тарнопольського, С. П. Кожушко, Т. Hutchinson, Н. Widdoswon та ін. Дані дослідники звертали свою увагу передусім на вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням з метою подальшого використання у професійній діяльності.

Формулювання завдання дослідження та матеріал дослідження. Метою даної статті є запропонувати для розгляду та використання у практичній діяльності методику викладання іноземної мови за професійним спрямуванням на прикладі конкретних ситуацій, передбачених навчальною програмою дисципліни. Застосування даної методики дозволить викладачеві викликати студента на конструктивний діалог, переконати його та співрозмовника у набутих знаннях з дисципліни та готовності застосовувати їх на практиці у професійній діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням передбачає набуття у майбутніх фахівців навиків комунікативної компетенції іноземною мовою з метою повноцінного спілкування в межах своєї професійної діяльності з іншими представниками комунікативного процесу [4]. Вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням може бути проблематичним, оскільки охоплює матеріал притаманний певній сфері застосування і не завжди використовується у повсякденному спілкуванні. Проблема полягає у недостатній кількості використання викладачами практичних, так званих «реальних» ситуацій з повсякденного та професійного життя. Адже занурення студентів у змодельовану реальність дозволяє їм проявити себе та використати набуті знання засобами іноземної мови з метою вирішення певної професійної ситуації. Студенти охоче беруть участь у такому виді роботи на занятті, тому що вони відразу бачать свій рівень володіння програмним матеріалом та можуть його підвищити занурившись у мовне середовище з ровесниками та викладачем, функція якого в даному виді діяльності зводиться до модератора, який може втручатися в змодельовані діалоги, ставити запитання, що провокують до відповіді або дискусії.

В поданій статті ми маємо на меті показати методику проведення частини заняття для фахівців туристичної галузі використовуючи метод змодельованих професійних ситуацій. Наприклад, ситуація на тему:

«Вам потрібно розмістити двох гостей, які прибули з-за кордону до вашого міста терміном на три дні, з метою ознайомлення із пам'ятками архітектури міста. Розмістіть клієнтів у готелі і ознайомте їх із програмою перебування».

Одним з варіантів монологічної відповіді студентів на подане ситуативне завдання може бути описана нижче відповідь.

I am a hotel administrator of Suputnyk Hotel. I have 2 guests from abroad coming up for 3 days to go sightseeing the historical places, other places of interest and monuments. Our hotel is situated in the downtown, thus it will take you a few minutes to reach any place of the city. Hotel can accommodate 392 guests. Altogether there are 198 rooms, including 1 apartment, 4 semi – suites and 13 deluxe, 44 business class, 27 double rooms, 25 twin (HQ+) rooms, 73 twin rooms and 11 singles. We can offer you a double room or single rooms. All rooms have private facilities, telephone, TV, mini-bar. The hotel also has a automatic cash terminal, hair & beauty salon, a sauna, a dentist's, a fitness room. You can park your car on the guarded car park. In the hotel there is a restaurant with 4 halls for 350 guests, cafes, bar where you can treat yourself to delicious meals of Ukrainian and European cuisine.

A tourist agency of the hotel offers you interesting programs which include:

- city tours;*
- visiting different museums;*
- ancient castles, monasteries and theatres;*
- folklore performances, organ music and chamber music concerts.*

The program of your stay will be as following:

- 1. On the arrival day you visit Theatre of M. Zankovetska. The performance starts at 6 p.m.*
- 2. The second day you will spend visiting museums and galleries, taking pictures of the downtown of Lviv.*
- 3. On the third day our guide will take you to Lviv ancient churches and monasteries.*

After that you'll have time to buy presents and souvenirs for your friends and relatives.

В процесі відповіді або після неї викладач як модератор процесу може задавати запитання усім студентам групи з метою розуміння матеріалу чи уточнення інформації. Запитання можуть бути побудовані наступним чином:

- 1. How many guests have come?*
- 2. What is the purpose of their coming?*
- 3. Where is the hotel situated?*
- 4. What types of hotel rooms are there in the hotel?*
- 5. What is included into the program of stay?*

6. *Can guests of the hotel taste Ukrainian national dishes in the hotel restaurant?*

7. *Where can guests buy presents for their friends and relatives?*

Студенти групи повинні уважно слухати відповіді інших студентів, оскільки запитання стосуються матеріалу, який подається. З метою активізації знань всіх студентів викладач-модератор залучає до дискусії студентів групи, які не залучені до основної відповіді.

Наведемо приклад діалогічного ситуативного завдання, в якому можна залучати не двох, а навіть більше учасників залежно від ситуації:

«Ви – адміністратор готелю. Вам телефонують з-за кордону з метою забронювати один номер двомісний і три номери одномісні, але не дуже дорогі. Узгодьте час перебування гостей та дайте вичерпну інформацію щодо готелю».

– *Black Perl Hotel. Reservations. Sonya Thomson speaking.*

– *Hello. I'd like to book a 1 double and 3 single rooms, please.*

– *Certainly. When would you like to come?*

– *On the eleventh of May for two nights.*

– *Ok! Very good. We have rooms with bath and shower.*

– *What's the price difference? Because we want a not very expensive room.*

– *Oh, rooms with bath are more expensive. I would advise you a room with shower. It costs 120\$ per night.*

– *Oh, we think we'll take the rooms with shower then.*

– *Ok, I'll reserve them for your name. Please, may I have your name?*

– *Yes, it's Tony Claire.*

– *Ok.*

– *Oh, sorry, can you tell me some information about your hotel?*

– *Yes. Of course. The Black Perl Hotel is situated in the heart of the city, facing the Royal Castle and overlooking the Danube. Our hotel is not far from the business, commercial and entertainment areas. And it takes just 30 minutes to get to the international airport.*

– *It's good. What about guest room facilities?*

– *We have 276 rooms and 16 suites (with the remote control TV, direct – dial telephones, bathrobes, mini-bars and in – room safe in each) with 24 – hour room service.*

– *Also, we have available great conferences and meeting facilities:*

meeting rooms.

– *10 business rooms equipped with computers, faxes, printers, photocopiers, projectors, microphones, e-mail.*

– *interpreters booths.*

– *discount program for large groups.*

– *Oh, it's so good, you have very good business facilities. What about restaurant or bar?*

– *Of course, we have exclusive restaurant featuring both international and national cuisine with live music and entertainment every evening.*

– *Thank you very much, you've given me all the information which I needed.*

– *Oh, thanks! We look forward to seeing you!*

– *Good. That's all settled then? Good bye.*

– *Good bye.*

Доцільно викладачам звернути увагу студентів групи на підкреслені слова та словосполучення фахового спрямування з метою пояснення або перекладу у подальшій діяльності.

В поданій статті ми навели приклади лише двох зразків ситуативних завдань, на основі яких можна зрозуміти методику та побудувати практичне заняття з іноземної мови за професійним спрямуванням для майбутніх фахівців туристичної галузі залучаючи студентів до конструктивного діалогу та активної участі у навчальному процесі.

Висновки з цього дослідження та перспективи. Підсумовуючи вище сказане можемо наголосити на важливості практичного застосування набутих знань та умінь з іноземної мови за професійним спрямуванням з метою подальшого застосування у професійній діяльності. Важливою є роль викладача, який керує навчальним процесом на занятті, мотивує студентів до активізації знань в усній формі, залучає до монологічного чи діалогічного мовлення використовуючи вивчені мовні кліше та штампи з дисципліни «Іноземна мова за професійним спрямуванням» у змодельованих практичних професійних ситуаціях. До подальших перспектив дослідження відносимо розробку плану цілого заняття, а не окремої частини з використанням практичних ситуаційних завдань у професійній сфері.

Література:

1. Коваль Л. М. Формування у студентів немовних вищих навчальних закладів англомовної професійно орієнтованої мовної компетенції / Л. М. Коваль // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.4. – С. 318–321.
2. Програма з англійської мови для професійного спілкування / Г.С. Бакаєва, О.А. Борисенко та ін. – К.: Ленвіт, 2005. – 119 с.
3. Тарнопольський О. Б. Аспектичний підхід до навчання англійської мови для спеціальних цілей у немовних ВНЗ / О. Б. Тарнопольський, З. М. Корнева // Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – 2011. – Вип. 18. – С. 231–239.

УДК 378,147:811

Л. М. Нікітюк,

Національний університет «Острозька академія», м. Острог

МЕТОДИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У РІЗНОРІВНЕВИХ ГРУПАХ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У статті визначено поняття різнорівневі групи та висвітлено проблему організації навчання іноземної мови у таких групах. Досліджуються та аналізуються способи та основні методи організації навчання іноземної мови у різнорівневих групах.

Ключові слова: різнорівнева група, методи навчання іноземної мови, організація навчання, однорівнева пара/група, різнорівнева пара/група.

METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGE IN MULTILEVEL GROUPS FOR NON-LANGUAGE SPECIALTIES

This article defines the meaning of the term «multilevel group» and describes the problem of teaching foreign language in such groups. It investigates and analyses the main methods of organizing the teaching process of foreign language in multilevel groups.

Generally, «multilevel group» is defined as a group with students that have different levels of knowledge and individual problems in studying process. That is why teaching process of foreign language in such groups expects to take into consideration not only skills and levels of their knowledge of foreign language, but also their psychological peculiarities. It is efficient in teaching foreign language in multilevel groups to use different methods of teaching organizing the work of students in various ways which help to improve their skills to work individually, in pairs, or in groups.

Key words: multilevel group, methods of teaching foreign language, organization of the teaching process, homogeneous pair/group, heterogeneous pair/group.

МЕТОДЫ ОРГАНИЗАЦИИ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ В РАЗНОУРОВНЕВЫХ ГРУППАХ НЕЯЗЫКОВЫХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

В статье определяется понятие разноуровневые группы и выясняется проблема организации обучения иностранного языка в таких группах. Исследуются и анализируются способы и основные методы организации обучения иностранного языка в разноуровневых группах.

Ключевые слова: разноуровневая группа, методы обучения иностранного языка, организация обучения, одноуровневая пара/группа, разноуровневая пара/группа.

Постановка проблеми. У світі новітніх освітніх технологій з'являються ефективніші та продуктивніші методи навчання іноземної мови, оскільки міжнародна інтеграція стала на разі одним з найважливіших питань. Викладання іноземної мови, зокрема англійської стало ключовим завданням працівників освіти в галузі викладання іноземної мови, безпосередньо і в Україні, так як зовнішня політика країн спрямована на інтеграцію та міжнародну співпрацю. Тому знання іноземної мови стає дедалі актуальнішим питанням і створюються сприятливі умови для її вивчення.

Наразі більш актуальним є питання викладання іноземної мови на немовних спеціальностях, а саме методика викладання у групах, студенти яких мають різні рівні знань мови. Хоча при формуванні груп проводяться рівневі тести для того, щоб розподілити студентів у групи з відносно однаковим рівнем знань, але зважаючи на те, що іноземна мова є непрофільним предметом, групи складаються здебільшого зі студентів, які мають кардинально різні рівні знань мови. Це залежить від іноземної мови, яка вивчалась у школі і яка вивчається у ВНЗ, від специфіки викладання мови у школі (кількості годин на тиждень та профілю) та інших суб'єктивних причин (психологічні особливості студента та його здібності). Саме тому актуальною проблемою є викладання іноземної мови саме у таких групах, адже викладачеві потрібно підібрати ефективні методи викладання, які б відповідали потребам усієї групи.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Хоча питання щодо методів викладання іноземної мови у різнорівневих групах, які могли б бути успішно використаними у процесі навчання іноземної мови є ще недостатньо вивченим, проте цю проблему досліджували як іноземні науковці, так і вітчизняні. Зокрема, дослідженням процесу викладання іноземної мови у різнорівневих групах займалися J. Budden, C. C. Shank, N. Hess, L. R. Terrill, J. Bell та C. A. Tomilson.

Результати досліджень методів навчання іноземної мови у різнорівневих групах знайшли своє відображення у наукових працях С. Є. Покровської, яка займалася проблемою викладання іноземної мови у середній школі, зокрема диференціацією навчального процесу. Цим питанням також займалися І. М. Осмоловський та А. В. Перевозний. Проблему методів викладання англійської мови у різнорівневих групах також досліджувала Ю. В. Павловська. Вона зосередила свою увагу на способах організації навчального процесу у різнорівневих групах, орієнтованих на розкриття індивідуальних знань, умінь та навичок студентів.

Завдання та матеріал дослідження. Метою статті є дослідження методів організації навчання іноземної мови у різнорівневих групах немовних спеціальностей у вищих навчальних закладах та аналіз ефективності їх використання.

Виклад основного матеріалу. Ключовим поняттям нашого дослідження є «різнорівнева група», загальне значення якого визначається, як група, у якій навчаються студенти з різним рівнем знань та потребами у навчанні. Оскільки іноземна мова при вступі на немовні спеціальності не є обов'язковим предметом, тому можна зазначити, що групи на таких спеціальностях формуються зі студентів, які мають різні рівні сформованості мовленнєвої компетенції. Крім того, у процесі навчання студенти навчаються та вдосконалюють свої уміння різними темпами, вимагаючи індивідуального підходу до кожного з них, через що у різнорівневих групах виникають відповідні проблеми при навчанні іноземної мови. Серед них найважливішими є: матеріально-ресурсне забезпечення, підготовка завдань для проведення занять, мотивування студентів та їх робота на занятті [4].

Ще однією складністю для викладача іноземної мови у різнорівневій групі є організація роботи студентів, підвищення їхньої мотивації до навчання. Завданням викладача є організувати роботу класу таким чином, щоб задовольнити потреби та інтереси студентів усієї групи. А це означає, що викладачеві потрібно приділяти увагу, як студентам з вищим рівнем володіння мови, так і з нижчим рівнем в однаковій кількості. Зрозуміло, що студенти, які володіють мовою краще, будуть активнішими на занятті, в той час студенти, які мають нижчий рівень володіння мовою почуватимуться невпевнено та віддаватимуть перевагу пасивній участі у навчальному процесі. Завданням викладача є не змусити студентів з недостатнім рівнем знань мови брати активну участь у процесі вивчення іноземної мови, а створити сприятливе середовище для навчання, де студенти самі матимуть бажання приймати участь у занятті і не боятимуться зробити помилку [2, с. 42]. Таким чином, для успішного заняття з іноземної мови у різнорівневій групі викладач має створити, перш за все, невимушену, привітну та дружню атмосферу у групі.

З вищезгаданого можна зробити висновок, що при плануванні заняття у різнорівневій групі викладач іноземної мови повинен враховувати не тільки рівні знань іноземної мови студентів, а й психологічні особливості студентів та їхні потреби.

Дж. Бадден (J. Budden) пропонує два способи організації навчання іноземної мови у різнорівневих групах:

1. Поділ студентів на рівневі підгрупи (сильнішу, середню та слабшу) та підбір рівневих завдань та вправ індивідуально для кожної підгрупи, які працюють незалежно одна від одної. Цей спосіб є продуктивним лише у навчанні учнів у середній школі, коли урок іноземної мови проводиться з двома класами одночасно і класи різняться рівнями володіння мовою, віком та навчальною програмою.

У різнорівневій групі студентів, які вивчають іноземну мову у вищому навчальному закладі цей спосіб має ряд недоліків та не є достатньо ефективним. Так, ефективність участі викладача у занятті унеможливорюється. Крім того, сту-

денти з нижчим рівнем знань іноземної мови можуть відчувати дискомфорт та неповноцінність, усвідомлюючи, що вони є слабшими від інших, а студенти з кращим рівнем знань можуть бути зверхніми щодо слабших. Це може призвести до дезорганізації навчального процесу на занятті та втрати мотивації та інтересу слабших студентів до вивчення мови [5].

2. Робота за планом та матеріалами, які зорієнтовані на середній рівень знань групи студентів з іноземної мови та розподіл спільних завдань на різні рівні. Такий спосіб дає можливість організувати спільну роботу групи на занятті, враховуючи індивідуальні потреби кожного студента та сприяє повноцінній участі викладача у процесі навчання іноземної мови.

Визначивши спосіб організації проведення заняття у різнорівневій групі, важливо також організувати роботу студентів на занятті. Для цього можна за основу взяти основні способи роботи студентів на занятті з іноземної мови, а саме: індивідуальна робота, робота у парах, робота у групах, колективна робота. Використовуючи ці способи у різнорівневій групі можна застосувати різні методи формування пар та груп, а також урізноманітнити завдання та вправи, які повинні бути виконані. Розглянемо детальніше кожен з цих методів роботи.

Індивідуальна робота. Цей спосіб розподілу студентів на занятті з іноземної мови у різнорівневій групі є досить ефективним, оскільки викладач може підготувати та підібрати кожному студенту індивідуальне завдання згідно його рівня володіння мовою. Також коли студенти працюють самостійно, викладач може прослідкувати за роботою кожного студента окремо, визначаючи його успіхи, старання та вдосконалення. Важливим елементом цього способу є застосування матеріально-ресурсної бази, адже для слабших студентів та для студентів, які володіють мовою краще повинні передбачатись відповідні матеріали для використання виконання завдання, а також ставляться різні цілі їх виконання [1, с. 168].

Крім того, студент може самостійно вибрати завдання з рівнем складності, який він вважає відповідним своїм знанням. Це дозволяє студенту виконати завдання з мінімальним втручанням викладача, оскільки текст завдання зрозумілий та не вимагає додаткових пояснень.

Робота у парах це спосіб організації роботи студентів на занятті, завдяки якому розвиваються комунікативні вміння. Дж. Белл (J. Bell) виокремлює два варіанти підбору пар студентів у різнорівневій групі: різнорівнева пара (heterogeneous) та однорівнева пара (homogeneous).

Робота однорівневих пар досягає успіху у завданнях, в яких ролі партнерів є взаємозамінними чи однакової складності. Найчастіше для таких груп застосовуються завдання, в яких частково відсутня інформація. Для виконання такого завдання партнерам потрібно дізнатись один від одного відсутню інформацію, таким чином практикуючи комунікативні здібності. Прикладами таких комунікативних вправ для однорівневих пар можуть бути діалоги, рольові ігри чи інтерв'ю.

Робота різнорівневих пар на занятті з іноземної мови має характер курування (tutoring). Перед студентами у таких парах стоять різні завдання. Якщо до студентів з нижчим рівнем володіння мовою ставиться завдання давати короткі конкретні відповіді чи задавати запитання стандартних зразків, то сильнішим студентам ставляться складніші вимоги [4]. Крім активнішої участі, сильніший студент відіграє ще й роль куратора, тобто керує процесом, допомагає слабшому студенту та виправляє його.

Роботу у групах науковці визначають як колективну роботу з шести та менше студентів, що створює найоптимальніші умови для участі у роботі усіх членів групи та досягненні ефективної комунікативної компетенції, яка є основним принципом при вивченні іноземної мови.

Формування груп, так як і пар, може бути двох типів: однорівневі (homogeneous) та різнорівневі (heterogeneous) [4]. У навчанні іноземної мови у різнорівневих групах ефективнішим способом є формування різнорівневих груп, оскільки це сприяє, з одного боку, позитивній атмосфері у групі, коли слабші студенти не відчувають себе обмеженими та можуть проявити ініціативність, в цей же час сильніші студенти розвивають свої організаційні навички та навички взаємонавчання, з іншого боку, розвитку комунікативної діяльності студентів – студенти з вищим рівнем володіння мовою мають можливість не тільки повторити уже вивчений матеріал та використати свої знання, а й продовжувати удосконалювати свої комунікативні здібності, а слабші студенти мають можливість збагатити свій словниковий запас та розвинути здібності пошуку потрібної інформації. Ефективність роботи таких груп також залежить від правильної постановки завдань викладачем. Викладач має розробити завдання таким чином, щоб у групі були задіяні усі студенти без виключення, або кожен член групи мав своє індивідуальне завдання.

Колективну роботу, або роботу усієї групи, науковці рекомендують застосовувати на початку заняття для вступної бесіди та орієнтації студентів на тему заняття (warming up) та в кінці заняття для підведення його підсумків [1, с. 167]. Хоча цей спосіб організації роботи також використовується як повноцінний спосіб проведення заняття. Прикладом таких завдань можуть бути колективні проектні роботи, в яких кожен студент несе відповідальність за якусь відповідну частину проекту (рівень завдання має відповідати рівню знань студента), або створення презентацій. Ще однією перевагою колективної роботи є те, що вона розвиває у студентів почуття відповідальності за успіх усієї групи та навчає їх довіряти один одному.

Отже, навчання іноземної мови у різнорівневих групах є складним процесом, оскільки вимагає ретельної підготовки та особливого підходу до організації роботи на заняттях. Шляхами до ефективнішого навчання іноземної мови у таких групах є використання різноманітних методів навчання іноземної мови та їх удосконалення, а також робота над розробкою та видавництвом відповідних навчальних матеріалів та комплексів, активне застосування технічних засобів навчання, а також подальше вивчення проблеми та пошук нових продуктивних методів навчання.

Література:

1. Павловська Ю. В. Особливості організації заняття з англійської мови у різнорівневих групах студентів немовних спеціальностей / Павловська Ю. В. // Збірник наукових праць НТУУ «Київський політехнічний інститут». Педагогічні науки. – Київ, 2012. Випуск 102 – С. 163–169.
2. Hordienko N. M., Lomakina L. V. Teaching EFL to Mixed-Ability Classes: Strategies, Challenges, Solutions / Hordienko N. M., Lomakina L. V. // National Technical University of Ukraine «Kyiv Politechnic Institute». Advanced Education. – Kyiv, 2015. 3-d Edition. – P. 39–43.
3. Budden J. Adapting materials for mixed-ability classes / J. Budden // British Council. Teaching Tips. – Режим доступу до джерела: <http://www.teachingenglish.org.uk/language-assistant/teaching-tips/adapting-materials-mixed-ability-classes>.
4. Shank C. C., Terrill L. R. Teaching Multilevel Adult ESL Classes – Washington, DC : Center for Applied Linguistics. – Режим доступу до джерела : http://www.cal.org/caela/esl_resources/digests/SHANK.html.
5. Valentic Doroteja. ELT in Multilevel Classes. Hupe Newsletter. – Croatia 2005, № 23. – Режим доступу до джерела : <http://associates.iatefl.org/pages/materials/pd.asp>.

О. С. Олійник,

Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ

ПРАВОВА КАРТИНА СВІТУ В ЛІНГВОКОГНІТИВНОМУ ВИСВІТЛЕННІ

Стаття присвячена визначенню структури та змісту правової картини світу (ПКС) в ракурсі лінгвокогнітивного підходу. ПКС змодельовано як дворівневий конструкт, в основі якого знаходиться нормативний рівень, або рівень права (правові норми та принципи), а надбудову складає теоретичний рівень (правове знання, правові оцінки й правові настанови). Правові концепти виконують функцію з'єднувальних елементів між сукупністю норм об'єктивного права окремої держави й теоретичним галузевим знанням, правовими оцінками та настановами.

Ключові слова: правова картина світу, правові норми та принципи, правове знання, правові настанови, правовий концепт, суб'єкти права, юридичні тексти.

LEGAL WORLDVIEW FROM A LINGUA-COGNITIVE PERSPECTIVE

The purpose of this research is to depict the structure and content of legal worldview (LW) from a lingua-cognitive perspective. LW is defined as a reflection of legal actual reality in the collective professional consciousness of the legal professionals as members of the national legal community. It is constructed in the form of a two-level model with the normative level, or law level as its basis, and the theoretical level as its superstructure. The normative level of LW is made up by legal norms, and legal principles. The theoretical level of LW consists of legal knowledge, legal assessments and legal regulations. Legal concepts function as connecting elements between a set of a country's legal norms and theoretical legal knowledge, legal assessments and regulations. Subjects of law worldview incorporating lawmakers, judges, legal practitioners and legal authors create legal texts which serve as primary sources of law worldview reconstruction.

Key words: legal worldview, legal norms and principles, legal knowledge, legal concept, subjects of law, legal texts.

ПРАВОВАЯ КАРТИНА МИРА В ЛИНГВОКОГНИТИВНОМ ОСВЕЩЕНИИ

Статья посвящена определению структуры и содержанию правовой картины мира (ПКМ) в ракурсе лингвокогнитивного подхода. ПКМ смоделировано в виде двухуровневого конструкта, в основе которого находится нормативный уровень, или уровень права (правовые нормы и принципы), а надстройку составляет теоретический уровень (правовые знания, правовые оценки и правовые установки). Правовые концепты играют роль соединительных элементов между совокупностью норм объективного права отдельного государства и теоретическим специальным знанием, правовыми оценками и установками.

Ключевые слова: правовая картина мира, правовые нормы и принципы, правовые знания, правовые установки, правовой концепт, субъекты права, юридические тексты.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Одне з актуальних дослідницьких завдань сучасної когнітивної лінгвістики полягає у вивченні професійних картин світу як «національних форм вираження єдиного змістового інваріанта професійного знання» [16, с. 15; див. також: 5, с. 26; 17, с. 251]. Фахівці певної професійної галузі набувають особливе бачення навколишнього світу, особливі для відповідної професії акценти сприйняття дійсності через призму сформованого професійного світосприйняття [7, с. 194; 9, с. 64]. Той самий фрагмент об'єктивної реальності *перцептивно* сприймається фахівцями й пересічними мовцями однаково, проте *когнітивне* бачення в них різне: «частка предметів, помічених, відокремлених від загального тла та поіменованих, у картині світу фахівців значно вища, ніж у відповідній ділянці картини світу (далі – КС) носіїв мови-нефахівців [9, с. 64], і як наслідок «профі варіант КС заповнений значно щільніше, у ньому набагато більше денотатів а, відтак, більше й мовних одиниць, які номінують ці денотати» [там само, с. 64].

Серед КС професійного знання особливе місце в життєдіяльності кожної лінгвокультури займає *правова картина світу* (далі – ПКС), яку дотепер описано фрагментарно: як основу вивчення специфіки правової культури країн та іноземних мов [15]; специфіку відображення ПКС в юридичній англійській мові [7; 14]; дидактичні аспекти ПКС в процесі фахової підготовки юристів [12]. Попри ці результати відсутнє чітке визначення ПКС, її структури та змісту. **Актуальність** цієї статті зумовлена загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на комплексне вивчення професійних картин світу, які кодують галузеві знання, недостатністю науково-обґрунтованих даних про професійно-детерміновані механізми мовної концептуалізації правового фрагмента дійсності.

Об'єктом дослідження обрано *правову картину світу*, а **предмет** аналізу охоплюють її визначення, структура та зміст. **Мета** статті полягає в обґрунтуванні специфіки правової картини світу як ментальної проекції правового фрагмента дійсності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскільки множинність картин світу зумовлено існуванням різних видів свідомості (Й. А. Стернін; О. А. Корнілов), виокремлення *правової картини світу* як ще одного результату осмислення об'єктивної дійсності можливо обґрунтувати існуванням такого виду суспільної свідомості, як *правова свідомість*, або *правосвідомість*. На часі не існує єдиного її тлумачення, найчастіше в сучасній філософсько-правовій літературі під *правовою свідомістю* розуміють поєднання різних форм відображення (знання, відчуття, оцінки, тощо) *правової реальності* (дійсності). Так, Н. Л. Гранат визначає правосвідомість як вид свідомості, що відображає правову дійсність у вигляді юридичних знань і оцінних ставлень до права та практики його реалізації, правових настанов і ціннісних орієнтацій, які регулюють поведінку людини в юридично значимих ситуаціях [4, с. 2]. В іншому визначенні акцентується полікомпонентний характер правосвідомості, яка інтегрує правові знання, правові традиції та норми, ціннісні й ідеологічні принципи, емоційні та вольові правові настанови тощо [8, с. 39].

Залежно від глибини відображення правової дійсності / співвідношення теоретичного й емпіричного рівнів розрізняють три види правосвідомості: *буденну*, або побутову («емпіричну»); *професійну* («спеціалізовану»); та *наукову* («теоретичну») [3, с. 60; див. також 11, с. 5]. *Буденна правосвідомість* відповідає «наївному» відображенню правової дійсності, яке ґрунтується на отриманому раніше досвіді, а не на володінні галузевим / професійним знанням; *професійна правосвідомість* уособлює вид групової свідомості осіб, які мають юридичну освіту й безпосередньо задіяні у сфері правової діяльності; *професійна правосвідомість* передбачає не лише пізнання правових явищ, а й зворотній вплив на них [11, с. 13]. *Наукова правосвідомість* тлумачиться як систематизоване концептуальне відображення правової реальності у формі наукових понять і категорій; вона розкриває сутність правових явищ [3, с. 59].

У контексті формування ПКС основним критерієм її виокремлення вважаємо володіння суб'єктами правосвідомості *галузевим / професійним правовим знанням* як основною формою відображення реальності: теоретики права і юристи-практики отримали таке знання в процесі фахової підготовки, натомість пересічні громадяни як суб'єкти побутової правосвідомості таким знанням не володіють.

Концептуалізацією, категоризацією й тлумаченням правового знання займаються як *юристи-практики* (суб'єкти професійної правосвідомості), так і *юристи-теоретики* (суб'єкти теоретичної правосвідомості), тому вважаємо ПКС *науково-професійною*. Зауважимо, що розмежування теоретичної та професійної правосвідомості є умовним, оскільки теоретики права водночас можуть бути практикуючими юристами.

Державний устрій, правова система, джерела права окремої країни мають специфічні особливості, тому правова дійсність соціуму однієї держави може бути несхожою на правову дійсність іншої [7, с. 194; 15, с. 214]. Більше того, розуміння й тлумачення правових понять (*закон, злочин, покарання* тощо) на теоретичному рівні може відрізнятися в залежності від того, до якої правової сім'ї належить національне право окремої країни [15, с. 215], що нехарактерно для інших галузевих знань, напр., для математичного, фізичного, хімічного видів знання тощо. Відтак, доцільно говорити про існування *національних правових картин світу*.

Виходячи з тлумачення *правової картини світу* як відображення правової дійсності певного соціуму суб'єктами колективної, професійно-теоретичної правосвідомості, з'ясуємо обсяг і взаємозв'язок таких понять, як «*правова дійсність* – *правова система* – *право*» та «*право* – *правове знання*».

У сучасній юридичній науці не існує єдиного визначення понять «*правова дійсність*» і «*правова система*», при цьому питання про їхнє співвідношення на часі залишається дискусійним. Деякі науковці фактично отождествлюють їх, інші намагаються розмежувати й описати як окремі категорії. «У правовій дійсності виокремлюють такі взаємодіючі елементи, які мають конститутивне значення: власне право, юридичну практику й правову ідеологію, при цьому правова система представляє ці елементи в єдності та взаємозв'язку і дає уявлення про діюче в тій або іншій державі право» [1, с. 87]. *Правова система* є комплексом взаємозалежних і узгоджених юридичних засобів, призначених для регулювання суспільних відносин, а також юридичних явищ, які виникають унаслідок такого регулювання (правові норми, правові принципи, правові відносини, правова поведінка та інш.) [13, с. 237-238].

Більшість авторів єдині в тому, що *право* є ядром як будь-якої правової системи, так і правової дійсності. У юридичній науці існує багато визначень поняття «*право*», проте більшість із них збігається в частині, де право визначається як система загальнообов'язкових, формально визначених, встановлених або санкціонованих державою норм. Вважаємо найбільш коректним визначення *права* як сукупності правових норм і принципів, встановлених або визнаних державою в якості регуляторів суспільних відносин [13, с. 237-238], яке використовуємо в нашому подальшому дослідженні. При цьому під *нормою* права, розуміють загальнообов'язковий, формально визначений припис, що видається державою і виражений у формі правила поведінки або відправної настанови як регулятора суспільних відносин [Байтин 2005, с.208]. Норми права ґрунтуються на *принципах* права, тобто провідних засадах права, які лежать у його основі та виражають його сутність [там само]. Правові принципи пронизують усю правову систему, у той час як норми є лише її «цеглинками».

Співвідношення понять «*правова дійсність*» – «*правова система*» – «*право*» можливо представити у вигляді трьох концентричних кіл, де найбільше коло уособлює *правову дійсність*, яка інкорпорує менші поля – *правову систему* та *право*, як її складники (див. Рис. 1). *Правова дійсність* об'єктивується у вигляді *правової картини світу*, яка є корелятом колективної *теоретично-професійної правосвідомості*.

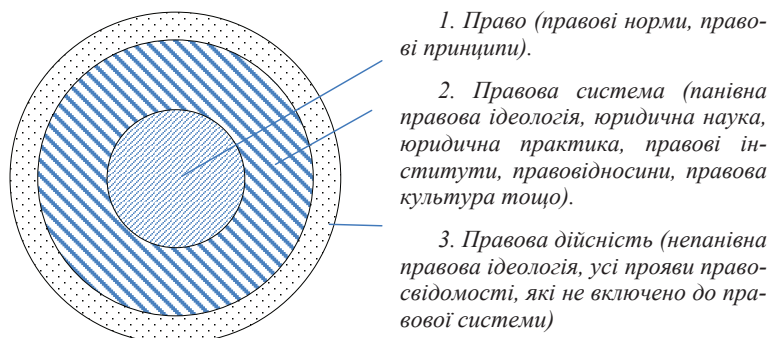

Рис. 1. Правова дійсність – правова система – право: співвідношення понять

Вважаємо, що *право* як сукупність правових норм і принципів є значно вужчим поняттям, ніж *правове знання*. Із точки зору об'єктивного права найменшою одиницею правового знання є *норма* права. Таким чином, у контексті ПКС під *правовим знанням* розуміємо сукупність усіх правових норм, які складають об'єктивне право окремої держави, теоретичне знання, що репрезентує чинні правові явища та процеси, а також те знання, котре формувалося протягом усього розвитку певного суспільства.

Правове знання є основною формою вираження *когнітивної* складової теоретично-професійної правосвідомості, у структурі якої можливо виокремити ще три складові: *оцінну*, *емоційну* й *поведінкову*, кожна з них має свої форми вираження (див. Рис 2).

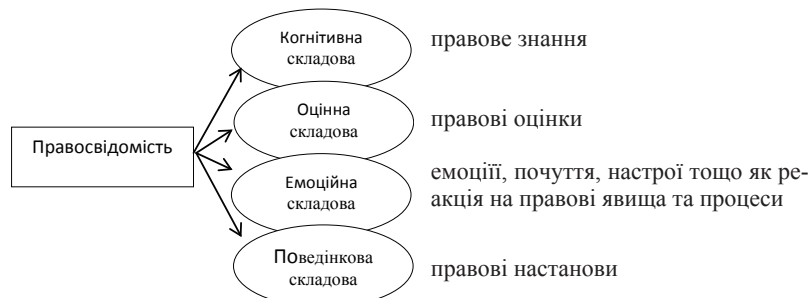

Рис 2. Складові правосвідомості

Оцінна складова правосвідомості реалізується сукупністю оцінок правових явищ і процесів. Для правової картини світу характерні *раціональні* правові оцінки (*правильно – неправильно, добре – погано, правомірно – неправомірно* тощо), тому що право за своєю природою є аксіологічним [10, с. 40; 6, с. 18]. Ми вважаємо, що правова оцінка може бути також і *емоційною*, взаємопов'язаною із емоційною складовою правосвідомості та притаманною індивідуальному сприйняттю правової дійсності. Емоційна складова у вигляді емоцій, почуттів, настроїв як реакції на правові явища та процеси більше характерна для індивідуальної картини світу суб'єкта правосвідомості.

Поведінкова складова виражається у вигляді правових настанов, під якими розуміють конкретну програму поведінки суб'єктів правосвідомості в певних умовах [13, с.464]. У контексті ПКС під *правовими настановами* маються на увазі певні загальні регулятиви правомірної – неправомірної поведінки (напр., у разі виявлення ознак злочину суб'єкт повинен повідомити про це компетентні органи) [там само].

У межах когнітивного підходу представимо ПКС як дворівневий конструкт, в основі якого знаходиться *нормативний рівень*, або рівень права, а надбудову складає *теоретичний рівень*. Розглянемо їх детальніше.

Структурними одиницями *нормативного рівня* ПКС є норми й принципи права, які репрезентують правове знання. Правові норми закріплюються в джерелах права (нормативно-правових актах, нормативно-правових договорах, судових прецедентах, правових звичаях та ін.) і складають об'єктивне право окремої держави [13, с. 309]. Юристи-практики керуються правовими нормами в ході своєї професійної діяльності, осмислюють із точки зору прикладного застосування; юристи-теоретики займаються систематизацією, узагальненням правових норм, формулюванням теоретичного знання на основі нормативної бази.

Нормативний рівень правової картини світу можливо представити у вигляді своєрідних «стрижнів» – *принципів* права, на які «нанизані» *норми* права (див. Рис. 3).

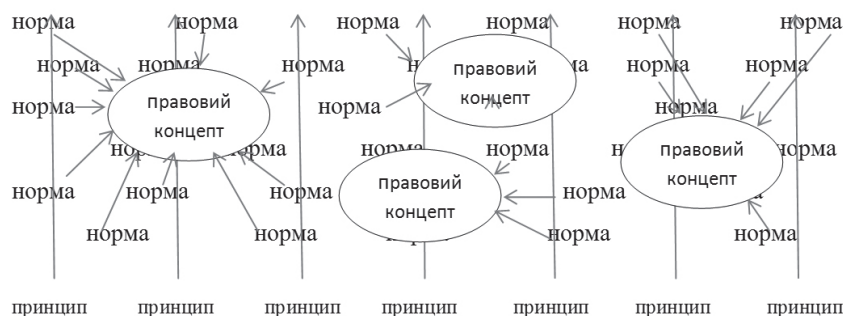

Рис. 3. Нормативний рівень правової картини світу

Елементами, що з'єднують певні норми в єдине смислове ціле, є *правові концепти*, під якими розуміємо *ментально-мовні репрезентації фрагменту правової дійсності, яка формується в процесі фахової підготовки / роботи юриста як на основі знання, об'єктивованого в (національних) джерелах права і наукових працях з фаху, так і індивідуально-особистісного досвіду, набутого в результаті здійснення професійної діяльності*. Як наголошує Дж. Сартор, без концептуальної сітки (тобто концептів, які знаходяться в системних відношеннях між собою) нормативні документи були б хаотичною сукупністю непотрібних повторів, а з'ясування змісту правових концептів допомагає краще зрозуміти зміст правових норм [18, с. 18].

Теоретичний рівень правової картини світу охоплює такі складові: усі форми *правового знання* (за виключенням нормативного наповнення), *правові оцінки* й загальні *правові настанови*. Слід уточнити, що правове теоретичне знання не є «відірваним» від практики, а безпосередньо застосовується юристами-практиками в їхній діяльності й впливає на розвиток об'єктивного права.

Вважаємо правові концепти з'єднувальними елементами не тільки для одиниць теоретичного рівня ПКС, вони також з'єднують її нормативний і теоретичний рівні між собою. При цьому для з'ясування змісту окремого правового концепту необхідно дослідити його об'єктивацію як на нормативному, так і на теоретичному рівні.

З вище викладеного випливає, що в когнітивному аспекті ПКС є видом концептуальної картини світу професійної спільноти юристів, яка відображає правову дійсність у вигляді сукупності структурованих ментальних одиниць (*менте-фактів* – термін В. В. Красних), ключовими з яких вважаємо *правові знання* та *правові концепти*.

На відміну від наївного бачення правової дійсності, ПКС певної лінгвокультури є ментальним образом її *правової дійсності* та формується *суб'єктами права*, які володіють правовим знанням, і в процесі своєї діяльності створюють відповідні *юридичні тексти* (Див. табл. 1). До суб'єктів ПКС належать: законодавець, суддя, юрист-практик, юрист-науковець.

Таблиця 1

Типологія суб'єктів ПКС та створюваних ними юридичних текстів

№	Суб'єкти ПКС	Юридичні тексти
1	Законодавець	Конституція, закони, підзаконні акти
2	Суддя	Звід судової практики
3	Юрист-практик	Угоди, контракти тощо
4	Юрист-науковець	Наукові статті, монографії

Роль *законодавців* виконують юристи, які беруть участь у написанні нормативно-правових актів, котрі в подальшому приймаються представниками законодавчої влади. Роль *суддів* як суб'єктів права надзвичайно важлива, зокрема в американському праві, де *прецедент* є основним його компонентом, а відтак судові рішення по кримінальних і цивільних справах, винесені суддями, створюють судову практику як підґрунтя для вирішення подальших справ. *Юристи-практики* (приватні юристи, юрисконсульты підприємств, юристи державних органів тощо) як суб'єкти ПКС створюють тексти угод, контрактів та інших юридичних документів. *Юристи-науковці* у статтях, монографіях, дисертаціях фіксують результати наукового пізнання правової дійсності.

Юридичні тексти, створювані всіма суб'єктами ПКС, репрезентують джерела для її реконструкції, тому що саме за допомогою мовних засобів правове знання формується, кодується, фіксується (письмові жанри) і передається (письмові й усні жанри). Мовними корелятами нормативно-правових актів/судових рішень є юридичні тексти, норми права

вербалізуються реченнями, а правові концепти об'єктивуються сукупністю мовно-комунікативних засобів (юридичними термінами, юридичними дефініціями, юридичними текстами).

Висновки. *Правова картина світу* є частиною концептуальної картини світу певного соціуму як відображення його правової дійсності суб'єктами колективної, теоретично-професійної правосвідомості. Як конструкт правової дійсності, *правова картина світу* охоплює нормативний і теоретичний рівні, які певним чином структуровані. *Правові концепти* виконують роль з'єднувальних елементів між сукупністю норм, які складають об'єктивне право окремої держави, і теоретичним правовим знанням, правовими оцінками й настановами. Правова картина світу формується *суб'єктами права*, які створюють юридичні тексти, що уособлюють джерела її реконструкції.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в описі ключових концептів американської правової картини світу.

Література:

1. Алексеев С. С. Теория права / С. С. Алексеев. – 2-е изд., стереотип. – Харьков : БЕК, 1994. – 224 с.
2. Байтин М. И. Сущность права (Современное нормативное правопонимание на грани двух веков). Монография. 2-е изд., доп. / М. И. Байтин. – М. : ООО ИД «Право и государство», 2005. – 544 с.
3. Деменко О. І. Класифікація форм та видів правосвідомості / О. І. Деменко // Право і безпека. – 2011. – № 2. – С. 56–61.
4. Гранат Н. Л. Правосознание и правовая культура / Н. Л. Гранат, В. В. Панасюк // Юрист. – 1998. – № 11–12. – С. 2–8.
5. Жарова (Фёдорова) А. В. Профессиональная языковая картина сотрудника банка / А. В. Жарова // Вестник МГОУ. Серия Лингвистика. – 2014. – № 5. – С. 26–31.
6. Жукова М. В. Оценочность как свойство терминологии уголовного права / М. В. Жукова // Известия Волгоградского гос. пед. ун-та. – 2013. – Вып. 6 (81). – С. 16–20.
7. Заверуха М. А. Профессиональная языковая картина мира и ее отражение в юридическом английском языке / М. А. Заверуха // Перспективы науки. – 2014. – № 12 (63). – С. 194–196.
8. Клімова Г. П. Правосвідомість: до теорії питання / Г. П. Клімова. // Актуальні питання інноваційного розвитку. – Харків : В-во Юрайт. – 2012. – № 2. – С. 35–41.
9. Колегаєва І. М. Перцептивне і когнітивне бачення світу: ономазіологічний аспект / Ірина Михайлівна Колегаєва // Вісник Одеського національного університету. – Серія «Філологія». – Одеса : ОНУ, 2013. – Т. 18, Вип. 2(6). – С. 63–68.
10. Макшанцева Е. А. Некоторые причины аксиологичности юридических терминов / Е. А. Макшанцева // Вестник Иркутского государственного лингвистического университета. – 2010. – № 3. – С. 39–45.
101. Мухін В. В. Професійна правосвідомість: поняття, особливості, функції : автореф. дис. ... канд. юридич. наук: 12.00.01 / В. В. Мухін; Нац. юридична академія України ім. Я. Мудрого. – Харків, 2007. – 22 с.
12. Панкратова Е. А. Формирование правовой картины мира у студентов юридических специальностей средствами иностранного: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Е. А. Панкратова. – Н. Новгород, 2004. – 210 с.
13. Скакун О. Ф. Теорія держави і права / О. Ф. Скакун. – Харків : Консум, 2000. – 704 с.
14. Федотова И. М. Формирование и развитие профессиональной картины мира юристов (на примере корпоративного права Англии) / И. М. Федотова // Вестник Московского гос. лингв. ун-та. – 2012. – № 26 (659). – С. 118–125.
15. Хижняк С. П. Правовая картина мира как основа изучения специфики правовой культуры разных стран и иностранных языков / С. П. Хижняк // Вестник Саратовской юридической академии. – 2015. – № 5(106). – С. 213–216.
16. Чернышова Л. А. Отраслевая терминология в свете антропоцентрической парадигмы: монография / Л. А. Чернышова. – М. : МГОУ, 2010. – 206 с.
17. Чернышова Л. А. О профессиональной языковой картине мира // Вестник Поморского ун-та. Сер.: Гуманит. и соц. науки / Л. А. Чернышова. – Архангельск : Изд-во Поморского ун-та, 2009. – Вып. 7. – С. 251–257.
18. Sartor G. The Nature of Legal Concepts: Inferential Nodes or Ontological Categories? / Sartor Giovanni // Artificial Intelligence and Law. – 2007. – Vol. 8 – Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.987004>

УДК 276.6:34:811.111

В. К. Омельчук,

Національний університет «Острозька академія», м. Острозь

СУДОВА ПРОМОВА ЯК БАЗОВЕ ПОНЯТТЯ ЮРИДИЧНОГО ДИСКУРСУ В КОНТЕКСТІ НАВЧАННЯ ЮРИДИЧНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті проаналізовано лінгвістичну структуру судової промови, а також місце судової промови в площині юридичного дискурсу. Автор звертає увагу на те, що судова промова як базове поняття юридичного дискурсу може бути використана в контексті професійно-орієнтованого навчання, що сприятиме формуванню професійної компетентності студентів-юристів. Судова промова досліджується як професійно-орієнтована технологія навчання юридичної англійської мови.

Ключові слова: судова промова, юридичний дискурс, юридична англійська мова, студенти-юристи.

COURTROOM SPEECH AS THE BASIC NOTION OF LEGAL DISCOURSE IN THE CONTEXT OF LEGAL ENGLISH TEACHING

The article deals with the analysis of a linguistic structure of courtroom speech within legal discourse. The author emphasizes the usage of courtroom speech as the basic notion of legal discourse in the context of professionally-oriented studying that will contribute to the formation of law students' professional competence. Courtroom speech has been researched as a professionally-oriented technique of Legal English teaching. Generally, the linguistic structure of courtroom speech is determined by logical aspects of composition and incorporates introduction, main body, and conclusion. The courtroom speech of the novices frequently includes incorrect case endings in nouns, improper usage of numbers, or some compound verbs. Thus, the linguistic analysis on the level of morphological and syntactical units is targeted at determination of the common mistakes with an aim of finding the difficulties widespread in courtroom speech. The aim of professionally-oriented studying is the formation of professional's personality. Therefore, a student not only gains the complex of knowledge and skills including a communicative aspect, but also gains professionally significant personal qualities. In this way, a social aspect of professional studying is being made more essential. This professionally-oriented technique in the higher education system incorporates didactical, psychological and general pedagogical basics of teacher-student interaction. So the courtroom speech technique within legal discourse at the Legal English classes is directed towards implementation of studying forms, methods, and tools necessary for educational aims and professionally significant qualities of a young individual.

Ключові слова: courtroom speech, legal discourse, Legal English, law students.

СУДЕБНАЯ РЕЧЬ КАК БАЗОВОЕ ПОНЯТИЕ ЮРИДИЧЕСКОГО ДИСКУРСА В КОНТЕКСТЕ ОБУЧЕНИЯ ЮРИДИЧЕСКОГО АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

В статье анализируется лингвистическая структура судебной речи, а также место судебной речи в юридическом дискурсе. Автор обращает внимание на то, что судебная речь как базовое понятие юридического дискурса может быть использовано в контексте профессионально-ориентированного обучения, что будет способствовать формированию профессиональной компетентности студентов-юристов. Судебная речь исследуется как профессионально-ориентированная технология обучения юридическому английскому языку.

Ключевые слова: судебная речь, юридический дискурс, юридический английский язык, студенты-юристы.

Постановка проблеми. Поширення антропоцентричного підходу до вивчення лінгвістичних явищ стало причиною активізації дослідження дискурсів різних типів. З моменту становлення цивілізованого судочинства проблема судової промови не втрачає своєї актуальності. В основі правосуддя лежать конституційні принципи рівноправності сторін, що означає обов'язковість участі в процесі судочинства кваліфікованих супротивників (обвинувача – прокурора і захисника – адвоката). В.В. Молдован, описуючи практичні аспекти судової риторики, звертає увагу лише на визначенні, класифікації, підготовці й особливостях виголошення судових промов і наводить двадцять типів промов, які використовуються під час розгляду кримінальних, цивільних, адміністративних, господарських справ [8].

Судові промови прийнято розглядати як зміст дебатів – особливої резолютивної частини судового розгляду, у якому учасники процесу підбивають підсумки судового слідства та попереднього розслідування, викладають суду свої пропозиції щодо вироку чи судового рішення. Виступи в дебатах є найважливішою і необхідною частиною судового процесу, яка сприяє активному його проведенню, переконуючи суд у своїй правоті, а використання такого прийому на заняттях юридичної англійської мови сприяє формуванню професійної компетентності студентів-юристів.

Виступ судового оратора часто вирішує долю людини. Успішний виступ судового оратора визначається цілеспрямованим та наполегливим прагненням удосконалювати себе, вчитися майстерно володіти словом, оскільки мовна культура є елементом культури судового процесу. Тому розуміння сутності судової промови надає величезну перевагу кожному учаснику процесу у порівнянні з невідповідними особами [4].

Огляд останніх досліджень і публікацій. Вивчення судової промови як базового поняття юридичного дискурсу представлено у роботах ряду дослідників, зокрема В. В. Баскова, Н. Н. Тарнаєва, Н. Н. Кохтева, Є. А. Матвієнко, В. І. Царьова та ін.

В. В. Молдован подає наступне визначення судової промови: «Судова промова – це промова, звернена до суду та інших учасників судочинства і присутніх при розгляді кримінальної, цивільної, адміністративної справи, в якій містяться висновки тієї чи іншої справи». Виступаючи у суді, прокурор чи адвокат підсумовують не лише судовий розгляд справи, але і всієї своєї попередньої праці, аналізують докази, висловлюють свою позицію у справі міркування з питань, на які суду необхідно дати відповідь під час складання вироку, рішення, постанови, ухвали [8].

Н. Н. Івакіна, вивчаючи мовний аспект судових промов, вважає, що судова промова є цілеспрямованим виступом, що має вплинути на адресата і, таким чином, привертати увагу слухачів до предмета мовлення. Отже, одним з важливих засобів впливу у судовій промові є сама організація матеріалу. Дослідження свідчать, що обвинувальна промова відрізняється більшою категоричністю міркувань у порівнянні із захисною. У захисній промові категоричність присутня не завжди, особливо у тих випадках, коли в адвоката немає можливостей оспорювати кваліфікацію злочину, і здебільшого виражається застосуванням виразів на кшталт: *я думаю, на мою думку, я сподіваюся, я передбачаю* тощо [2].

Завдання та матеріал дослідження. Стаття має на меті аналіз структури судової промови як базового поняття юридичного дискурсу, а також виокремлення особливостей судового дискурсу для подальшого їх використання у контексті навчання юридичної англійської мови. Матеріалом слугують дослідження ряду науковців у сфері судової лінгвістики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Судовий дискурс, зокрема і його жанрова специфіка, на відміну від усіх інших типів дискурсів, чітко регламентований такими екстралінгвістичними чинниками як процесуальне законодавство, рівень юридично-комунікаційної підготовки і функції учасників, високий ступінь емоційної напруги, визначена зацікавленість учасників судових слухань результатом розгляду кримінальних, цивільних, адміністративних справ тощо. У ході судового засідання кілька (а то й багато) учасників виконують різноманітні комунікативні дії: виголошують інформативні, оцінно-впливові та імперативно-впливові монологи, ставлять запитання і відповідають на них тощо. Така комунікативно-прагматична строкатість ускладнює процес виокремлення мовленнєвих жанрів, що реалізуються в межах судового дискурсу [1].

Лінгвістична структура судової промови визначається логічними аспектами композиції, тобто вибір мовних засобів повинен здійснюватися відповідно до мети. Будь-яка судова промова складається із вступної частини, основної частини і висновку. У вітчизняній судовій практиці при створенні вступної частини судової промови нерідко використовується прийом контрасту, що полягає в протиставленні різних планів викладу. При цьому вступ, як правило, композиційно розпадається на два протилежних за змістом сегмента: у першому дається моральна оцінка події, у другому події порівнюються з якими-небудь позитивними явищами (прикладом може послужити розкриття світогляду законслухняних громадян і людей, здатних на тяжкий злочин). Протиставлення створює необхідний для оратора емоційний настрій і готує слухачів до сприйняття його думки щодо оцінки доказів.

Зарубіжній судовій практиці властивий інший принцип створення вступної частини судової промови. Мовець більш коротко і менш емоційно порівняно з вітчизняними ораторами вводить цільову аудиторію в курс справи. Вступ має містити звіт про події, що відбулись, та перерахування фактів, які мовець збирається довести. Юрист не повинен піддаватися спокусі поділитися зі слухачами філософськими міркуваннями про те, що стосується справи (наприклад, про надійність свідків, переконливість доказів, принципи здійснення правосуддя).

Відмінною особливістю основної частини промови є використання спростувань і обґрунтувань. Це аргументативний спосіб викладу інформації, і в тексті судової промови йому відведена провідна роль. Тому доказова сторона промови має набагато більше значення, ніж її емоційний вплив на публіку. Аргументативному способу викладу притаманні такі риси, як висування тези, визначення поняття, встановлення логічних зв'язків між поняттями, використання в якості основного способу вираження думки стійких словосполучень. Вони характеризуються високим ступенем інформативності, їх лексичний склад і порядок слів у них строго визначені [11].

В основній частині судової промови також використовуються розповідь і опис. Розповіддю називається як розгорнутий, так і короткий звіт про фактичні обставини справи; під описом розуміється словесне зображення чого-небудь. Дані способи викладу інформації мають велике значення для судового розгляду, тому допомагають відновити картину події. Розповіді і описи різноманітні за своїми мовними характеристиками. Необхідність впливу на слухачів призводить до чергування стриманих і емоційних засобів вираження думки.

Заключна частина судової промови – не просто логічне завершення виступу, в ній оратор посилює значення усього сказаного раніше. Мовець дає оцінку події і висловлює свою думку про результат процесу. Тому викладення є емоційним за змістом, що знаходить вираження у мовних засобах, наприклад таких як питальна конструкція.

Мова, що використовується у всіх частинах судової промови є системою, яка постійно змінюється з властивою їй толерантністю стосовно різного роду перетворень. Відкрита і динамічна судова мова приймає в свій словниковий склад запозичені лексичні одиниці і бере участь у процесі неологізації. Ще однією рисою, властивою для всіх структурних компонентів судової промови, є граматична категорія ідентифікації (тотожності), в основі якої лежать такі фактори як суб'єктивізм (об'єкт, що відображається через індивідуальне сприйняття особистості) та темпоральна оцінка дійсності, яка презентується оратором у просторовому і кількісно-якісному вираженні [7].

Судовий дискурс, з яким ми асоціюємо судочинство, є складовою найважливіших умов існування суспільства. Юридична форма залежить від розвитку форм мовного спілкування. Можливості спілкування, насамперед мовного, пов'язані з технічними засобами спілкування: усною мовою, письмовою мовою.

Юридична форма виникла з письма, а різні жанри юридичної промови беруть початок з судової промови. Багато сучасних дослідників поділяють таку точку зору античної риторики, яка говорить, що в основі людського знання лежить розповідь. Пізнання в судочинстві має наративну природу, тому його слід розглядати як розуміння тексту. Судове переконання потрібно досліджувати, виходячи з закономірностей мовної комунікації [10].

У дослідженні судової промови найчастіше основний акцент робиться на логіко-риторичній стороні мовного аналізу, при цьому мовностилістичний аспект обмежується вказівкою на поширені помилки. У судовій практиці, поряд зі знанням правових норм велику роль відіграє вміння стилістично правильно будувати промову, підбирати слова та звороти, які точніше відповідають цілям судової полеміки. Ігнорування лінгвістичного аспекту негативно впливає на образ судового оратора, призводить до помилок при винесенні судового рішення, спотворює сенс і ідею інтелектуального спору, знижує рівень культури правосуддя цілому. Таким чином, студенти-юристи можуть сфокусувати свої набуті юридичні знання в руслі вивчення юридичної англійської мови, застосувавши практику судових промов.

Кожна частина промови, окрім основної функції, має також і факультативну цільову установку. На якісному рівні, необхідно виділити основні характеристики промови і визначити, якими засобами вони досягаються. Приміром, логічність мови з'являється за рахунок чіткої композиції, використання логічних прийомів та засобів зв'язку слів у промові. На психологічно-мовному рівні пропонується розглянути мовні тактики і прийоми, використовувані ораторами. На стилістичному рівні потрібно визначити принципи, ефект вибору і використання мовних засобів: тропів і фігур, що створюють виразність мови. Останній, лінгвістичний, рівень ставить на меті аналіз мовних одиниць, що функціонують в мові оратора. На рівні слововживання – це питання відбору лексики, використання синонімів, антонімів, іншомовної та професійної лексики. На рівні вживання стійких словосполучень – використання в мові фразеологічних зворотів, кліше і структур оціночного характеру [12]. Такі мовні структури та кліше якісно впливають на формування професійної компетентності майбутніх юристів не лише в галузі юриспруденції, а й у контексті вивчення юридичної англійської мови, що набуває все більшої пріоритетності в системі вищої освіти України.

Висновки та перспективи. Лінгвістична структура судової промови визначається логічними аспектами композиції і складається із вступної частини, основної частини і висновку. У промові судових ораторів-початківців нерідко можна почути неправильні відмінкові закінчення іменників, невірні вживання кількісних або збірних числівників, деяких складних дієслів. Тому лінгвістичний аналіз на рівні вживання морфологічних і синтаксичних одиниць призначений для виявлення поширених помилок з метою формулювання складнощів, що зустрічаються в судовій промові.

Основною метою професійно-орієнтованого навчання є формування особистості фахівця. Звідси випливає, що студент не лише оволодіває сукупністю знань і вмінь, що включає комунікативний аспект, але й набуває професійно значущих особистісних якостей. Таким чином, це підсилює і робить соціальний аспект професійного навчання більш значущим. Така професійно-орієнтована технологія навчання в системі вищої освіти є сукупністю дидактичних, психологічних та загальнопедагогічних засад взаємодії викладачів і студентів. Отже, технологія використання судової промови як базового поняття юридичного дискурсу на заняттях юридичної англійської мови є спрямованою на реалізацію форм, методів і засобів навчання, необхідних освітніх цілей і професійно ціннісних якостей фахівця.

Література:

1. Басков В. В. Речь прокурора в суде / В. В. Басков. – Москва: Социалистическая законность, 1979. – 425 с.
2. Ивакина Н. Н. Основы судебного красноречия (риторика для юристов) / Н. Н. Ивакина // Филологические науки. – 2009. – № 7. – С. 89.
3. Коваленко А. Я. Науково технічний переклад / А. Я. Коваленко. – Київ: Видання «Карп'юка», 2011. – 238 с.
4. Кони А. Ф. Собрание починений / А. Ф. Кони. – Москва: 2007. – 136 с.
5. Кохтев Н. Н. Ораторская речь: стиль и композиция / Н. Н. Кохтев. – Москва: 2012. – 298 с.
6. Ломовский В. К. О судебной речи / В. К. Ломовский // Сов. Юстиция. – 1983. – № 16.
7. Матвиенко Е. А. Судебная речь / Е. А. Матвиенко. – Минск: 2007. – 248 с.
8. Молдован В. В. Судова ритори́ка / В. В. Молдован. – Київ: Юрінком Інтер, 2011. – 278 с.
9. Одинцов В. В. Стилистический анализ публичного выступления / В. В. Одинцов. – Москва: 2013. – 178 с.
10. Тарнаев Н. Н. Судебные речи / Н. Н. Тарнаев. – Иваново: 2013. – 228 с.
11. Царев В. И. Структура и стиль судебной речи прокурора / В. И. Царев. – Москва: Законность, 2013. – 218 с.
12. Шустова М. Л. Функции вопросительных конструкций в судебной речи / М. Л. Шустова // Статус стилистики в современном языкознании. – Пермь: 1990. – № 11. – С. 13–17.

УДК 378.147.227

І. В. П'яньковська,

Національний університет «Острозька академія», м. Острог

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ «ПЕРЕВЕРНЕНОГО НАВЧАННЯ» У ВИКЛАДАННІ ДИСЦИПЛІНИ «ЛЕКСИЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ»

У статті розглянуто особливості впровадження технології «переверненого навчання» у викладанні дисципліни «Лексичний менеджмент» для студентів спеціальності «Англійська мова та література» другого року навчання. По-

дано характерні ознаки цього підходу та рекомендовані кроки з його упровадження. Відзначено, що для організації переверненого навчання важливими елементами є методичне забезпечення самостійної роботи студентів, належний контроль за виконанням завдань, використання Інтернет ресурсів. Наведено приклади завдань та видів діяльності для застосування технології переверненого навчання у викладанні дисципліни «Лексичний менеджмент». Проаналізовано структуру блогу викладача, що містить матеріали та завдання для самостійної роботи студентів. Узагальнено низку переваг та недоліків переверненого навчання. Серед переваг виокремлено можливість гнучкого графіку роботи з матеріалами, формування у студентів відповідальності за результати навчання тощо. Серед недоліків відзначено велику кількість часу, що викладач витрачає на створення онлайн ресурсів, труднощі доступу до мережі Інтернет та інші.

Ключові слова: перевернене навчання, самостійна робота, блог, зворотній зв'язок.

USING «FLIPPED LEARNING» TECHNOLOGY IN TEACHING LEXICAL MANAGEMENT

The article considers the peculiarities of implementing «flipped learning» technology in teaching Lexical Management to the second-year students of the specialty «English Language and Literature». The author presents characteristic features of this approach and recommended steps for its implementation. It is noted that the important elements of organization of flipped learning are methodological support of students' independent work, proper monitoring of task fulfillment, and use of Internet resources. There have been presented task samples and activities for implementing flipped learning in teaching Lexical Management. The structure of the teacher blog containing materials and tasks for students' independent work is analyzed as well as a number of advantages and disadvantages of flipped learning are summarized. The opportunity to have more flexible access to materials and shape students' responsibility for learning outcomes is considered among the advantages of this approach. The disadvantages include a considerable amount of time that a teacher spends creating online resources, problems with Internet access and others.

Key words: flipped learning, independent work, blog, feedback.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИИ «ПЕРЕВЕРНУТОГО ОБУЧЕНИЯ» В ПРЕПОДАВАНИИ ДИСЦИПЛИНЫ «ЛЕКСИЧЕСКИЙ МЕНЕДЖМЕНТ»

В статье рассмотрены особенности внедрения технологии «перевернутого обучения» в преподавании дисциплины «Лексический менеджмент» для студентов специальности «Английский язык и литература» второго года обучения. Освещены характерные признаки этого подхода и рекомендуемые шаги по его внедрению. Отмечено, что для организации перевернутого обучения важными элементами являются методическое обеспечение самостоятельной работы студентов, надлежащий контроль за выполнением заданий, использование Интернет ресурсов. Приведены примеры заданий и видов деятельности для применения технологии перевернутого обучения в преподавании дисциплины «Лексический менеджмент». Проанализирована структура блога преподавателя, содержащего материалы и задания для самостоятельной работы студентов. Обобщен ряд преимуществ и недостатков перевернутого обучения. Среди преимуществ выделены возможность гибкого графика работы с материалами, формирование у студентов ответственности за результаты обучения и тому подобное. Среди недостатков отмечены большое количество времени, которое преподаватель тратит на создание онлайн ресурсов, трудности доступа к сети Интернет и другие.

Ключевые слова: перевернутое обучение, самостоятельная работа, блог, обратная связь.

Вступ. Участь України в інтеграційних процесах у галузі освіти спонукає до пошуку нових ефективних форм організації навчального процесу у вищих навчальних закладах та нових форм методичного забезпечення. Сьогодні новітні технології та можливості мережі Інтернет надають вітчизняним освітянам можливість вивчення та застосування провідного міжнародного педагогічного досвіду та адаптації найефективніших методик у, зокрема, викладанні іноземної мови. «Перевернене навчання» або «перевернений клас» (англ. *Flipped Learning, Flipped Classroom*) є однією з таких методик, що набуває все більшої популярності як практичний підхід у навчанні, так і як предмет дослідження у наукових розвідках вітчизняних та зарубіжних дослідників. Однією з причин звернення до цієї методики є необхідність правильної та ефективної організації самостійної роботи студентів, що б сприяло розвитку вмінь активного навчання, пізнавальної активності й готовності до безперервної освіти.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Самостійна робота є основним видом роботи студентів під час вивчення курсу «Лексичний менеджмент», метою якого є розвиток лексичної компетенції студентів та збільшення їхнього словникового запасу. Відтак, постає проблема ефективного методичного забезпечення самостійної роботи та організації її педагогічного супроводу для максимального досягнення цілей курсу [1]. Вважаємо, що впровадження технології переверненого навчання є одним з можливих рішень цієї проблеми.

Аналіз останніх публікацій. Питанням впровадження технології «переверненого навчання» у навчальний процес присвячено роботи О. І. Вольневича, Н. О. Приходькіної, Дж. Ф. Стрейера (Strayer, J. F.), Б. Такера (Tucker, B.), Дж. Бергманна (Bergmann, J.), С. Брейма (Brame, C.), А. Самса (Sams, A.), К. Сунга (Sung, K.). Особливості навчання в електронному освітньому середовищі проаналізовано в роботах таких науковців як Н. Р. Балик, Р. С. Гуревич, Н. П. Дементієвська, М. І. Жалдак, І. О. Захарова, Є. С. Полат, Н. В. Морзе, Дж. Егберт (Egbert, J.), Дж. Джарвіс (Jarvis, H.), Д. Тілер (Teeler D.), П. Грей (Gray P.).

Метою статті розглянути можливість застосування технології перевернутого навчання для викладання дисципліни «Лексичний менеджмент» для студентів факультету спеціальності «Английська мова та література» другого року навчання.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо, як визначають перевернене навчання науковці, завдяки яким цей термін набув популярності в освіті. Американські дослідниці Б. Уалвурд і В. Андерсон, які заохочували до застосування методу переверненого класу у своїй книзі «Ефективне оцінювання» [6], пропонують модель навчання, під час якої студенти знайомляться з новим матеріалом до заняття і зосереджуються на опрацюванні вивченого під час заняття, що може включати завдання, пов'язані з аналізом-синтезом інформації, а також вирішенням проблемних завдань. Для більшої ефективності такого підходу дослідниці пропонують підхід, за якого студенти виконують завдання вдома, а під час заняття відбуваються види діяльності, направлені на обговорення та забезпечення зворотного зв'язку.

Таким чином, перевернене навчання являє собою педагогічну модель, за якої типові елементи навчання – подача матеріалу та елементи домашнього завдання – міняються місцями.

Інші піонери цієї педагогічної технології А. Самс та Дж. Бергман у своїй новій книзі «Переверни свій клас: досягні кожного учня у кожному класі кожного дня» наголошують на важливості методичного забезпечення переверненого навчання, зокрема необхідності створення відео лекцій для домашнього опрацювання студентами [3]. Проте, Дж. Бергман у серії статей, присвячених цій темі, наголошує, що перевернене навчання не є тотожним відео-лекціям, які доступні в мережі Інтернет. Найголовнішим компонентом такого навчання, на його думку, є взаємодія та продумані види навчальної діяльності, які відбуваються вже під час заняття [2].

Підсумовуючи їхні визначення, можна навести ознаки занять із застосуванням переверненого навчання. Отже, такі заняття є середовищем:

- для збільшення інтеракції та часу для індивідуального спілкування між студентами та викладачами;
- де студенти несуть відповідальність за власне навчання;
- де викладач є помічником і радником;
- де поєднуються пряме навчання і конструктивістський підхід до навчання;
- де відсутність студентів на занятті не є причиною для відставання;
- де навчальні матеріали збережено для постійного перегляду і повторення;
- де всі студенти залучені до процесу навчання;
- де всі студенти можуть отримати індивідуальний підхід до навчання [2].

Організація переверненого навчання потребує ретельної підготовки та належного методичного забезпечення. Дослідниця С. Брейм з університету Вандербільт, що в США, виділяє такі ключові елементи організації переверненого навчання:

- можливість студентів ознайомитися з матеріалами до початку заняття (механізмами ознайомлення можуть бути текст підручника, відео лекції, подкасти чи скрінкасти);
- підвищення мотивації студентів готуватися до заняття (наявність завдання на перевірку матеріалу, що оцінюється, наприклад, онлайн тест чи коротке письмове завдання, стимулюватиме студентів краще опрацювати матеріал);
- створення механізму оцінки розуміння студентами матеріалу (зокрема, тести, що студенти виконують до початку заняття, можуть дати викладачеві уявлення про певні аспекти теми, які є студентам менш зрозумілими);
- розробка для виконання у класі завдань, які зосереджені на когнітивних процесах вищого порядку (ознайомившись із матеріалом вдома, на занятті студенти можуть продемонструвати його розуміння через участь у дискусіях, дебатах, аналізуванні інформації; головним є те, що студенти використовують час у класі для поглиблення свого розуміння і покращення вмінь користуватися набутими знаннями) [4].

Очевидно, що найбільших переваг переверненого навчання можливо досягнути у разі ретельного планування змісту курсу, методів навчання та застосування відповідних технічних засобів. Дослідники особливостей цього підходу пропонують різні способи «перевернути» навчання. Часто йдеться про застосування цієї методики не до всього курсу, а лише до певних тем, чи навіть окремих занять [5]. Американська дослідниця переверненого навчання і автор педагогічних семінарів з цієї тематики Б. Ганнікатт пропонує такі кроки для впровадження цієї педагогічної технології:

1. За необхідністю застосування технології переверненого навчання повинні стояти реальні педагогічні цілі, які його виправдовують. Студенти повинні розуміти, що в центрі навчання – мета курсу, яку необхідно досягнути, а не низка процедур для виконання.

2. Застосовуючи елементи переверненого навчання, необхідно творчим чином імплементувати їх у завдання чи проєкти. Студенти мають зосередитися на змістові курсу, а перевернене навчання – лише підхід до його викладання.

3. Застосовувати елементи переверненого навчання краще почати з окремих занять і тем, щоб оцінити ефективність цього підходу як для студентів, так і для викладача.

4. Важливо ставити реалістичні цілі на початку вивчення курсу. Це допоможе студентам розвинути впевненість у своїх силах і мотивувати їх досягати кращих результатів.

5. Організація регулярного оцінювання є важливим інструментом для забезпечення мотивації і зворотного зв'язку [5].

Зупинимося на особливостях застосування елементів переверненого навчання у викладанні дисципліни «Лексичний менеджмент» для студентів другого курсу. Необхідність звернення до цієї педагогічної моделі продиктована перш за все співвідношенням кількості годин аудиторної (34) і самостійної (144) роботи [1]. Очевидно, що за такого співвідношення, зростає значення самостійної роботи й успішність досягнення цілей курсу від ефективності її організації. Беручи до уваги попередньо зазначені позиції щодо втілення переверненого навчання у навчальному процесі, види діяльності під час викладання дисципліни «Лексичний менеджмент» було розподілено таким чином:

– вдома: опрацювання вказаних викладачем матеріалів, підготовка до словникового диктанту, підготовка презентацій (зазвичай, діалогів, рольових ігор), ведення блогів;

– на занятті: словниковий диктант, презентації студентів та їх обговорення, дискусії, обговорення завдань для блогів тощо.

З метою методичного забезпечення самостійної роботи студентів було створено блог викладача «A Lexical Notebook» (<http://ln2016.blogspot.com>), що являє собою інтерактивний методичний посібник з вказаного курсу. До структури блогу входять:

1) сторінки з необхідною інформацією, що стосується курсу:

– *About* (коротка інформація про курс та інтерактивна карта курсу);

– *Course Rules and Guidelines* (правила та поради для успішного проходження курсу);

– *Wordlists* (списки слів з кожної теми у форматі Google Docs);

– *Vocabulary Videos* (інформація про короткі відео для ілюстрації лексичних одиниць, що студенти мають створювати впродовж курсу, поради щодо їх створення та приклади виконання іншими студентами);

– *Online Dictionaries* (посилання на онлайн словники);

– *Online Tools* (посилання на Інтернет ресурси, що будуть корисними для вдосконалення лексичної компетентності студентів, зокрема, сайти для створення карток, інтерактивні словникові ігри та засоби, які студенти використовують під час створення дописів у блозі);

– *Flashcards* (створені студентами картки для вивчення та повторення слів на ресурсі quizlet.com);

– *Tips on Lexical Notebooks* (поради щодо ведення та використання зошита-словника, що містяться у наведених відео та статтях);

– *Building Your Vocabulary* (низка відео з порадами щодо того, як збільшувати свій словниковий запас);

– *Tips on Using Dictionaries* (відео та статті з порадами щодо найбільш ефективного використання словника);

– *Your Blogs* (посилання на блоги студентів);

– *Recommended Reading* (список рекомендованої літератури до курсу).

2) дописи із завданнями з кожної теми (кожен допис містить посилання на список слів відповідної теми, матеріал підручників для опрацювання, додаткові матеріали (статті, відео, інтерактивні вправи), завдання для допису у блозі, часто з використанням певних онлайн засобів (у такому разі додається інструкція з їх використання)).

Таким чином, студенти, за наявності доступу до мережі Інтернет, мають можливість скористатися матеріалами, запропонованими викладачем, а також, скориставшись можливістю коментування, запропонувати власні ідеї чи поставити викладачеві запитання.

У таблиці 1 (див. Табл.1) представлені деякі завдання для самостійного опрацювання та види діяльності для роботи на заняттях відповідно до теми в рамках застосування елементів перевернутого навчання. Зазначимо, що окрім вказаних

видів діяльності, кожне заняття включає в себе словниковий диктант, завдання для роботи зі словником, обговорення завдання блогу. Самостійна робота студентів також включає створення коротких (15-20 секунд) відео, що ілюструють окремі лексичні одиниці зі списку слів кожної теми та груповий відео-проект у кінці курсу як демонстрацію набутих знань.

Таблиця 1.

**Реалізація елементів переверненого навчання у викладанні дисципліни
«Лексичний менеджмент» (обрані теми)**

№	Назва теми	Завдання, які студенти мають виконати перед заняттям	Види діяльності на занятті
	Online tools and resources for vocabulary building	Опрацювання матеріалу підручників та списку слів; робота з окремими сайтами для покращення лексичних навичок (frazе.it, quizlet.com тощо) та виконання на їх основі завдання для допису у блозі (<i>лист про можливості сучасної освіти</i>)	Робота в комп'ютерному класі, виконання завдань на удосконалення лексичної компетентності з використанням онлайн-засобів, подальше обговорення.
	Feelings and Emotions, Body Language	Опрацювання матеріалу підручників та списку слів; виконання на основі словникового матеріалу розділу завдання для допису у блозі (<i>опис спостережень за мовою тіла оточуючих, опис відчуттів від почутої музики</i>)	Дидактичні ігри, направлені на використання та засвоєння лексичного матеріалу; обговорення проблемних ситуацій.
	Appearance, Character, Relationships	Опрацювання матеріалу підручників та списку слів; виконання на основі словникового матеріалу розділу завдання для допису у блозі (<i>створення коміксу про історію стосунків</i>)	Представлення підготовленої рольової гри у парах та малих групах на основі ситуацій, попередньо запропонованих викладачем, їх аналіз та обговорення.
	Healthy Lifestyle	Опрацювання матеріалу підручників та списку слів; виконання на основі словникового матеріалу розділу завдання для допису у блозі (<i>створення брошури про здоровий спосіб життя</i>)	Зіставлення та обговорення брошур, підготовлених студентами; мозковий штурм; дидактичні ігри, направлені на використання та засвоєння лексичного матеріалу.
	Media, News, Celebrity	Опрацювання матеріалу підручників та списку слів; виконання на основі словникового матеріалу розділу завдання для допису у блозі (<i>створення онлайн-газети на основі шаблонів відомих видань</i>)	Дидактична гра-дискусія «Чотири кути», направлена на використання та засвоєння лексичного матеріалу.

Безумовно, технологія переверненого навчання не є абсолютно новим підходом у педагогіці, як і не є вона універсальним рішенням для кожної дисципліни чи викладача. Проте, розглядаючи численні праці педагогів та дослідників цієї методики, вважаємо за потрібне розглянути її переваги та недоліки. До **переваг** можна віднести те, що:

- студенти самі обирають зручний час, місце і спосіб (індивідуально чи в групах) для опрацювання матеріалів та мають можливість працювати з ними стільки разів, скільки їм потрібно для кращого засвоєння, особливо у випадках, коли вони пропустили заняття;
- використання онлайн-ресурсів, зокрема блогів та сайтів, для методичного забезпечення самостійної роботи, надає можливість студентам залишати коментарі, питання та пропозиції, вдосконалює зворотний зв'язок;
- студенти стають більш відповідальними за результати навчання, оскільки через самостійну роботу вони мають кращі можливості опанувати матеріал, ніж просто виконати мінімум для оцінки;
- під час заняття є можливість зосередитися на більш цікавих, креативних видах діяльності, що включають когнітивні процеси вищого порядку та застосування набутих знань;
- використання інтерактивних завдань (діалогів, дискусій, дидактичних, рольових ігор тощо) на основі вивченого матеріалу заохочує студентів до кращого його опрацювання, підвищує мотивацію, дозволяє вчитися один у одного;
- спостерігаючи за виконанням завдань на заняттях і дописами у блогах, викладач має кращу змогу аналізу помилок студентів для подальшого зосередження на окремих проблемних моментах та їх подальшого попередження.

Серед **недоліків** переверненого навчання, варто вказати такі:

- студенти не завжди можуть мати доступ до комп'ютера чи Інтернету, а за наявності доступу, його швидкість може бути занадто низькою для перегляду відео чи виконання завдання у блозі;
- викладач повинен розробити чітку систему моніторингу за тим, чи студенти дійсно працюють з матеріалами належним чином і чи опрацьовують їх взагалі, особливо, коли система (сайту, блогу чи іншої навчальної платформи) не надає такої можливості;
- застосування елементів переверненого навчання може займати у викладача досить багато часу, що пов'язано з необхідністю створення та організації методичного забезпечення в блогах та навчальних платформах;
- з огляду на попередній пункт, викладач повинен ефективно організовувати свій час та планувати заняття заздалегідь; проте, витрачені зусилля компенсуються, коли він/вона працюватиме з цим курсом повторно;
- деякі викладачі і студенти можуть бути не готові до використання онлайн технологій та набуття нових вмінь і навичок;
- деякі дослідники вважають, що необхідність проводити більше часу за комп'ютером може спричинити проблеми у навчанні, оскільки не всі здатні засвоювати інформацію таким чином.

Висновки. Отже, можемо стверджувати, що попри вказані недоліки, технологія переверненого навчання має досить великий потенціал для застосування у навчальному процесі вищого навчального закладу загалом і у викладанні дисципліни «Лексичний менеджмент» зокрема. Цей підхід не є універсальним вирішенням проблем організації навчального процесу, що сьогодні постали перед освітянами, але за певних умов може стати ефективним способом організації самостійної роботи студентів із залученням можливостей новітніх технологій.

Література:

1. Робоча програма з навчальної дисципліни «Лексичний менеджмент» для студентів за напрямом підготовки Філологія, спеціальністю Мова та література (англійська, німецька/французька). – Острог, 2015. – 18 с.

2. Bergmann J. The Flipped Class: Myths vs. Reality / Jon Bergmann, Jerry Overmyer, Brett Wilie [Електронний ресурс] – Режим доступу до документа : <http://www.thedailyriff.com/articles/the-flipped-class-conversation-689.php>
3. Bergmann, J. Flip Your Classroom: Reach Every Student in Every Class Every Day / Jonathan Bergmann, Aaron Sams. – International Society for Technology in Education, 2012. – 120 p.
4. Brame C. Flipping the classroom. Vanderbilt University Center for Teaching [Електронний ресурс] – Режим доступу до документа: <https://cft.vanderbilt.edu/guides-sub-pages/flipping-the-classroom/>
5. Honeycutt B. 5 Ways to Address Student Resistance in the Flipped Classroom [Електронний ресурс] – Режим доступу до документа: <http://www.fractuslearning.com/2016/02/04/student-resistance-flipped-classroom/>
6. Walvoord B. E. Effective grading: A tool for learning and assessment / Walvoord B. E., Anderson V. J. – San Francisco : Jossey-Bass, 1998.

УДК 811.161.2'37

І. Ю. Підгородецька,

ХНАУ імені В. В. Докучаєва, м. Харків

«СПІЛКУВАННЯ» І «КОМУНІКАЦІЯ» (ДО ПРОБЛЕМИ ОКРЕСЛЕННЯ ПОНЯТЬ)

У статті розглянуто проблему визначення термінів «спілкування» і «комунікація» в сучасних соціогуманітарних дослідженнях. Визначено спільне і відмінне в семантиці названих вище термінів. З'ясовано, що в мовознавчому аспекті зазначені терміни є синонімами; у психології та соціальній філософії їхнє змістове наповнення розрізняється. Встановлено національну специфіку вживання поняття «спілкування» в українському лінгвокультурному просторі.

Ключові слова: комунікація, спілкування, міжкультурна комунікація, теорія міжкультурної комунікації

«SPILKUVANNIA» AND «COMMUNICATION» (TO THE PROBLEM OF CONCEPT DEFINITIONS)

In the article the problem of the definition of terms «spilkuvannia» and «communication» in the modern social-humanities research is examined. The purpose of the article is to determine the semantic filling of the terms «spilkuvannia» and «communication» as the fundamental concepts of the modern social-humanities research referring to the intercultural communication problems. The common and different features in semantics of the terms are defined. It was found that in the linguistic aspect these terms are synonymous, and in social psychology and philosophy their semantic content is varies. The specific using of the term «spilkuvannia» in the Ukrainian lingual-cultural space is established.

The concepts «spilkuvannia» and «communication» have both common and different value components. Both spilkuвання and communication are exchange and information transfer processes; they relate to language as a means of transmission information. These concepts differ in their content: the concept «spilkuvannia» is mainly associated with interpersonal interaction, and the concept «communication» contains additional meaning – «information exchange in society». The term «spilkuvannia» functions in all styles of the modern Ukrainian language. The term «communication» scope of functioning is scientific style.

Keywords: communication, «spilkuvannia», intercultural communication, intercultural communication theory.

«ОБЩЕНИЕ» И «КОММУНИКАЦИЯ» (К ПРОБЛЕМЕ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПОНЯТИЙ)

В статье рассматривается проблема определения терминов «общение» и «коммуникация» в современных социогуманитарных исследованиях. Определено общее и различное в семантике названных выше терминов. Установлено, что в языковедческом аспекте указанные термины являются синонимами; в психологии и социальной философии их содержание различается. Отмечено, что существует специфика употребления понятия «общение» в украинском лингвокультурном пространстве.

Ключевые слова: коммуникация, общение, межкультурная коммуникация, теория межкультурной коммуникации.

У наш час існує своєрідне соціальне замовлення на дослідження проблем міжкультурної комунікації, оскільки завдяки глобалізаційним процесам збільшується кількість міжнародних контактів в усіх сферах суспільного життя. Інтеграція України в європейський освітній простір зумовлює розширення міжкультурних зв'язків у сфері освіти та науки. Завдяки інтенсифікації міжкультурної взаємодії відкриваються нові види і форми спілкування, головною умовою успішності яких є взаєморозуміння, толерантність, повага до людей інших національностей, культур, віросповідань.

Проблеми міжкультурної комунікації досліджують вітчизняні й зарубіжні науковці, зокрема Г. Ю. Богданович, Л. А. Вербицька, Є. М. Верещагін, Д. Б. Гудков, П. М. Донець, В. Г. Костомаров, О. А. Леонтович, А. П. Садохін, С. Д. Смирнов, С. Г. Тер-Мінасова. Значущість міжкультурної комунікації робить її об'єктом міждисциплінарних наукових досліджень, у яких взаємодіють лінгвісти, історики, філософи, літературознавці, психологи, соціологи. Лінгвістичний аспект міжкультурної комунікації спрямований на дослідження нових та паравербальних маркерів культурної інформації з метою досягнення комунікативної співпраці як взаєморозуміння носіїв різних культур і запобігання комунікативному конфлікту.

Мета статті – визначити змістове наповнення термінів *спілкування* і *комунікація* як основоположних понять сучасних соціогуманітарних досліджень із проблем міжкультурної комунікації.

Термін *комунікація* поширився в науковій літературі в середині ХХ ст. і став ключовим у соціально-гуманітарному знанні. Перші праці з комунікативно-теоретичною спрямованістю з'явилися у 20–30-ті рр. ХХ ст.; предметом їхнього дослідження були нові на той час засоби масової інформації. У другій половині ХХ ст. формується інформаційно-технічний підхід до проблем комунікації. Саме в його річищі терміни *комунікація* і *теорія комунікації* починають активно застосовувати щодо засобів масової інформації.

Але, можливо, найбільш важливий імпульс для формування теорії міжкультурної комунікації був отриманий із мовознавства, де в 70-ті рр. ХХ ст. відбувся поступовий перехід від структуралізму, що домінував на той час у лінгвістиці і предметом якого була «мова як система», до функціонального, прагматичного й комунікативного опису мови, тобто до вивчення мови як засобу комунікації. Цей перехід, що зазвичай називають «комунікативним поворотом» у лінгвістиці, дав змогу досягти значного прогресу в дослідженні реальних механізмів функціонування мови, але і його потенціал виявився обмеженим. На певному етапі стало очевидним, що девіз комунікативної лінгвістики «мова як засіб комунікації» треба доповнити постановкою питання «вивчення іноземної мови як засобу комунікації» (міжмовна комунікація), а згодом – і гаслом «вивчення іноземної мови як засобу міжкультурної комунікації» [2, с. 7].

Слово «комунікація» активно функціонує в європейських мовах, походить від латинського *communicatio* – «зв'язок, повідомлення» і має такі дефініції: «(1) спілкування, що ґрунтується на взаєморозумінні; повідомлення інформації від од-

нієї людини до іншої або кількох інших; 2) *масова* К. – процес поширення інформації за допомогою технічних засобів» [4, с. 543]; «... 2. Лінгв.; рідко. Те саме, що спілкування, зв'язок» [6, т. 4, с. 254]; «... 2. Обмін інформацією. 3. Лінгв.; рідко. Те саме, що спілкування, зв'язок» [1, с. 446].

Часто вживаними в науковому стилі мовлення є такі запозичені лексеми, як *комунікабельний, комунікативний, комунікант*.

Комунікабельний «[пізньолат. *communicabilis* – той, що з'єднується] – здатний до спілкування, до встановлення контактів і зв'язків; товариський» [4, с. 543]; «товариський, контактний» [1, с. 446]. *Комунікативний* «[лат. *communicativus*] – мовозн. той, що належить до комунікації 1» [4, с. 543]; «1. лінгв. Прикм. до комунікація 2. 2. Прикм. до комунікативність» [1, с. 446].

Поняття комунікації є одним із ключових у сучасних гуманітарних дослідженнях. Поширення терміна *комунікація* у вітчизняному науковому мовленні зумовлено розвитком соціально-гуманітарного знання, зокрема таких його напрямів, як комунікативна лінгвістика, соціолінгвістика, психолінгвістика, теорія міжкультурної комунікації. Семантичним ядром слова *комунікація* є сема «зв'язок будь-яких об'єктів». У соціології таким об'єктом постає суспільство і складники його структури (тому найчастіше соціологічним об'єктом є масова комунікація). У психології мова йде про міжособистісну комунікацію, в етнографії досліджують міжетнічну комунікацію, в освіті мають на увазі комунікацію між учителем і учнем [8, с. 4].

Становлення і бурхливий розвиток теорії міжкультурної комунікації зумовлені низкою причин: розвитком матеріальної цивілізації, переглядом ставлення до «чужого» та «чужих», виникненням теорії комунікації. Теорія міжкультурної комунікації як наука сформувалася спочатку у США, згодом поширилася в країнах Західної Європи. Із середини 90-х рр. XX ст. проблеми міжкультурної комунікації досліджують вітчизняні й російські науковці, котрі переважно послуговуються термінологічним апаратом, розробленим західними ученими.

У вітчизняних розвідках із дослідження проблем міжкультурної комунікації поряд із терміном *комунікація* як синонім уживають і термін *спілкування*, похідний від дієслова *спілкуватися*, що має слов'янське походження і низку спільнокорених слів: *спілка, спільний, спільнота, суспільство*. У тлумачних словниках лінгвістичний термін *спілкування* визначають як «взаємні стосунки; діловий, дружній зв'язок» [6, т. 9, с. 527; 1, с. 1172]. Лексема *спілкування* у значенні «взаємні стосунки, взаємний зв'язок» має такі синоніми: *зносини, контакт, контактування, комунікація, порозуміння* [5, с. 656]. Таким чином, лінгвістичні терміни *спілкування* і *комунікація* постають синонімами.

У психології та соціології термін *комунікація* використовують для позначення процесу передачі інформації від людини до людини, обміну інформацією в суспільстві з метою впливу на соціальні процеси. Поняття «спілкування» визначають як міжособистісну взаємодію людей, що має моральну, інформаційну, духовну, практичну цінність [9, с. 35-36].

У соціальній філософії спілкування розглядають як одну з основних форм людської взаємодії, істотну ознаку життєдіяльності особистості як суспільної істоти. Серед численних засобів спілкування центральне місце належить слову, мові. Людське спілкування на три чверті складається з мовного спілкування [7, с. 336-337].

Сучасна наука дає такі визначення понять *спілкування* і *комунікація*: спілкування – це соціально зумовлений процес обміну думками і почуттями між людьми в різних сферах їхньої пізнавально-трудової та творчої діяльності, що реалізується в основному за допомогою вербальних засобів комунікації; комунікація є соціально зумовленим процесом передачі і прийому інформації як у міжособистісному, так і в масовому спілкуванні різними каналами за допомогою вербальних та невербальних комунікативних засобів. Найбільш відомою формою вербальної комунікації є людська мова, завдяки якій люди отримують і передають основний потік інформації [9, с. 36].

У працях, присвячених проблемам міжкультурної комунікації, більш уживаним є термін *комунікація*, що входить до таких поширених термінологічних словосполучень, як *міжкультурна комунікація, соціальна комунікація, вербальна і невербальна комунікація, опосередкована комунікація, засоби комунікації, процес комунікації, ядро комунікації*. Лексемі *спілкування* значно рідше вживають у термінологічних словосполученнях. Такі словосполучення є синонімами відповідних терміносполучень зі словом *комунікація*: *код спілкування (комунікації), засоби спілкування (комунікації), контекст спілкування (комунікації), вербальне спілкування (комунікація), ділове спілкування (комунікація), види і форми спілкування (комунікації)*.

Поширеними є термінологічні словосполучення з лексемою *комунікативний*: *комунікативна культура, комунікативний стиль, комунікативна поведінка, комунікативна ситуація, комунікативні стратегії, комунікативна компетентність, комунікативні якості і уміння, комунікативні цілі, комунікативний акт, комунікативна гнучкість, комунікативні збої та непорозуміння, комунікативна особистість*.

Дослідники зазначають, що однією з провідних характеристик російської комунікативної поведінки є товариськість (комунікабельність) [3, с. 217], що, на нашу думку, притаманна й українцям. Товариськість містить комплекс ознак, які створюють передумови для успішної комунікації: відкритість, комунікативну активність, здатність встановлювати смисловий і емоційний контакт із партнером, готовність продукувати висловлювання і сприймати інформацію, що надходить від співрозмовника. Варто звернути увагу на те, що слово «спілкування» істотно відрізняється за семантикою від свого еквівалента в англійській мові (*communication*). Цим, зокрема, пояснюються труднощі перекладу англійською мовою таких речень, як «Мені подобається спілкуватися з різними людьми» або «Приходь увечері, поспілкуємося». Причину зазначеної міжмовної розбіжності дослідники вбачають у тому, що саме спілкування в різних лінгвокультурних середовищах може розрізнятися за низкою параметрів (частотою контактів, тональністю, глибиною, тривалістю). Товариськість виявляється в легкості встановлення контакту з незнайомими людьми, нетерпимості до мовчання, пріоритетності спілкування в міжособистісних стосунках порівняно з іншими видами діяльності і т. ін. [3, с. 217]. Представники східнослов'янських культур цінують неформальне спілкування, легко встановлюють дружні зв'язки, здатні відкрити душу незнайомій людині. У таких випадках мова йде саме про спілкування, а не про комунікацію. Зауважимо, що лексема *спілкування* є стилістично нейтральною.

Отже, поняття *спілкування* і *комунікація* мають як спільні, так і відмінні значеннєві компоненти. І спілкування, і комунікація – це процеси обміну й передачі інформації; вони пов'язані з мовою як засобом передачі інформації. Відрізняються ці поняття обсягом свого змісту: спілкування найчастіше пов'язують із міжособистісною взаємодією, а поняття *комунікація* містить додаткове значення – «інформаційний обмін у суспільстві». Лексема *спілкування* функціонує в усіх стилях сучасної української мови. Сферою функціонування терміна *комунікація* переважно є науковий стиль.

Подальші дослідження будуть спрямовані на виявлення мовних маркерів аксіологічного аспекту поняття *спілкування* в українській лінгвокультурі.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с.

2. Донец П. Н. Теория межкультурной коммуникации: специфика культурных смыслов и языковых форм : автореф. дисс. на соискание научн. степени докт. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / П. Н. Донец; Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина. – Х., 2003. – 24 с.
3. Леонтович О. А. Системно-динамическая модель межкультурной коммуникации между русскими и американцами : дисс. на соискание научн. степени докт. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / О. А. Леонтович; Волгоградский государственный педагогический университет. – Волгоград, 2002. – 502 с.
4. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень / [уклад. Л. О. Пустовіт та ін.]. – К. : Довіра, 2000. – 1018 с.
5. Словник синонімів української мови: В 2 т / А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк, С.І. Головащук та ін. – К. : Наукова думка, 2001. – Т. 2. – 960 с.
6. Словник української мови. В 11 томах / [ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К. : Наукова думка, 1970–1982.
- Т. 4. – 1973 – 840 с.
- Т. 7. – 1976 – 724 с.
7. Соціальна філософія: короткий енциклопедичний словник / за заг. ред. В.П. Андрущенко, М.І. Горлача. – К. – Х. : ВМП «Рубікон», 1997. – 400 с.
8. Фалькова Е. Г. Межкультурная коммуникация в основных понятиях и определениях: Методическое пособие / Е. Г. Фалькова. – СПб. : Ф-т филологии и искусств СПбГУ, 2007. – 77 с.
9. Фрик Т.Б. Основы теории межкультурной коммуникации: учебное пособие / Т.Б. Фрик; Томский политехнический университет. – Томск : Изд-во Томского политехнического университета, 2013. – 100 с.

УДК 372

А. С. Птушка,

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТУ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ

У статті докладно розглядається використання Інтернету на заняттях з іноземної мови. Проаналізовано усі позитивні моменти впровадження Інтернету під час навчання іноземної мови. Результати дослідження показали, що Інтернет є дуже багатим джерелом потенційних навчальних ресурсів та те, що використання інформаційних технологій дозволяє зробити навчання більш ефективним та індивідуалізованим.

Ключові слова: іноземна мова, Інтернет, інформаційні технології, навчання, спілкування.

THE USAGE OF THE INTERNET ON THE LESSONS OF FOREIGN LANGUAGE

The usage of the Internet on the lessons of foreign language is thoroughly examined in the article. All positive moments of introduction of the Internet during the learning of foreign language are analysed. The results of the research showed that the Internet was the very rich source of potential educational resources and that the usage of information technologies allowed to do learning more effective and individualized.

Key words: foreign language, Internet, information technologies, learning, communication.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРНЕТА НА ЗАНЯТИЯХ ПО ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

В статье подробно рассматривается использование Интернета на занятиях по иностранному языку. Проанализированы все позитивные моменты внедрения Интернета во время изучения иностранного языка. Результаты исследования показали, что Интернет является очень богатым источником потенциальных учебных ресурсов и то, что использование информационных технологий позволяет сделать обучение более эффективным и индивидуализированным.

Ключевые слова: иностранный язык, Интернет, информационные технологии, обучение, общения.

Використання Інтернету на заняттях з іноземної мови – одна з умов успішного вивчення іноземної мови. Сучасні інформаційні технології мають бути ефективним інструментом, який полегшить засвоєння знань, зробить навчання інтерактивним, цікавим, наочним та індивідуальним.

Інтернет є дуже багатим джерелом потенційних навчальних ресурсів. Сьогодні можна побачити багато розробок з методики вивчення іноземної мови за допомогою ресурсів Інтернету, а також існують прихильники ідеї вивчення іноземної мови лише за допомогою зазначеної мережі, без традиційної роботи з підручником [1; 3].

Мережа Інтернет надає необмежені можливості викладачам іноземної мови для отримання будь-якої інформації. Заняття можливо зробити цікавішим, а момент підготовки до заняття швидким і ефективним. Враховуючи зазначене, **актуальність обраної теми** пов'язана із зростаючими вимогами до рівня оволодіння іноземною мовою та підвищеною зацікавленістю до пошуку ефективних засобів навчання іноземної мови і міжкультурної комунікації у ВУЗі.

Новизна роботи полягає у поглибленню вивченні використання Інтернету на заняттях з іноземної мови. **Метою** статті є розкриття значення використання Інтернету на занятті з іноземної мови як засобу стимулювання процесу навчання. **Об'єктом** дослідження є вплив Інтернету на процес навчання і на процес формування знань, навичок та умінь. **Предмет** дослідження становить Інтернет як засіб підвищення ефективності навчального процесу на заняттях з іноземної мови.

Сьогодні використання інформаційних технологій – одна з умов успішного вивчення іноземної мови. Тому викладач іноземної мови повинен, окрім ґрунтовної фахової підготовки, володіння сучасною комунікативною методикою, використовувати інформаційні технології на усіх етапах навчання – це вимога часу. Сучасні інформаційні технології мають бути ефективним інструментом, який полегшить засвоєння знань, зробить навчання інтерактивним, комунікативно спрямованим, цікавим, наочним та індивідуальним.

Неможливо заперечити, що Інтернет є дуже багатим джерелом потенційних навчальних ресурсів. Можливості використання Інтернет-ресурсів величезні. Глобальна мережа Інтернет створює умови для одержання будь-якої необхідної студентам і викладачам інформації: країнознавчий матеріал, новини з життя молоді, статті з газет і журналів, необхідна література та інше.

Відомо, що основна мета вивчення іноземної мови – формування комунікативної компетенції, всі інші цілі реалізуються в процесі здійснення цієї головної мети [2]. Комунікативний підхід має на увазі навчання спілкуванню і формування здатності до міжкультурної взаємодії, що є основою функціонування Інтернету. Поза спілкуванням Інтернет не має змісту – це міжнародне багатонаціональне, крос-культурне суспільство, чия життєдіяльність заснована на електронному спілкуванні мільйонів людей в усьому світі, що говорять одночасно. Включаючись у нього на заняттях з іноземної мови викладач створює модель реально-

го спілкування. Спілкуючись у широкому мовному середовищі, забезпеченому Інтернетом, студенти виявляються в справжніх життєвих ситуаціях. Залучені до вирішення широкого кола реалістичних і цікавих завдань, студенти навчаються спонтанно і адекватно на них реагувати, що стимулює створення оригінальних висловлень, а не шаблонну маніпуляцію мовними формулами. Але, незважаючи на величезні плюси використання Інтернету на заняттях з іноземної мови більшість викладів надають перевагу використанню Інтернету паралельно з традиційними засобами навчання, інтегруючи його в навчальний процес.

Розглядаючи питання щодо використання Інтернету на заняттях з іноземної мови, можна виділити такі позитивні моменти його впровадження: Інтернет мотивує навчання, можливо навіть більше, ніж аудіо- та відео матеріали; дає можливість викладачеві застосовувати індивідуальний підхід; сприяє розвитку самостійності студентів, спонукає користуватися інформацією, що безпосередньо стосується їхнього особистого чи професійного життя; підвищує проінформованість щодо інших мов та культур; завдяки наявності різноманітних типів текстів підвищує мовні компетенції; забезпечує сучасний матеріал, що відповідає інтересам і потребам студентів; пропонує автентичний і актуальний матеріал та багато іншого.

Інтернет – це величезна додатково-інформаційна система, яка може бути використана для вивчення іноземної мови. Інтернет з усіма своїми можливостями і ресурсами – засіб реалізації багатьох цілей і завдань, які студенти можуть виконати: самостійний пошук інформації студентів для створення певного проекту, презентації; поглиблення самостійного вивчення основної чи другої іноземної мови; самостійна підготовка до здачі екзамєну; формування і розвиток вмінь і навичок читання, безпосереднього використовуючи матеріали різного ступеня важкості; формування і розвиток навичок аудіювання на основі автентичних звукових текстів мережі Інтернет; вдосконалення умінь монологічного і діалогічного висловлювань на основі представлених викладачем чи студентом матеріалів із мережі Інтернет; вдосконалення навичок письма, самостійної відповідання на електронні листи; поповнення лексичного запасу, активного чи пасивного, лексикою сучасної іноземної мови.

Отже, для використання Інтернету на заняттях з іноземної мови потрібна комп'ютерна аудиторія з підключенням до мережі Інтернет. Також викладач повинен добре розуміти які сайти є корисними для вивчення іноземної мови і які слід використовувати на заняттях. Треба розуміти усі аспекти від котрих залежить ефективність навчання за допомогою Інтернет-сайтів. Викладач повинен чітко формулювати завдання; коректно робити добір матеріалу відповідно до потреб комунікації та компетенції студентів; вміло використовувати час і простор. Також потрібно допомагати студентам зрозуміти навчальну інформацію та спілкуватися в Інтернеті іноземною мовою. Викладач повинен бути поруч зі студентом, коли він потребує допомоги, однак не заважати йому працювати самостійно, стежити за часом, спрямовуючи роботу таким чином, щоб усі студенти були задіяні протягом усього заняття.

Відомо, що кінцевою метою навчання будь-якої іноземної мови є навчання вільному орієнтуванню в іншомовному середовищі і умінню адекватно реагувати в різних ситуаціях, тобто спілкуванню. Нові погляди на результат навчання сприяли появі нових технологій і відмові від застарілих. Сьогодні нові методики з використанням Інтернет-ресурсів протиставляються традиційному навчанню іноземної мови. Поняття традиційний асоціюється в першу чергу із завчанням правил і виконанням мовних вправ. Щоб навчитися спілкуватися іноземною мовою, потрібно створити реальні, справжні життєві ситуації (тобто те, що називається принципом автентичності спілкування), які будуть стимулювати вивчення матеріалу.

Навчаючи справжньої мови, Інтернет допомагає у формуванні вмінь і навичок розмовної мови, а також у навчанні лексики і граматики, забезпечуючи справжню зацікавленість і, отже, ефективність. Більше того, Інтернет розвиває навички, важливі не тільки для іноземної мови. Це, насамперед, пов'язане з розумовими операціями: аналізу, синтезу, абстрагування, ідентифікації, порівняння, зіставлення, вербального прогнозування та інше. Таким чином, навички і уміння, сформовані за допомогою Інтернет-технологій, виходять за межі іншомовної компетенції навіть у рамках мовного аспекту. Інтернет розвиває соціальні і психологічні якості студентів: зростає їхня впевненість у собі і їхній здатності працювати в колективі; створює сприятливу для навчання атмосферу, виступаючи як засіб інтерактивного підходу. Інтерактивність не просто створює реальні ситуації з життя, але і змушує студентів адекватно реагувати на них за допомогою іноземної мови. Головне вміння спонтанно, гармонійно реагувати на висловлення інших, висловлюючи свої почуття і емоції, тобто ми можемо розглядати інтерактивність як спосіб саморозвитку через Інтернет, можливість спостерігати і копіювати використання мови.

Отже, потенційні переваги інформаційних технологій очевидні: можливість будувати модульні, легко адаптовані до потреб конкретного користувача програми навчання, незалежні від місця та часу навчання, можливість швидкого оновлення курсів. Використання інформаційних технологій дозволяє зробити навчання більш ефективним та індивідуалізованим. Але, треба зазначити, що хоч і використання Інтернету на заняттях з іноземної мови має багато переваг, але Інтернет не в змозі повністю замінити викладача з іноземної мови, саме тому Інтернет потрібно використовувати як засіб підтримки професійної діяльності викладача.

Перспективу подальших досліджень складуть рекомендації щодо оволодіння комунікативною і міжкультурною компетенцією студентів, яке неможливо без практики спілкування і використання Інтернету на заняттях з іноземної мови.

Література:

1. Москалева І. С., Голубева С. К. Использование компьютерных технологий для профессиональной подготовки учителей иностранного языка // Иностранные языки в школе / И. С. Москалева, С. К. Голубева. – К. : Ленвіт, 2005. – №1. – С. 83–87.
2. Ніколаєва С. Ю. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах / С. Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 1999. – 320 с.
3. Подопрігорова Л. А. Использование Интернета в обучении иностранным языкам // Иностранные языки в школе / Л. А. Подопрігорова. – К. : Ленвіт, 2003. – №5. – С. 25–31.

УДК 811.111'42

С. П. Сборик,

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин

КОГНІТИВНИЙ СТИЛЬ АВТОРА: СТРАТЕГІЯ ДИНАМІЧНОГО ЗОБРАЖЕННЯ ПРОСТОРУ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

Стаття розглядає когнітивний стиль автора як ментальну основу ідіостилу, фокусуючись на мовних явищах представлення лінгвокогнітивних механізмів формування візуально-топологічного компоненту орієнтаційного складника авторського когнітивного стилю через відтворення комунікативно-когнітивних стратегій і тактик в художніх творах М. Дреббл.

Ключові слова: когнітивний стиль автора, орієнтаційний складник, візуально-топологічний компонент, стратегія динамічного зображення простору, стратегія фактичного руху.

AUTHOR'S COGNITIVE STYLE: STRATEGY OF DYNAMIC SPACE REPRESENTATION (A CASE OF ENGLISH)

The paper deals with the author's cognitive style as the mental basis of his/ her idiosyncrasy, focusing on the linguistic means of the visual-spatial component formation. On the basis of the major cognitive functions of perception, the cognitive style of a writer is defined as a unity of orientational and figurative constituents that reveal perceptive and mental peculiarities of a linguistic personality in the literary work. Therefore, in the article the orientational constituent in M. Drabble's novels is analysed through the writer's dynamic strategy of actual movement.

The complicated structure of the orientational constituent of the author's cognitive style reflects a person's interaction with the environment. It consists of visual and visual-spatial components. The latter is based on topological and spatial-perceptual Gestalts, which are realised by means of space representation strategies.

Key words: author's cognitive style, orientational constituent of cognitive style, visual-spatial component, dynamic space representation strategy, strategy of actual movement.

КОГНИТИВНЫЙ СТИЛЬ АВТОРА: СТРАТЕГИЯ ДИНАМИЧЕСКОГО ИЗОБРАЖЕНИЯ ПРОСТРАНСТВА (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА)

Статья рассматривает когнитивный стиль автора в качестве ментальной основы идиостиля, фокусиру внимание на языковых явлениях представления лингвокогнитивных механизмов формирования визуально-топологического компонента ориентационного конституента авторского когнитивного стиля с помощью воспроизведения коммуникативно-когнитивных стратегий и тактик в художественных произведениях М. Дрэббл.

Ключевые слова: когнитивный стиль автора, ориентационный конституент, визуально-топологической компонент, стратегия динамического изображения пространства, стратегия фактического движения.

Когнітивний стиль автора представлений у сучасній лінгвістиці в якості ментальної основи ідіостилу у термінах його структурної організації й типології конкретних мовленнєвих одиниць реалізації [3, с. 92; 10; 9, с. 81-85; 1; 4; 6; 8]. Когнітивний стиль письменника – складне лінгвоментальне утворення, яке охоплює орієнтаційний і образний складники, котрі відбивають специфіку процесів отримання й обробки інформації, співвіднесених з перцептивною й розумовою діяльністю письменника [2, с.108; 11, с.73; 12, с.13].

Одним із способів текстової реалізації візуально-топологічного елемента орієнтаційного складника когнітивного стилю є лінгво-когнітивні стратегії [5, с. 54, 109] фіктивного і фактичного руху й стратегії панорамного зображення простору, які наближають до реальності представлення навколишнього середовища [7, с. 85]. **Мета** статті полягає у вивченні механізмів формування орієнтаційного складника когнітивного стилю автора через динамічні стратегії зображення простору в романах М. Дреббл.

Стратегії динамічного зображення довкілля, які представлені стратегіями фіктивного й фактичного руху, визначають структуру текстових фрагментів, **матеріалу** дослідження, згідно місця ведення спостереження й типу простору. Зазначені стратегії є способом зображення простору, котрий направлений на виникнення ефекту руху, створення динаміки у тексті.

Завдання цієї розвідки полягає в аналізі стратегії фактичного руху, яка представляє середовище під час переміщення, й уможливує зображення штучних і природних відкритих просторів. Згадана стратегія представлена у мові дієсловами на позначення руху пішки (*walk, have a walk, go, wander, follow smb, drink one's way, run, leap, jog, jump down, step, creep, stagger, descend, pass, push past smth, pick one's way, back out, stray*); переміщення транспортними засобами (*drive, drive off, go by, traverse, make one's way*); руху пішки або засобами пересування (*turn, take a turning, move, pass, make one's way to*); початку руху (*start, leave, leave for, set off, catch a bus, board a cab*) і прибуття (*come, arrive, reach, reach one's destination, get somewhere*).

Стратегія фактичного руху втілюється письменницею тактиками динамічно-послідовного зображення простору (21 % – 84 прикл.), зображення руху відносно КОНТЕЙНЕРА – (6.5 % – 26 прикл.), зображення руху угору (2.5% – 10 прикл.) й униз (2% – 8 прикл.), динамічно-бокового зображення (4 % – 16 прикл.), руху вперед і назад (1.5 % – 6 прикл.).

Тактика послідовного зображення фактичного руху описує різновиди маршруту персонажа з вказівкою на початок, траєкторію й кінець подорожі. Проте, не завжди всі компоненти шляху вказуються авторкою. Зазначена тактика реалізується через низку ходів: початкового руху (де є вказівка на початок і траєкторію руху); початкового руху, способів пересування й орієнтації на шляху; позначення припинення руху (з вказівкою на кінець шляху); опису траєкторії; зображення шляху; деталізації швидкості пересування; тривалості подорожі.

Хід позначення способів пересування реалізується за допомогою дієслів, які позначають рух пішки (*walk, have a walk, go, wander, follow smb, drink one's way, run, leap, jog, jump down, step, creep, stagger, descend, push past smb, pick one's way, back out, stray*); переміщення транспортними засобами (*drive, drive off, go by, traverse*); переміщення пішки або у засобі пересування (*pass, turn, take a turning, move, make one's way to*); початок руху (*start, leave, leave for, set off, catch a bus, board a cab*) і прибуття (*come, arrive, reach, reach one's destination, get somewhere*), й іменників, які вказують на засіб пересування: автомобіль (*car, Datsun*), таксі (*cab, taxi*), потяг (*train*), паром (*ferry*), автобус (*bus*), літак (*plane*). Позиція спостерігача всередині закритого простору зображується динамічною (13%), коли він підіймається або спускається сходами, ходить по кімнаті вперед-назад, а у відкритому просторі персонаж-спостерігач описується у динамічній позиції (70%), коли їде у автомобілі (48%) і їде пішки (22%). У статті ведеться спостереження в 30% прикладів, напр., *Stella Headland walks along a bright morning beach of black sand. The wind is in her hair, the sea crashes, the gulls swoop above her, the air is cold, crisp, pure. It is early morning and late autumn in New Zealand* (NC, 300). У наведеному прикладі персонаж Стелла Хедленд прогулюється (*walks*) вздовж океану у Новій Зеландії. Перебування персонажа в стані руху уможливує детальне зображення довкілля.

Хід початкового руху вказує на початок шляху й траєкторію, яка складається з частин маршруту, але не називається місце кінця подорожі, напр., *Alix wants to run away, to run out of the stuffy little room and down the street, back to her car, and off, off across England* (NC, 134). У наведеному прикладі називається бажаний шлях, який починається в кімнаті, показниками якого є дієслово руху *run* «бігти», яке вживається з прислівником *away* «в сторону, геть», що вказує на віддалення, й прийменником *out* «з середини» з іменником *out of the stuffy little room* «із задушливої кімнати». У цьому прикладі траєкторія руху складається з двох сегментів: перший – рух із кімнати вниз по вулиці до машини й другий – від місця, де перебувала машина на вулиці, і через всю Англію.

Хід початкового руху, способів пересування й орієнтування на шляху вказує на початок шляху, засоби переміщення, повороти й об'єкти на дорозі, але не номінує місце початку й кінця подорожі, напр., *She got into her car, switched on the engine, and drove off, waving as she passed John Halliwell on the corner walking his Airedale* (NC, 98). У наведеному прикладі

називається початок шляху й засіб пересування, коли персонаж сіла в автомобіль (*got into her car, switched on the engine*) і поїхала (*drove off*). Орієнтиром на шляху був Джон Холівел з собакою на розі вулиці (*John Halliwell on the corner walking his Airedale*).

Хід кінця шляху полягає в позначенні завершення подорожі, напр., *It is now only three; she will drive on to Toxetter, park, have a walk round* (NC, 130). У поданому прикладі кінець шляху номінується дієсловом їхати (*drive*), прийменником до (*to*), який позначає кінцеву точку у просторі, й вказівкою на топонім Токсетер (*Toxetter*).

Хід позначення траєкторії описує рух у певному напрямку, а саме, шлях, з зазначенням початку маршруту, перешкод на ньому й кінця подорожі, напр., *Nathan boards a cab [...] The lights of Oxford Street glitter garishly. Jingle bells, Christmas sells. The taxi, avoiding roadworks, makes for Blackfriars Bridge* (WE, 228). У зазначеному прикладі вказується на початок шляху, коли персонаж сідає в таксі (*boards a cab*), саму траєкторію пересування по Оксфордській вулиці з уникненням перешкод на ній (*avoiding roadworks*), напрямку маршруту, який позначається дієсловом з прийменником *makes for* «прямує до» й місцем цілі подорожі (*Blackfriars Bridge*).

Хід деталізації швидкості пересування представляє швидкість з якою рухається персонаж, напр., *But it was rather odd that, reflected Alix, as she drove along through the mist at a steady fifty miles an hour, that he should have turned up here, more or less on her doorstep* (NC, 2). У цьому прикладі персонаж їде у автомобілі зі швидкістю 50 миль за годину (*at a steady fifty miles an hour*).

Хід зазначення тривалості подорожі вказує на час, який необхідний для подолання маршруту, напр., *Not exactly her doorstep, but near enough: in the old days, when she had worked in London, it had taken her at least an hour and a half to drive across the city to work, whereas here, up here in the north, you could be out of town in ten minutes, in the depths of the landscape in twenty, and safely arrived at the iron gates of Porston Prison in fifty* (NC, 2).

Тактика зображення фактичного руху відносно меж КОНТЕЙНЕРА (6.5 % – 26 прикл.) націлена на представлення пересування персонажа за межі приміщення, в приміщення й упродовж кількох приміщень.

Хід зображення фактичного руху назовні (3 % – 12 прикл.) описує переміщення персонажа за межі ФІЗИЧНОГО КОНТЕЙНЕРА, напр., *It is a warm and sunny afternoon, so they open the doors and windows for an airing, then wander out on to the lawn* (WE, 273). У зазначеному прикладі вказується на рух із будинку на галявину (*wander out on to the lawn*), яка позначається поверхнею.

Хід зображення фактичного руху усередину (2% – 8 прикл.) представляє рух усередину тривимірного простору й має на меті описати проникнення персонажів чи об'єктів в КОНТЕЙНЕР через проміжні точки: двері й, в одному прикладі, вікно, напр., *She runs into the big front ground-floor room where she had slept, where the large window still stands open, and she sees in amazement that the whole of the hillside is pouring towards her in violent turmoil. Trees toss and bend, stones and rocks bounce and roll and splinter at her, a whole avalanche descends towards her, and just as she begins to make sense of this mighty upheaval, a red deer leaps the urned parapet, and crashes across the lawn, and clears the window-sill, and bounds into the arms of Emily Palmer* (WE, 253). У наведеному прикладі описується рух самки оленя, яка заплигує в кімнату будинку на першому поверсі, ховаючись від переслідування мисливців. Динамічність стилю опису ситуації реалізується через низку рухомих об'єктів: персонаж, яка вбігає в кімнату (*She runs into the big front ground-floor room*), всі об'єкти, що наближаються до будинку (*the whole of the hillside is pouring towards her in violent turmoil*) й олень, котрий переплигує парапет, перебігає галявину, перескакує підвіконня й опиняється самісінько в руках героїні, яка перебуває в кімнаті (*a red deer leaps the urned parapet, and crashes across the lawn, and clears the window-sill, and bounds into the arms of Emily Palmer*). Одночасне зображення кількох рухомих об'єктів створює динаміку й реалістичність опису сцени, що допомагає читачу краще уявити ситуацію.

Хід зображення фактичного руху упродовж кількох КОНТЕЙНЕРІВ (1.5% – 6 прикл.) представляє переміщення персонажа з однієї кімнати в іншу, що створює ефект постійного руху у тексті, напр., *Back at the house-warming, Ian Kettle wandered from room to room, collecting cold plates with mayonnaise and ash and cream* (NC, 267).

Таким чином, тактика зображення фактичного руху відносно меж КОНТЕЙНЕРА показала, що топологічне сприйняття авторки характеризується взаємодією закритих і відкритих просторів, яка відбувається на фізичному рівні через взаємопроникнення зовнішнього і внутрішнього світу. Місцем взаємодії виступає вікно й поріг/двері. Коли закритий простір проникає у зовнішній, то персонаж виглядає на вулицю через відкрите вікно кімнати будинку або виходить з дому через двері. Відкритий простір проникає у внутрішній під час провітрювання кімнати чи машини через відчинене вікно й двері, або коли тварина проникає всередину будівлі. Під час взаємодії просторів спостерігач займає такі позиції: внутрішню біля вікна кімнати при концептуалізації зовнішнього світу й зовнішню під час сприйняття приміщення через вікно й дверний проріз (відчинені двері). У романах авторки домінують описи простору зсередини назовні, коли персонаж знаходиться у приміщенні будинку (89%). Нечисельними є спостереження за внутрішнім простором ззовні (11%).

Тактики фактичного руху угору й униз (4.5%) представлені лексичними одиницями на позначення орієнтування по вертикалі ВЕРХ – НИЗ: просторові прийменники *below, under, beneath, down, over, above, up (to)*, похідні слова з *down-, under-, up-*, іменники *ground, land, feet, the south, the north, the sky, a hill, a crest, a ridge, a ladder*, дієслова *to drop, to fall, to land, to crouch, to rise, to climb, to mount, to lift*, прикметники *high, heavenly* й прислівник *high*. Тактика фактичного руху угору (2.5 % – 10 прикл.) зображує переміщення персонажа ВГОРУ, яке описується за допомогою просторових прийменників *over, above, up (to)*, похідних слів з *up-*, іменників *the sky, a hill, a crest, a ridge, a ladder*, дієслів *to rise, to climb, to mount, to lift*, прикметників *high, heavenly* й прислівника *high*, напр., *They shake hands, and Alix follows him upstairs to the sitting room* (NC, 133). Тактика фактичного руху униз (2% – 8 прикл.) зображує рух ВНИЗ через прислівник *down* й дієслова *to drop, to fall, to land, to crouch*, напр., *The track winds down, and yes, she hears the sound of water, and there is the river, tumbling, flowing, sparkling, brown, vivid* (NC, 287). У наведеному прикладі дорога зображується такою, що спускається вниз *the track winds down*, але персонаж їде цією стежкою, тому теж рухається вниз.

Тактики фактичного руху вперед і назад (1.5 % – 6 прикл.) представляють сприйняття простору по горизонталі через образ-схему СПЕРЕДУ – ЗАДУ, яка реалізується в семантиці таких просторово-орієнтаційних прийменників, як, *in front of, before, behind, after, beyond, up and down* й прислівників *ahead, forward (to), behind, back and on towards*. Згадані тактики описують переміщення вперед за допомогою лексичних одиниць *forward, towards, ahead*, напр., *Alix [...] stepped slightly forward. She could see a fine entrance hall behind Angela*, (NC, 197-198); й назад – *back, backward*, напр., *His mother stirs, mumbles, suddenly sits bolt upright, as Tony backs out of the door and makes his escape up the stairs* (NC, 51).

Тактика фактичного бокового зображення (4% – 16 прикл.), яка вказує на латеральний вимір горизонтальної осі зліва – справа, представляє у текстах письменниці просторову орієнтацією ЗБОКУ й реалізується через вирази *to the right /*

to the left, to one side of them / to the other, to either side of her, to one side...to the other, прикметник й іменник *side* напр., *She takes a small unsignposted turning, down to the right* (NC, 280). У зазначеному прикладі поворот управо представлений іменником *turning* «поворот» і виразом *to the right* «справа».

Отже, динамічна стратегія зображення простору, а саме стратегія фактичного руху, втілюється в художніх текстах М. Дреббл тактиками динамічно-послідовного зображення простору, зображення руху відносно КОНТЕЙНЕРА, зображення руху угору й униз, динамічно-бокового зображення, руху вперед і назад. У подальших розвідках планується розглянути стратегії панорамного зображення простору.

Література:

1. Белехова Л. І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект: Дис. ... д-ра філол. Наук: 10.02.04 / Л. І. Белехова. – Київ, 2002. – 476 с.
2. Біскуп І. П. Кореляція концептотворення й категоризації: лінгвоіндуктивний підхід / І. П. Біскуп // Мовні і концептуальні картини світу. Вип. 43. Частина 1 / Відп. ред. А.Д. Белова / Ред. кол. В. Б. Бурбело; І. О. Голубовська; Н. Ю. Жлуктенко; В. І. Ка-рабан. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2013. – С. 106–113.
3. Бондаренко Я. О. Вербалізація когнітивної діяльності в кінодіалозі (на матеріалі американського телесеріалу «Мислити як злочинець» / Я. О. Бондаренко // Наукові записки. Серія «філологічні науки». Ніжинський держ. ун-т імені Миколи Гоголя / відп. ред. проф. Г.В. Самойленко. – Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – Кн. 1. – С. 92–95.
4. Вороб'єва О. П. Вирджинія Вульф в аспекті мовної особистості: когнітивний етюд / О. П. Вороб'єва // Матеріали І-ої Між-дунар. науч. конф. «Язика и транснациональные проблемы» / Отв. Ред. Т. А. Фесенко. – М., Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина, 2004. – Т. II. – С. 50–55.
5. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. Изд. 5-е. – М.: ЛКИ, 2008. – 288 с.
6. Погодаева Е. А. Репрезентация когнитивного стиля современного делового человека в текстах деловой прессы: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.19 «Теория языка» / Е. А. Погодаева. – Барнаул, 2009. – 177 с.
7. Сборник С. П. Вербалізація візуально-топологічного сприйняття англomовного автора / С. П. Сборник // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. – Вип. 51. – С. 85–87.
8. Тарасова І. А. Поэтический идиостиль в когнитивном аспекте [Электронный ресурс]: монография / И. А. Тарасова. – 2-е изд., перераб. – М.: ФЛИНТА, 2012 – 196 с.
9. Ходоренко А. В. Когнитивный стиль мышления языковой личности (на примере наименований групп лиц) / А. В. Ходоренко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, № 936. Серія Філологія. Випуск 61. – Харків, 2011. – С. 81–85.
10. Юдина Н. В. О возможной связи когнитивных стилей и некоторых языковых процессов / Н. В. Юдина // Вопросы когни-тивной лингвистики. – № 1. – 2006. – С. 61–68.
11. Hansen T. Cognitive stylistics: Style and cognition in Mrs. Dalloway / T. Hansen // Texts and Minds: Papers in Cognitive Poetics and Rhetoric / Alina Kwiatkowska (ed.). – Frankfurt am Main, etc.: Peter Lang, 2012. – P. 71–84.
12. Marotta G. Space in Language / G. Marotta // Proceedings of the Pisa International Conference // Giovanna Marotta, Alessandro Lenci, Linda Meini, Francesco Rovai. – Pisa: Edizioni ETS, 2010. – P. 13–25.

Список джерел ілюстративного матеріалу

13. Drabble M. A Natural Curiosity. – New York: Penguin Books, 1990. – 309 p.
14. Drabble M. The Witch of Exmoor. – Harmondsworth: Penguin Books, 1997. – 276 p.

УДК 811.111'27

О. С. Сокирська,

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», м. Київ

ВЗАЄМОДІЯ ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНИХ І ПРОСОДИЧНИХ ЗАСОБІВ У ВИРАЖЕННІ ВІДМОВИ В АНГЛІЙСЬКОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ МОВЛЕННІ

У статті на основі результатів аудитивного аналізу описано специфіку взаємодії засобів різних рівнів мови під час реалізації висловлень відмови в англійському діалогічному мовленні. Узагальнено закономірності просодичного супроводу лексико-граматичних і синтаксичних засобів мови та їхній вплив на рівень актуалізації емоційно-прагматичного потенціалу висловлення відмови.

Ключові слова: англійське діалогічне мовлення, висловлення відмови, засоби різних рівнів мови, емоційно-прагматичний потенціал.

THE INTERACTION OF LEXICO-GRAMMATICAL AND PROSODIC MEANS IN THE REFUSAL UTTERANCE ACTUALIZATION IN ENGLISH DIALOGUE SPEECH

In the article on the basis of auditory analysis the author outlines the specificity of language means' interaction and their participation in the refusal utterances actualization in English dialogue speech. The research is conducted taking into account the refusal utterances' main characteristics as well as the scheme of possible variants of definite classes of refusal utterances generated in the recipient's mind, necessary for the experimental study of sociolinguistic peculiarities of utterances prosodic organization. The author focuses on the interplay of prosodic, lexico-grammatical and syntactic means as well as their influence on the degree of refusal utterances' emotional and pragmatic potential.

Key words: English dialogue speech, refusal utterance, language means, emotional and pragmatic potential.

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ЛЕКСИКО-ГРАММАТИЧЕСКИХ И ПРОСОДИЧЕСКИХ СРЕДСТВ В ВЫРАЖЕНИИ ОТКАЗА В АНГЛИЙСКОЙ ДИАЛОГИЧЕСКОЙ РЕЧИ

В статье на основе результатов аудитивного анализа описывается специфика взаимодействия средств разных уровней языка в процессе реализации высказываний отказа в английской диалогической речи. Автор обобщает закономерности просодического сопровождения лексико-грамматических и синтаксических средств языка, а также их влияние на уровень актуализации эмоционально-прагматического потенциала высказывания отказа.

Ключевые слова: английская диалогическая речь, высказывание отказа, средства разных уровней языка, эмоционально-прагматический потенциал.

Упродовж усієї історії розвитку лінгвістичної науки значна увага науковців приділялась вивченню питань міжособистісної комунікації. Важливе місце серед них посідає проблема правильного породження і сприйняття емоційного мов-

лення. У межах її вирішення особливої ваги набуває дослідження участі засобів різних рівнів мови у вираженні смислу англословних висловлень відмови як одного з найбільш частотних видів емоційних висловлень.

Тому метою цієї праці є встановлення шляхом аудитивного аналізу особливостей взаємодії просодичних і лексико-граматичних засобів у вираженні відмови в англійському діалогічному мовленні.

Вивчення специфіки просодичного супроводу лексико-граматичних засобів вираження відмови проводилося з урахуванням обґрунтованих нами [1] чотирьох класів висловлень відмови, диференційованих за причинами їх породження: «не хочу», «не можу», «хочу, але не можу», «можу, але не хочу», а також провідних лінгвістичних ознак актуалізації різних типів і видів висловлень відмови [2].

Так, установлено, що, незалежно від соціокультурного статусу мовця і рівня емоційно-прагматичного потенціалу висловлення, характерною особливістю експліцитної відмови є вживання у структурі розповідних речень заперечної частки *not* у поєднанні зі службовим дієсловом та лексичними одиницями, які мають значення бажання, потреби тощо: *want, fancy, like, feel like, wish for, interest, care, need, know, induce* та ін. Взаємодія вказаних лексико-граматичних засобів із просодичними може бути проілюстрована такими прикладами:

(1) – ...*Look at your hands. And look at your mouth. What IS that truck?*

– *I don't know, aunt.* (низький соціокультурний рівень) [10, с. 2];

(2) *Mum, I've told you. I don't need to be fixed up → with...* (середній соціокультурний рівень) [5, с. 11].

На просодичному рівні наведені лексичні одиниці оформлюються спадним термінальним тоном з малою чи зменшеною швидкістю зміни напрямку його руху або фразовим наголосом. При цьому все висловлення відмови має правильну/регулярну ритмічну організацію та сповільнений темп вимовляння. Крім того, особливістю таких висловлень є просодичне виділення у відмові не лише повнозначного дієслова, але й службового (*'don't like, 'don't need, 'don't want*), яке в реченнях-констатаціях, зазвичай, не наголошується.

Серед лексичних одиниць, типових для розглядуваних висловлень, були зафіксовані дієслова із семантикою відмови, типу *decline, refuse, hate, loathe, refrain, deny, turn down, reject, dismiss* тощо, напр.: ...*I en'tirely decline* to be *'mixed up in your life*... [14, с. 92]; *Oh no! I loathe listening.* [13, с. 35]. Як видно з прикладів, актуалізація відмови супроводжується на просодичному рівні оформленням аналізованих лексичних одиниць спадним ядерним тоном та наявністю негативного середнього або розширеного тонального інтервалу на ділянці «передтермінальна частина – ядро», що надає дієслову статусу семантичного центру висловлення і показує категоричність мовця.

Висловлення відмови із середнім або високим рівнем емоційно-прагматичного потенціалу вирізняються вживанням заперечних та інтенсифікуючих прислівників (*never, hardly, possibly, absolutely, simply, entirely, quite, so, really, too, very*), які, у свою чергу, є характерними для висловлень, що складаються з декількох інтонаційних груп, і вживаються у складі саме тих інтонаційних груп, які пояснюють причину відмови, напр.:

(1) *I don't think I like American inventions, Arthur. I am quite sure I don't.* (високий соціокультурний рівень) [12, с. 39];

(2) *«No, → no. I reckon it wouldn't hardly do, Ben.»* (низький соціокультурний рівень) [10, с. 14].

Крім того, відмові властиве вживання у структурі їх висловлень якісних оцінних прикметників з негативною конотацією, які розкривають причину відхилення мовцем почутого: *impossible, indifferent, dreadful, ridiculous, awful, ghastly, complete, utter, terrible* тощо, напр.:

«*You see, I am afraid that would be impossible.*» (низький соціокультурний рівень) [7, с. 137].

Завдяки підсиленню просодичними засобами семантичної ваги оцінного прикметника, рівень емоційно-прагматичного потенціалу висловлень підвищується до середнього або високого. У всіх розглянутих випадках актуалізації цих прикметників було зареєстровано високий та середньо-підвищений спадний ядерний тон зі зменшеною швидкістю зміни напрямку його руху або актуалізацію ковзної шкали. При цьому значна частка оцінних прикметників, реалізованих у висловленнях відмови, мала у своїй структурі негативний афікс, типу *un-, in-, im-, -il, mis-, dis-, -less* та ін., напр.:

– *Uncle Jack, you are not going to refuse your own brother's hand?*

– *Nothing will induce me to take his hand. I think his coming down here is disgraceful* [13].

Крім того, у висловленнях з експліцитною відмовою, можуть уживатися ідіоматичні та фразові вирази, які містять сему відмови, напр.: *have nothing to do with, it is none/it isn't any of your business, to be afraid, to be out of the question, nothing of the kind, wouldn't do any good* тощо: *-Tisn't any of your business, maybe* [10, с. 6]; *-It's none of your business», I said hoity-toity* [5, с. 27].

Слід звернути увагу на заперечні займенники *nothing, no, none, neither, neither... nor, either, any, anything, anyone, anybody* і т. ін., використовувані мовцями усіх соціокультурних рівнів, які, підсилюючись просодичними засобами, надають відмові беззаперечності та остаточності, напр.:

I have none to give, the Ghost replied. || [4, с. 22].

Іншим засобом вираження відмови, зафіксованим в аналізованих висловленнях, є вживання вигуків *ah, oh, bah, my, damn, come on, no way* у поєднанні, переважно, зі словом *no* та експресивними лексичними одиницями типу *damned, humbug, for Heaven's sake, for God's sake, what on earth* тощо, напр.:

(1) «*Well, Gray, this is a shot in the ass. Could you hold it a day?*»

«*No way.*» [6, с. 399];

(2) «*None of your damned business* [6, с. 76].

З огляду на граматичні особливості висловлень відмови, слід також звернути увагу на використання модальних дієслів *can, could, need, have to, get to, must, may, might, will* та модальних висловів *had better, would sooner, would rather*, які можуть уживатися і із заперечною часткою *not*, і самотійно, напр.:

(1) → *My! I -We couldn't get him out, Tom. -And be sides, I wouldn't do any good; I -they'd catch him again.* (низький соціокультурний рівень) [10, с. 167];

(2) ...*I'm afraid I must go* || (високий соціокультурний рівень) [12, с. 20];

(3) «*What utter rubbish!* || *How dare you tell such lies!* ||!» (високий соціокультурний рівень) [9, с. 192].

Як бачимо, що у наведених прикладах, подібно до інших висловлень відмови, які мають експліцитну форму її вираження, прослідковується односпрямована взаємодія лексико-граматичних і просодичних засобів виділення семантично найвагомішого слова відмови (у цьому випадку модального дієслова). При цьому просодичні засоби виконують інтенсифікуючу функцію, акцентуючи значення модального дієслова наголосом або ядерним тоном, підвищенням інтенсивності вимовляння, пролонгацією ініціальних приголосних. Зазначимо також, що повне або часткове наголошення модальних дієслів, уживаних у стверджувальних реченнях, підвищує їхній емоційно-прагматичний потенціал до його середнього

рівня, а актуалізація в модальному дієслові спадного ядерного тону зі збільшеною швидкістю зміни напрямку його руху, якому передують середній або розширений позитивний чи негативний тональний інтервал, надає відмові високого рівня емоційно-прагматичного потенціалу. Завдяки описаній взаємодії з просодичними засобами, модальні дієслова передають емоційний стан мовця та його ставлення до комунікативної ситуації.

Розгляд особливостей синтаксичної будови висловлень відмови показав, що крім структури розповідних речень, вони також можуть мати структуру риторичних питань, окличних та наказових речень, у яких саме завдяки участі просодичних засобів і передається значення відмови. Наведемо приклади відмови, актуалізованої у формі риторичних питань: (1) «*Who'd be writing to you?*» *sneered Uncle Vernon, shaking the letter open with one hand and glancing at it.* (середній соціокультурний рівень) [8, с. 26]; (2) «*My sister P –to be your wife?*» || (високий соціокультурний рівень) [11, с. 85].

Як можна пересвідчитись із прикладів, причиною відмови у формі риторичних питань, яка передає критичну оцінку мовця щодо почутого або його категоричне незнання, є його негативні почуття та неприємні переживання, породжені почутою інформацією чи ставленням до слухача.

Вираження відмови у формі окличних речень має емоційний просодичний супровід, який надає їй категоричність: реалізація ступінчастої шкали з порушеною поступовістю, поступово спадних чи усічених ковзної та скандентної різновидів шкал, наявність перцептивних пауз, тональних інтервалів на різних ділянках інтонації, як це видно з наведених прикладів:

(1) «*What utter rubbish!*» [8, с. 192];

(2) «*And I P cannot have her sacrificed!*» || [11, с. 85].

Найвищим ступенем емоційності характеризуються ті висловлення, в яких реалізується високий спадний термінальний тон широкого діапазону, підсилений на сегментному рівні подовженням звуків, напр.:

(1) «*You will sit to me again?*»

«*Impossible!*» [14, с. 68]

(2) «*Fall! Fall! Why don't you fall?*»

«*I shan't!* | *Why don't you fall yourself?* ||» (низький соціокультурний рівень) [10, с. 67]

Усі аналізовані окличні висловлення відмови реалізуються з підвищеною або високою гучністю в розширеному чи широкому тональному діапазоні, висловлюючи неможливість виконання прохання, пропозиції тощо та одночасно виражаючи обурення мовця почутим.

За допомогою аудитивного аналізу також було зареєстровано інтонаційну модель, характерну для висловлень відмови, виражених у формі наказових речень, напр.:

(1) «*Professor – please –*»

«*Don't tell me P what I can and can't do, Potter. || Now get back to bed, all of you.*» || (високий соціокультурний рівень) [8, с. 195];

(2) «*Where are you staying? What's your phone number?*»

«*Not so fast, Gavin.*» || (середній соціокультурний рівень) [6, с. 136].

Проаналізовані висловлення, які мають структуру наказових та окличних речень, реалізуються, здебільшого, з високим рівнем емоційно-прагматичного потенціалу та набувають значення категоричного наказу, заборони, іноді погрози, і виражають почуття здивування, роздратування, обурення, невдоволення мовця та його бажання припинити розмову, зупинити певні наміри чи дії співрозмовника.

Розглянуті приклади свідчать про здатність просодичних засобів уточнювати зміст відмови шляхом передачі суб'єктивної, здебільшого, негативної оцінки мовцем предмета розмови, ситуації чи співрозмовника, та виражають беззаперечне небажання мовця або відсутність потреби продовжувати розмову.

З огляду на структурну організацію висловлень відмови, нами було зафіксовано актуалізацію таких засобів синтаксичного рівня мови:

1) повтори синтаксичних конструкцій, які на фонетичному рівні оформляються у вигляді повторів однієї й тієї самої моделі в суміжних інтонаційних групах, тобто утворюють паралелізм інтонаційної моделі: «*Oh, I couldn't, P I couldn't!*» || [11]; *I cannot rest, | I cannot stay, | I cannot linger anywhere.* || [4, с. 22];

2) еліптичні речення, в яких просодичні засоби не лише компенсують формально-змістові ознаки відмови, але й сигналізують про причину її породження, напр.: «*Can't, E Harry, sorry.*» *said Hagrid* [8, с. 186]; *Can't, Mars → Tom* || [10, с. 11];

3) речення умовного способу дії: «*Oh, | I don't think we could do that,*» *said Bridget, shocked.* [3, с. 40]; *I regret to → say, Miss Chiltern, | that I have no influence at all over my son. | – I wish I had* || [11, с. 73].

Деяким відмовам притаманна одночасна актуалізація декілька названих вище лексико-граматичних засобів, підсилення просодичними, напр.:

«*Do you still refuse to do this for me?*»

«*Of course I refuse. || I will have abso lutely nothing to do with it. || I don't care P what shame comes on you. || You deserve it all. || I should not be sorry P to see you disgraced, P publicly disgraced. || How dare you ask me, P of all men in the world, P to mix myself up in this horror? || ... Nothing will induce me P to stir a step to help you. || You have come to the wrong man. || Go to some of your friends. || Don't come to me.*» || [14, с. 923].

У поданому прикладі спостерігається одночасне вживання лексичних одиниць зі значенням відмови, заперечної частки *not*, заперечних займенників, інтенсифікуючих прислівників, повтору, наказової форми речення, риторичного запитання, префіксу з негативним значенням, оформлених емоційними просодичними засобами, за рахунок чого висловлення відмови набуває високого рівня емоційно-прагматичного потенціалу.

Іншим прикладом комплексної взаємодії лексико-граматичних і просодичних засобів вираження відмови високого емоційно-прагматичного потенціалу може слугувати уривок, побудований на повторі риторичних питань:

You want me to tell Robert P that the woman you expected P was not Mrs. Cheyeley, P but myself? || That it was I P whom you thought was concealed in a room in your house, P at half-past ten o'clock at night? You want me to tell him P that? – Oh, I couldn't, P I couldn't! || [11].

У наведеному прикладі рекурентне виділення наголосом модального дієслова *couldn't* сприяє переростанню контрольованого почуття стурбованості у слабо контрольований протест. При цьому ядерний наголос, актуалізований на модальному дієслові, свідчить про зростання рівня емоційності висловлювання до ступеня майже неконтрольованого почуття як реакції на почуте прохання.

Проведений аудитивний аналіз прикладів відмови дає підстави зробити висновок, що в експліцитних за формою вираження висловленнях, незалежно від соціокультурного рівня мовця, провідним чинником, який визначає їхню просодичну організацію, є саме лексико-граматична будова речення. При цьому просодичні засоби по відношенню до лексико-граматичних виконують підсилюючу функцію, надаючи висловленням середній або високий рівень емоційно-прагматичного потенціалу та однозначно актуалізуючи причину відмови: відсутність у мовця настрою, бажання, інтересу тощо або неможливість чи недоречність прийняття пропозиції, запиту, запрошення і т. ін. адресата; потреба висловити протилежну думку або аргумент чи уникнути відповіді; критична оцінка, ігнорування, іронія, роздратування, обурення, осуд, заборона, протест, наказ тощо. Завдяки зазначеній взаємодії, просодичні засоби набувають здатності виконувати і емпатичну функцію, яка привертає та загострює увагу на відмові, і сугестивну, за рахунок якої здійснюється вплив на слухача.

Отримані під час аудитивного аналізу результати можуть бути використаними у якості теоретичного підґрунтя для дослідження специфіки взаємодії засобів різних рівнів мови у вираженні різних типів емоційних висловлень.

Література:

1. Сокирська О. С. Статус, ознаки та особливості функціонування висловлювань відмови в англійському діалогічному мовленні / О. С. Сокирська // Мова і культура : [наук. журн.]. – К. : Вид. дім Д. Бураго, 2012. – Вип. 15, Т. VII (161). – С. 214–222.

2. Сокирська О. С. Систематизація ознак усної актуалізації висловлювань відмови в англійському діалогічному мовленні / О. С. Сокирська // Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – Вип. 118. – С. 292–295.

Список джерел ілюстративного матеріалу

3. Christie A. At Bertram's Hotel. [Electronic Resource] / A. Christie // N. Y. : HarperCollins Publishers Inc. – 2011. – Access Mode : <http://www.harpercollins.com/9780062073693/at-bertrams-hotel>.

4. Dickens Ch. A Christmas Carol [Electronic Resource] / Ch. Dickens // Planet PDF. – 2011. – Access Mode : http://www.ibiblio.org/ebooks/Dickens/Carol/Dickens_Carol.pdf.

5. Fielding H. Bridget Jones's Diary / Helen Fielding. – L. : MacMillan Publishers Ltd, Picador, 1997. – 157 с.

6. Grisham J. The Pelican Brief / John Grisham. – N. Y. : Island Books, 1992. – 436 p.

7. Groom W. Forest Gump / Winston Groom. – N. Y. : Pocket Books, 1994. – 248 p.

8. Rowling J. K. Harry Potter and the Philosopher's Stone / J. K. Rowling [Electronic Resource] // Scholastic. – 1999. – Access Mode : <http://thesis.umd.ac.id/datapubliknonthesis/EBOOK124.pdf>.

9. Rowling J. K. Harry Potter and The Chamber of Secrets [Electronic Resource] / J. K. Rowling // Scholastic Inc. – 1999. – Access Mode http://harrypotter.scholastic.com/excerpts/HP_Book2_Chapter_Excerpt.pdf.

10. Twain M. The Adventures of Tom Sawyer / Mark Twain. – N. Y. : Aladdin Classics, 2001. – 260 p.

11. Wilde O. An ideal husband / Oscar Wilde. – L. : Dover Thrift Editions, 2000. – 96 p.

12. Wilde O. Lord Arthur Savile's Crime & Other Stories / Oscar Wilde. – L. : J.R. Osgood, McIlvaine and Co., 1891. – 168 p.

13. Wilde O. The Importance of Being Earnest / Oscar Wilde. – Cambridge University press, 1999. – 126 p.

14. Wilde O. The Picture of Dorian Gray [Electronic Resource] / Oscar Wilde // Planet Monk Books. – 2013. – Access Mode <http://books.planetmonk.com/>.

УДК 81'374.73 : [811.411.21 + 811.161.2]

О. А. Соловйова,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

СТРУКТУРА ФУНКЦІОНУВАННЯ ФРАЗЕОСЕМАНТИЧНИХ ПОЛІВ БІНАРНИХ КОНЦЕПТІВ «ДОБРО-ЗЛО» СУЧАСНИХ АРАБСЬКОЇ І УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

У статті проаналізовано основні концепції функціонування фразеосемантичних полів бінарних концептів «ДОБРО-ЗЛО» (на матеріалі сучасних арабської і української мов), розглянуто ключові етичні категорії, в яких вони функціонують. Основний зміст дослідження становить аналіз різноманітних засобів вираження лексико-семантичних функцій концептів «ДОБРО-ЗЛО», що вказує на дуалістичну природу арабської і української фразеології.

Ключові слова: концепт, бінарні опозиції, фразеологічна одиниця, фразеологія, концептуальна категоризація, морально-етичні категорії.

PHRASEOLOGICAL AND SEMANTIC FIELDS' STRUCTURE FUNCTIONING OF BINARY CONCEPTS GOOD-EVIL IN MODERN ARABIC AND UKRAINIAN

The scientific paper is attempted to analyze the phraseological and semantic fields operation basic binary language concepts GOOD-EVIL (based on the modern Arabic and Ukrainian), examines its key ethical categories. The main scientific paper contents are to analyze the various means of expression of the lexical-semantic features concepts GOOD-EVIL that indicates the dualistic nature of Arabic and Ukrainian phraseology. This paper is also aimed for an intralingua analysis and tertium comparationis some phraseological units with others, non-phraseological formations, some lexical items, word-buildings and structural-semantic schemes. Binary language concepts GOOD-EVIL in our study may vary syntactically because of the same situation that can convey not only stylistic, but essentially different meaning.

Key words: concept, binary oppositions, phraseological unit, phraseology, conceptual categorisation, ethical-moral categories.

СТРУКТУРА ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ФРАЗЕОСЕМАНТИЧЕСКИХ ПОЛЕЙ БИНАРНЫХ КОНЦЕПТОВ «ДОБРО-ЗЛО» СОВРЕМЕННЫХ АРАБСКОГО И УКРАИНСКОГО ЯЗЫКОВ

В статье проанализированы основные концепции функционирования фразеосемантических полей бинарных концептов «ДОБРО-ЗЛО» (на материале современных арабского и украинского языков), рассмотрены ключевые этические категории, в которых они функционируют. Основное содержание исследования состоит в анализе различных средств выражения лексико-семантических функций концептов «ДОБРО-ЗЛО», что указывает на дуалистическую природу арабской и украинской фразеологии.

Ключевые слова: концепт, бинарные оппозиции, фразеологическая единица, фразеология, концептуальная категоризация, морально-этические категории.

Інші дієслівні перифрази, які виконують лексичну функцію, перебуваючи один з одним у конверсних відношеннях і по-різному оформлюють зв'язки між описуваними ситуаціями та їх учасниками [7, с. 19]. Фразеологізми на позначення концептів ДОБРО-ЗЛО в арабській і українській мовах у нашому дослідженні можуть синтаксично варіюватись через уявлення однієї і тієї самої ситуації, які можуть нести не лише стилістичне, але й суттєве «ідейне» навантаження, особливо у відображенні етичних категорій. Таке варіювання дозволяє зобразити людину пасивною, безпорадною перед тією, чи іншою силою, дією, подією, які трапляються, або спіткають його (الله مسب لوقي ام) «Поки грім не гряне – мужик не перекреститься; Поки грім не гряне – Хома не перекреститься»); або коли хочуть спонукати кого-небудь не хвалитися своїми благодіяннями – طشلاب بئحو نبي يوس «добрим ділом не кори; зробивши добро, не кайся (не дорікай, не давайся визнає)»; رحبالا هي جراو بي طلالا «Зроби добро та кинь його у море» (егип.) [2, с. 22]; або слугують попередженням для тих, хто вважає, що за добро завжди платять добром – ري خال غ رشا لالا «Корінь зла у вчиненні добрих справ» (ірак.). Укр.: за добрим ділом знаходишся, лихе саме нав'яжеться; не роби людям добра, не побачиши від них лиха, не зустрінеш зла» (йорд.). «Не роби добра, не прийде до тебе і зло» (йорд.), «قالت ل رشا لالا» «Не робиши добра, не зустрінеш зла» (йорд.), «قالت ل رشا لالا» «Зробиши добро, зустрінеш зло» (палест.). [2, с. 25-26]. Таким чином для дієслівних перифраз характерним є чергування «позитивних» та «негативних» емоцій на позначення концептів ДОБРО-ЗЛО, що дає нам підстави вважати дані фразеологізми дихотомією (поділ об'єму поняття на дві взаємовиключних частини), яку можна розглядати кризь призму бінарності.

Різноманітність синонімічних засобів вираження лексичних функцій слугує засобом створення експресивності [5, с. 105]. Саме розповсюдження багатьох дієслівних парадигм в лексичних функціях, які виражають ідеї «реалізації», «операційності» в формах імперативу свідчить, насамперед, про дидактичність, прескриптивність, які властиві фразеологічним одиницям на позначення бінарних концептів ДОБРО-ЗЛО.

Водночас фразеологічні вирази, які описують часткові ситуативні аспекти протиставлені іншим фразеологічним виразами можуть володіти «сентенціозністю», здійснюючи «дидактичну мету» набуваючи «узагальнюючо-повчального значення», тобто прислівниково-афористичні вирази (ПАВ). Саме ПАВ Ушаков В. Д. поділяє на прислів'я, в яких спостерігається семасіологічна ідіоматичність, та на афоризми, для яких характерна онімасіологічна ідіоматичність.

В нашому дослідженні саме арабські і українські фразеологічні вирази слугують важливим засобом увиразнення комунікативної експресії мовної системи, що становить судження релігійного, морально-етичного та побутового характеру, різноманітні повчання, спостереження або застереження. Наприклад: «رَبِّهِ دُرِّهِ» «Роби добро навіть лихим» (сир.). «رَبِّهِ دُرِّهِ» «Роби добро добрим та лихим, щоб знайти добрих» (лів.). «رَبِّهِ دُرِّهِ» «Роби добро добрим та лихим, щоб знайти добрих» (алж.). «رَبِّهِ دُرِّهِ» «Роби добро добрим та лихим, щоб знайти добрих» (йорд.). «رَبِّهِ دُرِّهِ» «Хто не буде боротись (букв.: не відштовхує несправедливості) зі злом, сам творитиме зло», вживається, щоб заохотити людину протидіяти злу [2, с. 33-34]. Укр.: злий з лукавим водились, та двоє у яму звалились; хто лихо думає, з тим лихий (сатана) думає; «رَبِّهِ دُرِّهِ» «Уникайте пекельного полум'я хоча б (за допомогою) половинки фініка» (лів.). [2, с. 43-44]; говориться, щоб заохотити людину чинити правильно та робити добрі справи. Укр.: сій добро, та й чекай добра; «رَبِّهِ دُرِّهِ» «Хто боїться іфрита (злого духа, демона), зустрінє його» (йорд.). «رَبِّهِ دُرِّهِ» «Хто боїться злого духа, зустрінє його», «رَبِّهِ دُرِّهِ» «Хто боїться мавпи, зустрінє її» (палест.). [2, с. 54-55], вживається, щоб охарактеризувати душевний стан людини, яка живе у полоні своїх безглузких страхів та ускладнює собі існування. Укр.: кому що ввижається, той того й страшиється.

Важливу текстоутворюючу роль несуть приказкові прискрипції, а саме: «... نَمُوِي آل طلالا» «Клянусь Аллахом, не увірє!... Та (людина), сусід якої не знаходиться у безпеці від його зла» (Хадіс) [2, с. 94]; «قَالَ نَبِيٌّ: مَنْ جَلَسَ إِلَى زَيْدٍ زَبَّانٍ أَوْ زَبَّانٍ إِلَى زَيْدٍ زَبَّانٍ» «Воістину, правдивість приводить до благочестя, і, воістину, благочестя приводить у рай» (Хадіс, Сахих аль-Бухарі, с. 341; Ріяд ас-саліхін, с. 45) [2, с. 102].

Таким чином для ПАВ характерним є використання таких образних мовних засобів, як опозиція, синтаксична симетрія, паронимазія, алітерація та ін., їх клішованість, стійкість та виокремлення тривіальних синонімічних засобів для передачі стійких та відтворюваних предикативних одиниць з повним або частковим переосмисленням [5, с. 106].

Фразеологічні вирази в арабській мові, які становлять повністю або частково переосмислені речення з повчальним чи узагальнюючим значенням можуть передавати різними способами свій зміст. Так ось у прислів'я «الْبَلَاءُ كَالْخَبْلِ الْخَفِيفِ» «Від правди не цураються, а з брехуном не знаються» (егип.) [2, с. 116] може засуджуватися негативне відношення до брехні. Укр.: мели, Іване, доки вітру стане; плети, плети, я чув таких, як ти; говорив Мирон рябої кобили сон; лепечи що хоч, аби губа не гуляла; говорить, що слина до губи принесе. Прислів'я типу – «نَبْلُ خُفِّ نَبْلٍ غَتَّ مَلْ إِذَا» «Якщо не переміг, то підмани» (ліван.) [2, с. 114] вживається, щоб показати, що хитрість та обдурювання іноді допомагають у важких ситуаціях. Укр.: оманю міста беруть; де омана, там і щастя. Цікавим виявилось те, що для арабів поняття «بَذَلَ» «брехня, наклеп» не рівнозначно поняттю «غَدَخَ» «обман» і, тим більш, «بَلَّغَ» «облудність, принадність, чарівність». Брехня – це «нещирість», «обмовлення», «камінь па пазуху». Обман – це спосіб у важкій ситуації вирішити для себе питання позитивно, що не обов'язково нестиме негативні наслідки для того, кого обманули. Арабське дієслово «بَلَغَ» та його похідні ще більше надають дії обману «позитивності». Воно, перш за все, означає «схоплювати, чіпляти кігтями». Стосовно людських взаємовідносин – «зачепити живу струну душі», «полонити, зачаровувати». Іншими словами, створювати ілюзії, міражі, які не мають реального підґрунтя для існування, але які приємні для слухача [2, с. 229-230].

Таким чином прислів'я може оцінювати ту чи іншу ситуацію «осудження» за допомогою іншої ситуації, яку прийнято використовувати як ідіоматичний засіб на позначення такого роду вад людини. Саме повсякденні ситуації, які слугують певним засобом осуду, повчання, застереження тощо, слугують об'єктом їх опису та поширення, оскільки багато фразеологічних виразів в арабській мові на позначення концептів ДОБРО-ЗЛО можуть включати в себе засоби реалізації певної дії чи явища.

В арабській мові широко вживані образні порівняння (مِثْلُ شَيْءٍ – ат-ташбіх), які розглядаються в арабській класичній науці про красномовність не як різновид тропу (مِثْلُ شَيْءٍ – аль-маджаз), а як один із засобів виразності (مِثْلُ شَيْءٍ – махасіну ль-калам), в яких не спостерігається «відхилення від первинного» значення, а за допомогою яких будь-яка властивість передається від того, у кого/що вона у надлишку, тому, у кого/чого її не вистачає. Зі структурної точки зору образні порівняння в арабській мові можна поділити на такі, в яких образ порівняння (مِثْلُ شَيْءٍ – мушаббах біхі) постає: 1) нерозповсюдженим, тобто вираженням словом, словосполученням або одним реченням; 2) розповсюдженим, розвернутим, складеним з декількох словосполучень, які становлять ланцюг образів або цілісну картину. Наведемо приклад таких розвернутих

образних порівнянь: «Язык – твій кінь: збережеш його, і він тебе збереже; зрадиш йому, і він тебе зрадить» [2, с. 20-121]; «Язык – це твій господар: будеш охороняти його, він збереже тебе, якщо ставитимешся до нього легковажно, то і він не поквитається з тобою» (ліван.). Вживається, щоб вберегти людину від покvapливих висловлювань та закликати її до стриманості у словах. Укр.: *язик мій – ворог мій: раніше розуму говорить; язик мій – ворог мій; язик – мій найтяжчий ворог; язиче, язиче, лихо тебе миче, в мені ти сидиши, а мені добра не зичиши; язик мельне, та й у кут, а губу натовчуть; мовчи, глуха, менше гріх; млин меле – мука буде, язик меле – біда буде; язичку, язичку, маленька ти штучка, а велике лихо робиши; дай язикові волю – заведе у неволю.* «Язык, як солодкі фініки, а руки – як дрова» (ірак.) [2, с. 131]; «Слова, немов мед, а справи, немов різки» (букв.: немов очерет) (Майдані). «Розсіялись, неначе сабейці» [2, с. 171-172], або «Зникнули, немов сабейці». Це прислів'я вживається, коли хочуть підкреслити, що яка-небудь біда, нещастя знищила щент що-небудь або кого-небудь. Укр.: *поклали (покидали, заколихали) бурку круті гірки.*

Зауважимо, що поширення образного порівняння в арабських фразеологічних виразах на позначення концептів ДОБРО-ЗЛО здійснюється зазвичай за допомогою приєднання до «головного» слова підрядного речення, найчастіше – означального, в основному – безсполучникового, а також підрядного мети, умови та ін. Таким чином образ порівняння постає у вигляді «ланцюжка», або у вигляді «грона».

Широко розповсюджені в арабській мові також побутові образні порівняння, предмет порівняння в багатьох з них непростий, що сприяє метафоризації «образу порівняння». Так, про людину, яка ставиться з любов'ю до своєї роботи чи професії, для якої не існує перешкод говорять: «يَدِ الْبِشْرِ حُورٌ وَلَوْ قُلَّ أَبْ مَلْ عَمَلًا يُقَدِّمُ الْإِجْرَ إِلَى الْإِبْرَةِ» (ег.) [6, с. 159]. Укр.: *добра пряха й на скибці напруде; діло майстра хвалить; дільника і діло боїться; що вхопить, то зробить; в умілого й долото рибу ловить; на що гляне, так тобі й учеше; майстер зна, що кобилиці робити.* «ثُمَّ لَيْسَ يَفْقَهُ يَفْقَهُ» [6, с. 168] Укр.: *стояти (стати) на дорозі кому-небудь; шлях (дорогу, стежку) заступити; стати поперек шляху; на переметі стати; зав'язати дорогу кому-небудь; (арх.) переп'ят устати; (інді образн.) перекопати дорогу; заорати (переорати) дорогу кому-небудь.*

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових досліджень у визначеному напрямі. В результаті проведеного аналізу фразеологічних одиниць арабської мови, нами були отримані дані про розподіл їх різноманітних розрядів в тих чи інших функціональних сферах, про їх структурно-семантичні особливості та ФСП. Так, для арабських ФО на позначення концептів ДОБРО-ЗЛО характерним є: 1) поширення бінарних опозицій фразеологічних виразів; 2) розвиненість синонімічних засобів передачі лексичних функцій; 3) відносно широке використання розвернутих образних порівнянь; 4) вираження «узагальнено-повчальних» смислів за допомогою прислів'їв та приказок. Саме засоби реалізації бінарних опозицій використовуються в значній мірі для образної передачі душевного стану людини, її почуттів, емоцій та переживань, внутрішнього світу тощо. Різноманітність українських перифрастичних засобів, широке використання дієслівних аналітичних конструкцій в формах імперативу надають багатьом фразеологічним одиницям риси дидактичності, в той час як арабські фразеологічні вирази використовуються як важливий стилістичний засіб, який виконує «ідейне» навантаження. Також, слід зазначити, що в розглянутих нами арабських ФО широко використовуються прийоми персоніфікації суб'єкта, зокрема у Корані переважають перифрастичні позначення Аллаха, а також ідіоматичні засоби конкретизації абстрактних понять. Саме наявність образних фразеологічних понять узагальненого характеру свідчить про двозначність, дуалістичну природу (бінарність) онтологічної сутності арабської фразеології, яку підкреслює її антропоцентрична спрямованість ФО. Однак, не дивлячись на неспорідненість та приналежність арабської і української мов до різних мовних груп, ФСП обох мов на позначення концептів ДОБРО-ЗЛО містить національно-специфічні реалії, що є характерними для арабомовної та україномовної спільноти. У подальшому нашому дослідженні доцільною виявляється необхідність дослідження семантики одиниць номінативного поля концептів ДОБРО-ЗЛО в мовній свідомості носіїв арабської і української мов.

Література:

1. Баранов Х. К. Арабско-русский словарь: Ок. 42000 слов. – 6-е изд., стереотип. /Х. К. Баранов. – М.: Изд. «Русский язык», 1984. – 944 с.
2. Лингвострановедческий словарь арабских паремий (с лексико-фразеологическими комментариями) /Е. В. Кухарева; Моск. гос. ин-т межд. отношений (ун-т), каф. языков стран Ближнего и Среднего Востока. – М.: МГИМО(У) МИД России, 2007. – 277 с.
3. Поликанов В. Ф. Краткий словарь популярных арабских пословиц из Йемена с их переводом и русскими соответствиями. – СПб. – Изд.-во ВИС, 2007. – 94 с.
4. Словник фразеологізмів української мови / Уклад.: В. М. Білоноженко та ін. – К.: Наук. думка, 2008. – 1104 с.
5. Ушаков В. Д. Некоторые вопросы внутризязыкового сопоставительного анализа фразеологических речений арабского классического языка / В.Д. Ушаков // Вопросы языкознания. 1992. – № 2. – С. 100–111.
6. Фавзи А. М., Шкляров В. Т. Учебный русско-фразеологический словарь: Около 900 фразеологизмов. – М.: Рус. яз., 1989. – 616 с.
7. Beeston A. F. L. Arabic historical phraseology. Supplement to written Arabic. An approach to the basic structures. Published by Cambridge university press, New York, USA, 1969. – 156 p.
8. Joyce Akesson. Arabic Proverbs and Wise Saying. Pallas Athena Distribution, Lund, Sweden. Printed in the USA, 2011. – 229 p.

УДК 811.111'42

О. Г. Сторчак,

Харківський національний автомобільно-дорожній університет, м. Харків

СЕМАНТИКА ПОНЯТТЄВОГО КОМПОНЕНТУ КОНЦЕПТІВ HEAVY/ВАЖКИЙ І LIGHT/ЛЕГКИЙ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

Поняттєвий компонент концептів HEAVY і LIGHT складається з ядра, в яке входять когнітивні ознаки «великої ваги» і «малої ваги» відповідно, і двох шарів: перший шар концепту HEAVY містить 41 когнітивну ознаку, а концепту LIGHT – 34 когнітивні ознаки. У другому шарі концепти лексикалізовані синонімами.

Ключові слова: поняттєвий компонент, концепт, когнітивна ознака.

SEMANTICS OF CONCEPTUAL COMPONENT OF CONCEPTS HEAVY AND LIGHT IN ENGLISH DISCOURSE

The conceptual component of the concepts *HEAVY* and *LIGHT* consists of the nucleus, which includes the cognitive meanings of heavy weight and light weight correspondingly, and two layers: the first layer of the concept *HEAVY* comprises 41 cognitive meanings and the concept *LIGHT* – 34 cognitive meanings. The second layer is expressed by synonyms. In English-speaking culture the increase of the semantic fields of the lexemes heavy and light takes place through the formation of new meanings, which semantically enrich the words heavy and light, and new lexemes (*heft*, *hefty*, *lite*). The origin of the words is shown by the sequence «*heave* – *heavy* – *heft* – *hefty*», where the previous word motivates the following one. A new meaning has evolved in the previous word, and then a new form of word has come into existence. The semantic meanings of heavy and light penetrate into semantics of words that are not synonyms of heavy and light. These adjectives are antonyms with each other and with other words. So, the concepts *HEAVY* and *LIGHT* have interconceptual links with other concepts.

Key words: conceptual component, concept, conceptual meaning.

СЕМАНТИКА ПОНЯТИЙНОГО КОМПОНЕНТА КОНЦЕПТОВ HEAVY/ ТЯЖЁЛЫЙ И LIGHT/ ЛЁГКИЙ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ ДИСКУРСЕ

Понятийный компонент концептов *HEAVY* и *LIGHT* состоит из ядра, в которое входят когнитивные признаки «тяжеловесный» и «легковесный» соответственно, и двух слоёв: первый слой концепта *HEAVY* вмещает 41 когнитивный признак, а концепта *LIGHT* – 34 когнитивных признака. Во втором слое концепты лексикализованы синонимами.

Ключевые слова: понятийный компонент, концепт, когнитивный признак.

В когнитивной лингвистике и лингвокультурологии концепт рассматривается как основная единица отражения и интерпретации человеком физической и психической действительности. Когнитивная лингвистика выделяет в концепте такие компоненты, как понятие, образ, когнитивный импликационал и прагматический импликационал [16, с. 59–60], а лингвокультурология рассматривает концепт как многомерное информационное ментальное образование, в структуре которого выделяются три компонента – понятийный, перцептивно-образный и ценностный [13, с. 7; 14, с. 118; 15, с. 28; 17, с. 55].

Актуальность исследования понятийного компонента концептов *HEAVY*/ТЯЖЁЛЫЙ и *LIGHT*/ЛЁГКИЙ обусловлена тем, что эти концепты играют важную роль в формировании языковой и концептуальной картин мира. Объектом исследования является содержание и объём понятийного компонента концептов *HEAVY* и *LIGHT* в современном англоязычном дискурсе. Предметом исследования являются семантические признаки имён прилагательных *heavy*/тяжёлый и *light*/лёгкий, объективирующих концепты *HEAVY* и *LIGHT* в современном англоязычном дискурсе. Содержание и объём понятийного компонента лексем *heavy* и *light* изучаются нами посредством анализа их семантических признаков.

Понятие и значение являются продуктами мыслительной деятельности, но значение, по мнению Ю.С. Степанова, не является обобщением такого высокого уровня, как понятие и не включает в себя всех признаков объекта [18, с. 11–13]. Значение является материалом для оформления понятий, а понятие конденсирует лексические значения слова [21, с. 262]. Исследование этимологии имён прилагательных *heavy* и *light* позволяет выявить первичную семантику слов и исторические изменения в их структуре, проследить развитие значений и определить причины формирования новых значений. Мы установили, что объём и содержание лексем *heavy* и *light* претерпели значительные изменения в семантическом и грамматическом плане [20].

Значения «тяжеловесный» и «легковесный» зафиксированы в словарях индоевропейского праязыка и родственных языков. В древнеанглийском языке имя прилагательное *light* имело значения *not heavy*, *bright*, *wanton*, *pleasant*, *of little importance*, а имя *heavy* – значение *weighty*/«тяжёлый в буквальном смысле». Данные значения квалифицируются нами как первичная семантика исследуемых слов [19, с. 72].

Значение «лёгкий, легковесный» лексемы *light* (*adj.*) легло в основу новых значений, например, *cheerful*/«весёлый» в сложном слове *light-hearted*; *unimportance*/«незначительность; неважность» в словосочетании *make light of*; *dizzy*/«испытывающий головокружение» в составном прилагательном *light-headed*; *thievish*/«вороватый; нечистый на руку» в составном прилагательном *light-fingered*; *light-skirts* в смысле *woman of easy virtue*; значение *lightweight*/«легковес; легковесный» применительно к кулачным бойцам и лошадям на скачках, а также значение *inconsequential*/«непоследовательный; несущественный».

Прилагательное *heavy* обогатилось новыми значениями *weary*/«усталый, утомлённый», *clumsy*/«неуклюжий, грубый», *overbearing*/«властный, властолюбивый», *profound*, *serious*/«сильный, глубокий, серьёзный» и др. [6, *heavy*]. В конце 1960-х – начале 1970-х годов в Англии и США появился новый жанр рок музыки *heavy metal*. Увеличение области применения слов *light* и *heavy* привело к обогащению лексем значениями.

Анализ показывает, что в исторической ретроспективе последовательность слов *heave*, *heavy*, *heft*, *hefty* отражает очередность их появления, когда значения предыдущего слова мотивировали значения последующего. В современном английском языке слово *heave* принадлежит к категориям глагол и существительное, *heavy* – существительное, прилагательное и наречие, *heft* – существительное и глагол, *hefty* – прилагательное. Слово *light* принадлежит к четырём грамматическим классам – прилагательному, существительному, глаголу и наречию. Лексическая единица *lite*, произошедшая от *light* (*adj.*), засвидетельствована в 1962 году как имя прилагательное в значении «лёгкий, облегчённый». В процессе развития лексема *light* вошла в список наречий, а лексема *heavy* дополнила такие грамматические классы, как имя существительное и наречие. Лексема *hefty* применяется для описания признаков физического плана, а лексема *lite* применяется только в названиях продуктов питания и напитков (*lite beer*, *lite sour cream*), свидетельствуя о низком содержании холестерина и калорий в продукте. Семантические приращения способствовали изменению статуса слов как частей речи.

Лексема *light* содержит также значение «светлый», а лексема *heavy* (*adj.*) содержит значения *gloomy*/«тёмный, мрачный» [2, *heavy*¹ 8] и *somber*/«мрачный» [7, *heavy* 25]. Связь оппозитивных лексем носит системный характер, распространяясь на широкий диапазон значений, и сдвиг в семантике одного слова сопровождается аналогичными изменениями в семантике другого слова.

Признак тяжести или лёгкости объективируется не только исследуемыми лексемами, но и лексическими единицами, словарные дефиниции которых содержат семантические признаки прилагательных *heavy* и *light*, например, *tapestry* (*heavy cloth*), *pile*¹ 8 (*a heavy wooden, stone, or metal post, used to support something heavy*) [4] и под. Значит, концепты *HEAVY* и *LIGHT* принимают участие в порождении значений других слов. Взаимосвязь изучаемых концептов с другими концептами позволяет выявить новые когнитивные признаки в содержании концептов *HEAVY* и *LIGHT*.

Анализ приведенных в толковых словарях [5; 11] дефиниций квалификативного имени прилагательного *heavy* позволил выделить 41 семантический признак лексемы *heavy* (тяжёлый), например, *of considerable weight* [*a heavy load*]; *of more than a usual weight* [*heavy woolens*; *heavy water*] *or amount* [*heavy expenses*] *or force* [*a heavy storm*] *or size* [*heavy guns*] и под. В словарях синонимов [1; 3; 10] приводится 91 синоним лексической единицы *heavy*. Эти слова уточняют семантические при-

знаки прилагательного *heavy*. В толковых словарях разграничиваются импликации и коннотации прилагательных *heavy*, *weighty*, *ponderous*, *cumbersome*, *massive*. Если *heavy* осмысливается как качество объекта, характеризующегося относительно большой тяжестью, высокой плотностью, интенсивностью, большим количеством, и содержит коннотации «давление на чувства, мышление, сознание, дух», то *weighty* предполагает наличие абсолютной тяжести и содержит коннотации «большой важности, большого влияния» [3, с. 408–409]. Лексема *cumbersome* подразумевает наличие тяжести и громоздкость, из-за которых трудно работать с объектом, и содержит коннотацию «большой, громоздкий». Слово *ponderous* характеризует что-либо тяжёлое из-за размеров и содержит коннотацию «вымученный, доставшийся с трудом». Лексема *massive* указывает на большие размеры и неделимость объекта, передавая коннотацию «выразительный по размерам».

Расширение значений происходит за счёт как денотативной, так и коннотативной составляющей. К денотативным (обязательным) относятся: для номинативной единицы *weighty* – *heaviness as an absolute quality* / «абсолютная тяжесть»; для *cumbersome* – *a heaviness and bulkiness that make for awkward handling* / «тяжесть и громоздкость, из-за которых трудно работать с объектом»; для *ponderous* – *very heavy because of size or bulk* / «тяжёлый объект из-за размеров»; для *massive* – *largeness and solidity* / «большие размеры и неделимость объекта». К коннотативным концептуальным признакам относятся: для номинативной единицы *weighty* – *great importance or influence* / «большой важности, большое влияние»; для *cumbersome* – *unwieldiness* / «большой, громоздкий»; для *ponderous* – *a laboured or dull quality* / «вымученный, доставшийся с трудом»; для *massive* – *an impressiveness due to great magnitude* / «выразительный из-за больших размеров». В тезаурусах [5; 9; 12] для прилагательного *heavy* приводятся 83 синонима: [*weighty*] Syn.: *bulky, massive, cumbersome, unwieldy, ponderous, huge, overweighed* и под. [*viscous*] Syn.: *dense, viscid, syrupy, thick*; [*burdensome*] Syn.: *troublesome, oppressive, vexatious, disturbing* и т.д. [5, Т-25; 9; 12].

В словарях антонимов [1; 10] приводятся следующие антонимические корреляты для *heavy*: *light, buoyant, slight, airy, little, small, inconsiderable, unimportant, insignificant, minimal, shallow, animated, brisk, trivial, trifling, nugatory, paltry, petty, inconsequential, cheerful, happy*.

Для лексемы *light* (лёгкий) в толковых словарях [5; 11] приведены 34 семантические признака: *having little weight, not heavy; having little weight for its size, volume or low specific gravity; below a usual, correct or defined weight [a light coin]* и под. В словарях синонимов [1; 10] приводятся 57 синонимов, уточняющих значения прилагательного *light*: *buoyant, of little weight, weightless, easy, porous, spongy, well leavened (said of bread), loose, sandy (said of soil), unencumbered, unburdened, free from impediments, slight* и под. В тезаурусах [5; 8; 9] приводятся ещё 34 синонима, которые имеют минимум один общий семантический признак с прилагательным *light*: *effervescent, resilient, animated, blithe, cheerful, elated, hopeful* и под. [5, Т-34; 8; 9]. В словарях антонимов [1; 10] приводятся следующие антонимические корреляты для *light*: *heavy, weighty, burdensome, massive, depressed, sad, sorrowful, gloomy, murky, misty, dusky, morose, sullen, weary, wearied, serious, ponderous, cumbersome, cumbrous, unwieldy, dense, solid, thick* и т.д.

Значения лексем *heavy* и *light* образуют антонимичную пару не только между собой, но и с другими именами прилагательными: *heavy* – *slight, strong* – *light, loud* – *light, rich* – *light, big* – *light, solemn* – *light, harsh* – *light, great* – *light*. Парность значений является характеристикой концептуализации по весу.

Таким образом, в английском языке лексемы *heavy* и *light* являются унаследованными и мотивированными с точки зрения лексикографической истории. Понятийное измерение концептов *HEAVY* и *LIGHT*, лексикализованных в английском языке ключевыми словами *heavy* и *light*, представлено схематично ядром и двумя слоями. Ядро составляют первичные когнитивные признаки «тяжеловесный» и «легковесный, светлый» соответственно. Первый слой, имеющий своим основанием дефиниции словарей, включает в себя 41 когнитивный признак для концепта *HEAVY* и 34 – для *LIGHT*. Второй слой расширяет границы концепта признаками синонимов, антонимов и слов из тезаурусов, расширяя концептуальное поле за счёт потенциально возможных когнитивных признаков. Дальнейшее исследование концептов *HEAVY* и *LIGHT* целесообразно направить на изучения синергетического взаимодействия компонентов концептов.

Литература:

1. A Dictionary of Synonyms and Antonyms / [by J. Devlin]. – Toronto : Popular Library, 1961. – 384 p.
2. ABBYY Lingvo 12 – Электронный словарь ABBYY Lingvo 12, вып. 12.0.0.356.
3. Crabb's English Synonyms. – London, Boston, Melbourne, Henley : Routledge & Kegan Paul, 1982. – 716 p.
4. LDOCE – Longman Dictionary of Contemporary English [Электронный ресурс]. – 4th ed., updated. – Pearson : Longman, 2005.
- 2. «электрон. опт. диска (CD-ROM).
5. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language. – Danbury, CT : Lexicon Publications, Inc. 1993. – 1248 p.
6. OED – Online Etymology Dictionary [Электронный ресурс]. – Режим доступа к словарю : <http://www.etymonline.com>.
7. RHUD – The Random House Unabridged Dictionary [Электронный ресурс]. – Random House, Inc., 2009. – Режим доступа к словарю : <http://dictionary.reference.com/browse/heavy>.
8. Roget's International Thesaurus. – 4th ed. – N.Y. : Harper & Row Publishers, 1984. – 1317 p.
9. Roget's Thesaurus of Synonyms and Antonyms / [by Peter Mark Roget]. – Chicago : Wilcox & Follett, 1972. – 201 p.
10. The Pan Dictionary of Synonyms and Antonyms / [edited by L. Urdang, M. Manser]. – 2nd ed. – London, Sydney : Pan Books, 1981. – 346 p.
11. Webster's New World Dictionary of American English. – 3rd college ed. – MacMillan USA, 1994. – 1574 p.
12. Webster's New World Thesaurus / [by Charlton Leird]. – A Meridian Book, New American Library, Times Mirror, 1975. – 678 p.
13. Воркачёв С. Г. Вариативные и ассоциативные свойства телесных лингвоконцептов / Воркачёв С. Г. – Волгоград : Парадигма, 2005. – 214 с.
14. Иная ментальность / [Карасик В. И., Прохвачева О. Г., Зубкова Я. В., Грабарова Э. В.]. – Волгоград : Перемена, 2004. – 356 с.
15. Карасик В. И. Языковые ключи / В. И. Карасик. – Волгоград : Парадигма, 2007. – 520 с.
16. Никитин М. В. Развернутые тезисы о концептах / М. В. Никитин // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2004. – № 1. – С. 53–64.
17. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
18. Степанов Ю. С. Основы общего языкознания / Ю. С. Степанов. – М. : Просвещение, 1975. – 271 с.
19. Сторчак О. Г. Концепты ТЯЖЁЛЫЙ и ЛЁГКИЙ в современном англоязычном дискурсе : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Сторчак Олег Григорьевич. – Харьков, 2011. – 221 с.
20. Сторчак О. Г. Этимология англоязычных слов *HEAVY* и *LIGHT* / О. Г. Сторчак // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : Філологічні науки. – Вип. 29. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2012. – С. 219–222.
21. Языкознание: большой энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – 2-е изд. – М. : Большая Рос. энциклопедия, 1998. – 685 с.

Т. В. Угрин,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

LE FONCTIONNEMENT ET LA TYPOLOGIE DES REPRÉSENTATIONS INTERCULTURELLES

Le présent article s'interroge sur le fonctionnement et la typologie des représentations socio-discursives et se focalise sur l'analyse des représentations interculturelles du point de vue pluridisciplinaire. Une attention particulière est accordée au rôle des médias dans la construction de l'ethnoscio-culture. Enfin, des stéréotypes intercommunautaires sont passés au crible.

Mots-clés: représentation interculturelle, ethnoscio-culture, stéréotype, endogène, exogène.

«ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ТИПОЛОГІЯ МІЖКУЛЬТУРНИХ РЕПРЕЗЕНТАЦІЙ»

У даній роботі досліджено функціонування і типологію соціо-дискурсивних репрезентацій, особлива увага надається міждисциплінарному аналізу міжкультурних репрезентацій. У статті розглянуто роль медіа у формуванні етносоціокультури та представлено типи міжкультурних стереотипів.

Ключові слова: міжкультурна репрезентація, етносоціокультура, стереотип, ендогенний, екзогенний.

«FUNCTIONING AND TYPOLOGY OF INTERCULTURAL REPRESENTATIONS»

The present article studies the functioning and the typology of socio-discursive representations, in particular the intercultural representations, within an interdisciplinary approach. It examines the role of media in the formation of ethnoscio-culture and describes the classification of the intercultural stereotypes.

The intercultural studies have emerged in France in the 1970s as a branch of the teaching French as a foreign language methodology. Since then they have integrated a series of allied fields of study, such as cognitive linguistics, social psychology, and discourse analysis, that is why the interdisciplinary approach was adopted in this paper in order to describe the concepts of the intercultural representation and the ethnoscio-culture, to single out their main characteristics, and to analyze the causes and the conditions of their emergence. The intergroup stereotypes and the main fields of the intercultural representations are also considered in this analysis.

This article may serve as a theoretical background for further practical research on the intercultural representation's functioning in the media discourse.

Key words: intercultural representation, ethnoscio-culture, stereotype, endogenous, exogenous.

«ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ И ТИПОЛОГИЯ МЕЖКУЛЬТУРНЫХ РЕПРЕЗЕНТАЦИЙ»

Данная статья посвящена изучению функционирования и типологии соціо-дискурсивных репрезентацій, при этом особое внимание уделяется междисциплинарному анализу межкультурных репрезентацій. В работе рассмотрено роль медиа в формировании этносоціокультуры и исследовано типы межкультурных стереотипов.

Ключевые слова: межкультурная репрезентация, этносоціокультура, стереотип, ендогенный, екзогенный.

Malgré l'existence de nombreuses recherches consacrées à l'analyse du discours, l'étude de son aspect cognitif reste actuelle de nos jours, surtout si elle se fait dans un contexte pluridisciplinaire.

L'actualité de cette recherche réside dans une approche interdisciplinaire à l'étude des représentations socio-discursives, et des représentations interculturelles en particulier. Elle s'explique par l'actualité des recherches dans le domaine la psychologie sociale (J.-Cl. Abric, N. Blanc, P. Moliner, S. Moscovici etc.); de la sociolinguistique et de la linguistique cognitive (R. Amossy, H. Boyer, A. Herschberg Pierrot, G. Matsioux, D. Moore, G. Zarate etc.); des études interculturelles (M. Abdallah-Preteceille, L. Grychaeva, J.-R. Ladmiral, E. M. Lipiansky, L. Porcher, L. Tsourikova etc.); l'analyse du discours et la linguistique textuelle (N. Aroutunova, M. Bakhtine, S. Bonnafoeu, Cl. Chabrol, P. Charaudeau, A.-M. Houdebine-Gravaud, S. Moirand, M. Temmar etc.).

L'intérêt du présent travail consiste en le rapprochement de la théorie sociologique des représentations sociales avec les théories linguistiques de l'analyse du discours et les études interculturelles.

L'objectif que nous nous posons est d'analyser la notion de représentation interculturelle et ses sous-types ainsi que d'étudier son fonctionnement dans le discours médiatique qui constituent donc **l'objet de cette étude**.

La notion de l'*interculturel* fait son apparition en France dans les années 1970 dans le cadre de la didactique du français langue étrangère et elle implique «une démarche didactique conçue pour favoriser une pleine reconnaissance et une mise en relation des différentes cultures présentes dans l'école du fait des origines diverses des enfants» [Coste, 1994 cité in 9, p. 91]. Ainsi, toute société est-elle reconnue comme étant une entité multiculturelle qu'il s'agit de transformer en un lieu d'échanges et de rencontres interculturelles, de croiser plusieurs cultures et de ce fait les enrichir et les rendre complémentaires.

L'*interculturel* est devenu depuis non seulement un objet d'investigations scientifiques, mais aussi, pour beaucoup d'entre nous, un vécu personnel : «Nous sommes aujourd'hui tous dotés d'une identité à deux composantes majeures : l'international et le patrimonial, le changement (avenir) et l'héritage, la transformation et l'appartenance, la planète et le pays, la «proximité du lointain» (Heidegger)» [1, p. 3].

Cette quête éternelle d'autres cultures, d'autres systèmes de référence n'est pas nouvelle. Sans doute un homme primitif était-il déjà à la recherche d'un Autre. Mais cet Autre n'a peut-être pas été aussi facile d'accès que de nos jours. Ainsi, nous n'avons plus besoin de quatre-vingts jours pour faire le tour du monde, d'énormes progrès techniques ont relativisé les notions de temps et d'espace. La construction de l'Europe supranationale vise, entre autre, la richesse culturelle et la promotion des échanges.

Malgré tous ces changements récents, la plupart de gens ne connaissent l'étranger que de manière indirecte. Faute de moyens ou de temps, ou pour d'autres raisons encore, nous ne venons pas souvent faire des rencontres directes avec des pays lointains ou même voisins. On finit par s'en créer une opinion fondée sur quelques bribes d'information – souvent d'ordre du stéréotype – trouvées ici et là, dans les images que les médias nous proposent pour la plupart. Ainsi, comme le suggère Isabelle Veyrat-Masson dans un ouvrage collectif consacré aux stéréotypes nationaux en Europe, «le monde de la vitesse et de l'information n'a pas fait disparaître conformisme et répétition! Il en est peut-être, par un curieux paradoxe, le meilleur des agents...» [11, p. 64].

Mais notre objectif ici ne consiste pas à inculper les médias de créer et de diffuser, de manière fort efficace, des «stéréotypes nationaux», des images stéréotypées de l'Autre. Ces images existaient bien avant la naissance des médias et l'expérience médiatique de ces usagers : «L'interculturalité n'est pas donnée par les médias, elle doit se construire dans leur consommation. Les médias sont occasions d'expérience interculturelle, ils ne sont pas interculturels *a priori*» [8, p. 193].

Les médias, en rendant les images de l'Autre plus accessibles et leur circulation plus facile, ne seraient donc pas porteurs d'*interculturel*, mais plutôt de clefs pour y accéder. Cette tâche n'est guère simple, elle peut se compliquer davantage dans la mesure où à notre héritage social, pour ainsi dire «traditionnel», s'ajoute un héritage médiatique, signe de modernité, créant ainsi

une forte imbrication des deux: «La part de l'imaginaire est grande dans les deux cas, et les configurations qui en découlent varient simultanément avec les individus et les cultures» [10, p. 225].

Qui plus est, de nos jours, les relations sociales et la vie culturelle se complexifient et se diversifient de plus en plus, d'où ce constat fait par Martine Abdallah-Preteceille: «Culture et identité se déclinent désormais au pluriel, et c'est cette pluralité qu'il faut prendre en compte, car c'est elle qui constitue désormais la norme» [1, p. 14].

La culture n'est pourtant pas une entité indépendante que l'on pourrait appréhender en dehors de son actualisation dans le social et de ses manifestations dans le communicationnel, bref en dehors de la «mise en scène de la vie quotidienne» [Goffman, 1973, cité in 1, p. 17]. C'est donc l'analyse de la vie sociale de l'individu – porteur d'une culture et de ses productions langagières – qui devrait rendre possible l'évolution des études culturelles. En ce qui nous concerne, nous allons aborder cette question à travers le prisme de la sociolinguistique et des représentations intercommunautaires en particulier.

Parmi les distinctions fondatrices de la théorie des représentations, nous voulons, tout d'abord, revenir à la différenciation des *représentations individuelles ou mentales*, qui sont des états mentaux d'un individu et donc des réalités intrapsychiques, et des *représentations sociales ou publiques*, qui sont des états collectifs s'imposant comme facilitateurs des relations sociales [5]. Les *représentations culturelles* font une partie majeure au sein des représentations socio-discursives et la question de l'interculturel, «ce cheminement de l'universel dans la multiplicité vécue des cultures» [8, p. 194], en est la clé de voûte.

Pour ce qui est du contenu des représentations (inter)culturelles, à la suite de l'analyse de la compétence ethnosocioculturelle et de la représentation de la francité proposée par Henri Boyer dans la revue *Le français dans le monde* [2, pp. 41-44], nous pouvons parler de l'existence de l'ethnosocioculture définie en tant qu'un «ensemble composite de traits constitutifs d'imaginaires collectifs» [ibid.]. Propre à toute communauté, elle doit être distinguée des connaissances encyclopédiques relatives au monde environnant. Ces dernières sont d'ordre référentiel, c'est un ensemble de savoirs à proprement parler, tandis que l'ethnosocioculture est d'ordre représentationnel, c'est une combinaison de représentations sociales partagées au sein de ladite communauté qui «fonctionne[nt] en discours sur le mode de l'implicite codé» [3, p. 7] et dont nous pourrions distinguer deux strates – patrimoniale et socioculturelle.

Le premier versant des représentations collectives à la base de l'ethnosocioculture – *une strate, ou un imaginaire, patrimonial(e)* – englobe tous les mythes, symboles, emblèmes nationaux qui font partie du patrimoine communautaire. Il fait preuve d'une très grande stabilité et notoriété, il est l'objet d'un consensus maximal et constitue le noyau représentationnel de l'imaginaire collectif d'une communauté donnée. Les «grandes dates», les «lieux de mémoire», les personnages, les mots et les phrases «célèbres» en font partie. A titre d'exemple, en parlant de la francité, nous pouvons mentionner le 14 juillet, Poitiers, Napoléon et «*Paris vaut bien une messe*», tandis que le 11 septembre, Manhattan, Hollywood et JFK nous feront penser aux Etats-Unis d'Amérique. C'est précisément ce versant de l'ethnosocioculture qui sert à souder l'identité communautaire, surtout dans les situations de communication interculturelle.

Le deuxième versant que, selon H. Boyer, nous pouvons appeler *strate socioculturelle* est constitué d'images plus ou moins récentes, souvent stéréotypées, qui nous renvoient au vécu social d'un groupe donné. Au sein de cette catégorie il importe, toutefois, de distinguer entre les images faisant preuve d'une stabilité relative – allant parfois jusqu'à plusieurs décennies –, telles que la représentation de la famille, de l'argent, du travail etc., et les représentations les plus récentes communément appelées l'*'air du temps*». Ces dernières sont les plus tangibles, sans doute aussi les plus spectaculaires puisque sujettes à des mises en scènes médiatiques, mais aussi les plus instables et susceptibles d'être modifiées. A la surface des représentations collectives, ces éléments reflètent les valeurs, les croyances et les positionnements collectifs qui régissent le vécu communautaire à un moment donné.

Dans la même perspective, nous parlons de *représentations endogènes* si le contenu représentationnel porte sur l'identité du groupe qui est à leur origine, et des *représentations exogènes* s'il porte sur d'autres groupes ou des étrangers vivant dans ce même groupe. Ces dernières sont aussi qualifiées de *représentations interculturelles*.

En parlant des **stéréotypes intercommunautaires**, que nous définissons comme des représentations intercommunautaires à caractère figé, nous pouvons établir deux traits caractéristiques qui leur sont propres, à savoir la construction de l'identité sociale d'un individu et le rôle-clé joué par le stéréotype dans la cohésion sociale d'un groupe. Instrument de catégorisation, le stéréotype permet de s'identifier à un groupe (endogroupe) ou de se différencier d'un groupe (exogroupe). Il apparaît, dès lors, que s'identifiant en tant que membre d'un groupe social, l'individu aurait tendance à accentuer les traits positifs de ce groupe, à le représenter en tant qu'unité plus homogène, plus soudée, ce qui lui permet de renforcer l'estime de soi en tant que membre du groupe en question: «Il existerait (...) une sorte d'attitude sociale générale tendant à favoriser l'*in-group* par rapport à l'*out-group*, et ceci indépendamment des rapports objectifs entre groupes et des motivations individuelles particulières» [7, p. 203].

De manière générale, cette situation de rencontre de plusieurs cultures peut engendrer des comportements différents, à savoir déclencher le mécanisme de la *mise en contraste* des deux groupes porteurs de cultures différentes qui accentue les écarts existant entre les groupes, «cha[que culture] se construi[san]t par la différence, par le «contre – l'autre» [4, p. 50]; de même que déclencher le mécanisme d'*assimilation* qui met en évidence des ressemblances entre les individus appartenant au même groupe.

Cette fonction ontologique d'auto-identification et d'identification de l'Autre se trouve donc complétée par la fonction de la culture dite instrumentale qui «facilite l'adaptation aux environnements nouveaux en produisant des comportements, des attitudes, c'est-à-dire de la culture» [1, p. 9].

Dans son essai de modélisation de l'imaginaire ethnosocioculturel collectif, basé sur un certain nombre d'enquêtes de terrain réalisées par ses doctorants, H. Boyer [3, p. 8-9] dresse un inventaire des **champs représentationnels des représentations interculturelles**. Il les définit comme suit :

1. Perception globalisante du peuple et du pays (climat, religion dominante, situation économique, mentalité ...).
2. Identification institutionnelle, ethnographique, folklorique, gastronomique, touristique.
3. Patrimoine culturel : œuvres, événements, patronymes, dates, objets ...
4. Localisation géographique et/ou géopolitique. Mention de toponymes.
5. Caractérisation par la langue du pays, mots ou expressions empruntés à cette langue.
6. Allusion à la situation, aux relations/faits intercommunautaires.

Ces champs représentationnels sont de toute évidence très variés, ils répondent pourtant tous à notre désir de connaître l'Autre et à la nécessité de se le représenter. «L'image de l'Autre n'est pas une image en soi, mais pour soi, une image – prétexte destinée à se représenter soi-même», postule Robert Frank [6, p. 22-23]. Pour illustrer cette prise de position, ce chercheur français se réfère à une analyse de l'image de la France aux Etats-Unis faite par Frank Costigliola. D'après ce dernier, la France est souvent représentée dans les Etats-Unis en tant que Femme. Cette image devrait permettre aux Américains d'attribuer au peuple français les qualités dites féminines: frivolité, insouciance, caractère affectif et émotionnel, voire hystérique, et, par conséquent, de se représenter en tant que nation sensée, bien équilibrée et rationnelle. D'où, cette conclusion: «L'auto-image», créatrice d'identité, se nourrit (des) «xénotypes». C'est pourquoi le stéréotype national nous renseigne davantage sur la communauté, la nation et l'époque qui l'a produit, que sur la nation qu'elle brocarde» [ibid.].

En d'autres termes, la perception de l'Autre se fait toujours à travers le prisme de sa culture d'origine et reflète, par conséquent, à la fois l'identité de celui qui représente et de celui qui est représenté. Ceci dit, le discours médiatique s'avère particulièrement prometteur pour l'étude des représentations endo- et exogènes.

Література:

1. Abdallah-Pretceille M. L'éducation interculturelle, 2ème édition / Martine Abdallah-Pretceille. – Paris: Presses Universitaires de France, 1999. – Collection Que sais-je ?, n°3487. – 127 p.
2. Boyer H. De la compétence ethnosocioculturelle in Le français dans le monde / Henri Boyer. – Paris: EDICEF, avril 1995, n°272. – 71p. – P. 41–44.
3. Boyer H. L'imaginaire ethnosocioculturel collectif et ses représentations partagées : un essai de modélisation in Travaux de didactique du français langue étrangère / Henri Boyer. – Montpellier: I.E.F.E. Université Paul Valéry, 1998, n°39. – 124 p. – P. 5–14.
4. Charaudeau P. L'interculturel entre mythe et réalité in Le français dans le monde / Patrick Charaudeau. – Paris: EDICEF, janvier 1990, n°230. – 83 p. – P. 48–53.
5. Durkheim E. Les règles de la méthode sociologique, 12ème édition / Emile Durkheim. – Paris: Quadrige / PUF, 2005. – 149 p. – P.VII–XXIV.
6. Frank R. Qu'est-ce qu'un stéréotype ? in Une idée fausse est un fait vrai. Les stéréotypes nationaux en Europe / Robert Frank, sous la direction de Jean-Noël Jeanneney. – Paris: Editions Odile Jacob, 2000. – 230p. – P. 17–26.
7. Ladmira J.-R., Lipiansky E. M. Représentations sociales et contacts interculturels in La communication interculturelle / Jean-René Ladmira, Edmond Marc Lipiansky. – Paris: Armand Colin, 1989. – 319 p. – P. 199–209. – Collection Bibliothèque européenne des sciences de l'éducation.
8. Mariet F. Le difficile interculturelisme des médias in Diagonales de la communication interculturelle / François Mariet, sous la direction de Martine Abdallah-Pretceille et Louis Porcher. – Paris: Anthropos, 1999. – 230 p. – P. 193–207.
9. Nikou T. L'interculturel: une autre perspective pour l'enseignement du français langue étrangère (Grèce: enseignement secondaire public) / Théodora Nikou. – Thèse de doctorat de Sciences du Langage. – Montpellier: Université Paul Valéry, juin 2002. – 549 p.
10. Porcher L. Médias médiateurs, médias intermédiaires in Diagonales de la communication interculturelle / Louis Porcher, sous la direction de Martine Abdallah-Pretceille et Louis Porcher. – Paris: Anthropos, 1999. – 230 p. – P. 209–226.
11. Veyrat-Masson I. Le procès du petit écran ? in Une idée fausse est un fait vrai. Les stéréotypes nationaux en Europe / Isabelle Veyrat-Masson, sous la direction de Jean-Noël Jeanneney. – Paris: Editions Odile Jacob, 2000. – 230 p. – P. 63–72.

УДК 811.133.1'42'37

Д. О. Чистяк,

Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, м. Київ

ДОСЛІДЖЕННЯ ХУДОЖНЬОЇ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ В ДІАХРОНІЧНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ

Стаття присвячена дослідженню проблем художньої концептуалізації у діахронічній перспективі на базі теоретичних праць давньогрецької філософії доплатонівського періоду. Аналізується динаміка розвитку провідних філософських концептів, що функціонують у сфері художнього знакоутворення.

Ключові слова: текстовий концепт, символ, авторська картина світу, лінгвопоетика, когнітивна лінгвістика.

LITERARY CONCEPTUALIZATION FROM THE DIACHRONIC APPROACH

The article is devoted to the analysis of the problem of literary textual conceptualization in the diachronic approach based on the material of Ancient Greek philosophy before Plato. It is shown how the system of philosophical concepts in the field of aesthetical conceptualization is generated from the worldview of mythic syncretism. In the majority of works of pre-Socratic philosophers the mythic complexes Olympian Gods and Muses are inspiring the creator of literary work. At the same time, there are new philosophical concepts produced in the field of literary conceptualization that have become mediated the conceptual sphere of Gods and that of Humans, creators of Logos. Such concepts are delimited: SOUL in works of Thales of Miletus and Parmenides of Elea, UNIQUE, SOUL and NOUS in Anaxagoras' work, EROS in Empedocles' works, INTERNAL SOUL in Anaximander's works, DAIMONES in Heraclitus' and Plato's works, EIDOS, EROS, GOOD and SOPHROSINE in Plato's works and the system of types of conceptualization in Pythagorean school. These concepts should be studied with their correlation with further aesthetic concepts that could influence modern paradigm of linguistic conceptual studies. It is suggested that comparative diachronic analysis of the phenomenon of literary conceptualization would discover structural and semantic peculiarities of culturally marked literary concepts for the worldview of some authors but also for larger cultural conceptual elements (such as literary trends) in their intertextual correlation with aesthetically marked elements of different historically connoted semiotic spheres.

Key words: textual concept, poetics, symbol, author's worldview, conceptual linguistics.

ИССЛЕДОВАНИЕ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИИ В ДИАХРОНИЧЕСКОЙ ПЕРСПЕКТИВЕ

Статья посвящена исследованию проблем художественной концептуализации в диахронической перспективе на материале работ древнегреческой философии доплатоновского периода. Анализируется динамика развития основных философских концептов, которые функционируют в сфере художественного семиозиса.

Ключевые слова: текстовый концепт, символ, авторская картина мира, лингвопоетика, когнитивная лингвистика.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження особливостей художньої концептосфери обумовлено дедалі ширшою розробкою проблематики авторських картин світу як є річчю когнітивної лінгвістики, так і суміжних дисциплін в контексті антропоцентричної парадигми сучасних філологічних досліджень. При цьому недостатньо досліджена проблема співвідношення мовної і естетичної сторін художньої концептуалізації. Особливості естетичного рівня художнього тексту розглядалися у низці мовознавчих робіт В. Бурбело, В. Віноградова, В. Винокура, В. Задорнової, В. Піщальникової, Ф. Растье, Л. Ебера, а також у деяких наших дослідженнях, присвячених семантиці художнього тексту. Водночас, ключовою особливістю текстового семиозису нам бачиться включеність динамічних процесів художньої концептуалізації в широкий контекст семіосфери мови і культури (у річчю робіт Ю. Лотмана, Ю. Кристєвої, Н. Кузьміної), а породження авторських текстових концептів невіддільно пов'язане з кореляцією оригінальної концептуалізації з попереднім культурним досвідом. Метою справжньої статті бачиться нам моделювання проблем художньої концептуалізації в діахронічній перспективі, що дозволить вирішити таку теоретичну проблему когнітивістики як формування основних історично і культурно маркованих парадигм поетичної концептуалізації для їхньої кореляції з сучасними дослідженнями концептуалізації в поетичному тексті. Дослідження також дозволить методологічно окреслити пошук зв'язків між аналізованим текстом

(якщо він є віддаленим в часі культурним продуктом) з характерними для певного історичного моменту особливостями концептуалізації художнього мислення на основі вивчення текстів давньогрецьких філософів до-платонівського періоду. Окремої студії, присвячені аналізу художньої концептуалізації досі не проведено, хоча елементи її наявні у працях Дж. Барнета, О. Богомолова, Ж. Зафіропуло, Ф. Кессіда, Ф. Корнфорда, О. Лосева, О. Полішук і Д. Чистяка.

Виклад основного матеріалу. Найдавніший етап художньої концептуалізації в західноєвропейському культурному ареалі слід пов'язати із спадщиною давньогрецької філософської думки. При цьому варто зробити застереження, що і в міфопоетичних художніх текстах присутні деякі міркування стосовно природи художнього першоджерела, обумовлені перш за все божественним натхненням. Так, у поемі Гесіода «Теогонія» творче мислення пов'язане з міфічним комплексом Музи і відповідно – із міфемою Зевса. Початкова інвокація Гомера до Музи в «Одіссей» («Музо, повідай мені про бувало мужа» [2, с. 27] широко відома, у 8 пісні поеми також відзначається зв'язок аеда з міфічним комплексом Музи [2, с. 135]; є очевидним також зв'язок героїв гомерівських поем у момент творчого екстазу з міфемами Афіни Паллади, Аполлона і Гefeста.

Фрагментарність і вплив соціально-культурного контексту інтерпретаторів дозволяють лише приблизно реконструювати концептуалізацію художнього в досократичній філософії. Виняток становлять деякі характеристики окремих фактів естетичної діяльності, які можна звести в певну систему. Такими можуть виявитися елементи учення Анаксагора про Єдиний Розум, в яких можна простежити певний акцент на суб'єктивізм творчого мислення кожного індивіда, що можна інтерпретувати як факт образного мислення. При цьому заслуговує на увагу зауваження цього давньогрецького філософа про річ як символ Космосу в цілому, а також про внутрішню думку, присутню в динамічних структурах душ кожного [4, с. 43–64]. Можна передбачити, що саме у взаємозв'язках внутрішньої душі людини з внутрішньою душею інших структур, які регулювалися Єдиним, відбувалася творча прото-концептуалізація в Анаксагора. В принципі, така інтерпретація проблем художнього семіозису подібна до платонівської концепції естетичного, хоча аналогії з нею можна простежити і у Фалеса (гілозоїстська ідея про душу як рухоме начало речей і розуму [13, с. 230]). У Демокрита наявна дихотомія творчого процесу – як наслідування докільню в еволюційному поступі людства [8, с. 352] та як божественне натхнення в момент творчості [8, с. 381].

Піфагорійська концепція художнього мислення розглядає різні види гносеологічних процесів і пропонує розвинути пропорційні зв'язки між ними. В інтерпретації А. Лосева концепт *епістема* виступає чистим поетичним знанням в його безпосередньому існуванні, а концепт *діаноя* пов'язаний із дискурсивною обробкою дійсності за допомогою логічних висновків і доказів. Концепт *ністіс* передбачає безпосереднє чуттєве відчуття предмету, а концепт *ейкасія* позначає перетворення самого стану свідомості в плані уподібнення його певним чуттєвим предметам. Перші дві пари концептів виділяються як види мислення (*noiesin*), а другі дві – як атрибути побудови думки (*doxan*). При цьому в піфагорійській традиції наявне таке міркування: «думка відноситься до становлення, мислення ж – до суті. І як суть відноситься до становлення, так мислення – до думки, і як мислення – до думки, так знання – до віри і розум – до уподібнення» [6, с. 318].

У реконструкції А. Лосевим естетичної платформи Геракліта привертає увагу виділення давньогрецьким філософом ідеологеми «даймоній», яку можна трактувати як оригінальне трактування концепту «внутрішня душа» в Анаксимандра шляхом виділення її з індивідуальної душі [16, с. 149; пор. 1, с. 67]. Радянський коментатор Геракліта стверджує: «Усвідомлюючи цього демона, – самого себе, чоловік збирає свій розум, розсіяний повсякденною текучістю, в сухий блиск умовляду; це робить його «мудрим» у творчості, і він відчуває в своїй душі творчий («той, що себе самого умножає») логос, в якому він упізнає логос усесвітній (...) не говорить, не приховує, але «віщує», «народжує символи» [6, с. 384]. Відмінною рисою Геракліта також слід зазначити апеляцію не до чуттєво-розумної (як у внутрішньої душі Анаксимандра) структури даймонія, а саме до винятково розумної. При цьому, як зауважив Ф. Кессіда, митець шляхом інтуїтивного художнього проникнення в елементи природи має «символізувати загальне (...) знаками показувати сутність світової будови світу» [3, с. 180]. Схожа концепція пізнання наявна у фрагментах Парменіда [див.: 19]. Така констатація здається нам принциповою в плані подальшого поділу на чуттєво орієнтовані, чуттєві й концептуально орієнтовані та винятково концептуально орієнтовані парадигми художнього семіозису.

Системні спостереження над особливостями художньої концептуалізації наявні в працях Платона. У діалогах «Іон» і «Алківіад», а також у «Державі» філософ відзначає божественний початок творчого процесу. У «Критилі» він пов'язує його з натхненням, а також з придбанням Мудрості в конкретний момент буття як «ухоплення пориву (...) оскільки все суще ніби мчить» [10, с. 647] (концепт *есюте* виділений О. Полішук [11, с. 6]). У «Апології Сократа» філософ вводить проміжну ланку при контакті творчого мислителя з божеством (образ даймонія). Цей процес, як слушно відзначає В. Курбцев [5, с. 133], ототожнюється у Платона з анамнезисом ідеологеми Ейдос, в процесі глибокої медитативної рефлексії (концепт *софросіоне*), «пізнанням божественного в нас» [7, с. 169]. Концепт *Ерос* також пов'язаний у Платона з цим естетичним процесом (діалог «Бенкет»), що може служити модифікацією ідей орфіків про Ерос, а також про діалектичну єдність концептів *любов* і *ворожнеча* із концептом *гармонія* в Емпедокла. Процес художньої концептуалізації у Платона пов'язаний із трансцендентною реальністю, з відносною трансмісією її шляхом натхненного відчуття, з відбитком Ейдоса в душі людини (концепт *ноема*), що транслюється в поетичній творчості або як наслідування дійсності (тінь Ейдоса), або як натхненний контакт із Божеством і Музою. Водночас, не слід ототожнювати Ейдос із «загальним поняттям» [9, с. 24] – ідеться про онтологічно самостійну абсолютну ідеальну форму існування прототипів ідей і речей. Як видно зі сказаного, Платон обумовлює примат образного містичного відчуття божественного над чуттєвим копіюванням реального життя, для осмислення якого необхідна творча медитація в сферах вищого буття – або шляхом містичної партиципації одиничної душі зі своїм прототипом, або шляхом абстрактного виходу очищеного від буденної свідомості розуму до споглядання абстрактних ідей, корелятивів Ейдосів.

Головні висновки і перспективи дослідження. Діахронічний аналіз процесів художньої концептуалізації у доплатонівський період розвитку давньогрецької філософської парадигми дозволяє показати, як відбувся поступовий перехід від міфопоетичного синкретизму світу людей і богів (міфема Музи та міфічний комплекс Олімпійські боги, наявні у всіх античних поетів і філософів цього періоду) до виникнення авторських концептів філософів античності, які постають медіаторами поміж світом сакрального та авторським світом митця: концепт ДУША у Фалеса і Парменіда, концепти ДУША, ЄДИНЕ і РОЗУМ у Анаксагора, концепт ЕРОС у Емпедокла, концепт ВНУТРІШНЯ ДУША у Анаксимандра, концепт ДАЙМОНІЙ у Геракліта і Платона, концепти ЕЙДОС, ЕРОС, БЛАГО і СОФРОСІОНЕ у Платона, а також обгрунтовують класифікацію видів художньої концептуалізації у піфагорійців. Широка дискретність авторських концептів давньогрецьких філософів апелює до необхідності детального дослідження трансформації їхніх ідей у подальших історичних епохах для кореляції із сучасними парадигмами художньої концептуалізації. Вбачається, що тільки такий компаративний діахро-

нічний аналіз явища художнього семіозису зможе проявити особливості структури та семантики культурно маркованих авторських концептів як для авторських картин світу, так і для ширших концептуальних утворень в інтертекстуальній взаємодії естетично маркованих одиниць семіосфери.

Література:

1. Богомолов А.С. Диалектический логос: Становление античной диалектики / Алексей Сергеевич Богомолов. – М. : Мысль, 1982. – 263 с.
2. Гомер. Одиссея / пер. із старогрец. Бориса Тена / Гомер. – К. : Дніпро, 1968. – 464 с.
3. Кессиди Ф. Х. Гераклит / Фофари Харлампиевич Кессиди. – М. : Мысль, 1982. – 200 с.
4. Комарова В.Я. К текстологическому анализу античной философии. Вып. 2 / Вера Яковлевна Комарова. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1974. – 88 с.
5. Курабцев В. Л. Истина и ложь в ранних диалогах Платона / В. Л. Курабцев // Ученые записки РГГУ / гл. ред. Е.А. Петрова. – М. : РГГУ, 2008. – № 4. – С. 132–136.
6. Лосев А. Ф. История античной эстетики. – Т. 1. Ранняя классика. – М. : Высшая школа, 1963. – 583 с.
7. Лосев А. Ф. Платон. Аристотель: 2-е изд., испр. и доп. / А.Ф. Лосев, А.А. Тахо-Годи. – М. : Молодая Гвардия, 2000. – 391 с.
8. Лурье С. Я. Демокрит. Тексты. Перевод. Исследования / Соломон Яковлевич Лурье. – Л.: Наука, 1970. – 664 с.
9. Овсянников М. Ф. История эстетической мысли / Михаил Федотович Овсянников. – М. : Высшая школа, 1984. – 336 с.
10. Платон. Собрание сочинений в 4-х томах. Т. 1 / Платон. – М. : Мысль, 1990. – 860 с.
11. Поліщук О. П. Художнє мислення: естетико-культурологічний дискурс. – К. : Парапан, 2007. – 208 с.
12. Чистяк Д. О. Методика аналізу давньогрецької міфічної ізопоії у франкомовному художньому тексті // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка / гол. ред. О.І. Чередниченко. – 2013. – Вип. 1 (46). – С. 44–47
13. Шахнович М. И. Происхождение философии и атеизм / Михаил Иосифович Шахнович. – М. : Наука, 1973. – 252 с.
14. Battistini Y. Trois présocratiques. Héraclite, Parménide, Empédocle / Yves Battistini. – Paris : Gallimard, 1988. – 196 p.
15. Burnet J. Early Greek Philosophy / John Burnet. – London, A.&C. Black, 1945. – 376 p.
16. Cornford F.M. From Religion to Philosophy: A Study in the Origins of Western Speculation / Francis Macdonald Cornford. – Princeton: Princeton University Press, 1991. – 285 p.
17. Gobry Y. Pythagore / Yvan Gobry. – Paris: Ed. Universitaires, 1992. – 186 p.
18. Les présocratiques / Édité par J.-P.Dumont. – Paris: Gallimard, 1988. – 1680 p.
19. Zafiropulo J. L'école éléate / Jean Zafiropulo. – Paris: Les Belles Lettres, 1950. – 303 p.

УДК 811.111'373:81'42

Н. А. Чумак,

Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ГІБРИДНОЇ АНГЛОМОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

У статті йдеться про сучасну англомовну картину світу в умовах глобалізації, а також розглядаються передумови виникнення гібридної англомовної картини світу.

Ключові слова: англомовна гібридна картина світу, гібридизація, глобалізація, образ світу, носій мови.

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ГІБРИДНОЇ АНГЛОМОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

The article deals with the modern English language picture of the world in the context of globalization and hybridization. Due to its «hospitality» to the borrowed lexical units and elements, as well as the ability to produce unlimited number of new lexical items with the help of existing and borrowed lexical elements, modern English is considered to be one of the richest and most productive languages. Thus, because of its extreme susceptibility to any loan words, English is metaphorically called «omnivorous». Having borrowed a large number of lexical items from different languages, from Chinese to Latin, now English is also the most generous «donor». New concepts are updating English language picture of the world continuously and are enriching their palette of conceptual signs as well. In this perspective, it's proper to discuss not only the globalization of the English language of the world but also its hybridization. Modern English language picture of the world is a blend of different cognitive structures that are fragments of different pictures of the world in the mind of a multilingual speaker. This blend (Y. N. Pieterse defines it «global mélange») entails the hybridization of the modern English language picture of the world.

Key words: English language hybrid picture of the world, hybridization, globalization, image of the world, native speaker.

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ГІБРИДНОЇ АНГЛОМОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

Стаття посвячена сучасній англомовній картині світу в умовах глобалізації, в ній також розглядаються передумови виникнення гібридної англомовної картини світу.

Ключевые слова: англомовна гібридна картина світу, гібридизація, глобалізація, образ світу, носитель языка.

Впродовж кількох десятиліть і до нині різним аспектам проблеми картини світу присвячували і продовжують присвячувати свої роботи чимало вчених: Ю. Д. Апресян, Н. Д. Арутюнова, Т. В. Булигіна, А. Вежицька, О. О. Корнілов, Ю. Н. Караулов, О. С. Кубрякова, Д. С. Ліхачов, В. І. Постовалова, М. В. Піменова, Ю. С. Степанов, З. Д. Попова і Й. А. Стернін, Д. М. Шмельов, А. М. Приходько, М. М. Маковський, В. М. Телія тощо, що свідчить і наразі про актуальність досліджуваного питання. Метою даної розвідки є розглянути сучасну гібридну картину світу в умовах глобалізації на матеріалі англійської мови. Дана мета передбачає такі завдання: 1) здійснити короткий огляд підходів до понять «картина світу», «мовна картина світу», 2) розглянути передумови виникнення гібридної англомовної картини світу, 3) зробити спробу дати визначення сучасній гібридній англомовній картині світу.

Вперше термін «картина світу» у 1918 р. було висунуто Г. Герцем стосовно фізичної картини світу, яку він трактував як сукупність внутрішніх образів зовнішніх предметів, з яких логічно можна отримувати дані про поведінку цих предметів [9, с.12]. Терміном «картина світу» також широко користувався М. Планк, який розумів під фізичною картиною світу «образ світу», який формується фізичною наукою і відображає реальні закономірності природи [там само, с. 13]. Так, в межах лінгвістичної науки, наприклад, Ю. М. Караулов вважає, що образи світу, відображені у семантиці мов, утворюють мовну картину світу, а тому взятий у своїй сукупності увесь концептуальний зміст певної мови і становить картину світу [2, с. 245].

Починаючи з 60-х рр. XX ст. поняття «картина світу» розглядається в рамках семіотики під час вивчення первинних моделюючих систем мови і вторинних (міф, релігія, фольклор, поезія тощо). Даний підхід передбачає, що головною метою культури є структурна організація навколишнього світу, що відображається в моделі світу [5, с. 16–17]. Тому якщо різні знакові системи у різний спосіб моделюють світ, різні мови формують неоднакові моделі світу. В. І. Карасик визначає картину світу як цілісну сукупність образів дійсності у колективній свідомості [1, с. 102], де образи – це будь-які перцептивні утворення, які об'єктивно існують або вигадані і сформовані у свідомості.

Традиційно виділяють два підходи трактування терміну «картина світу», що зумовлені специфікою вирішення проблеми відображення буття через мову. Перший підхід ґрунтується на тому, що між семантичними системами різних мов немає межі у зв'язку з тим, що відображення дійсності базується на логічних принципах і універсальних категоріях. Одне з основних положень цього підходу полягає в тому, що всі народи існують в просторі єдиного буття, утворюючи єдине людство. Другий підхід ґрунтується на гіпотезі лінгвістичної відносності Сепіра-Уорфа, поглядах Л. Вайсгербера, Х. Хольца та ін. Прихильники цього підходу вважають, що різниці між лексичними системами мови є абсолютною, вона визначає сприйняття світу і поведінку людей. Ключовими положеннями даного підходу є те, що мова суб'єктивно відображає світ, а всі народи існують у просторі різного буття, не утворюючи єдиного людства. З іншого боку, оскільки свідомість є емоційно забарвленою, а в емоціях гносеологічна протилежність суб'єктивного та об'єктивного зникає, тому суб'єктивне та об'єктивне переживаються як єдине ціле [10, с. 14], а тому картина світу постає цілісним глобальним образом світу, який виступає як результат усієї духовної діяльності людини.

Поняття «мовна картина світу» зумовлене фізичним та лінгвістичним розумінням «картини світу», оскільки мова бере безпосередню участь у двох процесах, пов'язаних з картиною світу: з одного боку, в його надрах формується мовна картина світу, з іншого боку, мова виражає і експлікує інші картини світу людини, які завдяки спеціальній лексиці входять в мову, привносячи до неї нові риси людини, її культури. Згодом за допомогою мови знання, набуто окремою людиною, перетворюється в колективний досвід.

З. Д. Попова і Й. А. Стернін, визначають мовну картину світу як сукупність зафіксованих в одиницях мови уявлень народу про дійсність на певному етапі розвитку народу [8, с. 8], водночас, на їхню думку, когнітивна і мовна картина світу не співвідносяться між собою, як первинне і вторинне, як ментальне явище і його вербальний прояв. Спроби осмислити активну формотворчу роль мови по відношенню до системи мислення належали, перш за все, І. Гердеру та В. Гумбольдту. Останній вважав, що в мові проявляється «дух народу», прихований особливий світогляд і специфічний спосіб мислення. Переконання В. Гумбольдта полягало в тому, що в мові присутня сила, яка формує мислення народу і яка виявляє своєрідні риси національного духу, а мова сама створює образ, картину світу, звідси розбіжності в мовах породжують розбіжності в поглядах на світ мовних колективів. О. О. Корнілов вважає, що будь-яка етнічна мова може вважатися відображенням повсякденної таксономії реальності, яка існує в колективній мовній свідомості того чи іншого етносу, тобто відображенням мовної картини світу певної національної мови. Таким чином, в колективній свідомості мовної спільноти вибудовується своя власна модель світу, яка цілковито відображається в лексиці даної мови [3, с. 96].

Англійська мова, відображаючи національну дійсність, створює свою специфічну картину світу, яка постійно поповнюється, змінюється, розширюється за рахунок різних факторів. Зокрема, «глобалізація культури та медіа» спричиняє глобальне поширення англійської мови, що, у свою чергу, спонукає «активне використання англійської мови в багатьох мультілінгвокультурних контекстах світу» [7, с. 13] та створює передумови для глобального/всесвітнього меланжу («global mélange» – термін Я. Н. Пітерзе [11, с. 45]), що виливається в даному разі в результаті контактів різних мов з англійською мовою в парадигму World Englishes (Spanglish, Frenglish тощо) та Global English.

З рештою, завдячуючи своїй «гостинності» до запозичених лексичних одиниць та елементів, а також здатності до необмеженого продукування нових лексичних одиниць з уже наявних та запозичених, сучасна англійська мова вважається однією з найбагатших та найпродуктивніших мов світу. Так, С. М. Мезенін вважає англійську мову «всеїдною» та надзвичайно сприйнятливою до чужих слів. Всотавши протягом століть велику кількість лексичних одиниць з різних мов, від латини до китайської, наразі англійська мова сама є найщедрішим «донором» [6], а англословна картина світу, ймовірно, щомиті поповнюється новими концептами, або ж останні збагачують свою палітру концептуальних ознак.

В такому ракурсі слід говорити не лише про глобалізацію англословної картини світу, а її гібридизацію. Я. Н. Пітерзе отожднює ці два поняття, вважаючи їх взаємозамінними та додає, що в результаті міграційних процесів різні культурні спільноти змішувалися, ставали гібридними, а прискорена глобалізація є гібридизацією вже змішаних (гібридних) культур [11, с. 45]. Відтак створюється ситуація, коли у мультілінгвального мовця національна ідентичність відходить на другий план, а у свідомості створюється когнітивний простір, породжений глобалізованим образом світу, що «обумовлює неминучість когнітивних контактів ментальних структур у когнітивно-дискурсивній діяльності». В рамках сучасної англословної картини світу, йдеться про меланж різних когнітивних структур, що належать фрагментам із різних картин світу у свідомості мультілінгвального мовця, що тягне за собою їх гібридизацію.

Так, можна стверджувати, що процес гібридизації англословної картини світу є наслідком процесу глобалізації. В результаті глобалізації, з одного боку, англословна картина світу за останній період стала між- та наднаціональною, а в силу входження іншомовних елементів до англійської мови, остання перетворилась на своєрідну мову-«гібрид», мову-«кентавр» (за аналогією терміна Л. П. Крисіна «слова-«кентаври» [4]). З іншого боку, стрімкий розвиток англійської мови як глобальної становить новий виклик: наскільки широкими можна допускати розбіжності між варіантами англійської мови.

Показовим в даному разі є науковий «двобій» двох вчених – Р. Квірка, «чемпіона зі стандартної (рідної) англійської» («champion of Standard (native) English») і Б. Качру, «чемпіона з нерідних варіантів англійської мови» («champion of non-native Englishes») [12, с. 8]. Р. Квірк наголошував на тому, що єдиний стандарт, який ґрунтується чи то на британському, чи то на американському варіанті англійської мови, повинен застосовуватись в усіх випадках вживання англійської мови не-носіями мови, а Б. Качру натомість дотримувався думки, що є доцільним поблагливі визнати «зсув парадигми» («paradigm shift»), який спричинений зростаючим вживанням англійської мови як міжнародної мови.

В межах сфери світових варіантів англійської мови («World Englishes») побутує тривимірне поняття, базоване на розбірливості (intelligibility), тобто здатності слухача розпізнати окремі слова і вирази; зрозумілості (comprehensibility), тобто здатності слухача зрозуміти значення слова чи виразу в заданому контексті, та інтерпретованості (interpretability), здатності слухача розуміти наміри мовця поза межами слова чи виразу. Останній рівень становить найскладнішу проблему для вирішення мовцем в процесі комунікації, оскільки певною мірою зачіпає концептуальну складову висловлювання, а отже є нелегким для осягання не-носієм мови, а відтак тягне за собою когнітивні зрушення в інтерпретованому мовленнєвому фрагменті.

Отже, в результаті свого міжнародного статусу англійська мова набула всесвітнього поширення, адаптування до значень інших культур та стала глобальною завдяки інформаційним технологіям, міжнародним організаціям та стрімкій міграції населення планети. Зважаючи на те, що картина світу – це своєрідний образ світу, який образно репрезентує знання про світ та системи цінностей культури і є опосередкованим тією мовою, якою розмовляє певна спільнота, можна зробити спробу дати визначення сучасній гібридній англомовній картині світу. Сучасна гібридна англомовна картина світу – це глобалізований лінгвокультурний образ світу, який увібрав в себе фрагменти лінгвокультурних образів світу інших мовних спільнот, поєднав їх та/чи підлаштував (адаптував) під систему цінностей англомовної спільноти.

Серед перспектив подальших розвідок слід окреслити дослідження становлення гібридних картин світу в умовах глобалізації на матеріалі інших мов.

Література:

1. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс [монография] / Владимир Ильич Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
2. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Юрий Николаевич Караулов. – 3-е изд. – М. : Эдиториал УРСС, 2003. – 264 с.
3. Корнилов О. А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов / Олег Александрович Корнилов. – М. : Моск. Гос. Ун-т, 1999. – 341 с.
4. Крысин Л. П. О некоторых новых типах слов в русском языке: слова-«кентавры» / Л. П. Крысин // Лингвистика: Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. – Нижний Новгород, 2010. – № 4(2). – С. 575–579.
5. Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история / Юрий Михайлович Лотман. – М. : «Языки русской культуры», 1996. – 464 с.
6. Мезенин С. М. Натурализация чужой лексики и интеркультурный процесс [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://old.kpfu.ru/science/news/lingv_97/n30.htm
7. Моисеєнко О. Ю. Концептуальна інтеграція англійської мови в лінгвокультурний контекст Східної Африки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О. Ю. Моисеєнко. – К., 2015. – 42 с.
8. Попова З. Д. Язык и национальная картина мира / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – 4-е изд., стереотипное. – Москва-Берлин : Директ-Медиа, 2015. – 101 с.
9. Серебренников Б. А. Язык отражает действительность или выражает ее языковым способом? / Б. А. Серебренников // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира : сб. науч. тр. – М. : Наука, 1988. – С. 12–21.
10. Скибіна В. І. Розповсюдження національної мови та проблеми лексикографії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / В. І. Скибіна. – К., 1998. – 34 с.
11. Pieterse J. N. Globalization as Hybridization / J. N. Pieterse, J. J. Macdonis, K. Plummer // Sociology: a Global Introduction. – Harlow and New York : Prentice Hall. – Second edition. – 2002 [Electronic Resource]. – Mode of Access : <http://www.uvm.edu/rsen/rm230/Nederveen%20Pieterse.pdf>.
12. Seidlhofer B. Controversies in Applied Linguistics / Barbara Seidlhofer. – Oxford, New York : Oxford University Press, 2003. – 346 p.

УДК 811.161.2'373'276.6:61

Л. Б. Шутак,

Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці

ОСОБЛИВОСТИ МЕТАФОРИ: КОГНИТИВНО-ДИСКУРСИВНИЙ АСПЕКТ

У статті зроблено теоретичний аналіз метафори як складного й багатоаспектного явища у сучасному мовознавстві. Наголошено на важливій ролі метафоризації у процесах інтеграції вербальної й контекстуальної систем особистості, а також у категоризації мови.

Проаналізовано одну з найбільш актуальних теорій розвитку метафори – концептуальну. Зауважено про те, що в сучасних когнітологічних дослідженнях метафоризація розглядається як загальнонаукова теорія інтеграції, яка реалізується через посередництво знаків і поповнення термінологічної частини одного з концептів, а в результаті дає «бленд». Описано різновиди метафоричних зближень, окреслено основні аспекти вивчення метафори з погляду семантики. Визначено залежність дискурсу від метафоричних процесів і роль метафори у терміноутворенні й термінологізації.

Ключові слова: метафора, метафоризація, когнітивна метафора, концептуальна метафора, дискурс, когнітивно-дискурсивна теорія метафори.

THE SPECIFICS OF METAPHOR: COGNITIVE AND DISCURSIVE ASPECTS

The article considers the theoretical analysis of metaphor as a complex and multidimensional phenomenon in modern linguistics. The important role of metaphor in the process of integration of verbal and contextual identity, as well as the categorization of language is emphasized.

The author analyzes one of the most relevant theories of metaphor – conceptual. In modern research cognitive metaphor is considered as general scientific theory of integration and realized through signs and replenish the terminology of one of the concepts, and as the result gives a «blend».

The article describes the types of metaphoric encounters, such as metaphor, based on the comparison of ontological metaphor, anthropocentric metaphor, textual metaphor, terminological metaphor. The basic aspects of the study of metaphor in terms of semantics applied a comprehensive approach. The role of metaphors in the process of conceptualizing and categorizing the world, including in the development of sign systems is analyzed. The dependence of metaphorical discourse processes and the role of metaphor in terminology and terminologization is depicted.

Keywords: metaphor, metaphor, cognitive metaphor, conceptual metaphor, discourse, cognitive and discursive theory of metaphor.

ОСОБЕННОСТИ МЕТАФОРИ: И КОГНИТИВНО-ДИСКУРСИВНЫЙ АСПЕКТ

В статье сделан теоретический анализ метафоры как сложного и многоаспектного явления в современном языкознании. Отмечено важную роль метафоризации в процессах интеграции вербальной и контекстуальной систем личности, а также в категоризации языка.

Проанализировано одну из наиболее актуальных теорий развития метафоры – концептуальную. Отмечено, что в современных когнитологических исследованиях метафоризация рассматривается как общенаучная теория интег-

рации, которая реализуется посредством знаков и пополнения терминологической части одного из концептов, а в результате образовывается «бленд». Описаны разновидности метафорических сближений, определены основные аспекты изучения метафоры с точки зрения семантики. Определена зависимость дискурса от метафорических процессов и роль метафоры в терминообразовании и терминологизации.

Ключевые слова: метафора, метафоризация, когнитивная метафора, концептуальная метафора, дискурс.

Метафори в сучасній українській дискурсології меншою мірою мають естетичне й емоційно-оцінне спрямування, натомість здійснюють когнітивно-концептуальну й прагматичну функції. Із засобу творення образу вони трансформуються у спосіб формування значень, яких бракує у тій чи іншій комунікативній ситуації. Аналогія в ознаках різних категорій предметів є знаряддям не лише найменування ознаки, а її виділення з-поміж інших, створення конкретного поняття. У зв'язку з цим однією з найбільш актуальних думок в розвитку теорії метафори є «теорія концептуальної метафори» [23]. В її основі ідея про те, що метафора – це не просто мовний феномен, а й повсякденна реальність, відображувана в уміні послуговуватися мовними одиницями чи термінами однієї сфери для тлумачення іншої. У цьому контексті концептуальні метафори слугують знаряддям осмислення й розуміння будь-якої абстрактної сфери знань у термінах і концептах більш відомої, конкретної сфери. Тому метафоризація в сучасних когнітологічних дослідженнях розглядається як загальнонаукова теорія інтеграції, що реалізується через посередництво знаків і поповнення термінологічної частини одного з концептів, а в результаті дає так званий «бленд» (blend) [8; 16; 17; 18; 19], який знайшов відображення в описах зв'язку теми і носія метафори, а саме: подібність [12], взаємодія [7], атрибуція рис [9], приналежність до класу [4; 5].

У концептуальному аспекті процес пов'язування реальних, відносно достовірних властивостей та характеристик об'єкта, що порівнюються у свідомості з властивостями інших об'єктів, виявляє асоціювання. Учені поділяють такі утворення на кілька різновидів. Насамперед це метафора, створена на основі зіставлення двох концептів, що формують колекції на основі однієї ознаки. При цьому вона розглядається в опозиції, що пояснює метафору як результат подвійної розумової операції: ствердження і заперечення. Ствердження через заперечення змушує створити своєрідний образ, адже краса метафори починається там, де закінчується її істинність [22].

Неоднозначною щодо трактування є онтологічна метафора. Так, Дж. Лакофф і М. Джонсон обґрунтовували такий вид метафоричного зближення як процес розуміння одного концептуального поля через терміни іншого [9; 10], що дає можливість простежити регулярність установлення в мові подібності, аналогії між концептуальними комплексами. Як базовий концепт переважно називають тривимірний простір, людське тіло, родинні взаємини, запахи, колір, почуття та ін. [9; 10; 23]. До цього ж типу належать так звані орієнтаційні метафори, в основі яких концепти «верх – низ», «наперед – назад», пов'язані з антонімією оцінних значень «добре – погано» [10].

Механізм створення метафори в тексті репрезентовано В. М. Телією в антропометричній теорії метафори. За цією теорією, метафорична операція починається задумом, постановкою проблеми, мети, наміром людини, що створює допоміжні поняття на основі асоціативних комплексів – енциклопедичного, раціонально-культурного, особистісного знання; потім виникає припущення щодо подібності; контекст дійсного фокусування, а результатом є фільтрація – поєднання нових ознак зі старим значенням і формування нового концепта (поняття) [21; с. 37]. Якщо відбувається зближення концептів з нечіткою підставою для створення метафори, то при цьому можлива відсутність алгоритму переносу, що пояснює утворення метафор через дифузне об'єднання двох понять, одне з яких має знакову репрезентацію, інше її використовує [19]. А. Н. Баранов і Ю. Н. Караулов [6], аналізуючи пропонований підхід, основною функцією метафоризації називають «наведення» чи фокусування нової категоризації на дійсність або на її окремі фрагменти. Основний засіб створення такої метафори – це нова концептуалізація раніше абстрактної сутності, що погано піддається раціональному осмисленню. Завдяки таким процесам виявляється креативність мислення, що створює нову інформацію і називає її [11].

Вивчення механізму метафоризації в тексті, на думку Л. М. Алексєєвої, є важливою проблемою сучасного мовознавства, оскільки слугує для виявлення типологічних властивостей термінологічної метафоризації [1]. При цьому наголошується, що адекватну інтерпретацію термінологічна метафоризація може отримати на основі референтних відносин, тобто відносин між актуалізованим термінологічним найменуванням та словом природної мови, що позначає відповідний об'єкт дійсності, обраний як засіб пізнання. Специфічною властивістю референтних відносин у термінологічній метафоризації є стереоскопічна двоплановість – кореференція, яка засвідчує, що процес термінологічної метафоризації є не просто уподібненням референта до релята, а одночасно посиланням на них [1, с. 14–15]. У загальнонауковому сенсі цей механізм визначається Л. М. Алексєєвою як процес ідеалізації, абстрагування, моделювання реальності, коли для позначення розумового образу використовується вже знайомий об'єкт. Таке уявлення обґрунтовано асоціативним характером наукового мислення, а також особливостями наукової комунікації, «оскільки наукова метафора дає можливість мовцеві сформулювати своє відкриття, а тому, хто сприймає, – розуміти новизну знання і одночасно вибудовувати нові стратегії інтерпретації досліджуваного явища. У цьому сенсі наукова метафора є своєрідним мнемонічним прийомом, у результаті якого створюються нові наукові теорії» [1, с. 13].

Таким чином, зміст когнітивних теорій метафори відображає потребу загальнонаукового знання у вирішенні проблем вербалізації його новизни, а також у трансформації особистісного знання в об'єктивне. Як доводять основні когнітивні теорії, вербалізація знання виявляється у цілковитому нових мовних механізмах перебудови семантики мовних одиниць, головним з яких є метафоризація. Завдяки цим процесам людина пізнає реальність, пристосовує мову до адекватного способу відображення дійсності тощо. Отже, учені окреслюють основні аспекти вивчення метафори з погляду семантики у кількох варіантних типах, а саме: концепції, в яких аналізується нове, переносне значення слова природної мови; концепції, що мають на меті установити спільність між прямим і переносним значеннями; концепції, що стверджують про доцільність вивчення тільки старого (прямого) значення як основи творення «переносного» значення; «парадоксальні» концепції, в основі яких дослідження семантичної схожості референтів одночасно є вивченням їхньої несхожості [2, с. 34].

Порівнюючи представлені типи, розуміємо, що вони опираються на єдину логіку і вступають у певні відносини. Так, теорії семантичного зсуву допомагають проаналізувати процес зародження метафори. Інтеракційну теорію поглиблюють і розширюють пошуки відповіді на поставлене запитання. А парадоксальні теорії намічають комплексне рішення, включаючи в його основу саму людину [2, с. 45]. У зв'язку з цим можна припустити, що різні типи метафоричних концепцій не просто послідовно поглиблюють наші знання про метафору в лінгвістичному чи в концептуальному аспектах, а є комплементарною системою наукових уявлень про дискурс як вербально опосередковану спеціальну діяльність людини, в якій здійснюється розвиток мовного знака.

У дискурсі, як відомо, відбувається формування концептуальної системи. Когнітивний механізм дискурсу реалізується як отримання знання, що сприяє вдосконаленню діяльності, підтримуючи «систему взаємодії людини зі світом» [13, с. 101]. Саме цим механізмом дається опосередкована здатність людини виходити за межі знаків – добудовувати дійсність.

Ця властивість свідомості забезпечує поповнення системи знання і, як наслідок, перетворення світу, в тому числі і розвиток знакових систем. Неабияку роль у процесах концептуалізації і категоризації відіграє творення нових значень, що обумовлюють вирішення завдань переробки «нової» інформації з залученням індивідуальної концептуальної системи. Також механізм дискурсу відіграє важливу роль у процесах розвитку знака, що постає як зовнішній прояв внутрішнього процесу інференції; при цьому знак, використовуваний як функціональна опора, забезпечує швидке і адекватне утворення вивідного знання, а також володіє «знайомою» («освоєною») проекцією (стійкої когнітивної стратегією «внутрішнього програмування»). Розвиток знака в дискурсі полягає в тому, що придбання нових значень є, за А. А. Полікарповим, корисним для будь-якого знака, оскільки збільшує його функціональну навантаженість у системі мови, а значить, забезпечує стабільність, підвищує стійкість до будь-яких внутрішніх і зовнішніх змін, а також змін у мові та сфері змістів. «Чим більше значень у слова, тим його існування стає менш уразливим до зазіхань слів-конкурентів на позначення тих же самих понять, а також від зникнення якихось із змістів, ... яке відбувається в результаті зникнення деяких об'єктів, виявлених цими змістами» [15, с. 22]. Таким чином, метафоризація постає як єдина назва і для механізму, і для процесу, і для окремої фази, і для її результату, а також для окремого рівня дискурсу. Така ситуація, як відомо, була охарактеризована Н. Д. Арутюнвою як розмивання поняття метафори [3, с. 7]. Проте в рамках дослідження дискурсології подібна багатозначність виявляється зручним способом уніфікації обґрунтування різних за своєю природою явищ.

Отже, метафора – не лише риторична «прикраса» висловлювання чи фрагмент дискурсу. Метафора – це послідовність проявів функціонування когнітивного механізму комунікативно опосередкованого процесу розвитку мовного знака на різних етапах мовленнєво-мислєтворчої діяльності та стадіях дискурсу. Інтегративна модель метафоризації є засобом вивчення будь-яких процесів розвитку мовного знака в дискурсі, в тому числі – і явища термінотворення й термінологізації.

Література:

1. Алексеева Л. М. Метафорическое терминопорождение и функции терминов в тексте: Автореф. дис. д-ра филол. наук / Л. М. Алексеева. – М.: РУДН, 1999. – 33 с.
2. Алексеева Л. М. Термин и метафора: семантическое обоснование метафоризации / Л. М. Алексеева. – Пермь: ПТУ, 1998. – 250 с.
3. Арутюнова Н. Д. Функциональные типы языковой метафоры / Н. Д. Арутюнова // Изв. АН СССР / Сер. лит. и яз. – 1978. – Т. 37. – № 4. – С. 333–343.
4. Арутюнова Н. Д. Синтаксические функции метафоры / Н. Д. Арутюнова // Изв. АН СССР / Сер. лит. и яз. – 1978. – Т. 37. – № 3. – С. 251–262.
5. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс / Н. Д. Арутюнова // ЛЭС. – М.: Сов. энц., 1990. – С. 296–297.
6. Баранов А. Н., Караулов Ю. Н. Русская политическая метафора. Материалы к словарю / А. Н. Баранов, Ю. Н. Караулов. – М.: Институт русского языка АН СССР, 1991. – 193 с.
7. Блэк М. Метафора / М. Блэк // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. – С. 153–172.
8. Кудрявцева В. Ф., Стебунова А. Н. Понятийные системы как основа стратификации континуума клинической терминологии. / В. Ф. Кудрявцева, А. Н. Стебунова // Научно-техническая терминология: Научно-технический реферативный сборник. Вып. 2. – М.: Госстандарт России, ВНИИКИ, 2001. – С. 51–52.
9. Лакофф Дж. Мышление в зеркале классификаторов. / Дж. Лакофф // НЗЛ. Вып. 23. – М.: Прогресс, 1988. – С. 12–51.
10. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем. / Дж. Лакофф, М. Джонсон // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. – С. 387–415.
11. Метафора в языке и тексте. – М.: Наука, 1988. – 174 с.
12. Ортони Э. Роль сходства и уподобления в метафоре. / Э. Ортони // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. – С. 219–236.
13. Пиаже Ж. Генетический аспект языка и мышления. / Ж. Пиаже // Психолінгвістика. – М.: Наука, 1984. – С. 325–335.
14. Пиаже Ж. Психогенез знаний и его эпистемологическое значение / Ж. Пиаже // Семиотика. – М.: Радуга, 1983. – С. 90–101.
15. Поликарпов А. А. Циклические процессы в становлении лексической системы языка: моделирование и эксперимент: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. / А. А. Поликарпов – М.: МГУ, 1998. – 55 с.
16. Рахилина Е. В. Когнитивный анализ предметных имен: семантика и сочетаемость / Е. В. Рахилина – М.: Русские словари, 2000. – 416 с.
17. Рахилина Е. В. Основные идеи когнитивной семантики / Е. В. Рахилина // Фундаментальные направления современной американской лингвистики. – М.: Изд-во МГУ, 1997. – С. 370–389.
18. Селезнева Ю. С. Концептуальная интеграция: направления в исследовании (Обзор). / Ю. С. Селезнева // Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Реферативный журнал. Серия 6: Языкознание. Вып. 3. – М.: ИНИОН РАН, 2002. – С. 139–156.
19. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология / Е. А. Селиванова – К.: Украинский филологический центр, 2000. – 248 с.
20. Серль Дж. Метафора / Дж. Серль // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. – С. 307–341.
21. Телия В. Н. Метафора как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция / В. Н. Телия // Метафора в языке и тексте. – М.: Наука, 1988. – С. 26–52.
22. Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. – 511 с.
23. Ченки А. Семантика в когнитивной лингвистике. / А. Ченки // Фундаментальные направления современной американской лингвистики. – М.: Изд-во МГУ, 1997. – С. 340–369.

УДК 008'398.91: [811.111]

М. О. Шутова,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ЕТНОКУЛЬТУРНІ ФРАЗЕОСТЕРЕОТИПНІ ПРОФІЛІ ПОРТРЕТНОЇ ПРИВАТНОСТІ АНГЛІЙЦІВ

У статті на основі семантико-мотиваційної і культурно-символічної реконструкції фразеоформул із компонентами *house / home* змодельовано одну з портретних характеристик англійців – їхню ПРИВАТНІСТЬ, що закріпилася в свідомості носіїв англійської мови як етнокультурний стереотип; розглянуто екстралінгвальні фактори, які впливали на формування етнокультурних автостереотипів англійців про замкнутість і відокремленість, а також внутрішньомовні чинники фразеологізації цих стереотипів; розкрито механізми стереотипізації уявлень англійців про дім, оселю, родинний затишок тощо; зроблено припущення про те, що ПРИВАТНІСТЬ життя англійців впливає з географічного острівного розташування країни, що зумовлює відокремленість, відділення від решти світу, зокрема і замкнутість у своєму облаштованому просторі, стереотипізованому з домом.

Ключові слова: етнокультурний стереотип, автостереотип, реконструкція, фразеоформули із компонентами *house / home*, ПРИВАТНІСТЬ.

ETHNO-CULTURAL PHRASEOLOGICAL STEREOTYPED PROFILES OF PRIVACY AS ENGLISH FEATURE

The article considers the problems of secondary nomination by means of phraseological thesaurus of the English language, which are an integral part of the national picture of the world of the English people. In this article the one of the traits of the English character – PRIVACY – is modeled on the basis of semantic, cultural, motivational and symbolic reconstruction of idiomatic formulas with the components of house / home. The extralinguistic factors that affected the formation of ethnic and cultural stereotypes of Englishmen about insularity and isolation, as well as inner linguistic factors about the process of idiomaticisation of these stereotypes are analyzed. The mechanisms of stereotyping about English house and family life are revealed. The hypothesis about English privacy implies the island geographical location of the country that leads to the insularity, separation from the rest of the world, offishness in a closed comfortable space, that is stereotyped in the concept of house.

Keywords: ethnic and cultural stereotypes, autostereotype, reconstruction, idiomatic formulas with components of house / home, privacy.

ЭТНОКУЛЬТУРНЫЕ ФРАЗЕОСТЕРЕОТИПНЫЕ ПРОФИЛИ ПОРТРЕТНОЙ ПРИВАТНОСТИ АНГЛИЧАН

В статье на основе семантико-мотивационной и культурно-символической реконструкции фразеологических формул с компонентами house / home смоделирована одна из портретных характеристик англичан – их ПРИВАТНОСТЬ, закрепившаяся в сознании носителей английского языка как этнокультурный стереотип; рассмотрены экстралингвистические факторы, которые влияли на формирование этнокультурных автостереотипов англичан о замкнутости и обособленности, а также внутриязыковые факторы фразеологизации этих стереотипов; раскрыты механизмы стереотипизации представлений англичан о доме и семейном уюте; сделано предположение о том, что ПРИВАТНОСТЬ жизни англичан следует из географического островного расположения страны, что приводит к обособленности, отделению от остального мира, в том числе и замкнутости в своем благоустроенном пространстве, стереотипизированной с домом.

Ключевые слова: этнокультурный стереотип, автостереотип, реконструкция, фразеологические формулы с компонентами house / home, ПРИВАТНОСТЬ.

Найбагатшим джерелом для вивчення процесу формування етнічної самосвідомості народу й етнокультурних стереотипів поведінки, а також сприйняття інших етносів є мова, писав свого часу О. Потебня, який до того ж уважав її не тільки головною етнотиференційовальною, а й етноформуальною ознакою. Аналіз імен, етнонімів, топонімів, астронімів показує глибоку вкоріненість у мові своєрідності середовища проживання людей і тісно пов'язаного з цим мислення народу. Мова відображає як загальну оцінку явищ природного середовища, так і докладно характеризує тваринний і рослинний світ, клімат і ландшафт місця проживання етносу. Походження назв етносів також є не випадковим, а наочно ілюструє той факт, як предки сприймали і сусідні народи [6, с. 67, 114].

На підтвердження цих думок ученого спробуємо представити фрагменти реконструкції особливостей характеру англичан та їхньої поведінки на основі середовища їх проживання і тісно пов'язаного з ним навколишнього світу.

Мета статті – здійснити культурну й ономазіологічну реконструкцію архетипів національного характеру англичан, які є підґрунтям етнокультурних стереотипних уявлень цього народу про свій дім, родинне життя, приватність.

Реконструкція як культурно-історичних джерел, так і мовних феноменів дає змогу виявити первісну основу, тобто архетипне підґрунтя механізмів формування етнокультурних стереотипних уявлень англичан самих про себе і свій дім і з'ясувати мотиви, що міцно вкоренилися в їх національних характерах.

Термін «англійський» походить від давньоанглійського *engle*, яке під впливом латинського іноді писалося як *angle* і позначало одне з германських племен, яке разом із саксами й ютами у V столітті вторглося на територію Британії та підкорило місцеве населення, яке складалося переважно з бриттів.

Плем'я англів отримало свою назву на ім'я місцевості в районі Гольштейна (північ Німеччини), звідки воно прийшло. Земля називалася Angle – рибальський гак, кут, так як нагадувала їх своєю формою [15http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=english&searchmode=none]. Поняття «кут» збіглося з розташуванням Британії, яка до XVI століття перебувала ніби на задвірках Європи, далеко від торговельних шляхів. Можна зробити припущення, що багато концептів, пов'язані з поняттям ENGLISHNESS, зокрема HOME, FREEDOM, PRIVACY з їх ідеєю відокремленості від інших, збереження дистанції, замкнутого простору усягають первісного значення слова *englishness*.

Для остаточного формування англійського національного характеру вирішальним стало острівне розташування країни. Невипадково саме тут з'явився роман про Робінзона Крузо. Взагалі в англійській літературі наявні чимало творів, дії яких розгортаються на острові («Утопія» Мора, «Кораловий острів» Беллентайна, «Острів скарбів» Стівенсона, «Повелитель мух» Голдінга та ін.), оскільки у свідомості англійського читача острів підсвідомо асоціюється з рідною країною.

Тому для англичан характерне відчуття відокремленості від решти світу (про поїздку в країни континентальної Європи кажуть: «поїхати до Європи» або «на континент»), відособленість, відчуття, що світові бурі їх не стосуються (так було принаймні до початку двох Світових воєн і до винаходу ядерної зброї у XX столітті). Те, що робиться по той бік Ламаншу, сприймається англичанами як таке, що відбувається в іншій культурі і цивілізації, – пише російський дослідник В. Шестаков. Навіть сьогодні, на його думку, протока у свідомості британця є подобою середньовічного рову, що відокремлює міську цивілізацію від варварства, впорядковане життя від хаосу [10, с. 17].

Океанічний клімат дає велику кількість опадів і туманів, сильні вітри, мало сонячних літніх днів, невелику різницю зимових та літніх температур. Все це сприяло формуванню **твердості англійського характеру, загартованості тіла й духу, стриманості у вираженні почуттів та емоцій**.

Широко відомо, яку роль відіграє в англійській культурі концепт HOME / домашнього вогнища – того, що позначається словом *home*. Будинок найбільш близький за значенням до російського поняття «родина» та англійського – «homeland» (хоча існує, звичайно ж, і варіант *motherland*) [2, с. 278-279]. Сам факт, що рідна земля асоціюється в англичан із будинком, є провідним для них. Це підтверджується численними прислів'ями, крилатими висловами, які набули статусу стереотипних фразеологем: *Home, sweet home. East or West, home is best. An Englishman's home is his castle* тощо, а також великою кількістю слів, похідних від *home*: *home-coming, homesickness, homey, homeliness, home-keepin, homeward* і т. ін. [8, с. 167].

Англійський будинок у свідомості світової громадськості є окремим поняттям, що має свою характеристику й особливості. Якщо ж говорити про самих жителів Туманного Альбіону, то для них поняття «дім» замінює поняття «Батьківщина», що вже підтверджує їхню приватність, а не патріотичність у широкому розумінні. Але в англійській мові існують два слова, які, маючи різні відтінки лексичного значення, можна перекласти як «будинок».

Російська дослідниця Подкопаєва Г.О. виокремлює основні складові ядерної зони поняття «дім», використовуючи методику моделювання на основі словників. На її думку, концепт HOME складається з чотирьох мікрополів:

1. «Родинне вогнище» (Home). Емоційна прив'язаність до місця проживання. «Home» має значення рідної домівки, родини з рідними.

2. Географічна місцевість (Home). Це дім як місце народження або походження.
 3. Будівля, приміщення (House). Дім – фізична будівля, житло; у значенні родина – члени родини, які мешкають під одним дахом.

4. Організація (House). Дім – організація, установа – вид діяльності, який об'єднує людей під одним дахом. Це нежитлове приміщення, яке використовується людьми з певною метою; місце роботи, навчання.

Дослідниця відмічає найважливішу відмінну рису цих концептів – наявність емоційної прихильності (прив'язаності) до місця проживання. Лексема *home* є емоційно забарвленою, на відміну від *house*, і має прехресні зв'язки з такими емоційно забарвленими концептами, як ЛЮБОВ, ТУРБОТА, ЗАТИШОК/КОМФОРТ, ПРИВАТНІСТЬ [5].

HOME – це родина, щастя, любов, кохання, турбота, спокій, затишок, рідне. Наприклад: *Bring home the bacon* – добре заробляти на життя; *Be home and dry* – цілий та неушкоджений; *Charity begins at home* – (милосердя починається вдома) хто думає про рідних, не забуває й про чужих; *Hearth and home* – родинне вогнище; *House and home* – домашній затишок.

HOME – це «розуміти, пояснювати, приймати близько до серця»: *Bring smth home to smb* – пояснити щось комусь; *Come home to smb* – зрозуміти; *Home truth* – гірка істина, правда [13, с. 507].

House і *home* – іменники, які українською мовою перекладаються як будинок. Але не тільки. У першому випадку наголос робиться на будівлю, блок, споруду, де розміщені квартири (або кімнати) для проживання людей, на його форму. Поки в ньому не мешкає жодної родини, він буде залишатися *house*. А потім? Для когось він стане *home*, для когось так і продовжує бути *house*, бо *home* містить символічне значення, пов'язане з емоційним ставленням до того чи іншого місця проживання. Це сім'я або найбільш комфортне оточення: *home* підкреслює швидше ті почуття, які ми відчуваємо в цьому місці, відчуття спокою й радості, захищеності. Це той будинок, про який кажуть: *Мій дім – моя фортеця*. І якщо для когось таким місцем стає трейлер, човен або країна, вони теж будуть позначатися словом *home*. Ті, для кого побудований будинок залишився чужим, чи пересічні люди позначатимуть його словом *house*. Також необхідно звернути увагу на те, що в англійській мові сформувалися стереотипні етнокультурні фразеологізми з культурно-маркованими символічними компонентами *home* і *house*, наприклад: *to move house* – переїхати; *to make a house a home* – перетворити оселю (помешкання) на будинок [5].

Longman Dictionary of English Language and Culture так коментує значення *house*: «The place where you live is your home, whatever type of house it is» – місце, де ти живеш, – це твій дім (*home*), незалежно від типу будівлі (*house*) [16].

В Оксфордському словнику пропонуються такі значення цих слів:

House – н. 1. (*Habitation*) будинок, будівля; *house arrest* – домашній арешт; *house guest* – гість (що живе в будинку); *house of cards* (lit., fig.) Картковий будиночок; *house of God* – дім божий, церква; *they get on like a house on fire* – вони прекрасно ладять; *keep house* – вести (det.) господарство; (parl.): *House of Commons* – палата громад; *House of Lords* – палата лордів; *the House* – парламент; (Stock Exchange) – біржа.

2. (*Audience*) – зал, аудиторія; *they played to a full house* – на їх виступі зал був повний; *she brought down the house* – її виступ справив фурор; (performance) подання; (cinema) сеанс.

3. (*Dynasty*) – будинок, династія.

4. (*Business concern*) – установа, фірма [17, р. 582].

Home – н. 1. *Place where one resides or belongs* – будинок; (attr.) домашній; *home economics* – домогосподарство; *home help* – приходить домашня робітниця; *it was a home from home* – там було як вдома; *a home of one's own* – власний будинок;

2. (*Institution*): *a home for the disabled* – будинок інвалідів; *he put his parents into a home* – він помістив своїх батьків у будинок для літніх людей.

3. (*Habitat*) – родина, місце поширення, ареал.

4. (*In games*): *the home stretch* – фінішна пряма.

5. (Attr., opp. *Foreign; native, local*): *home affairs* – внутрішні справи; *Home Counties* – графства, що оточують Лондон; *Home Guard* – загони (m. pl.); місцевої оборони, ополчення; *of home manufacture* – приватного виробництва; *the home market* – внутрішній ринок; *Home Office* – міністерство внутрішніх справ; *home team* – команда господарів поля [17, р. 573].

Частина концепту, представлена *home*, має більшу абстрактність, адже значення «a building» передбачає чітку просторову закріпленість на відміну від значення «a place».

Будинок як *house* призначений для групи людей, що розглядається як єдність (unity), а будинок як *home* – для окремої людини. Виділення ціннісного компонента концептів, представленого у стійких фразеологізмах допомагає реконструювати мовну картину світу через систему подвійних опозицій, яка має національний характер [9].

Така відмінність у значенні обох лексем підтверджується й їхньою етимологією.

Home походить від давньоанглійського *ham* «оселя, будинок, маєток, село», протогерманського **haimaz*, протоіндоєвропейського кореня **kei* – «селитися, оселятися, бути вдома» (знаходимо в санскриті *kseti* «жити, існувати, мешкати», у грецькій *kome*, литовській *kaimas* «село», старослов'янській *semija* «домашній люд, прислуга») [15].

House походить від давньоанглійського *hus* «житло, оселя, домівка, притулок», що, у свою чергу, реконструюється від протогерманського **husan* з коренем, походження якого не відомо. Припускається, що корінь пов'язаний з *hide* «ховати, приховувати, укривати, уберігати», а також «шкіра великої тварини».

Дослідниця І. Давиденко, реконструюючи етимологічний шар концептів *HOUSE / HOME* (за Ю.С. Степановим), зазначає, що він утворений значеннями «ховатися» і «селитися» (від *house* протогерм. **khusan* – «ховатися» і *home* – протоіндоєвропейське **kei* – «селитися»), що зумовило різні **внутрішні форми**: для *house* – «захист», а для і *home* – «житло». Етимологія і внутрішні форми лексем *house* (н.) і *home* (н.) свідчать про їхню полісемантичність і лише частково синонімічність природу. Синонімія простежується у спільних значеннях лексем: «місце проживання», «сім'я». [4].

House (будинок) – житловий простір людини, символ сімейного благополуччя і багатства, локус багатьох календарних і сімейних обрядів зі значенням «ховатися» протиставлений зовнішньому світу, входячи в бінарну опозицію *свій* – *чужий* [14, с. 116]. Загальне просторове протиставлення *свого/чужого* виступає в різних опозиціях, основною з яких є протиставлення між будинком і не будинком (лісом – в широкому сенсі). При цьому сам простір будинку набуває міфологічного осмислення [1, с. 112].

Опозиція *свій* – *чужий* пов'язує *house* (з його значенням «ховатися») з ідеєю закритості будинку, його захисними функціями. Саме закритість *house* забезпечує збереження свого простору, інші ж люди (чужі) порушують закритість: *Curiosity is ill manners in another's house*; *He that marries a widow and two children has three back doors to his house*.

Інше осмислення, за спостереженнями Сатинової В.Ф. отримує опозиція *свій* – *чужий* у стереотипних етнокультурних фразеологізмах з культурно-символічним компонентом *home*. Ідея закритості будинку не є тут релевантною (у значенні лексеми *home* немає значення «unity»). Значущими виявляються опозиції *близький* – *далекий*, *безпечний* – *небезпечний*,

які розкриваються через образ дороги: *Far from home, near thy harm; There is no place like home; East, west, home's best; Go abroad and you'll hear news of home* [7]. Зміщення акценту на цей образ пов'язане також із відмінностями в другому значенні лексеми *home* (див вище). Якщо людина залишає будинок (*house*), то відбувається руйнування єдності дому та сім'ї: *He that would be well needs not go from his own house*.

І хоча те, що людина залишає будинок (у значенні *home*), також засуджується, осуд пов'язаний із недооцінкою значення будинку як приватної власності англійської людини – однієї з її домінуючих характеристик: *Many go out for wool and come home shorn* (Many seek to better themselves or make themselves rich, but end by losing what they already have) [7].

Для дому як *home* центральною фігурою є людина і те, що складає її світ (любов, щастя, спокій), але знову ж такі у плані її приватних інтересів.

У свідомості британця дім – це надійний захист, найкраще, найзатишніше місце, що підтверджується стереотипними фразеологемами: *An Englishman's house is his castle; My house is my castle; There is no place like home; house and home* [13, с. 304; 298; 507]. Тому й про надійну людину кажуть: *(as) safe as houses* «цілком надійний, на якого можна покластися» [13, с. 832].

Наведені фразеологеми дають змогу констатувати, що *house* – це стереотипний образ швидше реального світу, місце, в якому людина живе, як член соціуму, <http://ua-referat.com/%D0%A1%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE> який нав'язує себе людині через систему моральних заборон, що регулюють відносини в будинку. Тимчасом для *home* характерною є приватність; це місце, де людина відчуває себе комфортно і затишно, а тому сформовані стереотипи, пов'язані з *home*, конструються у свідомості англійської людини як родинне вогнище.

Поняття дому «home» як родинного вогнища, як уже вище згадувалося, в англійській культурі є досить важливим через їхню приватність [8, с. 167].

Англіїці майже весь вільний час використовують для нескінченного і безперервного поліпшення й облаштування своїх будинків. Будинок і сад займають у житті англійця величезне місце, що значною мірою пов'язане з мінливим кліматом цієї країни [12, с. 31].

У цілому англійський будинок – це мікромодель острова: глухий паркан, що відгороджує від зовнішнього світу, і шматок з любов'ю обробленої землі – маленький, доглянутий, окультурений [8, с. 168]. Звідси, окрім **приватності, ще й замкненості, що випливають з географічного розташування країни, зумовлюючи ще й таку рису англійського національного характеру, як відокремленість, відділення від решти світу, зокрема і замкнутість у своєму невеликому затишно облаштованому просторі.**

Можемо говорити про перехресні стереотипні уявлення, пов'язані з концептуалізацією дому і приватності (недоторканості приватного життя). Як зазначає М. Цветкова, приватність є реакцією на скупченість (Англія досить компактно заселена), бажанням захистити свій особистий простір, яке англійці відчувають майже фізично як продовження власного тіла і оберігають дуже ревно [8, с. 170].

Англійський журналіст і письменник Джеремі Паксман відмічає, що в європейських мовах немає аналогів слова «privacy» – приватність [11]. Саме бажанням англійців берегти свою родину та приватність особистого життя можна пояснити прагнення мати свій власний дім з садом на задньому дворі.

Англієць, обмежений рамками етикету, за зауваженням Прістлі, прагне додому, щоб там, нарешті, розслабитися в приватній обстановці [цит за пр.: 8, с. 170].

Г. Гачев відзначає, що в результаті тривалої боротьби за незалежність, відділення від континенту «у формуванні англійської суті може бути простежена тенденція «Сам проти Цілого» (Self contra Total) [...] в Англії (на відміну від континенту – тенденцію до єдності) – **стереотипізований культ приватного життя** (приватність) [3, с. 165]. Далі автор зазначає, що «на острові природне тяжіння до відокремленого життя, будинок – це мікрокосм; там і свій вогонь – камінь (довго пручалися англійці центральному опаленню, що дихає тотальністю, широкого континууму континенту; вони прихильники дискретності: у просторі і в часі» [3, с. 167].

Жодна нація, крім англійців, не ототожнює себе зі своїм власним будинком «house» [11, с. 118-119]. Англійський дім стоїть осторонь великих доріг, не «кричить» про себе [11, с. 118], символізує собою державність [11, с. 155]. Відтак, дім є центром Всесвіту для англійця. До нього прагне його душа, про нього він мріє під час мандрів. Наступні етнокультурні фразеологеми це підтверджують.

В англійському фразеологізмі *house and home* – «домашній затишок» поєднуються концепти *house* і *home* разом як образ родинного вогнища, сімейного затишку, який може бути під дахом власного будинку та у колі членів родини.

Окремою рисою англійського дому є його затишок. Саме тому у прагненні комфорту необхідно створити затишні умови для себе та своїх близьких: *to feel at home, make yourself at home, be home and dry, home bird, give smb, the run of the house, make smb, free of one's house*.

Образно-символічний зміст стереотипного вислову *Man's home is his castle* доводить, що англійці дуже оберігають своє домашнє вогнище. Для зустрічі вони віддають перевагу ресторану або кафе [11, р. 117].

Home – це те, що є у англійців замість Батьківщини, яка для українців є найголовнішою. Це не тільки місце, де мешкає твоя родина, але й омріяне місце, де людина почуває себе комфортно: *spiritual home* – дім моєї мрії; *go where he will, a wise man is always at home* – куди б ні пішла, мудра людина всюди вдома; *home is where the heart is* – дім там, де серце.

Таким чином, ономазіологічна реконструкція фразеологеми з мотиваційним компонентом HOME / HOUSE актуалізує такий ономазіологічний мотив формування національних якостей англійців і його фіксацію у стереотипах, як ПРИВАТНІСТЬ життя англійців з акцентом на їх замкнутості, яка випливає з географічного розташування країни. Це пояснює ще й таку рису англійського національного характеру, як відокремленість, відділення від решти світу, зокрема і замкнутість у своєму облаштованому просторі, стереотипізованому з домом.

Література:

1. Байбурин А.К. Жилище в обрядах и представлениях восточных славян / Альберт Кашфулович Байбурин. – Ленинград: Наука, 1983. – 188 с.
2. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / Анна Вежбицкая. – М.: Русские словари, 1997. – 416 с.
3. Гачев Г.Д. Национальные образы мира. Космо – Психо – Логос / Георгий Дмитриевич Гачев. – М.: Академический проект, 2007. – 512 с.
4. Давиденко І.В. Лексична репрезентація концепту ДІМ – HOUSE/HOME в англійській мові: когнітивний аспект: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Давиденко Інна Володимирівна. – Харків, 2012. – 20 с.

5. Подкопаева А. А. Вербализация художественного концепта «Home/House» в произведениях английских писателей XIX-XX вв. / Анна Александровна Подкопаева. – Ставрополь, 2010. – 178 с.
6. Потебня А. А. Мысль и язык / Александр Афанасьевич Потебня. – К. : Синто, 1993. – 192 с.
7. Сатинова В. Ф. Британия и британцы / Валентина Федоровна Сатинова. – Минск: Высшая школа, 1996. – 249 с.
8. Цветкова М. В. Английское поведение / М. В. Цветкова // Межкультурная коммуникация. – Н. Новгород, 2001. – С. 158–183.
- Чаплиціна А. Концепт «Дім» в англійській мові та культурі : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://samgueng.narod.ru/rus/tez.htm>
9. Шестаков В. П. Английская литература и английский национальный характер / Вячеслав Павлович Шестаков. – М. : Нестор – История, 2010. – 312 с.
10. Paxman J. The English. A Portrait of a People/ Jeremy Paxman. – London: Penguin Group Ltd., 2007. – 309 p.
11. Laird E. British homes and family life / E. Laird// Welcome to Great Britain and the USA. – 2000. – № 3. – С. 31–32.

Джерела ілюстративного матеріалу

12. АУФС – Англо-український фразеологічний словник/ [уклад. К. Т. Баранцев] – К. : Знання, 2005. – 1056 с.
13. CDI – Chambers Dictionary of Idioms / [авт.-уклад. В. В. Руденко.]. – К. : Всеуито, 2002. – 475 с.
14. CODE – The Concise Oxford Dictionary of Etymology/ [ed. by T.F. Hoad]. – Oxford University Press, 1996. – 1739 p.
15. Longman Dictionary of Contemporary English. – Pearson Longman, 2014. – 2224 p.
16. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English/ [ed. by Hornby A.S.]. – Oxford University Press, 2005. – 1780 p.

D. F. Mounes,
University of Mohamed Boudiaf, M'sila, Algeria

GLISSEMENTS DE SIGNIFIANCES ET REPRESENTATIONS INCONSCIENTES DANS LE ROMAN DE DE NINA BOURAOUI «MES MAUVAISES PENSEES»

VARIATIONS OF UNCONSCIOUS SIGNIFICANCES AND REPRESENTATIONS IN THE ROMAN OF NINA BOURAOUI «MES MAUVAISES PENSÉES»

In our article we try to focus on the psychoanalytic and semantic precepts of the roman *mes mauvaises pensées*, in order to reveal the different relations between the announced title and the content. Each literary work can be evaluated and critiqued from the point of view of semantic, pragmatic or psychoanalyze. Besides the practice of semantical analyses try to find a new combinative space of significance because the use of this semantical method of analyses on different romans elucidate the unconscious immensity of the productive and cognitive aspect of literal works. This practice begins continuously with the perception of some homographs and homophones meanings, social, social, ideological, religion, and mythological values. The literary work exposes several texts and romans that need a precise theory for their research und study inside an analytic-linguistic reflection because the semantic interpretation of the words will be explained by means of symbolic values which establish relations between significances of the title and the content of the literary work. In this roman «*mauvaises pensées*» we strive to practice the analytical approach of literary interpretation and to clarify his unconscious representations and significances.

Key word: significant, psychoanalyze, semantic interpretation, representation, literary work

ТИПИ ПІДСВІДОМИХ ЗНАЧЕНЬ ТА ОБРАЗІВ У РОМАНІ НІНИ БУРАУІ «МОЇ ПОГАНІ ДУМКИ»

У статті здійснено спробу дослідження психологічних та семантичних принципів написання роману «Мої погані думки» для виявлення розбіжностей між назвою твору та його змістом.

Кожний літературний твір можна піддавати аналізу з точки зору семантики, прагматики чи психоаналізу. Поруч із застосуванням семантичного аналізу ми намагаємося окреслити новий комбінований вимір значень, що дозволяє виявити широкий діапазон творчого та когнітивного аспектів літературних творів.

Дослідження починається з виявлення значень окремих омографів та омофонів, визначення їхніх соціальних, релігійних світоглядних та міфологічних характеристик.

У сфері літератури назріла необхідність формування чіткої теоретичної бази застосування комбінованого аналітичного та лінгвістичного дослідження романів і текстів. При цьому семантична інтерпретація слів здійснюється через символічні значення, що дозволяє виявити співвідношення між назвою та змістом літературного твору. У романі «Мої погані думки» ми намагаємося застосувати аналітичний підхід літературної інтерпретації та виявити підсвідомі образи і значення.

Ключові слова: значення, психоаналіз, семантична інтерпретація, продуктивність, літературний твір.

ТИПЫ ПОДСОЗНАТЕЛЬНЫХ ЗНАЧЕНИЙ И ОБРАЗОВ В РОМАНЕ НИНЫ БУРАУИ «МОИ ПЛОХИЕ МЫСЛИ»

В статье предпринята попытка исследования психологических и семантических принципов написания романа «*Мои плохие мысли*» для выявления расхождений между названием произведения и его содержанием.

Каждый литературное произведение можно подвергать анализу с точки зрения семантики, прагматики или психоанализа. Рядом с применением семантического анализа мы пытаемся определить новый комбинированный измерение значений позволяет выявить широкий диапазон творческого и когнитивного аспектов литературных произведений.

Исследование начинается с выявления значений отдельных омографов и омофонов, определения их социальных, религиозных мировоззренческих и мифологических характеристик.

В области литературы назрела необходимость формирования четкой теоретической базы применения комбинированного аналитического и лингвистического исследования романов и текстов. При этом семантическая интерпретация слов осуществляется через символические значения, позволяет выявить соотношение между названием и содержанием литературного произведения.

В романе «*Мои плохие мысли*» мы пытаемся применить аналитический подход литературной интерпретации и выявить подсознательные образы и значения.

Ключевые слова: значения, психоанализ, семантическая интерпретация, производительность, литературное произведение.

Le titre d'une œuvre a toujours été le premier détail qui attire notre attention, qui l'accroche, et qui fait en sorte, que nous ne puissions résister à l'envie de saisir l'œuvre, de la retourner, de vouloir connaître son auteur, de la feuilleter, pour finalement l'adopter. Le premier contact entre le lecteur et l'œuvre littéraire se fait par l'intermédiaire du titre, il constitue la première idée que le lecteur se fait par rapport à l'écrit, le titre est par conséquent, cet élément phare qui, de par son halo, guide le lecteur vers le rivage tant quêté.

Dans notre présent article, nous tenterons de mettre en exergue les préceptes de la sémanalyse dans l'étude du titre de l'œuvre de Nina Bouraoui *Mes mauvaises pensées* (2005, Prix Renaudot) et ce, dans l'objectif de révéler le lien étroit qui lie ce dernier au contenu qu'il annonce dans le texte.

À l'instar de la critique psychanalytique, nous ne pouvons traiter de l'importance accordée par la sémiotique à l'analyse titrologique, sans mettre l'accent sur les travaux réalisés, à cet effet, par «*la psychanalyste, essayiste et romancière J. Kristeva*», cette dernière, «*qui est à l'origine des transformations de la sémiotique littéraire en France*», proposa «*une réflexion critique qui réalise la synthèse de plusieurs influences dont le freudisme, le structuralisme, et qui se situe à la lisière de la sémiotique et de la psychanalyse*» et qu'elle dénomme sémanalyse.

Dans sa théorie, qui emboîte le pas à celle de M. Bakhtine sur le dialogisme, J. Kristeva considère le texte comme un flux «*productif doté d'un inconscient*», par rapport auquel, l'analyste se «*propose de faire le lien entre le «je» qui écrit et la richesse*

sémantique du texte, appelée signifiante», et c'est en partant du constat selon lequel «le travail dit «littéraire» présente aujourd'hui des textes [...]. Productions qui demandent [...] une théorie, celle-ci devant s'élaborer comme une réflexion analytico-linguistique sur le signifiant-se-produisant en texte» [7, p. 217]. Que l'écart se creuse devant une sémantique structurale trop rationnelle pour pouvoir déterminer les fluctuations de la *signifiante*. La sémanalyse se propose de mettre toute la lumière sur ce réseau de sens se développant autour du signe, ce dernier étant considéré «comme l'élément spéculaire (réflexif), assurant la représentation de cet engendrement» [ibid., p. 218].

Nous tenterons de présenter les rudiments de cette théorie, que nous essayerons d'appliquer par la suite sur le titre de notre corpus «*Mes mauvaises pensées*» en l'occurrence.

En s'inscrivant dans le cadre d'une logique mathématique, la sémanalyse envisage de décrire les «*remaniements et refontes successives du tissu de la langue*» présents dans un texte donné, car s'inscrivant dans une spirale infinie de signifiants, le texte inclut un perpétuel chavirement du *phéno-texte* au *géno-texte*, dans le sens où, quoiqu'il puisse donner comme impression de fixité, un texte imprimé n'est jamais inerte de par son «*signifiant-se-produisant en texte*» qui est, selon J. Kristeva, en perpétuelle mouvance, offrant ainsi au texte d'infinies possibilités de combinaisons signifiantes [ibid., p. 217, 225].

En résumé, dans une pratique de la sémanalyse, nous partons du *nombre (signe)* (qui est une unité du phéno-texte, pour pouvoir à la fin, constituer la différentielle signifiante du texte et qui est «le glissement même de l'infini [géno-texte] dans l'énoncé clos [phéno-texte]» [ibid., p. 236], et ce, conformément aux étapes suivantes qui constituent aussi la différentielle signifiante d'un texte donné :

Dans une première étape, l'analyste doit dégager toutes les acceptions homophones ou homographes qu'un ensemble peut contenir, en l'occurrence (ses homonymes).

Par la suite, il est tenu d'extraire les mots qui ont exactement ou à peu près le même sens que le(s) signifié(s) de cet ensemble, c'est-à-dire (ses synonymes).

Puis, l'analyste va tenter de mettre la lumière sur toutes les valeurs symboliques et ce, dans des domaines différents : scientifiques, idéologique, religieux, mythologiques, etc.

Pour un meilleur éclaircissement de cette démarche analytique, nous allons tenter de l'appliquer à titre d'exemple sur une unité du phéno-texte, soit le nombre-signe «*mère*».

Le nombré qui est la combinaison graphique et phonique active dans cette formule et qui se lira ainsi : m-è-r-e. Ce nombré du phéno-texte va donner un nombre infini de combinaisons graphiques et phoniques, et par conséquent un nombre illimité de significations agissant dans le géno-texte, dans le cas qui nous concerne, le nombre-signe «*mère*» génère une différentielle signifiante, que nous pouvons dévoiler à travers les différentes combinaisons que va nous permettre le nombré.

Homonymes: «*mère*» (adjectif), «*maire*» (fonction), «*mer*» (étendu d'eau salée), **Synonymes:** «*maman*», **Acceptions symboliques:** «*mère*» (nom féminin) : «*femme qui a donné la vie*», «*supérieure d'un couvent*», etc. «*Mère*» (adjectif) : «*origine*», «*source*», «*cause*», «*pure*», etc.

«*Maire*» (fonction) : «*magistrat municipal*», «*dirigeant*», «*intendant*», etc.

«*Mer*» (étendu d'eau salée) : «*eau*», «*océan*», «*dynamique de la vie*», etc. [3, p. 623]

Par conséquent, la sémanalyse se permet d'investir «un nouvel espace de sites retournables et combinatoires, l'espace de la signifiante» [7, p. 218], car appliquée à des textes ou des énoncés, cette démarche, peut révéler l'immensité du flot productif inconscient qui y réside, à ce titre, d'ailleurs, nous pouvons citer le travail qu'a réalisé J-R Freymann par rapport au titre de son ouvrage «*Passe, Un Père et Manque*» :

«*Passe, un père et manque, passe impair et manque, pas ce père et manque, passe un pair et manque, passe un père aime manque, passe un père hait manque...*» [5, p. 09].

Ainsi, le travail de l'analyste consistera, par la suite, à tisser le lien entre le «*je*» qui écrit et la signifiante du texte. Dans une première étape, nous allons tenter d'extraire toutes les acceptions possibles au titre du roman «*Mes mauvaises pensées*». En appliquant les principes, déjà explicités, de J. Kristeva, nous allons travailler, en l'occurrence, sur les homonymes de chaque unité du phéno-texte pour pouvoir, par la suite, combiner les différentes unités en une série de géno-texte qui constitueront les différentes acceptions de notre intitulé de base. Ces mêmes acceptions ou significances vont être interprétées à la lumière de toutes les valeurs symboliques qu'elles peuvent renfermer et ce, en vue de tisser des liens entre les significances du titre et le contenu de l'œuvre d'une part ainsi que le «*je*» qui écrit d'une autre part, car le géno-texte n'est en fait que la parole inconsciente de ce dernier ; chose qui ne peut que fortement intéresser l'analyse psychanalytique «*Le psychanalyste n'a pas d'autre moyen, d'autre réalité à sa portée pour explorer le fonctionnement conscient ou inconscient du sujet que la parole, ses structures et ses lois ; c'est là que l'analyste découvre la posture du sujet*» [6, p. 264].

Y a-t-il une juste écriture pour le titre de l'œuvre?

Mes mauvaises pensées:

«*Maie maux vais se panser, Mai mots V aise pensée, Mais mauve hais ce pan sait, Met mauvais ce pont c*».

Maie maux vais se panser:

Par définition, la «*Maie*» est un coffre sur pieds utilisé autres fois dans la confection de la pâte à pain ainsi que la conservation de ce dernier. Ce terme est défini par le *Littre* comme étant une «1. Caisse ou huche dans laquelle le boulanger prépare sa pâte.», et prend dès lors les synonymes de «*Boîte*», de «*Coffre*» ; des mots symboliquement assez chargés, car en nous inscrivant dans le cadre de la mythologie grecque, le terme «*boîte*» nous fait penser, dans un premier temps, à la «*boîte*» – ou la «*jarre*» – de *Pandore*.

Nous allons, avant toute approche analytique liée aux représentations symboliques de la *boîte de Pandore*, commencer par résumer son histoire. Zeus crée *Pandore* en vue de punir les humains, pour s'être emparés du feu que *Prométhée* a dérobé du ciel pour le leur offrir, pour ce faire il somma *Héphaïstos* de confectionner le corps ainsi que la robe de *Pandore*, puis à tour de rôle, tous les dieux lui ont fait part de leurs connaissances, d'où son nom, *Pandore* signifiant «*Celle qui a tous les dons ou Dons de tous*». Ainsi, *Aphrodite* l'initia aux jeux et à la séduction, *Apollon* lui apprit à jouer de la musique, *Athéna* lui inculqua le tissage et la couture, *Hermès* vint enfin éveiller en elle la curiosité. Zeus offrit *Pandore* à *Épiméthée* le frère de *Prométhée*, qui eut l'imprudence de l'épouser, mais non sans lui ordonner de ne jamais s'approcher d'une jarre qu'il cachait chez lui, celle où *Prométhée* enfermait tous les maux de la terre afin d'épargner l'humanité. Mais étant trop curieuse *Pandore* finit par ouvrir la jarre un jour où son mari était absent, et tous les maux (peines, fatigues, famines, mort, etc.) se propagèrent sur terre. Heureusement que *Prométhée* eu la sagesse et la prévoyance de placer au fond de la jarre «l'espoir» pour aider les hommes à faire face.

En psychanalyse, le symbolisme de la *boîte* rejoint celui du *coffre*, en ce que ces deux éléments s'apparentent dans le fait de contenir des choses, en l'occurrence des choses qui doivent rester secrètes ou des choses qui sont senties mais qui ne sont pas, pour autant, identifiées (pulsions, désirs, angoisses, etc.). Comme l'étude psychanalytique se base essentiellement sur l'instance inconsciente de l'être humain c'est-à-dire le *Ça*, le rêve est devenu, par conséquent, son champ d'analyse de prédilection, du fait

qu'il est considéré par la psychanalyse comme étant l'expression de l'inconscient par excellence ; de là, les psychanalystes se sont intéressés à l'étude du rêve pour traduire la personnalité profonde de l'individu, et dans ce domaine-là, nous constatons que la boîte possède une symbolique d'un intérêt captivant *«Dans les rêves, elle [la boîte] peut symboliser le mystère, mais aussi la recherche d'un secret concernant soi-même, et dont la découverte permettra de se réaliser davantage»* [4, p. 290]. Au-delà de ce qu'elle peut incarner en ce qui concerne la personnalité profonde de l'individu, il est dit que la boîte peut aussi être assimilée à la charge symbolique de l'armoire en ce qu'elle «séquestre» et peut même «oppresser», *«elle symbolise alors l'étouffement de la personnalité par l'image de la Mère»* [ibid., p. 290].

Le coffre, quant à lui, puise son symbolisme non pas de ce qu'il représente en soit mais plutôt de son usage *«Le symbolisme du coffre s'appuie sur deux éléments : le fait qu'on y dépose un trésor matériel ou spirituel ; le fait que l'ouverture du coffre soit l'équivalent d'une révélation»* [3, p. 266]. À ce sujet, N. Bouraoui écrit, *«sous le ventre de mon père, il y a moi, sous l'écriture de mon livre, il y a l'écriture de ma thérapie»* [2, p. 30]. Et, elle va même jusqu'à demander clairement à son psychiatre, *«Pensez-vous que j'apprendrai, ici, avec vous, à ne plus avoir peur ?»* [2, p. 50].

«Maux», pluriel de **«mal»**, adjectif invariable signifiant généralement tout ce qui est contraire à la morale. Le *Littre* définit cette notion comme *«1. S. m. Le mal, ce qui nuit, ce qui blesse ; le contraire du bien.»* D'une manière générale, c'est une notion qui paraît à la réflexion comme étant négative et péjorative, c'est une défectuosité qui peut s'inscrire dans différents aspects, imperfection du monde, de la réalité, de la vie, de la communauté. L'expérience du mal, quant à elle, peut être physique (douleur, blessure, plaie, etc.) ou moral qui va à l'encontre de la raison ou du vouloir de l'individu (l'injustifiable, le chagrin, le remord, etc.). Selon le dictionnaire de synonymes, la notion du mal moral, qui nous intéresse au plus haut degré, prend le sens de **«Péché»** et de **«perversion»** dont nous tenterons d'exploiter la charge symbolique.

«Le péché», est une désobéissance ou insubordination délibéré à la loi divine. C'est une faute morale qui dévalorise l'individu aux yeux des autres ainsi que par rapport à sa propre personne. Dès lors, les remords qu'elle cause au sujet vont, après un certain temps, faire en sorte qu'elle ne soit plus une simple transgression des règles mais une diminution du Moi de l'individu, causée par un sentiment d'abjection et de culpabilité [8, p. 406]. Remords que la narratrice exprime sous l'appellation de *«bruit de la honte : «puis il y a le bruit de ma honte, qui descend au fond de moi, et c'est encore ce bruit quand je dois défendre un livre, quand je dois m'expliquer, quand je dois dire qui je suis vraiment»* [ibid., p. 39].

«La perversité», quant à elle, se distingue de la perversion, en ce que la première est une *«méchanceté au plus haut degré, choix du mal pour le mal»*, tandis que la perversion est considérée comme étant un *«plaisir pris à détourner les instincts considérés comme naturels en particulier dans le domaine sexuel»* [ibid., p. 414].

«Se panser», (se) *«pronom réfléchi de la troisième personne des deux nombres et des deux genres»*, qui se dit des personnes et des choses, plus le verbe «panser» qui signifie appliquer un pansement et dans un sens figuré ça prend la signification d'adoucir et de soulager [ibid., p. 415].

De ce fait, nous pouvons lire, clairement, dans cet intitulé une parfaite réalisation de la notion de *l'abréaction*, concept créé par J. Breuer et S. Freud et qui est défini comme étant *«une décharge émotionnelle à retardement d'une tension due à un souvenir traumatisant»* jusque-là oublié et non résolu. Moyennant l'abréaction, nous constatons que l'auteur, en se remémorant et en s'exprimant sur les événements traumatiques qu'elle a vécu, se libère de toutes les idées et de tous les sentiments cuisants qui la perturbaient. Par conséquent c'est par l'effet de catharsis produit par l'abréaction que l'auteur tente de **«se panser»** de sa **«maie»** de **«maux»**.

Mai mots V aise pensée

Dans cette première acception de notre intitulé, nous allons prendre les unités présentes une à une, les définir, puis les inscrire dans leurs dimensions symboliques. Par la suite, nous verrons jusqu'à quel point, elles se rattachent au contenu de l'œuvre pour former un glissement de signifiante, géno-texte, étroitement lié à cette dernière.

«Mai» est le cinquième mois de l'année, il comporte 31 jours, son essence remonte à l'ancien calendrier romain où l'origine de son appellation renvoie à la déesse Maia, qui était considérée comme étant la déesse du printemps et de la croissance. Il est à signaler que dans la Rome antique, les célébrations en l'honneur de cette déesse atteignaient leur apogée le 1er du mois de mai. La déesse Maia représentait la perpétuelle renaissance de la terre après la saison hivernale, car pour les romains, c'était la vigueur et la force vitale de Maia qui faisait revivre le monde végétal et animal *«elle [Maia] représenterait une déesse de la fécondité, la projection de l'énergie vitale. Par extension, des analystes en ont fait le symbole de l'extériorisation du moi.»* [3, p. 598]. Cette dernière image symbolique de la déesse Maia nous intéresse amplement dans la mesure où notre roman s'inscrit dans cette topique de l'extériorisation des troubles dont la narratrice est sujette, et qu'elle n'hésite pas à exprimer d'emblée à son médecin psychiatre : *«Je viens vous voir parce que j'ai des mauvaises pensées»*. Une première phrase à travers laquelle N. Bouraoui nous plonge d'emblée dans une littérature autobiographique de confession aussi appelée littérature de l'aveu.

Le terme **«Mot»** (s), qui est présent dans notre géno-texte, est un symbole qui caractérise parfaitement l'être humain. Il est défini dans le dictionnaire le *Littre* comme étant *«1. Son monosyllabique, composé de plusieurs articulations, qui a un sens»*. Les synonymes de ce terme sont en premier lieu la **«parole»**, ou la faculté de parler qui est un pur symbole de la manifestation de l'être et de l'extériorisation des sensations et sentiments du Moi. Par conséquent, il est aussi le synonyme de **«réflexion»** ; cette dernière qui se présente en psychanalyse comme *«Introspection, observation intérieure des données ou opérations de la conscience, image idées, jugement»* [8, p. 480]. Ainsi, il est clair que ce nouveau glissement géno-texte nous maintient aussi en rapport étroit avec la première topique qui est celle de l'extériorisation, qui ne peut s'effectuer qu'en exprimant par la **«parole»**, les **«réflexions»** troublantes qui tourmentent le sujet *«Mon âme se dévore, je suis assiéagée. Je porte quelqu'un à l'intérieur de ma tête, quelqu'un qui n'est plus moi ou qui serait un moi que j'aurais longtemps tenu, longtemps étouffé.»* (p. 05). Un malaise psychique qui pousse l'auteur à s'affranchir à travers des mots qui sont, pour elle, creuset et reflet de ses troubles *«Puisque mes mots sont comme une maladie, quand je dis : «Vous ne pouvez pas comprendre.» Quand je dis : «Je resterai toujours différente de vous.» Quand je dis : «Je me sens isolée.»* (p. 84).

Le dernier mot de cet intitulé ne vient, quant à lui, que pour renforcer la lecture symbolique que nous proposons, du moment que la **«Pensée»** qui est une *«petite fleur à cinq pétales ordinairement nués de violet et de jaune.»*, est choisie pour représenter l'homme par ce qui le distingue c'est-à-dire sa faculté à réfléchir, *«elle est ainsi choisie pour désigner la médiation et la réflexion»* [3, p. 739].

Nous résumons donc ce premier mouvement de signifiante relatif à notre intitulé en le cernant dans la notion de l'extériorisation par la parole des réflexions troublantes du Moi et qui s'avère être une cure fort apaisante des névroses causées par le trop-plein des pulsions refoulées par le Ça. Lecture qui s'applique parfaitement au roman *Mes mauvaises pensées* qui est déclaré par son auteur comme étant l'écriture d'une thérapie, car il lui a été inspiré après une thérapie qu'elle a entamé en 1999 ; thérapie qui a duré trois ans et à ce sujet nous pouvons lire *«Quand je rentre de nos séances, j'écris sur un carnet mon histoire»* (p. 41).

À la fin de cette application de la sémantique dans l'étude du titre de l'œuvre, et qui nous a été inspirée par le fait que cette technique d'approche s'apparente à la méthode d'investigation psychanalytique, nous pouvons avancer dans un premier temps, que le nombre de glissements géno-texte que nous pouvons avoir par rapport à un discours ou à un énoncé sont d'un chiffre assez important, les glissements représentatifs du titre que nous avons travaillé précédemment ne sont, en fait, qu'un infime nombre des éventuelles représentations et des possibilités de combinaisons des unités formants le géno-texte que nous pouvons avoir.

Il est utile d'ajouter, que l'importance que nous avons accordée à l'analyse du titre de l'œuvre, nous a été inspirée par l'importance que Nina Bouraoui a octroyée au titre de son roman. En effet, tout au long de notre lecture de son l'œuvre *Mes mauvaises pensées*, nous avons noté que le titre s'est manifesté à plusieurs reprises dans le roman, nous parlons ici d'exactement 31 reprises du titre dans le roman ; chose qui est à notre connaissance assez inaccoutumée et qui a suscité notre intérêt pour cet élément du péritexte.

Bibliographie:

1. Allendy R.: Le symbolisme des nombres / R. Allendy. – Paris : éditions traditionnelles, 1948. – P. 258.
2. Bourmeau S., Bouraoui N.: La rentrée littéraire pour Media part / S. Bourmeau, N. Bouraoui. – Paris : édition Seuil, 2008. – P. 30, 38, 50.
3. Chevalier J., Gheerbrant A.: Dictionnaire des symboles / J. Chevalier, A. Gheerbrant. – Paris : édition Robert Laffont Jupiter, 1982. – 801 P.
4. Daco P.: L'interprétation des rêves / P. Daco. – Belgique : édition Marabout, 2004. – P. 290.
5. Freymann J. R.: Passe, Un père et Manque / J. R. Freyman. – Strasbourg : édition Arcanes, 2008. – P. 09.
6. Kristeva J.: Le langage, cet inconnu / J. Kristeva. – Paris : édition Seuil, 1981. – P. 264.
7. Kristeva J.: L'engendrement de la formule sémiotique / J. Kristeva. Recherches pour une sémantique. – Paris : édition Seuil, 1969. – P. 217–236.
8. Morfaux L. M., Lefranc J.: Nouveau vocabulaire de la philosophie et des sciences humaines / L. M. Morfaux, J. Lefranc. – Paris : édition Armand Colin, 2005. – P. 39,406, 414–415, 480.

UDC 633:006.72:811.111–26

Ya. M. Tagiltseva,

Poltava State Agrarian Academy

COLOUR TERMS IN CROP PRODUCTION DISCOURSE OF MODERN ENGLISH

The article deals with the research of colour terms in crop production discourse of modern English. Peculiarities of colour terms formation are considered. Word building models are marked out. The meaning of colour terms, their polysemy, onomymy and synonymy are studied.

Key words: discourse, term, colour term, word building, polysemy, onomymy, synonymy.

КОЛОРОНІМИ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ ДИСКУРСІ ГАЛУЗІ РОСЛИННИЦТВА (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

У статті досліджуються номінації кольорів у системі сільськогосподарських понять галузі рослинництва сучасної англійської мови. Розглядаються особливості утворення термінів, у складі яких функціонують колороніми. Виділяються словотвірні моделі. Вивчається семантика кольоропозначень, їх полісемія, омонімія і синонімія.

Ключові слова: дискурс, термін, колоронім, словотвір, полісемія, омонімія, синонімія.

КОЛОРОНИМЫ В СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОМ ДИСКУРСЕ ОТРАСЛИ РАСТЕНИЕВОДСТВА (НА МАТЕРИАЛЕ СОВРЕМЕННОГО АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА)

В статье проводится исследование названий цветов в системе сельскохозяйственных понятий отрасли растениеводства современного английского языка. Рассматриваются особенности образования терминов, в структуре которых используются колоронимы. Выделяются словообразовательные модели. Изучается семантика цветообозначений, их полисемия, омонимия и синонимия.

Ключевые слова: дискурс, термин, колороним, словообразование, полисемия, омонимия, синонимия.

Color terms belong to the object of study by a number of sciences (nature study, physics, astronomy, psychology etc.). In addition, this category is an integral part of art. It is known that colour may be characterized by its meaning, symbols, emotional and psychological interpretation. Investigation of colour terms is of great importance for linguistic science, as they are a significant part of language vocabulary and widely used.

We support the definition given by I. Kovalska and consider colour terms as lexical items with denotative meaning of a colour characteristic [2].

It should be mentioned that the problem of coloristics is not new in linguistics at present time. It was studied in various directions as follows: connection and interaction between conceptualization of colour by native speakers and development of colour terms vocabulary in the language (B. Berlyn, P. Key, T. Pristley), colour in terms of psycholinguistics (O. Vasylevych, R. Frumkina, O. Zalevska), structural and semantic analysis of colour terms (V. Franchuk, T. Pastushenko), history of genesis and development of colour lexical items (M. Chykalo, O. Dzivak), colour terms in artistic speech (D. Alen, G. Elis, A. Krytenko, I. Babii) etc. In spite of such a wide range of coloristics research, there are some aspects which have not still been investigated.

The given article is aimed to research colour terms in crop nominations of agricultural discourse in modern English. It should be noted that the phenomenon of colour in English is presented in scientific papers of both Ukrainian (N. Rud, Yu. Zharoid, I. Vorobyova) and foreign scientists (D. Poliakova, N.J. Smelser, P.B. Baltes and others). However, the problem of colour terms studies in the context of modern English terminology of the certain thematic direction, particularly in crop growing branch, remains a lacuna in modern linguistics. Hence, a holistic study of the given problem will contribute to further research of coloristic and linguistic issues.

It should be mentioned that colour terms have different structure. By this criterion we classify them as follows:

- simple (white, yellow, blue);
- derivative (creamy, darkish, whitened);
- compound (cherry-red, grey-white, pink-and-whiteness).

In our research we study simple colour terms in crop farming discourse of modern English.

Our attention is concentrated on the system of notions that deals with crop farming including nominations of crops, soil, plant diseases etc. For system-oriented analysis we have taken 1008 terms of crop production branch which contain colour terms in their structure. Besides, we have identified frequency of functioning of a certain colour in nominations of the given sphere. Speaking about common colour terms used in modern English we support the idea of I. Vorobyova who notes that the group of main colour nominations in this language includes 11 words (white, black, red, orange, yellow, brown, green, blue, grey, purple, pink) [1]. According to our research, the discourse of crop production branch in modern English is characterized by the following colour terms: black, red, yellow, green, brown, golden, silver, purple, pink, grey.

We have separated the following thematic groups of nominations of crop production branch with colour terms in their structure:

- 1) fruits (blackberry, red berry, greengage, black apricot);
- 2) cereals (browntop, goldentop, purple-stem);
- 3) legumes (green bean, small red bean, gray pea, green pea, black-eyed pea);
- 4) vegetables (white potatoes, red beet, black garlic, yellow onion, green onion, blue onion);
- 5) crop diseases (bluestem, brownheart, yellows);
- 6) crop pests (rosy apple aphid, black-grain, blackheart, goldbud, black-veined white, bordered – white, green-veined white);
- 7) soils (yellow podzolic soil, red soil, black humus earth).

It should be noted that colour terms are characterized by phenomenon of omonymy when the same lexical item is used in various professional areas with different meanings. Along with their original meaning (name of colour) they have another semantics as an independent lexical item. Thus, the colour term *black* in general vocabulary means dirt, poor clothes, in military language it is a spotter, in crop growing *black* – coffee «dead» beans. Naming unit *green* in everyday communication is used with the meaning of youth, power; according to a sport glossary it is a playground; in botanical terminology *green* is associated with vegetation, leaves, vegetables. Omonymy is observed in the colour name *brown* that means copper coin in common lexis, has such equivalents as gloomy, dark in poetic texts. In the field of crop production the given word is characterized by semantics to grow brown, darken (about vegetables and fruits). Lexical item *white* has different meanings too. It is used in printing industry (interspace), botany (splintwood, woolly soft grass), agriculture (white breed of pigs, the highest quality of wheat flour, white clover), etc. The colour term *yellow* is considered with regard to fair-skinned mulatto as well as with the meaning of coward, scummy, jealous, envy. In crop growing this term (yellows) means the disease (icterus). So names of colour in cropping discourse have their primary nominations (natural colouring) and secondary ones (dealing with state or quality).

For deeper understanding specifics of colour terms in crop nominations it is necessary to consider building of terms that contain colour in their structure. Thus, in simple lexical items name of colour functions as a root (blackening, browning, greenery, greening, greenness, yellowing). In the structure of a compound word a colour term is presented as the first component (silverberry, purple-stem, orangeroor), while the second position can be occupied by a noun (blackberry, greenhouse) or a verb form (black-spined, green-podded). Sometimes a colour term is observed as the last component of a compound (black-veined white, green-veined white, small cabbage white).

Names of colour are also used in the structure of compound adjectives which describe a crop: silver-foliaged, white-grained.

The lexical category studied by us plays an important role in creation of linguistic-world image. This is because visual information being the basis for using a certain colour predominates in perception of reality.

It is known that black colour is conceived for representation of something bad, destructive, negative that causes ruin, decline, death. However, there is an opposite understanding of this colour. Thus, in the East it is considered as the symbol of goodness, purity and perfection. In reference to black colour usage in crop production, it should be noted that its traditional interpretation predominates in the given area. Hence, lexical item *black* is used in nominations of phytopathology (blackfire, blackheart, blackleg), for emphasising specific features of crops (blackthorn) and their external characteristics (black-spined).

A popular opinion is that blue colour belongs to the symbol of sky, aspirations to high and spiritual things as well as the attribute of depth and inwardness. We think crop nominations are associated with this theory: bluecap, bluebell, bluegrass, blue-devil. Here the colour term *blue* means both external characteristic and symbolism.

The next colour of our observation is *green* known as a colour of life, youth, revival. The given category represents nature, in particular vegetation. In crop production discourse of modern English the name of colour *green* means vegetation, vegetables, greenery. Also it functions with the meaning of vegan (referring to food), juicy (about feed), unripe. This colour term is a component of noun stems meaning special notions in the field of crop production (greenhouse, greenbelt, greencrop, greengrocer, greenstuff).

White colour is multifunctional too. It is often used to emphasis purity and naturalness of environment. In modern English terms of crop farming the lexical item *white* is a component of compound words and mostly used for nomination of colour (white-grained, white-seeded, white-spined). Sometimes it is observed in the structure of entomological terms (black-veined white, green-veined white, small cabbage white).

Brown colour is the symbol of land and its latent life giving power. The use of the colour term *brown* in crop production discourse of modern English is connected with the name of processes which take place in a crop (browning), phytopathological phenomenon (browning – fragility of flax stem) and external characteristics of a crop (brown top millet). In botanical vocabulary we observe 15 crop names in which colour term *brown* is used (among them – brown durra, brown mustard) and 6 terms in arable farming (acid brown forest soil, brown dessert-steppe soil, gray-brown dessert soil, etc.).

Red colour combines two opposite life sides: on the one hand, it is abundant life, on the other – enmity, distress and aggression. This combination is typical for nature life. The colour term *red* is used in crop names reflecting their colour (red wheat, red bartlett, red plum), specifying plant diseases (freckled red of sorghum, Pythium seed red of soya bean) as well as associating with ripeness (red-ripe). Besides, the given lexical item functions in soil nominations (red soil).

It should be noted that such colour terms as *golden*, *silver*, *purple*, *pink*, *grey* are used in crop production vocabulary of modern English less often. They are observed in crop names (golden beard grass, purple-stem catmint, grey alder), fruit nominations (purple apricot, pink current, golden current, silver berry), entomological terms (silverfish, pink boll rot) and in the field of pathology (silver scurf, pink rot, golden nematode, grey mold, pink mold). The colour name *grey* is common in arable farming vocabulary representing various types of soil (grey soil, grey forest grey soil, grey wood soil).

The next colour we focused on is *yellow*. It is the colour of the heavenly hosts, in particular the sun which supports life. In Chinese culture yellow is presented as a colour of land and the symbol of stability, maturity, sufficiency. The similar meaning is in nature and crop production discourse. The given colour term dominates in crop nominations to emphasis their external characteristics (yellow berry, yellow bristle grass, yellow clover, yellow oat, yellow onion), in names of crop diseases (yellows, yellowing) and soil nominations (yellow podzolic soil).

It should be noted that one or another colour term not always has its original interpretation. Thus, the meaning «black» is typical for such modern English lexical units as brown (brown mustard), poison (poison tobacco), red (red mustard). The colour term *blood* is sometimes used to emphasize the effect of red colour (bloodtwig dogwood). *Yellow* and *golden* also form similar semantic field (golden oat grass, yellow clover). The colour term *green* can be exchanged by the word «fresh» (fresh yield). *Brown* has synonym «rough» (rough spot). Semantic saturation of *purple* can be expressed by «neon» (neon aubergine). The colour term *grey* in crop production vocabulary has its equivalent «hoary» (hoary puccoon, hoary mustard).

One more aspect of the problem investigated by us is functioning of colour terms and crop nominations in the structure of English idioms, in particular idioms-comparisons: as black as sloe, as yellow as corn, as green as a gooseberry, as red as a beet-root etc. As a rule these phrasemes are used in everyday communication and have situational nature. They reflect peculiarities of reality perception and human's feelings. Being a component of mentioned idioms colour term is presented in its central meaning and sometimes it assumes the semantic version which is typical for the colour (fear, sadness, growth, changes, hope, youth etc.). Besides, colour and crop nominations are observed in metaphorically reconsidered idioms, such as *blue of the plum* that means beauty, the dew of youth.

So we draw the conclusion that colour terms are characterised by active functioning in crop production discourse of modern English. Among colour terms that are used most frequently in the given area are the following: black, green, brown, white, blue, red. The formation of crop nominations with colour in their structure is based on word-building pattern «adjective as a colour term + noun», less often «adjective as a colour term + past participle». All colour terms of crop production vocabulary represent the single system that contains colour terms as certain lexical units, compound words and word combinations. In crop production discourse colour terms have their central meaning (colour nomination), specify the discriminant mark of a crop and are notable for omonymy, polysemy, synonymy and idiomatic expression as well, being characterized by linguistic expression.

References:

1. Воробьева И. Н. Семантика устойчивых сочетаний с колоронимом white/белый в современном английском языке [Электронный ресурс] / И. Н. Воробьева. – Режим доступа : univ.kharkov.ua.
2. Ковальська І. В. Колористика як перекладознавча проблема (на матеріалі українських і англійських художніх текстів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови») // І. В. Ковальська. – К., 2001. – 20 с.

УДК 81'276,2(73)

І. М. Аніщенко,

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, м. Хмельницький

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ВИЩОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ЗАКЛАДУ ПРИ ВИВЧЕННІ КУРСУ «ІНОЗЕМНА МОВА ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ»

Статтю присвячено висвітленню проблеми організації самостійної роботи студентів вищого педагогічного закладу при вивченні курсу «Іноземна мова професійного спрямування». Автор пропонує вирішувати подану проблему комплексно, на трьох рівнях організації самостійної діяльності студентів: репродуктивному, реконструктивному, творчому.

Ключові слова: самостійна робота, іноземна підготовка, самоосвіта.

ORGANIZATION OF THE STUDENTS' SELF-STUDY ACTIVITIES IN A HIGHER PEDAGOGICAL INSTITUTION IN THE PROCESS OF STUDYING THE COURSE «PROFESSIONALLY ORIENTED FOREIGN LANGUAGE»

The article focuses on analyzing the problem of self-study activities organization in a Higher Pedagogical Institution while studying the course «Professionally Oriented Foreign Language». Theoretical and methodological aspects of individual students' work are analyzed and the attempts of its optimization within the course «Professionally Oriented Foreign Language» are carried out in the article. Student's self-study activity is considered by the author as a purposeful process which organized and fulfilled with the specific educational tasks. Criteria, rules, factors and principles of students' self-study activity organization are described. The author advances the idea of improving the problem by means of complex self-study activity, organized at three levels: reproductive, reconstructive and creative. Thus the scheme of self-study organization within the course «Professionally Oriented Foreign Language» is developed by the author. Various types of individual student's work on foreign language studying are offered in the article: preparation to class work, topic work, fiction reading work, research work. The author also develops a wide range of forms of self-study activities according to its levels (reproductive, reconstructive, creative) in the process of studying the course «Professionally Oriented Foreign Language» in a Higher Pedagogical Institution.

Key words: self-study activities, individual students' work, foreign language training, self-education.

ОРГАНИЗАЦИЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ ВЫСШЕГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО УЧРЕЖДЕНИЯ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ДИСЦИПЛИНЫ «ИНОСТРАННЫЙ ЯЗЫК ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО НАПРАВЛЕНИЯ»

Статья посвящена рассмотрению проблемы организации самостоятельной работы студентов высшего педагогического заведения при изучении курса «Иностранный язык профессионального направления». Автор предлагает решать данную проблему комплексно, на трёх уровнях организации самостоятельной деятельности студентов: репродуктивном, реконструктивном, творческом.

Ключевые слова: самостоятельная работа, иноязычная подготовка, самообразование.

Сучасні реалії життя, особливо стрімкий розвиток науки і техніки, швидке накопичення й безперервне оновлення інформації, висувають нові вимоги до підготовки творчої особистості майбутнього педагога, який повинен поєднувати високоякісну фахову підготовку з вмінням мислити самостійно, нестандартно. Вища освіта сьогодні покликана озброїти майбутніх вчителів міцними знаннями та професійними вміннями й навичками діяльності зі своєї професії, а також надати досвід творчої та дослідницької діяльності вирішення нових проблем. Останній складник освіти формується саме в процесі самостійної роботи студентів (СРС).

За умовами Болонської декларації в процесі навчання у вищому навчальному закладі зменшується частка прямого інформування студента, а натомість збільшується частка його самостійної праці, самоорганізації, самоосвіти. Сучасні нормативні документи Міністерства освіти і науки України визнають СРС основним видом навчально-пізнавальної діяль-

ності студентів. Навчальний час, відведений на СРС, регламентується навчальним планом і повинен становити не менше 1/3 та не більше 2/3 загального обсягу навчального часу студента, відведеного на вивчення конкретної дисципліни.

Аналіз останніх публікацій. Проблема організації самостійної роботи студентів привертала й продовжує привертати увагу не одного покоління науковців (А. Алексюк, Ю. Бабанський, В. Бондар, О. Мороз, П. Підкасистий, П. Сікорський, М. Скаткін та інші). Роль викладача як організатора самостійної навчальної діяльності студентів розглядається Л. Зоріною, Л. Кондрашовою, М. Корцем, М. Скаткіним, В. Сластьоніним. Водночас з переглядом норм навчального часу, що відводиться на аудиторну й самостійну роботу студентів, розвитком інформаційних технологій, вимоги до неї постійно змінюються, що призводить до розробки нових методик, форм, технологій окресленого напрямку. Зокрема це відображено у працях В. Беспалько, Г. Железовскої, Ю. Карякі, В. Козакова, Т. Лободи, Л. Морської. Утім уточнення потребують теоретико-методичні аспекти організації аудиторної та позааудиторної самостійної роботи студентів, що вивчають іноземну мову професійного спрямування.

Мета статті полягає у проведенні теоретичного дослідження щодо методів та форм самостійної роботи студентів при вивченні курсу «Іноземна мова професійного спілкування» та розробці алгоритму її організації, який би сприяв можливості найбільш повної реалізації цілей дисципліни.

Виклад основного матеріалу. Самостійна робота визначається відомими педагогами як «основний спосіб освоєння студентами навчального матеріалу без участі викладача, а також час, вільний від обов'язкових навчальних занять». Ця думка висловлена в навчальному посібнику «Вища освіта України і Болонський процес» за ред. Кременя В.Г [2, с. 13]. П. Підкасистий розрізняє самостійну роботу та самостійну діяльність студентів. Самостійну роботу вчений трактує «як дидактичний засіб навчання, штучну педагогічну конструкцію» [4, с. 45], за допомогою якої педагог організує діяльність суб'єктів навчання як на занятті, так і під час виконання домашнього завдання. Крім того, суб'єкти навчання беруть участь у різнорівневих процесах навчального пізнання під час виконання того чи іншого типу та виду самостійної роботи. Таким чином, самостійна робота – це «засіб організації та виконання учнями визначеної пізнавальної діяльності». Самостійна діяльність розглядається автором як «цілеспрямований процес, який організується та виконується у структурі навчання для розширення конкретних навчально-пізнавальних завдань» [4, с. 45].

Ми розглядаємо *самостійну роботу студентів з іноземної мови* як важливий компонент навчальної діяльності, при якому студенти без безпосередньої участі викладача, але під його керівництвом виконують різного роду завдання, прикладаючи розумові зусилля та виявляючи при цьому навички самоконтролю та самокорекції.

Поняття *організації самостійної роботи* ми визначаємо як процес впорядкування самостійної роботи за певними вимогами (критеріями, правилами, принципами) і надання їй необхідної форми з метою найкращої реалізації поставлених цілей.

Основну *мету самостійної роботи* студента при вивченні курсу «Іноземна мова професійного спрямування» ми вбачаємо у спонуканні студентів до самостійного опрацювання тематичних матеріалів, поширенні та поглибленні знань, які були отримані на практичних заняттях, розвиток вмінь та навичок працювати самостійно, творчо, підвищенні загального інтересу до іноземної мови. Проте, як показує досвід, студенти не готові до здійснення самостійної роботи. Багато студентів мають труднощі у виборі прийомів самостійної роботи, не вміють розподілити свій час. Навіть за деяких умов самостійно працювати, процес прийому, осмислення, переробки, інтерпретації і фіксування необхідної навчальної інформації викликає суттєві труднощі. За таких умов провідна роль відводиться викладачу, який повинен створювати для студентів відповідні умови та надавати допомогу в організації розвивальної навчально-пізнавальної діяльності. Викладачеві потрібно не тільки проконтролювати виконану роботу, але й допомогти студентам організувати власне навчання. Отже, при організації самостійної роботи студента, першочерговою уваги потребує її планування із чітким визначенням завдань та термінів їх виконання. Планування самостійної роботи здійснюється в рамках основної програми. Організація ж має бути спрямована на виконання запланованих завдань усіма студентами у визначений термін та з необхідним рівнем якості. Студент вже на початку курсу повинен знати про об'єм та кінцеві вимоги запропонованих завдань, тобто мати план і графік їх виконання.

Рушійним чинником самоосвіти є мотивація. Адже тільки та самостійна діяльність ефективна, яка є по-справжньому цікавою. Тому важливо у студентів сформувати усвідомлену потребу у знаннях, самоосвіті. Щоб сформувати у студентів потребу в пізнанні й самовдосконаленні, ми пропонуємо проводити бесіди про усвідомлення своєї особистості як основи самовиховання, диспути про самовиховання характеру та волі. Важливе значення має і підбір матеріалів для самостійного опрацювання.

Планування та проведення самостійної роботи потребує врахування наступних факторів [4, с. 407]:

- специфіка факультету (підбір завдань, фахова спрямованість та змістове наповнення вправ);
- рівень підготовки студентів (група з додатковою спеціалізацією вчителя іноземної мови);
- індивідуальний характер допомоги, яка надається.

При організації самостійної роботи викладачу слід врахувати поступовість формування вмінь та навичок володіння іноземною мовою, починаючи з навчання роботи із словником та лексико-граматичним матеріалом підручника і закінчуючи творчими завданнями (реферування, переклад оригінальних фахових текстів та написання творів). Саме тому ми розрізняємо три рівні самостійної діяльності студентів: репродуктивний, реконструктивний та творчий.

Репродуктивні завдання виконуються за зразком. Так, вони мало сприяють розвитку мислення, але без них не обійтись при формуванні практичних умінь та навичок. Під час таких робіт викладач безпосередньо керує процесом засвоєння: виправляє помилки, аналізує якість виконання роботи, корегує її.

Реконструктивні завдання передбачають перебудову лексичного, граматичного матеріалу, його групування, складання тематичних мап, складання усних та письмових переказів текстів, створення власних мовленнєвих зразків із даних елементів, анотування статей.

Творчі завдання – це найвищий рівень самостійності студентів. Форми її різноманітні і передбачають написання творів, перекладів, літературне реферування оригінального тексту фахового спрямування. Найбільш обдарованим та підготовленим студентам пропонується написання курсових та дипломних робіт з профільних дисциплін, укладання навчально-методичних комплектів тощо.

Самостійна робота дає можливість максимально реалізувати індивідуальний підхід до студентів з різним рівнем знань. Але слід правильно розуміти диференційованість роботи. Адже диференціація зовсім не означає, що групу слід розділити на декілька частин: «сильні», «середні», «слабкі» і роздавати завдання відповідного рівня. Диференційований підхід повинен ґрунтуватись на посиленні допомоги викладача тим студентам, які цього потребують.

Однією з умов успішної організації самостійної роботи студента, а отже й її результативності, є чітке визначення *форм звітності*, які можуть бути представлені усною відповіддю на занятті, виконанням письмових контрольних завдань,

творчою письмовою роботою, захистом проекту, повідомленням, доповіддю на засіданні кафедри, захистом курсової, дипломної роботи, публікацією у науковому, науково-популярному, навчальному виданні.

До традиційних та інноваційних форм організації самостійної роботи студентів належать: конспектування лекцій, виступи на семінарських заняттях, підготовка до іспитів, написання рефератів, участь в інтелектуальних іграх, дискусія з проблемних питань, прослуховування повідомлень засобів масової інформації, робота в Інтернеті, виконання проектних робіт, виконання завдань, пов'язаних із майбутньою професією та інші [7, 107].

Виходячи із всього зазначеного вище, ми пропонуємо наступний алгоритм організації самостійної роботи студентів з іноземної мови (див. табл.1.)

Таблиця 1

Вид СРС	Рівень самостійної діяльності			Форма звітності
	репродуктивний	реконструктивний	творчий	
Підготовка до аудиторних занять	– вик. грам. вправ; – читання та переклад тексту; – слухання аудіотексту;	– переказ тексту – складання діалогів, полілогів;	– написання твору;	– усна відповідь на занятті; – виконання письмових контрольних завдань; – письмова робота;
Робота над окремою темою	– підбір вправ для тематичного контролю; – підбір віршів, прислів'їв, текстів для індивідуального читання;	– складання тематичної мапи з теми; – розробка тестових завдань;	– створення навчально-методичних комплектів; – написання реферату; – виконання навчально-дослідницьких завдань;	– захист проекту; повідомлення; – доповідь;
Читання художнього твору	– складання словника слів і виразів;	– анотування твору;	– аналіз сюжету, характерів твору;	– бесіда; – виконання тестових завдань;
Науково-дослідницька робота	– участь у науково-методичній роботі кафедри;	– робота у студентському науковому гуртку;	– виконання курсових і дипломних робіт; – участь у наукових, науково-практичних конференціях;	– доповідь на кафедрі; – захист курсової, дипломної роботи; – публікація у науково-популярному, навчальному виданні

Висновки та подальші перспективи дослідження. Отже, ми визначаємо такі особливості організації самостійної роботи студентів з іноземної мови професійного спрямування: планування з чітким визначенням завдань та термінів їх виконання; організація самостійної роботи на трьох рівнях (реконструктивному, репродуктивному, творчому); індивідуальний характер допомоги викладача студенту; чітке визначення форм звітності. Саме такий підхід створює можливості для оптимізації іншомовної підготовки у вищому навчальному закладі. Перспективними напрямками роботи вважаємо дослідження використанням інноваційних форм і методів навчання у поєднанні з інформаційно-комунікаційними технологіями для підвищення ефективності самостійної роботи студентів.

Література:

1. Кремень В. Модернізація вищої школи України в контексті принципів Болонської декларації / В.Г. Кремень // Вища школа. – 2004. – №5-6. – С. 12-14.
2. Подкасистый П.И. Организация учебно-познавательной деятельности студентов: Уч. пособие / И.П.Подкасистый. – М. : Педагогическое общество России, 2004. – 112 с.
3. Старовойт С.М. Проблема самостійної роботи студентів у контексті Болонського процесу / С.М. Старовойт // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки. – Запоріжжя, 2009. – Вип. 54. – С.406-409.
4. Цюприк А. Основні підходи до проблеми організації самостійної роботи студентів / А.Цюприк // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2003. – № 6. – С.100-108.

УДК 81'373.43

І. М. Бабій,

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль

МАНІФЕСТАЦІЯ ОБРАЗНО-СИМВОЛІЧНИХ УЖИВАНЬ НАЗВ КОЛЬОРІВ У ХУДОЖНІЙ ПРОЗОВІЙ МОВІ

Стаття присвячена розгляду семантико-стилістичних особливостей назв кольорів у художньому мовленні. На прикладі лексем **білий, чорний, червоний** проаналізовано образно-символічні навантаження колором у прозовій мові. Виявлено, що в основі творення символічних значень кольороназв лежить традиційна символіка кольорів.

Ключові слова: назва кольору, колорема, кольорообраз, символ, символіка.

DEMONSTRATION IMAGINATIVE AND SYMBOLIC USES OF NAMES OF COLOURS IN FICTION

The article is devoted to the semantic and stylistic features of names of colours in the artistic speech. In the recent decades the scientific interest has intensified in the lexical-semantic group of names of colours. The originality and peculiarity of these lexemes lies in the possibility easily to acquire metaphorical meaning in the artistic speech. The figurative semantic and symbolic ties of names of colours, which they acquire in the appropriate context, underlie of their metaphorization.

The general language and individual author symbolic images of names of colours are clearly traced in the prose language. As a rule, the traditional symbolism of colors is carried by the writers into the fiction.

In the article figurative and symbolic of names of colours is analyzed on the examples of the lexemes **white, black and red** in the prose language. The names **white** and **black** are characterized by the traditional symbols and frequent use. In the popular perception of Ukrainian the **white** color became a symbol of purity, beauty, moral purity, sunlight, life. Such semantic

associations are observed in the artistic language; the lexeme **white** means clean, pleasant and joyous. The name **black** has opposite meaning, it is a symbol of evil forces, grief, sorrow, death, mourning, and the writers often use this name for the transfer of tragedy, description of dramatic situation. In the fiction as in folklore, symbols black and white often are opposed. White is associated with the all bright, pleasant; in contrast, black means dark, tragic. The linguistic and stylistic paradigm of the **red** color represents a rich compatibility and high expression in the fiction. Red is the colour of blood, that always is a consequence of the struggle, revolution, suffering. The development and expansion of the paradigm of symbolic meanings of colour names, as a rule, occurs under the influence of extralinguistic factors, determined by historical and social developments.

The title **pink** retains the traditional symbolic sound in the prose language. It contains the expressive positive appreciable and emotional meaning. Pink is the color of expectations, hopes, optimism and dreams.

Therefore, in the prose language a number of the artistically significant symbolic images of names of colours has been revealed. The traditional colour symbolism underlies of creation of symbolic meanings of these names. The aesthetic possibilities of this symbolism are skillfully used by the writers for the realization of author's ideas.

Key words: names of colour, colour spectrum, colour character (image), symbol, symbolics.

МАНИФЕСТАЦИЯ ОБРАЗНО-СИМВОЛИЧЕСКИХ УПОТРЕБЛЕНИЙ НАЗВАНИЙ ЦВЕТА В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ПРОЗЕ

Статья посвящена рассмотрению семантико-стилистических особенностей цветообозначений в художественной речи. На примере лексем **белый, чёрный, красный** проанализированы образно-символические употребления колором в художественной прозе. Выявлено, что в основе образования символических значений цветоименований лежит традиционная символика цвета.

Ключевые слова: цветоименование, цветообозначение, цветообраз, символ, символика.

В останні десятиліття активізувався науковий інтерес до лексико-семантичної групи назв кольорів. Характерно, що у сучасних наукових розвідках сформувалося кілька напрямів дослідження цієї категорії лексем, зокрема, семасіологічний, психолінгвістичний, антропоцентричний, функціонально-стилістичний тощо. Відомими дослідниками колірної лексики української мови є А. Критенко, А. Кириченко, О. Дзівак, Н. Сологуб, Л. Пустовіт, С. Ермоленко, Г. Яворська, В. Ковальська, І. Герасименко та ін.

Мета пропонованої праці – з'ясувати символічні навантаження назв кольорів (колором) у художній прозовій мові, зокрема, на прикладі кольороназв **білий, чорний, червоний**. Вибір цих колором зумовлений їх широким колом сполучуваності та найбільшою активністю вживання у художніх творах.

Матеріалом для дослідження слугуватимуть прозові твори М. Коцюбинського, О. Кобилянської, М. Хвильового, В. Стефаника. **Актуальність** праці зумовлена відсутністю всебічного аналізу кольористики названих письменників у сучасному мовознавстві.

У лексиконі української мови назви кольорів становлять досить великий пласт лексем, своєрідність й особливості яких полягає в тому, що вони легко набувають переносного (метафоричного) значення у художньому мовленні. В основі їх метафоризації, як правило, лежать образно-символічні зв'язки колором, яких вони набувають у контексті. Основною передумовою виступає незвична сполучуваність.

Н. Сологуб слушно зауважує: «Слово у художньому мовленні піддається багатогранним трансформаціям: збагачується його смисл, ускладнюються емоційно-оцінювальні характеристики, змінюються взаємовідношення з іншими словами, відкриваються нові образні можливості» [11, с. 12]. О. Потебня називав слово символічною, двочленною структурою [7, с. 174].

Колірні лексеми у художньому мовленні часто набувають символічного звучання, яке, зазвичай, формується на основі традиційної символіки кольорів. «Символіка – поняття загальнолюдське і національно-специфічне, етногенетичне. Дослідження саме останнього аспекту символіки надзвичайно актуальне, особливо всебічне вивчення первісної символічної системи та її еволюції в генетично архаїчних тисячолітніх етносів. А саме такою і є українська система символічного відображення світу. Вона належить до найдавніших і найбагатших систем традиційної культури на планеті» [9, с. 7].

Теорію символу і символіки здійснили О. Лосєв, П. Флоренський, Г. Гадамер, Е. Сепір, С. Гайдегер, Ю. Лотман, В. Кононенко, С. Аверінцев, В. Коцура, О. Потапенко, М. Дмитренко, В. Жайворонок та ін. У науці наявні кілька дефініцій поняття «символ». Так, у Словнику української мови (СУМ – 11) наведені такі значення: 1. Умове позначення якогось предмета, поняття або явища. 2. Художній образ, який умовно відбиває яку-небудь думку, ідею, почуття і т. ін. 3. Умове позначення якої-небудь величини, поняття, запроваджене певною наукою [СУМ, IX, с. 174–175]. Л. Вітгенштейн зазначав, що символ – це знак, «але такий знак, що має смисл і застосування в майбутньому, перспективу. Адже знак може й не мати смислу, а символ завжди його має» [9, с. 10]. О. Лосєв розглядав символ як «образну конструкцію, яка може вказувати на будь-які межі небутия і в тому числі також на «безмежжя», але слід мати на увазі, що не можна провести межі поміж скінченним і нескінченним символом, адже, з одного боку, категорія символу скрізь і завжди скінченна, а з іншого, – нескінченна» [6, с. 443]. За визначенням О. Селіванової, «символ (від гр. розпізнавальна ознака) – естетично канонізована культурно значима концептуальна структура іншої, ніж первинний зміст реалії чи знака, понятійної сфери. Символ характеризується інтенційністю, образністю, мотивованістю, дейктичністю, імперативністю, психологічністю. (...) Смисл символу не можна розшифрувати простим зусиллям розуму, він існує в колективній свідомості певної культурної групи, зокрема, й етносу, в готовому вигляді й вилучається у разі потреби» [8, с. 536–537].

Художня мова фіксує значну кількість цікавих образів-символів, що виникають на базі смислових відношень, зумовлених контекстуальним середовищем. В. Виноградов зазначав: «Символ – це естетично оформлена і художньо локалізована одиниця мови у складі поетичного твору: (...) характерна особливість символу – це зумовленість його значення всією композицією даного «естетичного об'єкта» [1, с. 374]. Образно-естетичний зміст символічного слова розвивається і виявляється у всій структурі художнього тексту.

Загальномовні та індивідуально-авторські символічні образи назв кольорів чітко простежуються у прозовій мові. «Значення і функції кольорів, закріплені у свідомості, відображаються у мовній творчості, мовних картинах світу кожного народу взагалі та мовній картині світу письменника зокрема» [5, с. 121]. Як правило, традиційна символіка кольорів переноситься письменниками у художні твори. В. Кононенко зауважує, що «загальна ідея, що її передає символ, часто набуває яскраво вираженого національного характеру, (...). Словесна символіка народу виступає важливим чинником творіння національно-культурної картини світу; навіть індивідуальні символи характерні для художньо-творчого осмислення дійсності, звичайно зумовлені особливостями національного мовного типу, мовної особистості» [4, с. 31]. Прикметно, що

традиційна символіка кольорів сформована на народній основі, корінням сягає у фольклорні джерела і відображає національну ментальність кожного народу.

Традиційною символікою і частотою уживання у художній прозі характеризуються колореми **білий** і **чорний**. Здавна для українського народу **білий** колір був священним; це колір української хати, одягу тощо: **білі** хати, **біла** вишиванка, **білий** рушник і под. У словнику-довіднику «Знаки української етнокультури» (2006р.) В. Жайворонка **білий** колір охарактеризовано як «колір, що в народному українському сприйманні набув символу чистоти, краси, моральної чистоти, святості; сонячного світла, земного життя [2, с. 38]. Такі ж смислові асоціації спостерігаються у художній мові, де лексема **білий** має значення «чистий, приємний, радісний»: *Коли я дивлюсь на хмари, ті діти землі і сонця, (...) мені здається, що бачу душу поета. Я впізнаю її. Он пливе, чиста і біла, спрагла неземних розкоші, прозора і легка, з золотим усміхом на рожевих устах, тремтяча бажанням волі* (М. Коцюбинський).

Протилежні значення має **чорний** колір, що виступає символом злих сил, журби, смутку, смерті, жалоби. Тому у художній мові письменники, як правило, уживають цю колорему для передачі трагізму, драматизму описуваної ситуації: *Насувається чорною хмарою час помсти, час розплати* (М. Хвильовий); *Вони мовчали, а думи їх круком чорним літали по пожарищі, розбивалися між чорними стінами* (М. Коцюбинський). **Чорний крук** – крук (ворон) «з глибокої давнини вважається лиховісним птахом, вісником смерті, що широко відбито в українському фольклорі» [2, с. 115]. **Біла ворона** – «символ когось або чогось рідкісного, незвичайного» [2, с. 117].

В авторській мові О. Кобилянської знаходимо образ **чорного** ангела. Традиційно **ангел** «у релігійному культі – надприродна істота, посланець, вісник Бога; оберігає людей, є посередником між ними й небом» [2, с. 13], тобто має позитивну сакральну сутність. **Чорний ангел** виступає символом журби, суму, смерті: *Сила зів'яла, а чорний ангел жде на мене* (О.Кобилянська).

У світовій культурі **чорний** асоціюється зі злом, лихом. Негативна оцінність простежується в метафоричних конструкціях у реченнях: *Він хоче подати від цього чорного брудного діла; Тільки біля чорного трибуналу комуни стоїть гнітюча мовчазність* (М. Хвильовий). **Чорна справа, чорне діло, чорні думи, чорні сили** і под. – усталені метафори, в яких **чорний** символізує зло, лихо.

У художніх творах, як і у фольклорі, символіка **чорного** і **білого** часто протиставляється. **Біле** пов'язане з усім світлим, приємним, **чорне** ж, навпаки, – темним, трагічним. О. Кобилянська писала до В. Стефаника: «Стискаю міцно Вашу руку, тоту, котра так сильно малює двома барвами. **Чорною** і тою, що її лілія носить...», тобто **білою**. З одного боку, – трагічне життя селян, а з іншого, – надія та віра у краще.

Мовно-естетична парадигма **червоного** кольору репрезентує багату сполучуваність та високу експресію у художньому тексті. У прозовій мові добре заманіфестований синонімічний ряд із загальним значенням **червоного** кольору: **червоний, рум'яний, малиновий, вишневий, кривавий, вогневий, багряний, черв'яковий**, а також загальномовні поетичні образи: **колір зорі, сонця, вогню, крові** і под. Основне значення прикметника **червоний**, що домінує в цьому ряді, – «який має забарвлення одного з основних кольорів спектра, що йде перед оранжевим; кольору крові та його близьких відтінків» [СУМ, XI, с. 295]. У давньоруській мові цей прикметник мав значення «красивий, ясний, пригожий». Збереглося воно і в українській мові, як і в інших слов'янських мовах.

Для прози характерними є традиційні символічні значення колореми **червоний** «гарний, прекрасний, добрий», наприклад **червона зоря, червоне сонце** (М. Хвильовий); **червоний відблиск заходу, червоний досвіток** (М. Коцюбинський). Подібну емоційно-експресивну місткість мають й інші лексеми названого синонімічного ряду, що яскраво репрезентує авторська мова М. Хвильового, як-от: *Уранці підвісся багряний диск холодного сонця; (...) раптом брякнуло вогняне сонце; (...) переді мною стояло все озеро, і було воно в багрянцях вечорової зорі*.

«У символіці алхімії **червоний** – символ пристрасті, активності, чуттєвості й життєвих сил. Він асоціюється з кров'ю й вогнем. Його символізм багатозначний і амбівалентний. З одного боку – енергетичний, активний, символізує повноту життя, свободу, урочистість, радість, а з іншого – ворогування, помсту, війну, агресивність» [5, с. 261].

Червоний – колір крові, яка завжди є наслідком боротьби, революції, страждань. Смислові асоціації колореми **червоний** із кров'ю (як і синонімів – **кривавий, закривавлений, кервавий** та ін.) простежуються, наприклад, у таких уривках: *Всі заслоняють очі руками, бо якась кривава ясність разить їх зір. Худі, змарнілі, пообдирані, постарілі постаті, осяяні кривавим світлом сонця, що клониться до заходу; як кров червона, такий був у неї жаль* (О. Кобилянська); *Червоний туман уставав на заході, і немов криваві примари насували звідти на місто; Вечорами він (місяць – І. Б.) висів низько на небі, лихий, червоний, неначе упір, що насмоктався крові, і навіть тіні бігли перед його недобрим обличчям, припавши до землі з жаху; (Смерть – І. Б.) чигає на мене кривавим оком* (М. Коцюбинський). Лексеми **червоний, кривавий**, виступають художньоозначуєчими, місткими одиницями, поєднують і семантику кольору і символічний зміст. У наведених уривках виражають передчуття смерті, боротьби, відчуття чогось трагічного, того, що може принести страждання, біль.

Підсилюють такі смислові асоціації порівняння **червоного** кольору з кров'ю, наприклад: *Червоне, як кров, сонце вже лягло на обрій і обіцяло гарячий день гарячого, завзятого бою; на сході сходить зоря. Така велика й така червона, як кров* (М. Хвильовий); *Мій біль за тобою червоний, як кров* (О. Кобилянська).

В. Кононенко зауважує: «Своєрідність і неповторність письменницького таланту полягає передовсім не у створенні ще невідомих символічних образів, а в художньо виправданому доборі різноманітних засобів зображення, в тому числі символічних образів, їх органічному поєднанні з текстом, із іншими образами і символічними фігурами, створенні того синтезу мистецьких форм, яке найповніше відповідає ідейно-естетичному задуму» [3, с. 243].

Розвиток та розширення парадигми символічних значень кольорів відбувається під впливом екстралінгвальних чинників, як правило, культурно-історичних змін. Деякі кольоровживання можна схарактеризувати як озвучені історичною епохою, часом. Так, у споюках **червоний** прапор, **червона** зірка, **червона** армія і под. колорема **червоний** містить символічне значення, стосується революційної діяльності, протилежний білий (**червоні** – **білі**), є символом радянського соціалістичного ладу. Навіть **червоні** гвоздики – символ революції. Аналогічно: **червоні** ленти січовиків (*Трильовський випроваджує до Снятина тисячу січовиків у червоних лентах* (В. Стефаник)). Така символіка колореми зумовлена історичними і соціальними перетвореннями.

У художніх творах XIX – поч. XX ст. зустрічаємо кольоропозначення **червоні** чоботи, які для селян були символом достатку, багатства. При цьому колорема зберігає первинне номінативне значення кольору.

Традиційне символічне звучання у прозовій мові зберігає колорема **рожевий**, що перебуває в одному синонімічному ряді із лексемою **червоний**. Як правило, **рожевий** маніфестує виразний позитивний оцінно-емоційний зміст. У світовій літературі **рожевий** – колір здоров'я, щастя, надії, мрії, краси. Такі смислові асоціації спостерігаються у художній прозі, на-

приклад: *спогад про завтрашню зустріч так рожево виглядав; і розчиняється рожеве вікно в майбуття* (М. Хвильовий).

Символічне значення **рожевого** як кольору сподівань, надії на краще життя, оптимізму, мрії простежуються в усталених метафоричних словосполученнях **рожеві** мрії, **рожеві** надії. Авторська мова М. Хвильового фіксує низку цікавих уживань цієї колоремі: *Дні рожевих надій і прихованої тривоги пройшли; Правда, Богодухов, як і інші північні райони республіки, живі ще рожевими надіями*.

Таким чином, у художній прозовій мові заманіфестовано низку художньо-значущих символічних образів колорем, які виступають вагомим компонентом образної системи твору. Показово, що в основі майже всіх виявлених символічних навантажень колорем лежить традиційна символіка кольорів, естетичні можливості якої прозаїки уміло застосовують для реалізації авторського задуму.

Література:

1. Виноградов В. В. Избранные труды. Поэтика русской литературы / В. В. Виноградов. – М.: Наука, 1976. – 511 с.
2. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
3. Кононенко В. І. Символи української мови / В. І. Кононенко. – Івано-Франківськ: Плай, 1996. – 272 с.
4. Кононенко В. І. Словесні символи в семантичній структурі фраземи / В. І. Кононенко / Мовознавство. – 1991. – № 6.
5. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту: Навч. посіб. / І. М. Кочан. – К.: Знання, 2008. – 423 с.
6. Лосев А. Знак. Символ. Миф / А. Ф. Лосев. – М.: Изд-во МГУ, 1982. – 479 с.
7. Потебня А. А. Эстетика и поэтика / А. А. Потебня. – М.: Искусство, 1976. – 302 с.
8. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава: Довкілля – К., 2006. – 716 с.
9. Словник символів культури України / За заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, М. К. Дмитренко / В. П. Коцура, О. І. Потапенко, М. К. Дмитренко. – К.: Міленіум, 2002. – 260 с.
10. Словник української мови: В 11 т. – К.: Наук. думка, 1970 – 1980.
11. Сологуб Н. М. Мовний світ Олеса Гончара / Н. М. Сологуб. – К.: Наук. думка, 1991. – 140 с.
12. Кобилянська О. Ю. Повісті; Оповідання; Новели / О. Ю. Кобилянська. – К.: Наук. думка, 1988. – 672 с.
13. Коцюбинський М. М. Твори: В 2-х т. / М. М. Коцюбинський. – К.: Наук. думка, 1988.
14. Стефаник В. Твори / В. Стефаник. – К.: Дніпро, 1964. – 551 с.
15. Хвильовий М. Твори: В 2-х т. / М. Хвильовий. – К.: Дніпро, 1991.

УДК 811.111'27'42:801.6

Ю. Й. Бабчук,

КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

СЕМАНТИЧНІ ТА ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ВИГУКІВ В КВАЗИСПОНТАНОМУ МОВЛЕННІ

У статті з'ясовано семантичні та прагматичні особливості використання вигуків в квазіспонтанному мовленні. Автор статті вказує на своєрідність вживання вигуків та семантичні характеристики їх використання. Основну увагу автор акцентує на ілюстрації яскравих прикладів використання емоційних вигуків у квазіспонтанному мовленні за допомогою художніх англомовних фільмів. У статті проілюстровано різні прагматичні інтенції мовців, які реалізуються за допомогою найбільш вживаних вигуків *well, oh, yeah, hey, whoa, whew, aha, am, um* тощо. Автором продемонстровано найбільш яскраві приклади їх використання що в свою чергу, відображає підвищену емоційність та експресивність цих вигуків.

Ключові слова: вигук, контекст, емоція, семантичні підгрупи вигуків, квазіспонтанне мовлення.

SEMANTIC AND PRAGMATIC FEATURES OF THE INTERJECTIONS' USAGE ARE FOUND OUT IN THE SEMI-SPONTANEOUS SPEECH

In the article the semantic and pragmatic features of the interjections' usage are found out in the semi-spontaneous speech. The author of the article specifies on originality of the interjections usage and their semantic descriptions. Basic attention an author accents on illustration of prime examples the use of emotional interjections in the semi-spontaneous speech by means of the English-language films. The different pragmatic speakers' intensions are realized by means of the most used interjections such as *well, oh, yeah, hey, whoa, whew, aha, am, um* are illustrated in the article. The author illustrates the brightest examples of their usage that in turn, represents an increase emotionality and expressivity of these interjections.

Keywords: interjection, context, emotion, semantic interjections' subgroups, semi-spontaneous speech.

СЕМАНТИЧЕСКИЕ И ПРАГМАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕЖДОМЕТИЙ В КВАЗИСПОНТАННОЙ РЕЧИ

В статье выяснены семантические и прагматические особенности использования междометий. Автор статьи указывает на определённую особенность использования междометий и семантические характеристики их употребления. Основное внимание автор акцентирует на иллюстрации ярких примеров употребления междометий в квазіспонтанной речи на примере художественных англоязычных фильмов. В статье проанализированы различные прагматические интенции говорящих, которые представлены такими междометиями как *well, oh, yeah, hey, whoa, whew, aha, am, um*.

Автором представлены наиболее яркие примеры их использования, таким образом демонстрируя повышенную эмоциональность и экспрессивность данных междометий.

Ключевые слова: междометие, контекст, эмоция, семантические подгруппы междометий, квазіспонтанная речь.

Постановка проблеми. Вигуки є характерним елементом емоційної сфери мовлення, безпосередньо пов'язані з паралінгвістичними, невербальними мовними засобами, що й виокремлює їх серед інших класів слів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вигуки неодноразово трактувалися як слова, значення яких ситуативно мінливі. Однак подібне узагальнення є досить категоричним, оскільки вигуки неоднорідні за своєю семантикою. Серед них виділяємо як однозначні так і багатозначні лексичні одиниці, зміст яких дійсно залежить від ситуації мовлення. Вигуки мають експресивно-обумовлені значення, конкретний вияв яких прослідковується тільки в контексті. Вигуки мають «тонку контекстну чутливість», що зв'язує зміст речення з мовцем [4, с. 101–118]. Це стосується особливо непохідних,

первісних вигуків, які є найдавнішими в мові. Вони не виражають конкретні емоції, розчленовані почуття, оскільки їхня семантика є розмитою, дифузою і залежить від низки чинників. Так, вигуки *oh, ah, well, o, oho, really* можуть вживатися в різних контекстах, реалізуючи різноманітні прагматичні інтенції мовця. Щодо смислового змісту вигуків, то основою є емоція або волевиявлення, іноді можливе поєднання [2].

Метою статті – є розгляд семантичних та прагматичних особливостей використання вигуків в квазіспонтанному мовленні. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: розглянути експресивно-обумовлені значення вигуків та представити приклади їх використання; з'ясувати прагматичні інтенції мовців та підкреслити підвищену емоційність та експресивність таких вигуків як *well, oh, yeah, hey, whoa, whew, aha, am, um* тощо.

Своєрідність вигуків проявляється в узагальненості вираженого ними смислового змісту, відсутності у них номінативної функції. Найбільш яскраво це виражено у вигуках, які є похідними від словоформ та словосполучень, що відносяться до повнозначних частин мови, які в результаті перетворилися на узагальнені маркери емоцій, втративши при цьому свої первісні предметно-логічні значення. Пор., наприклад, слово *god* в наступних двох уривках:

1. *God damn you to hell;*
– *You said the house was empty!*
– *They're Rebs, Captain.*
– *You burned that house. And them in it* [E, 2006];
2. *You are so cute, they'll forgive you anything.*
– *God! You are so beautiful;*
– *You are the sexiest woman alive I know* [M.f, 2004].

Різні функції слова *god* в наведених двох уривках визначаються контекстом. У першому *god* вживається у його предметному значенні, у другому це слово вживається для вираження емоції, предметне значення у слова відсутнє. Позбавлене предметного значення, слово, все ж таки, володіє конкретним смисловим змістом, а саме виражає певну емоцію (здивування, переляк, тощо).

Серед емоційних вигуків, крім різновиду типу *ah!, oh!, god!*, які виражають безпосередню емоційну реакцію на те чи інше явище дійсності (напр. радість, переляк, неспокій, тощо), виділяють групу вигуків, що виражають емоційну оцінку явища дійсності (висловлення) зі сторони мовця. Напр. *bravo!* – схвалення, *fie!* – осуд. Ця група емоційно-оцінювальних вигуків становить значний інтерес, оскільки емоції, виражені за допомогою цих вигуків мають інтелектуальний характер і служать ще одним доказом того, що емоційне мовлення не може бути відірване від інтелектуального. Серед емоційних вигуків чітко розрізняються вигуки широкого емоційного діапазону, що мають обмежені рамки емоційно-смислового змісту [3, с. 121].

Серед імперативних вигуків можна виділити окремі різновиди, які не завжди чітко відокремлені один від одного [1, с. 98]. Так, імперативні вигуки можуть бути розділені на такі семантичні підгрупи:

1. Вигуки, що виражають спонукання до виконання (припинення) дії (висловлювання), наприклад, *come on!* (спонукання виконати будь-яку дію), *hush!* (спонукання до мовчання), *well!* (спонукання висловити що-небудь), наприклад:

- *I confiscate them all, in the name of the king.*
- *Don't try...*
- *Well, I just put down for you then, shall I?*
- *Got those* [E, 2006];

2. Вигуки *hey!, hi!, hallo! (hello!, h'llo), look! here!, look here!*, що служать окликом, закликом, використовуються з метою звернути увагу слухача на той чи інший предмет висловлення, наприклад:

- *Shall we have another lesson today?*
- *Fight like an old goat boar...*
- *Hey, my breakfast!*
- *You are too slow, Roran.*
- *Wake up dreamer!*
- *That sounded like your head...*
- *Hey, come on boys, that's enough!* [E, 2006];

3. Вигуки, що виражають вмовляння, наприклад, *now! there!, come on!* (часто вживаються в редукованій формі), наприклад:

- *How about a double feature?*
- *Come on. Come on.*
- *Lagoon? Why don't we go show them the lagoon?* [M.f, 2004].

Змістове наповнення в імперативних вигуках уточнюється так само як і в емоційних, відповідною інтонацією, а у розмовному мовленні певним контекстом. Наприклад:

- *Well, I'm the only man you ever heard* [PSILY, 2007];
- *I think I need to be.....*
- *...home;*
- *Well....;*
- *...this is your home too, you know* [PSILY, 2007].

В першому прикладі виявляється змістове наповнення вигуків за рахунок інтонації, а у другому випадку у відповідному контексті.

Розглядаючи вигуки на синтагматичному рівні, слід зазначити, що може відбутися переосмислення значення, і в тому числі зміна значення на протилежне. У таких випадках у структурі значень розвивається явище поляризації, або енантосемія. Так, наприклад той самий вигук *oh* надзвичайно поширений у розмовному мовленні, у різних випадках може виражати:

- 1) зневагу, презирство: *Sad is instead of putting \$ 1,000 into your mortgage every month, you waste it on rent. That's what sad is;*
– *Oh, you're broke up. You're confused, brokenhearted* [The Br.up, 2006].
- 2) моральні, фізичні страждання: *Is everything okay?*
– *Oh, my gosh. That was my best friend* [The Br.up, 2006].
- 3) збудження, радісне хвилювання: *Well, you can just bring those, just in case;* [The Br.up, 2006].
– *What I was saying;*
– *Oh, yeah, yeah* [The Br.up, 2006].

Як бачимо, спектр емоцій дуже широкий: від захоплення до розчарування, від страждання до радісного хвилювання. Як правило, мовленнєва енантіосемія поєднується з особливим інтонаційним оформленням і використовується для досягнення іронічного або саркастичного ефекту.

Використання вигуків є характерною ознакою усного мовлення, якому притаманна підвищена емоційність та експресивність. Але використання вигуків в усному мовленні не просто вказує на емоційний стан мовця, але й підпорядковане контактновстановлюючій функції, тобто фіксує увагу співрозмовника на його мовленнєві та емоційні реакції.

– *Hey, Szalenski ever do anything normal, like play baseball* [HISK, 1997-2000].

Вигук *hey*, є проявом емоційної реакції та встановлення контакту з адресатом.

– *Hey, hey I didn't do it said Russ* [HISK, 1997-2000]. У цьому прикладі вигук *hey* має контактновстановлюючу функцію і виражає обурення, мовець намагається зафіксувати увагу співрозмовника.

Зміни в значенні вигуків впливають на їх смислові відтінки при встановленні мовленнєвого контакту. При використанні емоційних вигуків контактновстановлююча функція проявляється як емоційно-експресивна реакція мовця на слова співрозмовника або свої власні:

– *There's plenty of time for that when you grow up. See that*

– *Yeah, he's still bleeding* [S.f, 2006].

Розглядаючи вигук в певній ієрархічній організації мовних одиниць різних рівнів (слів, словосполучень, речень), слід зазначити, що ці одиниці займають найнижчий щабель. З одного боку, вигук має спрощене змістове значення, з іншого – широкий спектр вираження емоційних оцінок стосовно будь-якого об'єкту, наприклад: а) вираження почуттів, здивованості, задоволеності, роздратованості: *Yeah, fally, everything's great* [The Ch.g, 2003]; б) прояв певних спогадів: *Now, uh, lift with your legs not with your back said Mr. Thompson*; в) вираження злості, здивування, незнання, незадоволення, незгоди, розуміння, щастя, страху, розчарування: *Come on; Shrink! said Wayne* [HISK, 1997-2000];

– *Um, yeah. Constellation will miss Saturday* [Meet the Focker's, 2004]; *Yeah, that's what you told, Jackey* [The Ch.g, 2003];

– *Mm, did you get the machine work? said Amy*

– *Hey, Amy your dater's here said Ron but hey Dad, wanna you play some baseball said Russ?*

– *Hmm, baseball asked Mr. Thompson* [HISK, 1997].

Висновки дослідження. Варто зазначити, що вигуки, які відбиваються в нашій свідомості через емоційне сприйняття мовця, виражають різноманітні емоційні осмислення предметів і явищ людиною, а це є досить вагомим, оскільки емоційність більш лабільна, ніж раціональність: зміна емотивного компонента семантики слова може випереджати розвиток його логічно-предметного компоненту чи відхилятися в неочікувану сторону і закріплюватися в досвіді мовців. Наприклад, вигук *aha* є своєрідним індикатором осмислення героєм ситуації, але це осмислення є емоційним:

– *Aha, look who's decided to join the land of the living said Mr. Thompson* [M.f, 2004].

Вигуки надають нам деякі емоційні матриці – готові міні-сценарії наших почуттів та реакцій для різних ситуацій, які варіюються та уточнюються за допомогою інтонації.

Література:

1. Гуревич В.В. Теоретическая грамматика англ. языка. Сравнительная типология англ. и русск. языков / В. В. Гуревич. – М. : Флинта, 2003. – 167 с.
2. Гутнер М. Д. Опыт классификации междометий современного английского языка / М. Д. Гутнер // Сб. «Вопросы языка и литературы». – 1962. – № 3. – С. 52–79.
3. Калечиц Е.П. Переходные явления в области частей речи / Е. П. Калечиц. – Свердловск : Изд-во Уральский гос. универ. им. А. М. Горького, 1977. – 156 с.
4. Wilkins D.P. Interjections as deictics / D. P. Wilkins // Journal of Pragmatics. – North- Holland, 1992. – № 18. – S. 101-118.
5. The Break-Up [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.krevedkofilm.ru/film/...The_Break_Up.html.
6. The Cheetah Girls [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.thepiratecity.org/1663_The_Cheetah_Girls_OneWorld.html.
7. Eragon [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.org/films/...Eragon-watch-free/html>.
8. Honey, I Shrunk The Kids [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.letmewatchthis.com/movie-2812-Honey-I-Shrunk-the-Kids.htm>.
9. Meet the Focker's [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.new-kino.net/komedii/2067-znakomstvo-s-fakerami-Meet-The-Fockers.html>.
10. P. S. I Love You [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.watch-free.tv.../watch-PS-I-Love-You-movie-online-free-2007/html>.
11. Seraphim Falls [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.letmewatchthis.com/movie-15509-Seraphim-Falls.html>.

УДК 811.111'336.58(045)

О. О. Бердіна,

Маріупольський державний університет, м. Маріуполь

КЛАСИФІКАЦІЯ ДІЄСЛІВ З ГРАДАЦІЙНОЮ СЕМАНТИКОЮ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена аналізу семантичних особливостей дієслів з градаційною семантикою в англійській мові. У ході дослідження було здійснено класифікацію дієслів з градаційною семантикою та описано структуру внутрішньої організації лексико-семантичних груп. Виявлено їх ядерний та периферійний склад, встановлено зв'язок з іншими групами в англійській мові. В статті встановлюються семантичні особливості дієслів з градаційною семантикою у VII-XI, XII-XV, XVI-XVII і XVIII-XXI ст. Досліджуються основні підходи до класифікації лексичних одиниць, що вивчаються.

Ключові слова: градація, дієслово, градаційна семантика, лексико-семантична група

CLASSIFICATION OF VERBS WITH GRADUAL SEMANTICS IN ENGLISH

This paper is focuses on gradation which is studied on the materials of verbs with gradual component. Gradation is considered to be an important element of measure and degree and is confirmed as a linguistic category.

Peculiarities of semantic of gradual meaning in English were established. The meaning of the unit under analysis is complicated with gradual component. In a study the classification of verbs with gradual component is proposed according to the lexical-semantic groups and different periods of English development. It is proved that the inner structure of lexical-semantic groups is varied in English. Twelve groups of gradual verbs were established in the given issue. They are the verbs of Movement, Psychological activity, Physical processes, Action, Natural phenomenon, Speech and sound, Physical state, Color, Taste, Social relations, Light, Mental activity. The core and peripheral part of the groups as well as the connection between the lexical-semantic groups in English were defined. The main approaches to the classification of the verbs under the studying were scrutinized.

The semantic peculiarities of the verbs with gradual component in VII-XI, XII-XV, XVI-XVII and XVIII-XXI centuries have been determined by the analysis. The study of the evolution of the genesis of verbs with gradual component enables better understand the characteristics of their representation in the English environment.

Keywords: gradation, gradual semantics, verb, lexical-semantic groups.

КЛАССИФИКАЦИЯ ГЛАГОЛОВ С ГРАДУАЛЬНОЙ СЕМАНТИКОЙ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Статья посвящена анализу семантических особенностей глагола с градуальной семой в английском языке. В ходе исследования была осуществлена классификация глаголов с градуальной семантикой и описано строение внутренней организации лексико-семантических групп. Определен их ядерный и периферийный состав, а так же установлена связь с другими группами в английском языке. В статье устанавливаются семантические особенности глаголов с градуальной семантикой в VII-XI, XII-XV, XVI-XVII и XVIII-XXI вв. Исследуются основные подходы к классификации лексических единиц, которые изучаются.

Ключевые слова: градация, глагол, градуальная семантика, лексико-семантическая группа.

1. Вступні зауваження

1.1. Пропонована стаття містить результати дослідження семантики дієслів з градаційним компонентом в англійській мові. Об'єктом постають такі мовні одиниці, як *bicker* 'швидко бігти' – make a short rapid run (describing pounding of the feet) 'робити короткі часті замахи (удари ногами)'; *gush* 'хлинути, ринути' – rush in a sudden copious stream 'хлинути раптовим рясним струмком' та ін.

Відповідно до теорії Е. Сепіра, мовні одиниці, що мають в семантиці квалітативний компонент чи здатні до процесу порівняння, можуть називатися градаційними [25]. Згідно з концепцією О.Й. Шейгал, градація дії розуміється як процес фіксації поступової зміни ознаки в двох напрямках, а саме зростання чи зниження, як **прояв принципу континуума в структурі мовної системи**. В змістовному плані градація пов'язана з реалізацією в мові категорії якісної оцінки та є універсальним типом семантичних відносин в мові [23, с. 83]. У даному дослідженні градація розглядається як семантична категорія, яка відображає здатність якісної ознаки варіюватися та змінюватися за ступенем по відношенню до норми цієї ознаки.

У сучасному українському мовознавстві дослідники торкалися лише часткових питань категорії градації (І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, Т. А. Космеда, М. П. Кочерган, Т. М. Спільник) [3; 5; 11; 13; 20].

В лінгвістиці ведеться розробка різних аспектів дослідження груп градуальної лексики: лексико-семантичні особливості градаційних іменників (С. М. Колесникова, С. А. Федотова, О.Й. Шейгал) [10; 21; 23] та прикметників (Г. Г. Галич, М. В. Мезеніна, І. А. Пасічник) [4; 14; 16], семантична структура градаційних дієслів (І. О. Ісаєва, С. М. Колесникова, О. Й. Шейгал) [8; 10; 23], типологія прислівників-градуаторів (І. В. Назарова) [15], семантичні особливості та функціональне призначення службових частин мови як показників градації (О. А. Застровський, Г. В. Кірсєва) [7; 9].

1.2. Дієслова з градаційною семантикою доцільно досліджувати в межах лексико-семантичної групи (далі ЛСГ), оскільки перш за все семантичні зміни відбуваються всередині групи слів [24, с. 19]. Під лексико-семантичною групою ми розуміємо складне ієрархічне утворення, до складу якого входять слова, які об'єднані спільними категоріальними та денотативними значеннями і належать до однієї частини мови.

Незважаючи на значну кількість праць, присвячених вивченню різних аспектів категорії градації та засобам її вираження, варто підкреслити **актуальність** та назрілу необхідність класифікації, систематизації та опису ЛСГ дієслів з градаційною семантикою в англійській мові і на цій основі створення єдиної, упорядкованої семантичної класифікації англійських градаційних дієслів. Окремі групи мовних одиниць, хоча й були об'єктом низки досліджень, але не створювали загальної і більш-менш вичерпної картини даної важливої ділянки мовної картини світу.

Об'єктом роботи постають дієслова з градаційним значенням в англійській мові. **Предметом** дослідження є семантичні особливості дієслів з градаційною семантикою.

Метою дослідження є здійснити класифікацію дієслів з градаційною семою та описати структуру внутрішньої організації лексико-семантичних груп, виявити їх ядровий та периферійний склад, встановити зв'язок з іншими групами в англійській мові.

2. Характеристика матеріалу

2.1. Корпус мовного матеріалу склали 3057 дієслів (4031 ЛСВ) з градуальною семою, формування якого проводилось методом суцільної вибірки з тлумачного словника англійської мови «The Shorter Oxford English Dictionary on Historical Principles» у двох томах за редакцією Уільяма Трамбла і Ангуса Стівенсона [SOED].

Для визначення дієслів з градуальною семою було застосовано комплекс методів лінгвістичного аналізу: метод компонентного аналізу, за допомогою якого встановлюється значення дієслів з градаційною семою; кількісний аналіз, що дозволяє виявити продуктивність кожної ЛСГ.

2.2. Інвентаризація лексичних угруповань здійснювалася через перелічення усіх лексем, що мають зв'язок з лексемами-ідентифікаторами. Наприклад, наявність слів-ідентифікаторів *to move, transfer, come, go, travel, carry, etc.* засвідчує приналежність дієслів до ЛСГ «руху та переміщення». Наступним критерієм є виділення в семантичній структурі слова ядерної семи. Наприклад, до ЛСГ «руху та переміщення» відносяться дієслова з ядерною семою «рух», що слугує джерелом позначення процесу переміщення. Наприклад, *hotch* 'перемінатися з ноги на ногу' – move forward in short leaps 'рухатися вперед короткими стрибками'. Диференційні семи конкретизують ознаки об'єктів, за якими об'єкти розмежовуються усередині одного класу. Наприклад, *dismount* 'сходити' – come down from a height 'сходити з вершини'. За допомогою диференційної семи рухатися вниз утворюється підгрупа «рухатися вниз», у якій диференційна сема актуалізується і зберігає свій статус.

3. Класифікація дієслів з градаційним компонентом

3.1. Проблема семантичної класифікації дієслів належить до найбільш актуальних питань сьогодення. Його складність та багатоплановість полягає в розмаїтті дослідницьких підходів до вивчення дієслівного значення, а також в різнома-

нітності семантичних класифікацій дієслів. Завдяки фундаментальним дослідженням Ю. Д. Апресяна, Л. М. Васильєва, В. Г. Гака, В. В. Виноградова, О. М. Вольф, С. М. Кібардіної, Т. А. Майсак, Дж. Лакоффа, Дан І. Слобін, Х. Брінкмана та багатьох інших сьогодні існує досить повне уявлення про семантику дієслів.

Питання класифікації дієслівних значень здавна привертає увагу представників різних лінгвістичних шкіл, проте ця проблема і досі не має однозначного вирішення у науковій літературі. Д. Грубор поділяє дієслівну лексику на дієслова розвитку, тобто дії і становлення, і дієслова стану [6]. У. Чейф поділяє предикати на чотири групи: предикати стану, процесу, дії і процесу-дії [22]. З. Вендлер усі дієслова, точніше дієслівні значення, поділяє на чотири групи: слова зі значенням «діяльності», слова зі значенням «виконання», слова зі значенням «досягнення» і «стану» [27].

В україністиці В. Русанівський спробував класифікувати дієслова за їхньою здатністю поєднуватися з іншими частинами мови [18]. Заслугує на увагу класифікація І. Вихованця, в якій виділено предикати дії, процесу, стану, якості, кількості і локативні предикати [3]. Але універсальної семантичної класифікації дієслів не існує, оскільки розподіл дієслів за групами відповідає цілям й задачам дослідження.

Треба відзначити, що в останні десятиліття з'являються дослідження щодо семантичної класифікації градаційної лексики [8; 9; 10; 15; 17]. Так, російська дослідниця І. О. Ісаєва виділяє та характеризує градаційні дієслова руху, існування, мови та звучання, психічної діяльності, відчуття та сприйняття, почуттів, бажання, мислення, знання та пам'яті в російській мові [8]. Представляється цікавим дослідження С. М. Колесникової, яка поділяє градаційні дієслова за принципом виділення диференційної семи в значенні ЛО: значення розміру; числа, кількості чи часу; значення відстані; значення інтенсивності ознаки, якості та властивості; значення абстрактної якості; оцінне значення (зовнішній вигляд, фізичний стан); позначення кольору; смакові відчуття; емоційні відношення, стан властивість; значення психічної чи фізіологічної характеристики людини та її стану; соціального порядку; інтелектуальної діяльності людини [10]. Н. В. Назарова спробувала класифікувати прислівники за ступенем прояву градаційної ознаки в їх семантиці [15].

В роботі класифікація дієслів відбувається за денотативним принципом та базується на класифікаціях Л. М. Васильєва, Н. С. Авілової та О. М. Селіверстової [1; 2; 19].

3.2. У результаті кількісного аналізу емпіричного матеріалу, в англійській мові визначено 13 ЛСГ дієслів з градаційним компонентом (таблиця 1).

Таблиця 1

Кількісна характеристика дієслів з градаційною семою у досліджуваних періодах

ЛСГ	VII-XI ст.		XII-XV ст.		XVI-XVII ст.		XVIII-XXI ст.	
	К-ть ЛСВ	%	К-ть ЛСВ	%	К-ть ЛСВ	%	К-ть ЛСВ	%
Рух	29	17 %	145	15 %	168	12 %	231	15 %
Психологічна діяльність	27	16 %	199	21 %	300	21 %	339	23 %
Фізичні процеси	26	16 %	80	8 %	119	9 %	121	8 %
Дія	23	14 %	120	12,5 %	208	15 %	268	18 %
Природні явища	21	12 %	58	6 %	55	4 %	50	3 %
Мовлення та звучання	19	11 %	154	16 %	219	16 %	234	16 %
Фізичний стан	9	5,5 %	66	7 %	89	6 %	74	5 %
Колір	5	3 %	24	2,5 %	48	3,5 %	32	2,5 %
Смакові відчуття	4	2,5 %	20	2 %	48	3,5 %	29	2 %
Соціальні відносини	3	2 %	65	7 %	103	7 %	86	6 %
Світло	2	1 %	20	2 %	19	1 %	16	1 %
Інтелектуальна діяльність	-	-	8	1 %	25	2 %	23	1,5 %
Усього	169	100 %	959	100 %	1401	100 %	1503	100 %

3.2.1. Згідно з табл.1 в давньоанглійський період було небагато дієслів з градаційним значенням. З них більшість відносяться до дієслів руху (29 ЛО: 17 %), психологічної діяльності людини (27 ЛО: 16 %), фізичних процесів (26 ЛО: 16 %). Наприклад, *roar* 'ревіти' – 1. Of a person: utter a very loud and deep or hoarse cry or cries, esp. under the influence of pain, anger, or great excitement // shout, yell. OE '1. Про людину: вимовляти дуже гучний та глибокий хриплий крик або плач, особливо під впливом болю, гніву або великим хвилюванням // кричати, верещати // давньоанглійська'.

Даний період розвитку мови був менш продуктивним для дієслів з градаційною семантикою, які позначають природні явища (21 ЛО: 12 %), дію (23 ЛО: 14 %), мовлення та звучання (19 ЛО: 11 %). Наприклад, *drive* 'просуватися вперед' – 16. advance quickly // work hard (at) // OE '16. швидко просуватися // тяжко працювати (над чим-небудь) // давн.англ.'. Дуже рідко зустрічаються в староанглійський період розвитку мови дієслова з градаційною семою, що позначають фізичний стан (5,5 %), колір (3 %), смакові відчуття (2,5 %), соціальні відносини (2 %) та світло (1 %).

3.2.2. У XII-XV ст. усі виокремлені групи активно поповнювались дієсловами з градаційною семантикою. Слід зазначити, що частіше з'являлися нові ЛО, пов'язані з психологічною діяльністю людини (199 ЛО: 21 %), розвитком мовлення (154 ЛО: 16 %), соціальних відносин (65 ЛО: 7 %). Наприклад, *shout* 'кричати, громко вигукувати' – 1. Utter a loud call or cry expressive of joy, pain, etc., or to attract attention, incite to action, etc. // rare (of a place or thing) resound with shouts, make a loud noise. LME '1. Вимовляти голосний крик чи кричати виражаючи радість, біль і т.ін., чи привернути увагу, стимулювати до дії // звучати дуже голосно, зробити гучний шум // кінець середньовіччя'. У порівнянні з попереднім періодом кількість ЛО в групах збільшилася майже у шість-сім разів, що пов'язано, перш за все, з переходом розвитку суспільства від давньоанглійського до середньовічного періоду та початку розвитку ідеї гуманізму. Дієслова з градаційною семантикою, що у давньоанглійському періоді налічували до десяти ЛО в групі (соціальні відносини, фізичний стан, колір, смакові відчуття, світло), в ранній середньовічний період значно збільшилася за показниками. Отже, кількість дієслів з градаційною семантикою зростає з кожним століттям.

3.2.3. В XVI-XVII ст. дієслів стає ще більше, що пов'язано з початком періоду Просвітництва. Головним чином, поповнюються групи дієслів з градаційною семантикою, що позначають психологічну діяльність людини (300 ЛО: 21 %), мовлення та звучання (219 ЛО: 16 %), дію (208 ЛО: 15 %), рух (168 ЛО: 12 %) та виходять на першу позицію за кількістю. Наприклад, *churr* 'стрекотіти' – *Esp. of some birds, as the nightjar: make a deep prolonged trilling sound*. M16 'Особливо про деяких птахів, такі як чотворокрил: робити глибокий тривалий звук // серед. 16'. Даний період характеризується в більшій мірі рівномірним поповненням груп дієсловами з градаційною семантикою. Склад інших ЛСГ також розширюється, лише певні групи у порівнянні з попередніми періодами поповнюються так само (природні явища (4 %), дієслова, що позначають світло (1 %)).

3.2.4. Особливе місце займає пізній новоанглійський період розвитку англійської мови, оскільки характеризується значним поповненням ЛСГ новими дієсловами з градаційною семантою. Так, на першому місці залишається група ЛО, що пов'язані з психологічною діяльністю людини (339 ЛО: 23 %). Таку ж позитивну динаміку росту кількості градаційних дієслів можна спостерігати в ЛСГ мовлення та звучання (234 ЛО: 16 %), дії (268 ЛО: 18 %), руху (231 ЛО: 15 %), фізичних процесів (121 ЛО: 8 %). Наприклад, *keen* 'вопіти' – 3. utter (a cry etc.) in a *shrill wailing tone*. L19 'видавати (крик і т.д.) пронизливим волаючим тоном // пізн. 19 ст.'; *micrify* 'зводити нанівець' – make *small* // render *insignificant* // Only in M19 'зробити маленьким // приводити до малозначущого стану // тільки в сер. 19 ст.'. При цьому XVIII-XXI ст. відзначене деяким зниженням темпу розширення таких груп дієслів з градаційною семантикою, як ЛСГ соціальних відносин (86 ЛО: 6 %), фізичного стану (74 ЛО: 5 %), природних явищ (50 ЛО: 3 %), кольору (32 ЛО: 2,5 %), смакових відчуттів (29 ЛО: 2 %), світла (16 ЛО: 1 %) та інтелектуальної діяльності людини (23 ЛО: 1,5 %).

Таким чином, лексичний пласт дієслів з градаційною семантикою з розвитком мови збільшується і особливо за рахунок груп ЛО, що пов'язані з психологічною діяльністю людини, розвитку мовлення та звучання, дії та руху, фізичних процесів. Але в більшій мірі продуктивними періодами для градаційних дієслів можна вважати період з XII ст. і до сьогодення, оскільки саме в цей час градаційні дієслова збагачували лексичний пласт англійської мови майже рівномірно.

3.4. Як засвідчують дані таблиці 1, найбільш активно збагачувалась дієсловами з градаційною семантикою ЛСГ психологічної діяльності, що становить 865 ЛСВ (22 % від загальної кількості ЛСВ дієслів з градаційним компонентом). Наприклад, *moderate* 'пом'якшувати' – 1. make *less violent, severe, intense, or rigorous* 'зробити менш жорстоким, важким, інтенсивним або строгим'. Отже, дана ЛСГ утворює ядро пласту градаційних дієслів в англійській мові. Менш репрезентативними в кількісному відношенні є ЛСГ мовлення та звучання (626 ЛСВ: 16 %), дії (619 ЛСВ: 15 %) та руху (573 ЛСВ: 14 %). Наприклад, *batter* 'гамселити' – strike *repeatedly* so as to bruise, shatter, or break; beat *continuously or violently* 'ударяти неодноразово так, щоб вразити, зруйнувати або розбити; бити безперервно або сильно'. Але за кількісними показниками їх можна також віднести до ядерної зони представлення градаційного пласту дієслів в англійській мові.

До периферії пласту включено наступні ЛСГ дієслів з градаційним значенням: фізичні процеси (346 ЛСВ: 8 %), соціальні відносини (257 ЛСВ: 6 %), фізичний стан (238 ЛСВ: 6 %), природні явища (184 ЛСВ: 5 %), колір (109 ЛСВ: 3 %), смакові відчуття (101 ЛСВ: 2,5 %), світло (57 ЛСВ: 1,5 %) та інтелектуальна діяльність (56 ЛСВ: 1 %). Наприклад, *extend* 'подовжити' – 6b. make *longer*, continue further in space '6b. зробити більшим, далі продовжувати в просторі'; *thicken* 'згущуватися' – 1. make or become *thick or thicker* in consistency // (cause to) *increase in density or concentration* '1. робити чи ставати густішим за консистенцією // (спричиняти) збільшення щільності або концентрації'.

Висновки

В результаті дослідження було встановлено та описано семантичні особливості дієслів з градаційною семантикою у VII-XI, XII-XV, XVI-XVII і XVIII-XXI ст.

Було з'ясовано, що найбільш представлені в кількісному аспекті дієслова з градаційним значенням, що позначають психологічну діяльність людини, мовлення та звучання, дії та руху, та становлять ядерний склад градаційних дієслів англійської мови. Дієслова з градаційним компонентом, що позначають фізичні процеси, соціальні відносини, фізичний стан, природні явища, колір, смакові відчуття, світло та інтелектуальна діяльність будують периферійний склад пласту градаційних дієслів в англійській мові.

У результаті дослідження дієслів з градаційною семантикою в різні періоди розвитку англійської мови були зроблені певні спостереження щодо продуктивності кожного з них. Треба зазначити, що XVIII-XXI ст. є не для всіх ЛСГ найпродуктивнішим періодом поповнення лексичного прошарку, а лише для груп психологічної діяльності людини, мовлення та звучання, дії, руху та фізичних процесів. Всі інші лексико-семантичні групи поповнювали свій склад, але не так активно, як в XVI-XVII ст. На кожному етапі розвитку мови градаційні дієслова з'являлися активно, але найбільш рівномірно в XII-XV і XVI-XVII ст. Можна зробити висновок, що протягом усього досліджуваного періоду спостерігається тенденція до збільшення розмаїття дієслів з градаційною семантою, що позначають психологічну діяльність людини, розвиток мовлення та звучання, руху та дії.

Дослідження еволюції виникнення дієслів з градаційною семантою дозволяє повніше зрозуміти особливості їх представлення в англомовному середовищі. Разом з цим, діахронічний підхід до вивчення особливостей виникнення дієслів з градаційною семантикою дозволяє найточніше простежити еволюцію семантичних особливостей, які притаманні певному періоду в розвитку мови та суспільства. Перспективним вбачаємо дослідження семантичних особливостей дієслів з градаційною семантою, що дозволяє простежити еволюцію особливостей мотивації градації в різні періоди розвитку англійської мови.

Література:

1. Авилова Н. С. Вид глагола и семантика глагольного слова. – М. : Наука, 1976. – 328 с.
2. Васильев Л. М. Современная лингвистическая семантика / Л. М. Васильев. – М. : Высш. шк., 1990. – 176 с.
3. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті / І. Р. Вихованець. – К. : Наукова думка, 1988. – 256 с.
4. Галич Г. Г. Градуальные характеристики квалитативных прилагательных, глаголов и существительных современного немецкого языка : автореф. дис. на присвоение науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Г. Г. Галич. – Ленинград, 1981. – 18 с.
5. Городенська К. Г. Семантичний і морфологічний потенціал предикатів кількості / К. Г. Городенська // Вісник Волинського університету ім. Лесі Українки. – 2002. – № 5. – С. 17–23.
6. Грубор Д. Видовые значения // Вопросы глагольного вида: Сб. ст. / Сост., ред., вступ. ст. и примеч. Ю. С. Маслова. – М. : Изд-во ин. л-ры, 1962. – С. 68–76.
7. Застровський О. А. Семантико-прагматичні властивості градуальних часток сучасної німецької мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О. А. Застровський. – Х., 2006. – 20 с.
8. Исаева И. А. Градуальная семантика глагола в современном русском языке : автореф. дис. на присвоение науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык» / И. А. Исаева ; Моск. гос. обл. ун-т. – М., 2009. – 202 с.

9. Киреева Г. В. Междометие как показатель градуальности в современном русском языке : автореф. дис. на присвоение науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Г. В. Киреева ; Моск. гос. обл. ун-т. – Саранск, 2010. – 217 с.
10. Колесникова С. М. Категория градуальности в современном русском языке : автореф. дис. на соискание учен. степени докт. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / С. М. Колесникова – М., 1999. – 32 с.
11. Космеда Т. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки / Т. Космеда. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 350 с.
12. Котнюк Л. Г. Выражение градуальности признака в семантике имён прилагательных со значением размера : автореф. дис. на присвоение науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Л. Г. Котнюк. – К., 1986. – 23 с.
13. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: підручник [для студ. філолог. спец. вищ. заклад. освіти] / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 2000. – 368 с.
14. Мезенина М. В. Градуальность в парадигматике лексики немецкого языка : автореф. дис. на присвоение науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / М. В. Мезенина ; Моск. пед. гос. ун-т. – М., 1991. – 16 с.
15. Назарова И. В. Наречия как средства репрезентации категории градуальности в современном английском языке : автореф. дис. на присвоение уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04. «Германские языки» / И. В. Назарова. – Тамбов, 2009. – 182 с.
16. Пасічник І. А. Семантико-синтаксична валентність предикативних прикметників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / І. А. Пасічник. – К., 1998. – 17 с.
17. Подуфалова Т. В. Когнітивно-семантичні та функціональні особливості градації в російській мові : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / Т. В. Подуфалова. – Харків, 2007. – 20 с.
18. Русанівський В. М. Структура лексичної і граматичної семантики / Віталій Макарович Русанівський. – К. : Наук. думка, 1983. – 236 с.
19. Селиверстова О. Н. Второй вариант классификационной сетки и описания некоторых предикатных типов русского языка / Ольга Николаевна Селиверстова // Семантические типы предикатов. – М. : Наука, 1982. – С. 86–157.
20. Спільник Т. М. Градаційне відношення в структурі складних сполучникових конструкцій сучасної української мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. М. Спільник. – Х., 2004. – 19 с.
21. Федотова С. А. Градуальные особенности существительных состояния (на материале русского языка) : автореф. дис. на присвоение науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / С. А. Федотова ; Харьковский гос. пед. ун-т им. Г. Сковороды. – Х., 2005. – 197 с.
22. Чейф У. Л. Значение и структура языка / У. Л. Чейф [пер. с англ. Г. С. Щура, послесл. С. Д. Кацнельсона]. – М. : Либроком, 2009. – 430 с.
23. Шейгал Е. И. Градация в лексической семантике / Е. И. Шейгал. – Куйбышев, 1990. – 96 с.
24. Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики (на материале русского языка) / Д. Н. Шмелев. – М. : ЛКИ, 2008. – 280 с.
25. Sapis E. Gradience. A study in semantics // Philosophy of science. – 1994, – vol. II, – № 2, – P. 65.
26. Slobin, Dan I. Linguistic representations of motion events: What is signifier and what is signified? // Maeder, Constantino; Fischer, Olga; Herlofsky, William J. (eds.). Outside-In – Inside-Out: Iconicity in language and literature, 4. Amsterdam: John Benjamins, 2005. – 13 p.
27. Vendler Z. Verbs and Times. Fact and Events / Z. Vendler // Linguistics in philosophy. – Ithaca, New York, 1967. – P. 95–147.

УДК 81'42

І. А. Бехта,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

Ю. С. Головащенко,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

СЕМАНТИЧНИЙ ПРОСТІР ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

У статті висвітлено теоретичний аспект вивчення семантичного простору художнього тексту. Семантичний простір вилучається у кореляції зі змістом тексту як семантичне середовище існування мовних значень, що зазнають семантичного приросту внаслідок встановлення між ними структурних зв'язків. У трактуванні семантичного простору звернено увагу на роль авторського задуму як основи семантичних взаємовідношень.

Ключові слова: семантичний простір, художній текст, мовні одиниці, авторський задум, зміст, смисл.

SEMANTIC DIMENSION OF FICTION

The article highlights the theoretic aspect of study of semantic dimension of fiction. Semantic dimension is defined in terms of its correlation with content of a fiction text, namely as semantic environment for language meanings, which results in growth of their semantic capacities once structural relations among meanings are established. Semantic relations among lexical items are instrumental in delineating the overall semantic background of the fiction text, which comes to the fore on the basis of lexical meanings being semantically grouped. Reflecting the semantic orientation of the fiction text, semantic dimension operates as a means of ensuring the integrity of sense and meaning within the text. In explanation of semantic dimension special attention is paid to the role of author's intention, which is viewed as a basis of semantic interrelations.

Key words: semantic dimension, fiction (text), language units, author's intention, content, sense.

СЕМАНТИЧЕСКОЕ ПРОСТРАНСТВО ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА

В статье освещен теоретический аспект изучения семантического пространства художественного текста. Семантическое пространство определяется в корреляции с содержанием текста как семантическая среда обитания языковых значений, которые подвергаются семантическому приросту в результате возникновения между ними структурных связей. В объяснении семантического пространства обращено внимание на роль авторского замысла как основы семантических взаимоотношений.

Ключевые слова: семантическое пространство, художественный текст, языковые единицы, авторский замысел, содержание, смысл.

Постановка проблеми. У лінгвістиці проблема авторства художнього тексту (ХТ) розглядається крізь проекцію авторської особистості у мовний вимір ХТ, що уможливило її тлумачення як «каркас семантичної конструкції твору» та «продукт індивідуальної творчості, особисте свідчення, втручання індивідуальної свідомості у суспільну» (М. Сєргєнка) (тут і далі переклад з англійської і російської наш – І. Б., Ю. Г.) [14, с. 8]. Вибудований під наглядом авторського начала, ХТ і в композиційно-жанровому, і в мовному аспектах є об'єктом посиленої уваги як літературознавців і мовознавців, так

і пересічних читачів, які прагнуть поринути у вир значеннєвих і смислових пертурбацій і разом з автором пройти складний лабіринт художнього світу.

Художній текст слугує репрезентацією неповторного і виняткового художнього світу, який, як витлумачує його І. А. Бехта, «(...) є незалежною модальною структурою. Сконструйований як паралельний світ, кожен художній світ містить ядро фактів, навколо яких функціонує художність» [2, с. 114]. Художній світ існує винятково у межах ХТ як чи не найголовніший параметр його онтології. Він трактується у суголосі з нематеріальним конструктом – значенням, що нащупується шляхом невинної мисленнєвої гри «у хованки». Прив'язавши всі клаптики значення у нерозривний вузол, автор як володар всеосяжної влади над своїми думками організовує їх у нетривкому художньому світі, який він сповнює художніми образами й символами і прикрашає суцвіттям інтратекстової художньої реальності.

Слід убачати суттєву розбіжність між художнім світом, який, наче ореол, огортає ХТ особливим смисловим сянням, та світом, зображуваним у ХТ, що витлумачується як кістяк його денотативної структури. Внутрішній світ ХТ, що становить його денотативний простір, виявляється у просторово-часових обмеженнях; персонажах, які населяють цей світ; подіях, які розгортаються на тлі стосунків між головними героями; локаціях, які слугують художньо-образною експлікацією світобудови ХТ. У літературній поетиці зображуваний у ХТ світ витлумачується як гетерокосм (heterocosm), який створює автор-деміург у своєму творі і який корелює із реальним світом на засадах віддзеркалення і мімізису, виявляючи схожості і відмінності між двома полярними точками буття [16, с. 28]. На відміну від нього, художній світ конструюється на основі художнього засобу (художественный прием – Ю. М. Лотман), який не є матеріальним елементом тексту, але завжди виражає відношення [7, с. 84], тут – художньо-естетичних і смислових домінант авторського світогляду та їх вербальної маніфестації у ХТ.

Аналіз останніх досліджень. Чи не найбільш перспективним вектором розвитку сучасної лінгвістики тексту є вивчення ХТ у перехресному світлі його парадигматичного і синтагматичного контекстів, що дає стимул студіям ХТ як мовно-знакового продукту художнього дискурсу (І. А. Бехта) [2]. Наступним кроком сучасних лінгвістичних досліджень ХТ є пошук значення крізь вербальний покрив, що супроводжується пильною увагою до знакових особливостей мовних одиниць (Ю. М. Лотман [7]) та реалізації семантичного потенціалу значень (Т. І. Должикова, Т. П. Терновська [3], Н. В. Кондратенко [5]). Не втрачають актуальності й традиційні лінгвістичні розвідки ХТ, які концентруються на загальному мовознавчому аналізі ХТ, але водночас тяжіють до експлікації ХТ як семантично цілісної одиниці (Л. Г. Бабенко, Ю. В. Каразін [1], В. А. Лукін [8], Т. М. Ніколаєва [9], Н. А. Ніколіна [10]). Зрештою важливе місце у вивченні текстового змісту посідає й процес його розуміння й інтерпретації (Н. А. Колодіна [4], Є. О. Гончарова [11], І. О. Щирова [11; 12]), що дозволяє побудувати модель авторського світобачення і спроектувати її на лексико-семантичну площину ХТ у формі структурно-семантичних відношень між мовними одиницями.

На часі – з'ясувати онтологію поняття семантичного простору ХТ у світлі кореляцій зі змістом ХТ, авторським задумом та інтерпретативною діяльністю читача, що й становить **мету** цієї розвідки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проектуючись крізь семіотичну площину ХТ, художній світ крок за кроком розсіюється у розгалуженому кореневиді текстового значення, що, в свою чергу, перебуває у затінку пишної крони мовної організації ХТ. Мовні одиниці, що укупі складають усю матеріальну протяжність ХТ, приховують у собі здатність до самопорядкування під впливом семантичних імпульсів з боку семіотичного середовища ХТ, яке «становить умову їх існування і роботи, у певному сенсі, передує їм і постійно взаємодіє з ними» (Ю. М. Лотман) [6, с. 250]. З опорою на значення, яке мовні одиниці в оточенні з їм подібними вводять у режим активного функціонування і яке зазнає семантичних метаморфоз, мовна тканина є відправною точкою внутрішньотекстових креативних процесів – творення смислу, що окреслює семантичний простір ХТ, і відображення унікального світобачення, що відтворює індивідуальну модель світобудови.

У першу чергу, екстраполяція поняття простору і суміжного критерію просторовості на площину значення ХТ приводить до тлумачення ХТ як вербального простору, в якому авторська свідомість у ході текстової нарації отримує роздолья для самовираження і який вона наповнює множиною тендітно переплєтених смислових клубків. К. Д. Малгрем наголошує: «У процесі співвіднесення, розробки задуму і творення наративного дискурсу автор неминує стикається з певною психологічною потребою свободи чи контролю. Автор реагує на цей психологічний тиск, створюючи територію або ж простір, що задовольняє згадану потребу. Форма оповіді дає авторові нагоду сконструювати вербальний простір з психологічними, мисленнєвими й естетичними вимірами, що перехреснюються і, відтак, звільняють її / його від обмежень звичної просторово-часової матриці реальності» [15, с. 25].

Із бачення простору у світлі його вербальної природи закономірним, на наш погляд, умовиводом є конкретизація поняття текстового простору як семантичного середовища функціонування мовних одиниць. Семантичний простір, якщо його розглядати як вторинну систему семантичних значень порівняно з тими лексичними значеннями, які слова мають відокремлено, постає на ґрунті інкорпорації інгерентних значень у семантично-структурні підрозділи, які формуються за рахунок налагодження смислових зв'язків між первісними лексичними значеннями слів [7, с. 149]. Семантичний простір сприяє «оживленню» застиглих і закам'янілих значень лексичних одиниць і залученню їх в активний семантичний обіг. Значення слів переходять у фазу функціонування, яка супроводжується налагодженням семантичної взаємодії з іншими значеннями; утворенням певних структурних угруповань, в яких окремі значення слів набувають цінності в умовах протиставлення з іншими; та доповненням семантичного візерунку, який утворюють всі семантико-структурні об'єднання у невинному русі значення в семантичному просторі.

Т. М. Ніколаєва зауважує, що «витлумачуючи текст як семантичний простір, ми неминує повинні говорити про різну ступінь о с в о є н н я цього простору» (виділення автора – Ю. Г.) [9, с. 433]. Відтак, семантичному простору характерна неоднорідність значення як матерії, що його заповнює: густина значення має різні показники на, відповідно, різних семантичних ділянках цього простору, то щільно заповнюючи зайнятий клаптик простору і збільшуючи на ньому семантичну концентрацію релевантного значення, то розріджуючись у межах відведеної семантичної ділянки і поступаючись місцем семантично більш згуртованим згусткам значення. Гетерогенність семантичного простору зумовлена «нерівнозначністю, «різновомогістю» його знаків, взаємопов'язаних і взаємодіючих між собою» (В. А. Лукін) [8, с. 105]. Сутність семантичного простору ХТ нам видається передусім знаковою / семіотичною, оскільки ХТ як цілісний знак своєю вербальною (мовною) стороною означає семантичне середовище – те, що приховане під поверхнею мовного коду і виявляється у взаємодії між власне мовними значеннями та семантичними імперативами текстового простору.

Функціонуючи як живий організм, який слугує джерелом смислового живлення ХТ і який, відтак, сприяє підтриманню динамічної рівноваги ХТ, семантичний простір пронизує всю парадигматичну і синтагматичну вісь координат ХТ асоці-

ативно-семантичними перегукуваннями чи повторами, які утримують його в цілісності і єдності і відбивають два суттєві параметри ХТ – когезію і когерентність [10, с. 35]. Смисловий відгомін, що лунає у всіх кутках семантичного простору, опирається і набуває гучних обертонів від асоціативних властивостей значення, що в цілому сприяє екстенсивному розширенню меж семантичного простору і формуванню розгалуженої сітки асоціативних зв'язків як можливих і водночас обмежуваних ХТ траєкторій прогресії значення. Становлення семантичного простору ХТ відбувається шляхом контактної передачі значення і квантів смислу та приводить до формування цілісного змістово-смислового ядра як наслідку безперервного асоціативно-смислового відлуння в межах ХТ [9, с. 346].

Серед вітчизняних і зарубіжних мовознавців відверто панує думка про двовимірність семантичного простору тексту з огляду на його наповненість мовними одиницями як способом семіотичного кодування і дешифрування цілісного текстового змісту. Так, Л. Г. Бабенко і Ю. В. Каразін ідентифікують семантичний простір тексту як «ментальне утворення, у формуванні якого беруть участь, по-перше, власне літературний твір, що містить обумовлений авторською інтенцією набір мовних знаків – слів, речень, складних синтаксичних цілих (віртуальний простір); по-друге, інтерпретація тексту читачем у процесі його сприйняття (актуальний семантичний простір)» [1, с. 51-52]. Н. Кондратенко теж вважає слушним тлумачити семантичний простір як «двовірну сутність, один бік якої є лінійно-знаковим, а другий – когнітивно-ментальним» [5, с. 45]. Семантичний простір ХТ невід'ємний від процесу розуміння ХТ як закодованого мовними знаками повідомлення, й постає у своїй значеннєвій багатовимірності лише внаслідок осмислення ХТ.

Слід зауважити, що поняття цілісного смислу ХТ частково стосується поняття семантичного простору і зазначається передусім з метою виявлення онтологічних відмінностей між ними. Семантичний простір ХТ радше витлумачується крізь призму змісту, що опирається на денотативні структури і моделює денотативну (глобальну) ситуацію, яка постає у формі семантичної макроструктури як упорядкованої множини усіх текстових ситуацій на основі пропозитивних зв'язків між ними [1, с. 89; 11, с. 294]. Отже, зміст ХТ становить певний семантичний комплекс, в якому «поєднані семантичні компоненти тексту втрачають самостійність і виконують функцію вираження загальної семантики» (Н. В. Кондратенко) [5, с. 41]. Зміст ХТ постає на тлі певного семантичного вектору, під який гуртом орієнтуються значення мовних одиниць [4, с. 7]. Внаслідок утворення семантичних зв'язків, що надають значенням мовних одиниць особливого семантичного колориту, зміст тексту в цілому сприяє актуалізації значення і слугує, власне, повною семантичною репрезентацією тексту [5, с. 41; 11, с. 292-293]. Таким чином, зміст ХТ непомітно просочується крізь вербальний простір ХТ і поступово проектується шляхом реалізації семантичного потенціалу мовних одиниць, що утворюють лінійно-знакову протяжність ХТ. На тлі мовного вираження постає семантичний ореол, що вириває із глибини змісту ХТ як об'єктивної даності і сягає рівня смислу як сув'язі авторських і читачьких знань.

Проблема змісту також розглядається у винятково семіотичному світлі, де ХТ як художнє повідомлення активно залучений у знакову діяльність, а саме слугує передачі певного завуальованого (закодованого) змісту. Відтак, читач як один із учасників (реципієнт) художньої комунікації та знавець семіотичних засад літературного спілкування підшукує унікальний код для дешифрування текстового повідомлення. Це уможливує виявлення в його знаковому оформленні змісту як кореляції певних елементів ХТ і релевантних їм значеннєвих структур [7, с. 23]. ХТ зазнає внутрішнього перекодування, що дозволяє значенням переплітатися в якісно нові змістові вузли і дещо видозмінювати план змісту ХТ як цілісного знаку під впливом читачьких семіотичних втручань. Вдаючись до нової семіотичної орієнтації, ХТ зазнає змістової перебудови, та будь-які нововведення не спотворюють оригінальний зміст ХТ, а є повністю передбаченими напрямками розвитку змістової спіралі з огляду на здатність як цілісного текстового, так і окремого мовного значення до семантичного розростання.

З вищесказаного видається очевидним, що ХТ властива еліптичність змісту і смислу [12, с. 193]. З одного боку, внутрішнє змістово-смислове стискання ХТ слугує потужним атрактором читачької уваги і поштовхом до інтерпретації ХТ. З іншого ж боку, міра змістово-смислової конденсації є завжди налагодженою з іншими ланками текстової структури, що свідчить про тісну взаємозалежність і взаємозумовленість всіх текстових елементів та структур. Та чи не найважливішим фактором, що визначає текстову еліптичність, є координована взаємодія між головною думкою, закладеною в ХТ, і значенням, що її виражає. Виконуючи роль інтерпретаційної стратегії, заданої їй авторським задумом, еліптичність ХТ водночас обтікає його змістово-смислове ядро таким чином, щоб спрямувати процес інтерпретації у правильне русло й непомітно керувати ним доти, доки змістові / смислові прогалини (лакуни) не будуть врівноважені з загальним змістово-смисловим ландшафтом ХТ [12, с. 193]. Варто також зазначити, що читач має можливість самостійно керувати процесом розуміння ХТ, адже значення, яке він генерує у ході цього процесу, формується в діалектиці особистих знань про навколишній світ та моделі об'єктивної дійсності, створеної на кшталт реального світу в тексті [13, с. 109].

Відтак, не можна не погодитися з твердженням, що «художній текст – це єдність змістово-стилістичної структури, «гармонія різноманіття», підкореність усіх складових авторському задуму, їх мотивованість цим задумом» (Т. І. Должикова, Т. П. Терновська) [3, с. 137]. Творча особистість автора ХТ, що перебуває у невпинному пошуку засобів самовираження, прагне до значеннєвого експериментаторства у своєму творі, що змушує її вдаватися до нових тактик побудови змісту. Семантичний простір є початковим рівнем відбиття задуму автора; він апелює до семантичної ваги значень мовних одиниць з метою засвідчення мотивованої системності ХТ і змістової налагодженості всіх семантичних домінант текстового простору.

Висновки і перспективи дослідження. Отже, семантичний простір ХТ окреслюється на денотативному рівні і передбачає відображення текстового змісту у структурно-семантичних відношеннях між мовними одиницями. Хоч масштаб семантики ХТ формально й обмежується вербальним простором, він насправді вимірюється значеннями, які населяють семантичну площину ХТ зсередини. Семантичне упорядкування відбувається, з одного боку, під дією авторського комунікативного і художнього задуму, а з іншого – під впливом думки читача, який у певному сенсі є співавтором ХТ. У процесі розуміння читач відіграє роль майстерного дешифратора: підбираючи унікальний код для виявлення змісту ХТ, він сприяє запаленню семантичних вогників між значеннями слів та відтворює їх спільне семантичне сяяння в межах ХТ.

Перспектива дослідження полягає у зображенні семантичного простору ХТ в координатах лексичних одиниць із подальшим застосуванням методу семантичного поля для структуризації лексико-семантичного наповнення і відображення змісту ХТ епохи постмодернізму.

Література:

1. Бабенко Л. Г., Каразін Ю. В. Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика : Учебник ; Практикум / Л. Г. Бабенко, Ю. В. Каразін. – М. : Флинта : Наука, 2004. – 496 с.
2. Бекта І. А. Дискурс наратора в англомовній прозі / І. А. Бекта. – К. : Грамота, 2004. – 304 с.
3. Должикова Т. І. Семантичне ускладнення слова в індивідуальному художньому мовленні / Т. І. Должикова, Т. П. Терновська // Лінгвістика : 36. наук. праць. – Луганськ, 2010. – № 2 (20). – С. 137–145.

4. Колодина Н. И. Проблемы понимания и интерпретации художественного текста / Н. И. Колодина. – Тамбов : Изд-во ТГТУ, 2001. – 184 с.
5. Кондратенко Н. Организация семантического поля текста : текстовый та інтерпретаційний зміст / Наталія Кондратенко // Докс : зб. наук. праць. – Одеса, 2004. – Вип. 6 : Мова, текст, культура. – С. 40–49.
6. Лотман Ю. М. Семиосфера / Ю. М. Лотман. – СПб. : «Искусство – СПб», 2010. – 704 с.
7. Лотман Ю. М. Структура художественного текста / Ю. М. Лотман // Об искусстве. – СПб : «Искусство – СПб», 1998. – 285 с.
8. Лукин В. А. Художественный текст : основы лингвистической теории и элементы анализа : Учеб. для филол. спец. вузов / В. А. Лукин. – М. : Изд-во «Ось-89», 1999. – 192 с.
9. Николаева Т. М. От звука к тексту / Т. М. Николаева. – М. : Языки русской культуры, 2000. – 680 с. – (Язык. Семиотика. Культура).
10. Николина Н. А. Филологический анализ текста : Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Н. А. Николина. – М. : Изд. Центр «Академия», 2003. – 256 с.
11. Щирова И. А. Многомерность текста : понимание и интерпретация : Учебное пособие / И. А. Щирова, Е. А. Гончарова. – СПб. : ООО «Книжный Дом», 2007. – 472 с.
12. Щирова И. А. Несколько слов об образцовом читателе / И. А. Щирова // Текст и дискурс : традиционный и когнитивно-функциональный аспекты исследования : Сб. науч. трудов. – Рязань, 2002. – С. 193–195.
13. De Beaugrande R. New Foundations for a Science of Text and Discourse : Cognition, Communication and the Freedom of Access to Knowledge : Vol. LXI / Robert de Beaugrande // ADVANCES IN DISCOURSE PROCESSES [Roy O. Freedle, editor]. – Norwood : Ablex Publishing Corporation, 1997. – 670 p.
14. Language, Literature and Meaning : Volume II : Current Trends in Literary Research / Edited by John Odmark. – Amsterdam : John Benjamins B.V., 1980. – 570 p.
15. Malmgren C. D. Fictional Space in the Modernist and Post-Modernist American Novel / Carl Darryl Malmgren. – Lewisburg : Bucknell University Press, 1985. – 240 p.
16. McHale B. Postmodernist Fiction / Brian McHale. – London ; New York : Routledge, 2003. – 288 p.

УДК 821.111:796.412

І. М. Білоус,*Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, м. Полтава***ФРЕЙМОВА МОДЕЛЬ АНГЛІЙСЬКОМОВНОГО ДИСКУРСУ ФІТНЕС-ЗАНЯТЬ**

Стаття присвячена вивченню когнітивній обробці англійськомовного дискурсу фітнес-занять, а саме специфіці фреймової організації знань його учасників. У наслідок фреймового моделювання англійськомовного дискурсу фітнес-занять, автор приходить до висновку, що в основі концептуальної моделі досліджуваного дискурсу лежить семантика лексеми «fitness», що передбачає причинно-наслідкові зв'язки: «fitness as activity» заради «fitness as state».

Ключові слова: англійськомовний фітнес-дискурс, когнітивна обробка, фреймова організація, концептуальна модель.

THE FRAME MODEL OF THE FITNESS CLASSES DISCOURSE

The article is devoted to studying of the cognitive processing of English fitness classes discourse, namely to the specific of the frame organization of its participants' knowledge. As a result of frame modelling of English fitness classes discourse, the author arrives at the conclusion that the basis of the discourse in question is laid up by the semantics of the lexeme «fitness», which implies the causative-consecutive linkage: «fitness as activity» for the sake of «fitness as state». Despite the fact that the meaning of the lexeme «fitness» is that of state (of appropriateness, health or beauty), the research shows that within the framework of English fitness-classes discourse the meaning of «fitness as state» is derivative from the meaning of «fitness as activity». As the results of the research show, within the framework of fitness discourse these two meanings objectify in different ways: during the flow of the discourse objectifies the meaning of «action», while the meaning of «state» remains inherent-implicit. In other words, the meaning of «action» is constantly verbalized in speech, while the meaning of «state» is deduced from the meaning of «action»: a client goes to a fitness-club, does sports for the sake of the state of health improvement (physical and spiritual), for the sake of attractive body curves («to do fitness to be fit»). According to the results, such cognitive organization of the discourse in question is observed in all kinds of fitness-classes. This fact allows to assume, that dictionary definitions of «fitness as state» may be completed and extended with the meaning of «fitness as activity».

Key words: English fitness discourse, cognitive processing, frame organization, conceptual model.

ФРЕЙМОВАЯ МОДЕЛЬ ДИСКУРСА ФИТНЕС-ЗАНЯТИЙ

Статья посвящена изучению когнитивной обработке англоязычного дискурса фитнес-занятий, а именно специфике фреймовой организации знаний его участников. В результате фреймового моделирования англоязычного дискурса фитнес-занятий автор приходит к выводу, что в основе концептуальной модели исследуемого дискурса лежит семантика лексемы «fitness», которая предполагает причинно-следственные связи: «fitness as activity» ради «fitness as state».

Ключевые слова: англоязычный фитнес-дискурс, когнитивная обработка, фреймовая организация, концептуальная модель.

У колі **актуальних** проблем сучасної мовознавчої думки все частіше опиняється когнітивна організація інституційних дискурсів, як різновидів соціальної практики індивідів [6, с. 1], що відображають певну мисленнєво-мовленнєву діяльність мовців та реалізують їх комунікативні наміри, спрямовані на задоволення різнопланових потреб [5, с. 28; 3, с. 208-238]. До таких дискурсів зараховуємо і дискурс фітнес-занять, під яким розуміємо як цілеспрямовану мисленнєво-мовленнєву дію, що протікає у специфічному прагматичному і когнітивному контексті та реалізує фізіологічні й духовні потреби індивідів посередництвом їх статусно-орієнтованого та особистісно-орієнтованого спілкування в установі фітнес-клуб [1, с. 14-18]. Тому, **об'єктом** нашого дослідження є англійськомовний фітнес-дискурс, а **предметом** – його когнітивна модель. **Мета** дослідження полягає у тому, щоб здійснити фреймове моделювання дискурсу фітнес-занять та проаналізувати специфіку організації знань його учасників.

Одним із аспектів когнітивної обробки дискурсу є аналіз структури подання знань, в якості якої виступає модель ситуації, у основі якої лежать різноманітні системи організації знань (**фрейми**) [4, с. 35-36; 7, с. 112-114; 8, с. 81-83; 9, с. 1-5]. Способом реалізації когнітивної діяльності людини є мовленнєва діяльність. Мова виступає своєрідним засобом, що забезпечує доступ до ментальних процесів комунікантів під час розгортання дискурсу. У ланцюгу «дискурсивна діяльність ментальна діяльність», фрейми посідають проміжне місце, структуруючи когнітивну інформацію про подію та концептуальну специфіку конкретної комунікативної ситуації та організовуючи семантичний простір дискурсу. Тому, у випадку фреймового моделювання дискурсу фітнес-занять ми йдемо від мовного рівня до когнітивного.

Таким чином, враховуючи теоретичне положення про те, що в структуру фрейму входить його вершина (**тема**), тобто **макропропозиція та слоти** (термінали), які заповнюються пропозиціями [7 с. 55; 9, с. 246-247; 10, с. 35-41], побудуємо концептуальну модель організації дискурсу фітнес-занять. Для цього будемо спиратись на п'ять базових фреймів, запропонованих С.А. Жаботинською, в яких представлені концепти, що відносяться до основних поняттєвих категорій. На думку С. А. Жаботинської «усі фреймові структури простежуються у семантиці синтаксису, організовують вербальну інформацію про предмети, їх властивості та відношення, й можуть бути представлені у вигляді графа чи схеми» [2, с. 85-87]. За основу фреймового моделювання дискурсу фітнес-занять беремо акціональний та предметний фрейми, оскільки, як було виявлено раніше, концепт FITNESS генерує значення «процесу» та «стану», навколо яких розгортається уся смислова область фітнес-дискурсу.

Таким чином, діяльнісне значення генеративного концепту FITNESS проявляється в акціональному фреймі, в якому **слот ДЕХТО – «агенса»** (*instructor*), розгортається у слот **«ДІЯ»**, що наповнений мовними одиницями, які позначають комунікативні дії агенса: *teach, tell, explain, recommend, check out* [11, 12].

Слот **ДЕХТО – «агенса»** розгорнутий у таксономічний фрейм **ДЕХТО – вид є ДЕХТО – роль**, де роль – це посади представників фітнес-клубу (*yoga / belly dance / stretching / Pilates instructor*), й у предметний фрейм, а саме представлений слотами **ТАМ місце** – «фітнес-клуб» (ДЕХТО існує ТАМ) та **ТОДІ час** – під час заняття (ДЕХТО існує ТОДІ). Слот **ДЕХТО – «агенса»** доповнюється слотом **СТІЛЬКИ кількість** – один (ДЕХТО є СТІЛЬКИ).

У межах предметного фрейму виокремлюємо слот **ДЕХТО – «реципієнт»** (*client/s*), на який спрямована комунікативна діяльність агенса. Слот **ДЕХТО – «реципієнт»** (*client/s*) доповнюється слотами **СТІЛЬКИ** – один / багато, **ТАМ місце** – «фітнес-клуб» (ДЕХТО існує ТАМ), слотом **ТОДІ час** – під час заняття (ДЕХТО існує ТОДІ). Слот **ДЕХТО – «реципієнт»** (*client/s*) розгорнутий у посесивний фрейм і репрезентує відношення посесивності **ДЕХТО – «реципієнт»** має **ЩОСЬ – «пацієнс»** (*body and mind*), зокрема, відносини власник – власність специфікуються у двох субфреймах: (1) власник має власність – клієнт має проблеми із здоров'ям (або зовнішнім виглядом тіла), має хворобу (фізичну чи духовну); (2) вмістилище має вміст: клієнт – це цілісний людський організм з його особливостями фізіологічного та духовного плану.

Крім того, слот **ДЕХТО – «реципієнт»** (*client/s*) доповнюється слотом **ТАКИЙ якість** (*not fit: physically or mentally*) (ДЕХТО є ТАКИЙ). У цьому напрямку зауважимо, що слот **ТАКИЙ якість** (*not fit: physically or mentally*) є ситуативним і не актуалізується під час розгортання фітнес-дискурсу постійно, адже серед клієнтів фітнес-клубів знаходяться не лише ті, хто має проблеми зі здоров'ям чи зовнішнім виглядом тіла, – фітнесом займаються також для проведення вільного часу, активного відпочинку, розширення кола знайомств.

Відзначимо також, що **ДЕХТО – «реципієнт»** (*client/s*) теж «діє», але як виявив аналіз відеозанять фітнесом, помітним є той факт, що у переважній більшості випадків діяльність бенефіціанта можна охарактеризувати як невербальну. Так, приміром, упродовж заняття аеробікою, що триває 45 хвилин, клієнт реагує вербально шість разів, що складає 10 секунд від загальної тривалості заняття, в той час як вербальна діяльність інструктора є постійною і практично безперервною [12].

Таким чином, прослідковується такий концептуально-процедуральний ланцюг, що відображає специфіку стереотипних знань, що актуалізуються під час занять фітнесом. У ньому **ДЕХТО – «актант»** (*instructor*) діє у напрямку «реципієнта», діє заради / для «бенефактиву», діє за допомогою «інструменту», діє *через* проблеми фізіологічного чи духовного плану, діє *зادля* усунення цих проблем. Проілюструємо викладені думки на прикладі дискурсивного фрагменту заняття йогою. Інструктор із занять йогою (Denis Austin) починає тренування (*yoga workout*) з пояснення мети, у такий спосіб налаштовуючи клієнтів (*you, your, yourself*) на роботу, та пояснюючи необхідність тренувань, результатом яких буде покращення емоційного стану клієнтів (*put you in the right mood, positive attitude, forget about cares, be at peace with yourself, cope your world*) та усунення фізіологічних негараздів (*neck/calf tension, lower back problems, eliminate the problem areas in the foot*). Заняття проходить на березі моря (*yoga workout at the beach*) і триває десять хвилин (*This is an exercise routine for 10 minutes*). Інструментом дії інструктора по відношенню до клієнта вступають фізичні вправи, а саме розтяжка (*stretching through the Yoga position*) та техніка дихання (*breathing techniques: inhaling, exhaling patterns*).

Для забезпечення ефективності заняття та досягнення поставлених завдань, а саме усунення напруження, стресу, болювих відчуттів після тривалого робочого дня, інструктор пояснює причини виникнення цих проблем ((69) *A lot of times you get neck tension in the course of the day. This is a great way to reduce that tension*) [11]; інструктує клієнтів щодо техніки виконання вправ (*Let's stretch through the Yoga position. Every stretch is to be held for about 10 seconds.*); рекомендує виконувати вправи згідно особистих фізіологічних можливостей клієнтів (*Do it at your own pace, at your own level. Flexibility takes regularity. Try to do it regularly.*); заохочує / мотивує клієнтів займатись фізичними вправами, оскільки вони допомагають уникнути та усунути проблеми із здоров'ям (*Stretch is a wonderful way to reduce stress and tension, just forget about the cares, escape your world and stretch away the stress, to unwind after a long day, especially if your lower back hurts. You had a lot of stress today, either at the office or at home. This will unwind you and let you feel at peace with yourself before you go to bed. This is a beautiful mood in answer.*); оцінює діяльність клієнтів (*Good. Great. Excellent. Gorgeous. You did great today. I'm proud of you.*) Схематично представимо викладене схемою 1.

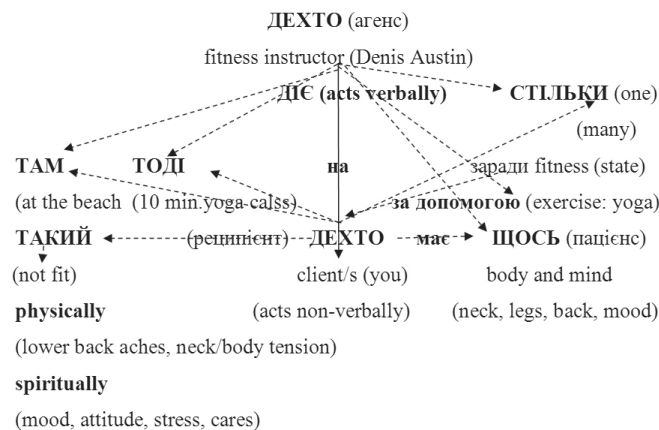

Схема 1. Когнітивна модель фрагменту фітнес-заняття йогою

Подібно проаналізованим вище текстовим фрагментам фітнес-занять аеробікою, змодельовані когнітивні схеми працюють однаково також по відносно дискурсивних фрагментів занять йогою. Зауважимо, що комунікативна ціль на заняттях йогою полягає у досягненні душевної та фізичної гармонії клієнта посередництвом виконання фізичних вправ. Тому, мовний матеріал цього типу занять носитиме більш емоційно виражений характер та у кількісному відношенні переважатиме у порівнянні з іншими видами фітнесу. Лексика для опису зовнішнього вигляду тіла майже не використовується на заняттях йогою, оскільки фізичні вправи цього виду фітнесу головним чином спрямовані не на корекцію форм тіла клієнта, а на усунення фізіологічних та духовних (психологічних) негараздів.

Здійснюючи фреймове моделювання ДФЗ, ми прийшли до висновку, що в основі концептуальної моделі досліджуваного дискурсу лежить семантика лексеми «*fitness*», що передбачає причинно-наслідкові зв'язки: *fitness as activity* заради *fitness as state*. Не дивлячись на те, що діяльнісне значення лексеми «*fitness*» (*fitness as activity*) є похідним від статичного значення лексеми *fitness (fitness as state)*, в рамках фітнес-дискурсу вони реалізуються по-різному: під час розгортання дискурсу відбувається актуалізація значення «дії», в той час як значення «стану» є інгерентно-імпліцитним. Інакше кажучи, значення «дії» постійно вербалізується у мовленні, проте значення «стану» виводиться зі значення «дії»: клієнт ходить до фітнес-клубу, займається фітнесом задля покращення стану здоров'я (фізичного, духовного), привабливого вигляду форм тіла тощо (*to do fitness to be fit*).

Результати цього дослідження можуть у перспективі послужити розширенню значення поняття фітнесу як дії у англійськомовних тезаурусах.

Література:

1. Білоус І. М. Соціолінгвістичні характеристики дискурсу фітнес-класу / І. М. Білоус // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. – Серія : Філологічні науки. – 2012. – № 24 (249). – С. 14–18.
2. Жаботинская С. А. Геометрия смысла: концептуальные модели языка и фрактальные формы / С. А. Жаботинская // Первая российская конференция по когнитивной науке : тез. докл. / Казан. гос. ун-т – Казань, 2004. – С. 85–87.
3. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
4. Чейф У. Память и вербализация прошлого опыта / У. Чейф // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1983. – Вып. 12. – С. 35–73.
5. Шевченко І. С. Дискурс як мисленнєво-комунікативна діяльність / І. С. Шевченко, О. І. Морозова // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен / під загальн. ред. І. С. Шевченко : [монографія]. – Х. : Константа, 2005. – С. 21–28.
6. Fairclough N. Analyzing Discourse. Textual analysis for social research : Routledge, p. 21, 25
7. Fillmore C. J. Scenes-and-frames Semantics / C. J. Fillmore // Zampolli A. Linguistic structure processing. – Amsterdam, 1977. – P. 55–81.
8. Goffman E. Frame analysis : An essay on the organization of experience / E. Goffman. – N. Y. : Harper & Row, 1974. – XIII. – 586 p.
9. Minsky M. A framework for representing knowledge / M. Minsky // Frame conceptions and text understanding. – B. ; N. Y. : Gruyter, 1980. – P. 1–25.
10. Schank R. C. Scripts, Plans, Goals, and Understanding : An Inquiry into Human Knowledge Structures / R. C. Schank, R. P. Abelson. – Hillsdale, NJ : Erlbaum, 1977. – 248 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

11. Denise Austin Yoga Workout at The Beach [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.youtube.com/watch?v=8LZ8_EEnjo (дата звернення: 29.03.2014). – Назва з екрана.
12. Jillian Michaels: Banish Fat Boost Metabolism Complete Workout [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.youtube.com/watch?v=FTT4W8ygJ7w> (дата звернення: 21.03.2014). – Назва з екрана.

УДК 811.112.2'342(045)

В. В. Гамалія,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-ФОНЕТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ВАРІАТИВНОСТІ ФОНЕТИЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ОЗВУЧЕНОГО РЕКЛАМНОГО ТЕКСТУ

У статті представлена методика проведення експериментально-фонетичного дослідження, спрямованого на вивчення закономірностей функціонування інтонації та реалізації довгих і коротких голосних фонем в озвучених німецькомовних рекламних повідомленнях. Найбільш повно і достовірно це можливо зробити завдяки поєднанню перцептивного та акустичного аналізів, використовуючи методи кількісної обробки даних.

Ключові слова: методика проведення експериментально-фонетичного дослідження, довгі голосні, краткие гласные, інтонація, озвучений рекламний текст, аудитивний аналіз, акустичний аналіз.

METHODOLOGY OF EXPERIMENTAL PHONETIC STUDIES TO IDENTIFY THE INTONATION PATTERNS OF FUNCTIONING AND IMPLEMENTATION OF LONG AND SHORT VOWEL PHONEMES IN THE GERMAN SOUNDED ADVERTISING

The paper presents a methodology of experimental phonetic studies to identify the intonation patterns of functioning and implementation of long and short vowel phonemes in the German sounded advertising. The most complete and significantly this can be done by using perceptual and acoustic analysis, using quantitative methods of data processing. These results revealed the major quantitative and qualitative parameters of vowel phonemes determined the correlation between the spectral pattern of vowel articulation and its properties discovered and explained possible changes in short and long vowels sounded in advertising. Acoustic analysis of prosodic features of voice advertising is carried out with the help of specialized program Praat Version 4.3.37, Sound Forge Version 4.5., with measured movements in tone in the main and final part of the advertising message.

Keywords: methodology for experimental phonetic research, long vowels, short vowels, intonation, voiced advertising text, auditory analysis, acoustic analysis.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-ФОНЕТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПО ВИЯВЛЕННЮ ЗАКОНОМІРНОСТЕЙ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНТОНАЦІЇ І РЕАЛІЗАЦІЇ ДОЛГИХ І КРАТКИХ ГЛАСНИХ ФОНЕМ В НЕМЕЦЬКОМОВНОМУ ОЗВУЧЕНОМУ РЕКЛАМІ

В статті представлена методика проведення експериментально-фонетичного дослідження по виявленню закономірностей функціонування інтонації та реалізації довгих і коротких гласних фонем в німецькому озвученому рекламному повідомленні. Найбільш повно і достовірно це можливо зробити з допомогою перцептивного та акустичного аналізів, використовуючи методи кількісної обробки даних.

Ключевые слова: методика проведення експериментально-фонетичного дослідження, долгие гласные, краткие гласные, интонация, озвученный рекламный текст, аудитивный анализ, акустический анализ.

Озвучений рекламний текст, як самостійна комунікативна одиниця, передбачає багатоаспектність підходів до його вивчення. Особливо актуальним при цьому є виявлення і дослідження тих засобів і прийомів, які забезпечують створення механізмів ефективного емоційного впливу на споживача. Рекламний текст має дві основні функції – комунікативну і прагматичну, які реалізуються у різних мовних одиницях (фонетичних, лексичних, граматичних) і мають потенційні можливості впливати не тільки на розум, але й на почуття адресата. При цьому, слід врахувати, що одиниці сегментного рівня в рекламі тісно взаємодіють із її просодичними параметрами, і останні впливають на реалізацію сегментного складу, керують його «поведінкою».

Експериментально-фонетичне дослідження проводилося на матеріалі усних реалізацій сучасної німецької реклами. Основний корпус експериментального матеріалу становили 60 сучасних озвучених рекламних текстів (2008 – 2014 рр), записаних з мережі Інтернет на комп'ютер Acer Travel Mate 2480 у форматі MP3 та MP4 і конвертованих у звукові файли з розширенням .wav за допомогою програми Swich Sound File. Загальна тривалість звучання становила 68 хвилин 27 секунд.

Для визначення особливостей реалізації сегментного складу під впливом просодичних параметрів в озвучених рекламних текстах проведений експеримент, в якому порівнювався ступінь вияву диференційних ознак голосних фонем та особливості інтонації в озвучених текстах реклами і тих самих текстах, прочитаних дикторами-носіями німецької мови відповідно до вимог орфоепічної норми.

На першому етапі до експерименту залучалася група з 23 осіб віком від 20 до 30 років, які не мають досвіду експериментально-фонетичних досліджень. Під час експерименту реципієнтам пропонувалося висловити ставлення до шести пар рекламних текстів (6 оригінальних рекламних повідомлень та 6 прочитаних дикторами). Експеримент проводився на основі методу семантичного диференціала, який передбачав необхідність оцінити тексти за семибальною шкалою, що представляла собою градацію певної ознаки та була задана антонімічними прикметниками, наприклад, «переконливий – непереконливий». Кожен із респондентів під час прослуховування повідомлень повинен був визначити суттєві особливості реалізації рекламних текстів за вказаними ознаками та відобразити їх у протоколі використовувати оцінки від -3 до +3.

Таблиця 1

Уривок протоколу оцінювання озвученого рекламного тексту за методом семантичного диференціалу

природний	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3	неприродний
відповідний	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3	невідповідний
швидкий	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3	повільний
присмний	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3	неприсмний
впевнений	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3	невпевнений

де -3 – цілком непереконливий, -2 – майже непереконливий, -1 – скоріше непереконливий, 0 – нейтральний, +1 – скоріше переконливий, +2 – майже переконливий, +3 – цілком переконливий.

Таким чином, вищезазначений метод дозволив виявити різницю в сприйнятті реципієнтами однакових за змістом текстів, але відрізняючих за їх просодичним оформленням.

Аудитивний аналіз передбачав фахову оцінку досвідчених фонетистів, викладачів і аспірантів Київського національного лінгвістичного університету з метою встановлення специфіки просодичних параметрів озвученого рекламного повідомлення.

– Під поняттям фонетичного слова (ФС) у дослідженні розуміється одне або декілька слів, об'єднаних одним наголосом. Ядром ФС є наголошений склад, навколо якого групуються ненаголошені склади, формуючи таким чином його проклізу та енклізу. [3, с. 257; 6]. За своєю структурою фонетичні слова можуть бути простими, співпадаючи зі словом як лексико-граматичною одиницею мови, наприклад 'Sachen, 'rot, 'glauben. Фонетичне слово може бути також складеним та містити крім основного слова різного роду клітики, а саме, проклітики, або словоформи, що передують наголошеному слову, та енклітики - фіксували напрям руху тону в основній частині реклами та рекламному слогані (↑ – висхідний тон, → – рівний тон, ↓ – низхідний тон);

– визначали логічний наголос у фразі двома штрихами ("), а емпатичний, тобто нетиповий, або емоційний трьома штрихами (""");

– фіксували місце пауз із зазначенням їхньої тривалості: (}) – надкоротка пауза, (/) – коротка пауза, (//) – довга пауза. Для здійснення третього етапу аудитивного аналізу рекламні тексти розбивалися на фрагменти, які пропонувалися експертам для виконання наступних завдань:

– визначення тональних параметрів реклами (дуже високий, високий, нейтральний, низький, глибокий);
– оцінки характеру змін мелодійного контуру (надто варіативний, варіативний, помірно варіативний, монотонний);
– встановлення темпу реклами та її окремих частин, а саме, основної та слогану (повільний, сповільнений, помірений, прискорений, швидкий);

Результати аудитивного аналізу німецькомовних озвучених рекламних повідомлень перевірено за допомогою спеціалізованої комп'ютерної PRAAT Version 4.3.37, Sound Forge Pro TRIAL Version 10.0, із застосуванням комплексної методики акустичних досліджень.

Одним із показників, що характеризує рекламне мовлення та допомагає слухачам визначити попередню інтенцію мовця є частота основного тону (ЧОТ). Для цього а рамках дослідження обчислено межі змін частотного діапазону і складено таблиці кількісного розподілу значень частотного діапазону; встановлено інваріантне значення частотного діапазону деяких ритмічних структур і пороховані співвідношення між вищими і нижчими сегментами відповідних параметрів.

Під поняття частотного діапазону ФС розуміється широта частотних змін на досліджуваному відрізку мовленнєвого континууму, тобто числовий показник відношення максимальної величини ЧОТ до мінімальної [2, с. 64]. Діапазон частотних змін вимірюється за формулою [9, с. 108]:

$$i = \frac{f_{\max}}{f_{\min}},$$

де i – інтервал двох тонів,

f_{max} – найбільша частота;
 f_{min} – найменша частота на відріжку аналізованого фрагменту.

Середні показники максимального діапазону частотних змін в озвучених рекламних повідомленнях умовно поділялися на п'ять зон [2, с. 64]: вузьку (0–20%), звужену (21–40%), середню (41–60%), розширену (61–80%) і широкую (81–100%). Оперування тією чи іншою тональною полоскою зумовлюється різними чинниками, наприклад, змістом висловлення або емоційним навантаженням частини повідомлення [8, с. 21].

Конфігурація і крутизна зміни ЧОТ, визначення яких проводилось методом візуального аналізу кривої ЧОТ. Можливі три прості конфігурації ЧОТ – рівна, висхідна і низхідна – поєднання яких утворюють ускладнені та складні конфігурації [2, с. 64]. Крутизна зміни ЧОТ кваліфікується як різка або полого.

В експериментальних фрагментах озвучених текстів досліджено також паузи між фонетичними словами, синтагмами, реченнями та паузи на межі рекламних блоків (основні частина реклами та слоган). Встановлено тривалість пауз у мілісекундах і визначено їхні фізичні кореляти: надкоротка пауза (до 200 мс), середня (220–500 мс), довга (820–1200 мс) і наддовга пауза (від 1200 мс).

Аудитивний аналіз голосних фонем в озвученій рекламі включав аналіз реалізацій 14 основних монофтонгів німецької мови. Аудитори визначали алофони фонем в озвучених рекламних текстах з метою виявлення певних відхилень від норми, а саме, змін кількісних та якісних характеристик голосних фонем, що може свідчити про наявність певного ступеня модифікацій аналізованих фонем. Основна гіпотеза ґрунтувалася на припущенні, що озвученій рекламі голосні зазнають більших модифікацій, ніж під час читання, де вони реалізуються здебільшого відповідно до вимог орфоепічної норми.

Результати аудитивного аналізу німецьких голосних фонем в озвучених рекламних повідомлень перевірено за допомогою осцилографічного та сонаграфічного аналізів із застосуванням спеціалізованої комп'ютерної програми PRAAT Version 4.3.37.

Тривалість голосних фонем досліджувалася на основі осцилографічного аналізу, де за допомогою курсору відзначалися межі виділених сегментів звуків. Аналіз досліджуваних звуків проводився згідно загальноприйнятої у фонетичних дослідженнях методики [1; 2; 4]. Тривалість вимірювалася в мілісекундах та порівнювалася з еталонними показниками. В якості еталону використана тривалість голосних, досліджена О. І. Стеріополо на матеріалі трискладових слів [5, с. 141–142].

Таблиця 2

Тривалість наголошених голосних (за О. І. Стеріополо)

Голосний	[a:]	[o:]	[e:]	[u:]	[i:]	[a]	[ɔ]	[ε]	[ʊ]	[I]
Тривалість, мс	161	161	161	120	128	118	115	118	91	95

Сонаграфічний аналіз сегментованого матеріалу проводився з використанням апаратно-програмної системи для обробки акустичних мовних сигналів, реалізованих за допомогою вільного програмного забезпечення PRAAT 4.3.37. Під час сонаграфічного аналізу голосних фонем до уваги приймалися показники першої та другої формант (F1 та F2), оскільки вони є основними акустичними корелятами їх якості. Так, показник першої форманти F1 корелює зі ступенем підняття голосного: чим меншим є значення F1 тим більш закритий голосний і тим вище ступінь його підняття. Частота F2 співвідноситься із розрізненням голосних за рядом: голосні переднього ряду характеризуються більшими показниками F2, ніж голосні заднього ряду. Третя і четверта форманти (F3 та F4), які відображають індивідуальні особливості мовлення дикторів, не досліджувалися.

За основу аналізу приймалися показники F1 та F2 ізольованих довгих і коротких голосних в умовах слова, досліджені О. І. Стеріополо [5] та які вважаються нормативними (Табл. 4.).

Таблиця 3

Темброві характеристики наголошених голосних (Гц)

Голосний	F1	F2	Голосний	F1	F2
i:	250	2500	ɔ	500	1000
I	325	2200	y:	250	1900
u:	275	800	Y	325	1800
o	375	900	ø:	350	1750
e:	375	2300	œ	400	1600
ε	450	2200	a:	720	1480
o:	450	850	a	700	1500

Дані акустичного аналізу озвучених рекламних текстів дозволили встановити основні кількісні та якісні параметри голосних фонем, визначити кореляцію між спектральною картиною голосного та його артикуляційними властивостями, а також віднайти та пояснити можливі зміни коротких та довгих голосних в озвученій рекламі.

Отже, об'єктивне дослідження варіативності сегментного складу та просодичних параметрів в сучасній озвученій рекламі здійснювалося з використанням комплексної експериментально-фонетичної методики, яке передбачало і аудиторський, і інструментальний аналізи експериментального матеріалу, його статистичну і графічну обробку та лінгвістичну інтерпретацію отриманих результатів.

Проведення аудитивного аналізу із залученням аудиторів-інформантів відбувалося на основі методу семантичного диференціала, що передбачало висловлення ставлення реципієнтів до шести пар рекламних текстів та виявлення відрізків рекламних повідомлень із максимальним ефектом впливу на реципієнта.

Аудитивний аналіз передбачав залучення фонетистів-експертів для отримання даних щодо встановлення специфіки просодичної організації озвучених рекламних текстів. Аудиторами було запрошено викладачів німецької мови (n=5), а також аспірантів Київського національного лінгвістичного університету, які мають досвід проведення експериментально-фонетичних досліджень. Завдання аудиторського аналізу полягало у сегментації пред'явлених текстів на основну частину реклами і слоган, синтагми й фонетичні слова (ФС). Аудитори також позначали напрямку руху мелодики у ритмічних структурах, місце і тривалість пауз, темп мовлення у різних частинах рекламного повідомлення.

Під час слухового аналізу вдалося також простежити модифікації голосних фонем. Цей етап включав аналіз реалізацій голосних монофтонгів німецької мови з метою виявлення відхилень від орфоепічної норми. Основна гіпотеза ґрунтувалася на припущенні, що в озвученому рекламному тексті голосні фонемі зазнають більших модифікацій, ніж у тих самих текстах, прочитаних дикторами, де сегментний склад реалізується відповідно до вимог орфоепічної норми. Це дозволило створити передумови для виділення фонетичних характеристик голосних та виокремити ті фонетичні параметри озвученої реклами, які потребують більш детального акустичного аналізу.

Дані, отримані шляхом аудитивного аналізу підтверджувалися результатами інструментальної обробки експериментального матеріалу. Акустичний аналіз просодичних характеристик озвученої реклами проводився з за допомогою спеціалізованої програми Praat Version 4.3.37, Sound Forge Version 4.5., при цьому вимірювалися зміни руху тону в основній і заключній частинах рекламного повідомлення, наголошення самостійних та службових слів згідно комунікативної настанови мовця, місце пауз в структурі рекламного тексту.

Послідовне опрацювання даних, отриманих упродовж експерименту, здійснено за допомогою статистичних методів аналізу. Дані показників кожного параметру зводились у таблиці, на основі яких за допомогою програми Microsoft Excel Office XP підраховувались їх середні значення та здійснювалась графічна обробка результатів (схеми, графіки, рисунки), що полегшувало подальшу лінгвістичну інтерпретацію результатів.

Література:

1. Деркач М. Ф. Динамические спектры речевых сигналов / [Деркач М. Ф., Гемецкий Е. М., Гура Б. М., Чабан М. Е.]. – Львов : Высшая школа, 1983. – 167 с.
2. Методы экспериментально-фонетического исследования звучащей речи : [учеб. пособие по теоретической фонетике иностранных языков] / [М. П. Дворжецкая, Е. И. Стериполо, О. Р. Валигура и др.]. – К. : Киев. гос. пед. ин-т иностр. языков, 1991. – 76 с.
3. Общая и прикладная фонетика : [учеб. пособие] / Л. В. Златоустова, Р. К. Потапова, В. В. Потапов, В. Н. Трунин-Донской. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1997. – 416 с.
4. Перебийніс В. І. Статистичні методи для лінгвістів : навч. посіб. / Валентина Ісидорівна Перебийніс. – Вінниця : Нова книга, 2002. – 168 с.
5. Стериполо Е. И. Система гласных и её реализация в речи (экспериментально-фонетическое исследование на материале немецкого языка): дисс. ... д-ра филол. наук : 10.02.19. / Стериполо Елена Ивановна. – СПб., 1995. – 422 с.
6. Стериполо Е. И. Фонетическое слово как единица описания звучащего текста / Е. И. Стериполо // Загальна та експериментальна фонетика. Збірник наукових праць. – К., Видав. дім Соборна Україна. – 2001. – С. 231–234.
7. Стериполо О. І. Система принципів і засобів організації фонетичного дослідження підготовленого і спонтанного мовлення / Олена Іванівна Стериполо // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. – Серія Філологія. – Том 17. – Том 1. – Видавничий центр КНЛУ, 2014. – С. 176–187.
8. Типологія інтонації мовлення / [Багмут А. Й., Борисюк І. В., Олійник Г. П., Плющ Н. П.]. – К. : Наукова думка, 1977. – 496 с.
9. Цеплитис Л. К. Анализ речевой интонации / Лаймдот Кришьянович Цеплитис. – Рига : Зинатне, 1974. – 272 с.

УДК 81'42

І. О. Гаценко,

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів

ЗАГАДКА ЯК СПОСІБ МОВНОГО КОДУВАННЯ СВІТУ

Загадка як спосіб мовного кодування світу. Характеризуються особливості мовленнєвого жанру загадки як способу мовного кодування світу. Висвітлюється проблема визначення її функціонально-категоріального статусу в аспекті когнітивно-прагматичного опису паремійної семантики. Визначаються основні функції, що реалізуються загадками, аналізується основне комунікативне призначення паремій цього жанру.

Ключові слова: паремія, загадка, жанр, прагматичний, когнітивний.

THE RIDDLE LANGUAGE AS A WAY OF CODING THE WORLD

In the article the author specifies the definition of a riddle by means of analyzing views known in scientific literature. The precedent status of a riddle text is described. The problem of defining the functional-categorical status of the riddle in the aspect of cognitive-pragmatical description of parable semantics is regarded. The main functions of riddles are identified and the primary communicative purpose of this genre is analyzed. Developed problematic relationship between language and ethnicity, related to the reflection picture of the world in the language. Appeal to the riddles allows us to consider the interaction of ethnicity and language system in dynamics, with new positions to understand the language of popular culture phenomenon and its impact on modern art, which determines the relevance of the study. The important is not so much a description of the methods of the structural organization of the puzzle, as its anthropocentric nature, disclosure by means of language reflection capabilities specific portion Ukrainian worldview.

Keywords: parable, riddle, pragmatical, cognitive, text, utterance.

ЗАГАДКА КАК СПОСОБ ЯЗЫКОВОГО КОДИРОВАНИЯ МИРА

Характеризуются особенности языкового жанра загадки как способа языкового кодирования мира. Анализируется проблема определения функционально-категориального статуса загадки в аспекте когнитивно-прагматического описания паремической семантики. Определяются основные функции, реализуемые загадками, освещается основное коммуникативное назначение паремий данного жанра.

Ключевые слова: паремия, загадка, жанр, прагматический, когнитивный.

Корпус загадок – це своєрідний тлумачний словник, у якому «тлумачення» (або образні частини загадок) алегоричні, метафоричні, містять разом з ознаками, що правильно називають властивості й характеристики загаданого денотата, неточні позначення, що віддаляють думку того, хто відгадує, від розгадки. На відміну від тлумачного словника, у якому тлумачення найбільш адекватно висвітлює значення слова, образна частина загадки навмисно неповно характеризує загаданий об'єкт, називає лише деякі його ознаки й приписує їх іншому об'єкту, назвою якого позначається загаданий. Вся сукупність загадок уявляється як система іносказань із нефіксованими перейменуваннями (тобто той самий загаданий денотат може називатися в різних загадках різними іменами).

Якщо в прислів'ях і приказках закріпилося й збереглося сприйняття, бачення світу відносин між людьми, моральних цінностей і оцінок, то в загадках збереглося сприйняття про бачення навколишнього матеріального світу. Загадка, з огляду на її невеликий обсяг, легко запам'ятовується та відтворюється й передає від покоління до покоління образи речей, рослин, тварин тощо. Загадки – це свідчення того, у системі яких предметних і ознакових асоціацій сприймалися денотати навколишнього світу, у яких просторово-тимчасових співвідношеннях вони містилися, які частини (сегменти) вичленовувалися у цих денотатах як характерні, релевантні для їхнього пізнання.

Метою нашої статті є опис загадки як способу мовного кодування світу.

Своєрідність загадок як кодової системи в тім, що в межах одного тексту існують лексеми-коди й лексеми в некодовому вживанні, по-друге, у функції лексем-кодів використовуються елементи тієї ж лексичної системи, що й лексеми в прямому значенні, звідси виникає полісемія: лексема в кодовому вживанні є знаком прихованого денотата, а в некодовому вживанні є знаком явного денотата, що містяться у контексті образної частини загадки.

При функціонуванні лексем-кодів у текстах загадки специфічною особливістю є їхня подвійна віднесеність, яка полягає в тім, що, з одного боку, вони належать до прихованого денотата, кодом якого є, а з іншого боку – до того об'єкта, який позначають у своєму словниковому значенні. Вибір вторинної номінації для прихованого денотата пов'язаний зі здатністю людського мислення пов'язувати різні предмети та явища навколишнього світу, виділяти загальну об'єднувальну ознаку, з'єднувати, здавалося б, непов'язані предмети, бачити в них загальне й на цій підставі називати один предмет ім'ям іншого.

Такий підхід до вивчення семантичного аспекту текстів і лексики загадок визначається завданнями етнолінгвістичної проблематики. Нами загадка тлумачиться як джерело для відтворення картини світу, властивої тим етнічним колективам, у середовищі яких загадки створювалися, існували й були живим жанром. Характерним для загадки є те, що при перейменуванні денотатів, якщо їхнє справжнє ім'я приховане, тип відносин між денотатами зберігається, відбувається перенесення ознак з одних об'єктів на інші, відмінні, які перебувають у тому ж типі відносин, як і загадані, що і допомагає розгадати загадку. Відбувається ніби екстраполяція ситуацій і відносин з одних об'єктів на інші: загадки «відтворюють на іншому матеріалі структуру загаданого об'єкта, описуючи об'єкт, ізоморфний у деякому розумінні загаданому» [4, с. 291]. Для загадки справедливе співвідношення: X / X – як K / K , де X – «прихований термін», K – «явний термін» [2, с. 258]. Характеристика загаданого денотата містить у собі: кодове позначення цього денотата й/або його частин; вказівку на його ознаки; перерахування дій, які він сам виконує або які виконують над ним; вичленовування релевантної для його пізнання частини; розміщення в просторово-тимчасові координати.

Склад предметних площин загаданих денотатів (безліч X) є відносно універсальним для різних етнічних груп; їх можна уявити у вигляді наступних тематичних груп: Епос – Небо – Сонце – Місяць – Зірки – Земля; Час – Числа (розчленовування й вимірювання); Рослинний світ – Тваринний світ – Людина – Будинки, предмети матеріальної культури [1, с. 14].

Набір номінацій, що позначають загадані денотати, – це набір необхідних знань, обов'язкових для представників певної етнічної або соціальної групи. Не випадково загадування загадок входило в обряди, які супроводжували перехід з одного соціуму в інший або одного стану в інший (наприклад, на весіллі, похоронні, під час різдвяних свят), це «ніби перевірка на володіння «мовою» нового соціуму, знання його кодів і табу» [1, с. 19].

Керуючись практичним досвідом З.М. Волоцької, ми провели дворівневу класифікацію сукупності первинних номінацій загаданих денотатів (безлічі X). Параметрами класифікації 1-го рівня є:

1. Участь/неучасть людини у створенні денотата, або, говорячи іншими словами, штучності/природності даного денотата, що загадується [1, с. 6]. За цією ознакою протиставляються денотати, що існують поза і незалежно від людини, та денотати, створені людиною, що є предметами матеріальної культури. Опозиції знаходження денотата у «своєму»/«чужому» просторі, поза/усередині по-різному реалізуються в різних семантичних класах номінацій загаданих денотатів. Так, стосовно конкретних предметів матеріальної культури підрозділ проходить по лінії: місце знаходження «поза» (поза будинком тощо) і «усередині» (усередині будинку тощо); стосовно назв рослин ця опозиція поза/усередині реалізується як протиставлення культурних рослин дикорослим.

Відповідно, стосовно тварин ця опозиція реалізується як протиставлення свійських тварин диким. Сама людина й частини її тіла потрапляють до категорії «усередині», але вони одночасно належать до природних, не створених людиною денотатів, та до денотатів, що перебувають у своєму просторі.

Предметні категорії денотатів «тваринний світ» і «світ рослин» входять одночасно до зони денотатів «свого» і «чужого» простору, підрозділяючись, з одного боку, на «домашні» і «культурні», а з іншого боку, – на «дикі» і «дикорослі». Вони ж становлять зону перетинання природних і створених людиною денотатів.

Класифікація 2-го рівня проводиться вже за тематичним принципом. Так, назви предметів, що належать до матеріальної культури, підрозділяються на такі семантичні класи, як: 1) лексеми, що позначають предмети, які становлять внутрішнє оздоблення будинку; 2) лексеми, що позначають різного роду будівлі; 3) назви видів одягу й взуття; 4) назви посуду для зберігання й/або приготування їжі; 5) назви знарядь праці; 6) назви продуктів харчування; 7) назви музичних інструментів тощо. Нижче ми продемонструємо конкретне лексичне наповнення деяких з перерахованих класів і покажемо розподіл лексем цих класів за безліччю X і K . У більшості збірників загадок, у тому числі й найповнішому виданні українських народних загадок «Українська народна творчість. Загадки» [8], тексти впорядковані за предметними категоріями відгадок і відповідно містять ту або іншу семантичну класифікацію лексем безлічі X .

Подібність за художніми принципами, манерою побудови загадки виявляється в трьох особливостях її будови: «...щоб не перестати бути загадкою, вона повинна: 1) так побудувати образ, щоб не назвати прямо предмет, який загадується; 2) обов'язково мати відгадку; 3) бути гранично короткою, хоча може й відрізнятися одна від іншої композиційно» [6, с. 103].

Те, що предмет, який загадується, не може бути названий прямо, є істотною жанровою особливістю загадки. В образній частині загадки повинна бути якась підказка, що допоможе її відгадати. У статті російського мовознавця Ю.І. Левіна «Семантична структура російської загадки» [4, с. 283] дослідження загадок відбувається із застосуванням структурно-лінгвістичних методів. Із семантичної точки зору загадка визначається як текст, денотатом якого служить деякий об'єкт у самому тексті, явно не названий. Свідома зашифрованість співвідношення знака (тексту загадки) до денотата (відгадки), що є принципом існування загадки, дає підстави для вивчення загальносеміотичної проблеми співвідношення знака та денотата. Будучи навмисно трансформованим описом реальності, загадка дає можливість порушити питання про принципи художнього перетворення дійсності й розглянути його на найпростішому прикладі такого перетворення. У цьому аспекті загадка видається авторові об'єктом, на якому з найбільшим успіхом можуть бути апробовані методи формального опису семантики. На прикладі загадки можна виразно розглянути весь простір людського мислення, зокрема мовного, і його небажання укладатися в певні рамки та рубрики [4, с. 283-284].

Одним із способів побудови образу в загадці є заміщення. Предмети заміщення найчастіше належать до того ж кола явищ, що й предмети загадування. Світ предметів заміщення більш широкий і різноманітний, ніж світ предметів загадування. Так, наприклад, сімейні, родинні відносини людей набагато ширше представлені в образній частині загадок. Небагато загадок про предмети, які вийшли з вжитку, практично немає загадок про історичні події.

Вибираючи предмети заміщення, загадка прагне до контрасту, наприклад, звичайна миска перетворюється на яму, спиці в колесі – на братів.

Закономірністю, властивою для всіх загадок, є співвіднесеність тексту загадки й відгадки. Відгадка – друга відповідна репліка загадкового діалогу. Крім мотивації на семантичному рівні – кодування/розкодування загадкового тексту, – відгадка визначає семантичні риси тексту, формує певний лексико-фонетичний комплекс: алітерацію, риму, звуконаслідування, ономатопею, вибір власних імен.

Ця дворівневість структури загадки – одна з її загальних жанрових особливостей, що має загальний характер. Дослідники намагалися відповісти на запитання, що є головним у системі – загадка чи відгадка. А.Аарне перевагу віддавав відгадці: «Ми відрізняємо в загадці дві частини: саму загадку і її розгадку, або відгадку. Відгадка – це щось правдиве, загадка ж є тільки алегоричним портретом відгадки. Відгадка існує раніше загадки, вона основа всього» [4, с.85].

Мова загадки прагне відобразити найбільш характерні ознаки, які в інших подібних предметах відсутні. Цим пояснюється те, що в загадках описуються далеко не всі властивості й функції об'єкта загадування. При виборі властивостей і якостей предмета, які властиві й іншим предметам, виникає таке явище, як омонімія текстів загадок, тобто можливість декількох відгадок.

Один і той самий предмет у різних загадках відрізняється ознаками. Відповідно виникають різні образи, що дозволяють створювати різні загадки про один і той самий предмет.

Поряд з віднесеністю одного й того самого образу до різних предметів уподібнення, спостерігається й зворотна закономірність – «продуктивність» предмета відгадування, коли на один об'єкт відгадки існує кілька різних текстів загадки. Це явище синонімії загадок.

Так, серед українських загадок існують відгадки з кількістю синонімічних текстів не менш трьох одиниць: «вітер» (7), «сніг» (5), «волося» (9), «око» (8), «мова» (8), «яйце» (9), «вогонь» (5) тощо.

Слід зазначити, що при співвіднесенні передбачуваних синонімічних текстів не враховуються варіанти, що характеризуються спільністю структури, композиції, лексики, відмінності між якими незначні.

Можливість існування декількох загадок на одну відгадку залежить від властивості загадки описувати предмет не повністю, не давати його закінчену характеристику, а помічати якісь найбільш яскраві, характерні для цього предмета властивості і якості та узагальнювати їх [4, с. 84]. Отже, для української загадки характерна досить розвинена синонімія текстів, чого не можна сказати про явище омонімії в загадках.

Відгадок, що позначають абстрактні поняття, такі як сон, любов, відлуння, віра, незначна кількість. Це пояснюється тим, що відгадка не любить узагальнень, абстракцій, тобто того, що не можна побачити й сприймати на дотик.

Найпопулярнішими об'єктами українських загадок (з огляду на кількість записів загадок і їхню варіативність) виявилися очі, яйце, капуста, вогонь тощо.

Оскільки загадка конкретна і стосується реального світу, відгадка позначає предмет, рідше дію й дуже рідко абстрактне поняття. Відгадка звичайно складається з одного слова, що позначає предмет, іноді із двох слів, що належать до пари предметів, пов'язаних між собою. Українські загадки загадують разом голку й нитки, піч і хату, вугілля й дим тощо.

В образній частині завжди міститься термін, що становить пари з терміном у відповіді. Зіставлення цих двох порівнюваних і співвіднесених компонентів утворює метафору. Зрештою, ці два порівнювані компоненти різко контрастні стосовно наявних у мові класифікаційних категорій. Вони можуть належати до різних класів, таких, наприклад, як живі/неживі природні об'єкти – культурні об'єкти, предмет – особа, рослина – людина. У загадці постулюється тотожність протиставлених класів, таким чином, загадка ніби нагадує носіям мови про те, що всі ці класифікації не є раз і назавжди заданими; відгадка не може бути ні постійною, ні довільною. Вона імпліцитно втримується в образній частині загадки, так би мовити, «вмонтована» у неї [4, с. 51, 52].

Безсумнівно, що семантичний зв'язок між запитанням і відповіддю в загадці варто шукати, насамперед, на рівні ментальних (логічних) структур, у відволіканні, як вважає Ю.І. Левін, «від усіх прагматичних (побудова загадки) і діакронічних моментів [4, с. 284], залишаючи осторонь, принаймні, на першому етапі, і «субстанцію змісту загадок». Тоді загадка може бути представлена як семантична схема, а її синтез «як випадковий процес – у тому розумінні, що окремі елементи опису перетворюються практично незалежно один від одного й притім випадково» [4, с. 289]. Перетворення, які в роботі Ю.І. Левіна зводяться до тотожного, до анулювання, до заміни, довільним до заміни подібним (перехід від виду до виду, від виду до роду й навпаки), можуть бути представлені у вигляді риторичних фігур, як це робиться в роботах Е. Кенгес-Маранда, де зрештою все зводиться до метафори [3, с.84]. Отже, у результаті ми повертаємося до класичного визначення зв'язку між питанням і відповіддю в загадці, тобто до того, що можна було б позначити як *подібність/відмінність*.

Література:

1. Елизаренкова Т. Я., Топоров В. Н. О ведийской загадке типа *brahondya* / Т. Я. Елизаренкова, В. Н. Топоров // Паремнологические исследования. – М., 1984. – С. 14–47.
2. Кёнгэс-Маранда Э. Логика загадок / Э. Кёнгэс-Маранда // Паремнологический сборник. – М., 1978. – С. 248–283.
3. Кёнгэс-Маранда Э. Теория и практика анализа загадок / Э. Кёнгэс-Маранда (Пер. с англ. Т.Погибенко) // Паремнологические исследования. – М., 1984. – С. 47–61.
4. Левин Ю. И. Семантическая структура загадки / Ю. И. Левин // Паремнологический сборник. – М., 1978. – С. 283–315.
5. Невская Л. Г. Балто-славянское причитание: Реконструкция семантической структуры / Л. Г. Невская. – М.: Наука, 1993. – 235 с.
6. Митрофанова В. В. Специфика русских народных загадок и их связь с другими жанрами фольклора / В. В. Митрофанова // Русский фольклор. – М.-Л., 1966. – 90 с.
7. Рыбникова М. А. Загадки / М. А. Рыбникова – М.-Л.: Acadcmia, 1932. – 486 с.
8. Українська народна творчість. Загадки / Упор. І. П. Березовський. – К., 1962. – 512 с.

Н. О. Герцовська, М. Р. Фаркош,
Мукачівський державний університет, м. Мукачеве

РОЛЬ СЛЕНГУ У МОВЛЕННІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

У статті визначено роль військового сленгу у мовленні військовослужбовців. Охарактеризовано поняття військового сленгу, виділено його характерні риси, проаналізувати його вживання. Окреслено спільні та відмінні риси військового сленгу військових Великої Британії та США.

Ключові слова: спеціальна лексика, емоційно-забарвлена лексика, військовий сленг, сленгізм, жаргон.

ROLE OF SLANG IN SPEECH OF MILITARY PERSONNEL (ON THE MATERIAL OF THE ENGLISH LANGUAGE)

The article deals with the role of military slang in the speech of military personnel. The investigation of military slang is urgent nowadays, because many countries appear in the position of war or threatened of military action. As a result, the rapid development of technical progress, the development of new strategies and tactical weapons, there appears the need of new words for their identification, and therefore the systematization of lexical units. The notion of military slang has been characterized in the article; the features of this type of slang have been highlighted; the usage of military slang has been analyzed. The common features of military slang of British and US soldiers are: extensive use of abbreviations and acronyms; the use of humorous paraphrase; presence of ironic or mocking coloring of speech; the application of antonomasia; borrowings from other areas of human activity. Military slang is a bright part of special vocabulary, though it is difficult to understand it without the necessary knowledge not only of military character, but also of other areas of life.

Key words: special vocabulary, emotionally colored vocabulary, military slang, slang and jargon.

РОЛЬ СЛЕНГА В РЕЧИ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА)

В статье определена роль военного сленга в речи военнослужащих. Охарактеризовано понятие военного сленга, выделены его характерные черты, проанализировано его употребление. Определены общие и отличительные черты военного сленга военнослужащих Великобритании и США.

Ключевые слова: специальная лексика, эмоционально-окрашенная лексика, военный сленг, сленгизм, жаргон.

Важливим завданням лексикології є детальний аналіз і вивчення словникового складу мов і зокрема, специфіки лексичного словника будь-якої сучасної мови. Нагальна потреба в систематизації лексики постала у зв'язку з різними факторами, що негативно позначаються на правильності мовлення людини, точності її висловлювань. Засмічення мови і неточність вживання слів стають широко розповсюджуваними. Важливим компонентом сучасної літературної мови є військова лексика як спеціальна лексична система, яка виникла давно і продовжує розвиватись, чим сприяє збагаченню словникового складу мови. Тому дослідження функціональної та структурної класифікації військової лексики, чинників, що впливають на її формування та розвиток, безумовно, є актуальним завданням сучасного мовознавства.

Військова лексика як одна з найдавніших фахових термінологій неодноразово ставала предметом лінгвістичного аналізу. Її дослідженням займаються такі мовознавці, як Ю. Г. Кочарян, Є. А. Еліна, Л. Л. Нелюбін, В. Н. Шевчук, А. С. Кунін та інші. У літературі, що стосується даної теми висвітлено різні думки науковців щодо проблеми військової лексики.

Актуальність дослідження полягає у тому, що на сьогодні у світі багато країн перебувають у стані війни або ж знаходяться під загрозою воєнних дій. Внаслідок чого, зі стрімким розвитком технічного прогресу, розробкою нових тактичних стратегій та видів зброї виникає потреба у словах для їх ідентифікації, а відповідно і систематизації цих лексичних одиниць.

Метою статті є визначити роль військового сленгу у мовленні військовослужбовців;

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: визначення поняття військового сленгу, виділити його характерні риси, та проаналізувати його вживання.

Особливою частиною емоційно забарвленого шару військової лексики є військовий сленг, який поряд з професійним сленгом представляє собою один з компонентів англійської соціально-професійного просторіччя. Іншими словами, військовий сленг – це набір спрощених (скорочених або образних) слів і словосполучень для позначення осіб, дій і понять, які часто використовуються військовослужбовцями в разі відсутності статутних термінів або замість них, або ж ритуально, що підкреслює їх приналежність до військової професії і солдатського братерства [4].

Військовий сленг є невід'ємною частиною військової лексики, яка включає в себе не тільки слова і словосполучення, що позначають поняття, безпосередньо пов'язані зі збройними силами і науково-технічні терміни, але і слова, словосполучення, які хоча й не позначають власне військових понять, однак вживаються у військовому середовищі.

Для військового сленгу характерні наступні особливості:

- емоційна забарвленість лексики;
- більш-менш яскраво виражене фамільярне забарвлення переважної більшості слів і словосполучень;
- фамільярно-емоційне забарвлення багатьох слів і виразів військового сленгу вирізняється великою різноманітністю відтінків (жартівливий, іронічний, глузливий, зневажливий, презирливий, грубий і навіть вульгарний). Загальним для емоційного забарвлення більшості слів і виразів є критична (переважно негативна) оцінка предметів і явищ, що позначаються;
- переважно нелітературна лексика, що зароджується і функціонує переважно у розмовній мові військовослужбовців;
- багато слів і словосполучень військового сленгу незрозумілі або малозрозумілі для основної маси населення (особливо в період їх виникнення і переходу в ширшу сферу вживання).

Військовий сленг широко використовується в збройних силах США і Великої Британії. Багато слів і словосполучень цієї частини лексики є загальними для обох армій. Наприклад: *do a never* – байдикувати, симулювати, *flea bag* – ліжко в казармі; *high hat* – майстерний льотчик, *piece of cake* – легке завдання. Проте військовослужбовці цих країн вживають його по-різному. Деякі слова і словосполучення, що вживаються в армії США, невідомі в британській армії і навпаки. Іноді це пояснюється відмінностями в організації та технічному оснащенні армій. У Великій Британії немає звання другого лейтенанта, тому немає сленгізмів *Jeeter*, *2-nd John*, які вживаються в збройних силах США. У британській армії не вживаються слова *loot*, *lieut*, *lute*, так як вони є скороченнями американського варіанту вимови слова лейтенант [lu'tenənt], в британській армії це слово вимовляється інакше [lef'tenənt]. В армії США не вживається словосполучення *one pipper* – лейтенант (*pip* – зірка на погонах англійського лейтенанта) [5].

Із точки зору використання військовий сленг можна розділити на дві частини. Перша частина вживається досить широко і входить в просторічну лексику загальнонародної англійської мови. Наприклад, *leatherneck* – морський піхотинець, *brass hat* – генерал; *GI (government issue)* – солдат. Друга частина має вузьку сферу вживання, обмежену переважно збройними силами США і Великої Британії. Наприклад, *loot* – лейтенант, *slick* – неозброєний вертоліт. Цій лексиці також притаманні характерні особливості:

- інтенсивне використання скорочень: *veg (vegetable)* – морська міна, *D-Fac (The Dining Facility)* – їдальня;
- інтенсивне запозичення лексики з кримінального жаргону: *gat* – будь-яка стрілецька зброя, *bean* – куля, *cherry* – новобранець;
- досить інтенсивне запозичення з іноземних мов: *Dead donkey* – консервована шинка (з італійської мови), *bleu* (запозичення з французької мови) – новобранець;
- емоційно-забарвлена лексика з переважанням негативних, грубих і глузливо-іронічних слів і словосполучень: *anchor clanker* – моряк військово-морського флоту (ВМФ) США, *life-insurance* – парашут.

Окремі військові сленгізми, побудовані на каламбурі, мають відтінок чорного гумору:

Rest in pieces – «вбитий (розірваний на шматки)». *Rest in peace* – перебувати в спокої (надпис на могилі);

Glad bag – «мішок для тіл загиблих». *Glad Bag* – «назва бренду пластикових пакетів» [1].

Сленгізми, що використовуються у США та Великій Британії характеризуються наступними особливостями:

1. Використання скорочень та аббревіатур. Сленгові аббревіатури використовуються переважно для створення комічного ефекту. Зокрема для англійського військового сленгу характерні трансформації звичайних військових термінів або інших слів у аббревіатури. Наприклад:

MARINE (Muscles Are Required, Intelligence Non-Essential) – морський піхотинець (м'язи обов'язкові, розум по можливості)

GUPPY (Greater Underwater Propulsive Power) – підводний човен з прискореним ходом – Скорочення «GUPPY», що означає форсування підводної швидкості, співпадає з назвою рибки гупі.

Крім того, серед військовослужбовців збройних сил Великої Британії досить популярним є використання скорочень, утворених на основі коду для телефонних переговорів. Наприклад, літера «A» раніше при переговорах передавалась як «ack», що в свою чергу призвело до виникнення наступних сленгізмів:

- *ack-ack (AA – antiaircraft)* – зенітна артилерія, вогонь зенітної артилерії;
- *ack-ack alley* – зона зенітної артилерії;
- *ack-acker, ack-ack man* – зенітник;
- *ack-bang (atomic bang)* – ядерний вибух;
- *Ack Tom (AT – antitank)* – протитанкова гармата;
- *ack-willy (absence without leave)* – самовільна відлучка з військової частини [3].

В армії США слово «Charlie» в коді телефонних переговорів передає літеру «C». Це призвело до виникнення наступних слів:

– *charlie-charlie (CC – Command and Control helicopter)* – гелікоптер управління десантом;

– *Poppa Charlie (PC – personnel carrier)* – бронетранспортер [2].

2. Використання жаргівливих перифразів. Специфіка несення військової служби в арміях США та Великої Британії призвела до виникнення певних сленгізмів, які часто використовуються в повсякденному житті військовослужбовців замість усталених слів і виразів. Наприклад:

• *aiming stake* – (точка прицілювання) – знаки розрізнення офіцерського складу ЗС США (які ніби то привертають увагу ворожих снайперів);

- *book soldier* – солдат, який чітко дотримується статуту;
- *horizontal engineering* – сон;
- *funny papers* – топографічні карти;
- *baby G (Brigadier General)* – бригадний генерал – наймолодше звання серед генеральського складу;
- *blue nose* – військовослужбовець, який має досвід служби в умовах Північного полюсу або Антарктиди.

3. Іронія. Слова, які зустрічаються в мові військовослужбовців у деяких випадках мають зовсім протилежне значення. Наприклад:

- *GI Party* – прибирання казарми військовослужбовцями;
- *cake and wine* – арешт і утримання в карцері – засуджені на утримання в карцері харчуються лише водою та хлібом;
- *army biscuits* – сухарі;
- *glamour hat* – каска, шолом;
- *sand happy* – людина, яка страждає від розладу психіки в результаті довгого перебування в пустелі;
- *superman* – солдат-невдаха, худий солдат;

4. Антономазія. У військовому сленгу часто використовуються вислови, засновані на антономазії. Не знаючи певних історичних персон, народних героїв або ж персонажів легенд, навряд чи можливо зрозуміти сенс певного вислову. Наприклад:

• *Sad Sack* – солдат-невдаха. Походить від імені героя гумористичної серії коміксів американського художника Джорджа Бейкера «The Sad Sack» про пригоди солдата-невдахи.

• *Andrew Jackson* – військова поліція. Ендрю Джексон є героєм народних легенд США, вправним стрільцем, що завжди влучає в ціль, а емблемою військової поліції є схрещені пістолети.

• *Billy Brown* – англійський солдат. Вільям – найпопулярніше ім'я серед англійців, так само, як і прізвище Браун.

• *Davie Jones* – моряк або льотчик, який знаходиться у воді без рятувального жилета. Серед моряків Королівського флоту XVIII століття існувало повір'я, що усі загиблі моряки потрапляють до рундука (скрині) Дейві Джонса – морського диявола.

Крім того, військовослужбовці нерідко використовують й імена реальних осіб і вигаданих героїв, досить відомих у всьому світі:

• *Jack Johnson* – важка артилерія, снаряд великого калібру. Походить від імені відомого боксера, першого афроамериканського чемпіону світу Джека Джонсона.

• *Donald Duck* – плаваючий танк; плаваючий автомобіль. На такій техніці встановлюється особливий дуплексний привід (*duplex drive* – DD) звідси й пішла назва Дональд Дак;

• *Ali Baba* – ворожий солдат. Словосполучення стало популярним після війни у Перській затоці проти Іраку.

Нерідко військовослужбовці США та Великої Британії створюють своїх власних «персонажів». Часто вони формуються за допомогою алітерації. Наприклад:

- *Weeping Willie* – сльозоточивий газ (дослівно «плакса Віллі»);
- *Bouncing Betty* – міна, що підстрибує після того, як на неї наступають, для більшого ураження противника (дослівно «Стрибуча Бетті»);
- *Peeping Tom* – прилади для спостереження. Цей вираз до того ж заснований ще і на звуконаслідуванні «*peer*» – звук, який видає пеленгатор або інша техніка для спостереження.
- *Sobbing Sister* – міна, вистрілена з міномету. Під час польоту такої міни створюється різкий, неприємний, виючий звук [6].

5. Використання кримінального жаргону. Серед військовослужбовців США досить розповсюдженим є використання слів, які раніше належали лише кримінальному жаргону. Це зумовлене популярністю гангстерів та мафії, та бажанням їх наслідувати:

- *bang-bang* – автомат, скорострільна зброя;
- *shooting iron* – пістолет;
- *crossbar hotel* – тюрма, гауптвахта,
- *chestnut* – куля

6. Використання лексики притаманної іншим сферам діяльності. Військовослужбовці США та Великої Британії часто використовують термінологію, яка характерна іншим сферам людської діяльності. Але при цьому сенс цих слів змінюється для позначення реалій військового життя і часто ці слова використовуються як жарт. Наприклад:

- *missing link* – другий лейтенант. У науці це втрачена ланка між мавпою та людиною. В арміях США та Великої Британії звання «другий лейтенант» – наймолодше серед офіцерського складу, що ніби символізує перехід від солдата до офіцера;
- *dodo* – курсант ВПС, який не здійснив жодного самостійного польоту. в зоології додо – вид вимерлих нелітаючих птахів;
- *Sunday Punch* – головний, сильний удар (по позиціям); головні сили. Походить з лексики боксерів, де використовується на позначення найбільш ефектного удару, який боксер застосовує для нокауту під час недільного бою, на який приходить найбільша кількість глядачів [4].

Ще однією рисою англійського військового сленгу є заміна основного значення крилатого виразу, прислів'я, приказки на те, яке відповідає реаліям життя військовослужбовців. Прикладами такого явища є:

All hands and the cook. – весь особовий склад корабля. Походить від *all the world and his wife* – усі без винятку.

French leave – самовільна відлучка з військової частини. В розмовному стилі *French leave* – піти не попрощавшись, піти непомітно [6].

Отже, проаналізувавши мовний матеріал, можна зробити висновок, що військовий сленг є яскравим прикладом військової лексики. Для його розуміння необхідно мати певні базові знання, пов'язані з умовами несення служби, традиціями військовослужбовців, сферою їх інтересів. Різниця у вживанні військового сленгу військовослужбовцями Великої Британії та США пояснюється, перш за все, певними особливостями організації, озброєння, тактики збройних сил цих країн, а також чіткими відмінностями між англійським і американським варіантами сучасної англійської мови. Спільними рисами військового сленгу військових Великої Британії та США є наступні: широке використання скорочень і аббревіатур; використання жартівливих перифраз; наявність іронічного, глузливого забарвлення; застосування антономазії; запозичення з інших сфер людської діяльності.

Беручи до уваги вищезазначені особливості, можна зробити висновок, що сленг військовослужбовців США та Великої Британії є важким для розуміння без необхідних знань не лише військової сфери, а й інших сфер життя, які тісно пов'язані з військовою діяльністю і не тільки. Таким чином, перспективою подальших досліджень є аналіз військової фразеології.

Література:

1. British Colonial Military Terms and Soldier Slang. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oocities.org/faskew/Colonial/Glossary/British.htm>
2. British Military Slang. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.josefblack.com/british-army-slang/>
3. Glossary of Military Terms & Slang. Military.com. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.military.com/join-armed-forces/military-terms-and-jargon.html>
4. Василенко Д. В. Англомовні військові евфемізми. StattiOnlin. Бібліотека наукових статей / Д. В. Василенко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.stattionline.org.ua/filologiya/31/1860-anglomovni-vijskovi-evfemizmi.html>
5. Митчел П. Английский военный сленг: понятие, способы образования и тематическая классификация / П. Митчел. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/angliyskiy-voennyi-slang-ponyatie-sposoby-obrazovaniya-i-tematicheskaya-klassifikatsiya>
6. Судзиловский Л. А. Эмоционально окрашенные элементы военной лексики / Л. А. Судзиловский. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zw-observer.narod.ru/slovar/emotion.html>

УДК 811.112.2'373.423/367.622

О. С. Гринюк,

Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, м. Київ

ОМОНИМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ ЯК ВИД ПАРАДИГМАТИЧНИХ ВІДНОШЕНЬ У СФЕРІ АФІКСАЛЬНИХ ПОХІДНИХ ІМЕННИКІВ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто явище словотвірної омонімії та обґрунтовано, що словотвірними омонімами визнають похідні з однаковими формантами, але різною формулою тлумачення та словотвірними значеннями без врахування їх граматичних категорій. Областю словотвірної омонімії є тотожність морфемного членування слова в його співвідношенні зі словотвірною структурою. Визначено, що словотвірна омонімія має місце тоді, коли слову при однаковому морфемному членуванні можна приписати більш ніж одну словотвірну структуру. Словотвірна омонімія – це ні в якому випадку не те ж саме, що й лексико-семантична омонімія: словотвірні омоніми можуть відповідати лексико-семантичним варіантам одного і того ж слова, або різним словам, якщо словотвірна омонімія збігається з

лексико-семантичною. З'ясовано труднощі, які існують у визначенні словотвірних омонімів та їх відрізненні від полісемантичних одиниць. Визначено ряд ознак для розмежування омонімії та полісемії.

Ключові слова: парадигматичні відносини, словотвірна омонімія, словотвірна морфема, похідність, конверсія.

HOMONYMOUS RELATIONS AS A KIND OF PARADIGMATIC RELATIONS IN THE FIELD OF AFFIXED DERIVATIVE NOUNS IN MODERN GERMAN

The article deals with the phenomenon of word-formation homonymy and determines that the word-formation homonyms considered derivatives with identical formants, but a different interpretation of the formula, and the value of word-formation without their grammatical categories. Area formative homonyms have the same morphemic division of speech in its relation to the formative structure. Word-formation homonymy in any case is not the same as the lexical-semantic homonymy. Word-formation homonymy occurs when the way, with the same morpheme partitioning can be attributed to more than one word-forming structure. This type of derivative homonyms is always represented by derivative words, which bases have outside identical morphemes, but has different meanings. Quality polysemy and ambiguity can be characterized both by generators fundamentals and formants, joined them in the process of word formation. Derivation homonyms can meet lexical-semantic variants of the same word or different words, if the derivational homonymy coincides with the lexical-semantic. It grounds difficulties that exist in determining the homonyms and word building unlike polysemantic units. It identified a number of features to distinguish between homonyms and polysemy.

Key words: paradigmatic relations, word-formation homonymy, derivation, conversion, word-formative morpheme.

ОМОНИМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ КАК ВИД ПАРАДИГМАТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ В СФЕРЕ АФФИКСАЛЬНЫХ ПРОИЗВОДНЫХ ИМЕН СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ СОВРЕМЕННОГО НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА

В статье рассмотрено явление словообразовательной омонимии и определено, что словообразовательными омонимами считают производные с одинаковыми формантами, но разной формулой трактования и словообразовательным значением без учета их грамматических категорий. Областью словообразовательной омонимии выступает тождество морфемного членения слова в его соотношении с словообразовательной структурой. Словообразовательная омонимия имеет место тогда, когда слову, при одинаковом морфемном членении можно приписать больше, чем одну словообразовательную структуру. Словообразовательный омонимы могут отвечать лексико-семантическим вариантам одного и того же слова, или разным словам, если словообразовательная омонимия совпадает с лексико-семантической. Обосновано трудности, которые существуют в определении словообразовательных омонимов и их отличии от полисемантических единиц. Определен ряд черт для разграничения омонимии и полисемии.

Ключевые слова: парадигматические отношения, словообразовательная омонимия, словообразовательная морфема, производность, конверсия.

Явище омонімії в широкому розумінні відносять останнім часом до фактів, що стосуються всіх рівнів мови. Воно охоплює чотири види однозвучь, а саме: на рівні фонем, морфем, слів та словосполучень. Залежно від рівня мовної структури розрізняють чотири види омонімії: фонетична, морфологічна, лексична та синтаксична.

Омоніми є поряд з синонімами, паронімами та антонімами суттєвим видом системних відношень всередині словникового складу тієї чи іншої мови та складають основу парадигматичних відношень у словотвірній системі. Схожість і протиставлення формально-семантичних компонентів утворюють парадигматику лексико-словотвірних структур.

Парадигматичні зв'язки слів ґрунтуються на тому, що в значеннях різних слів існують одні й ті самі компоненти. Наявність спільних сем, їх повторюваність в семемах різних слів і робить відповідні слова парадигматично співвіднесеними за змістом. Сутність парадигматичних відносин складає схожість одиниць за одними компонентами та протиставлення за іншими. Слова та їх значення об'єднуються в різні групування, при цьому основою для поєднання є схожість або пряме протиставлення за основним значенням.

Кожне слово системи мови входить до визначеної парадигми, при цьому враховуються не тільки значення слів, але й форми їх вираження. За формальними та семантичними ознаками розрізняють наступні типи парадигм: лексико-семантичні, словотвірні, лексико-стилістичні та ін. Ці парадигми не існують ізольовано одна від одної, вони взаємодіють, перехрещуються одна з одною. В результаті об'єднання і протиставлення слів за різними ознаками одне і те ж слово в одному і тому ж значенні може входити водночас в різні парадигми, і тоді між словами можуть виникати складні багатоступеневі зв'язки.

Лексико-семантичні, лексико-стилістичні і словотвірні парадигми співвідносяться з певним видом опозицій. Словотвірна парадигма співвідноситься переважно з формально-семантичною опозицією, лексичні та стилістичні – з опозицією тождественності за характером парадигматичного співвідношення компонентів порівнюваних слів.

При всіх парадигматичних протиставленнях лексичних одиниць за їх номінативною значимістю в смисловій структурі виявляються лише загальні семантичні та формальні, або різні семантичні та формальні компоненти. Як наслідок цього парадигматичні відносини обумовлюються або семантичними тождественностями та семантичними відмінностями, або формальними тождественностями та формальними відмінностями, які стають при цьому інтегруючими або диференціюючими ознаками різних парадигм.

До парадигматичних зв'язків, які організовують лексико-семантичну парадигму, відносяться: семантичні, формально-семантичні та формальні.

Семантичні зв'язки зумовлені співвідношенням між компонентами значення лексичних одиниць. Серед них виділяються обов'язкові для кожної лексичної одиниці та факультативні зв'язки. Одним з видів обов'язкових семантичних зв'язків є синонімічність, сутність яких полягає в одночасному об'єктивному співіснуванні в системі мови однакових чи різних за формою слів для вираження одного і того ж змісту з тотожним чи близьким лексичним значенням. Слова з тотожним чи близьким лексичним значенням, різнокореневі, різні за формою характерні для лексичної синонімії [2, с. 17].

Віддієслівні іменники, як і інші лексичні одиниці словника, здатні вступати в визначені лексичні опозиції з іншими похідними, що зумовлено семантикою твірного дієслова та значенням словотвірної моделі. Такі похідні утворюють словотвірну парадигму, куди входять:

- слова з однаковими значеннями;
- слова, які мають однакове значення, але різні конотації, частоту та сферу застосування;
- деривати з одним або декількома спільними значеннями, але різними іншими компонентами лексико-семантичної структури;
- похідні з різними значеннями [6; 7].

Існування парадигматичних відносин дозволяє говорити про лексичну семантику як про систему, а існування синтагматичних відносин дозволяє цій системі функціонувати, і зокрема лексичним значенням об'єднуватися в більш великі одиниці.

Омоніми – це два або більше слів, які складаються з однакового комплексу морфем, але відрізняються своїм лексичним значенням, або і лексичним і граматичним: 1) Gericht (страва, їжа), Gericht (суд) мають різне лексичне значення; 2) Licht (світло), licht (ясний) відрізняються і за лексичним і за граматичним значенням.

За ступенем повноти однозвучності слова можуть бути омонімічні в усіх своїх формах або тільки в частині форм. Однозвучні слова, що збігаються в усіх своїх формах, називають повними омонімами, а слова, омофонічні тільки в окремих формах – частковими омонімами. В німецькій мові існують омонімічні іменники, які відрізняються граматичним родом: *der Verdienst* (заслуга) – *das Verdienst* (заробіток).

Словотвірна омонімія визначається мовними факторами, а не власне лексичними. Даний тип омонімів завжди представлений похідними словами, основи яких складаються зовні з однакових морфем, але морфеми в силу власної омонімічності або (частіше) багатозначності мають у словах різне значення. Якісті багатозначності та омонімії можуть бути властиві як самим твірним основам, так і формантам, що приєдналися до них у процесі словотвору [5, с. 56].

Серед словотвірних омонімів можуть бути як етимологічні, так і семантичні омоніми. Перші були утворені від різних коренів: *Dichtung* «поетизм» від *dichten* (лат. *dictare*), а *Dichtung* (ущільнення) від *dicht* (густий). Іншого типу словотвірні омоніми були утворені в різний час від одного й того ж слова: *Schalter* (віконце) та *Schalter* (вимикач) були заново утворені кожен раз від дієслова *schalten* (вмикати).

Омонімія не набуває свого значення з контексту. Омонімічні іменники рідко функціонують в однакових контекстах. Явище омонімії, яке властиве лише системі мови, в мовленні відповідає явищу еквівокації або амфіболії.

Існують труднощі у визначенні словотвірних омонімів та їх відрізнення від полісемантичних одиниць. Виникнення таких дериватів у мові лінгвісти пов'язують з омонімічними суфіксами, зі способом утворення таких іменників та їх експресивним забарвленням [1]. Для розмежування омонімії та полісемії пропонуються такі ознаки: 1) тотожність суфіксів; 2) наявність морфів у суфіксів; 3) частина мови твірного; 4) граматичні категорії твірного дієслова; 5) словотвірне значення похідних; 6) ступінь продуктивності; 7) експресивне забарвлення; 8) сфера вживання; 9) формула тлумачення.

Омонімами визнають похідні з однаковими формантами, але різною формулою тлумачення та словотвірними значеннями без врахування їх граматичних категорій [1; 4]: *Bebauung* (забудова) – *Bebauung* (обробіток землі), *Beschwerde* (важкість, недуга) – *Beschwerde* (скарга), *Beschierung* (подарунок) – *Beschierung* (остриження).

Омонімія завжди передбачає тотожність поверхневих структур при відрізненні глибинних. В морфології це тотожність морфів при віднесенні їх до різних морфем. В лексиці це тотожність лексичних морфів при відсутності спільних семантичних диференціальних ознак.

Поверхневою структурою у словотворі слід вважати морфемний склад слова, а глибинною – його словотвірну структуру. Якщо слову з однаковим членуванням можна співставити декілька словотвірних структур, то це явище і слід кваліфікувати як словотвірна омонімія.

Іноколи словотвірна омонімія спирається не на різні значення слова, а на різні відтінки одного і того ж значення.

Основою для співвіднесення словотвірних синонімів зі словотвірними омонімами слугує багатозначність змістових структур афіксів. Більшість словотвірних афіксів є багатозначними. При багатозначності словотвірної морфеми, як і при багатозначності твірного слова зберігається спільний семантичний стрижень, який є відсутнім при омонімії, що є наслідком як звукового збіг морфем різного походження, так і розпаду однієї морфеми на рівнозначні елементи. Прикладом звукового співпадіння морфеми є суфікс *-e*: *Niefe*, *Grösse* (ж.р.), *lese*, *läse* (суфікс кон'юнктива). Суфікс *-er* може бути: 1) кореневою морфемою (займенник *er*); 2) багатозначним словотвірним префіксом дієслів (*ertragen*, *erfinden*); 3) словотвірним суфіксом іменників (*Träger*, *Bohrer*); 4) формоутворюючим суфіксом множини (*Felder*, *Geister*); 5) флексією прикметників (*grosser Freude* – *genetiv*). Омонімію розпаду морфеми на рівнозначні елементи не завжди легко відрізнити від багатозначності. Мова йде або про відтінки значення слів зі спільним семантичним стрижнем, або про слова з різним значенням.

Словотвірна омонімія розвилася на базі багатозначності словотвірних морфем. Багатозначність та омонімія словотвірних морфем пов'язані з так званим явищем «сумісності» в одній морфемі декількох лексико-категоріальних значень, у тому числі і омонімічних (префікс *un-* має значення заперечення та підсилення). Приєднуючись до кореневих морфем, префікс *un-* утворює омонімічні похідні, реалізуючи омонімічні лексико-категоріальні значення 1) заперечення: *Unschuld* (невинність); 2) підсилення: *Unlust* (відраза).

Одним з понять словотвору є поняття похідності, відносин мотивації. Утворення нового слова передбачає поєднання в одне ціле мінімум двох значимих одиниць. Формальне нарощування похідного слова словотвірними морфемами супроводжується семантичними змінами, тобто набуттям похідним словом семантичних ознак твірної основи та значень, яких надають похідним афікси.

Формальна та семантична похідність слів характеризується неоднаковим ступенем чіткості мотивацій, не завжди вдається однозначно визначити напрямок похідності. При встановленні напрямку похідності значну роль відіграє багатоструктурність похідного чи множинність структури похідного як у семантичному, так і в формальному планах. Можливість подвійного співвідношення похідного з твірними основами залежить від різного напрямку семантичних зв'язків багато структурного похідного.

Під багатоструктурністю слід розуміти можливість формального та семантичного співвідношення похідного з більш ніж однією твірною основою при його стабільній семантичній структурі. Багатоструктурність похідного може передбачати омонімію твірних основ, коли при встановленні семантичних зв'язків між твірними основами та похідними словами виявляється різний ступінь їх семантичної близькості. Так, іменник *Spaßerei* можна співвіднести в структурному та семантичному планах з такими твірними словами. Структурний та семантичний зв'язок з твірними основами:

Spaßer/ Streiter
/
Spaßerei — Spaß/ Streiterei — Streit
\
spaßen\ streiten

Мінімальний ступінь семантичної близькості двох словотвірних синонімів *Spaß* – *Spaßerei*, *Streit* – *Streiterei* призводить до їх можливої семантичної диференціації при збереженні денотативного компонента і створює умови для переходу словотвірних синонімів у пароніми. Подальша семантична диференціація веде за собою не тільки зміни сигніфікативного компонента, але й денотативного, що приводить до омонімічних зв'язків. Звуковий та буквенний вигляд слова залишається попереднім, а в структурі похідного з'являється нове значення, особливе, не пов'язане з основним номінативним, денотативним значенням [3, с. 350–353].

Внаслідок семантичної, понятійної та відповідної денотативної диференціації однокореневі похідні переходять від словотвірних синонімів до словотвірних омонімів: *Trott* (уповільнений крок) – *Trotte* (PI) – *Trottlet* (дурень).

Отже, областю словотвірної омонімії є тотожність морфемного членування слова в його співвідношенні зі словотвірною структурою. Словотвірна омонімія має місце тоді, коли слову при однаковому морфемному членуванні можна приписати більш ніж одну словотвірну структуру. Словотвірна омонімія – це ні в якому випадку не те ж саме, що й лексико-семантична омонімія. Словотвірні омоніми можуть відповідати лексико-семантичним варіантам одного і того ж слова, або різним словам, якщо словотвірна омонімія збігається з лексико-семантичною.

Це схоже на те як для морфологічної та синтаксичної омонімії іррелевантними є лексична омонімія або лексична тотожність, так і для словотвірної омонімії зовсім не обов'язково дотримуватися тотожності лексичних морфем коренів. Тотожними повинні бути тільки дериваційні частини слова, тобто ланцюжок вичленованих афіксів: *Aufstand* (підйом, повстання) – *Aufstieg* (підйом, сходження).

Словотвірна омонімія може виступати в абсолютному вигляді або в ускладненому лексичною омонімією чи граматичною, або лексичною та граматичною разом [8, с. 95]. Слова, пов'язані конверсією – приклад словотвірної омонімії, ускладненої граматичною омонімією: *exerzieren* (займатися стройовою підготовкою) – *das Exerzieren* (стройова підготовка). У цих пар слів тотожні лексичні морфеми, різні словотвірні структури, і вони відносяться до різних частин мови (володіють омонімічними нульовими флексіями). Вони не є лексико-семантичними омонімами тому, що вони пов'язані регулярними семантичними зв'язками. Слова, які є водночас словотвірними та граматичними омонімами – різні слова. Вони різні тому, що відносяться до різних частин мови. Дериваційна омонімія може бути ускладнена лексико-семантичною омонімією. Тоді це різні слова, а не форми слова. Лексико-словотвірні омоніми – це слова з різною дериваційною структурою, які не володіють спільними семантичними ознаками.

Отже, словотвірними омонімами вважаються слова, значення яких співвідносяться з різними словами одного і того ж словотвірного гнізда, тобто слова, лексико-семантичні варіанти яких володіють різною дериваційною структурою. Дослідження омонімії словотвірних утворень, її зв'язків з іншими однокореневими лексичними одиницями у німецькій мові – проблема актуальна і потребує подальшої розробки.

Література:

1. Виноградов В. В. О грамматической омонимии в современном русском языке / В. В. Виноградов // Исследования по русской грамматике. – М.: Наука, 1975. – 559 с.
2. Ищенко Н. Г. Словообразовательная синонимия в современном немецком языке: Монография / Нина Григорьевна Ищенко. – К.: Изд. Центр КДЛУ, 2000. – 348с.
3. Ищенко Н. Г. Синонимия однокоренных производных имен существительных современного немецкого языка: дис. ... доктора филол. наук: 10.02.04 / Нина Григорьевна Ищенко. – К., 2001. – 466 с.
4. Кадэ Т.Х. Словообразовательная потенция и ее функции в образовании терминологических синонимов, дублетов и вариантов / Т.Х. Кадэ // Лексикология и фразеология. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – С. 24–37.
5. Кузнецова Э. В. Лексикология русского языка / Эра Васильевна Кузнецова. – М.: Высшая школа, 1989. – 216 с.
6. Микитин О. Глубина словотвірних парадигм іменників на позначення осіб за спорідненням і свояцтвом / О. Микитин // Семантика мови і тексту: збірник статей 6 міжнародної наукової конференції. – Івано-Франківськ: Плай, 2000. – С. 384–389.
7. Семенюк Т. Сполучуваність прикметників, що позначають зовнішність людини в сучасній англійській мові / Т. Семенюк // Науковий вісник Чернівецького університету, серія «Германська філологія». – Чернівці. – 1996. – Вип. 2. – С. 51–55.
8. Соболева П. А. Словообразовательная полисемия и омонимия / Полина Аркадьевна Соболева. – М.: Наука, 1980. – 294 с.

УДК 811.161.2'73.46:821.161.2 «19»

Т. М. Демкова,

Харківський національний автомобільно-дорожній університет, м. Харків

РОЛЬ ТА МІСЦЕ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ В ЛІТЕРАТУРНІЙ ПРАКТИЦІ УКРАЇНСЬКОЇ ЗАКОРДОННОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ

У статті автором запропоновано дослідження конкретних текстуальних сукупностей через призму інтертекстуального аналізу на матеріалі структурно-семантичних та прагмалінгвістичних аспектів суспільно-політичної термінології в дискурсі української закордонної публіцистики другої половини XX століття.

Ключові слова: інтертекстуальність, інтертекст, публіцистичний текст, діалогічність, інтертекстема, цитата, «чуже слово».

THE CONTRIBUTION AND PLACE OF INTERTEXTUALITY IN LITERARY PRACTICE OF UKRAINIAN FOREIGN JOURNALISM

Certain textual aggregates from the perspective of intertextual analysis, based on the material of structural and semantic and pragmalinguistic aspects of social and political terminology in the discourse of Ukrainian foreign journalism of the second part of XX century, have been proposed in this article.

The phenomenon of intertextuality is reached by means of comparison with other texts, having genetic bonds between each other. Despite the actual value, this universal textual category has not been fully considered in linguistic studies.

The nomenclature of intertextuality theory, based on the material of Ukrainian foreign journalism of the second half of the XX century, has been specified. The notion of text intertextuality itself is defined as the main communication unit, as the text is not only a language sign, but also it is a social phenomenon, valid in various social conditions and communicative situations.

The author has concluded that, in every single case, different means of intertextuality in journalistic texts are realised by means of their semantic concentration, by means of construing the sense polyphony of a journalistic text, and at the same time, by causing formation of direct or indirect journalistic dialogue. In this view, intertextuality of journalism displays its sharpened rhetoric and its dialogic nature.

Key words: intertextuality, intertext, journalistic text, dialogueness, intertexttheme, quotation, «outsider's word».

РОЛЬ И МЕСТО ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТИ В ЛИТЕРАТУРНОЙ ПРАКТИКЕ УКРАИНСКОЙ ЗАРУБЕЖНОЙ ПУБЛИЦИСТИКИ

В статье автором предложено исследование конкретных текстуальных совокупностей через призму интертекстуального анализа на материале структурно-семантических и прагмалингвистических аспектов общественно-политической терминологии в дискурсе украинской зарубежной публицистики второй половины XX века.

Ключевые слова: интертекстуальность, интертекст, публицистический текст, диалогичность, интертекстема, цитата, «чужое слово».

Постановка проблеми. Інтертекстуальність належить до системотвірних категорій, важливих для розуміння семантики будь-якого тексту та декодування його символіки. Попри те, що за останні кілька десятиліть в українській лінгвістиці з'явилася велика кількість досліджень, присвячених означеній проблемі інтертекстуальності, як універсальна текстова категорія не отримала повного висвітлення.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Теорія інтертекстуальності інтенсивно досліджується в сучасному мовознавстві, що підтверджується численними мовознавчими студіями, у яких висвітлюється широке коло спеціальних питань. Серед закордонних дослідників можна назвати М.М. Бахтіна, В.С. Біблера, М. Бубера, С.Л. Франка (філософські діалогічні концепції), Ж. Дерріда, М. Фуко (ідеї філософів-постструктуралістів), Р. Барта, Ю. Крістеву (співвідносні з текстом теоретичні побудови).

У вітчизняному мовознавстві явище інтертекстуальності досліджують О. О. Селіванова, Ф. С. Бацевич, С. Я. Єрмоленко, В. В. Жайворонок, Т. В. Радзівська, Н. В. Зборовська, Т. І. Гундорова, М. О. Зубрицька, І. О. Голубовська, К. С. Серажим, Г. М. Сюта, Т. П. Остапчук, А. П. Маєвський, О. К. Рябініна, Р. А. Трифонов та інші.

Дослідження проблем активної ролі адресата тексту в його осмисленні та інтерпретації бере свій початок від робіт М. М. Бахтіна. Так, ще у 1924 році М. М. Бахтін у своїй статті «Проблема змісту, матеріалу й форми в словесній художній творчості», розглядав текст «... як діалог різного виду письма, – самого письменника, отримувача (або персонажа) і, нарешті, письма, створеного теперішнім або попереднім культурним контекстом» [1, с. 63]. У цьому випадку відбувається перехрещення і взаємна трансформація смислів обох текстів. Дослідник стверджує, що будь-яке слово чи текст є певним перетином інших слів чи текстів, й будь-який текст є продуктом «всмоктування й трансформації» будь-якого іншого тексту [2].

Як відомо, термін «інтертекстуальність» вперше використала Ю. Крістева, яка розвинула положення М.М. Бахтіна про поліфонічність тексту стосовно теорії інтертекстуальності. Під терміном «інтертекстуальність» дослідниця розуміє «... текстуальну інтеракцію, що відбувається в середині окремого тексту. Для пізнавального суб'єкта інтертекстуальність – це поняття, яке є ознакою того способу, яким текст прочитує історію й вписується в неї» [3, с. 443]. З. Мітосек зазначає, що Ю. Крістева не розглядає процеси читання та писання як окремі процеси. Для неї ці два процеси мають інтертекстуальний характер, тобто дослідниця об'єднує ці два процеси в єдиний, що має інтертекстуальний статус, тобто будь-який текст є інтертекстом.

Ю. Крістева будує свою теорію інтертекстуальності на трьох основних положеннях, а саме:

- писання – це запис читання;
- кожний текст бере початок з літератури, він не може виникнути на порожньому місці й обов'язково пов'язаний з текстами, що вже існують;
- інтертекстуальність – обов'язкова категорія літературної практики [4, с. 6]. На думку літературознавця, міжтекстова взаємодія реалізується у вигляді «... включень цитат, алюзій, ремінісценцій або навіть лексичних чи інших мовних вкраплень, що контрастують за стилем з текстом, що вміщує їх» [5, с. 14].

Завданням дослідження є виявлення явища інтертекстуальності в українській закордонній публіцистиці другої половини ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. На тлі праць, присвячених інтертекстуальності в художній літературі, особливо виділяються студії, об'єктом яких є вивчення явища інтертекстуальності в мові засобів масової інформації. Джерелом дослідження феномену інтертекстуальності ми обрали такі видання: український суспільно-політичний і науково-літературний журнал «Визвольний шлях», суспільно-політичний журнал «Український самостійник», часописи «Листи до Приятелів» і «Сучасність».

Найбільш цікавим, як на наш погляд, є дослідження феномену інтертекстуальності в загальному комунікативному плані через актуалізацію «чужого слова» в авторському тексті.

Як відомо, «чуже слово» в публіцистичному тексті постає у двох своїх різновидах:

- до першого належать ті, коли «чуже слово» формально виділяється від авторського за допомогою синтаксичних, графічних та інших засобів;
- до другого різновиду належать випадки, коли «чуже слово» вводиться в текст приховано, тобто автор не вдається до графічних, синтаксичних чи лексичних засобів його виділення.

Звернімося до аналізу «чужого слова», акцентованого за допомогою лапок.

«Чуже слово» завжди несе на собі відбиток іншого світогляду, воно належить носієві інших соціальних ідеологічних різновидів мови. У ньому завжди проглядає незнищений слід «іншого», навіть якщо останній проявляється в межах однієї лінгвокультурної єдності. В аналізованих публіцистичних текстах автор як суспільно-політичний комунікант з метою реалізації своїх діалогічних інтенцій часто актуалізує «чуже слово», що репрезентує тексти як українські, так і інших національних культур.

Незалежно від своєї етнокультурної маркованості «чуже слово» завжди зберігає в собі інший погляд на речі, іншу оцінку дійсності, інший голос. Але прагматична настанова на використання цього голосу як чинника творення інтертекстуальності може бути різною. В одних випадках таке слово важливе як засіб відсилання до іншого дискурсу, що репрезентує тексти, створені в межах інших соціально-комунікативних ситуацій. По суті, це «чуже слово» є неоформленою цитатою. Як приклад наведемо уривок із статті «Український театр в Америці (доля і можливість)»: «той прошарок вивінуваний «волею влади» і не знаючий меж у засобах, черпає свою силу з своєї некодованої ідеології, яка являється конгломератом того, що в наших різних голосних ідеологіях було найгірше. На чолі всього стоять тріскучі фрази про «Україну», кожний крок таких людей є тільки для «України», та її «боротьби». Усі питання нашої політики ясні (ясність їх походження з «волі нації»), усі питання культури і культурної політики є теж ясні, їх ясність походить з «духа нації»» [10]. Інтертекстуальність у наведених контекстах важлива як спосіб включення контексту іншої думки в публіцистичний текст.

Однак частіше «чуже слово» подане в лапках виконує зовсім іншу функцію – воно стає об'єктом загальноаксіологічної чи частковоаксіологічної оцінки, що розкривається у відносно широкому контексті: «Міжнародні події вплинули і на внутрішню українські відносини в другій половині 1918 року. В українському гетьманському уряді було дві орієнтації, одна – на власні українські самостійницькі сили, а друга – на сили «російської демократії». Перемогла друга, наслідком чого була резигнація із самостійницької концепції та визнання федерації з Російською імперією (фатальна гетьманська грамота з 14 листопада 1918 р.). Це привело до того, що українські самостійники-націоналісти об'єдналися УНР-івськими колами і під кличем оборони самостійності України провели успішний переворот Директорії, на чолі з Симоном Петлюрою» [11]. Публіцист розраховує на те, що читач правильно декодує зміст вислову «російські демократи». Інтертекстема «російська демократія» є точкою зіткнення різних поглядів: автор зовсім не мислить її як демократію, а навпаки – як авторитаризм.

Інтертекстуальність як засіб творення іронічності в публіцистичних текстах виразно простежується у наведених контекстах: «В останні часи тактика зміновіхівців прийняла нову форму «контакту» з «дорогими братами» з компартії, яким наказано репрезентувати за кордоном Україну» [12]. «Мао-Тсе-тунг, амбіції якого сягають досить високо і який претендує на ролі чи не другого Леніна, напсував багато крові кремлівським можновладцям своїм творенням комун, які мали б на крилах піднести його в «комуністичний рай» [13]. «Наші земляки мусять раз-у-раз говорити про «нерушиму дружбу до старшого брата» [12]. «Для них існують «советські люди», що беззастережно і бездискусійно позитивно ставляться до «марксизму-ленінізму» в інтерпретації КПСС і для яких вихідною точкою є «робітничі кляси» [14]. «Коли оглянутись 20 років назад, то пригадується моторошна картина, яка існує в Україні й до сьогодні: «щасливе життя» в московсько-советському «краю», в країні «збудованого соціалізму», як визначив це животиння «атея народів» – Йосип Сталін» [15].

Надзвичайно поширеним засобом інтертекстуальності є цитата. Функції її введення в текст різноманітні. В одних випадках – цитата використовується як аргумент, що належить певному соціальному авторитетові: «Все значніша частина міської молоді (є вона і в вузах, і в школах, і на заводах) подається в моральні і духовні шукання, бо відчуває, що її в чомусь обдурили і щось святе від неї приховали. (Пам'ятає як Костомаров висловив своє перше враження від поезії Шевченка: «Я бачив, що муза Шевченка роздирає завісу народного життя, і страшно, і солодко, і боляче, і цікаво було зазирнути туди ...» [16]. Найбільш цікавим випадком реалізації комунікативного потенціалу цитати є наголошування істинності цитованої думки при одночасній зміні її референційної сфери. Як приклад можна навести промовистий в оцінному плані контекст: «Беззаперечно, як у хрущовській резолюції проти колоніалізму, так і в промові Підгорного, є багато тверджень, що їх заперечувати ніяк не можна. Останній, м. ін., сказав, що «доки колоніальний режим, який завжди тримається на штиках, сваволі та обмані, поки цей режим не буде розбито і поховано остаточно й назавжди, доти не може бути всюди утверджено віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особи, в рівноправність чоловіків і жінок, в рівність прав великих і малих націй. Що ж можна проти цих слів сказати? Абсолютно нічого, тільки... їх треба застосувати, в першій мірі, щодо найбільшої і найжорстокішої під сучасну пору імперії, якою є російсько-большевицький ССРСР» [15].

В інших випадках цитата є засобом полеміки, неістинність цитованої думки акцентується словами *нібито*, *мовби* тощо. «Останньому довелось у своєму виступі витратити багато сил на «збиття наклепів» Діфенбекера, промова якого *нібито* викликала «глибоке обурення серед українського народу і широких кіл української еміграції» [13].

Якщо атрибутована цитата відсилає до конкретного тексту, а цитата без відповідних атрибутів відсилає до тексту заздалегідь відомого читачам, хоч і не визначеного у своїх конкретних параметрах, то інший засіб інтертекстуальності – власні назви літературних героїв, видатних історичних діячів, письменників репрезентують явище інтертекстуальності в її найширшому культурно-історичному розумінні. За такими назвами стоїть не якийсь один конкретний текст, а ціла сукупність текстів або навіть не текстів, а сукупності ідей, носієм яких є відповідна особистість. Найбільш часто використовувані в мові аналізованої періодики власні імена-інтертекстами представлені парадигмою, що містить імена діячів української історії та культури М.С. Грушевського, П.К. Сагайдачного, П. Орлика, П.П. Скоропадського, І.С. Мазепи, Б.М. Хмельницького, П.П. Постишева, М.О. Скрипника, С.В. Петлюри і Є.М. Коновальця, Л.М. Ребета і С.А. Бандери, М.С. Шашкевича, Т.Г. Шевченка, І.Я. Франка, Лесі Українки, М.Ю. Шаповала, В.В. Винниченка, П.К. Волиняка, М.Г. Куліша, М.Г. Хвильового, Леся Курбаса, І.П. Багряного; назви діячів російської політичної думки В.Г. Белінського, М.Г. Чернишевського, М.О. Добролюбова, М.О. Бердяєва; імена засновників марксизму та його продовжувачів К. Маркса, Ф. Енгельса, В.І. Леніна, Й.В. Сталіна, Л.М. Кагановича, Л.Д. Троцького, Г.О. Зинов'єва, М.С. Хрущова, Л.І. Брежнєва. Звісно, не кожне вживання власного імені можна розглядати в аспекті інтертекстуальності. Для цього повинні бути необхідні передумови, що полягають у максимальній ідеологізації семантики імені, коли останнє стає носієм, символом особливого роду текстів, відсилаючи до їх основних ідей та положень. «На щастя, сьогодні вже ледве чи хто в нас обвинувачує цих діячів за те, що вони не були Черчиллями, Наполеонами, Вашингтонами чи Клемансо...» [14]. «В силу того рішення наш народ заявив себе «господарем домовитим» у своїй країні – добився того, чого так гаряче прагнув і тільки прочув Тарас Шевченко, а що вже свідомо передікав Іван Франко» [14]. «А найвища влада в тому «союзі» є в руках не лише москвичів – ленінів, ежових, молотовів, а також і в руках жидів – троцьких, кагановичів, ягод; поляків – дзержинських, косіорів; грузинів – сталінів, берій; українців – скрипників, тимошенків, кіриченків; вірменів – мікоянів, тощо» [17].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, проведений аналіз мови української закордонної публіцистики другої половини ХХ століття на матеріалі українських суспільно-політичних і науково-літературних журналів «Визвольний шлях», «Український самостійник», «Сучасність» і «Листи до Приятелів» показав, що в кожному конкретному випадку актуалізація різних засобів інтертекстуальності в публіцистичних текстах є засобом їх семантичної концентрації, засобом побудови смислової поліфонії публіцистичного тексту, а водночас і чинником формування зримого чи прихованого публіцистичного діалогу. Саме тому інтертекстуальність публіцистики відображає її загострену полемічність та її діалогічний характер.

Звісно, автором не розкрито усіх особливостей тексту як феномену культури в літературній практиці української закордонної публіцистики другої половини ХХ століття, оскільки зазначений історичний період позначений таким культурним драматизмом, дослідження якого потребує концентрації зусиль значної кількості дослідників тексту.

Література:

1. Бахтин М. М. Формы времени и хронотопа в романе: Очерки по истории поэтики / М. М. Бахтин Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет. – М.: «Худож. лит.», 1975. – 504 с.
2. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М.М. Бахтин. – М.: Искусство, 1979. – 444 с.
3. Kristeva, Julia. La révolution langage poétique: l'avantgarde à la fin du XIX-e siècle / Julia Kristeva. – Paris, 1974. – P. 443.
4. Kristeva Julia. Desire in Language: a Semiotic Approach to Literature and Art. Forms. – N.Y.: Columbia University Press, 1980. – Режим доступу: <http://en.wikipedia.org/wiki/Intertextuality>
5. Арнольд И. В. Семантика. Интертекстуальность. Текст / И. В. Арнольд. – СПб.: С.-Петербург. гос. ун-т, 1999. – 443 с.
6. Бабенко Л. Г. Филологический анализ текста: основы теории, принципы и аспекты анализа / Л. Г. Бабенко. – Екатеринбург: Деловая книга; М.: Академический проект, 2004. – 462 с.
7. Кулакова О. К. Интертекстуальность и интертекст / О. К. Кулакова // Русская речевая культура и текст. – Томск, 2010. – С. 186–190.
8. Ткачук О. М. Наратологічний словник / О. М. Ткачук. – Тернопіль: Астон, 2002. – 173 с.
9. Riffatere M. Semiotique intertextuelle: L'interpretant / M. Riffatere // Revue d'Esthetique. – 1972. – № 1–2. – P. 108–150.
10. Гірчак Є. Ф. Український театр в Америці (доля і можливості) / Є. Фю Гірчак // Листи до Приятелів. – 1961. – Ч. 1–2 (95–96). – С. 15.
11. Бедрій А. П. Міжнародне значення України у двадцятому столітті / А. П. Бедрій // Визвольний шлях. – 1960. – Кн. 12/84 (158). – С. 1130.

12. Донцов Д. І. «Своя правда» і «пустомудрі тетерваки» / Д. І. Донцов // Визвольний шлях. – 1966. – № 7–8. – С. 803.
13. Семенів З. Суперечка за Маркову бороду / З. Семенів // Український самостійник. – 1960. – № 37. – С. 17.
14. Рахманний Р. Д. 22 січня у трьох вимірах / Роман Рахманний // Сучасність. – 1965. – № 1(49). – С. 65–66
15. Семенів З. Ахіллово п'ята Москви / З. Семенів // Український самостійник. – 1960. – № 39. – С. 4.
16. Дзюба І. Інтернаціоналізм чи русифікація. / Іван Дзюба // Сучасність. – 1968. – № 4(88). – С. 70.
17. Штепа П. Якби не похилилися... / П. Штепа // Визвольний шлях. – 1962. – № 7–8. – С. 788.

УДК 81'373.611

Н. А. Деркевич,

Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, м. Тернопіль

МОДИФІКАЦІЯ ТВІРНИХ ОСНОВ УНАСЛІДОК ПРИЄДНАННЯ ДО НИХ НЕВІДОКРЕМЛЮВАНОГО ДІЄСЛІВНОГО ПРЕФІКСА

Досліджено твірні основи, що формують похідні дієслова у поєднанні з невідокремлюваним префіксом er-. Розглянуто семантичні, морфологічні та синтаксичні зміни новоутворених дериватів.

Ключові слова: твірна основа, невідокремлюваний префікс, синтаксис, семантика, валентність, дериват.

THE MODIFYING OF BASE MORPHEMES IN CONSEQUENCE OF INSEPARABLE VERBAL PREFIX JOINING

The stems that form derivative verbs with inseparable prefixes er- have been researched. The semantics, morphological and syntax changes of formed derivatives are under consideration. Semantic changes in derivative verbs are discovered. The formation of new morphological structures, where the base morpheme of derivative verb can be just a verb, a noun or an adjective is revealed in the article. Morphological function of prefixes consists in base morphemes modifying into derivatives, consequently the alteration of the semantic structure of verbs occurs without categorical changes; the prefix joining to the substantive and adjective base morphemes causes the formation of substantive and adjective verbs. Syntax changes in the verbs with prefixes are: transition of intransitive base morphemes, arguments positions replacement, and valence reduction or extension.

Key words: stem, inseparable prefix, syntax, semantics, valence, derivative.

МОДИФИКАЦИЯ БАЗОВЫХ ОСНОВ В РЕЗУЛЬТАТЕ ПРИСОЕДИНЕНИЯ К НИМ НЕОТДЕЛЯЕМОГО ПРАГОЛЬНОГО ПРЕФИКСА

Исследованы базовые основы, которые формируют производные глаголы с неотделяемым префиксом er-. Рассмотрены семантические, морфологические, синтаксические изменения новообразованных дериватов.

Ключевые слова: базовая основа, неотделяемый префикс, синтаксис, семантика, валентность, дериват.

Нові слова утворюються на основі наявних у мові словотвірних засобів; вони (нові слова) є виразнішими за семантикою та складнішими за будовою. Безпосереднім попередником похідного слова є твірне слово, за зразком якого воно утворюється [3, с. 77]. Важливим способом розширення словникового складу мови є словотвір, який, як окрема галузь мовознавства, почав формуватися зі середини ХХ ст. завдяки фундаментальним працям вітчизняних науковців Н. Д. Арутюнової, В. В. Виноградова, В. О. Горпинича, О. А. Земської, І. І. Ковалика, О. С. Кубрякової, А. І. Смирницького, І. С. Улуханова. Словотвір німецької мови досліджували такі лінгвісти як В. Адмоні, І. Барц, Г. Брінкман, В. Генцен, Я. Грім, Й. Ербен, Ф. Клуге, Г. Марчанд, С. Ользен, М. Д. Степанова, Г. Фатер, В. Фляйшер та інші. Значну увагу в роботах цих учених приділено одному із найбільш продуктивних способів словотворення – префіксації.

Об'єктом дослідження словотворення є похідні слова, які утворюють більшу частину словникового складу мови, що постійно розвивається [7, с. 20]. Під похідними розуміємо перш за все такі слова, значення яких однозначно і стандартно виводиться на основі поєднання значень морфем у складі даного слова. За зовнішньою формою, тобто структурою, похідні слова поєднують у собі словотвірну основу та словотвірний формант – вони є обов'язковими складниками похідного і визначають його дериваційну структуру [3, с. 111]. Словотвірна основа є матеріальною основою похідного слова. Словотвірний формант є виразником словотвірної функції – це ті семантичні, структурні, структурно-семантичні та інші елементи похідного слова, якими воно утворилося і якими відрізняється від твірного [2, с. 39]. Тож, на основі цих двох структурних елементів – словотвірної основи та словотвірного форманта – визначається словотвірна структура похідного слова.

Між твірним та похідним словами встановлюються відношення похідності або вмотивованості семантичних ознак. Це означає, що похідне слово семантично зумовлене твірним. «Поняття мотивації, або похідності, є головним для словотворення, бо власне співвідношення твірних і похідних слів становить сутність словотвірного процесу» [3, с. 92].

Словотвірна похідність розглядається діахронно та синхронно. Із діахронної точки зору словотвірна похідність – це вторинність, вмотивованість слова, історична достовірність його утворення на базі іншого [5, с. 31]. З точки зору синхронної дериватології, до похідних належать ті слова, що зберігають формальні та семантичні ознаки вторинності. Головна семантична особливість похідних слів у синхронному дослідженні полягає у тому, що вони (похідні слова) позначають дійсність опосередковано, через відношення одного предмета до іншого. Тож, відношення похідності виникають синхронно між лексичними одиницями, якщо одна із цих одиниць є первинною, мотивуючою, а інша – вторинною, вмотивованою. Первинне слово є переважно невмотивованим, значення похідного слова мотивується значенням цього ж первинного. У мотивуючому слові виділяється твірна основа, що є частиною мотивованого слова, і є спільною для первинного і вторинного. Словотвірна похідність – це відношення між двома однокореневими словами, значення одного з яких визначається за допомогою значення іншого, або модифікує значенням іншого. Відмітною ознакою похідного слова є його зв'язок з іншим словом та семантична зумовленість цим словом [5, с. 20]. Як стверджує Г. Марчанд, між словами не спостерігається дериваційних зв'язків, якщо між ними немає нічого спільного із семантичної точки зору [10, с. 427]. Лінгвіст Г. О. Винокур щодо специфіки значення похідного слова зауважує наступне: «це слово спонукає нас до семантики первинного слова» [1, с. 421]. Тож, похідне слово вважається вмотивованим не тільки за тієї причини, що повторює значення первинної лексичної одиниці, а й тому, що подібне до її внутрішньої форми [6, с. 15].

Внутрішній зміст похідного слова, його словотвірну семантику характеризує словотвірне значення, яке формується на базі семантичних відношень між твірною основою та похідним словом. Словотвірне значення – це загальнокатегоріальне значення слів, які поєднуються у певний словотвірний тип, і базується на семантичному співвідношенні вмотивованої та

мотивуючої основи [4, с. 118]. На основі зовнішніх, формально виражених ознаках похідних слів а також їхніх внутрішніх, семантичних ознаках визначають словотвірний тип побудови похідних слів. При цьому зважають на спосіб словотворення похідних, їх лексико-граматичний характер, тобто приналежність до певної частини мови, наявність словотвірного форманта, семантичне співвідношення похідних слів до відповідних твірних і, отже, на основі цього формується словотвірне значення. На думку І. С. Улуханова, носієм словотвірного значення є словотвірний формант. Словотвірне значення – це той елемент у значенні похідного слова, яким воно відрізняється від твірного [8, с. 34]. Таке визначення ґрунтується на різниці лексичного значення похідного слова та твірного.

Звернемося безпосередньо до одного з невідокремлюваних дієслівних префіксів, саме *er-*.

Префікс *er-* є продуктом фонетичного розвитку давньовісхонімецьких прийменників *ur, ar, ir* зі значенням «зсередини назовні, знизу догори», що і спричинило формування загальної функції префікса, який із дієслівною основою мав саме таке значення. Пізніше префікс *er-* отримав ще й значення переходу з одного стану в інший або значення завершення чи результат процесу. Твірними основами для формування похідних дієслів є зв'язно саме дієслово, іменник та прикметник. Морфологічна функція префіксів полягає в модифікації простих твірних основ дієслів у похідні, за якої відбувається перебудова семантичної структури дієслова без категоріальної зміни, а також приєднання префіксів до твірних основ іменників та прикметників і утворення, таким чином, відіменникових та відприкметникових дієслів.

Отже, щодо морфологічної функції префікси у поєднанні із вище-названими твірними основами формують:

а) власне дієслівні префіксальні деривати від наявної основи:

fahren – erfahren, tragen – ertragen;

б) відіменникові похідні дієслова:

Erbe – ererben, Leid – erleiden;

в) відприкметникові похідні дієслова:

grau – ergrauen, krank – erkranken

Префікс *er-* спричинює функцію транзитивації, за якої твірна основа з прийменником трансформується у перехідне дієслово без прийменника:

Wir bitten um den Urlaub → Wir er-bitten den Urlaub.

У дієсловах, які вимагають додатка в знахідному відмінку і додатка з прийменником, завдяки префіксації, відбувається зміщення додатка (*Objektverschiebung*) [9, с. 321; 11, с. 176]:

Er bittet mich um die Hilfe → Er er-bittet von mir die Hilfe.

Спостерігається редукція валентності, де кількість аргументів дієслова завдяки префіксації зменшується:

Er gibt mir das Buch. → Die Forschung er-gibt kein Resultat.

Завдяки префіксації збільшується кількість аргументів дієслова:

Er lügt immer. → Münchhausen er-lügt all seine Geschichten.

Тож, синтаксичними змінами у префіксальних дієслів є транзитивація неперехідних твірних основ, рефлексивація, заміщення позицій аргументів, редукція або розширення валентності.

На прикладі похідних дієслів з префіксом *er-* розглянемо усі вище названі синтаксичні зміни та семантичні модифікації твірних основ, які спричинені цим префіксом.

1. Для похідних дієслів з префіксом *er-* характерними є різні семантичні групи, серед яких домінантним є значення результативної дії: ці дієслова є двовалентними: 1-ий аргумент – це суб'єкт (Subj), 2-ий – додаток у знахідному відмінку (Akk Obj). На семантичному рівні 2-ий аргумент – це результат (RES), до якого прагне агент (AG):

AG ____ Präd ____ RES

↓ ↓ ↓
Subj ____ V ____ AkkObj

Sie erreichen Seedorf [16, с. 91].

Er habe in der Schule den höchsten Preis errungen [15, с. 27].

2. Для групи дієслів із значенням отримання, набування чогось є характерною тривалентна синтаксична структура: агент (AG) отримує пацієнта (PAT), або отримує власність адресата (ADR), що синтаксично виражено додатком із прийменником *von/ bei* (PObj). Для дієслів цієї семантичної групи два аргументи є облігаторними – підмет і додаток у знахідному відмінку: з цими двома аргументами речення є повнозначним і завершеним, 3-ій аргумент – є факультативним.

Ag ____ Präd ____ PAT ____ ADR

↓ ↓ ↓ ↓
Subj ____ V ____ Akk ____ Obj (DObj_{bei/von})

Frieda überlegte, ob sie wohl heute noch den Rest zu einem neuen Korsett erbeuten würde [13, с. 125].

Carl Brenten erhielt einen schwarzen umrandeten Brief [13, с. 167].

Er ererbt ein Haus vom Großvater [12, с. 1064].

3. Похідні дієслова із значенням вбивати, загинути є двовалентними.

AG ____ Präd ____ PAT

↓ ↓ ↓
Subj ____ V ____ AkkObj

Er hat sein Opfer erdrosselt [12, с. 1070].

Er begann unter großen ungewohnten Gesten herauszujagen, was ihn erstickte [15, с. 49].

4. Значення досягнення мети, руху уперед: агент (AG) рухається до певного місця (LOC), яке синтаксично реалізується як прямий додаток.

AG ____ Präd ____ LOC

↓ ↓ ↓
Subj ____ V ____ AkkObj

Sie strömen in den Innenhof; erklettern den Balkon des Patrizierhauses [18, с. 143].

Als sie aber die ersten Schären erreicht hatten, ... [14, с. 98].

5. Похідні дієслова зі значенням сприйняття та усвідомлення є двовалентними: 1-ий аргумент – суб'єкт (Subj), 2-ий – додаток у знахідному відмінку або підрядне речення (AkkObj/ NS). На семантичному рівні суб'єкт – це споглядач (WT), який визнає, усвідомлює, споглядає предмет (WG).

WT ____ Präd ____ W ____ G
 ↓ ↓ ↓ ↓
 Subj ____ V ____ Akk ____ Obj/ NS
Er erkannte den Mann im Gras [15, с. 27].

... als habe sie die Gedanken ihrer Tochter erraten [13, с. 195].

6. Похідні дієслова зі значеннями зміни стану (6) та інхоативності (7) є одновалентними: дієслово (V), у функції присудка (Präd), потребує одного аргумента – підмета (Subj), семантичного носія процесу (VT)

VT ____ Präd
 ↓ ↓
 Subj ____ V
Etwas Wärme erwachte in dem Atem Alwarez [17, с. 67].
Er sah sich um, und als er Agnes' Gesicht fand, erglänzte er selig [15, с. 67].

7. Значення інхоативності:

VT ____ Präd
 ↓ ↓
 Subj ____ V
Der Tag erwachte, er war bald lärmig und voll [17, с. 34].
In den festlich geschmückten Schaufenstern der Läden erstrahlten buntbehängte Tannenbäume [13, с. 92].

У наведених прикладах носій процесу ініціює дію.

Отже, похідні дієслова з префіксом *er-* формують низку семантичних груп, а саме: значення результативної дії; отрицання, набування чогось; вбивання, загибелі; досягнення мети, руху; сприйняття, усвідомлення; зміни стану; інхоативності. Невідокремлюваний дієслівний префікс, приєднуючись до твірних основ, формує нові морфологічні структури: віддієслівні, відіменникові та відприкметникові похідні дієслова і безпосередньо впливає на зміни похідних дієслів: деривати виконують функцію транзитивації, за якої відбувається зміна валентності: редукція або розширення валентності, зміщення структурних позицій аргументів. Проблема утворення та формування нових лексичних одиниць потребує подальших лінгвістичних досліджень.

Література:

1. Винокур Г. О. Заметки по русскому словообразованию / Г. О. Винокур // Избр. работы по рус. языку. – М.: Наука, 1959. – С. 419–443.
2. Городенська К. Г. Словотворна структура слова / К. Г. Городенська, М. В. Кравченко. – К.: Наукова думка, 1981. – 197 с.
3. Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова / В. О. Горпинич. – К.: Вища школа, 1999. – 207 с.
4. Земская Е. А. Современный русский язык. Словообразование / Е. А. Земская. – М.: Просвещение, 1973. – 304 с.
5. Кубрякова Е. С. Общее языкознание: внутренняя структура слова. Словообразование / Е. С. Кубрякова. – М.: Наука, 1974. – 198 с.
6. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений. Семантика производного слова / Е. С. Кубрякова. – М.: Наука, 1981. – 224 с.
7. Полужин М. М. Функціональний і когнітивний аспекти англійського словотворення / М. М. Полужин. – Ужгород, Вид-во Закарпаття, 1999. – 235 с.
8. Улуханов И. С. Словообразовательная семантика в русском языке и принципы ее описания / И. С. Улуханов. – М.: Наука, 1977. – 256 с.
9. Fleischer W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache / Wolfgang Fleischer. – Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1982. – 326 S.
10. Marchand H. Die Präpartikelverben im Deutschen: echte Präfixbildungen, synthetische Präfixbildungen, pseudo-präfixale Bildungen / Hans Marchand // Studies in Syntax and Word-Formation. – München: Wilhelm Fink Verlag, 1972. – S. 423–439.
11. Polenz P. Geschichte der deutschen Sprache / Peter Polenz. – Berlin, New York: de Gruyter, 1978. – 228 S.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

12. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache: in 10 Bänden. – 3. völlig neu bearb. und erweit. Auflage. – Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverlag, 1999. – 4800 S.
13. Bredel W. Die Väter: [Roman] / Willi Bredel. – Berlin und Weimar: Aufbau Verlag, 1967. – 444 S.
14. Lagerlöf S. Wunderbare Reise / Selma Lagerlöf. – München: Nymphenburger Verlagshandlung, 1948. – 452 S.
15. Mann H. Der Untertan / Heinrich Mann. – Möckel K. Kriminalromane / Klaus Möckel. – Berlin: Verlag Das Neue Berlin, 1984. – 207 S.
16. Seghers A. Zwei Geschichten aus Mexiko / Anna Seghers. – Darmstadt: Luchterhand Literaturverlag GmbH, 1982. – 110 S.
17. Tieck L. Shakespeare-Novellen. / Ludwig Tieck. – Berlin: Verlag der Nation, 1981. – 365 S.

УДК 811.112.2+811.161.2]'373.7

О. О. Добринчук,

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський

НІМЕЦЬКІ ТА УКРАЇНСЬКІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТОМ TEUFEL – ЧОРТ (ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ПЕРЕКЛАДУ)

У статті розглянуті німецькі фразеологізми з компонентом «Teufel» та їх фразеологічні еквіваленти в українській мові. Основна увага приділяється співставленню фразеологічних одиниць двох мов та дослідженню особливостей їх функціонування у повсякденному житті. Проаналізовано лексико-семантичне поле німецьких та українських фразеологізмів, зроблений порівняльний аналіз фразеологізмів двох мов за трьома типами еквівалентності.

Ключові слова: фразеологізми, еквівалент, компонент, Teufel, чорт.

GERMAN AND UKRAINIAN IDIOMS WITH THE COMPONENT TEUFEL – DEVIL (PECULIARITIES OF FUNCTIONING AND TRANSLATING)

The German idioms with the component «Teufel» – devil and their phraseological equivalents in the Ukrainian language are considered in the article. The general attention is paid to the comparison of the idioms of both languages and to the investigation of peculiarities of their functioning. Paying attention to that fact, that the semantic meaning of the word «Teufel» in German and Ukrainian is similar, there are a lot of idioms with this component in both languages. The main and the biggest sphere of using such idioms is the everyday speech. The main feature of using idioms with the word «Teufel» is the high emotional speaker's tension. Very often such idioms have the negative coloring, they are used in a rude speech. Such phenomenon is connected with the bible interpretation of the main component of the idioms, which is marked in the consciousness of humanity.

In the article 74 German idioms were investigated: 10 of them (13,5%) have the full equivalence in Ukrainian. In the most cases they are exactly «Routinformeln». There are 49 (66,2%) idioms with the component Teufel, which have partial equivalence in the Ukrainian language. 15 (20,3%) analyzed idioms have not any equivalents in Ukrainian, they were translated word for word or with the help of the descriptive method.

Key words: idioms, equivalent, component, Teufel, devil.

НЕМЕЦКИЕ И УКРАИНСКИЕ ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ С КОМПОНЕНТОМ TEUFEL – ЧЕРТ (ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ И ПЕРЕВОДА)

В статье рассмотрены немецкие фразеологизмы с компонентом «Teufel» и их фразеологические эквиваленты в украинском языке. Основное внимание сосредоточено на сопоставлении фразеологических единиц двух языков и на исследовании особенностей их функционирования в повседневной жизни. Проведен сравнительный анализ лексико-семантического поля немецких и украинских фразеологизмов за тремя типами эквивалентности.

Ключевые слова: фразеологизмы, эквивалент, компонент, Teufel, черт.

У сучасному соціумі надзвичайно актуальною є проблема взаємозв'язків світського й релігійного як складових екзистенцій. Життя людей не може обійтись без словесного вираження пережитих емоцій. Часто ми навіть не замислюємося над тим, що в моменти емоційного напруження вживаємо ті чи інші фразеологізми. Дослідження особливостей функціонування фразеологізмів біблійного характеру, зокрема з компонентом Teufel – чорт, а також порівняльний аналіз лексико-семантичного поля фразеологізмів двох різних мов й обумовлюють актуальність обраної теми.

Мета дослідження – провести порівняльний аналіз німецьких та українських фразеологізмів з компонентом Teufel – чорт та описати основні відмінності та подібності фразеологізмів з даним компонентом за трьома типами еквівалентності.

Новизна роботи полягає у тому, що розглядаються функціональні та стилістичні властивості фразеологізмів (74) з компонентом Teufel – чорт в німецькій та українській мовах, здійснюється спроба провести лексико-семантичний аналіз українських фразеологічних еквівалентів.

Звернення до фразеологічних одиниць як до об'єкта наукового дослідження обумовлене увагою сучасних дослідників на відображенні в мові навколишнього світу. Як зазначає науковець: «Мова розглядається не тільки як продукт людської діяльності, а й як засіб спілкування, засіб збереження та формування людського досвіду, знань, культури. Фразеологічний корпус мови в цьому сенсі є найбільш показовим матеріалом для досліджень» [4, с. 35].

Все більша увага приділяється мовознавцями вивченню тематичного аспекту опису фразеологічних одиниць. Дослідження біблійної фразеології стає одним з перспективних напрямків сучасної лінгвістичної науки, адже біблєзми можна знайти практично в усіх європейських мовах. Про це свідчать роботи вітчизняних та зарубіжних філологів, зокрема, І.В. Кузнєцової, Є.М. Верещагіна, О.В. Сафронової, Д. Корецька, Н. Molíková, та інших.

Кожна релігія впливає певною мірою не лише на життя суспільства, але й на його мову. В Європі саме Християнство мало великий вплив на суспільний розвиток та менталітет людей. Як в німецькій, так і в українській мові збереглися фразеологізми з біблійними компонентами, зокрема, зі словом Teufel – чорт. Одні можна вважати застарілими, але є велика кількість й таких, які широко використовуються у повсякденному житті.

В уявленні та свідомості багатьох людей чорт та його «помічники» представляють собою сили Зла, які борються із силами Добра та асоціюються зі Злом взагалі. У Новому завіті чорту приписують різні негативні якості та дії, які притаманні й людям, наприклад, гнів, несправедливість, нелюбов, брехню, зраду, розчарування тощо. Саме тому фразеологізми з компонентом Teufel – чорт мають негативне забарвлення та належать до особливого пласту експресивно-забарвленої лексики. Вже сам компонент Teufel – чорт, а саме його семантичне значення у свідомості людства, викликає негативну емоцію і здатний збуджувати емоційне сприйняття реципієнта. Більшість таких фразеологізмів використовується при високій емоційній напрузі мовця, який демонструє грубе ставлення до співрозмовника.

Зі словом Teufel існує велика кількість німецьких фразеологізмів. У даній роботі було проаналізовано 74 фразеологічні одиниці [3; 5], серед яких зустрічалися різні види фразеологізмів. Більшість з проаналізованих фразеологізмів позначені як грубі, лайливі, фамільярні або ті, що вживаються у розмовній лексиці.

Беручи до уваги негативні риси самого чорта, зустрічаються також фразеологізми з даним компонентом, які описують людину з такими негативними рисами характеру або поведінки: *der reine/ reinste/ wahre/ leibhaftige T. oder ein T. in Menschengestalt – чорт, чортеня, бісєня, а не людина; ein ausgepichtes T. – пройдисвіт*. Своєрідним винятком з вищесказаного можна вважати оксюморон *der arme T. – бідолоха*.

Варто зазначити, що фразеологізми зі словом Teufel – чорт використовуються досить часто у повсякденному німецькому та українському мовленні, особливо це стосується вигуків нетерпіння, злості, незадоволення, невдачі, обурення, прикрого здивування, тощо, так звані *Routinformeln*: *Pfui Teufel! (надалі – Т.) – От лихо! Хай йому грець!; T. noch (ein) mal! – Чорт його беру!; Den T. auch! – Хай йому чорт!; Weiß der T.! – Біс його знає! та інші*. Подекуди це лайливі, фамільярні, грубі вигуків та вирази, наприклад: *Scher dich zum Teufel! – Йди до дідька!; Fahr zum Teufel! – Йди під три чорти!*

Менш вживаними є фразеологізми, які виражають побажання невдачі, прокльон: *j-n zu allen T-n. wünschen – бажати комусь провалитися крізь землю; нерозуміння чогось: kein T. kann daraus klug werden – тут сам чорт не розбере; розгубленість або невдачу: Der T. hat's gesehen! – Це якась чортівня!; байдуже ставлення до чогось: Ich frag den T. danach! – Наплювати мені на це!; роздратування: Es geht dich den T. an! – Це тебе аж ніяк не стосується! та інші*.

Серед проаналізованих німецьких фразеологізмів є також такі, що вживаються рідко у повсякденному спілкуванні, у зв'язку з тим, що мають поетичний характер, наприклад: *Er hat den T. im Leibe – У нього вогонь горить у крові (він дуже темпераментний); sich dem T. verschreiben – продати душу дияволу; den T. an die Wand malen – малювати різні страхи, перебільшувати небезпеку; Er hat den T. in Gläselein! – Йому бабуся ворожила! (йому щастить); j-n in des Ts. Küche bringen – кинути кого-н. у самісіньке пекло та інші*. Такі фразеологізми є поширеними художніми засобами вираження різних емоцій як у творах німецьких, так і українських письменників. Наприклад: «Gewiß, wenn wir die Lieferfristen wieder nicht einhalten, kommen wir in Teufels Küche.» (В. Ухсе) = «Безумовно, якщо ми знову не дотримаємося строків доставки, – усукимо в халепу». В українській літературі: «Повтікали старогородські шевці, мабуть, до чорта в зуби» (І. Нечуй-Левицький).

Варто зазначити, що чим розгорнутіший фразеологізм, тим менше ним користуються пересічні люди й тим важче знайти йому еквівалент в іншій мові. Так, наприклад, в німецькій фразеології є невелика кількість фразеологізмів, які в українській перекладаються прислів'ями, серед них є більш «популярні» та вживані, наприклад: *Der T. ist nicht so schwarz wie man ihn malt – Не такий чорт страшний, як його малюють; Der T. feiert nicht – Лихо не спить; Lass dich den T. bei einem Haar fassen, und du bist sein auf ewig = gib dem T. einen Finger, und er greift nach der ganzen Hand – Пусти чорта в хату, то він і на піч залізе або Дай йому палець, то він й руку відкусить*. Є також і такі, що майже вийшли з ужитку по-

всякденного життя: Wer den T. ins Schiff nimmt, muss ihn auch hinüberfahren – *Пустився в біжку – чуба не жалі*; Wenn der T. am freundlichsten ist, meint er's am allerärgsten – *Жалів яструб курку, доки всю оскуб* або *Тіло обіймає, а душу виймає*; Der T. lässt keinen Schelmen sitzen – *Чорт біса не підведе*.

Особливістю використання фразеологізмів з компонентом Teufel – чорт є те, що багато фразеологічних вигуків мають синонімічні конструкції, як в німецькій, так і в українській мові. Так, наприклад синонімами можна вважати наступні: Geh zum T.! Fahr zum T.! Scher zum T.! Jag zum T.! відповідно в українській: *Йди до дідька! Йди до біса! Йди під три чорти!* Або: T. auch! T. noch einmal! Hol dich der T.! Hol's der T.! Soll mich der T. holen! Фразеологічні еквіваленти наступні: *Хай (йому, мені, тобі, тощо) чорт! Хай йому грець! А щоб тобі! Чорт забирай!* Аби хоч якось виправдати негативну поведінку людини або вчинок використовують наступні фразеологізми синонімічного характеру: Ihn reitet der T.! Der T. ist in ihn gefahren! Bist du des Ts.? Des Ts. werden – *В нього біс вселився! Він з глузду з'їхав! Ти що, з глузду з'їхав? зійти з розуму*.

Проте варто зауважити, що сам компонент Teufel в німецькій мові не змінюється і є основним у фразеологізмах такого характеру, хоча має біля 16 синонімів (Satan, Luzifer, Dämon, Höllenfürst, Herr der Finsternis, Herr dieser Welt, Mephisto, Beelzebub, Herr der Fliegen, der Leibhaftige, Gottseibeins, pfui Spinne, der Böse, der Bock, Kuckuck, der ungeborene Gerhard). В той час як в українській фразеології зустрічається велика кількість фразеологізмів із синонімами слова «чорт» (біс, бісенята, чортяка, дідько, лихий, сатана, диявол, дідькова личина, гад, яспід, тощо). Зазначимо, що 40 з 74 проаналізованих фразеологізмів мають повні або синонімічні відповідники-компоненти в українській мові, це: чорт, дідько, біс, лихий, чортівня, диявол, дідькова личина.

Цікаво, що в деяких українських еквівалентах зустрічається числівник «три», який відсутній у німецьких фразеологізмах, наприклад: ich will des Ts. sein – *нехай мене тричі проклянуть*; j-n zum T. jagen – *послати кого-н. під три чорти*; Fahr zum T.! – *Йди під три чорти!* Число «три» є символічним у біблійному контексті: триразове повторювання в християнській релігії було підтвердженням і наголошенням чогось, виражало завершеність. Згадування числа «три» в українських еквівалентах німецьких фразеологізмів лише підсилює виражену ними дію.

У дослідженнях фразеологізмів в рамках порівняльної фразеології співставляються фразеологічні одиниці однієї мови з відповідними фразеологізмами іншої мови. Враховуючи те, чи повністю вони ідентичні, чи між ними існують розбіжності, чи вони взагалі не мають відповідника, розрізняють три типи еквівалентності: повна, часткова та нульова [2].

Повні еквіваленти мають не тільки одне і те ж значення в обох мовах, а ще й однакову лексичну й граматичну структуру. Значення і переклад таких еквівалентів не залежить від контексту. До цієї групи зазвичай належать фразеологізми, джерелом яких є: Біблія; стародавні міфи та легенди, загальновідомі історичні події. Мовознавці відносять такі фразеологічні звороти до інтернаціональних, а перекладачі – до тих, що мають зазвичай чіткий переклад [2, с. 318].

В нашій роботі зустрічається 10 німецьких фразеологізмів з повною еквівалентністю в українській мові (13,5%). Саме Routinformeln [термін з: 7] в більшості випадків мають повні еквіваленти в українській мові, наприклад: etw. ist zum T.! – *До біса!*; Das weiß der T. – *Біс його знає!*; Pfui T.! – *От чорт!*; zum T. gehen – *йти до чорта*. Проте є й більш складні за граматичною та лексичною структурою німецькі фразеологізми, які також віднайшли свій повний еквівалент в нашій мові, наприклад: der T. treibt dich her – *чорт тебе притис*; dem kann kein T. etwas haben – *його сам дідько не візьме*.

Як вже було вище зазначено, в багатьох українських еквівалентах німецьких фразеологізмів з компонентом Teufel використовуються синоніми слова «чорт». На нашу думку, синонімічність основного компонента не впливає на вид еквівалентності, адже усі згадані синоніми зберігають своє семантичне значення у фразеологізмах і не впливають на загальне семантичне значення цілого фразеологізму.

Проте на фоні загальної кількості фразеологічних зворотів кількість тих, що мають повний еквівалент в мові перекладу, невелика, у нашому дослідженні це найменша група.

Часткові еквіваленти не означають недостатньої повноти в передачі значення, а лише мають певні лексичні, граматичні або лексико-граматичні відмінності. Проте семантичне та стилістичне значення порівнювальних фразеологізмів повинно співпадати. Таких фразеологізмів з компонентом Teufel – чорт найбільше, а саме 49 (66,2%). Мовознавці характеризують цей вид еквівалентності як той, що має фразеологічний зворот у мові перекладу.

На нашу думку, варто було б поділити цю групу фразеологізмів на дві підгрупи: 1) ті, які мають незначні лексичні або граматичні відмінності, наприклад (лексичні): fürchten wie der T. das Weihwasser – *боятися як чорт ладану*; dem T. in den Rachen laufen – *попастися чорту в зуби*; der T. ist nicht so schwarz, wie man ihn malt – *не такий чорт страшний, як його малюють*; der T. feiert nicht – *лихо не стить*; (граматичні): der T. (sng.) hat auf ihm Erbsen gedroschen – *чорти (мн.) на ньому горох молотили*; 2) ті, які знайшли в українській мові свій частковий еквівалент у формі фразеологізму з або без компонента «чорт», наприклад: der fängt den T. auf freiem Felde – *сам чорт йому не брат*; sich dem T. verschreiben – *продати душу дияволу*; j-n. in des Ts. Küche bringen – *кинути кого-н. у саме пекло*; j-n. zu allen Tn. wünschen – *бажати кому-н. провалитися крізь землю*.

Німецькі фразеологізми, які мають український еквівалент у формі лише одного іменника, та не були дослівно перекладені, належать також до часткового типу еквівалентності: ein armer T. – *бідолоха*; ein ausgepichtes T. – *пройдисвіт*; ein kleiner (richtiger) T. – *бісеня, чортеня*.

Якщо фразеологізми не мають еквівалентів в мові перекладу, то мова йде про нульовий тип еквівалентності. Такі фразеологічні одиниці перекладаються за допомогою калькування (дослівного перекладу), з використанням описового або контекстуального перекладу. Іноді такий переклад є необхідним, якщо потрібно передати значення словосполучення дослівно, коли важливо розуміння тексту в цілому, а еквівалент в мові перекладу відсутній. З проаналізованих фразеологізмів 15 (20,3%) не мають відповідних еквівалентів в українській мові та були перекладені описовим методом або дослівно, наприклад: den T. an die wand malen – *малювати різні страхоття, перебільшувати небезпеку*; j-m. den T. in Gläslein zeigen – *завдати страху кому-н.*; dem T. die Rechnung (das Spiel) verderben – *розстроїти чий-н. підступні плани*; dem T. ein Ohr ablügen – *забрехатися*.

Отже, зважаючи на те, що семантичне значення слова Teufel – чорт як в німецькій, так і в українській мові є подібним, існує велика кількість фразеологізмів з даним компонентом в обох мовах. Найбільшою сферою вживання таких фразеологізмів є повсякденне життя. Більш складні за лексико-граматичною структурою фразеологічні одиниці зустрічаються і в багатьох літературних творах. Особливістю використання фразеологізмів з компонентом Teufel – чорт є високе емоційне напруження мовля. Більшість фразеологічних одиниць мають негативне забарвлення, що пов'язано із біблійним тлумаченням самого компонента, яке закарбувалося у свідомості людства.

Література:

1. Георгієва Н. Проблемні аспекти класифікації та характеристики біблійних фразеологічних одиниць англійської мови [Електронний ресурс] / Н. Георгієва. – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/6770/1/11gnipak.pdf> (дата звернення: 15.11.2015). – Назва з екрана.

2. Зубрик А. Р. Особливості та труднощі перекладу англійських фразеологізмів / А. Р. Зубрик // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2013. – Вип. 36. – С. 317–318.
3. Німецько-український фразеологічний словник : у 2 т. / [уклад. В. І. Гавриш, О. П. Пророченко]. – К. : Радянська школа, 1981. – Т. 2. – С. 243–246.
4. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови / Л. Г. Скрипник. – К. : Наук. думка, 1973. – 280 с.
5. Фразеологічний словник німецької мови / [уклад. Л. С. Осовецька, К. М. Сільвестрова]. – К. : Радянська школа, 1964. – С. 603–604.
6. Casper-Hehne. Phraseologismen als Übersetzungsproblem [Електронний ресурс] / Dozentin: Frau Prof Dr. Casper-Hehne. – Режим доступу : http://chomikuj.pl/cycu1988/Deutsch/Phraseologismen_als_Uebersetzungsproblem,1038688707.doc (дата звернення: 10.11.2015). – Назва з екрана.
7. Kopecká Dagmar. Religiöse Schlüsselwörter in der deutsch-tschechischen Phraseologie [Електронний ресурс] / Dagmar Kopecká. – Режим доступу : http://is.muni.cz/th/53117/ff_m/ (дата звернення: 10.12.2015). – Назва з екрана.
8. Molíková Hana. Gott, Engel und Teufel in der tschechischen, deutschen und schwedischen Phraseologie [Електронний ресурс] / Hana Molíková. – Режим доступу : https://is.muni.cz/th/362016/ff_b/?id=258987 (дата звернення: 15.12.2015). – Назва з екрана.

УДК 81'373.72

Г. О. Довбня,

Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, м. Київ

СТРУКТУРА ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ЛОКАТИВНОСТІ

Стаття присвячена дослідженню структури ФО зі значенням локативності на матеріалі англійської, української та російської мов. Автор розглядає ФО як засіб вираження локативності. Особливу увагу приділено виявленню компонентного складу фразеологізмів та аналізу відмінних особливостей творення структури ФО на позначення локативності.

Ключові слова: локативність, фразеологічна одиниця, структура, мовна модель, форма, значення.

STRUCTURE OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH LOCATIVE MEANING

The article is devoted to the study of the structure of phraseological units with locative meaning using the material of the English, Ukrainian and Russian languages. The author considers phraseological unit as a means of expressing locativity. In particular the article contains information about division of phraseological units according to their types of expressing locativity. Phraseological composition of each examined language has its own abstraction degree from formal means of expression of locativity. Partly it happens because each language involves different language patterns while creating a new phraseme. That's why the article focuses on identification of idiom components and analysis of distinctive peculiarities of phraseological unit with locative meaning.

Key words: locativity, phraseological unit, structure, language pattern, form, meaning.

СТРУКТУРА ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ С ЛОКАТИВНЫМ ЗНАЧЕНИЕМ

Статья посвящена изучению структуры ФЕ с локативным значением на материале английского, украинского и русского языков. Автор рассматривает ФЕ как средство выражения локативности. Особое внимание уделено выявлению компонентного состава фразеологизмов и анализу отличительных особенностей ФЕ с локативным значением.

Ключевые слова: локативность, фразеологическая единица, структура, языковая модель, форма, значение.

Постановка проблеми. На початкових етапах становлення суспільства для номінації явищ навколишньої дійсності людина використовувала їх характеристики, властивості, функції. Одним із явищ, що викликали найбільший інтерес, був простір. Пізнаючи світ, людина звертала увагу на структурні особливості простору та зробила висновки, що матеріальні об'єкти, які його наповнюють, розміщені певним чином відносно один одного та задають межі предметів навколишньої дійсності. Окрім цього, кожен предмет займає своє місце в просторі, межує з іншими предметами [6, с. 10].

Водночас уміння людей орієнтуватися в просторі експлікується в мові, у формах якої закріплені результати пізнавальної та перетворюючої діяльності людини, від самого початку спрямованої на усвідомлення нею свого місця у навколишньому світі, що піддається прямому чуттєвому сприйняттю і впливу [2, с. 82].

Слід зазначити, що семантична категорія локативності є поширеною та культурно обумовленою. У досліджуваних мовах (англійська, українська та російська) наявна значна кількість лексики з просторовим значенням, на матеріалі якої можна спостерігати різноманітні засоби вираження локативності. До таких засобів належать прислівники, прикметники-відмінкові конструкції, безприкметникові конструкції, підрядні речення зі значенням місця. Втім, особливу увагу слід звернути на фразеологічну одиницю (далі ФО) зі значенням локативності. Адже, вона відображає особливості сприйняття простору різними етносами та відтворення сприйнятих локативних відношень у мові. Це дає можливість не тільки дослідити структуру ФО як засобу вираження локативності, але й зіставити та порівняти особливості творення лексики на позначення локативності в різноструктурних мовах.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Вивчення лексики з локативним значенням входить до сфери інтересів багатьох лінгвістів. Так, дослідженню способів вираження просторових відношень присвячені праці С. І. Терехової, М. В. Всеволодової та Є. Ю. Владимирського. Атрибутивні конструкції, що виражають локативно-просторову семантику, стали об'єктом вивчення Л. С. Островської, префікси та прислівники як репрезентанти локативного значення української та російської мов розглядає Н. С. Степаненко, а опрацюванням суфіксальних локативних іменників займається Г. В. Белякова. Роль антропоцентричного фактору в творенні ФО на позначення локативності досліджують Л. В. Романюк, Л. В. Кобилицька, локативні фразеологізми в аспекті лінгвокультурології розглядають О. О. Артемова та О. А. Моторний.

Незважаючи на численні публікації з даної тематики, актуальність статті обумовлена недостатнім вивченням особливостей творення лексики на позначення локативності та, зокрема, структури ФО зі значенням локативності в англійській, українській та російській мовах.

Мета статті полягає у дослідженні структури фразеологічних одиниць зі значенням локативності. Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) розглянути ФО як засіб вираження локативності; 2) виявити компонентний склад фразеологізмів на позначення локативності в українській, російській та англійській мовах; 3) проаналізувати відмінні особливості структури ФО на позначення локативності в досліджуваних мовах.

У процесі роботи методом суцільної вибірки з фразеологічних словників української [5], російської [4] та англійської [7] мов було відібрано по 120 фразеологізмів на позначення локативності, які послужили матеріалом дослідження.

Виклад основного матеріалу. Будучи позамовною категорією, з лінгвістичної точки зору локативність потрактовано як семантичну категорію, до якої входять усі різновиди просторового значення [3, с. 322]. Виноградова О. В. стверджує, що поняття основа категорії локативності пов'язана з уявою про місце предметів та явищ об'єктивної дійсності, їх взаємозв'язки та взаєморозташування, для яких просторовий чинник постає одним із основних виявів сутності й поза яким їх природа не може бути пізнана [1, с. 5]. Отже, категорія локативності виражає відображені в свідомості людей просторові відношення предметів та явищ, зокрема їхнє місцеперебування, напрямок руху, контактність та дистантність розташування [3, с. 322].

У мові до просторових уявлень слід віднести ті одиниці, що дозволяють виразити відношення просторової локалізованості предметів і явищ, їх розміщення відносно локума (певного просторового орієнтира) [2, с.83]. Мовні засоби вираження локативності в будь-якій мові є різноманітними. Серед них особливе місце посідають фразеологізми з локативним значенням. Адже, просторове сприйняття значною мірою залежить від культурної традиції нації, і кожен народ привносить щось своє, індивідуальне в загальну концепцію простору або систему координат, через яку ми дізнаємося напрям руху чи розташування одного предмета по відношенню до іншого.

Вивчення ФО з локативним значенням підтверджує той факт, що їх можна розділити на три групи, які різняться між собою за характером відтворення локативності в мові. Представимо такі групи: 1) ФО, яким властива локативність лише за значенням (*батькова стріха, рватися душею; орудейная башня, береговой человек; take the air, a halfway house*); 2) ФО, що є локативними лише за формою (*як з рогу Амальтеї (достатку), липнути до рук; бити мимо цели, идти вверх; have been around, the angel in the house*); 3) ФО, в яких локативність передається і значенням, і формою (*при битій дорозі, чортів в зуби; вводить самолет в пике, жить на биваках; within striking distance, back to square one*). Слід одразу зазначити, що в усіх трьох мовах фразеологізми другої групи (локативні лише за формою) становлять найбільшу кількість, їх число вдвічі перевищує суму всіх ФО, яким в тій чи іншій мірі властива локативність у семантичному плані. Цей факт говорить про те, що мови схильні до творення нових ФО на позначення локативності, в яких провідну роль відіграє саме форма.

Таблиця 1.

ФО за характером відтворення локативності

	значення (одиниці; %)	форма (одиниці; %)	значення і форма (одиниці; %)
Англійська мова	18 / 15%	80 / 67%	22 / 18%
Українська мова	22 / 18%	80 / 67%	18 / 15%
Російська мова	30 / 25%	80 / 67%	10 / 8%

Серед досліджуваних мов найбільшу схильність до формування ФО з локативною семантикою має російська мова (табл. 1). Із загальної кількості локативних фразеологізмів тих, що позначають локативність лише за значенням (*ахиллесова пята, не по адресу, Альпийские луга, белое безмолвие, боковое зрение, братская могила*), втричі більше, ніж тих, що є локативними і за формою, і за значенням (*в авангарде, к бесу, под боком, на балансе, идти на баррикады, принимать на борт*). Така тенденція може свідчити про високий рівень образності мови, здатність її носіїв до переосмислення об'єктів дійсності та надання їм зовсім іншого змісту. Відсутність формальних засобів вираження локативності російська мова компенсує семантикою.

Англійська та українська мови мають приблизно однакові показники ФО, що відтворюють локативність і за формою, і за значенням (табл. 1), з невеликим переважанням англійських фразем (*out of harm's way, on the knocker, hole in the wall, in Abraham's bosom, on a dime, from A to B; за душею, під стріхою, у головах, німі під кулі, залишатись за спиною*). У випадку ФО, що репрезентують локативність лише семантично, спостерігаємо зворотний ефект (табл. 1) – українські фраземи переважають в кількості над англійськими (*тик та мик, брати курс, на всі чотири, альфа і омега, заключний акорд, хто куди; a blind spot, unknown country, follow your nose, happy hunting ground, an Aladdin's cave*). Так, можна припустити, що англійська мова є найбільш збалансованою в своїх засобах вираження локативності. Серед трьох порівнюваних мов вона містить найбільшу кількість ФО, що при передачі значення локативності застосовують і форму, і значення.

Очевидно, що фразеологічний склад кожної з наведених мов має різний ступінь абстрагованості від формальних засобів при вираженні значення локативності. Частково це пояснюється тим, що під час творення нових фразем кожна мова залучає різні мовні моделі. Тож, потребує спеціальної уваги дослідження тих мовних формул, якими послуговуються мовці в комунікативному процесі. Розглянемо спочатку мовні моделі українських фразеологізмів, які містять семантичний локативний компонент (табл. 2).

Таблиця 2.

Моделі творення ФО зі значенням локативності в українській мові

за значенням		за формою	
1. V + N	20%	1. V + prep + N	44%
2. V + prep + N	12,5%	2. prep + N	8,75%
3. V + N + prep + N	7,5%	3. conj + N + prep + N	7,5%
4. prep + N	15%	4. N + prep + N	3,75%
5. particle + prep + N	5%	5. N + prep + N + V	1,25%
6. N + prep + N	5%	6. V + Adv	3,75%
7. N + N	2,5%	7. V + N	2,25%
8. N + V	2,5%	8. conj + prep + N	2,25%
9. Adj + N	5%	9. V + prep + Adj + N	2,25%
10. prep + Adj + N	2,5%	10. conj + prep + N + N	1,25%
11. interjection + prep + interjection	2,5%	11. conj + prep + N + V	1,25%
12. prep + Pron + Num	2,5%	12. V + prep + Pron	1,25%
13. Pron + Adv	2,5%	13. V + prep + Pron + N	1,25%
14. інші	15%	14. V + prep + N + N	1,25%
		15. інші	18%

Серед відібраного фактичного матеріалу найбільш вживаною мовною формулою є **V + N** (*бачити світу, бити ноги, вернути очі, забути дорогу, верстати путь*), яку можна вважати найпродуктивнішою. Не менш вживаними є **V + prep + N** (*вийти за рамки, укладатися в рамки, піти під кулі, лишатися за спиною*) та **V + N + prep + N** (*лічити грудки на дорозі, лічити піщинки на долівці, піти світ за очі*). Ще однією продуктивною моделлю можна назвати **prep + N** (*під стріхою, по дорозі, з тилу, у головах, з-за моря*), а також її модифікації **particle + prep + N** (*не за адресою, не за морями*) та **N + prep + N** (*тин об (у) тин, чортів в зуби*). Фразеологізми на позначення локативності також створюються за формулами **N + N** (*альфа і омега*), **N + V** (*серце рветься*), **Adj + N** (*батькова стріха, останній акорд*), **prep + Adj + N** (*під чижий тин*). До найменш продуктивних моделей творення локативних фразеологізмів відносимо **interjection + prep + interjection** (*тик та мик*), **prep + Pron + Num** (*на всі чотири*), **Pron + Adv** (*хто куди*).

ФО, що виражають локативність лише за формою, мають набагато більший спектр способів їх творення (табл. 2). Найпродуктивнішою моделлю творення цієї групи фразеологізмів є **V + prep + N** (*доходити до абсурду, брати на Бога, зійти з арени, бабратися в гною, бити по руках, гладити по спині, витати в емпіреях, поставити поза законом*) та подібна до неї **prep + N** (*в душі, по етапу, під замок, до п'ят*). Серед численних формул творення локативних за формою ФО зазначаємо **conj + N + prep + N** (*як рак на мілкому, як Сірко на базарі, як свиня в барлозі, як бджіл у вулику*), **N + prep + N** (*аршин в плечі, аркан на шию, блоха на аркані*) та її різновид **N + prep + N + V** (*ведмідь на вухо наступив*), **V + Adv** (*бери вище, залазити вгору*). До малопродуктивних моделей творення таких фразеологізмів можна зарахувати **V + N** (*досягти апогею*), **conj + prep + N** (*як в аптеці, мов на аркані*), **V + prep + Adj + N** (*липнути до жіночих спідниць*), **conj + prep + N + N** (*як з розу достатку*), **conj + prep + N + V** (*хоч у вухо бей / хоч до рани клади / хоч мотузки крути*), **V + prep + Pron** (*замкнулися в собі*) та її різновиди **V + prep + Pron + N** (*заманити в свої сім'ї*) і **V + prep + N + N** (*заливати за шкуру сала*). Ця група ФО має ще багато різних формул творення, та всі вони є малопродуктивними і не складають навіть 2% від загальної кількості фактичного матеріалу. Таку перевагу в кількості мовних формул, за якими створюються фразеологізми, що виражають локативність лише за формою, можна пояснити чисельністю тих семантичних значень, які вони позначають.

Таблиця 3.

Моделі творення ФО зі значенням локативності в російській мові

за значенням		за формою	
1. Adj + N	52,5%	1. V + prep + N	38,75%
2. prep + N	10%	2. prep + N	17,5%
3. prep + N + V	2,5%	3. N + prep + N	6,25%
4. V + N	12,5%	4. V + prep + Adj + N	5%
5. V + prep + N	7,5%	5. prep + Adj + N	3,75%
6. N + Adj	2,5%	6. conj + prep + N	2,5%
7. particle + prep + N	2,5%	7. V + Adv + N	1,25%
8. prep + Pron + N + N	2,5%	8. Adv + prep + N	1,25%
9. Adv + prep + Adv	2,5%	9. V + Pron + prep + N	1,25%
10. інші	5%	10. V + N	1,25%
		11. V + Adv	1,25%
		12. інші	20%

Щодо формул, за якими створюються семантичні фразеологізми російської мови, то їхня кількість набагато менша, ніж українських (табл. 3). Так, серед найчисельніших можна назвати **Adj + N** (*абсолютная высота, анатомический театр, астрономический пункт, белое пятно, близкие подступы, ботанический сад*) та **prep + N** (*в авангарде, к бесу, на баланс*) з її модифікацією **prep + N + V** (*на борт брат*), а також **V + N** (*устремить бег, идти бегом, взять педаль, бросить письмо*) і **V + prep + N** (*идти на баррикады, жить на биваках, брать на учёт*). Усі інші моделі є нечисельними та малопродуктивними: **N + Adj** (*ад кромешный*), **particle + prep + N** (*не по адресу*), **prep + Pron + N + N** (*по ту сторону баррикады*), **Adv + prep + Adv** (*вдоль и поперек*).

Фразеологізми, що виражають локативність тільки за формою, створюються за наступними формулами (табл. 3). Дві найчисельніші мовні моделі – це **V + prep + N** (*выйти на авансцену, впадать в анабиоз, ходить кругом аналая, бегать на уроки, выходит из берегов, бить по карману*) та **prep + N** (*к барьеру, на боковую, верхняя палата, от Адама, с азов*). Не такими продуктивними, але все ж часто вживаними є формули **N + prep + N** (*Анна на шее, барашек в бумажке, бег на месте, буква к букве*), **V + prep + Adj + N** (*выйти на мировую арену, доводит до белого каления, рыться в чужом белье*), **prep + Adj + N** (*с барского плеча, с безумных глаз, в близких отношениях*) та **conj + prep + N** (*как на блюде, как в аптеке*). Окрім зазначених вище формул ця група фразеологізмів має ще велику кількість інших моделей, та вони є малопродуктивними і становлять скоріше поодинокі випадки вживання. Серед них – **V + Adv + N** (*бить мимо цели*), **Adv + prep + N** (*ближе к делу*), **V + Pron + prep + N** (*бить себя в грудь*) та її різновид **V + prep + Pron + N** (*брать на себя смелость*), а також **V + N** (*забирать верх*) і **V + Adv** (*подниматься вверх*).

Таблиця 4.

Моделі творення ФО зі значенням локативності в англійській мові

за значенням		за формою	
1. prep + article + N	12,5%	1. prep + article + N	17,5%
2. N + prep + N	12,5%	2. V + prep + article + N	8,75%
3. article + Adj + N	7,5%	3. prep + Adj + N	5%
4. article + N + N	5%	4. article + N + prep + article + N	3,75%
5. prep + N + N	5%	5. V + Adj + N + Adv	3,75%
6. prep + N	5%	6. V + prep + Adj + N	5%
7. prep + N + prep + N	2,5%	7. V + article + N	2,5%
8. V + Adj + N	5%	8. V + N + prep + Adj + N	2,5%

9. Adj + N	2,5%	9. V + N + prep + Pron	2,5%
10. prep + Adj + N	2,5%	10. Adj + prep + article + N	2,5%
11. Adj + Adj + N	2,5%	11. V + Pron + prep + article + N	2,5%
12. N + Adj + N	5%	12. prep + Pron	1,25%
13. N + prep + article + N	2,5%	13. prep + Pron + N	1,25%
14. article + Adj + Adj + N	2,5%	14. V + Pron + N	1,25%
15. N + conj + N	2,5%	15. Pron + Adv	1,25%
16. V + article + N	2,5%	16. V + Adv	1,25%
17. prep + prep + N	2,5%	17. article + N + Adv	1,25%
18. інші	20%	18. V + prep + N	1,25%
		19. інші	35%

Англійську мову можна справедливо назвати найбагатшою в плані різноманіття мовних формул для творення ФО з семантичною локативністю (табл. 4). Водночас ці формули не можна назвати високопродуктивними, тому що переважна більшість з них утворюють конструкції, що не перевищують 3% від загальної кількості фразеологізмів, які були відібрані. Прикладами таких конструкцій є **prep + article + N** (*in the ballpark, on a dime, on the doorstep, on the knocker*), **N + prep + N** (*bumper-to-bumper, cheek by jowl, coign of vantage, front of house*) та **article + Adj + N** (*a black spot, a blind spot, a halfway house*). Трішки рідше зустрічаються моделі **article + N + N** (*an Aladdin's cave, the business end*) та її різновид **prep + N + N** (*out of harm's way, in Abraham's bosom*), **prep + N** (*below stairs, at heel*) зі своєю модифікацією **prep + N + prep + N** (*from A to B*), **V + Adj + N** (*come full circle, follow your nose*). Усі інші мовні формули є малопродуктивними: **Adj + N** (*unknown country*), **prep + Adj + N** (*within striking distance*), **Adj + Adj + N** (*happy hunting ground*), **N + Adj + N** (*hell's half acre*), **N + prep + article + N** (*hole in the wall*), **article + Adj + Adj + N** (*the wide blue yonder*), **N + conj + N** (*alpha and omega*), **V + article + N** (*take the air*), **prep + prep + N** (*from on high*) та багато інших.

Локативність за формою серед англійських фразеологізмів твориться також великою кількістю формул (табл. 4). Найбільші групи становлять **prep + article + N** (*across the board, out of the ark, below the belt, out of the box, in a fog, on the hop, on the horizon, under the illusion*) та **V + prep + article + N** (*go under the knife, go round the houses, come under the hammer, step into the breach, lead from the front*). Також доволі часто зустрічаються конструкції **prep + Adj + N** (*ahead of your time, at cross purposes, in hot water, on your knees*), **article + N + prep + article + N** (*the angel in the house, the icing on the cake, the jewel in the crown*), **V + Adj + N + Adv** (*put your hands together, put hair on your chest*), **V + prep + Adj + N** (*get off your bike, be hanging over your head, rest on your laurels*), **V + article + N** (*up the ante, cross the Rubicon*), **V + N + prep + Adj + N** (*have ants in your pants, put hair on your chest*) та її варіант **V + N + prep + Pron** (*put backbone into someone, have jam on it*), **Adj + prep + article + N** (*up in the air, hot under the collar*), **V + Pron + prep + article + N** (*have something on the brain, hit someone below the belt*). Слід відмітити, що найбільша частина ФО цього типу твориться за допомогою різноманітних, але малопродуктивних конструкцій, таких як **prep + Pron** (*above yourself*) та **prep + Pron + N** (*in someone's hair*), **V + Pron + N** (*give yourself airs*), **Pron + Adv** (*all out*) або **V + Adv** (*have been around*), **article + N + Adv** (*a breed apart*), **V + prep + N** (*walk on air*), кожна з яких утворює трішки більше 1% загальної кількості ФО. Таким чином, можна стверджувати, що серед досліджуваних мов англійська при творенні локативних ФО використовує найбільше засобів, залучаючи різні частини мови та продукуючи найрізноманітніші мовні формули.

Висновки. Локативність як семантична категорія виражає мовну інтерпретацію мисленнєвої категорії простору та просторових відношень предметів та явищ. Серед засобів вираження локативності особливу роль відіграє ФО. Вона має здатність відтворювати локативне значення 3 способами: формою, значенням, формою і значенням. Усі досліджувані мови виявляють тенденцію до вираження локативності у ФО саме за допомогою форми, відкидаючи лексичне значення.

Компонентний склад ФО на позначення локативності різниться в кожній мові. Причина цьому криється в здатності мови компенсувати втрату семантичного значення формальними засобами його вираження, формуючи структуру ФО на позначення локативності за допомогою компонентів різної частини мовної належності. Численні мовні формули на позначення локативності утворено різноманітними поєднаннями як самостійних (N, V, Adj, Pron, Num, Adv), так і службових (prep, conj, particle, interjection) частин мови.

Серед досліджуваних мов семантичний спосіб відтворення локативності у ФО превалює в російській мові, що вирізняється більшою абстрагованістю від формальних засобів вираження локативності. У той же час, найбільший арсенал мовних моделей для позначення локативності має англійська мова. І хоч ці моделі не є високопродуктивними, проте їх значна кількість засвідчує потенціал англійської мови залучати якомога більше засобів в процесі творення лексики (зокрема ФО), що має локативне значення.

З огляду на все зазначене вище, вбачаємо перспективним подальше дослідження засобів вираження локативності, а також їх спільних та відмінних особливостей творення в різноструктурних мовах.

Література:

1. Виноградова О. В. Функціонально-семантична категорія локативності в сучасній українській літературній мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Ольга Володимирівна Виноградова. – К., 2001. – 19 с.
2. Сенів М. Г. Функціонально-семантичний аналіз системи просторових і часових відношень (на матеріалі латинської мови) ; [монографія] / М. Г. Сенів. – Донецьк : Донеччина, 1997. – 384 с.
3. Українська мова : Енциклопедія / [Русанівський В. П., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін.]. – [2-е вид., випр. і доп.]. – К. : Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
4. Фразеологический словарь современного русского литературного языка / [под ред. проф. А. Н. Тихонова]. – М. : Флинта : Наука, 2004. – 832 с.
5. Фразеологічний словник української мови / [за ред. Паламарчука Л. С.]. – К. : Наукова думка, 1993. – 984 с.
6. Шамне Н. Л. Семантика немецких глаголов движения и их русских эквивалентов в лингвокультурологическом освещении ; [монографія] / Н. Л. Шамне. – Волгоград : Издательство Волгоградского государственного университета, 2000. – 392 с.
7. Oxford Dictionary of Idioms / [ed. Judith Siefring]. – Oxford : Oxford University Press, 2004. – 340 p.

В. В. Дребет,

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль

СИНЕРГЕТИКА СЕМАНТИЧНОГО ДЕКОДУВАННЯ ІМЕННИКІВ У ПРОСТИХ ТА СКЛАДНИХ РЕЧЕННЯХ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ ПРЕСИ

Стаття присвячена дослідженню реалізації потенційних можливостей внутрішньомовної німецької полісемії та моносемії у ракурсі дихотомії «мова-мовлення». Отримані на підставі синергетично-квантитативного підходу результати екстрапольовано на лінгвосинергетичні моделі самоорганізації іменникового найменування згідно з принципом мінімізації зусиль, направлених на декодування ментальним лексиконом людини семантичного об'єму, який несуть у собі номінації полісемічних або моносемічних іменників у структурі простого та складного речення німецькомовної преси.

Ключові слова: семантичне декодування іменників, лінгвосинергетика, принцип докладавання найменших зусиль, полісемічна/моносемічна модель, χ^2 -квадрат, синергетична модель.

THE SYNERGETICS OF THE SEMANTIC DECODING OF THE NOUNS IN THE SIMPLE AND COMPLEX SENTENCES OF THE GERMAN-SPEAKING PRESS

The article is dedicated to the research of the generating of the substantive content in the German-speaking texts of the publicistic styles from the perspective of the semantic decoding of the of the certain type of the nominations of the polysemic and monosemic model of the word in the structure of the simple and complex sentence. The study of the realization of the potentialities of the intralingual German polysemy and monosemy is represented here in the foreshortening of the dichotomy « language-speech». The results which are received on the basis of the synergetically-quantitative approach are extrapolated on the lingvo-synergetic model of the self-organization of the substantive denomination in accordance with the principles of the minimization of the efforts directed at the decoding by the human mental lexicon of the semantic size, which include nominations of the polysemic and monosemic nouns. The actuality of such research consists in the fact that it gives the opportunity to model and prognosticate the principle of the inherent regulation and the formation of the semantic model of the polysemic and monosemic nouns during the process of their passing through the synergetic cycle «order-chaos-order» and in such way to enrich the German linguistics with new knowledge about the paradigmatically-syntagmatic model of the German-speaking noun vocabulary. In its turn, it will help to solve the number of questions in the theoretical and applied (practical) lexicography during the compiling of the German dictionaries.

Keywords: semantic decoding of the nouns, lingvosynergetics, the principle of the application of the least efforts, polysemic/ monosemic model, main/ derivative nomination, χ^2 -square, synergetic model.

СИНЕРГЕТИКА СЕМАНТИЧЕСКОГО ДЕКОДИРОВАНИЯ ИМЕН СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ В ПРОСТЫХ И СЛОЖНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЯХ НЕМЕЦКОЯЗЫЧНОЙ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ПРЕССЫ

Статья посвящена исследованию реализации потенциальных возможностей внутриязыковой немецкой полисемии и моносемии в ракурсе дихотомии «язык – речь». Полученные на основе синергетично-квантитативного подхода результаты экстраполированы на лингвосинергетические модели самоорганизации субстантивного наименования согласно с принципом минимизации усилий, направленных на декодирование ментальным лексиконом человека семантического объема, который несут в себе номинации полисемичных или моносемичных существительных в структуре простого и сложного предложения немецкоязычной прессы.

Ключевые слова: семантическое декодирование существительных, лингвосинергетика, принцип приложения наименьших усилий, полисемичная/моносемичная модель, χ^2 -квадрат, синергетическая модель.

Постановка проблеми. Синергетика як міждисциплінарна галузь дослідження вивчає і описує комплексну систему дії суспільних і соціальних процесів. Тому цілком природним є те, що синергетичний підхід стає більш затребуваним і для комплексного вивчення мовних явищ (див. [1]; [5]; [6]; [9]; [10]). Одним з основних понять тут є поняття самоорганізації. Г. Хакен бачить завдання синергетики у тому, щоб знайти універсальні закономірності поведінки та загальні закони самоорганізації складних динамічних систем [7, с. 361]. Очевидно, що синергетичний підхід до вивчення механізмів саморегуляції природних і суспільних явищ з допомогою точних методів дослідження можливо перенести на побудову лінгвосинергетичної моделі. Так, американський лінгвіст Дж. Ціпф екстрапольовував універсальний принцип найменшого докладавання зусиль у поведінці та діях людини на мову [15, с. 255]. Звертається увага на те, що це не принцип економії згідно теорії усвідомленої діяльності, направленої на оптимізацію використання коштів в економічних відношеннях, а принцип людської поведінки у вигляді антропологічної константи, що не пов'язано з можливостями свідомого регулювання процесом [10, с. 7]. Відповідно, під збереженням мовної енергії та мінімізацією зусиль ми розуміємо синергетичний принцип саморегуляції іменникових номінацій, семантичне декодування яких є найзручнішим і найоптимальнішим для ментального лексикону людини. Мовна система випрацьовує оптимальні закони, які б відповідали необхідному стану певної мови на певному етапі її розвитку. В результаті це веде до створення синтаксичних та семантичних конвенцій та правил, за якими стоїть мовне узагальнення накопиченого досвіду спільності людей певного історичного періоду. Це наводить на думку про необхідність вивчити взаємодію семантики і синтаксису у реченнях.

У нашому випадку дослідження синтаксичних конструкцій речення та семантичних характеристик іменника доцільно розглядати в аспекті вибудовування змісту тексту у взаємодії іменникової лексики як номінації предметів і явищ навколишнього світу та граматики як мистецтва висловлювати свої думки у формі тих чи інших синтаксичних категорій, що у такий спосіб утворюватиме і відображатиме синергетичний цикл семантично-синтаксичних відношень у німецькій мові.

Актуальність дослідження. Лексикологія та лексикографія постійно потребують отримання актуальних даних про синтагматичні характеристики іменника у новій мовленнєвій ситуації з новим предметно-логічним змістом, а тому зрозумілим є інтерес до вивчення семантичної природи іменника з найрізноманітніших позицій та у найрізноманітніших аспектах (див. [2]; [4]; [8]; [11]; [12]). Але ще й досі поза увагою залишаються питання синергетичного плану щодо мовної самоорганізації іменникового найменування та мінімізації зусиль, тобто коли обсяг декодування семантичного потенціалу моносемічної або полісемічної моделі слова у процесі генерування іменникового змісту є найзручнішим і найоптимальнішим для ментального лексикону людини. Лінгвосинергетичний підхід із залученням квантитативних методів дослідження декодування семантики іменникової лексики у німецькій мові дозволяє об'єктивно проаналізувати принцип саморегуляції і становлення семантичної моделі полісемічних та моносемічних іменників у процесі проходження синергетичного циклу «порядок – хаос – порядок» і у такий спосіб поповнити германське мовознавство новими знаннями про парадигматично-синтагматичну модель німецькомовної іменникової лексики.

Об'єктом дослідження стали іменникові номінації, реалізовані у німецькомовних текстах публіцистичного жанру. **Предмет дослідження** – декодування семантики іменника за синергетичним принципом докладання найменших зусиль у процесі вибудовування іменникового змісту з допомогою полісемічної та моносемічної моделей слова у контекстуально-співвіднесенні зі структурною будовою речень.

Матеріалом дослідження слугують інтернет-видання німецької, австрійської та швейцарської преси. Виходячи з того, що наші дослідження потрібно виконувати із врахуванням мовного статусу реалізованих лексичних значень слова у контексті, то для отримання об'єктивних даних про семантичні характеристики іменникової лексики вибрані найбільш об'ємні та найбільш авторитетні словники, які забезпечують системне і адекватне відображення реально існуючої мовної дійсності у вигляді лексичного інвентарю, занесеного до тлумачного словника з відповідними словниковими дефініціями. До таких словників належать «Digitales Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache» [16], «Duden. Deutsches Universalwörterbuch» [17], «Wahrig. Deutsches Wörterbuch» [19]. Таким чином, дані словники стали джерельною базою для встановлення типів номінацій, які генерують іменниковий зміст у німецькомовних текстах художнього та публіцистичного стилів. За кінцеві дані приймалися дефініції, які збігалися хоча б у двох із трьох аналізованих словників. Шляхом суцільної вибірки було взято 20000 іменників, реалізованих у співвіднесенні із структурною будовою речень у німецькомовних текстах публіцистичного жанру.

Декодування іменників у німецькій мові в аспекті синергетичного принципу докладання найменших зусиль. Коли йде мова про іменник, звертається особлива увага на такий аспект як чисельність та інформативність. Так, наприклад, Г. Вейнріх характеризує іменники як найбільший клас мовних знаків, і з усіх класів мовних знаків іменники є найсильнішими носіями інформативності (пор. [14, с. 317]). Оскільки у німецькій мові при укладанні словників визначальними для іменникового складу є гіпонімічні та гіперонімічні відношення, то розмежування іменника на головні і похідні значення є тут особливо важливим чинником для представлення значень слова як мовних величин. Згідно цього, полісемічний іменник як елемент *langue* (мови) охоплює структуру всіх заданих елементів значення, які на рівні *parole* (мовлення) комбінуються і у такий спосіб відбувається реалізація слова в одному з його потенційних мовних значень на рівні мовлення. Відповідно, контекстуальні дослідження потрібно виконувати із врахуванням мовного статусу значення іменника або, іншими словами, із врахуванням парадигматичних характеристик того значення, яке реалізується на синтагматичному рівні у процесі відбору. Виходячи з положення стосовно мінімізації необхідних затрат на продукування та сприйняття пам'яттю, у нашому випадку бачиться необхідним перевірити синергетичний принцип економії зусиль під час декодування іменникової інформації у німецькій мові. Існуючі на парадигматичній осі полісемічні та моносемічні моделі іменника піддаються декодуванню на синтагматичній осі. Відповідно, якщо це стосується полісемічної моделі, то спостерігається декодування інформації та знань, які несуть у собі або головне або одне з похідних значень іменника. У нашому випадку це трактуватимуться як декодування і реалізація головних та похідних номінацій полісемічної моделі. Якщо іменники мають на словниковому рівні одне значення, то їх реалізація на мовленнєвому рівні означатиме декодування інформації моносемічної моделі слова. Ми ставимо перед собою завдання дослідити декодування іменників у німецькомовних текстах публіцистичного жанру і вибудувати синергетичні моделі ймовірної мінімізації зусиль у залежності від семантичного обсягу слова (полісемічна або моносемічна модель) і таких параметрів контексту як проста і складна структурна будова речення. Така постановка завдання дає можливість перевірити відповідність кількості реалізацій синергетичному закону збереження зусиль, направлених на декодування та сприйняття пам'яттю інформації, закріпленої за іменниковою номінацією у наведених вище контекстуальних умовах.

Методологія дослідження. У нашому дослідженні ми стоїмо на тих позиціях, що у науці є необхідним не тільки отримати кількісні дані, але й встановити їх статистичну достовірність і значущість. На підставі синергетично-квантитативного підходу перед нами стояло завдання створити синергетичні моделі декодування семантики іменників у німецькій мові, теоретичним обґрунтуванням яких слугуватиме попереднє обчислення емпіричних величин з допомогою формули χ^2 . Одним з аргументів на користь цієї формули є, за словами К. Мейндл те, що тест хі-квадрат перевіряє, що надто часто або надто рідко виходить за межі випадкового прояву [13, с. 164]. У нашому дослідженні ми дотримувались обчислень В.В. Левицького, коли мінімальна теоретично значуща сума критерію хі-квадрат при числі ступенів свободи $df=1$ і при похибці $P=0,05$ складає $\chi^2=3,84$ (детальніше див. [3, с. 120-125; 137-138]). Подібним чином К. Мейндл також вказує на те, що мінімальний теоретично значимий показник хі-квадрат становить 3,84 (див. [13, с. 165]). Відповідно, показники формули χ^2 кореспондуватимуть у нашому випадку з конструкціями синергетичних моделей. Це буде інтерпретуватись як критично значимий показник відповідності кількості контекстуальних реалізацій синергетичному закону мінімізації зусиль, направлених на декодування семантичного потенціалу, закріпленого за певною іменниковою номінацією полісемічної або моносемічної моделей слова. Крива з позитивним показником у напрямку плюс буде інтерпретуватись у наших моделях як відповідність синергетичному закону збереження зусиль у мові, а з негативним показником у напрямку мінус – як невідповідність. Чим далі показники формули хі-квадрат будуть відхилятися у напрямку плюс, тим сильніше це буде свідчити про відповідність кількості реалізацій синергетичному закону збереження зусиль, направлених на декодування семантичного потенціалу з певним типом номінації на мовленнєвому рівні, а тому крива у синергетичній моделі декодування буде йти вгору. І, навпаки, чим далі показники будуть відхилятися у напрямку мінус, тим слабшим буде проявлятися дія цього закону, відповідно, крива моделі декодування йтиме вниз. У результаті ми отримали синергетичні конструкції моделей, які демонструють, яких точок відповідності або невідповідності закону збереження енергії і оптимальної кількості реалізацій сягають криві декодування іменників у співвіднесенні з такими параметрами контексту як проста і складна структурна будова речення у німецькомовних текстах публіцистичного жанру.

Декодування іменників у складних реченнях преси. Складні речення преси демонструють найбільшу кількість іменникових реалізацій. З метою унаочнення наведемо приклад контекстуального інтегрування іменникових номінацій у речення, яке має складну структурну будову у німецькомовному тексті публіцистичного жанру:

1) «*Hintergrund ist, dass Merkel vor einiger Zeit die Linie vorgegeben hat, sich in internationale Konflikte möglichst nicht militärisch einzumischen – sondern strategische Partnerländer über entsprechende Aufrüstung in die Lage zu versetzen, sich selbst zu behaupten*» [18].

Генерування іменникового змісту даного складного речення починається іменником *Hintergrund* у ролі похідної номінації: **der Hintergrund – 2.a) die wenig hervortretenden [vorgegebenen] Umstände, Bedingungen im Zusammenhang mit einer Situation od. einem Geschehen** (Duden); **der Hintergrund – 4. (fig.) verborgener od. wenig hervortretender Zusammenhang** (Wahrig); **der Hintergrund – 2.a) die wenig hervortretenden Umstände, Bedingungen, unter denen sich etw. abspielt** (DWDS). У подальшому іменниковий зміст речення також генерується іменниками у ролі похідної номінації. Спочатку похідну номінацію реалізує іменник *Zeit*: **die Zeit – 3.a) Zeitraum (in seiner Ausdehnung, Erstreckung, in seinem Verlauf); Zeitabschnitt, Zeitspanne** (Duden); **die Zeit – 5. Zeitraum** (DWDS). Потім іменник *Linie* демонструє реалізацію у ролі похідної номінації:

die Linie – 8. allgemeine Richtung, die bei einem Vorhaben, Verhalten o.Ä. eingeschlagen, befolgt wird (Duden); *die Linie – 8. (fig.) Richtung bei einem Vorhaben, in der Politik* (Wahrig); *die Linie – 2.g) Richtung, die bei einem bestimmten Vorhaben eingeschlagen wird* (DWDS). Іменник *Konflikte* генерує подальший зміст речення у ролі головної номінації: *der Konflikt – 1.a) durch das Aufeinanderprallen widerstreitender Auffassungen, Interessen o.Ä. entstandene schwierige Situation, die zum Zerwürfnis führen kann* (Duden); *der Konflikt – 1. Streit, Zerwürfnis* (Wahrig); *der Konflikt – 1. Zustand der Unverträglichkeit, Streitigkeit* (DWDS). Іменник *Partnerländer* подано лише у словнику Дуден, тому враховувались тлумачення даного словника, оскільки у ньому вже зафіксовано лексикалізацію існуючого позамовного явища відповідними словниковими дефініціями. У даному випадку іменник *Partnerland* представлений моносемічною дефініцією: *das Partnerland – Land, das zu einem anderen Land enge wirtschaftliche, politische, kulturelle o.Ä. Beziehungen unterhält* (Duden). Наступний іменник *Aufrüstung* також генерує зміст складного речення моносемічним потенціалом: *die Aufrüstung – a) die Rüstung verstärken* (Duden); *die Aufrüstung – a) die Armee u. ihre Ausrüstung verstärken* (Wahrig); *die Aufrüstung – Verstärkung der Rüstung eines Landes* (DWDS). Завершує розвиток іменникового змісту речення іменник *Lage* у ролі похідної номінації: *die Lage – 3.a) die [augenblicklichen] Verhältnisse, Umstände, die bestehende Situation* (Duden); *die Lage – 3. die augenblicklichen Verhältnisse, Umstände, die Situation* (DWDS); *die Lage – 2. Situation, gegenwärtiger Zustand* (Wahrig).

Відповідні обчислення формули χ^2 показують у даній групі статистично значимий зв'язок складного за структурною будовою речення преси з усіма типами реалізованих іменникових номінацій. Створена на основі показників хі-квадрат синергетична модель декодування подана на рисунку 1:

Рис. 1. Синергетична модель декодування іменників у складних реченнях німецькомовної преси

Таким чином, синергетична модель рисунка 1 демонструє, що крива декодування головних номінацій полісемічної моделі сягнула найвищої точки 164,41 у напрямку плюс, крива декодування похідних номінацій полісемічної моделі іменника сягнула у напрямку плюс точки 60,03, а крива декодування моносемічної моделі сягнула у напрямку плюс найнижчої точки 44,62. Відповідно, статично доведеним і теоретично обґрунтованим є той факт, що синергетичний цикл реалізації іменника найоптимальніше демонструє мінімізацію зусиль, направлених на декодування семантичного потенціалу, активованого головними номінаціями полісемічної моделі слова у складних реченнях німецькомовної преси.

Декодування іменників у простих реченнях преси. Другою за чисельністю є кількість іменникових реалізацій у простих реченнях німецькомовної преси. Наприклад:

2) «Durch die großen Binnenmärkte sind diese Volkswirtschaften weniger angewiesen auf ausländische Absatzmärkte» [20].

Іменниковий зміст даного простого речення спочатку генерується моносемічним іменником *Binnenmärkte*: *der Binnenmarkt – (Wirtsch.): Markt des Inlands* (Duden); *der Binnenmarkt – Markt innerhalb eines Staates* (Wahrig); *der Binnenmarkt – Warenzirkulation innerhalb eines Landes* (DWDS). Наступний іменник *Volkswirtschaften* демонструє реалізацію головного значення слова, тобто виступає у ролі головної номінації: *die Volkswirtschaft – 1. Gesamtwirtschaft innerhalb eines Volkes* (Duden); *die Volkswirtschaft – 1. Gesamtheit der wirtschaftlich miteinander verbundenen Wirtschaftssubjekte in einem durch staatliche Grenzen festgelegten Wirtschaftsraum* (DWDS). Завершує генерування іменникового змісту даного простого речення іменник *Absatzmärkte*. Це слово подано лише у словнику Дуден, тому як раніше враховувались тлумачення даного словника, оскільки у ньому вже зафіксовано лексикалізацію існуючого позамовного явища відповідними словниковими дефініціями. У даному випадку іменник *Absatzmarkt* представлений моносемічною дефініцією: *der Absatzmarkt – Markt, auf dem Produkte abgesetzt werden können* (Duden).

Відповідні обчислення формули χ^2 (хі-квадрат) показують у даній групі статистично значимий зв'язок простого за структурною будовою речення преси з усіма типами реалізованих іменникових номінацій. Створена на основі показників хі-квадрат синергетична модель декодування подана на рисунку 2:

Рис. 2. Синергетична модель декодування іменників у простих реченнях німецькомовної преси

Таким чином, синергетична модель рисунка 2. демонструє, що крива декодування моносемічної моделі іменника сягнула найвищої точки 121,16 у напрямку плюс, крива декодування головних номінацій полісемічної моделі іменника сягнула у напрямку плюс точки 41,51, а крива декодування похідних номінацій сягнула у напрямку плюс найнижчої точки 27,28. Відповідно, статично доведеним і теоретично обґрунтованим є той факт, що синергетичний цикл реалізації іменника найоптимальніше демонструє мінімізацію зусиль, направлених на декодування семантичного потенціалу, активованого моносемічною моделлю слова у простих реченнях німецькомовної преси.

Висновки. Таким чином, у результаті дослідження декодування іменникових номінацій у простих та складних реченнях у німецькомовних текстах публіцистичного жанру ми дійшли наступних висновків:

а) ієрархія декодування 1) моно – 2) головна номінація – 3) похідна номінація найоптимальніше дозволяє нам моделювати рівновагу між іменниковим найменуванням змісту та вибудовуванням простих речень у німецькомовних текстах публіцистичного жанру;

б) ієрархія декодування 1) головна номінація – 2) похідна номінація – 3) моно найоптимальніше дозволяє нам моделювати рівновагу між іменниковим найменуванням змісту та вибудовуванням складних речень у німецькомовних текстах публіцистичного жанру;

в) теоретично значимий результат розподілу декодування семантичного потенціалу, активованого похідними номінаціями полісемічної моделі слова, з точки зору лінгвотергетички демонструє дієвість синергетичного закону збереження мовної енергії при залученні обмеженої кількості полісемічних іменників з ментального лексикону людини для позначення багатьох більшої кількості реалій позамовної дійсності як у простих, так і у складних реченнях німецькомовної преси;

У підсумку констатуємо, що оперування однозначною моносемічною моделлю та найближчою відстанню головних значень в ієрархічній структурі полісемічної моделі слова оптимально відповідає синергетичному закону збереження мовної енергії, а тому є зручною для ментального лексикону людини при іменниковому найменуванні екстралінгвістичних реалій у процесі вибудовування простих та складних речень у німецькомовних текстах публіцистичного жанру.

Перспективи подальших досліджень. Звичайно, що такі висновки не є остаточними, скоріш, вони є поштовхом для продовження і поглиблення дослідження дії синергетичного принципу мінімізації зусиль, направлених на декодування семантичного потенціалу, яку активують моносемічні та полісемічні моделі іменника з урахуванням різноманітних контекстуальних факторів, які діють у німецькомовних текстах. При цьому ми свідомі залучення й інших статистичних методів обчислення, що сприятиме якомусь об'єктивнішому прогнозуванню очікуваних змін у лексичній структурі іменника, які пройшли синергетичний цикл *порядок – хаос – порядок*. Такі зміни відобразатимуться відповідним чином у німецькій мові і на словниковому рівні.

Література:

1. Арапов М. В. Квантитативная лингвистика / М. В. Арапов. – М.: Наука, 1988. – 186 с.
2. Генералова Л. К. К вопросу о структуре значений имен существительных / Л. К. Генералова // Сборник научных трудов Московского пед. ин-та. – М., 1973. – № 71. – С. 43–50.
3. Левицкий В. В. Семасиология / В. В. Левицкий. – Винница: Нова Книга, 2006. – 512 с.
4. Ольшанский И. Г. Полисемия существительных в языке и речи / И. Г. Ольшанский. – М.: Высшая школа, 1982. – 149 с.
5. Пиотровский Р. Г. О лингвистической синергетике / Р. Г. Пиотровский // Научно-техническая информация. – 1996. – № 12. – С. 1–12.
6. Тарасенко В. В. Фрактальная семиотика: «слепые пятна», перипетии и узнавания / В. В. Тарасенко. – [2-е изд.]. – Москва: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. – 232 с.
7. Хакен Г. Синергетика: Иерархия неустойчивости в самоорганизующихся системах и устройствах / Г. Хакен. – М.: Мир, 1985. – 419 с.
8. Чернышенко Н. Н. Факторы, влияющие на употребление падежных форм в современном немецком языке: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Н. Н. Чернышенко. – Одесса, 1987. – 25 с.
9. Altmann G. Modelling diversification phenomena in language / G. Altmann // Diversification Processes in Language: Grammar. – Hagen: Margit Rottmann Medienverlag, 1991. – S. 33–46.
10. Köhler R. Zur linguistischen Synergetik: Struktur und Dynamik der Lexik / R. Köhler. – Bochum: Studienverlag Brockmeyer, 1986. – 200 S.
11. Laddissow A. Konnotation in der nominalen Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache / A. Laddissow // Entwicklungen der Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. – Berlin: Fleischer Wolfgang, 1983. – S. 21–48.
12. Mainke E. Das Substantiv in der deutschen Gegenwartssprache / E. Mainke. – Heidelberg: Universitätsverlag WINTER, 1996. – 496 S.
13. Meindl C. Methodik für Linguisten: Eine Einführung in Statistik und Versuchsplanung / C. Meindl. – Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag, 2011. – 302 S.
14. Weinrich H. Textgrammatik der deutschen Sprache / H. Weinrich. – Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverlag, 1993. – 1111 S.
15. Zipf G. K. Human behaviour and the principle of least effort / G. K. Zipf. – Cambridge: Addison-Wesley, 1949. – 573 p.

Список ілюстративного матеріалу

16. Digitales Wörterbuch der Deutschen Sprache [Електронний ресурс] / Hrsg. Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften. – Berlin, 2003. – Режим доступу: <http://www.dwds.de/>.
17. Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache: in 10 Bd. [Електронний ресурс]. – On CD. – Mannheim: Dudenverlag, 2000. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM): кольор.; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium; 128 Mb RAM; Windows 98, 2000, XP; MS Word 97-2000. – Назва з титул. екрану.
18. Opposition rügt möglichen Panzer-Deal [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sueddeutsche.de/politik/waffenexport-nach-saudi-arabien-opposition-ruegt-moeglichen-panzer-deal-1.1539769>.
19. Wahrig Digital. Deutsches Wörterbuch [Електронний ресурс]. – On CD. – Gütersloh: Wissen Media Verlag, 2007. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM): кольор.; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium; 256 Mb RAM; Windows 2000, XP, Vista; MS Word 2003. – Назва з титул. екрану.
20. Warum die US-Freihandelsverträge der Schweiz schaden können [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bernerzeitung.ch/schweiz/standard/Warum-die-USFreihandelsvertraege-der-Schweiz-schaden-koennen/story/28607439>

Ж. А. Дягілева,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЕТНІЧНИХ СТЕРЕОТИПІВ У НІМЕЦЬКИХ ГУМОРИСТИЧНИХ ТЕКСТАХ: СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена стереотипам у німецьких гумористичних текстах. Подано визначення етнічного стереотипу і соціальної ідентичності, визначено історичні і соціальні передумови виникнення стереотипів у німецькому суспільстві, окреслено роль етнічних жартів у вербалізації стереотипів. Застосування семантичного аналізу гумористичних текстів дозволило виділити лексеми, які вербалізують стереотипні уявлення про мешканців східної і західної Німеччини.

Ключові слова: етнічний стереотип, соціальна ідентичність, гумористичний текст, мешканець східної і західної Німеччини.

VERBALIZATION OF ETHNIC STEREOTYPES IN GERMAN COMIC TEXTS: SEMANTIC ASPECT

The article deals with the ethnic stereotypes in the German comic texts. The ethnic stereotypes have always been in the scope of interest of social linguists. The assumption has been that information about out-groups coming from group sources is always influenced by the group's values, ideology, beliefs and goals. The definitions of an ethnic stereotype and social identity have been given. It was claimed that some ethnic stereotypes may have been accurate at one point in history and then persisted while the culture changed. The attention to the function of language in the formation and change of cultural stereotypes has been directed. Ethnic jokes and humour as representatives of ethnic stereotyping have been presented. They reflect real national values, which may emerge from historical events. The social reasons of negative stereotypes functioning in German ethnos have been indicated. The application of the semantic analysis of comic texts has allowed to allocate lexemes, which reflect stereotypic representations about inhabitants of east and western Germany.

Keywords: ethnic stereotype, social identity, comic text, inhabitant of east and western Germany.

ВЕРБАЛИЗАЦИЯ ЭТНИЧЕСКИХ СТЕРЕОТИПОВ В НЕМЕЦКИХ ЮМОРИСТИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ: СЕМАНТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Статья посвящена стереотипам в немецких юмористических текстах. Представлено определения этнического стереотипа и социальной идентичности, определено исторические и социальные предпосылки возникновения стереотипов в немецком обществе, очерчено роль этнических шуток в вербализации стереотипов. Применение семантического анализа юмористических текстов позволило выделить лексемы, которые вербализуют стереотипные представления о жителях восточной и западной Германии.

Ключевые слова: этнический стереотип, социальная идентичность, юмористический текст, житель восточной и западной Германии.

Стереотипи виконують важливу функцію зміцнення національної ідентичності. Вони були і залишаються цікавим об'єктом дослідження соціологічних дисциплін і лінгвістики. Стереотип визначали як зафіксоване в свідомості, спрощене і вибіркове уявлення (В. Ліппман) і описували в контексті різних соціальних відношень (М. Шериф, Г. Теджфел). Не менш продуктивними є дослідження мовних стереотипів С. Бартмінскі, В. Телії.

Мета статті – виявити семантичне наповнення стереотипів про східних і західних німців, вербалізованих у німецьких гумористичних текстах та їхню кореляцію з ціннісними установками німецького етносу.

Дискусія про етнічні стереотипи передбачає вивчення гумористичних текстів, які свідчать про існування процесу стереотипізації в мовленні. У жартах використовуються етнічні стереотипи, коли представник іншої групи опиняється в глузливій ситуації. Етнічні жарти стають популярними на хвилі соціальних змін, вони відображають справжні національні цінності, які виникають на тлі історичних подій, наприклад, конфліктів між етнічними групами.

Опис етнічних стереотипів передбачає усвідомлення їхньої належності до соціальних стереотипів. Соціальні стереотипи визначаються у соціальній психології як когнітивні або ментальні уявлення про соціальну групу та її представників. Вони мають символічну й ідеологічну природу. Різноманітність переконань включає поняття про поведінку, цінності, риси типових членів групи. Якщо індивід активує уявлення про групу, до якої він належить, мова йде про автостереотип [2, с. 144].

Осягнення природи будь-якого стереотипу неможливе без застосування теорії соціальної ідентичності Г. Теджфела і Дж. Тернера, яка стала найбільш впливовою у сфері міжгрупового спілкування. Вона має за основу твердження, що соціальне середовище поділене на групи і соціальні категорії, які виражають наміри та орієнтацію своїх членів. Соціальна ідентичність була визначена як частина процесу самооцінки індивіда, що походить від його усвідомлення належності соціальної групи разом з ціннісною і емоційною значущістю цього членства [7, с. 363].

Відповідно до цієї теорії поняття соціальної ідентичності є тривимірною структурою з такими складниками: пізнавальний (усвідомлення належності до групи); оцінний (цінності, властиві групі); емоційний (переживання, пов'язані з цим фактом).

Нині цікавим для дискусії про етнічні стереотипи видається домінування когнітивного погляду з декларацією про те, що етнічна група – це категорія, до якої індивід себе відносить, і тому вона відіграє значну роль в узгодженні думок стосовно певної інформації і самооцінки. Г. Теджфел вважає, що наше відношення до різних категорій є від природи асиметричним. Категоризація людей відповідно до їхньої етнічної або національної приналежності впливає на судження про їхні особливості. Таке асиметричне відношення веде до виникнення національних або етнічних стереотипів: загальна характеристика людей, які належать до однієї категорії, і мають особливості, що відрізняють їх від інших категорій.

Отже, стереотипізація є природною упорядковувальною функцією індивідуальної та суспільної свідомості. Стереотипи полегшують сприйняття реальності, тому що вони спрощують складності, які роблять людей унікальними. Таке спрощення відображає також важливі переконання і цінності. Поеднання двох особливостей означає, що етнос має серйозні підстави спонукати людей відповідати стереотипам, тобто заохочувати їх діяти за образом, який культура вже має про них, і таким чином виконувати свої соціальні ролі. Д. Бар-Тал запропонував всебічну й інтегральну модель стереотипічного формування змісту та змін, що переважно стосуються національних і етнічних стереотипів, для розширення нашого розуміння міжетнічних відносин, зумовлених стереотипічним змістом, яким дві сторони відносин оперують [2, с. 148].

Етноцентрична модель поведінки є тенденцією сприймати іншу групу на підставі їхньої несхожості. Така тенденція особливо проявляється, коли інша група має очевидні відмінності й викликає зневагу і страх. Важливу роль в формуванні

й зміні стереотипів відіграє мова як один з важливих каналів соціальної комунікації. Мова, яка використовується в політичній, соціальній, культурній і освітній сферах, активує стереотипи, виражає їх, впливає на відстань для спілкування між групами, зачіпає емоційні реакції членів групи по відношенню до інших. Інформація про представників інших груп формується через призму своїх цінностей, ідеології, переконань і цілей. Таке твердження передбачає, що характеристика інших груп через визначені канали комунікації не повинна сприйматися лише як вираження стереотипічного змісту. Він насправді відображає ідеали групи, скеровуючи надану інформацію, і є невіддільним від соціальних факторів [2, с. 148].

Найвизначнішу роль у формуванні стереотипу, окрім зовнішніх факторів, відіграють особисті погляди. Особисті судження мають вплив на розпізнавання і тлумачення інформації, що призводить до індивідуальних відмінностей: у результаті пізнавальної діяльності індивіди демонструють різне розуміння тієї самої інформації. Факторами такого впливу виступають: особисті знання, пізнавальні навички, мова, цінності, ставлення, спонукання, індивідуальність. Через особисті пізнавальні упередження індивіди недооцінюють або переоцінюють фактичний зв'язок між певними характеристиками або групами. Вони вибірково опрацьовують інформацію і переривають цей процес на власний розсуд на шляху до формування стереотипічного змісту. У даному контексті висловлюється припущення, що високоосвічені люди культивують більш диференційований погляд на іншу групу, зберігаючи різноманітні смисли, навіть суперечливого характеру. І навпаки, люди менш освічені сприймають іншу групу спрощено, поверхнево, схилившись до загалом позитивного або негативного змісту [3, с. 515].

Образи і автостереотипи утворюють уявне «ми», яке стає релевантним у різних суспільних сферах для окремої людини, групи, покоління або регіону. Поняття «Ми-образ» корелює з антропогенним базовим шаблоном, який стає соціальним принципом впорядкування в усіх культурах впродовж їхньої історії. Це парадигматичний концепт символічного самоусвідомлення в колективних образах соціального формування і культурного протиставлення [4, с. 2].

Після возз'єднання німецького народу спілкування між представниками різних частин країни відбувалося через призму стереотипів, які виявляють низку культурних особливостей, зумовлених історичними подіями і соціальними умовами. Визначальною видається зміна самоідентифікації з суспільства цінностей (Wertegesellschaft) на мобільне суспільство (Bewegungsgesellschaft). Такий перехід визначив прийняття консервативними німцями нових цінностей, існування іншого мислення, що призвело до відчуження у суспільстві й декларування нового «Ми-відчуття»: культурна лаконічність по відношенню до альтернатив у мові, ідеях та естетиці [4, с. 24].

Відсутність однорідності у суспільстві була зумовлена також примусовим його поділом на дві держави, що призвело до поглиблення протиріч. У західнонімецькому суспільстві спостерігалась тенденція невпевненості і намагання бачити «вороже» через близькість до соціалізму НДР. Відповідно такі соціальні атрибути, як джинси, «кока-кола» і іншомовна музика вважалися у східнонімецькому суспільстві зрадницькими показниками ненімецького. Після того як дві країни зробили власний німецький народ, який залишався пов'язаний історією і культурою, але віддалився у цінностях і мисленні, ворожим, колективна пам'ять складалась інакше. Первинні форми спільної «культурної» пам'яті залишалися, якщо мова йшла про німецьку класичну культуру або про спільну схильність до народної пісні, пива або футболу. Проте на комунікативному рівні спостерігалось відчуження, глибокі культурні та поведінкові розбіжності [4, с. 24]. Свідченням такого твердження слугують такі лексеми-лакуни: *das Kollektiv* – на позначення групи людей, які разом працюють (у соціалістичних країнах); *der Broiler* – переважно в східній Німеччині, на позначення курки-гриль [10].

Категоризація за двома соціальними групами східних та західних німців вербалізується у взаємодоповнювальних лексемах, наприклад: *Ossi* – слово виникло після об'єднання країн по аналогії з лексемою *Wessi*, яка спочатку позначала громадянина західної Німеччини, але не стосувалася мешканців західного Берліна. Обидві лексеми мають пейоративне значення, що особливо проявляється у складних іменниках. Лексема *Besserwessi* характеризує громадянина західної частини Німеччини, який повчально поводить себе в питаннях політики та економіки, наприклад: *Und die «Protesthaltung gegen die Besserwessi und ihre Demokratie» ist dann vielleicht nur der gewöhnliche Protest der Kolonisierten gegen die Kolonialherren* [9]. Лексична одиниця *Jammerossi* називає східного німця, який має звичку скаргитися. Існування цієї лексеми пов'язано з образом вимогливого, незадоволеного мешканця нових земель, наприклад: *Es gibt in ihrer Klasse keine Jammerossis mehr, eher Handlungssissis* [9].

Возз'єднанням двох німецьких держав була зламна ситуація, в якій східні й західні німці налагоджували особисті зв'язки після сорокарічного розділення. Східні німці повинні були упоратися з новим суспільним ладом в їхньому повсякденному житті, а західні німці – з їхніми новими співгромадянами, наприклад: *Warum haben Ossis 42 Knochen mehr als Wessis? Weil ihr Gehirn noch mechanisch arbeitet* [11]. Лексема *mechanisch* є ключовою у уявленні про сповільнений соціальний і технічний розвиток східної Німеччини.

Етнічні жарти часто спрямовані на меншини в межах певного регіону або на людей з сусідніх областей. Поширений формат цих жартів – дурна людина з типовим характером, обрана для знущання, знаходиться в центрі уваги. Такі жарти є обоюдопільними з групою, над якою знущаються, і можуть змінюватись в залежності від регіону. Відкритим залишається питання про те, чи етнічні жарти сприймаються як акт агресії проти спільноти, чи їх не варто сприймати серйозно. Зазвичай мова йде про «етнічну перевагу гумору» там, де етнічні стереотипи в даний момент переважають. Змістове наповнення жартів на тему «Ossi–Wessi» свідчить про те, що популярними є гумористичні тексти про східних німців.

Дослідження стереотипів і їхньої мовної реалізації, проведене М. Рот на основі записаних інтерв'ю в період з 1993 по 1996 у західній і східній частині Берліну, мало на меті зафіксувати соціальний перелом після об'єднання німецьких держав. В результаті проведеного експерименту були визначені такі стереотипи про східних німців: «непрацюючий», «невпевненість», «залежність», «вороже ставлення до іноземців», «непривітність» [5], наприклад: *Beim Friseur im Osten: «Das Rasieren bei Ihnen kostet seit der Wende deutlich mehr!» «Na klar, die Gesichter sind ja auch länger geworden»* [11]. Вживання фразеологізму *ein langes Gesicht* натякає на розчарованість східних німців після возз'єднання.

Використання східними німцями діалектів на противагу «літературній німецькій мові» в західній частині Німеччини [5] є також причиною існування стереотипів про відмінність у мові, наприклад: *Warum nennen die Ossis die Wessis, Wessis? Weil sie Spezialisten nicht sagen können* [11].

Уявлення про відсталість, незнання сучасних умов проживання втілюються в жартах завдяки порівнянню східних німців з мавпами і вживанню лексеми *die Banane*, наприклад: *Warum können die Ossis nicht vom Affen abstammen? Weil es Affen nicht 40 Jahre lang ohne Bananen ausgehalten hätten; Wie funktionierte früher ein Ossi-Kompass? Man legte eine Banane auf die Mauer und dort wo abgeissen wurde war Osten!* [11]

Така негативна характеристика була відповідно збалансована на адресу західних німців. З 1991 року політики активно критикували своїх сусідів у засобах масової інформації, виступаючи проти односторонньої вимоги до громадян східної Німеччини вчитися задля її реформування [6, с. 544]. Звідси випливає приписування західним німцям таких стереотипів:

«зарозумілість», «егоїзм», «орієнтація на споживання», «стриманість» [5], наприклад: *Was erhält man, wenn man einen Ossi mit einem Wessi kreuzt? Einen arroganten Arbeitslosen* [11].

У центрі уваги постало питання про колективну ідентичність та розрізнення свого і чужого. Інтерактивне використання моделі «свій/чужий» пов'язане з певними правилами. Вона працює успішно, коли учасники комунікації узгоджено займають протилежні сторони. Наприклад, під час подорожі у відпустці за кордоном людина приймає на себе роль чужого з готовністю пристосовуватись і вчитись. Роль «свого» передбачає не пристосування до уявлень про звичне і правильне, а виконання функції наставника по відношенню до «чужого». Такий розподіл ролей буде спотворений, коли «чужий» виступає вчителем, а «свій» тими, хто потребує інформування. Така ситуація відповідає становищу східної частини Німеччини. Необхідність перевчатися у всіх сферах життя породжувала відчуття відчуженості, представники західної Німеччини сприймалися як втілення ворожого зразку поведінки і загрозливих вимог пристосування [6, с. 546].

Семантичний аналіз відібраних жартів показує актуальність лексеми *die Mauer*, яка виступає символом роз'єднання німецького народу: *Was war des Ossis Lieblingssport? Bobfahren: «Links ne Mauer, rechts ne Mauer und immer bergab»; Warum lächeln die Chinesen die West-Deutschen immer so an? Weil die Chinesen die Mauer noch haben* [11]. Проведення паралелей з Великою китайською стіною свідчить про ностальгію західних німців за тими часами, коли стіна перешкоджала їхньому спілкуванню з мешканцями східних земель.

У поданих нижче гумористичних текстах знаходиться підтвердження ідея про те, що стереотипи – це узагальнене уявлення про моральний, розумовий стан і поведінку представників різних етнічних груп [1, с. 24], наприклад: *Was ist der Unterschied zwischen einem intelligenten Ossi und einer intelligenten Blondine? Es gibt keinen, beide hat man noch nie gesehen; Was ist der Unterschied zwischen einem Fuchs und einem Wessi? Der Fuchs ist schlau und stellt sich dumm – der Wessi macht es anders rum* [11]. Завдяки порівнянню східного німця з блондинкою, а протиставлення західного німця лисиці створюється обопільний образ нерозумної людини.

Семантичне наповнення стереотипів про східних та західних німців у гумористичних текстах відзначається негативним характеристиками міжособистісних відносин, які були зумовлені історичними подіями. Аналізовані стереотипи мають негативні атрибутивні ознаки, що підтверджується вживанням лексем з пейоративним значенням. Подальше дослідження стереотипів має на меті вивчення їхньої вербалізації у німецьких публіцистичних текстах.

Література:

1. Фролова О. Етнічні стереотипи в комунікативному полі особистості / Ольга Фролова. – Бердянськ: Бердян. держ. пед. ун-т, 2014. – 135 с.
2. Ajtony Z. Ethnic Stereotypes – Impediments or Enhancers of Social Cognition? / Zsuzsanna Ajtony // Acta Universitatis Sapientiae, Philologica. – 2011. – №3. – P. 134–155.
3. Bar-Tal D. Formation and change of ethnic and national stereotypes: An integrative model / Daniel Bar-Tal // International Journal of Intercultural Relations. – 1997. – №21. – P. 491–523.
4. Kaschuba W. Deutsche Wir-Bilder nach 1945: Ethnischer Patriotismus als kollektives Gedächtnis? [Електронний ресурс] / Wolfgang Kaschuba. – Режим доступу до ресурсу: kaschuba.com/texte/kaschuba_wir_bilder.pdf.
5. Roth M. Stereotype in gesprochener Sprache. Narrative Interviews mit Ost- und Westberliner Sprechern 1993 – 1996 / Marita Roth. – Tübingen : Stauffenburg, 2005. – 279 S.
6. Schneider W.L. Überhebliche Wessis – (n)ostalgische Ossis : strukturelle Prämissen kollektiver Devianzzuschreibungen in der Beziehung zwischen Ost- und Westdeutschen / Wolfgang Ludwig Schneider // 27. Kongreß der Deutschen Gesellschaft für Soziologie – Gesellschaften im Umbruch : Sektionen und Arbeitsgruppen. – Opladen : Westdt. Verl., 1995. – S. 544–547.
7. Tajfel H. Differentiation between Social Groups / Henri Tajfel // The Discourse Reader. – 1999. – P. 346–366.

Джерела ілюстративного матеріалу:

- «Besserwessi» und «Jammerossi» – Ost-West-Vorurteile noch immer stark verbreitet. [Електронний ресурс] // Spiegel-Online. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.spiegel.de/>.
 Das Digitale Wörterbuch der deutschen Sprache [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.dwds.de/>.
 Duden–Online [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.duden.de/>.
 Witze [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.andinet.de/>.

УДК 378.013,2:81'243

О. В. Дядченко,

Мукачевський державний університет, м. Мукачів

ІНШОМОВНА ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ДО МІЖКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

У статті висвітлено сучасні концепції навчання іноземної мови у вищих навчальних закладах нефілологічного профілю. Обґрунтовано методологічні засади іншомовної підготовки студентів нефілологічних спеціальностей до міжкультурної взаємодії.

Ключові слова: концепція, методологія, навчання іноземної мови, студенти нефілологічних спеціальностей, міжкультурна взаємодія.

FOREIGN LANGUAGE PREPAREDNESS OF NON-PHILOLOGICAL STUDENTS FOR INTERCULTURAL CO-OPERATION

In the article modern concepts of teaching foreign languages for specific purposes are highlighted. Methodological basics of the English language readiness for intercultural cooperation of students of non-philological specialities are confirmed.

Key words: concept, methodology, teaching foreign languages, students of non-philological specialities, intercultural cooperation.

ИНОЯЗЫЧНАЯ ПОДГОТОВКА СТУДЕНТОВ НЕФИЛОЛОГИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ К МЕЖКУЛЬТУРНОМУ ВЗАИМОДЕЙСТВИЮ

В статье освещены современные концепции обучения иностранному языку в высших учебных заведениях нефилологического профиля. Обоснованы методологические принципы иноязычной подготовки студентов нефилологических специальностей к межкультурному взаимодействию.

Ключевые слова: концепция, методология, обучение иностранному языку, студенты нефилологических специальностей, межкультурное взаимодействие.

Активні інтеграційні процеси в європейських країнах, приєднання України до Болонського процесу, завдання якого спрямовані на створення відкритого європейського простору вищої освіти, впровадження загальноєвропейських стандартів підготовки конкурентноздатних фахівців зумовили виділення іншомовної підготовки студентів нефілологічних спеціальностей як складника фахової підготовки випускників українських університетів.

Іншомовна підготовка студентів нефілологічних спеціальностей передбачає володіння випускниками університету сформованою мовною, мовленнєвою та соціокультурною компетенціями, що передбачено Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти, де сказано, що «лише шляхом кращого оволодіння сучасними європейськими мовами можна полегшити спілкування та взаємодію між європейцями з різними рідними мовами заради підтримки європейської мобільності, взаєморозуміння і співпраці, та подолати упередження й дискримінацію» [2, с. 17]. Відповідно до цих Рекомендацій щодо рівня володіння іноземною мовою студенти вищих навчальних закладів повинні «володіти уміньми вільно висловлюватися без суттєвої витрати часу на пошук адекватних мовних засобів у процесі досягнення ними соціальних, академічних і професійних цілей» [2, с. 24].

Під міжкультурною взаємодією маємо на увазі готовність і здатність випускника університету до адекватної співпраці з представниками інших культур. Простеживши трансформацію поняття «міжкультурна комунікація – міжкультурна взаємодія» відмітимо, що спочатку міжкультурне спілкування сприймалося виключно на вербальному рівні, і тільки з бурхливим розвитком міжнародних зв'язків та залученням усе більшої кількості людей до міжнародної співпраці в науковий обіг увійшло поняття міжкультурної взаємодії.

Проблеми англomовної підготовки студентів до міжкультурної взаємодії почали досліджуватись як зарубіжними, так і вітчизняними вченими наприкінці ХХ – початку ХХІ століття, але переважна більшість наукових пошуків присвячувалась формуванню міжкультурної компетенції студентів-філологів, майбутніх учителів іноземної мови, перекладачів та спеціалістів з комунікативної лінгвістики. Так, у США П. С. Адлер досліджував питання культурної ідентифікації особистості, М. Байрам та М. Флемінг – інтеркультурні перспективи навчання мови, М. Дж. Беннет – базисні концепти міжкультурної комунікації. Російські вчені ввели в науковий обіг низку понять, що наразі використовуються для характеристики процесу міжкультурної взаємодії: Ю. М. Караулов увів поняття «мовної особистості», Ю. І. Пассов – поняття «іншомовної грамотності», В. В. Сафонова – іншомовної соціокультурної компетенції, П. В. Сисоєв – поняття «полікультурної особистості» тощо. Українські методисти (О. Б. Бігич, С. Ю. Николаєва, Т. О. Пахомова, Н. К. Склярєнко та ін.) розробляють концепцію та основні положення для підготовки студентів до міжкультурної взаємодії. Однак, роботи цих дослідників традиційно стосуються тих, хто вивчає іноземну мову як фахову дисципліну. Водночас проблема підготовки студентів нефілологічних спеціальностей до міжкультурної взаємодії не може вважатись достатньо дослідженою, оскільки вона почала привертати увагу науковців лише в останні десятиліття, і кількість публікацій з цієї проблеми обмежена. Тому темою нашого дослідження обрано англomовну підготовку студентів нефілологічних спеціальностей до міжкультурної взаємодії.

Мета статті – виявити об'єктивні суперечності у навчанні професійної англійської мови, висвітлити сучасні концепції навчання іноземної мови за професійним спрямуванням та виявити методологічні засади англomовної підготовки студентів нефілологічних спеціальностей до міжкультурної взаємодії.

Завданнями роботи передбачається:

- виявити суперечності, що об'єктивно існують у практиці навчання англійської мови студентів нефілологічних спеціальностей у ВНЗ;
- охарактеризувати концепції англomовної підготовки студентів-нефілологів до міжкультурної взаємодії в методологічному та теоретичному аспекті;
- обґрунтувати методологічні засади англomовної підготовки студентів-нефілологів на змістовному та процесуальному рівні.

Аналіз ситуації щодо реального володіння випускниками українських університетів англійською мовою як засобом міжкультурного спілкування свідчить, що рівень знань мови та сформованості навичок міжкультурної взаємодії студентів-нефілологів не відповідає вимогам сьогодення. Тому в центрі уваги педагогів-дослідників і вчених-методистів постали питання пошуку причин невідповідності рівня іншомовної підготовки студентів запитам суспільства.

У результаті спостереження, вивчення практичного досвіду підготовки студентів нефілологічних спеціальностей у плані оволодіння ними іноземною мовою та аналізу результатів, представлених у дослідженнях вітчизняних учених (Р. О. Гришкова, С. П. Кожушко, Л. І. Морська, О. Б. Тарнопольський, Н. В. Сасенко та ін.), виділено низку протиріч, що об'єктивно існують у практиці навчання іноземних мов студентів нефілологічних спеціальностей у ВНЗ:

- потребу суспільства у фахівцях з вищою освітою, які добре володіють принаймні однією іноземною мовою, і ставлення до іноземної мови як непрофільної дисципліни в більшості вищих навчальних закладів нефілологічного профілю;
- визнання суспільством необхідності підготовки майбутніх спеціалістів до міжнародної співпраці й відсутність відповідних соціально-педагогічних умов для формування й розвитку навичок міжкультурного спілкування;
- необхідність накопичення соціокультурних знань про країни, мова яких вивчається, і невідомість більшості частини викладачів іноземної мови з реаліями сьогоденного життя в цих країнах;
- традиційне вивчення граматики, лексики, навчання перекладу на заняттях та необхідність формування практичних навичок іншомовного спілкування з урахуванням культурологічних знань про країну і мову;
- постійно зростаючу за обсягом і таку, що ускладнюється за змістом лінгвокраїнознавчу інформацію, й недостатню мобільність навчальних планів, методичних посібників та форм підготовки майбутніх фахівців;
- відсутність системного зв'язку між фаховою та іншомовною підготовкою студентів нефілологічних спеціальностей у ВНЗ;
- відсутність прозорості навчальних планів та непоінформованість студентів відносно їх змісту до вступу у вищий навчальний заклад.

Розв'язання цих протиріч вимагає конкретизації концептуальних засад навчання іноземної мови студентів нефілологічних спеціальностей та подальшого вдосконалення іншомовної освіти в таких напрямках:

- теоретичне обґрунтування взаємовпливу фахової підготовки майбутніх спеціалістів та сформованості в них готовності до міжкультурної взаємодії;
- забезпечення єдності теоретичної та практичної підготовки студентів нефілологічних спеціальностей у плані формування їхньої готовності до міжкультурної взаємодії;

• цілеспрямоване впровадження в навчальний процес міжпредметної координації фахової підготовки студентів та вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням.

Подолання виявлених суперечностей у навчанні іноземної мови студентів нефілологічних спеціальностей вимагає пошуку таких концептуальних засад, які уможливили б розробку альтернативних підходів та нових технологій опанування мови одночасно з формуванням у студентів готовності до міжкультурної взаємодії.

Наразі англомовна підготовка студентів-нефілологів послугуються сучасною концепцією іншомовної освіти Ю. І. Пасова [3], яка базується на інтегрованому навчанні мови та культури відповідних країн, на діалозі рідної та іноземної культур. Мета такої освіти – навчання мови через культуру, культури через мову, формування *homo moralis*: людини із совістю, що розрізняє добро і зло, має високі стійкі моральні орієнтири.

Ідея підходу до освіти й виховання з позицій взаємовпливу культур значно поширилась у зарубіжній педагогічній науці наприкінці минулого століття. Одна із сучасних концепцій розвитку постіндустріального суспільства, автором якої є академік С. Квятковський [6], пов'язана із вступом людства в процес формування єдиної планетарної цивілізації, що спрямована на відродження самоцінності кожного індивіда, самоактуалізації людини, формування її як особистості, яка здатна чинити спротив життєвим труднощам. Головна ідея концепції – соціокультурна адаптація людини в світі. Особлива роль у цьому належить іноземним мовам, за допомогою яких і відбувається діалог культур – рідної та іноземної. Іноземна мова в умовах інтенсивних міжнародних контактів стає важливим засобом пізнання дійсності й міжкультурної комунікації та взаємодії.

Англомовна підготовка студентів-нефілологів має свою специфіку, оскільки, відповідно до Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти, навчання іноземної мови, спираючись на загальнодидактичні принципи, відрізняється тим, що головною метою тут виступає не накопичення знань, як це має місце у навчанні інших дисциплін, а «оволодіння студентами діяльністю іншомовного спілкування» [2, с. 48].

Для забезпечення діяльнісного підходу до іншомовного спілкування спираємось на Програму з англійської мови для професійного спілкування (АМПС) [6], призначену для вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку фахівців з різних спеціальностей. Вона укладена вітчизняними фахівцями під егідою Міністерства освіти і науки України за сприяння Британської Ради у 2005 році і надає студентам нефілологічних спеціальностей можливість розвивати іншомовну комунікативну компетенцію і стратегії, необхідні для ефективного навчання та майбутнього професійного спілкування.

Необхідною умовою переходу до навчання мови за цією програмою є відповідність навчання європейським стандартам, що має сприяти порушенню стереотипів у сприйнятті представників іншомовної культури та формуванню у студентів толерантного ставлення до чужої культури та цінностей, стилів життя, норм комунікативної поведінки тощо. Тому, як вважає О. О. Першукова, в процесі підготовки студентів-нефілологів до міжкультурної взаємодії необхідно звернути особливу увагу на теми, що відображають:

- загальноєвропейські цінності: свободу, демократію, права людини в суспільстві;
- повагу до загальноєвропейських законодавчих актів про права людини;
- прагнення до збалансованості інтересів представників різних країн і народів Європи, до проведення спільних акцій, спрямованих на розв'язання екологічних, економічних, соціальних і політичних проблем сучасної Європи і світу;
- відкритість і толерантність до представників інших культур, готовність вивчати традиції і звичаї інших народів;
- відмову від упередженого ставлення до іноземців, готовність знайти взаєморозуміння [5].

Культурологічний підхід до навчання передбачає осмислення культурної динаміки розвитку людства як поліфонії ціннісно значущих норм буття людської спільноти, способів її життя, смислів і структури картин світу, принципів поведінки людей, які складаються в реальному історичному просторі та часі й відображають неповторний соціально-культурний досвід існування спільноти [1]. У контексті такого підходу на змістовному рівні завданням занять з іноземної мови стає розширення культурологічних знань студентів, що передбачає залучення їх до культурних цінностей та формування навичок толерантної поведінки у різних життєвих ситуаціях. Такий підхід створює умови для зосередження уваги студентів на загальнолюдських цінностях, сприяє зростанню інтересу до чужої культури і мови та подоланню культуроцентризму. Зміст навчального матеріалу розглядається з точки зору його культурологічного компоненту та впливу на формування у студента готовності до взаєморозуміння, налаштованості на співпрацю, позбавлення негативних стереотипів у сприйнятті представників інших культур. Упровадження культурологічного підходу до навчання іноземної мови полегшує студентам сприйняття культурно-го різноманіття як норми співіснування культур у сучасних полікультурних спільнотах країн рідної та іноземної мови.

Вивчення курсу «Іноземна мова за професійним спрямуванням» у вищій школі набуває особливої мотивації за умов урахування професійних інтересів студента, його фахової спеціалізації. Через взаємозв'язок навчальних дисциплін на засадах міжпредметної координації іноземна мова дає можливість сформувати у студентів цілісну картину світосприйняття. Ми вбачаємо у міжпредметній координації засіб для подолання штучних меж між окремими системами знань, що засвоюються студентами в процесі вивчення різних дисциплін. Здійснення такої координації передбачає цілеспрямоване використання всього арсеналу форм, методів, прийомів, педагогічних засобів, які допомагають виявити нові можливості їх використання у викладанні різних дисциплін.

Радянський Енциклопедичний словник дає таке визначення поняття «координація»: (від лат. *co* – спільно та *ordinatio* – упорядочення) – взаємозв'язок, узгодження, сполучення, приведення у відповідність [15, с. 634]. Координація в педагогіці – це узгодження навчальних програм за суміжними предметами з огляду на спільність трактування досліджуваних понять, явищ, процесів і часу їхнього вивчення, тобто ретельно розроблений взаємозв'язок навчальних предметів, що сприяє інтеграції знань. Під «міжпредметною координацією» ми маємо на увазі постійний динамічний багатосторонній зв'язок у навчанні іноземної мови за професійним спрямуванням та фахових дисциплін, що виступають замовниками спеціальної лексики, необхідної для іншомовного професійного спілкування, якого мають навчити викладачі на заняттях з іноземної мови.

На процесуальному рівні міжпредметна координація вимагає дотримання відповідними кафедрами і окремими викладачами певних правил і процедур:

- з'ясування змісту навчальної фахової дисципліни та виділення її міжкультурних аспектів;
- випереджаюче вивчення професійно спрямованого матеріалу рідною мовою для того, щоб викладачу англійської мови не перебарити на себе функції викладання профільних дисциплін, у чому він не є фахівцем;
- коригування навчальних планів для забезпечення послідовності вивчення професійно значущих тем рідною та іноземною мовами;
- проведення інтегрованих занять з профільних дисциплін рідною та англійською мовами з використанням видів навчальної діяльності, характерних для занять з іноземної мови (моделювання ситуацій, кооперативне навчання, робота в парах, відповіді у вигляді презентацій, дискусії тощо).

Міжпредметна координація є дієвим засобом укріплення взаємозв'язків у навчанні фахових дисциплін та англійської мови за професійним спрямуванням. Вона також допомагає студенту краще зрозуміти взаємозалежність речей і подій у глобалізованому світі, сприяє цілісному сприйняттю навколишнього середовища. Міжпредметна координація створює умови для актуалізації знань студентів у різних наукових галузях, спонукає до пошуку нової цікавої інформації щодо життя, ведення бізнесу, манери вирішення різнопланових проблем у культурах різних народів. Вона дає змогу кожному студенту відчувати себе дослідником, долучитись до реалій раніше не відомої, чужої культури.

Підсумовуючи викладене вище, зазначимо, що у відповідь на підвищення вимог суспільства до рівня володіння іноземною мовою випускниками українських університетів, зростання конкуренції на європейському ринку праці, глобальні кризові явища, у вітчизняній педагогічній науці відбуваються процеси інтенсивного пошуку таких підходів і методик навчання іноземної мови, які б забезпечили реальну готовність випускників з вищою освітою до міжкультурного спілкування та взаємодії.

Література:

1. Гришкова Р. О. Методика навчання англійської мови за професійним спрямуванням студентів нефілологічних спеціальностей. : навч. посібник. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2015. – 220 с.
2. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Наук. ред. укр. вид. С. Ю. Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.
3. Пассов Е.И. Коммуникативное иноязычное образование. Концепция развития индивидуальности в диалоге культур. – Липецк: ЛГПИ – РЦИО.- 2000.-216 с.
4. Квятковский Стефан. Меморандум Європейської комісії «Навчання протягом усього життя» // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: Науково-методичний журнал.- К., 2002. – Вип.3 (7). – С. 11–19.
5. Програма з англійської мови для професійного спілкування. Кол-в авторів: Г. Є. Бакаєва, О. А. Борисенко, І. І. Зуєнок та ін. – К.: Ленвіт, 2005. – 119 с.
6. Першукова О. О. Переосмислити мету // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2004. – № 4. – С. 116–122.
7. Советский энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1982. – 1271 с.

УДК 811.111:81'37

Н. М. Єрмакова,

Запорізький національний університет, м. Запоріжжя

ФУНКЦІОНУВАННЯ АНГЛОМОВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З ДЕРИВАТАМИ ЄВРИСЕМИ THING

В анотованій статті розглянуто особливості функціонування фразеологічних одиниць з похідними словами широкозначної лексики (єврисеми) THING в англійській мові. Акцентовано на здатності цих дериватів зберігати високий ступінь референтної віднесеності у складі фразеологізмів, і визначено саме типи референтів цих фразеологічних одиниць.

Ключові слова: дериват, єврисемія, референтність, фразеологізм.

FUNCTIONS OF ENGLISH PHRASEOLOGISMS WITH THE DERIVATIVES OF THE EURYSEME THING

The article summarized is focused on the functional specifics of English set expressions based on the derivatives of the euryseme thing. Special attention is devoted in our research to the ability of these derivatives (as a part of the phraseological units) to render the high degree of referential correlation.

The analysis of the semantic structure of the phraseological units created on the basis of eurysemic derivatives enabled us to reveal the presence in their semantic structure of general concepts as well as the potential to the variability of general sense in the process of functioning in the given text. It also makes possible to define the functional range of the set expressions analyzed and to come to the conclusion that the latter are capable to represent all types of referents.

At the same time, the phraseological units of eurysemic derivatives can acquire the traits of mono-, poly- and multireference. Mention should be made that the referential correlation of the phraseological unit may be independent of the referential correlation of the eurysemic derivative itself, and thus the own referential correlation of the phraseologism is formed. On the other hand, the referential correlation of the phraseological unit may be entirely or partially determined by the eurysemic derivative, namely by the certain coincidence of the referential types of the derivative and the whole phraseologism.

Key words: derivative, eurysemy, reference, phraseologism.

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ С ДЕРИВАТАМИ ЭВРИСЕМЫ THING

В аннотированной статье рассмотрены особенности функционирования фразеологических единиц с производными словами широкозначной лексики (эврисеми) THING в английском языке. Сделан акцент на способности этих дериватов сохранять высокую степень референциальной отнесенности в составе фразеологизмов, и определены сами типы референтов этих фразеологических единиц.

Ключевые слова: дериват, эврисемия, референтность, фразеологизм.

Постановка проблеми. З сучасними темпами розвитку, наука не стоїть на місці і намагається розв'язувати все більше проблем, в тому числі і в лінгвістиці. Розумінню сутності й природи мови як символічного явища присвячували і продовжують присвячувати свої дослідження вчені багатьох наук минулого та сьогодення. Однією з очевидних властивостей слів будь-якої мови є неоднозначність, яка є результатом історичного процесу розвитку мови і проявляється у різноманітні форм, однією з яких є широкозначність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Категорія широкозначності була й залишається предметом уваги мовознавців, починаючи з середини минулого століття. У лінгвістиці кінця XX – початку XXI ст. проблемою широкозначності в англійській мові займалися цілий ряд вчених [див. напр. 1; 2; 3; 4; 5; 6; 7]. В сучасному мовознавстві точаться дискусії навколо питання чи вважати єврисемію окремою автономною лексико-семантичною категорією [1; 4; 8; 9]; розглядати її як один з лексико-семантичних варіантів полісеманта [5; 6], чи характеризувати як різновид моносемії з широким обсягом денотату [10, с. 77].

Під **широкозначністю (єврисемією)** ми розуміємо здатність слова, маючи одне узагальнене значення (денотат), співвідноситись з різними об'єктами мисленнєвої діяльності людини (референтами), як з одиничними предметами, так і з класами явищ, що виділяються за різними критеріями. Тобто, **широкозначне слово (єврисема)** має широку семантичну

референцію, а конкретний зміст цієї мовної одиниці реалізується через звуження позначеного ним поняття, а саме уточнюється, але не змінюється в умовах мовлення (певного контексту).

Незважаючи на різність поглядів, лінгвісти певною мірою визначили специфіку явища широкозначності в мовознавстві, з'ясували критерії розмежування еврисемії від полісемії, встановили, що до широкозначних лексем можна відносити лексеми різних частин мови, а також проаналізували особливості їхнього функціонування в різних мовах. Деякі дослідники в своїх працях вказують на різний ступінь широкозначності еврисем, але не піддають це фундаментальному аналізу [див. напр. 11].

Ми, в свою чергу, визначили, що еврисемічні одиниці мають досить широкий діапазон референтів і характеризуються різними ступенями референтної віднесеності, які раніше не були досліджені і були нами проаналізовані в наших попередніх публікаціях.

Тому, **актуальність дослідження** зумовлена проблемністю лінгвального явища широкозначності, відсутністю фундаментальних розвідок референтної віднесеності ФО з дериватами еврисемічної одиниці *thing* в англійській мові.

Метою нашої роботи є проаналізувати типи референтів ФО, створених на базі дериватів слова *thing*.

Згідно поставленої мети передбачається розв'язання таких завдань:

- 1) окреслити типи референтів широкозначної субстантивної лексеми *thing* в англійській мові;
- 2) розкрити особливості функціонування дериватів у вигляді похідних слів еврисемі *thing* в складі ФО в англійській мові;
- 3) визначити ступені референтної віднесеності ФО еврисемічних дериватів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Еврисеми характеризуються широкою референтною віднесеністю, яка може розповсюджуватись на безліч об'єктів реальної дійсності (референтів). Це дозволило нам визначити, що, при наявності спільних якостей, еврисеми не є однорідними в плані своїх екстенсціональних зв'язків і ми умовно виділили високий, середній та низький ступені референтної віднесеності широкозначних субстантивних лексем англійської мови.

Особливої уваги, на нашу думку, заслуговує ступінь *високої референтної віднесеності*, на якому ми зосередимось в даній статті, і до якого включено тільки одне слово *thing*, яке вважається найбільш широкозначною субстантивною лексемою в англійській мові, бо має абстракцію більш високого порядку та здатна співвідноситись з абсолютною безліччю референтів (навіть поза сферою їхнього безпосереднього категоріального значення). Тобто, слово *thing* може позначати різні **типи референту**, а саме: **абстрактні поняття** (*I'll tell you a thing* [20, с. 234]); **живі істоти** (*It's truth that boys are dirty things, poor little thing* [15, с. 1500]); **предмети реальної дійсності** (*What's the thing in your hand? It's the strangest thing, you know. To pack up one's things* [17, с. 1623]); **події** (*That shooting was a terrible thing. Things changed greatly in the course of a year* [20, с. 235]); **дії** (*To do one's own thing. To let things go hang* [15, с. 1500]).

Принагідно зазначимо, що раніше ми проаналізували деривати з базовою еврисемічною лексемою *thing* (*something, anything, everything, nothing*) і виявили, що коли вони виступають в якості іменника, вони можуть в різній мірі представляти всі типи референту, що й сама окремо взята еврисема *thing*, за виключенням позначення живих істот похідною одиницею *anything*. Предметом нашої уваги у цій статті виступають ФО, створені на базі вище зазначених дериватів та їхній вплив на референтну віднесеність ФО, до складу яких вони входять.

В процесі дослідження було помічено, що ФО з дериватами еврисемі *thing* за ступенем своєї референтної віднесеності можуть бути «монореферентними», які в силу своїх семантичних особливостей позначають лише якийсь один з типів референтів, «поліреферентними», які можуть означати більше ніж один референт, і «мультіреферентними», що можуть імплікувати всі типи референту (абстрактні поняття, живі істоти, предмети реальної дійсності, події, дії).

Також було визначено, що є випадки, коли референтна віднесеність ФО не залежить від референтної віднесеності еврисемічної похідної одиниці як такої. При цьому дериват нібито «розчиняється» у ФО і тільки сама ФО представляє якийсь тип референту як єдиний, неподільний і цілісний за значенням вислів, який в цілому не є сумою значень слів, що входять до нього.

Коли референтна віднесеність ФО повністю або частково зумовлена еврисемічним дериватом і, відповідно, дериват у складі ФО зберігає свою широку референтну віднесеність, позначаючи ті ж самі типи референту, як і окремо взята лексема. В таких випадках ФО представляє собою просто сталий зворот мовлення, значення якого повністю або частково зумовлено всіма його складовими.

Спочатку розглянемо типи референту, що можуть репрезентувати монореферентні ФО, в склад яких входить похідна одиниця *something*, і референтна віднесеність яких не залежить від референтної віднесеності цього деривата як окремо взятої лексеми. До таких ФО належать такі мовні одиниці:

– ***something on the ball*** вказує на тип референту «**абстрактні поняття**» і позначає в широкому сенсі розумові здібності людини (а саме кмітливості), що демонструють такі контексти, як: *I'd help a guy with something on the ball* [14];

– ***something short*** означає референт «**предмети реальної дійсності**», вживається в розмовній мові і набуває жартівливої конотації позначаючи міцні спиртні напої (натяк на скороченість назв: brandy, grog, rum, whisky) в контекстах типу: *She always had a drop of something short in her tea* [18];

– ***be up to something*** («замислити щось недобре»), ***think oneself something*** (*think something of oneself*) («бути високої думки про себе») представляють тип референту «**дії**», що репрезентують контексти типу: *She looked different somehow and she might just be up to something* [12], *Young Hadoway thinks something of himself. He's getting too high and mighty for me* [19].

До поліреферентних ФО ми відносимо такі одиниці, як ***a little something***, яка може представляти майже всі типи референту, за виключенням живих істот, що можна простежити розглянувши наступні контексти, де вона позначає **абстрактні поняття**: *And then, I liked having nice little teas served to me for a change; to have Wilson taking care of me and treating me like a lady – because there was a little something between us* [12], де вочевидь мають на увазі почуття; **предмети реальної дійсності**: *It was just a little something to hang on her Christmas tree this year, a pair of silver earrings* [12], де конкретно вказуються срібляні сережки; **події**: *In fact I'll get him to organise a little something for me straightaway* [12], де зрозуміло, що організувати можна лише якусь подію або дійство; **дії**: *Possibly it might have something to do with interoperability at the class library level or maybe a little something for OMG's next RFT on services* [12].

В усіх цих контекстах ФО ***a little something*** представляє собою сталий зворот мовлення, значення якого повністю зумовлено всіма його складовими, а його референтна віднесеність певною мірою збігається з референтною віднесеністю самого еврисемічного деривату.

Мультіреферентні ФО представляють ФО, які, в силу своїх семантичних можливостей, можуть імплікувати всі типи референту, визначити які можна тільки завдяки контексту. До таких ФО належить одиниця ***something or other*** («щось, дещо»), яка може посилається на **абстрактні поняття**: *I would guess that the 'something or other' are negatively charged ions*

of fluorine, chlorine and maybe oxygen [12]; **живі істоти**: *That boy there, Stefan something or other, he plays the fiddle...* [12]; **предмети реальної дійсності**: *Remember your dad putting in a big huge something or other which we never did find out what it was, and it's an ugly little specimen* [12]; **події**: *You come to this seminar or something or other* [12]; **дії**: *I do not however think the engine when running has any wear problems to cause low oil pressure and have some vague thought that when a remote oil filter is fitted high up you have to remove the pressure release valve or do something or other* [12].

Тепер розглянемо контексти вживання ФО з дериватами *anything, everything*, коли вони функціонують в якості іменників. Що стосується лексеми *anything*, то є лише одна така ФО – *anything but*, яка може репрезентувати майже всі типи референту (поліреферентність), за виключенням референту «предмети реальної дійсності»: *It is anything but a secret* [13, с. 28] (абстрактне поняття); *He is anything but a scholar* [18] (жива істота); *«Did you enjoy your holiday?» «Anything but»* [14] (подія); *«Does she love you?» «Anything but»* [19] (дія).

Лексема *everything* взагалі входить до складу тільки однієї ФО *and everything*, який може репрезентувати будь-який тип референту (що також вказує на його поліреферентні можливості), за виключенням подій. Так, **абстрактні поняття** представлено в таких контекстах, як: *She was very worried about her job and everything* [14]. **Живі істоти** можна відслідковувати в реченнях на кшталт: *I mean he keeps these, what do you call them, what do you call them diggers and everything?* [12]. **Предмети реальної дійсності** демонструють такі випадки, як: *Food is fresh, and everything from soups to sweets is home-made* [12]. **Дії** чітко представляє наступний контекст: *Arid, to herself, 'Golly, it's such a relief not to have to try to be gracious and aphoristic and repartistic and everything with Jeff.'* [19].

Референт «**подія**» виявляється тільки коли мовна одиниця *everything* виступає окремо, не входячи до складу ФО, що засвідчують такі випадки, як: *It was a good ship and everything went well at first, but I was very ill again* [12].

Тепер зупинимось на монореферентних ФО з дериватом *nothing*.

Монореферентними ФО з похідною одиницею *nothing* серед тих, що репрезентують референт «**абстрактні поняття**» є одиниці *it (або that) is nothing, less than nothing, the little nothings of life, a mere nothing, nothing to speak of* (в значенні «дрібниці (життя), дурниці (у зрівнянні з чимось)»), що демонструють такі контексти як: *'It's nothing,' he said. 'All cleared up. I can fly as well as ever...'* [16], *Cauchon: «Yes, it is a painful duty: even, as you say, a horrible one. But in comparison with the horror of heresy it is less than nothing.»* [18], *Why does he say all, as if the crown were a toy, a plaything, a mere nothing – when both of us know it means everything to him!* [12], *A: «I'm so sorry to hear your wife's not very well; I hope it's nothing serious.» B: «Oh no, thanks, nothing to speak of: it's just a slight chill, I think.»* [14]. У зазначених випадках значення ФО повністю зумовлені значенням деривата *nothing*, коли останній виступає в якості іменника.

Ще одна ФО *soft (або sweet) nothings* позначає **абстрактні поняття** в значенні «ніжності», «ніжні слова» (часто з дієсловом *to whisper*): *Pearl (Flippantly): «If you want to whisper soft nothings in my ear, you'll find the one-step exceedingly convenient.»* [19]. Це один з тих ФО, референтна віднесеність яких не зумовлена значенням деривату *nothing* як окремо взятої лексеми.

Виявлено і деякі контексти, де на **абстрактні поняття** також вказують ФО *nothing out of the common* («нічого особливого»), *nothing under the sun* («ніщо на світі»): *'How do you like this song?' 'Well, it is nothing out of the common.'* [18]; *Nothing under the sun will satisfy him* [14], і значення яких частково зумовлено значенням мовної одиниці *nothing*.

Тип референту «**живі істоти**» простежується у ФО *good for nothing* («ледар, гультай, нікчемна людина»), *he has nothing in him* («посередність»), які вживаються в основному тільки по відношенню до **людини**, що ми можемо спостерігати в контекстах типу: *Sally had been a trifle indiscreet, perhaps, but always she had accorded him that naïve worship which made him forget his family regarded him as a black sheep and a good for nothing* [14], де ФО *good for nothing* самостійно створює свою референтну віднесеність незалежно від значення окремо взятої лексеми *nothing*. В свою чергу ФО *he has nothing in him* виступає в якості сталого звороту мовлення, референтна віднесеність якого частково зумовлене значенням його складових і який можна перефразувати як «в ньому нічого особливого нема».

Сам дериват *nothing* повністю зумовлює тип референту «**події**» входячи до складу фразеологічного вислову *nothing is the matter*, який вживається у відповідь на питання *what's the matter?*, що можна простежити звернувшись до наступного контексту: *Esteban: «what's the matter?» Raoul: «...Nothing is the matter.»* [16].

Найчисленнішими монореферентними ФО з дериватом *nothing* є одиниці, що позначають **дії (діяльності)** і серед яких є такий, чия референтна віднесеність взагалі не залежить від значення лексеми *nothing*, що можна простежити в контекстах з ФО *dance upon nothing* («бути повішаним, покінчити життя на шибениці»): *'You'll dance upon nothing presently,' rejoined Jonathan brutally* [18].

Референт «**дії**» репрезентують також ФО з частковою зумовленістю їхньої референтної віднесеності від значення мовної одиниці *nothing*:

- *count for nothing* (який дає зрозуміти, що «щось не має значення» або «нема на що розраховувати»): *I am surprised to find that all the deportment and good conduct I have been taught seem to count for nothing when I am with you* [19];

- *have nothing on smb.* (в розмовній мові може відповідати значенню словосполучення *have nothing over smb.* «не мати переваги над/перед кимось»), що демонструє наступний контекст: *I have carefully analysed the pre-Olympic performances of Liddell, who won in 1924, and J. W. Rinkel, who we hope is going to win this year. Liddell had nothing on Rinkel in preliminaries* [16];

- *have nothing to do with smb.* або *smth.* в значенні «не мати нічого спільного, не мати ніякого відношення до когось або чогось»: *He's a nasty customer, have nothing to do with him* [14], *My commonsense has nothing to do with it; my whole soul is in revolt* [19];

- *have nothing to show for it* («нічого не досягти, даремно намагатись»): *When the war was over he had nothing to show for it but his wounds* [18].

В наступних випадках представлення типу референту «**дії**», референтна віднесеність всієї ФО повністю зумовлена значенням всіх його складових, в т.ч. мовного знаку *nothing*:

- *leave nothing to chance* («ні в чому не покладатись на волю випадку, виключити всіляку випадковість, передбачити все»): *'What it is to have to do with a woman of experience,' said Machiavelli. 'She leaves nothing to chance.'* [19];

- *nothing doing*, який в деяких випадках заперечує дію, про яку частіше йдеться в антецеденті: *Me, go to the opera? Nothing doing!* [14];

- *(have або there is) nothing for it but to (do, go, etc.)* («немає іншого виходу крім; нічого іншого не залишається, як (зробити, піти тощо)»): *A jab in the ribs got home and then a hook on the jaw. There was nothing for it but to retreat* [18];

- *stop at nothing* («ні перед чим не зупинятись»): *This girl... was one of those real deep ones, out to play a lone game and play the innocent and stop at nothing. Hard as nails* [19].

ФО, створені на базі деривата *nothing*, теж можуть бути мультіреферентними, серед яких, наприклад, є сталий мовний зворот **no nothing**, що може імплікувати будь-який тип референту: **абстрактні поняття** («For Gawd's sake. You got the place like a morgue,' Dorrie said. 'No lights, no music, no nothing'. What are you trying to do, turn yourself morbid?» [14]; **живі істоти** (Then me mum went to America and took Angela with her, left no address or nothing, and so it's just me – no father, no nothing [12]); **предмети реальної дійсності** (I got no bread, I got no meal. I got no nothing now [19]); **події** (No archery, no parties, no hunting, no nothing, just mountains and rivers and rain and those awful midges [12]); **дії** (Now no nothing was done! [12]).

Серед ФО, створених на базі дериватів еврисеми *thing*, зустрічаються такі, які можна вважати певною мірою антонімічними ФО, які теж можуть бути моно-, полі- або мультіреферентними.

Так, ФО **something like** («приблизно, біля») – **nothing like** («ніщо в зрівнянні, нема нічого краще») є частково антонімічними, вони можуть імплікувати будь-який тип референту (мультіреферентність): **абстрактні поняття**: *This was something like the art the Progressive era needed* [12], *At the same time many forces have been at nothing like full strength* [18]; **живі істоти**: *Dad, or John, Elly or or something like that* [12], «He is nothing like the gigolos he plays in the movies» [12]; **предмети реальної дійсності**: *Then she shyly produced, from behind the sofa, something like a tray wrapped in paper* [12], *I always say there is nothing like a good book for taking you out of yourself* [16]; **події**: *When something like a murder happens, I just feel I have to sort out what really happened* [12], *There is nothing like a good crisis to lead to a questioning of organizational values, directions and practices* [18]; **дії**: *But you have to be careful that by doing something like that you're not making life completely onerous* [12], *There's nothing like trudging round a cold church to raise an appetite, Mr Barnett* [12].

ФО **something of the kind (sort)** («щось на кшталт»), **nothing of the kind (sort)** («нічого подібного») можуть позначати всі типи референту (мультіреферентність): *The news provoked among Zuwaya an instant recognition of necessary truth: they had always suspected something of the kind* [12] (**абстрактні поняття**); *'You must be exhausted,' he immediately suggested, when she was nothing of the kind* [12] (**живі істоти**); *'I imagine there's a dust-sheet or something of the kind in the linen-cupboard'* [12] (**предмети реальної дійсності**); *It soon became evident that nothing of the kind was forthcoming: the racist strictures of the War Office prevented promotional possibilities, blacks were not even allowed to join in combat with the enemy* [12], «Well – something of the kind happened to Walter, after the initial interest» [12] (**події**); «I'm not in love with you, if that's what you mean. 'I did mean something of the sort,' she said [16], *It was a disgraceful act which I do not condone, but I am almost certain my son had done nothing of the kind before* [12] (**дії**).

Виявлені контексти з частково антонімічними ФО **something to write home about** («чудовий, надзвичайний») – **nothing to write home about** («нічого особливого, цікавого, так собі, нічим похизуватись») доводять, що вони мають дещо обмежений ступень референтності, тобто демонструють свою поліреферентність позначаючи:

– **абстрактні поняття**: *Headlines in a US paper saying that the Open Software Foundation has dropped Tivoli Systems Inc's management framework from its Distributed Management Environment are flat out wrong and creating unnecessary waves: as our sister paper Unigram.X has already said, DME 1.0 is being made fully compliant with the Object Management Group's Common Object Request Broker, a specification that post-dates development of both DME and the Tivoli framework and as a result a small piece of low-level code is being reworked, hardly something to write home about, and the Foundation says Tivoli's framework remains central to the object management framework* [12], *A few tables were occupied and he considered the noise nothing to write home about* [18].

– **живі істоти**: *I say, Lewis, your friend is something to write home about* [14], *The dog was nothing to write home about, a cross between a ne'er-do-well heeler and a dingo...* [19];

– **предмети реальної дійсності**: *Long before the expedition returned, it was Henslow who began to spread the word that these collections were indeed something to write home about* [12], «Your mother is very kind, Dorothy. She's asked us to dinner – I mean, to lunch – tomorrow. 'So what? Our grub is nothing to write home about. 'Oh, it's not that... I just appreciate the thought.' [18].

Пара частково антонімічних ФО **make something – make nothing of** відповідно своїй семантиці представляють лише один тип референту – «дії» (монореферентність). ФО *make something* означає «мати користь з чогось», коли в контексті фігурує абстрактне поняття: *If the part is trifling she will have more credit in making something of it* [14]; і мається на увазі перевиховання, коли в контексті йдеться про людину: *He had hopes of making something of the young man* [19].

Фразеологізм *make nothing of* навпаки означає «не скористатись чимось», коли в контексті виступає абстрактне явище: *He made nothing of his talents* [16]; і «не зрозуміти когось» («не розібратись в комусь»), коли йдеться про людину: *Altogether an extraordinary man. I confess that I can make nothing of him* [14].

В усіх вищезазначених «бінарних» ФО референтна віднесеність частково зумовлена значенням лексики *nothing*.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Дослідження семантики ФО, створених на базі дериватів еврисеми *thing*, дозволило виявити наявність в їхній семантичній структурі відбиття широкого, узагальненого поняття, наявність варіативності широкого значення у процесі функціонування ФО у тексті, а також уможливило встановити функціональний обсяг досліджуваних ФО і дійти висновку, що в цілому вони здатні представляти всі типи референтів.

У той же час, ФО з еврисемічними дериватами можуть мати властивості монореферентності, поліреферентності і мультіреферентності. При цьому референтна віднесеність ФО може не залежати від референтної віднесеності самого еврисемічного деривату, і тоді створюється своя референтна віднесеність ФО в цілому. Між тим, референтна віднесеність ФО може повністю або частково зумовлюватися еврисемічним дериватом, тобто може мати місце певний збіг типів референтів деривату і всієї ФО.

Перспективною базою нашого подальшого дослідження є еврисемічні одиниці англійської мови, їхні похідні та ФО з ними, що відносяться нами до середнього та низького ступенів референтної віднесеності.

Література:

1. Амосова Н. Н. Основы английской фразеологии / Н. Н. Амосова. – Л.: Лен. гос. ун-т им. Жданова, 1963. – 208 с.
2. Василюк І. М. Дифузія як семантична структура (на матеріалі англійської мови) / І. М. Василюк // Мовознавство. – 1990. – № 6. – С. 53–55.
3. Горшкова К. А. Имя существительное широкой семантики («thing») в современном английском языке: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. филологич. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / К. А. Горшкова. – М., 1978. – 20 с.
4. Гросул Л. Я. К вопросу о многозначности и широкозначности английских слов / Л. Я. Гросул // Лингвистические основы преподавания иностранных языков. – 1989. – С. 3–9.

5. Гурська А. Л. Полісемія чи широка семантика? / А. Л. Гурська // Особливості розвитку сучасних германських і романських мов. – 1974. – С. 9–12.
6. Димова С. Н. К проблеме широкого значения слова (на материале существительного way) / С. Н. Димова // Учен. зап. Моск. гос. пед. Ун-та: Синтаксические исследования по английскому языку. – 1971. – Т. 416, № 1. – С. 120–135.
7. Ивченко Л. Л. Значение и употребление глаголов объемной семантики в современном английском языке (Семантика английского глагола to take): автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Л. Л. Ивченко. – Одесса, 1980. – 24 с.
8. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка: Учебник для институтов и факультетов иностранного языка / И. В. Арнольд. – М.: Высшая школа, 1990. – 295 с.
9. Плоткин В. Я., Гросул Л. Я. Широкозначность как лексико-грамматическая категория / В. Я. Плоткин, Л. Я. Гросул // Теоретические проблемы семантики и ее отражения в одноязычных словарях. – 1982. – С. 82–87.
10. Квеселевич Д. И. К вопросу о фразеологизмах-интенсификаторах / Д. И. Квеселевич // Сб. научн. тр. МГПИИЯ им. М. Тореца. – 1973. – № 71. – С. 165–17.
11. Авдеев А. А. Проблемы широкозначности и ее соотношение с полисемией и дейксисом (на материале имен существительных английского, русского и французского языков): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Авдеев Александр Александрович. – Воронеж, 2005. – 172 с.
12. British National Corpus [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.natcorp.ox.ac.uk>
13. Brown D. The Da Vinci Code / D. Brown. – L.: A Gorgi Book, 2009. – 590 p.
14. Cambridge Advanced Learner's Dictionary [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://dictionary.cambridge.org>
15. Longman Dictionary of Contemporary English. – [New Edition]. – Pearson: Pearson Education Limited, 2004. – 1668 p.
16. Longman Dictionary of Contemporary English 4 with CD Paperback – March 18, 2003
17. Oxford Dictionary of Current English. – Oxford: Oxford University Press, 2001. – 1083p.
18. Oxford Dictionaries [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.oxforddictionaries.com>
19. The Merriam-Webster Dictionary [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.merriam-webster.com>
20. The Penguin A-Z thesaurus / [editor R. Fergusson] – L.: Penguin books, 2001. – 442 p.

УДК 378.147:20

В. М. Жуковський, К. В. Сімак,*Національний університет «Острозька академія», м. Острог*

РОЛЬ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ПЕРШОГО КУРСУ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ БАКАЛАВРІВ МОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Стаття присвячена проблемі організації самостійної роботи студентів-філологів першого курсу. У статті проаналізовано роль самостійної роботи студентів, підходи до організації самостійної роботи, а також форми і методи організації самостійної роботи студентів у процесі оволодіння англійською мовою для професійного спілкування. Запропоновано навчально-методичні рекомендації організації самостійної навчальної діяльності під час вивчення англійської мови у ВНЗ.

Ключові слова: самостійна робота, студент, самостійна навчальна діяльність, навчально-методичні рекомендації.

THE ROLE OF INDIVIDUAL WORK OF FIRST-YEAR STUDENTS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL LANGUAGE COMPETENCE FORMATION WHILE PREPARING BACHELORS OF ARTS IN FOREIGN LANGUAGES AND LITERATURE

The article presents the researchers' points of view on the role of individual work of students. In particular, attention is drawn to the fact that due to the introduction of a new Law on Higher Education in Ukraine (Decree №1556-VII of 01.07.2014) and a dramatic reduction in class hours, university's administrators are determined to maintain the high level of university students' preparation. The aim of this article is to analyze the experience of teaching English to first-year students at the National University of Ostroh Academy and present recommendations regarding the efficient ways of organizing individual work of students. The attention is drawn to the requirements to basic language skills knowledge with reference to the Curriculum for English language development for universities and institutes. Theoretical and practical results of the research focus on the analysis of approaches to self-study of students, as well as forms, types and means of students' individual work. Five approaches to individual work organization were defined. They are: systematic, communicative, person-oriented, activity-oriented, and cultural. The forms of self-study are defined as individual, in pairs, and group projects. Due to this, the list of recommendations how to organize the individual work of students while using innovative means of teaching English as a second language has been suggested.

Key words: individual work, student, self-learning activities, guidance and recommendations.

РОЛЬ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ ПЕРВОГО КУРСА В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ РЕЧЕВОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПРИ ПОДГОТОВКЕ БАКАЛАВРОВ ЯЗЫКОВЫХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

Статья посвящена проблеме организации самостоятельной работы студентов-филологов. В статье проанализирована роль самостоятельной работы студентов, подходы к организации самостоятельной работы, а также формы, виды и способы организации самостоятельной работы студентов в процессе овладения английским языком для профессионального общения. Предложено учебно-методические рекомендации организации самостоятельной учебной деятельности при изучении английского языка в вузе.

Ключевые слова: самостоятельная работа, студент, самостоятельная учебная деятельность, учебно-методические рекомендации.

Постановка проблеми. Глибокі трансформаційні процеси в українському суспільстві зачіпають і сферу вищої освіти. Стає зрозумілим, що без висококваліфікованих кадрів, які володіють іноземними мовами і можуть акумулювати міжнародний досвід, неможливо успішно розбудувати власну державу. Сьогодні у вітчизняній освітній практиці ми спостерігаємо певну колізію: з одного боку, новий Закон України «Про вищу освіту» [5] від 01.07.2014 регламентує зменшення кількості аудиторних годин, а з іншого, формування висококваліфікованого фахівця передбачає відповідний час для його підготовки. Особливо важливе значення має підготовка висококваліфікованого філолога іноземних мов, який володіє комунікативною компетентністю і має сформовані комунікативні навички і уміння.

Виходом з ситуації є належна організація самостійної роботи студентів-філологів. Їй потрібно приділяти особливу увагу вже з першого курсу. На жаль, за свідченнями викладачів вищої школи, інтелектуальний потенціал сучасної молоді з року в рік не стає кращим, а сучасна школа недостатньо готує учнівську молодь до самостійної роботи з основ наук. У цих умовах на викладачів, які працюють зі студентами-першокурсниками, лягає чи не найбільша відповідальність не лише формувати відповідні навички та розвивати уміння у майбутніх фахівців, але й навчати їх самостійно працювати і забезпечувати навчально-методичними рекомендаціями. Це допоможе здійснювати корекцію самостійної навчальної діяльності серед менш підготовлених студентів та вдосконалити навчальну діяльність серед більш результативних. Адже усі групи студентів є різнорівневими, тому й виникає проблема у формуванні універсальних навчально-методичних рекомендацій щодо організації самостійної роботи студентів першого курсу. Викладач, який працює зі студентами, має бути достатньо компетентним щодо організації самостійної навчальної діяльності студентів згідно з їхніми індивідуальними особливостями та потребами у процесі оволодіння іноземною мовою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання організації самостійної роботи студентів знайшло відповідне відображення у науковій та навчально-методичній літературі. Різні аспекти проблеми самостійної роботи студентів розглянуто в дослідженнях вітчизняних науковців (А. М. Алексюк, В. К. Буряк, О. В. Заїка, Л. В. Клименко, В. А. Козаков, В. В. Луценко, В. Д. Мороз, та ін.). Дослідженню самостійної роботи студентів при вивченні іноземної мови присвячено низку наукових розвідок, які вирішують окремі питання цієї проблеми (Т. М. Гусак, Л. І. Іванова, К. Б. Карпов, А. С. Лур'є, М. В. Ляховицький, О. Г. Малінко, З. В. Матукайтес, С. Ю. Ніколаєва, І. П. Павлова, С. Б. Решетняк та ін.) [2; 4] та загальні проблеми в цілому (Т. М. Біла, Л. М. Журавська, А. С. Кузьміна, Л. О. Лужних та ін.) [1; 3]. Використання комп'ютерних технологій у навчальній і самостійній роботі студентів досліджували З. В. Данилова, Н. С. Завізнена, А. А. Зернецька, Г. О. Козлакова, В. Є. Краснопольський, Н. І. Муліна, Л. І. Павлюк, О. А. Палій, Ю. П. Рева, Т. В. Солодка, К. К. Стеблева, С. М. Яшанов та ін. [6; 8]. Але, на жаль, у навчально-методичній літературі бракує напрацювань щодо забезпечення самостійної роботи студентів першого курсу мовних спеціальностей.

Метою нашої статті є аналіз та презентація досвіду методичного забезпечення студентів I курсу мовних спеціальностей на прикладі студентів бакалавріату Національного університету «Острозька академія».

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до нового Закону про вищу освіту і нових вимог до вищої професійної освіти зростає роль самостійної роботи студентів. В педагогіці самостійну роботу трактують як форму організації навчальної діяльності, яка здійснюється під прямим або непрямым керівництвом викладача, в ході якої студенти з різним рівнем самостійності виконують завдання з метою отримання знань, формування навичок, розвитку умінь і особистих якостей майбутнього фахівця [1, с.198]. Основними ознаками самостійної роботи студентів є наявність пізнавального, проблемного або практичного завдання, виділення певного часу на його виконання; прояв інтелектуальної напруги студентів для оптимального виконання завдання; самостійність і активність студентів у процесі виконання завдання; володіння студентами навичками самостійної роботи; здійснення керівництва самостійної роботи викладачем і самоорганізація самого студента у процесі виконання самостійної роботи [6, с.18]. У процесі виконання самостійної роботи виділяють різні її типи. Так, відтворюючий тип самостійної роботи передбачає виконання типових вправ за зразком. Реконструктивно-варіативний тип самостійної роботи має на меті використання відомих знань студентів для виконання навчальних завдань. Творчий тип самостійної роботи передбачає навчальну діяльність студентів з використанням нових ідей, способів виконання, формулювання нових знань у процесі виконання завдань [8, с.67].

Організація самостійної роботи студентів першого курсу іноземної філології має ґрунтуватися на певних концептуальних засадах: на низці наукових **підходів**, відповідному змісті, формах, методах і засобах навчальної роботи. Головними принципами організації самостійної роботи студентів-першокурсників виступають системний, діяльнісний, комунікативний, особистісний та культурологічний. **Системний підхід** передбачає розглядати самостійну роботу студента-першокурсника у його тісній співпраці з викладачем, у зв'язку аудиторної і самостійної роботи, через забезпечення необхідною навчальною літературою та навчально-методичними посібниками і рекомендаціями, виконання самостійних завдань і їх контроль, взаємопов'язаний розвиток різних видів мовленнєвої діяльності. **Діяльнісний підхід** у самостійній роботі студента-філолога першого курсу спрямовує його залучення до активної мовної та мовленнєвої діяльності, роботу з тлумачними та перекладними словниками, довідниками, граматичними посібниками, на використання активних та інтерактивних методів самостійної навчальної діяльності, які дозволяють розглядати самостійну роботу як активну комунікативно спрямовану діяльність. **Комунікативний підхід** у самостійній роботі передбачає підготовку студента до комунікативної діяльності та її здійснення під час самостійної роботи: а лабораторії, спілкуючись з іншими студентами, здійснюючи комунікацію під час читання і письмової діяльності. **Особистісний підхід** покликаний враховувати мотиваційну сферу студентів та їх індивідуально-психологічні особливості при роботі з навчальними матеріалами. **Культурологічний підхід** у процесі самостійної роботи студентів-першокурсників має на меті глибше пізнавати культуру країни, мова якої вивчається, через використання автентичних матеріалів, розміщених у мережі Інтернет та ресурсному центрі університету.

Самостійна робота студентів-філологів першого курсу передбачає також використання різних форм навчальної діяльності. Найбільш поширеною з них під час самостійної роботи є **індивідуальна робота**, що передбачає виконання некомунікативних вправ, спрямованих на засвоєння фонетичного, лексичного і граматичного матеріалу; умовно-комунікативних вправ для підготовки монологічного та діалогічного мовлення та комунікативних вправ з усного мовлення, читання і писемного мовлення. **Парна самостійна робота** студентів-філологів дозволяє повніше використовувати потенціал іноземної мови як засобу спілкування. Робота зі студентом-колегою, спілкування, використовуючи сучасні комп'ютерні технології, Skype, Viber, інші програми, підготовка парних завдань, переважно у діалогічному мовленні готує студента до спілкування і комунікативної взаємодії у реальних умовах майбутньої професійної діяльності. **Групово самостійна робота** студентів-філологів першого курсу є вищим рівнем комунікативної взаємодії, коли об'єднуються зусилля групи студентів. Вона передбачає виконання групових проєктів, підготовку презентацій, полілогів, інсценізацій, міні-конференцій, круглих столів, прес-конференцій тощо.

Найбільш поширеними і прийнятними **методами самостійної роботи** для студентів-філологів мовних спеціальностей є рольові і ділові ігри, драматизація, метод вправ. Варто виокремити, що змістом самостійної роботи студентів є формування спеціальних навичок роботи з книгою, виконання вправ, отримання фонетичних, лексичних та граматичних знань і на їх основі формування фонетичних, лексичних, граматичних та орфографічних навичок, розвиток умінь аудіювання, усного мовлення, читання та писемного мовлення.

У процесі самостійної роботи використовуються **різні види прав**: некомунікативні, умовно-комунікативні та комунікативні. Засобами для самостійної роботи студентів-філологів першого курсу є картки з навчально-методичними реко-

мендаціями щодо організації самостійної роботи, роздатковий матеріал для виконання самостійних завдань різного рівня і змісту, а також посібники і підручники, навчально-методичні комплекси, словники.

Попри те, що в Україні не існує типової навчальної програми з англійської мови у ВНЗ для студентів-філологів, програмні вимоги, які ставляться до студентів мовних спеціальностей повинні відповідати Національній програмі з англійської мови для підготовки спеціалістів у ВНЗ – Curriculum for English language development for years one to four in universities and institutes [11], яка була розроблена Британською Радою (British Council) та рекомендована Міністерством освіти і науки України в 2001 році. Відповідно до цих вимог, підготовка студентів першого курсу бакалавріату в Національному університеті «Острозька академія» проводиться на загальноєвропейському рівні B2 [11, с.112].

У ході емпіричного дослідження, проведеного серед студентів 1 курсу факультету романо-германських мов Національного університету «Острозька академія» було узагальнено уміння студентів 1 курсу працювати самостійно. Наведені нижче дані сформульовано у відповідності до вимог Навчальної програми з курсу «Англійська мова 101» [2].

Студенти 1 курсу мовних спеціальностей **вміють**: користуватися електронними перекладними та тлумачними словниками; усвідомлювати основні ідеї складних текстів конкретної тематики; аудіювати короткі автентичні відео-матеріали включаючи перегляд із субтитрами; структурно правильно написати рекламне оголошення, електронний лист, неформальний лист, розповідь, опис відомої людини, лист-скаргу, діловий лист, есе, яке допомагає вирішити проблему, тощо; висловлюватися у різних контекстах (індивідуальні презентації, монологи); робити порівняння, надання поради, висловлення співчуття, прохання про послугу, обговорення важливих речей, висловлення власної позиції, поширення новин, опис людей, знайомство; вживати активний лексичний матеріал у усному та писемному мовленні, тощо.

У процесі емпіричного дослідження було виявлено прогалини у здатності студентів першого курсу працювати самостійно. Так, студенти 1 курсу мовних спеціальностей **не вміють** належним чином користуватися паперовими тлумачними словниками, словниками фразеологічних виразів та фразових дієслів; розуміти основні ідеї складних текстів абстрактної тематики; самостійно використовувати Інтернет-ресурси для розвитку навичок і вмінь; розуміти автентичні відео-матеріали: цілі документальні та художні фільми без субтитрів; висловлюватися у різних контекстах (рольові ігри, спонтанні діалоги); граматично правильно написати рекламне оголошення, електронний лист, неформальний лист, розповідь, опис відомої людини, лист-скаргу, діловий лист, есе, яке допомагає вирішити проблему, тощо; вживати фразові дієслова у писемному та усному мовленні, тощо.

На основі професійного досвіду, наводимо навчально-методичні рекомендації щодо організації самостійної роботи студентів беручи до уваги наукові підходи, основні форми, засоби і методи організації самостійної роботи студентів-філологів першого курсу. Оскільки на сучасному етапі існує тісний зв'язок між організацією самостійної роботи студентів та використанням інформаційно-комунікаційних технологій, вважаємо, що самостійна навчальна діяльність студентів сьогодні неможлива без використання інформаційно-комунікаційних технологій, які формують навички самоорганізації та самоосвіти і є інтерактивними платформами для вивчення іноземних мов.

Наводимо навчально-методичні рекомендації щодо організації самостійної роботи студентів мовних спеціальностей вищих навчальних закладів.

Для студентів-філологів першого курсу корисним є використання автентичних навчально-методичних комплексів з викладання англійської мови британських видавництв, які містять контрольні запитання для самоконтролю, самоперевірки та самопідготовки, граматичний довідник, тематичний словник, (наприклад, комплекс Total English [13], який ще й дозволяє використовувати інтерактивну навчальну платформу MyEnglishLab, VocabTrainer, та ін), тощо.

Слід також використовувати платформи Google Classroom для швидкого і зручного консультування студентів, розповсюдження завдань для самостійної роботи та безпосередньо перевірки робіт студентів [12] (до прикладу, платформа Google Classroom дозволяє викладачеві робити автоматично копії завдань для кожного студента, а також контролювати виконання завдання студентом, перевіряти та надсилати на доопрацювання, і т. д.).

Стане у пригоді студентам використання фонетичних тренувальних ресурсів від English Central, які дають можливість студентам самостійно тренувати вимову певних звуків і слів, записувати та отримувати професійний аналіз про правильність чи неправильність вимови, також викладач має можливість прослуховувати аудіо записи виконання вправ для самостійної роботи студентами, тощо.

Для розвитку умінь аудіювання важливим є використання бази відео-уроків TED Talks для розвитку слухання і говоріння, де запропоновано розробки відео-уроків, які містять тексти успішних тематичних доповідей та комплекс граматичних і лексичних вправ до них, та ін.

Використання відео-уроків від EngVid.com слугуватиме для формування граматичних, лексичних та фонетичних навичок [14] (до прикладу, портал EngVid.com вміщує близько 1000 відео-уроків від 11 викладачів-носіїв мови, які різняться за лексичною, граматичною, фонетичною тематикою, зазвичай містять контрольні запитання після відео – quizzes, тощо).

Для розвитку писемного мовлення рекомендуємо використання банку письмових робіт від British Council для розвитку писемного мовлення, де запропоновано зразки автентичних робіт носіїв мови, які студенти можуть використовувати виконуючи самостійні письмові роботи, (наприклад, postcard, email, invitation, story, тощо).

Збагаченню словникового запасу слугуватиме використання тренувальних карток Quizlet для формування лексичних навичок (до прикладу, цей навчальний електронний інструмент, який дозволяє генерувати тренувальні картки для вивчення нових слів і виразів та їх дефініцій, містить більше 100 мільйонів таких тренувальних карток і дозволяє студенту самостійно і швидко опанувати лексичний матеріал), та інші.

Варто зазначити, що викладачі кафедри англійської мови та літератури Національного університету «Острозька академія» у процесі викладання англійської мови активно використовують платформу Google Classroom, користуються фонетичними тренувальними ресурсами English Central, відео-уроками TED Talks, граматичними презентаціями EngVid.com, лексичними тренувальними картками Quizlet, банком письмових робіт British Council, тощо. Ці та інші форми та засоби організації самостійної роботи студентів уможливають зробити навчальний процес інноваційним, цікавим та привабливим для студентів, що вивчаються англійську мову у ВНЗ.

Висновки. Таким чином, самостійна робота студентів-філологів першого курсу відіграє важливу роль у формуванні мовленнєвої компетенції під час підготовки бакалаврів мовних спеціальностей у зв'язку із зменшенням аудиторних годин, що регламентується новим Законом України «Про вищу освіту», перенесення акценту на самостійну роботу. Ефективна організація самостійної роботи студентів-філологів першого курсу ґрунтується на низці підходів, форм, методів, засобів навчання. Вона неможлива без використання інформаційно-комунікаційних технологій, які спрямовані на те, щоб навчити студента працювати самостійно розвиваючи уміння аудіювання, читання, усного та писемного мовлення, тощо. Само-

стійну роботу студентів у процесі вивчення англійської мови у ВНЗ викладачу необхідно організовувати використовуючи інтернет-ресурси, роздатковий матеріал, відповідні методичні рекомендації.

Перспективами подальших пошуків у цьому напрямку ми вбачаємо дослідження подолання труднощів і перешкод в організації самостійної роботи студентів мовних спеціальностей у процесі самостійного навчання.

Література:

1. Андреев В. И. Педагогика творческого саморазвития / В. И. Андреев. – Казань : Изд-во Казанского университета, 1998. – 318 с.
2. Анотація курсу «Англійська мова». Національний університет «Острозька академія» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.oa.edu.ua/ua/departments/filologist/filol_literature/anotacija_kursiv
3. Гусак Т. М., Малінко О. Г. Підвищення самостійності студентів під час вивчення іноземних мов / Т. М. Гусак, О. Г. Малінко // Педагогіка і психологія. – 2000. – № 4.
4. Журавська Л. М. Концептуальні умови управління самостійною роботою студентів у ВНЗ / Л. М. Журавська // Освіта та управління. – Т. 3. – 1999.
5. Закон України «Про вищу освіту». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/legislation/law/2235/list/2>
6. Казакова А. Г. Организация самостоятельной работы студентов : метод. пособие / А. Г. Казакова. – М., 1997. – 29 с.
7. Панасюк А. В. Организация тестового контроля з іноземної мови у процесі самостійної навчальної діяльності студентів вищих технічних навчальних закладів: дис. канд. пед. наук / А. В. Панасюк. – 2007. – 303 с.
8. Пидкасистий П. И., Портнов М. Л. Искусство преподавания / П. И. Пидкасистый, М. Л. Портнов. – М. : Педагогического общества России, 1999. – 212 с.
9. Решетняк С. Б. Роль викладача в організації самостійної роботи студентів / С. Б. Решетняк // Актуальні проблеми розвитку освіти і науки в умовах глобалізації : зб. наук. пр. / ред. О. Ю. Виготського. – Дніпропетровськ : Роял Принт, 2016. – Частина 1. – С. 181–184.
10. Стебляова К. К. Організація самостійної роботи студентів ВНЗ за допомогою засобів інформаційних технологій / К. К. Стебляова // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. пр. / ред. Л. Л. Товажнянський, О. Г. Романовський. – Харків : НТУ «ХПІ», 2012. – Вип. 30–31 (34–35). – С. 317–325.
11. Curriculum for English language development for years one to four in universities and institutes [Text] : draft 2 / S. J. Nikolajeva [a. o.] ; ed. A. Wareham ; Kyiv state linguistic university, Kharkiv state pedagogical university, Horlivka state pedagogical institute for foreign languages. – Kiev : The British Council, 2001. – 248 p. : tab. – ISBN 966-7890-06-5
12. Google Classroom. – [Electronic Source]. – URL : <http://classroom.google.com/>
13. Total English. – [Electronic Source]. – URL : <http://product.pearsonelt.com/newtotalenglish/>
14. EngVid.com. Free English Video Lessons. – [Electronic Source]. – URL : <http://www.engvid.com/>

УДК 811.111 '37

О. І. Заграновська,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ ПОХВАЛИ ТА КОМПЛІМЕНТУ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОГО ТА АНГЛІЙСЬКОГО МОВЛЕННЯ)

У статті досліджуються мовленнєві акти похвали та компліменту та аналізуються їхні іллокутивні функції в процесі спілкування. На прикладах українською та англійською мовами розглянуто різновиди даних мовленнєвих актів та способи реалізації оцінки у процесі комунікації. Також з'ясована роль критерію щирості в даних висловлюваннях.

Ключові слова: мовленнєвий акт, похвала, комплімент, оцінка, комунікативний процес.

THE LINGUISTIC ANALYSIS OF THE PRAISE AND COMPLIMENT SPEECH ACTS (ON THE MATERIAL OF THE UKRAINIAN AND ENGLISH LANGUAGES)

The article focuses on the praise and compliment speech acts, their illocutionary aims have been analyzed. On the examples of the Ukrainian and English sentences different types of these acts have been studied and the objects of evaluation have been defined. The forms of the evaluation realization have also been explored.

It is a well-known fact that the communicative process between people is realized by means of the speech act, the components of which are the peculiarities of the interlocutors who perform social roles, psychological characteristics, moral, aesthetic ideals, cognitive features, etc. The speech act itself turns the utterance into the medium of the communicative meaning.

According to the recent researches of the linguists the speech act is interpreted as a purposeful speech action which is carried out according to the principles and rules of the language conduct which is explored within the frame of the pragmatic situation.

Since the problem of the speech acts is being extensively explored, it is important in our research to focus on the praise and compliment speech acts, to analyze their illocutionary functions, to define the objects of evaluation and on the examples to show different types of such acts and their realization in the communicative process.

Key words: speech act, praise, compliment, evaluation, communicative process.

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ РЕЧЕВЫХ АКТОВ ПОХВАЛЫ И КОМПЛИМЕНТА (НА МАТЕРИАЛЕ УКРАИНСКОЙ И АНГЛИЙСКОЙ РЕЧИ)

В статье исследуются речевые акты похвалы и комплименты и анализируются их иллокутивные функции в процессе общения. На примерах украинского и английского языков рассматриваются разные виды данных речевых актов и способы реализации оценки в процессе коммуникации. Также определена роль критерия искренности в данных высказываниях.

Ключевые слова: речевой акт, похвала, комплимент, оценка, коммуникативный процесс.

Проблема мовленнєвого спілкування посідає дедалі вагомніше місце у сучасній комунікативно зорієнтованій лінгвістиці. Адже важливою є соціальна роль, яка реалізується в процесі спілкування людей, що викликає значний інтерес для подальшого аналізу проблеми як у вітчизняних, так і зарубіжних лінгвістів.

Відомо, що спілкування людей відбувається у межах комунікативного акту (далі – МА), складовими якого є особливості учасників комунікації (адресанта і адресата) як носіїв соціальних ролей, психічних властивостей, психологічних якостей, духовних, естетичних тощо ідеалів, когнітивних особливостей тощо [3, с. 186]. Саме МА перетворює мовне висловлювання в носія комунікативного смислу.

Згідно досліджень вчених-лінгвістів типовим вважають таке розуміння МА: «Мовленнєвий акт – це цілеспрямована мовленнєва дія, яка відбувається відповідно до принципів і правил мовленнєвої поведінки, що розглядається в межах прагматичної ситуації» [2, с. 136].

Основи теорії МА було закладено Дж. Остіном у 1955 р. у межах Джеймсівського курсу, читаного ним у Гарвардському університеті. У 1962 р. його погляди знайшли своє втілення у посмертно виданій книзі « Слово як дія». Ідеї Остіна розвивали філософи-аналітики, логіки та прагматики Дж. Серль, П. Строссон, Г. Грайс, Дж. Ліч, лінгвісти А. Вежицька, М. Нікітін та ін. [3, с. 187].

Проблема МА, їхня класифікація, соціальна роль та способи реалізації у спілкуванні перебувають на стадії активного вивчення. Особливу увагу привертає насамперед іллокутивний МА як спосіб досягнення мовцем певної комунікативної мети. Дж. Сьорль виділив у своїй класифікації п'ять основних типів іллокутивних актів: репрезентативи, директиви, комісиви, експреси ви, декларації [5, с. 170].

У нашому дослідженні ми зупинимося на аналізі МА похвали та компліменту, розглянемо різновиди даних актів, критерії вираження щирості та форми реалізації, адже соціальна роль таких висловлювань є досить цікавою та цінною для вивчення. Звідси витікає мета дослідження, а саме проаналізувати іллокутивні функції МА похвали та компліменту, з'ясувати роль критерію щирості в даних висловлюваннях та розглянути способи реалізації оцінки у процесі комунікації.

Предметом дослідження є МА похвали та компліменту. Аналіз проводитимемо на матеріалі сучасної української та англійської мов. Соціальна роль висловлювань оцінки є досить важливою у суспільстві, чим пояснюється зацікавленість сучасної лінгвістики у даній проблемі. МА компліменту активно досліджується останнім часом такими зарубіжними вченими, як Р. К. Херберт, С. Стрейт, Дж. Холмс, Д. Джонсон та багато іншими, однак вони не диференціюють комплімент і похвалу, трактуючи будь-яке висловлювання похвали як комплімент. МА похвали якісно висвітлено у працях російських вчених, таких як І. А. Конова, Р. В. Серебрякова та ін.

Опираючись на дослідження Дж. Остіна, висловлювання оцінки належать до бежа-бітивів – актам соціальної поведінки, що виражають реакцію на вчинки людини [7]. Щодо теорії Дж. Серля усі МА позитивної оцінки, очевидно, належать до експреси вів, за допомогою яких виражаються почуття та ставлення.

Н. Д. Арутюнова зараховує комплімент і похвалу до одного типу МА – фатичному, метою якого є спілкування, а не передача інформації [2, с. 34].

Ми опиратимемося на дослідження Б. Фрейзера, Н. І. Формановської та Ю. Д. Апресяна, які виділяють акти оцінки, схвальні МА, до яких і належать комплімент та похвала [8, с. 190].

Похвала розглядається як позитивно-оціночний експресивний синкретичний МА, який функціонує в діалогічному спілкуванні і може бути спрямований на відсутнього адресата. Об'єктом зазвичай виступають моральні та інтелектуальні якості, зовнішність, манери та вчинки співбесідника.

Комплімент визначається як позитивно-оціночний експресивний синкретичний МА, що характеризується переважно співпадінням адресата-реципієнта і об'єкта позитивної оцінки, іноді незначним перебільшенням переваг співбесідника. Об'єктами МА компліменту виступають зовнішність та здобутки адресата.

Поширеною є думка про те, що МА похвали обов'язково властива ступінь щирості, тобто співбесіднику надається безкорисна позитивна оцінка. Але, в окремих ситуаціях, похвала може бути лише формальною, з метою підтримання бесіди:

Люба, ти така мила, але мені треба відпочити (Oh, dear, you are so sweet to me, but I need some rest).

Ступінь щирості похвали може залежати від того, наскільки близькими люди є один одному, наскільки ввічливі у спілкуванні. Позитивна оцінка не завжди є чітко об'єктивною, адже добре знаючи і люблячи співбесідника, адресант має здатність дещо переоцінювати поведінку співбесідника, чи ж побоювання образити людину не дає змоги бути до кінця щирим.

Розглянемо деякі різновиди МА похвали.

1) похвала за змістом:

– похвала щодо зовнішності людини:

Ти сьогодні чудово виглядаєш! Це вбрання тобі пасує! (You look wonderful today! This attire suits you well!).

– похвала моральних якостей людини:

Ти допомогла старшому німечному чоловікові. Молодчинка! (You helped that helpless elderly man. Good girl!).

– похвала щодо вчинків людини:

Ти вже прибрала у будинку, чи не так? – Так, все зробила, як належить. – Молодець! (You've cleaned the house, haven't you? – Yes, I've done everything the way it should be. – Good for you!).

2) похвала за адресованістю:

– особиста: Чудово! Ти завершив проект! (Wonderful! You've completed the project!).

– неособиста: «Гарний у вас садок», – похвалила гостя. («Fine garden you have!», – said the guest).

3) похвала за ступінню емоційності:

– раціональна: Я привітала усіх своїх друзів з Різдом. – Що ж, ти молодець! (I've greeted all my friends on Christmas. – Well, good boy!).

– емоційна: Я люблю своє життя! – Чудово! (I enjoy my life! – Good for you!).

4) похвала за способом вираження:

– вербальна: Ти робиш успіхи! (You are making progress. Very good for you!).

– невербальна: «Я обов'язково спробую ще раз!», – вигукнула Джейн.

Містер Блек схвально кивнув головою. («I will try again!» – exclaimed Jane. Mr. Black nodded his head).

Стосовно МА компліменту, здебільшого позитивна оцінка надається зовнішності та досягненням адресата. Наприклад:

– комплімент зовнішньому вигляду людини: У тебе чудовий вигляд! (You look great today!). У тебе мила усмішка! (You have a nice smile!).

– комплімент розумовим здібностям: Те, що ти розповіла, є досить дотепним (You are so witty!). Який ви все-таки рішучий і хоробрий (How determined and brave you are!).

– компліменти стосовно професіоналізму: Ви бездоганно пофарбували кухню – дуже професіонально (You made a great job of painting the kitchen – very professional!). I think this is the best decision, that we could ever make. You are talking business, my dear!

– комплімент за адресованістю, безпосередньо співбесіднику чи не особисто: Ви чудово засмагли! (You've got a good suntan!). Він добре знає свою справу, я пишаюся ним (He knows his job well. I'm proud of him).

– Компліменти за ступінню емоційності, тобто емоційні та раціональні:

Як мудро з твого боку! (How clever of you!). Спілкуючись з Вами, я переконаюся у вашій професійності (Talking to you, I make sure, you are professional). Молодець! Ти таки переборолася свій страх і тепер тобі буде легше дивитися у своє майбутнє. (Good for you! You have managed to overcome all your fears and now you can freely look into your future).

Існує чимало інших різновидів та способів вираження похвали у процесі спілкування, основна роль яких полягає у наданні позитивної та щирої оцінки особистим якостям та вчинкам людини і цим досягти успішної мети спілкування.

Варто також зазначити, що МА похвали, як правило, характеризуються прямою, експліцитною формою реалізації. Наприклад: Charles returned the Next serve straight to Valerie, who put it away with a delicious volley. «Good girl,» said Don. «Nice approach, that was, well away from the body» [9, с. 139]. У даному прикладі адресант цілком відкрито висловлює похвалу. Водночас він і хвалить свого співбесідника і показує своє захоплення діями адресата.

Щодо МА компліменту, то тут існує як пряма, так і непряма форма реалізації оцінки. Якщо комплімент виражається імпліцитно, тоді адресанту потрібно докласти деяких зусиль, добре обдумати та підібрати належні слова, щоби сконструювати своє повідомлення та успішно донести його до адресата. Наприклад: «Well, I hope she likes my work too.» Eddie grins. «Do I hear a note of self-doubt in your voice? Sadie, you are the first florist to dare to put a flower into a vase that is not one of Albert's damned black tulips in the last year. I told my mother. She was like, «I've got to meet this girl!» [10, с. 225].

Зазвичай, непряма форма компліменту є успішнішою і дієвішою, і, як правило, імпонує адресату.

З наведеного вище, можна підсумувати, що на сучасному етапі розвитку комунікативно зорієнтованої лінгвістики проблема мовленнєвого спілкування посідає досить вагоме місце. Спілкування людей відбувається у межах комунікативного акту, що, у свою чергу, відіграє важливу соціальну роль. Нами було досліджено та на прикладах українською та англійською мовами показано, що як МА похвали, так і МА компліменту містять в собі компонент оцінки і спрямовані на те, щоби позитивно та об'єктивно оцінити особисті якості, поведінку та досягнення співбесідника. Різні види та форми реалізації даних МА дають змогу якомога щиріше та об'єктивніше підкреслити ті чи інші якості та здобутки співбесідника, і цим самим здійснити успішний процес спілкування.

Література:

1. Апресян Ю. Д. Синтаксис и семантика в синтаксическом описании / Ю. Д. Апресян // Единицы разных уровней строя языка и их взаимодействие. Доклады симпозиума. – М.: Наука, 1969. – С. 302–306.
2. Арутюнова Н. Д. Дискурс / Н. Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990. – С. 136–137.
3. Бацевич Ф. С. Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи : Монографія / Ф. С. Бацевич. – Львів : ПАІС, 2005. – 256 с.
4. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич // Підручник. – К. : Видавничий центр «Академія», 2009. – 344 с.
5. Серль Дж. Р. Классификация иллокутивных актов / Дж. Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 16: Теория речевых актов. – М. : Прогресс, 1986. – С. 170–195.
6. Формановская Н. И. Речевой этикет и культура общения / Н. И. Формановская. – М. : ИКАР, 1988. – 230 с.
7. Austin J. L. How to Do Things with Words / J. L. Austin. – Oxford: Oxford University Press, 1962, 1973. – 329 p.
8. Fraser B. Hedged Performatives / B. Fraser // Syntax and Semantics. – Vol. 3. Speech Acts. – New York etc. : Academic Press, 1975. – P. 187–210.
9. Wickham M. The tennis party / Madeleine Wickham. – London : Black Swan, 1996. – 336 p.
10. Williams P. How to be married / Polly Williams. – London : Headline Review, 2010. – 376 p.
11. Grice H. P. Logic and Conversation / H. P. Grice // Syntax and Semantics. – 1975. – Vol. 3. – P. 41–58.

УДК 811.111 '37'42:32

Г. Д. Заньковська,

Чернівецький Національний Університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

ІНТЕГРАТИВНИЙ ПРЕДМЕТНО-АКЦІОНАЛЬНИЙ ФРЕЙМ КОНЦЕПТУ КОНФЛІКТ

У нашому дослідженні структура концепту КОНФЛІКТ представлена через фреймову модель, в основі якої лежать предметний та акціональний базові фрейми, що демонструють найзагальніші принципи категоризації та організації вербалізованої інформації про конфлікт. Саме ця фреймова модель використана як універсальний інструментарій для структуризації інформації, що стоїть за кожною лексичною одиницею, яка номінує концепт КОНФЛІКТ у політичному дискурсі. Побудова фреймової моделі концепту КОНФЛІКТ сприяє уніфікованому впровадженню знання, схематизації досвіду, асоційованих з аналізованим концептом.

Ключові слова: фреймова модель, предметний, акціональний фрейм.

INTEGRATIVE OBJECTIVE-ACTIONAL FRAME OF THE CONCEPT CONFLICT

The article considers the concept CONFLICT through frame structuring, which is the means of organization of the knowledge about a conflict. Frame is a cognitive model of knowledge representation; it is the structured unit of knowledge that unites various knowledge, information, experience of a person and society on the whole, that are organized around the concept CONFLICT. Frame also contains language knowledge and extralinguistic knowledge about a notion or a stereotype situation.

The frame modeling of the concept is represented by the objective and by the actional frames, which serve as the means of revealing the internal organization of the concept and that demonstrate the most general principles of categorization and organization of the verbalized information about a conflict. This very frame model is used as an universal tool for structuring the information, that stands after every lexical unit that names the concept CONFLICT in political discourse. A frame is a structure that concentrates information in knots (slots) and relational arcs that connect these knots. The aim is to distinguish key slots of the frame structure and to define the verbal filling of the slots. Constructing the frame model of the concept CONFLICT assists unified organization of the knowledge, schematization of the experience, associated with an analyzed concept.

Keywords: frame model, objective frame, actional frame.

ИНТЕГРАТИВНЫЙ ПРЕДМЕТНО-АКЦИОНАЛЬНЫЙ ФРЕЙМ КОНЦЕПТА КОНФЛИКТ

В нашем исследовании структура концепта КОНФЛИКТ представлена через фреймовую модель, в основе которой лежат предметный и акциональный базовые фреймы, которые демонстрируют самые общие принципы категоризации и организации вербализированной информации о конфликте. Именно эта фреймовая модель использована в качестве универсального инструментария для структуризации информации, которая стоит за каждой лексической единицей, которая именует концепт КОНФЛИКТ в политическом дискурсе. Построение фреймовой модели кон-

цепта КОНФЛИКТ способствует унифицированному упорядочению знания, схематизации опыта, ассоциируемых с анализируемым концептом.

Ключевые слова: фреймовая модель, предметный, акциональный фрейм.

Мета статті полягає у аналізі концепту КОНФЛИКТ, де за основу береться фреймова модель репрезентації знань.

Актуальність статті зумовлена тим, що для дослідження структури концепту інструментами структурування все більше дослідників обирають фрейм – одиницю структуризації досвіду людини.

Об'єктом нашого дослідження виступає інтегративний предметно-акціональний фрейм концепту КОНФЛИКТ.

У статті реалізовані наступні **завдання**: дати визначення поняттю «фрейм», виокремити ключові слоти предметного та акціонального фреймів концепту КОНФЛИКТ та змодельовати фрейм – когнітивну структуру схематизації досвіду і репрезентації знань про поняття «конфлікту». **Матеріалом** для нашого дослідження виступають тлумачні словники та фрагменти політичного дискурсу, які містять ім'я концепту *conflict* та його синоніми.

Отже, для розгляду структури концепту КОНФЛИКТ найбільш релевантним вважаємо метод фреймового аналізу, суть якого полягає в тому, що будь-яка ситуація може бути представлена у вигляді моделі.

Підґрунтя теорії фреймів висвітлені у працях М. Мінського, Ч. Філмора, С. А. Жаботинської та ін. Існує чимало визначень терміну «фрейм» у сучасній лінгвістиці.

Ч. Філмор визначає фрейми як когнітивні структури, знання яких передбачається концептами, репрезентованими словами [6, с. 54].

На думку О. О. Селіванової, фрейм застосовується в когнітивній науці для фіксації вербально-невербальної інформації у вигляді структури інформаційних даних, в якій відображені набуті емпіричним шляхом знання про деяку стереотипну ситуацію і про текс, який її описує [5, с. 101].

Фрейм розглядається «як одиниця знання» [3, с. 119], яка зберігається в пам'яті й формує певну понятійну структуру мовного (конструкції взаємодіючих слів), а також позамовного досвіду (уміння відповідним чином орієнтуватися у ситуації) [3, с. 119]. Будучи ланкою у складній мережі організованих у структури пам'яті концептів, фрейм виступає однією із структур пам'яті [4, с. 166].

За С. А. Жаботинською, фрейм – це структура, що концентрує інформацію у вузлах (слотах) і реляційних дугах, що сполучають ці вузли і «пронизані пропозиціями» [2, с. 5], тобто фрейм можна розуміти як цілісний набір пропозицій» [1, с. 359]. Дотримуємось теорії п'яти базових фреймів (*предметний, акціональний, посесивний, ідентифікаційний та компаративний*), розробленої С. А. Жаботинською.

У предметному фреймі актант (ДЕХТО) характеризується за якісними, буттєвими, локативними, темпоральними й кількісними параметрами. СУБ'ЄКТ даного фрейму *існує* відповідно до наступної системи пропозицій: квалітативна схема – (ДЕХТО: агенс) *є* / *існує* ТАКИЙ (якість); схема способу буття – *є* / *існує* ТАК (спосіб буття); квантитативна схема – *є* / *існує* СТІЛЬКИ (кількість); локативна схема – *є* / *існує* ТАМ (місце / локатив); темпоральна схема – *є* / *існує* ТОДІ (час / темпоратив). В акціональному фреймі актанти (СУБ'ЄКТ, ОБ'ЄКТ) наділені аргументними ролями і беруть участь у події.

Розглянемо наступні пропозиції, що репрезентують СУБ'ЄКТ конфлікту: [(ДЕХТО: агенс-каузатор) *діє* на (ДЕХТО: пацієнс) за допомогою (ДЕЩО: інструмент / помічник); *діє* в напрямку реципієнта (ДЕХТО: бенефактив / maleфактив); *діє* задля/через (мета / причина); *діє* задля (результату)]. Пропозиції акціонального фрейму можуть доповнюватися локативними і темпоральними: *діє* ТАМ (місце / локатив); *діє* ТОДІ (час / темпоратив).

Вузол СУБ'ЄКТ КОНФЛИКТУ містить у собі наступні слоти ОСОБА / ОСОБИ, які заповнюються такими лексемами, вибраними з фрагментів політичного дискурсу та значень слова *conflict* з лексикографічних джерел: *politician, president, prime minister, government, political parties, opposing/incompatible persons, divergent / antithetical persons, opposing forces, groups, individuals, opposing military forces, people, armies, men under arm*; до СУБ'ЄКТУ також належить слот КРАЇНА: *opposing countries*.

Well, I mean, we're focused on the task at hand right now, and the disagreement here is not between the Speaker and the President; they both agree that we ought to extend this payroll tax cut through the end of the year. But the disagreement, quite clearly, here is between the leadership in the House, of the House Republicans, and the rest of Congress – the Republicans in the Senate, the Democrats in the Senate and the administration (Barack Obama Dec. 20, 2011). Із запропонованого прикладу видно, що конфлікт може також відбуватися між правлячою партією та іншими у конгресі, у сенаті і адміністрації.

Інтерпретуючи політичний дискурс, можемо твердити, що СУБ'ЄКТ КОНФЛИКТУ *діє* на пацієнса-maleфактива [2], тобто сутність, якій наносять шкоду. Всі вищепераховані лексеми слотів ОСОБА / ОСОБИ та КРАЇНА, що наповнюють вузол СУБ'ЄКТ, також входять і до ОБ'ЄКТУ КОНФЛИКТУ.

Окрім них, ОБ'ЄКТАМИ фрейму виступають: *enemy, evil, terror(ists), foreign invaders* та ОРГАНІЗАЦІЇ: *Islamic extremists, al Qaeda, Taliban group of killers*.

Although we have sometimes struggled to find the proper label for the enemy we face in the War on Terror – be it Islamic extremists, militant Jihadists, or Islamo-fascists – we have a clear understanding of the nature of the enemy and the ideology that motivates them (George W. Bush Oct. 31, 2005).

В американському політичному дискурсі ворог (ОБ'ЄКТ конфлікту) описується як люди, що ненавидять Америку *people who hate America*; люди, які не люблять свободу *people who really don't like freedom*; люди, які хочуть завдати шкоди *people who want to hurt us, to harm America*; люди, які будуть вбивати через політичні причини *people who would kill for political reasons*, які краще вмруть, ніж здадуться:

First of all, you've got to know that we're fighting against Taliban determined group of killers. These are people who would rather die than surrender. These are people who hate America. They hate our freedom. They hate our freedom to worship. They hate our freedom to vote. They hate our freedom of the press. They hate our freedom to say what you want to say. They can't stand what we stand for (George W. Bush March 19, 2002).

ОБ'ЄКТОМ конфлікту, окрім людини чи організації, може виступати предмет, наприклад, зброя масового знищення *weapons of mass destruction*, явище таке як *terror, tyranny, violence, menace, scourge, oppression, cruelty, torture, chaos, misery, injustice* а також можна вступати в конфлікт і відповідно боротися з корупцією, злочинами, наркотиками, хворобами, дискримінацією, голодом та бідністю *corruption, crime, drugs, disease, discrimination, homelessness, world hunger, poverty*.

The former administration – the Clinton administration went to war in 1998, air strikes against Iraq because of his weapons of mass destruction (George W. Bush Nov. 14, 2003).

Найуживанішою лексичною одиницею, що виражає дію СУБ'ЄКТА, є дієслово *to fight*, за ним слідує *oppose, argue, disagree, combat, confront* та ін., наприклад: *I want to tell you about the war. I want you to know that we're fighting against killers, cold-blooded murderers, and they still want to hurt us* (George W. Bush April 24, 2002).

Слот ТАКИЙ (якість) представлений такими лексемами: *armed, open, hostile, violent, terrible, difficult, desperate, dangerous, destructive, long, long-running, long-standing, visible, historic, civil, ethnic, tribal, racial, political, religious, ideological, sectarian, internal nuclear, global, world* та ін.

Ninety years ago, on the eleventh hour of the eleventh day of the eleventh month of 1918, ended the most terrible conflict the world had ever known. Among the millions who lost their lives in the Great War were many Canadians who came to Europe to fight for peace (Queen Nov. 4, 2008).

Слот СТИЛЬКИ (кількість) виражається такими вербалізаторами: *many, a series of, lots of, a number of, a great deal of, a bit of, three, lists of, amount of, plenty of*. Наприклад: *And there are a number of international conflicts that we wish to concentrate on and that we hope we will together be able to contain* (George W. Bush June 6, 2007).

Слот є / діє ТАМ (місце / локатив) об'єктивований такими лексемами: *world, theatre of war, here, there, abroad, at home and around the world, on our territory, Iraq, Afganistan, Syria, Lybia, Korea, Cyprus, Somalia, Liberia, Pakistan, Sudan, Palestine, America, in Europe, the Middle East* та ін.; слот є / діє ТОДІ (час / темпоратив) представлений за допомогою зазначення періоду *World War I, II, spring, 2001, 20th century*.

We face huge challenges today – from the conflict in Afghanistan to the economic crisis to climate change... (David Cameron June 18, 2010).

Слот ТАК (спосіб буття) не є релевантними у нашому випадку.

Деякі слоти лексично експікуються, а деякі – не можуть бути вербалізовані. Вузол ІНСТРУМЕНТ, за допомогою якого діє СУБ'ЄКТ КОНФЛІКТУ, у політичному дискурсі розуміється, як 1) ПОМІЧНИК: держава-союзник (1), 2) ІНСТРУМЕНТ: зброя чи стратегія / план.

(1) *America now has a strong friend and a partner in the fight against extremism in the heart of the Middle East, and that is historic* (George W. Bush December 15, 2008).

Вартими для розгляду є способи боротьби з терором і злом, зафіксовані у контекстуальних фрагментах американського політичного дискурсу: *fight terror by being kind to someone else* (бути добрим до іншого), *fight evil by teaching a child that somebody loves him* (показати дитині, що її люблять), *fight evil with acts of decency and kindness* (порядними і добрими діями), *fight evil is to do some good* (робити добро), *fight terror is to make sure our children are educated* (дати освіту дитині) та ін.

There are ways to fight terror other than wearing a uniform. A teacher fights terror every day by walking into a classroom and teaching children how to read and write and add and subtract. A church group can do it by helping people in need. A synagogue can organize ways to help elderly, for example. There's all kinds of ways to fight evil (George W. Bush Jan. 31, 2002).

And therefore, in order to fight evil, what this nation must do is to gather the collective hearts, the good decency of our American people, and show the world we're not going to be intimidated (George W. Bush Jan. 31, 2002). *The way to fight evil is through the gathering momentum of millions of acts of kindness; is to show the world the true face of the American people* (George W. Bush March 5, 2002).

Вузол ТАК (спосіб дії) можна зарахувати до пропозиційної схеми каузації ДЕХТО-каузатор робить ДЕЩО-фактив (результат). У даній схемі вузол ТАК (спосіб дії) містить ФІЗИЧНИЙ ВПЛИВ, що включає ФІЗИЧНУ СИЛУ та РУЙНАЦІЮ, а також ЗАЛЯКУВАННЯ, ПОГРОЗИ щодо застосування ФІЗИЧНОЇ СИЛИ, тобто дії СУБ'ЄКТА агенса-каузатора конфлікту актуалізуються у мові такими лексемами: *fight, attack, defeat, struggle, dismantle, disarm, conquer, strike, beat, hit, destroy, devastate, ravage, undermine, eradicate, deploy* та багато інших.

Згідно з аналізом лексикографічних джерел конфлікт спричиняють такі причини: *opposing/incompatible/ divergent feelings, needs, opinions, principles, interests, ideas, wishes, wills, qualities, desires, influences*. Щодо промов президентів, то очевидною і найпоширенішою причиною конфлікту називають *terrorist attack*.

The number one priority of this government and the future governments will be to protect the American people against terrorist attack (George W. Bush July 26, 2002).

У цілому ПРИЧИНИ поділяємо на ОБ'ЄКТИВНІ та СУБ'ЄКТИВНІ.

Слот МЕТА / РЕЗУЛЬТАТ є найчисельнішим за своїм вербальним втіленням, а прослідкувати його наповнення можна тільки у дискурсних фрагментах. Для позначення МЕТИ виокремлюємо такі найголовніші лексеми: *fight for: future, freedom, independence, democracy, peace, stability, a safer/peaceful world, liberties, justice, for values/rights, something better, nation, for what we believe*. Неодноразово зазначається, що МЕТОЮ є скинення лідерів терористичних угруповань та знищення самих угруповань (2). А також запобігти новим атакам *to prevent new attacks*, захистити невинні життя *to protect innocent lives in America* та загалом вирішити конфлікт *to resolve conflict (peacefully)*. Необхідним вважаємо виділити МЕТУ, яка є прихованою, яка не вербалізується конкретним підтвердженням, але ми відчуваємо її наявність: КОНТРОЛЬ та ВПЛИВ.

(2) *And we will stay at war until we have achieved our objective: the dismantlement of terrorist organizations* (George W. Bush Sept. 11, 2003).

Таким чином, побудова фреймової моделі дозволяє компактно відобразити інформацію, знання та досвід, асоційовані з аналізованим концептом КОНФЛІКТ. У нашому дослідженні саме фрейм допомагає схематизувати інформацію про досліджуваній нами концепт, а базові предметний та акціональний фрейми є моделлю репрезентації знань про конфлікт у когнітології, тобто є одиницями знань, які організовані навколо концепту.

Перспективним вважаємо у дослідженні також конвенціональних метафор, як найбільш науково обгрунтованого способу репрезентації знань про аналізований нами концепт та його структурування.

Література:

1. Жаботинская С. А. Принципы лингвокогнитивного анализа и феномен полисемии / С. А. Жаботинская // Проблемы заально-германского та слов'янського мовознавства. До 70-річчя професора Левицького В. В. : статті. – Чернівці, 2008. – С. 357–368.
2. Жаботинская С. А. Модели репрезентации знаний в контексте различных школ когнитивной лингвистики : интегративный подход / С. А. Жаботинская // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2009 (а). – № 848. – С. 3–10.
3. Полужин М. М. Когнітивна парадигма лінгвістичних досліджень / М. М. Полужин // Проблеми романо-германської філології : зб. наук. праць. – Ужгород : держ. ун-т, 1999. – С. 4–22.
4. Полужин М. М. Функціональний та когнітивний аспекти англійського словотворення / М. М. Полужин. – Ужгород : Закарпаття, 1999. – 240 с.
5. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология / Е. А. Селиванова. – К. : Изд-во укр. фитосоциологического центра, 2000. – 248 с.

6. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания / Ч. Филлмор // Новое в зарубежной лингвистике. Когнитивные аспекты языка / [пер. с англ. В. В. Петров, В. И. Герасимов]. – М. : Прогресс, 1988. – Вып. 23. – С. 52–92.

УДК 811.112.2'373.7

І. Ф. Ісаєва, Н. М. Сабанська,

Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ З ТОПОНІМІЧНИМ КОМПОНЕНТОМ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ ТА ЇХ ПЕРЕКЛАД НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ

У статті досліджено джерела утворення в мові фразеологічних одиниць з топонімічним компонентом на матеріалі німецьких фразеологізмів і способи їх перекладу на українську мову.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, топонім, топонімічний компонент, еквівалентність, безеквівалентність, часткова еквівалентність.

THE TRANSLATION OF PHRASAL UNITS WITH TOPONYMIC COMPONENTS FROM GERMAN INTO UKRAINIAN

The article researches the sources of formation of phrasal units with toponymic components in a language based on the material of German phraseology as well as the ways of their translation into Ukrainian. The authors analyze cultural, lexical, pragmatic and semantic difficulties arising in the process of translation of phrasal units with toponymic components from German into Ukrainian, including translation of fixed phrases that possess national coloring, as their semantics reflects national German history, peculiarities of development of national literature and art.

Key words: phraseological unit, toponym, toponymic component, equivalence, untranslatables, partial equivalence.

ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ С ТОПОНИМИЧЕСКИМ КОМПОНЕНТОМ В НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ И ИХ ПЕРЕВОД НА УКРАИНСКИЙ ЯЗЫК

В статье исследуются источники образования в языке фразеологических единиц с топонимическим компонентом на материале немецких фразеологизмов и способы их перевода на украинский язык.

Ключевые слова: фразеологическая единица, топоним, топонимический компонент, эквивалентность, безэквивалентность, частичная эквивалентность.

На думку більшості лінгвістів мова є, з одного боку, інструментом пізнання світу людиною та сховищем індивідуального й суспільного досвіду, сприйняття та оцінки навколишньої дійсності, з іншого боку, віддзеркалює світосприйняття, виражає національний характер, психологічний склад народу, його історію та культуру.

З усіх творінь мовного генію людини фразеологія – найбільш складне та самобутнє явище. Фразеологічний склад мови достатньо жваво реагує на розвиток суспільства, досить специфічний в кожній епосі, в кожній країні та у кожного народу [6, с. 2].

Дослідженням фразеологічних одиниць та їх класифікацією займалися такі вітчизняні та зарубіжні науковці: Л. Архангельський, С. Берлізон, Л. Булаховський, В. Виноградов, В. Жуков, М. Копиленко, О. Кунін, Б. Лабінська, В. Мокієнко, П. Мюлднер-Нецковський, А. Пайдзінська, З. Попова, В. Розгон, Л. Сміт, М. Шанський та ін. У сучасній німецькій мові О. Кудіна описала фразеологічні одиниці з ономастичним компонентом за джерелами походження, Н. Лалаян досліджувала їх з структурно-семантичної та функціональної точки зору, Р. Охштат і Ч. Фельдеш вивчали механізми перетворення власних назв у складі фразеологічних одиниць, В. Кам'янець, В. Флейшер, Н. Щербань аналізували семантико-стилістичні особливості фразеологізованих онімів, Ю. Фірсова розглядала їх структурні видозміни. Питання перекладу фразеологічних одиниць знайшли відображення в роботах А. Арсентевої, Я. Баран, О. Білоуса, В. Виноградова, О. Дембровської, М. Демського, Л. Дмитрієвої, М. Зимомрі, В. Комісарова, І. Корунця, С. Кунцевич, О. Мартинкевич, Н. Смирнкової, Ю. Солодуба, С. Флоріна та ін.

Дане дослідження зумовлене загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних студій на виявлення та аналіз мовних явищ, пов'язаних з культурою, специфічним національним світосприйняттям, і визначається потребою комплексного аналізу фразеологічних одиниць з топонімічним компонентом у сучасній німецькій мові.

Мета статті – проаналізувати джерела походження фразеологізмів німецької мови з топонімічним компонентом та, на підставі встановлених спільних і відмінних рис в структурі фразеологізмів німецької й української мов, визначити можливі способи їх перекладу на українську мову.

Зміст фразеологізмів кожної мови залежить від історії, культури, літератури та традицій певного народу як жоден інший компонент її лексичного складу. Це, в першу чергу, помітно на прикладі фразеологізмів, які містять власні назви – топоніми. Серед них є такі ідіоматичні вирази, зміст яких відображає певні факти вже частково забутого минулого, інші нагадують про давні легенди, традиції, літературні твори певного народу. З одного боку, інколи дуже легко пояснити етимологію таких зворотів, з іншого боку, буває не так легко відстежити й пояснити історію виникнення більшості таких фразеологізмів й, відповідно, їх значення. Тому необхідна класифікація, яка систематизувала б джерела походження таких фразеологізмів. О. Кудіна та Г. Штарке виокремлюють п'ять основних джерел [10]:

1. Антична міфологія, наприклад, *Fische zum Hellespont bringen* (робити щось непотрібне, зайве, марну роботу).
2. Біблійна або євангелічна міфологія, наприклад, *babylonische Sprachverwirrung* (вавилонське стовпотворіння, безлад, безмістовна галаслива розмова).
3. Легенди, казки, фольклор, наприклад, *jemanden auf den Blocksberg wünschen* (послати когось дуже далеко, до біса; Блоксберг – назва багатьох гір в Німеччині, де за народними повір'ями збираються відьми на шабаш).
4. Художня література, наприклад, *Eulenspiegel machen* (пустувати); *eine Gretchenfrage stellen* (ставити принципове питання).

5. Історичні події, з якими пов'язана якась особа чи географічний об'єкт, що мають певні характерні ознаки, наприклад, *den Rubikon überschreiten* (перейти Рубікон, зробити вирішальний крок, коли немає шляху назад); *den Vesuv zuzuschütten* (забути щось).

Ц. Фелдес [8] розрізняє за етимологією власних назв шість груп фразеологізмів:

1. Ідіоми, які містять назви німецьких реалій, наприклад, *Nürnberger Trichter* – нюрнберзька воронка (чарівний засіб, за допомогою якого можна без зусиль здобути знання).

2. Фразеологічні словосполучення з власними назвами, які виникли за межами Німеччини – в Австрії або Швейцарії, наприклад, *Wasser in die Limmat/Reuß tragen* (робити щось непотрібне, зайве, марну роботу).

3. Поєднання фразеологічних зворотів з назвами не німецьких (іншомовних) реалій, наприклад, *guter Onkel aus Amerika* (добрий дядько з Америки, багатий родич); ідіоматичні конструкції, запозичені з інших мов, наприклад, *da ist Holland in Not/in Nöten* (панує нужда, нестатки, злидні, біда); *Gang nach Kanossa* (покійно просити пробачення, принижуватись, коритись, показати розкаяння, покійно давати обіцянку).

4. Мовленнєві звороти, які містять власні назви, що походять з античного казкового світу, міфології, наприклад, *Eulen nach Athen tragen* (робити щось непотрібне, зайве, марну роботу).

5. Фразеологізми, які містять біблійні власні назви, наприклад, *über den Jordan gehen* (перейти через Йордан – померти).

Фразеологізми, які містять власні назви, не утворюють з точки зору структури окремої групи та, власне, не відрізняються від фразеологізмів інших типів. Наявність фразеологізмів такого виду дає можливість виділити їх в окрему групу та проаналізувати з етимологічної та семантичної точки зору.

Географічні назви – це частина історії та культури народу, оскільки вони являють собою реалії, які відображають національні особливості країни. Фразеологічні одиниці з топонімом у лексичному складі містять цінний країнознавчий матеріал, який інформує про:

- історичний та економічний розвиток країни, наприклад, *wie ein kleines Ruhrgebiet rauchen* – диміти як маленька Рурська область, тобто диміти як паровоз (в основі лежить асоціація з Рурською областю як з територією високої концентрації важкої промисловості); *Bier nach München tragen* – везти пиво до Мюнхена, тобто займатись марною справою (пояснюється тим фактом, що Мюнхен вважається центром browарної промисловості);

- особливості національних повір'їв, наприклад, *geh zum Blocksberg* – іди до біса;

- особливості географії країни, наприклад, *in Buxtehude* – у Букстехуді, дуже далеко (передає зв'язок маленького містечка в Нижній Саксонії з поняттям про «глухий кут», віддаленість від центральних районів країни); *das wächst ihm der Rhein nicht* – цього не змие з нього Рейн, тобто його ніщо не змінить (натяк про швидку течію головної артерії країни) [6, с. 20].

При перекладі фразеологізмів з однієї мови на іншу ми зустрічаємось з культурними, лексичними, прагматичними та семантичними труднощами. Причиною виникнення проблем при перекладі фразеологізмів є вже сама особливість фразеологічних висловів, оскільки вони являють собою експресивно забарвлену мовленнєву одиницю на відміну від інших не експресивних одиниць, їх замінюють і виконують певну функцію в акті комунікації. Щоб досягнути семантико-прагматичної відповідності між мовою оригіналу та мовою перекладу перекладач повинен зробити вибір між безеквівалентністю, частковою еквівалентністю та повною еквівалентністю фразеологізмів.

Якщо німецький фразеологізм не має відповідника в українській мові – ми говоримо про безеквівалентність. В першу чергу це фразеологічні одиниці, які не мають схожого денотативного значення, оскільки стосуються реалій або традицій німецькомовних країн як, наприклад, *Frankfurter Würstchen* (так жартівливо називають мешканців міста Франкфурт), *letzte Grüße aus Davos (Arosa)* (сухотний кашель, глухий кашель з хрипами), *einem den Schweden wünschen* (бажати комусь великого нещастя). Безеквівалентність характерна для фразеологізмів, що походять з літературних творів, наприклад, *sich wie ein Reiter auf dem Bodensee fühlen* (почуватись невпевнено). До безеквівалентних фразеологізмів належать також ті, що містять власні назви та мають жартівливий характер, до них дуже рідко можна підібрати еквіваленти в інших мовах, наприклад, *nach Speyer appellieren* (тоншити, блювати).

Оскільки далеко не всі німецькі фразеологізми мають відповідники в українській мові, доводиться під час перекладу розкривати їх денотативне значення іншими способами:

1. Фразеологізм можна замінити в українській мові словосполученнями (парафразами), наприклад, *Gruß aus Solingen* – удар ножом, *in Jaffa liegen* – бути непритомним, лежати без пам'яті, бути хворим, мертвим, *zu den ägyptischen Zwiebeln zurückwollen* – сумувати за старими добрими часами.

2. Німецький фразеологізм передається на українську мову калькуванням, тобто перекладається дослівно. З одного боку, при калькуванні зберігається форма фразеологізму, що має значення для літературних текстів, з іншого боку, це викликає проблеми у розумінні його денотативного значення з боку читачів чи слухачів. Тому такий вид перекладу можна застосовувати щодо фразеологізмів, денотативне значення яких зрозуміло вже з їх лексичного значення. Якщо мова йде про фразеологізми з топонімічним компонентом, то передбачається, що реципієнт повинен мати певні фонові знання, щоб правильно зрозуміти калькований переклад, наприклад, *ein Heidelberger Faß ist Fingerhut dagegen* (фантастичне перебільшення). Цей зворот можна дослівно перекласти українською як *діжка з Гейдельбергу є розміром з наперсток*. В цьому випадку український реципієнт повинен знати, що таке власне *діжка з Гейдельбергу* та якого вона була розміру. У більшості випадків легше зрозуміти денотативне значення, оскільки для цього потрібні загальні знання, наприклад, *nach Rom gehen und wiederkommen können* (щось триває занадто довго) – встигнути сходити до Риму та повернутись. Зворот *jemanden grüßen wie ein Spanier einen Franzosen* (дуже дружньо привітати) є прикладом того, що не завжди можна зрозуміти цей німецький фразеологізм, якщо перекласти його українською калькуванням (привітати когось як іспанець француза), якщо не знаєш історичні передумови його виникнення.

3. Зміст німецького фразеологізму можна передати українською мовою одним словом, наприклад, *Frankfurter Würstchen* – франкфуртець, *auf der Wartburg sitzen* – чекати.

Аналізуючи вищесказане можна зробити висновок, що за відсутності повного еквіваленту перекладач повинен підібрати відповідний фразеологізм та визначитись з варіантом його пристосування до мовних норм мови перекладу та мовленнєвої ситуації.

Якщо в мові перекладу є фразеологічне словосполучення з тим-самим денотативним значенням, то ми говоримо про часткову еквівалентність. На відміну від повної еквівалентності, при частковій еквівалентності фразеологізмів їх лексичне наповнення та граматична структура можуть розходитись. При дослідженні часткової еквівалентності фразеологічних одиниць з топонімічним компонентом ми наشوухуємось на певні проблеми. В першу чергу мова йде про вибір при перекладі відповідника в українській мові. З цією метою доведеться передивитись безліч українських фразеологізмів, при цьому приділити більше уваги їх денотативному значенню. Іншим критерієм є часткова лексична та граматична еквівалентність, наприклад, *aussehen wie der Tod von Basel/Warschau* – виглядати блідим як смерть. В цьому випадку лексичний елемент – топонім *von Basel/Warschau* замінюється в українській мові іншим елементом – блідий.

У порівнянні з українською мовою відмічається відмінність у кількості фразеологічних одиниць з топонімічним компонентом у німецькій мові. Так в німецькій мові для вираження марної, непотрібної, безглуздої роботи є наступні фразеологізми: *Eulen nach Athen tragen*, *Tee nach China tragen*, *Wasser in die Elbe (Werra, Reuß, Limmat, Donau) tragen*, *Bier*

nach München (Dortmund) bringen. В українській мові ми знайшли лише один фразеологізм з таким значенням, але без топоніма – *возити дрова в ліс*. На особливу увагу заслуговують німецькі фразеологізми з топонімами, які замінюються українськими топонімічними елементами. Оскільки топоніми мають інколи в обох мовах однаковий зміст та асоціюються зі схожими чи подібними якостями, їх денотативне значення залишається схожим, наприклад, *mit Fragen kommt man nach Rom* – *язик до Києва доведе*.

Тут слід зауважити, що в деяких випадках українські часткові еквіваленти німецьких фразеологізмів з топонімічним компонентом одночасно є повними еквівалентами інших фразеологізмів німецької мови: *geh zum Blocksberg!* (*відмова, зникни!*) – *іди до біса (geh zum Teufel!)*; *preußischer als die Preußen sein* (бути суворішим, більш пунктуальним, ніж необхідно) – *бути більшим католиком за Папу (päpstlicher als der Papst sein)*.

Два фразеологізми в обох мовах розглядаються як часткові лексичні еквіваленти, якщо вони відповідають трьом умовам:

- вони мають ідентичне денотативне значення;
- один або кілька їх лексичних компонентів розходяться;
- їх граматичні структури збігаються.

Якщо два фразеологізми різних мов мають спільне денотативне значення, але їх лексичне наповнення та граматична структура розходяться, ми можемо говорити про часткову граматичну еквівалентність. До таких фразеологізмів належать, наприклад: *wenn der Main brennt* – ні, ніколи, після дощуку в четвер (*an dem Tag des Heiligen «Nimmer»*); *von München nach Frauenhofen gehen* – переплутати духовне з мирським – скинути сутану (*die Sutane hinunterwerfen*).

Більшість фразеологічних одиниць цієї групи мають в українській мові частковий граматичний еквівалент. *Gang nach Kanossa* (принизливе публічне покаяння); *einen Kanossagang antreten*; *nach Kanossa gehen* (погодитись на принизливе становище, оскільки цього вимагає ситуація; бути змушеним принижуватись, підкорюватись; йти до когось на поклін, щоб показати своє розкаяння) – йти до Каносси, бити себе в груди; *vorankommen wie die Echternacher Springprozession* (важко, з великими зусиллями, постійними невдачами просуватись вперед) – просуватись як черепаха, слимак; *durchgehen wie ein Holländer* (рішуче, без усякого сорому просуватись вперед) – йти по трупах. Цей мовний феномен пояснюється тим, що в кожній мові є кілька фразеологізмів, які мають схоже значення. Оскільки саме схожість значень є єдиною ознакою, за якою ми можемо зрівняти ці фразеологізми, то ми розглядаємо всі подібні фразеологізми як часткові граматичні еквіваленти німецьких фразеологізмів.

Фразеологічні одиниці являють собою національно-специфічні одиниці мови, що акумулюють культурний потенціал народу, тому при перекладі фразеологізму перекладачеві необхідно зробити вибір адекватних прийомів і способів перекладу. Знання таких труднощів, що виникають при перекладі фразеологічних одиниць, як, наприклад, багатозначність і омонімія, національно-культурні відмінності між близькими за змістом фразеологічними одиницями в різних мовах, емотивна функція або стилістична забарвленість фразеологізмів, різного роду історичні вирази, які часто мають по кілька відповідників, як у мові оригіналу, так і в мові перекладу може допомогти уникнути невідповідностей при перекладі.

Про повну еквівалентність йдеться, коли фразеологічна одиниця німецької мови співпадає за всіма критеріями (денотативне значення, лексичне значення, структура) з мовою перекладу, в нашому випадку (українською). Наявність повних відповідників в обох мовах говорять про те, що фразеологізми вживаються в однакових ситуаціях.

До найважливіших причин існування повних відповідників в мовах, що досліджуються, належать:

- однакові етично-моральні уявлення про цінності, через що виникає однакова цінність символів певних мовних засобів та формулювань;
- спільність історично-суспільного розвитку;
- безпосереднє перенесення з вихідної мови в мову перекладу без подальших семантичних та синтаксично-структурних модифікацій;
- третя мова, як спільне джерело запозичення, культурна спадщина як, наприклад, Біблія, антична література, шедеври світової літератури;
- спільне у звичаях, народних традиціях.

У такому випадку наявність у фразеологічній одиниці топонімічного компоненту полегшує пошук українських еквівалентів. Для фразеологізму *ägyptische Finsternis* (темрява) в українській мові слід підбирати фразеологізм з топонімом *египетський*. Лише після уточнення денотативного значення (темрява) підшукується потенційний відповідник: *ägyptische Finsternis* – темрява – темрява єгипетська. Інші приклади: *den Rubikon überschreiten* – зробити вирішальний крок – перейти рубікон; *den gordischen Knoten durchhauen* – вирішити важке завдання на диво легко – розрубити гордієв вузол. Більшість німецьких фразеологізмів, що мають повну відповідність з українськими фразеологізмами, не створюють труднощів при їх ідентифікації.

Отже, проведене нами дослідження дозволяє зробити наступні **висновки**: у мові й зокрема у фразеології найбільш яскраво простежується зв'язок мови з культурою, що вимагає вивчення фразеології у лінгвокультурологічному аспекті; у семантиці національно специфічних фразеологічних одиниць німецької мови відображається національна історія, особливості розвитку національної літератури та мистецтва; міжнародні фразеологічні одиниці з топонімічним компонентом виникли у німецькій мові, так само й в українській, під впливом античної культури, християнства, світової літератури та історії.

Щодо найбільш адекватних способів перекладу фразеологізмів з топонімічним компонентом, то вони перекладаються за загальними правилами перекладу фразеологічних одиниць. При цьому слід зазначити, що міжнародні фразеологізми мають, здебільшого, повні еквіваленти в обох мовах. У німецьких фразеологізмах національного характеру, де відображені події та факти, які не мають місця в українській культурі, передаються, як правило, нефразеологічним шляхом.

Проведене дослідження не вичерпує порушеної проблематики й намічає ряд **перспектив щодо подальших розвідок**, котрі вбачаються в залученні ширшої бази джерельних матеріалів для більш системного аналізу варіантів перекладу фразеологізмів з топонімічним компонентом.

Література:

1. Баран Я. А. Основні питання загальної та німецької фразеології. / Я. А. Баран. – Львів : Вища школа. Видавництво при Львівському у-ті, 1980. – 156 с.
2. Баран, Я. А. Фразеологія: знакові величини. Навчальний посібник для студентів факультетів іноземних мов. / Я. І. Баран, М. І. Зимомря, О. М. Білоус, І. М. Зимомря. – Вінниця : Нова книга, 2008. – 256 с.
3. Гаврись В. І., Пророченко О. П. Німецько-український фразеологічний словник. / І. В. Гаврись, О. П. Пророченко. – К. : Рад. школа, 1981. – 800 с.
4. Гончарук, Н. А. Теоретико-методичні засади утворення фразеологічних одиниць з топонімічним (на матеріалі німецької мови) [Електронний ресурс] / Н. А. Гончарук // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. : Філологічна. – 2013. – Вип. 37. – С. 90–93. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nznuoaf_2013_37_31.pdf.

5. Лалаян Н. С. Фразеологічні одиниці з ономастичним компонентом у сучасній німецькій мові : структурно-семантичний та функціональний аспекти [Текст] : автореф. дис. ... канд. філ. наук: 10.02.04 / Лалаян Наталія Степанівна : Одеський національний ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса., 2008. 22 с.

6. Ловянникова В. В. Ономастическая фразеология в лингвокультурологическом аспекте (на материале немецкого языка) [Текст] : автореф. дис. ... канд. фил. наук: 10.02.19 / Ловянникова Виктория Васильевна : Северо-Осетинский государственный ун-т им. К. Л. Хетагурова. – Нальчик., 2008. – 23 с.

7. Осовецька Л. С., Сільверстова К. М. Фразеологічний словник німецької мови / Л. С. Осовецька, К. М. Сільверстова. – К. : Рад. школа, 1964. – 715 с.

8. Földes C. Eigennahmen in deutschen phraseologischen Redewendungen. Eine etymologische und semantisch-stilistische Analyse. / Csaba Földes. // Muttersprache 95. – Heidelberg, 1985. – S. 3–4.

9. Klappenbach, R. Probleme der Phraseologie. / R. Klappenbach // Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx Universität Leipzig. Gesellschafts- und Sprachw. – Leipzig, 1968. – № 6. – 316 s.

10. Kudina, E. Untersuchungen zu Phraseologismen mit Eigennamen im Deutschen im Vergleich mit dem Ukrainischen. / Elena Kudina, Günter Starke // Wissenschaftliche Zeitschrift der Pädagogischen Karl Libknecht – Hochschule. – Potsdam, 1978. – S. 187–192.

УДК 811.161.2'373.7

Т. М. Князь,

Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва, м. Харків

НАЗВИ ТВАРИН У ЛЕКСИЧНОМУ НАПОВНЕННІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ ПОЗНАЧЕННЯ СТАНУ ЗАМОЖНОСТІ

У статті проаналізовано особливості структурної й семантичної організації українських фразеологізмів з назвами тварин, що називають стан заможності / бідності. З'ясовано роль культурологічної інформації в семантиці обраних для аналізу ФО.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, слово-компонент, тварини, заможність, бідність.

THE NAMES OF ANIMALS IN THE LEXICAL FILLING OF THE UKRAINIAN PHRASEOLOGISMS DENOTING THE PROSPERITY STATE

The article is devoted to the analyses the features of the structural and semantic organization of the phraseologisms with names of animals, which denote the poverty / prosperity state. The animals play an important role in Ukrainian life, which leads to the formation of phraseologisms with word-component names of animals. In the lexical filling of the phraseological units is used such zoonyms which denote the state of prosperity: cow, horn; poverty: dog, cat, tail, mouse, goat, sheep, squirrel; the fact of low-paid work, bull, ox; differences in social position in society: the horse.

In the phraseological units of the Ukrainian language with the names of animals saved interesting linguistic and cultural information, which relevant to a particular social status Ukrainian. The words-symbols, functioning as a part of the phraseologisms, reproduce peculiar worldview nation and national character. The word-component cow is a symbol of abundance, riches and wealth, denote the state of prosperity. For Ukrainian source income, nurse peasant family has a cow, which is reflected in phraseological units.

The perception and understanding Ukrainian of human interaction with wildlife, realized in language through zoonyms – the names of animals in a figurative sense, describing the man, his social status as well as its contacts with the fauna.

Key words: phraseological unit, word-component, animals, prosperity, poverty.

НАЗВАНИЯ ЖИВОТНЫХ В ЛЕКСИЧЕСКОМ НАПОЛНЕНИИ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА ДЛЯ ОБОЗНАЧЕНИЯ СОСТОЯТЕЛЬНОСТИ

В статье проанализированы особенности структурной и семантической организации украинских фразеологизмов с названиями животных, обозначающие состоятельность / бедность. Выяснена роль культурологической информации в семантике выбранных для анализа ФЕ.

Ключевые слова: фразеологическая единица, слово-компонент, животные, состоятельность, бедность.

Фразеологічна система тієї чи тієї мови акумулює в собі важливі світоглядні константи народу – її носія, його національно-культурні цінності, формовані протягом тривалого періоду розвитку, тому постійно перебуває у полі зору науковців. Об'єктом наукового інтересу лінгвістичних досліджень неодноразово ставали зооморфні фразеологічні одиниці (ФО) української мови (І.О. Голубовська, О.О. Селіванова, В. Д. Ужченко), російської (Т. В. Козлова, Т. А. Маслова, В. М. Телія), болгарської (О. В. Коваль-Костинська, К.Р. Ратушна), французької (А. Т. Назарян), англійської (В. І. Куковська, І. В. Куржакова). У зв'язку із цим цікавим видається дослідження ФО української мови з назвами тварин, що називають стан заможності / бідності.

У культурі українського народу висловлювання про матеріальний стан, рівень достатку репрезентовані ФО зі словами-компонентами – назвами тварин. О. В. Назаренко зауважує, що зіставлення з номеном відомої тварини полегшує сприйняття, конкретизує враження й сприяє фіксації в пам'яті певних її особливостей і якостей. При цьому стабільна оцінка якоїсь риси, властивої певній тварині, ніби абстрагується, відділяючись від неї, і стає основою нового, переносного лексичного значення [4, с. 11].

Мета наукової розвідки – з'ясувати особливості структурно-семантичної організації українських фразеологізмів з назвами тварин, що називають стан заможності / бідності; виявити способи відображення культурологічної інформації в семантиці обраних для аналізу ФО.

У списку досліджуваних фразеологізмів на позначення заможності налічується 62 ФО з назвами тварин, серед яких назви свійських тварин (**бик, коро́ва, теля́, віл, кінь, коза, вівця**), домашніх тварин (**собака (иуцик), кіт**), лісових тварин (**білка**), гризунів (**миша, бобер**). До цієї ж групи зараховуємо ФО зі стрижневими словами-компонентами **ріг** і **хвіст**. Щодо визначення центру й периферії в складі зоофразеологізмів Д. В. Ужченко пропонує таку класифікацію фразеологічних прототипів за належністю до світу номінації фауни: 1) відкрита, де ідіоми становлять фондові одиниці в межах зоофразеології; 2) прифонові, у яких є безсумнівні показники «зоофразеологічності», зокрема соматизми тварин (**вкрутити роги (хвоста)**); 3) периферійні, які не мають індикаторів зоофразеологічності й вимагають культурологічного розшифрування (**казитися з жиру**) [5, с. 7].

Собака (пес) із глибокої давнини став символом вірності; разом із тим він був уособленням злості, жорстокості. Небезпечно дражити собак (звідси про злих людей – «дражити (дратувати) собак») [2, с. 557], хоча фразеологізм **дражни-**

ти (дратувати) собака закріпився в мові зі значенням «ходити по чужих дворах, випрошуючи милостиню; жебракувати»: *Се [ті], що з порожніми сумками Жили голодні під тинами, Собак дражнити по дворах* (І. Котляревський) [8, с. 219].

Є. Ю. Голоднова стверджує, що процес утворення значення порівнянь із центральним смисловим компонентом «собака», який передбачає вживання конструкції *як собака* для підтвердження, образного прикрашання, підсилення інтенсивності міри вияву ознаки в смисловій структурі порівняння шляхом додавання компонента «дуже», що формально відсутній, але мається на увазі, характерний насамперед для тих порівнянь, що вживаються для зображення рис характеру й вдачі людини, змалювання деяких властивостей реалій навколишньої дійсності [1, с. 264]. Цей принцип діє й при утворенні порівнянь для називання соціального становища – бідності, наприклад, **босий як пес** «дуже бідний» [6, с. 113].

Інтегральною семою «дуже бідний» об'єднані 4 ФО: **босий як пес; голодний, як цуцик; багата як собака кудлата; жис як пес**. Диференціюються ФО за такими ознаками: 1) «хто-небудь дуже хоче їсти» **голодний, як цуцик** [2, т.4, с. 438]; 2) «бідна, безпритульна людина» **жис як пес** [6, с. 113]. В. В. Жайворонок зауважує, що собаче життя нужденне, злиденне, тому проklinаючи, бажають собачого життя [2, с. 557]. Тож і злиденне життя собаки є об'єктом порівнянь **голодний, як цуцик**. Діалектний дієслівний компонент **жис** називає стан, у якому людина перебуває постійно, компонент **як пес** вказує не лише на бідність, а й на відсутність житла. На погляд Є. Ю. Голоднкової, «значна кількість народних порівнянь демонструє інший спосіб утворення порівняльної одиниці, який полягає у формально-граматичному порівнянні таких елементів, що в сумі не можуть утворювати логічне значення» [1, с. 265]. Наприклад, **багата як собака кудлата** – «дуже бідний» [6, с. 140].

Спільною семою «погане, бідне життя» об'єднані ФО **життя вольне як собаці на прив'язі; життя як собаці на перелазі**. Названі ФО протиставляються диференційними ознаками: 1) «підневільне, залежне життя»: **життя вольне як собаці на прив'язі** [6, с. 55], де перебування собаки на прив'язі, тобто в залежності, неволі асоціюється з підневільним, залежним, а значить, і бідним життям людини; 2) «кепське життя»: **життя як собаці на перелазі** [6, с. 55].

Про незначний статус людини в суспільстві говорить ФО **хвіст собачий** – «той, хто нічого не важить у суспільстві» [8, с. 744]. Зауважимо, що сприйняття й осмислення українцями взаємодії людини з тваринним світом, реалізуються в мові через зооніми – назви тварин у переносному значенні, що характеризують людину, її соціальний стан, а також її контакти з фауною. Думаємо, що людину, яка не має ніякого впливу в суспільстві, порівнюють із собачим хвостом, підкреслюючи цим іронічно-зневажливе ставлення як до хвоста, так і до людини: *Влада – гетьман. А гетьман, що ви собі думаєте – хвіст собачий? Гетьман – монарх* (О. Вишня) [8, с. 744].

Кіт – свійська тварина, що живе майже в кожній родині. В українських легендах і переказах постає твариною, що створена Богом. З одного боку, кіт – творіння Пречистої Диви, але, з іншого, він з'їв чорта, а отже, належить до тварин «нечистих» [3, с. 261]. Однак зоонім **кіт** не набув поширення у фразеологізмах на позначення замовності. Зафіксовано лише одну ФО на позначення бідності і **кішки нема чим годувати у кого** – «хто-небудь дуже бідний» [8, с. 155]: – *Попросив би могорича та знаю, що в вас і кішки нема чим годувати*, – сказав Зануда й вийшов з хати. Синонімічне значення реалізує фразеологізм **нема чим тютюку виманити з-під столу** – «дуже бідний» [11, с. 311], де **тютюк** – діалектне слово, назва собаки.

Незважаючи на те, що **бик** є символом сили, мужності, хоробрості, виступає об'єктом традиційних порівнянь (*здоровий, сильний, товстий, як бик*), що засвідчують символіку сили й здоров'я [2, с. 35], він став образом, з яким асоціюється бідність і важка, брудна робота. Про це свідчать, наприклад, такі ФО: **волам (бикам) хвости крутити, зневажл.** – «виконувати примітивну, часто брудну, низькооплачувану роботу» [8, с. 317]; **телям хвости крутити, зневажл.; ні кола ні вола, ні села, ні двора; ні кола, ні двора, ні рогатого вола** – «немає ніякого господарства, ніякої худоби» [10, с. 74, 154]. Внутрішня форма ФО **волам (бикам) хвости крутити, зневажл.; телям хвости крутити, зневажл.** мотивується екстралінгвістичними факторами, відсилаючи до відомостей про господарську діяльність українців. Очевидно, вибір низькооплачуваної роботи мотивований складною матеріальною ситуацією: *Всі кажуть: умієш ти говорити. При новій власті ти вже не будеш волам крутити хвости, підеши на дорогу начальників* (М. Стельмах) [10, с. 17].

Для українців джерелом добробуту й багатства, символом достатку, годувальницею селянської сім'ї є корова [2, с. 306], що й відображено у ФО **дійна корова** – «джерело прибутку» [10, с. 84]: *Часто батьки дітям стають дійною коровою* (З усн. мови) [8, с. 308]; *Церква стала для Луканогвого батька дійною коровою і зробила його справді багатим* (Ю. Збанацький) [10, с. 84].

В українській культурі **миша (миш)** – «нечиста» тварина, створена дияволом; служить об'єктом традиційного порівняння (на означення жвавості, бідності, розгубленості, тривоги тощо) [2, с. 366]. Зоонім **миша** в українській фольклорній традиції асоціюється з матеріальним становищем. В українській мові ми знаходимо лише ті фразеологізми зі словом-компонентом **миша (миш)**, що називають стан бідності.

Фразеологічну серію зі словом-компонентом **миша** утворюють 3 ФО: **голий як (руда) миша (миш); голий як церковна миша; як (мов, ніби і т. ін.) церковна миша, зі сл. бідний**. Названі фразеологізми є конститuentами фразеосинонімічного ряду зі значенням «дуже бідний».

Як (мов, ніби) церковна миша, зі сл. бідний, жарт. – «уживається для підсилення зазначеного слова; дуже, зовсім» [8, с. 390]. Як бачимо, супровідне слово **бідний** необхідне не лише для функціонування ФО, а й для реалізації його значення. В основі внутрішньої форми уявлення про те, що в церквах не зберігають жодних продуктів харчування: *Бідна, як церковна миша, а гонору, гонору...* (М. Далекій) [8, с. 390]. Атрибутивний компонент **голий** підсилює значення бідності: **голий як (руда) миша (миш); голий як церковна миша** [6, с. 92].

Значення фразеологізму **як з рога достатку, зі сл. висипати, сипати і т.ін.** – «щедро, рясно, у великій мірі» [10, с. 167] пов'язане зі старогрецьким міфом, за яким коза Амалфея, що вигодувала своїм молоком Зевса, якимось зламала собі ріг, а Німфа наповнила ріг плодами й подала йому, у свою ж чергу Зевс на віддяку подарував ріг німфам, пообіцявши, що з нього з'являтиметься все, чого їм захочеться. ФО характеризує ситуацію, коли людині щастить у житті, а також дістається все легко: – *Для мого попередника союзники не шкодували нічого, – вів далі Врангель, – все на нього сипалось, як із рога достатку ...* (О. Гончар) [10, с. 167].

Кінь має для українського народу особливе значення. Перш за все кінь символізує відданість, швидкість, витривалість [2, с. 286]. В українській фразеології символічні значення образу цієї тварини характеризуються широкою розгалуженістю, серед яких і символ влади. ФО **на коні бути (сидіти)** означає «займати значне становище в суспільстві» [9, с. 100]. У внутрішній формі ФО створюється образ людини, яка перебуває при владі: *Кар'єра його залежала від тих, які сиділи на коні* (М. Стельмах). Антонімічне значення реалізує ФО **зсадити з коня** – «позбавити певного становища в суспільстві»: *Йди вже, підвозь на машині свого Марка. Та гляди, щоб не зсадив тебе він згодом і з машини, і з коня* [9, с. 65].

ФО-синоніми **здерти як із Сидорової кози; лупить (облупив) як Сидорову козу** маніфестують значення «безжалюбно відібрати все майно», тобто зробити людину бідною. Дієслова-компоненти **здерти, лупить (облупив)** у внутрішній формі ФО реалізують семи «забирати», «грабувати», «красти», «обманювати», «нечесно заволодіти чийсь майном», а об'єкт порівняння **як Сидорову козу** порівнюється з людиною, яку безжалюбно пограбують. ФО містять також латентну вказівку на те, що ситуація, відбита у фразеологізмі, стосується збагачення незаконним шляхом.

Зооніми є усталеними, одвічними етнокультурними символами, а глибина їх культурно-національного контексту є сильним фразеотворчим матеріалом. У складі фразеологізмів вжито такі зооніми на позначення заможності: **корова, ріг**; бідності: **собака (пес), кішка, хвіст, миша, коза, вівця, білка**; факту виконання низькооплачуваної роботи: **бик (теля), віл**; різниці в соціальному становищі в суспільстві: **кінь**.

Перспективним видається подальша робота над аналізом семантичної та структурної організації фразеологізмів української мови на позначення різного соціального статусу.

Література:

1. Голоднова Є. Ю. Десемантизація елемента «собака» / «huhd» як компонента сталих народних порівнянь і фразеологізмів української та німецької мов / Є. Ю. Голоднова // Лінгвістичні студії : зб. наук. пр. – Донецьк, 2011. – Вип. 22. – С. 263–267.
2. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : Словник-довідник / [В. В. Жайворонок]. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
3. Завадська В. 100 найвідоміших образів української міфології / В. Завадська, Я. Музиченко, О. Таланчук. – К. : Орфей, 2002. – 448 с.
4. Назаренко О. В. Українська фразеологія як вираження національного менталітету : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. В. Назаренко. – Дніпропетровськ, 2001. – 24 с.
5. Ужченко Д. В. Семантика зоофразеологізмів в етнокультурному висвітленні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Д. В. Ужченко. – Х., 2000. – 20 с.

Лексикографічні джерела:

6. Словник стійких народних порівнянь / [О. С. Юрченко, А. О. Івченко]. – Х. : Основа, 1993. – 176 с.
7. Словарь украинского языка / [ред. Б.Д. Гринченко]: [у 4-х т.]. – К. – Т.4. Р-Я. – 1909. – 564 с.
8. Словник фразеологізмів української мови / [укл. В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук та ін.]. – К. : Наук. думка, 2008. – 1104 с.
9. Фразеологічний словник / [Н. О. Батюк]. – К. : Рад. школа, 1966. – 236 с.
10. Фразеологічний словник української мови: Близько 2500 виразів / [В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко]. – К. : Освіта, 1998. – 226 с.
11. Фразеологічний словник східнослов'янських і степових говірок Донбасу: 6019 фразеологізмів / [В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко]. – [5-те вид., перероб. й доп.]. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 384 с.

УДК 615.825

Р. С. Коваль,

Львівський державний університет фізичної культури, м. Львів

НАЙМЕНУВАННЯ ЗАСОБІВ ТА МЕТОДІВ РЕАБІЛІТАЦІЇ

Статтю присвячено аналізу термінів, котрі використовуються для найменування засобів та методів реабілітації у французькій та українській мовах. Описано лексико-семантичні особливості термінів для позначення медичних апаратів, тренажерів, протезів, ортезів. Розглянуто основні моделі творення термінів для номінації професій зазначеної галузі. Виявлено широке застосування епонімів. Окреслено перспективи подальших досліджень даної тематики, зокрема, необхідність укладення перекладного словника.

Ключові слова: реабілітація, термін, метод, медичний апарат, протез, епонім, словник, французька мова, українська мова.

NOMINATE THE MEANS AND METHODS OF PHYSICAL REHABILITATION

The article is devoted to the analysis of the terms which are used to nominate the means and methods of physical rehabilitation in the French and Ukrainian languages. Lexical as well as semantical features of the terms denoting medicine apparatuses, training equipments, prosthetic appliances, orthoses have been studied. Main models of formation the terms used to nominate professions in the field have been revealed. The great amount of eponyms' usage has been found. It has been determined that the formation of modern means and methods of physical rehabilitation started at the beginning of the XIX century when the Swedish system of medical gymnastics was founded and mechanotherapeutic apparatuses were developed. It has been proved that the most common ways of forming the physical rehabilitation terms in French and Ukrainian are compounding; using Greek parts of terms; using suffixation. The perspective of further research that is the necessity to compose a dictionary in translation, the analysis of French and Ukrainian terms, used for the names of everyday life aids for disabled people, has been highlighted.

Key words: physical rehabilitation, method, medicine apparatus, prosthetic appliance, eponym, dictionary, French language, Ukrainian language.

НАИМЕНОВАНИЯ СРЕДСТВ И МЕТОДОВ РЕАБИЛИТАЦИИ

Статья посвящена анализу терминов, которые используются для наименования средств и методов реабилитации во французском и украинском языках. Описаны лексико-семантические особенности терминов для обозначения медицинских аппаратов, тренажеров, протезов, ортезов. Рассмотрены основные модели создания терминов для номинации профессий указанной отрасли. Выведено широкое применение эпонимов. Определены перспективы дальнейших исследований данной тематики, в частности, необходимость составления переводного словаря.

Ключевые слова: реабилитация, термин, метод, медицинский аппарат, протез, эпоним, словарь, французский язык, украинский язык.

Постановка проблеми. Термін «реабілітація» має широке змістове розуміння і вживається в усіх сферах діяльності людини – політичній, юридичній, розумовій, спортивній та інших. У медицині вона визначається як процес відновлення здоров'я, працездатності, особистості і соціального статусу хворих та інвалідів [9, с. 17]. Через бойові дії на сході України протягом останніх двох років число неповносправних людей стрімко зростає. Необхідність їхньої комплексної реабілітації нині є одним з найважливіших завдань держави. Вона проводиться із залученням провідних іноземних фахівців, у

тому числі, франкомовних. На перший план виходить міжпрофесійна комунікація, яка потребує однакового розуміння термінів галузі вітчизняними та закордонними спеціалістами. Певною мірою, процес ускладнений відсутністю перекладних галузевих словників, котрі, у перспективі, повинні бути укладені при тісній взаємній співпраці відповідних фахівців з реабілітації та філології.

Нові поняття у будь-якій галузі знань потребують номінації, що призводить до утворення нових термінів, котрі можуть формуватися на національному ґрунті або ж бути запозиченими з інших мов. При створенні нових термінів перед укладачами постає специфічна, і на перший погляд, не дуже суттєва проблема: як передати новий термін у рідній мові. Чи просто запозичити його з мови-джерела, переписавши його за правилами рідної орфографії або зберігши оригінальне написання, чи перекласти цей термін на рідну мову. А якщо перекласти, то яким чином – буквально (під кальку) чи описово [2, с. 105]. Найменування предмета, явища, властивості повинно «підказувати» значення, орієнтувати на змістовну сторону, а не просто фіксувати одиницю у мові [2, с. 90].

Найбільш ефективно реабілітація проводиться у спеціалізованих реабілітаційних центрах (кардіологічні, ортопедичні, неврологічні та інші), що укомплектовані лікарями відповідних спеціальностей, інструкторами з лікувальної фізичної культури та працетерапії, фізіотерапевтами, психологами, логопедами, педагогами, соціологами, протезистами та юристами [9, с. 18]. Кожен з них повинен досконало володіти термінологічним апаратом галузі. Дослідження термінології реабілітації, яке дозволяє прослідкувати розвиток її засобів та методів, історію протезування, розробку тренажерів та різноманітних механотерапевтичних апаратів, є внеском для укладення перекладного словника. Перелічені фактори зумовлюють **актуальність роботи**.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Серед основних праць варто назвати «Основні поняття і терміни оздоровчої фізичної культури та реабілітації» (1998), «Медико-біологічна та реабілітаційна термінологія для студентів спеціальностей «Фізична реабілітація», «Фізична культура»» (2002), «Тлумачний словник термінів і словосполучень фізичної реабілітації» (2002), «Физическая реабилитация. Лечебная физическая культура. Кинезитерапия» (2010), «Dictionnaire de kinésithérapie et réadaptation» (2007), «Dictionnaire du handicap» (2011), звідки були дібрані терміни для аналізу. Частково дана проблематика розглянута в попередніх статтях автора [3, 4, 5], на відповідних інтернет-ресурсах [12, 13]. Існує також міжнародний стандарт ISO 9999:2002 «Technical aids for persons with disabilities – Classification and terminology» – «Технічні засоби допомоги для осіб з обмеженими фізичними можливостями – Класифікація і термінологія».

Завдання та матеріал дослідження. Завдання статті полягають в аналізі лексико-семантичних особливостей термінів, котрі використовуються для найменування апаратів, тренажерів, протезів, ортезів, а також методів реабілітації та професій зазначеної галузі у французькій та українській мовах. Основними **методами дослідження** були метод суцільної вибірки та описовий. **Наукова новизна** роботи зумовлюється тим, що термінологія галузі реабілітації вперше стає предметом лінгвістичного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Професор Мухін В. М. зазначає, що засобами фізичної реабілітації є: лікувальна фізична культура, лікувальний масаж, фізіотерапія, механотерапія, працетерапія [9, с. 24]. Механотерапія – це лікування фізичними вправами, виконуваними за допомогою спеціальних апаратів. Точно спрямовані та суворо дозовані рухи, метою яких є відновлення рухливості у суглобах і зміцнення сили м'язів, діють локально на тканини, підсилюють лімфо- і кровообіг, збільшують еластичність м'язів і зв'язок, повертають суглобам властиву їм функцію [9, с. 95]. Використовують різні типи механотерапевтичних апаратів, принцип дії яких базується на біомеханічних особливостях рухів у суглобах [9, с. 96]. Вперше апарати для пасивних рухів суглобів були створені шведським фізіотерапевтом, одним із засновників механотерапії Йонасом Густавом Вільгельмом Цандером / Jonas Gustav Vilhelm Zander (1835-1920) [9, с. 96]. Розробленим ним «апаратом Цандера» / «appareil (m) de Zander» (існує цілий ряд моделей) продовжують користуватися до сьогоднішнього дня. Інші апарати також отримали назву за прізвищем свого розробника – «апарат Крукенберга» / «appareil (m) de Krukenberg», «апарат Герца» / «appareil (m) de Hertz» (механотерапевтичні, створені німецькими лікарями); «апарат Ілізарова» (компресійно-дистракційний апарат) / «appareil (m) d'Iizarov», розроблений радянським хірургом-ортопедом Гаврилом Ілізаровим (1921-1992). Термін «appareil» (m) може перекладатися також як «респіратор»: маємо словосполучення «appareil (m) d'Engström» – «респіратор Енгстрьома», розроблений данським лікарем Карлом Гуннаром Енгстрьома / Carl Gunnar Engström у Швеції під час епідемії поліомієліту на початку 1950-х років. Поміж провідних сучасних українських фахівців, чие прізвище увійшло в якості епоніму в термінологію реабілітації та медицини загалом, знаємо В'ячеслава Євмінова, президента Київського Вертебрально-Оздоровчого Центру, котрий розробив так званий «профілактор Євмінова» / «appareil (m) prophylactique d'Evminov» для лікування захворювань хребта. Останнім часом у лікарняний період реабілітації за відповідних показань при деяких захворюваннях і травмах, у перші дні післяопераційного періоду після менісектомії, тотального ендпротезування суглобів почали застосовувати «апарати СРМ» (англійською СРМ – continuous passive motion) для тривалих пасивних рухів у суглобах кінцівки [9, с. 97]. В цьому випадку маємо запозичення з англійської мови («continuous passive motion apparatus / device») у французьку («appareil (m) d'exercice à mouvement passif continu») та українську («апарат для тривалих пасивних рухів у суглобах») мови. Іншим прикладом, в якому поєднаний український та англійський терміни, є «апарат Shoulder Cryo» / «appareil (m) Shoulder Cryo», де англійське слово «shoulder» «плече» вказує на місце, куди спрямована дія (англійською «cryo-» / буквально «холод»), тобто апарат забезпечує локальне охолодження, здавлювання, фіксацію, нерухомість ушкодженої кінцівки [9, с. 118].

Тепер розглянемо терміни, котрі використовуються для найменування тренажерів – установок, які імітують найважливіші елементи якого-небудь виду діяльності та застосовуються для формування і тренування професійних навичок [8, с. 37]. Мухін В. М. говорить про те, що XIX століття відзначалося становленням шведської системи лікарської гімнастики Пера Генріка Лінга / Pehr Henrik Ling (1776-1839), який заснував у 1813 році у Стокгольмі перший у Європі інститут гімнастики і масажу [9, с. 6]. Саме він створив нині надзвичайно популярну «шведську стінку» / «espalier (m) suédois» (синонімом до терміну є запозичення зі шведської «gibbstol»). Крім цього, ним розроблені також «шведська гімнастика» / «gymnastique (f) suédoise» та «шведський масаж» / «massage (m) suédois». Аналізуючи терміни, котрі вживаються для найменування тренажерів, фіксуємо запозичення з англійської: «treadmill» означає «бігова доріжка» / «трєдміл» та вживається у французькій та українській мовах; «expander» означає «еспандер», а французькою «expanseur» (m); «stepper» означає «стєпер» та вживається аналогічно у зазначених мовах.

Проаналізуємо іншу умовну групу термінів – найменування протезів та ортезів. Протези – це пристрої, апарати, що зовні схожі на природний сегмент чи кінцівку, метою яких є не тільки маскування вади, а головне – заміщення втрачених функцій самообслуговування, трудових процесів, пересування тощо [9, с. 225]. Ортези – це різноманітні допоміжні апарати у реабілітації. Досліджуючи будь-яку термінологію, часто трапляються випадки, коли однакове прізвище входить в абсолютно різні за

значенням терміни. Такі приклади маємо у галузі реабілітації. Окрім «апарату Крукенберга» (він працював у другій половині XIX століття), про який йшла мова вище, існує також «протез Крукенберга» / «prothèse (f) de Krukenberg», розроблений після Першої світової війни німецьким хірургом Германом фон Крукенбергом / Hermann von Krukenberg (1863-1935). Поряд з тим, зустрічаємо топонімічний термін «рука Юта» / «bras (m) de l'Utah», який використовується для найменування міолектронного протезу руки, а назва походить від штату Юта у США. Загалом, у французькій та українській мовах терміни на позначення протезів здебільшого утворені за моделлю «протез» + прикметник / іменник у родовому відмінку, котрий вказує на те, яку втрачену функцію він буде компенсувати: «слуховий протез» / «prothèse (f) acoustique / auditive»; «повний протез тазостегнового суглобу» / «prothèse (f) totale de la hanche»; «очний протез» / «prothèse (f) oculaire». Зазначимо, що існує фразеологізм «jambe (f) de bois», котрий означає «інвалід з дерев'яною ногою» / «протез». Що ж стосується ортезів, до яких належать милиці, ціпки, ходулі, шини, ролятори (у сучасному вигляді вперше запропоновані шведською соціальною працівницею Аїною Віфалк / Aina Wifalk у 1978 році) та інші допоміжні засоби, тут також властиве широке застосування епонімів. Наприклад, «стремено Павліка» – «harnais (m) de Pavlick», призначене для лікування дисплазії, вроджених вивихів, інших дефектів тазостегнових суглобів у дітей, розроблене Арнольдом Павліком / Arnold Pavlik (1902-1965); «ходулі Гутмана» – «cadre (m) de Guttman», розроблені британським лікарем Людвігом Гутманом / Ludwig Guttman (1899-1980); «ортез Перлштайна» – «orthèse (f) de Perlstein», розроблений американським лікарем Меєром Аароном Перлштайном / Meyer Aaron Perlstein (1902-1969); «милиця Кенні» – «béquille (f) (de) Kenny», розроблена австралійською медсестрою Елізабет Кенні / Elizabeth Kenny (1886-1952). Термін «ціпока» у французькій мові утворює фразеологізм «canne (f) blanche», котрий перекладається як «сліпий» (цей факт пов'язаний з тим, що у Франції сліпі ходять з білими ціпками). Вживаються також комбіновані (епонім + топонім) терміни, утворені, наприклад, від імені лікаря Жака Шено (Jacques Chêneau) та топонімів Тулуза (Toulouse) та Мюнстер (Münster): «Chêneau-Toulouse-Münster» – «Шено-Тулуз-Мюнстер». Зазначимо, що у статті «По поводу использования моего имени в различных системах корсетов» у виданні «Ортопедия, травматология и протезирование» (№4 за 2009 рік) розробник протезу Жак Шено особисто ставить питання про правильність вживання терміну «Chêneau-Toulouse-Münster». Багато термінів на позначення ортезів утворені за моделлю «корсет» + власна назва: «корсет Мілуокі» / «corset (m) de Milwaukee» (від назви міста Мілуокі в штаті Вісконсин, США, де цей корсет був розроблений у 1946 році); «ліонський корсет» / «corset (m) lyonnais» (від назви міста Ліон у Франції, де цей корсет був розроблений у 1949 році) та «шина» + власна назва: «шина Дюпуйтрена» / «attelle (f) de Dupuytren», Гійом Дюпуйтрєн / Guillaume Dupuytren (1777-1835) – французький хірург; «шина Крамера» / «attelle (f) de Cramer», Фрідріх Крамер / Friedrich Cramer (1847-1903) – німецький хірург.

Тепер розглянемо терміни, котрі використовуються для найменування вимірювальних приладів. Як правило, вони утворені способом словоскладання: «метр» / «mètre» (m) та компоненту перед ним, який конкретизує значення: «хронометр» / «chronométré» (m) – прилад для вимірювання хронакції; «динамометр» / «dynamomètre» (m) – прилад для вимірювання динамометрії; «подометр» / «podomètre» (m) – прилад для вимірювання довжини, ширини і висоти стопи; «естезіометр» / «esthésiomètre» (m) – прилад для вимірювання чутливості.

Сьогодні існує велика кількість засобів і методів реабілітації. Проаналізувавши відповідні лексикографічні праці, ми дійшли висновку, що найбільше термінів для їхнього найменування у французькій та українській мовах утворено за допомогою слів: «вправа» / «exercice» (m) – «вправи на розслаблення м'язів» / «exercices (m, pl) de décontraction», «вправи на гімнастичній стінці» / «exercices (m, pl) à l'espalier», «вправи на гнучкість» / «exercices (m, pl) d'assouplissement»; «гімнастика» / «gymnastique» (f) – «корегуюча гімнастика» / «gymnastique (f) corrective», «дихальна гімнастика» / «gymnastique (f) respiratoire», «шведська гімнастика» / «gymnastique (f) suédoise»; «маневр» / «manœuvre» (f) – «маневр (f) de Heimlich» – «прийом Гаймліха», Генрі Гаймліх / Henry Heimlich (1920) – американський лікар, «manœuvre (f) de Cyriax» – «прийом Сайрієкса», Джеймс Генрі Сайрієкс / James Henry Cyriax (1904-1985) – англійський ортопед, «метод тренування скорочення і розслаблення м'язів» / «manœuvre (f) du contracté-relâché», «масаж» / «massage» (m) – «масаж серця» / «massage (m) cardiaque», «закритий масаж серця» / «massage (m) du cœur extérieur», «китайський масаж» / «massage (m) chinois», «гігієнічний масаж» / «massage (m) hygiénique», «вібромасаж» / «massage (m) vibratoire»; «метод» / «méthode» (f) – «метод Карла і Берти Бобат» / «méthode (f) de Bobath», Карел Бобат / Karel Bobath (1906-1991) – німецький невропатолог та психіатр, його дружина Берта Бобат / Bertha Bobath (1907-1991) – фізіотерапевт, «метод Петьо» / «concept (m) de Petö», Андраш Петьо / Andreas Petö (1893-1967) – угорський лікар і педагог, «метод Козьявіна» / «méthode (f) de Kozijavkin» – «метод Козьявіна», Володимир Козьявін (1947) – український лікар, «метод лікування» / «méthode (f) de traitement». Трапляються випадки, коли вживається лише власна назва: «Ролф-метод» / «Rolfing», Іда Ролф / Ida Rolf (1896-1979) – американський лікар, «метод Кляппа» / «Klapp», Рудольф Кляпп / Rudolf Klapp (1873-1949) – німецький ортопед. Окремо слід звернути увагу на значну кількість термінів, котрі називають метод реабілітації та утворені за допомогою терміну «терапія» (грецькою мовою «therapeia» – «лікування») та компоненту, який уточнює спрямованість: «рефлексотерапія» / «réflexothérapie» (f); «ерготерапія» / «ergothérapie» (f); «кінезітерапія» / «kinésithérapie» (f); «механотерапія» / «mécanothérapie» (f); «таласотерапія» / «thalassothérapie» (f); «хіміотерапія» / «chimiothérapie» (f); «гідротерапія» / «hydrothérapie» (f) etc.

Врешті, аналізуючи терміни на позначення назв професій у реабілітаційній галузі, бачимо, що вони, в переважній більшості, утворені у французькій мові за допомогою суфіксу -iste: «prothésiste» (m) / «протезист», «orthopédiste» (m) / «ортопедист», «traumatologiste» (m) / «травматолог», «orthophoniste» (m) / «логопед», «orthoptiste» (m) / «ортоптист»; суфіксу -ien: «chirurgien» (m) / «хірург», «omnipraticien» (m) / «лікар-терапевт»; суфіксу

-eur: «rééducateur» (m) / «фізіотерапевт», «спеціаліст з відновлення працездатності», «rebouteur» (m) / «костоправ»; терміноелементу з грецької

-logue: «kinésiologue» (m) / «кінезіолог», «podologue» (m) / «спеціаліст із захворювань стопи», «rhumatologue» (m) / «ревматолог», «pneumologue» (m) / «пульмонолог»; компонента – терміну грецького походження «-thérapeute»: «physiothérapeute» (m) / «фізіотерапевт», «ergothérapeute» (m) / «працетерапевт»; «vertébrothérapeute» (m) / «вертебротерапевт»; способом словоскладання: «masseur-kinésithérapeute» (m) / «масажист і методист з лікувальної фізичної культури», «aide-soignante» (f) / «доглядальниця». В окремих випадках, співіснують два варіанти: «chiropraticien» (m) / «chiropracteur» (m) / «мануальний терапевт»; «physiologiste» (m) / «physiologue» (m) / «фізіолог»; «gérontologiste» (m) / «gérontologue» (m) / «геронтолог»; «kinésiste» (m) / «кінезістерапевт» (m) / «кінезіотерапевт, масажист».

Проведений аналіз термінів дозволяє нам зробити наступні **висновки**:

1. У термінології реабілітації французької та української мов виявлено широке застосування епонімів, що пояснюється тим, що певний метод реабілітації, протез, ортез, тренажер або прилад був винайдений конкретною людиною, чие прізвище, для увіковічення його пам'яті, увійшло в якості спеціального терміну. Для відповідного фахівця епоніми не становлять жодних проблем з їх розумінням; для неспеціалістів завжди необхідним буде додаткове пояснення.

2. Становлення сучасних засобів і методів реабілітації розпочалося на початку XIX століття, коли з'явилася шведська система лікувальної гімнастики та були розроблені механотерапевтичні апарати. Паралельно з розвитком реабілітації відбувається розвиток її термінології, і перед перекладачами постає питання, яким чином передати з однієї мови іншою термін для того, щоб його значення було чітким і зрозумілим.

3. Найпоширенішими способами утворення термінів галузі реабілітації у французькій та українській мовах є словоскладання; за допомогою грецьких терміноелементів; за допомогою суфіксації.

Перспективи подальших досліджень стосуватимуться аналізу французьких термінів, котрі використовуються для найменування допоміжних засобів повсякденного життя неповносправних людей – «ouvte-robinet» (m), «porte-livre» (m), «remonte-pantalón» (m), «verticalisateur» (m) etc., та способів їх перекладу українською мовою.

Література:

1. Дубогай О. Д. Основні поняття і терміни оздоровчої фізичної культури та реабілітації / О. Д. Дубогай, А. М. Ткачук, С. Д. Костікова, А. О. Єфімов. – Луцьк : Надстир'я, 1998. – 100 с.
2. Д'яков А. С. Основи термінотворення: Семант. та соціолінгвіст. аспекти / А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. – К. : Вид. дім «KM Academia», 2000. – 218 с.
3. Коваль Р. Епоніми в термінології фізичної і медичної реабілітації (на матеріалі французької та української мов). Коваль Ростислав // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки. – Луцьк. – № 3 (304). – 2015. – С. 293–298.
4. Коваль Р. Запозичення в термінології реабілітації. Коваль Ростислав // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство): збірник наукових праць / [гол. ред. Н. Л. Іваницька]. – Вінниця: ТОВ «фірма «Планер»», 2015. – Вип. 22. – С. 21–27.
5. Коваль Р. Топоніми в термінології фізичної й медичної реабілітації. Коваль Ростислав // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. – Одеса. – Вип. 15. – Т. 2. – 2015. – С. 58–60.
6. Козырева О. В. Физическая реабилитация. Лечебная физическая культура. Кинезитерапия: учеб. слов.-справ. / О. В. Козырева, А. А. Иванов. – М. : Сов. спорт, 2010. – 278 с.
7. Кравченко А. І. Медико-біологічна та реабілітаційна термінологія для студентів спеціальностей «Фізична реабілітація», «Фізична культура» : Навчальний посібник / Кравченко А. І., Лянной Ю. О., Купина В. В. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2002. – 212 с.
8. Мерзлікіна О. А. Тлумачний словник термінів і словосполучень фізичної реабілітації / О. А. Мерзлікіна, О. В. Гузій. – Л. : вид. ЛНУ ім. І. Франка, 2002. – 48 с.
9. Мухін В. М. Фізична реабілітація : підручник / В. М. Мухін. – 3-тє вид., переробл. та доповн. – К. : Олімп. л-ра, 2009. – 448 с. : іл.
10. Dufour Michel. Dictionnaire de kinésithérapie et réadaptation / Michel Dufour, Michel Gedda. – Paris : Maloine, 2007. – 582 p.
11. Zribi Gérard. Dictionnaire du handicap. 7e édition / Gérard Zribi, Dominique Poupée-Fontaine. – Rennes : Presses de l'EHESP, 2011. – 349 p.
12. www.cirrie.buffalo.edu
13. www.irdpq.qc.ca

УДК 378.147:811.111

Т. Б. Козак,

Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль

METHODEN IM FREMDSPRACHENUNTERRICHT

Before, choosing the right method of teaching German according to the level and needs of the corresponding group, it is essential to know methodology of foreign language teaching. In higher education foreign language teachers often verified on the tried and tested teaching methods. However, the requirements of teaching foreign language are changing with in the time. There are new developing methods that easily adapt to the current needs of the society. The latest results from different related disciplines are also taken into account. German as a foreign language is also affected by this development of the methods of foreign language teaching. The aim of the article is to describe the historical development of German language, define the basic meaning of the term «method» of German scientists, examine and describe the main teaching methods during the German lessons (grammar-translated method, direct method, audio-visual method, communication method) in high school and found their influence on foreign language performance of students.

Keywords: method, the lesson foreign language, grammar-translated method, direct method, audio-visual method, communication method.

МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті висвітлено основні точки зору німецьких науковців щодо тлумачення терміну «метод», розглянуто та охарактеризовано основні методи навчання, що застосовуються на заняттях іноземної мови у вищій школі та виявлено їх вплив на ефективність іноземної підготовки студентів.

Ключові слова: метод, заняття іноземної мови, граматико-перекладний метод, прямі методи, аудіовізуальні методи, комунікативні методи.

МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

В статье отражены основные точки зрения немецких ученых относительно значения термина «метод», рассмотрены и охарактеризованы основные методы обучения, применяемые на занятиях иностранного языка в высшей школе и выявлено их влияние на эффективность иноязычной подготовки студентов.

Ключевые слова: метод, занятие иностранного языка, граматико-переводной метод, прямые методы, аудио-визуальные методы, коммуникативные методы.

Einleitung. Im Hochschulunterricht greifen Fremdsprachelehrer häufig auf die sich bewährten Lehrmethoden zurück. Die Anforderungen an den Fremdsprachenunterricht wandeln sich aber mit der Zeit. Es werden neue Methoden entwickelt, die häufig das annehmen, was vorher vernachlässigt wurde, oder sie passen sich einfach den aktuellen Bedürfnissen der Gesellschaft an. Dabei werden auch die neuesten Ergebnisse unterschiedlicher Bezugswissenschaften berücksichtigt. Deutsch als Fremdsprache wird auch von dieser Entwicklung der Methoden des Fremdsprachenunterrichts beeinflusst [8, S. 83].

Analyse der letzten Forschungen und Veröffentlichungen. Das Wort «Methode» stammt vom Griechischen *methodos* beziehungsweise Lateinischen *methodus* und bedeutet im Allgemeinen so viel wie «Zugang/Verfahren zu einem bestimmten Ziel» oder

«Weg, der zu einem bestimmten Ziel führt» [7, S. 180]. Dabei wird bei der Methodik im Gegensatz zur Didaktik nicht nach dem «Was soll vermittelt werden?», sondern nach dem «Wie soll etwas vermittelt werden?» gefragt.

Laut G. Helbig werden Methoden als ein festgelegtes und planmäßiges Verfahren und systematisches Vorgehen bei der Vermittlung von Fremdsprachen definiert. «Didaktische Entscheidungsfelder» sind hierbei «Lehrziele, Lehrkonzepte, Lehrprinzipien, Lehrstrategien, Übungstypologien, Lehrmaterialien, Medienauswahl- und Einsatz, Prüfungsformen» und vieles mehr. Weiterhin kann Methode auch als ein «System von Unterrichtsverfahren in einem Beziehungsgeflecht von unterrichtsdeterminierenden Einflussfaktoren» verstanden werden [3, S. 842].

Trotz des bisherigen Versuchs der Eingrenzung des Begriffs Methode kann von einer klaren und eindeutigen Definition keine Rede sein. Über den Begriff herrscht auch nach R. Hahn keine Einigkeit, dieser ist in verschiedenen Wissenschaftsbereichen mit unterschiedlichen Bedeutungen konnotiert [1, S. 4]. Für den Fremdsprachenunterricht ergeben sich hierbei folglich verschiedene Verständnismöglichkeiten: Zum einen bietet die Methode im Bereich der weiterumfassenden Definition dem Lehrenden Konzepte für die Auswahl, die Abstufung und Gliederung von Lehrstoff. In der engeren Definition kann Methode als Ansatz, Verfahren oder wiederholbares Handlungsmuster verstanden werden, das geeignet erscheint, für das unterrichtspraktische Handeln des Lehrers eine Art Anleitung zu geben und gleichzeitig als Orientierung dienen kann.

F. Haß beschreibt die Wichtigkeit methodische Entscheidungen stets in zweierlei Hinsicht zu reflektieren, zum Einen Methoden im Hinblick auf die allgemeine Gestaltung des Unterrichtsprozesses und zum Anderen die Besonderheit des Unterrichtsgegenstands Fremdsprache. Dabei sind laut Haß methodische Ansätze und Konzepte immer im «gesellschaftlichen Grundkonsens» der Bedeutung des Unterrichtsgegenstandes, in diesem Fall der Fremdsprache, entstanden [2, S. 151–152].

Insgesamt scheint eine einschlägige Definition von *Methode* trotz des bisherigen Versuchs einer begrifflichen Eingrenzung diffizil und ambiguen, wenngleich die Methode insgesamt dem Lehrenden eine Art Leitfaden darstellen kann, der die Unterrichtsplanung und -gestaltung simplifizieren kann und gleichzeitig auch eine Basis für begründbares didaktisches Handeln bildet.

Im Laufe der Zeit haben sich zahlreiche Methoden entwickelt. Diese Methoden entstanden unter den Ansprüchen bestimmter Zeitepoche. Ganz am Anfang steht die Grammatik-Übersetzungsmethode, später die audiovisuelle und audiolinguale Methoden. In den heutigen Lehrwerken hat die kommunikative Methode ihre feste Stelle.

Die Geschichte des Fremdsprachenunterrichts geht weit bis in die Antike zurück. Ein Beispiel hierfür waren die Römer, die bereits kurz nach der Besetzung Griechenlands griechische Gelehrte, unter ihnen beispielsweise Aristoteles, nach Rom «entführten», um diese dort ihre Kinder in der griechischen Sprache, Literatur und Philosophie unterrichten zu lassen. Zu jener Zeit, als eben diese als besonders vorbildhaft galt, lehrten somit griechische Gelehrte die lateinsprachigen Kinder römischer Aristokraten. Allerdings kann zu jener Zeit kaum von theoretischen, methodischen Ansätzen des Fremdsprachenunterrichts die Rede sein. Die früheste Form des Fremdsprachenunterrichts geht auf antike Rhetorikschulen zurück.

Im Mittelalter liegt der Fokus des Fremdsprachenlehrens und -lernens wohl auf der praktischen Anwendung an Latein- und Rhetorikschulen (ibid.), welche fast ausschließlich im kirchlichen Kontext zu finden waren. Diese Schulungen befähigten folglich die angehenden Geistlichen durch die Vermittlung von Latein-, Griechisch- und Hebräischkenntnissen, die Bibel, damals noch in keine entsprechende moderne Sprache übersetzt, verstehen und interpretieren zu können. Letzteres gestaltete sich beim Zelebrieren der Heiligen Messe, die lange ausschließlich auf Latein gehalten wurde, als unerlässlich.

In der Renaissance im ausgehenden Mittelalter und der anbrechenden Neuzeit im 15. und 16. Jahrhundert trat der praktische Nutzen der alten Sprachen wieder stärker in den Hintergrund und Regellernen und Sprachanalyse traten in den Vordergrund des Fremdsprachenunterrichts. Diese entsprechende Tendenz war ebenfalls zum Ende des 18. und Beginn des 19. Jahrhunderts erneut zu vermachen, als der Fremdsprachenunterricht aus der kirchlichen Obhut allmählich in staatliche Hände geriet. Hierbei entstand die Grammatik-Übersetzungsmethode für den Fremdsprachenunterricht. Erst im 20. Jahrhundert wurde laut Hernig der Fremdsprachenunterricht wieder kommunikativer, beginnend von direkten Ansätzen bereits Ende des 19. Jahrhunderts, über die audiolinguale und audiovisuelle Methode, der kommunikativen Methoden, letztere ab der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts, «bis hin zum interkulturellen Ansatz und alternativen Methoden» zum Ende des 20. und Beginn des 21. Jahrhunderts. Im Laufe der Zeit waren die bevorzugten Methoden im Fremdsprachenunterricht einem stetigen «wellenartigen» Wandel unterzogen.

Grammatik-Übersetzungsmethode

Die Grammatik-Übersetzungsmethode stellt ein Mittel zur Herausbildung der Fähigkeit zum abstrakten/logischen Denken dar. Das Ziel ist also nicht die praktische Beherrschung der Sprache, sondern vielmehr die bewusste Einsicht in deren formalen Regelsystem und Aufbau. Zu den methodischen Prinzipien gehören diese Punkte:

1. *Im Zentrum steht die schriftliche Form und Gebrauch der Sprache.*
 2. *Textgrundlagen bestehen aus Werken bedeutender Autoren, aus synthetischen Texten, die einen spezifischen grammatikalischen Schwerpunkt tragen.*
 3. *Für das Ziel hält man die Produktion von korrekten Sätzen, die durch Anwendung von Regeln erfolgt.*
- Charakteristische Übungstypen sind: Übersetzungsübungen, Ergänzungsaufgaben, Umformung von Sätzen nach formalen Grammatikkategorien, Formulierung korrekter Einzelsätze nach einer Regel oder Nacherzählungen* [6, S.19].

Die direkte Methode

Die direkte Methode ist eine Vorläuferin der audiolingualen und kennzeichnet sich durch ihre «Orientierung weg von der bisher praktizierten starren Grammatikmethode hin zum aktiven Fremdsprachenunterricht, in dem die gesprochene Sprache den absoluten Vorrang hat» [6, S.33].

In dem Mittelpunkt des Fremdsprachenunterrichts steht im Falle dieser Methode die aktive Beherrschung der Sprache und die Entwicklung des Sprachgefühls. Für Schüler sollen die Alltagssituationen schaffbar sein und Lebensumstände der Zielkultur zugänglich werden. Der Fremdspracherwerb soll nach ähnlichen Prinzipien verlaufen wie bei dem Mutterspracherwerb. Dieses Prinzip nannte man «naturegemäßes Lernen». Die direkte Methode ist ein induktives, assoziatives und imitatives Konzept des Lernens.

In dieser Methode hat die gesprochene Sprache Vorrang vor der geschriebenen Sprache. Hören und Sprechen sind wichtiger als Lesen und Schreiben. Eine wichtige Rolle spielt die Ausspracheschulung. Im Unterricht wird die Einsprachigkeit benötigt, weil bei dieser Methode die Muttersprache als Störfaktor betrachtet wird [4, S. 12].

Die audio-visuelle / audio-linguale Methode

Die audio-visuelle/audio-linguale Methode erreicht ihren Höhepunkt in den sechziger Jahren. Sie basiert u.a. auf der audio-visuellenstructuro-globalen Methoden sowie strukturalistischen und behavioristischen Ansätzen der amerikanischen Forschung. Eine an alltäglichen Situationen orientierte Sprache wird in Dialogen präsentiert, die für den Unterricht konstruiert werden. Grammatische Regeln werden nicht vermittelt. Die Sprachvermittlung wird visuell (Bilder, Dias, Filmstreifen) begleitet und unterstützt. Die in Situationen eingebettete Sprachmuster werden in Sprechübungen im Sprachlabor unter Benutzung von Tonbandübungen

eingeschliffen. Die notwendige Technik (DiaProjektor, Filmstreifenprojektor, Tonbandgerät und/oder Sprachlabor) und die oft sehr starren Anleitungen für das methodische Vorgehen im Unterricht lassen Lehrenden wenig oder gar keinen Spielraum zu eigenem lerngruppenabgestimmten Vorgehen. Dies trägt zu mehr oder weniger offenen Ablehnung der Methode bei, die gern als «Papageien-Methode» bezeichnet wird [8, S. 84].

Die kommunikative Methode

Das Ziel dieser Methode werden die kommunikative Kompetenz (die Schüler sollen fähig sein in verschiedenen Lebenssituationen richtig reagieren), der authentische Gebrauch der Sprache, Kenntnisse im kulturellen und landeskundlichen Bereich, die Entwicklung aller vier Fertigkeiten, d.h. Lesen, Schreiben, Sprechen und Hören. Lernen wird als ganzheitlicher Prozess verstanden. Die Sprache wird als ein Aspekt des menschlichen Handelns verstanden. Es wird beobachtet, wie die Menschen die Sprache in verschiedenen Kommunikationssituationen behandeln. Jeder Sprechakt besteht aus der Sprechintention, den gewählten Redemitteln, dem situativen Kontext und deren Wirkung auf den Gesprächspartner.

Charakteristisch für diese Methode sind Lernerorientierung, kreativer Umgang mit der Sprache, selbstentdeckendes und kognitives Lernen und die Entwicklung von Lern- und Verstehensstrategien. Lehrer hat nicht mehr die Rolle des Wissensvermittlers, sondern dient als Helfer und Ratgeber. Die Ziele und Verfahren sind fest an die Lerngruppe angepasst, variiert und ergänzt. Die bevorzugten Übungen gibt es hier nicht. Die Aufmerksamkeit wird vor allem der kommunikativen Relevanz und der situativen Einbettung des Lernstoffes gewidmet. Man kann auch Progression der Lernaktivitäten von Verstehensleistungen bis zur freien Äußerung beobachten [4, S. 10-17].

Zu den charakteristischen Merkmalen der kommunikativen Methode gehören diese Punkte:

1. *Die kommunikative Methode stellt das oberste Ziel. Der Lernende soll fähig sein, in verschiedenen Lebenssituationen angemessen handeln zu können.*
2. *Ein möglichst authentischer Gebrauch der Sprache wird angestrebt.*
3. *Kenntnisse im landeskundlichen/kulturellen Bereich sind für die allgemeine Kommunikationsfähigkeit wichtig.*
4. *Im Vordergrund steht das fremdsprachliche Können in der Form aller vier Fertigkeiten (Hören, Sprechen, Lesen und Schreiben) [5, S. 16-17].*

Beim Sprachenlernen sind im Spiel verschiedene Merkmale, die einerseits die Schüler motivieren können und andererseits der Grund von Hemmungen sein. Zur Motivation der Schüler kann auch modernes Lehrwerk beitragen. Dafür ist die richtige Wahl des Lehrwerks ganz wichtig.

Schlussfolgerungen. Beim Unterrichten einer Fremdsprache ist es wichtig, Methoden des Fremdsprachenunterrichts zu kennen, um eine Methode des Unterrichts nach dem Niveau und Bedürfnissen der entsprechenden Gruppe optimal zu wählen. Daher ist es wichtig, die Kenntnis solcher Lehrmethoden ständig zu erfrischen bzw. zu erweitern.

Literaturverzeichnis:

1. Hahn R. Fremdsprachenlehrmethoden / Rebeka Hahn. – Grin Verlag, 2007. – 226 S.
2. Haß F. Unterrichtsformen und Methoden: Handbuch Fremdsprachendidaktik / Frank Haß. – Velber : Kallmeyer Verlag, 2001. – 238 S.
3. Helbig G. Deutsch als Fremdsprache: ein internationales Handbuch / G. Helbig. – Berlin : Walter de Gruyter, 2001. – 1719 S.
4. Janíková V. M. Methodik und Didaktik des Unterrichts Deutsch als Fremdsprache im Überblick / V. Janíková. – Brno : Michels-McGovern, 2000. – 97 S.
5. Janíková V. Methodik und Didaktik des Unterrichts Deutsch als Fremdsprache / V. Janíková. – Brno : MU, 2001. – 121 S.
6. Neuner G. Methoden des fremdsprachlichen Deutschunterrichts: eine Einführung [Fernstudieneinheit 04] / G. Neuner, H. Hunfeld. – Berlin : Langenscheidt, 1992. – 184 S.
7. Neuner G. Methodik und Methode: Überblick [Handbuch Fremdsprachenunterricht] / G. Neuner. – Tübingen : Franke, 1995. – 288 S.
8. Sklizmantaitė R. Methoden des Fremdsprachenunterrichts / Rasa Sklizmantaitė. – Santalka: Filologija. Edukologija. – T. 14. – Nr. 4, 2006. – 568 S.

УДК811.133.1'373

В. В. Компанієць,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, м. Одеса

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО КОМПОНЕНТУ У ФРАЗЕОЛОГІЧНІЙ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ ЛЮДИНИ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ)

У статті висвітлено результати дослідження, присвяченого виявленню засобів репрезентації національно-культурного компоненту у фразеологічних одиницях емотивного типу. Установлено, що проблема функціонування ідеологічних висловів завжди привертала увагу відомих дослідників-лінгвістів. Проведений аналіз показав, що національно-культурний компонент найяскравіше реалізується на базі фразеологізмів, які описують емоційні стани людини. У статті також були представлені поняття, структура та особливості семантичного поля «Емоційні стани людини». Приклади фразеологізмів супроводжуються відповідними коментарями. Основними засобами репрезентації фразеолекси виступають біблійні, кольорові позначення, частини тіла, стихії природи та різноманітні артефакти.

Ключові слова: емоційний стан, семантичне поле «Емоційні стани людини», фразеологічна одиниця, фразеолексикон, фразеолекса, національно-культурний компонент.

MEANS OF EXPRESSING NATIONAL CULTURAL COMPONENTS IN IDIOMATIC REPRESENTATION OF EMOTIONAL STATE (BASED ON FRENCH MATERIALS)

The article presents the results of the research, devoted to determining of the national cultural component's representation in emotive type phraseological units. It was found out that the famous researchers in linguistic have always been interested in the problem of functioning of ideological ethnical units. The analysis showed that the national cultural component is realised more expressively in phraseological units describing human emotional states. Besides, the notion, structure and peculiarities of semantic field «Human emotional states» were discussed in the article. The examples of phraseological units are accompanied by relevant comments. The biblical expressions, coloured signs, parts of body, nature elements and different artifacts are the main means of phraseolexe's representation.

Key words: emotional state, semantic field «Human emotional states», phraseological unit, phraseolexicon, phraseolexe, national cultural component.

СРЕДСТВА ВЫРАЖЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО КОМПОНЕНТА ВО ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОЙ РЕПРЕЗЕНТАЦИИ ЭМОЦИОНАЛЬНЫХ СОСТОЯНИЙ ЧЕЛОВЕКА (НА МАТЕРИАЛЕ ФРАНЦУЗСКОГО ЯЗЫКА)

В статье изложены результаты исследования, посвященного выявлению средств репрезентации национально-культурного компонента во фразеологических единицах эмотивного типа. Установлено, что проблема функционирования идеотических высказываний всегда привлекала внимание известных исследователей-лингвистов. Проведенный анализ показал, что национально-культурный компонент ярче всего реализуется на базе фразеологизмов, которые описывают эмоциональные состояния человека. В статье также были представлены понятие, структура и особенности семантического поля «Эмоциональные состояния человека». Примеры фразеологизмов сопровождаются соответствующими комментариями. Основными средствами презентации фразеолексы выступают библеизмы, цветовые обозначения, части тела, стихии природы и разнообразные артефакты.

Ключевые слова: эмоциональное состояние, семантическое поле «Эмоциональные состояния человека», фразеологическая единица, фразеолексикон, фразеолекса, национально-культурный компонент.

Мова як потужний засіб вираження людської індивідуальності існує не лише для передачі думок, а також емоцій та почуттів. Людина – істота соціальна, тому вираження свого внутрішнього стану є важливою частиною у її житті. Мова є ключем до вивчення емоцій. Вона виражає, описує, ділить на категорії та класифікує, формує емоційну картину світу, складовою частиною якої є фразеологічні засоби їх репрезентації.

Вербалізація емоцій у різних лінгвокультурних середовищах відбувається відповідно до специфічних національних культурних норм та правил. Вербальне вираження емоцій є реалізацією емоційної функції мови, для здійснення якої вона має цілий набір емоційно-забарвлених лінгвістичних засобів, поміж яких важливе місце належить фразеологічним одиницям емоційного стану. Вони є невід'ємною частиною національного лексикону, що передає специфіку національної мовної свідомості.

Фразеологічні одиниці емотивного типу завжди привертати увагу сучасних лінгвістів. Вивченням особливостей фразеологізмів, які зображують емоційний стан людини займалися А. В. Бондарко [1], В. В. Виноградов [2], С. О. Моїсєєва [4], Н. М. Шанський [6]. Цінними вважаються праці з дослідження національно-культурного значення фразеологізмів М. Лавірей [8] та А. Г. Назарян [5].

Метою нашої статті є шляхом аналізу фразеологічних одиниць та їх складових визначити, яким чином реалізується національно-культурний компонент у даному висловлюванні та яку інформацію він містить у собі.

Розуміння мови як системи систем є одним з найважливіших положень сучасної лінгвістики. Поняття «поля» достатньо глибоко ввійшло у методи дослідження різноманітних галузей та рівнів мови наших часів. Поле розглядається не лише як одне ціле, але також як складне утворення, що містить ряд ієрархічних компонентів [4, с. 65]. Семантичне поле «Емоційні стани людини» виступає системоутворюючою частиною мови як мегасистеми. Воно зображене у вигляді чітко налаштованої системи, у якій є упорядковані ієрархічні відношення між підсистемами, компоненти якої характеризуються загальною інваріативністю. Такий принцип упорядкування елементів витікає безпосередньо з мовних даних та чинних у мові активних процесів [5, с. 115].

Семантичне поле «Емоційні стани людини» визначаємо як упорядковану множину фразеологічних одиниць, об'єднаних семантичним примітивом «відчувати певний емоційний стан», «перебувати у будь-якому емоційному стані». Як фразеологічна макросистема, це поле має такі ознаки як автономність, цілісність і специфічність для кожної окремої мови. Для побудови цього семантичного поля використовується ідентифікаційний принцип [4, с. 71]. Згідно нього, дослідження базується на словникових дефініціях, що дозволяє не тільки об'єднати фразеологічні одиниці зі спільним семантичним показником у складі одного поля, але також визначити рівень інтенсивності певного емоційного стану, що є найважливішим моментом для виділення ядра, центру та периферії поля.

Згідно дослідження вченого А. В. Бондарко, ми приймаємо наступні ознаки, які лежать в основі виділення центру та периферії поля: максимальна концентрація специфічних ознак простежується у центрі, на периферії ці ознаки розріджуються; зосередження зв'язків, участь у максимальному числі опозицій характерно для центру, на периферії зв'язки слабшають; у центрі бачимо максимальне функціональне навантаження, коли його зменшення характерно для периферії; найбільша спеціалізація представленого мовного засобу відмічається у центрі, де побічно роль у реалізації загальної семантичної функції має місце на периферії; для центра характерна регулярність, висока частота функціонування даного елемента, у той час як для периферії притаманна нерегулярність або менша регулярність використання [1, 18].

Характеризування відносин у семантичному полі виконується за допомогою компаративного аналізу, виходячи з того, що кожна частина семантичного поля відрізняється від іншої хоча б однією семою.

Семантичне поле «Емоційні стани людини» є багатовимірним утворенням, яке містить в собі декілька субполів, тобто полів обмежуваного розміру у складі єдиного розглядуваного семантичного поля. Отож назовемо їх: 1) субполе «Спокій – нульова точка відліку емоційного стану»; 2) субполе «Позитивні емоційні стани»; 3) субполе «Негативні емоційні стани»; 4) субполе «Емоційні стани з біполярною модальністю». У свою чергу, субполе «Позитивні емоційні стани» має у своєму складі мікрополя – менші за розміром, у порівнянні з субполем, польові утворення. Це «Любов», «Радість», «Щастя», «Задоволення», «Захоплення». Субполе «Негативні емоційні стани» містить мікрополя «Гнів», «Сором», «Страх», «Сум-Журба-Горе», «Збентеження-Хвилювання». Наостанок, останнє з виділених субполів складається зі мікрополя «Подив» та мікрополя «Сміх». Таким чином, ми бачимо, що досліджуване поле має трьохрівневу структуру.

У даній статті фразеологічні одиниці розглядаються, по-перше, з точки зору відображення ними емоційного стану людини, а, по-друге, на рівні складового національно-культурного компоненту, який реалізує зміст висловлювання. Цей компонент позначається терміном *фразеолекса* як одиниця *фразеолексикону*. Під ним, у свою чергу, розуміється сукупність лексем, які продовжують свою семантичну еволюцію у фразеологізмах. Наприклад, емоційний стан «Гнів» реалізується у фразеологічній одиниці *prendre la mouche* – *раптово розсердитися*. Фразеолекса у даному фразеологізмі містить в собі національний компонент, бо значення ідеоетнічного висловлювання відсилає нас до сільського життя у Франції. Укуси таких комах, як гедзь, жертвами яких були загалом коні та велика рогата худоба, викликали раптові різкі рухи цих тварин. Тому фразеологізм побудований за аналогією поведінки тварин у таких ситуаціях. Така фразеологічна одиниця як *monter (jucher) sur les grands chevaux* – *сердитися, скаржитися, накинутися на когось* – відносить мовця до Середніх віків, пори, коли знатні пани сідали на найкращих породистих коней, щоб продемонструвати тим самим прояв гніву у відношенні до свого ворога та повну готовність до бою.

Розглянемо інший фразеологізм *amoureux des onze mille vierges* – *бути закоханим у кожну жінку, ганятися за спідницями* – історія якого починається у XVII сторіччі, а саме – у 1623 році у легенді про Святу Урсулу та одинадцять тисяч дів.

Насправді, на погребальному камені Святої Урсули було написано «XI.M.V.», де символи були переведені як одинадцять тисяч, хоча, насправді, мались на увазі одинадцять страдників. У той час V. використовувалась на позначення дів. Вважається, що легенда, яка лягла у створенні цього фразеологізму, показує нам одинадцять дів як об'єднання жінок, серед яких кожна була до серця чоловіку [8, с. 285].

Фразеосемантика ідеографічної одиниці, яка виражає певний емоційний стан, зумовлена значенням фразеолекси, яка містить в собі національно-культурний компонент. Тому ми виділили випадки, коли сама фразеолекса може бути представлена:

1. Біблієзмами: наприклад, *être au septième ciel* «бути на сьомому небі від щастя». Вислів «*le septième ciel*» – сьоме небо – відносить нас до одної з ідей, яка відображає наш Всесвіт як семирівневу систему, де найвищий рівень є божественним місцем для невинних людських душ, ангелів і самого Бога. Саме тому доцільно зробити висновок, що фразеологізм *être au septième ciel* означає бути неймовірно щасливим [7, с. 574].

Розглянемо іншу відому у французькому фразеолексиконі одиницю – *pleurer comme une Madeleine* – ридати як ніколи, неспинно лити сльози – яка належить до емоційного стану «Горе» знаходить своє пояснення у релігійних писаннях, в епізоді, коли грішниця Магдалина омила своїми гіркими сльозами ноги Ісуса Христа. Варто звернути увагу на те, що незважаючи на те, що Магдалина – це біблійське власне ім'я, у ролі компаративної лексеми фразеологізму вживається разом з неозначеним артиклем – *une Madeleine*. Таким чином воно стає загальним ім'ям, наповнюється іншим, новим та узагальнюючим змістом.

Якщо взяти до уваги фразеологізм *être sérieux comme un pape* – бути дуже серйозним – то фразеолекса цього висловлювання безпосередньо зставляє порівнювану з самим Папою Римським. Голова католицького світу завжди вирізнявся досконалим авторитетом у всіх напрямках, був ідеалом моралі, справедливості та честі. Тож недарма у французькому фразеолексиконі з'явилася така одиниця, як *être sérieux comme un pape* – символ серйозності і стабільності [7, с. 2251].

2. Артефактами, тобто певними речами: *ne pas être à prendre avec des pincettes* – мати дуже поганий настрій. У даному фразеологізмі національно-культурний компонент містить в собі слово *pincettes* – щипці. Його значення сприяє відображенню стану печалі специфічним способом, який притаманний французькому мовцю. Подібну роль відіграє фразеолекса *un croque-mort* – смолоскипник, працівник похоронного бюро у фразеологічній одиниці *avoir une figure de croque* – мати похмурий, незадоволений вигляд. У даному висловлюванні національно-культурне значення не приховане: людина похмура, немов на кладовищі під час процесії.

Гарним прикладом є фразеологічне порівняння – *être triste comme un bonnet de nuit* – бути вкрай засмученим – де національно-культурна специфіка зосереджена у фразеолексі *un bonnet de nuit*. Ми бачимо короткий варіант фразеологічної одиниці *triste comme un bonnet de nuit sans coiffe*, у якій перша частина *un bonnet de nuit* – це нічний ковпак, що використовували у ночі чоловіки, а друга – *une coiffe* (чепчик) – жінки. Тому у французькій мові такий фразеологізм має метафоричне значення «бути дуже засмученим» [7, с. 368].

3. Кольоровими знаками: для вираження тих або інших емоційних станів використовуються особливі кольорові позначення, які прийняті у різноманітних мовах. Це кольори як *rouge* «червоний», *noir* «чорний», *blanc* «білий». Наприклад: «*le rouge lui monte au visage*» – зачервоніти; *se faire des idées noires* – бути у похмурому настрої; *blanc comme (un) linge* – білий як полотнище. Варто відмітити те, що фразеолекса реалізується універсальними кольоровими позначеннями як зелений колір для вираження страху (*être vert de peur* – позеленіти від страху), сірий – печалі (*avoir la grise* – сумувати, тужити; жовтий – для гніву: *colère jaune* – сильне роздратування, великий гнів). Загалом у французькому фразеолексиконі у ролі фразеолекси домінують прикметники, які позначають колір [7, с. 1742].

4. Представниками флори та фауни: *jeter des cris de paon (d'orfraie)* – дуже кричати; *triste comme un hibou* – нудний; *mouton enragé* – розгнівана тиха людина; *avoir (gober) son bœuf (sa chèvre)* – вийти із себе, люто розгніватися; *avoir un chien pour qn* – закохатися; *avalir un rat (bouffer du rat)* – мати незадоволений вигляд. Аналіз багатьох фразеологізмів показав, що у французькому фразеолексиконі при вираженні емоційних станів використовуються такі зооніми як *une baleine* – кит, *un bœuf* – бик, *une chèvre* – коза, *un chien* – собака, *un hibou* – сова, *un rat* – пацюк, *un paon* – фазан, *un mouton* – баран [7, с. 2071].

5. Продуктами харчування: *sentir la moutarde au nez* – пантово позізнатися; *la colère (la moutarde, la poudre) lui monte au nez*, *la moutarde lui pique au nez* – погарячкувати. У даному випадку фразеолексою є слово *la moutarde* – гірчиця, яка у французів асоціюється з чимось неприємним, дратівливим і поганим [7, с. 2070].

6. Стихіями природи: вогонь і вода завжди мали негативну ознаку у фразеолексиконі. Наприклад, *prendre feu comme de l'amadou* – розсердитися, спалахнути; *souffler le feu* – розжаритися; *se fondre en eau* – заливатися сльозами. Земля як стихія зустрічається у фразеологізмах як *ficher (flanquer, foutre) par terre* – приголомшити; *faire rentrer en terre* – дуже здивувати; *être à terre de rire* – вмертися зі сміху; *faire rentrer (à cent pieds) sous terre* – стурбувати [7, с. 743]. Присутність повітря ми бачимо у таких фразеологічних одиницях як *se donner de l'air* – розважатися; *s'envoyer en l'air* – отримувати задоволення, насолоджуватися; *être en l'air* – збентежитися; *sauter en l'air* – люто дорікати; *se sentir en l'air* – не відчувати землі під ногами (від радості або горя). Доречно сказати, що національний характер емотивних фразеологізмів французької мови проявляється у метафоричних образах стихій у поєднанні із психоетнічним сприйняттям мовців.

7. Частини тіла людини: різні види сміху представлені такими фразеологізмами як *rire à belles dents* – дуже широко сміятися; *rire à la gorge déployée* – сміятися досхочу; *dilater le cœur* – потішатися, звеселяти; *rire au nez* – сміятися в обличчя; *la bouche fendue jusqu'aux oreilles* – вуста до вух; *rire à ventre déboutonné* – підірвати живіт від сміху. Найбільшу популярність мають фразеологічні одиниці, пов'язані з серцем – *avoir le cœur gai*, *avoir le cœur joyeux* – бути життєрадісним; *avoir le cœur épris de qn* – бути закоханим у когось; *avoir (se sentir) le cœur gros*, *avoir gros sur le cœur* – бути сумним, мати горе; *en avoir le cœur retourné*, *avoir le cœur en déroute* – сильно хвилюватися, бути приголомшеним [7, с. 603].

8. Кров: у людини вона пов'язана з багатьма емоційними станами, її завжди асоціювали з різними явищами. Виділимо декілька з них: *faire du bon sang* – потішатися, звеселяти; *pisser du sang* – мучити, помертвяти від страждань; *allumer (fouetter, brûler, émuouvoir, enflammer) le sang* – хвилювати, розпалити вогонь у душі; *faire tourner le sang à* – виводити з нормального стану; *glacer (figer) le sang (dans les veines)* – леденіти душу (кров); *de sang rassis* – спокійно [7, с. 2925].

Отже, проаналізувавши можливі засоби вираження національно-культурного компоненту у фразеолексемі ми дійшли висновку, що у французькому фразеолексиконі загалом домінують фразеологічні одиниці з використанням кольорових позначень і частин тіла людини. І недарма, бо вираження емоційних станів найбільш сильніше саме при використанні даних лексем, які тісно пов'язані з психологічною складовою життя людини. Фразеологічні одиниці найяскравіше відображають різноманітні емоції та почуття, бо мають широкий спектр засобів і стилів; складають частину історичної пам'яті

нації. Образна складова та національно-культурне значення – це саме те, що дозволяє культурі закріпитися у мові. Ідеоетнічні фразеологізми, які пояснюють емоційні стани, містять у своєму значенні особливості світогляду, світовідображення у носіїв певної мови, мають історичні витoki, показують особливості свідомості народу та є невід’ємною частиною кожного суспільства.

Перспективним є дослідження проблеми використання фразеологічних одиниць у процесі формування мовленнєвої компетенції студентів.

Література:

1. Бондарко А. В. Проблемы функциональной грамматики. Полевые структуры / А. В. Бондарко. – СПб.: Наука, 2005. – 480 с.
2. Виноградов В. В. Об основных типах фразеологических единиц в языке / В. В. Виноградов. – М.: Академия, 1986. – 342 с.
3. Ларін Б. О. Фразеологія та лексикографія / Б. О. Ларін. – К.: Наукова думка, 1989. – 307 с.
4. Моисеева С. А. Полевое моделирование лексических единиц // Актуальные проблемы исследования языка: теория, методика, практика обучения [сб. статей] / С. А. Моисеева. – Курск, 2002. – С. 64–66.
5. Назарян А. Г. Фразеологія сучасного французського мови / Арманд Грантович Назарян. – М.: Вища школа, 1987. – 287 с.
6. Шанський Н. М. Фразеологія сучасного російського мови / Н. М. Шанський. – СПб.: Наука, 1996. – 192 с.
7. Dictionnaire de L'Académie française : [5ème édition] / [revu, corrigé et augmenté par l'académie elle-même]. – Paris : J. J. Smits et Ce., Imp.-Lib., 1798. – 3433 p.
8. Lavirey M. La puissance des emotions : comment distinguer les vrai-es des fausses / M. Larivey. – Montréal : Ed. de l'homme, 2002. – 328 p.

УДК 811.111'23

В. Г. Костенко,

Вищий державний навчальний заклад України «Українська медична стоматологічна академія», м. Полтава,

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВПЛИВУ В СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТАХ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОЇ СТОМАТОЛОГІЧНОЇ РЕКЛАМИ

Тексти професійно-орієнтованої стоматологічної реклами – це повідомлення з інформаційною домінантою, які надають достатню кількість фактичної інформації про об'єкт рекламування, можливості його застосування, виділяючи його серед об'єктів-конкурентів. Аргументація в таких текстах являє собою динамічний процес розгортання знання, який створюється з використанням певної сукупності лінгвостилістичних та візуальних засобів і методів введення висунутих положень до професійної картини світу адресата.

Ключові слова: дискурс стоматології, рекламні повідомлення, раціональний вплив, лінгвостилістичні засоби.

LINGUISTICS AND STYLISTIC DEVICES OF LOGIC PERSUADING IN MODERN ENGLISH DENTISTS-DIRECTED ADVERTISEMENTS

This study focuses on the analysis of linguistic and stylistic devices used in dental advertising texts to appeal to logic and reasoning in dental professional society. Persuading with logic is known as one of effective communicative strategies, but few reports have been devoted to the role of logical persuasion in creating professional-directed advertisements. Advertisements chosen for the analysing were taken from reputable specialized dental journals published for 2010–2015, and different brochures, leaflets, booklets.

Most of advertisements studied are messages demonstrating strong information dominance. The appealing to rationality of target group is implemented by the structure of advertisement texts, in which logo and tag lines may be optional. The texts of advertisements focused on dental professionals provides sufficient amount of specific factual information about products of advertising as their exceptional details and benefits, positioning information, hard data as statistics, research results, facts, experts' and customers' opinion. This verbal information is supported and complemented by pictures. Photos of products, patients before and after treatment, X-ray or MRT-pictures are necessary for the interpretation of the verbal message and its enhancement as evidence of believability. The texts of dental advertisement not only emphasize and complement the genre and thematic diversity within dental discourse.

Key words: dental discourse, dentists-directed advertisement, logic persuading, linguistic and stylistic devices.

ЛІНГВОСТИЛИСТИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА РАЦИОНАЛЬНОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ В СОВРЕМЕННЫХ АНГЛО-ЯЗЫЧНЫХ ТЕКСТАХ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ОРИЕНТИРОВАННОЙ СТОМАТОЛОГИЧЕСКОЙ РЕКЛАМЫ

Тексты профессионально-ориентированной стоматологической рекламы – это сообщение с информационной доминантой, которые предоставляют достаточное количество фактической информации об объекте рекламирования, возможностях его применения, выделяя его среди объектов-конкурентов. Аргументация в таких текстах представляет собой динамический процесс развертывания знания, который создается с использованием определенной совокупности лінгвостилістичних и візуальних средств и методов введения выдвинутых положений в профессиональную картину мира адресата.

Ключевые слова: дискурс стоматологии, рекламные сообщения, рациональное влияние, лінгвостилістические средства.

«In fact the language of ads is sometimes more important than the visual aspect.»

G. Dyer, Advertising as Communication.

Дослідження мовної презентації дискурсивних, лінгвоментальних, когнітивних та культурних аспектів знання як цілісної унікальної мегасистеми, належать до найактуальніших та найбільш перспективних у парадигмі теорії мови. Стоматологія як галузь загальної медицини, природнича наука, увібрала сучасні досягнення низки інженерно-технічних дисциплін і висуває на передній план не лише питання функціональності, але й естетики, краси, тому дискурс стоматології слід розглядати як поле дискурсивних перетинів, дискурсивної взаємодії [6, с. 87]. Зважаючи на значущість для соціуму, дискурс стоматології як складне інституційне утворення, що має специфічні жанрові, ціннісні, культурологічні, вербально-семіотичні, комунікативні та прагматичні характеристики, потребує детального висвітлення в сфері гуманітарного знання.

На думку соціолога М. Барі, медицина (а, отже, і стоматологія) і в практичному, і в теоретичному знанні опосередкована соціальними стосунками [11]. Її техніко-інструментальна сфера не може бути абсолютно нейтральною та об'єктивною,

в ній виконується символічна діяльність з соціального конструювання реальності. Функціонуючи у соціумі, дискурс стоматології відображає та документує соціально-закріплені форми спілкування, реагує на соціально-економічні та культурні зміни. Одним з таких прикладів взаємодії власне знання про фізіологію та патологію зубощелепної системи, діагностику, лікування і профілактику її захворювань та інших систем знання, культурних кодів, когнітивних стратегій є рекламні звернення та повідомлення, що інформують і просувають стоматологічні послуги, продукцію, клініки. Французький соціолог і філософ Жан Бодріяр зазначив: «Реклама... стає предметом споживання, ... через рекламу суспільство дивиться саме на себе і засвоює свій власний вибір» [2, с. 177]. Тому, щоб глибше й повніше схарактеризувати ДС як феномен культури, визначити його місце в комунікативному континуумі, слід звернутися до рекламного стоматологічного тексту як до жанру ДС, який має яскраво виражену культурно-інформативну та соціопрагматичну спрямованість.

Метою запропонованого дослідження було вивчити лінгвостилістичні засоби раціонального впливу, котрий є однією з комунікативних стратегій в сучасних англomовних текстах професійно-орієнтованої стоматологічної реклами. Матеріалом дослідження слугували тексти друкованих рекламних повідомлень за 2010 – 2015 рр., представлені у вигляді брошур, листівок, буклетів, а також тексти, розміщені в спеціалізованих фахових виданнях для стоматологів, а саме «Compendium of Continuing Education in Dentistry», «The Journal of American Dental Association», «The Journal of Dental Research», «International Dental Journal». Загальний обсяг проаналізованих текстів склав 200 одиниць. Використані методи дослідження: лінгвістичне спостереження, описовий метод з прийомами зовнішньої та внутрішньої інтерпретації, дискурс-аналіз, елементи кількісного підрахунку.

Рекламний текст розглядаємо як функціонально організоване інформаційне повідомлення агітаційно-пропагандистського типу, утворене з використанням елементів різних кодів (мова, колір, зображення, тощо) та занурене в ситуацію рекламного звернення з метою формування прагматичних моделей соціальної поведінки адресата. Адресатом у дослідженні виступають компетентні фахівці у галузі стоматології, а, отже, їхні статусні, соціокультурні і психологічні характеристики, координація між статусами адресанта та адресата, а також об'єкт стоматологічної реклами, яким є продукти інтелектуальної праці, технічно складні об'єкти, зумовлюють відповідні комунікативно-прагматичні стратегії і тактики організації рекламних повідомлень.

Персуазивність – особлива стратегія, в якій тісно переплетені переконання, навіювання, маніпуляція для «реалізації впливу адресанта на ментальну сферу реципієнта з метою зміни його поведінки (спонукання до здійснення / відмови від здійснення певних посткомунікативних дій)» [3, с. 3]. Стратегія персуазивності у текстах рекламних повідомлень найповніше реалізується через тактику аргументації (втілює раціональний вплив) та активізації емоцій (втілює емоційний вплив).

Сутність тактики аргументації, а аргументованість завжди була ознакою інтелектуального стилю спілкування, полягає в інтеграції знань адресанта у модель світу адресата, актуалізації тих фрагментів знань, які здатні виступити в ролі компонентів ситуації прийняття рішення; вона пов'язана з потребою переконати адресата у істинності положень, що декларуються, та у необхідності прийняття висунутої тези.

Модель персуазивної аргументації як просторово-часовий ідеомовленнєвий цикл бере початок з античної схеми: інвенція – диспозиція – елокуція, що визначає породження ідеї, її мовне оформлення та розгортання. Тому побудова аргументативного тексту – а рекламний текст є його особливим видом – загалом відбувається за цією схемою, що відображає природний рух мислення [1]. Власне сама композиційна структура рекламних текстів стоматології може чинити раціональний вплив на адресата. Переважна більшість проаналізованих текстів складається з чотирьох відносно самостійних та взаємопов'язаних сегментів: заголовок, який часто подають у вигляді салогана – короткого рекламного гасла, заклику, афоризму, основний текст (інформаційний блок), фраза-відлуння [4] та довідкова інформація. Розглянемо типовий зразок рекламного стоматологічного повідомлення:

Front to back, the name more dentists trust.

For anterior and posterior restorations **Filtek™ Supreme Ultra** that can perform for years to come, **Ultra Universal** choose the name that's trusted in **Restorative** more than **400 million** restorations.

When you choose Filtek™ Supreme Ultra Universal Restorative for all of your anterior and posterior needs, you're choosing the **#1 selling composite in the U.S.** from the **leading manufacturer** of universal composites. You'll get:

- **Outstanding strength for anterior and posterior use**
- **Excellent wear resistance**
- **Exceptional handling**
- **Performance you can trust for the long-term**

Designed with clinicians for clinicians, you'll get beauty and strength, from front to back. One composite really CAN do it all.
www. 3MESPE. Com/ Filtek

Перше, що привертає увагу, – це початковий заголовок (надрукований крупним шрифтом і розташований окремо, по центру, під фотографією, на якій зображена гарна дівчина з широкою білосніжною посмішкою). Він виконує функцію називання цілого рекламного тексту і узагальнює в собі основний зміст: продукція має назву, якій довіряють професіонали; є універсальною, придатною для реконструкції коронкової частини і передніх, і кутніх зубів, тобто висуває головний рекламний аргумент, що згодом розвивається в основному рекламному тексті.

Нижче йде підзаголовок (вступна частина), що також привертає увагу адресата, уточнює зміст заголовка, слугує своєрідним «містком» між заголовком та основним рекламним текстом. Він указує на об'єкт рекламування та його переваги – це реставраційний матеріал тривалого терміну дії, який використовують для відновлення зубного ряду. Про популярність, а отже, позитивні характеристики цього матеріалу, свідчить значна кількість реставраційних робіт, виконаних з його використанням (*more than 400 million*). Таким чином, уже в підзаголовку наведені певні факти на користь матеріалу, що рекламується (*аргументи*), і висновок про те, що йому можна довіряти.

Істинність заголовка та його доцільність доводить основний рекламний текст за допомогою аргументації. Основний рекламний текст (інформаційний блок), надрукований меншим шрифтом, підтверджує і деталізує інформацію про рекламний продукт – композиційний матеріал (фахівцям відомо, що композити – це сучасний клас пломбувальних матеріалів, високі фізико-механічні та естетичні властивості яких сприяють їх широкому застосуванню в практиці), який

використовують для відновлення і передніх, і кутніх зубів. Цей матеріал найкраще продається (*the #1 selling composite*) у порівнянні з іншими композиційними матеріалами у США (загально визнана країна-лідер у галузі стоматології) і виготовляється підприємством-лідером з виробництва композиційних матеріалів. Як бачимо, адресант апелює до фонових знань професійної спільноти. Також виділені такі переваги матеріалу як значна механічна міцність, надзвичайна стійкість до зношування, виключна зручність у використанні та результат реставрації, на який можна розраховувати упродовж тривалого часу. Таким чином підкреслений взаємозв'язок між потребами, що їх покликані задовольняти пломбувальний матеріал, та його властивостями. Шість аргументів, представлених у текст-описі, підтверджують інформацію, представлену в заголовку та підзаголовку, і є достатніми та переконливими для фахівців.

Щоб викликати відповідну реакцію з боку адресата, зацікавленого в наданій йому інформації, було використано низку засобів, що мають посилювати ефективність сприйняття аргументів, наведених у рекламному повідомленні. Так, лексеми *outstanding, excellent, exceptional, leading*, котрі підкреслюють характеристики об'єкта реклами, мають значний експресивний потенціал. Багатозначне слово «перший» (*#1*) актуалізує своє значення «*провідний, найкращий*». Такі прикметники зазвичай становлять ядро лексичної бази будь-якої реклами та є домінуючими компонентами емоційного впливу, сприяючи підвищенню самооцінки адресата (мотиви іміджу, престижу), оскільки висока оцінка об'єкта рекламування автоматично переноситься на адресата [7]. В основному тексті розглядуваного рекламного повідомлення представлені складні синтаксичні конструкції (складнопідрядні речення), які загалом є досить характерними для цієї структурної частини і виявлені у 68% проаналізованих рекламних повідомлень, проте засоби параграфеміки (шрифт, розмір, колір, розташування) уможливають їх безперешкодне сприйняття.

Фраза-відлуння, що «повторює (дослівно чи по смислу) головну частину основного мотиву в рекламному оголошенні» [5, с. 15] і розташована в кінці друкованого рекламного повідомлення, є не обов'язковим структурним компонентом текстів стоматологічних рекламних оголошень, проте може відігравати не останню роль у впливі на адресата. У розглянутому прикладі фраза-відлуння знову підкреслює переваги товару, апелюючи до професійних цінностей в системі «адресант – адресат»: так, наголошується, що матеріал створений професіоналами для професіоналів і дійсно здатний забезпечити красу і витривалість зубного ряду. Словосполучення *front to back* (teeth), що дослівно звучить у заголовку, фразі-відлунні, та, замінені синонімами *anterior* і *posterior*, у інших структурних блоках, можна назвати семантичним концентром рекламного тексту за термінологією Х. Кафтанджієва [5]. Вони та лексеми *restorative, restorations* виступають смисловими «якорями» у мнемічній фіксації рекламного повідомлення, посилюючи його ефективність. Загалом, фраза-відлуння надає рекламному повідомленню завершений вигляд.

Усі рекламні тексти з досліджуваного корпусу містять довідкову частину, що може включати фірмовий блок, тобто поєднані у композицію товарний знак та логотип, чіткі дані про рекламодавця (поштова адреса, адреса сайту, телефон тощо), принципово важливі умови купівлі рекламованого препарату (наприклад, у рекламі анестетика OraVerse® Phentolamine Mesylate: *\$110.00 Value, Buy 3 – 10 packs, get 1 – 10 packs free!*). У розглядуваному рекламному тексті в довідковій його частині вказана адреса сайту компанії, що займається просуванням та збутом стоматологічної продукції.

Отже, ефективність раціонального впливу вербальної частини рекламного стоматологічного повідомлення значною мірою залежить від органічного поєднання його структурно-композиційних елементів.

Більшість заголовків повідомляють інформацію про продукцію, а саме вказують на особливості її функціональних характеристик, наприклад: *The extra-fine tip makes gingival retraction easier.* (мова йде про капсулу з надтонким наконечником для виконання процедури ретракції ясенного краю); *Kerr Demi Ultra – No battery. No cord. No equal.* (йдеться про прилад для фотополімеризації); *Zimmer – The Best Thing Next to Bone* (йдеться про імплант, який вживлюють у кістку щелепи); *Fusion-DOE – Curing? Cancer Screening? Best of Both!* (йдеться про прилад, за допомогою якого можна здійснювати фотополімеризацію пломбувальних матеріалів, а також виявляти найменші зміни в м'яких тканинах порожнини рота).

Заголовки можуть вказувати на очевидну вигоду, користь від придбання продукції: *Get up to 38% More Image Area – SCAN X SWIFT* (йдеться про багатофункціональну радіографічну систему); *Get a Better Bitewing* (йдеться про рентгенчутливу плівку з міжзубними фіксаторами-тримачами); *LUMINEERS® – Maximum beauty Minimally invasive* (про вініри – адгезивне облицювання зубів); *KaVo MASTERmatic handpieces and contra-angles – best access, optimal view* (про інструменти); *Virtual XD impressions system – Make your first impression your best impression!* (йдеться про систему для отримання відбитків зубного ряду). Останній заголовок являє собою каламбур, що ґрунтується на багатозначності виразу *to make an impression*, і є прикладом мовної гри, яку слідом за І.Е. Сніховською, розглядаємо як процес і результат свідомої лінгвокреативної діяльності індивіда, спрямованої на нестереотипне варіювання форми та змісту мовних одиниць на ігровому регістрі комунікації з метою впливу на емоційну та/або інтелектуальну сферу адресата [8, с. 6]. Так, вираз *to make an impression* для стоматологів означає «*знімати відбиток зуба чи протезного ложа за допомогою відбиткового матеріалу, наприклад, гінци*», тобто за лексико-семантичною структурою є вільним (синтаксичним) словосполученням. У розмовно-побутовому мовленні цей самий вираз сприймається фігурально, в значенні «*справляти враження*». Для стоматологів смисл цього заголовка є досить прозорим і зрозумілим: одержання відбитку – це клопіткий процес, що вимагає певного досвіду, і від результату якого в значній мірі залежить успіх ортопедичного лікування; при його проведенні можливі невдачі, тому потрібне повторення процедури, а рекламований продукт, очевидно, допоможе зменшити зусилля та скоротити кількість отримання неточних відбитків. Так, розглянутий заголовок є неоднозначним, оригінальним, експресивним, що, проте, має і сильний раціональний вплив.

Також заголовки можуть заявляти про високий професійний рівень продукції чи компанії, наприклад: *4 out of 5 dentists prefer Visicomp™; NeoDaimond® – America's #1 Selling Highest Rated Diamonds; Dental Pioneer VATECH – The Global Leader in Dental Imaging; New Karl Kaps Dental Microscopes – Made in Germany* (Німеччина є світовим лідером з виробництва оптичних приладів).

Якщо фірма відома, то використання товарного знака вже є найсильнішим аргументом, наприклад: *PHILIPS Zoom!* (система відбілювання зубів); *DENTSPLY Ceram-X™* (реставраційний матеріал). У таких випадках навіть не треба подавати логічні докази, чому слід надавати перевагу саме цій продукції чи звертатися до інших видів аргументації. Переважно реклама загальновідомих фірм складається з використання майже одного вербального засобу – товарного знака – та ілюстрації.

Основний текст як інформаційний блок, що є логічним продовженням заголовка та / чи підзаголовка і несе головне навантаження у переконанні адресата, визначений у структурі 97% проаналізованих рекламних текстів. Його основна мета – надати досить вичерпну та аргументовану інформацію про об'єкт рекламування і посилити інтерес до нього. Підкреслюють основні переваги та значимі для адресата якості продукції шляхом виділення її особливих характеристик: *Exclusive*

2D+technology* creates thin slices along the jaw for buccal-lingual exploration; Work in all four quadrants is a single visit; Optimal access for difficult to reach areas (molar, lingual / palatal, distal); NuCimplicity is sleek, modern, easy-to-use and affordable.

Для здійснення раціонального впливу в основній частині також використовують порівняння: *Compared to conventional halogen lights, A-dec LED delivers 25% more illuminance at one-fifth of the power consumption* (наголошено на більшій ефективності за менших енергозатрат); *Thinnest CMOS sensor on the market (at 5,5 mm)*; *PermaCem 2.0 is proven to provide one of the strongest bonds to Zirconium restorations compared to the other leading self-adhesive cements*; наведення доказів: *The Fastest intra-oral setting time! Up to 42%; Our remake rate is less than 25*, інші аргументи.

До засобів раціональної аргументації відносно використання персоніфікованої реклами. У проаналізованих текстах це здебільшого свідчення, посилення на думки людей, чий авторитет є незаперечним для колег: *«EQUILIA™ has helped me to save countless teeth. Quite simply, I could not practice without EQUILIA™»*. – Dr. Daniel Ward, D.D.S (реальна особа, фахівець з косметичної стоматології); *«SCAN X SWIFT covers the complete coronal to apical length and provides more mesial-distal information»* – Howard S. Glazer, DDS FAGD (реальна особа, член Академії Загальної Стоматології (the Academy of General Dentistry), США). При цьому ефективним є накладання ролей, за якого знавці рекламованого предмета виступають і як експерти, і як споживачі.

Вербальна частина рекламних стоматологічних текстів майже завжди (98%) супроводжується ілюстраціями. Це може бути фото продукції, зокрема, з акцентом на окремих деталях, упаковці, дизайні, тощо, що надає переваг предмету рекламування; рентгенівські знімки, мікроскопічні, ехо- чи МРТ-зображення різних структур зубощелепної системи до та після лікування; фото експертів. Ілюстративний супровід доповнює та уявляє інформацію, закладену в рекламний текст, і сприяє, таким чином, зростанню змістовного знання.

Отже, майже всі проаналізовані рекламні стоматологічні тексти – це повідомлення з інформаційною домінантою, які надають достатню кількість фактичної інформації про об'єкт рекламування, можливості його застосування, виокремлюючи його серед об'єктів-конкурентів. Предметно-змістовий компонент переважає емоційний, оскільки для адресатів досліджуваного корпусу рекламних текстів – фахівців-стоматологів – важливішим є не те, як повідомляють, а що повідомляють, що відбивається у своєрідній текстовій організації.

Аргументація в текстах стоматологічної реклами являє собою динамічний процес розгортання знання, який може бути розподілений на відносно самостійні, але й одночасно взаємопов'язані сегменти, кожний з яких створюється з використанням певної сукупності лінгво-стилістичних та візуальних засобів і методів уведення висунутих положень до професійної картини світу адресата, формує у нього таким чином переконання щодо істинності цих положень.

Рекламний стоматологічний текст – це вербально-семіотичний індикатор, що вказує на актуальні питання сучасної стоматології, інтегрує і віддзеркалює не лише прагнення медичної спільноти (наприклад, розвиток профілактичної медицини, неінвазивної чи малоінвазивної медицини, естетичної стоматології), але й сучасні позитивні суспільні тенденції (ставлення до здоров'я як найвищої цінності, прагнення до краси, впровадження інноваційних технологій, які покликані зберегти час, зусилля, інші ресурси). Тому реклама може виступати в якості засобу дослідження структури соціальної реальності в рамках певної культури.

Стоматологічні рекламні тексти не лише підкреслюють та доповнюють жанрово-тематичне розмаїття дискурсу стоматології, а й свідчать про його інформативно-прагматичний потенціал, соціокультурну значимість.

Література:

1. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации / А. Д. Белова – К. : ЛОГОС. – 2003. – 304 с.
2. Бодрийяр Ж. Система вещей / Ж. Бодрийяр. – М. : Рудомино, 1999. – 222 с.
3. Голоднов А. В. Лингвопрагматические особенности персуазивной коммуникации (на примере современной немецкоязычной рекламы): автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / А. В. Голоднов. – СПб., 2003. – 23 с.
4. Кафтанджиев Х. Тексты в печатной рекламе / Х. Кафтанджиев. – Москва : Смысл, 1995. – 128 с.
5. Кафтанджиев Х. Гармония в рекламной коммуникации / Х. Кафтанджиев. – Москва : ЭКСМО, 2005. – 336 с.
6. Костенко В. Г. Когнитивные аспекты реализации категории интердискурсивности в дискурсе стоматологов / В. Г. Костенко // В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии: сб. статей по матер. XXXIII Междунар. научн.-практ. конф. – Новосибирск : Изд-во «СибАк», 2014. – № 2 (33). – Часть 1. – С. 81–88.
7. Новикова Н. Г. Коммуникативно-прагматичні особливості туристичних рекламних текстів [Електронний ресурс] / Н. Г. Новикова // Лінгвокогнітивні та соціокультурні аспекти комунікації: І Міжнар. наук.-практ. заочна конф. – 2012. – Режим доступу : <http://naub.ua.edu.ua/2012/> <http://naub.ua.edu.ua/2012/komunikativno-prahmatychni-osoblyvosti-reklamnyh-tekstiv/>
8. Сніховська І. Е. Механізми, засоби та прийоми мовної гри в сучасній англійській мові: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / І. Е. Сніховська. – Запоріжжя, 2005. – 20 с.
9. Чеберяк А. М. Лінгвостилістичні та комунікативно-прагматичні особливості реалізації стратегії персуазивності у текстах відкритих листів / А. М. Чеберяк // Вісник Житомирського державного університету: зб. наук. праць. – Випуск 58. – Філологічні науки, 2011. – С. 65–68.
10. Чернявская В. Е. Дискурс власти и власть дискурса : проблемы речевого воздействия : [учеб. пособие] / В. Е. Чернявская. – М. : Флинта: Наука, 2006. – 136 с.
11. Bury M.R. Social constructionism and the development of medical sociology // Sociology of health and illness. A journal of medical sociology. – Vol. 8. – Issue 2. – 1986. – P. 137–169.

УДК 811.112.2'373.45.342

В. А. Котвицька,

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», м. Київ

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗМІШАНИХ КОМПОЗИТІВ З КОМПОНЕНТАМИ-АНГЛІЦИЗМАМИ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Статтю присвячено проблемі вживання гібридних композитів з компонентами англійського походження у текстах німецькомовних газет. Авторка аналізує структурно-семантичні особливості змішаних композитів з компонентами-англіцизмами у німецькій мові. У статті, на матеріалі текстів німецькомовних щоденних та тижневих газет, розглянуто компоненти змішаних композитів – англіцизми, найчастіше вживані у початковій та фінальній

позиціях. Досліджується проблема впливу англійської мови на сучасну німецьку. Проаналізовано досвід провідних мовознавців щодо цієї проблеми та проблем, дотичних до неї. Особливу увагу звернено на аналіз питань, пов'язаних із процесом запозичування німецькою мовою англомовної лексики. Авторкою вивчається функціонування гібридних композитів у текстах німецькомовної преси.

Ключові слова: англіцизм, гібридні композити, словотвірні моделі, вплив англійської мови, німецька преса.

STRUCTURAL AND SEMANTIC PECULIARITIES OF MIXED COMPOUNDS WITH ANGLICISMS AS PARTS IN THE MODERN GERMAN LANGUAGE

The article focuses on the problem of using of hybrid compounds with Anglicisms in German press publications. The structural and semantic peculiarities of the Anglicisms in hybrid compound nouns in the German language are analyzed. Anglicisms as parts of hybrid compounds used in first and final positions are explored on material of German press publications. The paper explores the main word formation patterns in the modern German language. There are many lexical Anglicisms, which have infiltrated the German language. The views of famous linguists on this problem are analyzed. Special attention has been devoted to the analysis of the issues concerning the process of borrowings from English and the phenomena accompanied. The characteristic of hybrid compounds in the German language is given. The peculiarities of Anglicisms' use in German press publications were analyzed. The article observes the use of hybrid compounds in the German press (in major German newspapers). The aspects of their functioning have been dealt with.

Key words: Anglicism, hybrid compounds, word formation patterns, English language influence, German press.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СМЕШАННЫХ КОМПОЗИТ С КОМПОНЕНТАМИ-АНГЛИЦИЗМАМИ В СОВРЕМЕННОМ НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ

Статья посвящена проблеме употребления гибридных композит с компонентами английского происхождения в текстах немецкоязычных газет. Автор анализирует структурно-семантические особенности смешанных композит с компонентами-англицизмами в немецком языке. В статье, на материале текстов немецких газет, рассмотрены компоненты смешанных композит – англицизмы, употребляющиеся в начальной и финальной позициях. Исследуется проблема влияния английского языка на современный немецкий. Проанализирован опыт лингвистов касательно этой проблемы. Особое внимание обращено на анализ вопросов, связанных с процессом заимствования немецким языком англоязычной лексики. Автор изучает проблему функционирования гибридных композит в текстах немецкоязычной прессы.

Ключевые слова: англицизм, гибридные композиты, словообразовательные модели, влияние английского языка, немецкая пресса.

Постановка проблеми. Запозичення слів є ознакою життєздатності мов. Властивість мови еволюціонувати за процесів всесвітньої економічної, політичної, інформаційної та культурної інтеграції створює передумови для процесу її перебудови. На теренах новітньої наукової парадигми особливий інтерес викликають дослідження процесів запозичення лексичних одиниць мовами-позичальницями та питання словотворення з використанням елементів іншомовного походження.

Вивченню складних слів німецької мови з іншомовними компонентами присвячено праці М. Д. Степанової, В. Фляйшера, І. Барц, Н. В. Аржанцевої, М. М. Озоліної, Н. Ю. Суворкіної, Л. А. Нефедової та ін. Незважаючи на те, що зміни у словотвірній системі німецької мови під впливом англійської мови сьогодні привертають особливу увагу мовознавців та всебічно досліджуються у їх лінгвістичних розвідках, все ж вони ще потребують додаткового вивчення та аналізу. Так, вивчення потребує визначення способів словоскладання з використанням запозичених компонентів у сучасній німецькій мові, структурний та семантичний аспекти складних слів з компонентами-англицизмами.

Актуальність даної розвідки зумовлена інтенсифікацією змін лексики сучасної німецької мови, що відбувається внаслідок безперервного впливу на неї з боку англійської мови, та продиктована підвищеною увагою українських та зарубіжних мовознавців до ґрунтовного вивчення різних типів запозичень у німецькій мові та питання інтеграції англіцизмів до словотвірної системи німецької мови-реципієнта.

Для лексико-семантичної системи сучасної німецької мови характерним є таке явище, як синонімія типу «німецьке слово – англіцизм». Йдеться про автохтонні німецькі слова (або кальковані), та запозичення з англійської мови або її американського варіанту (англіцизми). Значна кількість слів, якими нині поповнюється словниковий склад німецької мови, є гібридними утвореннями – змішаними композитами, один із компонентів яких є англіцизмом.

Об'єктом даного дослідження є змішані композити з компонентами-англицизмами, а **предметом** – їх структурно-семантичні особливості.

Матеріалом дослідження слугувала суцільна вибірка змішаних композит з компонентами-англицизмами з текстів німецькомовних щоденних та тижневих газет («DIE WELT», «DIE ZEIT», «Hamburger Morgenpost»).

Змішані (гібридні) композити – явище, характерне для сучасного етапу розвитку німецької мови. Продуктом гібридного словоскладання є комбінація з автохтонних і запозичених елементів складного слова. Гібридні утворення у сучасній німецькій мові – це перш за все результати субстантивного та ад'єктивного словоскладання, найчастіше – з англомовними компонентами.

Компонент-англіцизм (англомовний компонент) може посідати як початкову, так і фінальну позиції у складному слові, а може (рідко) розташовуватись і поміж німецькими словами – компонентами складного слова. Для німецької мови характерними є багатокомпонентні композити.

Зауважимо, що серед композит сучасної німецької мови чимало слів, у яких обидва компоненти (якщо композит двокомпонентний) – слова англійського походження (у рамках цієї статті не розглядаються). Проте, частотними сьогодні є змішані композити, або композити-гібриди, утворені за типами:

а) «англійське слово+німецьке слово»

– форма написання – разом

Kein Konzern macht so elegante Lobbyarbeit wie Google [6, S. 21].

Außer dem steigenden Leistungsdruck, außer der Überforderung durch ständige elektronische Erreichbarkeit, außer der Angst vor Jobverlust gibt es auch noch den modischen Zwang zur guten Laune [8, S. 33].

Bei Anne Will diskutieren die Talkshowgäste über «Mittelschicht in Abstiegsangst» [9, S. 24].

Besonders gefragt sind Softwareentwickler [10, S. 78].

– форма написання – через дефіс

Um diese Größenordnung wieder zu erreichen, brauchte man gut 100 Millionen Nutzer, die jeden Monat zehn Dollar für Spotify oder einen vergleichbaren Streaming-Dienst bezahlen [7, S. 21].

Vor 10 Jahren berichtete die MOPO über «die Tricks der Chip-Betrüger» [12, S. 6].

б) «німецьке слово+англійське слово»

– форма написання – разом

«Man kann nicht pauschal sagen, dass wir keine Ablöse zahlen würden», so **Aufsichtsratsboss Otto Rieckhoff**, «es kommt darauf an, welches Konzept der Vorstand unterbreitet» [там само, S. 31].

– форма написання – через дефіс

Zum Angebot der Innovations-Werkstatt gehört ein kostenfreier **Betriebs-Check** [там само, S. 18].

Und was ist mit der Vorläuferin des **Kreuzfahrt-Events** von heute, der guten alten «Themenreise»? [11, S. 1].

Ein eingebautes Hochbett in einem **Einzimmer-Studenten-Apartment** kostet da schnell mal 1500 Euro [5].

У якості першого компоненту змішаних композит, тобто у початковій позиції, найчастіше вживаються такі англіцизми, як *Computer* (*Computernutzer, Computerbild, Computerhersteller, Computerkunst, Computerspieler*), *Team* (*Teamgeist, Teamblick, Teamarbeit, Teamausgabe, Teamentwicklung*), *Job* (*Jobabbau, Jobangebot, Jobgipfel, Jobsuche, Jobvermittlung*), *Lobby* (*Lobbyarbeit, Lobby-Bund, Lobby-Kreis*), *Design* (*Designraum, Designpreis*), *Party* (*Partygast, Partykeller, Partyluder, Partyraum, Partymuffel*), *Power* (*Powerfrau, Powerfreund, Powerwort*).

У фінальній позиції найчастіше можна зустріти наступні англіцизми: *Job* (*Teilzeitjob, Männerjob, Schülerjob, Freizeitjob, Ferienjob*), *Show* (*Fernsehsow, Literaturshow, Sonntagsshow*), *Team* (*Ärzteamt, Frauenteam, Traumteam, Wissenschaftlerteam*), *Film* (*Eröffnungsfilm, Frauenfilm, Jugendfilm*), *Test* (*Einstufungstest, Arzneimitteltest, Geschwindigkeitstest*), *Manager* (*Abteilungsmanager, Versicherungsmanager, Verlagsmanager, Verkaufsmanager*).

Зазначимо, що представлений вище тип змішаних композит – це гібридні композити, які репрезентують найпродуктивнішу модель субстантивного словоскладання.

Характерними для сучасної німецької мови є наступні словотвірні моделі, у яких мають місце компоненти-англіцизми:

а) «іменник+іменник» (*Haarspray, Trendforscher*);

б) «прикметник+іменник» (*Kurzfilm, Großclub, Digitalanzeige*);

в) «прийменник+іменник» (*Nebenjob*);

г) «власна назва+іменник» (*Schiffer-Style, Merkel-Look*);

г) «абревіатура+іменник» (*CDU-Manager, SPD-Fan, KSC-Keeper, IT-Anwendung, PR-Abteilung*);

д) «прислівник+іменник» (*Onlineangebot, Onlineausgabe, Online-Umfrage*);

е) «дієслово+іменник» (*Chill-Ecke*);

є) «іменник+прикметник» (*computerlesbar*) тощо.

Утворення продуктивними гібридами «сімей» свідчить про їх високу словотвірну здатність. Словотвірні ряди і гнізда з плином часу поповнюються новими актуальними лексичними одиницями.

Гібридні композити з компонентами-англіцизмами часто являють собою напівкальки. Завдяки наявності німецьких елементів у складі гібридних утворень запозичення, що також виступають їх компонентами, швидше інтегруються до системи мови-реципієнта. Прискорений темп адаптації запозичень є особливістю сьогоденного процесу запозичування [1, с. 67].

Варто зазначити, що в німецькій мові наразі відзначається паралельне, себто одночасне, вживання композит-гібридів та калькованих, німецьких, номінацій: *Secondhandladen, Gebrauchtkleiderladen* та *Vollzeitjob (Full-Time-Job), Vollzeitbeschäftigung*.

При зіставленні значень англіцизмів, ізолюваних, та англіцизмів як компонентів гібридних композит, спостерігаються певні семантичні відмінності.

Компоненти змішаних композит часто з'єднуються за допомогою типових поєднувальних елементів (генітивні флексії однини й множини -e(s), -e(n), -er). Однак, серед змішаних композит з компонентами англійського походження чимало й складних слів, компоненти яких з'єднані без сполучних елементів.

Багато змішаних композит включаються до словників, проте велика частина поширених та доволі широко вживаних гібридних утворень не враховується словниками.

Семантика гібридних композит не завжди є прозорою, тож для правильного тлумачення значень у деяких випадках може знадобитися ознайомлення з широким контекстом.

Під час вивчення контекстів уживання змішаних композит з компонентами-англіцизмами, а також прямих лексичних запозичень з англійської можна спостерігати наявність у їх найближчому оточенні власне німецьких слів-синонімів, використання пояснювальних визначень, додаткових пояснень, подекуди – у вигляді цілих речень, які полегшують розуміння значень композит та тлумачать значення їх компонентів – англіцизмів [див. 2, с. 37–38].

Дослідження запозичень видається також цікавим та перспективним і з соціолінгвістичної точки зору. Незважаючи на наявні спроби фахівців у галузі мовознавства приділяти достатньо уваги вивченню різних аспектів проблеми іншомовних запозичень, детального розгляду та всебічного висвітлення все ще потребують питання відмінностей у використанні їх мовцями та ставлення носіїв німецької мови до вживання запозичень. При цьому мають враховуватись різні характеристики, як то вік мовців, стать, рівень освіти, соціальний статус мовців, вид професійної діяльності.

Мова як найважливіший засіб вираження та комунікації людини є первинним фактором її особистої та соціальної ідентичності [4, с. 43]. Фокусування уваги на відмінностях у використанні носіями німецької мови запозичень та у ставленні їх до вживання запозичених лексичних одиниць різними мовцями, з урахуванням вікових параметрів, рівня освіти, соціального статусу, професії мовця, гендерних ознак, дасть змогу осмислити питання залежності між різними значеннями цих характеристик.

Як стверджує О. А. Лазебна, «суб'єктам оцінки, експлікованим у ролі мовців, які належать до інтелігенції, властивий своєрідний «консерватизм» у винесенні оцінки, який виявляється у стриманому використанні оцінних придієслівних прислівників у сполученні з дієсловом та завуальованому використанні категорії оцінки, що можна експлікувати лише з контексту. На відміну від висловлень інтелігенції, оцінні судження офісних працівників та студентів ВНЗ характеризуються більшою «розкутістю» в реалізації оцінного відношення до явищ дійсності» [3, с. 264]. Без сумніву, вартим уваги було б і дослідження різних типів англоамериканських запозичень у німецькій мові в соціолінгвістичному аспекті (тут доцільно було б розглянути в першу чергу не змішані композити з компонентами-англіцизмами, а прямі лексичні запозичення, що, як і перші, також належать до евідентних (очевидних) запозичень). У цьому вбачаємо перспективи подальшої роботи над темою.

Література:

1. Котвицька В. А. Адаптація англіцизмів у сучасній німецькій мові / В. А. Котвицька // Одеський лінгвістичний вісник. – 2013. – №. 1. – С. 62–67.

2. Котвицька В. А. Щодо питання про структуру контекстів уживання англiцизмiв у сучасній нiмецькій мовi / В. А. Котвицька // Науковий вiсник Мiжнародного гуманiтарного унiверситету. Серiя: «Фiлологiя». – Вип. 17. Том 2. – Одеса, 2015. – С. 37–39.
3. Лазебна О. А. Придiслiвнi прислiвники оцiнки в соцiолiнгвiстичному аспектi (на матерiалi австрiйської художньої прози). Мовнi i концептуальнi картини свiту / О. А. Лазебна. – 43 (2) (2013): 257–264. – Режим доступу : http://philology.knu.ua/library/zagal/Movni_i_konceptualni_2013_43_2/257_264.pdf
4. Oksaar E. Mehrsprachigkeit, Sprachkontakt, Sprachkonflikt / E. Oksaar // Nelde (Hrsg.). – 1980. – S. 43–52.

Джерела iлюстративного матерiалу:

5. DIE WELT / 2016. – Режим доступу: <http://www.welt.de/finanzen/immobilien/article151195625/Mit-diesen-dreisten-Tricks-retten-Makler-ihr-Geschaef.html>
6. DIE ZEIT № 29/ 14. Juli 2011.
7. DIE ZEIT № 24/ 6. Juni 2012.
8. DIE ZEIT № 45/ 31. Oktober 2012.
9. DIE ZEIT № 52/ 19. Dezember 2012.
10. DIE ZEIT № 10/ 28. Februar 2013.
11. DIE ZEIT / Ein Spezial des Zeitverlags/ 27. Dezember 2012.
12. Hamburger Morgenpost / 21. September 2011. – 48 S.

УДК 811.161.2`373.2/7

О. А. Крижко,

Бердянський державний педагогічний університет, м. Бердянськ

ДЕФІНІЦІЇ СЕМАНТИЧНОЇ СУТНОСТІ ЗООМОРФНОГО КОМПОНЕНТА У ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЯХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена дослідженню семантичних сутностей зооморфного компонента у фразеологічних одиницях української мови. Зокрема, аналізуються форми семантичного перетворення зоонімного компонента у фразеологізмах української мови, розглядається їх асоціативна природа ознак як спосіб вираження оцінки та її роль у формуванні зв'язного значення.

Ключові слова: зоонімний компонент, метафора, метонімія, порівняння, фразеологічна одиниця.

DEFINITIONS OF SEMANTIC ESSENCE OF ZOOMORPHIC COMPONENT IN PHRASEOLOGICAL UNITS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE

Article deals with investigation semantic essences of zoomorphic component in phraseological units of the Ukrainian language. In particular, the author analyzes forms of semantic transformation of zoonyms component in the phraseology of the Ukrainian language, considers the associative nature of their characteristics as a way of expression evaluation and its role in formation coherent value.

There are the article notes that the main feature of idioms is semantics, so their evaluation figurative meaning involves consideration not only of semantic essence of zoonyms component as part of phraseology units, but primarily forms its semantic transformations in the article. Appointment of components' semantics is not only point out the denotation, realities, but concretizes their emotional evaluation, citing it through figurative representation.

The article distinguishes complete and partial semantic transformations, which are the main forms of semantic rethinking based on metaphor, metonymy, comparison, particularly focusing on the characteristics of evaluative and expressive metaphors depending on the distribution of this entire process in combination or part thereof. Studies of emotionally-expressive metaphors from the standpoint of phraseology nomination makes it possible to find out in which method is carried out secondary nomination, as is the transfer of names from one object to another.

Arhisema as seme differential value of free expression persists in the value phraseologism in metonymical rethinking. Arhisema modified in the differential unit and the potential seme value of free phrases updated. This semantic displacement complicates the semantic structure of phraseology compared to their traditional counterparts.

Comparison as the initial stage of formation of metaphor is a complex unity of significant elements of their particular organization or structure that is a model, the essence of which is determined by the relationship of its constituent elements. In phraseological units with zoonyms component this feature is rethinking the name of animals by comparing certain qualities, actions and so on. In other words, zoomorphism consisting comparative phraseology performs not only nominative

Key words: zoonyms component, metaphor, metonymy, comparison, phraseological unit.

ДЕФИНИЦИИ СЕМАНТИЧЕСКОЙ СУЩНОСТИ ЗООМОРФНОГО КОМПОНЕНТА ВО ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦАХ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА

Статья посвящена исследованию семантических сущностей зооморфного компонента во фразеологических единицах украинского языка. В частности, анализируются формы семантического преобразования зоонимного компонента во фразеологизмах украинского языка, рассматривается их ассоциативная природа признаков как способ выражения оценки та ее роль при формировании связного значения.

Ключевые слова: зоонимный компонент, метафора, метонимия, сравнение, фразеологическая единица.

Інтенсивний розвиток сучасної фразеологічної науки спонукав дослідників до перегляду змісту поняття *стрижневого компонента* (панівного смислового центра, тематичного індикатора тощо) фразеологізмів із характерними оцінками його змістових і формальних властивостей. Тому мета даного дослідження – розкрити семантичні сутності зооморфного компонента у фразеологічних одиницях української мови. У процесі аналізу розв'язуються такі завдання: 1) проаналізувати форми семантичного перетворення зоонімного компонента у фразеологізмах української мови; 2) дослідити асоціативну природу ознак фразеологізмів з зоонімним компонентом як способу вираження оцінки та її роль у формуванні зв'язного значення.

Зважаючи на те, що основною ознакою фразеологічних одиниць, що відрізняють їх від решти значимих одиниць, слів і термінологічних словосполучень, є семантика, то їх образний оцінний зміст передбачає розгляд не лише семантичної сутності зоонімного компонента в складі фразеологічної одиниці, а перш за все форми його семантичних перетворень.

Значення фразеологізму становить результат переосмислення змісту складових його компонентів [1]. Призначення семантики компонентів полягає в тому, щоб через образне уявлення не тільки вказати на денотат, реалію, а й конкретизувати їх, надати емоційної оцінки, мотивуючи її.

Фразеологізми, на думку Я.А. Барана, є такою структурною одиницею, яка характеризується повним або частковим семантичним перетворенням компонентів, позбавлених семантичної самостійності і лексичного значення [3]. Семантична деактуалізація компонентів призводить до втрати предметної спрямованості, а отже, семантичної співвіднесеності з відповідними словами повсякденного вжитку. Щодо стрижневого компонента у складі фразеологізмів, то він, навпаки, деактуалізуючись як лексема, виконує найголовніше смислове навантаження в акті семантичного перетворення.

Під семантичним перетворенням В.Г. Гак розуміє лінгвістичний процес, що лежить в основі фразеологізації і сприяє утворенню нових одиниць мови [4]. Залежно від поширення цього процесу на ціле сполучення або на його частину, семантичне перетворення буває *повним і частковим*. Форми вияву семантичних перетворень є основними показниками фразеологічності, які дозволяють відмежовувати ці одиниці мови як від вільних, так і від фіксованих нефразеологічних словосполучень. Решта ознак випливає з цієї основної і є наслідком семантичних перетворень.

Основними формами семантичних перетворень, як вважають Лакофф Джордж і Джонсон Марк [7] є семантичні переосмислення, що базуються на 1) метафорі; 2) метонімії, 3) порівнянні.

Метафоричне переосмислення виражається в переносі значення, заснованому на подібності між двома предметами або явищами.

Часткове метафоричне переосмислення – це відносна вживаність у мові тих чи інших видів метафор. Щодо *повного* метафоричного переосмислення, за В.Г. Гаком [4, 16–17], то при ньому наявні такі типи метафор, як 1) двостороння метафора (з подвійною асиметрією); 2) одностороння семасіологічна метафора (якщо друге вихідне значення не має закріпленої номінації в мові); 3) одностороння онемасіологічна метафора (в якій від першого вихідного значення зберігається тільки експресивне забарвлення); 4) метафора, яка не протиставляється прямим номінаціям (етимологічна метафора). При цьому учений зазначає, що двостороння метафора може зберігати образність у найбільшому обсязі. Утім, незважаючи на такі обмеження, метафора відіграє важливу роль у розвитку процесів вторинної номінації, а тому звернімося до характеристики оцінно-експресивної метафори.

Дослідження оцінно-експресивних метафор з позицій фразеологічної номінації дає можливість з'ясувати, в який спосіб здійснюється вторинна номінація, як відбувається перенос найменування з одного предмета на інший. Перехід від прямого значення словосполучення до метафоричного М. Алефіренко [2] вважає найважливішим етапом фразеологізації, що зумовлює семантичне відновлення словосполучення і подальший розвиток як у семантичному, так і у формальному відношенні, засвідчуючи великі семантичні можливості метафори.

Одна з функцій метафори – служити засобом найменування того, для чого немає назви [9]. Основним показником аналітичного перетворення фразеологічних одиниць із зоонімним компонентом внаслідок повного переосмислення їхніх компонентів, є протиставлення метафоричного і буквального значень, тобто подвійний план. Прямі і переносні значення цих фразеологізмів перебувають у різних смислових відношеннях, для встановлення яких необхідно простежити етимологію цих фразеологізмів і семантичний процес, що зумовив те чи інше семантичне переосмислення, наприклад: *Козла бійся попереду, коня позаду, а людину з усіх боків*.

Метонімічне переосмислення між значенням фразеологізму і значенням його прототипу має більш тісний зв'язок, ніж у першому випадку. При метонімічному переосмисленні як архісема, так і диференціальна сема значення вільного словосполучення зберігається в значенні фразеологізму. Архісема модифікується в диференціальну, а потенційна сема значення вільного словосполучення актуалізується. Це семантичне зрушення ускладнює семантичну структуру фразеологізмів порівняно з їх прототипами.

Порівняння як первинний етап формування метафори – це складна єдність значимих елементів, їхня особлива організація, тобто модель або структура, сутність якої визначається взаємовідношеннями складових її елементів. Аналіз цих взаємовідношень базується на категоріях логічного і мовного порівняння. Структура мовного порівняння має логічну основу, хоча вона не збігається зі структурою логічного порівняння. Під логічним порівнянням розуміють [8, с. 130] «встановлення подібності і відмінності між предметами і явищами навколишньої дійсності». Порівнянню може підлягати будь-який предмет з іншим предметом за умови, якщо вони мають спільну ознаку чи ознаки. У зв'язку з цим логіка висуває дві взаємозалежні умови для порівняння як способу пізнання дійсності, адже «...сам процес пізнання є процесом порівняння» [там само]. У зв'язку з таким твердженням, ми, погоджуючись із О. О. Потебнею, вважаємо, що, по-перше, порівнювати можна лише однорідні предмети або поняття, а, по-друге, порівнювати предмети можна на основі суттєвої ознаки.

Розглянемо роль суттєвої ознаки при порівнянні як однієї з категорій семантичного перетворення, при якому характеристика й узагальнений образ або знак-символ представлені окремо. У фразеологічних одиницях із зоонімним компонентом такою ознакою є переосмислене найменування тварини через порівняння певних якостей, дій, станів тощо. Інакше кажучи, зооморфізм у складі порівняльних фразеологізмів виконує не тільки називну функцію, а й конотативну та емоційно-оцінно-характеризуючу.

У структурі порівняння як процесу, за С. А. Жаботинською [6, с. 12–25], виділяються такі елементи: 1) об'єкт, що порівнюється; 2) об'єкт, з яким порівнюється перший об'єкт; 3) основа для порівняння обох об'єктів; 4) висновок з порівняння.

Так, у семантиці фразеологізму з зоонімним компонентом *голодний як вовк* спостерігач порівнює образ голодного вовка з тим, як цей образ постає в свідомості мовця для характеристики людини, яка тривалий час була без їжі. Цей «уявний» асоціативний образ включає три сутності: *спостерігач*, *референт*-голодна людина з характерними для цього її стану ознаками (таке *ЩОСЬ-Х*) і репрезентований *зоонім-корелят* *вовк* з властивими для цього хижака ознаками (таке *ЩОСЬ-У*). Таким чином, маємо модель порівняння: *ЩОСЬ-Х* є *ТАКИМ (порівнюваним)* з *ЧИМОСЬ-У*. *Референт* – голодна людина порівнюється із зоонімом-корелятом *вовком*.

С. А. Жаботинська [там само], виділяє з-поміж основних фреймів компаративний, що ілюструє відношення подібності, засноване на зближенні концептів у мисленні людини. Таке зближення становить компаративний або асоціативний зв'язок, наявний в оцінно-експресивній метафорі й об'єктивований зв'язок – в метафорах-порівняннях. Якщо *ЩОСЬ-Х* є концептуальним референтом (уявним образом), а *ЩОСЬ-У* – концептуальним корелятом (у даному разі зоонімом, що залучається для порівняння), то підставою для встановлення їхньої подібності стає порівняння.

Утім, власне порівняльна ознака як підстава для порівняння може бути не завжди суттєвою, навіть нереальною, але при цьому асоціативно вражаючою, збуджуючою діяльність уявлення. Асоціації, що виникають при сприйнятті порівнянь, мають велике значення, аніж простий, логічно розчленований опис. Це означає, що в акті порівняння простежується закономірність, спрямована на виявлення конкретних засобів вираження тих понять, які мають великий потенціал семантики при суб'єктивних уявленнях людини. Саме такими засобами є зооніми у складі порівняльних фразеологізмів.

Досліджувані словесні комплекси з зоонімним компонентом дозволяють простежити, як найменування тварин конотують різні ознаки, що не входять у значення слів, але відрізняють подібність людини з тією або іншою твариною за цими властивостями. Цей арсенал конотацій імплікується безпосередньо денотатами відповідних найменувань.

Слово *кінь* як ім'я тварини, що дала людству свою енергію, стала робочою худобою і транспортним засобом, конотує такі ознаки, як «витривалість, енергійність», що уподібнюють людину з *конем* за цими ознаками. При цьому слід відзначити, що в більшості фразеологізмів і прислів'їв концепт *коня* розкривається здебільшого на когнітивному рівні внутрішньої форми, і не є компонентом когнітивного рівня значення, адже ці словесні комплекси мають переносне значення й символізують світ людей, а не тварин: *На те коня кують, щоб не спотикався*.

Собака як найдавніша домашня тварина, приручена ще у верхньому палеоліті, служила в'ючною твариною. Мисливські інстинкти собаки виявлялися вже при пересуваннях і перекоціях первісних колективів, які, ганяючись за дичиною, використовували їх на полюванні: *як собаки п'ята нога, як собака палицю, як собака в човні, собака не перескочить*.

Отже, різноманітність матеріального і почуттєвого світу, особливості уявлень про нього членів відповідного мовного середовища породжують образні асоціації, які є віддзеркаленням реально існуючої дійсності і знаходять втілення у фразеологічних одиницях.

Література:

1. Алефиренко Н. Ф., Золотых Л. Г. Проблемы фразеологического значения и смысла : (в аспекте межуровневого взаимодействия языковых единиц) / Н. Ф. Алефиренко, Л. Г. Золотых. – Астрахань : Изд-во Астраханск. гос. пед. ун-та, 2000. – 220 с.
2. Алефиренко Н. Ф. Поэтическая энергия слова. Синергетика языка, сознания и культуры / Н. Ф. Алефиренко. – М. : Academia, 2002. – 394 с.
3. Баран Я. А. Фразеология у системі мови / Я. А. Баран. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1997. – 175 с.
4. Гак В. Г. Метафора : универсальное и специфическое / В. Г. Гак // Метафора в языке и тексте. – М. : Наука, 1988. – С. 11–26.
5. Гак В. Г. Языковые преобразования / В. Г. Гак. – М. : Языки русской культуры, 1998. – 768 с.
6. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ : типы фреймов / С. А. Жаботинская // Вісник Черкаського ун-ту. Сер. філолог. науки. – 1999. – Вип. 11. – С. 12–25.
7. Лакофф Джордж, Джонсон Марк Метафоры, которыми мы живем: Пер. с англ. / Под. ред. и с предисл. А. Н. Баранова / Джордж Лакофф, Марк Джонсон. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.
8. Потебня А. А. Теоретическая поэтика / А. А. Потебня. – М. : Высш. школа, 1990. – 344 с.
9. Телия В. Н. Метафора как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция / В. Н. Телия // Метафора в языке и тексте. – М. : Наука, 1988. – С. 26–52.

УДК 811.111'373.21:712

І. В. Кузнєцова,

Запорізький національний технічний університет, м. Запоріжжя

СЕМАНТИЧНІ ПРОЦЕСИ ТА ТЕМАТИЧНІ ГРУПИ У АНГЛІЙСЬКІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ ЛАНДШАФТНОГО ДИЗАЙНУ

Семантичні процеси та тематичні групи у англійській термінології ландшафтного дизайну. І.В. Кузнєцова. Стаття присвячена дослідженню семантичних особливостей англійської термінології ландшафтного дизайну. У статті зазначено, що лексика термінології ландшафтного дизайну збагачується шляхом семантичної зміни. З'ясовується сутність семантичних процесів термінологізації, детермінологізації та ретермінологізації. Виокремлюються 13 тематичних груп англійської термінології ландшафтного дизайну.

Ключові слова: термін, семантичні процеси, термінологізація, детермінологізація, ретермінологізація, метонімізація, метафоризація.

SEMANTIC PROCESSES AND THEMATIC GROUPS IN THE ENGLISH LANDSCAPE DESIGN TERMINOLOGY

The article is devoted to the investigation of semantic peculiarity of the English landscape design terminology. The article is indicated that this terminological vocabulary is enriched by semantic changes. The essence of semantic processes of terminological specialization, de-specialization, re-specialization is determined. It is proved that replenishment of modern English landscaping design terminology occurs by the way of metaphor and metonymy. Metaphorization consists in semantic rethinking of phenomenon or object due to their comparison with other ones by similarity of certain features. Metaphorization of the meaning is enough widespread in landscaping design language since these terms have acquired new meanings. It is concluded that the main functions of metaphor and metonymy of landscaping design terms are: replenishment of semantics and functions of words and use of words in a figurative sense. It is defined 13 thematic groups in the English landscape design terminology his terminological groups.

Key words: term, semantic processes, terminological specialization, de-specialization, re-specialization, metonymization, metaphorization.

СЕМАНТИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ И ТЕМАТИЧЕСКИЕ ГРУППЫ В АНГЛИЙСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ ЛАНДШАФТНОГО ДИЗАЙНА

Статья посвящена исследованию семантических особенностей английской терминологии ландшафтного дизайна. В статье указано, что лексика данной терминотомии обогащается путем семантических изменений. Определяется сущность семантических процессов терминологизации, детерминологизации и ретерминологизации. Выделяются 13 тематических групп данной терминотомии.

Ключевые слова: термин, семантические процессы, терминологизация, детерминологизация, ретерминологизация, метонимизация, метафоризация.

Одним із найпродуктивніших семантичних способів поповнення терміносистем новими лексемами в англійській мові є термінологізація загальноновживаних слів. Термінологізація – це збагачення фонду термінології наявними мовними одиницями загальнолітературної мови в процесі вторинної номінації: (*aquamarine* – акварин – «коштовний камінь другої категорії», у ландшафтному дизайні – «натуральна синьо-зелена фарба кольору морської води», *hop-garden* – хмелик – «витка рослина родини шовковицевих», у ландшафтному дизайні – «хвилястий орнамент»; *crane* – чорногуз – «лелека», у ландшафтному дизайні – «пташиний орнаментальний мотив реалістичного трактування»). Рух із сфери загальноновживаної лексики до термінологічної відбувається за двома напрямками: шляхом розвитку вторинних термінологічних значень у звичайних лексичних одиницях і шляхом використання загальноновживаних слів у складних термінах [1, с. 65].

Більшість термінів, які прийшли із літературної мови, утворилися внаслідок звуження обсягу значення загальноновживаних слів. Суть цього способу полягає в тому, що під час звуження значення слова основні диференційні ознаки двох

понять стають однаковими, проте для спеціального поняття в термінологічній системі є ще й інші ознаки, притаманні для нового поняття і відсутні в загальноновживаному понятті, прикладом може служити термін *trimming*, основне значення якого є термінологічним *пікіровка*, тоді як другорядне значення *різке падіння* є загальноновживаним.

Таким чином, термінологізація – це процес залучення, або залучення і переосмислення загальноновживаних слів у терміносистему для номінації нових понять, а термінологізована одиниця – це колишнє загальноновживане слово, яке покинуло межі лексики загального вжитку й у певному контексті та в результаті переосмислення або довантаження набуло термінологічного значення для ідентифікації нового поняття: *bunch* – кисть, гроно, кетяг, *collum* – шийка, *bun* – хвостик, *cup* – чашечка: *At every step, too, progress was barred by currant bushes, showing limpid bunches of fruit, rubies in one and all of which there sparkled liquid sunlight.* – На кожному кроці куці смородини загороджували колишні алеї, виставляючи на показ прозорі кетяги своїх ягід, кожне зерно яких світилося на сонці, як рубін.

Семантичний спосіб утворення термінів з загальнонародних слів базується найчастіше на метафоричних і метонімічних переносах. Метафорична номінація є творенням найменувань на основі будь-якої подібності нової реалії, що позначається, з уже існуючою (за формою, величиною, зовнішньою схожістю та ін.). Метафоричні процеси ґрунтуються на подібності функцій, форми й розміру, якості й ознак, розташуванні частин цілого. Роль метафори полягає в тому, що вона надає термінові яскравої образності, яка дозволяє заглибитись у те чи інше наукове поняття, окреслити контури його семантики [1, с. 45]. Переосмислення загальноновживаних слів за подібністю форми, розміру, розташування частин відбулось у таких термінах: *rack* – будівельні козли, *піраміда*; *treatment* – оброблення – надавання чому-небудь потрібного вигляду, доведення до певного стану і *arrangement* – аранжування квітів: *Lettuce has the muted and conciliatory voice of a viola, so understated as to be hardly noticed.* – Салат має приглушену і заспокійливу нотку альти, зменшену настільки, щоб вона ледве була помітною.

Підставою для метафоричного перенесення в англійській термінології ландшафтного дизайну є: а) подібність зовнішнього вигляду об'єкта номінації: *cushtiber* – огірочки – «орнаментальний мотив у вигляді відображених по горизонталі ромбів, з'єднаних між собою гострими кутами»; *camp* – городки – «орнамент із цегли у вигляді зубчастого зигзага»; б) функціональна та зовнішня схожість: *armlet* – браслет – «прикраса стовбура колони, що перекриває канелюри». Викремлюємо такі групи: предметні метафори: *mirror* – дзеркало – «оточене профільованою рамою поле плафона на стелі; обрамована велика ділянка стіни», *grating* – решітка – «орнаментальний мотив предметного походження»; рослинні метафори: *palmette* – пальмета – «орнаментальний мотив у вигляді стилізованого віялоподібного листа», *trefoil* – трилисник – «емблема зі скульптурним зображенням трьох листків»; зооморфні метафори: *spider* – павук – «назва декоративного дерев'яного підвісного світильника», *crab* – краб – «декоративна деталь у вигляді стилізованого листа або квітів на ципцях, вимпгах та інших елементах архітектурного декору»; антропоморфні метафори: *ribs* – ребра – «пластично підкреслений край конструкції склепіння», *edge* – бровка – «декоративний валик над півциркульним отвором».

Метонімічні процеси ґрунтуються на перенесенні назви за часовою і просторовою суміжністю, із процесу на результат, із властивості на кількісний показник, з процесу на предмет, із процесу на властивість, із матеріалу на виріб із цього матеріалу, з родового поняття на видове.

Це такі зв'язки і відношення, як просторові, причинно-наслідкові, атрибутивні, агентивні та ін. Наприклад, термін *arcature* – аркатура – «низка маленьких арок під карнизом», у ландшафтному дизайні – «декор стіни у вигляді стрічки невеликих арок на колонках із кронштейнами»; *trumeau* – трюмо – «високе дзеркало на спеціальній підставці, що вміщували в простінок», у ландшафтному дизайні – «простінок між вікнами з орнаментальною прикрасою». Окрему групу в аналізованій термінології становлять номінації, що утворилися внаслідок метонімічного перенесення на основі різних видів суміжності (*marigold* – чорнобривці – «рослинний орнаментальний мотив у вигляді букетів аналогічної квітки»). За допомогою семантичного способу утворюються ономастичні терміни, в ролі яких виступають або вже відоме раніше власне ім'я або новостворене для передавання нового предмета в певній галузі знання. Існує досить вільний перехід загальних назв в власні назви і навпаки: *Virginia* – Вірджинія – сорт американського крупнолистого тютюну. Такі терміни є різновидом метонімічного перенесення: *Thoraas Laxton* – Томас Лекстон сорт декоративного гороха; *Waterloo* – Ватерлоо – сорт бузка. Ці терміни, як правило, однозначні. Процес створення ономастичних термінів носить чисто суб'єктивний характер: *Black-eyed Susan* – Чорна Сьюзен – сорт троянди названий так тому, що її пелюстки коричневого кольору з чорним оком; *Maroger system of pruning* – система обрізки за Мароже.

Отже, усе сказане вище дозволяє говорити про продуктивність семантичного процесу – термінологізації, що свідчить про наявність генетичного зв'язку між термінологічними одиницями і загальноновживаними словами, на основі яких вони виникли.

Відомо, що в наш час багато термінів піддаються детермінологізації або ретермінологізації, тобто одержують нові значення. Їхня семантика розширюється або звужується, вони вживаються в переносних значеннях. Тенденція до розширення семантичної структури проявляється в процесі їхнього розширення з однієї сфери в іншу. При цьому первісне значення може як елімінуватися, так і зберігатися. Тенденція до розширення семантичної структури проявляється в процесі їхнього проникнення з однієї сфери в іншу. При цьому первісне значення може як елімінуватися, так і зберігатися.

Наступним семантичним процесом, який ми розглянемо, є ретермінологізація [2, с. 194], або, за іншою назвою, «вторинна термінологізація» [4, с. 63], під якою розуміють «перенесення готового терміна з однієї дисципліни в іншу з повним або частковим його переосмисленням і перетворенням у міжгалузевий омонім» [3, с. 194]: *cabinet* – замкнута зелена споруда з деревних рослин у садово-парковій композиції боскета, утворена стриженими стінами з липи або граба, характерний для французьких садів і парків, які були поширені в Європі в XVII-XVIII ст. → кабінет міністрів (історія), → кабінет лікаря (медицина) → контора адвоката (юриспруденція) тощо.

Ретермінологізацію зазвичай розуміють як перехід терміна з однієї галузі в іншу, хоча деякі вчені вважають її одним із видів детермінологізації. На нашу думку, зміна статусу лексеми спричиняє появу нової, омонімічної, з новою семантикою. Процес ретермінологізації, як правило, відбувається за такою схемою: загальноновживане слово → термін → перехід терміна в іншу термінологічну групу: *cascade* = каскад (попереднє розташування об'єктів → природний або штучний водоспад) → спеціальна багатоступінчаста споруда з каменю або бетону, що служить для спадання струменів води на місцях швидкотоків природних річок і струмків, а також на шляхах штучних водотоків з послідовного ряду дрібних терас.

Деякі терміни можуть розвивати переносні значення й уживатися в загальнолітературній мові. Перехід термінів до загальноновживаних слів відбувається за допомогою детермінологізації. Процес наближення терміна до загальноновживаного слова називають детермінологізацією. Коли лексема переходить до широкого вжитку, вона поступово втрачає основні дефінітивні і системні ознаки, притаманні термінові (тенденція до моносемічності в межах свого термінологічного поля, від-

сутність експресії, стилістична нейтральність тощо). Провести межу між термінологією та загальноживаною лексикою досить важко. Термін, на основі якого виникло загальноживане слово, залишається в межах своєї терміносистеми без змін подібно до того, як і при термінологізації загальноживане слово, яке стало джерелом виникнення нового терміна, не перестає функціонувати в своєму загальному значенні. Тому детермінологізація і термінологізація спричиняють появу полісемічних лексем. Здебільшого детермінологізація лексичних одиниць триває досить довго. Перш ніж стати частиною загальномовного фонду з термінами відбуваються зміни, які формуються протягом чотирьох етапів: а) народження; б) стрімке розгортання семантики, яке супроводжується потоком похідних від базового слова; в) період стабільності, розширення зв'язків з іншими лексичними групами; г) криза, тобто спад, що супроводжується розмиванням меж спеціального терміна (детермінологізація): *labyrinth* – лабіринт → споруди зі складним і заплутаним планом тощо. Але термінологія ландшафтного дизайну молода, вона ще розвивається, тому їй не притаманні явище детермінологізації.

Терміни ландшафтного дизайну об'єднуються в тематичні групи певною внутрішньою організацією на основі спільного родового поняття, якому підпорядковані видові поняття [4, с. 64]. Зокрема в лексиці ландшафтного дизайну можна виділити такі лексико-семантичні групи: а) **Стилі і типи садів і парків** (*Styles and types of gardens and parks*): *regular (geometric) style* – стандартний (геометричний) стиль, *landscape style* – краєвидний стиль, *American garden* – американський сад, *Russian garden* – російський сад, etc. б) **Кліматичні зони і ґрунт** (*Climatic zones and soil*): *polar landscape zone with permafrost and glacier* – полярна ландшафтна зона вічної мерзлоти і льодовиків; *loamy soil* – суглинистий ґрунт, *sandy soil* – піщаний ґрунт etc. в) **Природні елементи саду** (*Natural elements of the garden*): *stone* – камінь, *sand* – пісок, *gravel* – гравій, *brick* – цегла, *concrete* – бетон, *flagstone* – плита, *travertine* – ванняний туф, *cobble* – буліжник, *timber* – колода, брус, *granite* – граніт etc. г) **Садові конструкції** (*Garden structures*): *arch* – арка, *grotto* – грот, *penthouse* – прибудова до будинку, *rotunda* – ротонда, *walking paths, pathways* – прогулянкові доріжки, *stairs* – сходи, *steps* – сходинки etc. д) **Водні споруди** (*Watering fronts*): *pond* – ставок, *stream* – струмок, *brook* – струмочок, *cascade* – водяний каскад, *pool* – басейн, *fountain* – фонтан, *reservoir* – водосховище, *water garden* – водний сад, *artificial water falls* – штучні водоспади etc. е) **Зони відпочинку** (*Recreational zones*): *patio* – внутрішній дворик, *back yard* – задній дворик, *front yard* – передній дворик, *play area* – ігровий майданчик, *outdoor kitchen* – відкрита кухня, *outdoor living room* – відкрита кімната, *secluded spots* – затішні куточки etc. є) **Меблевий матеріал** (*Furniture materials*): *aluminum* – алюміній, *plastic* – пластик, *weather resistant wicker* – прутья для плетіння, *rattan* – ротанг-пальма, *stainless steel* – нержавіюча сталь, *wrought iron* – зварювальна сталь, *wood* – дерево, *teak* – тик; *veneer* – шпон, *фанера* etc. ж) **Твори мистецтва** (*Objects of artwork and colors*): *sculpture* – скульптура, *stone statues* – кам'яні статуї, *stone vase* – кам'яна ваза, *river nymph* – річкова німфа, *cupids* – купідони, *wooden statues* – дерев'яні статуї, *adornment* – прикраси, *furnishings* – обстановка etc. з) **Покриття та мощення** (*Flooring and paving*): *soft grass, sandstone* – ніцаник, *concrete floors* – бетонні підлоги, *cobblestone* – кругляк для мощення, *rectangular stones* – прямокутні камені, *herringbone* – кладка цегли в ялинку, *patterned floor* – візерункова підлога, *tile* – черепиця etc. і) **Огорожі та зелені насадження** (*Fences and greenery*): *fence* – паркан, *gates* – ворота, *border* – бордюр, *hedge* – жива огорожа, *lath min*, *walking edgings* – обрамлення, низький бордюр, *flowerbeds* – квіткові клумби, *raised beds* – підняті клумби, *lawns* – газони, *flower garden* – квітник, *boscage* – зай etc. ї) **Дерева, чагарники, квіти, трави** (*Trees, bushes, flowers, herbs*): *leaf-bearing tress* – листяні дерева, *coniferous trees* – хвойні дерева, *shade resistant bushes* – міневитривалі чагарники, *hedge bushes* чагарники для живоплоту, *annual flowers* – однорічні квіти, *spicy herbs* – пряні трави, *medicinal herbs* – лікарські трави, *sweet-smelling herbs* – запашині трави etc. й) **Види планів, макетів**: *Closed plan* – закрите планування, *open plan* – відкрите планування, *tight fit* – напружена посадка, *loose fit* – вільна неплотна посадка etc. к) **Одиниці виміру фізичних величин**: *meter* – метр, *kilometer* – кілометр, *centimeter* – сантиметр, *millimeter* – міліметр, *micron* – мікрон, *foot* – фут, *inch* – дюйм, *mile* – миля, *decibel* – децибел, *acre* – акр, *hectare* – гектар etc.

Єдині міжнародні норми і стандарт ландшафтного дизайну залишаються незмінними в креслярській та розрахунковій частинах проекту і виявляються в позначеннях: *h* – *height* – висота, *m2* – *square meter* – метр квадратний, *V* – *volume* – об'єм; *a straight line* – пряма etc.

Лексика ландшафтного дизайну має чітко організовану терміносистему з гармонійно об'єднаними родовими і видовими поняттями, які знайшли відображення в певних мовних елементах. Лексико-семантичні групи термінів формувались і розвивались у тісному зв'язку з розвитком самої галузі ландшафтного дизайну. Спочатку, можливо, були назви рослин, елементів, зон, інструментів, споруд, деталей, механізмів. Пізніше сформувались терміни, що означають процеси. Із подальшим розвитком науки з'являються нові слова – терміни. Серед них і назви нових видів, зон, споруд і назви нових матеріалів.

Література:

1. Павловская О. Е. О семантической деривации: слово как парадигма лексем / О. Е. Павловская // Русский язык в его функционировании. Третьи Шмелевские чтения. – М., 1998. – С. 86–94. – (Тезисы докладов международной конференции).
2. Пумпянский А. Л. Лексические закономерности научной и технической литературы. Англо-русские эквиваленты / А. Л. Пумпянский. – Калининград : Основа, 1980. – 197 с.
3. Самойлович Б. П. Ландшафтная архитектура: язык и перевод / Б. П. Самойлович. – М. : Ринг, 2011. – 232 с.
4. Скорикова И. С. Структурно-семантические особенности подязыка ландшафтного дизайна как элемент содержания обучения магистров / И. С. Скорикова // Вестник ВолГУ. Серия 9. Вып. 9, 2011. – С. 63–66.

УДК 811.161.2

І. О. Купіна,

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, м. Харків

РІЗНОАСПЕКТНІСТЬ ДЕФІНІЦІЙ КАТЕГОРІЇ ГРАНИЧНОСТІ В МОВНОМУ ПРОСТОРИ

У статті висвітлено сприйняття змісту поняття «граничність», проаналізовано різноаспектність дефініцій фундаментальної категорії граничності в мовному просторі та її диференційні ознаки на різних рівнях категорійних структур – мовному й понятійному. Розкрито розуміння категорії граничності як функціонально-семантичної категорії, що відображає просторово-часові та кількісно-якісні відношення, навколо якої групуються різнорівневі засоби вираження семантики реальної границі, а в її основі – взаємодія фразеологічних одиниць.

Ключові слова: категорія граничності, мовний простір, межа, границя, фразеологічна одиниця.

DIFFERENT ASPECTS DEFINITIONS OF CATEGORY BOUNDARY IN LINGUISTIC SPACE

In the article it was shown understanding the content of the concept boundary, it was analyzed the different aspect definitions of basic category boundary in the linguistic space, and its differentional features at different levels of categorical structures – linguistic and conceptual. It was solved understanding of category boundary, as functional-semantic category, that shows spatial-temporal and quantitative-qualitative connections, around this boundary are grouped multilevel means an expressing semantic of real border, and in its foundation-interaction phraseological units. It was revealed a lot of features this category. It was shown the various points of view scientists on the issue interpretation category of frontier. The article shows the main sources of research category boundary and their impacts on the development this concept in the language.

Key words: category boundary, linguistic space, frontier, phraseological unit.

РАЗНОАСПЕКТНОСТЬ ДЕФИНИЦИЙ КАТЕГОРИИ ПРЕДЕЛЬНОСТИ В ЯЗЫКОВОМ ПРОСТРАНСТВЕ

В статье освещено восприятие содержания понятия «предельность», проанализирована разноаспектность дефиниций фундаментальной категории предельности в языковом пространстве и ее дифференциальные признаки на разных уровнях категориальных структур – языковом и понятийном. Раскрыто понимание категории предельности как функционально-семантической категории, которая отражает пространственно-временные и количественно-качественные отношения, вокруг которой группируются разноуровневые средства выражения семантики реальной границы, а в ее основании – взаимодействие фразеологических единиц.

Ключевые слова: категория предельности, языковое пространство, предел, граница, фразеологическая единица.

Питання *межі, границі* віддавна привертала увагу дослідників, посідали значне місце в становленні й розвитку людського знання про істотні сторони буття. Про це свідчать уже роботи філософів античності, а інтерес науковців до цієї проблеми не зникає й до сьогодні. У науковій картині світу *межа* розглядається з осмисленням головних категорій буття – простору й часу, кількості та якості, трактування цих взаємопов'язаних понять сформувалось у межах двох філософських напрямів – емпіризму й раціоналізму. Філософи-емпірики виходили із заперечення безкінечності дійсності, узявши за основу філософію здорового глузду. Вона віддзеркалює «зміст мовного концепту нескінченності, що є емпіричним аргументом: «Межі немає, тому що я її не бачу» [5, с. 7]. Критикуючи розуміння безкінечності як вічного повторення того ж самого, «раціоналісти» в особі їх яскравого представника Г.-В. Гегеля обґрунтували діалектичну взаємодію *кінцевого* (конкретних предметів і явищ, обмежених у своєму існуванні) й *безкінечного* – того, що не має ні абсолютного початку, ні абсолютного кінця й відображає «необмежену багатобразність матеріального світу в просторі і в часі» [7, с. 58]. Принциповими положеннями діалектичної інтерпретації *кінцевого – безкінечного* є: єдність протилежностей *кінцевого (граничного) – безкінечного (безграничного)* як кінцевого в безкінечному й безкінечного в кінцевому [3, с. 296]; діалектика відношень абсолютного й відносного, можливість вияву «граничності» в часі й просторі; кількісно-якісна визначеність цих вимірів буття, що виражається в наявності визначеної межі; «мірність» кінцевого, що допускає можливість виходу за межі міри, тобто «заперечення даного кінцевого, переходу або перевтілення його в інше» [7, с. 273] і так до нескінченності.

У повсякденному мовному розумінні *межі* важливе значення має людський чинник. В існуванні *кінцевого* людина завжди намагається визначити найвищу точку, міру межі, як у матеріально сприйнятому (*межа земельної ділянки*), так і в сутності життя (*межа стосунків, кінець життя*). Із логіко-філософського погляду *кінцеве* об'єднує в собі *границю й граничність*, що знаходить своє відображення і в лінгвістичній інтерпретації цих понять. Основою їх диференціації в межах мовознавчих наук і зокрема в їх термінологічній визначеності є гегелівське трактування. За Гегелем, у *кінцевому* розрізняються, з одного боку, власне *межа (границя)* як відображення і втілення реального, а з другого – *граничність* як потенційний засіб, що реалізується у визначених умовах.

Відомо, що лінгвістика часто використовує терміни точних наук, зокрема математики. Проте в цьому разі лінгвістична інтерпретація поняття «межа», «границя» (граничний, граничність) відтворює більш його філософське розуміння, ніж вузькоспеціальне. Порівняємо, наприклад, уживання понять *межі, границі* в І. Бодуена де Куртене та їх термінологічне значення у Великому тлумачному словнику сучасної української мови. Так, за І. Бодуеном де Куртене, «методи дослідження в мовознавстві наближаються до методів точних наук. Ми можемо характеризувати мову на основі статистичних підрахунків, вводити поняття нескінченно малих величин (кількості), нескінченно малих відмінностей, поняття зародкових відмінностей, поняття межі (границь, ліміту) розвитку у визначеному напрямку й т. д.» [1, с. 18].

Дещо інакше від філософського потрактування звучить вузькоспеціальне визначення поняття *границя* у Великому тлумачному словнику сучасної української мови: «Границя – одне з основних понять функціонального аналізу (математичного аналізу), яке означає, що об'єкт, змінюючись, нескінченно наближається до певного сталого значення. Точний зміст отримує лише за наявності конкретного визначення поняття зближення між елементами множини, у якій ця величина набуває значення. Основною ознакою *граничності* є «граничність процесу або наближеність до його межі» [2, с. 133].

У вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці категорія граничності (а також її складники, перехідні та неперехідні дієслова) і способи дії виступають в аспектологічних дослідженнях як самостійні характеристики, хоча й взаємопов'язані, але достатньо автономні. Зарубіжні дослідники часто проводили аналогії між категорією граничності й категорією виду, інколи навіть настільки ототожнювали ці поняття, що називали граничність лексичним видом. Надалі було встановлено, що граничність – це особливе явище, хоча й тісно пов'язане з категорією виду. Різниця між ними в тому, що ці дві категорії (граничність і вид) знаходяться в різних площинах, належать до різних ярусів мови: граничність належить до семантики, а вид – до граматики. Крім того, категорія виду оформлена граматично, має свої формальні ознаки (префікси й суфікси). Категорія граничності (перехідні й неперехідні дієслова) або взагалі не виражається в мові, або в окремих мовах може мати систему формальних засобів вираження. Як слушно зауважує В.Б. Силіна, «граничність у давньоруській мові виступала як істотна частина семантики такої форми минулої дії, як аорист, форми аориста безпрефіксних дієслів витіснялися префіксними, що виражали семантику граничності на словотворчому рівні» [6, с. 164-165]. Традицію дослідження категорії граничності в давньоруській мові продовжує О.О. Караванов: «У давньоруській мові категорія граничності виступала ще й як у значній мірі автономна від категорії виду. Одним із засобів формального вираження давньоруської категорії граничності слугували префікси. Префіксальна категорія граничності все більш утрачала свою автономію від категорії виду, усе більш заглиблювалась у неї» [4, с. 110-111].

У сучасній мові категорія граничності виступає як бінарна опозиція. Сильним, маркованим членом її виступає клас перехідних дієслів, семантика яких характеризується наявністю внутрішньої межі дії; слабким, немаркованим членом є клас неперехідних дієслів, семантика яких характеризується відсутністю внутрішньої границі дії.

Таким чином, у сучасній українській мові *граничність* виражається за допомогою префіксів, виділяється лише відносно як складник категорії виду, самостійно не функціонує й залучається до канви видових побудов швидше в ролі фундаменту, на якому будуються безпосередні видові уявлення.

Межа, границя – крайня кількісна точка міри, що належить до інтенсивності. Останню розуміємо як ступінь вияву параметричних ознак предметів, кількісні зміни яких відбуваються в межах цієї якості без її змін.

Мовознавці, вивчаючи засоби вираження граничної інтенсифікації, звернули увагу на різноманітну семантику мовних одиниць на визначення *границі*. Вона залежить від специфіки комбінації в змістовій структурі лексичних одиниць інтегральної семи «граничність» і диференційних сем, зумовлених характером категоріального значення.

Унаслідок аналізу можна виділити такі смисли, що пов'язані в мовній свідомості із семою «граничність» і віддзеркалюють на рівні норми окремі фрагменти позамовної дійсності. Порядок їх розташування відображає динаміку розвитку значення – від конкретного до абстрактного, від первинного номінативного до похідного:

1. Сема «граничність простору» – простір, що має окреслені межі, визначені об'єктивно або ті, що сприймаються суб'єктивно з позиції фізичної, психологічної, соціальної й іншої параметризації територіального локусу: *за межами України – на краю світу* – «дуже далеко» [8, с. 312] (– *Ой ні! Далека, далека сторона, аж на краю світа!..* (М. Кропивницький)).

Сема вербалізується в мовленні іменником *межа*, створюючи з значеннями словами групу з доміантою «територія». Наведемо фрагмент з аналізом словникових дефініцій: *Межа*. 1. Лінія поділу якої-небудь території. // Лінія, що поділяє землі або води суміжних держав; кордон. // Границя поділу, розрізнення якихось явищ, предметів тощо. Границя. // Кінець, край чого-небудь. 2. Простір, обмежений чим-небудь. *Територія*. 1. Частина земної кулі, що належить певній державі або входить до складу якої-небудь частини світу. // Частина якої-небудь країни (область, район і т. ін.). 2. Земельний простір, зайнятий населеним пунктом, підприємством, установою тощо. *Кордон*. 1. Межа, що розділяє території держав. // Межа між чим-небудь. *Границя*. 1. Допустима норма, межа; Країна. 1. Територія, що становить єдність із погляду історії, природних умов, населення тощо. // Місцевість, що характеризується наявністю в ній великої кількості чого-, чого-небудь. 2. Те саме, що край. *Край*. 1. Лінія, що обмежує поверхню чого-небудь, а також те, що прилягає до цієї лінії; кінець. *Кінець*. 1. Крайній пункт, межа протяжності предмета, площини тощо, а також те, що прилягає до такого пункту, межі. *Місцевість*. 1. Яке-небудь місце, простір земної поверхні. 2. Те саме, що край. *Місце*. 1. Простір земної поверхні, зайнятий або який може бути зайнятий ким-, чим-небудь. 2. Певна місцевість. *Область*. 1. Частина країни, державної території.

Зазначену низку можна було б продовжити, поповнивши її словами, у дефініціях яких є ідентифікатор «простір» і які містяться в семантичному полі «граничність». Із аналізу словникових дефініцій можемо презентувати ще одну істотну особливість сприйняття граничності простору, а саме співвідношення «ціле – частина», що вербалізується словами *частина землі, країни, території*. Співвідношення частини й цілого сприймається, з одного боку, у їх єдності (простір), а з другого – у розмежуванні, пов'язаному з поняттям границі, що дозволяє виділити цей смисл як окрему сему. Граничність співвідноситься і з власне простором, і з його межами. Межа постає як кінець системи, що водночас є початком іншої системи, локусу. Співвідношення в мовній свідомості однієї й тієї ж матеріальної оболонки двома окремими сутностями (простір і його межі) демонструють універсальні закономірності їх сприйняття й усвідомлення людиною. Людина сприймає реальний фізичний простір як своєрідну дійсність, не в його нескінченності, а дискретно. Істотним для неї є те, що в просторі можна виділити співвідносні частини як у межах цілого, так і в співвідношенні частина й ціле. Необхідно зазначити що «граничність простору» в мовній свідомості пов'язана не тільки з окресленням деякої території, але й з її відмежуванням від іншої.

2. Сему «граничність часу» сприймаємо як визначені часові межі. Особливістю поняття «граничність часових меж» є уявлення про двобічне обмеження, що знаходить свій вербальний вираз переважно словотвором, тобто *межа-межі*. *Границя* конкретизується як «відтинок часу, обмежений якими-небудь строками»: *у межах часу – від дзвінка до дзвінка* – «від початку до кінця» [8, с. 196] (– *Ви мало не вбили людини, відсиділи за це два роки від дзвінка до дзвінка* (В. Собко)).

3. Сема «кінець будь-чого, що має протяжність, яка закінчує будь-що протяжне», пов'язана з особливостями зорового сприйняття, розмежуванням суміжних просторів, бажанням побачити кінець реальних предметів. Сема вербалізується словами *границя, край, кінець, межа* та ін. Абстрагувальна здатність мислення переносить просторові уявлення на інші боки дійсності, що не можуть мати власне фізичних параметрів, а саме – галузі людської психіки, емоційного стану, стосунків. Однак вони також сприймаються людським розумом як специфічний континуум. Фізичне вимірювання при цьому модифікується в мірність, пов'язану з діяльністю, інтенсивністю вияву визначених засобів і станів. У свідомості людини поняття кінця пов'язане не тільки зі світом речей, що є граничними, кінцевими, але й зі світом ідей, уявлень: *на ладан дихати* – «бути безнадійно хворим, близьким до смерті; помирати» [8, с. 200] (– *Він вже старий. Він дихає на ладан* (М. Костомаров)).

У галузі особистих стосунків, станів, почуттів людина здатна виділяти співвідносні між собою етапи, періоди розвитку, усвідомлюючи їх градуальність. Отже, граничність сприймається як вищий ступінь вияву дій, ознак, станів, при досягненні якої виступає дещо якісно інше, протилежне.

4. Сема «крайній, вищий ступінь вияву чого-небудь» найбільш тісно корелює з філософською інтерпретацією межі в її кількісно-якісному аспекті (граничність як засіб). У мовній свідомості носіїв сучасної української мови сприйняття граничності як вищого ступеня вияву чого-небудь нерозривно пов'язане з уявленням границі, що розмежовує певні сутності. Сема вербалізується словами *границя, грань, ступінь, точка, риса, межа: небу жарко* – «уживається для вираження найвищого ступеня інтенсивності якоїсь дії, діяльності» [8, с. 233] (– *Знов пост біжить, клене, аж небу жарко* (І. Франко)).

Сприйняття *граничності* як вищого ступеня, найбільшого виявлення чого-небудь припускає поняття *міри*, що дозволяє виявляти її оптимальну межу. Граничність міри розуміємо як норму, пов'язану з кількісною і якісною мірністю всього істотного, матеріального й духовного, природного або штучного обмеження. Природне обмеження людина сприймає в межах своїх суб'єктивних відчуттів: *на грані можливого – на грані* – «близький до крайнього ступеня вияву чого-небудь (про стан людини)» [8, с. 166] (– *Вона була на грані тієї жіночої рішучості, після якої починаються сльози* (П. Колесник)). Поняття *норми* належить до засобів організації діяльності, що регулюються зовнішніми стосовно людини чинниками, дозволяє виділити сему «норма» – «оптимальна міра, норма чого-небудь. Поняття норми корелює з категорією градуальності. Сема вербалізується словами *норма, міра, межа, ліміт: ложкою не поїсти* – «дуже багато, велика кількість чого-небудь» [8, с. 532] (– *То він справді стільки гроши приніс, що ложкою не поїсть, доки жити буде? – поцікавився Жменяк* (М. Томчаний)).

Усі проаналізовані семи, що вербалізуються словом *граничність*, прямо чи опосередковано пов'язані з поняттям границі (межі) – просторової, часової, кількісної чи якісної. Вона може сприйматися як видима або як умовна. В одних випадках більш рельєфно віддзеркалюються пов'язані з поняттям *граничності* ознаки «початок» і «кінець», у других – поняття міри в її суб'єктивно або об'єктивно нормативному сприйнятті, а в третіх – поняття останнього ступеня розвитку як максимуму, повноти.

Ураховуючи зазначене, можна зробити деякі висновки, що стосуються понятійного й семантичного вимірів аналізованої одиниці *граничність*, яка є мисленнєвим знаком дійсності, фрагментом у мовній картині світу.

У мовній свідомості з лексемою *граничність* пов'язуються універсальні уявлення про суттєві сторони буття в кінцевій – просторово-часовій або кількісно-якісній визначеності. Сприйняття дійсності, віддзеркалене в окремих семах аналізованої мовної одиниці, філософська інтерпретація *граничності* як категорії кінцевого характеризуються високим ступенем співвіднесеності. Про це свідчить і наявність у смисловій структурі виокремлених сем загальної ознаки щодо кінцевого, а також модифікація просторово-розмірних сем у значеннях первинних варіантів у мірно-градуальні семи вторинно-номінативних значень: *граничність* – максимум, норма, мінімум. Розглянуті параметри понятійного й семантичного вимірювання поняття «граничність» не вичерпують його зв'язків з іншими елементами лексико-семантичної системи, тому подальший аналіз диференціації лексико-семантичних груп, а зокрема фразеосемантичних, є об'єктом наукового дослідження й сприяє глибшому розумінню мовного простору.

Література:

1. Бодуэн де Куртенэ И.А. Избранные труды по общему языкознанию. Том II / И. А. Бодуэн де Куртенэ. – М. : Изд. Академии наук СССР, 1963. – 391 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпін: ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
3. Гегель Г. В. Ф. Энциклопедия философских наук / Г. В. Ф. Гегель. – Т. 1. – М. : «Мысль», 1974. – 452 с.
4. Караванов А. А. Денотативный и модусный аспекты аттенуативности / А.А. Караванов // Вестник Московского государственного университета. – Филология. – Серия 9. – № 4. – М., 2006. – С. 104–111.
5. Попов С.Л. Семантика предела и способы ее выражения в русском языке: предельные показатели совсем и совершенно: автореф. дис. канд. филол. наук: 10.02.01 / С. Л. Попов. – Харьков, 1995. – 19 с.
6. Силина В.Б. Специфика выражения видовых различий в древнерусском литературном языке / В. Б. Силина // Древнерусский литературный язык в его отношении к старославянскому. – М., 1987.
7. Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролов. – 5-е изд. – М. : Политиздат, 1986.
8. Фразеологічний словник української мови / [уклад. В. М. Білоноженко та ін.]. – К. : Наук. думка. – 2003. – 1104 с.

УДК 81'37:811.161.2

Н. Ю. Куравська,

Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника, м. Івано-Франківськ

СЕМАНТИКА ПРЕВЕНТИВА ТА ЗАСОБИ ЙОГО ВИРАЖЕННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена вивченню семантики превентива як засобу вираження волевиявлення. В статті розкрито сутність, семантичну і функціональну своєрідність превентива на тлі інших модальних виявів. З'ясовано, що превентив є складним лінгвістичним явищем, виникнення якого пов'язане з необхідністю оформлення одного із видів модальних значень, а саме значення застереження. Визначено, що превентив являє собою особливий тип волевиявлення, що реалізує семантику застереження сукупністю лексичних, морфологічних, синтаксичних та ритміко-інтонаційних засобів. В статті також досліджено структурні різновиди та семантичні варіанти висловлень із загальним модальним значенням превентива; виявлено й описано різноманітні способи вираження превентива; показано специфіку української мови в семантико-граматичному сенсі.

Ключові слова: превентивна семантика, превентивна модальність, превентив, превентивне висловлення, превентивне значення.

SEMANTICS OF PREVENTIVE AND MEANS OF ITS EXPRESSION IN MODERN UKRAINIAN LANGUAGE

The article is dedicated to the studying of semantics of preventive as one of the means of expression of volitive modality. Taking into consideration its semantics and formal expression, system analysis of preventive is made in this article. The essence, semantic and functional peculiarities of preventive are determined compared to other modal manifestations. It is clarified in the article that preventive is a complicated linguistic phenomenon. Its origin is connected with the necessity of representation of one of the kinds of modal meaning, that is the meaning of warning. It is determined in the article that preventive is a special type of volitive modality that realizes semantics of warning by a complex of lexical, morphological, syntactical, rhythmic and intonation means. In speech preventive is represented by preventive utterances, structural kinds and semantic variants of which are investigated in this article. Different levels and means of expression of preventive that prove and demonstrate illocutionary power of warning are also discovered and described in the article. It is found out that preventive is characterized by the independence of semantic structure, functional, communicative and pragmatic specificity, diversity of structural types. The peculiarities of the Ukrainian language in semantic and grammar meaning are also indicated in the article.

Key words: preventive semantics, preventive modality, preventive, preventive utterance, preventive meaning.

СЕМАНТИКА ПРЕВЕНТИВА И СРЕДСТВА ЕГО ВЫРАЖЕНИЯ В СОВРЕМЕННОМ УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ

Статья посвящена изучению семантики превентива как средства выражения волеизъявления. В статье раскрыта сущность, семантическая и функциональная своеобразность превентива на фоне других модальных проявлений. Выяснено, что превентив представляет собой сложное лингвистическое явление, возникновение которого связано с необходимостью оформления одного из видов модальных значений, а именно значения предостережения. Определено, что превентив представляет собой особый тип волеизъявления, который реализует семантику предостережения совокупностью лексических, морфологических, синтаксических и ритмико-интонационных средств. В статье также исследованы структурные разновидности и семантические варианты высказываний с общим модальным значением превентива; выявлены и описаны различные средства выражения превентива; показана специфика украинского языка в семантико-грамматическом смысле.

Ключевые слова: превентивная семантика, превентивная модальность, превентив, превентивное высказывание, превентивное значение.

Постановка проблеми. Проблема семантики превентива та засобів його вираження є однією з актуальних проблем сучасного мовознавства. В науковій літературі дискусійними залишаються питання щодо сутності превентива, його категорійного статусу та засобів вираження.

У пропонованій статті здійснено аналіз висловлень із модальним значенням превентивності та визначено загальну парадигму засобів вираження превентивної семантики в сучасній українській мові.

Актуальність дослідження зумовлена доцільністю всебічного вивчення семантики превентива та опису особливостей функціонування засобів його вираження в художніх текстах сучасної української мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню превентивної семантики та засобів її вираження присвячені праці таких науковців, як Л. В. Бережан, Л. А. Бірюлін, Г. О. Васильєва, А. Вежицька, В. В. Виноградов, О. П. Володін, Г. Г. Дрінко, Ю. С. Кленіна, О. М. Пешковський, О. О. Філатова, В. С. Храковський, О. О. Шахматов, Н. В. Швидка, Д. М. Шмельов. Проте питання семантичних різновидів превентива як окремого типу модальності волевиявлення та репертуару виражальних засобів досі залишається відкритим.

В лінгвістичній літературі запропоновано різноманітні інтерпретації превентива. Так, на думку Ю. С. Кленіної, превентив – це особливий комунікативно-прагматичний тип волевиявних висловлень, що реалізує семантику застереження сукупністю лексичних, морфологічних, синтаксичних та ритміко-інтонаційних засобів [3]. Т. Т. Врabelь зазначає, що превентив є опосередкованим спонуканням, пропозиційний зміст якого вказує на наявну особливість чи на можливі негативні наслідки певного впливу на адресата. Превентивне висловлення полягає у: 1) спонуканні адресата до виконання дії; 2) повідомленні про можливі наслідки. Залежно від реакції адресата, у структурі висловлення виявляється достатнім вираження лише першого з двох компонентів [2, с. 97]. В. С. Храковський та О. П. Володін уважають, що основне призначення превентива в тому, щоб виражати застереження щодо неагентивних дій, які можуть здійснюватися при відсутності належного контролю з боку виконавця [5, с. 151]. Г. О. Васильєва пропонує визначення превентива як мовленнєвої побудови, що адресується співрозмовникові й використовується мовцем у ситуації усвідомлення ним необхідності перешкодити певному перебігу подій на користь, здебільшого, адресата, через свій волевияв щодо виконання / невиконання співрозмовником певної дії (дій), яка може мати для нього негативні наслідки [1, с. 8].

Метою статті є виявлення семантики превентива з урахуванням особливостей функціонування засобів його вираження в художніх текстах української мови.

Виклад основного матеріалу. Висловлення з модальним значенням превентивності мають окреслену іллокутивну силу. Вони характеризуються констатацією відносної рівності адресанта та адресата у їхніх взаєминах, оскільки виконання дії з боку адресата є необов'язковим.

Розглянемо приклад:

– *Я, верховний інквізитор, попереджаю: тільки повне визнання своєї провини, щирі серця сповідь і щира готовність прийняти церковну покуту можуть урятувати твою душу і тіло* (В. Дрозд).

У наведеному тексті верховний інквізитор (звинувачуючи героя в тому, що той продав свою душу дияволу) попереджає, що той врятує свою душу й тіло, тільки визнавши свою провини і прийнявши церковну покуту. Як бачимо, для превентива характерні наступні ознаки: часткова залежність адресата від мовця (верховного інквізитора), необов'язковість виконання дії адресатом (той не визнає своєї провини), зацікавленість адресата у виконанні дії та її спрямованість на користь адресата (якщо той не визнає свою провини, верховний інквізитор його стратить).

Семантика застереження виявляється в тому, що мовець попереджає адресата про небезпеку, говорить про можливість неприємних наслідків як результату дії адресата або третьої особи й намагається переконати співрозмовника в необхідності запобігти цим діям [3, с. 79]. Застереження може містити й ідею певної погрози, яка являє собою здійснення впливу на адресата, обіцянкою заподіяти йому зло: адресант своїм висловленням намагається застерегти співрозмовника від дій, які можуть завдати шкоди самому мовцеві. При цьому він ніби «залякує» співрозмовника, обіцяючи йому неприємності, якщо той не виконає його вказівки [4, с. 14].

Розглянемо приклад:

– *Не дурійте, пане, – зашепотіла та йому в вухо. – Не дурійте, пане, інакше це погано для вас закінчиться* (В. Шевчук).

У наведеному тексті жінка пропонує героєві перестати жаліти злочинця, оскільки за співчуття до нього його покарають. Як бачимо, превентивне висловлення виражає волевиявлення мовця щодо вчинення / невчинення дії (не виявляти співчуття до злочинця) і передбачає, що виконання / невиконання зазначеної дії може мати для адресата негативні наслідки (його покарають).

Як засвідчують результати аналізу фактичного матеріалу, для вираження превентива використовують наступні засоби:

– конструкції з дієсловами доконаного виду: – *Не впадінть тільки за борт, – застеріг його Лукас, – ваше життя ще може знадобитися коли не Америці, то принаймні вашим трьом донькам і трьом тіткам з їхніми чоловіками* (П. Загребельний); – *Не лізь, – застеріг, – тут слід обережно* (Р. Самбук). Імперативні форми *не впадінть, не лізь* виконують іллокутивну функцію застереження і позначають шкоду або збитки, тобто дії, які вимагають особливого контролю з боку виконавця. У висловленні *Не впадінть тільки за борт* мовець попереджає адресата, що той може впасти за борт, і в другій частині висловлення пояснює, чому слід бути обережним (*ваше життя ще може знадобитися коли не Америці, то принаймні вашим трьом донькам і трьом тіткам з їхніми чоловіками*). У висловленні *не лізь, тут слід бути обережним* додатковим маркером застереження виступає безособово-предикативне слово *обережно*. Водночас на імперативну форму *не лізь* накладається значення поради, яка есплікується за допомогою модального модифікатора *слід*;

– перформативи *застерігати, остерігати, попереджати*: – *Застерігаю однак, що в разі вашої незгоди на наші пропозиції, вам краще не згадувати на суді того, що я зараз вам розповім, бо вам все одно ніхто не повірить* (П. Загребельний); – *А тебе ще раз остерігаю не заритись на скажені гроші, словом: і бога бійся, і чорта опасайся* (М. Стельмах); – *Попереджаю: не закричій, бо стрілятиму!* (М. Дашків). Уживання перформативних дієслів *застерігаю, остерігаю, попереджаю* безпосередньо есплікує намір мовця, робить його очевидним. У зазначених прикладах мовець попереджає адресата про настання негативних наслідків у разі вчинення / невчинення ним певних дій. Зазначені перформативні висловлення виконують іллокутивну функцію застереження / попередження, про що свідчить їх структурна організація: перформативна частина висловлення передбачає наявність перформативного дієслова *застерігаю, остерігаю, попереджаю*, а в пропозиції зазначаються дії, про які попереджає мовець, та несприятливі для адресата наслідки в разі виконання / невиконання ним цих дій (*вам краще не згадувати на суді того, що я зараз вам розповім, бо вам все одно ніхто не повірить; не заритись на скажені гроші; не закричій, бо стрілятиму*). Водночас на висловлення з перформативними дієсловами *застерігаю, остерігаю* накладається значення поради (*вам краще не згадувати на суді того, що я зараз вам розповім; словом: і бога бійся, і чорта опасайся*), а на висловлення з перформативним дієсловом *попереджаю* – значення погрози (*не закричій, бо стрілятиму*);

– дієслова зі значенням остраху й побоювання на кшталт *берегись, оберегайся, остерігайся, стережись*: – *Бережіться, щоб вони вам не заподіяли чогось лихого!* (А. Дімаров); – *Поганай та оберегайся мін, – гукнув Іван Антонович Шовкунів, і Шовкун рушив* (О. Гончар); – *Остерігайся, Євпраксіє, такого гілля* (П. Загребельний); – *Стережіться Юхима, бо се – звір, а не людина, йон і вас повбиває* (В. Дрозд). Імперативні форми *бережіться, оберегайся, остерігайся, стережіться* безпосередньо спрямовані на те, щоб застерегти адресата про певну небезпеку. Висловлення зі словами

бережіться, стережіться містять пояснення, чого чи кого слід остерігатися. Висловлення *Поганяй та оберігайся* мін є застереженням, що супроводжується категоричним наказом (*поганяй*);

– складнопідрядні речення: а) з предикативною частиною мети зі сполучником *щоб*: – *Стережись мені, стережись ниньки, щоб завтра не було пізно!* (М. Стельмах); б) з з'ясувальною предикативною частиною, у якій пояснюється, чого треба уникати: – *Тільки треба стерегтися, щоб не зловили фашисти* (А. Дімаров). Якщо в одному висловленні об'єднуються дієслово *стерегтися* із морфологічним виразником превентивної семантики, то це сприяє максимальному вияву значення застереження. Водночас у висловленні *Стережись мені, стережись ниньки, щоб завтра не було пізно* наявне повторення дієслова *стережись*, що сприяє посиленню експресивності мовлення. У висловленні *Тільки треба стерегтися, щоб не зловили фашисти* функцію інтенсифікатора превентивної ситуації виконує обмежувальна частка *тільки*; на нього накладається значення необхідності / потреби, що засвідчує модальний модифікатор *треба*;

– конструкції із безособово-предикативними словами *небезпечно, обережно*: – *Княгине! – сторонів боярин. – Куди? Вночі? Небезпечно ж!* (В. Малик); – *Обережно*, – сказала хлопчєня. – *Тут скрізь дерева* (В. Шевчук). Безособово-предикативні слова *небезпечно, обережно* можуть уживатися з поширювачами і без. Особливістю таких конструкцій є те, що самостійне вживання таких слів є достатнім для виявлення превентивної семантики. У зазначених висловленнях інформація про те, від чого застерігає мовець адресата, стає відома із контекстного оточення (*Куди? Вночі? Тут скрізь дерева*);

– конструкції, побудовані за моделлю одно- або двоскладного речення зі складеним іменним присудком *будь / будьте + обережний (-а, -і) / обережним (-ою, -ми)*: – *Та будь обережна – не пади в воду, бо кладка ще від батька залишилася – стара і хистка вже!* (В. Малик); – *Будьте обережними, дорогі товариші, остерігайтеся лихих людей по той бік кордону* (П. Загребельний). Семантика зазначених висловлень є схожою на семантику конструкцій із безособово-предикативними словами *небезпечно, обережно*. Головна відмінність полягає в тому, що речення зі складеним іменним присудком *будь / те + обережний (-а, -і) / обережним (-ою, -ми)* містять значення волевиявлення мовця, спрямованого на конкретно-адресата, а конструкції із безособово-предикативними словами *небезпечно, обережно* мають узагальнений характер, оскільки адресат чітко не визначений і дія може бути спрямована на будь-яку особу;

– конструкції з делексікалізованим елементом *гляди / глядіть (дивись / дивіться)*: – *Дивіться, хлопці, не накидайте оком на польку, а то бей вуха відріже!* (В. Малик); – *Ти ж, Гордію, гляди, язика на засуви держи отам* (О. Копиленко). Делексікалізовані елементи *дивіться, гляди* виражають застереження проти дії, яка зазначається в другій частині висловлення. З такими елементами вживаються імперативні форми з часткою *не* або без неї (*не накидайте; держи*), що посилює увагу адресата щодо виконання / невиконання дії. Висловлення *Дивіться, хлопці, не накидайте оком на польку* містить пояснення, чому виражене застереження (*а то бей вуха відріже*);

– імперативні форми дієслів *начуватися, шануватися, схаменутися*: – *О, начувайся, підлий Слимакові. Якщо колись ти спробуєш образити хлопчину цього, я з могили встану і заберу тебе навек із собою...* (В. Нестайко); – *Тож шануйся, коли корову пасеш, щоб не пішла вона в шкоду, дивись, не дрімай...* (О. Гончар); – *Іване Петровичу, схаменіться. Ви ж тільки що сповідались!.. Бог не простить...* (М. Стельмах). У зазначених висловленнях дієслова *начувайся, шануйся, схаменіться* втрачають своє первинне значення і вживаються як еквіваленти до дієслова *остерігатися* чи до складеного іменного присудка *будь / те + обережний (-а, -і) / обережним (-ою, -ми)*. На імперативну форму *начувайся* накладається значення погрози, водночас міститься умова, за якої вона буде виконана. На імперативну форму *шануйся* накладається значення наказу (*не дрімай*). У висловленні з імперативною формою *схаменіться* мовець апелює до внутрішніх переконань адресата (*Ви ж тільки що сповідались!.. Бог не простить...*);

– словосполучення *мати на увазі*: – *Але май на увазі: якщо йде хтось на тебе поскаржиться – вижену зі школи!* (А. Дімаров); – *Май на увазі, – попередив його я, – деякі прикмети свідчать, що наші заробітки можуть упасти до нуля* (П. Загребельний). Вживаючи словосполучення *май на увазі*, мовець прагне, щоб адресат чітко запам'ятав те, про що він говориться далі. Очевидно, що у зазначених висловленнях для вираження семантики застереження було б достатньо вживання фрагмента *якщо йде хтось на тебе поскаржиться – вижену зі школи* чи *деякі прикмети свідчать, що наші заробітки можуть упасти до нуля*. Словосполучення *май на увазі* посилює категоричність висловлення та має на меті привернути особливу увагу адресата до слів мовця.

Можна зробити висновок, що превентив є особливим типом волевиявлення і характеризується самостійністю семантичної структури, функціональною і комунікативно-прагматичною специфікою, різноманітністю структурних моделей. Аналіз фактичного матеріалу засвідчив наявність наступних семантичних типів превентива: власне превентив, превентив+наказ, превентив+напучування, превентив+погроза, превентив+прохання, превентив+порада, превентив+вимога. Превентив має власний спеціалізований інвентар засобів вираження, які засвідчують і виявляють ілюктивну силу застереження.

На нашу думку, перспективними будуть розвідки, присвячені виявленню нових семантичних різновидів превентива, а також поглибленому аналізу різноманітних експліцитних та імпліцитних засобів вираження семантики застереження.

Література:

1. Васильєва Г. О. Превентив у структурі українського розмовного дискурсу: комунікативна модель і засоби вираження: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Г. О. Васильєва. – Донецьк, 2010. – 20 с.
2. Враль Т. Т. Словотворча прагматика у сучасній англійській мові: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / Т. Т. Враль. – Ужгород, 2005. – 241 с.
3. Кленіна Ю. С. Превентив: семантика і способи вираження: дисс. канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык» / Ю. С. Кленіна. – Рязань, 2003. – 207 с.
4. Хариєва Д. С. Средства выражения побуждения к действию в современном русском языке (на материале художественной речи): автореф. дисс. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык» / Д. С. Хариєва. – Махачкала, 2011. – 22 с.
5. Храковский В. С. Семантика и типология императива. Русский императив / В. С. Храковский, А. П. Володин. – Л.: Наука, 1986. – 270 с.

Л. О. Лисенко,

Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, м. Кіровоград

СТРУКТУРА І ЗМІСТ КОНЦЕПТУ «ПОГОДА» В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

У статті подано порівняльний аналіз фразеологічних одиниць з компонентом «погода». Визначається ступінь співвідношення семантики одиниць. Наголошується на чинниках, що беруть участь у розвитку аналізованих фразеологізмів.

Ключові слова: лексема, функціональний аспект, особливості функціонування, порівняльне вивчення, лінгвокультурологічний аспект.

STRUCTURE AND CONTENT OF THE CONCEPT «WEATHER» IN UKRAINIAN AND ENGLISH

The article is concerned with the comparative analysis of phraseological units with a component «weather». The degree of correlation of semantics units is determined. It is marked on the factors which participate in the development of the analyzed phraseological units. The main significant differences and similarities in the usage of the component «weather» are described.

In Ukrainian the concept «weather» reveals its static and neutral connotation while in English the concept «weather» has a negative connotation implying something unpleasant.

Keywords: lexeme, functional aspect, features of functioning, comparative study, linguacultural aspect.

СТРУКТУРА И СОДЕРЖАНИЕ КОНЦЕПТА «ПОГОДА» В УКРАИНСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ

В статье подан сравнительный анализ фразеологических единиц с компонентом «погода». Определяется степень соотношения семантики единиц. Отмечаются факторы, которые участвуют в развитии анализируемых фразеологизмов.

Ключевые слова: лексема, функциональный аспект, особенности функционирования, сравнительное изучение, лингвокультурологический аспект.

Тема погоди належить найбільш нейтральних і буденних. В той же час концептуалізація погоди, поза сумнівом, не лише відображає певні універсальні, або загальні для жителів планети Земля, уявлення про «склад» і особливості функціонування цієї сфери навколишньої людини світу, але і має на увазі наявність у носіїв різних мов і культур тих або інших специфічних знань, оцінок, переживань, які знаходять відображення в засобах вербальної маніфестації концепту «Погода». Дослідження культурної і мовної компетенції носіїв різних мов, що проявляється при аналізі таких мовних засобів, сприяє глибокому розумінню природи культурного сенсу, що закріплюється за певним мовним знаком, а також культурних установок і традицій народу.

Стаття присвячується визначенню структури і змісту концепту «Погода», що вербалізується словом *погода* в українській мові та словом *weather* в англійській мові з акцентуванням уваги на мовні моделі, які використовуються в українській і англійській мовах при описі й оцінці погодних умов і пов'язаних з ними дій і переживань. Погода є одним із найважливіших чинників життєдіяльності людини, і це знаходить втілення в мовній семантиці і комунікативній діяльності носіїв різних мов і культур, закріплюється в моделях вербальної маніфестації різних аспектів відповідного фрагмента когнітивної сфери людини.

Матеріалом нашого дослідження послужили вибірки лексем, словосполучень і фразеологізмів, що номінують концепт «Погода», конструкцій з цими мовними одиницями з двомовних, тлумачних, асоціативних, енциклопедичних, фразеологізмів словників української і англійської мов.

У сучасній лінгвістичній літературі існує безліч визначень концепту, і усі вони мають право на життя як підкреслюючи різні аспекти цього багатогранного феномену. Згідно з різними дефініціями, концепт – це «знання людини про дійсність в її елементах і перспективах» [5, с. 120]; концепт – це те, що «реконструюється через своє мовне вираження і позамовні знання» [6, с. 97]; концепт – «відомості про те, що індивід знає, думає, уявляє про об'єкти» [4, с. 241]; концепт – це будь-яка дискретна одиниця колективної свідомості [3] тощо. Зіставлення дефініцій концепту, пропонує сучасними ученими, дозволило виділити наступні типові ознаки концепту: а) ментальна суть; б) наявність засобів вербалізації; в) ціннісна характеристика; г) динамічний характер; д) зумовленість національною культурою; е) приналежність індивідуальній свідомості; ж) можливість використання в якості інструменту наукового дослідження.

Ми використовуємо комплексне розуміння концепту як багатовимірного динамічного ментального комплексу, що має вербальну маніфестацію в мові, формується на базі особистого, чуттєвого і раціонального досвіду, і об'єктивного і суб'єктивного світу, що включає ознаки. Необхідно підкреслити, що окрім смислового змісту, концепт включає оцінку і відношення людини до того або іншого відбиваного об'єкту.

Сприйняття світу значною мірою зумовлене, з одного боку, приналежністю індивіда до певної культури і, з іншого боку, його особливими характеристиками: освітою, професією, віком, статтю. По-різному бачать процеси природи біолог і селянин, поет і метеоролог; наприклад, там, де для поета «мороз і сонце, день чудесний», для метеоролога – «великий антициклон з низькою температурою і відсутністю хмарності».

Національна картина світу має на увазі наявність етнічного компонента, який представлений сукупністю традицій, звичаїв, вірувань, забобонів. Комплекс мовних засобів, в яких відбиті особливості етнічного сприйняття світу, називається мовною картиною світу. Наявність або відсутність концепту ніяк не пов'язана з наявністю в мові одиниць, що номінують його, оскільки концепти виникають як результат віддзеркалення дійсності свідомістю і тому залежать від дійсності, а не від мови [2, с. 39]. У системі мови номінується все те, що являється або стає в товаристві предметом обговорення, а зовсім не все те, що стає предметом мислення. Таким чином, наявність концепту як одиниці мислення не припускає в обов'язковому порядку наявності в мові лексеми, що означає цей концепт.

У порівняльному дослідженні увага сконцентрована на виділенні одного тематичного поля (у нашому випадку: погода – погодні явища), відборі лексичного матеріалу, зіставленні його семантичної структури і узусу на матеріалі української та англійської мов. Так, в першу чергу ми звернулися до асоціативних словників української і англійської мов і порівняли найбільш частотні асоціативні реакції, отримані на лексеми *погода* / *weather*. Виявилось, що в українській мові присутні дві одиниці з позитивною конотацією (хороша, сонце), причому одна з них – перша за частотністю. Проте, і в українському, і в англійському списку асоціацій на слово *погода* / *weather* чисельно переважають слова з негативною конотацією (у англійському списку інших просто немає).

Далі нами виділені найбільш частотні назви станів погоди в українській і англійській мовах, які надалі розглядалися нами в якості засобів вербальної маніфестації концепту «Погода» в двох культурах. Порівняно-порівняльне дослідження

концепту «Погода» в українській мові і концепту «Weather» в англійській мові дозволило зробити наступні висновки (далі заголовними буквами дані лакунарні значення, приклади наводяться в подвійних лапках).

1. Англійська лексема *weather* не включає характерні для української лексеми *погода* значення:

«сприятливий, схильний»;

«обстановка, навколишні умови».

2. Для української лексеми *погода* лакунарними є значення:

«піддаватися атмосферним явищам: знебарвлюватися, вивітрюватися, розщеплюватися»;

«вистояти, перенести, пережити».

3. У англійських фразеологізмах лексема *weather* має негативну конотацію, означаючи щось неприємне, те, що треба пережити («*to weather a difficult time/a difficult situation*»); в той же час в українських фразеологізмах, що включають лексему *погода*, конотація погоди є нейтральною, символізуючи при цьому деякий вирішальний чинник, не підвладний впливу людини, і реалізуючи уявлення про непередбачуваність світу, характерне для української мовної картини світу («*чекати з моря погоди*»).

4. Концепти-складові концепту «Погода» в українській мовній картині світу і «Weather» в англійській мовній картині світу мають ряд важливих відмінностей.

Відмінність смислового наповнення лексем *дощ* і *rain* полягає не лише в додаткових значеннях, наявних у цієї лексеми в українській або англійській мові, але і в сполучуваності цих лексем з іншими. У українській мовній картині світу підкреслюється, що людина, яка виявилася під дощем, піддається дії, спрямованій зверху вниз («*змокнути під дощем з голови до ніг*»), водночас для англійського менталітету характерне тривимірне сприйняття дощу («*walking in the rain*»).

У значенні лексеми *злива* увага акцентується на силі дощу, для лексеми *shower* визначальною є короткочасність дощу. На відміну від української лексеми *злива*, англійська лексема *shower* може вживатися в якості дієслова.

Лакунарними для української мови є такі значення лексеми *thunder*, як «*видавати звуки гromу під час грози*»; «*голосно говорити, бити, гучно бити*»; у переносному розумінні – «*викривати*». В українській лексемі *грім* є присутнім своє оригінальне значення – значення «*несподіванка*». Дієслово *гromити* не використовується в українській мові для опису погодних умов.

Ознака великої швидкості, закладена в значенні лексеми *блискавка* і *lightning*, реалізується в лакунарних для англійської мови значеннях «*застібки, що швидко застібається*» і «*стінной газети для термінової інформації про що-небудь*».

Сфера вживання лексеми *storm*, службовці для позначення декількох природних явищ (ураган, буря, шторм), набагато ширше за сферу вживання лексеми *буря*, чим пояснюється наявність таких лакунарних для української мови значень, як: «*град, множина*» (куль, стріл, каменів); «*потік*» (докорів, кепкувань); «*громадське хвилювання*». В українській мові лексема *буря* не має відповідного однокорінного дієслова. Для опису процесу погодного явища використовуються додаткові дієслова (*йде, бушує, стихає, збирається* та ін.).

Лакунарними для лексеми *сніжити* в українській мові являються такі значення лексеми *snow*, як: «*сипатися як сніг*»; «*завалити роботою*»; «*обманювати*». Лексема *сніговий* не вживається в словосполученнях, подібних до англійського виразу «*snow tyre*» (шипована шина). Також лакунарними є такі вживання українського іменника *сніг*, як «*сивина, зима*».

Для українських лексем *туман*, *туманний*, *туманити* лакунарними являються наступні значення: «*неприємна хмара диму всередині приміщення*», «*тьмянний, невизначний погляд*»; «*запітнівати, утворювати конденсат на скляних і дзеркальних поверхнях*».

У дефініціях лексеми *вітер* в українській мові підкреслюється горизонтальний напрям руху. Використовувана в переносному значенні лексема *вітер* реалізує лакунарні значення відсутності чого-небудь («*підбитий вітром*»); даремності («*кидати гроші на вітер*»). Для англійського визначення лексеми *wind* не характерна деталізація напрямку руху повітря. Але в англійській мові існують наступні лакунарні для української мови значення: «*повітряний струмінь*», «*струм повітря (у органі)*»; «*дихання, зітхання*»; «*духові інструменти*»; «*дух, запах, аромат*»; «*небезпека*».

Окрім згаданих вище розбіжностей в значеннях лексем, використовуваних для опису погоди, важливими видаються відмінності в їх вживанні. Більшість перерахованих лексем англійської мови вживаються як в якості іменників, так і в якості дієслів для опису погодних умов (виняток становить лексема *wind*, дієслівні форми якої не використовуються для опису погоди).

У українській мові лише деякі з досліджених нами лексем здатні вживатися в якості дієслів для опису погодних умов. Слід зауважити, що норма вживання цих лексем у формі дієслова визначається словниками як застаріла. У сучасній українській мові такі форми витісняються номінативними назвами погодних умов.

Таким чином, концепт «Погода» в англійській мові несе додаткове значення процесуальності. На відміну від англійської мови, номінація погоди, використовувана в українській мові, передає значення статичності. Для позначення процесу при описі випадання опадів або інших погодних явищ в українській мові є додаткові дієслова (*йде, дме, настає* тощо).

Дослідження окремих лексем-назв погоди, словосполучень і фразеологізмів з компонентами-назвами погодних умов, дозволило зробити наступні висновки.

Аналіз окремих лексем і фразеологізмів в досліджуваних мовах показав схожість / розбіжність лексичних і фразеологізмів одиниць, що зумовлено не лише лінгвістичними чинниками (семантикою, синтаксисом), але і схожістю / відмінністю понятійних систем в мовних картинах світу, що зіставляються. Національно-культурна специфіка була виявлена не в усіх лексичних і фразеологізмах одиниць, вибраних для аналізу засобів вербалізації концепту «Погода» / «Weather». Там же, де факт її наявності не ставився під сумнів, витоки такої специфіки могли бути виявлені за допомогою досліджень в історичному, культурологічному і етнографічному аспектах.

Дослідження засобів вербалізації концепту «Погода» показало складний і багатошаровий характер цієї освіти в українській та англійській культурах. Концепт «Погода» має як універсальні, так і національно-специфічні риси, що відбивають своєрідність і самобутність мовних картин світу двох народів. Зіставлення засобів вербалізації концепту «Погода» в українській і англійській мовах дозволило констатувати деякі риси національного менталітету і світосприйняття, властивих представникам двох культур.

Основними сутнісними відмінностями концепту «Погода» в українській мовній картині світу виявилися його статичність і нейтральна конотація, а також домінуюче сприйняття в якості вирішального чинника, не підвладного впливу людини. У англійській мовній картині світу концепт «Погода» реалізує ознаку процесуальності й має негативну конотацію, маючи на увазі щось неприємне, те, що треба пережити.

У процесах концептуалізації закріплюються передусім найбільш суттєві (базові) ознаки об'єкту (дії, якості і так далі), що відображається, схожі для різних культур, водночас як моделі вербальної маніфестації концептів в цих моделях мо-

жуть розрізнятися залежно від взаємодії комплексу зовнішніх і внутрішніх чинників, що спрямовують «точку зору», оцінку і емоційні переживання, характерні для носіїв відповідної мови і культури [1, с. 40].

Перспективу інших досліджень вбачаємо у розгляді особливостей функціонування концепту «Weather» в індивідуальній свідомості англomовних людей. Поглиблений порівняльний аналіз асоціацій індивідів, що належать до різних лінгвокультур, є надзвичайно актуальним для розкриття національно-культурної специфіки значень слів-стимулів, що означають стани погоди.

Література:

1. Алефіренко М. Ф. Лінгвокреативні процеси формування фразеологічної семантики / М. Ф. Алефіренко // Мовознавство. – 1988. – № 5. – С. 35–41.
2. Ващенко В. С. Фразеологізація компаративних зворотів / В. С. Ващенко // Мовознавство. – 1975. – № 4. – С. 34–40.
3. Воркачев С. Г. Культурный концепт и значение : Электронный ресурс. – Режим доступа : <http://kubstu.ru/lingvoconcept/inde/htm>.
4. Павиленис Р. И. Проблема смысла современный логико-философский анализ языка / Р. И. Павиленис. – М. : Мысль, 1983. – 286 с.
5. Полужин М. М. Функціональний і когнітивний аспекти англійського словотворення / М. М. Полужин. – Ужгород : Закарпаття, 1999. – 240 с.
6. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М. : Школа «ЯРК», 1996. – 286 с.

УДК 378:37.02+37.04

Н. В. Ломінська,

Національний університет «Острозька академія», м. Острог

МЕТОДИ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У РІЗНОРІВНЕВИХ ГРУПАХ

Стаття присвячена проблемам викладання англійської мови у різнорівневих групах. Особлива увага приділяється таким прийомам, як диференційоване навчання, тенденційні, рівневі та сортовані завдання, які дозволяють усім групам працювати над одним матеріалом з урахуванням мовленнєвої компетенції студентів.

Ключові слова: різнорівневі групи, диференційоване навчання, тенденційні завдання, рівневі завдання, сортовані завдання.

TEACHING ENGLISH IN A MIXED-ABILITY CLASSROOM

The article deals with the problems of teaching English in multi-level groups. Having argued that no group is homogeneous, the author puts forward the reasons why any group is mixed-ability namely students' level of language proficiency (from A1 to C2), knowledge of the language system, their motivation, personal qualities, previous experience, knowledge of the world, sex, gender, intelligence, learning style etc. Ignoring these differences and concentrating on the average student will inevitably put those who are both under the level and below it at risk. Thus, at the beginning of the course, placement tests as well as questionnaires, surveys, and personal conversations should be used to define the level of each learner in the group and differentiation should be applied to ensure each student's progress. It is emphasized that such strategies and techniques as differentiated instruction, bias tasks, tiered tasks and grading tasks allow teachers to use a core text in class taking into account students' language proficiency. Varying the level of difficulty by choosing certain grammar structures, vocabulary, and cognitive difficulty of the task leads to personalized learning, greater level of participation, building students' confidence and reducing anxiety. Although differentiation is time-consuming and needs resources, it is one of the keys to successful teaching groups of students and must be supported by university administrations.

Key words: multi-level groups, differentiated instruction, bias tasks, tiered tasks, grading tasks.

МЕТОДЫ ДИФЕРЕНЦИАЦИИ ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ В РАЗНОУРОВНЕВЫХ ГРУППАХ

Статья посвящена проблемам преподавания английского языка в разноуровневых группах. Особенное внимание уделено дифференциации обучения, тенденциозным, уровневым и классифицированным заданиям, позволяющим группам работать с одним текстом с учетом языковой компетенции студентов.

Ключевые слова: разноуровневые группы, дифференцированное обучение, тенденциозные задания, уровневые задания, классифицированные задания.

Постановка проблеми. Однією з нагальних та поширених проблем у викладанні англійської мови є підготовка та проведення практичних занять у різнорівневих групах з урахуванням особливостей усіх учасників навчального процесу. Відомий британський методист Джим Скрівенер стверджує, що кожен учень має індивідуальний діапазон рівнів й кожна група є різнорівневою [5, с. 69]. Ігнорування факту різнорівневості та орієнтація на середнього студента, як правило, не вирішує проблему і призводить до втрати інтересу як з боку тих, хто над рівнем так і під ним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що вітчизняні та зарубіжні науковці серед яких Є. С. Полат, О. В. Яновицька, Н. Ю. Сидореко, Л. Ф. Пашко, Джим Скрівенер, Пенні Ур та інші присвятили свої наукові праці проблемі викладання в різнорівневих групах. Значний внесок у висвітлення проблемних аспектів диференціації навчального процесу здійснили методисти викладання іноземної мови: Н. М. Філіпова, Н. В. Ягельська, Л. І. Богатикова, С. С. Коломієць, Дж. Белл, Г. Ріглі, Г. Гут, П. Скеган, Б. Баулер, С. Пармінтер, Б. Кофі, Т. Хатчінсон та А. Вотерс, П. Робінсон, П. Стревенс, Т. Дадлі-Еванс та ін.

Мета статті – проаналізувати методи і прийоми ефективного навчання англійської мови в різнорівневих групах у процесі викладання іноземних мов у ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Оскільки студенти в усіх групах вивчення англійської мови мають різний рівень мовленнєвої компетенції та сформованості навичок читання, аудіювання, письма та усного мовлення, то всі групи можна вважати до певної міри різнорівневими [1]. Інші науковці вбачають різнорівневість у наявності у групі студентів з різними рівнями володіння мовою від початкового А1 до просунутого С1. Окрім того, значну роль у процесі оволодіння мовою відіграють попередній досвід навчання, отриманий студентом, його індивідуальні особливості, мотивація, цілі, знання інших мов, стать, вік, інтереси, зрілість, кругозір, здібності, стиль навчання, тощо [7].

Визначення рівня володіння студентом іноземною мовою, його потреб, мотивації та цілей стає наріжним каменем у пошуках шляхів досягнення позитивних результатів навчання. Це можна зробити за допомогою стандартизованих тестів

на визначення рівня, анкетування та особистого спілкування з студентами [3]. Важливо, щоб така оцінка відбувалася регулярно, даючи змогу спостерігати за прогресом в оволодінні мовою та корегувати підходи до викладання.

Плануючи практичне заняття у різнорівневій групі, викладач у першу чергу повинен враховувати різний рівень компетенцій студентів. Загалом, більшість групи знаходиться на приблизно однаковому рівні, проте, є ті, що понад рівнем та нижче.

Студенти, що знаходяться нижче рівня мають проблему у розумінні інструкцій, потребують більше часу на виконання завдань, а іноді й сторонньої допомоги з боку викладача чи одногрупників. Вони пересічно мають почуття невідповідності вимогам та низьку самооцінку й усвідомлюють свою проблему. Ця група часто знаходиться у зоні ризику через почуття незадоволення й неспроможності працювати та вчитися ефективніше, що призводить до втрати інтересу.

Студенти, які вище рівня, справляються із завданнями швидше своїх одногрупників та мають почуття незадоволення процесом викладання оскільки вважають його не достатньо вимогливим. Вони також потребують індивідуального підходу, оскільки нудяться в очікування виконання завдання іншими студентами, втрачаючи мотивацію.

Варто також аналізувати і враховувати рівень сформованості мовних навичок, оскільки рівень читання, аудіювання, письма та усного мовлення в одного студента може різнитися. Той самий студент може бути на рівні в читанні, нижче рівня в аудіюванні, та мати навички усного мовлення та письма на початковому рівні. Таким чином, роль викладача полягає у здатності співпрацювати з усіма студентами, мати з ними регулярний зворотній зв'язок, мотивувати та спілкуватися; чітко планувати залучення всіх студентів та застосовувати роботу в групах, як один з ефективних методів диференціації, роботу в парах, виконання проєктів та диференційовані домашні завдання.

Плануючи практичне заняття, важливо враховувати потреби кожного студента, що можна ефективно досягнути за допомогою таких основних методів викладання в різнорівневих групах, як:

- диференційоване навчання (differentiated teaching) [6];
- тенденційні завдання (bias tasks) [2];
- багаторівневі завдання (tiered tasks) [2];
- сортовані завдання (grading tasks) [4].

Диференційоване навчання полягає в адаптації завдань до рівня студентів зважаючи на їх мовну та когнітивну складність та орієнтацію на комунікативність [6]. При аналізі складності завдання з точки зору мови необхідно враховувати складність лексичних одиниць та граматичних структур, вжитих при поясненні завдання, у самому завданні та супроводжуючих його вправах. Наприклад, при вивченні теми «Здоров'я», завдання 1 – A questionnaire that asks for name, address, phone number, emergency contact; завдання 2 – A questionnaire that asks for personal information, and previous medical history.

Для розвитку навичок сприйняття на слух, викладач може підготувати легше завдання, запропонувавши пояснення восьми ЛО з тексту та запитання типу «правильно/неправильно» та складніше, пояснивши три ЛО та давши відкриті запитання на контроль розуміння.

Враховання когнітивної складності передбачає рівень обізнаності з поставленою проблемою та труднощі, що виникають з його когнітивною обробкою. Скажімо, організовуючи рольову гру «На прийомі у лікаря», одним студентам пропонується перерахувати, що вони вживали протягом доби, тоді як інші повинні описати симптоми харчового отруєння.

Намагаючись забезпечити комунікативний підхід у різнорівневих групах, варто адаптувати як часові обмеження для виконання завдання, довжину, тип та складність реплік, так і кількість учасників. Завдання, до виконання якого залучена менша кількість студентів, вважаються легшими. Вивчаючи тему «Спілкування», студенти читають текст про сучасні технології та їх роль у спілкуванні. Завдання для першої групи полягає у заповненні таблиці необхідною інформацією, тоді як студенти другої групи готують міні-презентацію на дану тему.

Інший підхід полягає у формуванні тенденційних та багаторівневих завдань [2]. У такий спосіб викладач має можливість використовувати один текст для читання чи аудіювання, склавши до нього завдання різного типу складності. Тенденційні завдання мають різний рівень складності, наприклад, у завданні А студенти з нижчим рівнем володіння мовою відповідають на запитання до прослуханого тексту, а в завданні Б студенти з вищим рівнем формують запитання до запропонованих відповідей. Такі завдання взаємодоповнюють, дають можливість сформувати пари зі студентів А та Б для його перевірки, що є мотивуючим фактором особливо для студентів з нижчим рівнем володіння мовою.

Інший вид такого завдання можна підготувати таким чином:

- зробити дві копії тексту для слухання. Пронумерувати їх 1 та 2;
- в першій копії видалити іменники. У такий спосіб розвивається навичка слухання для сприйняття головної ідеї та виділення суті;
- у другій копії видалити будь-яку граматичну трудність, скажімо – артиклі, таким чином сприяти формуванню вміння правильного використання граматичних одиниць через аналіз їх вживання носіями мови;
- завдання копіюються та роздаються студентом залежно від рівня складності. Після його виконання, перевірка здійснюється у парах [2; 63].

Багаторівневі завдання пропонують різний рівень підтримки студентам у його виконанні. Наприклад, якщо завдання полягає у тому, щоб розставити події у порядку, в якому вони згадуються в аудіо тексті, то одним студентам пропонують усі речення, друга група отримує 60% речень, а третя – 40%. Отже, студенти з вищим рівнем володіння мовою отримують складніше завдання.

Сортовані завдання передбачають модифікацію як самого завдання, так і підтримуючих матеріалів. Що стосується завдання, то текст для слухання, наприклад, можна спростити, замінивши невідомі студентам лексичні одиниці на широкочислені, скоротити, або під час слухання автентичного тексту часто робити паузи для перевірки розуміння прослуханого [4; 96]. Забезпечення студентів різного рівня підтримуючими матеріалами від аут лайн чи карти діалогу, переліку слів, які зустрічаються у тексті, до транскрипту завдання з видаленими окремими словами допоможе студентам з різним рівнем компетенцій справитися із завданням [4; 96]. Завдання на перевірку прослуханого також можна варіювати від легших (розставити у правильному порядку, знайти відповідність) до складніших (дати відповіді на запитання, висловити власну думку).

Висновки. Таким чином, різнорівневі завдання дозволяють викладачеві використовувати один текст для всієї групи з максимальною користю для кожного учасника навчального процесу. З іншого боку, така робота є дуже кропіткою, вимагає значних затрат часу та матеріальних ресурсів, тож співпраця колег-викладачів та підтримка з боку адміністрації є необхідними чинниками успішної реалізації завдань.

Перспективами подальших пошуків у цьому напрямку ми вбачаємо дослідження засад оцінювання студентів у різнорівневих групах.

Література:

1. Bell J. S. Teaching multilevel classes in ESL / Bell. – Don Mills, ON: Pippin, 2004. – 208 с. – (2).
2. Bowler B. Mixed-level teaching: Tiered tasks and bias tasks / B. Bowler, S. Parminter // *Methodology in language teaching: An anthology of current practice* / B. Bowler, S. Parminter. – Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2002. – С. 59–68.
3. Dudley E. Mixed-ability teaching: Preparing for a class and managing the classroom [Електронний ресурс] / Edmund Dudley. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://elt.oup.com/feature/global/webinars/?cc=ua&sellLanguage=uk>.
4. Lynch T. Communication in the language classroom / Lynch. – Oxford, UK: Oxford University Press, 1996. – 192 с.
5. Scrivener J. Learning teaching: A guidebook for English language teachers / Jim Scrivener. – Oxford: Macmillan Education, 2005. – 434 с.
6. Skehan P. A cognitive approach to language learning / Skehan. – Oxford, UK: Oxford University Press, 1998. – 324 с.
7. Ur P. A course in language teaching: Practice and theory / Ur. – Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1996. – 375 с.
8. Wrigley H. S. Bringing literacy to life: Issues and options in adult ESL literacy / H. S. Wrigley, J. A. Guth. – San Mateo, CA: Aguirre International, 1992. – 233 с.

УДК 811.161.2'373.611:615.015.32

Т. О. Луковенко,

Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет», м. Слов'янськ

СКЛАДЕНІ ТЕРМІНИ ЯК ЗАСІБ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ НОМІНАЦІЇ У ГАЛУЗІ ГОМЕОПАТІЇ

Стаття продовжує цикл публікацій автора присвячених дослідженню способів терміноворення в українській гомеопатичній галузі. У пропонованій праці приділено увагу складеним термінам як одному з основних засобів термінологічної номінації у галузі гомеопатії.

Ключові слова: термін, термінотворення, термінологія.

COMPOUND TERM AS A WAY OF TERMINOLOGICAL NOMINATION IN THE FIELD OF HOMEOPATHY

The article continues the series of publications of the author devoted to the methods of term formation in the Ukrainian homeopathic industry. In the proposed work we paid attention to a compound term as one of the main ways of nomination in the homeopathic field.

Keywords: special vocabulary, terminology, the term, professionalism.

СОСТАВНЫЕ ТЕРМИНЫ КАК СПОСОБ ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОЙ НОМИНАЦИИ В ОТРАСЛИ ГОМЕОПАТИИ

Статья продолжает цикл публикаций автора, посвященный исследованию способов терминоворення в украинской гомеопатической отрасли. В предложенной работе уделено внимание составным терминам как одному из основных способов номинации в отрасли гомеопатии.

Ключевые слова: специальная лексика, терминология, термин, профессионализм.

Зусилля мовознавців спрямовано на розв'язання низки актуальних на часі термінологічних проблем, зокрема, проблеми упорядкування й систематизації сучасних термінологічних систем. Загальним питанням термінології присвячено праці Н. В. Васильєвої, В. П. Даниленко, А. С. Д'якова, Т. Р. Кияка, З. Б. Куделько, Д. С. Лотте, Н. В. Подольської, В. М. Русанівського, О. В. Суперанської та ін. Окремі галузеві терміносистеми студіювали О. М. Білка, Н. О. Гример, О. В. Колган, О. М. Польщикова, Н. З. Цісар, Н. О. Яценко та ін.

Особливе зацікавлення науковців викликають дериваційні процеси в термінологіях різних галузей знань (З. Й. Куньч, Н. І. Овчаренко, Н. А. Цимбал, Д. П. Шапран та ін.).

Актуальність статті зумовлена потребою цілісного й усебічного аналізу термінології української гомеопатичної галузі, яка на сьогодні залишається малодослідженою на лінгвістичному рівні.

Метою розвідки є дослідження функціонування аналітичних конструкцій у сучасній українській гомеопатичній термінології.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- проаналізувати особливості творення та функціонування складених термінів;
- виявити структурно-семантичні особливості аналітичних конструкцій української гомеопатичної галузі.

У праці застосовано описовий метод.

Складені терміни є одним із основних засобів термінологічної номінації. Маючи те саме номінативне навантаження, що й термін-слово, термінологізоване словосполучення є носієм синтаксичних відношень. З одного боку, термін-словосполучення має всі властивості терміна, характеризується наявністю дефініції, системністю, тенденцією до однозначності в межах певного термінологічного поля, відсутністю експресії, стилістичною нейтральністю, з іншого, – властивості словосполучення (є певною синтаксичною конструкцією, що складається з двох і більше слів на основі підрядного чи сурядного граматичного зв'язку). Терміносполучення, незалежно від лексико-граматичного категорійного складу та довжини, виражає функційно одне термінологічне значення, «несе ту саму номінативну функцію, що й слово» [2, с. 12].

Термін (слово чи словосполучення) є мовним знаком, який фіксує знання окремої спеціальної галузі. Поняття не втрачає цілісності незалежно від засобів і способів вираження його змісту. Складений термін – це один знак, який «відповідає одному поняттю. У ньому знаходять вираження диференційні й інтегральні ознаки поняття, які, вступаючи в логіко-смыслові зв'язки, можуть утворювати нові терміни-знаки» [5, с. 149]. Так, «аналітичні форми вираження понять здебільшого передують синтетичним і тому частіше трапляються в науках, термінологічні системи яких перебувають у стадії формування» [6, с. 11]. До таких наукових галузей, зокрема, належить і гомеопатія, у субмові якої функціонує чимало термінів із значною кількістю складників. У зв'язку з цим актуальним є питання оптимальної довжини терміна. В. П. Даниленко зауважила, що «межі терміна-словосполучення не можуть бути нескінченними. «Класичний» термін-словосполучення – субстантивне словосполучення із властивими йому формами вираження ознак» [4, с. 167]. На нашу думку, первинним у визначенні довжини терміна є його здатність виступати цілісним позначенням наукового поняття, і тільки потім кількісне наповнення компонентами, бо в науковій сфері важливою є правильність, точність, легкість у сприйманні змісту терміна, а не його мовна лаконічність. У цьому разі вирішальним чинником визначення оптимальної довжини терміна виступає лінгвістичний – довжина і структура лексичних одиниць, що переважають у відповідній мові в певну епоху [8, с. 67].

Б. М. Головін вважає, що «чим складніша структура складного терміна, тим менш чіткі його межі, тим більше варіантів його членування, тим менш стійкі його внутрішні зв'язки, тим більша ймовірність його структурного варіювання в процесі функціонування, тим більше затруднена його відтворюваність» [3, с. 62].

Аналізуючи термінологічні словосполучення, ми зважали на запропоноване В.В. Виноградовим визначення словосполучень: «Словосполучення – це сполучення слів, що організоване за законами мови і виражає складне поняття» [2, с. 42].

Появі складеного терміна передують два протилежних процеси: звуження значення (план змісту) й розширення зовнішньої форми (план вираження). Водночас відбувається конкретизація первинного поняття (див. рис. 1):

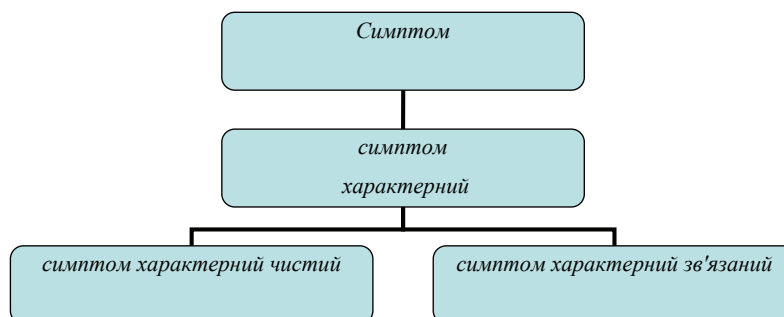

Рис. 1 Конкретизація первинного поняття

Висока продуктивність складених найменувань у сучасних термінологіях, на думку В. П. Даниленко, зумовлена тим, що вони зручні у використанні, а «велике розмаїття моделей словосполучень може задовольнити майже всі потреби мовного вираження як завгодно складних понять» [4, с. 182]. Аналітичні термінологічні конструкції «здатні з найбільшою повнотою відбити характерні ознаки поняття, яке називається. Термінами-словосполученнями легше, ніж іншими словотворчими засобами (наприклад, афіксами), передати належність до класифікаційного ряду, що базується на родо-видових відношеннях понять» [4, с. 132].

За Т. О. Бевз, структурні моделі термінологічних словосполучень характеризуємо за такими ознаками: морфологічна – співвіднесення елементів аналітичного терміна з певним морфологічним класом; позиційна – визначення позиції кожного з елементів у лінійно-організаційній структурі терміна; семантико-поняттєва – спосіб вираження компонентів значення у вербальній структурі терміна; синтагматична – встановлення граматичного зв'язку між компонентами складеного терміна [1, с. 10].

Істотні ознаки термінологічних словосполучень розкриваються у зв'язку із їхньою структурно-семантичною типологією [7, с. 130]. Традиційно в термінології за семантичною ознакою виділяють два типи термінологічних словосполучень – розкладні та нерозкладні.

Розкладні терміни-словосполучення.

Серед розкладних термінологічних одиниць розмежуємо:

1. Зв'язані терміни-словосполучення – словосполучення, де один із компонентів виражений загальноживаним словом, значення якого може модифікуватися в процесі термінологізації, а другий – термін, який може входити до складу інших аналітичних термінологічних одиниць: *аптечка дорожня, аптечка кишенькова, високі потенції, допоміжні речовини, зовнішній вигляд розчину, симптом звичайний, мала доза, модальність звичайна, м'яка лікарська форма, надвисокі потенції, низькі потенції, одиничний препарат, суцільна шафа* і под.

Залежно від сфери вживання компонента-конкретизатора зв'язані термінологічні словосполуки поділяємо на дві групи:

- першу групу складають багатоконпонентні номінативні одиниці, де іменник є виразником родового поняття, а прикметник – загальноживана лексема: *аптечка дорожня, аптечка кишенькова, додатковий препарат, мала доза, модальність звичайна, ключовий симптом* тощо;

- до другої групи відносимо складені терміни, де іменник має нульову термінологічну валентність, а прикметник – слово спеціального вжитку: *антипсоричні засоби, гомеопатичний центр, динамізовані засоби, екологічні чинники, індуферентна речовина* та ін.

2. Вільні словосполучення – словосполучення, кожен компонент яких має самостійне термінологічне значення, тобто є терміном, і може вільно сполучатися з іншими термінами всередині певної системи: *антагонізм речовин, аналітична проба, аналіз фармацевтичний, біологічний матеріал, біохімія рослин, гомеопатичний діагноз, гомеопатична фармація, гомеопатичні гранули, гомеопатичний монопрепарат, гомеопатичні розведення, динамізовані вакцини, елімінатор отрути, екстемпоральне виробництво, інгібірувальний потенціал, матрична тінктура, метод мацерації, метод перколяції, мікробіологічні препарати, патогенез ліків* тощо.

Розкладні термінологічні аналітичні конструкції утворюють мікросистеми термінів-словосполучень, формуючи родо-видові парадигми, які відображають системні відношення в досліджуваній галузі, називаючи родові поняття і похідні види: *модальність* (умови, що відображають динаміку симптомів хвороби та вказують на причини та час їхньої появи, зміну, посилення чи послаблення [СГТ, с. 84]) – *модальність загальна* (чинники (умови), що впливають на покращення чи погіршення самопочуття, викликають появу чи зміну загальних симптомів пацієнта (гірше в теплі, не переносить шуму, краще влітку тощо [СГТ, с. 84]), *модальність часткова* (чинник, що знаходиться в протиріччі із загальною модальністю й зумовлює погіршення будь-якого симптому [СГТ, с. 85]), *модальність психічна* (реальні чи уявні обставини, що впливають на стан пацієнта через його психологічне ставлення до цих обставин [СГТ, с. 85]), *модальність місцева* (чинники (умови), які зумовлюють покращення чи погіршення самопочуття, що викликають появу чи зміну місцевих симптомів або скарг [СГТ, с. 85]), *модальність часова* (час доби, протягом якого наявний симптом закономірно змінює ступінь свого вираження [СГТ, с. 85]).

Моделі розкладних термінологічних одиниць будуються й на відношеннях протиставлення: *модальність негативна* (чинники (умови), які впливають на погіршення самопочуття [СГТ, с. 85]), *модальність позитивна* (чинники (умови), які впливають на покращення самопочуття [СГТ, с. 85]).

Нерозкладні терміни-словосполучення – це словосполучення, що мають характер ідіоми, тобто за значенням окремих компонентів терміна-словосполучення значення терміна загалом встановити неможливо. Такі номінації не відображають системи певних термінологічних понять у плані формального вираження.

Творення термінів цього типу здійснюється внаслідок переосмислення загальноживаних слів за допомогою метафори (вовчий голод, груди курячі, муркотіння котяче тощо). Спосіб творення таких термінів визначаємо як семантичний.

У досліджуваній термінології нерозкладні терміни-словосполучення малопоширені.

Отже, проведений аналіз свідчить, що значний шар української гомеопатичної термінології становлять аналітичні терміни, появі яких передують два протилежних процеси: звуження значення й розширення зовнішньої форми, що забезпечує конкретизацію первинного поняття та уможливорює називання складних наукових понять. За семантичною ознакою у межах досліджуваної термінології виділяємо розкладні та нерозкладні терміни-словосполучення. Серед розкладних термінологічних одиниць розмежуємо зв'язані та вільні аналітичні конструкції, висока продуктивність яких є свідченням їхнього спеціального номінативного потенціалу.

Перспективним вважаємо подальше дослідження структурної організації української гомеопатичної лексики.

Література:

1. Бевз Т. О. Семантичні інновації, структурні моделі та функції педагогічної лексики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. О. Бевз. – К., 1996. – 25 с.
2. Виноградов В. В. Русский язык / В. В. Виноградов. – М.: Высшая школа, 1972. – 614 с.
3. Головин Б. Н. О некоторых доказательствах терминированности словосочетаний / Б. Н. Головин // Лексика, терминология, стили: сб. трудов Горьк. ун-та. – Горький, 1973. – Вып. 2. – С. 57–65.
4. Даниленко В. П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания / В. П. Даниленко. – М.: Наука, 1977. – 246 с.
5. Журавлева Т. А. Особенности терминологической номинации: монография / Т. А. Журавлева – Донецк: АООТ Торговый дом «Донбасс», 1998. – 253 с.
6. Квитко И. С. Термин в научном документе / И. С. Квитко. – Львів: Вища школа, 1976. – 125 с.
7. Куня З. Українська риторична термінологія: історія і сучасність: монографія / З. Куня. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2006. – 216 с.
8. Лейчик В. М. Терминоведение: предмет, методы, структура / В. М. Лейчик. – [3-е изд.] – М.: Издательство ЛКИ, 2007. – 256 с.
- СГТ – Луковенко Т. О. Словник гомеопатичних термінів / Уклад.: Т. О. Луковенко. – Слов'янськ: Видавництво Маторін Б. І., 2011. – 158 с.

УДК 81'373.7:796.5

О. Матвіяс, О. Романчук, Н. Базиляк,

Львівський державний університет фізичної культури, м. Львів

КОМПЛЕКСНІ ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ У ТЕРМІНОЛОГІЧНІЙ СИСТЕМІ ГАЛУЗІ ТУРИЗМУ

Стаття присвячена дослідженню термінологічної системи галузі туризму. На сучасному етапі важливим є комплексний аналіз терміносистем, що функціонують у фахових текстах певної сфери діяльності, оскільки більшість нових слів, що з'являються у сучасних мовах – це спеціальна, тобто термінологічна, лексика. Вивчення лексики галузі туризму становить інтерес як для лінгвістів, так і для фахівців туристичного бізнесу, оскільки все більша диференційованість професійної діяльності висуває підвищені вимоги до рівня та якості підготовки майбутніх працівників. У статті проаналізовані лексичні одиниці термінологічної системи туризму, виділено тематичні групи та підгрупи термінів. Описано способи перекладу термінів галузі туризму в українській мові. Наведено приклади комплексних фразеологічних одиниць та особливості їх функціонування в українській термінології туризму.

Ключові слова: термін, комплексні фразеологічні одиниці, туризм.

COMPOUND PHRASAL UNITS IN TERMINOLOGICAL SYSTEM OF TOURISM

The article is dedicated to the studies of terminological system of tourism. Nowadays complex analysis of terminological units used in professional literature is of great importance as most of new words in modern languages are terms. To study tourism terminology is very important for tourism specialists and for linguists. The article presents complex analysis of tourism terminological units. They have been divided into groups according to the notions they denoted. It has been analyzed the ways of compound terminological units' translations from English into Ukrainian. The examples of compound phrasal units and the peculiarities of their functioning are presented.

Keywords: term, compound phrasal unit, tourism.

КОМПЛЕКСНЫЕ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ В ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ ОТРАСЛИ ТУРИЗМА

Статья посвящена исследованию терминологической системы отрасли туризма. На современном этапе важным является комплексный анализ терминотерминосистем, функционирующих в профессиональных текстах определенной сферы деятельности, поскольку большинство новых слов, которые появляются в современных языках – это специальная, то есть терминологическая, лексика. Изучение лексики отрасли туризма представляет интерес как для лингвистов, так и для специалистов туристического бизнеса, поскольку все большее дифференцирование профессиональной деятельности предъявляет повышенные требования к уровню и качеству подготовки будущих работников. В статье проанализированы лексические единицы терминологической системы туризма, выделены тематические группы и подгруппы терминов. Описаны способы перевода терминов отрасли туризма в украинском языке. Приведены примеры комплексных фразеологических единиц и особенности их функционирования в украинской терминологии туризма.

Ключевые слова: термин, комплексные фразеологические единицы, туризм.

Постановка наукової проблеми та її значення. Питання про специфіку термінів та способи їхнього перекладу завжди займало особливе місце у порівняльному мовознавстві: його розглядали у своїх працях із теорії перекладу К. Н. Комісаров, О. С. Ахманова, Я. І. Рецкер, І. В. Арнольд, Р. А. Будагов, Д. С. Лотте; воно є об'єктом постійної уваги і сучасних вчених (Л. П. Крисін, Г. А. Діанова, Т. І. Жаркова, Л. В. Виноградова, Є. В. Трушина).

Термін акумулює мовну та загальноспеціальну інформацію, необхідну для існування, збереження, подальшого розвитку і вдосконалення професійно-наукових знань [6, с. 94]. У сучасному термінознавстві все більше уваги приділяється

питанням функціонування термінів у мовленні. Важливим є комплексний аналіз терміносистеми, що функціонує в спеціальних текстах певної сфери діяльності. За результатами останніх досліджень близько 90 % нових слів, що з'являються у сучасних мовах – це спеціальна, тобто термінологічна, лексика. При цьому щораз більша кількість термінів проникає у загальнонавчальну мову, а термінологічні проблеми дедалі більше впливають на мову загалом, тому дослідження спеціальної предметної термінології певної сфери, аналіз особливостей її формування, розвитку та функціонування актуальні як для мовознавців так і для фахівців галузі.

Актуальність вивчення способів і проблем перекладу термінів зумовлена розвитком туристичного бізнесу, розширенням співпраці між українськими та зарубіжними компаніями і підвищенням обсягом комунікації в цій галузі. Перекладаючи спеціальні тексти, термінам потрібно приділяти особливу увагу: саме вони визначають інформаційний зміст цих текстів, будучи своєрідними ключами, які організовують, структурують і кодують спеціальну інформацію.

Майже всі лінгвісти погоджуються, що абсолютна тотожність кодових одиниць суперечить природі мови: можливість абсолютно повної і точної передачі змісту оригіналу при перекладі спеціальних текстів обмежена, передусім через відмінності в мовних системах, окрім того, їй перешкоджають різні традиції номінації понять, що склалися в кожній мові, а також відмінності явищ самої дійсності. Отже, **метою** статті є аналіз комплексних фразеологічних одиниць термінологічної системи галузі туризму в англійській та українській мовах.

Для досягнення поставленої **мети** потрібно вирішити такі **завдання**:

- визначити місце термінології туризму в системі мови;
- виділити характерні риси та тематичні групи туристичної термінології;
- проаналізувати основні прийоми перекладу комплексних фразеологічних одиниць термінологічної системи галузі туризму.

Аналіз останніх досліджень. Сучасний стан розвитку лінгвістики характеризується глибоким інтересом до опису підмов, що обслуговують певні професійні сфери. При ознайомленні з тематикою наукових праць, присвячених лінгвістичному опису туристичної галузі, було виявлено незначну кількість робіт, в яких висвітлюються проблеми формування туристичної лексики та досліджується туристична термінологія з позиції когнітивного, формально-структурного та дискурсивного підходів. Такі дослідження проведені на базі порівняння туристичної термінології англійської та російської мов (Т. І. Шипуліна, Є. В. Мошняга, Е. Т. Белан, Л. В. Виноградова), проте відсутні в українському термінознавстві. Це засвідчує те, що лексика міжнародного туризму вивчена недостатньо, що і визначило вибір англійської та української лексики, яка номінує явища, пов'язані з туристичним бізнесом, **об'єктом** дослідження. **Предметом** дослідження є порівняльний аналіз особливостей розвитку, функціонування туристичної лексики в англійській та українській мовах.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Сфера надання туристичних послуг в Україні значною мірою орієнтована на використання лексичної бази, запозиченої з інших мов. Через низьку екстра- та інтралінгвальних чинників в професійній сфері туризму найбільш уживаною є англійська мова. Після розпаду СРСР та падіння «залізної завіси» на пострадянському просторі, і в Україні зокрема, з'являється велика кількість туристичних фірм, оскільки цей бізнес набуває дедалі більшого значення для розвитку економіки та соціальної сфери країни. Водночас через відсутність термінологічного апарату для рекламування туристичного продукту, включаючи і реалії, яких не було на теренах колишнього Радянського Союзу, з'явилася тенденція запозичувати англійську термінологічну лексику, оскільки їй притаманний інтернаціональний характер з огляду на надзвичайну поширеність англійської мови в цій сфері діяльності.

Вивчення лексики індустрії туризму в англійському мовознавстві становить інтерес і для лінгвістів, і для фахівців туристичного бізнесу, оскільки все більша диференційованість професійної діяльності висуває підвищені вимоги до рівня та якості підготовки спеціалістів цієї сфери. Відтоді як туризм став окремою галуззю економіки, виникла потреба виділити пласт лексичних одиниць у самостійну термінологічну систему. Ця термінологія є засобом масової комунікації, а її вивчення – важливою умовою успішної професійної діяльності з організації подорожей.

Термінологічна лексика будь-якої сфери діяльності поділяється на окремі пласти, зокрема: вузькоспеціалізовані, міжгалузеві та загальнонаукові терміни [5, с. 108]. Загальнонаукові та міжгалузеві термінологічні одиниці мігрують у нових терміносистемах, а вузькоспеціалізована лексика дає назви предметам та поняттям, характерним лише для цієї галузі (наприклад, *all-suite hotel, cabana, kingsize bed, moderate tourist class*), тому вона є більш інформативною.

Оскільки термінологічна система туризму тісно взаємодіє з іншими терміносистемами, її межі є досить умовні. В одних випадках терміни переходять з однієї системи в іншу без переосмислення, наприклад: *vaccination, malaria (медицина); white water rafting, bungee-jumping (сноп); avalanche, stalactite (географія)*; в інших – повністю або частково змінюють своє значення, відповідно до потреб галузі, яка їх запозичує, наприклад: *to downgrade* як економічний термін означає *to give sth a lower grade, value or status*, а в туристичній сфері – *to move to a lower grade or quality of services or accommodation*. Міжгалузева лексика підмови туризму містить у своєму складі терміни, що належать до економічної термінології: *tariff, corporate rate, BBB tax (bed, board, beverage tax), cancellation charge*; транспортної: *car rental, bareboat charter, camping trailer*; спортивної: *mountaineering, cave tubing, bungee-jumping*; харчування: *Asian breakfast, brunch, a la carte menu* та інших.

Якщо терміносистему туризму в англійській мові можна назвати розвинутою, то в українській мові – такою, що розвивається. Як зазначає Л. В. Виноградова щодо англійської та російської мов [1, с. 7], транстермінологізація як спосіб поповнення словникового складу відіграє значну роль у збагаченні туристського термінофонду обох мов, при цьому перехід термінів з однієї галузі знань в іншу майже завжди проходить паралельно в обох мовах. Те саме можна сказати і щодо української термінології.

Загальнонаукові терміни є одиницями великої семантичної ємності, що позначають, як правило, категоріальні, класифікуючі поняття загальнонаукового характеру і функціонують у текстах декількох галузей наукової діяльності [4, с. 89], наприклад: *index, system, rate*. У складі термінів-словосполучень вони суттєво звужують і конкретизують свою семантику – *main activity index, global distribution system, double occupancy rate*.

Проаналізувавши відібрані лексичні одиниці, можна виділити такі тематичні групи англійських термінів, що належать до сфери туризму:

- види туризму та подорожей (*green tourism, conducted tour, religious tourism, coastal cruise, hosted tour*);
- розміщення туристів (*presidential suite, beehive-style hotel, boarding house, honeymoon room, superior chalet*);
- туристичний інвентар (*life jacket, holdall, sleeping bag, rucksack*);
- транспорт (*glass-bottomed boat, cruise liner, camper van, jumbo jet, shuttle-bus*);
- спорт та розваги (*canyoneering, rafting, scuba diving, cave tubing*);
- харчування (*coffee shop, continental breakfast, pool bar, high class all inclusive*);

- послуги (*baby-listening service, aircraft leasing, forget something program*);
- тарифи та оплата (*cancellation charge, departure tax, complementary ticket, average daily rates*);
- документи (*health declaration form, hotel voucher, ski pass, accident insurance*).

Звичайно, кожну з виділених лексико-семантичних груп можна, у свою чергу, поділити на дрібніші, вужчі групи за предметною приналежністю. Наприклад, серед лексичних одиниць англійської мови, що позначають поняття «розміщення», можна виокремити такі підгрупи: види готелів (*floatel – готель на воді*), види приміщень в готелі (*hospitality suite – приміщення для зібрань та зустрічей*), побутові зручності та устаткування (*tester – балдахін над ліжком*), службовці (*bell captain – старший портьє*), тощо.

Якщо дослідження походження, семантики та структури термінів сфери туризму та їхня класифікація є завданням лінгвістів, то розуміння понять та предметів, які вони називають, та вміння правильно перекласти цю спеціальну лексику потрібні працівникам туристичної галузі. У рекламних текстах українських туристичних фірм та інших україномовних текстах професійної сфери туризму часто використовують англійські запозичення, які:

1) перекладаються дослівно, тобто калькуються, наприклад: *гарантовані номери (guaranteed rooms) – номери, оплачені до приїзду туриста в готель, які залишаються за ним у разі затримки; напівпансіон (half board) – надання туристу неповного набору послуг (ночівля, сніданок, бронювання місць на транспорті)*.

2) транскрибуються (транскрибуються, транслітеруються або поєднують транскрипцію з транслітерацією), наприклад: *джип-сафарі (jeep safari) – екскурсійна чи мисливська поїздка на джипі для спостереження за тваринами чи полювання; рафтинг (rafting) – спуск гірською річкою на надувних човнах/плотах*;

3) передаються відносними, рідше абсолютними еквівалентами, наприклад: *complimentary ticket – безкоштовний проїзд; sea view – номер з видом на море; escorted tour – тур із супроводом*;

4) передаються «гібридами», тобто поєднанням англійських та українських слів чи аббревіатур, або напівкалькою, напр.: *VIP-туризм (від англ. very important person), wellness-комплекс, call-центр, гід-перекладач, лаунж-зал, кемпінг-стоянка*.

Усім відомий російський термін «горящие путевки», який українські туристичні фірми зазвичай передають калькою з російської «гарячі путівки», покручем «горячі путівки», в англійській мові позначається термінами: *late deals (British)* та *last-minute specials (American)*. Власне у цьому випадку запозичення лексичної одиниці з російської мови призвело до появи та функціонування в українській мові покруча. На нашу думку, доречно було використовувати термінологічні одиниці утворені за взірцем англійським, наприклад *спеціальна пропозиція чи термінова пропозиція*, які не порушують норм української мови.

Запозичення низки термінів цілком виправдано у разі, якщо цього поняття немає в когнітивній базі мови-рецептора або для заміни громіздкого словосполучення одним словом. Наприклад, термін *таймшер (англ. time-share)*, що позначає іноземну реалію, активно використовується в бізнесі та туризмі: *придбати таймшер – означає укласти угоду, за якою ви купуєте право на володіння нерухомістю на певний період часу протягом року*. У туризмі – це пакет документів, що дає власнику право на користування пільгами під час сімейного відпочинку [2, с. 64]. Англійське запозичення тоді номінує нове поняття і замінює громіздкий описовий зворот. Головними причинами запозичення термінів, як зазначає Л. П. Крисін, є потреба в найменуванні нового предмета чи явища; потреба розмежувати близькі, але все ж відмінні поняття; потреба спеціалізації понять – у тій чи іншій сфері, для тих чи інших цілей; цільний об'єкт має позначатися одним словом, а не словосполученням; соціально-психологічні причини: сприйняття певною групою мовців іншомовного слова як більш престижного, «вченого» [3, с. 58].

Щодо останньої причини, то часто іноземні слова невинувато використовують паралельно або замість наявних у рідній мові задля престижного звучання і надання слову «західного колориту», наприклад: *презентація (замість представлення, показ), прайс-лист (замість цінник), сервіс (замість обслуговування), сателітна антена (замість супутникова), дисконт (замість знижка), паркінг (замість автостоянка)* тощо. Поява нових запозичених термінів загалом, і у сфері туризму зокрема, явище неоднозначне. З одного боку, мова поповнюється новими лексичними одиницями, відображаючи реальні процеси, що відбуваються у світі та суспільстві, з іншого – це призводить до засмічення мови. При цьому часто втрачається семантичний зв'язок між первинним значенням слова та його теперішнім референтом, коли більш пізнє значення отримує загальне поширення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, бурхливий розвиток туризму зумовив запозичення значної кількості англійських термінів і для позначення нових для нашої дійсності понять, і для дублювання уже наявних назв задля надання їм престижності та закордонного колориту, передусім із рекламною метою. Тому фахівцям, які працюють у сфері туризму, особливо міжнародного, потрібно знати базові англійські туристичні терміни і намагатися використовувати ці іншомовні запозичення лише тоді, якщо немає їхніх українських відповідників, уникаючи засмічення рідної мови іноземними дублетами вже наявних у ній слів. Тут з'являються широкі можливості для співпраці і спільних досліджень фахівців лінгвістичної і туристичної галузей.

Сфера туризму й надалі розвиватиметься, тому потреба в упорядкуванні туристичної термінології та оптимізації її понятійного апарату зростатиме. Термінологічні знання уже зараз потрібні людям багатьох професій – лінгвістам, перекладачам, редакторам, викладачам, спеціалістам туристичної галузі. З огляду на те, що немає спеціалізованих двомовних (англо-українських) та тлумачних словників туристичних термінів перспективним є лексикографічний опис термінології сфери туризму як один з етапів упорядкування цієї терміносистеми. З'ясування лексичних відмінностей між оригінальними туристичними текстами та їхніми перекладами, що допомогло б виявити лексичні заміни, не передбачено у словникових відповідниках, теж може становити значний інтерес у перспективі подальших досліджень.

Література:

1. Виноградова Л. В. Термины туризма в русском и английском языках: понятийная система / Л. В. Виноградова // Международный аспирантский вестник. Русский язык за рубежом. – 2010. – № 1. – С. 4–8.
2. Ільїна О. В. Туризм. Рекреаційна географія : поняття і терміни / О. В. Ільїна. – Луцьк : Терези, 2004. – 104 с.
3. Крысин Л. П. Лексические заимствования и калькирование в русском языке последних десятилетий / Л. П. Крысин // Вопросы языкознания. – 2002. – № 6. – С. 52–61.
4. Мотрук В. П. Функціонування лексичних одиниць у науковому тексті (на матеріалі французької мови) / І. В. Мотрук // Мовознавство. – 1980. – № 6. – С. 86–90.
5. Суперанская А. В. Общая терминология: вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. – М. : Наука, 1989. – 246 с.
6. Трушина Е. В. Теоретические основания когнитивного терминоведения / Е. В. Трушина // Перевод и межкультурная коммуникация. – Екатеринбург : Изд-во АМБ, 2003. – 235 с.

7. Большой глоссарий терминов международного туризма / The Great Glossary of terms for the International Tourism / под ред. М. Б. Биржакова, В. И. Никифорова. – СПб. : Изд. дом «Герда», 2002. – 704 с.
8. Dictionary of Leisure, Travel and Tourism. Third Edition. – London : Bloomsbury Publishing Plc, 2005. – 346 p.
9. Glossary of Tourism Industry Terminology [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.tourismknowledge.com>

УДК 811.11-112:81'37

Н. О. Моїсєєва,

Національний Технічний Університет України «КПІ», м. Київ

ОЦІННІСТЬ НЕОЛОГІЗМІВ-КОМПОЗИТ У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ПОЛІТИЧНОЇ ТЕМАТИКИ

Статтю присвячено оцінному словотвору німецької мови. У статті автор розглядає лексичні інновації німецькомовного публіцистичного дискурсу, причиною виникнення яких стала не потреба в номінації нових предметів об'єктивної реальності, а в першу чергу прагнення мовця сформувати необхідну суспільну думку до вже існуючих. В центрі уваги наукової розвідки лексичні новотвори, утворені за найпродуктивнішою моделлю німецького словотвору, словоскладанням, та містять аксіологічну маркованість у ядрі свого значення або приадаєрних семах.

Ключові слова: аксіологічна оцінка, оцінний словотвір, неологізм.

EVALUATION OF THE NEOLOGICAL COMPOUND-WORDS IN GERMAN LANGUAGE PUBLICISTIC DISCOURSE

The article is devoted to the evaluative German wordbuilding. The author analyzes the lexical innovations in the German-language publicistic discourse, which appeared and were used not in order to nomenclate something new in the objective reality, but first of all because of the speaker's desire to form the necessary public opinion to the already existing objects. The focus of research are lexical innovations, which are formed due to the most productive wordbuilding pattern in German, compounding, and contain axiological evaluation, presented in the connotative meaning of a lexical unit semantic structure. The author classifies neological compound-words according to the first component, represented by the evaluative noun, verb or adjective. The paper considers also the loanwords, abbreviations, contractions as the first component.

Keywords: axiological evaluation, evaluative wordbuilding, neologism.

ОЦЕНОЧНОСТЬ НЕОЛОГИЗМОВ-КОМПОЗИТ В НЕМЕЦКОЯЗЫЧНОМ ПУБЛИЦИСТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ТЕМАТИКИ

Статья посвящена оценочному словообразованию немецкого языка. В статье автор рассматривает лексические инновации немецкоязычного публицистического дискурса, причиной возникновения которых стала не потребность в номинации новых предметов объективной реальности, а в первую очередь стремление говорящего сформировать необходимое общественное мнение к уже существующим. В центре внимания научной работы лексические новообразования, образованные по самой продуктивной модели немецкого словообразования, словосложения, и содержат аксиологическую оценку в ядре своего значения или приадаєрных семах.

Ключевые слова: аксиологическая оценка, оценочное словообразование, неологизм.

Лексичний склад кожної мови є тим рівнем, який найшвидше реагує на зміни, що відбуваються у різних сферах життя людини, а також і в її свідомості як безпосереднього учасника всіх суспільних процесів. Логічним результатом такої динаміки є поява нових слів та значень, аналізу яких у різних мовах свої праці присвятило багато відомих лексикологів, зокрема Ю.А. Задний, О. П. Пророченко, О. Д. Огуй, О.В. Розен, М.Д. Степанова, І.І. Чернишова, Н. Glück, D. Herberg, M. Kinne, Th. Schippan, W. Teubert. Незважаючи на це, на сьогоднішній день відсутні ґрунтовні дослідження лексичних інновацій, як продукту оцінного словотвору німецької мови.

У зв'язку з цим метою статті є аналіз аксіологічної функції одного з найпоширеніших способів німецького словотвору – словоскладання. Матеріалом дослідження слугували німецькі неологічні одиниці, дібрані методом суцільної вибірки з текстів німецькомовного публіцистичного дискурсу. Джерелом текстів слугували статті політичної тематики електронних версій німецькомовних видань *Spiegel*, *Frankfurter Allgemeine*, *Zeit*, *Focus*, *Süddeutsche Zeitung*, *Handelsblatt* за 2000-2012 роки.

Оцінна функція публіцистичного дискурсу, в якому оцінність є основним текстоутворюючим фактором, який проявляється ще на стадії відбору і класифікації фактів та явищ дійсності для їх подальшого зображення під необхідним кутом зору за допомогою специфічних лінгвістичних засобів, активізує оцінну функцію словотвірної системи мови. Закономірності протікання і системні зв'язки найважливіших операцій над структурами знання в ментальному просторі мовної особистості репрезентуються в основних словотвірних механізмах, які функціонують в лексико-семантичній системі тієї чи іншої мови. Спостереження за сучасними словотвірними процесами дозволяють виявити найбільш активні ланки словотвірного механізму, а також визначити способи, прийоми опанування мовною свідомістю нових реалій суспільного життя. Таким чином, «будь-який конкретний словотвірний механізм опредмечує акт мисленнєвої діяльності в вербально-знакову форму, представляючи його у вигляді двочленної структури, елементи якої пов'язані предикативними відносинами» [1, с. 125].

Акумуляція декількох змістових шарів у структурі словотвірного неологізма спрощує завдання презентації референта адресату, дозволяючи коротко передати значний об'єм інформації, а також ставлення адресата до зображуваного об'єкта дійсності та визначити вектор сприйняття останнього цільовою аудиторією. Такі неологічні утворення сприймаються та інтерпретуються незалежно від контексту завдяки своїй внутрішній формі, зв'язку з мотивуючою основою та прозорим семантичним відношенням між їх конституентами, в тому числі і маркерам оцінності. Однак при інтерпретації неологізмів даної групи необхідно звернутись до структури їх організації та лексико-семантичним знанням про складові, за допомогою яких можна сконструювати певну модель семантичних відношень для конкретної неологічної лексеми.

Переважають більшість нових лексем, що з'явилися протягом досліджуваного періоду у текстах німецькомовного публіцистичного дискурсу політичної тематики, складають неологізми утворені шляхом словоскладання. Це пов'язано з тим що, виконуючи номінативну функцію, складні слова виступають у якості засобу формування нових понять. Словоскладання задовольняє потребу в економному, лаконічному викладенні думки. Таким чином, неологічні композиції сприяють концентрації інформації в тексті дискурсу, а високий ступінь еліптичності складних слів відповідає тенденції сучасної мови до «раціонального скорочення», обмеження надмірних мовних засобів. Саме складні слова відіграють у системі по-

літичної комунікації важливу текстоутворюючу та комунікативну роль і надають когерентності мовленнєвому продукту.

Субстантивно-складні слова, які часто реалізують згорнуті словосполучення або навіть речення, є осередками концентрації змісту, в тому числі й емотивно-оцінного. У німецькій публіцистиці дуже часто неологічне словоскладання виступає як експресивний засіб надання гумористичного, іронічного, сатиричного забарвлення мові. Оцінність утворених за моделлю словоскладання композит визначається оцінними семами у компонентній структурі значення їх складових компонентів. Кількість досліджених у роботі композит склала 47 % всіх інгерентно-оцінних лексичних інновацій.

За структурою першого компонента можна виділити наступні групи композит:

1. Перший компонент – іменник. Це найбільш чисельний клас складних слів, який може бути представлений:

– конкретним іменником німецького походження. Один з компонентів композити містить узуальну оцінність мейоративного/ пейоративного характеру, яку інший співвідносить з відповідним денотатом: **der Spaß-Nationalismus** (мейоративний іменник *Spaß* нівелює значення другого компонента композити, змінюючи її значення на негативне та надаючи критичної оцінки) – *націоналізм заради задоволення*, **der Altersrassismus** (пейоративна оцінність неологізму формується під впливом номінативної оцінки у значенні іменника *Rassismus*) – *суспільство, яке нетерпиме до людей старшого віку*. Особливо слід відмітити складні іменники, мотиваційну базу яких утворюють ключові слова, під якими розуміють «слова, що знаходяться у фокусі соціальної уваги» [2, с. 32].

Ключові слова є базовими основами сучасного словотвору, мають високу частотність вживання та семантичну ємність (здатність нашаровувати нові значення). Вони демонструють надзвичайну словотвірну активність, за рахунок якої можуть мотивувати цілі групи новоутворень. Такими на сьогоднішній день є зокрема пов'язані між собою у соціо-політичному контексті іменники *die Schuld, die Krise* з відповідною пейоративною оцінністю: **die Euro-Krise** – *євро-криза*, **die Kriesenbank** – *банк у кризовій державі*, **der Schuldenstaat** – *країна-боржниця*, **der Schuldenkanzler** – *канцлер-боржник*;

– іменником у вигляді аббревіатури. Оцінність таких неологізмів формується так само, як і оцінність неологічних композит, утворених декількома не усіченими основами, під впливом оцінних сем у складі одного, або декількох компонентів: **der Ad-hoc-Politiker / der Ad-hoc-Kanzler / der Ad-hoc-Minister** – *політик / канцлер / міністр – одноденка*. «Warum kringelt es dem gegenwärtigen Kanzler, dem mit den bombigen Umfragewerten, dem ohne innenpolitische Probleme nicht, seinem Ad-hoc-Minister zu helfen». – «Чому діючому канцлеру, з вражаючим рейтингом, без внутрішньополітичних проблем не вдається допомогти своєму міністру-одноденці» [8].

– запозиченням. Переважну більшість як самостійних неологічних запозичень, так і запозичень у складі складних іменників складають запозичення з англійської мови. Оцінна складова значення, яка міститься у компонентах композити (в німецькій або англійській частині), підсилюється експресивністю та незвичністю форми вираження, що сприяє досягненню більшого прагматичного впливу на реципієнта.

Так, німецькі президент та канцлер часто атрибууються англіцизмом *die Show* (містить семи «несерйозний», «розважальний», «показовий», які дають негативну оцінку діяльності відповідних політичних діячів): **der Showbundespräsident / Showkanzler** – *федеральний президент (канцлер)-шоу-мен*. Не менш поширене у німецькій мові англійське слово «power» набуває нового змісту стосовно до жінок-політиків, надаючи відповідним композитам мейоративного відтінку значення: **«Ladypower»/«Powerministerin»** – *залізна леді / залізна міністр* [6].

Англомовні запозичення часто вживаються у складі композит, коли відповідні лексеми рідної мови мають менший ступінь емоційно-оцінного забарвлення і відповідно справлятимуть недостатній перлокутивний ефект на реципієнта у заданій комунікативній ситуації: *Doch welche Rezepte können tatsächlich wirken gegen Arbeitslosigkeit, Rentendesaster und Bildungsmisere, wie sähe eine sinnvolle Steuerreform aus?* – *Однак, які рецепти можуть дійсно протидіяти безробіттю, серйозним проблемам, пенсійному лиху, зuboжінню освіти, як могла б виглядати добре продумана податкова реформа?* [9].

Англіцизми у складі складних іменників крім новизни та експресивності зовнішньої форми справляють враження відстороненого повідомлення інформації та реалізації об'єктивної раціональної оцінки, позбавленої суб'єктивного впливу адресанта: **die Fair-play-Mentalität** – *схильність до чесної гри*. «Das, so Bard, würde der Rolle der «Vereinigten Staaten als große humanitäre Nation und der Fair-play-Mentalität unseres Volkes» entsprechen. – «Це, стверджує Бард, відповідає полі Сполучених Штатів як величній гуманній нації та схильності наших громадян до чесної гри» [9].

2. Перший компонент – дієслово. Семантично-прагматичний зміст таких композит визначається: а) оцінним компонентом значенням дієслова, який відображає різного роду враження та асоціації, викликані зв'язаним денотатом, або ж оцінкою денотата мовцем, яка формується під впливом позамовного контексту: а) **die Abzockpolitik** – *політика здирицтва*; б) узуальною оцінністю іменника, головного компонента композити: **das Sparchaos** – *хаотична економія*, **die Abbauorgie** – *оргія звільнень*; в) інтеракцією значень обох компонентів складного слова, які поза даним утворенням мають нейтральну оцінність, однак у складі композити розвивають оцінність пейоративного або мейоративного характеру: **der Sparkommissar** – *контролер ощадливості*, **der Blähredner** – *пустодзвін*.

3. Перший компонент – якісний прикметник. Якісні прикметники відіграють особливу роль серед засобів вираження оцінки, оскільки саме якість є головною змістовою аксіологічною категорією [3, с. 98; 7]. Ядро аксіологічної ад'єктивної лексики складають прикметники зі значенням суб'єктивної оцінки. Ці слова констатують наявність у об'єкта певних якостей, які здатні викликати відповідні відчуття або гаму відчуттів: *niedlich, scheußlich* та ін. Їм не можна приписати яке-небудь значення, якщо виключити присутність людини, її смаків, інтересів [4, с. 156].

З іншого боку значення оцінки можуть виражати і ті прикметники, які вказують на ознаки, які не є безпосередніми атрибутами об'єкта. Оцінна семантика таких ад'єктивних лексем обумовлена лише включенням предмета в практичну діяльність людини, а оцінка, яку вони виражають має прааксіологічну природу. Подібні прикметники називають ознаки неоднакові у кількісному відношенні і мають назву «якісно-оцінні», оскільки саме їм властива оцінна функція [5, с. 120]: **echtdemokratisch** – *дійсно демократичний*, **die Nettolüge** – *брехня чистої води*, **die Eilentscheidung / das Eilgesetz** – *рішення / закон наивидкуру*.

Рідше вживаються усічені основи-контрактури: **Ökobürokratie, Ökopopulismus** (незважаючи на позитивну оцінність усіченої основи сумарне оцінне значення композити зміщене до негативного полюсу у зв'язку з домінуванням пейоративного компонента значення іменників *Bürokratie, Populismus*) – *екологічна бюрократія, екологічний популізм*. Іншими популярними на сьогоднішній день контрактурами у складі німецьких складних іменників можна назвати «Bio-» (biologisch), «Polit-» (politisch), «Ethno-» (ethnisch): **Politdiktatur** – *політична диктатура*, **Bioangriff / Bioattacke / Bioanschlag** – *атака біологічною зброєю*, **der Ethnoseparatismus** – *етносепаратизм*, **die Ethnowaffe** – *етнічна зброя*.

Серед складних слів з оцінним компонентом варто окремо виділити компресиви – складні слова, утворені за допомогою компресії словосполучень та речень в результаті синтаксичного зміщення без зміни їх компонентного складу, які формально зберігають статус слова і містять у своїй семантичній структурі цілу ситуацію або її частину.

Більшість подібних композит є індивідуальними авторськими утвореннями і використовується для надання мові новизни та образності. Відносна свобода вибору компонентів при створенні компресива цілком відповідає одному з основних постулатів сучасної стилістики про вибір засобів мови відповідно до комунікативних цілей автора повідомлення. Займаючи проміжне становище між кореневим словом і словосполученням, складна лексична одиниця стає носієм багатогранного лексико – стилістичного навантаження. В основі способів породження контекстуальних значень лежать як системні, так і мовні чинники. Серед системно-мовних чинників релевантними виявляються лексичні значення складових компонентів композити. Стилістичну значимість формують у багатьох випадках денотативні та сигніфікативні значення, перші – за рахунок комбінаторики компонентів, другі – за рахунок обігрування смислів.

Важливим системним фактором є також словотвірна модель. В деяких випадках вона допомагає розшифрувати обране значення створеної словотвірної конструкції. Прагматистичні функції компресивних композит, серед яких варто виділити атрактивно – апеллятивну, аксіологічну та евфемістичну, реалізуються через оцінку об'єкта або ситуації, детерміновану композитом.

Sich-versichern-lassen-süchtige: «*Das Schmuddelimage der Strohmannfirmen und Trusts, die früher viel Staub aufgewirbelten, indem sie eine Null ins dicke Geld umsetzten und sich rechtzeitig aus dem Staube machen konnten, verblasst im Vergleich zu Sich-versichern-lassen-süchtigen, die in der letzten Zeit immer wieder von sich hören lassen*». – «Сумнівна слава нацимів свого часу фіктивних фірм і трастів, що вміли буквально з нічого зробити шалені гроші й вчасно накрити п'ятами, тьмяніє перед любителями застрахуватися, які останнім часом коли-не-коли дають про себе знати.»

Компресив **Sich-versichern-lassen-süchtige** є у цьому контексті центральною назвою-окалізацією, що вводить нове поняття для позначення осіб, які отримують від страхових фірм надприбутки, провокуючи страхові випадки, тобто, метафора має негативну експліцитно виражену оцінку даної групи людей.

Дуже поширеним, зокрема і в публіцистичному дискурсі, на сьогоднішній день є утворення та метафоричне вживання так званих «Weicheiwörter», які завжди дають пейоративну оцінку характеру / поведінці / діям певної особи, які в аксіологічній системі координат адресанта є нерішучими / слабкими / занадто толерантними, а тому викликають осуд та зневагу: **der Allestolerier** – всетерпимий, **der Schattenlieger** – той, хто відсиджується за шпалерами, **der In-Fahrtrichtung-Sitzer** – той, що пливе за течією, **der Reformkostesser** – той хто живе з реформ, **der Ozonlochpaniker** – той, хто панікує через озонові діри.

Враховуючи опрацьований фактологічний матеріал, можна зробити висновок, що оцінність неологічних композит у німецькомовному публіцистичному дискурсі формується під впливом аксіологічно маркованих сем у компонентній структурі значення окремих складових компонентів та часто підсилюється завдяки незвичності зовнішньої форми таких лексем.

Подальші перспективи дослідження, на нашу думку, полягають в аналізі аксіологічного потенціалу інших словотвірних моделей лексичних інновацій у німецькомовній публіцистиці.

Література:

1. Абросимова Л. С. Деривационные механизмы как языковое отражение основных когнитивных процессов языковой личности: к постановке проблемы / Л. С. Абросимова // Вестник Пятигорского государственного лингвистического университета. – 2009. – № 4. – С. 125–129.
2. Земская Е. А. Цитация и виды её трансформации в заголовках современных газет / Е. А. Земская // Поэтика. Стилистика. Язык и культура. Памяти Т. Г. Винокур. – М., 1996. – С. 22–124
3. Колесов В. В. Древняя Русь: наследие в слове. Мир человека / В. В. Колесов. – СПб.: Филологический факультет Санкт-Петербургского государственного университета, 2000. – 326 с.
4. Ноуэлл-Смит П. Х. Логика прилагательных / П. Х. Ноуэлл-Смит // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1985. – Вып. 16. – С. 155 – 182
5. Сергеева Л. А. Оценочное значение и категоризация оценочной семантики: опыт интерпретационного анализа: дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.19 / Лариса Александровна Сергеева. – Уфа, 2004. – 290 с.
6. Фанян Н. Ю. Аргументация как лингвопрагматическая структура: автореф. дис. ... д-ра филол. наук: спец. 10. 02. 19 «Теория языка» / Н. Ю. Фанян. – Краснодар, Кубан. гос. ун-т., 2000. – 49 с.
7. Шрам А. Н. Развитие оценочных значений у некоторых разрядов качественных прилагательных / А. Н. Шрам // Семантика русского языка в диахронии. – М., 1992. – С. 132 – 142.

Список джерел ілюстративного матеріалу

Der Tagesspiegel. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tagesspiegel.de>
 Spiegel Online. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.spiegel.de>

УДК 811.131.1:37.014.53]:81`276

А. О. Москаленко,

Київський університет імені Б. Грінченка, м. Київ

ЖАРГОНІЗМИ В ПУБЛІЦИСТИЦІ ЯК ПРОЯВ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ ІТАЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті розглядається процес демократизації сучасної італійської мови та її вплив на формування нових лексичних одиниць, аналізується входження нестандартної лексики до розмовної мови. Проведено кількісно-якісний аналіз входження жаргону і зв'язок з процесом демократизації.

Ключові слова: демократизація, сучасна італійська мова, лібералізація мови, жаргонізми, ЗМІ.

JARGON IN PUBLICISTICS AS A REPRESENTATION OF DEMOCRATIZATION IN MODERN ITALIAN LANGUAGE

The article examines both the process of modern Italian language democratization and its influence on the formation of new lexical items, analyzes entry of nonstandard vocabulary into spoken Italian language. Quantitative and qualitative analysis is used to analyze jargon and its correlation with the process of democratization. The entry of jargon is analyzed as exemplified in the material of Italian-language publications in 2012–2015 years. The jargon is divided into the certain categories by sphere of application (youthspeak, computerspeak, journalese, mobspeak, student jargon and others). The characteristics of youthspeak are identified and classified according to the duration of their usage on temporal and permanent. The process of democratization is treated as the development of Italian language system.

Key words: democratization, modern Italian, language liberalization, jargon, mass media.

ЖАРГОНИЗМЫ В ПУБЛИЦИСТИКЕ КАК ПРОЯВЛЕНИЕ ДЕМОКРАТИЗАЦИИ СОВРЕМЕННОГО ИТАЛЬЯНСКОГО ЯЗЫКА

Статья рассматривает процесс демократизации современного итальянского языка и его влияние на формирование новых лексических единиц, анализирует вхождение нестандартной лексики в разговорную речь. Проведено количественно-качественный анализ вхождения жаргона и связь с процессом демократизации.

Ключевые слова: демократизация, современный итальянский язык, либерализация языка, жаргон, СМИ.

У сучасному суспільстві, що тяжіє до постійного розвитку, ставлення до мовної норми є динамічним. У своїх дослідженнях Ю. А. Шталтовна зазначає, що «екстралінгвальність у збагаченні вокабулярного складу є відображенням потреби номінувати нові, актуальні, концепти кожного часового або культурного періоду певної нації, і сумарний перелік новотворів певної доби існування людства виокремлює картину світу носіїв мови» [5, с. 29]. Під впливом науково-технічного прогресу в усіх сферах життя змінюється також лексичний склад італійської мови, яка насичується різнотипними нестандартними елементами: неологізмами, сленгом, жаргоном, запозиченнями, які доповнюють та подекуди замінюють певні стилістично-нейтральні норми мовної системи. Ці елементи з'являються у мові все частіше не лише у розмовній формі, демократизацію мовної норми можна простежити у публіцистичній літературі, що орієнтована на сучасного читача.

Об'єктом нашого дослідження є стилістичний шар ненормованої лексики сучасної розмовної італійської мови. Предметом нашого дослідження є вивчення та аналіз жаргонізмів як прояв процесів демократизації сучасної італійської мови. **Метою** нашої розвідки є аналіз розвитку жаргону італійської мови в публікаціях 2012-2015 року. Отже, **завданнями** нашого дослідження є:

- дослідити процес демократизації на формування жаргонної лексики в сучасній італійській мові на матеріалі італійськомовних публікацій 2012-2015 років;

- проаналізувати процес входу жаргонізмів у сучасну італійську мовну систему як вияв її демократизації;

За визначенням «Словника української мови», демократизація – це запровадження демократичних принципів, перебудова держави чи організації на демократичних основах [9, o.s.]. Виходячи з цього, припускаємо, що демократизація мови – це запровадження демократичних принципів у мовному середовищі, перебудова мовної системи на демократичних основах.

За визначенням «Словника іншомовних термінів», демократизація – це утвердження принципів демократії, встановлення демократичного ладу, проведення демократичних заходів [8, o.s.]. На сьогоднішній день ці засади з'являються також в освіті, навчанні, культурі та мові. Із запропонованого твердження випливає, що демократизація мови – це визнання народу права бути джерелом творення мовних одиниць. Це право полягає і у визначенні стилю, тобто характеру в мові, в залежності від контексту та змісту, нормативності і лексикографічних одиниць та розширення меж між функціональними підсистемами.

Одна з головних ознак літературної мови – це її нормованість. Демократизація, в свою чергу, має на меті цю норму змінити та розширити, тобто додати елементи, які раніше до неї не входили, зробити її більш ліберальною, саме тому її розглядаємо як розвиток мовної системи в цілому. На думку О. О. Тараненко, до процесів демократизації літературної мови слід віднести розширення кола її носіїв і суспільного використання, меншу ригористичність її канонів унаслідок обмеження «редакторського» втручання на користь ширшим можливостям для мовного самовираження особистості та зменшення стильової відстані між усно-розмовною і книжно-писемною сферами її функціонування [4, с. 33]. Тож демократизація мовної норми проявляється також у розширенні різних стильових та стилістичних меж у мовному середовищі та збільшенні можливості вживання лексичних одиниць.

Італійська мова є досить демократизованою, оновленою, інтернаціоналізованою та динамізованою мовою в порівнянні з іншими сучасними романськими мовами. Не дивлячись на те, що деякі мовознавці відстоюють чистоту мови, все ж, визнаючи сучасний прогрес, на думку В. Г. Костомарова, «в цілому літературно-мовна норма стає менш визначеною і обов'язковою; літературний стандарт стає менш стандартним» [2, с. 5], тож ми можемо вважати сучасну італійську мову не вульгаризованою, а лібералізованою.

За О. О. Тараненко, сучасний мовний портрет має ознаки масового насичення тексту зниженими й субстандартними одиницями як вияв мовної розкутості й бравади із залученням стилістично знижених мовних одиниць. [4, с. 37]. Отже, ми можемо припустити, що текст, насичений нестандартними елементами, використовує різні регістри розмовної мови, стилістично забарвлений та виконує експресивну функцію.

Такі субстандартизовані одиниці є загальнозрозумілими для носіїв італійської мови під час неформального спілкування. Провівши аналіз стилістично-зниженої, жаргонної лексики, сленгу, професіоналізмів, регіоналізмів, діалектизмів, що характеризуються універсальністю та великою варіативністю виражальних засобів у публікаціях 2015 року газет «La Repubblica», «Corriere della Sera», «Il Sole», «24 Ore», «Il Messaggero», «Il Mattino», «Il Gazzettino», «Il Giornale», розуміємо, що активізація демократизації літературної італійської мови відбувається здебільшого завдяки збільшенню вживання:

- **регіоналізмів**: **gnocco** – Gli **gnocchi** alla romana e i segreti della crosticina; **risotto** – Il **risotto** è uno dei primi piatti che preferisco nei mesi invernali...; **pesto** – Preparato il primo **pesto** con il basilico dell'orto sottomarino; **gondola** – Venezia, Babbo Natale arriva in **gondola** sul Canal Grande...;

- **діалектизмів**: **nel contempo** – E **nel contempo** investe denaro per un apparato burocratico...; **mondina** – Se la ricordano ancora negli States la gigantografia della Mangano nell'affascinante versione **mondina**; **in soldoni** – In **soldoni**, un bimbo nato in affitto è un bimbo sottoposto a stress;

- жаргону: **sballo** – Salone di Ginevra, modelle da **sballo**: più ammirate delle supercar; **secchione** – Caos bonus maturità salvi solo i **secchioni**; **googlare** – Affetti da autismo informatico, ostaggi di tecnologie che usiamo solo passivamente, abituati a delegare ogni funzione agli smartphone e pronti a **googlare** qualunque cosa o persona da ricordare;

- **сленгу**: **capiscione** – L'opera che il «**capiscione**» ha fatto quest'anno è stata veramente degna di nota; **forte** – «**Forte**, no?»; **sfigato** – Paolo all'immagine di uomo manager efficientissimo preferisce quella di semplice **sfigato** con straccio in mano che asciuga la pipì del cane; **a sbafò** – Vacanze a **sbafò** col figlio neonato, coppia truffava alberghi.

Демократизація літературної мови помітна, найяскравіше, у ЗМІ, адже журналісти працюють з живою мовою, тому мають добре оперувати словом. Чим більший вокабулярний запас журналістів, тим влучніше вони зможуть донести інформацію людям. Слово – інструмент привертання уваги. Саме тому мова ЗМІ стала більш вільною та розкутою. У ній часто можна побачити використання розмовної мови: жаргонізмів, сленгу, іноді, навіть, вульгаризмів чи ненормативної лексики.

Як зазначає І. С. Грицай, для підсилення уваги читача використовуються інші методи і прийоми – «стилістично різноманітні лексичні одиниці як, наприклад, неологізми, іншомовні слова, засоби виразності, емоційна й експресивна лексика, для того щоб привернути увагу читачів і утримати інтерес» [1, с. 39]. З цієї ж метою часто вживається інверсія та мовні кліше для першочерго-

вого сприймання найважливіших тез чи слів. Не зважаючи на те, що мова ЗМІ переважно літературна та офіційна і вживання повного комплексу граматичних структур залишається важливим, деякі відмінності, а точніше «спрощення» залишаються поміченими. Через певне емоційне навантаження або для економії часу та місця, допускається пропускання артиклів та допоміжних дієслів.

ЗМІ мають велику аудиторію впливу, саме тому демократизовану мову найкраще досліджувати саме тут. Так як вживаний дискурс балансує на межі формального та неформального, журналісти мають змогу передавати важливу суспільну та офіційну інформацію, вживаючи такі мовні засоби, які максимально наближать її до народу. Щодо лексичного наповнення, зустрічаються тут і різножанрові терміни (політичні, юридичні, спортивні), професіоналізми поруч з елементами ділового мовлення. Їхня ціль – подати новину так, щоб її сприймали звичайні громадяни, а спосіб її досягнення – мова. Мова ЗМІ стає засобом здійснення соціальної влади, засобом формування світогляду та світосприйняття адресатів [3, с. 66]. За цим мовленням можливо простежити динаміку розвитку сучасної мови та суспільства в цілому, тому що через свою популярність ЗМІ розглядають як сферу мовленнєвої діяльності.

Маючи широку сферу впливу, мова ЗМІ впливає на певні тенденції у мовленнєвій діяльності, мовний смак у її носіїв та поширення конкретних мовних засобів, переважно у повсякденному мовленні. За Костомаровим В. Г., мовний смак – це «ідеал використання мови, який змінюється відповідно до характеру епохи» [2, с. 32]. Сьогоднішній ідеал пов'язаний із демократизацією мови як розширенням і оновленням літературної норми.

Італійці спілкуються між собою в народі здебільшого за допомогою діалектів, використовуючи лексику зниженого регістру поруч із літературною мовою. Ці мовні вживання з часом лише збільшуються і набувають особливої популярності сьогодні. Їх використовують для вираження симпатії, дружніх стосунків, для надання ситуації більшої експресивності, для підкреслення комічного ефекту. Ці слова мають багато відмінностей за сферою вживання (у молодіжних групах, регіональні відмінності), але більшою чи меншою мірою використовуються по всій Італії. Звичайно ж, цю сучасну тенденцію не залишили поза увагою журналісти, адже їхнє завдання – використовувати слово максимально влучно та доцільно.

З появою мережі Інтернет демократизація мови набула нових рис. Спочатку слова, пов'язані з комп'ютерною термінологією мали статус неологізмів, але сьогодні їх знають усі, отже вони загальноновживані. Як зазначає Ю. А. Шталтовна, «у світі інформатизації культури, яка вже не є централізованою, коли новини приходять в комунітіз користувачів у вигляді фотографій і відео з місця, і про будь-яку аварію чи нещасний випадок стає відомо миттєво і вже не існує способів її замовчати чи адаптувати, регіоналізм потроху виштовхує централізацію із мовленнєвих стандартів, провокуючи вибухи нових номінацій і способів її вираження» [6, с. 112]. У мові з'явилася велика кількість запозичень, здебільшого з англійської мови, що відповідають розвитку технологій та дозволяють італійцям «іти в ногу з часом» (*e-mail, blog, google, mouse*). Разом простежується поява ще одного виду жаргонізмів – *gergo informatico*, що пов'язаний безпосередньо з наукою інформатикою та створений для роботи в ІТ-сфері (*googlare, formattare*).

У мові Інтернет можна чітко простежити неформальний стиль та ступінь його вживання, що належить переважно молоді, яка весь час «сидить» в Інтернеті та спілкується там. Мова такого спілкування відрізняється від офіційної, адже тут розмова відбувається між друзями, знайомими, товаришами, і, звичайно ж, неформально. Також тут можна знайти усі види мас-медіа, бо комп'ютер з підключенням до Інтернет стоїть на чолі новітніх технологій.

Лібералізацію мови можливо помітити завдяки факту входження жаргонної лексики в загальну мову, що позначає її розвиток. Жаргони поділяються на певні види: молодіжний, комп'ютерний, тюремний, медичний, студентський, журналістський та інші. Вони помітні у мові завдяки, зокрема, утворенням нових слів та певним суфіксам. Активно відбувається демократизація італійської мови, також, за рахунок дискурсивного входження мови молоді в мовну систему, яка використовує емотивно забарвлену лексику та мовні одиниці зі зниженим мовним регістром.

Жаргонізми використовуються у розмовному стилі мови в усній (неофіційні розмови) та письмовій формах (смс-листування, мова Інтернет-комунікацій). Щодо мовних особливостей, ця категорія включає в себе лексичні та фразеологічні особливості, а також фонетичні та синтаксичні в меншій мірі. Основні елементи жаргонної лексики широконовживані та загальнозрозумілі. Саме слово «жаргон» походить, можливо, від старофранцузького *jargon*, що означає «тріль птахів» (*il gorgheggiare degli uccelli*) на позначення штучної мови з багатьох деформованих та семантично змінених слів. Вона використовувалася раніше у певних соціальних групах для того, щоб сторонні не розуміли сенсу.

Нові слова утворюються, зокрема завдяки наступним паттернам:

– Усічення: *para* 'paranoia', *raga* 'ragazzi', *tele, prof, fidanzata, tranquillo*;

– Зміна слова: *appusto* 'a posto', *figiata* 'figata';

– Додавання суфіксу *-oso*: *palloso, sballosa, cagoso*;

– Вербальні форми на *-arsela*: *buttarsela, chiaccherarsela, pipparsela, tirarsela*;

– Фігуральне вживання: *cesso, cozza, scorfano* 'ragazza brutta', *braccino* 'tirchio', *gasarsi* 'darsi delle arie', *spararsi un disco/ una sigaretta* 'ascoltare un disco/ fumare una sigaretta', *comomillati* 'calmati' [16, o.s.].

Серед характеристик жаргону виділяють вживання застарілих форм (*forme arcaiche*): *arto* (*dal Greco A'rtos*) 'pane' та запозичення з інших мов: з німецької *fieri* 'quattro' (*vier*); *fraula* 'donna' (*Fraulein*); *spillare* 'giocare' (*spielen*); з арабської: *zarafo* 'complice', *gaffa* 'guardia', *zaffi/zaffrani* 'sbirri'; з мови циган: *slenza* 'acqua' [16, o.s.].

Для жаргонної лексики характерним є вживання певних суфіксів, що і позначають їх у тексті:

о *-oso*: *le fangose* 'le scarpe', *la calcosa* 'la strada', *la buiosa* 'la prigione', *la verdosa* 'erba';

о *-engo*: *fratengo* 'buono', *berlengo* 'tavolo';

о *-aldo*: *rufaldo* 'ladro', *rimaldo* 'vecchio';

о *-ardo*: *bernarda* 'notte', *scanfardo* 'scodelle';

о *-one*: *birbone, barone* 'vagabondo';

о десуфіксація з різними формами зміни слова: *pula* 'polizia', *caramba* 'carabinieri', *morfa* 'morfina' [16, o.s.].

Мова молоді – це змішаний спосіб спілкування, що включає в себе велику кількість різнозабарвлених елементів мови, здебільшого тяжіє до перебільшення. Вживання молодіжного жаргону обмежене певною віковою групою людей, в основному це підлітки, яких пов'язують спільні інтереси. Молодь вживає жаргон для зручності, швидкої передачі інформації, відображення зневаги чи прихильності. Такі елементи мови спрямовані під час комунікації на реципієнта, що їх розуміє або не розуміє і має або об'єднуючу функцію, або є інструментом відчуження індивіда, що не підтримує комунікацію даної групи.

Молодіжний жаргон (*il gergo giovanile*) потужно використовується у рекламі, у споживачській сфері. Він розрахований на те, щоб привернути увагу молоді до тих чи інших товарів, на яких впливає вживання неформальної мови. Написи на товарах, взяті з молодіжних фільмів чи популярних книжок, що читають підлітки і дорослі, утворюють їхній типовий розмовний стиль.

За тривалістю вживання цих слів, їх можна розділити на 2 групи: **темпоральні** та **ті, що набувають перманентності**. Перші можуть «прожити» декілька років, бо їх вживає молодь одного покоління. Окрім того, в Італії одного молодіжного жаргону для всіх не існує. Вони поділяються територіально та відмінні у різних містах. Це пояснюється їх переважним використанням серед молоді та короткою тривалістю, адже дана лексика змінюється дуже швидко. Їх використовуює молодь для самоствердження та «відокремлення» від світу дорослих, проте вони також використовуються у публіцистиці, іноді з поясненнями.

Темпоральні субстандартні одиниці римського жаргону класифікуємо як **вербальні** (*svarionare* – *Non c'è più il mio compagno di banco con cui svarionare pesante*; *chiudersi* – *Mi sono chiuso troppo con questa canzone*; *fomentarsi* – *Ho visto troppi amici fomentarsi e parlare di «effetto Zeman» ...*; *quotare* – *Padoan: la rete delle Ferrovie resterà pubblica, quotare la holding è il modello più efficiente*) [11, o.s.] та **номінативні** вирази (*accollo* – *Sono persone che vogliono coinvolgerti in cose serie come nelle più assurde, e ti mettono addosso un impegno, un «accollo»*; *sclero* – *Indurimento e perdita di elasticità: questo è lo «sclero», e la metafora è subito chiara*; *devasto* – *Non puoi capire che devasto a Capodanno!*) [10, o.s.].

До другої групи **перманентно активних одиниць субстандартного режіму** відносимо наступні проаналізовані лексичні одиниці [12, o.s.], які частково входять до розмовного стандарту:

вербальні: *sgamare* – *Oltretutto non sarà così facile «sgamare» un fotoritocco*; *sputtanare* – *Non si può sputtanare un partito che si batte per dei valori solo per l'errore di un singolo*; *cazzeggiare* – *non è che stiamo a cazzeggiare tutto il tempo*; *incartarsi* – *Il premier teme di incartarsi*;

номінативні: *figo* – *Beh, fu praticamente l'unico pezzo che mi dedicarono in tutta la campagna, usa una mia battuta su Morgan (che per me è un figo)*; *figata* – *Ce lo preparate voi un progetto gratuito sul turismo? Sarebbe una figata bestiale*;

надфразові єдності: *fuori di coccia* – *Guardi che oggi la gente, come si dice dalle mie parti, «sta fuori di coccia»*; *andare in paranoia* – *Questi sono i campi di lavoro da rendere fertili nei prossimi anni senza andare in paranoia per una cattiva annata*;

ад'єктивні: *da sballo* – *Turisti da record e notti da sballo ma il Salento adesso ha paura*; *scafato* – *Sartori, giornalista e intellettuale scafato e intelligente, non può far finta di non capire!*; *sfigato* – *L'avvocato più «sfigato» sul divano dello psicoterapeuta*.

До другої групи також відносять прикметників із суфіксом *-oso*, що є типовим для молодіжного жаргону: *palloso* – *Caro Beppe, che ti devo dire: per me Sorrentino è «palloso»*; *pizzoso* – *Sarà pure una storia vera, ma è pizzoso come pochi il secondo film della regista*; *incazzoso* – *Applausi a scena aperta per i Condòmini cialtroni riottosi e inconcludenti interpretati da un super, in tutti sensi, Adriano Martinez, un fantastico incazzoso Sergio Ciccolella* [16, o.s.].

Інший вид жаргону – студентський (*il gergo studentesco*). Ним користується переважно молодь, що отримує знання у навчальних закладах. Кожного дня вони оперують певною кількістю термінів, вживаючи багато з них у фігуральному значенні або у скороченому вигляді. У цій групі постійно з'являються нові лексичні одиниці для відображення змін у повсякденному житті суспільства. Проаналізувавши публіцистичну літературу, ми помітили такі вирази, що включають студентський жаргон: *bocciatura* – *La depressione che investe uno studente universitario afflitto da una bocciatura ingiusta vale 10 mila euro*; *marinare la scuola* – *Per dirne una, marinare la scuola potrebbe diventare molto più difficile ...*; *secchione* – *E' così che si riconosce un vero secchione*; *andare sotto* – *E sul Passante nord il Pd rischia di andare sotto*.

Зважаючи на територіальну відмінність як лексики в цілому, так і жаргонів, у різних частинах Італії вираз «прогулювати школу» звучить з певними відмінностями. У словосполученні *saltare la scuola* різняться дієслова: *marinare, bigiare, fare sega, bruciare, fare filone, ballarsela, fare vento, salare, fare chiodo, tagliare, fare vela, forcare, fare forca, scavallare, fare salasso, bucare, caliare, fare chiodo, fare fughino* [11, o.s.].

Злочинний жаргон (*il gergo dela malavita*) – це колись мова шахраїв, шарлатанів, жебраків, а сьогодні – мова італійської мафії, яка була адаптована до італійської мовної системи з певною метою – забезпечити конфіденційність комунікації секретних організацій за допомогою метафоричних виразів. Зараз дана лексика частково входить і до інших сфер на позначення понять, не пов'язаних із злочинним світом: *sbobba* – *Scuola, se la «sbobba» fa paura*; *colleggio* – *Il tribunale, ha detto uno dei membri del colleggio d'accusa ...*; *cantare* – *Caparezza, un meridionale come tutti noi presenti, ha avuto semplicemente il coraggio di cantare la verità che tutti noi conosciamo ...*; *sballo* – *Degrado, sballo e denunce: viaggio nell'ultimo rave milanese* [7, c. 597].

Комп'ютерний жаргон (*il gergo informatico*) є відносно недавнім, тому що розвинувся у другій половині минулого століття і є дуже популярним сьогодні серед усіх користувачів ІТ-технологій. Він є особливо вживаним серед підлітків, що використовують комп'ютерну техніку практично кожного дня. Джузеппе Лавенія виокремлює деякі жаргонізми, що набули популярності серед підлітків на підставі проведеного дослідження: *hacker, cliccare e crakkare*, і, перш за все, *scrollare* і *nickname* [15, o.s.].

Більшість спеціальної термінології у сфері інформатики та Інтернету мають англійське походження, тож серед цього виду жаргону простежуємо багато запозичень, які частково або повністю замінюють італійські терміни: *challenge, skippare* – *La registrazione è obbligatoria solo per la funzione Challenge, altrimenti è possibile skippare la schermata di registrazione*; *FAQ* – *Domande Frequenti sugli abbonamenti elettronici al Giornale (FAQ)*; *log in, link* – *Registrati a D Ricette (successivamente al log in comparirà in pagina il link per pubblicare la ricetta)*; *proxy* – *L'associazione dei fondi comuni ricorda che «gli investitori istituzionali e i proxy advisor ritengono che non siano dimostrabili i benefici di stabilizzazione del controllo ...* [14, o.s.].

До групи професійних жаргонів відноситься юридичний жаргон (*il gergo giuridico o «avvocatese»*) для нетипового позначення дискурсу законодавства та певних юридичних текстів. Цей жаргон може використовуватися не лише під час неофіційної юридичної розмови, а також у офіційній мові, наприклад, професійні скорочення та аббревіатури (*AA.DD* – *arresti domiciliari*, *C.P.C.* – *Codice di procedura civile*, *D.C.* – *Decreto di citazione*) [13, o.s.]. У сучасних публіцистичних статтях простежуємо такі приклади юридичної жаргонної лексики: *abrogare* – *Ok al referendum per abrogare la legge Fornero sulle pensioni*; *ottemperare* – *... ottemperare con la massima sollecitudine alle disposizioni del testo unico delle leggi antiriciclaggio ...*; *laudemio* – *... salvo il pagamento da un laudemio di rinnovarsi ogni venticinque anni*.

Інший вид професійного жаргону – журналістський (*Il gergo giornalistico*). Журналісти у своїй роботі можуть використовувати жаргон різних соціальних груп для підвищення експресивності певної інформації. Окрім цього, у них існує свій власний жаргон, що має нейтральні відповідники: *bufala* – *Il titolo bufala del giornale del popolo ...*; *centropagina* – *La foto a centropagina mostra una bimba mentre le viene iniettato un vaccino*; *cinque W* – *Gli ingredienti base sono le cinque W del giornalismo anglosassone, il controllo delle fonti ...*; *freelance* – *Un giornalista freelance di nazionalità svedese è scomparso nella zona di confine tra la Turchia e la Siria* [17, o.s.].

Отже, демократизація італійської мови активно розвивається у сучасному суспільстві як один із процесів розвитку мовної системи в полі культурного простору. Мова сприймає усе більше нових стандартних реєстрів, лібералізується

та налаштовується на сучасне суспільство, яке і є її творцем. Таким чином, використання ненормованої лексики набуває поширення не лише в усній розмовній формі, але і в писемній, зокрема в мові ЗМІ. Сучасна жаргонна лексика широко використовується у публіцистичному жанрі і це являється найшвидшим відображенням змін мови – демократизацією, що спричинена бурхливим розвитком італійського суспільства.

Під перспективою подальшої роботи розуміємо дослідження процесів демократизації мови у ЗМІ через інші лексичні одиниці, а саме неологізми, запозичення та інші.

Література:

1. Грицай І. С. Мовні особливості сучасних засобів масової інформації / І. С. Грицай // Развитие гуманитарных наук. Проблемы и перспективы. – С. 38–40.
2. Костомаров В. Г. Языковой вкус эпохи: из наблюдений над языковой практикой масс-медиа. – М., 1994. – 54 с.
3. Сучасні аспекти дослідження мас-медійного дискурсу: експресія – вплив – маніпуляція / [Кудрявцева Л. О., Дяченко Л. П., Дорофіїв О. М. та інші] // Мовознавство. – 2005. – № 1. – С. 58–66
4. Тараненко О. О. Колоквіалізація, субстантивізація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови (з кінця 1980-х рр.) // Мовознавство. – 2002. – № 4–5. – 39 с.
5. Шталтовна Ю. А. Вплив демократизації на деривативні процеси в культурній сфері життя сучасної англійської мови / The Fifth European Conference on Languages, Literature and Linguistics. – «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH, Vienna, Austria, 2015 – С. 29–33.
6. Шталтовна Ю. А. Вплив технологізації на процеси словотворення у постмодерній парадигмі англомовної лінгвокультури. / Нова філологія. – 2013. – № 59. – С. 108–112.
7. Iensini, M. Le parole e il testo. Teoria e pratica della comunicazione linguistica. – Milano: Arnoldo Mondadori, 1995. – 640 pp.
8. Словник іншомовних термінів. – Режим доступу : <http://www.rozum.org.ua/index.php?a=term&d=18&t=11127>
9. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1970–1980. – Т. 2. – 239 с. – Режим доступу : http://ukrlit.org/slovyk/slovyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh/демократизация
10. «Bella rega'» – lezioni di gergo giovanile, parte 2/ Corriere italiano – <http://www.corriereitaliano.com/Rubriche/Scialla/2013-02-05/article-3170712/%0D%0ABella-rega%26rsquo%3B-%26ndash%3B-lezioni-di-gergo-giovanile,-parte-2/>
11. «Bella, rega'!» – lezioni di gergo giovanile/ Corriere italiano. – Режим доступу: <http://www.corriereitaliano.com/Rubriche/Scialla/2013-01-08/article-3152278/%0D%0A%26ldquo%3BBella,-rega%26rsquo%3B!%26rdquo%3B-%26ndash%3B-lezioni-di-gergo-giovanile/>
12. Giovani: una lingua «esagerata»/ Corriere della sera. – Режим доступу : <http://dizionari.corriere.it/dizionario-si-dice/G/giovani-una-lingua-esagerata.shtml>
13. Glossario dei termini giuridici. Studio legale Uliana (avvocato Valerio Uliana). – Режим доступу : <http://www.ulianavalerio.it/glossario-diritto.asp>
14. Glossario informatico. – Режим доступу : <http://www.whoopy.it/curiosita/glossario-informatico.php>
15. Il gergo della Rete contagia il linguaggio dei giovani/ La stampa. Tecnologia. – Режим доступу : <http://www.lastampa.it/2011/08/01/tecnologia/il-gergo-della-rete-contagia-il-linguaggio-dei-giovani-b6CJOK6gFB0jkzLXErthgJ/pagina.html>
16. Il gergo e le varietà giovanili. Italiano per la comunicazione. – 2011. – Режим доступу : <http://www.slideshare.net/B.Samu/gergo-e-variet-giovanili>
17. Museo del Giornalismo Italiano. – Режим доступу : <http://mgitaliano.altervista.org/pagina-969329.html>

УДК 811.161.2'367

С. В. Мясоедова,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків

СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НЕПРЯМИХ РЕКВЕСТИВІВ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ)

У статті проведений аналіз лексико-семантичних, а також прагматичних особливостей реквестивних висловлень сучасної української літературної мови. Встановлено, що реченням-реквестивам, як і кожному з інших семантико-прагматичних різновидів спонування, відповідає певний набір суб'єктивно-модальних значень. Доведено вплив прагматичних чинників на формування спонукального значення таких речень.

Ключові слова: непрямі реквестивні висловлення, прагматичні чинники, спонукальний контекст, компонентний склад.

SEMANTIC AND PRAGMATIC PECULIARITIES AS FACTORS OF THE INDIRECT REQUESTIVE UTTERANCES OF THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE

In the article the research of peculiarities of the lexical and semantic peculiarities as well as pragmatic factors of the indirect requestive utterances of the modern Ukrainian language has been made. The analysis has revealed that requestive sentences like any other semantic and pragmatic types of utterances with imperative meaning are made up dew to a particular combination of subjective and modal implications. One of the following modal meaning – possibility, willingness or necessity – are generally expressed in order to provide for distinction of different types of imperative meaning. Each of these meanings counteracts with the assessment of actions, processes and states thus influencing the type of illocution.

The impact of the pragmatic factors on forming an illocutive meaning of requestives has been studied. The understanding of the correlation between the modal meaning of an utterance and the communicative situation – the interlocutors and specific communicative conditions – causes the referring to the pragmatic analysis of indirect requestive utterances: interpreting a requestive with regard to the communicative situation facilitates to comprehensive and detailed description of the development of illocutive meaning of requestive utterances.

Key words: Indirect Requestive Utterances, pragmatic factors, illocutive context component composition.

СЕМАНТИЧНО-ПРАГМАТИЧЕСКИЕ ОСОБЛИВОСТИ РЕКВЕСТИВНЫХ ВЫСКАЗЫВАНИЙ СОВРЕМЕННОГО УКРАИНСКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА

В статье проведен анализ лексико-семантических, а также прагматических особенностей реквестивных высказываний современного украинского литературного языка. Установлено, что предложениям-реквестивам, как и другим семантико-прагматическим разновидностям побуждения, характерен определенный набор субъективно-модальных значений. Выявлено влияние прагматических факторов на формирование побудительного значения таких предложений.

Ключевые слова: косвенные реквестивные высказывания, прагматические факторы, побудительный контекст, компонентный состав.

Важливою складовою сучасних лінгвістичних студій є звернення до аналізу семантико-прагматичних характеристик різних типів непрямих спонукальних висловлень. Інтерес дослідників до актомовленнєвого аспекту висловлення був підкріплений розвитком лінгвістичної думки у напрямку функціоналізму. Стало очевидним, що єдність різноаспектних мовних універсалій пояснюється не подібністю формальних засобів мови, її граматичних категорій і значень, а тотожністю мовної функції, тобто функціональною зумовленістю мовної структури. Цей погляд спричинив звернення до прагматики, актуальність якої довгий час не визнавалася у лінгвістиці. Прагматика виходить із презумпції функціональної зумовленості мовної форми, яка знаходить своє вираження в постулаті: формальні відмінності послугують розрізненню значень. Згаданому постулатові суперечить, на перший погляд, існування таких конструкцій, які, відрізняючись своєю формальною організацією, формують значення того самого типу. Функціональний підхід передбачає у таких випадках пошук істинних причин мовної синонімії, що дозволило б уточнити уявлення про форму мовних одиниць у зв'язку з їхніми функціями. До таких конструкцій, функціонування яких невмотивоване формальними ознаками їхньої структури, належать і непрямі реквестиви – спонукальні висловлення із значенням прохання, благаання, запрошення.

Виявленню чинників, завдяки яким реквестив відрізняється серед інших спонукальних висловлень і набуває певної ілюкувативної сили, присвячено увагу в ряді праць з прагматики й функціональної лінгвістики (О. І. Беляєва, М. Ф. Косилова, О. В. Падучева, Г. Г. Почепцов, Ю. В. Сердечний). Так, М. Ф. Косилова, визначає вплив стосунків учасників імперативного спілкування (тобто мовця й адресата) та їхнього ставлення до дії на формування певних типів спонукального значення. Наприклад, якщо адресат підвладний мовцеві, то, залежно від бажання комунікантів відносно виконання/невиконання дії адресатом, висловлення здатне набувати значень наказу, настійної вимоги, дозволу (заборони), згоди (відмови). У випадку, коли учасники ситуації не залежать один від одного, з урахуванням ставлення мовця й адресата до виконання дії може мати місце заклик, прохання, згода, порада, припущення, попередження, переконання. За умов залежності мовця від волі адресата спонукальне висловлення може бути або проханням, або благаанням [3, с. 53]. Є. І. Беляєва, описуючи висловлення спонукальної модальності в термінах прагматики, наголошує на залежності інтерпретації директивів від таких ознак, як пріоритетність/непріоритетність позиції мовця, облігаторність/необлігаторність каузованої дії, бенефактивності дії для одного з комунікантів. Залежно від комбінації цих ознак висловлення може трактуватися або як прескредитив (наказ, приписання), або як суггестив (порада, пропозиція), або як реквестив (прохання, благаання) [1, с. 10–11]. У дослідженнях з цієї теми директивні висловлення описуються в певному прагматичному контексті, який складається з чотирьох основних елементів (мовець, слухач, час, місце) й багатьох додаткових (намір, бажання, права, обов'язки, соціальні ролі комунікантів і т. ін.). Проте системний аналіз непрямих реквестивних висловлень передбачає розв'язання низки питань. Першим із них є визначення спонукування як семантичної категорії, яка належить до кола модальних значень, що виражаються в реченнєвій структурі. У зв'язку з цим вихідним у дослідженні є положення про існування в структурі речення двох принципово різних компонентів: пропозитивного, зверненого до об'єктивної дійсності (диктум), і модального, пов'язаного із суб'єктом, який сприймає й осмислює певний фрагмент цієї дійсності. Таке розуміння смислової структури висловлення збігається за своєю суттю з розумінням модальності В. В. Виноградовим, який протиставляв модальність об'єктивну – як обов'язкову й таку, що виражається в реченні граматично (вона становить складову предикативності – граматичного значення речення), модальності суб'єктивної – як необов'язкової і специфічної за характером вираження. Протиставлення об'єктивної й суб'єктивної модальності розглядається як таке, що відображає різницю в засобах вираження модального значення: вони можуть бути або граматичними й суто реченнєвими, або неграматичними, передусім лексико-семантичними. Таке розуміння модального значення, у тому числі й спонукального, визначає шлях аналізу від його сутності як семантичної категорії до різноманітних засобів вираження в мові.

Отже, об'єкт дослідження цієї статті становлять непрямі реквестиви, тобто спонукальні висловлення сучасної української мови зі значенням прохання, що виражають спонукування поза формами наказового способу дієслова.

Мовленнєвий акт прохання являє собою спонукування слухача задовольнити потреби й бажання мовця, наприклад:

Я прошу і все село просить, щоб ти в нашому клубі виступив, поспівав трохи (А. М'ястківський).

Для ситуації прохання, як і для наказу або настійної вимоги характерна зацікавленість мовця у виконанні дії. Але ситуацію прохання відрізняє від згаданих те, що слухач не підвладний мовцеві, а тому, хоч і може перетворити ситуацію на іншу згідно із задумом мовця, однак не зобов'язаний цього робити; вибір – виконувати дію або ні – залишається за слухачем, наприклад:

[- Хіба просити можна вміть?

– А тож! От, к приміру, підійшов ти до двору, дивишся – чоловік чи там жінка роблять щось. Підійди ближче, скажи: «Господи помози в час добрий». Тобі неодмінно почнуть дякувати. Отоді й ліпи:» «Чи не знайшлося б у вас, тіточко (або дядечку), чогось перекусити?» (Гр. Тютюнник).

Висловлюючи прохання, мовець часто невпевнений, чи погодиться слухач діяти згідно з його планами, оскільки у виконанні дії зацікавлений саме мовець і в більшості випадків тільки мовець. Тому при зверненні до співрозмовника він обґрунтовує своє прохання, аргументує його доцільність, необхідність, вдається до оцінок, емоційно забарвлює своє висловлення, як, наприклад, у ситуації:

[Вони перейшли через плочу, коли якась жебрачка витягнула до них суху руку та стала лебедити слабим голосом:] – Ах, ласкаве панство! Я ще нині нічого не їла...я така голодна (Т. Бордуляк).

Мовець – стара жебрачка, яка знаходиться в безвихідному становищі й потребує грошової допомоги. Вона сподівається, що пани дадуть їй грошей або їжі й благає про допомогу, але невпевнена, що цю допомогу отримає, тому намагається розжальбити їх *(Я ще нині нічого не їла...я така голодна)* і цим спонукати до дії. Як бачимо, спонукування міститься в цьому висловленні імпліцитно: воно виводиться з висловлення, яке відображає нестандартну ситуацію, певне відхилення від норми, що й створює в слухачів мотив допомоги.

У висловленні:

Людоньки, чи не можна шматочок дитині узяти? (А. Дімаров) – мовець, вживаючи пестливе звертання «людоньки», зменшено «шматочок» і наголошуючи на меті як бажаному, позитивному наслідку (це для дитини), намагається викликати співчуття й прихильне ставлення співрозмовників, а відтак і спонукає виконати її прохання.

Характерним для ситуації прохання мотиваційним компонентом є докір співрозмовникові, а саме висловлення мовцем свого незадоволення поведінкою слухача, оцінка її як образливої, неввічливої, шкідливої, наприклад:

[Кайдашиха... собі одрізала тонкого полотна на три сорочки й зараз сховала сувій в скриню.]

– А мені, мамо, не одріжете тонкого полотна, хоч на одну сорочку на празники? – *[спитала Мотря, насилу здержуючи голос.]* (І. Нечуй-Левицький).

Донька знає, що в її матері є полотно на сорочки й хоче, щоб мати одрізала їй цього полотна. Але з діалогу ясно, що мати жаліє полотно, і це для доньки є образливим. Тому прохання висловлено з докором. Про докір свідчить також модальна частка *хоч*, через яку мовець виражає своє ставлення до спонукуваної дії як такої, що не обтяжить співрозмовника, не буде для нього складною.

Контекст, що містить спонукальне висловлення (далі – спонукальний контекст), може бути досить складним за своєю структурою й семантикою. Це доводить такий приклад:

Ти, Одарко, [скік-ки разів тобі було казано?] – той... курей у грядки не пускала б. [Того що, як не кажи, а шкоду роблять, та ще й немає. Скік-ки можна терпіть, га?] (Гр. Тютюнник).

Компонент «бажаність» наявний у висловленні *курей у грядки не пускала б* і надає висловленню значення прохання. Воно мотивується в супровідному висловленні вказівкою на причину: *Того що, як не кажи, а шкоду роблять, та ще й немає*. Несподіваним для прохання є в цьому спонукальному контексті вказівка на наслідність цього мовленнєвого акту, а також негативна емоційна оцінка поведінки слухача, яка межує із звинуваченням. Про це свідчить питання, які були б органічними скоріше для настійної вимоги ...*скік-ки разів тобі було казано? і Скік-ки можна терпіть, га?* Із цих питань стає зрозумілим, що Одарка не раз порушувала правила, встановлені чоловіком, що й пояснює його емоційний стан. Однак те, що звернення до жінки оформлене як опатив *Ти... курей у грядки не пускала б*, пом'якшує й дещо нейтралізує ці семантичні компоненти. Сполучання в одному спонукальному контексті різнорідних семантичних компонентів, може бути пояснено невідповідністю між обов'язком і бажанням: з одного боку, ситуація така, що мовець вправі вимагати від дружини відповідних дій; з іншого боку, сварка, лайка суперечить лагідному характеру мовця, йому легше попросити, ніж висувати вимогу. Але, сумніваючись, що йому вдасться досягти мети за допомогою прохання, мовець підсилює його емоційно забарвленим питанням: *Скік-ки можна терпіть, га?*

У наступному прикладі повідомлення про небажаний, негативний стан речей, який адресат може змінити на краще, також являє собою прохання до нього:

[До Джалапіти прийшли закохани:] «Нам немає місця, скрізь авто, будинки, вулиці». [Джалапіта глянув на них і не зміг їм відмовити. Він ліг на брук, і його тіло розійшлося деревами й кущами і всі авто мусили повернути назад і обминати новостворений парк] (Е. Андрієвська).

Прохання закоханих дати їм місце висловлюється ними через негативну оцінку існуючої ситуації – скаргу на те, що *«скрізь авто, будинки, вулиці»*. Про належність цього висловлення до класу прохань, а не настійних вимог свідчить те, що у Джалапіти був вибір – допомогти закоханим або відмовити *Джалапіта глянув на них і не зміг їм відмовити*. У ситуації настійної вимоги такого вибору, як правило, немає, оскільки відмова може спричинити небажані наслідки.

Семантична структура спонукань зі значенням прохання зумовлюється умовами вживання цих висловлень і містить компоненти «ірреальність», а саме «бажаність» і «можливість», а також «волюнтативність», наприклад:

[А що ж, приятелю? Хоть би мені годилось би про одно вже помисляти, да, може, тепер година щаслива, щоб її нам не занедбати –] чи не оддав би ти своїй Лесі за мого Петра? (П. Куліш);

Наявність семи «бажаність» у структурі прохання пояснюється специфікою цього різновиду спонукування: прохання являє собою саме бажання мовця щодо виконання дії. Так, у висловленні:

[В наших палестрах, гімназіях багато гарних юнаків. Але їх ще треба вчити. Вищої науки.] І ми хочемо, щоб це зробив ти (Ю. Мушкетик) – мовець, виражаючи бажання, щоб слухач (як відомо із змісту оповідання – Сократ) учив юнаків вищої науки, тим самим просить Сократа викладати в навчальних закладах.

Прохання може виражатися й через повідомлення про необхідність для мовця виконання дії, отже, й бажаність її:

– Хлопці, у кого комбайн гуляє? Своє змолотити треба.

[– Поїхали, тітко!] (Гр. Тютюнник).

Саме завдяки повідомленню *Своє змолотити треба* питальне висловлення сприймається як прохання.

Ту саму ситуацію спостерігаємо також і з компонентом «можливість». Висловлюючи прохання, людина оцінює дію, яку вона очікує від співрозмовника, як можливу, тому і просить його це зробити. Отже, модальне дієслово *могти* й вставне модальне слово *може* часто супроводжують висловлення із значенням прохання:

[– Хто ж буде младенця держати? ...]

– А як матушку попросить? Може б, вона... [Бо ми ж у такий світ забилися...] (Гр. Тютюнник).

Трапляється також висловлення-прохання, у яких значення можливості присутнє, хоча й не виражене експліцитно. Такі висловлення оформлені як питання, наприклад:

[З'ївши свою долю, Маркіян визирнув з-за каміня й запитав:] «Там на жаровні ні одного пиріжка більш не осталося?» (Гр. Тютюнник).

Своїм питанням про наявність пиріжка на жаровні мовець демонструє, що не наївся й бажає з'їсти ще один пиріжок. Крім того, він припускає можливість, що на жаровні ще є пиріжки. Тому його зацікавленість повинна бути розцінена присутніми як прохання дати пиріжок.

Прохання виражено також у висловленні

Чи ви мені простите, що я був... був дуже безцасний? (І. Нечуй-Левицький).

Специфічність цього прохання в тому, що мовець просить не про реальну фізичну дію, а про дію комунікативну: він просить вибачити його. Питання *Чи ви мені простите...* функціонує як загальноприйнята форма вибачення.

Оскільки прохання функціонує, як правило, в ситуації неофіційного мовленнєвого спілкування, в офіційному контексті (наприклад, прохання начальника до свого підлеглого), воно розцінюється як наказ, наприклад:

...Мара зрозумів, що йому передають керівництво. Він сів за столом посередині головувати й, не барячись, одразу ж викликав із довгого реєстра першу жертву...

– Ану, перекладіть нам, будь ласка, на українську мову із «Капіталу» Карла Маркса що-небудь (Б. Антоненко-Давидович).

Висловлення, адресоване колишньому підлеглому, може розцінюватися скоріше як прохання, а не як наказ, хоч ситуація спілкування й зберігає атрибути наказу (категорична інтонація, впевненість мовця у згоді адресата виконати спонукувану дію, реакція адресата):

Зоя. Гадаю, що ви залишитесь секретарем у нашому товаристві, поки я підшукаю собі іншого секретаря.

Селім робить поклін (В. Самійленко).

Оскільки Селім вже не підвладний Зої, то спонукування не звільняється з посади секретаря, доки начальниця знайде іншого працівника на його місце, є проханням.

Отже, значення прохання створюється сполученням сем «ірреальність», а саме сем «бажаність» і «можливість», а також «волюнтативність» і зумовлюється, з одного боку, зацікавленістю мовця у виконанні дії, а з другого, незалежним від мовця положенням слухача. Це й пояснює значущість мотиваційних коментарів і роз'яснень. Вимовляються такі висловлення, як правило, із прохальною або навіть благальною інтонацією.

Семантика запрошення подібна до семантики прохання: мовець зацікавлений у виконанні дії, але він не впевнений, чи погодиться слухач діяти згідно з його планами: у цих ситуаціях слухач не підвладний мовцеві, хоч мовець і почуває себе господарем ситуації. Тому компонентний склад спонукань-запрошень подібний до компонентного складу спонукань-прохань і містить компоненти «ірреальність», «волюнтативність», «бажаність» і «можливість»:

На десяту запрошую до кабінету вашого голови, хочу з вами порадитись (О. Підсуха);

Просимо, просимо, пане добродію! (П. Куліш).

Однак різниця між запрошенням і проханням існує. А. Вежицька визначає її так: «Якщо я запрошую тебе зробити щось, я насправді не говорю, що я хочу, щоб ти це зробив... Моє бажання є умовним: я не обов'язково буду засмучений або розсерджений, якщо ти цього не зробиш. Людина, що просить, більш зацікавлена, більш дбайлива, ніж людина, що запрошує; крім того, людина, що просить, подає дію як вигідну для неї самої, у той час як людина, що запрошує, подає дію як вигідну для адресата» [2, 82]:

Тут спекотно, прошу в карету (О. Коломієць);

Можє, зайдємо до мене, перепочинєте. Я тут поруч живу (О. Коломієць).

Ще одним чинником, що відрізняє запрошення від прохання, є те, що прохання, як правило, стосується виконання дії адресатом, запрошення ж стосується сумісної дії. Підтвердження цього знаходимо в прикладах:

Можє би ти пішов зі мною на вечерю? (О. Московей);

Можє б, ти трошки пішов зо мною у танець? (М. Коцюбинський);

То як, Харитоне Дем'яновичу, поїдеш з нами? (Гр. Тютюнник).

Крім того, запрошення стосується певних сфер людської діяльності: запросити можна в гості, на вечерю, на танець і т. ін. До наведених вище прикладів додамо:

Дорогі діти і внучки мої брильянтові! Кляняється вам низенько ваша мати і баба та жде вас у гості хоч на днину, якщо вже не можна вирватись надовше (Гр. Тютюнник);

– *Прошу до хати!*

[– *Дякуємо!*] (А. Любченко);

[*Він питав мене, чому я не ходжу в міський парк.*]

– *Так що, [– сказав він, –] мені дуже хотілося б пройтись із такою красунею по парку... біля бюсту Карла Маркса, пропустим.*

[*Я сказала, що взагалі рідко виходжу з дому*] (М. Хвильовий).

Таким чином, семантична структура спонукань-запрошень містить ті самі компоненти, що й семантична структура спонукань-прохань («ірреальність», а саме «бажаність» і «можливість»), але від прохань запрошення відрізняють прагматичні чинники, а саме те, що запрошення стосується певних сфер людської діяльності, причому людина, що запрошує, подає дію як привабливу для адресата. Запрошення – це завжди сумісна дія.

Інтонація запрошення близька до інтонування прохання.

Таким чином, реченням-реквестивам, як і кожному з інших семантико-прагматичних різновидів спонукання, відповідає певний набір суб'єктивно-модальних значень. Обов'язковими для спонукального значення є семи «волюнтативність» та «ірреальність». Ірреальній складовій відповідає вираження у висловленні одного із суб'єктивно-модальних значень – можливості, бажаності, необхідності, що сприяє диференціації окремих різновидів спонукання. Кожне з цих значень взаємодіє з різною за характером оцінкою дій, процесів, станів речей – важливим складником спонукального значення.

Всебічний аналіз непрямих реквестивних висловлень також довів необхідність врахування складної взаємодії різних рівнів організації речення, передусім впливу його комунікативної перспективи на формування модальності спонукання як явища семантичного рівня. Співвіднесеністю модального значення з мовленнєвою ситуацією – складом її учасників й умовами, за яких відбувається мовленнєве спілкування, – зумовлене звернення в роботі також до прагматичного аналізу, а саме аналізу в системі понять теорії мовленнєвих актів. Аналіз висловлення з точки зору відображуваної в ньому мовленнєвої ситуації допомагає повніше описати механізми формування спонукальних висловлювань як непрямих.

Література:

1. Беляева Е. И. Прагматика модальности / Е. И. Беляева // Функциональные, типологические и лингводидактические аспекты исследования модальности (тез. докладов конференции). – Иркутск, 1990.
2. Вежицкая А. Речевые акты / А. Вежицкая // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1985. – Вып. 16. – С. 251–275.
3. Косилова М. Ф. К вопросу о побудительных предложениях / М. Ф. Косилова // Вестник Московского университета. – М., 1992. – № 4. – С. 48–56.

УДК 821.111 Т.С. Еліот

Н. В. Науменко,

СТИЛЬОВА ВАРІАТИВНІСТЬ У ТВОРЕННІ ПОЕТИКИ ДИТЯЧОГО ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ Т. С. ЕЛІОТА «КОТОЗНАВСТВО ВІД СТАРОГО ОПОСУМА»)

У статті з позицій мовностілістичного та літературознавчого аналізу розглянуто вірші Т.С. Еліота, які склали збірку «Котознавство від Старого Опосума» (1939). Показано, що чергування стильових елементів зумовило особливу жанрову палітру творів, варіативність їх сприйняття реципієнтами різного віку, а отже, викликає нову хвилю інтересу до анімалізму в літературі.

Ключові слова: поезія, література для дітей, творчість Т. С. Еліота, мовний стиль, іронія, інтертекст, сприйняття.

STYLISTIC DIVERSITY IN CREATION OF THE POETICS OF A LITERARY WORK FOR CHILDREN (BASED ON T. S. ELIOT'S OLD POSSUM'S BOOK OF PRACTICAL CATS)

The article represents the results of stylistic and literary critical analysis of T.S. Eliot's poems selected from *Old Possum's Book of Practical Cats* (1939). There was shown that the alternation of speech elements had conditioned the special genre palette of the verses, the variety of their perception by different aged readers, and thus the book could evoke the new wave of interest to animalism in literature.

Keywords: poetry, literature for children, T.S. Eliot's works, speech style, irony, intertext, perception.

СТИЛИСТИЧЕСКАЯ ВАРИАТИВНОСТЬ В СОЗДАНИИ ПОЭТИКИ ДЕТСКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ (НА МАТЕРИАЛЕ СБОРНИКА Т.С. ЭЛИОТА «КОТОВЕДЕНИЕ ОТ СТАРОГО ОПОСУМА»)

В статье с позиций стилистического и литературоведческого анализа рассмотрены стихотворения Т.С. Элиота, составившие сборник «Котоведение от Старого Опосума» (1939). Показано, что чередование стилевых элементов обусловило особую жанровую палитру произведений, вариативность их восприятия реципиентами разного возраста, а посему вызывает новую волну интереса к анимализму в литературе.

Ключевые слова: поэзия, литература для детей, творчество Т.С. Элиота, речевой стиль, ирония, интертекст, восприятие.

«Щоб усвідомити багатомірність поезії, потрібно зрозуміти, що аудиторія дітей та аудиторія дорослих зовсім не виключають одна одну, хай навіть дорослі – професійні літературознавці» [7, с. 56]. Мова поезії для дітей у будь-якій літературі – це мова, організована шляхом відбору, поєднання таких естетично-мовних засобів, як ритмомелодика, художня метафора, епітет, поетична лексика і фразеологія. Мудрість світу відкривається дитині через мову, а мова – найбільш універсальна форма вираження цієї мудрості.

За словами Тамари Денисової, Т.С. Еліот завжди вважався поетом «серйозним», він порушував у своїй творчості важливі філософські питання. А тому «несподіваний» характер іронічно-ексцентричної поетичної збірки «Котознавство від Старого Опосума» зумовив меншу увагу дослідників, притому що місткі, важкі для сприйняття твори – «Безплідна земля», «Порожні люди», «Великопісна середина», «Чотири квартети» – розглянуто доволі ґрунтовно, навіть на рівні окремих монографій.

«Котознавство...», як і значна кількість творів Еліота, позначене діалогом, який відбувається між різними реальностями, культурами, міфологіями та сюжетами. Коли придивитися до цих поезій пильніше, то неважко буде помітити не лише тематичну спільність із віршами дорослими, а й спільність у засобах поезиї, стилістики, версифікації. І це ще раз засвідчує цілісність мистецької індивідуальності поета.

Мета цієї роботи – на основі модерністських текстів Т.С. Еліота, котрі належать до масиву «дитячої» літератури, установити специфіку функціонування різних мовностильових елементів та їхню роль в увиразненні композиційних, жанрових і проблемних складників твору.

У світовій словесній анімалістиці «котяча» тема посіла особливе місце. Знакові художні, філософські та публіцистичні твори, присвячені котам, наявні фактично в кожній національній літературі: «Життєві погляди Кота Мурра...» Е.Т.А. Гофмана; «Ваш покірний слуга Кіт» Сосеки Нацуме; сонет «Коти» Ш. Бодлера та присвячена даному твору наукова стаття ідеолога «нової критики» Дж. К. Ренсома; збірка мініатюр «Пограничні історії про кошенят» Людмили Петрушевської. Не менш колоритні образи котів у творах Ш. Перро, братів Грім, Л. Тіка, Л. Керролла, К. Коллоді, М. Булгакова, О. Толстого, Е. Успенського, В. Голобородька... Завважимо ще один із найсвіжіших прикладів «котознавства» в українській літературі – видану 2008 року в Луцьку антологію віршів «Кіт Матіфас та інші».

Дитячий літературний бестіарій виявляє значну неоднорідність як у жанровому, так і у стилістико-семантичному сенсі. Лише в англійському письменстві наявно чимало прикладів філософічних, глибоко «дитячих» творів про тварин, невіддільних від «дорослої» літератури.

Таким зокрема, є цикл віршів Еліота «Котознавство від Старого Опосума» (інша назва – «Популярна наука про кішок, написана Старим Опосумом»). Довгий час він уважався другорядним на тлі серйозних філософських шукач літератора. Проте саме завдяки цій книжці поет-інтелектуал потрапив в історію світового шоу-бізнесу і був посмертно удостоєний премії «Тоні» в номінації «Краще лібрето мюзиклу» (йдеться про «Котів» Ендрю Ллойда Веббера).

Українські митці та науковці лише нещодавно віддали належне цьому унікальному витвору поета-філософа. 2008 року у видавництві «Грані-Т» «Котознавство від Старого Опосума» видано в повному українському перекладі Івана Андрусика; по «гарячих слідах» опубліковано рецензію Юлії Джугастрянської «Для «дорослих» дітей і «дитячих» дорослих» [1] та статтю Олени Панової «Джерела анімалістичної образності в поетико-стильовій традиції творів Т.С. Еліота «Практичне котоведення, або книга старого Опосума» та Е.Т.А. Гофмана «Життєві переконання кота Мурра вкупі з фрагментами біографії капельмейстера Йоганнеса Крейслера, що випадково віцїли в макулатурних листах» [3].

Зрозуміло, письменник не взявся б до «котячої» теми, якби не поділяв відому у всьому світі любов англійців до кішок. Він не лише тримав їх у себе вдома, а й охоче вигадував, на прохання друзів і знайомих, незвичайні клички їхнім вусатим улюбленицям. Одні з них виходили смішними та абсурдними, але звучними, інші – простими, однак усі вони відповідали котичим характерам.

У цьому контексті значущим у стилістиці «Котознавства...» є вживання «промовистих імен»: Макавіті – «таємничий кіт», вірогідне сполучення шотландського префікса «Мас» із іменником «cavity» – «печера, порожнина», типовий хронотоп пригодницького твору; Ненажера та Мишозварський – втілення архетипу одного зі смертних гріхів; Повторення Закону – ім'я старезного вельми досвідченого кота; Рам-Там-Тагер – «кіт навпаки», Морган, Ревучий Тигр – коти-пірати; Містофель, Гус (скорочене від Аспарагус) – коти-любители мистецтв; Бастофер Джонс – завісник клубів; Скімблшенкс – кіт-залізничник.

У художній літературі зображення тварин є способом образно-естетичного впливу на читача. Еліот, як і інші письменники, користується широко розповсюдженим способом зображення тварин – прийомом антропоморфізму. Представників тваринного світу наділено здібностями до роздумів і переживань, події і людські характери в творі розкриваються через сприйняття тварини. При цьому тварини олюднюються так, що часом виявляються лише приводом для міркувань про людські проблеми і вдачі.

Зображення життя людей через образи тварин – це одне з головних завдань анімалістичного жанру в художній літературі. Хоча, як твердить Євгенія Чернокова, воно й «заважає» письменникові зосередитись на описовій феноменології [4, с. 253], але ж літератор – не «чистої води» науковець, він має повне право на художній домисел задля перетворення знака (в даному разі – живої істоти та слова на її позначення) на образ, іншими словами – доповнення його внутрішньою формою, яка дасть змогу досягнути явище повніше.

Серед способів авторського стилю у «Котознавстві...» показовим є вживання великої заголовної літери або виділення слова чи синтаксичного періоду великими літерами (вживання великої букви на початку речень і поетичних рядків, згідно з правилами традиційної граматики та поезиї, не враховано). Наприклад:

*The Naming of Cats is a difficult matter,
It isn't just one of your holiday games;
You may think at first I'm as mad as a hatter
When I tell you, a cat must have THREE DIFFERENT NAMES.*

*First of all, there's the name that the family use daily,
Such as Peter, Augustus, Alonzo or James,
Such as Victor or Jonathan, George or Bill Bailey –
All of them sensible everyday names [6].*

Навіть у цитованому першому творі – «Назвати kota» – звернена до читачів різного віку настанова ліричного персонажа сповнена філософськими мотивами. Передусім це алюзія до тієї глави книги «Буття», де мовиться про те, як Адам давав імена рослинам і тваринам; добір саме *trьох* імен, із яких одне – «*the name that the family use daily*» («для хатнього вжитку»), друге – «*fancier names [that] sound sweeter*» («неповторне, шляхетне й чарівне»), третє – «*ineffable effable Effanineffable*» («потаємне», що «кіт його знає, та не видає»; дослівно цей зворот можна перекласти як «невимовне вимовне мовневимовне»), – це й відгомін тривимірності буття, і данина аюрведичній (можна додати – і слов'янській) традиції давати дітям (а домашні коти також певною мірою діти!) по декілька імен, аби уберегти від злих сил.

Невимовлена, щира мова оповідача, витримана у ключі розмовного стилю з елементами словесної гри увиразнюється дієсловами неозначеної форми та модальними:

*But above and beyond there's still one name left over,
And that is the name that you never will guess;
The name that no human research can discover--
But THE CAT HIMSELF KNOWS, and will never confess [6].*

Наступний вірш – портрет архетипної домашньої тваринки, «порядної кішки Гамбі»:

*I have a Gumbie Cat in mind, her name is Jennyanydots;
Her coat is of the tabby kind, with tiger stripes and leopard spots.
All day she sits upon the stair or on the steps or on the mat;
She sits and sits and sits and sits – and that's what makes a Gumbie Cat! [6]*

Ця домашня кішка має незвичайне ім'я, а тому поводитьсь і буденно («*All day she sits beside the hearth or on the bed or on my hat*»), і небуденно – мишей не ловить, а навчав музики, готує їм борщ і кашу, а також «під музику бітлів» шикує тарганів (2, 9; тут очевидна гра слів: в оригіналі кішка зробила татуювання жука – «beetle», а перекладач задля комічного ефекту увів сюди «музику бітлів», котрих у момент написання книги ще й на світі не було).

У казковій, на перший погляд, розповіді оприявлено дуалістичну філософему «день / ніч». Спостереження за нічним способом життя, який зазвичай ведуть коти, дозволив нараторові, а потім і реципієнтові, побачити чимало чарівного в поведінці простої тварини.

Проте чільною в збірці є інтонація гри. І гра ця відбувається на багатьох рівнях, зокрема й на мовностильовому. Передусім важливим ігровим маркером книги є гра в слова – творення складних слів-неологізмів. Цей момент ураховано в українському перекладі: «Book of Practical Cats» = «Котознавство». Адже саме способом основоскладання створено значну кількість наукових термінів: «нечуйвітер», «філологія», «природознавство», «життєпис», «учитель-словесник», «виставка-ярмарок» тощо.

З другого боку, у повсякденній, надто ж дитячій мові, основоскладання є шляхом до досягнення етимології слів та намагання надати їм нового значення. Цьому присвячено окремий розділ книги К. Чуковського «Від двох до п'яти» – «Народні виточки дитячого мовлення», хрестоматійні приклади з якого увійшли до активної лексики: «*волосетка*» – сітка для волосся; «*я намакаронился*», «*я безумительно люблю кисанек*» (безумно + изумительно), «*стрекозёл* – муж стрекозы» [5, с. 3–39].

Складні слова часто виступають іменами головних героїв: MUNGOJERRIE AND RUMPELTEAZER (у перекладі І. Андрусяка – Ненажера та Мишозварський, у російському перекладі А. Сергєєва – Уходжерри и Хвостохват), GROWLTIGER (Ревучий Тигр), TUMBLEBRUTUS (Загризайло), Lady GRIDDLEBONE (в Андрусяка – панянка Хвостославська, у Сергєєва – Леди Грызотон; див. 2). Такі імена притаманні варіаціям на теми пригидницьких історій, що їх так люблять діти: «Останній бій Ревучого Тигра», «Про страхітливую битву пекинєсів і поліклів за участі мопсів і шпіців, у яку втрутився Великий Румпус», «Кіт Морган оповідає про себе».

Відбито у циклі також характерну для дитячого світогляду «гру в навпаки» (вірш «Рам-Там-Тагер»):

*The Rum Tum Tugger is a Curious Cat:
If you offer him pheasant he would rather have grouse.
If you put him in a house he would much prefer a flat,
If you put him in a flat then he'd rather have a house.
If you set him on a mouse then he only wants a rat,
If you set him on a rat then he'd rather chase a mouse [6].*

Аби показати сутність цього «дивного kota навпаки», автор удається до відхилень у мовній нормі:

*Yes the Rum Tum Tugger is a Curious Cat –
And there isn't any use for you to doubt it:
For he will do*

As he do do

And there's no doing anything about it! [6]

Поезія «Таємничий Макавіті» за стилем – вірєць детективу, транспонованого у вірші, або ж вербалізована, характерна для дітей усіх часів і народів гра у хованки та «козаки-розбійники»:

*Macavity, Macavity, there's no on like Macavity,
He's broken every human law, he breaks the law of gravity.
His powers of levitation would make a fakir stare,
And when you reach the scene of crime--Macavity's not there!
You may seek him in the basement, you may look up in the air--
But I tell you once and once again, Macavity's not there!*

Більшої захопливості цьому віршеві надало оксиморонне сполучення доміантного античного розміру (пеону другого) та перенесення наголосів із сильної долі на слабку – як-от у слові «levitation», у котрому наголошено не передостанній, а останній голосний і з'являється додатковий наголос при другому голосному, або у слові «basement» (підвал), котре, виступаючи в даному разі як стопа спондею, акцентує ціле слово як ключове – саме те місце, де таємничого kota варто шукати передусім.

Не менше люблять діти гратися «в поїзд». Із буднями залізничників, тонкощами та реаліями їхнього життя читача знайомить вірш «Скімблшенкс, залізничний кіт», розмір якого співзвучний із ритмом стукоту коліс:

*In the watches of the night he [Skimbleshanks] is always fresh and bright;
Every now and then he has a cup of tea
With perhaps a drop of Scotch while he's keeping on the watch,
Only stopping here and there to catch a flea.
You were fast asleep at Crewe and so you never knew
That he was walking up and down the station;
You were sleeping all the while he was busy at Carlisle,
Where he greets the stationmaster with elation.
But you saw him at Dumfries, where he speaks to the police
If there's anything they ought to know about:
When you get to Gallowgate there you do not have to wait--
For Skimbleshanks will help you to get out!
He gives you a wave of his long brown tail
Which says: «I'll see you again!
You'll meet without fail on the Midnight Mail
The Cat of the Railway Train.» [6]*

Водночас дуже потужною є «доросла», філософсько-рефлексивна стильова домінанта «Котознавства...». У контексті вивчення мовностильової варіативності цієї книги на увагу заслуговують *інтертекстуальні* мотиви – цитат, алюзій, ремінісценцій, які, будучи перенесеними з однієї текстової парадигми в іншу, набувають нових значень. Зокрема, з загального ігрового контексту виокремлюється восьмий вірш збірки Еліота – «Old Deuteronomy» («Старенький кіт Повторення Закону»). Відзначається він інтертекстуальністю на рівні свого заголовка: словосполучення «Повторення Закону», котре є фразеологізмом як конкретна назва біблійної книги, постає іменем кота – головного ліричного суб'єкта, натякаючи на поважний вік.

*Old Deuteronomy's lived a long time;
He's a Cat who has lived many lives in succession.
He was famous in proverb and famous in rhyme
A long while before Queen Victoria's accession.
Old Deuteronomy's buried nine wives
And more – I am tempted to say, ninety-nine;
And his numerous progeny prospers and thrives
And the village is proud of him in his decline.*

У лексикографічних джерелах, зокрема у словнику Вебстера, подається таке тлумачення слова: «Deuteronomy» – it's the fifth book of the Old Testament, or in the style of biblical book of Deuteronomy» [8, с. 617]. Особливої уваги набуває нумерологічна складова тексту цього вірша, зокрема в аспекті вживання цифр 9 і 99. Ще раз звернімо увагу на рядки:

*Old Deuteronomy's buried nine wives and more.
I am tempted to say ninety-nine [6]*

У центрі уваги опиняються числа 9 і 99, що мають такі значення:

- відносно християнських і мусульманських вірувань: IX століття до н. е. – останні 900 років до Різдва Христового, IX століття н. е. – перші 900 років від Різдва Христового; число 99: в ісламі чотки мають 99 намистин – циклічне число, відповідне Божественним іменам. Соту намистину, відповідну імені Бога, можна знайти лише в раю;

- щодо ритуалів: існує повір'я, що кішка має 9 життів (про самого Повторення Закону ліричний оповідач говорить те саме).

Зауважимо, що за своєю стильовою спрямованістю книга «Повторення Закону» носить характер довгого прощального слова з виразними імперативними модуляціями, зверненого Мойсеєм до ізраїльтян напередодні їхнього переходу через Йордан і завоювання Ханаану. Сучасні українці по-різному можуть ставитися до змісту цієї книги, адресованої конкретному поколінню юдеїв, та водночас саме у її тексті наявна корисна настанова: «Правди, правди шукай, аби ти був живим...». Її, умовно кажучи, має взяти на озброєння й філолог.

У своїй, за висловами численних критиків, «несподіваній» книзі Т.С. Еліот не лише творчо переосмислює традиції літературного бестіарію. Показ людського життя через призму котячих манер і поведок, увиразнений поєднанням різних мовностильових засобів, дозволив поетові репрезентувати новий погляд на звичні речі, постаті й характери. Привабливість анімалістичного образу кота для адресата поезії – як маленького, так і дорослого – Еліот підкреслює такими мовними засобами: різними за семантикою звертаннями до читача; утвореними за зовнішньою подібністю порівняннями; незвичайними іменами героїв – учасників невідгадливих сюжетів; добром та чергуванням ситуацій і хронотопів для кожного вірша. Тим самим він викликає у дорослого реципієнта асоціації з книгами, читаними у дитинстві, а у юного – бажання відчувати себе співучасником персонажа.

Узагальнюючи, наголосимо:

Англо-американський літературний модернізм – скандальний, бунтарський, епатажний на початку своєї історії – саме в особі Т.С. Еліота набув академічної респектабельності, а сам поет невдовзі став утіленням літературної стабільності й авторитету. Модерністські твори Еліота, зібрані у книзі «Котознавство від Старого Опосума», мають такі стильові ознаки: домінування дієслів у формі *Simple (Present i Past)*, повтори, утворені на засадах хіазму; концепти релігійного обряду; семантично марковані алітерації та асонанси; прийом інверсії та парцеляції, вжиті з метою посилення впливу на реципієнта; незвичайні кінцеві та внутрішні рими, варіативність строфічних форм і метроритму вірша, котрі зумовлюють суто еліотівський «графостиль»; розмаїті інтертекстуальні мотиви.

Первинним результатом взаємодії мовностильових елементів у художньому тексті постає **образ ліричного оповідача** (від першої особи) або **розповідача** (від третьої особи). Це людина, котра, будучи носієм поетичного мислення-чуття, надає кожному об'єктові довілля сили художнього образу і водночас, задля сильнішого естетичного впливу на читача, змінює інтонацію оповіді в кількох стильових регістрах. Варіювання стилів характерне для «Котознавства від Старого Опосума». З урахуванням читачької адреси цієї книги, перспективним вбачається зіставлення способів сприйняття її текстів дорослими та дітьми, адже за стилістикою мова «Котознавства...» – синтез художнього, наукового й розмовного стилів, простих, але не спрощених розповідей про спостереження за поведками котів та творених на цій основі фантастичних історій. Іншими словами, збірка – один із виявів практичної реалізації англо-американського модерністського постулату «Don't tell, show» («не розказуй, а показуй»).

Дітям ці вірші цікаві як казкові історії про котів-піратів, котів-чарівників, котів-артистів, котів-аристократів тощо; дорослі ж читачі в кожному з котячих образів прозирають насамперед людські характери, зіставленню манери поведінки kota з людською, проекцію чеснот і вад героя на внутрішній світ людини.

Другим приметним виявом синтезу мовностильових елементів стала **жанрова розмаїтість** книги Еліота. «Котознавство...» представляє цілий діапазон творів для юних читачів – казку («Порядна Кішка Гамбі»), пісню («Пісня медових киць»), детектив («Таємничий Макавіті»), пригодницьку історію («Останній бій Ревучого Тигра»), «Ненажера та Мишозварський»), подорожні нотатки («Скімблшенкс, залізничний кіт»), театральний нарис («Гус, театральний кіт»), кулінарну історію з «гламурного» журналу («Бастофер Джонс, клубний кіт»). Дорослий же реципієнт у таких творах відчитує ознаки не лише зазначених, а й деяких інших жанрів, зокрема спогадів («Кіт Морган розказує про себе»).

Третій важливий момент співвідношення мовних стилів у художньому доробку Т.С. Еліота, зокрема в аналізованій збірці, – **інтертекстуальність**. Ліричний оповідач включає до свого мовлення цитати, алюзії, ремінісценції до інших мистецьких творів, часто імітуючи та пародіюючи їх, але загалом ставлячись до них шанобливо – як до своєрідного «учительного Євангелія» для формування естетичного досвіду людей.

Навіть попри те, що вірші часто написано простими, звичними як для носіїв мови, так і для іноземців словами, читач цих творів повинен мати ґрунтовну філологічну та культурологічну підготовку для їх розуміння та тлумачення. Т.С. Еліот сприймав віршування як гру розуму, калейдоскоп вражень і почуттів, але сам витворив такий стиль, у котрому матеріалізується не лише головний концепт його світогляду – занепокоєння внаслідок зміщення духовних орієнтирів світу, а й способи віднайдення первозданої гармонії. Робить він це передусім через мову, виступаючи її творцем і перетворювачем.

Література:

1. Джугастрянська Ю. Для «дорослих» дітей і «дитячих» дорослих : Томас Стернз Еліот. Котознавство від Старого Опусума / Вірші. Переклад із англійської Івана Андрусяка : [рецензія] / Юлія Джугастрянська. – Режим доступу : <http://litakcent.com/2009/05/15/dlja-doroslyh-ditej-i-dytjachyh-doroslyh>
2. Еліот Т. С. Котознавство від Старого Опусума / Т. С. Еліот ; пер. з англ. І. Андрусяка. – К. : Грані-Т, 2008. – 56 с. – (Дитяча іронічна поезія).
3. Панова О. О. Джерела анімалістичної образності в поетико-стильовій традиції творів Т. С. Еліота «Практичне котоведення, або книга старого Опусума» та Е.Т.А. Гофмана «Життєві переконання kota Мурра вкупі з фрагментами біографії капельмейстера Іоганнеса Крейсера, що випадково вцілило в макулатурних листах» [Електронний ресурс] / Олена Панова. – Режим доступу : book.net/index.php?p=achapter&bid=10506&chapter=1
4. Чернокова С. С. Англійська лірика 1900-1920-х років і становлення модернізму : монографія / Євгенія Чернокова. – Х. : Компанія «СМІТ», 2013. – 363 с.
5. Чуковский К.И. От двух до пяти / Корней Чуковский. – 22-е изд. – М. : Педагогика, 1990. – 329 с.
6. Eliot, T. S. Old Possum's Book of Practical Cats [Electronic Resource] / T. S. Eliot. Available from : <http://www.moggies.co.uk/html/oldpossm.html>
7. Stone, T. Practical Identity in Old Possum's Book: How T.S. Eliot's Cats Dare Disurb the Universe / Tracy Stone // Margins : A Journal of Literature and Culture Vol. III, 2013. – P. 45–59.
8. Webster's New International Dictionary of the English Language. G&C. Merriam Company, Publishers. Springfield 2, Mass., USA, 1959. – 3530 p.

УДК 811.161.2'282(477.84)

О. І. Новіцька,

ДВНЗ «Тернопільський державний медичний університет імені І. Я. Горбачевського», м. Тернопіль

НАЗВИ СТРАВ ІЗ М'ЯСНИХ ПРОДУКТІВ У ГОВІРКАХ ПІДГАЄЧЧИНИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті досліджено лексику на позначення страв із м'ясних продуктів, що побутують на території Підгаєччини Тернопільської області. Визначено їхню семантику, етимологію, функціонування. З'ясовано співвіднесеність обстеженого діалектного ареалу з іншими українськими говорами.

Ключові слова: говірка, семема, лексема, лексико-семантична група, назви страв, м'ясні продукти.

NAMES OF DISHES FROM MEAT PRODUCTS IN DIALECTS OF PIDHAYECHCHYNA IN TERNOPIL REGION

The article analyzes lexicon, which describes dishes from meat products that are prevalent on Pidhayechchyna territory in Ternopil region. It is determined their semantics, etymology, functioning. The article deals with the study of vocabulary related to vocabulary appropriate to other Ukrainian dialects and Ukrainian literary language, lexical parallels in Slavic languages are detected. The linguistic research is done. It is set functional activity of nomens to describe studied semema dialects of Pidhayechchyna, based on oral recordings.

Key words: patois, sememe, lexeme, lexical-semantic group, names of dishes, meat products.

НАЗВАНИЯ СТРАВ ИЗ МЯСНЫХ ПРОДУКТОВ В ГОВОРАХ ПОДГАЕЧЧИНЫ ТЕРНОПОЛЬСКОЙ ОБЛАСТИ

У статье исследовано лексику для обозначения блюд из мясных продуктов, которые бытуют на территории Подгаеччины Тернопольской области. Определено их семантику, этимологию, функционирование. Выяснено соотношение обследованного диалектного ареала с другими украинскими говорами.

Ключевые слова: говор, семема, лексема, лексико-семантическая группа, названия блюд, мясные продукты.

Побутова лексика відіграє важливу роль у житті людини, оскільки в ній представлено соціальний стан, менталітет народу, його світогляд, естетичні смаки та уподобання. Вона яскраво відображає повсякденне життя населення, його культуру.

Упродовж останніх десятиліть в українському мовознавстві помітно зріс інтерес до вивчення назв їжі та кухонного начиння. Тематична група назв їжі містить невичерпну мовну, історичну та етнографічну інформацію. Вона певною мірою відображає народні соціально-економічні умови, ступінь розвитку суспільного організму й культурну спадщину поколінь. Характер харчування залежить від багатьох чинників: соціальних, історичних та природно-географічних умов, господарсько-культурної специфіки [2, с. 3].

Зважаючи на те, що посуд та кухонне начиння пов'язані з процесом приготування їжі та харчуванням, часто ці групи лексики описують у комплексі. Лексику на позначення їжі та кухонного начиння досліджували З. Бичко, В. Бережний, М. Волошинова, З. Ганудель, М. Грицак, Е. Гоца, М. Кривчанська, О. Крижко, Л. Спанатій, Є. Турчин, Т. Ястремська та ін.

Актуальність дослідження зумовлена відсутністю комплексного дослідження ЛТГ (лексико-тематична група) «Назви страв із м'ясних продуктів» на території Підгаєччини.

Мета статті – проаналізувати лексико-семантичні особливості назв страв із м'ясних продуктів на прикладі говірок Підгаєччини. Реалізація поставленої мети передбачала розв'язання таких завдань: 1) на підставі польових записів установити функціональну активність номенів на позначення досліджуваних сем говірок Підгаєччини; 2) подати структурно-семантичний аналіз лексем; 3) установити лексико-семантичні паралелі з іншими українськими діалектними континуумами.

Матеріалом для дослідження стали власні польові записи, зібрані в 34-х населених пунктах Підгаєччини.

Лексико-тематичну групу «Назви страв із м'ясних продуктів» у говірках Підгаєччини представлено значною кількістю семем. Для дослідження ми обрали такі семанти: 'кулінарний виріб з м'ясного фаршу, запечений у формі або на листі', 'копчене м'ясо із задньої свинячої чи телячої ноги', 'печене м'ясо', 'підшкірний свинячий жир', 'підсмажений шматочок сала, з якого частково витопився жир', 'жир, витоплений із тваринного жиру', 'випечена ковбаса, начинена кашею з кров'ю', 'очищений, промитий і проварений свинячий шлунок, начинений шматочками вареної головозни, язика тощо, приправлений спеціями, добре спресований, іноді запечений', 'драглиста страва, яку одержують при охолодженні м'ясного або рибного відвару з подрібненими шматочками м'яса чи риби'.

М'ясо – це м'яка м'язова частина тіла тварин, а також їжа, приготовлена з цих частин.

Семема 'кулінарний виріб з м'ясного фаршу, запечений у формі або на листі' на Підгаєччині носить назву *зайац*, *зайец* (Рудн., Лиса, Литв., Носів, Завал., Боків, Шумл.), *зайец'* (весь ареал), *хл'їбец* (весь ареал) (див. карту № 53).

Назви *зайац*, *зайец* на позначення хлібця з м'ясного фаршу в літературній мові не зафіксовані. Очевидно, лексема утворена в результаті переносного значення.

Лексема простежується у львівському лексиконі – *зайец'* 'запечений м'ясний хлібець' [ЛЛ, с. 275], у наддністрянських говірках – *зайац*, *зайац'*, *зайец*, *зайец'* 'кулінарний виріб з м'ясного фаршу, запечений у формі, або на листі' [1, с. 138], у карпатських говірках – *зайец'* 'випечений зі свинини крученик з начинкою', 'своєрідний рулет або хлібець з суміші фаршу, хліба і приправ' [3, с. 62-63].

Назва *хл'їбец* 'невеликий хліб з м'ясного фаршу' є літературною нормою української мови [СУМ, XI, с. 80], що має похідне утворення від слова *хліб*.

Лексема *хл'їбец* із різними значеннями простежується і в інших говорах української мови, наприклад у карпатських говірках – *хл'їбец* 'своєрідний рулет або хлібець з суміші фаршу, хліба і приправ' [3, с. 63], у наддністрянських говірках – *хл'їбец* 'кулінарний виріб з печінки, запечений у формі, або на листі' [1, с. 138]. На території Західного Полісся лексема *хл'їбец* простежується зі значенням 'святковий пиріг' [СЗПГА, II, с. 228].

Семема 'копчене м'ясо із задньої свинячої чи телячої ноги' на досліджуваній території має назву *шинка* (весь ареал), *вуджинка* (Литв., Стар. Литв., Рудн., Лиса, Носів, Шумл., Угрин., Яблун., Завал.), *вудже"ни" м'ясо* (весь ареал).

Номінація *шинка* 'копчене м'ясо із задньої свинячої чи телячої ноги' зафіксована як загальноживана й нормативна в українській мові [СУМ, XI, с. 453], яка запозичена з німецької мови *Schinken* 'шинка' [ЕСУМ, VI, с. 416].

Досліджувана лексема поширена і в інших говорах української мови [СУМГ, IV, с. 495]. Лексичними паралелями до укр. *шинка* є білор. *шынка*, пол. *szynka* 'солоне копчене м'ясо зі свинячого стегна' [ЕСУМ, VI, с. 416].

Лексема *вуджинка* 'копчене м'ясо із задньої свинячої чи телячої ноги' утворена від *вудження*, у літературній мові засвідчена як 'те саме, що шинка' [СУМ, I, с. 181]. Назва *вуджинка* пов'язана з дієсловом *вудити* 'коптити, закопчувати (м'ясо та ін.)' походить від праслов. **vQditi* 'обкурювати, консервувати димом м'ясо, рибу, сир', споріднене з **vędnQti* 'в'янути' [ЕСУМ, I, с. 437].

Подібні назви побутують у львівському лексиконі – *вудже"нина* 'копчені м'ясні вироби' [ЛЛ, с. 173], у лемківських говірках – *вудже"нина*, *вен"донка* 'вудження, шинка' [КСЛП, с. 39, 54], *буже"нина* 'вудження' [Дуда, с. 86], у карпатських говірках – *вензене м'ясо* 'шинка' [3, с. 56], у буковинських – *буже"ница* 'буженина' [СБГ, с. 41].

У назві *вуджени м'ясо* перший компонент походить від дієсл. *вудити*, а другий компонент *м'ясо*, що є літературною нормою української мови [СУМ, IV, с. 839], походить від праслов. **męso* 'м'ясо' [ЕСУМ, III, с. 548].

Семема 'печене м'ясо' на Підгаєччині представлена лексемами *печен'е*, *печен'а* (весь ареал).

У сучасній українській літературній мові назва *печення* вживається на позначення 'м'ясної страви – запеченого або смаженого м'яса' [СУМ, VI, с. 345], очевидно, похідне утворення від дієслова *пекти*, що первісно означало 'смажена печінка'. Дослідники припускають ще одну малообгрунтовану версію *печення* 'страва із смаженого м'яса' споріднене з грецьким *παχός* 'товстий, жирний' [ЕСУМ, IV, с. 364]. Ареал назви продовжується у львівському лексиконі – *печен'а* 'запечене м'ясо' [ЛЛ, с. 551].

Семема 'підшкірний свинячий жир' на досліджуваній території позначається лексемами *сало* (весь ареал), *соло"нина* (весь ареал).

Назва *сало* в літературній мові зафіксовано як 1) 'жирове відкладення у тілі живого організму; жир'; 2) 'відокремлений від м'яса підшкірний свинячий жир, що зберігається солоним і вживається сирим, смаженим чи вареним'; 3) 'відокремлений від м'яса жир інших тварин та птахів'; 4) 'розтоплений тваринний жир (перев. свинячий)'; 5) 'жирова речовина, яку виділяють сальні залози'; 6) 'мінеральне або рослинне мастило'; 7) 'тонкий шар криги або невеликі крижинки на поверхні води перед льодоставом; шуга, шершень' [СУМ, IX, с. 19]. За етимологічними дослідженнями слово *сало* походить з праслов. **sadlo*, яке пов'язане з *saditi* 'садити, сідати (те, що сідає на м'ясо)', пов'язується також з ірл. *saill* 'солонина', *saillm* 'солі' [ЕСУМ, V, с. 168].

Назва *сало* відома у більшості говорів української мови [СУМГ, IV, с. 97], зокрема у західнополіських говірках – *сало*, *сал'ко* 'підшкірний свинячий жир', 'топлений жир із сала' [СЗПГА, II, с. 134], у карпатських говірках – *сало* 'підшкірний свинячий жир, шпик' [3, с. 56], у бойківських говірках – *сало* побутує з двома значеннями 1) 'сало'; 2) 'китиця соломи' [СБГО, II, с. 201], у поліських – *сало* 1) 'сало'; 2) 'важіль на зводі колодяного журавля' [СПЛ, с. 190], у львівському лексиконі – *сало* 'сало' [ЛЛ, с. 655]. На Одещині назва *сало* має значення 'шматочки льоду на поверхні води, коли річка, лиман починає замерзати' [СГОМ, с. 65]. Найменування *сало* знає також у слов'янських мовах – рос., болг., *сало*, білор. *сала*, пол. *sadło* та ін. [ЕСУМ, V, с. 168].

Назва *соло"нина* на позначення сала у Словнику української мови зафіксована як діалектна [СУМ, IX, с. 450], утворена від слова *сало*.

Ареал назви продовжується у гуцульських говірках – *соло'нина* [ГГ, с. 175], у карпатських – *соло'нина* ‘підшкірний свинячий жир, шпик’ [3, с. 56], у лемківських – *соло'нина* ‘верхнє свіже або засолене сало’ [Дуда, с. 298; КСЛГП, с. 286], у львівському лексиконі – *соло'нина* ‘сало із хребтової частини свині’ [ЛЛ, с. 687].

Семема ‘підсмажений шматочок сала, з якого частково витопився жир’ на всій території Підгаєччини позначається лексемою *шк'варка*, *шк'варок*, *шк'варки* (Підг., Боків, Шумл., Угрин., Яблун., Завал., Заст., Мирне, Білокр., Литв., Стар. Литв., Рудн., Лиса, Носів, Верб., Голг., Мозол., Пан., Попл., Степ., Соняч., Новос., Юстин., Сільце, Гнил., Черв., Затур., Муж., Михайл., Серед., Вага, Галич, Гол., Вол., Заг., Стар. М., Бронгал.).

Назва *шк'варка* ‘підсмажений шматок сала, з якого частково витопився жир’ є літературною нормою української мови [СУМ, XI, с. 473]. Етимологи припускають споріднення зі *сквар* від праслов. **skvarъ*, **skvara*, пов'язане зі **skverti* ‘розтоплювати’ [ЕСУМ, V, с. 267].

Окрім Підгаєччини, лексема *шкварка* поширена і в інших українських говорах [СУМГ, IV, с. 500]. У західнополіських говорах – *шк'варка* ‘шматок печеного сала’, ‘шматок сала’, ‘шкірка на потилиці’ [СПЗГА, II, с. 267], у лемківських – *шкваре'нина* ‘топлене, підсмажене сало’ [Дуда, с. 309], *шк'варок* ‘шкварок, маленький підсмажений шматочок сала, з якого витопився жир’ [КСЛГП, с. 348], поліських – *шк'варка* ‘засмажений кусочок сала’, ‘вишкварка’ [СПГЛ, с. 235], наддністрянських – *шк'варок*, *шк'варина* ‘шкварка’ [НРС, с. 235], карпатських – *шк'варка* ‘підсмажений шматок сала, з якого частково витопився жир’ [3, с. 57].

Семема ‘жир, витоплений із тваринного жиру’ у досліджуваних говірках має назви *жир* (весь ареал), *с'малиц* (Литв., Стар. Литв., Рудн., Лиса, Носів, Шумл., Угрин., Яблун., Завал.), *с'малец'* (весь ареал), *с'малиц'* (весь ареал), *л'її* (весь ареал), *тлуст'* (весь ареал).

Назва *жир* ‘жир, витоплений із тваринного жиру’ у сучасній українській мові позначається як ‘масляниста, нерозчинна у воді речовина, що входить до складу організму людини, тварини й рослини’ [СУМ, II, с. 526]. Щодо походження цього слова, то загальноприйнятої етимології немає, зіставляється з праслов. **žirъ*; припускається також зв'язок з вірм. *gēr* ‘жирний’, гр. *χοτρός* ‘порося’ [ЕСУМ, II, с. 197].

У львівському лексиконі простежуються назви *жир*, *жирок* [ЛЛ, с. 265]. У Словнику Західнополіських говірок номен *жир* зафіксовано зі значеннями 1) ‘масляниста нерозчинна у воді речовина’; 2) ‘процес приймання їжі, жирування (про тварин)’; 3) ‘місце, де жирують тварини’ [СПЗГА, I, с. 156]. Іншомовними паралелями до *жир* у слов'янських мовах є пол. *żyr*, *żer* ‘корм, їжа’, ч., слц. *žir* ‘корм, їжа’, болг. *жир* ‘сало’ [ЕСУМ, II, с. 197].

Назва *с'малиц'* ‘жир, витоплений із свинячого сала’ у сучасній українській літературній мові вживається з подібним значенням [СУМ, IX, с. 394]. Дослідники вказують на запозичення лексеми з польської мови, пор. пол. *smalec* ‘сmaleць’ [ЕСУМ, V, с. 315]. Іншомовними паралелями до укр. *с'малець* можна назвати рос. *с'малец* ‘сmaleць’, білор. *с'малец*, *ш'малец* ‘гусячий жир’ [ЕСУМ, V, с. 315].

Назва *л'її* ‘жир рогатої худоби’ у сучасній українській мові зафіксовано як ‘жир рогатої худоби, що вживається в їжу; у старовину використовувався для освітлення’ [СУМ, IV, с. 512]. Утворений номен *л'її* від слова *лити*, що походить від праслов. **liti* ‘лити’ [ЕСУМ, III, с. 246].

Лексема *л'її* із подібним значенням побутує в західнополіських говірках – *лий* ‘жир, топлений з гуски’ [СПЗГА, I, с. 284], у лемківських – *ліїй* позначає ‘овочевий жир’ [Дуда, с. 122].

Назва *тлуст'* утворена від прикм. *тлустий*, що в літературній мові кваліфіковане як розмовне у значенні ‘гладкий, огрядний, опасистий (про людей)’ [СУМ, X, с. 156]. В українську мову номінацію *тлустий* запозичено із польської мови, пор. *thusty* ‘жирний; гладкий, повний, товстий; масний’ [ЕСУМ, V, с. 583].

Подібні лексеми простежуються у лемківських говірках – *тлушч* ‘тваринний жир’ [Дуда, с. 122], у західноволинських – *тлустусц'* ‘жир’ [МСЗВГ, с. 239], у західнополіських – *тлушч*, *тлушча* ‘жирне м'ясо’ [СПЗГА, II, с. 202].

Семема ‘випечена ковбаса, начинена кашею з кров'ю’ на досліджуваній території носить назву *кишка* (Підг., Боків, Шумл., Угрин., Яблун., Завал., Заст., Мирне, Білокр., Литв., Стар. Литв., Рудн., Лиса, Носів, Верб., Голг., Мозол., Пан., Попл., Степ., Соняч., Новос., Юстин., Сільце, Гнил., Черв., Затур., Муж., Михайл., Серед., Вага, Галич, Гол., Вол., Заг., Стар. М., Бронгал.).

Назва *кишка* у сучасній українській літературній мові вживається на позначення ковбаси, начиненої кашею з кров'ю [СУМ, IV, с. 157]. Номен *кишка*, що виник у результаті переосмислення – від *кишка* ‘частина травного тракту’, відомий і в інших українських говорах [СУМГ, II, с. 242]. Етимологію слова *кишка* дослідники пов'язують з праслов. **kyša*, **kyška* ‘кишка, живіт, шлунок’; можливо, споріднене з дінд. *kósthah* ‘нутроці, кишки’ [ЕСУМ, II, с. 440].

Лексема *кишка* з подібним значенням простежується у львівському лексиконі – *кишка* ‘печена ковбаса, начинена гречаною кашею і свинною кров'ю’ [ЛЛ, с. 358], у поліських говірках – *кишка* ‘коров'яна ковбаса’, ‘коров'янка’ [СПГЛ, с. 96], у наддністрянських – *кешка* ‘ковбаса, начинена гречаною кашею з кров'ю; кров'янка’ [НРС, с. 140], у карпатських – *кишка* ‘випечена ковбаса, начинена кашею з вареною кров'ю’ [3, с. 59]. Лексичними паралелями до українського *кишка* є рос. *киш'ка*, білор. *кішка*, пол. *kiszka*, ч. *kyška*, болг. *кишка* ‘квач, умочений в дьоготь, для зволоження пальців при прядінні’ [ЕСУМ, II, с. 440].

Очищений, промитий і проварений свинячий шлунок, начинений шматочками вареної головизни, язика тощо, приправлений спеціями, добре спресований, іноді запечений, у говірках Підгаєччини носить назви: *сал'сисон* (Верб., Голг., Мозол., Вол.), *сал'цисон* (весь ареал), *сал'ц'їсон* (Новос., Юстин., Попл., Степ., Соняч.), *сал'тисон* (весь ареал).

Лексема *сал'сисон* у досліджених говірках називає страву, яка готується з відвареної голови свині, порізану на шматочки, яку перемішують із різними спеціями, починають ними шлунок забитої тварини, захищають і запікають у печі чи відварюють. Після приготування страву прикладають на деякий час тягарем для того, щоб вона набула певної форми.

У сучасній українській мові *сальтисон* як ‘страва’ вживається зазвичай у розмовному мовленні [СУМ, IX, с. 22]. Досліджувана лексема запозичена з польської мови, пол. *salceson*, походить від іт. *salsicione* ‘вид ковбаси’ [ЕСУМ, V, с. 170].

Лексема *сал'цисон* простежується в лемківських говірках – *сал'цисон* ‘начинений свинячий шлунок’, ‘сальтисон, страва зі шматочків м'яса, сала й печінки зі спеціями’ [Дуда, с. 144; КСЛГП, с. 278], наддністрянських – *сал'ц'їсон* ‘сальтисон’ [1, с. 138], західнополіських – *сал'т'їсон* ‘свинячий шлунок начинений шматками м'яса, сала, легень та інш.’ [СПЗГА, II, с. 134], карпатських – *сал'цисон*, *сал'сисон* ‘сальтисон’ [3, с. 60], у буковинських – *сал'ц'їсон* ‘сальтисон (очищений, промитий і проварений свинячий шлунок, начинений шматочками м'яса, печінки і т. п.)’ [СБГ, с. 475], у львівському лексиконі – *сал'це'сон* ‘сальтисон’ [ЛЛ, с. 656].

У досліджуваних говірках драглиста страва, яку одержують при охолодженні м'ясного або рибного відвару з подрібненими шматочками м'яса чи риби номінується словами *холодец'* (весь ареал), *гиж'ки* (весь ареал), *студе'нец'* (Боків, Шумл.).

Лексема *холодець* є літературною назвою української мови [СУМ, XI, с. 115], яка відома і в інших говорах української мови [СУМГ, IV, с. 408], що утворена від праслов. **xoldъ* [ЕСУМ, VI, с. 196].

Лексема *холодець* із різними фонетичними й словотвірними варіантами та різними значеннями побутує і в інших діалектах української мови, наприклад у західнополіських – *холодець*, *холодница* зі значенням ‘холодець’ [СПЗГА, II, с. 231]. На Поліссі досліджувана лексема *холодець* має значення ‘холодного борщу, приготовленого з сироватки, зелені і риби’ [СПГЛ, с. 225]. У говірках наддністрянського діалекту простежуються назви *холодне*, *холодець* ‘холодець’ [1, с. 138].

Іншою назвою, що позначає зазначену страву на досліджуваному ареалі є *гижки*. Лексема *гижки* на позначення м'ясної страви в літературній мові не зафіксована. Назва *гижки* походить від праслов. *gyža* < **gyzja*; споріднене з лтс. *gyša* ‘стегно’ [ЕСУМ, I, с. 505].

Ізоглоса назви *гижки* продовжується в багатьох інших українських говорах: у наддністрянських – *гиришки* ‘холодець’ [НРС, с. 91], *гижки* ‘холодець’, *гиришки* ‘холодець’ [1, с. 138], у лемківських – *гижки* ‘холодець’ [Дуда, с. 90], у гуцульських – *гижки* ‘холодець’ [ГГ, с. 45], одеських – *гижки* ‘холодець із ніг чи голови забитої тварини’ [СГОМ, с. 24]. Із лексичних паралелей інших мов до укр. *гишки* відзначимо пол. *giża* ‘м'ясо біля ребер (переважно свиняче); гомілкорова кістка, її кінець; частина ноги тварини; холодець з волових ніг; свячений жир’ [ЕСУМ, I, с. 505].

Номен *студенець* із прозорою внутрішньою формою, що вживається у значенні ‘холодець’, поширений у досліджуваних говірках. Глумачний словник української мови подає його з ремаркою застарілий [СУМ, IX, с. 799]. За етимологічними дослідженнями, назва *студенець* походить від праслов. **studъ* (*studa*) ‘прохолода, свіжість, холод, мороз’, *studiti* ‘охолоджувати, прохолоджувати’ [ЕСУМ, V, с. 457].

Лексема *студенець* зі значенням ‘холодець’ побутує у лемківських говірках – *студенець*, *студе'лина* [Дуда, с. 346; КСЛГП, с. 295], у наддністрянських – *с'туден'*, *студе'нець*, *студе'нина*, *студи'на* [1, с. 138], у буковинських – *студе'нець* [СБГ, с. 530], бойківських – *студе'нина*, *студе'ниця*, *студе'ниця'* [СБГО, II, с. 262], західнополіських – *студе'нець*, *студо'нець* [СПЗГА, II, с. 183], гуцульських – *студе'нець* [ГГ, с. 45], поліських – *с'туде'н* [СПГЛ, с. 206].

Отже, проаналізувавши матеріал, доходимо висновку, що назви страв із м'ясних продуктів у діалектному мовленні становлять розгалужений пласт лексики. На дослідженій території зазначені семени представлені значною великою кількістю фонетико-морфологічних, словотвірних варіантів та дублетних назв, що підтверджує мозаїчний характер підгаєцьких говірок. Перспективу подальших студій над вивченням побутової лексики Підгаєччини вбачаємо у дослідженні інших лексико-семантичних груп, які відносяться до побутової лексики, та в розширенні ареалу вивчення цієї лексики.

Література:

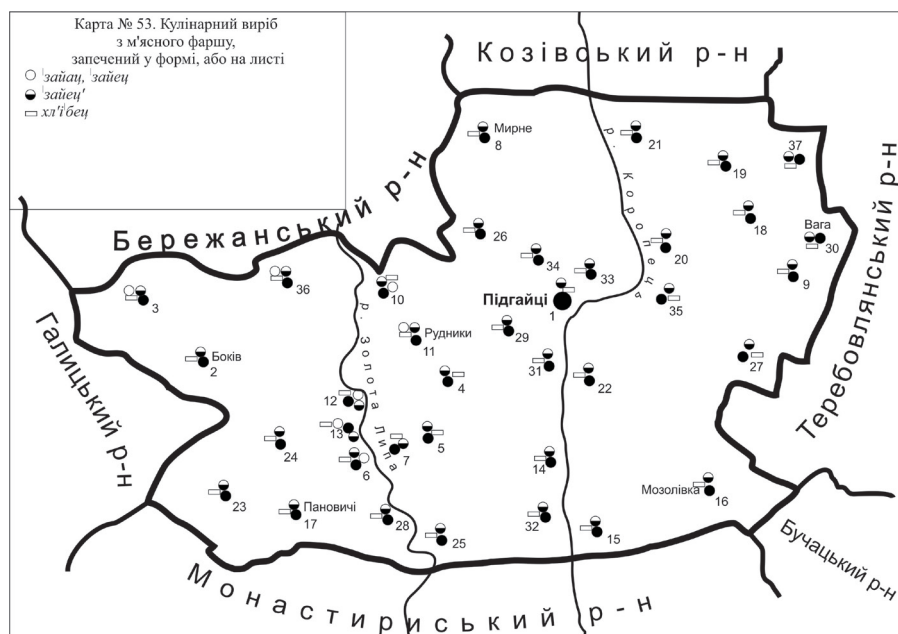
- Бичко З. М. Діалектна лексика наддністрянського говору / З. М. Бичко. – Тернопіль : Лідер, 2000. – 280 с.
- Гонтар Т. А. Народне харчування українців Карпат / Т. А. Гонтар. – К. : Наукова думка, 1979. – 137 с.
- Гоца Е. Д. Назви їжі й кухонного начиння в українських Карпатських говорах / Е. Д. Гоца. – Ужгород, 2010. – 466 с.

Список використаних джерел:

- АУМ – Атлас української мови : в 3 т. – Т. 1 : Полісся, Наддніпрянина і суміжні землі. – К. : Наук. думка, 1984 ; Т. 2 : Волинь, Наддніпрянина, Закарпаття і суміжні землі. – К. : Наук. думка, 1988 ; Т. 3 : Слобожанщина, Нижня Наддніпрянина, Причорномор'я і суміжні землі. – К. : Наук. думка, 2001.
- ГГ – Гуцульські говірки: короткий словник / за ред. Я. Закревської. – Львів, 1997. – 232 с.
- Дуда – Дуда І. Лемківський словник / І. Дуда. – Тернопіль, 2011. – 376 с.
- ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : в 7 т. / [уклад. Р. В. Болдирев та ін. ; редкол. О. С. Мельничук та ін.]. – К. : Наук. думка. – Т. I. – 1982. – 630 с. ; Т. II. – 1985. – 570 с. ; Т. III. – 1989. – 549 с. ; Т. IV. – 2004. – 656 с. ; Т. V. – 2006. – 704 с. ; Т. VI. – 2012. – 568 с.
- КСЛГП – Пиртей П. Короткий словник лемківських говірок / [упор. і підгот. до друку Є. Д. Турчак] / Петро Пиртей – Івано-Франківськ : Сіверсія МВ, 2004. – 364 с.
- ЛЛ – Хобзей Н. Лексикон львівський: поважно і на жарт / Наталя Хобзей, Оксана Сімович, Тетяна Ястремська, Ганна Дидик-Меуш. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009. – 672 с.
- МСЗВГ – Корзонюк М. М. Матеріали до словника західноволинських говірок / М. М. Корзонюк // Українська діалектна лексика : зб. наук. праць. – К. : Наук. думка, 1987. – С. 62-267.
- НРС – Шило Г. Наддністрянський регіональний словник / Г. Шило. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. – 288 с.
- СБГ – Словник буковинських говірок / за ред. Н. В. Гуиванюк. – Чернівці : Рута, 2005. – 688 с.
- СБГО – Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок : у 2 ч. / М. Й. Онишкевич. – К. : Наук. думка, 1984. – Ч. 1. – 496 с. ; Ч. 2. – 516 с.
- СГОМ – Москаленко А. А. Словник діалектизмів українських говірок Одеської області / А. А. Москаленко. – Одеса, 1958. – 80 с.
- СЗГА – Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок : у 2 т. / Г. Л. Аркушин. – Луцьк : Вежа, 2000. – Т. 1–2.
- СУМ – Словник української мови : в 11 т. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. I. – 1970. – 799 с. ; Т. II. – 1971. – 550 с. ; Т. III. – 1972. – 744 с. ; Т. IV. – 1973. – 840 с. ; Т. V. – 1974. – 840 с. ; Т. VI. – 1975. – 832 с. ; Т. VII. – 1976. – 723 с. ; Т. VIII. – 1977. – 927 с. ; Т. IX. – 1978. – 916 с. ; Т. X. – 1979. – 658 с. ; Т. XI. – 1980. – 699 с.
- СУМГ – Словарь української мови : у 4 т. / зібрала ред. журналу «Киевская старина» ; упоряд. з дод. власного матеріалу Б. Грінченко. – К., 1996. – Т. I. – 494 с. ; Т. II. – 578 с. ; Т. III. – 506 с. ; Т. IV. – 566 с.
- СПГЛ – Лисенко П. С. Словник поліських говірок / П. С. Лисенко. – К. : Наук. думка, 1972. – 260 с.

Список скорочень населених пунктів Підгаєцького району Тернопільської області

Підг. – Підгайці	Голг. – Голгоча	Муж. – Мужилів
Шумл. – Шумляни	Мозол. – Мозолівка	Михайл. – Михайлівка
Угрин. – Угринів	Панов. – Пановичі	Серед. – Середне
Яблун. – Яблунівка	Попл. – Поплави	Гол. – Голendra
Завал. – Завлів	Степ. – Степове	Вол. – Волиця
Заст. – Заставче	Новос. – Новосілка	Заг. – Загайці
Бронгал. – Бронгалівка	Юстин. – Юстинівка	Стар. М. – Старе Місто
Литв. – Литвинів	Гнил. – Гнильче	Білокр. – Білокриниця
Рудн. – Рудники	Черв. – Червень	Стар. Литв. – Старий Литвинів
Верб. – Вербів	Затур. – Затурин	Соняч. – Сонячне

УДК 811.11:81'276.3-053.6:81'373.421

Л. В. Олійник,

Національний технічний університет України «КПІ», м. Київ

СИНОНІМІЯ В НІМЕЦЬКОМУ МОЛОДІЖНОМУ СЛЕНЗІ

У статті досліджується структурно-семантична характеристика організації сленгової підсистеми, що уможливає детальне вивчення специфіки синонімії в німецькому молодіжному слензі, а також на базі детального аналізу лексикографічних джерел молодіжного сленгу досліджуються особливості функціонування сленгізмів.

Ключові слова: сленг, синонім, синонімія, сема, тематична група, тематичний ряд.

SYNONYMY IN GERMAN YOUTH SLANG

The paper deals with the structural and semantic characteristics of the organization of slang subsystem that allows a detailed study of the specifics of synonyms in the German youth slang. Moreover, based on the analysis of lexicographical sources are studied the peculiarities of slang words functioning.

Keywords: slang, synonymy, synonyms, seme, lexical set, theme line.

СИНОНИМИЯ В НЕМЕЦКОМ МОЛОДЕЖНОМ СЛЕНГЕ

В статье исследуется структурно-семантическая характеристика организации сленговой подсистемы, что дает возможность детального изучения специфики синонимии в немецком молодежном сленге. Также на базе детального анализа лексикографических источников молодежного сленга исследуются особенности функционирования сленгизмов.

Ключевые слова: сленг, синоним, синонимия, сема, тематическая группа, тематический ряд.

Сучасний рівень розвитку лексикологічної науки передбачає, як зазначає Н. Г. Іщенко [2, с. 4], вивчення питань системної організації словникового складу та слова в усіх його зв'язках та відношеннях. Дослідження парадигматичних зв'язків дозволяє встановити типи семантичних відношень між лексичними одиницями, їх взаємодію, характер зв'язків усередині різних підсистем та лексико-семантичних груп. Відомо, що сленг в цілому та молодіжний сленг зокрема, характеризуються багатоманітністю синонімією. Синоніми – універсальна категорія національних мов, характерна для усіх лексичних підсистем їх структур. Категорія синонімічності слугує важливим засобом для диференціації почуттів та думок у процесі комунікації, а тому це явище безпосередньо пов'язане із функціонально-стилістичною варіативністю та соціальною стратифікацією мови. Синонімія як прояв варіативності та системності лексики мови, якнайкраще відображає закономірності системної організації лексичних одиниць, вивчення яких забезпечує комплексне дослідження молодіжного лексикону.

Детальне вивчення специфіки синонімії в німецькому молодіжному слензі вважаємо актуальним, оскільки на лінгвістичному просторі України майже відсутні наукові розвідки цього аспекту. Питанню сленгової синонімії присвячували свою увагу відомі німецькі вчені-лінгвісти Х. Хенне та Я. Андроутзополос. Так, Х. Хенне на основі анкетування школярів з'ясував, що кожен синонімічний ряд сленгових синонімів за критерієм частотності вживання слів, що утворюють певний синонімічний ряд можна поділити на центр (ядро) та периферію [7, с. 175]. Серед «центральної» позначень деякі є домінуючими та можуть виявляти варіативність частотності їх вживання [7, с. 177]. Я. Андроутзополос уважав, що для розподілу сленгових синонімів на ядро та периферію в межах синонімічного ряду потрібно враховувати не тільки «відносну частотність», але й дистрибуцію, здатність до утворення словотвірних гнізд та дискурсивну релевантність [6, с. 372–373]. У своїх наукових працях учений вивчав також шляхи оновлення синонімічних рядів та тематичних груп [6, с. 378–382]. З'ясувати специфіку синонімічних зв'язків серед сленгізмів та особливості функціонування сленгових синонімів є метою нашої наукової розвідки.

Варто наголосити, що дослідження проблеми синонімії в цілому та вивчення окремих аспектів цього явища породило значну кількість різноаспектних характеристик та підходів як до визначення лексичних синонімів так і принципів їх кла-

сифікації, а також структури та доміанти синонімічного ряду, що свідчать про об'єктивну складність згаданого явища (Ю. Д. Апресян, С. Г. Бережан, А. О. Брагіна, В. Г. Вілюман та ін.). Однак, як зауважують лінгвісти, використання різних підходів не дало можливості створення єдиної теорії синонімії. Саме складність, а також багатоаспектність проблеми синонімії стали причиною розбіжності поглядів дослідників.

Центральним питанням у сфері функціонування синонімічної системи мови є, звичайно, визначення поняття синоніма. Аналіз критеріїв синонімічності представлений у роботах В. Г. Вілюмана, А. П. Євгенської, Ю. Д. Апресяна, Л. О. Новікова, В. В. Левицького та ін. Так, В. Г. Вілюман, посилаючись на дослідження великої кількості визначень синонімів наголошує: «При усіх розбіжностях у розумінні специфіки значення, смислу, близькості значення, одні дослідники сходяться на тому, що необхідною ознакою синонімії є семантико-смилова тотожність слів; інші, яких більшість, погоджуються з тим, що такою умовою є схожість, збіг, подібність, суміжність, близькість значення та смислу слова; нарешті, існує і компромісна точка зору, яка допускає і ту й іншу ознаку [1, с. 26]». Лінгвісти по-різному групують зазначені ознаки, виділяючи серед них основні та факультативні.

В парадигматичному аспекті під синонімами ми розуміємо, услід за Е. Г. Різелю та Є. Й. Шендельс [3, с. 56] слова, що виявляють схоже, або з незначними відхиленнями логічно-предметне значення, а також можуть різнитись стилістичним забарвленням. Такої ж позиції у визначенні синонімів дотримується Т. Шіппан, яка вважає синонімами «лексичні одиниці, що є назвами одного денотату, а тому характеризуються наявністю ядра спільних елементів значення та можуть розрізнятись наявністю периферійних денотативних або конотативних сем, або ж і тих і інших одночасно [8, с. 207]». Сутність синонімів визначається тими ознаками, на основі яких синоніми ототожнюються та диференціюються, ці ознаки зумовлюються, в основному, структурою лексичного значення мовних одиниць. Семантична сутність синонімії, як літературної мови так і молодіжного сленгу, як відомо, полягає у еквівалентності:

- 1) всього змісту лексичних одиниць;
- 2) компонентів (семантичних ознак) семантем, що збігаються.

Очевидно, що, відображаючи свої думки та своє світосприйняття, ми вибираємо із значної кількості тематично та синонімічно пов'язаних лексичних одиниць те влучне слово, яке якнайкраще характеризує предмет висловлювання. У своєму дослідженні молодіжного сленгу, ми посилаємось на розподіл сленгового лексичного вокабуляру услід за Е. Г. Різелю та Є. Й. Шендельс [3, с. 53] на мовностилістичні категорії: *тематична група – тематичні ряди – синонімічні ряди*.

Тематична група охоплює усі тематично споріднені між собою лексичні одиниці, що виражають подібне сприйняття дійсності та схожим загальним поняттям. Тематична група репрезентується підпорядкованими їй тематичними рядами. Специфікація тематичної групи відбувається двоюко: спочатку завдяки опорному слову чи групі опорних слів кожного тематичного ряду, які виділяють ознаку загального поняття, і, слідом за цим, через синонімічний ряд, які модифікують цю ознаку. Таким чином, тематичний ряд це змішана величина, що складається із тематично зумовленого ключового слова (групи ключових слів) та певної кількості семантично та стилістично диференційованих синонімів.

У залежності від обсягу поняття, яке виражає опорне слово або опорне словосполучення, в тематичний ряд можуть бути інтегровані один або кілька синонімічних рядів. Члени синонімічних рядів об'єднані, звичайно, синонімічною спорідненістю; між окремими синонімічними рядами всередині тематичного ряду не синонімічна, а тематична спорідненість.

Варіативність лексичної підсистеми молодіжного сленгу як одна із основних її характерних ознак, проявляється у семантичній надлишковості, що сприяє розвитку експресивної оцінки позначуваних понять. Адже стимулом для виникнення нової лексичної одиниці у молодіжному соціолекті можна, здебільшого, уважати або досягнення експресивності за рахунок зниження стилістичного регістру наявних лексем, або потребу у смисловій диференціації, яка не може бути задовільнена існуючими лексемами.

Варто зазначити й той факт, що потужна синонімія молодіжного сленгу як парадигматична категорія збагачує та розширює синонімічні ряди німецької загальнонаціональної мови. Найбільш представленою й функціонально різноманітною у молодіжному слензі, як і в загальнонаціональній мові, є лексична синонімія, а саме її різновид – стилістична синонімія. Очевидним залишається факт інтенсивного розвитку синонімічних засобів молодіжного сленгу на позначення актуальних для молоді понять, що підтверджується щорічним виданням словників німецького молодіжного сленгу такими видавництвами як Pons та Langenscheidt. Запозичення типових для молодіжної спільноти лексичних одиниць іншими соціолектами або розмовною мовою, часте вживання сленгових лексем призводить до зниження їх експресивності, що дає поштовх розвитку кількісного запасу синонімів. Очевидно можна констатувати наявність прямої кореляції між актуальністю поняття та кількістю синонімічних засобів на позначення певного поняття. Ураховуючи цей факт, наголошуємо, що тематична група молодіжного сленгу є відкритою мікросистемою, яка систематично поповнюється новими лексемами, а також «втрачає» їх із зниженням експресивності. Зрозуміло, що жоден носій молодіжного сленгу не володіє усім потенціалом лексичних одиниць тематичної групи чи певного тематичного ряду. Строкатість та значна кількість лексичних засобів відображає реальний стан молодіжних угруповань та субкультур. Очевидно, що лексикон молодіжного соціолекту формується представниками різних молодіжних груп та об'єднань, що й зумовлює його кількісний потенціал.

Існування значного запасу лексичних одиниць молодіжного сленгу зумовлене *синонімічною атракцією*, під якою розуміємо наступне: об'єкти, які становлять найбільшу важливість для молодіжної спільноти, притягують більшу кількість синонімів. Центрами синонімічної атракції або атракторами можуть бути слова, пов'язані у свідомості молодої особи із певними асоціаціями, враженнями, відчуттями. Такі центри атракції, як правило, є спільними для представників молодіжних груп, а також можуть різнитись залежно від їх інтересів. Р. В. Рюмін підкреслює, що «центри атракції відображають ті сфери життя і діяльності мовних колективів (чи колективу), у яких емоційне навантаження висловлювання диктується матеріальними умовами побуту, спільною системою ідей та цінностей членів колективу та індивідуальними нормами мовленнєвої поведінки, що залежать від сімейного виховання, освіти, суспільного стану, віку та статі [4, с. 133]».

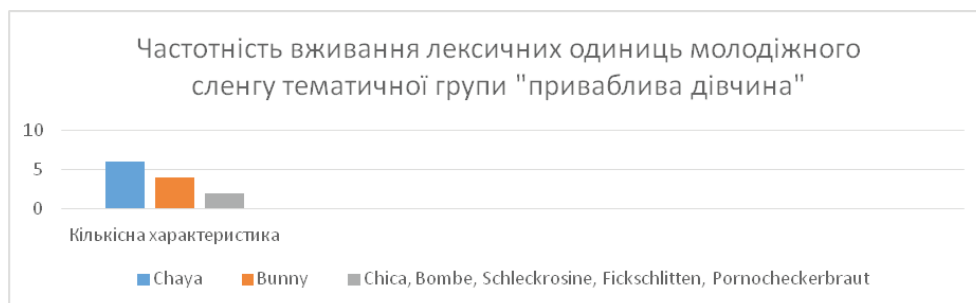
Аналіз структури корпусу лексичних одиниць на системному та елементному рівнях дозволить більш детально описати специфіку синонімії молодіжного сленгу. Для прикладу проаналізуємо тематичну групу «вживати спиртні напої». Варто зазначити, що переважна більшість лексичних та фразеологічних одиниць актуалізує сему «напиватись». Молода людина часто порівнює себе із резервуаром, який можна наповнити спиртними напоями: *schoppen, süppeln, diagnostikalisieren, alken, durchsumpfen, reinschütten, schütten, sich zuschütten, sich zukippen, einen kippen, hinunterkippen, keulen, pokulieren, sich zulöten, löten, killen, bechern, pegeln, tanken, schickern, trällern, sich abfüllen, sich einen absaufen, sich vollknallen, sich volllaufen lassen, sich zumachen, sich einen reinsaugen, einen zischen, sich beschickern, schöppeln, sich zusaufen, aufdröhnen, sich bedröhnen, pumpen, dichten, pienen, tippeln, sich betöffeln, komanieren, latzen, süppeln, sich abschießen, enthirnen, löschen, kneten, reinschädeln, sich umballern, schlickern, Schoppe petzen, sich die Rübe vollballern (vollschießen), sich dicht machen,*

sich die Kante geben, einen hinter die Rübe schmeißen, sich was Feuchtes reinfüllen, einen auf die Nase gießen (schütten), einen Django in der Birne (Melone, Tomate) haben, (sich) aus der Welt beamen, (sich) Knorpel fluten, sich eine Kanne hinter die Schürze gießen, eine Tasse Alk reinpfeifen, sich die Birne zukippen, birnen, sich einen Zacken in die Krone setzen, die Birne zumachen, sich einen Riesen Alk reinsausen, einen durch die Schallmauer ballern, die Freifleiste volllaufen lassen, die Klapper füllen. Серед лексичних одиниць можна виділити такий синонімічний ряд: *süppeln, pegeln, schickern, schöppeln, schlürfen*. Характерною для цієї групи є словотвірна синонімія: *reinschütten, schütten, sich zuschütten; sich zukippen, kippen, hinunterkippen; sich zulöten, löten*. Серед вищенаведених лексичних одиниць тематичної групи можна виділити й такі, що функціонують у розмовній мові: *schoppen, süppeln, kippen, pokulieren, löten, bechern, pegeln, tanken, schickern, sich beschickern, schöppeln, pumpen, süppeln, sich einen ballern*.

Здійснений аналіз засвідчує своєрідність синонімії в молодіжному слензі: серед значної кількості сленгізмів, які, посилаючись на визначення сленгу О. О. Селівановою вважаємо стилістично зниженими синонімами позначень загальновідомих понять [5, с. 560], не так багато слів, що виявляють синонімічні зв'язки між собою; характерною для сленгу є також і словотвірна синонімія, яка відтворює смислову.

Дослідивши словникові статті та зміст словників німецького молодіжного соціолекту можна зробити висновки щодо специфіки функціонування сленгових синонімів. Таке дослідження базується на серії сучасних словників молодіжного соціолекту видавництва PONS, які видаються щорічно та словників видавництва Langenscheidt з такою ж періодичністю видання. В кожному із проаналізованих словників зібрано актуальну лексику, яка входить до словника на основі відбору редакцій із надісланих німецькими учнями 10 – 20 років найчастіше вживаних лексичних одиниць та виразів.

Так, на позначення поняття «приваблива дівчина» було виділено такі сленгізми-синоніми: **2001 p.** – Barbie; **2002 p.** – Bunny, Ische; **2007 p.** – Schleckrosine; **2008 p.** – Filet, Schleckrosine; **2010 p.** – Chica, Chicks, Bombe, Chaya, heiße Schnitte, Pornochekerbraut; **2011 p.** – Bunny, Chaya, Fickschlitten; **2012 p.** – Bunny, Chaya, Fickschlitten, Hottie; **2013 p.** – Bunny, Bombe, Pornochekerbraut, Chaya, Chickse, Chicka, Chicks; **2014 p.** – Chaya, Princess, Pornofee.

З огляду на вищевикладене можна зробити такі висновки щодо функціонального аспекту синонімів-сленгізмів: синоніми молодіжного сленгу, не зважаючи на динамічність лексику, яка передбачає постійне оновлення сленгових лексичних одиниць, не варто усі вважати словами-одноденками, вони функціонують у мовленні протягом певного періоду, час від часу можуть втрачати свою популярність серед молоді та знову ставати актуальними в молодіжному колективі. Так, наприклад, такі лексичні одиниці як *Lungentorpedo, Lungenbrötchen* на позначення цигарки, *tanken* на позначення вживання спиртних напоїв, *Nullchecker, Spastl* на позначення розумово неспроможної людини фіксуються словником молодіжного сленгу Х. Еманна ще 1992 року видання, та не втратили своєї актуальності й до сьогодні. Окремі сленгові лексичні одиниці можуть активно використовуватись мовцями, як доводять результати дослідження, досить тривалий час.

Література:

- Виллюман В. Г. О способах образования слов сленга в современном английском языке / В. Г. Виллюман // Учен. зап. ЛГПИ им. А. И. Герцена. – 1955. – Т. III. – С. 47–50.
- Іщенко Н. Г. Системність у лексиці / Н. Г. Іщенко // Наукові записки. – Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 5 ч. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. – С. 3–6.
- Ризель Э. Г. Стилистика немецкого языка. Учебник [для ин-тов и фак. иностр. яз.] / Э. Г. Ризель, Е. И. Шендельс. – М.: «Высшая школа», 1975. – 316 с.
- Рюмин Р. В. Лексико-семантическая организация молодежного жаргона (на материале речи молодежи г. Вологды): дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Рюмин Роман Владимирович. – Череповец, 2004. – 250 с.
- Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
- Androutsopoulos J. Deutsche Jugendsprache: Untersuchungen zu ihren Strukturen und Funktionen / J. Androutsopoulos. – Frankfurt a.M., Berlin, Bern, New York, Paris, Wien: Lang, 1998. – 684 S.
- Henne H. Jugend und ihre Sprachen. Darstellung, Materialien, Kritik / Helmut Henne. – Berlin, New York: de Gruyter, 1986. – 241 S.
- Schippan Th. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache / Thea Schippan. – Tübingen: Max Niemeyer, 2002. – 306 S.
- PONS. Wörterbuch der Jugendsprache. Deutsch Englisch/ Französisch/ Spanisch. – Stuttgart: Ernst Klett Sprachen GmbH, 2001. – 125 S.
- PONS. Wörterbuch der Jugendsprache. Deutsch-Englisch-Französisch-Spanisch. – Stuttgart: Klett, 2008. – 128 S.
- PONS. Wörterbuch der Jugendsprache. Sammelband seit 2001: Von Schülerinnen und Schülern aus ganz Deutschland. – Stuttgart: Klett, 2008. – 288 S.
- PONS. Wörterbuch der Jugendsprache 2010: Begriffe aus Deutschland, Österreich und der Schweiz. – Stuttgart: Klett, 2010. – 134 S.
- PONS. Wörterbuch der Jugendsprache. Sammelband – Stuttgart: Klett, 2011. – 288 S.
- PONS. Wörterbuch der Jugendsprache 2011: mit 1500 Einträgen aus Deutschland, Österreich und der Schweiz. – Stuttgart: Klett, 2010. – 141 S.
- PONS. Wörterbuch der Jugendsprache 2012: mit 1500 Einträgen aus Deutschland, Österreich und der Schweiz. – Stuttgart: Klett, 2011. – 143 S.
- PONS. Wörterbuch der Jugendsprache 2013: Das Original. – Stuttgart: Klett, 2012. – 143 S.

В. К. Омельчук,

Національний університет «Острозька академія», м. Острог

МОДЕЛІ СЛОВОТВОРУ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ БРИТАНСЬКОГО ВАРІАНТУ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ (НА ПРИКЛАДІ СУДОВИХ РІШЕНЬ ВЕРХОВНОГО СУДУ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ)

У статті детально розглянуто словотвірні моделі характерні для мови права на прикладі судових рішень Верховного суду Великобританії. Проаналізовано такі способи словотвору, як афіксація (або модифікація), утворення термінологічних словосполучень, утворення абревіатур, конверсія, та ін. Також зазначаються статистичні дані стосовно найбільш поширених способів словотвору на основі матеріалів судових рішень.

Ключові слова: словотвір, юридичний термін, конверсія, афіксація, абревіатура, полікомпонентна структура, синонімія, омонімія.

THE WORD-FORMATION MODELS OF BRITISH ENGLISH LEGAL TERMS (ON THE EXAMPLE OF THE UK SUPREME COURT JUDGMENTS)

The article deals with the word-formation models of legal terms on the basis of the UK Supreme Court judgments. The word-formation models as for affixation (modification), formation of terminological word-combinations, abbreviations, conversion, etc. have been analyzed. Statistical data regarding the mostly used word-formation models on the basis of judgments has been presented. The existence of Legal English terminology is impossible without certain poly-semantic, homonymic, synonymic, antonymic, and hyponymy correlations within the terminological field. Thus, the research includes 710 terminological units analyzed. According to word-formation classification, it has become possible to observe that the most popular model of legal terms formation is affixation (32%). According to the frequency analysis based on word-formation techniques, the conversion model usage is 22% whereas terminological word combinations are 30%, abbreviation – 10%, and the least frequency may be observed in the model of borrowings from the other systems – 8%. Therefore, formation of legal vocabulary in the language system undergoes the influence of external and internal linguistic factors, particularly specific social and historical circumstances. The level of terminological system of legal language depends on the experience obtained by the state within legal regulation of public relations, legalization, depth of academic legal research, and the measures of systemization and lexicographical description of legal terminology units.

Key words: word-formation, legal term, conversion, affixation, abbreviation, poly-component structure, synonymy, homonymy.

МОДЕЛИ СЛОВООБРАЗОВАНИЯ ЮРИДИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ БРИТАНСКОГО ВАРИАНТА АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА (НА ПРИМЕРЕ СУДЕБНЫХ РЕШЕНИЙ ВЕРХОВНОГО СУДА ВЕЛИКОБРИТАНИИ)

В статье рассматриваются словообразовательные модели, характерные для юридического английского на примере судебных решений Верховного Суда Великобритании. Анализируются такие способы словообразования, как аффиксация (или модификация), образование терминологических словосочетаний, формирование аббревиатур, конверсия, и др. Также наведены статистические данные о наиболее распространенных способах словообразования на основе материалов судебных решений.

Ключевые слова: словообразование, юридический термин, конверсия, аффиксация, аббревиатура, поликомпонентная структура, синонимия, омонимия.

Постановка проблеми. Процес термінологічної номінації у галузі права передбачає вивчення трьох її аспектів: словотвірної (афіксація, словоскладання, конверсія та абревіація), синтаксичної та семантичної. Семантичний словотвір у термінології права передбачає розвиток семантичної структури тієї лексичної одиниці, яка вже існує в англійській мові, у напрямку спеціалізації. Існування англійської юридичної термінології, як і будь-якої іншої лексичної підсистеми мови, є неможливим за умови відсутності всередині термінологічного поля певних полісемантичних, омонімічних, синонімічних, антонімічних та гіперо-гіпонімічних відношень [6]. Закономірності та особливості утворення нових лексичних одиниць встановлюються в процесі словотвірного аналізу, який показує процес виникнення номінативні одиниці в межах конкретної термінологічної системи.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Вивчення юридичної термінології, способів її утворення представлені у роботах ряду дослідників, зокрема, відповідно до класифікації Р. Водака, терміни утворюються п'ятьма основними способами, такими як надання наявним словам нових значень, модифікація (побудова похідних термінів за допомогою деривативних афіксів), утворення абревіатур, складання основ терміноелементів, утворення термінологічних словосполучень [9]. І. М. Кобозева стверджує, що конверсія – це тип словотвору, коли новоутворене слово набуває відмінних парадигм та синтаксичних функцій по відношенню до оригінального слова. Сучасна англійська юридична термінологія вміщує велику кількість термінів, які утворені відповідно до норм конверсії та мають низку словотвірних моделей [4]. І. Хайкі зазначає, що кількість термінів-словосполучень у дослідженому корпусі англійської юридичної термінології у 2,5 рази перевищує кількість однослівних термінів. Фіксується наявність великої кількості юридичних термінів з абстрактним значенням поряд з існуванням понять з конкретним значенням, тобто термінів, які за своїм змістом співвідносяться з конкретними правовими суб'єктами та об'єктами [7]. Саме тому, поширеною моделлю словотвору є утворення термінологічних словосполучень. Англійська юридична термінологія налічує у своїй ієрархії низку термінів, які за своєю структурою є дво- або полікомпонентними. Крім того, способи словотвору термінологічних одиниць детально вивчаються такими українськими науковцями як А. О. Худолій, Ю. А. Жлуктенко, Н. М. Раєвська та ін.

Завдання та матеріал дослідження. Стаття має на меті аналіз моделей словотвору юридичних термінів британського варіанту англійської мови. Матеріалом дослідження слугує вибірка юридичних термінів із судових рішень Верховного суду Великобританії (2011-2015 рр.), яка налічує 710 термінологічних одиниць та словосполучень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Результати нашого дослідження свідчать про те, що одним із найбільш продуктивних та найбільш поширених способів словотвору у англійській мові є афіксація. Цей метод передбачає додавання префіксів та суфіксів до основи номінативної одиниці. У аналізованих нами судових рішеннях було виокремлено низку юридичних термінів, утворених за допомогою афіксального способу словотвору.

а) Афіксальний спосіб словотвору із суфіксом –fully:

Its purpose was to determine the conditions under which third country nationals, i.e. not citizens of the EU, who were residing lawfully in an EU state could, by sponsorship, secure entry to it for their spouses and other family members [10].

б) Афіксальний спосіб словотвору із префіксом –co:

The police found the defendants polite and co-operative except in refusing to free themselves [10].

в) Афіксальний спосіб словотвору із суфіксом *-ism*:

In these proceedings there has been no debate about the validity of these criticisms [10].

г) Афіксальний спосіб словотвору із суфіксом *-ment*:

In para 66 to para 68 of their judgment the majority stressed that the suggested obligation of the state was a positive one [10].

д) Афіксальний спосіб словотвору із префіксом *-dis*:

I agree that the Secretary of State has infringed the article 8 rights of the parties to each of the marriages with which we are concerned and that these appeals should therefore be dismissed [10].

е) Афіксальний спосіб словотвору із префіксом *under*:

It is within this question that an assessment of the amendment's proportionality must be undertaken [10].

є) Афіксальний спосіб словотвору із суфіксом *-ity*:

But we expressly recognised the need to accord «appropriate weight to the judgment of a person with responsibility for a given subject matter and access to special sources of knowledge and advice» [10].

ж) Афіксальний спосіб словотвору із суфіксом *-ant*:

It is now an established principle of our law that the Convention should not be interpreted and applied more generously in favour of an applicant than the Strasbourg jurisprudence clearly warrants [10].

з) Афіксальний спосіб словотвору із префіксом *-un*:

It declared that her application of the rule so as to refuse marriage visas to the two effective respondents was unlawful as being in breach of their rights under article 8 of the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms 1950 [10].

Ми можемо переконатися, що афіксальний спосіб словотвору є надзвичайно продуктивним.

Також у судових рішеннях Верховного суду Великобританії можна зустріти такий спосіб словотвору, як конверсія. Найбільш вживаними моделями є перехід іменника до розряду дієслів, прикметника до розряду іменників, та ін. Наведемо декілька прикладів:

1) N → V

In effect pursuant to supplementary orders made by the Court of Appeal the Secretary of State has now granted marriage visas to each of the two respondents [10]. У даному прикладі юридичний термін «grant», який зазвичай вживався як іменник, перейшов до розряду дієслів та означаючи «давати, дозволяти» [1].

2) Adj → N

The October 2008 Report from the Commission to the European Parliament and the Council on the application of that Directive stated in respect of article 4(5) [10]. Виділений приклад демонструє, як прикметник переходить до розряду іменників та набуває традиційних йому функцій.

3) N → Adj

He also had a long-standing prerogative power to halt any prosecution in a court of record by entering a nolle prosequi, of which, in modern times, he makes rare use, indeed usually only when he considers that the defendant is unfit to plead [10]. У цьому реченні демонструється перехід іменника «prerogative» до розряду прикметника [3].

4) Adj → V

The police found the defendants polite and co-operative except in refusing to free themselves [10]. У наведеному прикладі ми можемо побачити, як прикметник «free» переходить до розряду дієслів.

5) V → N

The intention of the section is plainly to add the sanction of the criminal law to a trespass where, in addition to the defendant invading the property of someone else where he is not entitled to be, he there disrupts an activity which the occupant is entitled to pursue [10]. Даний приклад нам показує, як дієслово «trespass» набуває значення іменника.

У судових рішеннях Верховного суду Великобританії досить поширеною є тенденція до утворення юридичних термінів-словосполучень: *life imprisonment, criminal liability, preliminary statement*. Наведемо більш детальні приклади:

1) Просте словосполучення:

Secondly, the legitimate aim advanced for the blanket prohibition in Baiai was the combating of marriages of convenience, ie marriages designed to defeat immigration control [10]. Наведений приклад включає в себе номінативну одиницю, яка позначає «законну мету» та складається із двох слів Adj + N, що відносить дане словосполучення до розряду простих [1].

2) Складне словосполучення:

On 13 June 2008 the Home Affairs Select Committee of the House of Commons published a report entitled «Domestic Violence, Forced Marriage and «Honour»-Based Violence» [10]. Дане словосполучення ж складним, оскільки створене із трьох окремих лексичних одиниць та відповідає формулі N + Participle + N.

В англійській юридичній термінології є досить поширеними і складніші моделі термінів-словосполучень, і значна кількість багатокomпонентних словосполучень термінологічного характеру виникає у зв'язку з тим, що правова термінологія – це перелік не тільки основних понять, але й відношень між ними. Таким чином, ми можемо виокремити низку полікомпонентних словосполучень у судових рішеннях Верховного суду Великобританії. Наведемо декілька з них:

It is a comment coupled with an allegation of unspecified conduct upon which the comment is based [10]. Дана полікомпонентна структура складається із чотирьох лексичних одиниць та утворена за моделлю N + Pr + Participle + N.

The exceptional compassionate circumstances which the first respondent had pressed unavailingly on the Secretary of State related in particular to the position of his wife [10]. Виходячи із структури цієї полікомпонентної сполуки, її можна записати за моделлю Adj + Adj + N.

Досить поширеним способом словотвору є утворення аббревіатур. Відомо, що аббревіація як досить поширений спосіб словотвору у англійській мові передбачає утворення більш коротких номінативних одиниць у порівнянні із вихідними моделями слів (зазвичай, лише перші літери слів).

Оскільки аналізовані судові рішення є рішеннями Верховного суду Великобританії, що керується безліччю міжнародних нормативно-правових актів та законів, аббревіація є популярною моделлю словотвору. Постійно зустрічаються такі аббревіатури, як: LLP (Limited Liability Partnership), CA (Court of Appeal), WLR (Weekly Law Reports), AC (Appeal Cases), QB (Queen's Bench), UKHL (United Kingdom House of Lords), EWCA (England and Wales Court of Appeal), ER (Evidence Rules), EAT (Employment Appeal Tribunal), FMU (Forced Marriage Unit) та ін. [10].

More modern authorities have leant against such conceptual debates (see, for example, Lord Hoffmann, in Moyn v Secretary of State for Work and Pensions[2003] UKHL 44, [2003] 1 WLR 1929, paras 25-27) [10]. Виділені скорочення відповідають

алфавітним абрєвіатурам, тобто тим, які відображають перші літери слів та відповідно читаються. Такі абрєвіатури Хайме ще називає «ініціальними абрєвіатурами», до складу яких обов'язково входять початкові букви слів скорочуваного словосполучення [8].

Говорячи про словотвір англійської юридичної термінології, не можна не згадати про явище синонімії. Прийнято вважати, що в термінології може існувати тільки абсолютна синонімія. Одним з джерел синонімії в дослідженій англійській юридичній термінології виявлено евфемізми, які спостерігаються у сфері словотвору термінів зі значенням злочину (*killing – deprivation of life*), або у випадку, коли одне з слів унікало з давніх часів, наприклад, *death penalty – capital punishment, capital case, capital offence, capital sentence* [10].

Що ж стосується антонімії в юридичній термінології, то з упевненістю можна сказати, що вона досить обмежена і найчастіше пов'язана з протиставленням законного і незаконного, що становить правову семантичну універсалію (*legal – illegal, legality – lawlessness*).

Англійська юридична термінологія характеризується стабільністю та системністю, що є характерним для мови права різних країн, і забезпечується безліччю способів словотвору, таких як: афіксація, абрєвіація, перехід одиниць, утворення термінологічних словосполучень, конверсія, okazіоналізми, та ін.

Висновки та перспективи. Отже, нами було проаналізовано 710 термінологічних одиниць мови права. Відповідно до класифікації за способами словотвору можна прослідкувати, що найпоширенішою моделлю є утворення юридичних термінів афіксальним способом, що становить 32% (227 одиниць). Аналіз частоти вживання термінів із різними моделями словотвору показав, що модель конверсії становить 22% (156 одиниць), утворення термінологічних словосполучень – 30% (213 одиниць), абрєвіація – 10% (71 одиниць), та модель запозичення із інших систем становить 8% (43 одиниці).

Таким чином, формування юридичного словника в системі мови відбувається під впливом зовнішніх і внутрішньомовних факторів, зокрема конкретних суспільно-історичних умов. Рівень розвитку терміносистеми права залежить від накопиченого державою досвіду правового врегулювання суспільних відносин, законотворчості і правозастосування, глибини наукового вивчення правових явищ і категорій, заходів щодо упорядкування, систематизації та лексикографічного опису юридичних термінологічних одиниць.

Література:

1. Великий енциклопедичний юридичний словник А-Я / За ред. Ю. С. Шемшученка. – К. : Юридична думка, 2007. – 992 с.
 2. Жлуктенко Ю. А. Конверсія в сучасній англійській мові як морфологічно-синтаксичний спосіб словотворення / Ю. А. Жлуктенко. – К., 1958. – 250 с.
 3. Карабан В. І. Англійсько-український юридичний словник: понад 75 тисяч слів та словосполучень юридичної підмови та близько 160 тисяч українських перекладних відповідників / В. І. Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 1088 с.
 4. Кобозева І. М. Лінгвістична семантика / І. М. Кобозева. – Москва : Едіторіал, 2010. – 352 с.
 5. Раєвська Н. М. Лексикологія англійської мови. / Н. М. Раєвська. – К. : Вища школа, 1971. – 94 с.
 6. Худолій А. О. Функціональні зміни у мові американської публіцистики кінця XX – початку XXI століття. Монографія / А. О. Худолій. – Острого: Видавництво НаУОА, 2006. – 384 с.
 7. Heikki E. S. Comparative legal linguistics / E. S. Heikki. – Wiltshire: Ashgate Publishing Company, 2006. – 317 p.
 8. Hymes D. Toward ethnographies of communication: the analysis of communicative events / D. Hymes // Language and social context: selected readings. – Harmondsworth, 1979. – P. 36–54. – № 12.
 9. Wodak R. Disorders of discourse / R. Wodak. – London : Addison Wesley Publishing Company, 1996. – 216 p.
- The Supreme Court of the United Kingdom. Decided cases. [Electronic source] – Mode of access : <https://www.supremecourt.uk/decided-cases/index.shtml>.

УДК 81'37

Л. І. Пац,

Національний фармацевтичний університет, м. Харків

СЛОВЕСНІ СЕМАНТИЧНІ ОПОЗИЦІЇ В СИСТЕМІ ПАРАДИГМАТИЧНИХ ВІДНОШЕНЬ

У статті йдеться про словесні семантичні опозиції, що в межах парадигматичних відношень реалізуються як опозиції тотожності, привативності, екіполентності та диз'юнкції і постають мінімальними угрупованнями лексико-семантичного рівня мови. Словесна семантична опозиція тотожності виявляє себе в парах абсолютних синонімів та лексичних дублетів; привативність реалізується з-поміж ідеографічних та стилістичних синонімів, за наявності у парах семантем гіпонімічних та партитивних відношень; екіполентні семантичні опозиції простежуються в антонімії та паронімії парах лексем, частково в межах ідеографічної синонімії.

Ключові слова: словесна семантична опозиція; відношення тотожності, привативності, екіполентності, диз'юнкції; лексико-семантичний рівень мови; лексико-семантична парадигма.

VERBAL SEMANTIC OPPOSITIONS IN THE SYSTEM OF PARADIGMATIC RELATIONS

The article deals with verbal semantic oppositions that within paradigmatic relations are implemented as identity oppositions, privatives, equipollency and disjunctions appearing as minimal groups of lexical-semantic level of language. Verbal semantic identity opposition is revealed in pairs of absolute synonyms or lexical doublets; privatively is observed among ideographic and stylistic synonyms if there are of hyponymic and partitive relations in the pairs of semantemes; equipollent semantic oppositions are realized in antonymic and paronymic pairs of lexemes partially within ideographic synonymy; the opposition disjunction most likely stands out theoretically or is observed among homonyms, deprived of semantic proximity.

A pair of words containing the similar as well as distinctive components in the structure of their lexical meaning is considered a verbal opposition. We refer only to semantic oppositions, presenting by pairs of words without common morphemes, and the composition of a seme includes identifying and differentiating semes, the ratio of which determines the type of semantic opposition.

The larger the paradigmatic group of units of the lexical-semantic level is, the greater typology of semantic relations can be represented by semantic oppositions formed by the units of such an entity. We came to the conclusion that full-meaning lexemes can appear in all types of verbal oppositions: semantic, formal, formal-semantic the identical, privative and equipollent verbal oppositions are represented; within the semantic oppositions as the minimum paradigmatic groups of the general lexicon of the language.

Keywords: semantic verbal opposition; the relations of identity, privativity, equipollency, disjunction; lexical-semantic level of language; lexical-semantic paradigm.

СЛОВЕСНЫЕ СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОППОЗИЦИИ В СИСТЕМЕ ПАРАДИГМАТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ

В статье рассматриваются словесные лексико-семантические оппозиции, которые в рамках парадигматических отношений реализуются как оппозиции тождества, привативности, эквивалентности и дизъюнкции, будучи минимальными группами лексико-семантического уровня языка. Словесная семантическая оппозиция тождества представлена парами абсолютных синонимов и лексических дублетов; привативность прослеживается среди идеографических и стилистических синонимов, при наличии гипонимических и партитивных отношений; эквивалентные семантические оппозиции реализуются в антонимических и паронимических парах лексем, частично в рамках идеографической синонимии.

Ключевые слова: словесная семантическая оппозиция; отношения тождества, привативности, эквивалентности, дизъюнкции; лексико-семантический уровень языка; лексико-семантическая парадигма.

У світлі сучасних лінгвістичних теорій мова як складна система характеризується наявністю окремих підсистем, що мають різне призначення і різний ступінь складності та визначають її рівневу організацію, що уможливило існування особливих відношень між мовними одиницями, з-поміж яких визначальними є парадигматичні, синтагматичні та ієрархічні. Об'єктом свого дослідження ми свідомо обрали парадигматичні, в основі яких лежить подібність і водночас відмінність однорівневих одиниць, тут слів-семантем, які, маючи спільні компоненти в структурі свого лексичного значення, уміщують і диференційні, що є підґрунтям утворення найрізноманітніших угруповань. Парадигматичні відношення, будучи нелінійними, виконують кваліфікувальну функцію, тобто упорядковують усю сукупність одиниць лексико-семантичного рівня. Типологія лексико-семантичних парадигм і на сьогодні є відкритою, оскільки відсутнє чітке визначення таких вихідних базових понять лексик, як семантичне поле, лексико-семантична група, синонімний ряд тощо. До переліку угруповань, в основі яких лежать парадигматичні відношення, можна віднести і семантичні опозиції, і пари антонімів, і полісемантими, структуровані сукупністю лексико-семантичних варіантів, і навіть омоніми. Характер зв'язків між названими типами парадигм і критерії їх розмежування, будучи предметом широкого наукового студіювання, не втілились у чіткій лінгвістичній теорії.

Хоча сучасне мовознавство найчастіше оперує термінами лексико-семантична група, семантичне поле, функціонально-семантичне поле і досліджує саме ці утворення, ми вважаємо за доцільне звернутись до словесних семантичних опозицій як мінімальної реалізації парадигматичних відношень.

Типологія опозицій уперше була розроблена М. С. Трубецьким в «Основах фонології» стосовно фонетичного рівня мови як найбільш закритого і стабільного, а згодом застосована до одиниць інших рівнів, у т. ч. і до лексико-семантичного, де на сьогодні виокремлюють чотири основні типи словесних семантичних опозицій. Під словесною опозицією розуміють пару слів, що подібні між собою тими чи іншими компонентами і водночас чимось різняться [5, с. 43]. Наразі звертаємось лише до семантичних опозицій, репрезентованих парами слів, що не мають спільних морфем, а містять у структурі свого лексичного значення ідентифікаційні та диференційні семи, співвідношенням яких і визначається різновид семантичної опозиції.

Опозиція, утворювана одиницями, семна структура яких уміщує ідентичні компоненти, семеми, дістала назву опозиції тотожності [5, с. 17], чи нульової опозиції [3, с. 58]. Якщо на формальному рівні репрезентантами такої опозиції постають омоніми, то на семантичному – це абсолютні синоніми та лексичні дублети, що стає зрозумілим при компонентному аналізі їх лексичного значення. Порівняймо:

Беладона/красавка – багаторічна отруйна трав'яниста рослина; красавка. (Тут і далі лексичні значення слів подаються за Великим тлумачним словником сучасної української мови.)

Як бачимо, семантичний обсяг слів-дублетів збігається, про що свідчить наявність лексем *беладона* і *красавка* в межах однієї словникової статті; у словах синонімах теж відбувається збіг лексичних значень, але лише за умови зіставлення окремих лексико-семантичних варіантів з усієї парадигми лексичних значень наведених полісемантем.

Словесна семантична опозиція тотожності виразно виявляє себе серед синонімів, уживаних у професійному мовленні, де досить часто на позначення об'єктів професійної діяльності використовують терміни власне українського походження та запозичені, більшість із яких є інтернаціоналізмами, напр.: *анемія – анемія, дезінфекція – знезараження, епідемія – пошесть, дисперсія – розсіювання, епідерміс – надикір'я*.

Суміщення лексичних значень обох компонентів такої словесної семантичної опозиції тотожності можна схематично вибудувати таким чином: $AB = AB$. Семантичні множини обох компонентів опозиції повністю накладаються один на одного, таким чином уможливаючи взаємозаміну в межах будь-якого контексту.

Варто застерегти від неправомірного розширення словесної семантичної опозиції тотожності через включення до неї пар синонімів чи синонімічних виразів зі спільними компонентами загального змісту, але різними відтінками значень. При порушенні умов побудови біномної опозиції і включенні до неї ідеографічних чи стилістичних синонімів відношення тотожності будуть зруйновані: смисловий обсяг компонентів опозиції не зазнаватиме повного збігу через наявність у структурі їхнього лексичного значення, окрім тотожних, ще й диференційних сем. Наразі ми матимемо справу з іншим типом словесної семантичної опозиції, а саме – з привативними відношеннями.

Мінімальні парадигми з привативними відношеннями мають місце тоді, коли одне зі слів повністю повторюється в іншому, входить у нього [5, с. 44-45], точніше, не слово як формант, а семантика однієї одиниці включена у зміст іншої в повному обсязі. Тут теж варто бути обережним і не стати на позицію тих мовознавців, хто такі відношення в межах словесної пари називає гіпонімічними. Це видається нам не зовсім коректним, оскільки словесна семантична опозиція привативного типу аж ніяк не обмежується родо-видовими відношеннями, а виразніше представлена парами стилістичних та ідеографічних синонімів. Так, наприклад, кожна пара лексем в опозиціях семантичних синонімів *страчувати – трюїти, страчувати – розстрілювати, страчувати – рубати* має загальну сему *знищувати, позбавляти життя*, а другий член такої опозиції вміщує змістові нюанси, що, власне, і визначають конкретний спосіб позбавлення життя:

страчувати – караючи, позбавляти кого-небудь життя;

трюїти – знищувати, морити отрутою;

розстрілювати – піддавати смертній карі, що здійснюється пострілом із вогнепальної зброї;

рубати – бити, розтинати холодною зброєю.

Відношення між членами наведених опозицій характеризуються повним включенням семантичної структури лексем *трюїти, розстрілювати, рубати* до змістового обсягу слова *страчувати*.

Ідентичну ситуацію спостерігаємо в словесних семантичних опозиціях, витворюваних стилістичними синонімами, де немаркований член поглинається семантикою стилістично маркованого, але не збігається з ним повністю. Наприклад, в

опозиціях *віддати* – *втелючити*, *віддати* – *відвалити* стилістично нейтральне *віддати* означає *дати комусь що-небудь*, а кожен другий член наведених пар у структурі свого лексичного значення містить додаткові семи, що виводять семантичний обсяг стилістично маркованих слів за межі семантики лексеми *віддати*, яка позбавлена стилістичної маркованості:

втелючити – *дати комусь що-небудь (звичайно не потрібне, не бажане для когось)*;

відвалити – *розщедрившись, дати що-небудь у великій кількості*.

У межах парадигматичних відношень виокремлюють такі, як гіпонімічні, партитивні та еквонімічні [1, с. 223], що так само (окрім еквонімічних, що ґрунтуються на семантичному зв'язку між словами одного рівня узагальнення, підпорядкованими спільному гіпероніму) виявляють себе в словесних семантичних опозиціях привативності. Так, гіпонімічні відношення, ґрунтуючись на родо-видових зв'язках, визначають включення обсягу одного поняття, родового, до іншого, видового. Хоча гіперонім має ширше лексичне значення, бо називає цілі класи предметів, гіпонім поглинає його семантичний обсяг:

рослина – *організм, який живиться неорганічними речовинами повітря й ґрунту, є однією з форм існування живої матерії на Землі та разом із тваринними організмами належить до живої природи*;

ромашка – *трав'яниста рослина родини складноцвітих з дуже розгалуженими стеблами й суцвіттями-кошиками, що складаються з білих пелюстків і жовтого осередку*.

Гіпонімічні відношення в словесних опозиціях можуть мати ступінчастий характер, напр.: *рослина* – *лікарська рослина* – *ромашка*.

У межах привативних опозицій реалізуються також і партитивні відношення, що ґрунтуються на співвідношенні ціле – частина, система – елемент. Зокрема сутність таких відношень особливо вияскравлюється, коли корелюють назви лікарських рослин і назви їхніх частин, що стають лікарською сировиною для виробництва фармацевтичних препаратів: *ромашка* – *квіти ромашки*, *алтея* – *листя алтеї*, *валеріана* – *корінь валеріани* тощо. Партитивом у таких опозиціях можуть поставати різні частини однієї й тієї ж рослини: *блекота* – *листя блекоти*, *блекота* – *трава блекоти*, *евкаліпт* – *листя евкаліпта*, *евкаліпт* – *пагони евкаліпта* тощо.

Схематично привативні відношення у словесних опозиціях, де множинність елементів семантичної структури одного із членів опозиції входить до змісту іншого, не ототожнюючись із ним, виглядають так: AB – ABC.

Парадигматичні відношення лежать в основі і такого мовного явища як антонімія, де антонімічна пара постає лексичною інтерпретацією еквіполентних словесних опозицій. Характер зв'язків між членами такої опозиції є відношенням перехрещення і має вигляд ABC – ABD, де одна частина компонентів лексичного значення слів-антонімів тотожна, а інша власне і забезпечує протилежний зміст членів бінома. Тобто, еквіполентну опозицію витворює пара лексем, що у своїй семній структурі вміщують як спільні, однакові, так і диференційні семи. Так, репрезентантами еквіполентної опозиції постають антонімічні пари, членами яких є слова-семей, зведені до найбільш загальних сем *давати* і *брати*, наділених полярною семантикою. Якщо слова із семою *давати* служать для номінації дій, пов'язаних із передачею об'єкта, то антоніми – із семою *брати* – із його отриманням. Так, в опозиціях *давати* – *брати*, *продавати* – *купувати* антонімічні лексеми містять як ідентифікаційні компоненти, що позначають об'єкт дії, спрямованої на адресата, так і диференційні на позначення характеру дії й самого адресата, що мисляться як конверсиви:

давати – *передавати від однієї особи до іншої*;

брати – *набирати певну кількість чого-небудь*;

продавати – *віддавати який-небудь товар в обмін на гроші або на інший товар*;

купувати – *придбати за гроші*.

Еквіполентні відношення можуть бути представлені паронімами, хоча маємо при цьому зауважити, що члени паронімічної групи здатні будувувати лише формально-семантичну опозицію, оскільки ідентифікаційні та диференційні компоненти в таких об'єднаннях простежуються як на формальному (наявність тотожних чи близьких морфем), так і на змістовому рівні. Так, в опозиції *сусідній* – *сусідський* на формальному рівні присутня коренева морфема *сусід-*, яка забезпечує смислову близькість лексем, і диференційні суфіксальні морфеми *-н-* і *-ськ-*, що спричиняють появу диференційних семем у структурі їхнього лексичного значення. На семантичному рівні частина змістового наповнення тотожна, а інша забезпечує наявність значеннєвих відтінків:

сусідній – *розташований поруч, поблизу чого-, кого-небудь*;

сусідський – *належний сусідові; який мешкає поруч, поблизу кого-небудь*.

Необачне послуговування паронімічними опозиціями у фаховому мовленні без урахування смислових нюансів і тих відношень, у які вступають між собою пароніми, може призвести до семантичних помилок, невиправданої заміни одного слова іншим, а тому варто вкрай обережно добирати з-поміж компонентів словесної семантичної опозиції необхідні одиниці: *в'язи* – *м'язи*, *рецептний* – *рецептурний*, *сахароза* – *сахараза*, *селен* – *селін*.

Словесні семантичні опозиції з еквіполентними відношеннями представлені також парами лексем, що є ідеографічними синонімами, при компонентному аналізі яких вичленюються і тотожні, і диференційні семи. Так, у членів опозиції *добувати* – *заробляти* є ідентифікаційні семи на позначення отриманого об'єкта, і диференційні, що визначають специфіку отримання цього об'єкта:

добувати – *брати що-небудь у бою, зі зброєю в руках*;

заробляти – *здобувати що-небудь завдяки праці*.

Синонімічний ряд – структура багаточленна і відкрита, а тому в межах такого ряду можна сформувати достатньо велику кількість словесних семантичних опозицій, причому в різних варіаціях: ініціальним компонентом такої групи може бути слово-домінанта, а в опозиції до нього стоятимуть інші члени ряду; двочлен можуть утворювати будь-які одиниці ряду. Чим більше компонентів включає синонімічне угруповання, тим більше опозицій вони здатні утворити. Наприклад, з-поміж одиниць ряду *іти* – *крокувати*, *ступати*, *чимчикувати*, *шкандибати*, *прямувати*, *простувати*, *чесати*, *тюпати*, *дріботіти*, *дрібцювати*, *кульгати*, *дибати*, *плентатись*, *волоктись*, *шкунтильгати* можна утворити словесні семантичні опозиції з різними типами смислових відношень. Наприклад, у парах *дріботіти* – *дрібцювати*, *плентатись* – *волоктись* реалізуються відношення тотожності, а в двочлені *іти* – *шкунтильгати* – привативності, оскільки стилістично нейтральне *іти* повністю входить до семантичної структури стилістично маркованого *шкунтильгати*.

У парі *чесати* і *волоктись* простежуємо відношення еквіполентності, перехрещення, оскільки в структурі їхнього лексичного значення є і тотожні, і відмінні компоненти:

чесати – *швидко рухатися, бігти цосили*;

волоктись – *іти, ходити дуже повільно (від старості, втоми і т. ін.)*.

Іноді як різновид словесних семантичних опозицій виокремлюють диз'юнкцію, або виключення, хоча погляди лінгвістів на такий тип відношень між лексичними одиницями не збігаються. Одні вважають існування такої опозиції суто теоретичним, інші припускають наявність диз'юнкції у семантичній опозиції слів-омонімів, що абсолютно позбавлені смислової близькості [3]. За умови визнання цього різновиду опозицій варто все ж акцентувати, що вона виявляє себе лише на семантичному рівні, оскільки на формальному відбувається повний збіг двох формативів при відсутності смислового зв'язку між ними:

1) *косити* – *зрізувати, стинати траву, збіжжся й т. ін. косою, косаркою тощо*;

2) *косити* – *дивитися збоку, скося; скошувати очі*;

3) *косити* – *жарг., удавати хворого чи неосудного, переважно з метою уникнути призову до армії чи відповідальності за скоєний злочин*.

Умовно диз'юнкцію як різновид словесних семантичних опозицій можна позначити через АВ – CD, де на семантичному рівні будь-які збіги відсутні.

Підсумовуючи, зауважимо, що повнозначні лексеми здатні виявляти себе у всіх типах словесних опозицій – семантичних, формальних, формально-семантичних, а в межах семантичних опозицій як мінімальних парадигматичних угруповань загального лексикону мови репрезентативними є тотожні, привативні та еквіполентні.

Література:

1. Бондар О. І. Сучасна українська мова / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 368 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпін'я : ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
3. Караулов Ю. Н. Структура лексико-семантического поля // Филологические науки. – 1972. – № 1. – С. 57–68.
4. Кардачук О. Парадигматичні відношення у структурі багатозначного слова // Лінгвістичні студії: зб. наук. праць. Вип. 11. Ч. I. – Донецьк : ДонДУ, 2003. – С. 294–297.
5. Кузнецова Э. В. Лексикология русского языка / Э. В. Кузнецова. – М. : Просвещение, 1989. – 216 с.

УДК 811.112.2 : 81'276.3 : 81'373

О. В. Поздняков,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

МОДЕЛЬ КОРЕНЕВИХ СЛІВ ЯК СПОСІБ УТВОРЕННЯ НІМЕЦЬКИХ МОЛОДІЖНИХ СЛЕНГІЗМІВ

Стаття присвячена дослідженню номінативних процесів у лексиці німецького молодіжного сленгу. Автор аналізує утворення кореневих слів як одну із словотвірних моделей, притаманних даній мовній підсистемі. Наголошено на необхідності розрізняти поміж сленгізмами лексичні одиниці, що є результатом молодіжної креативності, та кореневі слова, мотивовані складовими літературної німецької мови. Визначено семантику кореневих слів у німецькому молодіжному слензі для трьох частин мови: іменника, дієслова та прикметника. З'ясовано позамовні чинники застосування та незначної продуктивності досліджуваної словотвірної моделі.

Ключові слова: молодіжний сленг, літературна німецька мова, словотвір, кореневі слова, мотивованість, позамовні чинники.

ROOT WORDS MODEL AS A MEANS OF FORMING GERMAN YOUTH SLANGISMS

The article is devoted to the study of nominative processes in the German youth slang vocabulary. The author analyses the forming root words as one of the word-building patterns typical of this linguistic subsystem. We consider as root words those slangisms, which are formed as a result of young people's creativity and not motivated by components of standard German. These linguistic units must be distinguished from words that are not decomposed into morphemes, but have a clearly marked motivation. The studied slangisms can form word families. They are also parts of lexical derivatives created mainly through suffixation. Semantics of root words in the German youth slang for three parts of speech (noun, verb and adjective) has been defined. Extralinguistic factors for applying the studied word-building model have been found out. These factors include compensation of the lack of linguistic confidence, the wish to achieve a desired status among peers, protest against existing rules. The percentage of root words among total lexicographically recorded slangisms is low because of the correlation of the studied lexical subsystem to standard German. Young people's expression and creativity are realized not through creating new root morphemes, but through semantic derivation. The influence of the mass-media also promotes using ready language units in word-building processes.

Key words: youth slang, standard German, word-building, root words, motivation, extralinguistic factors.

МОДЕЛЬ КОРНЕВЫХ СЛОВ КАК СПОСОБ ОБРАЗОВАНИЯ НЕМЕЦКИХ МОЛОДЕЖНЫХ СЛЕНГИЗМОВ

Статья посвящена исследованию номинативных процессов в лексике немецкого молодежного сленга. Автор анализирует образования корневых слов как одну из словообразовательных моделей, присущих данной языковой подсистеме. Отмечено необходимость различать среди сленгизмов лексические единицы, которые являются результатом молодёжной креативности, и корневые слова, мотивированные компонентами литературного немецкого языка. Определено семантику корневых слов в немецком молодёжном сленге для трех частей речи: существительного, глагола и прилагательного. Установлено внеязыковые факторы использования и незначительной продуктивности исследуемой словообразовательной модели.

Ключевые слова: молодёжный сленг, литературный немецкий язык, словообразование, корневые слова, мотивированность, внеязыковые факторы.

Молодіжний сленг репрезентує одну з підсистем словникового складу сучасної німецької мови. Яскраво виражена експресивна забарвленість і, як наслідок, прагматична дієвість одиниць цього лексичного прошарку детермінують їх активне використання в засобах масової інформації, насамперед на телебаченні, інтернет-ресурсах, у публіцистичних виданнях з широкою цільовою аудиторією. Таким чином, молодіжні сленгізми набувають статусу важливого джерела поповнення вокабуляру розмовного та літературного варіантів німецької мови, відбувається процес їх фіксації в спеціалізованих і стандартизованих лексикографічних джерелах. Зазначені тенденції визначають **актуальність** дослідження словотвору молодіжного сленгу загалом та його певних моделей зокрема.

Аналіз лінгвістичних студій із даної проблеми свідчить про інтенсифікацію протягом останніх десятиліть досліджень номінативних процесів німецького молодіжного сленгу в зарубіжній і вітчизняній германістиці. Загальний опис структури та шляхів утворення вокабуляру молоді репрезентовано в працях Н. Д. Мататиркіної [4], Я.К. Андроутсопулоса [7], Г. Еманна [9], П. Шлобінські [11]. Окремі питання словотвору в молодіжному слензі висвітлюють публікації Н.Н. Гранкової [1], М. Хуна [8], К. Верлі [12]. З іншого боку, спостерігається відсутність вичерпного квантитативного аналізу словотвірних моделей при утворенні сленгізмів з врахуванням екстралінгвальних чинників.

Звідси, **мета** нашого дослідження полягає у з'ясуванні специфіки та позамовної детермінованості процесу утворення простих (кореневих) слів у лексикографічно зафіксованій частині німецького молодіжного вокабуляру.

Об'єктом дослідження є утворені за моделлю корневих слів сленгізми трьох частин мови (іменники, дієслова, прикметники), а **предметом** – особливості їх семантики, чинників виникнення та продуктивності.

Матеріалом дослідження є вибірка із спеціалізованих словників молодіжного сленгу. Для ідентифікації аналізованих лексем як симплексів використано електронні версії словників літературної німецької мови.

За М.Д. Степановою, прості (кореневі) слова відзначаються тим, що вони: 1) не розкладаються на більш дрібні одиниці – морфеми; 2) не є утвореними від інших слів [6, с. 57–58]. Отже, об'єктом нашого дослідження є сленгізми, які виникли на базі нових звукових комплексів, тобто, за своєю природою є результатами притаманної молоді креативності. Звідси, їх внутрішня форма є імпліцитною [3, с. 65] (*strief – sexuelles Verlangen habend*).

У нашому дослідженні не вважаємо симплексами слова, утворені шляхом зміни значення лексем літературної мови, та, відповідно, мотивовані останніми, що дозволяє легко встановити зв'язок між їх внутрішньою формою та значенням [2, с. 13]. Так, іменник *der Ast – der Teil eines Baumes, der aus dem Stamm wächst* внаслідок метафоричного перенесення найменування на основі подібності за формою як сленгізм означає *der Arm*. Аналогічно прикметник *dicht – so, dass man kaum oder überhaupt nicht hindurchsehen kann* у словниках молодіжної лексики визначається як *betrunken* або *unter Drogeneinfluss stehend*, що є результатом синестезії. На наш погляд, такі мовні одиниці не можуть, незважаючи на їх неможливість розкладання на морфеми, вважатися в молодіжному слензі корневими словами, оскільки яскраво помітною є їх мотивованість.

На відміну від них варто відзначити сленгізми, які, будучи формально подібними з лексичними одиницями літературної німецької мови, не є ними мотивовані. Зокрема, іменник *Stecken – Geld* не вважаємо мотивованим ні іменником *Stecken – Stock, Stab*, ані дієсловом *stecken – etwas durch eine Öffnung in etwas hineintun*.

Виокремлені як симплекси сленгізми можуть утворювати гнізда слів, що є загалом типовою тенденцією розвитку молодіжного вокабуляру [10, с. 69; 12, с. 14–18]. Наприклад, від *fluppen – gut funktionieren; zügig vorangehen, ein schnelles Tempo vorlegen* утворено лексеми *abfluppen, durchfluppen, losfluppen, rumfluppen, wegfluppen*; від *düsen – sich schnell bewegen; verschwinden* нами виявлено деривати *abdüsen, nundüsen, wegdüsen*.

Низка новостворених сленгових коренів було зафіксовано у складі лексичних дериватів, утворених здебільшого шляхом суфіксації (*döfeln – herumlabern, Unsinn reden; muckeln – kuscheln; Wuhling – Unruhe, Getümmel*).

Проаналізувавши семантику досліджуваних слів виявлено наступні особливості відповідно до їх частиномовної приналежності.

Серед простих сленгізмів-дієслів переважають мовні одиниці на позначення процесу (*sullen – auf die Straße spucken; natsen – jdn. reinlegen*).

Серед іменників переважають слова на позначення осіб. Ці лексеми виражають як позитивне, так і негативне ставлення до об'єкту найменування (*Playa – gut aussehender Junge; Honk – dummer Mensch*).

Молодіжні прикметники-симплекси використовуються переважно для позначення зовнішнього або внутрішнього стану (*ralle – betrunken*).

На нашу думку, є три основні причини виникнення сленгізмів на базі новостворених звукових комплексів. По-перше, це характерна для молодих людей вразливість, зумовлена браком суспільного досвіду. Внаслідок цього відбувається компенсація мовної невпевненості за допомогою імпровізації та відхилення від норм літературної мови. Зокрема, багатозначне слово *Zonk – Supertyp; Trottel, Idiot; Überraschung* є синонімом різних літературних слів і водночас прикладом енантіосемії в молодіжному слензі. По-друге, за допомогою гри, творчості молодь прагне виокремитися, завоювати бажаний статус серед однолітків, стати зразком для наслідування. Наприклад, використовуючи лексему *plätsche* замість *bescheuert* чи *monken* замість *anschnauchen* молодий комунікант підкреслює вищий рівень своєї мовної оригінальності, а отже, вищий груповий престиж. По-третє, це вираження протесту проти існуючих правил. Більшість сленгізмів, які є результатом мовної креативності, позначають загальновідомі поняття і перевага їх використання полягає насамперед у нестандартності, протиставленні літературній німецькій мові (*schmuf – gelassen*).

Оскільки молодіжний сленг є компонентом системи німецької мови, він виявляє ознаки, притаманні останній, де утворення слів на основі нових звукових комплексів знаходиться на периферії словотвірних процесів [5, с. 526]. Звідси, частка симплексів у загальній кількості лексикографічно зафіксованих сленгізмів виявилась незначною та склала близько 5 %.

Незначна кількість простих слів зумовлена також специфікою матеріалу дослідження. Більшість новоутворень функціонують на рівні комунікації окремих груп молоді, не виходячи за його межі. Поширенню таких сленгізмів на загальнонаціональний, надрегіональний рівень використання перешкоджає домінування у даному випадку конспіративної функції над суб'єктивно-оцінною.

Наступною причиною незначної кількості симплексів у словниках молодіжного сленгу є тяжіння номінативних процесів у його лексичі до використання наявних у літературній мові слів. Експресія та креативність тут реалізується насамперед не в творенні нових корневих морфем, а в семантичному переосмисленні стандарту.

Нарешті, засоби масової інформації як інструмент консолідації молоді в єдину соціально-вікову групу та поширення сленгізмів на рівень загальнонаціонального використання визначають вибір тієї лексики, яка є відображенням надгрупових знань і цінностей. Водночас як джерело поповнення словникового запасу молоді засоби масової інформації, пропонуючи створені ними мовні одиниці, сприяють нівелюванню індивідуальної творчості.

У результаті здійсненого дослідження можна зробити наступні **висновки**. Виникнення в лексичі німецького молодіжного сленгу простих (корневих) слів детерміноване вираженням його творцями протесту, а також намаганням компенсації мовної невпевненості та прагненням досягнути бажаного статусу в середовищі однолітків. Аналіз лексикографічного матеріалу показав наявність серед сленгізмів симплексів як з цілком новими звуковими комплексами, так і невмотивованих лексичними одиницями літературної мови за формального співпадіння з останніми. Ці кореневі слова використовуються як база для утворення сленгізмів шляхом лексичної деривації. Незначна продуктивність досліджуваної слово-

твірної моделі пояснюється близькістю лексикографічно зафіксованого сленгового вокабуляру із стандартом та впливом засобів масової інформації.

Перспективним напрямом подальших наукових досліджень вважаємо вивчення особливостей контекстуального вживання виокремлених мовних одиниць.

Література:

1. Гранкова Н. Н. Актуальные способы образования молодежного сленга / Н. Н. Гранкова // Мир науки, культуры, образования. – Горно-Алтайск, 2008. – № 2(9). – С. 55–57.
2. Кияк Т. Р. Мотивированность лексических единиц (количественные и качественные характеристики) / Т. Р. Кияк. – Львів : Вища школа, 1988. – 161 с.
3. Кияк Т. Р. О «внутренней форме» лексических единиц / Т. Р. Кияк // Вопросы языкознания. – М., 1987. – № 3. – С. 58–68.
4. Мататыркина Н. Д. Неологизмы немецкого молодежного сленга на рубеже XX–XXI веков. – дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Наталья Дмитриевна Мататыркина. – М. : 2005. – 191 с.
5. Словарь словообразовательных элементов немецкого языка [2-е изд., стереотип.] / А. Н. Зуев, И. Д. Молчанова, Р. З. Мурсов и др.; под рук. М. Д. Степановой. – М. : Русский язык, 2000. – 536 с.
6. Степанова М. Д. Словообразование современного немецкого языка [2-е изд., испр.] / М. Д. Степанова; под ред. Т. В. Строевой. – М. : КомКнига, 2007. – 376 с.
7. Androtsopoulos J. K. Deutsche Jugendsprache. Untersuchungen zu ihren Strukturen und Funktionen / J. K. Androtsopoulos – Frankfurt am Main : Peter Lang, 1998. – 684 S.
8. Chun M. Jugendsprache in den Medien : Eine Jugendsprachliche Analyse von Jugendromanen, Hip-Hop-Texten und Kinofilmen [1. Aufl.] / M. Chun. – Saarbrücken : VDM Dr. Müller, 2007. – 352 S.
9. Ehmann H. Was geht! / H. Ehmann. Endgeil – Das voll korrekte Lexikon der Jugendsprache [1. Aufl.]. – München : C. H. Beck, 2005. – S. 7–14.
10. Last A. «Heiße Dosen» und «Schlammziegen» – Ist das Jugendsprache? / A. Last // Osnabrücker Beiträge zur Sprachtheorie. – Osnabrück, 1989. – № 41. – S. 35–68.
11. Schlobinski P. Jugendsprache. Fiktion und Wirklichkeit / P. Schlobinski, G. Kohl, J. Ludewigt. – Opladen : Westdeutscher Verlag, 1993. – 223 S.
12. Wehrli Ch. Anglizismen in BRAVO. Eine empirische Untersuchung mit Schülern / Ch. Wehrli. – Zürich : Studentendruckerei, 2002. – 234 S.

Список лексикографічних джерел

13. Михайлова Н. Молодежный язык Германии [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.imwerden.de/pdf/deutsche_jugendsprache.pdf.
14. Duden – Das große Wörterbuch der deutschen Sprache [4. Aufl.]. – [Електронний ресурс]. – Mannheim : Bibliographisches Institut, 2012. – CD-ROM für Windows / Mac OS X / Linux.
15. Duden – Deutsches Universalwörterbuch [7. Aufl.]. – [Електронний ресурс]. – Mannheim : Bibliographisches Institut, 2011. – CD-ROM für Windows / Linux / Mac OS X.
16. Langenscheidt e-Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache 5.0. – [Електронний ресурс]. – München : Langenscheidt, 2009. – CD-ROM für Windows 2000 / NT / Vista / XP.
17. Lexikon der Jugendsprache [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://hehl-rhoen.de/pdf/lexikon_der_jugendsprache.pdf.
18. Niegel Ch. Hä?? Jugendsprache unplugged 2011: Deutsch, Englisch, Spanisch, Französisch. – Berlin; München; Wien; Zürich u.a.: Langenscheidt, 2011. – 168 S.
19. PONS Wörterbuch der Jugendsprache 2014. – Stuttgart : Klett, 2013. – 144 S.
20. PONS Wörterbuch der Jugendsprache 2015. – Stuttgart : Klett, 2014. – 143 S.

УДК 811.161.2

С. В. Помирча, Т. С. Бельська,

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», м. Слов'янськ

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ВІЙСЬКОВОЇ АМУНІЦІЇ ТА ЖІНОЧИХ ПРИКРАС ЯК ВИЯВЛЕННЯ ЕТНОПСИХІЧНИХ РИС ПЕРСОНАЖІВ У РОМАНІ О. ІЛЬЧЕНКА «КОЗАЦЬКОМУ РОДУ НЕМА ПЕРЕВОДУ...»

Стаття присвячена лексико-семантичному аналізу назв чоловічої амуніції та жіночим прикрасам, що вербалізується в романі, з одного боку, через особливості зображення портрету, а з іншого – через мовну характеристику внутрішнього стану персонажів роману, під час якого було застосовано етнопсихічні, мовознавчі, соціокультурні аспекти. Тема роботи зумовлена увагою сучасного мовознавства до проблем функціонування мовних одиниць із погляду взаємодії мови, людини й культури, що передбачає їх аналіз з урахуванням матеріалів суміжних наук – етнопсихолінгвістики та лінгвокультурології. Актуальним є обраний матеріал дослідження, оскільки в сучасному суспільстві національна самоідентифікація, гідність і патріотизм набувають особливого важливого значення. З'ясування своєрідності вияву цих базових ознак українського етносу вимагає досконалого вивчення історичних україномовних джерел, у тому числі мови художніх текстів, які відбивають мовні картини світу через мовотворчі здобутки письменника як мовної особистості.

Ключові слова: назви амуніції, назви прикрас, етнопсихічні риси, мовний портрет.

VERBALIZATION OF MILITARY AMMUNITION AND WOMEN'S ADORNMENT AS ETHNIC AND PSYCHICAL IDENTIFYING OF CHARACTERS IN NOVEL «NO WASTE OF COSSACK STOCK...» BY O. ILCHENKO

The article is devoted to the lexical and semantic analysis of the names of men ammunitions and women's adornment that is verbalized in the novel, on the one hand, because of the peculiarities of the image of the portrait, on the other – through language description of the internal state of the characters of the novel, during which ethnic and psychical, linguistic, social and cultural aspects were used.

The theme of the research was chosen because of the attention of the modern linguistics to the problems of the language units functions in terms of the interaction of language, person and culture, providing analysis on the basis of materials related to the related sciences – ethnic and psycholinguistics and linguistics and study of culture. The material of the study is urgent because the national identity, dignity and patriotism are particularly important in modern society. The identification of origi-

ality of manifestation of these basic features of Ukrainian ethnos requires a thorough study of Ukrainian historical sources, including works of arts that reflect the linguistic picture of the world through language and creative achievements of the writer as linguistic identity.

Keywords: ammunition names, adornment name, ethnic and psychical features, language portrait.

ВЕРБАЛИЗАЦИЯ ВОЕННОЙ АМУНИЦИИ И ЖЕНСКИХ УКРАШЕНИЙ КАК ПРОЯВЛЕНИЕ ЭТНОПСИХИЧЕСКИХ ЧЕРТ ПЕРСОНАЖЕЙ В РОМАНЕ А. ИЛЬЧЕНКА «КОЗАЦКОМУ РОДУ НЕТ ПЕРЕВОДА...»

В статье проведен лексико-семантический анализ названий мужской амуниции и женских украшений, которые вербализуются в романе, с одной стороны, через способы передачи портрета, а с другой – через языковую характеристику внутреннего состояния персонажей романа, во время которого были использованы этнопсихические, лингвистические, социокультурные аспекты. Тема работы представлена вниманием современного языкознания к проблеме функционирования языковых единиц с позиции взаимодействия языка, человека и культуры, что предусматривает их анализ с учетом данных смежных наук – этнопсихолингвистики и лингвокультурологии. Актуальным является представленный материал исследования, поскольку в современном обществе национальная самоидентификация, достоинство и патриотизм приобретают особенного значения.

Ключевые слова: названия амуниции, названия украшений, этнопсихические черты, языковой портрет.

На сучасному етапі розвитку лінгвістики з'являється все більше досліджень, спрямованих на вивчення національно-специфічних рис в описі зовнішності людини в художньому тексті. Одним із засобів характеристики персонажа в літературному творі, як відомо, є портрет, через який письменник розкриває типовий характер героїв, виражає своє ставлення до них.

Теоретичне підґрунтя лінгвістичних досліджень у парадигмі *мова – людина – культура* закладене в наукових розвідках учених XIX століття (В. Фон Гумбольдт, О. Потебня, К. Юнг) і багатьох сучасних мовознавців (Ю. Апресян, Н. Арутюнова, В. Жайворонок, Л. Лисиченко, Н. Сологуб та ін.).

У статті представлено характеристику чоловічої зброї та жіночих прикрас як складники портретного опису в романі О. Ільченка, мета яких – ставати відповідним емоційним зарядом, що відіграють у творі важливу образотворчу й сюжетну функцію.

Мовне вираження етнопсихічних рис у художньому творі необхідно розглядати у зв'язку з людиною-персонажем та зовнішніми проявами її внутрішнього світу.

Одним із засобів характеристики персонажа в літературному творі, як відомо, є мовний портрет, через який письменник розкриває не тільки зовнішні риси, а й характер персонажів, виражає своє ставлення до них, зокрема через зображення їхньої зовнішності: статури, обличчя, одягу, рухів, жестів, манери говорити. За С. Єрмоленко, мовний портрет – це «... стилістична категорія, що реалізується у художній прозі; опис зовнішніх ознак персонажа (зовнішній), а також його внутрішнього стану (внутрішній, психологічний), які забезпечують цілісність художнього зображення» [4, с. 94]. У мовному портреті персонажа, як і в цілому його образі, наявні як загальні типові риси українців, так і індивідуальні: персонажів роману О. Ільченка зобразив і як соціальних, історичних представників певної епохи, соціальної групи (зовнішність, рухи, манери яких характеризують переважно те етнокультурне, соціальне середовище, яке письменник у своєму творі змалював), і як яскравих особистостей, які не можна сплутати одну з одною.

Характер портрета, як відомо, залежить від творчого методу письменника, а також від родових і видових ознак твору. Письменники-реалісти подають докладні описи зовнішності персонажа, відтворюють зміни в портреті, зумовлені часом і обставинами життя героя. Внутрішній портрет героя є зображенням сукупності рис характеру і душевних переживань, поданих у творі.

Лінгвістичні особливості портрета персонажа віддавна привертати увагу лінгвістів. Традиційно науковці розрізняють співвідношення зовнішнього і внутрішнього, фізичні й психологічні портретні риси. Схиляємося до думки дослідників, які виділяють синтетичний портрет, у якому внутрішнє проявляється через зовнішнє і навпаки.

О. Ільченко в романі «Козацькому роду нема переводу...» показав себе великим майстром психологічного портрета, що дозволяє йому поглибити розуміння типових рис психічного складу українського етносу. Особливості портретного опису майстра слова виявлені у змалюванні психологічних деталей, які відіграють у творі важливу образотворчу функцію. Автор роману уважний до кожного зі своїх персонажів, як уважають дослідники його творчості. Так, Є. Гуцало в статті «Шляхи творчості» зазначав, що О. Ільченкові притаманний потяг до живописних портретів, який найбільше було реалізовано в романі «Козацькому роду нема переводу...», «...де на матеріалі минулих століть створені не стільки образи окремих героїв, скільки багатоплановий, поліфонічного звучання портрет українського народу» [3, с. 158]. Цей багатоплановий колективний портрет відбиває найтипівіші етнопсихічні риси українців.

Виразною рисою портретних описів у художньому творі є те, що вони пов'язані не тільки з творчою уявою письменника, а й з різними реальними, художніми, науковими знаннями письменника. Саме такий портрет створює в аналізованому романі О. Ільченко. Обов'язковим, невід'ємним атрибутом козаків була зброя, військова амуніція.

Номінація військового спорядження Козака Мамаєва представлена в романі словами **ратище, пістоль, шабля**, які передають історичний колорит козацької епохи: з довгим таволжнем **ратищем** у руці, з **пістолем** за поясом, із **шаблею** при боці [5, с. 37]. Портретна характеристика Козака Мамаєва певним чином корелює із живописними зображеннями його самого, що доповнено новими назвами військового спорядження – **спис, ратище, рушниця, гаман, шапка-шлик, турячий риг**: встромлений у землю **спис**. А до **ратища** <...> прип'ятого баского коня; на дереві – **шаблока**, біля ніг – **рушниця**. І сам **гаман**. І шевська справа. І **шапка-шлик**. І порох у **турячій розі** [5, с. 63].

Натомість військова амуніція пана Купи виступає в тексті не лише символом влади, а й напускної вагомості, пихатості. Назви зброї в портреті пана Купи представлені словами **кинджал, пістоль, порохівниця, шабля**. Письменник за допомогою відповідних слів створив індивідуалізований портрет пана Купи. Для цього О. Ільченко використав той же прийом надлишкової деталізації, що й для характеристики одягу: **чіпляли вже й на крючечки, попришивані до черески, по пістолю, ввіткнули за пояс кинджал, прилаштували ще й срібну мережану порохівницю, а потім і шаблю на двох кільцях** [5, с. 23]. Слова **крючечки, кільця** вказують на надмірну кількість елементів прилаштування зброї. Коштовність і вишуканість **порохівниці** пана Купи характеризують епітети **мережана, срібна**: **прилаштували ще й срібну мережану порохівницю** [5, с. 23].

Військова амуніція Михайла представлена в тексті лише словом **шабля**. Зміні соціального становища Михайла відповідає і назва тієї ж зброї – **шавелька-шабля**: в нього була **коротенька шавелька** [5, с. 243]; купили Михайликові й **шаблю** [5, с. 243].

Отже, для виявлення етнопсихічних рис персонажів у портреті важливе значення має змалювання одягу та зброї у чоловіків. Слова на позначення зброї Козака Мамаєва буквально перекладені з народних картин на мову твору, як уособлення мужності, сили захисника народу. Зброя Пана Купи втрачає свою функціональність і призначеність, а надмірна її

кількість та коштовність виконує роль оздоблення вбрання козака, яка підкреслює лише заможність та пихатість власника. У Михайлика **шабля** є не лише обов'язковим елементом козацького вбрання, а й служить засобом захисту від ворогів-нападників, що підкреслює сміливість, мужність молодого козака.

Український жіночий одяг «переховав у собі значно більше архаїчних елементів, які походять ще з тої доби, коли жіноча одежа не відзначалася іще так од чоловічої, як тепер» [2, с. 121].

Одяг Ярини і Роксолани в портретах автор передає словами-синонімами **убрання, убори, строї**, що позначають вишуканість вбрання тяжіють до високого стилю.

Опис убрання Ярини підкреслює деякі територіальні особливості (в убранні подолянки): *В убранні подолянки: в мережаній сорочці, вишиваній чорною заполоччю, в керсетці, в намисті* [5, с. 75]. У наведеному тексті оздоблення **сорочки** передає епітет **мережана**, а сполука слів **вишиваній чорною заполоччю** вказує на не лише спосіб її оздоблення, а й підкреслює територіальну приналежність героїні – Поділля: «...у деяких місцевостях на Поділлі панує скрізь тільки чорна барва» [1, с. 142].

Традиційним доповненням національного костюма українки була шийна оздоба – **намисто**: *В убранні подолянки: <...> в керсетці, в намисті, з косою на грудях білявою* [5, с. 75]. На відсутність коштовних прикрас **перлів, діамантів** у тексті вказує частка **не**: *Ніяких пишних строїв на ній не було. Перлів та діамантів теж не було* [5, с. 133], що характеризує Ярини як скромну, із почуттям смаку дівчину.

Одяг Роксолани більш подібний до вбрання польських магнаток, які «...любили вишуканість, витонченість; багато прислуги, коштовності, велику кількість парфум» [1, с. 225]: *стала скидати з себе пишні вбори* [5, с. 24]. Сполукою **пишні вбори** автор підкреслює не тільки розкішний одяг жінки, а й її високий соціальний статус.

Головний убір заміжньої Роксолани позначений словом **кораблик**: *надівала на голову вбраній уже Роксолані щирими перлами цяцькований соболевий, важкий і теплий «кораблик»* [5, с. 23], епітетна характеристика якого виражає ознаку за вагою (**важкий**), за якістю (**теплий**), за матеріалом (**соболевий**), за кількістю і якістю коштовностей (**щирі перли**). Шапку-кораблик Роксолани доповнює атрибут заміжньої жінки – **намітка**: *мерцїй зірвала з голови намітку, тоненьку, як дим <...>* [5, с. 24]. Епітет **тоненька** та порівняння **як дим** реалізують у тексті не тільки якісну ознаку намітки, а й підкреслюють вишуканість головного вбрання та естетичний смак пані.

Доповненням розкішного одягу Роксолани є надмірна кількість коштовних шийних оздоб, що виражається словами **діаманти, корали, перли**: *прибрана в найлуччі строї, – чи не в десятку разків доброго намиста, тобто щирих коралів, вся в перлах та діамантах* [5, с. 132], які підкреслюють належність до панського середовища.

Отже, для виявлення етнопсихічних зовнішніх рис персонажа в портреті важливе значення має змалювання у чоловіків зброї, а у жінок прикрас, що реалізується у тематичній групі «зброя», «прикраси». Ці елементи портретних описів передають такі риси характеру, як скромність, гідність або пихатість, вишуканість. Подібність та відмінність елементів зброї, прикрас виражаються ключовими назвами, що й характеризують національний одяг. Індивідуалізація здійснюється і зображення одягу – за рахунок деталей та їхніх назв.

У романі О. Ільченка передано внутрішній світ, майстерно найхарактерніші риси, що виражають архетипові психоментальні риси українців.

Література:

1. Вільховий П. Я. Врожайна нива творчості / П. Я. Вільховий // Вечірній Київ. – 1969. – № 120(7602). – черв. – С. 3.
2. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / Г. В. Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 140 с.
3. Гуцало Є. П. І давнина, і сучасність (до 75-річчя з дня народження Олександра Ільченка) / Є. П. Гуцало // Дніпро. – 1984. – № 6. – С. 117–120.
4. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності: стилістика та культура мови / С. Я. Єрмоленко. – К. : Довіра, 1999. – 431 с.
5. Ільченко О. Є. Козацькому роду нема переводу, або ж Мамай і Чужа Молодиця: (Український химер. роман з нар. уст): [роман] / О. Є. Ільченко. – К. : Дніпро, 1979. – 693 с.

УДК 811.111'37:811.161.2'37

В. А. Птуха,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

МЕТОДОЛОГІЧНА БАЗА АНАЛІЗУ НОМІНАЦІЙ ОДЯГУ З НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИМ КОМПОНЕНТОМ СЕМАНТИКИ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

У статті розроблено комплексну методику реконструкції внутрішньої форми номінацій одягу з національно-культурним компонентом семантики в англійській та українській мовах, визначено основні етапи її апробації та аргументовано ефективність саме такої процедури виявлення національно-культурної маркованості номінативних одиниць на позначення одягу в обох досліджуваних мовах.

Ключові слова: номінації одягу, національно-культурна семантика, внутрішня і зовнішня мотивація, словотвір-на деривація, семантична транспозиція.

METHODOLOGICAL BASIS OF CLOTHES NOMINATIONS' ANALYSIS WITH NATIONAL AND CULTURAL SEMANTIC COMPONENT IN THE ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES

The article deals with complex methodology of reconstruction of clothes nominations' internal form with the national and cultural semantic component in the English and Ukrainian languages, the basic stages of its approbation have been determined and effectiveness of such procedure of national and cultural markedness of clothes nominations' exposure for both languages has been argued.

Key words: clothes nominations, national and cultural semantics, internal and external motivation, word-forming derivation, semantic transposition.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ БАЗА АНАЛИЗА НОМИНАЦИЙ ОДЕЖДЫ С НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЫМ КОМПОНЕНТОМ СЕМАНТИКИ В АНГЛИЙСКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ

В статье разработана комплексная методика реконструкции внутренней формы номинаций одежды с национально-культурным компонентом семантики в английском и украинском языках, определены основные этапы ее

апробации, а также аргументирована эффективность именно такой процедуры выявления национально-культурной маркированности номинативных единиц, обозначающих одежду в двух исследуемых языках.

Ключевые слова: *номинации одежды, национально-культурная семантика, внутренняя и внешняя мотивация, словообразовательная деривация, семантическая транспозиция.*

Постановка проблеми. Все більшої ваги в сучасних лінгвістичних студіях набувають зіставні дослідження лексичного складу мов. Зіставними та типологічними дослідженнями займаються провідні вітчизняні та зарубіжні вчені (В. Гак, І. Корунець, М. Кочерган, В. Манакін, А. Barselona, G. Radden, L. Lipka, K. Panther та ін.). Зіставні та порівняльні дослідження споріднених та неспоріднених мов дозволяють виявити мовні універсалиї, що є типовими для різних мов, розбіжності та подібності, які відображають специфіку бачення картини світу носіями різних мов та культур. Зіставні дослідження лексики тісно пов'язані з вивченням культури, світоглядних та релігійних характеристик народу, семіотичними та символічними аспектами світосприйняття.

Сучасна лінгвокультурологія у її взаємовідношенні з когнітивною лінгвістикою зорієнтована на вивчення питань, тісно пов'язаних із людиною (І. Голубовська, Є. Бартмінський), її побутом (Д. Аладько, О. Березович), поведінкою (В. Іванов), обрядодіями (О. Тищенко), культурними традиціями (О. Галинська, Т. Цив'ян). Така постановка проблеми актуалізує розгляд тих мовних одиниць, у внутрішній формі яких закодовано національно-культурне світобачення носіїв мов (В. Бойчук, І. Голубовська, Л. Дробаха), з-поміж яких на особливу увагу заслуговують *номінації одягу*, що акумулювали у своїй семантиці національний колорит, умови життя та історичне буття представників певного етносу (Г. Єрмоленко, О. Жигалова, Н. Клименко) і стали своєрідними мовнокультурними артефактами, або *номінативними одиницями з національно-культурним компонентом семантики*, лінгвістичні процедури виявлення якого і дотепер становлять одну з дискусійних проблем у методології номінації (А. Гудавічус, Д. Добровольський).

Результати попередніх зіставних досліджень назв одягу засвідчують неоднакову концептуалізацію цього фрагмента картини світу в різних мовах, а також вплив менталітету на словотвірні процеси номінації. А тому розкриття мотиваційної основи національно-культурної семантики номінацій одягу в двох неблизькоспоріднених мовах – англійській та українській – ментальної операції (процедури) реконструкції джерел їхньої образності, якої вони набували, функціонуючи в різних історичних, геополітичних і культурних середовищах, залишається перспективним напрямом сучасних компаративно-контрастивних студій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна методологія номінації спирається на традицію, яка склалася на заходах праць В. Гака, О. Селіванової, Б. Серебреннікова, А. Уфимцевої та ін. З-поміж цих досліджень окреме місце посідають роботи, безпосередньо присвячені вивченню процесів номінації одягу, а також розробці методик їх аналізу в різних мовах. Найефективнішими у представленні наукових результатів виявилися такі процедури опису цього фрагмента номінативних одиниць: *методика дистрибутивного аналізу*, яку використано для вивчення дискурсивних дескрипторів назв одягу в англійській мові, елементи *контекстуально-інтерпретаційного методу* – для виокремлення їх національно-культурної специфіки (Г. Кокоза); *статистичний метод* (Г. Коваленко, Г. Хмара), за допомогою якого було представлено кількісне співвідношення засобів словотвору в лексиці на позначення одягу; *описовий метод*, зокрема прийом зовнішньої інтерпретації (Т. Долгова), дав змогу проаналізувати назви одягу у зв'язку з позамовною дійсністю загалом і визначити основні позамовні чинники впливу на формування таких одиниць зокрема.

Окремо варто назвати дослідження, де вже на тлі інших методик були апробовані *порівняльно-історичний* (Г. Войтів, Г. Миронова, Н. Пашкова) і *зіставно-типологічний* (Г. Єрмоленко, Р. Саттарова, С. Шафіков) методи. Наявні спроби виявлення національно-культурного компонента семантики номінацій одягу (Г. Єрмоленко) шляхом здійснення *ономасіологічного* і *семасіологічного аналізу*.

Метою цієї лінгвістичної розвідки є розробити комплексну методику реконструкції внутрішньої форми номінацій одягу з національно-культурним компонентом семантики в англійській та українській мовах. Поставлена мета передбачає вирішення низки **завдань**, основним з яких є визначити основні етапи її апробації та аргументувати ефективність саме такої процедури виявлення національно-культурної маркованості номінативних одиниць на позначення одягу в обох мовах.

Матеріал дослідження становлять 3500 номінацій одягу (1590 в англійській мові та 1910 – в українській), відібрані з лексикографічних джерел обох мов, з яких етномаркованими виявилися 685 (320 одиниць ав англійській мові і 365 – в українській).

Виклад основного матеріалу. Дослідження проблематики національно-культурної семантики номінативних одиниць сприяло її трактуванню в широкому та вузькому розумінні. Широке розуміння пов'язане з суміжністю слів-дублетів на позначення національно-маркованої лексики: безеквівалентна лексика, реалії, лакуни, фонові лексика, культурема, які відображають **зв'язок мовного знака і певної національної культури** і є визначальними для матеріальної і духовної культури народу (В. Кононенко). Вузьке розуміння пов'язане з визначенням *національно-культурного компонента*, який є **елементом семантичної структури слова** (В. Костомаров, П. Содомора).

Спираючись і на широке, і на вузьке розуміння національно-маркованої лексики у роботі пропонуємо робоче визначення *національно-культурного компонента семантики номінацій одягу* – тієї частини значення в їх семантичній структурі, яка через способи семантичної транспозиції, засоби словотвірної деривації та процеси фразеологізації відображає національно-культурні релікти вбрання представників англомовної та української спільнот, пов'язані зі звичаями, обрядодіями, ритуалами і побутом [4, с. 6]. Крім того, лінгвокультурна інформація, закладена у семантичній структурі назв одягу, формувалася під впливом і таких позамовних факторів, як мода, епоха, широкі контакти носіїв різних мов (О. Галинська, О. Селіванова) [там же, с. 6–7].

У ході синтезу зазначених вище праць було розроблено комплексну методику аналізу номінацій одягу з національно-культурним компонентом семантики в англійській та українській мовах, яка складається з *п'яти* послідовних етапів. За *tertium comparationis* було обрано **мотиваційну ознаку**, ступінь вияву якої дав змогу говорити про спільні закономірності та відмінності у характері національно-маркованої лексики на позначення одягу в зіставляваних мовах [5, с. 181]. Окрім того, спершу було виявлено ступінь вияву **внутрішньої мотиваційної ознаки** у номінаціях одягу в обох мовах, зокрема у метафоричних та метонімічних найменуваннях одягу та у процесі словотвірної деривації [там же]. За *tertium comparationis* було обрано й **зовнішню мотиваційну ознаку** при дослідженні вторинних найменувань одягу, утворених унаслідок перенесення назв одягу на предмети інших лексичних сфер, а також фразеологічні номінації одягу [там же] (детальніше див. рис. 1).

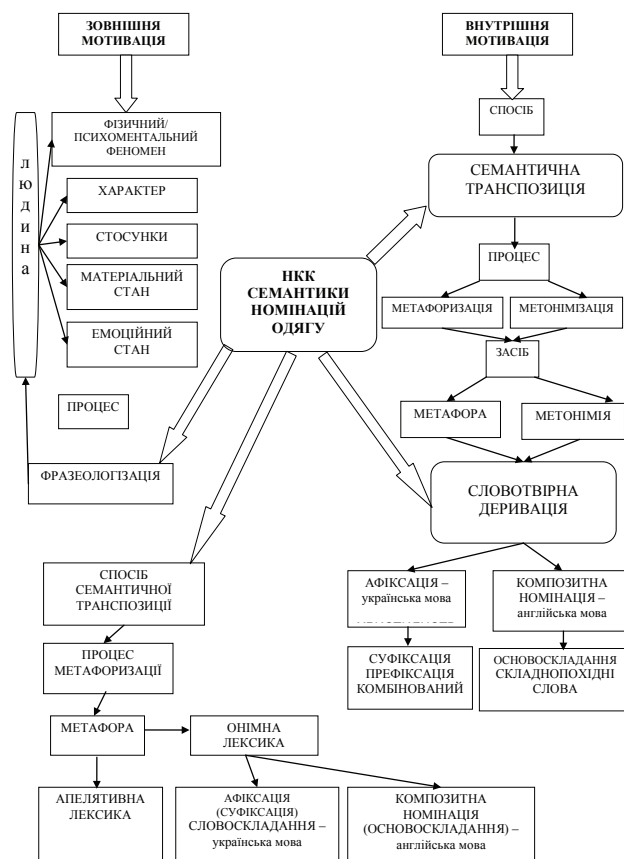

Рисунок 1. Модель мотивації номінацій одягу з національно-культурним компонентом семантики

Дослідження номінацій одягу з національно-культурним компонентом семантики ґрунтується на інтегративному підході, який забезпечує дотримання таких ключових принципів сучасного мовознавства, як *експансіонізм*, *антропоцентризм* та *функціоналізм* [1, с. 24; 2, с. 15]. Щодо першого, *експансіонізму*, то він реалізується в міждисциплінарній спрямованості вивчення об'єкта та предмета дослідження, що дозволяє підвищити їхню експланаторність. *Антропоцентризм* зорієнтований на людину в міжсуб'єктній взаємодії, розглядаючи номінативні підсистеми як сукупності людського знання і досвіду. І останній принцип – *функціоналізм* – виявляється у спрямованості аналізу на визначення закономірностей вживання та функціонування номінативних одиниць на позначення одягу в досліджуваних мовах.

На *першому етапі* з англійських та українських лексикографічних джерел шляхом *суцільної вибірки* було виписано номінативні одиниці, що мають семантичну віднесеність до сфери одягу (лексичні і фразеологічні номінації) і класифіковано ці одиниці за такими групами: 1) традиційний одяг, 2) сучасний (святковий, повсякденний, молодіжний та дитячий) одяг, 3) архаїчний одяг, 4) обрядовий одяг. Після цього здійснено процедуру власне *порівняння* (внутрішньої реконструкції первісних ознак мотивації найменувань одягу в кожній із мов. Для виконання цього завдання залучено *порівняльно-історичний метод*.

Другий етап пов'язаний з аналізом мотиваційної основи метафоричних і метонімічних номінацій одягу з національно-культурним компонентом семантики, який виконано із залученням *методики фреймового моделювання* для встановлення основних мотиваційних моделей номінацій одягу в межах слотів, за якими утворювалися їх відмінні національно-культурні варіанти. За *tertium comparationis* тут обрано *внутрішню мотиваційну ознаку*, зіставлення якої дає змогу простежити ступінь її прояву у метафоричних і метонімічних найменуваннях одягу синхронно в двох мовах. На цьому етапі застосовано *зіставний метод*.

Первісну внутрішню мотивацію номінацій одягу вдалося визначити через реконструкцію значення інваріантних лексем *clothes* та *одяг* в етимологічних джерелах обох мов [9; 7]. Робимо припущення про їх відмінну архетипну природу, пов'язану з магією в англійській мові (за М. Маковським) [9, с. 92–94], а також первісним використанням природних матеріалів для виготовлення одягу (шкіра тварин, кора дерев) – в українській мові [7, т.2, с. 152].

Мотивація національно-культурної семантики варіантних номінацій одягу виявляється через процеси метонімічного і метафоричного перенесення, які вже були об'єктом нашого дослідження [3, с. 144–153]. Тому в даній статті зупинимося лише на його певних підсумках та наведемо деякі приклади. Найменування одягу змодельовано як *фреймові ситуації* (предметна, локативно-темпоральна, посесивна, партонімічна, акціональна й асоціативна), на тлі яких актуалізується мотиваційна ознака їх національно-культурного компонента семантики. Усього виявлено 13 спільних метонімічних моделей, у яких вербалізується відповідна мотиваційна ознака. Відмінними виявилися дві метонімічні моделі в англійській мові та одна – в українській. Наприклад, англ. *denims* «штани з грубої бавовняної тканини» (пох. від фр. *de Nîmes, in serge de Nîmes* «тканина з міста Нім», так названа від міста *Nîmes* (Нім) на півдні Франції, де її вперше виготовляли [12, р. 425] (модель «топонім–одяг»); укр. *батуринка* «вид верхнього жіночого одягу» (утворено від назви міста *Батурин* (Чернігівська обл.), звідки пох. зразок відповідного одягу [7, т.1, с. 152] (та ж сама модель); *сіряк* «довгий, розширений донизу верхній плащоподібний сукняний одяг із домотканого сірого і білого сукна» (результат акомодатії слова, запозиченого з пол. м.; пол. *szarak* «сіре сукно», осмислене при запозиченні як похідне від *szary* «сірий» [7, т.5, с. 257–258] (модель

«колір—одяг»). Відмінною в англійській мові є модель «фірма-виробник — одяг»: *Burberry* (від назви відомого бренда чоловічого і жіночого одягу «одяг Барбері», де джерелом лінгвокультурної інформації є мода).

У чотирьох групах номінацій одягу виявлено по шість спільних метафоричних моделей в англійській та українській мовах, які формують асоціативний фрейм. Мотиваційною ознакою таких номінацій є метафоричні перенесення значення, які ґрунтуються на асоціативній подібності форми між внутрішніми і зовнішніми ознаками предметів. Наприклад, англ. *pillbox* «маленький жіночий капелюх, який по формі нагадує пігулку» (пор. рос. шляпа-таблетка) (пох. від *pill* — пігулка, таблетка (лат. *pilula*, демінутив від *pila* «куля», яке пов'язане з лат. *pilus* «волосся»)) і *box* — коробка (модель «форма об'єкта—одяг») [12]; укр. *равлик* «вид шкіряних постолів» (походження, очевидно, пов'язане зі словом *равлик* «слимак»; назва могла бути зумовлена деякою зовнішньою подібністю таких постолів до раковини равлика; пор. *навлик* «вид взуття із суцільного шматка шкіри», пов'язане з *навлик* «слимак» [7, т.5, с. 10] (модель «тварина—одяг»).

На *третьому етапі* за допомогою *структурного методу* (методик компонентного, дистрибутивного аналізу і безпосередніх складників) встановлено семну організацію назв одягу, їх дистрибутивні можливості, а також словотвірну деривацію досліджуваного фактичного матеріалу. Як результат, виявлено найбільш продуктивні способи словотвору в кожній з мов (афіксація — в українській мові та словоскладання — в англійській), які на цьому етапі обрано за *tertium comparationis*.

Наприклад, англ. *raincoat* «плащ від дощу» (утворено від ім. *rain* «дощ» і *coat* «пальто, плащ» [12]; укр. *накрама* «жіночий шарф» (запозичення з тур. м.; тур. *makrama* «велика селянська хустка із смугастими узорами; вид серветки» пох. від араб. *mahrata* «хустина»; на укр. ґрунті відбулась дисимілятивна зміна початкового *ma-* в *na-* під впливом префікса *na-* [7, т.4, с. 32].

Для української мови характерним є використання суфіксів суб'єктивної оцінки на позначення здрібнілості і позитивної оцінки найменувань одягу (*чобітки, штанці*), чого не спостерігаємо в англійській. Загалом, специфіка національно-маркованих найменувань одягу полягає в тому що в основі їх утворення в обох мовах лежать когнітивні процеси метафоризації та метонімізації, що є основою не лише семантичної деривації, а й супроводжують інші типи номінативних актів: словоскладання в англійській мові та афіксація — в українській.

Четвертий етап був спрямований на зіставлення вторинних найменувань одягу, утворених унаслідок перенесення прямих назв одягу на предмети інших лексичних сфер. *Методика лінгвокультурологічного аналізу* сприяла розкриттю культурної маркованості найменувань одягу в обох зіставляваних мовах. Предмети побуту є джерелом англійських та українських власних назв (онімів), до яких належать прізвища та прізвиська людини. Такі номени утворено засобами семантичної деривації та основоскладання в англійській мові та лексико-семантичним способом у поєднанні з афіксацією — в українській: англ. *boot* (від *boot* — чобіт) [4, с. 15]; *Broadbelt* (від *broad* — широкий і *belt* — пояс); укр. *Кучма* (від *кучма* — висока бараняча шапка) [там же, с. 16]; *Чобітько* (від *чобіт*) [10, с. 45]. Одяг може використовуватися на позначення об'єктів неживої природи, географічних об'єктів, а також назв населених пунктів (С. Толстая) [6, с. 112]. У сучасних словниках-довідниках знаходимо такі топоніми/мікротопоніми: англ. *Hosier Lane* (від *hose* — панчоха) «місце, де жили виробники панчів у 14 ст.» (назву зафіксовано вперше у 1328 році) [11, р. 36]; укр. *Жупанівка, Кожушки* [8].

Апелятивну лексику, мотивовану назвами предметів одягу та їх елементів, було поділено в обох мовах на такі групи: 1) людина (англ. *boot* «новобранець в армії», укр. *сіряк, семряга* «збіднілий селянин»), 2) ландшафт (англ. *sap* «покриття верхньої частини гори (переважно снігом)» — пор. укр. *шанка*, що є повним еквівалентом англ. *sap*), 3) артефакти (англ. *jacket* «чохол, сорочка, обшивка, капот двигуна» — пор. укр. *кожух* «технічна оболонка, накриття, футляр для ізоляції або запобігання пошкодженню споруд, механізмів»), 4) рослини (англ. *sap* «чохлик (на бруньці або бутоні), верхня частина гриба, суцвіття соняшника», укр. *пазуха* «заглибина між гілкою і стовбуром дерева або між основою листа та стеблом») і тварини (англ. *jacket* «шкіра (тварини), шкіра (змії, риби)» — пор. укр. *кожушок* «зовнішній покрив комахи, гусениці, а також шкіра змії, скинута під час линяння») [5, с. 182].

На *п'ятому етапі* залучено *методику фразеосемантичного поля* — для виявлення національно-культурної природи фразеологічних номінацій одягу в англійській та українській мовах. За своєю образною семантикою фразеологічні номінації одягу в обох мовах класифіковано у такі групи: 1) на позначення людини як фізичного феномена: англ. *as tough as old boots*, укр. *без штанів під стіл бігати*; 2) людини як психоментального феномена: англ. *he is a button shirt, не в своїй сорочці*; 3) емоційного стану людини: англ. *to tremble in one's boots*, укр. *треусити штаньми*; 4) її характеру: англ. *bossy boots*, укр. *за словом до кишені не полізеш*; 5) матеріального стану людини: англ. *to tighten the belt*, укр. *затягнути пасок*. Відмінним є компонентний склад фразеологізмів обох мов, зумовлений різними джерелами зовнішньої мотивації номінацій одягу, які пов'язані з історико-суспільним життям мовного колективу, спортом в англійській мові, а також народними звичаями, віруваннями — в українській [4, с. 16–17; 5, с. 182].

На останніх двох етапах дослідження за *tertium comparationis* обрано *зовнішню мотиваційну ознаку* назв одягу в кожній із мов. *Кількісний* аналіз застосовується в роботі для верифікації результатів дослідження.

Висновки. 1) Запропонована методика дослідження виявилась ефективною при визначенні спільних і відмінних внутрішніх і зовнішніх проявів мотивації національно-культурної семантики номінацій одягу в англійській та українській мовах. 2) У процесі реконструкції мотиваційної ознаки назв одягу в англійській та українській мовах вдалося виявити ту частину значення цих одиниць, яка є національно-маркованою: внутрішня мотивація простежується у процесах метафоризації, метонімізації та словотвірної деривації, зовнішня — в перенесенні назв одягу на предмети інших лексичних сфер, а також через процеси фразеологізації. 3) Основою порівняння в дослідженні є внутрішня і зовнішня мотиваційна ознаки назв одягу, а також способи словотворення найменувань одягу в англійській та українській мовах. 4) Метонімічні процеси номінацій одягу є більш поширеними, ніж метафоричні, оскільки народній свідомості значно легше категоризувати й позиціонувати одяг з огляду на матеріал виготовлення, функціональне призначення, аніж із подібністю до іншого об'єкта.

Перспективи подальших наукових досліджень полягають у залученні до аналізу інших груп предметної лексики для дослідження їх національно-культурної семантики та визначення семантичної динаміки найменувань артефактів й інших об'єктів матеріальної культури.

Література:

1. Бикертон Д. Введение в лингвистическую теорию метафоры / Д. Бикертон // Теория метафоры. : Прогресс, 1990. — С. 284–306.
2. Ковтун Л. С. Соотношение эстетического и логического компонентов в лексической номинации / Л. С. Ковтун // Языковая номинация. Общие вопросы. — М. : Наука, 1977. — С. 207–229.
3. Птуха В. А. Фреймова організація номінацій одягу в англійській та українській мовах / В. А. Птуха // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Філологія» / [гол. ред. А. В. Корольова]. — К. : Вид-во КНЛУ, 2012. — Т. 15. — № 1. — С. 144–153.

4. Птуха В. А. Національно-культурна семантика номінацій одягу в англійській та українській мовах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.017 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / Птуха Владислав Анатолійович. – К., 2013. – 22 с.
5. Птуха В. А. Мотиваційна основа номінацій одягу з національно-культурним компонентом семантики в англійській та українській мовах / В. А. Птуха // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія : «Філологія»: [зб. наук. пр.] / [відп. ред. Ступак І. В.]. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2014. – Вип. 8. – Т. 2. – С. 180–182.
6. Толстая С. М. Мотивационные семантические модели и картина мира / С. М. Толстая // Русский язык в научном освещении. – 2002. – № 1. – С. 112–128.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

7. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / [укл. О. С. Мельничук та ін.]. – К. : Наукова думка, 1982. – 2006. – Т. 1. – 1982. – 634 с.; – Т. 2. – 1985. – 573 с.; – Т. 3. – 1989. – 552 с.; – Т. 4. – 2004. – 656 с.; – Т. 5. – 2006. – 516 с.; – Т. 6. – 2012. – 568 с.
8. Лучик В. В. Етимологічний словник топонімів України / В. В. Лучик [відп. ред. В. Г. Складенко]. – К. : ВЦ «Академія», 2014. – 544 с.
9. Маковский М. М. Историко-этимологический словарь современного английского языка. – М. : Издательский дом «Диалог», 1999. – 416 с.
10. Масенко Л. Т. Українські імена та прізвища / Лариса Тетентіївна Масенко. – К. : Знання, 1990. – 48 с.
11. Anthony Badsey-Ellis. What is in a street name? – Published by Capital History, 2011. – P. 80.
12. Klein E. A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language / Ernest Klein. – Amsterdam, L., N.Y. : Elsevier Publishing Company, 1966. – 1776 p.

УДК 811.111: 81'27

К. С. Радіонова,

Запорізький національний університет, м. Запоріжжя

ЗООНИМИ У СТІЙКИХ КОМПАРАТИВНИХ ОДИНИЦЯХ НА ПОЗНАЧЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО СВІТУ ЛЮДИНИ В АНГЛІЙСЬКІЙ, ФРАНЦУЗЬКІЙ, УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ

Статтю присвячено особливостям вжитку стійких компаративних одиниць, їхнього місця у сучасній лінгвістиці. Розглянуто стійкі порівняння, до складу яких входять зооніми. Наведено приклади зоосемізмів та проаналізовано фразеологічні звороти на позначення внутрішнього світу людини в англійській, французькій, українській та російській мовах.

Ключові слова: стійкі компаративні одиниці, порівняння, компаративні фразеологічні одиниці, зоонім.

ZOONYMS IN STABLE COMPARATIVE UNITS FOR DESCRIBING PEOPLE'S INNER WORLD IN ENGLISH, FRENCH, UKRAINIAN AND RUSSIAN

The article investigates the essence and the peculiarities of stable comparative units usage, their place in modern linguistics. Comparative phraseological units are language units, characterized by meaning integrity and structure stability. There are two types of comparative units: the ones, which have equivalents in other languages, and the ones which do not have any equivalents. The first type is also divided into absolute equivalents and partial equivalents.

The aim of the article is to analyze the peculiarities of stable comparative units with an animalistic component (zoonym) used to describe people's inner world in English, French, Ukrainian and Russian. Zoonym is a lexico-semantic alternative of a word, presented as an animal name. As the results have shown all the peoples use stable units with animalistic components to describe human character. This fact can be explained by an ancient tradition when a person considered himself as a part of nature and provided representatives of animal and plant world with human features.

The examples of similes with zoonyms demonstrate a low percentage of absolute equivalents in the languages, so partial equivalents occupy the main layer of this semantic group. Nevertheless all stable comparative units with an animalistic component represent various aspects of the concept «human».

Key words: stable comparative units, similes, comparative phraseological units, zoonym.

ЗООНИМЫ В УСТОЙЧИВЫХ КОМПАРАТИВНЫХ ЕДИНИЦАХ НА ОБОЗНАЧЕНИЕ ВНУТРЕННЕГО МИРА ЧЕЛОВЕКА В АНГЛИЙСКОМ, ФРАНЦУЗСКОМ, УКРАИНСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ

Статью посвящено особенностям употребления устойчивых компаративных единиц, их места в современной лингвистике. Рассмотрено устойчивые сравнения, в состав которых входят зоонимы. Приведены примеры и проанализированы фразеологические обороты на обозначение внутреннего мира человека в английском, французском, украинском и русском языках.

Ключевые слова: устойчивые компаративные единицы, сравнения, компаративные фразеологические единицы, зооним.

Постановка проблеми: Стійкі компаративні одиниці як особливий вид мовного порівняння та об'єкт міжмовного зіставлення заповнюють всі сфери людського життя, допомагаючи мовцю інтерпретувати, оцінити й виразити до нього суб'єктивне ставлення. З самого народження людині властиво надавати оцінку всьому, що її оточує, порівнювати одні предмети з іншими. Саме тому кожен з нас щодня на підсвідомому рівні вправно оперує стійкими фразеологічними зворотами, що сприяє їхньому гармонічному входженню в мовлення на тій чи іншій національній мові. Зоосемізми як окремий пласт фразеологізмів відрізняються широкою розповсюдженістю та сферою вжитку у повсякденному житті, що обумовлено міцним зв'язком людини з тваринним світом.

Метою даного дослідження є висвітлення закономірностей вжитку стійких компаративних одиниць з компонентом-зоонімом для опису внутрішнього світу людини.

Відповідно до зазначеної мети **завданням** статті є аналіз та виявлення загальних рис та розбіжностей компаративних одиниць з зоонімами в англійській, французькій, українській та російській мовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасній лінгвістиці виділяють два типи стійких компаративних одиниць: компаративеми, які мають еквіваленти в інших мовах, та компаративеми, які не мають еквівалентів в інших етнокультурах. Перші поділяються на дві групи – повні та часткові еквіваленти. Повні еквіваленти мають не тільки одне і те ж саме значення в різних мовах, а ще й однакову лексичну й граматичну структуру. Часткові еквіваленти мають певні лексичні, граматичні або лексико-граматичні відмінності. [2, с. 318].

У статті ми проаналізуємо особливості вжитку стійких компаративних одиниць з зоонімічним компонентом на позначення внутрішнього світу людини. Зоонім – лексико-семантичний варіант слова, що виступає в якості назви тварини

і як метафорична назва при аналізі лексики з точки зору емоційно-оціночної характеристики людини [4, с. 31]. Оскільки тварини оточують нас з давніх часів, співвіднесення стереотипів тваринного світу та рис людини знаходить яскраве віддзеркалення у стійких компаративних одиницях англійської, французької, української та російської мов.

Основним складником стійких зоонімічних компаративів є іменник з позначенням тварин, який вводиться у словосполучення за допомогою порівняльних сполучників. Найбільш розповсюдженими конекторами української мови є сполучники **як, мов, немов**, російської – **как**, англійської – **as, like** та французької – **comme**.

Стійкі компаративні одиниці відбивають національну специфіку народу. В. фон Гумбольдт наголошував, що кожна конкретна мова пов'язана з духом народу, носієм цієї мови. Мова – це зовнішній вияв духу народу. Дух народу можна пізнати тільки через мову. Дух народу – основа розрізнення мов [3, с. 255]. Компаративні фразеологізми, які відтворюють менталітет своїми прототипами, до складу яких і входять порівняння з фаунонімами, відзначаються впізнанням в рамках національної культури, духовним та соціальним зв'язком між носіями мови. Та важливою особливістю даної групи компаративів є їхня прозорість та зрозумілість для представників інших національностей, які здатні дешифрувати уявлення, покладені в основу порівняння, шляхом зіставлення рис людини з рисами того чи іншого образу-еталону.

Стійкі компаративні одиниці, до складу яких входять назви тварин, займають досить широкий пласт фразеології, оскільки людина ще з давніх часів вбачала себе як єдине ціле з природою, наділяючи представників тваринного та рослинного світу людськими рисами [4, с. 34].

Оскільки стійкі компаративні одиниці мають антропоцентричний характер, зоосемізи виражають суттєві риси людини, чи то її зовнішнього виду, чи то внутрішнього світу, чи то манери її поведінки. Нижче ми розглянемо особливості вжитку назв тварин у структурі стійких компаративних одиниць на позначення внутрішніх рис людини в англійській, французькій, українській та російській мовах. Наступні риси характеру людини, як мудрий – дурний, добрий – злий, покірливий – впертий допоможуть простежити, як відбиваються окремі риси тварин у порівняльних фразеологізмах зазначених мов.

Мудрість – дурість

Мудру людину часто асоціюють з досить цікавим плазуном ряду лускатих **змієм**. Змій у різних культурах сприймається доволі суперечливо, що пояснюється його протилежними характеристиками, а саме – нерухомістю, безчинністю в одну мить та смертельною небезпечністю в іншу хвилину. Поведінку змія оцінюють як досить кмітливую, розумну та зважену, тому і з ним часто порівнюють мудрих та мізкуватих людей: укр. **мудрий як змій**, рос. **мудрый как змий / змея** (– *Интересно, мы когда-нибудь поедим? – А куда торопиться? – спросил Щербак. – Гришка мур как змий, – заметил Домешек*), англ. **wise as a serpent**.

Мудрість людини полягає у її розмірених, щільно обміркованих діях, обґрунтованих рішеннях, які не всім зрозумілі та доступні. Мудрість – неоднозначна риса, її не можна поставити в один ряд з такими характеристиками як простота, доброта або відвертість, бо мудрість поєднує в собі ще й якісь таємні, невідомі шляхи розсудливого застосування всіх знань та навичок на практиці. Втіленням таких здібностей є і птах сімейства хижевих **сова**. Відношення до сови, як і до змія, суперечливе, бо, з одного боку, її вважають вісницею смерті, спільницею бід та нечистої сили, а з іншого – символом мудрості. Ще стародавні греки та римляни співвідносили сову з великим знанням та мудрістю, вшановували її як охоронницю особливих таємниць цивілізації, тому недивно, що англійці, наприклад, досить часто оперують компаративом **wise as an owl** для опису кмітливої та винахідливої людини (*This is a difficult problem. You'd need to be as wise as an owl to be able to solve it*). В той самий час в англійській мові існує й інший стійкий компаративний вираз **silly / stupid as an owl** (дослівно «дурний як сова»: *«Emily was always as stupid as an owl,» said Miss Blenkinsop*).

Як бачимо, зоонім **owl** (сова) несе як позитивне, так і негативне значення у різних контекстах. В основі метафоричного переосмислення фразеологізмів покладена схожість за характерними ознаками цієї птахи, які коливаються від цілком позитивних до абсолютно негативних.

Слабкий розум людини яскраво віддзеркалено у стійких компаративних одиницях усіх зазначених мов. Але кожен менталітет асоціює людську дурість з різними представниками фауни.

Так, французи інтелектуальні вади особи порівнюють з прісноводною рибою родини **коронових**, яку відгодовують у ставках для подальшого вдалого улову рибаків: **sot comme une carpe** (... *c'est une petite bourgeoise, sotte comme une carpe, coquette et égoïste avec médiocrité...*). Об'єктом порівняння на ознаку дурості у українців, росіян та англійців стала свійська птиця **гусак / вутка**, що живе поблизу людських осель: укр. **вумний як вутка**, рос. **глупый как гусь** (*Нозтев, юноша лет двадцати четырёх, брюнет. Милый, добрый, но глупый как гусь*), англ. **silly as a goose** (*Edith is as silly as a goose. She thinks that reading aloud to her house plants will help them grow*).

Поведінку дурної людини також зіставляють з поведінкою дикої трав'яної тварини **барана**: укр. **дурний як баран**, рос. **глупый как баран**, англ. **stupid as a donkey**. І знову виникає питання, чому чоловічу нетямущість порівнюють саме з цією твариною, адже, як відомо, деякі культури сприймають барана як священний культ, символ сили та хоробрості. Та в той самий час барана вважають остаточно позбавленою розуму твариною, оскільки він покірно працює на свого господаря та цілком залежить від його волі.

Еталон дурості стала й тварина родини **свиневих**, про яку ходить безліч прислів'їв і приказок, зазвичай образливих: **брудний як свиня, підклав свиню, жере як свиня, вчинити по-свинськи**. Оскільки вважається, що жодна з кмітливих тварин не буде возитися у бруді або смітті, свиней вважають ще й нерозумною, далекою худобою, тому з ними і порівнюють людей, поведінка яких здається позбавленою будь-якого осмислення: укр. **дурний як сто свиней**, англ. **silly / stupid as a pig** (*Many a circus has shown the wondering world a learned pig, a creature of super-animal intelligence, and yet we say of a dull person, «He is as stupid as a pig,» which proves merely that pigs vary vastly*).

Розглянемо іншу групу фразеологізмів на позначення внутрішнього світу людини: **добрий – злий**.

Фразеологізм з компонентом-зоонімом на позначення людської доброти знаходимо лише в російській мові: **добрый / ласковый как теленок / телок** (*Юрка... Прямодушный, доверчивый, восторженный и добрый как телёнок...*). В даному випадку порівняння досить прозоре та зрозуміле. Як і будь-яке немовля, теля, дитина корови, сповнене неймовірної ласки, доброти, воно бажає материнського тепла, зичливості. Через свою недосвідченість теля ще не зустрічалось з іншою стороною життя, тому так жваво поглинає та роздає такий цінний скарб як добро. Враховуючи вищесказане, зоонім **теля**, як ніякий інший компонент, може характеризувати по-справжньому добру людину.

Всі ж інші стійкі компаративні одиниці даної групи мають інший об'єкт порівняння у своєму складі, як то духовна, безтілесна істота **янгол** (рос. **добрый как ангел / агнец** Божий, англ. **kind (sweet) as an angel**) або взагалі харчовий продукт **хліб** (фр. **bon comme le (bon) pain**).

Злість людини, на відміну від доброти, більш рясно відображена у стійких фразеологізмах з зоонімічним компонентом. Тварини, як і люди, проявляють почуття гніву у різноманітних життєвих ситуаціях, захищаючись від негативних факторів навколишнього середовища, які викликають роздратованість, лютість та, врешті решт, злість. Собака, тигр, оса, ведмідь – тварини-образи лютості.

Самим розповсюдженим образом порівняння злості є, авжеж, собака. Пес – кращий друг людини, який ніколи не зрадить і завжди буде поруч, але не будемо забувати й про те, що собака – ще й охоронець нашого спокою. Її заводять з метою оборони, збереження майна та, авжеж, самого цінного – людського життя. Агресія присутня в житті кожної собаки з самого народження, а ступінь цієї агресії вже визначається призначенням тварини. Важливо навчитись розуміти причини її агресивного стану, що може сприяти уникненню нещасних випадків. Така ж сама ситуація і у людей, бо доля нашого темпераменту певною мірою передається спадково, але його суть, а з ним і ступінь злості чи агресії залежить від навколишнього середовища та особистих цілей, намірів та можливості їхньої реалізації. Тож, про розлючену людину кажуть укр. **злий як собака**, рос. **злой как собака** (*Случалось, идёт колонна в отступление – грязь по колено, на душе – то же самое, кухни неизвестно где, табаку нет, офицеры все злые как собаки ...*).

Аналогічні характеристики є і у наступного об'єкту порівняння людської злоти *тигра*, великого ссавця родини котових, який характеризується неймовірною суворістю та агресією під час захисту власної території від інших хижаків чи завойовників. Саме тому знаходимо в англійській та українській культурах стійкі компаративні одиниці з зоонімом *тигр* на позначення розлюченої людини: укр. **лютий як тигр**, англ. **fierce as a tiger**.

Росіяни та англійці вбачають риси злості у крилатих жалких комахах *осах*: рос. **злой как оса** (*Знаешь, а ведь я весь парк обегал, всё искал тебя, гляжу – ты идёшь злая как оса, наверное, скучаешь...*), англ. **mad as a hornet** (*You make me so angry. I'm as mad as a hornet*). Здавалося б, який може існувати зв'язок між невеличкою яскравою комашкою та злістю. Та все дуже просто: оса у стані розгніваності використовує свою таємну зброю жало, яке вона встромлює у шкіру ворога чи противника, обороняючись таким чином від подразників навколишнього середовища. Саме тому в англійській та російській етнокультурах існує стале уявлення про осу як злу комаху.

Проаналізуємо наступні риси характеру людини: **покірливий – впертий**.

Зоосемізм *ягня* має повний збіг у смисловій структурі української, російської, англійської та французької мов як символ покірної людини: укр. **покірливий як ягня**, рос. **кроткий** як ягненок (*Отчаянный Карпуша сделался смирен и кроток как ягенок...*), англ. **meek / mild as a lamb** (*«Thank you,» said my father. His heart beat so fast that this was all he could say, and he followed meek as a lamb*), фр. **doux comme un agneau**. Тож, як бачимо, в усіх культурах ягня є носієм смиренної людини, що своїми коренями йде ще у давнину, коли кочові народи приносили в жертву новонародженого ягня як символ весняного оновлення. Біблійна ж символіка агнця йде з книги Еноха, де він вказує на чистоту, невинність, лагідність, недоброчесне жертвопринесення. Уподібнення Христа ягню вказує на «Його глибоке смирення, незлобність та покірливість», що переноситься і на самого агнця як символ Христа, особливо як знак «великої жертви за гріхи всього роду людського» [7, с. 24].

Вівця, мати чистого нічого ще нерозуміючого ягня, є також образом людської покірливості: рос. **кроткий как овца** (*овечка*) (*Все люди станут смиренные и покорные как овечки*), фр. **doux comme un mouton**.

Впертість людини часто асоціюють з образом мула або віслюка, гібрида коня та осла. Тварина, яка завжди все робить по-своєму, наперекір здоровому глузду, символізує такі негативні риси людини, як непоступливість та непокірність: рос. **упрямый как ишак** (*– И что это за больница? – продолжала она тоном сварливой жены, надеясь отвлечь его и не очень в это веря: он был упрям как ишак*), англ. **stubborn / obstinate as a mule** (*Sally could be as obstinate as a mule when she chose, Laura told Alf afterwards*), фр. **entêté (tête) comme une mule / un mulet** (*Jean ne veut pas écouter mes arguments et reste sur ses positions, il est tête comme une mule*).

Настирність людини на своєму нагадує поведінку свійської робочої тварини *осла*, який в усьому світі відомий як символ впертості та дурості, оскільки й досі нікому не вдалося навчитися розрізняти його настрої. Звідси маємо наступні стійкі компаративи: укр. **упертий як осел**, рос. **упрям как осел / ослица** (*Но я жив до сих пор, потому что я не только лёгок как пушинка, а еще и упрям как осёл*), фр. **entêté (tête) comme un âne / une bourrique**.

Варто зауважити, що російська мова відрізняється широким синонімічним рядом стійких фразеологічних одиниць з фаунонімами, які передають національно-стійке уособлення риси «впертий»: **упрямый как баран** (*Я с этой представительницей народа целый час быю. Но она упёрлась на своём как баран*); **упрямый как буйвол** (*Этот бесстрашный и неуныный человек был упрям как буйвол*); **упрямый как бык** (*И Вахрушка упёрся на этой нелепой мысли как бык*).

Тож, як видно з прикладів не тільки окремі зооніми використовуються більш активно, але й певні риси людини, найчастіше негативні, привертають більшу увагу носіїв тієї чи іншої мови.

Висновки. Розглянувши компаративні одиниці на позначення внутрішнього світу людини, спостерігаємо що зооніми у складі стійких порівнянь виконують функцію образної характеристики людини. Проілюстровані приклади свідчать про спільний характер вживання компонентів-зоонімів, але процент повних еквівалентів порівнянь у зазначених мовах не дуже високий. Оскільки кожна мова має свій власний спосіб сприйняття світу, асоціативні уявлення про тварин часто різняться у тих чи інших етнокультурах, в результаті чого часткові еквіваленти або безеквівалентні звороти є більш розповсюдженими.

Що ж стосується повних еквівалентів, то найчастіше співпадають компаративами, авжеж, української та російської мов, що обумовлено, перш за все, їхньою належністю до підгрупи східнослов'янських мов та спільністю історії. Але повні еквіваленти стійких порівнянь винайдено й у мовах, які відносяться до різних груп, що свідчить про однакові мотивації, а саме – витончене відображення деталей внутрішнього світу людини шляхом порівняння їх з представниками тваринного світу.

Подальший аналіз стійких компаративних одиниць з зоонімічним компонентом має **перспективу** дослідження функціонування фразеологізмів з зоонімами під час опису поведінки та емоційного стану людини.

Література:

1. Англо-український фразеологічний словник [уклад. К.Т. Баранцев]. – К. : Знання, 2005. – 1056 с.
2. Васильченко В. М. Концептуалізаційні особливості обрядових компаративних фразеологізмів / В. М. Васильченко / Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету: збірник наукових праць / за заг. ред. Ж.В. Колоїз. – Кривий Ріг : КДПУ, 2011. – Випуск 6. – С. 87–93.
3. Гумбольдт В. фон. Изб. Труды по языкознанию / В. фон Гумбольдт. – М. : Прогресс, 2000. – 397 с.
4. Коваленко О. В. Функціонування зоосемізмів у фразеологізмах німецької та української мов / О.В. Коваленко, В. В. Рзаєва // Одеський лінгвістичний вісник. – 2013. – Вип. 2. – С. 30–38. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/olinv_2013_2_6
5. Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К. : Освіта, 1998. – 224 с.

6. Французско-русский фразеологический словарь. Около 3500 выражений. Под ред. Я. И. Рецкера. М., Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1963. – 1112 с.
7. Шевченко Л. Л. Біблійна символіка. Лінгвістичний аспект / Л. Л. Шевченко // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. – 2005. – Вип. 11. – С. 19–24. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apyl_2005_11_5
8. Isabelle Chollet, Jean-Michel Robert Les expressions idiomatiques. – CLE International, 2008. – 224 p.

УДК 811.111

В. И. Рахуба,*Брестский государственный технический университет, г. Брест, Беларусь*

СЛОВСОЧЕТАНИЯ АТРИБУТИВНОГО ТИПА В ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

В статье анализируются терминологические словосочетания в экономической терминологии в современном английском языке. Рассматриваются как структурные особенности, так и семантические характеристики компонентов этих средств номинации экономических концептов.

Ключевые слова: термин, терминологическое словосочетание, номинация, атрибутивный компонент, вторичное значение.

СЛОВСПОЛУЧЕННЯ АТРИБУТИВНОГО ТИПУ В ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті аналізуються термінологічні словосполучення в економічній термінології в сучасній англійській мові. Розглядаються структурні особливості, так і семантичні характеристики компонентів цих засобів номінації економічних концептів.

Ключові слова: термін, термінологічне словосполучення, номінація, атрибутивний компонент, вторинне значення.

WORD COMBINATIONS OF ATTRIBUTIVE TYPE IN ECONOMIC TERMINOLOGY

The article investigates terminological word combinations in economic terminology of Modern English. The author analyzes both structural and semantic peculiarities and characteristics of the components of these means of nominating economic concepts. The definition of the term is given in the article. Approaches to term interpretation are described. The approaches offered deal with definitions made by Russian and Belarus scholars. The Author focuses on the structural peculiarities of term formation. Models of term formation are mentioned and described. Predominant ones are the models like: A + N, N + N, N's + N, N + prep + N, Part I + N, Part II + N, Ger + N. The list of the models indicates to a broad set of instruments which serve as a basis for term formation. The source for the illustrative material is a selection of terms selected from the sphere of economy.

One of the dominant sources terminology enrichment is the sphere of literary language. The units of this language acquire new meanings along with the sphere of functioning. Their semantics undergo changes within time.

Analyzing the model of term formation N+Adj., we come to the conclusion that synonymic and antonymic relations are typical for it. Economy development and changes in different spheres of human activity increase changes in semantic of words. One of the tendencies in this context is term formation which is progressing due to semantic changes observed in the lexical units.

Key words: term, terminological word combination, nomination, attributive component, secondary meaning.

В работах по филологии, посвященных исследованию терминологии, термин определяется как «слово или словосочетание, обозначающее понятие специальной области знания или деятельности» [7], «слово или составное наименование, созданное для обозначения понятия науки и техники, разных областей знания» [5], «это достояние науки, необходимый элемент научного языкового стиля...», который способен «строго логически обозначать предметы и явления действительности» [4], «это слово или словосочетание для выражения понятий или обозначения предметов, обладающее благодаря наличию у него строгой и точной дефиниции, четкими семантическими границами и поэтому однозначное в пределах соответствующей системы» [3], слово, «...значение которого образует понятие в указанном смысле, т.е. является профессионально дефинированным» [2], «это слово или словосочетание определенного естественного языка, содержанием... которого является научное, техническое или другое специальное понятие» [8]. Из проведенных определений термина следует, что это понятие включает помимо отдельных слов и терминологические словосочетания, которые «представляют собой семантические целостные сочетания двух и большего числа слов, связанных с помощью предлога или беспредложным способом» [12], или «многокомпонентные раздельно оформленные, семантически целостные сочетания, образованные путем соединения двух, трех или более элементов» [13]. Хотя термин определяется исследователями по-разному, но при этом все они непременно подчеркивают его специальное профессиональное употребление.

С. В. Гриднев отмечает, что в различных терминосистемах около 95% их состава представлено терминологическими словосочетаниями [5], а в английской экономической терминосистеме терминологические сочетания составляют около 90% всей номенклатуры, среди которых именные словосочетания оказываются преобладающими [15].

Анализ незначительного терминологического массива свидетельствует, что двухкомпонентные терминологические словосочетания оказываются преобладающей моделью, потому что «они признаны оптимальным языковым средством в разных областях современных наук и практической – технической и экономической – деятельности» [10]. Эти образования различаются как по лексическому составу, так и по структуре и типу связи, которая устанавливается между компонентами.

В структурном отношении среди двухкомпонентных сочетаний выделяются следующие модели именных атрибутивных терминологических словосочетаний: A + N (hard cash, mutual contract), N + N (bill collector, equity conversion), N's + N (cashier's check, client's commitments, producers' cooperative), N + prep + N (convergence of prices, capitalization of assets, charging of discount, cashing of check), Part I + N (functioning capital, fluctuating charges), Part II + N (assigned compensation, collateralized credit, sunk capital, fixed costs), Ger + N (lending capacity, dealing center, handling charges).

Нами предпринята попытка анализа экономической терминологии, представленной в Современном англо-русском словаре по экономике, финансам и бизнесу, 2007, выборка на букву «с». Предметом нашего рассмотрения являются терминологические сочетания, состоящие из субстантивных слов, определяемых прилагательными. На основе этого критерия нами было отобрано 385 структур, в качестве ядерного компонента которых используются 119 существительных. При проведении семантического анализа отобранные примеры затем проверялись по нескольким другим лексикографическим источникам [15; 16; 17].

Одним из источников пополнения терминологии являются единицы литературного языка, которые в своем изменившемся функционировании приобретают новые значения: *ceiling* (cf. 'the top inside surface of a room and' the highest limit or amount of sth'), *call* (cf. 'act of speaking' and 'a demand for payment of a loan by a lender', 'a demand to pay for new shares

which then become paid up'), *claim* (cf. 'a statement that sth is true although...' and 'request for a sum of money that you believe you have a right to'), *cap* (cf. 'a type of soft flat hat with a peak' and 'an upper limit in an amount of money that can be spent by a particular institution or in a particular situation').

Квалитативний аналіз показує, що в ролі атрибутивного елемента в групі «прикметникове + іменникове» використовуються прикметникові різноманітної семантики, які в структурному відношенні можуть бути як простими, так і похідними (*small, thin, loose, idle, interim, final, faulty, promotional, additional, contactless, cashable* і др.). В подавляючому більшості термінологічних сполучень мають прозору структуру, і їх значення легко виводяться з значень сполучаючихся компонентів: *thin card* – тонка картка, *promotional campaign* – кампанія по просуванню товару на ринок. Цей список можна розширити за рахунок наступних термінів – *actual capital* (дійсний капітал), *private company* (приватна компанія), *unfair competition* (недобросовісна конкуренція), *effective check* (дійсний чек), *bilateral clearing* (двосторонній кліринг), *formal contract* (формальний договір), *current costs* (текучі затрати), *principal currency* (основна валюта), *usury capital* (ростовищеский капітал), *clean collection* (чиста сума збору).

Серед термінів цього типу відзначаються синонімічні (adjustable currency, elastic currency в значенні «еластичне грошове звернення»), *barren capital, dead capital* в значенні «неиспользуемый капитал, мертвий капитал»), а також антонімічні відношення (*senior claims – junior claims*). Широкою сполучателісними здатностями відрізняються декілька прикметникових: *loose* (circulation, cash, change), *flat* (charges, commitment, currency), *soft* (credit, currency), *thin* (card, corporation).

Враховуючи фактичний матеріал свідчить про те, що серед економічної термінології відзначається небагато випадків, коли прикметникове літературного мови при спеціальному використанні виходить за межі свого первинного значення: *loose* (cf. 'not firmly fixed where it should be' vs 'not exact, not very careful'), *idle* (cf. '(of people) not working hand' vs 'not in use', 'not being used productively'), *flat* (cf. 'having a level surface, not curved or sloping' vs 'not very successful because very little is being sold', (of prices) 'prices which do not fall or rise because of low demand'), *smart* (cf. 'intelligent' vs 'controlled by computer, so it appears to act in an intelligent way', 'with a microchip'). Вибір дає численні приклади своєрідної ідіоматичності подібного роду термінологічних образів, в яких проявляється і броска в очі образність цих багатословних термінів: *flat cancellation, hot card, warm card, cold call, naked contract, blind copy, back contract, thin corporation, flat currencies, flat commitment*. Використовувані в якості атрибутивного компонента прикметникові стають новим смисловим центром, але щоб виконати цю роль, їм необхідно вийти за межі свого первинного значення і придбати економічні значення. Такі складні терміни виражають одне поняття, т.е. лексикалізуються, і формують стійкі сполучення, які виробляються як готові одиниці і включаються в лексикографічні джерела, а сама структура «прикметникове + іменникове» починає використовуватися як гіпонім по відношенню до іменниково-терміну (cf. *credit vs blank credit, clean credit, high credit, soft credit, tight credit; coupon vs domiciled coupon, high coupon, long coupon, short coupon*).

Багатословні терміни з структурою прикметникове + іменникове представляють собою оригінальний спосіб вираження нових понять і використовуються спеціалістами в даній області людського знання «для заповнення лакун номінативного простору в економічному дискурсі, відображаючи не тільки соціальну значущість явищ і реалій, але й всі ускладнюючіся механізми управління економікою, її подальшу спеціалізацію і глобалізацію» [9, с. 91].

Економічні реалії потребують «...неперервної екстенсивної деталізації, яка здійснюється виснажливою, і, відповідно, самостійною, тільки досягнувши рівня підвидової, т.е. гіпонімічного словосполучення номінації. Всі іменні словосполучення в економічній термінології є засобом підвидової номінації і в цьому сенсі всі вони виконують гіпонімічні іменні словосполучення» [14, с. 32].

Розвиток економіки, а також перетворення в різних областях діяльності людей призводять до постійному зростанню інформації по економічній тематикі. Произошедшие за последние десятилетия изменения в сфере экономики «не могли не привести к появлению особого рода отношений, новых понятий и соответствующих вербальных средств их номинирующих» [9], що знаходить проявлення в розширенні використовуваних мовних засобів для оновлення лексичного складу сучасної економічної термінології в формі двохкомпонентного сполучення «прикметникове + іменникове».

Література:

1. Белоусова, А. Р. Субстантивные терминологические словосочетания в языке английской научной литературы : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / А. Р. Белоусова ; МПГУ. – М., 1989. – 18 с.
2. Блох, М. Я. Теоретические основы грамматики : учеб. / М. Я. Блох. – М. : Высшая школа, 2005. – 239 с.
3. Глушко, М. М. Функциональный стиль общественного языка и методы его исследования / М. М. Глушко – М. : Высшая школа, 1974. – 252 с.
4. Головин, Б. Н. Введение в языкознание / Б. Н. Головин. – М. : Высшая школа, 1983. – 231 с.
5. Гринев, С. В. Введение в терминоведение / С. В. Гринев. – М. : Моск. лицей, 1993. – 309 с.
6. Кодухов, В. И. Введение в языкознание: учеб. / В. И. Кодухов. – М. : Просвещение, 1987. – 288 с.
7. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 682 с.
8. Лотте, Д. С. Основы построения научно-технической терминологии : Вопросы теории и методики / Д. С. Лотте – М. : Изд-во АН СССР, 1961. – 157 с.
9. Максимова, Т. В. Основные тенденции терминообразования в экономическом дискурсе Т. В. Максимова. – Вестн. Волгогр. ун-та. – Сер. 2. Языкозн. – 2008. – № 2 (8). – С. 84–92.
10. Ордокова, Ф. М. Принципы формирования отраслевой терминологии: (на материале терминов экономики и сельского хозяйства) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Ф. М. Ордокова ; Кабард.-Балкар. гос. ун-т. – Нальчик, 2004. – 22 с.
11. Современный англо-русский словарь по экономике, финансам и бизнесу / Л. Н. Эскин, А. М. Федина, проф. В. В. Бутник, И. В. Фаградянц. – М. : Вече, 2007. – 832 с.
12. Судовцев, В. А. Научно-техническая информация и перевод / В. А. Судовцев. – М. : Просвещение, 1989. – 232 с.
13. Ткачева, Л. Б. Основные закономерности английской терминологии / Л. Б. Ткачева. – Томск, 1987. – 200 с.
14. Эздекова, Л. Б. Семантико-синтаксические свойства и типы именных терминологических словосочетаний: (на материале экон. терминологии) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Л. Б. Эздекова ; Пятигор. гос. лингв. ун-т. – Пятигорск, 2003. – 19 с.
15. Яжгунович, О. А. К вопросу о переводе терминов гражданского права (на материале гражданских терминов недвижимости) / О. А. Яжгунович // Филологические науки. – 2011. – № 2. – С. 80–90.
16. Dictionary of Business Fourth edition / P. H. Collin. – London : A & C Black Publishers, 2004. – 471 p.
17. Dictionary of Economics / P. H. Collin. – London : A & C Black, 2003. – 225 p.
18. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. – Seventh edition / A. S. Hornby. – Oxford : Oxford Univ. Press, 2006. – 1780 p.

О. О. Решетняк,

Донбаський державний педагогічний університет, м. Слов'янськ

ПАРАДИГМА СИМВОЛЬНИХ ЗНАЧЕНЬ БІБЛІОНІМА ЄРУСАЛИМ

У статті зааналізовано символічне значення бібліоніма Єрусалим, окреслено межі сакральних понять Єрусалим та Новий Єрусалим; виокремлено основні символічні значення лексичної символіми Єрусалим; репрезентовано основну символічну семантичну парадигму фразеологізованої символіми Новий Єрусалим, доведено факт «згущення» певного біблійного сюжету до кількох чи навіть однієї лексеми.

Ключові слова: Біблія, бібліонім, лексична та фразеологізована символіми, символічна парадигма, сакрум.

THE PARADIGM OF SYMBOLIC MEANINGS OF BIBLIONYM JERUSALEM

The symbolic meaning of biblionym Jerusalem is analyzed in the article, the boundaries of sacred concepts Jerusalem and New Jerusalem are also outlined; the main symbolic meanings of lexical symboleme Jerusalem are singled out; the main symbolic semantic paradigm of phraseologized symboleme New Jerusalem is represented. The author also proved the fact of «thickening» of certain biblical plot to a few or even a single lexeme.

The internal form of lexical symboleme Jerusalem is an earthly God's kingdom as a perfect harmony; the place of Son of God's appearance, the idea is a Blessing and spiritual essence of God's salvation, the ideal is an earthly reproduction of God's kingdom with its spiritual laws of God. The three-component structure of symboleme New Jerusalem is represented with the internal form (the symbolic city with holiness, spiritual purity, truth, and peace); the idea (the spiritual security and comfort that God has prepared for the righteous); and the ideal (the city that illuminates God's glory and Light – Jesus). The associative imagery of phraseologized compound New Jerusalem (Kingdom of Heaven) makes it possible to separate the paradigm of biblical symbols: the symbol of perfect peace and harmony; symbol of lord's table; symbol of the Kingdom of Heaven; the perfect symbol of lord's table that will rule the future society under the laws of the Most High; the symbolic seat of the sinless after their death.

Keywords: Bible, biblionym, lexical and phraseologized symbolemes, symbolic paradigm, sacrum.

ПАРАДИГМА СИМВОЛИЧЕСКИХ ЗНАЧЕНИЙ БИБЛИОНИМА ИЕРУСАЛИМ

В статье проанализировано символическое значение библионима Иерусалим, очерчены границы сакральных понятий Иерусалим и Новый Иерусалим, выделены основные символические значения лексической символемы Иерусалим, представлена основная семантическая парадигма символов фразеологизированной символемы Новый Иерусалим, доказан факт «сгущения» определенного библейского сюжета до нескольких или даже одной лексемы.

Ключевые слова: Библия, библионим, лексическая и фразеологизированная символемы, символическая парадигма, сакрум.

Численні фольклористичні, культурологічні дослідження, етнографічні матеріали, літературознавчі студії, філософські пошуки щодо сутності символу є підґрунтям студіювання поняття «символ» засобами лінгвістики. У працях Н. Арутюнової, Ю. Гвоздарєва, С. Головащенко, С. Єрмоленко, В. Калашника, В. Кононенка, Л. Пустовіт, Л. Савченко, Л. Ставицької, В. Телії, В. Ужченка та ін. репрезентовано різноаспектні наукові розвідки щодо поняття механізмів утворення на рівні семантики його аналізу як семіотичного концепту (за Н. Арутюновою) і транслятора культури.

Символіка – це один із найважливіших засобів осмислення дійсності, а біблійна є закодованим позначенням надприродного, усвідомлення й переживання людиною вищих соціокультурних цінностей. Образність і загальнолюдська адресність надають таким символам психологічної привабливості й виповнювальної значущості. Комплексне вивчення символічної системи Писання вважаємо перспективним. Необхідність і практична потреба лінгвокультурологічного аналізу образно-сислової структури Книги Книг як основного джерела алегоризації, архетипного мислення, символізму забезпечують актуальність наукової розвідки.

Метою статті є аналіз парадигми символічних значень бібліоніма Єрусалим. Для цього вважаємо за потрібне: 1) окреслити межі сакральних понять Єрусалим та Новий Єрусалим; 2) виокремити основні символічні значення лексичної символіми Єрусалим; 3) репрезентувати основну символічну семантичну парадигму фразеологізованої символіми Новий Єрусалим.

Апокаліптичні образи увиразнюють релігійні поняття небесного Божого Царства як ідеального світу людських прагнень і мрій. Їх маніфестує символічна образність певних реалій, а саме: сад, місто, річка тощо, – змодельована за принципом ідентичності; вони є певними асоціаціями й мають переважно «інший словниковий код і своєрідно «вписуються» у світ денотатів» [4, с. 40].

На думку З. Лановик, «Еден, Обітована земля, Єрусалим, гора Сіон у символічно-алегоричному сенсі є взаємозамінні синоніми» [3, с. 360], тобто синонімами символіми *Боже Царство* як гармонійного центру світу. Символом ідеального, священного місця в Писанні є Еден (євр. еден – приємність, насолода) – чудесна країна, сад (лат. рай). Рай – вселенська гармонія – є бінарною «низу», маркером якого є шеол (пекло) – неупорядкованість, хаос, дисгармонія. У християнській символіці духовний «верх» апріорі є позитивним, а конотативне маркування гріховного «низу» – негативним.

Саме географічна невизначеність Едену спричинила символічне потрактування місця його розташування. Річка, що витікає з Едену, «щоб поїти рай. І звідти розділяється і стає чотирма початками. Імення одному Пішон, – оточує він усю землю Хавіла... Ім'я ж другої річки, Гіхон, – вона оточує весь край Етіонії. А ім'я річки третьої – Тігр, – вона протікає на сході Ашшур. А річка четверта – вона Ефрат» (1 М. 2: 10-14). Ці чотири річки символізують сторони світу: східний локус пов'язують зі сходом сонця як з початком, народженням, хоч і перше гріхопадіння відбулося саме в саду Еденському, і вигнання – із саду Еденського. Порушення закону Бога, який Він дав Адаму, спричинило Боже покарання: перші поселенці Едену («приємний, ніжний, делікатний») стали й першими вигнаннями, за якими було зачинено «райську браму» (1 М. 3: 24).

У сучасній комунікативній практиці символіми *Еден* (*Едем*), *сади Едену* (*Едему*) є синонімами до номінацій *рай*, *райське життя*. У біблійному дискурсі лексема *рай*, синтезована з образом «неба» (2 Кор. 12: 2-4), символізує місце перебування праведних в очікуванні есхатологічних подій: «І промовив до нього Ісус: «Поправді кажу тобі: ти будеш зо Мною сьогодні в раю!» (Лк. 23: 43). Ісус Христос привідчинив двері до раю, примирив людей з Богом. Уявлення, сформовані в біблійних текстах, виокремили один зі складників християнського образу раю як місця вічного блаженства, обіцяного праведникам. Як зазначає З. Лановик, «вихід з єгипетського рабства втілює ідею навернення людей до Бога, скитання ізраїльтян пустелею уособлює життєвий шлях людства у пошуках Царства Божого, прообразом якого є Земля

Обітована» [3, с. 360]. Землю, яку обіцяв Бог їдеям, у Писанні номіновано «Обітована» (церковнослов'янською), тобто «обіцяна». За біблійною історією, це земля спасіння, Ханаан, «наново набутий рай, земля широка та простора, вельми добра, різко відмінна від безводної і безлюдної пустелі» [7, с. 315]. Обітована земля – духовна спадщина Богообраного народу (Пс. 105: 11), «Край добрий й широкий, Край, що тече молоком та медом...» (2 М. 3: 8), куди Мойсей вивів євреїв з Єгипту, де Господь виокремив їх серед інших народів (3 М. 20: 26).

У трактаті «Про Град Божий» Августин образ Єрусалима репрезентував у чотирьохаспектному значенні: «буквальне значення – це реальне історичне місто Єрусалим; алегоричне значення – це вселенська церква, яка є Містом Божим, де діють духовні закони Божого Царства; моральне значення – душа християнина є частиною цієї духовної реальності та повинна підпорядковуватися Божим законам; анагогічне (есхатологічне) значення – оприявлений у Біблії Єрусалим є картиною Небесного Єрусалима, метафізичного Божого Міста, місця перебування Божої присутності та душ праведників після смерті» [Цит. за 3, с. 82]. На цій землі Бог планував такий суспільний устрій, який передбачав дотримання Його норм та збереження їх, тому Єрусалим є уособленням духовного буття єврейського народу. Як свідчить біблійна оповідь, за часів Авраама це місто мало назву Салімом («світ») [5, с. 375]. Дослідники вважають його колишнім ханаанським містом – Ірушалімом (заснованим богом Шалемом) [6, с. 413], який спочатку мав назву Євус [1, с. 331]; (Єс. 18: 28). У текстах Біблії його передусім номіновано як місто Давида. Духовною сутністю Заповіту Бога є власне гора Сіон, на яку цар Давид переніс Божий ковчег, а його син Соломон побудував на ній храм для поклоніння, де цілодобово прославляли Вседержителя. Сіон є символом присутності Всевишнього, Його благословення, оприявлення Господньої благодаті, а також духовної сутності Божого спасіння. У Єрусалимському храмі постійно знаходився ковчег заповіту, що зумовило виникнення нових номінацій – *місто Господа, престол Господа, святиня* (Йойл 4: 17).

Отже, Єрусалим – місто Боже, де було споруджено Храм із джерелом, що зцілювало землю й людей (Єс. 47: 1) – є духовним символом Царства Божого, у якому мав народитися Спаситель, Храм – місце Божої присутності, Сіон – символ благословіння й духовної сутності Божого спасіння, *храмове джерело* – потік Божого Слова, яке зцілює Богообраний народ. Саме до Єрусалима Месія входив як цар (Мт. 21: 5), там Він приніс у жертву Своє життя (Лк. 23: 44-49), Святий Дух зійшов на учнів Христа (Дії 2: 1-5), власне з цього міста почалося поширення Благої Вісті (Дії 1: 8). Земний Єрусалим є уособленням Церкви, через обряд хрещення християни наближаються до *Нового (Небесного) Єрусалима* (Євр. 12: 22). Внутрішня форма лексичної символіки Єрусалим – це Земне Боже Царство як досконала гармонія; місце оприявлення Сина Божого, ідея – Благословіння та духовна сутність Божого спасіння, ідеал – Земне відтворення Божого Царства, де чинними є духовні закони Всевишнього. Принцип семантичної прогресії аналізованої символіки унаочнює така розгалужена синоніміка: це символ вселенської церкви, яка є Містом Божим, де діють духовні закони Єгови; символ земного спасіння; символ духовної спадщини Богообраного народу; символ «краю, що тече молоком та медом»; символічний маркер Центру Світобудови.

Воскресіння Ісуса Христа вияскравлене образністю наріжного каменя на небесній Сіонській горі, де Господь створив місто Бога Живого – *Небесний Єрусалим*. Отже, Сіонська гора є маркером високого статусу Ісуса та його спадкоємців, які утворюють *Новий Єрусалим*, тобто *Царство Небесне* (Євр. 12: 22, 28). Земний Єрусалим – вірцева копія небесного проєкту, непідвладного часові, який міг бути осквернений людиною, – є прототипом *Нового Єрусалима*. Той не є брудним, аморальним, як *вавилонська розпусниця*. «Він чистий, духовний, святий, сходить із самого неба» (Об. 17: 15; 21: 9-10). *Новий Єрусалим* символізує жінку, короновану вінцем із 12 зір, число 12 – символ організаційної повноти. *Новий Єрусалим* – не буквальный Ізраїль, заснований 12-ма синами Якова, це духовний, «збудований на основі апостолів і пророків» (Еф. 2: 20). Розміри *Нового Єрусалима* гармонійні, вочевидь, це місто, у якому немає нічого неправильного або хибного (Об. 21: 15-17, 22). Неабиякого значення набуває символіка *вісону* – тонкої коштовної лляної тканини найвищої якості, бо «*вісон – то праведність Святих*» (Об. 19: 8). Апокаліптично образний *вісон* є маркером моральної досконалості та праведності (Об. 19: 14), такої самої символічної образності набувають лляні шати (Об. 4: 4). *Золото* – символ слави, а *білий колір* шат символізує моральну чистоту, праведність, справедливу владу. Це один з найпоширеніших біблійних кольоративів, асоційований з небесною сферою, ангелами, Божественністю, а отже, – і з вічністю. Білому опозиційовано *червоний колір* як символ гріха та крові: «... І побачив я жінку, що сиділа на червоній звірині, переповненій іменами богозневажними...» (Об. 17: 3). На думку Ф. Уїлрайта, світло конотує владу, влада – це Бог, місце перебування Бога – небо [8, с. 88]. *Новий Єрусалим*, оточений величезним муром, символізує духовну безпеку, а на тих, кому дозволено ввійти до нього, чекає життя в раю.

Отже, *Новий Єрусалим (Небесний Єрусалим, Царство Боже, Царство Небесне)* – це та оселя, яку Бог приготував праведникам (Об. 21: 1-4). Знищення *вавилонської блудниці* ототожнено з апокаліптичною образністю Божого Суду й покаранням світового зла та гріха, а наречена Ісуса – *Новий Єрусалим* – маніфестує ідею утвердження принципу Божого Царства на землі для праведних. Вочевидь, *Новий Єрусалим* у біблійному дискурсі – це відновлений Еден, утрачений нашими прабатьками. Фразеологізована символіка *Новий Єрусалим (Царство Боже)* під час вербалізації мовної картини світу репрезентує таку семантику – посмертне життя безгрішних, а її трикомпонентну структуру можна представити так: внутрішня форма – символічне місто, що оприявляє святість, духовну чистоту, істину, умиротворення; ідея – духовний захист та комфорт, який Бог приготував праведникам; ідеал – місто, що освітлює Божа слава та Світильник – Ісус.

Асоціативна образність фразеологізованої сполуки *Новий Єрусалим (Царство Небесне)* вможливує виокремлення такої парадигми біблійних символів: символ досконалого миру та повної гармонії; символ Божого престолу; символ Царства Небесного; символ досконалого Божого уряду, що правитиме прийдешнім суспільством за законами Всевишнього; символічне місце перебування безгрішних після смерті.

Отже, онімний компонент моделює власні назви (співвідносні з біблійними), які є трансляторами духовних реалій. Символеми з біблійними топонімами формують чітко окреслену систему одиниць, маркованих змістом Біблії, що переважно не зазнають модифікацій. Топонімний компонент в окреслених сталих сполуках має формальний вияв, засвідчений текстами Писання. Завдяки імплікації в українській комунікативній практиці функціонують символами *Еден (Едем), обітована (обіцяна) земля (Ханаан), Єрусалим, Новий (Небесний) Єрусалим*. Констатуємо «згущення» певного біблійного сюжету до кількох чи навіть однієї лексеми. Саме імплікація зумовлює конденсацію змісту проаналізованих одиниць як результат семантичної трансформації топонімних компонентів, що є маніфестантами прецедентності. У подальшому вважаємо перспективним дослідження біблійної символіки в лінгвокультурологічному аспекті.

Література:

1. Библийская энциклопедия. – Репринтное издание. – М.: Терра, 1990. – 902 с.
2. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту / переклад проф. Івана Огієнка. – К.: Українське Біблійне Товариство, 2002. – 1375 с.

3. Лановик З. Б. Біблійна герменевтика : становлення, методологія (символіко-алегоричний аспект літературознавчого дискурсу) : дис. ... доктора філол. наук : 10.01.06 / Зоряна Богданівна Лановик. – Тернопіль, 2006. – 409 с.
4. Мойсієнко А. К. Символ як явище апперцепції (на матеріалі поезії Т. Шевченка) / А. К. Мойсієнко // Мовознавство. – 1993. – № 3. – С. 40–45.
5. Ринкер Ф. Библийская Энциклопедия Брокгауза / Фритц Ринкер, Герхард Майер. – М. : Российское Библийское Общество, 1999. – 1088 с.
6. Словарь библийского богословия / под ред. Ксавье Леон-Дюфура. – Bruxelles, 1990. – 1288 с.
- Словарь библийского богословия [электронный ресурс] / под ред. Якова Кротова // Режим доступа : http://krotov.info/spravki/essays_bible/slovari/1970_dufur_01a.htm
7. Уилрайт Ф. Метафора и реальность / Ф. Уилрайт // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 82–110.

УДК 81 '22:81 '42

Ю. Г. Рожков,

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ПРОЦЕСИ ЗАПОЗИЧЕННЯ В ТЕРМІНОЛОГІЇ ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ

У статті розглядається питання мовного запозичення в термінології ветеринарної медицини. Уточнено та доповнено поняття мовного запозичення. Виявлено, що грецька і латинська мови традиційно визнаються основними джерелами поповнення лексики.

Ключові слова: запозичення, ветеринарна термінологія, синтаксичні конструкції, мова-реципієнт, мова-джерело

ПРОЦЕСИ ЗАПОЗИЧЕННЯ В ТЕРМІНОЛОГІЇ ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ

The article deals with the question of language borrowing in the terminology of veterinary medicine. The concept of language borrowing was reconfirmed and updated. It was mentioned that the Greek and Latin languages are traditionally recognized as basic sources of lexicon replenishment.

Key words: borrowings, veterinary terminology, syntactic construction, target language, source language.

ПРОЦЕСИ ЗАПОЗИЧЕННЯ В ТЕРМІНОЛОГІЇ ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ

В статье рассматривается вопрос языкового заимствования в терминологии ветеринарной медицины. Уточняется и дополняется понятие языкового заимствования. Указывается, что греческий и латинский языки традиционно считаются основными источниками пополнения терминологической лексики.

Ключевые слова: заимствования, ветеринарная терминология, синтаксические конструкции, язык-реципиент, язык-источник.

Постановка проблеми. Ветеринарна термінологія – це сукупність найменувань, що позначають поняття ветеринарної медицини як науки, і спеціальних номенклатурних найменувань ветеринарної медицини як сфери професійної діяльності. \Сучасна ветеринарна термінологія – одна із найбільших і найскладніших в понятійному і змістовному відношенні систем термінів. Лексикон ветеринарної медицини становить кілька сотень тисяч слів і словосполучень. Величезний обсяг сучасної ветеринарної термінології пояснюється винятковим різноманіттям розкритих нею категорій наукових понять [9, с. 126]. \Лінгвістами виконано цілий ряд досліджень ветеринарної термінології, що визначають її основні характеристики. Незважаючи на велику кількість праць, присвячених ветеринарній термінології у вітчизняній, і в зарубіжній літературі, лінгвістичний аспект вивчення термінологічної лексики все ще потребує глибших досліджень.

Для того щоб мати об'єктивні дані для представлення сучасної наукової мови ветеринарії, вченими (В. Німчук, І. Чепа, В. Передрієнко) проводиться комплексне дослідження, поєднане з етимологічним аналізом термінологічної лексики і екскурсом в історію створення та розвитку термінів-найменувань ветеринарії як науки. \Розгляд ветеринарної термінології проводиться у вигляді цілісного об'єкта, що володіє системними властивостями, що робить певний внесок у теорію термінознавства і має істотне значення для розробки теорії системності лексики.

Огляд останніх досліджень і публікацій. В останні десятиліття у зв'язку з активною розробкою різних аспектів взаємодії мов актуалізувалася проблема мовного запозичення. Питанню запозичень присвячено багато робіт як зарубіжних, так і вітчизняних авторів (Л. П. Крисін, Е. А. Райст, Е. Хауген, Л. Блумфільд, С. В. Шустрова, Л. В. Дубровіна, Л. А. Булаховський, В. В. Виноградов, В. П. Даниленко, Т. Л. Канделаки, В. Г. Костомаров та інші).

У зв'язку з цим на тлі зростаючого числа досліджень з'явилися протиріччя між традиційними схемами пояснення запозичень, в основному сформованими ще в XIX ст., і новими уявленнями про мовні процеси і структури мови, які розповсюдилися у другій половині XX ст. Це зумовило те, що дослідження процесів і результатів лексичних запозичень останнім часом ведеться у двох напрямках. В рамках першого напряму лінгвісти зосередили увагу на внутрішньосистемному аспекті входження іншомовних елементів в мову-реципієнт (Н. Н. Амосова, Л. Блумфільд, Л. П. Крисін, А. П. Майоров). У рамках другого підходу дослідники концентруються на розгляді запозичення в контексті двомовності, міжмовного контакту і міжсистемної взаємодії мов (В. М. Арістова, Виноградов, В. Т. Клоков, Н. Ф. Мехеева, А. М. Молодкін, Н. М. Фірсова, У. Вайнрайх, Е. Хауген).

Виклад основного матеріалу. Запозичення – це універсальне мовне явище, що полягає в акцепції однією мовою лінгвістичного матеріалу з іншої мови внаслідок екстралінгвістичних контактів між ними, що розрізняються за рівнем і формами. Слід підкреслити, що вивчення цього процесу як результату контактів між народами і їх мовами має важливе значення для вирішення ряду лінгвістичних проблем, а також питань, пов'язаних з історією, археологією, психологією та іншими науками [5, с. 100].

Згідно загальноприйнятому визначенню, запозичення – це процес переміщення елементів різного виду з однієї мови в іншу. Зокрема, Ж. Ф. Фелізон дає наступне трактування: «Запозичення – це процес, в ході якого мова отримує лінгвістичні одиниці з іншої мови» [8, с. 280].

У «Словнику лінгвістичних термінів» О. С. Ахманова визначає це поняття наступним чином: «Запозичення – це перехід елементів однієї мови в іншу як результат мовних контактів, взаємодії мов; запозиченням також називаються самі елементи (слова, морфеми, синтаксичні конструкції і т.д.), перенесені з однієї мови в іншу».

Найчастіше запозичуються слова, рідше – синтаксичні конструкції. Запозичення звуків і словотворчих елементів іншої мови відбувається через запозичені слова, які засвоюються мовою, пристосовуючись до її особливостей. У ході цього пристосування іноземні слова засвоюються настільки, що їх іншомовне походження може абсолютно не відчуватися і виявляється лише етимологами» [1, с. 150].

Слід зазначити, що запозичення відноситься не тільки до області лексики. При наявності сприятливих умов запозичується будь-який лінгвістичний матеріал, а це можливо, за словами У. Вайнрайха, в умовах мовного контакту, певного рівня двомовності, кількісного співвідношення контактуючих народів, тривалості та інтенсивності контактів, ступеня володіння мовами, функціональної ролі мов у житті білінгвального суспільства, статусу і престижу контактуючих мов і культур народів, що їх представляють, оцінки та ставлення до бі- або мультілінгвізму, а також до інтерференції, що супроводжує дане явище [3, с. 246].

Л. Блумфільд під запозиченням розуміє певний вид мовних змін і розрізняє: 1) поняття культури; 2) внутрішнє запозичення, що відбувається в результаті безпосередніх мовних контактів, обумовлених територіальною чи політичною близькістю; 3) діалектні запозичення, що проникали в літературну мову з діалектів [2, с. 543].

Всі запозичені слова знаходяться в певних відносинах з системою мови-реципієнта. Освоєння мовою запозичених слів – складний діакронічний процес, в якому тісно переплітаються зв'язки і відносини, з одного боку, мови-реципієнта і мови-джерела, з іншого.

Ю. А. Шаповалов виділяє деякі умови входження іншомовних слів у мову-реципієнт:

1. Передача слів фонетичними і граматичними засобами мови-реципієнта;
2. Співвіднесення слів з граматичними класами та категоріями мови-реципієнта;
3. Фонетичне засвоєння іноземного слова;
4. Його граматичне засвоєння;
5. Словотворча активність слова;
6. Семантичне освоєння іншомовного слова: визначення значень, диференціація значень і їх відтінків між існуючими в мові словами [7, с. 123].

Дериваційна активність запозичених слів в новій для них системі мови-реципієнта вважають одним з важливих показників глибини їх словотвірної адаптації.

Відомо, що запозичення як спосіб збагачення словникового складу відіграє велику роль у поповненні термінології. Основний корпус ветеринарних термінів в різних європейських мовах представлений запозиченими латинськими і грецькими термінами. Проблема освоєння латинізмів особливо важлива для визначення критеріїв термінологічності мовного знака в системі даного розряду термінів. Латина, прийнята в певний історичний період в якості особливої мови науки в західноєвропейських країнах, залишила глибокі сліди у формуванні національних мов науки.

Важливим є той факт, що антична термінологічна спадщина стала основою міжнародного термінологічного фонду, а греко-латинські словотворчі елементи отримали статус міжнародних терміноелементів [4, с. 164].

В. Ф. Новодранова розглядає терміноелемент трохи інакше: «Терміноелемент – це регулярно повторюваний і відтворюваний елемент похідних термінів, який, як правило, займає певне місце в структурі терміна і передає досить стабільне узагальнене значення» [6, с. 20].

Прикладами терміноелементів є словотворчі корені: *my-* м'яз, *chol-* жовч, *card-* серце, *alg-* біль, *ectomia-* видалення, *arthr-* суглоб, *gastr-* шлунок та ін.; приставки: *an-* заперечення, *hyper-* вище, *hypo-* нижче, *dys-* порушення та ін.; суфікси: *itis-* запалення, *oma-* пухлина, *osis-* хронічний процес. Греко-латинські мовні елементи стандартизуються, що дуже цінно для термінології ветеринарії.

Грецька і латинська мова – територіально й історично взаємодіючі індоєвропейські мови, тому позначення запозичувалися латинською мовою з грецької і легко в ній асимілювалися. Мотивація більшості ветеринарних термінів залежить від знання латинських і грецьких словотворчих елементів, переведених або запозичених з іншомовних джерел. Запозичення укорінювались досить швидко, чому немало сприяла та обставина, що більшість практикуючих в Римі лікарів ветеринарної медицини були греками.

Греко-латинська термінологія включає в себе всі основні поняття і терміни медицини, без знання яких неможливе засвоєння спеціальних предметів.

Латинська мова зробила істотний вплив на розвиток як літературної мови взагалі, так і галузевої термінології, зокрема. Роль латини в збагаченні ветеринарної термінології полягає не тільки в її безпосередньому впливі на терміносистему, а й у тому, що через її посередництво в терміносистему увійшли грецькі запозичення і терміноелементи. Поряд з найменуваннями, які запозичувалися зі словників класичних мов в готовому вигляді, стали у великій кількості з'являтися неокласицизми (неогрецизми і неолатинізми) [10 с. 55].

Говорячи про ветеринарну термінологію, важливо визнати той факт, що основним джерелом виникнення термінів, на наш погляд, є запозичення грецьких та латинських термінів – базисів міжнародної ветеринарної термінології. Терміни з класичних мов використовуються в основному як джерела позначень в термінології ветеринарії. Таким чином, для позначення захворювання, пов'язаного з запаленням ясен у тварин без порушення цілісності зубодесневого з'єднання використовується термін греко-латинського походження гінгівіт (лат. *Gingiva* ясна і грец. Суфікс *itis*, що позначає запальні процеси).

Необхідно відзначити, що не тільки анатомічна термінологія побудована на основі греко-латинських моделей, але і назви лікарських засобів, наприклад слово токсин, що позначає отруту біологічного походження, походить від давньо-грецького *toxikos* – «отруйний».

Слід сказати, що цілу групу утворюють повні запозичення звукового комплексу, слова (майже без змін) зі збереженням основних елементів їх значення в класичній мові (пустула – «*pustula*»). Іншу групу складають неповні запозичення, тобто слова грецької або латинської мов, які, увійшовши до складу наукової медичної термінології, набули нового значення [11].

Сучасна ветеринарна наука користується, в основному, латинськими термінами або лексичними елементами грецької мови. Запозичення зберігають сліди свого іншомовного походження у вигляді звукових, орфографічних, граматичних та семантичних особливостей.

Беручи до уваги вищевикладене, слід зазначити, що слова іншомовного походження займають значне місце в словниковому складі підмови ветеринарії, відображаючи процес історичної взаємодії різних мов і їх змішання.

Висновок. Роль запозичень в період формування ветеринарної термінології не обмежувалася тільки тим, що вони допомогли збагаченню галузевих термінологій. Грецька і латинська мови традиційно визнаються основними джерелами поповнення лексики.

Поява запозичених термінів, обумовлена інтенсивним розвитком ветеринарії, як сфери науки, так і практичного обслуговування, вимагає їх ретельного вивчення, а також знання латинської та іноземної мов.

Більшість термінів продовжує активно створюватися в наші дні на базі різних ветеринарних дисциплін. Таким чином, різноманітність ветеринарної термінології викликає необхідність її вивчення та класифікації за типом спеціалізації.

Крім того, поява нової ветеринарної термінології в фаховій літературі українських та іноземних видавництв і інтернет-джерелах пробуджує усвідомлену потребу у вивченні вищеописаного лексичного явища.

Література:

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М., 1966. – С. 150.
2. Блумфилд Л. Язык / Л. Блумфилд. – М., 2002. – С. 487–543.
3. Вайнрайх У. Языковые контакты / У. Вайнрайх. – Киев : Выща школа, 1979. – 246 с.
4. Виноградов В. В. Основные типы лексических значений слова 1953 / В. В. Виноградов // Избр. тр. Лексикология и лексикография. – М. : Наука, 1977. – С. 162–189.
5. Володарская В. Ф. Заимствование как отражение русско-английских контактов // Вопросы языкознания. – М. : Наука, 2002. – С. 96 – 118.
6. Новодранова В. Ф. Сопоставление систем именного словообразования в латинском языке и системы терминологического словообразования в подязыке медицины / В. Ф. Новодранова // Терминоведение, 1994. – 3. – С. 18–24.
7. Шаповалов Ю. А. Англо-американизмы в современных немецкоязычных культурно-логических текстах / Ю. А. Шаповалов // Вопросы романо-германского языкознания : Межвуз. сб. науч. тр. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1999. – Вып. 13. – С. 122–125.
8. Phelizon J. H. Vocabulaire de la linguistique / J. H. Phelizon. – Paris : eds Roudel. – 1976. – 280 p.
9. Romich Janette Amundson. An illustrated guide to veterinary medical terminology. – Albany NY. – 1999. – 125 – 131 p.
10. Словарь ветеринарных микологических и мико-токсикологических терминов. – М. : Россельхозиздат, 1987. – 80 с.
11. Краткий словарь ветеринарных терминов [Электронный ресурс] / Ф. М. Орлов. – Режим доступа : <http://zhivotnovodstvo.net.ru/vetrenamij-slovar.html>

УДК 81'373.7:811.161.2:811.112.2:811.111

О. Г. Сошко,

Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ

ВНУТРІШНІ РИСИ ЛЮДИНИ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКИХ, НІМЕЦЬКИХ ТА АНГЛІЙСЬКИХ КОМПАРАТИВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З ОНІМНИМ КОМПОНЕНТОМ

Статтю присвячено аналізу семантичних особливостей компаративних фразеологічних одиниць з онімним компонентом на позначення внутрішніх рис людини в українській, німецькій та англійській мовах. Проаналізовано спільну та відмінну мотивацію формування фразеологічного значення та лінгвокультурні особливості зазначених фразеологізмів.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, компаратив/образне порівняння, онімний компонент, семантична структура, структурно-семантичний аналіз, внутрішні риси людини.

HUMAN MENTAL FEATURES BY MEANS OF UKRAINIAN, GERMAN AND ENGLISH COMPARATIVE PHRASEOLOGICAL UNITS WITH ONYMIC COMPONENT

The article is devoted to the analysis of the semantic peculiarities of comparative phraseological units with onymic component denoting human mental features in English, German and Ukrainian. Common and different motivations of comparative phraseological meaning formation and their respective linguocultural peculiarities are analysed. The author establishes general and specific as well as more or less recurrent types of motivation, and also cross-linguistic and cross-cultural correspondences, thus showing how cultural patterns, in particular those found in thematic semiotic codes and precedent texts (such as the Bible), influence the phraseological interpretation of human mentality.

Key words: comparative phraseological unit, phraseological simile, onymic component, semantic structure, structural-semantic analysis, human mental features.

ВНУТРЕННИЕ ЧЕРТЫ ЧЕЛОВЕКА ПОСРЕДСТВОМ УКРАИНСКИХ, НЕМЕЦКИХ И АНГЛИЙСКИХ КОМПАРАТИВНЫХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ С ОНИМНЫМ КОМПОНЕНТОМ

Статья посвящена анализу семантических особенностей компаративных фразеологических единиц с онимным компонентом, означающих внутренние черты человека в украинском, немецком и английском языках. Проанализирована общая и отличительная мотивация формирования фразеологического значения, а также лингвокультурные особенности данных фразеологизмов.

Ключевые слова: фразеологическая единица, компаратив/образное сравнение, онимный компонент, семантическая структура, структурно-семантический анализ, внутренние черты человека.

Вивчення різних аспектів відображення людського фактора в мові, звернення до фразеологічного фонду видається цілком закономірним з точки зору сучасної антропологічної парадигми лінгвістичних досліджень, адже фразеологія різних мов вважається тим своєрідним і образним мовним пластом, що відображає специфіку народного мислення та менталітету.

Сучасне мовознавство приділяє велику увагу зіставному аналізу мов, при чому мова розглядається не тільки в рамках її комунікативно-когнітивної функції, але і в якості своєрідного етнокультурного коду окремих лінгвокультурних спільнот [3; 4]. У представленій статті ми обрали за **об'єкт** дослідження українські, німецькі та англійські образні порівняння, які позначають внутрішні риси людини та мають у своєму складі онімний компонент. **Актуальність** даної розвідки зумовлена загальним спрямуванням сучасних лінгвістичних студій на вивчення окремих груп фразеологізмів, а також на виявлення та розгляд явищ, пов'язаних із етнокультурною специфікою мовних одиниць. Слід зазначити, що окремі групи фразеологічних одиниць, їх функціональна та структурно-семантична специфіка розглядалися у працях вітчизняних науковців [7; 9 та ін.].

Метою нашої статті ми визначили з'ясування семантичних особливостей та, відповідно, спільних та відмінних рис компаративних фразеологізмів з компонентом-онімом, що позначають внутрішні риси людини на матеріалі української, німецької та англійської мов.

Згідно традиційної класифікації ми розподіляємо внутрішні характеристики людини на розумові, емоційні, вольові та морально-етичні риси.

У підгрупі компаративних фразеологічних одиниць на позначення **розумових** рис людини компоненти-оніми у складі фразем найчастіше зустрічаються на матеріалі української фразеології.

Модель «дурний + як + онім» включає фраземи, в яких порівняння мотивується опозицією «соціально низький ↔ соціально високий». Як зазначає А.О. Івченко, семантика глупоти традиційно закріплюється за українськими селянськими іменами (Омелько, Дунька) [6, с. 22]. Є. Отин у своєму словнику конотативних власних імен наводить багато антропонімів, у тому числі й ці, а також і інші, яким є властивим апелятивне вживання негативно-оцінного позначення дурної та/чи неосвіченої людини [8, с. 40; с. 139; с. 131–132 та ін.]. На думку І.Ф. Заваринської, виникненню фразем із соціально маркованістю сприяла поширеність та тривале функціонування компонентів-імен у їх складі [5, с. 9]. Ці ж імена виступають і в українських компаративах відповідної семантики. Так, про дурну або дивакувату людину кажуть: *дурний як Омелько* [ССНП, с. 106], *як Альоша з водочаки* [тж., с. 9], *як Альоша з мизаводу* [тж.]; про придуркувату, неохайну людину – *як Дунька з бомбоскладу* [тж., с. 50]; про дивакувату людину – *як Зіна з магазину* [тж., с. 59].

У фраземах укр. *мудрий як Саламон* [ССНП, с. 130] або *премудрий як Саламон* [тж.], які з іронією позначають людину, що вдає з себе дуже мудру етнічний компонент не несе негативної конотації.

Основою порівняння у компаративних фразеологізмах на позначення **емоційних** рис людини може бути персонаж коміксів: зворот англ. *(as) pleased (proud) as Punch (punch)* [БАРФС, с. 608; АУФС, с. 766; LDEI, с. 258] (досл. «бути задоволеним (гордим) як Панч») позначає надзвичайно задоволену людину. *Панч* – герой веселих малюнків, які з'явилися на обкладинці однойменного журналу в 1840-х роках. Крім того, це ще і герой традиційного лялькового театру, де він виступав зі своєю дружиною Джуді (*Punch and Judy*) [EW].

Фразема англо-австрал. розм. *(as) game as Ned Kelly* «сміливий до безрозсудності» [БАРФС, с. 529] має під собою історичне підґрунтя: Едуард Келлі був відомим австралійським розбійником, який жив у другій половині XIX ст. й відзначався надзвичайною сміливістю.

Компонентами фразеологічного звороту можуть бути імена біблійних персонажів, чому сприяють літературний та історичний фактори. Фразема укр. *труситься як Каїн* [ССНП, с. 63] позначає дуже перелякану людину. Каїн – біблійний персонаж, про якого розповідається у Старому Заповіті. Син Адама і Єви, він через заздрість вбив свого сумирного брата Авеля, що викликало гнів Бога, який прирік його на вигнання, поклавши на нього знак (Буття 4, 11–12, 15). Цей знак також породив крилатий вислів *каїнова печать* – знак вигнання, людини, від якої всі відчужалися або на якій є пляма злочину [ЭСКВ, с. 329].

Інший біблійний персонаж, ім'я якого входить до складу порівняльного звороту, це апостол святий Петро. Один із улюблених учнів Ісуса Христа, він, незважаючи на це, в ніч після арешту Ісуса, виявив слабкість і тричі відрікся від свого Вчителя перш ніж проспівати перші півні. Пізніше Петро розкався, одержав прощення – і саме йому, першому серед апостолів, після свого воскресіння явився Господь [UW]. Саме ця людська слабкість апостола Петра і була переосмислена у фраземі укр. *сміливий як святий Петро* [ССНП, с. 115], що вживається в іронічному значенні на позначення боягузливої людини.

Фразема нім. *wie in Abrahams Schoß sitzen* (досл. «сидіти як в лоні Авраама») має біблійне походження і позначає стан надзвичайного щастя, безтурботності. Фраза *Авраамово лono* відсутня в Старому заповіті, але зустрічається в єврейських писаннях, де означає прихисток мертвих [Rö, с. 59]. У християнстві цей вираз вважається символом раю, він згадується в притчі Ісуса Христа про багатія та Лазаря: після смерті Лазаря його душа була віднесена ангелами у лоно Авраамово (від Луки 16, 22): нім. *Es begab sich aber, daß der Arme starb und ward getragen von den Engeln in Abrahams Schoß*.

Людина як об'єкт порівняння у підгрупі компаративних фразем на позначення **вольових** рис людини може позначатися як апелятивними, так і пропріальними лексемами. Хоча, переосмислюючись, онім «розчиняється» у загальному значенні фраземи, формальна оболонка імені стає однією з найхарактерніших національних рис плану вираження фраземи [1, с. 30]; те саме стосується і його змісту, зокрема пов'язуваних із ним конотацій. Фразеотворчим елементом фразем укр. *як Марко проклятий* або *як пекельний Марко* «про неспокійну, непосидючу людину» [ССНП, с. 89] є ім'я популярного героя українських легенд, на основі яких виникла й приповідка *Товчеться, як Марко по пеклу*. Основою є легенда про зрадника Марка, який вдарив Христа залізною рукавицею перед його хресною смертю, за що Господом був покараний вічно ходити під землею навколо стовпа. Марко українських переказів закохався в рідну сестру, потім убив її разом із матір'ю, за що був проклятий Богом на вічні блукання (на основі фольклорних джерел О. Стороженко написав повість-поему «Марко Проклятий», образ інтерпретований Л. Костенко у вірші «Маркова скрипка» та І. Кочергою у драмі «Марко в пеклі») [УКРЛІТ].

Ім'я Йова Багатостраждального виступає основою порівняння у фраземі англ. *(as) patient as Job* [БАРФС, с. 417] «терплячий як Йов» – про надзвичайно терплячу людину. Святий Йов – старозавітний праведник, історія якого описана в Книзі Йова у Біблії, був сином Нахора, Авраамового брата і жив у землі Уц, що у Північній Аравії. Бог дав йому сім синів і три доньки, а також великий маєток. Йов був добрим батьком убогих і сиріт, помічником удовиць, оборонцем покритих. Але Бог вирішив, що правдиву побожність найкраще пізнати у нещасті, і дозволив сатані спокушати Йова великими терпіннями. За один день він втратив маєток, дітей і слуг, але не нарікав за це на Бога. Потім сатана покарав його страшною проказою, але навіть за намовою своєї дружини, яку спокусив диавол, Йов не образив Господа. Бог винагородив за це побожного Йова – повернув здоров'я, пошану людей, дав двічі більший маєток, знову десятеро дітей і ще сто сорок вісім років щасливого життя [EW].

«Людина» в компаративах на позначення **морально-етичних** характеристик людини може виступати позначеною як онімом, так і апелятивом. Переосмислюватися можуть образи біблійних персонажів. Адам і Єва, у Біблії перші люди на Землі; створені Богом, вони стали прабатьками людського роду. Фразема укр. *(невинний) як Адам і Єва в раю* [СФУМ, с. 19] характеризує морально чистих, нехитрих, наївних людей, тобто таких, якими були Адам і Єва до того, як скуштували плід з Дерева пізнання Добра і Зла.

Каїн – згідно з Біблією, перший син Адама, який вбив свого брата Авеля через заздрість, оскільки жертва Авеля була прийнята Богом прихильніше (книга Буття, 4). Ім'я «Каїн» стало називним для злої, заздрісної людини, яка здатна на підлість, навіть може вбити найрідніших людей. Крім того, фраземою укр. *дрижить як Каїн за алтин* [ССНП, с. 63] позначається дуже скупа людина: *Земелька ся була Латинська, / Завзятий цар в ній був Латин, / Старий скупендя-скурвасинська: / Дрижав, як Каїн, за алтин* (І. Котляревський. Енеїда) (цит. за: [2, с. 24]). Тут, очевидно, треба брати до уваги сполучення двох фразем: укр. *труситься над копійкою (шелягом)* «бути скупим» та порівняння укр. *труситься як Каїн*, – бо в Біблії про скупість Каїна не йдеться.

Репрезентувати негативні морально-етичні якості (зокрема відсутність культури поведінки, погані манери) може підкреслене згадування у порівнянні протонародних імен: укр. [як (мов, ніби)] [та] баба Палажка [і баба Параска] «язикатий, чванливий, пихатий» [СФУМ, с. 22], *прилип як до Гандзі Пилип* «про надокучливу, причепливу людину» [ССНП, с. 35]. Однак етимологія цих виразів різна: у першому випадку можливою є алюзія до героїнь відомих творів І.С. Нечуя-Левицького («Кайдашева сім'я», оповідання «Не можна бабі Парасці вдержатись на селі», «Благословіть бабі Палажці скоропостижно вмерти»), натомість у другому вибір імені може зумовлюватися римою.

У порівняннях можуть використовуватися імена реальних або вигаданих осіб, відомих своїми певними рисами. Наприклад, ім'я Мюнхгаузена стало загальноновживаною назвою людини-брехуна, яка розповідає неймовірні історії: нім. *lügen wie Münchhausen* «брехати» [НУФС(уп), с. 122] (досл. «брехати як Мюнхгаузен»). Барон фон Мюнхгаузен (нім. *Karl Friedrich Hieronymus Freiherr von Münchhausen*, 1720-1797) – реальна людина, нащадок давнього нижньосаксонського роду Мюнхгаузенів, ротмістр російської служби, історична особа і літературний персонаж, став відомий завдяки книзі Рудольфа Распе «Розповіді барона Мюнхгаузена про його дивовижні подорожі і кампанії в Росії», яка була анонімно видана англійською мовою в 1785 році у Лондоні.

Людина, яка хоче викликати враження дуже заможної людини порівнюється із Ротшильдом: нім. *angeben als wäre er Rothschild* [НУФС(уп), с. 148] (досл. «нести себе мов той Ротшильд»). Династія Ротшильдів (нім. *Rothschild*, відома також як Дім Ротшильдів або просто Ротшильди) – європейська династія банкірів і громадських діячів, заснована в кінці 18-го століття. У 1816 році Ротшильди отримали від імператора Австрійської імперії Франца II баронський титул і увійшли у вищий світ австрійського дворянства. Британська гілка династії була прийнята у дворі королеви Вікторії. Вважається, що протягом 19-го століття Ротшильди мали найбільший статок у світі і в сучасній світовій історії. Прізвище походить від емблеми ювелірної майстерні, що належала Анхелю Мозесу Бауеру (батьку Майера Амшеля Ротшильда), яка являла собою зображення золотого римського орла на червоному щиті. З часом майстерню так і стали називати «Червоний щит». Пізніше його син узав собі прізвище Rotschild за назвою майстерні [EW].

Людину, яка виставляє себе не тим, ким вона є, порівнюють із графом Коксом: нім. *angeben wie Graf Koks von der Gasanstalt* [НУФС(уп), с. 72] (досл. «випендрюватися як граф Кокс з газового заводу»). Так жартівливо-просторічно називали жителів Рурського регіону – конгломерату міст в нинішній федеральній землі Північний Рейн-Вестфалія у Німеччині. Одне з можливих пояснень походження цього прізвища – поява в тих місцях у XIX столітті сімей промисловців-натурішів (*Stinnes, Thyssen, Krupp*), які походили з простолюдинів, але намагалися одягатися і поводити себе як особи знатного походження. Старожили глузливо називали їх *Schlotbarone*, тобто «промисловими баронами», або *Koksgrafen*, тобто «коксовими графами» (кокс – це речовина, що використовується в металургії). Пейоративність внутрішньої форми порівняння нім. *sich wie ein Graf Rotz benehmen* «погано поводитися (непристойно)» [НУФС(уп), с. 72; К-Л, с. 488] (досл. «поводитися як граф Ротц») зумовлюється значенням лексеми нім. *Rotz* «слизові виділення з носа, спліт».

Як показали результати дослідження, більшість розглянутих компаративних фразем з онімним компонентом на позначення внутрішніх рис людини є національно маркованими. При чому образно переосмислюватися можуть як окремі оніми-складники, так і вся фразема в цілому. Серед спільних і національно-маркованих специфічних моделей є біблїзми, чимало відображають міфологічні уявлення. Слід зазначити, що образи біблійних персонажів головню спільні для компаративів всіх досліджуваних мов, натомість національно і соціо-культурно специфічними є випадки, коли використовуються імена історичних або літературних персонажів.

Література:

1. Ажнюк Б.М. Англійська фразеологія у культурно-етнічному висвітленні / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні; Відп. ред. Ю.О. Жлуктенко. – К.: Наук. думка, 1989. – 136 с.
2. Алефіренко М.Ф. Компаративні фразеологізми. Методичні розробки з курсу загального мовознавства. – К.: Київський державний педагогічний інститут ім. О.М. Горького, 1976. – 27 с.
3. Буренкова О.М., Гилязева Э. Н. Сравнительно-сопоставительный анализ семантических моделей фразеологических единиц, выражающих отрицательные эмоции и чувства, в английском и немецком языках / О.М. Буренкова, Э.Н. Гилязева // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов: Грамота, 2013. – № 1. – С. 33–38.
4. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / Анна Вежбицкая. – М.: Русские словари, 1996. – 411 с.
5. Заваринська І.Ф. Лінгвокультурна мотивація фразеологізмів з онімним компонентом в англійській, польській та українській мовах: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / Національний пед. ун-т ім. М. Драгоманова. – К., 2010. – 22 с.
6. Івченко А. О. Українська народна фразеологія: ономазіологія, ареали, етимологія / Анатолій Олександрович Івченко. – Х.: Фоліо, 1999. – 304 с.
7. Ковалюк Ю.В. Семантика та функції фразеологізмів з онімним компонентом у національних варіантах англійської мови: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 «Германські мови» / Ю.В. Ковалюк; Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 2011. – 20 с.
8. Отин Е.С. Конотативна ономастична лексика // Отин Е.С. Труды по языкознанию. – Донецк: Юго-Восток, 2005. – С. 111-121; він же. Экспрессивно-стилистические особенности ономастической лексики в восточно-славянских языках // там же, с. 122-134; він же. Словарь коннотативных собственных имен. – Донецк: Юго-Восток, 2004. – 412 с.
9. Пасік Н. М. Власні назви в українській фразеології та пареміології: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова» / Н. М. Пасік; Інститут української мови НАН України. – К., 2000. – 15 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

- АУФС:** Англо-український фразеологічний словник / Уклад. К.Т. Баранцев. – 3-тє вид., стер. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2006. – 1056 с.
- БАРФС:** Большой англо-русский фразеологический словарь: Около 20000 фразеологических единиц / А.В. Кунин. – 6-е изд., исправл. – М.: Живой язык, 2005. – 944 с.
- НУФС(уп):** Німецько-український фразеологічний словник (усталені порівняння) / [уклад. К.І. Мізін]. – Вінниця: Нова книга, 2005. – 304 с.
- ССНП:** Словник стійких народних порівнянь / [уклад. О.С. Юрченко, А.О. Івченко]. – Х.: Основа, 1993. – 176 с.
- СФУМ:** Словник фразеологізмів української мови / Уклад.: В.М. Білоноженко та ін. – К.: Наук. думка, 2008. – 1104 с.
- УКРЛІТ:** Публічна електронна бібліотека української художньої літератури, 2005, [Електронний ресурс]: – Режим доступу: ukrlit.org
- ЭСКВ:** Энциклопедический словарь крылатых слов и выражений: Более 4000 статей / [авт.-сост. В. Серов]. – 2-е изд. – М.: Локид-Пресс, 2005. – 880 с.

EW: Wikipedia, the Free Encyclopedia – Wikimedia Foundation, Inc., 2011 [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://en.wikipedia.org>

K-L: Krüger-Lorenzen, Kurt: Krüger-Lorenzen Deutsche Redensarten und was dahinter steckt / Kurt Krüger-Lorenzen. – Wilhelm Heyne Verlag, München, 2005. – 860 S.

LDEI: Longman Dictionary of English Idioms. – London: Longman Group UK Limited, 1996. – 387.

Rö: Röhrich, Lutz: Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten. 3 Bd. / Lutz Röhrich. – Freiburg, Basel, Wien: Herder, 2003. – 1910 S.

UW: Вікіпедія, вільна енциклопедія – Вікімедіа Україна, 2009 [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/>

УДК 81'373.2:811.111

Л. В. Суховецька,

Горлівський інститут іноземних мов ДВНЗ «ДДПУ», м. Артемівськ

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ СКЛАДОВОЇ «СПОСІБ» НА ТЛІ РЕАЛІЗАЦІЇ МОВЛЕННЕВОГО АКТУ ПОРАДИ

Стаття аналізує мовленнєвий акт поради з семантикою пропонування способу вирішення проблеми. З оперттям на наявні в лінгвістиці тлумачення поради автор визначає домінуючу роль компоненту «спосіб» для втілення ілюкції поради. Надано перелік інших складових, типових для цього різновиду поради. Мовний репертуар утворення цього компоненту представлено іменниками, які можуть поєднуватися з прикметниками або числівниками. Синтаксично, цей компонент виконує функцію підмета або присудка, сприяючи формальній варіативності реалізації цього мовленнєвого акту.

Ключові слова: сугестив, директив, порада, спосіб.

LEXICO-SEMANTIC ANALYSES OF THE CONSTITUENT «MEANS» AGAINST THE BACKGROUND OF REALIZATION OF SPEECH ACT OF ADVICE

The paper analyzes speech act of advice with the semantics of the way of solving a problem. With the previous research taken into account the article identifies the dominant role of the semantic component of «means» in the process of actualization of illocution of advice. Information concerning the way of solving a problem enables to reduce the possible range of alternative variants of the addressee's conduct to the most suitable one under the given circumstances. Among the other components, typical of this kind of advice the author names aim, action – solution and beneficent. The linguistic repertoire of formation of the basic constituent is usually presented by nouns, which function either individually or in clusters with adjectives or numerals. Nouns are split into two semantic groups. The first one is built around the semantics of movement, the other one contains the seme «means» and very often has a metaphorical way of presentation. Among the adjectives, added to the nouns, the author names adjectives with positive evaluation, those with the meaning of obviousness, sequence and manner of doing something. The position of adjectives may be substituted by cardinal or ordinal numerals. Syntactically this component carries out the role of subject or predicate, thus contributing to the diversity of formal realization of the analyzed speech act.

Key words: suggestive, directive, advice, means.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ СОСТАВЛЯЮЩЕЙ «СПОСОБ» НА ФОНЕ РЕАЛИЗАЦИИ РЕЧЕВОГО АКТА СОВЕТА

Статья анализирует речевой акт совета с семантикой предложения способа решения проблемы. С опорой на существующие в лингвистике толкования совета автор определяет доминирующую роль компонента «способ» для воплощения илюкции совета. Указаны другие компоненты, типичные для этого подвида совета. Языковой репертуар оформления «способа» представлен существительными, которые могут комбинироваться с прилагательными или числительными. Синтаксически этот компонент выполняет функцию подлежащего или сказуемого, способствуя формальной вариативности реализации этого речевого акта.

Ключевые слова: суггестив, директив, совет, способ.

Мовленнєвий акт (надалі МА) поради належить до сугестивного типу директивів (за класифікацією О. І. Беляєвої, 1992). Мовленнєвий сугестивний вплив – невід'ємний компонент акту комунікації, що складається в зміні конфігурації стандартних та індивідуальних уявлень під впливом інформації тексту [2, с. 5]. Сугестивні акти комунікації являють собою спробу схилити співрозмовника до виконання чи невиконання певної дії, яка з погляду мовця відповідає інтересам адресата і не є обов'язковою.

Сугестиви – це найменш конфліктні директивні мовленнєві акти, оскільки їх функціонування пов'язане з наданням адресату свободи у виборі стратегій поведінки [4, с. 9]. Адресант сугестива займає пріоритетну позицію на основі свого життєвого досвіду або знання положення справ у певній ситуації, вважає себе вправі казувати дії адресата [8]. Прагматичною функцією сугестивності вважають координацію поведінки, зміну моделі світу адресата, його уявлень про дійсність [2, с. 6].

Актуальність дослідження сугестивів зумовлена їх значимістю в процесі координування міжособистісних відносин та пов'язаною з цим частотністю їх використання в комунікативному процесі. Огляд наукових робіт виявив відсутність детального аналізу МА поради з семантикою способу вирішення проблеми.

Метою дослідження є комплексний лексико-семантичний аналіз компоненту «спосіб» у МА порада, а також структурні особливості реалізації зазначеної складової. Мета передбачає вирішення таких **завдань**: короткий огляд тлумачень МА поради в лінгвістиці, визначення компоненту «спосіб» домінуючим серед типових складових цього лінгвального явища, ілюстрація функціонування зазначеного компоненту в мовленні пересічних громадян, що утворюють формацію клієнта політичного дискурсу.

Ядерним різновидом сугестивів виступає порада. Специфіка поради виявляється в прагматичних пресупозиціях, що стосуються ставлення адресанта й адресата до казуваної дії і до самої ситуації в момент комунікації. Дані прагматичні пресупозиції полягають у таких чинниках: 1) адресант припускає / знає, що адресат знаходиться в ситуації вибору дії, адекватної для даної ситуації; 2) адресант вважає, що знає, як потрібно вчинити в цій ситуації; 3) адресант вважає / знає, що виконання такої дії буде доцільно, корисно для адресата [8].

Відносячи пораду до класу адв'єсівів, цьому МА приписуються ознаки: неінституційний, адресатно-ініціюючий, не спонукає до інформування, не заснований на владі або соціальному становищі, орієнтований не на користь адресанта [9]. Порада також маркована ознакою високого ступеня вмотивованості казуваної дії. Обґрунтування спонукування розгляда-

ється як зниження імперативності. За своєю суттю вона являє собою вторгнення в особисту сферу співрозмовника: той, хто радить, нав'язує свою думку, беручи на себе відповідальність за наслідки своєї поради [6, с. 15].

Бенефактивність для адресата цього М.А. тлумачиться як доведення до відома, що дія Д відповідає його інтересам або як набуття конотації, що дія вчиняється в інтересах виконавця [6, с. 15; 13, с. 67].

Стосовно статусу комунікантів у цьому МА, підкреслюється, що порада передбачає вищий або рівний соціальний статус мовця або близькі взаємини між комунікантами. «В іншому випадку продуцент мовлення, адресуючи пораду співрозмовнику з пріоритетною комунікативною позицією, має дуже низькі шанси на досягнення комунікативної мети» [10]. Той, хто радить, ситуативно наділений статусом вищого; той, кому дається порада, знаходиться в скрутному становищі; той, хто радить висловлює позитивне ставлення до того, хто потребує ради [12, с. 286]. Перетин названих умов мовленнєвого акту поради змушує мовця уникати категоричності в судженнях, підкреслювати свою суб'єктивну, особисту точку зору й спілкуватися з партнером як би на рівних, навмисно ігноруючи статусну відмінність. Той, до кого звертаються з порадой, змушений примиритися з роллю нижчого, зобов'язаний погодитися з констатуючою частиною поради (тобто визнати частку своєї провини або невміння впоратися з обставинами) і повинен прореагувати на рекомендаційну частину поради [1].

О.В. Лобанова стверджує, що порада виражає думку, висловлену будь-кому з приводу того, як йому слід вчинити, що зробити в конкретній ситуації; настанова, вказівка. Даний сегмент включає такі когнітивні ознаки, як некатегоричність спонукання до виконання дії, необлігаторність виконання дії для адресата, пріоритетність статусу мовця, бенефактивність дії для слухача. Залежно від комунікативної ситуації порада може вживатися як ініціативний, так і реактивний мовленнєвий акт, в результаті якого слухачий виконує або не виконує дію, якщо остання не в його інтересах [7, с. 19-20].

Вивчаючи когнітивну область лексичного значення дієслова *advise*,

З.С. Гусейханова стверджує, що вона «являє собою ситуацію неконфліктного спілкування, в якій беруть участь, щонайменше, два комуніканта, один із яких має реальний або удаваний авторитет по відношенню до другого під час здійснення мовленнєвого акту поради» [4, с. 15].

Н.В. Гончаренко зазначає, що в МА порада, окрім основної інтенції підказати адресату з приводу того як йому слід вчинити, містить інформацію про засіб виконання дії [2, с. 20]. Вивчаючи організацію директивного дискурсу, Г.Г. Яковлева також доходить висновку про те, що смисловий елемент (концепт) «спосіб дії» виступає ілюкутивною домінантою моделі каузації поведінки адресата шляхом нав'язування йому певних прескрипцій поведінки [11].

На думку В.С. Григор'євої, мовець і слухач, які знаходяться у відносинах координації своїх дій, звертаються до інтеракції «порада» на стадії *прийняття рішень*. Актанту, який потребує поради, уже відомі певні плани дій, можливо вони також і виділені ним з поміж інших альтернативних дій. Але вони здаються йому рівноцінними, він не може назвати причини, з яких він повинен вибрати одну з цих альтернатив. У нього, таким чином, відсутні критерії для оцінки цих планів дій. Ментальний акт оцінки в інтеракції «порада» здійснює не актант, перед яким стоїть дилема вибору, а той актант, від якого виходить акт поради. При цьому оцінка поради маркована позитивним знаком «Висловлювання поради пов'язує мовця із зазначеною ним альтернативою як позитивною» [3, с. 64, 66]. При пораді мовець відмежує один єдиний план дій із усіх інших альтернатив.

Отже, визначною домінантою мовленнєвого акту поради, на нашу думку, є наявність такого роз'яснення, яке встановлює спосіб/засіб досягнення будь-якої мети і, таким чином, звужує фокус альтернативних шляхів поведінки адресата до найбільш сприятливого за даних обставин.

Вважаємо за необхідне зазначити, що функціонування тактики «Пропонування засобів вирішення проблеми» зафіксовано в дослідженнях Л.Р. Дускаєвої, присвячених класифікації стратегій публіцистичного тексту на матеріалі російської мови. Ця тактика є однією із моделей реалізації стратегії спонукання публіцистичного тексту [5, с. 255].

За результатами нашої розвідки найбільш типовими компонентами, що утворюють семантичну модель аналізованого різновиду поради виступають: мета, спосіб, дія-рішення, бенефіціант: *The ONLY way (спосіб) to get out of this appalling mess (мета) is withdrawal from EU membership (дія – рішення)* [23]; *The probable solution (спосіб) is for Germany and a few others (бенефіціант) to set up the Neuro that would harden like the Swiss (дія – рішення)* [25]. Але, як демонструють приклади, облігаторним компонентом є спосіб.

Аналіз мовлення непрофесіоналів-політиків англосовітської спільноти виявив певний спектр лексичних ресурсів, здатних реалізувати компонент «спосіб» у процесі пропонування вирішення проблеми. Матеріалом дослідження слугують коментарі пересічних громадян, взятих із мережі інтернет. Авторство визначається електронним ім'ям. Приклади подаються зі збереженням оригіналу правопису.

Провідна роль актуалізації цього компоненту належить іменникам, які можна розподілити на дві семантичні групи:

- іменники з семантикою руху (*way, move, step, path, start, approach, vehicle, outcome, development*): *Ultimately the economy does not provide enough jobs to keep our population in secure employment. The way to stop welfare dependency is to create an economy that does* [28]; *The way to solve the housing crisis is to STOP right to buy at all levels and build social housing* [16]; *Hopefully the best outcome for the west intervening would be the deployment of UN peace keeping forces. If battalions of blue-berets were in Syria, Assad might stop the bloodshed* [18];

- іменники з семантикою методу/способу, вжитих як у прямому (*option, kind, possibility, thing, solution*) так і метафоричному значенні (*bet, answer, key, scenario*): *Negotiations between the Al-Assad Regime, the Opposition Forces and the probably «silent majority» of Syrians is not an easy or quick option, but it is the most prudent option* [27]; *The key is not to allow yourself to be bullied into doing anything you think is inappropriate and complain like hell (in writing) if you think someone has overstepped the mark.* [29]; *I think the best bet would be for someone to try a case in the ECHR* [24].

Аналіз емпіричного матеріалу засвідчив дуже частотне сполучення зазначених іменників з прикметниками, серед яких виокремлюємо такі групи:

- прикметники з позитивно-оцінною семантикою (*good, better, the best, the safest, sensible, prudent, popular*): *The safest way to save the NHS is to guaranty that what they privatise will be returned to the public sector when they are kicked out of office* [20]; *The best way any government in the UK can bring prosperity is not by being «pro-business» but rather by being «pro-market»* [19];

- прикметники зі значенням впевненості/очевидності (*obvious, certain, sure, real*): *On social care, the obvious solution would be to make it part of the NHS* [14];

- прикметники зі значенням послідовності (*next, other, another*): *The next step is to limit the services that non-UK individuals can access, particularly the NHS* [26];

- прикметники зі значенням манери виконання дії (*only, simple, simpler, preferred, radical, honest, easier, optimum, probable, consistent, logical*): *A simple way to deal with this would be to look at what is right with the bill, in other words, what is whole heartedly supposed by the health professionals and take out everything that they hate* [21].

Окрім прикметників, спостерігаються сполучення іменників з числівниками, як кількісними так і порядковими: *One way to get rid of a political class is to introduce PR and broaden the chances of smaller parties and independents entering Parliament* [30]; *Back to the NHS Bill, we are offered 2 options only by Tim Montgomerie however. The 3rd option is scrap the bill right now, please* [17].

З точки зору синтаксису аналізований комплекс може займати позицію підмета або присудка: *The only way to get unemployment down is to increase the minimum wage* [15]; *I'm «pro-Europe» – I live and work in a different country to the one I was born in, for goodness sake – but I coming to detest the EU as a Frankenstein's monster – and probably it is too late to reform it, killing it is the only option* [22].

Отже, нами було встановлено провідну роль складової «спосіб», на підставі наявності якої в директивному висловлюванні виокремлено різновид поради з семантикою пропонування способу вирішення проблеми. До інших компонентів, властивих цьому директиву, відносяться: мета, дія-рішення, бенефіціант. Лексико-семантичний аналіз виявив, що цей компонент, як правило, представлено іменниками, які поєднуються з прикметниками або числівниками. Серед іменників названо групу з семантикою руху, а також іменники безпосередньо з семантикою «методу/способу», яким властиво мати метафоричне оформлення. Серед прикметників, які вступають в комбінацію з іменниками, трапляються прикметники з позитивно-оцінною семантикою, зі значенням очевидності, послідовності, образу дії. Позиція прикметника інколи може бути зайнята й кількісним або порядковим числівником. Формальна варіативність аналізованого МА досягається завдяки здатності цього компоненту займати позицію підмета або присудка. **Перспективним** вважаємо подальший аналіз інших компонентів семантичної моделі поради, побудованої навколо ядерного компоненту способу дії, а також синтаксичні й морфологічні особливості реалізації такого МА.

Література:

1. Бейлінсон Л. С. Характеристики медико-педагогического дискурса : дисс. канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «теория языка» / Л. С. Бейлінсон. – Волгоград, 2001. – 187 с.
2. Гончаренко Н. В. Суггестивные характеристики медицинского дискурса : автореф. дисс. канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «теория языка» / Н. В. Гончаренко. – Волгоград, 2007. – 24 с.
3. Григорьева В. С. Дискурс как элемент коммуникативного процесса : прагмалингвистический и когнитивный аспекты : монография / В. С. Григорьева. – Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2007. – 288 с.
4. Гусейханова З. С. Когнитивно-прагматическая характеристика высказываний со значением «предложение» и «совет» : автореф. дисс. канд. филол. наук : спец. 10. 02. 04 «германские языки» / З. С. Гусейханова. – Ростов-на Дону, 2009. – 21 с.
5. Дускаева Л. Р. Жанрово-стилистические особенности современных газетных текстов // Язык массовой и межличностной коммуникации. – М., 2007.
6. Изотов А. И. Функционально-семантическая категория императивности в современном чешском языке как прагмалингвистический феномен : автореф. дис. ... д-ра. филол. наук : 10.02.03 «славянские языки» / А. И. Изотов. – Москва, 2007. – 42 с.
7. Лобанова Е. В. Средства выражения побудительности в английском языке : когнитивно-онтологический подход : спец. 10. 02. 04 «германские языки» / Е. В. Лобанова. – Самара, 2011. – 23 с.
8. Смыкова Е. А. Языковые средства означивания времени в директивный речевых актах : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10. 02. 04 «германские языки» / Е. А. Смыкова. – Волгоград, 2005. – 172 с.
9. Сусов И. П. Лингвистическая прагматика, 2006. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : homepages.tversu.ru/~ips/Pragmn.html – Дата доступа: 06.10.2015.
10. Шилихина К. М. Вербальные способы модификации поведения и эмоционально-психологического состояния собеседника в российской и американской коммуникативных культурах : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «теория языка» / К. М. Шилихина. – Воронеж, 1999. – 182 с.
11. Яковлева Г. Г. Директивный дискурс в диалогическом пространстве разных языков : дисс. канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «теория языка» / Г. Г. Яковлева. – Тверь, 2005. – 322 с.
12. Hudson T. The Discourse of Advice Giving in English: I Wouldn't Feed Until Spring No Matter What You Do I [Text] / T. Hudson // Language and Communication 10. 1990, No.4. – P. 285 – 297.
13. Searle J R. Speech acts – An essay in the philosophy of language – London, Cambridge University Press 1969. – 203 p.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

- AntiAstroturfer [Electronic resource] // Guardian / Comments. – February 9, 2012. – Available at : <https://profile.theguardian.com/user/id/4624692>
- Biglampbitter [Electronic resource] // Guardian / Comments. – January 25, 2012. – Available at : <https://profile.theguardian.com/user/id/4070185>
- David Downie [Electronic resource] // Independent / Comments. – June 25, 2015. – Available at : <http://www.independent.co.uk/news/uk/politics/extend-right-to-buy-to-the-tenants-of-private-landlords-labours-jeremy-corbyn-says-10342824.html>
- DJT1Million [Electronic resource] // Guardian / Comments. – 10 February 2012. – Available at : <https://profile.theguardian.com/user/id/1064074/replies>
- Emekid [Electronic resource] // Guardian / Comments. – 10 February 2012. – Available at : <https://profile.theguardian.com/user/id/4477806>
- evilhippo [Electronic resource] // Guardian / Comments. – 10 February 2015. – Available at : <https://profile.theguardian.com/user/id/3906812>
- mjhunbeliever [Electronic resource] // Guardian / Comments. – 24 February 2012. – Available at : <https://profile.theguardian.com/user/id/4149461>
- melrosechick [Electronic resource] // Guardian / Comments. – 24 February 2012. – Available at : <https://profile.theguardian.com/user/id/4431782>
- NickinFrance [Electronic resource] // Guardian / Comments. – 2 November 2012. – Available at : <https://profile.theguardian.com/user/id/2707948>
- old fellow [Electronic resource] // Daily Express / Comments. – 2, 2015. Available at : <http://www.express.co.uk/news/nature/555658/Eu-membership-costs-UK-farmers-environment-Liz-Truss>
- silver47 [Electronic resource] // Guardian / Comments. – 4 September 2012. – Available at : <https://profile.theguardian.com/user/id/10078772>
- sky9 // [Electronic resource] // Guardian / Comments. – 5 Feb 2015. – Available at : <https://profile.theguardian.com/user/id/2507792>
- StephenStafford [Electronic resource] // Guardian / Comments. – 30 September 2013. – Available at : <https://profile.theguardian.com/user/id/4484874>
- Taku2 [Electronic resource] // Guardian / Comments. – 10 February 2012. – Available at : <https://profile.theguardian.com/user/id/2347974>
- twmsion [Electronic resource] // Guardian / Comments. – 25 January 2012. – Available at : <https://profile.theguardian.com/user/id/4371676>
- Vandervekken [Electronic resource] // Guardian / Comments. – 4 September 2012. – Available at : <https://profile.theguardian.com/user/id/10110802>
- 23x7 [Electronic resource] // Guardian / Comments. – 12 February 2015. – Available at : <https://profile.theguardian.com/user/id/4238768>

С. Таныш,

Национальный педагогический университет имени М. П. Дагоманова, г. Киев

ЛЕКСИКА ТУРЕЦКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ В СФЕРЕ КУЛЬТУРЫ

В статье продемонстрирован фрагмент исследования места и роли турецких заимствований в системе современного русского языка на примере лексики тематической группы «Культура, искусство». Показана роль экстралингвистических факторов в процессе языковых контактов.

Ключевые слова: турцизм, язык-источник, язык-посредник, прототип, экстралингвистический фактор, реалья, экзотизм.

ЛЕКСИКА ТУРЕЦЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ В СФЕРІ КУЛЬТУРИ

У статті продемонстровано фрагмент дослідження місця та ролі турецьких запозичень в системі сучасної російської мови на прикладі лексики тематичної групи «Культура, мистецтво». Показана роль екстралінгвістичних факторів у процесі мовної взаємодії.

Ключові слова: турцизм, мова-джерело, мова-посередник, прототип, екстралінгвістичний фактор, реалья, екзотизм.

TURKISH ORIGIN LEXIS IN THE CULTURAL SECTOR

the article presents the fragment of study place and role of the Turkish loanwords in modern Russian language through the example of a thematic vocabulary «Culture, arts». In the article the role of extralinguistic factors in the language contact process is illustrated.

Keywords: Turkish loanword, original language, intermediate language, the prototype, extralinguistic factors, culture-specific concept, exoticism.

Закономерным процессом в функционировании и развитии любого современного языка считается пополнение его словарного состава заимствованной лексикой. Особый интерес в этом отношении представляет для исследователей взаимодействие языков различной генетической природы, что, в частности, иллюстрирует русско-тюркские языковые контакты. Поскольку тюркизмы представлены в русском языке достаточно большой группой лексических единиц, их изучению уделяется значительное внимание в современной русистике. Учёные-тюркологи обращаются в своих работах преимущественно к историко-этимологическому аспекту изучения тюркизмов (Р.А. Юналеева[12]), к проблемам их функционирования в различных сферах (Ю. Керами [4]), к тюркской диалектологии, терминологии, ономастике (Н.А. Баскаков [1]).

Заимствования из турецкого языка традиционно изучаются в общем ряду ориентализмов – до настоящего времени системное описание данной группы заимствований не являлось предметом отдельного исследования. Тем не менее, тюркизмы представляют определённый интерес для филологов-русистов, особенно в отношении путей и обстоятельств их вхождения в язык-реципиент, специфики взаимодействия с исконной лексикой, а также отражения определённых процессов и тенденций в принимающем языке.

Необходимостью теоретического осмысления и обоснования языкового статуса туркизмов в современном русском языке обусловлена актуальность настоящей статьи. На примере отдельно взятой тематической группы «Культура, искусство» предполагается продемонстрировать фрагмент исследования, направленного на конкретизацию места и роли турецкого языка в процессе заимствования. Материалом для анализа послужили лексемы турецкого происхождения, извлечённые из современных словарей иноязычных слов А. Н. Булыко [3] и Л. П. Крысина [6]. С целью уточнения статуса отдельных анализируемых языковых единиц используются также данные некоторых других современных словарей русского языка [2; 9; 11].

Лексика тематической группы «Культура, искусство» насчитывает 10 слов и значений, отличающихся своей экзотической природой, что, в целом, считается закономерным явлением. Л.П. Крысин отмечает: «Экзотические слова не только называют реалии, не известные носителям заимствующего языка, – они могут нести в своих значениях указание на определённую специфику культуры данного народа, особенности его обычаев, его менталитета. Употребляясь в другом языке, такое слово, обозначая соответствующее понятие, как бы транслирует кусочек иной культуры, адресуя трансляцию людям, не являющимся носителями этой культуры» [5, с. 107]. Большинство лексики культурной тематики турецкого происхождения составляют названия музыкальных инструментов (*гайда, дудук, кавал, кобза, нагара, саз, зурна (сурна), тудумбас*). По оной лексической единице представлено в театральной (*карагёз*) и спортивной (*ферзь*) тематике.

Турецкое происхождение номинации *гайда* («Название духового музыкального инструмента волынки у южнославянских народов» [3, с. 127]) можно аргументировать, руководствуясь собственно лингвистическими факторами, а именно формальным сходством в планах выражения и содержания с предполагаемым прототипом *gayda*, имеющим в турецком языке следующее значение: «Шотландский национальный духовой музыкальный инструмент с резким пронзительным звучанием, состоящий из двух дудок и приспособления, напоминающего мешок» [13, с. 817]. Сам музыкальный инструмент имеет древнее происхождение, а также множество разновидностей в различных культурах. Наименование *гайда* носит болгарская волынка, но можно предположить, что сама номинация была заимствована в болгарский язык из турецкого. В русский язык номинация могла попасть как непосредственно из турецкого, так и при болгарском посредничестве.

Лексема *дудук* известна в русском языке в значении «Духовой деревянный инструмент в виде цилиндрической трубки с 9 отверстиями, распространённый у народов Кавказа» [3, с. 212] и восходит к турецкому прототипу *dūdük*, имеющему в языке-источнике значение «Инструмент, издающий резкий звук при пропускании через себя воздуха или пара и используемый для подачи сигнала – дудка, свисток, свирель» [13, с. 650]. Отметим, что в языке-реципиенте также существуют сходные названия подобных музыкальных инструментов: *дудка, дудочка*. Так как номинация имеет звукоподражательную природу, трудно однозначно утверждать о заимствовании наименования.

Лексема *зурна* известна в русском языке в значении «Восточный духовой музыкальный инструмент типа гобоя» [3, с. 219]. Генетически наименование восходит к персидской форме *surnâ*, но в русский язык номинация попала, вероятно, через турецкое посредничество. Предполагаемый прототип *zurna* фиксируется в турецком словаре в значении «Духовой музыкальный инструмент с резким звучанием, игра на котором, как правило, сопровождается игрой на давуле (большом барабане) и домблеле» [13, с. 3521]. Известно, что во времена Османской империи зурна использовалась в турецкой армии как военный музыкальный инструмент, чтобы пугать противника [4, с. 112]. Очевидно, именно через военную сферу наименование и распространилось в европейские языки, в том числе и в русский язык.

Номинация **кавал** («Духовой музыкальный инструмент типа флейты, распространённый в Болгарии, Югославии, Румынии» [3, с. 242]) восходит к турецкому прототипу **kaval** со значением «Духовой музыкальный инструмент из тростника с мягким звучанием, используемый, в основном, пастухами – пастуший рожок, свирель» [13, с. 1241]. Не только формальная корреляция указывает на турецкое происхождение слова – в экстралингвистической плоскости данная реалья также ассоциируется с турецкой внеязыковой действительностью. Кавал считается инструментом горных пастухов на Балканах и в Анатолии, а самые знаменитые кавалы производятся в настоящее время в турецком селении Эрикбелен [10].

Установить происхождение номинации **кобза** («Старинный украинский струнно-щипковый музыкальный инструмент» [3, с. 273]) сложно, так как вероятные прототипы наименования находим в разных языках: венг. *koboz*, рум. *cobză*, азерб. *kobuz*, хорв. *korpus*, тур. *koruz*, тат. *kobuz*, *kobuz* и др. Обратившись к фактам внеязыкового характера, выясняем, что музыкальный инструмент, послуживший прообразом кобзы, был известен ещё в VIII в. до н.э. на территории современного Ирана [10]. Позже данный музыкальный инструмент был занесён тюркскими народами в Европу, в том числе и в Украину, где он и приобрёл свой окончательный облик. В XVII–XVIII вв. кобза становится любимым инструментом украинских казаков и широко распространяется среди украинского населения. Образ кобзаря, то есть народного сказителя, сопровождавшего свои песни-думы игрой на кобзе, увековечил в своём творчестве Т.Г. Шевченко. В русскоязычном пространстве лексема **кобза** ассоциируется, в первую очередь, с украинской культурой. В русской художественной литературе и поэзии встречаем многочисленные употребления данной номинации для воссоздания украинского колорита: «<...– «То не диво, – отвечал запорожец, – у нас в Запорожине е такие кобзары, що як заграють, то аже у Петербурси затанцують». [А. С. Пушкин. Table-talk (1831–1836)] (Сохранена орфография первоисточника – С.Т.); «На тихий Днепр, / На хутора родные, / Где древние рыдают кобзари...» [Э. Г. Багрицкий. Украина (1922)]; «Пишу вам из глуши украинских полей, / Где дни так солнечны, а зори так румяны, / Где в воздухе стоят напевы кобзарей [С. Я. Надсон. Отрывок (1885.10.00)] «– «Ой, надоели вы, девчата», – / Старик ворчит, а сам берет / Со стенки кобзу, и у хаты / Он сел – играет и поет». [И. З. Суриков. В Украине (1879)] [8]. Таким образом, все рассмотренные выше факторы не позволяют считать турецкий язык историческим источником заимствования кобза, в связи с чем мы относим данную лексему к турцизмам условно.

Исследователи, приписывающие турецкое происхождение экзотизму **нагара** («1. Ударный музыкальный инструмент наподобие литавр; 2. Общее название азербайджанских двусторонних барабанов» [3, с. 381]), руководствуются, вероятно, формальным сходством данной лексемы с формой **nagara** (литавры, барабан [13, с. 1574]), сохранившейся в диалектах турецкого языка. Генетически наименование восходит к арабскому глаголу *naqr* (ударять, стучать). Тем не менее, мы не можем однозначно утверждать о турецком происхождении лексемы, так как обозначаемая словом реалья соотносится, скорее, с азербайджанской внеязыковой действительностью: данный музыкальный инструмент играет ведущую роль в составе азербайджанских ансамблей и оркестров народных инструментов, используется в традиционных фольклорных обрядах и в народных театрализованных играх азербайджанцев. Некоторые исследователи утверждают, что номинация была известна ещё в древнерусском языке в форме **накра** (ударный инструмент военного оркестра) [4, с. 110] и могла быть заимствована через военную сферу из разных тюркских языков. Учитывая неубедительность доказательств турецкого происхождения номинации **нагара**, относим данную лексему к турцизмам условно.

Так же трудно доказать и турецкое происхождение лексемы **саз** («Струнный щипковый музыкальный инструмент типа лютни, распространённый у народов Закавказья, Ирана, Афганистана, Турции и других стран Востока» [3, с. 512]). Принадлежность реалии сразу нескольким культурам не позволяет привлекать экстралингвистические факторы в качестве аргументации происхождения слова. Обратившись к собственно лингвистической плоскости, обнаруживаем в турецком словаре предполагаемый прототип **saz**² с более широким спектром значений: «1. Какой-либо музыкальный инструмент. 2. Общее название таких турецких народных музыкальных инструментов как баглама, джура, тар и т.д. 3. Баглама – струнный турецкий народный музыкальный инструмент из дерева с длинным грифом. 4. Оркестр. 5. Увеселительное заведение с живой музыкой» [13, с. 1925]. Вполне вероятно, что одно из первых трёх значений могло послужить единицей языкового контакта при заимствовании.

Слово **тулумбас** известно в русском языке в значении «Старинный ударный музыкальный инструмент – род литавр» [3, с. 597] и, предположительно, восходит к турецкому прототипу **tulumbaz** («Большой военный барабан» [4, с. 110]). Поскольку корень **tulum** является общетюркским и обозначает «бурдюк, шкура, снятая без надреза целиком» [4, с. 110], будет правомерно предполагать и другие тюркские языки в качестве исторических источников заимствования. Тем не менее, в экстралингвистической плоскости находим интересные факты в отношении обозначаемой словом реалии. Тулумбасы применялись с XVII века как воинский сигнальный инструмент, так как очень громкий, гулкий и низкий звук инструмента напоминал изданные выстрел из пушки [7, 594]. Также известно, что для управления своим войском данный инструмент использовали казаки Запорожской Сечи [10]. Следовательно, вполне вероятно, что номинация пришла в русский язык через военную сферу из турецкой внеязыковой действительности, возможно, при украинском посредничестве.

Экзотизм **карагёз** известен в русском языке в значении «Персонаж турецкого народного театра кукол, а также название кукольного театра в Турции» [3, с. 252]. Турецкое происхождение номинации не вызывает сомнений, что подтверждается как фактами внеязыкового характера (обозначаемая словом реалья сформировалась в турецкой культуре в XVII в.), так и собственно языковыми характеристиками: в буквальном переводе с турецкого **karagöz** означает «черноглазый» (*kara* – чёрный, *göz* – глаза) и фиксируется в турецком словаре в значении, аналогичном русскому заимствованию [13, с. 1205].

Турецкому языку приписывается посредничество при заимствовании шахматного термина **ферзь** («В шахматах: самая сильная фигура, передвигаемая на любое число полей по прямой или по диагонали во всех направлениях; королева» [6, с. 739]). Словари Л.П. Крысина и М.Фасмера указывают на турецкое слово **ferz**, восходящее к персидскому **ferz** (полководцу), как на возможный прототип [6, с. 739; 11 т. IV, с. 190]. Вероятно, авторы руководствуются тем фактом, что форма **ferz** своим фонетическим обликом напоминает форму **визирь**, а роль визиря в политическом устройстве Османской империи можно сравнить с функцией ферзя в шахматной игре. Если же рассматривать в экстралингвистической плоскости происхождение реалии (игры в шахматы) и её распространение в Европе и в России, то фактов, указывающих на турецкое посредничество в указанных процессах, мы не находим. Ограничимся, таким образом, условным отнесением лексемы **ферзь** к турцизмам.

Предложенный в настоящей статье фрагмент исследования демонстрирует подход к систематизации и классификации заимствований из турецкого языка с целью комплексного описания данного языкового явления. Тематическая классификация турцизмов позволяет выявить и охарактеризовать экстралингвистические предпосылки процесса заимствования. В систематическом описании также нуждается освоение заимствований из турецкого языка на разных уровнях языковой системы, что является перспективой дальнейшего изучения лексики турецкого происхождения.

Література:

1. Баскаков Н.А. Тюркские языки / Н. А. Баскаков. – Изд. 3-е. – М.: URSS. ЛКИ, 2008. – 243 с.
2. Большой толковый словарь русского языка / Сост. и гл. ред.: С. А. Кузнецов. – СПб.: Норинт, 2000. – 1536 с.
3. Булыко А.Н. Большой словарь иностранных слов : 35 тыс. слов / А. Н. Булыко. – Изд. 2-е, испр. – М.: Мартин, 2007. – 703 с.
4. Керами Ю. Военно-административная лексика турецко-тюркского происхождения в русском языке. : дис... канд. филол. наук: 10.02.01 / Юнал Керрами ; Бирский государственный педагогический институт. – Бирск 2004 – 223 л.
5. Крысин Л. П. Иноязычное слово как транслятор иной культуры // Глобализация – этнизация: этнокультурные и этноязыковые процессы / Отв. ред. Г. П. Мещиненко. – Т. 1. – М., 2006. – С. 106–113.
6. Крысин Л. П. Толковый словарь иноязычных слов : около 25000 сл. и словосоч. – 4-е изд., стереотип. / Л. П. Крысин. – М.: Рус.яз., 2002. – 856 с.
7. Музыка: Энциклопедия / Под ред. Г. В. Келдыш. – Репринтное издание «Музыкального энциклопедического словаря» 1990 года. Изд-во: Советская энциклопедия. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2003. – 672 с.
8. Национальный корпус русского языка [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ruscorpora.ru/search-main.html>
9. Черных П.Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка : 13 560 слов / П. Я. Черных. – М.: Русский язык, 1999.
10. Энциклопедия музыкальных инструментов EOMI (Encyclopaedia Of Musical Instruments) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://eomi.ws/>.
11. Этимологический словарь русского языка. / Сост.: Фасмер М. Перевод с немецкого и дополнения О.Н. Трубачёва. Под ред. Б. А. Ларина.: В 4 т. – М., 1964–1973.
12. Юналеева Р.А. Тюркизмы русского языка (проблемы полиаспектного исследования) / Р.А. Юналеева. – Казань: Таглитмат, 2000. – 172 с.
13. Türkçe sözlük /Türk Dil Kurumu. – Türk Tarih Kurumu Basim Evi – Ankara, 1998. – 2525 s.

УДК 811.111'373.43'42:004

Н. В. Таценко,

Запорізький національний університет, м. Запоріжжя

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНЕ ПРОФІЛЮВАННЯ ПОНЯТІЙНОГО МОДУСУ КОНЦЕПТУ «ЕМПАТІЯ»

У статті проведено комплексний аналіз концепту ЕМПАТІЯ як когнітивно-комунікативного утворення, втіленого засобами сучасної англійської мови, за допомогою фреймових моделей та модусного структурування. Проаналізовано понятійний модус емпатії з виокремленням граматичного профілювання як його основного конституента.

Ключові слова: емпатія, концепт, понятійний модус, фрейм, граматичне профілювання.

LEXICAL AND GRAMMATICAL SHAPING OF THE NOTIONAL MODUS OF CONCEPT «EMPATHY»

The article provides a comprehensive analysis of the concept EMPATHY as a cognitive and communicative entity, embodied by means of modern English language, using frame models and modus structuring. The notional modus of concept EMPATHY is analyzed with singling out of grammatical shaping as its principal constituent. Epidigmatic structure of the lexical units representing empathy in English discourse mirrors different ways of a person's reflective perception of the ability to identify with another person or to understand his/her views. Thus, the function of grammatical shaping of the notional modus of concept EMPATHY, embodied in lexical units, is to systematize the constitutive features of its recognizable essence. The sole conceptual base lies at the core of these units – it is the frame of notional modus of concept EMPATHY, but the conceptualizer's attention is focused on its various slots. The slots are: empathy (n) – INSTRUMENT/AGENT, empathizer/empathiser (n) – AGENT, empathizee/empathisee (n) – PATIENT, empathize/empathise (v) – ACTION, empathetic/empathic (adj), empathizing/empathizing (adj) – SUCH, empathetically/empathically (adv), empathizingly/empathisingly (adv) – SO. Formation and cognitive-semasiological interpretation of the concept, approximated to scientific definition, are the result of purposeful cognitive activity of the subject of cognition and reflect his/her general socio-cultural experience.

Key words: empathy, concept, notional modus, frame, grammatical shaping.

ЛЕКСИКО-ГРАММАТИЧЕСКОЕ ПРОФИЛИРОВАНИЕ ПОНЯТИЙНОГО МОДУСА КОНЦЕПТА «ЭМПАТИЯ»

В статье проведён комплексный анализ концепта ЭМПАТИЯ как когнитивно-коммуникативного образования, воплощённого средствами современного английского языка, с помощью фреймовых моделей и модусного структурирования. Проанализирован понятийный модус эмпатии с выделением грамматического профилирования как его основного конституента.

Ключевые слова: эмпатия, концепт, понятийный модус, фрейм, грамматическое профилирование.

Для сучасного стану розвитку мовознавства характерним є посилені інтерес до механізмів відображення емпатії як складника емоційної компетенції мовця. Виявлено номінативні, емотивні й прагматичні особливості вербальних і невербальних засобів на позначення емпатії, визначено прагматичні різновиди емпатійних висловлень, їх дискурсивний потенціал, розроблено теорію емпатійної комунікації як виду мовленнєвої взаємодії [1; 2; 4]. Однак дотепер не здійснено комплексного аналізу концепту ЕМПАТІЯ як когнітивно-комунікативного утворення, втіленого засобами сучасної англійської мови, за допомогою фреймових моделей та модусного структурування. Цим пояснюється актуальність пропонованої наукової розвідки. Матеріал був відібраний з електронного текстового корпусу «Британський національний корпус» (BNC), а також інших джерел друкованого та електронного формату.

Погоджуючись із досить слушним виокремленням понятійної, перцептивно-образної та ціннісної складових концепту [5, с. 54–64]), ми виділяємо *понятійний, перцептивно-образний і аксіологічний модуси* емпатії. Термін «модус» видається нам прийнятним для об'єктивації складових концепту, оскільки крім етимологічно вмотивованого вживання у значенні «спосіб», він використовується на позначення підструктури концептів. Таке витлумачення модусу є правомірним, якщо зважати на той факт, що спосіб осмислення результату наявний у відбитті будь-якої структури. Метою статті є актуалізація понятійного модусу, оскільки він є первинним і несе безпосередню інформацію про емпатію як таку, відбиваючи своєю семантикою колективне знання носіїв сучасної англійської мови.

Понятійний модус – це раціональна, логічна концептуалізація емпатії, яка систематизує її конститутивні ознаки. Ключовим засобом його репрезентації є пряма лексема *empathy*, до складу дериватів якої входять іменники *empathizer/*

empathiser та *empathizee/empathisee* (оказіональне); дієслово *empathize/empathise*, прикметник *empathetic/empathic*, дієприкметник *empathizing/empathizing*, прислівник *empathetically/empathically*, та дієприслівник *empathizingly/empathisingly*.

В основі цих одиниць лежить єдина концептуальна база – фрейм понятійного модусу емпатії, однак увага концептуалізатора націлена на різні його слоти. Фрейм поданий такими слотами: *empathy* (n) – ІНСТРУМЕНТ/ АГЕНС, *empathizer/empathiser* (n) – АГЕНС, *empathizee/empathisee* (оказ.) (n) – ПАЦІЄНС, *empathize/empathise* (v) – ДІЯ, *empathetic/empathic* (adj), *empathizing/empathizing* (adj) – ТАКИЙ, *empathetically/empathically* (adv), *empathizingly/empathisingly* (adv) – ТАК. На мовному рівні або на рівні поверхневої структури зазначені слоти актуалізуються шляхом частиномовної когнітивно-семасіологічної інтерпретації семантичних властивостей імені концепту. Цей факт уналежнює виокремлення *граматичного профілювання* як конститuenta понятійного модусу концепту ЕМПАТІЯ.

До того ж, структурування концептуального змісту забезпечує граматика, яка кодує не тільки семантичні (онтологічні) відмінності, але й відмінності, що диктуються самою організацією дискурсу, побудовою тексту й висловлення як його основної одиниці [3, с. 144]. На відміну від лексичних, граматичні значення не лише відбивають певні фрагменти світу, а й структуру цих фрагментів з позиції мовця. Вони забезпечують фундамент для концептуального матеріалу, репрезентованого лексикою. Залежно від того, наскільки правильним є вибір граматичного фундаменту, співрозмовник ідентифікує «розміщення» концепту у своєму епістемічному просторі, тобто не тільки розуміє, які аспекти реальності є метою концептуалізації, але й ідентифікує її епістемічний статус.

Іменник *empathy* заповнює інструментальний та агентивний слоти фрейма понятійного модусу емпатії. Особливості їх концептуалізації в рамках семантичної структури іменника *empathy* надані в словникових дефініціях, де вона визначається як (тут і далі переклад наш – Н. Т.) «здатність особистості подумки перенестись у об'єкт спостереження й повністю його зрозуміти» («*the power of projecting one's personality into, and so fully understanding the object of contemplation*») [9, с. 30]; «здатність відчувати й розуміти почуття іншого як свої» («*the ability to sense and understand someone else's feelings as if they were one's own*») [6, с. 275-276]; «здатність увійти у світ почуттів та настроїв інших» («*the power to enter into the feeling or spirit of others*») [8, с. 309].

Проаналізувавши наведені визначення, можна зробити висновок, що в них експліковані такі характеристики емпатії: 1) фізичне вміння, здібність, спроможність продуцента емпатії (емпата); 2) відчуття й розуміння емпатом реципієнта емпатії (емпатанта); 3) почуття емпатанта; 4) перенесення почуттів емпатанта на почуття емпата. Це перенесення уможливило ототожнення емпатії з філософією процесу, а отже, з комунікативною подією.

Емпатія, репрезентована іменником *empathy*, частіше співвідноситься з загальним типом події, однак її референтом може виступати й конкретна подія або низка конкретних подій. Результати аналізу BNC виявили, що з 269 випадків уживання іменника *empathy*, лише 43 контексти виявили його використання як конкретної події. Це можна пояснити тим, що розмірковування на теми співчуття, співпереживання є більш нагальними для суспільства, ніж конкретні ситуації прояву емпатії.

Як загальний тип події іменник *empathy* вживається в однині, з означеним та неозначеним артиклями, а також без артикля. Як конкретна подія він уживається з означеним або неозначеним артиклем у предикативній чи об'єктній позиції, або з такими модифікаторами, як займенник, іменник у присвійному відмінку й навіть порядковий числівник: *All show the conductor's empathy with the composer displayed in lyrical lines and incandescent climaxes, poetry and fire nicely balanced* [10, empathy, 35]. *The man, the man who's the man in the street and he had that empathy allowed him to...* [10, empathy, 239]. *The first empathy is with people's actual situation; the second empathy is with people's aspirations* [14].

Об'єктами емпатії або емпатантами зазвичай є люди, тварини або вигадані персонажі, які можуть бути як індивідуальними суб'єктами, так і колективними: *And the patient, especially if she didn't smoke, would feel empathy for him and maternal towards him* [10, empathy, 100]. *She had a great empathy with animals and vast enthusiasm for what she did* [10, empathy, 198]. Предметом емпатії зазвичай виступає певний стан справ, діяльність, природа, страждання, музика, погляди тощо, однак всі ці емпатійні предмети зазвичай антропоцентрично спрямовані: *Plus a powerful empathy with the plight of the peoples of Hong Kong* [10, empathy, 9]. *'Weird Nightmare' is where he develops an intense empathy for both the music and spirit of jazz revolutionary Charles Mingus* [10, empathy, 137].

Результати аналізу корпусу прикладів BNC виявили, що з 269 випадків уживання лексеми *empathy* в різних контекстах, у 77 випадках емпатія проявляється до людини як емпатанта, у 15 випадках – до тварини, а в 23 випадках предметами емпатії виступають неістоти, пов'язані з людською діяльністю (у 154 випадках у реченні немає визначеного об'єкта або предмета емпатії). Це надає змогу зробити висновок, що в сучасному англomовному соціумі емпатія концептуалізується перш за все як здатність відчувати й розуміти почуття й настрої іншої людини, хоча вперше термін з'явився на світ як здатність увійти в емоційну гармонію з певним витвором мистецтва, тобто, з неістотою.

Іменники *empathizer (empathiser)* та *empathizee (empathisee)* заповнюють агентивний і пацієнтальний слоти фрейма понятійного модусу емпатії й характеризуються меншою семантичною рухливістю, ніж лексема *empathy*.

Дієслово *empathize*. За своїм семантичним типом *empathize/empathise* є дієсловом стану, що позначає пасивне сприйняття й розумову діяльність, хоча в фреймі понятійного модусу емпатії воно заповнює слот ДІЯ. Наведена лексема подана у визначеннях як загальний стан, у якому активна роль належить суб'єкту або емпату, що виступає як агент (іноді як пацієнс). Результати аналізу корпусу прикладів виявили, що дієслово *empathize/empathise* не вживається в переносному значенні й не буває частиною фразеологізованих утворень. Як правило, воно є суб'єктивним і неперехідним.

Різні граматичні форми дієслова *empathize/empathise* свідчать про різноманітні зафіксованих ним способів «обґрунтування» або «посадки» емпатії на комунікативну ситуацію (*grounding* – одне з ключових понять у когнітивній граматичності). Його визначають як зв'язок сутності з її онтологічними основами, граматикалізовану специфікацію відношення між основою (*ground*) і профілем іменної фрази відносно певних епістемічних царин, таких як час, дійсність, і скоординована ментальна референція [7, с. 166].

Розглянемо способи «обґрунтування» емпатії, подані в граматичній семантиці дієслова *empathize/empathise*. Уживання певної видо-часової форми відбиває відмінності в концептуалізації емпатійної комунікативної ситуації. До прикладу, дієслово *empathize/empathise* у формі простого теперішнього часу, як правило, репрезентує емпатію як певний абстрактний стан, який дає якісну характеристику емпату: *The ends of design activity are social and not (merely) technical: «the architect empathises with people and a place in order to give form to that identity ...»* [10, empathises, 3]. Емпат або емпатант можуть оцінюватися на підставі поведінки, притаманній їм не завжди, а в певних типових ситуаціях. У таких випадках дієслово *empathize/empathise* вживається в теперішньому тривалому часі й набуває ознак дії: *If the empathizing self is at all thoughtful, she will be continually revising her assessment of the party with whom she is empathizing* [12, с. 87].

Тим самим можна стверджувати, що, як правило, для позначення поодинокого, конкретного емпатійного стану або низки таких станів вживається форма тривалого теперішнього часу, хоча такі випадки досить часто репрезентовані простим теперішнім часом. Прикметно, що в корпусі прикладів не було виявлено використання дієслова *empathize/empathise* у перфектній тривалій формі теперішнього часу, тобто, воно ніколи не виражає результативність тривалої емпатійної ситуації.

Форма простого минулого часу, як правило, відображає конкретний емпатійний стан – як одноразовий, так і багаторазовий. Різниця між одноразовим і багаторазовим, типовим і конкретним емпатійним станом, вербалізованим дієслівною формою простого минулого часу, може бути знівельована, коли на перший план виходить сема якісної характеристики емпата, емпатанта або предмета емпатії: *Her mother was patient and empathized with Molly's inability to find the words, because that seemed to frustrate her more than whatever she had actually wanted to talk about* [11, с. 95].

Уходження дієслова *empathize/empathise* в категорію способу, зокрема, його наявність у парадигмі наказових форм, свідчить про агентивність суб'єкта, який свідомо контролює свій стан. Найпоширенішою формою наказового способу дієслова *empathize/empathise* є стверджувальна, хоча іноді трапляється й заперечна форма: *Don't empathize with toxic people* [13].

У корпусі прикладів актуалізації емпатії подані й неособові форми дієслова *empathize/empathise*, які займають проміжне місце між іменником та дієсловом.

Інфінітив *empathise* називає відповідний емпатійний стан, не співвідносячи його з конкретно комунікативною ситуацією. Цим може бути пояснена перевага, що віддається інфінітиву при позначенні гіпотетичних або не мавших місце в реальності ситуацій: *A glamorous 20-year-old who spends two hours in front of the mirror each morning is unlikely to empathise with a working mother of three* [10, *empathise*, 1]. Герундій *empathizing*, подібно іменнику, реїфікує відповідний стан або комунікативний акт, типовий чи конкретний, а також його відсутність: *This is at its most practical in empathizing sufficiently to collect useful facts about a person but closing oneself to sympathy ...* [10, *empathizing*, 1]. Основною ознакою, що відрізняє інфінітив та герундій в концептуалізації емпатії, постає гіпотетичність ситуацій, позначених інфінітивом, протиставлена реальності ситуацій, репрезентованих герундіальними формами.

Прикметник *empathetic/empathic* заповнює слот ТАКИЙ фрейма понятійного модусу емпатії: *The process theologian John Cobb can write as follows of the Spirit: 'It is the receptive, empathetic, suffering, redemptive, preservative aspect of God, whereas Logos is order, novelty, call, demand, agent, transformer and principle of restlessness'* [10, *empathetic*, 16]. **Прислівник *empathetically/empathically***, утворений від прикметника *empathetic/empathic*, зберігає сему якісної та оцінної характеристики й репрезентує слот ТАК фрейма понятійного модусу емпатії, виступаючи в ролі обставини: *Little is done without reference to the mother, and the mother, for her part, may empathically share the child's feelings, and even know telepathically what the child is doing when out of sight* [10, *empathically*, 2].

Наведені частини мови репрезентанти емпатії відбивають здатність суб'єктів рефлексії конструювати емпатійну ситуацію у різний спосіб. Іменник *empathy* репрезентує її у вигляді об'єкта миттєвого сприйняття; дієслово *empathize/empathise* – у вигляді розгорнутої сцени; іменник *empathizer/empathiser* висвітлює суб'єкта цієї сцени; іменник *empathizee/empathisee* – її об'єкта; прикметник *empathetic/empathic* та дієприкметник *empathizing/empathising* акцентують поведінкові ознаки суб'єкта емпатії; прислівник *empathetically/empathically* та дієприслівник *empathizing/empathising* надають характеристику емпатійної ситуації.

Епідігматична структура цих лексем відбиває різні способи рефлексивного сприйняття людиною здатності ідентифікувати себе з іншою особою або розуміти її погляди. Таким чином, функція втіленого в цих одиницях граматичного профілювання понятійного модусу концепту ЕМПАТІЯ полягає в систематизації конститутивних ознак його пізнаваної сутності. Формування й когнітивно-семасіологічна інтерпретація концепту, що наближається до наукового визначення, є результатом цілеспрямованої когнітивної діяльності суб'єкта пізнання й відображає його узагальнений соціокультурний досвід. Перспективою подальшого дослідження є комплексний аналіз перцептивно-образного модусу емпатії.

Література:

1. Ковалевська Т. Ю. Моделювання емпатії в сучасній українській мові : дис. ... докт. філол. наук : 10.02.04 / Т. Ю. Ковалевська. – Одеса : Одеськ. нац. ун-т. ім. І. І. Мечникова, 2002. – 439 с.
2. Козяревич Л. В. Вербальні й невербальні засоби емпатизації діалогічного дискурсу (на матеріалі англomовної прози ХХ століття) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Л. В. Козяревич. – Київ, 2006. – 191 с.
3. Кубрякова Е. С. Части речи с когнитивной точки зрения / Е. С. Кубрякова. – М. : Ин-т языкознания РАН, 1997. – 330 с.
4. Кузнецова А. А. Иллокутивные типы вербальной эмпатии : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.19 / А. А. Кузнецова. – Уфа, 2010. – 25 с.
5. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
6. Collins English Dictionary / editors : J. Crozier, A. Grandison, C. McKeown, E. Summers, P. Weber. – Glasgow : HarperCollins Publishers, 2008. – 1040 p.
7. Langacker R. W. Discourse in cognitive grammar / R. W. Langacker / Cognitive linguistics. – 2001. – Vol. 12, № 2. – P. 143–188.
8. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language. – Lexicon Publications, inc. : Danbury, CT, 1993. – 1144 p.
9. The Oxford English Dictionary, Second Edition / editors : John Simpson, Edmund Weiner. – Oxford University Press, 1989. – 21730 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

10. BNC : British national corpus [Електронний ресурс] // BNCweb (CQP-Edition). – Режим доступу : <http://bncweb.lancs.ac.uk/bncwebSignup/user/login>
11. Greenspan I. Stanley. Infant and early childhood mental health : a comprehensive developmental approach to assessment and intervention / Stanley I. Greenspan, Serena Wieder. – American Psychiatric Pub, 2007. – 398 p.
12. Koehn Daryl. Rethinking feminist ethics : care, trust and empathy / Daryl Koehn. – Routledge, 2012. – 224 p.
13. Overcoming a dysfunctional litter [Електронний ресурс] // Brave New Kitty. – December 5, 2007.
14. The art of employing the second empathy [Електронний ресурс] // The positive approach. – March 20, 2015. – Режим доступу : <http://www.thepositiveapproach.global/the-art-of-employing-the-second-mpathy/>

Т. Н. Удилова,

Запорожский национальный университет, г. Запорожье

ХАРАКТЕРИСТИКА СРАВНИТЕЛЬНЫХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ С АНТРОПОЦЕНТРИЧЕСКИМ КОМПОНЕНТОМ ВО ФРАНЦУЗСКОМ ЯЗЫКЕ

*Категория компаративности, одна из основных категорий человеческого сознания и познания, является универсальной. Способы ее актуализации в конкретной культуре и языке включают как универсальные, так и специфические составляющие. К универсальным способам выражения сравнения можно отнести фразеологические единицы, среди которых выделяют компаративные фразеологические единицы (КФЕ). Все КФЕ употребляются для характеристики человека, его действий, т.е. являются антропоцентрическими. Кроме того, определенная часть КФЕ включает еще и антропоцентрический компонент. Их структура состоит из трех элементов: основания (преимущественно глагола или прилагательного), коррелятора (союза *comme*) и компарата (антропоцентрического компонента). Большинство из них выражают отрицательную оценку.*

Ключевые слова: компаративные фразеологические единицы, антропоним, антропоцентрический компонент, структура, компарат, коррелятор.

ХАРАКТЕРИСТИКА ПОРІВНЯЛЬНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З АНТРОПОЦЕНТРИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

*Категорія компаративності, одна з базових категорій людської свідомості і пізнання, є універсальною. Способи її актуалізації в конкретній культурі і мові включають як універсальні, так і специфічні складові. До універсальних способів вираження порівняння можна віднести фразеологічні одиниці, серед яких виокремлюють компаративні (КФО). Усі КФО вживаються для характеристики людини, її дій, тобто є антропоцентричними. Крім того, певна кількість КФО включають антропоцентричний компонент. Їх структура має три елементи: основу (переважно дієслівну або прикметникову), корелятор (сполучник *comme*), компарат (антропоцентричний компонент). Більшість з них мають негативну оцінку.*

Ключові слова: категорія компаративності, компаративні фразеологічні одиниці (КФО), антропонім, антропоцентричний компонент, структура, основа, компарат, корелятор.

DESCRIPTION OF COMPARATIVE PHRASEOLOGISMS WITH AN ANTHROPOCENTRIC COMPONENT IN FRENCH

*Comparative category is one of the basic universal categories of human consciousness and cognition. Its ways of actualization in a specific culture and language have certain universal as well as specific components. Comparative phraseology is a universal way to express comparison. All comparative phraseologisms are used to characterize people and their actions. Thus they are anthropocentric. Apart from that, some of the comparative phraseological units have an anthropocentric component. Their structure includes three elements: base (mainly a verb or an adjective), correlator (conjunction *comme*) and comparison (anthropocentric component). Most of them have a negative connotation.*

Key words: comparative phraseological units, antroponym, anthropocentric component, structure, comparison, correlator.

Антропоцентрический подход в лингвистических исследованиях, приведший к вычленению антропоцентрической фразеологии, ведет к расширению исследований в данной области. Багаутдинова Г.А. называет современный подход к изучению фразеологии интерпретирующим, т.к. он позволяет соотнести лингвистические и экстралингвистические смыслы ФЕ [1, с.4]. В рамках указанного подхода, заслуживает внимание исследование особого типа ФЕ – сравнительных оборотов.

Сравнение лежит в основе человеческого понимания окружающего мира и его познания, поэтому категорию компаративности относят к базовым и универсальным категориям. В языке она имеет разные способы выражения, в том числе фразеологические единицы, включающие, в свою очередь, сравнительные или компаративные (КФЕ). Актуализация категории компаративности в конкретном языке определяется языковой картиной мира носителей данного языка и культуры. Изучению КФЕ на материале разных языков в различных аспектах посвящено немало работ. Определено, что их структура содержит 2-4 компонента [2, с.90; 10], одним из которых обязательно является объект сравнения (компарат). Компарат может быть выражен различными частями речи или группой слов, он либо является, либо включает в свою структуру: название различных явлений природы, предметов повседневной жизни, зооним, фитоним, соматический компонент, колороним, антропоцентрический компонент.

Языковые единицы с перечисленными значениями могут входить в состав фразеологизмов различного типа. Изучению названных групп фразеологизмов, в том числе фразеологизмов с антропоцентрическим компонентом, особенно с антропонимом, в разных языках посвящено немало работ. Однако, исследований, посвященных анализу компаративных фразеологических единиц с антропоцентрическим компонентом, недостаточно. Цель данной статьи – рассмотреть один из способов выражения категории компаративности во французском языке – компаративные фразеологические единицы, включающие антропоцентрический компонент.

Компаративные фразеологические единицы (КФЕ) понимаются как структурно-семантические образования, имеющие свойства свободноорганизованных словосочетаний и предложений, но характеризующиеся стабильностью синтаксического значения и лексического наполнения, базирующегося на сопоставлении предметов, явлений, процессов [3].

Фразеологические единицы являются носителями оценочности, экспрессивности, эмоциональности, что придает высказыванию личностный, субъективный, оценочный характер, отражая отношение говорящего к собеседнику/объекту [5].

В процессе сравнения говорящий выражает либо тождество/сходство, либо различие/несходство определенных действий или качеств. КФЕ, в том числе с антропоцентрическим компонентом всегда выражают сходство.

КФЕ с антропоцентрическим компонентом выделяются из группы КФЕ, поскольку человек в них присутствует дважды: он является субъектом и объектом сравнения.

Синтаксическая структура КФЕ может включать 4, 3, 2 элемента: компарант (субъект сравнения или сравниваемый объект, реально существующий, фр.: *le comparé*), компарат (объект сравнения, с которым сравнивается, образный элемент, фр.: *le comparant*), основание (общий признак для утверждения их сходства/различия, фр.: *le point de comparaison*), компаратор или коррелятор (средство выражения компаративного значения, фр.: *l'outil de comparaison*), во французских сравнительных фразеологизмах это всегда союз *comme* [2, с.90] Французские КФЕ с антропоцентрическим компонентом имеют трехэлементную структуру: основание, коррелятор и компарат.

В структурном плане все КФЕ с антропоцентрическим компонентом можно разделить на две группы: глагольные, в которых основанием может выступать глагол, глагольное выражение, и адъективные, в которых основанием может быть прилагательное, причастие, употребляемое в функции прилагательного, существительное (субстантивированное прилагательное). Исследование показало, что глагольные структуры количественно преобладают (60% против 40%). Коррелятором в данных структурах, как и в других КФЕ, всегда выступает союз *comme*. Антропоцентрический компонент выступает в функции компарата. Антропоцентрический компонент в данном исследовании подразумевает различные наименования человека: имена собственные личные, имена исторических, литературных, мифологических и библейских персонажей, названия профессий, видов деятельности, социальных позиций и ролей, рас, национальностей, наименования по внешним параметрам или чертам характера.

Как правило, основание характеризует определенные действия человека, его состояние или передает его качественные характеристики (внешность, характер, привычки), компарат усиливает, конкретизирует, передает нюансы данных значений. Компарат – одно слово или элемент компарата, выраженного группой слов, является символом значения, передаваемого основанием КФЕ. Если КФЕ употреблена иронически, компарат будет придавать противоположное значение.

Символизм значения качеств названных действий и черт человека вытекает из культурно-исторического наследия носителей языка даже в том случае, если имя восходит к общим для многих культур источникам [4, с. 183]. Кроме того, в процессе эволюции общества и языка символическое значение могло изменяться, т.к. изменялось отношение к явлению, персонажу.

Исследование показало, что во французском языке в составе КФЕ с антропоцентрическим компонентом отражены:

– в глагольной группе: действия, характерные для человека в повседневной жизни, связанные с ритмом жизни (*manger, se coucher, dormir*), звуковые сигналы (*crier, parler, rire*), практические действия и умения (*faire, jouer*), образ жизни и деятельности (*vivre, travailler, être*), отношения с другими (*s'entendre, s'en soucier, traiter*), способ передвижения (*courir, aller*), смерть (*tuer, mourir*), привычки (*fumer*), страдания (*souffrir*).

– в адъективной группе: черты характера (*fier, bavard, hâbleur*), внешность (*fort, gros, grand*), глупость (*bête, ignorant*), состояние (*gai*), пьянство (*soûl, ivre*), ловкость, нежность (*adroit, fin*), материальный достаток (*riche, pauvre*), манера одеваться (*paré*), цвет (*blanc, rouge*).

Антропоцентрические компоненты КФЕ могут называть человека по различным параметрам:

- социальной и профессиональной деятельности : *Crier comme un charretier.*
- социальной позиции и роли : *Dormir comme un prince.*
- внешним параметрам : *Etre fait comme un modèle.*
- в том числе, отражающим результат болезни, инвалидность : *Jouer comme un infirme.*
- чертам характера : *Bavard comme une crécelle.*
- расовой и национальной принадлежности : *Fort comme un Turc.*

Особую группу компаратов с антропоцентрическим компонентом составляют компараты, включающие антропонимы:

- имена исторических персонажей : *Soûl comme la bourrique à Robespierre.*
- имена мифических персонажей : *Riche comme (un) Crésus.*
- имена религиозных персонажей : *Vieux comme Mathusalem.*
- имена литературных персонажей : *Fin comme Gribouille qui se met dans l'eau de peur de la pluie.*
- имена обобщенные, не связанные с конкретным лицом : *C'est comme le couteau de Jeannot.*
- местоимения вместо них : *Bête comme pas un. Gagner gros comme lui.*

Исследование показало, что во французском языке в качестве или в структуре компарата чаще всего встречаются названия профессий и наименований по внешним параметрам.

Структуры и формы, передающие соотношение значения основания КФЕ и символического значения компарата отрицательно мобильны. Одной форме основания могут соответствовать различные формы компарата, в данном случае их символические значения близки или идентичны: *Dormir comme un bienheureux/ des justes/ un sapeur/ un prince/ un évêque. Crier comme un brûlé/ un charretier/ un damné/ un dératé...* И, наоборот, одна форма компарата может соответствовать различным формам основания, причем, символическое значение компарата может быть идентичным, если значения оснований совпадают: *Boire/gris/soûl comme un Polonais. Travailler/bûcher comme un nègre.* или несколько различным, если значения оснований не совпадают: *bouffer/roupiller comme un pape. Courir/crier comme un fou.*

КФО с антропоцентрическим компонентом всегда оценочны и экспрессивны. Причем, абсолютное большинство передает отрицательную оценку. Положительная оценка может восприниматься человеком как «нормативная», желаемая, не привлекающая внимания и, как результат, менее экспрессивная. КФЕ с отрицательной оценкой более экспрессивны. Данное утверждение подтверждается также наличием разнообразных форм компарата, имеющих идентичное символическое значение. Еще одним подтверждением сказанного являются примеры иронического употребления КФЕ: *Etre heureux comme des bossus. Etre rond comme un chanoine*. В данном случае символическое значение всегда изменяется от положительного к отрицательному.

Из сказанного видно, что КФЕ с антропоцентрическим компонентом во французском языке включают в свой состав преимущественно компараты названия профессий и наименования человека по внешним параметрам. Большинство КФЕ с антропоцентрическим компонентом имеют отрицательную оценку. Оценочное значение некоторых КФЕ может проявляться лишь актуализируясь в речи, в определенном контексте. Особую группу КФЕ с антропоцентрическим компонентом представляют КФЕ с компаратом антропонимом, их изучение определяет задачу дальнейшего исследования.

Литература:

1. Багаутдинова Г. А. Человек во фразеологии: антропоцентрический и аксиологический аспекты. Автореф. дис. ... докт. филол. наук: 10.02.20 / Г. А. Багаутдинова. – Казань : КГУ, 2007. – 35с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://old.kpfu.ru/uni/sank/db/filebase/files/153.doc> (25.01.2016)
2. Конюшкевич М. И. Категория сравнения и ее место в системе языка / М. И. Конюшкевич // Вопросы функциональной грамматики. Сборник научных трудов. – Выпуск 4. – Гродно: ГГУ, 2002. – С. 82–91.
3. Мізін К. І. Компаративні фразеологічні одиниці сучасної німецької мови: шляхи утворення та ідеографія Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / К. І. Мізін; Київ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2004. – 19 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lib.ua-ru.net/inode/p-2/4027.html> (18.04.2015).
4. Сингаевская А. В. Национально-культурное своеобразие испанских фразеологизмов с компонентом-антропонимом / А. В. Сингаевская // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов : Грамота, 2014. – № 4 (34): в 3-х ч. : Ч. II. – С. 178–184. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.gramota.net/materials/2/2014/4-2/50.html (02.02.2016)

5. Трегубчак А. В. Семантика сравнения и способы ее выражения: диссертация ... канд. Филол. наук : 10.02.01 «русский язык» [Место защиты: Моск. гос. обл. ун-т]. / А. В. Трегубчак – Рязань, 2008. – 221 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http://209.85.129.132/search?q=cache:jl-lIASYpa0J:www.avtoef.mgou.ru/\(13.06.2012\)](http://209.85.129.132/search?q=cache:jl-lIASYpa0J:www.avtoef.mgou.ru/(13.06.2012)).

6. Французско-русский фразеологический словарь. / Составители: В. Г. Гак, И. А. Кунина, И. П. Лалаев, Н. А. Мовшович, Я. И. Рецкер, О. А. Хортник. Под ред. Я. Н. Рецкера. – М. : Из-во иностранных и национальных словарей, 1963. – 1112 с.

7. Les expressions françaises décortiquées [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://www.expressio.fr/search.php?q=\(04.02.2016\)](http://www.expressio.fr/search.php?q=(04.02.2016))

УДК 811.111'373(045)

Ю. Г. Федорова,

Маріупольський державний університет, м. Маріуполь

МОВНІ ІННОВАЦІЇ ІЗ ПОЗНАЧЕННЯМ ДІЯЧА

Стаття присвячена результатам дослідження утворення мовних інновацій із позначенням діяча в англійській мові на рубежі XX – XXI століть. Для отримання були зроблені висновки про співвідношення лінгвістичних та екстралінгвістичних (соціальних, культурних, технологічних) факторів, що впливають на появу мовних інновацій. Словниковий запас англійської мови на сучасному етапі розвитку поповнюється за рахунок власне мови, слова утворюються такими словотвірними процесами як словоскладанням, скороченням, деривацією, семантичним словотвором. Афіксація є одним з найбільш продуктивних способів словотворення.

Ключові слова: мовна інновація, словотворення, афіксація.

LANGUAGE EDUCATION INNOVATION INDICATING A DOER

This article is devoted to the study of language education innovation indicating a doer in the English language in XX – XXI centuries. For conclusions were drawn about the relationship of linguistic and extra-linguistic (social, cultural, technological) factors affecting the appearance of speech innovations. The interest is evident not only new words but also to new affixes in modern English and the problems of their performance. In many languages, including modern English, innovative units have a pronounced anthropocentric nature. Among them indicating a doer occupies a central place, as the number of units and the number of creation methods and models that have been used. Currently, modern English replenished many new words. In developed languages during the year in newspapers and magazines recorded tens of thousands of new words, which affect the appearance and extra-linguistic factors. Productivity derivation methods such as compounding and reduce proves that in the formation of new words continue to be the trend of linguistic economy. Vocabulary in English at the present stage of development, supplemented by their own language, words form the word-formative processes such as compounding, reduction, derivation, semantic derivation.

Key words: innovative units, compounding, affixation.

ЯЗЫКОВЫЕ ИННОВАЦИИ С УКАЗАНИЕМ ДЕЯТЕЛЯ

Данная статья посвящена результатам исследования образования языковых инноваций с указанием деятеля в английском языке на рубеже XX – XXI веков. Для получения были сделаны выводы о соотношении лингвистических и экстралингвистических (социальных, культурных, технологических) факторов, влияющих на появление речевых инноваций. Словарный запас английского языка на современном этапе развития пополняется за счет собственно языка, слова образуются такими словообразовательными процессами как словосложение, сокращением, деривацией, семантическим словообразованием. Аффиксация является одним из наиболее продуктивных способов словообразования.

Ключевые слова: языковая инновация, словосложение, аффиксация.

Інтерес до вивчення причин появи нових слів, закономірностей досить великий та не зменшується протягом багатьох років. Вчені-лінгвісти такі як В. Д. Гак, Л. А. Хахам, Д. Кристал, та інші вивчали ці проблеми [1; 3; 4].

Дослідження одиниць з відтінком діяча зберігають свою **актуальність** в силу двох основних причин – екстралінгвістичної та лінгвістичної. Суть першої полягає в тому, що в соціально та технологічно мінливому суспільстві у членів мовного колективу є безперервна потреба створювати самим нові позначення для себе в нових соціальних ролях і професійних функціях. Лінгвістична причина полягає в постійній необхідності систематизувати продуктивні способи утворення нових одиниць, встановлювати синхронічні відрізки найбільшої активності тих чи інших моделей, і відзначати протилежні тенденції до втрати продуктивності.

В. І. Заботкіна визначає неологізм як слово, яке з'явилося в мові пізніше деякої тимчасової межі, яка з одного боку, довільна, а з іншого боку, об'єктивна [2, с. 188]. На її думку, слово вважається неологізмом, доки колективна мовна свідомість сприймає його як нове.

До екстралінгвістичних чинників належать: розвиток Інтернет-простору і комп'ютерних технологій, поява нових засобів масової інформації, відкриття в науці, розвиток фінансового сектора, посилення ролі Європейського співтовариства, прояв більшої зацікавленості до глобальної мережі Інтернет. Поява нових мовних умов вимагає утворення нових слів або зміни існуючих мовних форм для процесу комунікації, в результаті чого з'являються нові одиниці для позначення діяча в різних сферах.

Серед лінгвістичних факторів, що сприяють появі нових лексичних одиниць зі значенням діяча, найбільший вплив надає мовна система, коли одиниці утворюються за існуючими в мові моделями.

В ході дослідження, були з'ясовані словотвірні процеси в сучасній англійській мові, до яких ми відносимо словоскладання, скорочення, деривацію. Серед способів словотворення, за допомогою яких утворюються слова, провідним є афіксація, друге місце займає словоскладання. Найбільш продуктивною моделлю утворення похідних неологізмів є наступна: $N + \text{suffix} = N$.

Вибір афіксів, зміна їх значень, а також семантичних моделей складних слів і словосполучень, що містяться у структурі і афікси, які змінили значення, виявляється схильним до впливу соціо-культурного чинника. При зміні соціального життя, вплив глобалізації, розвитку науки і техніки, появи нових євротенденцій з'являються нові одиниці, що містять нові афікси чи утворені за зміненими семантичними моделями для відображення соціальних змін. Вплив соціо-культурного фактора на появу словосполучень простежується на прикладі одиниць, що відображають підвищення соціального статусу людини, а також на прикладі відповідності функцій, які виконує особа, і назви посадової особи, що відіграє важливу роль

у сучасному суспільстві. Утворення цілих груп одиниць даного типу доводить зростаючий вплив соціо-культурного фактора на появу нового шару лексики англійської мови.

Складні інноваційні одиниці утворені по кільком структурним моделям: $N+N=N$, $N+PII+N=N$, $Adj+N=N$, $N+cum+N=N$, $N+and+N=N$, $PII+N=N$, $N+NPI=N$, $NPL+N=N$, усічена $A-stem+o+N=N$, $Adj+N+N=N$, $Num+N)+er=N$, $Adj ComDg + NPI = N$, $PII+Adv = N$, $A+A=N$, $N+N+N=N$.

Модель $N+N=N$ характеризується найбільшим ступенем продуктивності внаслідок утворення за її допомогою великої кількості нових слів. На даному етапі розвитку мови складання основ без сполучних елементів є найбільш продуктивним типом словоскладення.

З точки зору класифікації семантичних типів, найбільше число нових одиниць зазначено у підгрупі зі значенням посади. Словотворчі та семантичні типи нових одиниць із позначенням діяча співвідносяться наступним чином: найбільша кількість словосполучень, які позначають діяча за посадою, найбільша кількість складних слів утворено для позначення діяча з постійного заняття, похідних слів – позначення діяча з певними поглядами, переконаннями. Словосполучення характеризуються конденсацією смислів, яка відбувається за рахунок ускладнення їх структури з додаванням самостійних та службових слів, що виступають у ролі модифікаторів.

Провідними опорними компонентами є іменники *manager*, *director*, *head*, за якими слідують групи слів з іншими стержневими компонентами. Виділяються групи, що включають по дві одиниці з загальним опорним компонентом, що свідчить про їх більш низький рівень продуктивності. Окреслені та виявлені лексико семантичні групи. Ми виділили 3 основні групи: «*Professions*», «*Criminal elements*» та «*Others*».

Навчання персоналу, спрямоване на вдосконалення знань, умінь і навичок співвідноситься зі словами *learning*, *training*, *development*, *skills*, *knowledge*, *education*: *Director of Communications and Knowledge Management* – директор з персоналу та управління знаннями (STA 26.01.03), *Head of Learning, Skills and Development* – керівник відділу підвищення кваліфікації персоналу (TA 16.01.03), *Head of People Development* – керівник відділу з розвитку персоналу, *Head of Profession-Education* – керівник відділу по підвищенню кваліфікації (Ec. 29.03.03).

Позначення діяча у сфері управління персоналом становлять окрему тематичну групу і широко вживаються в номенклатурі посад в різних компаніях і організаціях: *Director of Personnel Development and Recruitment* – директор з підбору і навчання персоналу (STA 23.02.03) (у компанії, що працює у сфері розваг та відпочинку, що виробляє комп'ютерні ігри, DVD, мобільні телефони), *International Human Resources Manager* – менеджер по персоналу в міжнародній компанії (TA 23.01.03) (консалтингової компанії, що надає послуги з фінансового консультування), *Recruitment and Training Director* – директор відділу з підбору і навчання (у державної організації) (STA 23.02.03).

Наступна тематична група пов'язана зі сферою інформаційних технологій (IT) і програмного забезпечення. Інформаційні технології базуються на використанні комп'ютера для підтримки інформаційних систем компаній, баз даних. До цієї ж групи належить використання інформаційних, комп'ютерних технологій для традиційних видів діяльності, але здійснюються за сучасними технічними каналами – торгівля по Інтернету, замовлення послуг по Інтернету і т. д. Згідно з домінуючими особливостями цієї економічної сфери, до складу словосполучень, що позначають професії і посади, входять слова *IT*, *web*, *internet*, *E-*, наприклад, *Internet Manager* – системний адміністратор (TA 20.02.03), *IT Support Engineer* – інженер з інформаційних технологій (EF 27.03.03), *Web/E-commerce Developer* – спеціаліст з розвитку електронної торгівлі (TA 20.02.03), *Director of eGovernment Service* – керівник відділу управління новими технологіями взаємовідносин між урядовими організаціями та громадянами, неурядовими організаціями та ін., *Director of E-Strategy* – керівник відділу стратегії поліпшення технологій взаємин урядових організацій з громадянами (TA 3.08.03), *E-learning Consultant* – консультант з навчання роботі в інтернеті (TA 23.01.03), *E-Commerce Service Manager* – менеджер з електронної торгівлі (TA 16.02.03), *E-business and broadband Manager* – менеджер з електронної торгівлі (TA 24.07.03).

Згідно з результатами аналізу словосполучень за типом зв'язку між компонентами, переважна більшість словосполучень утворена на основі об'єктного зв'язку. Компоненти ряду одиниць з'єднані атрибутивним зв'язком. Предикативний тип зв'язку не було виявлено серед компонентів досліджуваних одиниць.

По з'єднувальним елементам словосполучення також представлені різними групами. Найбільша кількість одиниць утворено за допомогою прийменника «*of*» та союзу «*and*», які мають високий рівень продуктивності.

Злочинність і боротьба з нею продовжують бути в центрі уваги суспільства і знаходять відповідний відбиток у численних інноваційних мовних одиницях. Вони складають окрему групу «*Criminal elements*». Специфіка цих слів відображає збільшення небезпеки терористичних актів, боротьбу проти терористів, найбільш характерні для цього часу злочину і т. д.: *mega – terrorist* – мегатерорист (член угруповання «Аль-Каїда», який в результаті вибуху здатний вбити тисячі людей (Ec.N 03.9.01), *hired-killer* – найманий вбивця (In 04.98), *boy-killer* – вбивця хлопчиків (In 04.98), *gunwomen* – збройні жінки (In 04.98); *assaultee* – людина, на якого напали, жертва нападу, *explodee* – діяч, якого підірвали, знищили, *murderer* – вбитий (MQ).

В останні десятиліття резонансними стали економічні злочини, порушення закону «білими комірцями» (*white collar crime*). Можна відзначити, наприклад, інновації, що пов'язані зі скандалом навколо шахрайської діяльності керівників компанії «Енрон», які були названі «економічними терористами – *economic terrorists*». Слово *Enron* стало символом шахрайської економічної діяльності. Воно також слугувало базою для цілого ряду похідних.

Досить поширеним став типово американський вид злочинів – стрілянина з автомобіля, із чим пов'язано й поширення в британському варіанті американізму *drive-by shooting*. Зазначимо, що загалом поширення «автомобільних» злочинів у цій країні спричинило запозичення і таких американізмів, як *car-bomb* «здійснювати терористичний акт шляхом використання автомобіля з вибухівкою», *car-jack* «викрадати автомобіль із застосуванням насилья (у присутності власника)», і похідного слова *car-jacker*, *glam raid* – викрадання товарів шляхом розбивання вітрини крамниці (на автомобілі)» та похідного *slam raider*.

Нерідкими стали також випадки сексуальних переслідувань учнів учителями й вихователями. Було створено навіть слово *peducator* (*pedophile* + *educator*) для позначення таких «педагогів».

Створюються мовні інновації для позначення низки нових «типів» хакерів. Наприклад, словосполучення *dark-side hacker* позначає хакера, який використовує свої здібності в кримінальних цілях, слово *kiddiot* також вживається для позначення «кримінального хакера», що користується не своїми, а чужими програмами, неологізм *script kiddie* вводить поняття недосвідченого і некваліфікованого хакера, який намагається «зламати» чужі комп'ютери або порушити роботу комп'ютерних систем шляхом застосування готових «програм-сценаріїв».

У деяких американських штатах прийнято закони про те, що особа, яка вчинила третій злочин, засуджується до довічного або дуже тривалого тюремного ув'язнення – *third-strikes law* (*third-strikes policy*).

Таким чином, бачимо, що проблема злочинності продовжує знаходити інноваційну актуалізацію в англійській мові і знаходить відображення в утворенні неологізмів.

Можна виділити ще одну тематичну групу, яка не пов'язана з окремою сферою діяльності людей, але відображає зміни у ставленні суспільства до низькооплачуваних або неprestижних посад, надання їм більшої соціальної значущості за допомогою зміни мовного позначення. А саме – до загальноприйнятого позначення посади *secretary* додаються так звані класифікатори або, в англомовному варіанті, *premodifiers* наприклад, *Legal sec (secretary)* (ТА 6.08.03) – секретар в юридичній компанії, *Marketing Secretary* – секретар відділу маркетингу (ТА 6.08.03). Нові лексичні одиниці служать для позначення секретарського, допоміжного персоналу, в обов'язки яких входять прийом і розподіл дзвінків, кореспонденції, а також деякі додаткові обов'язки, пов'язані зі специфікою відділу або компанії. Незважаючи на те, що функції секретаря, як і раніше, мають переважно технічний характер і не пов'язані зі спеціальною підготовкою або освітою, препозиційне включення мовних одиниць, уточнюючих посаду, надає їй велику соціальну значимість. Наприклад, *Assistant Company Secretary*, *Media TV Secretary*, *Trading Floor Secretary* і т. д.

До даної групи має безпосереднє відношення зауваження, дане в Longman Language Activator: *executive* – a word meaning manager that you use especially when you want to make the person or the job sound important. Серед новоутворень в цій групі спостерігається використання іменника *executive* у тих одиницях, де було б доречно і досить використовувати слово із найбільш загальним значенням *manager*. Наприклад, *Inside Sales Executive* (= Inside Sales Manager), *Executive Business Development* (= Business Development Manager). Крім слова *executive*, в англійській мові з'явилося слово *executary*, яке є новим, але вже широко вживаним для позначення асистентів і секретарів керівництва компаній, що утворене за аналогією зі словом *secretary*.

До цієї групи головним чином належать одиниці, що позначають допоміжний і секретарський персонал. У деяких з них замість слова *secretary* використовуються слова *assistant*, *companion* для позначення людини, що виконує переважно секретарські обов'язки, що значно підвищує статус працівника: *Admin (administrative) Assistant* – адміністративний помічник (ТА 30.07.03), *Magazine photographer's Personal Assistant* – особистий помічник фотографа журналу (ТА 18.07.03), *Business and Social Companion* – особистий помічник (ТА 20.02.03).

До групи одиниць, утворених для підвищення соціального статусу людини, також відноситься одиниця *stockworker* – людина, яка піклується про худобу, яка часто виступає синонімом слова *shepherd* [5].

Крім словосполучень також виділяються слова, що відображають такі нові політичні явища, як глобалізація (*antiglobaliser*, *globoboss*), розвиток політтехнологій (*electionologist*, *opinion-maker*, *decision-maker*, *delegate-minder*), фемінізація і політична коректність (*womanist*, *genderist*, *transgenderist*, *freshwoman*), екологічні рухи (*eco-cop*, *eco-mother*), зв'язок бізнесу і суспільства (*sponsee*) та інші політичні і громадські явища (*Ribbonmen*, *almost-loyalist*, *Bransonologist*, *demi-Blairite*, *bipartisan*).

Інноваційні одиниці з відтінком діяча можна поділити на групи, які статистично можна представити наступним чином: позначення посад – 1021 одиниці, що складає 88%. Діячів постійного заняття 51 або 4.4%. Діячів, що характеризуються певними поглядами, переконаннями: 18 (1,5%), діячів, які виконують суспільні завдання і місії 16 (1,3%), об'єктів/адресатів будь-якої дії 12 (1,04%), діячів за спеціальним заняттям 12 (1,04%), нових професій 10 (0,9%), діячів з періодичного заняття 9 (0,8), діячів у політичній сфері 7 (0,6%).

Детально ці семантичні групи виглядають наступним чином:

– посада:

- сфера фінансів та бухгалтерії: *Business Planning Manager* – менеджер по бізнес-плануванню (ТА 2.02.03);
- сфера інформаційних технологій і програмного забезпечення: *Head of IT* – керівник відділу інформаційних технологій (СТА 30.01.03);
- сфера управління персоналом: *Leader Personnel in Services* – керівник відділу по роботі з персоналом сфера охорони здоров'я, соціальної допомоги, охорони навколишнього середовища (СТА 09.03.03);
- сфера роботи з клієнтами: *Data Operations and Customer Services Leader* – керівник відділу по роботі з клієнтами (СТА 23.02.03);
- сфера PR і маркетингу: *Senior PR Consultant* (старший консультант по зв'язках з громадськістю) (BOB 27.01.03); допоміжного персоналу секретаріату: *Marketing Secretary* – секретар відділу маркетингу (ТА 6.08.03); промисловості та будівництва: *Construction Deputy Director* – заступник директора з будівництва (ТА 17.07.03);
- сфера освіти, науки, досліджень: *Chair in Comparative Politics and Government* – завідувач кафедри політичної компаративістики (Ес.М 17.23.03), *Clinical Trial Operations Manager* – менеджер з клінічним випробуванням (МТJ 12.02.03); дозволя, відпочинок, розваги: *THAI cuisine chef* – шеф – кухар тайської кухні (ТА 27.07.03); сфера страхування: *Specialist Consumer Insurance* – консультант з питань страхування клієнтів (ТА 6.03.03). Позначення діяча за посадою також зустрічається в сфері ЗМІ, видавничо-поліграфічної діяльності, нерухомості, політики і громадської діяльності, консалтингу;
- професія: *Internet Manager* – системний адміністратор (ТА 20.02.03), *sales broker* – брокер (ТА 6.03.03), *sales person* – продавець (МТJ 26.02.03); *Urban Expert* – демограф (Ес.Н 03.09.01); *myrmecologist* – мирмеколог, дослідник мурах, *psycho-counsellor* – психоаналітик, *ethnobiologist* – етнобіолог, *sound-designer* – звукорежисер, *electionologist* – політтехнолог (Ін 04.98);
- діяч з постійного заняття: *bugman* – співробітник компанії по знищенню комах (компанія «AJ Cohen Exterminators»), *cyber-burglar* – зломщик комп'ютерних систем, *cyber-criminal* – злочинець, який розсилає комп'ютерні віруси; *Euro-regulator* – діяч, що регулює питання конкуренції телекомпаній країн, що входять в Євросоюз (Ін 04.98) [62].
- діяч з періодичного заняття: *crisp-packet-dropper* – людина, що кидає пакетики від чіпсів, засмічує навколишнє середовище; *after-worker* – людина, яка заходить в бар після роботи (Ін 04.98);
- діячі, які виконують суспільні завдання і місії: *Child Survival Technical Advisor* – консультант з питань виживання дітей (у Непалі), *Criminal Justice Oversight Commissioner* – спеціальний уповноважений по нагляду у департаменті карного права (ТА 13.02.03), *River Basin Planner* – інженер проекту по зміні басейну річки, *Older Persons Services Officer* – спеціаліст по роботі з літніми людьми, *ESRC Research and Training Board Member* – член ради з економічним, соціальним дослідженням та підвищенню кваліфікації /*ESRC* – Economic and Social Research Council/, *QCA Board Member* – член атестаційного ради /*QCA* – Qualifications and Curriculum Authority (ТА 14.07.03);
- діячі, які характеризуються певними поглядами, переконаннями: *bipartisan* – людина, складається у двох партіях (Ес. N3-9'01:19), *antiglobaliser* – антиглобаліст, *transgenderist* – транссексуал;
- об'єкти/адресати будь-якої дії: *assaultee* – людина, на якого напали, жертва нападу, *explodee* – людина, яку підірвали, знищили, *floggee* – побита, розкритикована людина, *forgee* – той, якого обдурили, *hittee* – людина, якого штовхнули,

murderer – убитий, *outee* – людина, якого виключили із товариства/компанії, *pickee* – людина, яку обікрали, *sackee* – звільнений роботи осіб, *slippee* – людина, якій допомагають кататися на ковзанах (MQ);

– діяч за спеціальним заняттям: *truffle hunter* – грибник, що збирає трюфелі, *non-guest*-людина, який не зупинився в цьому готелі, але відвідує ресторан готелю (In 04.98) [6].

Результатом створення особливого простору – віртуального або кібер-простору – є комп'ютаризація, розвиток комп'ютерних технологій. Одиниці, пов'язані з позначенням явищ, які існують у цьому просторі, можна об'єднати в тематичну групу, якій ми умовно дамо назву «Новий простір». Цей простір існує завдяки новим технологіям, його неможливо виміряти і укласти в певні межі, але тільки в ньому можна здійснювати певні специфічні дії. До цієї групи належать слова *cyberist*, *cyberfeminist*, *cyber-poet*, *cyber-burglar*, *cyber-criminal*, *spider*, *techno-parent*, *techno-optimist*, *troll*.

Крім закріплених у мові семантичних моделей, виділяються також нові моделі одиниць із позначенням діяча, які розвинулися в результаті накладання. Серед досліджуваних одиниць ціла група утворена за допомогою нових моделей даного типу, що свідчить про їх зростаючу продуктивність на даному етапі розвитку мови.

Досліджені мовних інновацій були проаналізовані за тематичним, структурним та семантичним принципом, були також виділені основні структурні та семантичні моделі утворення нових одиниць.

Тематична класифікація дозволила виділити, з одного боку, групи одиниць, що відносяться до сфер діяльності, які найбільшою мірою поповнюються новими одиницями, і, з іншого боку, відносяться до молодих сфер діяльності (сфера управління персоналом, сфера роботи з клієнтами, сфера нового простору, сфера інформаційних технологій тощо).

Класифікація за структурним принципом дозволила виділити найбільш продуктивну модель утворення словосполучень: $N+N+N=N$, за якою слідує $N+N=N$.

Отримані результати дослідження можуть бути використані для подальшого вивчення мовних інновацій із позначенням діяча, відстеження їх існування в мові, виявлення подальших тенденцій появи і розвитку лексики у виділених і нових сферах діяльності.

Література:

1. Гак В. Г. Эволюция способов номинации в свете соотношения внешних и внутренних стимулов в развитии языка / В. Г. Гак // Диалектика развития языка : тез. докл. Всесоюз. науч. конф. теор. вопр. – М., 1980. – С. 19–29.
2. Заботкина В. И. Неологизмы в современном английском языке / В. И. Заботкина, Г. М. Степанов. – Калининград : Янтар. сказ, 1982. – 256 с.
3. Хахам Л. А. Основные типы новообразований в современном английском языке и способы их перевода на русский язык : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Л. А. Хахам. – М., 1970. – 18 с.
4. Crystal D. An Encyclopedic Dictionary of Language and Languages / D. Crystal. – CBA, 1992.
5. Quirk R. A University Grammar of English / R. Quirk, S. Greenbaum, G. Leech. – Longman, 1973.
6. Quirk R. A grammar of contemporary English / R. Quirk. – London, 1972.

УДК 821.161.1-31.09

О. Г. Хомчак,

Мелитопольский государственный педагогический университет имени Богдана Хмельницкого, г. Мелитополь

ФОРМУВАННЯ АСОЦІАТИВНО-ВЕРБАЛЬНОЇ МОДЕЛІ КОНЦЕПТУ СВЯТО

У статті репрезентується досвід аналізу концепту свято; аналізуються особливості його мовної об'єктивзації; визначаються когнітивні ознаки концепту свято за допомогою даних вільного асоціативного експерименту серед студентів МДПУ імені Богдана Хмельницького.

Ключові слова: концептуальна модель, концепт, когнітивна ознака, асоціативно-вербальна (когнітивна) модель.

FORMATION OF THE ASSOCIATIVE-VERBAL MODEL OF THE CONCEPT HOLIDAY

The article represents the experience of the analysis of the concept holiday and the peculiarities of its linguistic objectification. The author identifies cognitive features of the concept holiday by using data from a free associative experiment. The study has explored peculiarities of functioning among such categories as «concept», «conceptual sphere», and «conceptual analysis» in modern linguistics. On the basis of this analysis the working definitions of these terms are proposed. The paper determines the semantic core of the conceptual field concept holiday. The study describes the associative-verbal (cognitive) model of conceptual sphere holiday based on the results of a sporadic associative experiment performed during 2014-2015 among the students at Melitopol State Pedagogical Institute after Bohdan Khmelnytsky.

Key words: conceptual model, concept, cognitive features, associative-verbal (cognitive) model.

ФОРМИРОВАНИЕ АССОЦИАТИВНО-ВЕРБАЛЬНОЙ МОДЕЛИ КОНЦЕПТА ПРАЗДНИК

В статье репрезентируется опыт анализа концепта праздник; анализируются особенности его языковой объективации; определяются когнитивные признаки концепта праздник с помощью данных свободного ассоциативного эксперимента среди студентов МГПУ имени Богдана Хмельницкого.

Ключевые слова: концептуальная модель, концепт, когнитивные признаки, ассоциативно-вербальная модель.

Актуальність дослідження зумовлена перспективністю вивчення концептів як суті, що розкриває світогляд нації. При цьому порівняння концептів, що належать свідомості носіїв різних культур, дає змогу визначити їхні універсальні та специфічні характеристики. Головним засобом концептуалізації, на думку дослідників, є концепт, що став предметом вивчення зарубіжних і вітчизняних учених (Н. Арутюнова, С. Аскольдов, Г. Вежицька, С. Воркачов, В. Карасик, В. Колесов, О. Кубрякова, Д. Лихачов, Ю. Степанов, З. Попова, О. Селіванова, Й. Стернін та ін.). Відсутність єдиного погляду на проблему концепту пов'язана як з відносною новизною концептуальних досліджень, так і зі складністю, поліфункціональністю цієї ментальної суті. Отже, вивчення ключових концептів української ментальності та їх експериментальне дослідження є актуальним і своєчасним.

Наскільки нам відомо, концепт *свято* не був предметом багатоаспектного дослідження. Мета статті полягає у вивченні змісту та структури концепту *свято*, у дослідженні його асоціативно-вербальної моделі за допомогою вільного асоціативного експерименту серед студентів МДПУ імені Богдана Хмельницького.

У сучасній українській мові, лексема *свято* тлумачиться так: «1. День або дні, коли урочисто відзначають видатні події, знаменні дати. Ми святкували Жовтневе свято, Дощик холодний колов голками. Відзначаюваний звичаєм або церквою день на честь якої-небудь події чи святого. –Я бував у вас у будень, а тепер неділя, ще й свято... / **мн.** Кілька неробочих днів підряд з нагоди таких торжеств; протилежне будні. От сих різдвяних свят, на самої Меланки. Дурний школяр Денис, запригіши шакапу б санки, Із школи поспішав до батька ночувать.

2. у знач. присл. святами. У святкові дні. В театр-оперу... наші ходили святами чотири рази.

3. Торжество, влаштоване з якої-небудь нагоди. Хтось прислав мені вирізки з львівських газет про свято Котляревського.

4. Важлива, радісна, приємна подія, а також день, коли вона сталася. [Річард:] Се, Джонатане, маю справжнє свято! Дивись, яку я глину тут знайшов!

5. **перен.** Почуття приємності, радості, піднесення. Для Марусі все стало іншим доколя. І гори, і небо, і люди. Свято було. Силь глибоких провалів на далекім верху радісно сміялася до Марусі» [6, с. 104-105].

Застаріле значення цього слова тлумачиться як «неділя» [6, с. 105].

У словнику-довіднику В. Жайворонка слово «*свято*» тлумачиться як відзначаюваний народним звичаєм або церквою день на честь якої-небудь події чи святого; християнські свята діляться на Господні, Богородичні й святих; крім того, кожний народ має ще національні свята [4, с. 532].

Етимологія лексеми *свято* досить суперечлива. На думку В. Березняка коріння лексеми *свято* треба шукати в шумерських мовах [1, ел. ресурс]. Дослідник вказує на тексти Хетської держави (18-12 ст. до н.е.), в яких зустрічається слово *sivatt* (*sivat*), яке означає *святковий день* [1, ел. ресурс].

Сучасне українське слово *свято* в сиву давнину вимовлялося, як *siva*– *to*, і визначало день відпочинку – сьомий день тижня. Воно відповідало за своїм значенням сучасному слову – неділя. В наш час це слово визначає «будь-який день, вільний від громадської праці». Значення основи – *siva*, яка і несе змістове навантаження слова *sivat*о є зрозумілим. Воно визначає день відпочинку, як «щастя» Це давнє слово збереглося в імені одного з верховних богів індуїстської міфології – Шива (давні. інд. *iva*) «благой», «приносящий щасть».

Таким чином, отримуємо зрозуміле всім значення слова *siva* – *to*, яке має визначення «щастя то [є]» > «то щасливий день». Слово *Siva* було у давні часи занесене арійськими племенами і в Давній Єгипет. На крайньому заході сучасного Єгипту і зараз існує оазис з назвою *siva* (щастя, щасливе місце), яка визначає цей оазис, як «щасливе місце», «щасливу землю». Саме у цьому єгипетському місті Олександра Македонського було введено в сан «бога-правителя» [1, ел. ресурс]. Коли наші далекі пращури казали про людину, що вона свята: «він *sivat*ий» (суч. *свят*ий), малось на увазі, що «він щасливий». Тобто, слово *свят*ий було критерієм духовного стану людини [1, ел. ресурс].

В. С. Горський вважає, що слово *свято* походить від індоєвропейського «*sv k t*», що означає *ріст*, благодатний розквіт певної животної субстанції, який веде до визрівання плоду як завершення всього попереднього розвитку й прориву до нового, вищого стану [3, с. 7].

Залежно від свого значення, лексема *свято* вступає в певні синонімічні відношення: *святкування, празник, (масове) фестиваль, (невелике) присвяток, урочистість* [7, с. 475]. У «Словнику антонімів» Л. М. Полюги подається протилежна за значенням лексема: *свято-будень* (загальноприйнятий несвятковий день) [5, с. 197].

Для розгляду асоціативно-вербальної моделі концепту *свято* в наївній картині світу нами було проведено асоціативний експеримент серед студентів Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, який здійснювався протягом 2014-2015 років. В експерименті взяло участь 300 студентів.

Інформантам було запропоновано дати асоціативну реакцію на слово-стимул *свято*. Асоціативне поле досліджуваного концепту після завершення обробки отриманих результатів набуло такого вигляду:

СВЯТО (300)

радість 112; подарунки 60; Новий рік 54; веселощі 53; сім'я 28; настрої, Різдво, щастя 26; День народження 24; друзі 22; кульки 20; родина 17; відпочинок 16; сміх 15; посмішки 14; торт 13; весело 10; тепло 9; люди, феєрверк 8; веселе, їжа, музика 7; емоції, Пасха, пісні 6; весілля, вітання, гості, квіти, народження дітей, ялинка 5; алкоголь, любов, мандарини, солодощі, стіл 4; Великдень, вечір, вихідні, вогнище, дім, затишок, наближається, передчуття, родичі, танці, свічки, шум 3; батьки, безтурботність, весна, вечір, вечірка, віра, гірлянди, дитинство, діти, застілля, зустріч, канікули, кока-кола, компанії, мить, наряди, переживання, підготовка, позитив, рідні, родинне, розчарування, свобода, торжество, традиції, яскравість, шампанське 2; апельсини, атмосфера, бажання, біль, важливе, вечорниці, вінок, вогники, вогні, враження, гарне, гуляння, День Святого Валентина, дерева, дзвоник, добробут, добро, довгоочікуване, душевність, душі, захід, зима, зимове, зустрічі, іграшки, ігри, іменини, камін, клопоти, клоуни, клуб, концерти, листівки, літо, ліхтарики, маленьке, мама, метушня, мрія, наречена, народні діяння, незабутність, обличчя, обстановка, олів'є, очікуване, очікування, перевдягання, писанка, прибирання, привід, приємно, площа, почуття, прогулянка, ранок, розваги, салат, світ, світло, Святвечір, святість, святковість, святкування, сніг, сонце, спів, спогади, стан душі, страви, стрічки, сум, сюрприз, терпіння, урочистість, утреник, фанфари, фата, фрукти, хвилювання, хліб, церемонія, цукерки, чисте, щирість, юрба, яйця, 8 Березня 1; відмов 0.

За допомогою методу когнітивної інтерпретації представляємо отримані нами мовні одиниці у вигляді набору когнітивних ознак концепту *свято*, які розташовані в порядку зменшення їхньої частоти. У наївній картині світу студентів слово-стимул *свято* співвідноситься з:

– позитивними емоціями та почуттями **213** (радість 112, щастя 26, сміх 15, посмішки 14, весело 10, любов 4, настрої 24, позитив 2, незабутність, святість, святковість, приємно, урочистість, щирість 1);

– назвами свят **114** (Новий рік 54, Різдво 24, День народження 24, Пасха 6, Великдень 3, Святвечір, День Святого Валентина, 8 Березня 1);

– атрибутами свята **107** (подарунки 60, музика 7, пісні 6, гості, квіти, 5; алкоголь, солодощі, стіл 4, вітання 5, бажання, вінок, стрічки, сюрприз, писанка, дзвоник, листівки 1);

– близьким оточенням **87** (сім'я 28, друзі 22, родина 17, родичі 3, дім, затишок 3, батьки, рідні, родинне, традиції 2, мама, обличчя, маленьке 1);

– розвагами **85** (веселощі 53, веселе 7, танці 3, вечір, вечірка, застілля, зустріч, торжество 2, вечорниці, гуляння, клуб, концерти, прогулянка, розваги, спів, захід, церемонія, іменини, святкувати, фанфари 1);

– атрибутами дня народження **35** (кульки 20, торт 13, клоуни, свічки 1);

– Новим роком **29** (феєрверк 8, ялинка 5, мандарини 4, наближається 3, гірлянди, кока-кола 2, вогники, вогні, дерева, сніг, ліхтарики 1);

– відпочинком **25** (відпочинок 16, вихідні 3, канікули 2, безтурботність 2, свобода 2);

- їжею, символічними стравами **19** (їжа 7, вечеря, шампанське 2, хліб, яйця, олів'є, апельсини, салат, страви, цукерки, фрукти 1);
- масовістю **18** (люди 8, шум 3, компанія 2, юрба, народні діяння, площа, метушня 1);
- дитми, дитинством **15** (народження дітей 5, дитинство, діти 2, іграшки, ігри, спогади, враження, мрія 1);
- очікуванням **15** (передчуття 3, віра, переживання 2, важливе гарне, довгоочікуване, терпіння, очікування, хвилювання, неспокій, омріяне, привід 1);
- абстрактними поняттями **13** (емоції 6, мить 3, атмосфера, добробут, добро, почуття 1);
- теплом **13** (тепло 9, вогнище 3, камін 1);
- підготовкою до свята **9** (підготовка, наряди 2, клопоти, перевдягання, прибирання, обстановка, чисте 1);
- весіллям **7** (весілля 5, фата, наречена 1);
- освітленням **6** (яскравість 2, ранок, сонце, світло, світ 1);
- порами року **5** (весна 2, зима, літо, зимове 1);
- негативними емоціями **4** (розчарування 2, біль, сум 1);
- душею **3** (душевність, душі, стан душі 1).

Отже, концепт *свято* в свідомості сучасних носіїв української мови має велику кількість асоціативних об'єктивувальних, що представлені 20 когнітивними ознаками, які організовують його асоціативно-вербальну модель.

Ядро концепту складається з п'яти елементів, які відображають найбільш значущі для людини поняття, пов'язані з лексемою *свято*: позитивні емоції та почуття **213** (з домінантою *радість* **112**); назви свят **114** (з домінантою *Новий рік* **54**); атрибути свята **107** (з домінантою *подарунки* **60**); близькі люди, оточення **87** (з домінантою *сім'я* **28**); розваги **85** (з домінантою *веселощі* **53**).

Навколоядерна зона представлена трьома когнітивними ознаками: атрибути дня народження **35**, Новий рік **29**, відпочинок **25**.

Ближня і дальня периферія складаються практично з однакової кількості когнітивних секторів (5 і 6 відповідно), але по частотності реакцій, що об'єктивують когнітивні ознаки, значно переважає ближня периферія. *Крайня периферія* (об'єднує ознаки, які представлені одиничними реакціями) не спостерігається. Компактне ядро свідчить про сформований, яскраво виражений стереотип уявленні концепту *свято* в повсякденній свідомості сучасних носіїв української мови.

Література:

1. Березняк В. Етимологія сучасних українських слів, складовою частиною яких є шумерський (антський) вказівний займенник – «це», та хатський (венедський) вказівний займенник – «то» / Режим доступу : <http://museum-ukraine.org.ua/?p=5099>
2. Биби́к С.П. та ін. Словник епітетів української мови / С. П. Биби́к, С. Я. Єрмоленко, Л.О. Пустовіт; За ред. Л.О. Пустовіт. – К. : Довіра, 1998. – 431 с.
3. Горський В. С. Свята Київської Русі / В. С. Горський. – К., 1994. – С. 7–8.
4. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : Словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – С. 532.
5. Полюга Л.М. Словник антонімів української мови. За ред. Л. С. Паламарчука. – 2-е вид., доп. і випр. – К. : Довіра, 2004. – 275 с. – (Словники України). – Бібліогр.: с. 197–198.
6. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 9. – С. 104–105.
7. Універсальний словник української лексики. Синоніми, антоніми, омоніми / укл. Нечволод Л. І., Бездітко В. І., Паращич В. В. – Х. : Торсінг плюс, 2009. – С. 475.
8. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4-х т.: Пер. с нем. – 3-е изд., стереотип. – М. : Азбука-Терра, 1996. – Т. 3. – 832 с.

УДК 811.161.2'373.46

О. Д. Царук,

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, м. Івано-Франківськ

СЕМАНТИЧНІ КОНСТИТУЕНТИ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ТЕРМІНА

У статті здійснюється спроба теоретичного обґрунтування конститuentів семантики науково-технічного терміна. Проведено аналіз різних підходів лінгвістів до трактування понять внутрішньої форми, умотивованості та їх кореляції. Обґрунтовані особливості внутрішньої форми у зіставленні з лексичним значенням термінів.

Ключові слова: значення, мовний знак, знакова система, термін, внутрішня форма, умотивованість.

SEMANTIC CONSTITUENTS OF A SCIENTIFIC AND TECHNICAL TERM

This article is a theoretical attempt to justify semantic constituents of a scientific and technical term. The article considers the problem of lexical meaning of a term as a linguistic sign possessing both sense and meaning. The theoretical foundations of the notions of inner word form and motivation are shown. Important characteristics for the semantics of the term are defining concepts, components of semantic structure of scientific and technical terms. Word-building, semantic potential, ways of motivation of terms in connection with their internal form are investigated, structural features of the internal form in comparison with lexical value of terms are presented. The process of motivation depends upon the inner form of a word. The inner form is the pivotal point in the lexical meaning which helps to get an insight into the features chosen as the basis for nomination. In linguistics the term «motivation» is used to denote the relationships between the phonetic or morphemic composition and structural pattern of the word on the one hand and its meaning on the other.

Key words: meaning, linguistic sign, sign system, term, internal form, motivation.

СЕМАНТИЧЕСКИЕ КОНСТИТУЕНТЫ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОГО ТЕРМИНА

В статье осуществляется попытка теоретического обоснования конститuentов семантики научно-технического термина. Осуществлен анализ различных подходов лингвистов к трактовке понятий внутренней формы и мотивированности а также их корреляции. Показано особенности внутренней формы в сопоставлении с лексическим значением терминов.

Ключевые слова: значение, языковой знак, знаковая система, термин, внутренняя форма, мотивированность.

Постановка проблеми. Із точки зору багатьох учених, питання значення терміна, його внутрішньої форми та вмотивованості потребує пильної уваги. Важливим для характеристики семантики терміна є окреслення понять, складників семантичної структури науково-технічного терміна, серед яких найважливішими є лексичне значення, внутрішня форма та умотивованість.

Огляд останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми. Дослідження, спрямовані на стан і перспективи вдосконалення термінологічних систем, так чи інакше однією з проблем теорії термінології називають проблему значення, внутрішньої форми та вмотивованості терміна. Ця проблема знаходилася у фокусі наукових інтересів багатьох вчених, серед яких: О. І. Блінова, В. Д. Бялик, В. А. Звєгінцев, Т. Р. Кияк, А. Е. Левицький, М. В. Нікітін, О. Д. Огуй, А. М. Приходько, Е. Ф. Скороходько, Ф. де Сосюр, Й. А. Стернін та ін.

Завдання дослідження. Основне завдання полягає у теоретичному обґрунтуванні базових понять семантики науково-технічного терміна, а саме: «значення», «внутрішня форма» та «вмотивованість»; а також у критичному огляді підходів до трактування цих понять.

Матеріал і результати дослідження. Як відомо, значення терміна розкривається в його дефініції і є об'єктом дослідження лексичної семантики. Лексична семантика ставить перед собою два головних завдання. Першим завданням є з'ясування значення всіх слів даної мови. Його в деталях виконують тлумачні словники. Друге завдання полягає у встановленні семантичних відношень між словами, або, інакше кажучи, в описі системи лексичних значень [7, с. 126].

Розуміння терміна як мовного знака неможливе без розуміння не тільки основних його функцій та місця у системі семіотичних теорій, але, в першу чергу, без розуміння його значеннєвої сутності, семантичної структури. У даному випадку значення тісно пов'язане зі змістом, який виражає цей знак. Семантична структура знака охоплює сам знак (позначення), поняття про предмет, який він позначає (смысл, позначаване), та референт, тобто сам предмет. За словами В. Д. Бялика відношення між поняттям, переданим даним словесним знаком, і предметом, який позначається лежить в основі змістової характеристики найменування предметів, де ім'я, відповідно, називає це поняття [3, с. 41].

Значення належить до лінгвістичних об'єктів, при розгляді яких неможливо не спиратися на чітко визначену філософську теорію і не враховувати одночасно специфіки мовного підходу та таких різних галузей людського знання, як: логіка, психологія, соціологія та ін. На даний час кількість поглядів на проблему значення не скорочується, а збільшується, незважаючи на те, що «теорія значення ще не вийшла з початкової стадії своєї розробки. Висунуті різні концепції значення, котрі частково перебувають у додаткових стосунках один щодо одного, пояснюючи різні аспекти значення, а частково – у відношенні взаємовиключення, коли одна концепція заперечує іншу» [8, с. 32]. Саме тому досить важко підрахувати, яка кількість представників різних мовознавчих напрямів присвятили фундаментальні дослідження розв'язанню даної проблеми.

Як стверджує О. О. Селіванова, різні аспекти тлумачення значення можна звести, принаймні, до семи типів, а саме: онтологічний (проекування значення на предмети реального світу), гносеологічний (зв'язок значення із сферою ідей, думок, понять, як результатів інтеріоризації світу носіями певної мови), логічний (ототожнення значення і поняття за умови встановлення істинності шляхом логічних обчислень), семіотичний (зв'язок значення із акустичним образом мовного знака згідно концепції Ф. де Соссюра), психологічний (значення як складне психічне явище, котре характеризується індивідуальним змістом і колективним досвідом), інформаційний (ототожнення значення із інформаційною функцією мовних одиниць), енциклопедичний (розмежування чи ототожнення значення із енциклопедичними знаннями) [9, с. 169].

Проте, ми не можемо стверджувати, що з усієї множинності формулювань тільки одне визначення терміна «значення» може претендувати на достовірність. Крім того, така множинність поглядів свідчить про надзвичайну складність та багатогранність дослідженого явища.

У нашому дослідженні за основу беремо концепцію значення, яку надав О. І. Смирницький, оскільки вважаємо, що це визначення найбільш повно і точно характеризує це складне явище. Автор розглядає мовне значення як відоме відображення предмета, явища чи відношення у свідомості (чи аналогічне за своїм характером психічне утворення, що конструюється з відображень окремих елементів дійсності), що входить до структури слова як так звана внутрішня його сторона, відносно якої звучання слова виступає як матеріальна оболонка, необхідна не лише для виразу значення і для повідомлення його іншим людям, але й для самого його виникнення, формування, існування та розвитку [10, с. 162].

З вищеподаного визначення стає зрозумілим, значення кожної лексичної одиниці безпосередньо співвідноситься з відповідною одиницею дійсності, воно не існує у відображених предметах, а відображає ті істотні загальні риси та властивості, які об'єктивно притаманні предметам.

Більшість науковців стверджують, що термінам, як і словам загальноновживаної лексики, притаманні ті самі лексико-семантичні процеси, лише зі специфікою реалізації [7, с. 13]. Але сама сутність цих процесів повністю залежить від трактування значення слова, оскільки саме в семантиці терміна закріплений його зміст.

Вважаємо, що загальнономовні слова набуватимуть термінологічного значення лише за умови видозміни їх лексичного значення, тобто коли до сталих ознак слова приєднуються змінні, але такі, що визначатимуть певне спеціалізоване поняття.

Більшість лінгвістів називають терміном лексико-номінативну одиницю, що є дефініцією певного поняття якоїсь професійної сфери. Щодо цієї проблеми О. С. Герд виділяє такі три точки зору:

- 1) терміни мають певне лексичне значення;
- 2) поняття і лексичні значення термінів – тотожні;
- 3) терміни, не маючи лексичного значення, тотожні з поняттям [4, с. 54].

Оскільки семантичну структуру слова-терміна розуміють як його внутрішню форму, то всі вищезгадані точки зору можна вважати перспективними.

У працях українського вченого О. О. Потебні є близько 50 назв на позначення внутрішньої форми слова, а саме: найближче етимологічне значення; власне значення слова; власний зміст слова; представлення; знак; знак знака; символ відомого змісту; єдиний об'єктивний зміст слова; знак значення; внутрішній знак значення та ін. М. І. Голянич вважає, що кожен із термінів характеризується іншою ознакою, і тим самим дає змогу розуміти поняття «внутрішня форма слова» різнобічно, як задоване в слові етимологічне значення, яке можна виявити не роблячи глибокого етимологічного аналізу; внутрішню сутність, що робить слово неповторним; змістовісну структуру; засіб репрезентації певних відношень; носій відповідного змісту [5, с. 28].

Теорія внутрішньої форми слова О. О. Потебні трактувалася ним не однаково у різні періоди його наукової діяльності. Ф. М. Березін, зокрема, зазначає у цьому зв'язку, що концепція внутрішньої форми зазнавала в О. О. Потебні певних змін. Спочатку внутрішня форма виступає як синонім понять етимологічного значення слова й уявлення. Надалі науковець вже розмежовує уявлення й внутрішню форму. Внутрішня форма позначає найближче значення слова й виступає як сукуп-

ність декількох значень, у той час як уявлення виражає одну ознаку. Внутрішня форма завжди зберігається в слові, у той час як уявлення може зникати [1, с. 86].

О. О. Селіванова стверджує, що через неконкретизовану визначеність внутрішньої форми слова, а також суперечливі погляди на її представлення лінгвісти цей термін активно не вживають [9, с. 71]. Варто зауважити, що відновлення інтересу науковців до проблеми внутрішньої форми пов'язане сьогодні з необхідністю такого семантичного представлення слова, яке б пояснювало всі релевантні парадигматичні зв'язки. Крім того, лінгвістика звернулася до когнітивних та інтерпретуючих моделей, що також посилює інтерес науковців до внутрішньої форми слова.

Іноді інтерпретація внутрішньої форми характеризується деякими неточностями: дає підстави ототожнювати самостійні поняття «внутрішня форма» та «умотивованість»; не завжди внутрішня форма може реалізуватись у семантичній структурі значення як мотивувальна ознака [11, с. 236].

Внутрішня форма слова у Т. Р. Кияка виступає як символ, симптом, образ значення і, як наслідок, орієнтує на інтенціонал поняття [7, с. 58]. При цьому дослідник відокремлює внутрішню форму слова від умотивованості, яка тлумачиться лінгвістом як зв'язок між планом змісту лексичної одиниці (тобто значенням) і планом вираження (власне внутрішньою формою слова) [7, с. 59].

Процес формування зв'язку похідного слова із твірним у рамках знакової мовної системи є поєднанням семантичного і формального зв'язків у трактуванні умотивованості традиційного словотвору. Крім того, внутрішня номінативна мотивація є обов'язковою у процесі творення лексеми. Саме встановлення формальної та семантичної залежності між мотиватором (твірною основою) та новоутвореною номінантою (похідною основою) є обов'язковою лінгвопсихоментальною операцією, що реалізується через взаємозв'язки різних структурних компонентів знань про поняття у народній свідомості [2, с. 5; 9, с. 401].

Внутрішня форма, будучи способом реалізації мотивованості, виконує різні функції в мовній системі. Функціональна характеристика внутрішньої форми слова певною мірою зумовила в мотивології виокремлення кількох її видів. Так, внутрішня форма слова може по-різному усвідомлюватися носіями мови, що свідчить про її варіантні особливості.

Висновки дослідження та перспективи. Отже, базовими конституентами науково-технічного терміна є значення, як відоме відображення предмета, явища чи відношення у свідомості, що входить до структури слова як так звана внутрішня його сторона, відносно якої звучання слова виступає як матеріальна оболонка; внутрішня форма, яка розглядається як символ, симптом, образ значення і, як наслідок, орієнтує на інтенціонал поняття; умотивованість, що характеризується наявністю зв'язку між планом змісту лексичної одиниці і планом вираження. Внутрішня форма слова та умотивованість є важливими чинниками, ігнорування яких унеможливорює адекватне висвітлення базових семантичних характеристик термінологічної одиниці. Ці чинники можуть виявитися вагомими у процесі систематизації, уніфікації та стандартизації науково-технічної термінології, у збагаченні лексичної системи мови, що може бути предметом подальших наукових досліджень.

Література:

1. Березин Ф. М. История лингвистических учений. / Ф. М. Березин. – М. : Высшая школа, 1975. – 304 с.
2. Блинова О. И. Внутренняя форма слова: мифы и реальность / О. И. Блинова // Вестник Томского государственного университета. Филология. – Томск, 2012. – № 4 (20). – С. 5–11.
3. Бялик В. Д. Епистемология лексичного квантора : монографія / В. Д. Бялик; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці : Золоті литаври, 2012. – 419 с.
4. Герд А. С. Язык науки и техники как объект лингвистического изучения / А. С. Герд // Филологические науки. – 1986. – № 2. – С. 54–59.
5. Голянич М. І. Внутрішня форма слова в художньому тексті : дис... д-ра філол. наук: 10.02.01 / Голянич Марія Іванівна ; Прикарпатський ун-т ім. Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 1998. – 455 с.
6. Даниленко В. П. Лексико-семантические и грамматические особенности слов-терминов / В. П. Даниленко // Исследования по русской терминологии. – М. : Наука, 1971. – 154 с.
7. Кияк Т. Р. Мотивированность лексических единиц: (Количественные и качественные характеристики) / Кияк Тарас Романович. – Львов : Вища школа, 1988. – 160 с.
8. Никитин М. В. Основы лингвистической теории значения : [учебное пособие] / М. В. Никитин. – 2-е изд. – М. : ЛИБРОКОМ, 2009. – 168 с.
9. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля. – К., 2006. – 716 с.
10. Смирницкий А. И. Лексикология английского языка / А. И. Смирницкий. – М. : Иностр. лит., 1956. – 260 с.
11. Цісар Н. Умотивованість вторинних медичних найменувань / Н. Цісар // Українська термінологія і сучасність : Зб. наук. праць. Вип IV / Відп. ред. Л. О. Симоненко. – К. : КНЕУ, 2005. – С. 236–240.

УДК811.111

О. Я. Чепіль,

Національний університет «Острозька академія», м. Острог

КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ В ІДЕНТИФІКАЦІЇ СОЦІОЛІНГВІСТИЧНОГО СТАТУСУ КОМУНІКАНТА

У статті здійснено ґрунтовний аналіз комунікативного аспекту в ідентифікації соціолінгвістичного статусу комуніканта.

Ключові слова: соціолінгвістика, соціолінгвістичний статус комуніканта, комунікація, мовна комунікація.

COMMUNICATIVE ASPECT IN THE COMMUNICANT'S SOCIOLINGUISTIC STATUS IDENTIFICATION

A thorough analysis of the communicative aspect in person's sociolinguistic status identification has been made in this article. Sociolinguistic status being either a self-goal or an expressive social characteristics, determines both a person's possibility to self-improvement as well as a steady formation of its communicative competence. On whole it constitutes the system of the following three groups of aspects: pragmatic, cognitive and communicative. The pragmatic group is made up of the following features: motivation of the communication, that is its goal, an intention, communicants' position in social hierarchy,

their social roles in every specific communicative situation, social assessment of either a communicant or information.

The cognitive group is formed by means of such items: communicant's social values, self-assessment of its position in the society, understanding the reality of the surroundings and society, the degree of the communicative means to get the message across, the ability of correct interpretation of communicant's social and communicative characteristics.

The last group of communicative aspects is formed by means of the following items: social norms of language behavior, language ethics, types of communicative situations in various fields of human activities, differentiation of the communicative means regarding the stratification communication variety.

Key words: Sociolinguistics, sociolinguistic status, communication, language communication.

КОММУНИКАТИВНЫЙ АСПЕКТ В ИДЕНТИФИКАЦИИ СОЦИОЛИНГВИСТИЧЕСКОГО СТАТУСА КОММУНИКАНТА

В статье представлен глубокий анализ коммуникативного аспекта в идентификации социолингвистического статуса коммуниканта.

Ключевые слова: социолингвистика, социолингвистический статус коммуниканта, речевая коммуникация, коммуникация.

Людина ХХІ століття, яка перебуває у відкритому інформаційному просторі, використовуючи усі можливі цифрові засоби комунікації сучасної цивілізації та перебуваючи у перманентному зв'язку з різними комунікаційними системами, повинна відповідати високим вимогам сьогодення.

Бажання стати успішним, бути матеріально незалежним, отримати бажаний статус, стали критеріями успіху для цілого покоління прагматичних людей ХХІ століття. Отже, потреба у самореалізації, задоволенні власних амбіцій, здобутті належного соціального статусу – виступають у порядку пріоритетних завдань сучасної людини.

Соціальний статус постає водночас як самоціль і як виражена соціальна характеристика людини. Правильність розуміння соціолінгвістичного статусу як цілісної та багатовимірної категорії відкриває простір до самовдосконалення особистості та стійкому формуванню її комунікативної компетенції. Як відомо, ефективна мовна комунікація, націлена на кінцевий результат, забезпечує 95% успіху людини.

Об'єктом нашого дослідження є особливості соціолінгвістичного статусу людини.

Предмет дослідження – комунікативний аспект соціолінгвістичного статусу людини.

Проблематика дослідження обумовлена динамічним аспектом функціонально-комунікативного опису мови та її антропоцентричними виявами.

Завдання цієї статті полягає в аналізі комунікативного аспекту у формуванні соціолінгвістичного статусу людини.

Дослідження поставлених у роботі завдань передбачає комплексний та багатоаспектний підхід до опису мовної комунікації та особливостей соціолінгвістичного статусу людини. Розгляд поняття соціолінгвістичного статусу знаходиться у площині соціолінгвістики.

Базовий постулат про мову як соціальне явище і як засіб спілкування – пов'язаний із суспільним положенням людей та знаходить своє обґрунтування у різних соціологічних концепціях та школах. Свідченням цього є розробки соціолінгвістів Швейцарської школи (Ф. де Соссюр, Ш. Баллі, А. Сеше), Франції (М. Граммон, Ж. Вандрієс, М. Коен), Лондонської школи (Дж. Ферс, У. Аллен, В. Хаас, Ф. Палмер, М. А. Халідей), Празької лінгвістичної школи (В. Матезіус, Б. Трнка), США (Едвард Сепір), Петербурзької лінгвістичної школи (І. О. Бодуен де Куртене, Л. В. Щерба, Є. Д. Поліванов) та вітчизняної школи (В. В. Акуленко, Ю. О. Жлуктенко, К. М. Тищенко, В. Радчук, О. Руда, О. О. Селіванова, Л. Савіцька, Г. М. Яворська).

Ще задовго до становлення соціолінгвістики як спеціальної дисципліни, французькі філософи 18 століття, Д. Дідро та Ж. Ж. Руссо, зробили спробу розглянути мову як соціальне явище. Пізніше у 20-30х роках ХХ століття, у вітчизняній науці з'являються праці відомих мовознавців – В. В. Виноградова, Є. Д. Поліванова, Л. П. Якубинського та інших, в яких було розглянуто мову як засіб спілкування з точки зору аналізу суспільних відносин.

В рамках нашого дослідження, ми розглядаємо категорію соціолінгвістичного статусу. Зважаючи на неординарність визначення вказаної категорії, яка знаходиться у фокусі дослідження багатьох суміжних наук, зокрема соціології, антропології, соціолінгвістики, соціальної психології, звернемо увагу на її визначення німецьким соціологом та філософом М. Вебером.

Як стверджував М. Вебер, категорія соціального статусу є одним із вимірів соціальної стратифікації, тобто поділу суспільства на певні (страти) верстви, формуючи при цьому певну соціальну ієрархію. В свою чергу, на думку філософа, існує два параметри соціального статусу: субстанційний та реляційний [2].

Ознаки субстанційного параметру – є вікові, статеві, освітні, національні, професійні тощо. До реляційних характеристик відносять становище індивідууму у певних соціальних групах. Соціальний статус не можна вважати сталою величиною, оскільки вона є динамічною та історично мінливою. З позиції психолінгвістики, поняття соціального статусу складають такі характеристики: соціальні ролі, соціальні норми поведінки та етикету, авторитет, престиж, популярність.

Вказані характеристики визначають мовну діяльність людини, що в свою чергу є предметом дослідження соціопсихолінгвістики. Для ідентифікації соціолінгвістичного статусу людини необхідно визначити спектр статусних ознак та їх можливу варіативність.

Як відзначає О. Холод, увесь спектр показників соціолінгвістичного статусу можливо розділити за трьома параметрами – лінгвістичним, прагматичним і семантичним.

Український дослідник Олександр Холод пропонує типологію визначальних ознак соціального статусу індивіда, яку формує три групи чинників: прагматичні, комунікаційні та когнітивні.

Групу прагматичних чинників формують: «вмотивованість комунікації, тобто її мета і задум, положення комунікантів у соціальній ієрархії суспільства, їхні соціальні ролі в конкретній комунікаційній ситуації, соціальна оцінка інформації й адресата» [9, с. 44].

Зважаючи на вказані прагматичні чинники, звернемо увагу на тісний взаємозв'язок базисних надбань психологічної науки. У психології існує поняття діяльнісного підходу до вивчення мовлення, започатковане Л. Виготським, доповнене школою О. Леонтьєва та його послідовників, апробоване у дослідженнях вітчизняних науковців – С. Л. Рубінштейна, С. Д. Максименка, І. Д. Пасічника, О. Зимня, О. С. Кубрякової. Відповідно до концепції діяльнісного підходу, мовленнєва діяльність є одним із видів соціальної активності людини, яка є, водночас, психологічно організованою. Діяльність, як процес, поєднує у собі низку цілеспрямованих і послідовних дій: предметний мотив, мету, дії та операції (планування, реалізація плану), установки та результати (контроль) діяльності.

До когнітивних чинників слід віднести: «обсяг фонових знань комунікантів – усвідомлення реалій навколишнього світу і суспільства, соціальних цінностей, самооцінка свого положення в суспільстві, рівень володіння комунікативними

засобами для адекватної передачі інформації, здатність правильно інтерпретувати взаємозв'язок соціальних і комунікаційних характеристик комунікантів» [9, с. 44].

До комунікаційних чинників зараховують: «соціальні норми мовної поведінки, мовного етикету, типи комунікаційних ситуацій, пов'язаних із різними сферами діяльності, умови міжособистісної, внутрішньогрупової і масової комунікацій, диференціація комунікаційних засобів залежно від стратифікаційної і ситуативної варіативності комунікації» [9, с. 44].

Ідентифікація соціального статусу, його успішність чи навпаки відбувається в комунікативній поведінці індивіда, його взаємодії з іншими учасниками комунікації. Взаємообумовлений позитивний результат комунікації досягається за умови визначених інтенцій, комунікативної компетенції, правильної комунікативної позиції адресанта, яка в свою чергу може бути посиленою з огляду на його соціальний статус.

Українська дослідниця Ольга Яшенкова визначає ступінь ефективності мовної комунікації «результатом актуалізації двох основних соціально значущих функцій – взаємодії та впливу» [10, с. 134].

Мовленнєвий вплив буває ефективним та неефективним з огляду реалізації поставлених цілей. Якщо поставленої мети не було досягнуто, міжособистісні стосунки комунікантів були порушені, їх баланс не втриманий, така комунікація та мовленнєвий вплив виявилися неефективними, що відповідним чином негативно позначилося на соціолінгвістичному статусі адресанта.

Отже, ми зробили спробу розглянути багатовимірність поняття соціолінгвістичного статусу як наукової категорії. Підсумовуючи, можна стверджувати, що соціолінгвістичний статус комуніканта є синтезом таких основних параметрів: його місця у соціальній ієрархії, соціальної ролі в комунікативній ситуації та рівня сформованості комунікативної та мовної компетенції.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Флорій Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 344 с.
2. Вебер М. Избранные произведения / Максимилиан Вебер; пер. с нем., сост., общ. ред. Ю. Н. Давидова; предисл. П. П. Гайденко. – М. : Прогресс, 1990. – 237 с.
3. Дейк ван Т. А., Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ван Дейк; пер. с англ.: сб. работ/сост. В. В. Петров под ред. В. И. Герасимова. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.
4. Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа) Язык и наука конца XX века. / Е. С. Кубрякова. – М., 1995. – С. 206–230.
5. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : Підручник / М. П. Кочерган. – К. : Видавничий центр «Академія», 2003. – 464 с.
6. Красных В. В. Основы психолингвистики и теории коммуникации: Курс лекций / Виктория Владимировна Красных. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2001. – 270 с.
7. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації / Георгій Георгійович Почепцов. – 2-ге вид. доп. – К. : Видавничий центр «Київський університет», 1999. – 308 с.
8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: [підручник] / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава, 2008. – 712 с.
9. Холод О. Соціальні комунікації: соціо- і психолінгвістичний аналіз/ Олександр Холод. – Навчальний посібник. – 2-ге вид., доп. і перероб. – Львів : ПАІС, 2011. – 288 с.
10. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації: [навчальний посібник] / Ольга Володимирівна Яшенкова. – К.: Видавничий центр «Академія», 2010. – 312 с.
11. Craig R.T. Communication Theory as a Field / R.T. Craig // Communication Theory. – 1999. – Vol. 9. – P.119-161.

УДК 811.111 [22+37] (045)

О. І. Чернікова,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ГЕНЕРАТОРИ МЕМІВ У АНГЛОМОВНОМУ КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ

У статті розглядаються процеси поширення мемів у англомовному культурному просторі, описуються та аналізуються основні генератори мемів у англомовній мас-культурі. Основну увагу зосереджено на описі темпоральних різновидів мема та прикладів генераторів мемів для англомовного середовища.

Ключові слова: мем, темпоральні різновиди мема, генератори мемів, семиотика, кінемем.

MEME GENERATORS IN THE ENGLISH-SPEAKING CULTURAL SPACE

The article is focused on the processes of meme spread in the English-speaking cultural space as well as on describing and analyzing the main meme generators in the English-speaking mass culture. The problem of memes temporal classification is quite topical, as the majority of research focused on memes keeps attention only on post-Internet examples emerging from real life, ignoring the wide range of pre-Internet and media-based memes. The author classifies memes according to the temporal criterion and describes the differences between pre-Internet and post-Internet memes, proving the fact that memes have existed long before new media which have given a new and unheard of boost to the process of meme generation. Meme generators are defined as works of art and culture (literature, theater, cinematography) or situations/personas that give birth to memes. The author highlights the importance of new media in spreading and transformation of modern memes. Several examples of meme generators and memes hailing from them are given in the article. The author stresses that memes are not limited by quotes from famous cultural phenomena/real life situations: they actually may emerge due to viewers' description of visual media elements.

Key words: meme, meme temporal classification, meme generators, semiotics, cinematic meme.

ГЕНЕРАТОРЫ МЕМОВ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ КУЛЬТУРНОМ ПРОСТРАНСТВЕ

В статье рассматриваются процессы распространения мемов в англоязычном культурном пространстве, описаны и проанализированы основные генераторы мемов в англоязычной масс-культуре. Основное внимание сосредоточено на описании темпоральных разновидностей мема и примеров генераторов мемов для англоязычной среды.

Ключевые слова: мем, темпоральные разновидности мема, генераторы мемов, семиотика, кинемем.

У часи миттєвого поширення та надлегкої доступності інформації все більш нагальним стає дослідження явища мема – інформаційного реплікатора, мовної і культурної одиниці, яка здатна необмежено відтворюватися в сучасному Інтернет-середовищі.

Актуальність дослідження феномена мема зумовлена, насамперед, його унікальними властивостями: сучасний мем має дуже коротке «життя» – виникає миттєво, трансформується за лічені дні (деколи – години) і так само швидко зникає «з хвилі популярності». У семіотичі, когнітивній та прагма-лінгвістичі, культурології, антропології, психології існують численні спроби визначення мема, його аналізу, класифікації [7; 10; 12; 13]. На жаль, стан вивчення мема залишається спорадичним як в українській, так і в пострадянській науці [6], на відміну від сучасних європейських та американських досліджень [7; 8].

Поняття мема з'явилося ще в минулому столітті, а точніше, у 1976 році, у праці Річарда Докінза «Егоїстичний ген» [9]. Незважаючи на те, що згадана робота була присвячена, скоріше, біологічним наукам, поняття «мем» (за аналогією з геном) увійшло в науковий обіг західної культурології та семіотики. Ставлення як вітчизняних [2; 6], так і зарубіжних [7; 8] учених до цього явища неоднозначне, передусім, через його швидкоплинність та здатність необмежено відтворюватися.

Дослідження присвячено опису та аналізу продуктів культури (книг, кінофільмів тощо), які стали *генераторами мемів* для англомовного культурного середовища.

Детальні критерії визначення і властивості явища мема сформульовано в попередній розвідці, присвяченій дослідженню мемів у лінгвістичному аспекті [5]. Мем не обмежений у часі, тобто під визначення мема підпадає як сучасний демотиватор або влучна фраза, так і цитати відомих людей, ідіоми тощо. Зважаючи на необмеженість мема у часі, за темпоральним критерієм мему було розподілено на ті, що виникли *до ери Інтернету* і *після* неї (Рис.1). Такий розподіл обумовлений тим, що з появою Інтернету сутність та прояви мемів у культурі набули абсолютно нового вигляду, а швидкість їх розповсюдження зросла у геометричній прогресії.

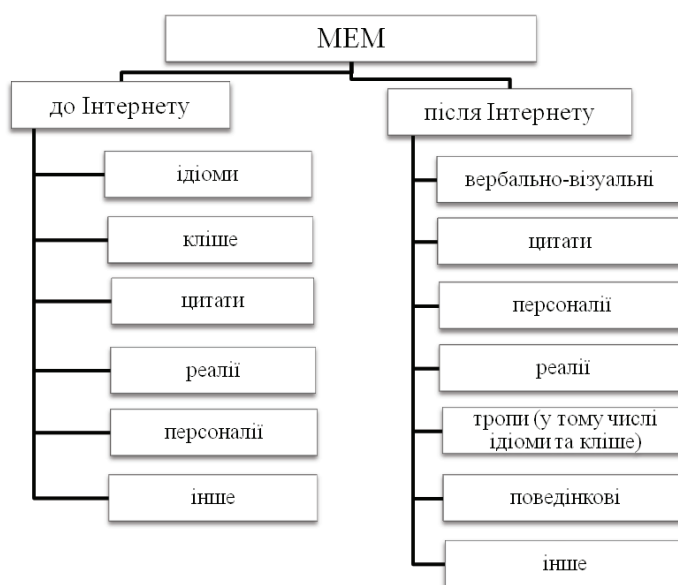

Рис.1. Темпоральні різновиди мемів

Суттєва різниця між сучасним мемом і мемом минулого полягає у швидкості їх розповсюдження: до ери Інтернету не існувало засобу передавати влучні слова і фрази від людини до людини миттєво, тому і «термін життя» мемів минулого набагато довший, ніж у сучасних.

Серед шляхів передачі мема, що існували до епохи Інтернету (Рис. 2), можна назвати, по-перше, усне спілкування, по-друге, літературу (книги, цитати з яких вживаються й досі, наприклад, Біблія, філософські твори, класична проза та поезія) і, нарешті, культурні заходи, такі, як відвідування театру (відомі шекспірівські цитати) та кіно (цитати з популярних кінофільмів XX століття, які з'явилися до поширення Інтернету).

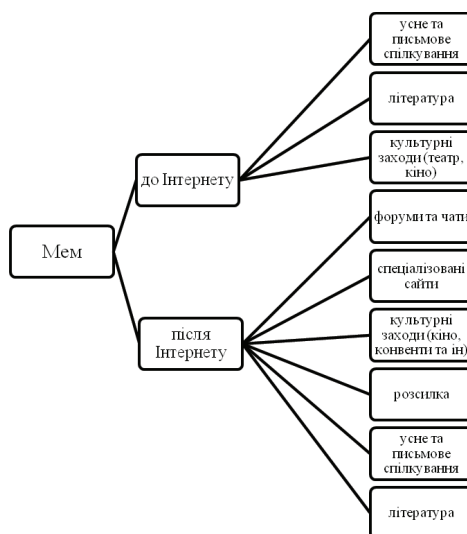

Рис. 2. Шляхи розповсюдження мема

Після появи Інтернету шляхів поширення стає принаймні вдвічі більше – пряме спілкування між людьми, а також література відходять на останній план (Рис.3), з'являються канали розповсюдження мемів, неможливі до епохи Інтернету: форуми, спеціалізовані сайти, розсилки. Завдяки цим каналам і досягається «вірусна» швидкість сучасного розповсюдження мемів. Слід звернути увагу, що багато мемів минулого «дожили» до сьогодення і продовжують активно використовуватися, однак меми, що з'явилися вже в епоху Інтернету, забуваються так само швидко, як виникають.

Встановивши шляхи розповсюдження мемів у культурному просторі, розглянемо детальніше поняття *генератора мемів*. У епоху до появи Інтернету меми не змогли б народжуватися і «йти у маси» без допомоги відомих культурних пам'яток – літературних, драматургічних, документальних творів тощо. Після появи Інтернету як середовища розвитку мемів вони продовжували з'являтися завдяки відомих творам, не останнє місце серед яких займають кінофільми. Отже, *генератор мема* – відомий витвір мистецтва (літературного, кінематографічного, драматургічного тощо) або широко відома ситуація/персоналія, завдяки яким народжується та починає розповсюджуватися новий мем.

Серед генераторів мемів для англомовного культурного простору варто знов-таки виокремити «до-Інтернетні» (Біблія та християнський канон, твори Вільяма Шекспіра, твори інших класиків англійської та американської літератури, класичні твори кінематографу, вислови відомих осіб тощо) і «пост-Інтернетні» (сучасна література, кінематограф, ситуації та персоналії, пропущені через призму Інтернет-спілкування).

Біблеїзми, шекспіризми та інші «до-Інтернетні» меми досі не втрачають своєї популярності – це свого роду «перевірка на приналежність» до англомовного культурного коду. За роки свого використання вони зазнали трансформацій, але досі слугують для позначення всім відомих та впізнаваних ситуацій. Наприклад, перетворена цитата з *Romeo and Juliet* Шекспіра – «*a rose by any other name*» трансформувалася у мем «*<something> by any other name*», який використовується для позначення ситуації «зміна назви не змінить сутність предмету» [18].

У той час як меми, породжені літературою, мають текстовий вираз, меми, що походять з кінематографу, часто набувають вербально-візуальної або вербально-аудіальної [5] форми, наприклад, кінематографічний мем *Get to the Choppa* [17], який потребує не лише графічного, але й звукового відтворення – популярність цього мема зумовлена специфічним акцентом актора, який вимовляє процитовану фразу у фільмі *The Predator*.

Часто назва мема утворюється не у тексті самого генератора, а завдяки опису ситуації або візуальній інформації поширювачами мема – так, наприклад, найновіший фільм із саги *Star Wars* породив мем під назвою *TR-8R the Stormtrooper* [19], заснований на одній із сцен фільму (рис. 3), де один персонаж називає іншого *traitor* (зрадник). На основі цієї єдиної репліки персонаж отримав «ім'я», схоже на номери, які давалися за сюжетом фільму безликим ворожим солдатам.

Рис. 3. TR-8R the Stormtrooper

Проаналізувавши шляхи передачі мемів у англомовному культурному просторі, а також описавши та навівши приклади генераторів мемів, можна стверджувати наступне: у сучасних мемів спостерігається зростання кількості як якісних різновидів, так і шляхів їх поширення; нові шляхи розповсюдження мема, що виникли після появи Інтернету, стали поширенішими, ніж ті, що існували ще з стародавніх часів; генератором мема може стати будь-який елемент культури, від літературного твору до ситуації з реального життя; вербальне вираження мема часто з'являється не як цитата з культурного твору, а як результат його опису розповсюджувачами мема.

Література:

1. Бабина Л. В. Об особенностях демотиватора как полимодального текста / Людмила Владимировна Бабина // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов, 2013. – № 2 (20). – С. 28–33.
2. Жаботинская С. А. Язык как оружие [Электронный ресурс] / С. А. Жаботинская. – Режим доступа : http://uaclip.at.ua/zhabotinskaja-jazyk_kak_oruzhie.pdf.
3. Піддубний А. С. Інтернет-меми в аспекті парадигми перекладу [Електронний ресурс] / А. С. Піддубний // Новості мирової науки (Филологические науки). – 2011. – Режим доступа до журн. : http://www.rusnauka.com/13_NMN_2011/Philologia/6_86003.doc.htm
4. Соколова К. В. Меми як засіб комунікації в Інтернет-середовищі / К. В. Соколова // Гуманітарний часопис: Збірник наукових праць. – Харків : ХАІ, 2012. – № 1. – С. 118–123.
5. Чернікова О. І. Вербальний мем: лінгвістичний аспект / О. І. Чернікова. – Наук. записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна» : зб. наук. праць. – Острог : Вид-во Національного ун-ту «Острозька академія», 2015. – Вип. 51. – С. 354–356.
6. Щурина Ю. В. Інтернет-меми: источники возникновения [Электронный ресурс] / Ю. В. Щурина // Научный прогресс на рубеже тысячелетий (Филологические науки). – 2014. – Режим доступа к журн. : http://www.rusnauka.com/16_NPRT_2014/Philologia/7_170976.doc.htm
7. Blackmore S. The meme machine / Susan Blackmore. – Oxford : Oxford University Press, 1999. – 258 p.
8. Chick G. The units of culture [Internet resource] / Garry Chick. – Access mode : <http://www.personal.psu.edu/gec7/Units.pdf>
9. Dawkins R. The selfish gene / Richard Dawkins. – Oxford : Oxford University Press, 2006. – 360 p.
10. Deacon T. W. Memes as signs [Internet resource] / Terrence W. Deacon // The semiotic review of books. – Vol. 10 (3). – Access mode : <http://projects.chass.utoronto.ca/semiotics/srb/10-3edit.html>

11. Eco U. *Semiotics and the Philosophy of Language* / Umberto Eco. – Bloomington : Indiana University Press, 1986. – 242 p.
12. Gleick J. What defines a meme? [Internet resource] / James Gleick // Smithsonian magazine. – 2011. – Access mode: <http://www.smithsonianmag.com/arts-culture/what-defines-a-meme-1904778/?no-ist=&c=y%3Fno-ist&page=2>
13. McNamara A. Can we measure memes? [Internet resource] / Adam McNamara // *Frontiers in evolutionary neuroscience*. – Vol. 3. – 2011. – Access mode: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3118481>.
14. Peirce C. S. *Collected papers of Charles Sanders Peirce* (8 Volumes) / Charles Sanders Peirce. – Cambridge, MA : Harvard University Press, 1931-58. – Vol. 2. – P. 227.
15. Meme: Merriam Webster [Internet resource]. – Access mode : <http://www.merriam-webster.com/dictionary/meme>.
16. Trope: Merriam Webster [Internet resource]. – Access mode : <http://www.merriam-webster.com/dictionary/trope>.

Список джерел ілюстративного матеріалу

17. Get to the Choppa [Internet resource]. – Access mode: <http://knowyourmeme.com/memes/get-to-the-choppa>.
18. Humans By Any Other Name [Internet resource]. – Access mode : <http://tvtropes.org/pmwiki/pmwiki.php/Main/HumansByAnyOtherName>.
19. TR-8R the Stormtrooper [Internet resource]. – Access mode : <http://knowyourmeme.com/memes/tr-8r-the-stormtrooper>.

УДК 821.112.2_32.09 (045)

Л. М. Шапошнікова,

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, м. Хмельницький

БАГАТОФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ЛЕЙТМОТИВ У ПРОЗІ ТОМАСА МАННА (НА ПРИКЛАДІ НОВЕЛИ «TONIO KRÖGER»)

У статті проаналізовано і визначено функції лейтмотиву як структурно-стилістичного елементу в новелі Томаса Манна «Тоніо Крегер».

Ключові слова: лейтмотив, повтор мотиву, духовний розвиток героя, композиційно-архитектонічна структура новели.

MULTIFUNCTIONAL LEITMOTIF IN THE PROSE BY THOMAS MANN (THROUGH THE EXAMPLE OF THE NOVELLA «TONIO KRÖGER»)

The article analyzes and defines functions of leitmotif as a structural and stylistic element in the novella «Tonio Kröger» by Thomas Mann. The novella clearly shows the author's attitude to life, society and art. In the novella, the author's aesthetic ideal finds its expression in an inextinguishable antagonism between the writer and the reality. To show this ideal, Thomas Mann uses a variety of leitmotifs: portrait, landscape, situational leitmotifs, leitmotif of the protagonist's psychological characteristics. Repeating, the leitmotif carries a profound symbolic subtext of this repetition. The whole system of leitmotifs, which are rather diverse, is subject to the main task of the novella – to disclose spiritual development of the protagonist Tonio Kröger. The article defines leading leitmotif to be the leitmotif of his emotional drama. In the novella the leitmotif performs rhythm-forming and architectonic function, the functions of emotional contrast and content intensification.

Key words: leitmotif, repetition of motif, protagonist's spiritual development, compositional and architectonic structure of the novella.

МНОГОФУНКЦИОНАЛЬНЫЙ ЛЕЙТМОТИВ В ПРОЗЕ ТОМАСА МАННА (НА ПРИМЕРЕ НОВЕЛЛЫ «TONIO KRÖGER»)

В статье проанализированы и определены функции лейтмотива как структурно-стилистического элемента в новелле Томаса Манна «Тоніо Крегер».

Ключевые слова: лейтмотив, повтор мотива, духовное развитие героя, композиционно-архитектоническая структура новеллы.

Постановка проблеми. Складність визначення терміну «лейтмотив» полягає в тому, що він включає в собі такі поняття як мотив, архетип, символ, тема, деталь, повтор тощо [1, с. 87]. Виокремлення лейтмотиву з ряду інших загальносеміотичних концептів – важливе теоретичне завдання сучасного літературознавства. Лейтмотив як структурно-стилістичний елемент грає в творах багатьох письменників особливу роль [2]. Зокрема, невід'ємним елементом художнього стилю Томаса Манна був саме мовний лейтмотив.

Аналіз останніх досліджень. Останні два десятиліття дослідники стилю Томаса Манна займалися вивченням впливу на його творчість мистецтва Р. Вагнера (О. Леонова, С. Мельник, В. Руднев, А. Філіппова), впливу творчості Л. Толстого (І. Павлова) та Ф. Достоевського (Н. Зиховська). У сучасних дослідженнях лейтмотиву найбільше уваги приділялось роману «Зачарована гора» (К. Барінова, Є. Мелетинський, І. Юрасов). І критики, і він особисто відмічав той вплив, який на його творчість справило мистецтво Ріхарда Вагнера. При цьому Томас Манн підкреслював, що особливо він слідував Вагнеру у використанні лейтмотиву, який він (Манн) переніс в оповідний жанр, але в символічному плані, як це буває в музиці [3, с. 973]. Письменник зізнається, що перша спроба застосувати цей спосіб була у новелі «Тоніо Крегер» [3, с. 979]. Актуальність даної розвідки полягає в тому, що лейтмотиви у цій новелі ще не обирались за об'єкт літературознавчого аналізу.

Мета статті – визначити значення лейтмотиву в новелі Томаса Манна «Тоніо Крегер». Визначена мета передбачає такі завдання: 1) проаналізувати використання лейтмотиву в вищезгаданій новелі; 2) визначити функції лейтмотиву в ній.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Головний герой новели Тоніо Крегер – письменник і до того ж письменник, який ясно відчуває своє протиставлення повсякденному і практичному життю, свою фатальну несхожість зі звичайними людьми. Він розглядає своє мистецтво як щось дуже сумнівне. Він і пишається ним, і відчуває його як прокляття. А до людей зі звичайним життям Тоніо відчуває перш за все великий потяг, навіть заздрість – одночасно на фоні таких почуттів він відчуває до цього життя і легку зневагу. Тоніо Крегер посправжньому складна і глибока людина. Саме тому він виявляється фігурою значною, зворушливою і ледве не піднесеною.

Один з провідних лейтмотивів новели – *лейтмотив душевної трагедії* Тоніо Крегера, складних взаємовідносин письменника із суспільством, його болісних пошуків у ствердженні моральних засад у мистецтві.

На початку новели ми бачимо, як Тоніо болісно переживає самотність. Але він відчуває себе морально вище інших звичайних обивателів. Тому мотив звучить гордо, по-юнацьки впевнено: «Warum bin ich so sonderlich und in Widerstreit

mit allem, zerfallen mit den Lehrern und fremd unter den anderen Jungen?...Sie finden die Lehrer nicht komisch, sie machen keine Verse und denken nur Dinge, die man eben denkt und die man laut aussprechen kann. Wie ordentlich und einverstanden mit allem und jedermann sie sich fühlen müssen! Das muss gut sein... Was aber mit mir, und wie wird dies alles ablaufen?» [4, c. 125]; «Ja, es war in allen Stücken etwas besonderes mit ihm, ob er wollte oder nicht, und er war allein und ausgeschlossen von den Ordentlichen und Gewöhnlichen...» [4, c. 128].

Ще у юнацтві Тоніо відчував своєрідну подвійність, бачив, що буденність, при всій своїй привабливості, виявляється все ж таки обмеженою та дурнуватою: «Damals lebte sein Herz; Sehnsucht war darin und schwermütiger Neid und ein klein wenig Verachtung und eine ganze keusche Seligkeit.» [4, c. 130].

Пізніше Тоніо Крегер намагається примиритися з оточуючою його середою, злитися із життям бюргерських обивателів. Але ця спроба приречена на невдачу. Тоніо безпомічний та не пристосований до практичного життя. Тому мотив звучить сумно, з гіркотою: «So schön und heiter wie du kann man sein, wenn man nicht «Immensee» liest und niemals versucht, selbst dergleichen zu machen; das ist das Traurige!» [4, c. 135]; «Tonio Krögers Herz zog sich schmerzlich zusammen bei diesem Gedanken. Zu fühlen, wie wunderbare spielende und schwermütige Kräfte sich in dich regen, und dabei zu wissen, dass diejenigen zu denen du dich hinübersehnst, ihnen in heiterer Unzugänglichkeit gegenüberstehen, das tut sehr weh.» [4, c. 135]; «Ingeborg... ihm fern und fremd und entfremdet erschien, denn seine Sprache war nicht ihre Sprache.» [4, c. 136].

Минають роки, Тоніо Крегер стає письменником. Чим більше він пізнає життя, тим більше розчаровується у ньому. Тодішня дійсність породжувала песимістичні настрої серед творців духовної культури. Тоніо Крегер каже про холод, що пронизував його мистецтво. І втретє у лейтмотиві звучать нотки тривоги та розчарування: «Ich finde nicht, was ich suche... Ich finde die Herde und Gemeinde, die mir wohl bekannt ist, eine Versammlung von ersten Christen gleichsam: Leute mit ungeschickten Körpern und feinen Seelen, Leute, die immer hinfallen, sozusagen, sie verstehn mich, und denen die Poesie eine sanfte Rache am Leben ist – immer nur Leidende und Sehnsüchtige und Arme und niemals jemand von denen anderen, den Blauäugigen,...die den Geist nicht nötig haben.» [4, c. 150].

Четвертого разу лейтмотив звучить іронічно, з сумним гумором. Тоніо розуміє, що між ним і реальним життям нездолана прірва: «Hast du nun denn «Don Carlos» gelesen, Hans Hansen, wie du es mir an eurer Gartenpforte versprachst? Tu's nicht! Ich verlange es nicht mehr von dir. Was geht dir der König an, der weint, weil er einsam ist? Du sollst deine hellen Augen nicht trüb und traumblöde machen vom Starren in Verse und Melancholie...» [4, c. 176]; «Sie würden ihn nicht verstehen, würden befremdet auf das horchen, was er zu sagen vermöchte. Denn ihre Sprache war nicht seine Sprache.» [4, c. 177].

І знову доторкнувшись до життя Ганса Гансена та Інгеборг Гольм, знову відчувши свої колишні переживання, Тоніо Крегер вкотре осмислює і всю приналежність буденного життя, і водночас відчуває своєрідну подвійність, яку ми вже бачили на початку новели: «Sehnsucht ist darin und schwermütiger Neid und ein klein wenig Verachtung und eine ganze keusche Seligkeit.» [4, c. 181].

Портретні лейтмотиви. Повторюючись, лейтмотив несе в собі глибокий символічний підтекст цього повторення. Якщо в перший раз лейтмотивом відмічається прагнення, туга Тоніо Крегера до здорового бюргерського життя, то повтор мотиву розкриває читачу нову оцінку ставлення Крегера до дійсності, до мистецтва. Вся система лейтмотивів при всьому різноманітності їх проявів підпорядкована основному завданню новели – розкриттю духовного розвитку головного героя Тоніо Крегера.

Розробка портретних лейтмотивів батька та матері Тоніо служить осмисленню подвійності, суперечливості його характеру. **Vater:** «...Ein langer, sorgfältig gekleideter Herr mit sinnenden blauen Augen, der immer eine Feldblume im Knopfloch trug» [4, c. 124]; «...der lange, sinnende, sorgfältig gekleideter Herr mit der Feldblume im Knopfloch» [4, c. 137]; «Vielleicht war es das Erbteil seines Vaters in ihm, des langen, sinnenden, reinlich gekleideten Mannes mit der Feldblume im Knopfloch» [4, c. 138]; «...der lange, korrekte, ein wenig wehmütige und nachdenkliche Herr mit der Feldblume im Knopfloch» [4, c. 159]. **Mutter:** «...seiner schönen, schwarzhaarigen Mutter...» [4, c. 124]; «Tonio liebte seine dunkle und feurige Mutter, die so wunderbar den Flügel und die Mandoline spielte...» [4, c. 124]; «Tonios Mutter jedoch, seine schöne, feurige Mutter, die so wunderbar den Flügel und die Mandoline spielte...» [4, c. 137]; «...seine schöne, feurige Mutter...» [4, c. 159]. Портретні лейтмотиви батька та матері Тоніо Крегера виграють важливу роль у ритмічній організації композиційно-архитектонічної структури новели.

За допомогою лейтмотивів автору вдається протиставити характери героїв як у дитячому, так і у зрілому віці. Томас Манн наділяє героїв постійними ознаками, які зберігаються і в кінці новели (тобто портретні лейтмотиви незмінні). Так, наприклад, коли йдеться про Інгеборг Гольм, то завжди згадується, що вона весела і міцна дівчина, що в неї – біляве волосся та голубі очі: «Die blonde Inge, Ingeborg Holm, Doktor Holms Tochter...» [4, c. 130]; «An diesem Abend nahm er ihr Bild mit fort, mit dem dicken, blonden Zopf, den länglich geschnittenen, lachenden, blauen Augen und dem zart angedeuteten Sattel von Sommersprossen über der Nase...Dies, dass Tonio Kröger sich an die lustige Inge Holm verlor...» [4, c. 131]; «Aber er sah wohl, dass Inge Holm, die lustige Inge, oft ... Herrn Knaaks Bewegungen verfolgte.» [4, c. 132]; «Er verstand es so gut, dass Inge, die blonde, süße Inge, auf Herrn Knaak blickte.» [4, c. 133]; «Er liebte Inge Holm, die blonde, lustige Inge...er sah sie an, sah ihre schmalgeschnittenen blauen Augen...» [4, c. 133]; «Ich liebe dich, liebe, süße Inge, sagte er innerlich...» [4, c. 133]; «Deine länglich geschnittenen, blauen, lachenden Augen, du blonde Inge!» [4, c. 135]; «Aber niemals auf Inge Holm, niemals auf die blauäugige, lustige Inge...; «...und seine Seele umfasste deine blonde, lichte und übermütig gewöhnliche kleine Persönlichkeit...» [4, c. 135]; «...die blonde Inge... ihm fern und fremd und befremdet erschien...» [4, c. 135]; «...da Tonio Kröger nicht mehr so unbedingt wie ehemals für die lustige Inge zu sterben bereit war...» [4, c. 136]; «Ingeborg, die blonde Inge, war hell gekleidet, wie sie in der Tanzstunde bei Herrn Knaak zu sein pflegte.» [4, c. 171]; «Und dort an der Wand saß Ingeborg Holm, die blonde Inge...» [4, c. 175]; «Nicht dich, Hans. noch dich blonde Inge...Lachtest du, blonde Inge, mich aus.» [4, c. 178].

Ганс Гансен і на початку, і в кінці новели також має постійні ознаки: «Hans in eine kurze Seemannsüberjacke, über welcher auf Schultern und Rücken der breite, blaue Kragen seines Marineanzuges lag...Hans trug eine dänische Matrosenmütze mit kurzen Bändern...» [4, c. 122]; «Aber Hans Hansen war ganz wie immer. Er hat seine Seemannsüberjacke mit den goldenen Knöpfen an, über welcher auf Schultern und Rücken der breite, blaue Kragen lag; die Matrosenmütze mit kurzen Bändern hielt er in der hinabhängenden Hand...» [4, c. 172].

Як ми вже відмічали, що, окрім головного героя, інші діючі особи також наділені своїми індивідуальними типовими рисами, своєю «особливою міткою». Ця типовість створюється перш за все розробкою конкретних ознак, які закріплені за певними образами і остаточно набуває форми ритмічного лейтмотиву цих образів. Навіть маленьких епізодичних персонажів Томас Манн наділяє портретними лейтмотивами. Наприклад, коли Тоніо Крегер приїжджає у рідне місто і зупиняється у готелі, він зустрічає «людину у чорному», яка, певно, непомітно спостерігає за всіма приїжджими. І як ми вже згадували, автор наділяє цього чоловіка «особливою міткою» – він весь час одягнений у чорний костюм, у нього короткі пальці, якими він постійно заштовхує свій манжети в рукави: «...und ein sehr feiner, schwarzgekleideter Herr, welcher...beständig mit den

kleinen Fingern seine Manschetten in die Ärmel zurückstieß» [4, c. 155]; «...ging unter den abschätzenden Blicken des Portiers und des *feinen Herrn in Schwarz* durch das Vestibül» [4, c. 156]; «...sagte er zu dem *feinen Herrn in Schwarz*»; «...erwartete ihn der *feine Herr in Schwarz*»; «...sagte er und *stieß mit den kleinen Fingern seine Manschetten in die Ärmel zurück*» [4, c. 160].

Під час відпочинку у Данії, на вечірньому балі ніхто не звертає уваги на Тоніо Крегера, крім однієї дівчини. І автор також наділяє її постійними ознаками – у неї тонке і бліде лице, вона не дуже гарна і замислена, сором'язлива і незграбна: «Ein Mädchen stand nicht weit von ihm, mit *blassem, schmalem und feinem Gesicht*, das er schon früher bemerkt hatte.» [4, c. 176]; «Das Mädchen hatte ein *blasstes, feines Gesicht* und magere, zu hohe Schultern... *Das blasse Mädchen fiel hin.*» [4, c. 171].

Особливо поетичні і зворушливі у новелі – ритмічні *пейзажні лейтмотиви*. Коли ми на початку новели читаємо опис старого міста, коли Тоніо пізніше приїжджає у рідне місто, навіть коли він просто думає про нього, у пейзажному описі незмінно присутні старе горіхове дерево, вузькі вулички, гостроверхі башти, фонтани, старі дома: «Der Springbrunnen, der alte Walnussbaum, seine Geige und in der Ferne das Meer, die Ostsee...» [4, c. 123]; «...wo der alte Walnussbaum schwerfällig knarrte?» [4, c. 134]; «Und er verließ die winklige Heimatstadt, um deren *Giebel* der feuchte Wind pffiff, verließ den Springbrunnen und den alten Walnussbaum im Garten...» [4, c. 137]; «Er sah sie nur an, die *schmalen Giebel* und spitzen *Türme*...» [4, c. 154]; «Waren hier in all der Zeit die *schmalen Giebelgassen*...?» [4, c. 154]; «Kaum dass er sich ... von diesem... Beieinander von *Giebeln, Türmchen, Arkaden, Brunnen* umgeben sah...» [4, c. 156]; «Der Walnussbaum... Der Garten lag wüst, aber der alte Walnussbaum stand an seinem Platze, *schwerfällig, knarrend* und rauschend im Winde.» [4, c. 159]; «...glaubte er das Rauschen und *Knarren des alten Walnussbaumes*... zu hören...» [4, c. 164]; «...Vaterstadt mit geschwungenen, gebrochenen *Giebeln* hatten...» [4, c. 167].

У своїй послідовності лейтмотиви не сліпо копіюють один одного, а видозмінюючись, набувають все нові обриси, деталізуючи, уточнюючи та поглиблюючи тим самим сенс того, що відбувається.

В новелі зустрічаються також й *ситуаційні лейтмотиви*. Наприклад, коли Тоніо Крегер розмірковує про свою самотність серед однолітків, він шукає причини своєї відмінності від інших обивателів, спочатку навіть дивується тому, що він не може знайти загальну мову з оточуючими його людьми, адже він не циган із зеленої циганської кибики, і це порівняння повторюється декілька разів: «Wir sind *doch keine Zigeuner im grünen Wagen*, sondern anständige Leute.» [4, c. 125]; «...er war allein und ausgeschlossen von den Ordentlichen und Gewöhnlichen, obgleich er *doch kein Zigeuner im grünen Wagen* war.» [4, c. 128]; «Ich bin *doch kein Zigeuner im grünen Wagen*...» [4, c. 139]; «...von Geburt *kein Zigeuner im grünen Wagen*, sondern der Sohn Konsul Krögers.» [4, c. 162].

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, аналіз новели Томаса Манна «Тоніо Крегер» приводить до висновку, що автор використовує портретні, пейзажні, ситуаційні лейтмотиви, лейтмотиви психологічної характеристики головного героя. Провідним лейтмотивом є лейтмотив психологічної характеристики Тоніо Крегера, тобто лейтмотив його душевних переживань. Лейтмотиви виконують в новелі ряд функцій: функцію, що створює ритм; функцію емоційного нагромадження; функцію поглиблення змісту; функцію зв'язування сюжету новели з композицією (архітектонічну функцію). Предметом нашого подальшого дослідження використання лейтмотиву може стати роман Томаса Манна «Будденброки».

Література:

1. Зыковская Н. Л. Лейтмотив в ряду других общесемиотических концептов / Высшая школа. – 2000. – № 6. – С. 87–96.
2. Колодина Н. И. Теоретические аспекты понимания и интерпретации художественного текста : автореф. дис. на соискание уч. степени д-ра филол. наук: специальность 10.02.19 «Теория языка» / Н. И. Колодина. – Воронеж, 2002. – 20 с.
3. Манн Т. Введение к «Волшебной горе»: Доклад для студентов Принстонского ун-та, 1939 // Т. Манн. Волшебная гора. – СПб.: Азбука-классика, 2005. – С. 972–988.
4. Mann Thomas. Tonio Kröger // Thomas Mann. Erzählungen. – Frankfurt-am-Main : PDF-Verlag, 2003.

УДК 811.134.2'42:22

А. С. Шевченко,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

РЕКОНСТРУКЦИЯ КОНЦЕПТУ INIQUIDAD/БЕЗЗАКОННЯ У МЕЖАХ АКЦИОНАЛЬНОГО ФРЕЙМУ (НА МАТЕРІАЛІ ІСПАНОМОВНОГО ТЕКСТУ БІБЛІЇ)

У статті здійснено інтерпретацію концепту через призму акціональних відношень. Когнітивний підхід дозволив змодельовати концепт INIQUIDAD / БЕЗЗАКОННЯ на матеріалі віршів Старого та Нового Заповітів іспаномовного тексту Біблії за допомогою концептуальної мережі базисних фреймів.

Ключові слова: структури знання, концепт, акціональний фрейм, схема дії, каузативна схема, схема процесу, роль пацієнта, роль афектива.

RECONSTRUCTION OF THE CONCEPT INIQUIDAD / INIQUITY WITHIN THE SCOPE OF THE ACTION FRAME (BASED ON THE SPANISH BIBLE TEXT)

The interpretation of the concept in the light of action relations is realized in the article. The cognitive approach allowed modeling of the concept INIQUIDAD / INIQUITY based on the Old and New Testament verses of the Spanish Bible text by means of the conceptual network of the basic frames. The frame semantics approach is widely used nowadays as a research method of interaction between language semantic space and knowledge structures, mental space. This paper gains currency because of controversial nature of the theories devoted to the concept structure modeling. Therefore it causes necessity in complex analysis and reconstruction of the Bible concept. The main task of this article is to define ways of presentation of action relations of the Bible concept INIQUIDAD / INIQUITY and to interpret its language representations. The object of research is action schemes of the concept INIQUIDAD / INIQUITY, verbalized in the Old and New Testament verses of the Spanish Bible version Reina-Valera of 1960.

Key words: knowledge structures, concept, action frame, action scheme, causative scheme, process scheme, patience role, affective role.

РЕКОНСТРУКЦИЯ КОНЦЕПТА INIQUIDAD / БЕЗЗАКОНИЕ В ПРЕДЕЛАХ АКЦИОНАЛЬНОГО ФРЕЙМА (НА МАТЕРИАЛЕ ИСПАНОЯЗЫЧНОГО ТЕКСТА БИБЛИИ)

В статье осуществлена интерпретация концепта INIQUIDAD / БЕЗЗАКОНИЕ на материале стихов Ветхого и Нового Заветов испаноязычного текста Библии при помощи концептуальной сети базисных фреймов.

Ключевые слова: структури знання, концепт, акціональний фрейм, схема дійства, каузативна схема, схема процесу, роль пацієнта, роль афектива.

На сьогодні ученими широко застосовується метод фреймової семантики як метод дослідження взаємодії семантичного простору мови (мовних значень) та структур знання, ментального простору [1, с. 33]. Відтак, значення слів розглядаються як структури, викликані до життя реальними ситуаціями. Структури знань представляють собою пакети інформації, що зберігаються у пам'яті та створюються у ній за необхідності із розміщених у пам'яті компонентів, які забезпечують обробку стандартних ситуацій. Як підкреслює С.А. Песина, «фреймова семантика дозволяє моделювати принципи структурування та відображення людського досвіду, знань у значеннях мовних одиниць» [3, с. 36].

Фрейм формується за допомогою кількох ознакових предикатів при одному суб'єкті пропозиції або шляхом встановлення зв'язків між кількома предметними сутностями – актантами у межах стандартної ситуації. У фреймі відношення між актантами ситуації визначають специфіку аргументних ролей (глибинних семантичних відмінків) типу агенса, пацієнта, інструмент та ін., які приписується актантам (Fillmore).

Актуальність статті зумовлена дискусійним характером теорій моделювання структури концептів і полягає в необхідності комплексного аналізу та реконструкції біблійного концепту.

Метою дослідження є реконструкція концепту INIQUIDAD / БЕЗЗАКОННЯ в іспаномовній Біблії за допомогою інструментарію концептуальної мережі базисних фреймів.

Завданням статті є визначення способів представлення акціональних зв'язків біблійного концепту INIQUIDAD / БЕЗЗАКОННЯ та інтерпретація його мовних репрезентацій.

Об'єктом дослідження є акціональні схеми концепту INIQUIDAD / БЕЗЗАКОННЯ, вербалізованого у віршах книг Старого та Нового Заповітів іспаномовної Біблії версії Reina-Valera 1960 року.

Акціональний фрейм виділяється на основі пропозиції, яка включає предмет-агенса та виконуваний ним акт, позначений дієсловами *діє* / *робить*. Така пропозиція є акціональною схемою, яка залежно від характеру самого акту набуває трьох різновидностей.

Схема стану/процесу «ХТОСЬ / ЩОСЬ-агенса діє» представлена у мовних одиницях, які включають дієслова ненаправленої дії, до яких долучаються і ті, що означають зворотню дію, направлену на сам агенса. Термін *діє* використовується у значенні «зберігає / змінює свою власну ознаку (кількість, якість, місце тощо) у певний момент чи відрізок часу».

Схема дії, яка містить зв'язку *діє на*, моделює акт, що об'єктивується дієсловами направленої дії. Такий акт може бути двотипним. У першому випадку це фізичний чи ментальний контакт між агенсом і пацієнтом, при якому пацієнт не зазнає змін: «ХТОСЬ / ЩОСЬ-агенса діє на ХТОСЬ / ЩОСЬ-пацієнта». У другому випадку це вплив агенса на пацієнта, у результаті якого пацієнт зазнає змін: агенса робить його ТАКИМ. Так пацієнт стає афективом: «ХТОСЬ / ЩОСЬ-агенса діє на ХТОСЬ / ЩОСЬ-афектив».

Схема каузативу, яка включає зв'язку *робить*, представляє акт створення агенсом-каузатором нового предмета-фактива: «ХТОСЬ / ЩОСЬ-каузатор робить ЩОСЬ-фактив».

Акціональні схеми С.А. Жаботинська розширяє за допомогою додаткових ролей із традиційного списку (Fillmore, Goldberg). Полі, на які в концептуальній схемі вказують відповідні прийменники, С.А. Жаботинська згрупує наступним чином [2, с. 8]: 1) *діє* / *робить з* – сірконстант (супроводжувач, помічник, інструмент), 2) *діє* / *робить із-за* – стимул (причина, ціль), 3) *діє* / *робить якщо, незважаючи на* – передумова (умова, допустовість), 4) *діє* / *робить для* – реципієнт (адресат, бенефактив / maleфактив). Субфрейми акціонального фрейму можуть також доповнюватися локативним, темпоральним слотами, а також слотом способу дії, що входять у склад предметного фрейму: 5) *діє* / *робить звідти, там, туди* – локатив (джерело, шлях / місце, ціль), 6) *діє* / *робить з того часу, тоді, до того часу* – темпоратив (момент, початок, відрізок, кінець), 7) *діє* / *робить так*.

У фреймовому моделюванні концепту INIQUIDAD / БЕЗЗАКОННЯ найпродуктивнішою є схема дії – 45 із 162 проаналізованих прикладів (роль пацієнта – 29 разів та афектива – 17) [4, с. 123].

1. *Ordena mis pasos con tu palabra, y ninguna iniquidad se enseñoree de mí (Sal. 119:133)* [6]. Своім словом зміцни мої кроки, і не дай панувати надо мною ніякому прогріхові (Пс. 118:133) [5].

Ninguna iniquidad se enseñoree de mí – щось (агенса) діє на хтось (пацієнта).

2. *Y si no los lavare, ni lavare su cuerpo, llevará su iniquidad (Lev. 17:16)*. А якщо він не випере, а тіла свого не обмие, то понесе свою провину (Лев. 17:16).

(El) llevará su iniquidad – хтось (агенса) робить щось (пацієнта).

Таким чином, роль пацієнта визначає схему контактної дії, де один об'єкт здійснює вплив на інший (прогріх на людину або людина на провину). У другому прикладі вжито дієслово *llevar* має значення «нести якийсь предмет, докладаючи для цього зусиль». Тому ми відносимо вислів *llevar su iniquidad* до схеми дії, а не каузативу, оскільки *понести свою провину* має метафоричне значення провина є тягар (провина як наслідок гріховних вчинків, певного беззаконня).

1. *El es quien perdona todas tus iniquidades, el que sana todas tus dolencias (Sal. 103:3)*. Всі провини твої Він прощає, всі недуги твої вздоровляє (Пс. 102:3).

El es quien perdona todas tus iniquidades – хтось (агенса) робить щось (афектив).

2. *Vuestras iniquidades han estorbado estas cosas, y vuestros pecados apartaron de vosotros el bien (Jer. 5:25)*. Ваші провини перешкодили цим речам, а ваші гріхи відвернули від вас добро (Єр. 5:25) (пер. наші).

Vuestras iniquidades han estorbado estas cosas – щось (агенса) робить щось (афектив).

У випадку із роллю афектива між двома учасниками дії відбувається контакт, у результаті якого пацієнт зазнає змін і стає афективом (з позитивними або негативними ознаками) – Бог прощає провини (людина стає невинною, не несе тягара), провини перешкодили добрим речам (добрі речі не трапляються, а стають недобрими).

Схема каузативу представлена 20 разів, де в результаті дії агенса виникає новий предмет. Наприклад:

1. *Hemos pecado, hemos cometido iniquidad, hemos hecho impiamente, y hemos sido rebeldes, y nos hemos apartado de tus mandamientos y de tus ordenanzas (Dan. 9:5)*. Ми прогрішилися та чинили беззаконня, і були несправедливі, і бунтувалися, і відвертали від Твоїх заповідей та від постанов Твоїх (Дан. 9:5).

Nosotros hemos cometido iniquidad – хтось (агенса) робить щось (фактив).

2. *Los que buscan mi vida arman lazos, y los que procuran mi mal hablan iniquidades, y meditan fraudes todo el día (Sal. 38:12)*. Тенета розставили ті, хто чатує на душу мою, а ті, хто бажає нещастя мені, говорять прокляття, і весь день вимішують зрадливе! (Пс. 37:13).

Los que procuran mi mal hablan iniquidades – хтось (агенс) робить щось (фактив).

У першому прикладі *hemos cometido iniquidad* означає беззаконня як вчинок/вчинки, у другому *hablan iniquidades* – це прокляття, те, що виходить із людських уст. Обидва випадки представляють акт творіння чогось нового (каузований предмет).

Локативна схема представлена 6 разів. Наприклад: *Y dije: Dios mío, confuso y avergonzado estoy para levantar, oh Dios mío, mi rostro a ti, porque nuestras iniquidades se han multiplicado sobre nuestra cabeza, y nuestros delitos han crecido hasta el cielo (Esdras 9:6). І сказав я: Боже мій, соромлюся я та стидуся піднести, Боже мій, обличчя своє до Тебе, бо беззаконня наші помножилися понад голову, а наша провина виросла аж до неба! (Ездра 9:6).*

Nuestras iniquidades se han multiplicado sobre nuestra cabeza – щось (агенс) діє там (місце).

Беззаконня представлено як тягар на голові, як провина, яка не дозволяє людині з легкістю підняти лице до Господа. Образно голова – місцезнаходження беззаконня.

Схема процесу або стану виявляється 3 рази. Наприклад: *Mientras curaba yo a Israel, se descubrió la iniquidad de Efraín, y las maldades de Samaria; porque hicieron engaño; y entra el ladrón, y el salteador despoja por fuera (Os. 7:1). Коли лікував Я Ізраїля, виявився гріх Єфремів та зло Самарії, бо робили вони неправдиве, і злодій приходить, грабує на вулиці банда (Ос. 7:1) (пер. наші).*

Se descubrió la iniquidad de Efraín – діє щось (агенс).

Вираз зображає зворотню дію, направлену на сам агенс – виявився гріх (беззаконня представлено як прихований гріх, що став відомим).

Схема способу дії актуалізується 4 рази, темпоральність – 2 рази. Роль причини представлена 7 разів, супроводжувача – 1 і реципієнта – 1 раз.

Продуктивним є моделювання концепту INIQUIDAD за допомогою поєднання двох пропозицій акціонального фрейму (24 види), однак розгортання змісту досліджуваного концепту можна простежити також на прикладі поєднання трьох, чотирьох і п'ятих пропозицій (13 видів).

Розглянемо приклади найпродуктивніших схем, одна з яких – місце + пацієнс: *Enviará el Hijo del Hombre a sus ángeles, y recogerán de su reino a todos los que sirven de tropiezo, y a los que hacen iniquidad (Mat. 13:41). Пошле Людський Син Своїх Ангелів, і вони позбирають із Царства Його всі спокуси, і тих, хто чинить беззаконня (Мв. 13:41).*

Sus ángeles recogerán de su reino a los que hacen iniquidad – хтось (агенс) діє там (місце) на хтось (пацієнс).

Ті, що чинять беззаконня, не можуть перебувати у Божому Царстві. Семантичний фокус зосереджено на місці дії та на якості людей, на яких спрямована дія.

Bienaventurado el hombre a quien Jehová no culpa de iniquidad, y en cuyo espíritu no hay engaño (Sal. 32:2). Блаженна людина, яку Господь не звинуватить у грісі (картатиме гріхом), в чьому дусі нема лукавства! (Пс. 31:2) (пер. наші).

A quien Jehová no culpa de iniquidad – на хтось (пацієнс) хтось (агенс) діє так (спосіб).

У пропозиції «пацієнс + спосіб» дія направлена на людину, блаженство якої полягає у тому, що її Бог не картатиме гріхом. Гріх виступає як спосіб дії.

¿Por qué me haces ver iniquidad, y haces que vea molestia? Destrucción y violencia están delante de mí, y pleito y contienda se levantan (Hab. 1:3). Для чого мені Ти змушуєш мене бачити неправість та дивитися на муку? А переді мною грабіж та насильство, і суперечка, і сварка зчиняються (Ав. 1:3) (пер. наші).

(Tú) me haces ver iniquidad – хтось (агенс) на хтось (пацієнс) робить щось (пацієнс)

У схемі пацієнс+пацієнс представлена дія Бога, спрямована на автора, яка зумовлює іншу дія автора на предмет (*ver iniquidad* – метонімічне перенесення із людської якості, як результату дії, на саму дію).

Різні ролі концепту INIQUIDAD у межах акціонального фрейму свідчать про те, що сприйняття концепту відбувається із різних точок зору або різних семантичних фокусів (Р. Ленекер). В основному, концепт INIQUIDAD виступає об'єктом, на який спрямована дія агенса (Бога або людей), у результаті якої він або залишається без змін (пацієнс – *iniquidad se enseñoree de mí, llevará su iniquidad*), або зазнає змін (афектив – *perdona todas tus iniquidades, iniquidades han estorbado estas cosas*), або представлений як продукт, результат дії агенса (фактив – *cometen iniquidad, hablan iniquidades*). У ролі агенса семантичний фокус зосереджений на INIQUIDAD, коли моральна якість / вчинок спрямовує дію на людину / людей (*su iniquidad volverá sobre su cabeza*).

Перспективним є дослідження інших концептів у іспаномовній Біблії за допомогою предметного, акціонального, посесивного, таксономічного та компаративного фреймів з подальшим їхнім моделюванням у межах концептуальної мережі.

Література:

1. Болдырев Н. Н. Концепт и значение слова / Н. Н. Болдырев // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. – Воронеж, 2001. – С. 32–38.
2. Жаботинская С. А. Ономастические модели и событийные схемы / С. А. Жаботинская // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2009. – № 837. – С. 3–14.
3. Песина С. А. Когнитивная семантика: ментальное и языковое пространство : учеб. пособие / Светлана Андреевна Песина. – Магнитогорск : МГТУ, 2007. – 147 с.
4. Шевченко А. С. Семантико-когнитивна структура концептів справедливості і беззаконня (на матеріалі іспаномовного тексту Біблії) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05 / Анна Сергіївна Шевченко; Київський національний лінгвістичний університет. – К., 2014. – 209 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

5. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту / Пер. І. Огієнка. – К. : Українське Біблійне Товариство, 2007. – 1375 с.
6. Santa Biblia. Reina-Valera 1960 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://labibliaweb.com/?cat=122>

УДК 181.161.2

О. А. Шумейко,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків

МОВНІ ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ КОМІЧНОГО: ТРАНСФОРМАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

У статті схарактеризовано мовні засоби творення комічного, пов'язані з індивідуально-авторською трансформацією фразеологічних одиниць. Для створення комічного ефекту автори використовують фразеологізми як ядерні елементи розгорнутих метафор.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, трансформація, метафора, комічне, гумор, іронія, сатира, сарказм.

CREATION COMIC LANGUAGE MEANS : TRANSFORMATION PHRASEOLOGICAL UNIT

Article Author determined language means creation of comic – related individual author's transformation idioms. To create a comic effect phraseologisms authors use as nuclear elements deployed metaphors.

Characteristic of poetry definite period the phraseology is used as nuclear elements deployed metaphors. They are based on personification. Postponed features, performance, named in idioms, contrasting with their carriers on grounds such as a significant, large-scale, large (sun, fire, burn) and small (people, animals). There is a comic based on double contrast: on one side – the opposition on domestic grounds, but on the other – for stylistic coloring phraseology and its contextual environment.

Metaphorical imagery, of course, contains explicit or hidden assessment that enhanced context, which in turn helps create a comic. In rare cases, the metaphor ellipsis accompanied by one of the components of phraseological units, which increases the emphasis more. Sometimes irony arises in connection with the replacement of negative- form phraseologism on affirmative.

The phenomena of reality, which are represented in the works metaphorically varied: nature (environmental pollution motive), social realities (the motif of the depreciation of the native language). These language tools can perform the function of the frame.

Features of use of lexical and phraseological units caused by the aesthetic principles of the representation of reality, which arise on the basis of a negative attitude to certain events generated by reality.

Key words: phraseological unit, transformation, metaphor, comic, humor, irony, satire, sarcasm.

ЯЗЫКОВЫЕ СРЕДСТВА СОЗДАНИЯ КОМИЧЕСКОГО: ТРАНСФОРМАЦИЯ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ

В статье охарактеризованы языковые средства создания комического, связанные с индивидуально-авторской трансформацией фразеологических единиц. Для создания комического эффекта авторы используют фразеологизмы как ядерные элементы развернутых метафор.

Ключевые слова: фразеологическая единица, трансформация, метафора, комическое, юмор, ирония, сатира, сарказм.

Об'єкт аналізу – мова української поезії.

Мета статті – визначити особливості творення комічного в українській поезії, виявити та дослідити трансформацію фразеологічних одиниць, а саме функціонування сталих сполук у метафоричних контекстах.

Предмет дослідження – вербальні засоби творення комічного в українській поезії.

На сьогодні між фразеологами немає одностайності щодо визначення меж фразеологічних одиниць. Так, якщо науковці керуються такими основними ознаками, як відтворюваність у мовному потоці та цілісність значення, до фразеології відносять ідіоми, прислів'я, приказки, афористичні вислови, мовні штампи і кліше. Такий погляд на сутність фразеологізмів видається нам цілком слушним і науково вмотивованим.

Тому при доборі фактичного матеріалу ми дотримувалися цієї ж точки зору, тобто широкого розуміння предмета фразеології, що дозволило, у свою чергу, залучити до аналізу всі сталі сполуки, що є носіями комічного.

Висвітлюючи конструктивні та функціональні властивості фразеологізмів, слід брати до уваги, що семантика фразеологізмів в одних випадках дорівнює значенню слова, в інших – виражає ситуацію. Фразеологізми помітно відрізняються один від одного й характером вираження ситуації. Є фразеологізми із внутрішньою або затемненою відображуваною ситуацією, а також із яскраво вираженою ситуацією широкого плану. Пряме значення фразеологізму саме може містити комізм як в окремому слові, так і в усій ситуації. У той же час гумористично не забарвлений фразеологізм може, як і слово, вживатися в комічному плані. У досліджуваних нами поетичних текстах комічність, що пов'язана з використанням фразеологізмів, створюється на основі загальних прийомів їх структурно-семантичної трансформації.

У семантиці фразеологізмів обов'язковим і провідним є конотативний компонент. Фразеологічні одиниці створюються не для називання нових явищ, а виникають у зв'язку з необхідністю висловити суб'єктивне ставлення мовця до об'єктивних явищ, що є не менш важливим, ніж об'єктивне повідомлення. Вони передають експресію, емоції, оцінки, ставлення до предмета мовлення, до співрозмовника, до ситуації мовлення.

У художньому дискурсі стійкі мовні комплекси, у тому числі фразеологічні одиниці, можуть зазнавати різноманітних структурно-семантичних трансформацій, зумовлених певними стилістичними настановами. Авторські перетворення фразеологізмів уможливлені їхньою різноманітністю і специфікою фразеологічної семантики, що певною мірою є відмінною від лексичного значення.

При аналізі фразеології як засобу комічного важливим є врахування того, що в одних фразеологізмах гумористичний елемент міститься в самому їх значенні, а в інших виникає як результат різноманітних структурних та семантичних трансформацій аналізованих одиниць чи вміщення їх у специфічні контексти.

Письменники звертаються до видозмін фразеологізмів для реалізації певних стилістичних настанов. Різного роду трансформації дають змогу поновити більш чи менш стертий унаслідок багаторазового вживання фразеологічний образ. Нова форма сполуки сприяє зростанню експресії.

Трансформовані фразеологізми в поетичних творах використовуються з різною метою, зокрема для того, щоб увиразнити, посилити гумористичне значення фразеологічних одиниць або ж на основі наявного мовного вислову витворити модифікований образ із гумористичним значенням.

У мовознавстві використовуються різні терміни на позначення прийомів перетворення фразеологічних одиниць: видозміна, модифікація, трансформація, деформація, авторські перетворення, okazionalni перетворення, контекстуальна транспозиція, актуалізація та ін.

Існують різні класифікації авторських перетворень фразеологічних одиниць. Найбільш послідовною вважаємо класифікацію трансформації фразеологізмів В. Білоноженко, І. Гнатюк. Під трансформаціями вони розуміють цілеспрямовані зміни, що стосуються як семантики, так і структури [1, с.10]. Відповідно до характеру змін розрізняють семантичні та структурно-семантичні трансформації. Термін «структурно-семантичні трансформації» за часом став загальноживаним, оскільки структурні перетворення (трансформації) сталих сполук спричиняють і певні зміни їх значення.

В аналізованих поезіях іронічні контексти найчастіше виникають унаслідок метафоричного вживання фразеологізмів. Це можемо спостерігати в тих випадках, коли дія сталої сполуки, характерна для людини, переноситься на явище природи, напр.: «Можє, вранці десь на Чорногорі / сонце встало з лівої ноги» [10, с.69]; «послушно / на лапки ставав [вогонь – О. Ш.] / коли виводив нас / із кубла звірів / тепер обходиться без вигод / переночує в голівці сірника / перевікує в урані» [8, т.І, с.162]; «Та тільки хто б на чому не спинився, / яких притулень ми б не спорудили, – / коли цим горам Київ і не снівся, тут люди вже на мамонта ходили» [11, с. 72]. У наведених контекстах іронія, безумовно, пов'язана з уявленнями, що викликані авторськими перенесеннями, за якими, відповідно, сонце ніби має ноги, як і людина, вогонь – лапки, нагадуючи тварину, гори наділяються здатністю спати.

Негативне ставлення до поведінки людей, яка призводить до забруднення довкілля, передається через образ, наділений гіркою іронією: *«І добре, що над нами він [місяць – О. Ш.] висить височенько, / а то б уже й на ньому болото розвели»* [11, с. 72].

Структурно-семантичної трансформації зазнають і компаративні фразеологізми, напр.: *«І роздумів жвачку жуєм, як воли, / і щось там нашенче в привозі, / що звідти пішли, / сюди не прийшли – / застряли на півдорозі»* [5, с. 63]; *«Ми вже їх брали, як бика за роги, – / німецьким штибом ставлені війська»* [9, с. 8]. У наведених контекстах порівняння стосуються не характерних для них суб'єктів. Ці трансформації, як правило, ґрунтуються на індивідуально-авторських асоціаціях. Реалізація образно-семантичного потенціалу в таких випадках максимально працює на досягнення художньої мети – іронічного або сатиричного змалювання дійсності.

Своєрідне оживлення внутрішньої форми фразеологізму як *вівці* підтримується використанням тематично спорідненої лексики *мекання, пастух*, яка в контексті набуває переносного значення із сатиричним відтінком: *«Гуде від преси голова / Як на різдвяні свята дзвін. / Колояться пусті слова, / Як вівці, загнані в загін. / Їх мекання, тупе й сумне, – / Елементарний примітив. / Пастух стоїть і шапку мне – / Не може взяти на слух мотив...»* [6, с. 81].

Фразеологізм розмовно-побутового характеру вводиться до контексту, в якому розкривається тема знецінення рідної мови: *«Та чи збагну, що на Україні / Уже доводиться в містах / Шукати, ніби голку в сіні, / Дідівське слово на вустах?»* [13, с. 372].

Часові поняття теж зазнають метафоризації з відтінком іронії, як-от: *«Ще сміх наш вогкий, сльози не солоні, / Роки ще нас у спину не жєнуть ...»* [7, с. 181]. У контексті вірша «Старий годинник» структурно-семантичних змін зазнає стала сполука *часу навалом*: *«Навколо нього час лежав навалом»* [11, с. 13]. У результаті метафоризації ця сполука втрачає ознаки стійкого словесного комплексу, актуалізується її значення як вільного словосполучення, оскільки лексемою *час* Л. Костенко називає і годинники, які ремонтує старий годинникар.

Метафоричне вживання термінологічних сполук із різних галузей знань є одним із засобів створення різних відтінків іронії, до якого досить часто в поетичній мові звертається Ліна Костенко. Хвилювання про долю людства знаходить таке образне втілення: *«Які фатальні наслідки й причини / великий світ над прірвою пасе!»* [11, с. 35]. Унаслідок метафоризації терміносполука *фатальні причини й наслідки* співвідноситься із щоденним життям і турботами людей, зокрема із випасання худоби, що й зумовлює іронічний відтінок.

Л. Костенко турбують проблеми майбутнього у зв'язку з порушенням екологічної обстановки, як-от: *«Ще назва є, а річки вже немає. / Усохли верби, вижовкли рови, / і дика качка тоскно обминає рудиментарні залишки багви»* [10, с. 106]. Завдяки цьому словообразу природа постає своєрідним живим організмом, в якому все взаємопов'язано.

Порушуючи питання історичного минулого нашого народу, зокрема невідомих його сторінок, поетеса в поемі «Скіфська одисея» створює образ, сповнений гіркою іронією: *«Але чому на землях цих, де Київ, / іще літописних лихоліть, / так наче нам хто чорну дірку виїв / у історичній пам'яті століть?»* [11, с. 71]. У наведеному метафоричному образі сполука *чорна дірка* детермінологізується через поєднання з логічно несумісною дією *виїв*, що й спричинює необхідний ефект.

У художній формі Л. Костенко викладає міфічні уявлення пращурів про виникнення землеробства і з долею гіркої іронії висуває «припущення» щодо появи соціальної нерівності, використовуючи термін із суспільно-політичної галузі знань: *«Поглибивши контрасти соціальні, їм з неба впало також і ярмо»* [11, с. 75].

Експресивний саркастичний образ створюється на основі розгорнутої метафори з використанням термінологічного сполучення *брати в оренду*: *«Не можна брати істину в оренду / і сіяти на ній чортополох»* [11, с. 73]. Комічний ефект зумовлений внутрішньою суперечністю, що створюється поєднанням економічного терміна з його абстрактним значенням, що виражає ідею прибутку, з лексемою, яка пов'язана зі сферою ідеального і характерна для високого стилю.

Метафоричний образ виникає внаслідок еліпсису одного з компонентів фразеологізму *вітер у кишенях свистить* [3, с. 131] і переміщення його функціональної ролі на словосполучення *гетьманська калита*, у результаті чого з'являється іронічний ефект: *«Свистить моя гетьманська калита»* [9, с. 50].

Наскрізною є іронія в поезії Неди Неждани «Але очі твої засвітилися блакитно...», в якій зображено сприйняття ліричною героїнею чоловіка, що викликав у неї глибокі симпатії. Поетеса звертається до гіперболічних образів, відтворюючи різні відчуття, напр.: *«А коли я торкнулася руки то вона була холодною / Я подумала що ти хотів зігріти Гренландію / Тоді я ще не знала що ти був у лицарських латах / Але аура навколо тебе була як райдуга / Я подумала що на тебе осідає не пил / а попіл позаслих зірок / Я тоді ще не знала що то пилوک для бджіл сузір'я Пасіка / А слідів на дорогах ти не залишав / Я подумала що ти боїшся поранити землю і стаєш / невагомим / Я тоді ще не знала що то твої сліди падають / у непорозуміння»* [12, с. 35]. У контексті метафорично розгортаються сталі сполуки *зірковий пил, породжувати непорозуміння, залишати сліди*. При змалюванні аури ліричного суб'єкта зіставляються і водночас протиставляються словообрази *пил – попіл – пилوک*, що об'єднуються негативним оцінним планом зображення. Лірична героїня, яку можна, на нашу думку, ототожнювати із самою поетесою, іронізує з приводу того, що, сприймаючи людину, надумувала ті риси, які хотіла в ній бачити.

Побудова метафоричних контекстів шляхом градації образності органічно увиразнюється художньо-смисловою трансформацією символічного за своєю природою словообразу *білий кінь*: *«Лише коли мені наснився кінь білий / І подивився на мене нелюдським голосом / Я зрозуміла що вершника більше не існує в потойбіччі / Він народився»* [12, с. 35], – який супроводжується метафоричним уживанням фразеологізму *нелюдським голосом (кричати)* [3, с. 188]. Поетеса здійснює несподівану, алогічну заміну дієслівного компонента, чим досягає іронічного ефекту.

Неда Неждана майстерно створює експресивні іронічні образи, в яких максимально передається відчуття присутності чи відсутності когось або чогось, наприклад: *«У Києві немає радіації / Бо радіація то коли щось є / але не видно а в нас нема / самих «нема» катма / усе зникає / І незабаром Київ утече від себе / заблукає / І стольним Києвом назвуть / можливо Ріо-де-Жанейро»* [12, с. 59]. У цьому контексті з поезії «Зона» порушується проблема екології Києва після Чорнобильської трагедії. Поетеса трансформує і метафорично використовує сталий вислів *від себе не втечеш*, надаючи йому протилежної семантики, що створює неочікуваний смисловий ефект.

Гіркою іронією сповнена поезія І. Калинця «Страсть п'ята»: *«юродивий народцю / можеш спокійно / метушитись / адже нині / земля / не стряслася / а темряву / що з неба / попелом / дочасно / тобі на голову / осіла / ти й так / недобачаєш»* [8., т.1, с. 224]. Поет створює розгорнуту індивідуально-авторську метафору на основі фразеологізму *попелом* – книжн. «вдаватися в тугу, втрачати мужність, надію» [3, с. 680]. У такій художній формі автор засуджує громадянську позицію українців-сучасників, що не дбають про свій розвиток і, відповідно, про майбутнє нації. Як відзначає А. Стебельська, «витончена форма іронії тут і в діміноативній формі «народцю», а слово «юродивий», що

могло б бути вжите в позитивному значенні, міняє сенс навіть через ліквідацію повноголосся у слові «народцю» і звучить саркастично. Сарказм продовжується в дальших словах: «можеш спокійно метушитись» і в дальшому образі, що ілюструє перебіг страстей Христових на Голгофі, але пов'язується з актуальними подіями в Україні» [2, с. 330].

Подібний прийом розгортання метафори використано І. Калинцем у поезії «Страсть шоста»: «*без зради / проданий / нашим безсиллям / не один поворотим / ще нині / відсахнеться / навіть без срібняків / можливо / пошкодуєш / тоді / за біблійним юдою*» [8, т.1, с.224-225]. Словесна образність контексту ґрунтується на сталій сполучі *юдині срібняки* – «ви-нагорода за зраду» [3, с. 855]. Саркастичний струмінь з'являється внаслідок переосмислення семантики фразеологізму: зрада *навіть без срібняків*, тобто добровільна, без підкупу, більше вражатиме, ніж зрада *біблійного юди*.

У негативному плані переосмислюється вислів *вінець творіння*, який передає саркастичне значення: «*земле / рослин і звірів / ось вінець творіння / діти наші / паралітики і перевертні*» [8, т. 1, с. 194] (пор. *Добрі діти батькам вінець, а злі – кінець*).

Іронічного осмислення набуває фразеологізм *камінь ліг на душу* – «кому-небудь дуже важко, хтось перебуває в гнітючому настрої, страждає, переживає і т. ін.» [3, с. 363] у такому контексті: «*Камінь що на душі – / вже філософським став*» [15, с.35]. О. Чубачівна поєднує фразеологізми відповідно з нейтральним і книжним стилістичним забарвленням – *мати камінь на душі, філософський камінь, наріжний камінь*. Незважаючи на те, що життєві труднощі, негаразди осмислюються ліричною героїнею цієї поезії з філософської точки зору, вони не зникають, не перестають бути важкими й нерозв'язаними.

На образності фразеологізму *криве дзеркало* («спотворення, перекручення чого-небудь, чиїх-небудь поглядів, думок») [3, с. 234], що виступає в контексті своєрідним лейтмотивом, побудовано увесь вірш І. Калинця «Не сподобив мене світ...»: «*не сподобив мене світ / криве дзеркало / води і небес / криве дзеркало / язика / криве дзеркало / трибун / літають щоночі / кажани трибуни / наді мною / розіпнім його / каже кажан кажанові / він не гожеий нам / він у наших дзеркалах / потворний / ще й повторений*» [8, т.1, с.152]. Поет уводить сталу сполучу в генітивні метафори, чим досягає розгортання її образності й водночас певного переосмислення: *криве дзеркало води, небес, язика, трибун*. Таким чином автор створює узагальнений образ спотвореної дійсності часів радянської держави. Іронію вносить висновкове висловлення заключної строфи, що, здавалося б, логічно випливає із попереднього контексту, але в той же час виявляється несподіваним, а паронімія *потворний – повторений* стилістично посилює висновок.

Сатирично-викривальний характер має поезія І. Калинця «Куряча пам'ять у містечка», в якій обрамленням виступають фразеологізми *куряча пам'ять* («коротка пам'ять») і *курям на сміх* («щоб викликати глузування») [3, с. 835]. Крім того, негативна оцінна семантика контексту посилюється експресивною образністю метафор і порівняння: «*куряча пам'ять у містечка / забуло воно про білого коня / чи може ніколи не було / білого коня у нього / розляглося містечко / на п'яти мозилах / як п'яти подушках / кохасться містечко у стайнях / покрадено з могил / кам'яні таблиці / на підмурівки / чи не тому так успішно / ведеться плекання / худібки / стояло / на одній таблиці / курям на сміх мовивши / «моїм милим козакам / гетьман»*» [8, т.1, с.167]. Саркастичний ефект з'являється внаслідок зіставлення могил із подушками.

Образного розгортання зазнають сталі вислови, що функціонують у вірші Ю. Андруховича «Мафія» (цикл «Кримінальні сонети»): «*На розі Кармелітської та Духа / Святого двометровий зимний хлоп / лежав, зацвівши оком, як циклоп / (античний). Потекла на брук з-під вуха / його червона юха, мов сироп / (малиновий). А в центрі капелюха / прострелено діру*» [4, с. 76]. Фразеологізм *пустити юшку* [3, с. 722], що в цьому контексті реалізує семантику «вбити когось», зазнає подвійної актуалізації за рахунок уведення порівняльного звороту. Іронічний струмінь вносить епітет *малиновий*, який для смислового виділення оформлений як вставлена конструкція. Це означення є похідним від жаргонної лексеми *малина*, що має такі значення, як 'притон', 'веселе життя', 'відсутність заборон, привілля'. У подальшому контексті цей словообраз, теж використаний у прямому значенні, посилює іронічний ефект: «*Літала муха / над ним, і плач дівочий / із утроб летів до неба, де злодійський рай, / де кожен сутенер або шахрай / знайде в кущах на вік собі малину*» [4, с. 76]. Заклучна строфа також містить сталу сполучу, за зовнішньою серйозністю якої криється гірка іронія: «*В присутності лягавих та собак / старенька мати думала: «Ось так / ти гідно шлях життя завершив, сину»*» [4, с. 76].

Виразний стилістичний ефект у використанні фразеологізмів як засобу творення іронії досягається шляхом розширення їх сполучуваності. Іронічність виникає в макроконтексті, де використовуються ФО *задерти ноги* (зневажл. «померти» [3, с. 305]), на голові ходити («дуже бешкетувати, чинити безладдя» [3, с. 929]), що мають колорит розмовності: «*Я йшов за труною товариша й думав: / везе ж такі людям: / задер ноги і ніякого тобі клопоту, / востаннє блиснув білими стегнами покійника, / а світ хай собі ходить хоч на голові*» [14, с. 35]. Комічність є наслідком їхнього поєднання відповідно з лексемами *покійник і світ*, а також із дієсловом *везе*, несумісним із тим, що ліричний суб'єкт за цим бачить.

Для вираження комічного поети звертаються до різноманітних засобів структурно-семантичної трансформації сталих сполук. Найбільш активно автори поезії аналізованого періоду послуговуються метафоричним уживанням фразеологічних одиниць. Коло охоплених явищ, які змальовуються у творах метафорично, різноманітні: явища природи (мотив порушення екології), суспільні реалії (мотив знецінення рідної мови, втрата її). Метафоризація сприяє подвійній актуалізації сталих сполук.

Література:

1. Білоноженко В. М., Гнатюк І. С. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів / В. М. Білоноженко – К. : Наук. думка, 1989. – 154 с.
2. Стебельська А. «Гренос» Ігоря Калинця / А. А. Стебельська // 36. наук. праць Канадського наук. т-ва ім. Т. Г. Шеченка. – Торонто, 1993. – С. 326–332.
3. Фразеологічний словник української мови / Укл. В. М. Білоноженко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк та ін. – К. : Наук. думка, 1993.

Джерела ілюстративного матеріалу:

4. Андрухович Ю. Екзотичні птахи і рослини з додатком «Індія». Колекція віршів. – Івано-Франківськ : Лілея / Ю. Андрухович – НВ, 2002. – 112 с.
5. Базилевський В. Вибране : Поезії / В. Базилевський. – К. : Дніпро, 1987. – 239 с.
6. Білаш О. І. Ти відчаль, моя печаль... : Поезії / О. І. Білаш – К. : Укр. письменник, 1992. – 95 с.
7. Вінграновський М. С. Цю жінку я люблю : Лірика. / М. С. Вінграновський. – К. : Дніпро, 1990. – 205 с.
8. Калинець І. Зібрання творів: У 2 т. / І. Калинець – К. : Факт, 2004. – Т. І, II.
9. Костенко Л. В. Берестечко : Історичний роман. / Л. В. Костенко – К. : Укр. письменник, 1999. – 157 с.
10. Костенко Л. В. Неповторність : Вірші, поеми. / Л. В. Костенко – К. : Молодь, 1980. – 224 с.
11. Костенко Л. В. Сад нетанучих скульптур : Вірші, поема-балада, драматичні поеми / Л. В. Костенко – К. : Рад.письменник, 1987. – 207 с.

12. Неждана Неда. Котивишня : Збірка віршів / Неда Неждана – К. : Смолоскип, 1996. – 108 с.
13. Руденко М. Д. Поезії / М. Д. Руденко – К. : Дніпро, 1991. – 413 с.
14. Стус В. Вечір. Зламана віть: Вибране / В. Стус – К. : Дух і літера, 1999. – 383 с.
15. Чубачівна О. В. Вдячність деревам : Поезії / О. В. Чубачівна. – К. : Рад. письменник, 1991. – 94 с.

УДК 81-22

О. М. Яницька, Т. В. Голуб,

Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

ЛІНГВОКУЛЬТУРНЕ ЗНАЧЕННЯ ТА ЕТИМОЛОГІЧНА СТРУКТУРА НОМІНАТИВНИХ ПОЛІВ ФРАНЦУЗЬКОГО КОНЦЕПТУ *LA FOI*, БРИТАНСЬКОГО *FAITH* ТА УКРАЇНСЬКОГО *BIPA*

Стаття присвячена лінгвокультурному та етимологічному аналізу номінативного поля французького концепту *LA FOI*, британського *FAITH* та українського *BIPA*. Досліджено взаємозв'язок між концептами та засобами їх мовної номінації. В ній актуалізуються основні підходи до проблеми концепту в лінгвістичних дослідженнях, розглядаються методи дослідження концептів. Автор встановила лінгвокультурні ознаки концепту, які визначають його суть, а також дозволяють виокремити його від інших культурних мовно-ментальних одиниць. Представлено номінативне поле та етимологічну структуру французького концепту *LA FOI*, британського *FAITH* та українського *BIPA*, виявлено принципи організації компонентів у семантичній структурі концептів.

Ключові слова: концепт, когнітивно-семантичний аналіз, номінативне поле, етимологія, концептуальний аналіз.

LINGUISTIC AND CULTURAL MEANINGS, ETYMOLOGICAL STRUCTURE OF NOMINATIVE FIELDS OF FRENCH CONCEPT *LA FOI*, BRITISH *FAITH* AND UKRAINIAN *BIPA*

The article deals with linguistic, cultural and etymological analysis of the nominative fields of French concept *LA FOI*, British *FAITH* and Ukrainian *BIPA*. The author analyzes connection between concepts and their linguistic nominations. Different approaches and methods of conceptual analysis in linguistic research are examined in the article. Conceptual linguistic features are established, they determine the sense of concept and also allow to distinguish it from other cultural linguistic and mental units. The nominative field and etymological structure of French concept *LA FOI*, British *FAITH* and Ukrainian *BIPA* are presented, principles of component organization are examined in the semantic structure of concepts.

Key words: concept, cognitive and semantic analysis, nominative field, etymology, conceptual analysis, linguistic picture of the world.

ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЙ СМЫСЛ И ЭТИМОЛОГИЧЕСКАЯ СТРУКТУРА НОМИНАТИВНЫХ ПОЛЕЙ ФРАНЦУЗСКОГО КОНЦЕПТА *LA FOI*, БРИТАНСКОГО *FAITH* И УКРАИНСКОГО *BIPA*

Статья посвящена лингвокультурному и этимологическому анализу номинативного поля французского концепта *LA FOI*, британского *FAITH* и украинского *BIPA*. Автора исследовал взаимосвязь между концептами и средствами их языковой номинации. В ней актуализируются основные подходы к проблеме концепта в лингвистических исследованиях, рассматриваются методы исследования концептов. Установлены лингвокультурные признаки концепта, которые определяют его суть, а также позволяют выделить его от других культурных языко-ментальных единиц. Представлено номинативное поле и этимологическая структура французского концепта *LA FOI*, британского *FAITH* и украинского *BIPA*, выявлены принципы организации компонентов в семантической структуре концептов.

Ключевые слова: концепт, когнитивно-семантический анализ, номинативное поле, этимология.

На даному етапі розвитку лінгвістичної науки, науковці намагаються дослідити взаємозалежність мови та культури, вивчають мовні одиниці як засіб збереження та вираження менталітету носіїв мови. Одним із завдань когнітивної науки є опис реальних процесів когнітивної діяльності людини і оцінки того, що виникає в результаті концептуальних структур свідомості в їх співвідношенні зі світом і діяльністю людини. Багато учених цікавляться співвідношенням і взаємодією когнітивних структур знання і формальних структур мови, культурною специфікою, що лежить в основі формування значення окремого слова і інтерпретації сенсу окремого висловлювання за допомогою тієї або іншої знакової системи. Науковцями, що вивчали дану проблему є В. Гумбольдт, Л. Вайсгербер, Б. Уорф, А. П. Бабушкін, М. М. Болдирев, О. С. Кубрякова, М. В. Нікітін, Ю. С. Степанов, А. Вежбица, Р. Джекендофф, М. Джонсон, Ван Дейк, а також І. О. Мельчук, З. Д. Попова, К. В. Рахиліна, В. І. Карасик, Р. І. Розіна, Й. А. Стернін, та ін. Дослідження присвячене лінгвокультурному та етимологічному аналізу номінативного поля французького концепту *LA FOI*, британського *FAITH* та українського *BIPA*. Проблема співвідношення мовних і немовних знань є актуальною, оскільки між концептами і засобами їх мовної репрезентації немає однозначної кореляції. Об'єктом дослідження виступають лінгвістичні лексичні засоби репрезентації концепту *LA FOI* у французькій мові, *FAITH* у англійській та *BIPA* в українській, досліджуватиметься етимологія та номінативне поле. Вперше здійснюється аналіз даних концептів у різносистемних мовах.

Метою статті є виявлення способів номінації французького концепту *la foi*, британського *faith*, та українського *bipa*, встановлення особливостей актуалізації концептуальної інформації в плані її змісту і об'єму, яку несуть мовні одиниці, розгляд та аналіз етимології ключових лексем, виявлення зміни об'єму концепту в історії мов. Матеріалом для дослідження послужили дані словників синонімів, синонімів і антонімів, етимологічних словників і тезаурусів, досліджувались як друковані словники так і електронні версії. Лінгвістичні методи, що використовуються для опису лексичної і граматичної семантики мовних одиниць стають методами лінгвокогнітивного дослідження. Концепти внутрішньо організовані за польовим принципом і включають чуттєвий образ, інформаційний зміст і інтерпретаційне поле. Концепти мають національні особливості змісту і структури; можливі ендемічні концепти, можлива лакунарність концепту. В. Гумбольдт [4] розумів мову як вічно змінне історичне явище, безпосередньо взаємопов'язане з духом народу. Мовний процес трактувався ним в контексті свідомості, культури і соціальної дійсності. Він визнавав дію сили духу за допомогою мови на розвиток людини, культури, цивілізації, освіти і науки. Культура отримує своє безпосереднє віддзеркалення в мові. Ідеї Гумбольдта продовжував розвивати Л. Вайсгербер [3], який у 1929 році у своїй монографії «Рідна мова і формування духу» вказував на першочергову роль мови на формування у людини єдиної картини світу. Основною його ідеєю був взаємозв'язок мовних знаків і понятійних когнітивних засобів, які мають в своєму розпорядженні носії мови, у міру того, як кожен носій мови вивчає словник, всі члени мовного співтовариства опановують когнітивні засоби. Центральне місце в концепції мовної картини світу Вайсгербера займає категорія *Wortens der Welt* (вербалізації світу), його образ мовної картини світу виглядає

як система лексичних полів. Науковець Б. Уорф виводив наукову картину світу прямо з мовної, що неминуче вело до їх отождествлення. Він писав: «Ми розчленовуємо природу (світ в цілому) в напрямі, що диктується нашою рідною мовою. Світ з'являється перед нами як калейдоскопічний потік вражень, який має бути організований нашою свідомістю, а це означає в основному – мовною системою, що зберігається в нашій свідомості». [17, с.174] О.С. Кубрякова пропонує таке визначення концепту: «Концепт – оперативна одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку, усієї картини світу, квант знання. Найважливіші концепти виражені в мові» [7, с. 90]. В.І.Карасик [9] характеризує концепти як ментальні утворення, які є такими, що зберігаються в пам'яті людини, значимі, усвідомлювані фрагменти досвіду, багатовимірне ментальне утворення, у складі якого виділяється образно-перцептивна, понятійна і ціннісна сторони, фрагмент життєвого досвіду людини, переживана інформація, квант переживаного знання. Впорядкована сукупність концептів у свідомості людини утворює його концептосферу. Мова – один із засобів доступу до свідомості людини, її концептосфери, до змісту і структури концептів як одиниць мислення. Науковець-лінгвіст М.В. Піменова підкреслює, що «концепт розпоршений у мовних знаках, які його об'єктивують. Щоб реконструювати структуру концепту, потрібно дослідити весь мовний корпус, в якому репрезентований концепт (лексичні одиниці, фразеологію, пареміологічний фонд), включаючи систему усталених порівнянь, які зафіксували образи-еталони, що властиві певній мові» [11, с. 9]. Таким чином, усі засоби мовної об'єктизації беруть участь у формуванні номінативного поля концепту. Номінативне поле має комплексний, багатогранний характер, включаючи всі типи угруповань лексики у свій склад, є неоднорідним за своєю структурою, оскільки воно містить як прямі номінації самого концепту безпосередньо (ядро номінативного поля), так і номінації окремих когнітивних ознак концепту, які розкривають зміст концепту та відношення до нього в різних комунікативних ситуаціях (периферія номінативного поля).

Концептуальний аналіз слід розпочинати з дослідження етимологічних особливостей концепту, щоб розкрити етимологічну пам'ять імені концепту, в якій зафіксована еволюція внутрішньої форми відповідної лексичної одиниці [2, с. 124]. Перед усім потрібно дослідити прямі номінації концепту у французькій, англійській та українській мовних картинах світу. Такими номінативними інваріантами для зіставлених концептів є лексеми франц. *la foi*, брит. *faith* та українського *віра*. Етимологічна структура французького концепту:

1) іменник *la foi*, з'явився у французькій мові наприкінці XII століття, що походить від латинської лексеми *fides*. Спочатку іменник існував у французькій як лексеми *féalté*, *feid*, *feauté*, наприкінці XII століття він трансформувався у *la foi*. Іменник *fides* 1) віра 2) довіра 3) переконання 4) релігія пов'язаний з ідеєю сильної інтелектуальної згоди, один з способів бачення буття. [19, с : 312]

2) іменник *faith* з'явився в англійській мові у середині XIII століття як запозичення з давньофранцузької *feid*, *foi*, яке у свою чергу походить від латинського *fides*. Іменник *faith* 1) віра 2) довіра 3) переконання 4) релігія 5) впевненість пов'язаний з ідеєю сприйняття людиною певних тверджень, фактів, свідчень як істинних, правдивих на основі суб'єктивного переконання. З 14 століття пов'язується з релігійними переконаннями, лексема з'являється у християнських текстах, пов'язується з вірністю у шлюбі. [21]

3) український іменник *віра* походить від праслов'янського іменника *vera*, споріднене з дієсловами *var* – вірити, сумніватись, від латинської *verus*, дійсний, вірний. Іменник *віра* 1) довір'я, впевненість, релігія, 2) довірена особа, 3) вірна дружина. При цьому праслов'янський корінь *war* означав дійсний, справжній, достовірний. [5, с. 402]

Дослідивши етимологічне походження концептів, встановили, що лексеми на позначення поняття «віра» мають у французькій, англійській, та українській мовах схожу етимологію, що може свідчити про спільні витоки цих лексем. Спільним, наприклад, є формування внутрішньої форми слів франц. *la foi*, брит. *faith*, та укр. *віра* навколо таких понять як довіра, переконання, релігія. Розглянемо зіставлювані мови за системою *романські – германські – слов'янські*, бачимо, що у французькій та англійській мовах лексеми, які домінують поняття пов'язані перш за все з релігійною вірою християнської церкви. Етимологія української номінативної одиниці *віра* побудована більше світському погляду на віру, споріднена з такими поняттями як правда, вірність, істина, милість. Для детальнішого опису концепту потрібно опрацювати словникові дефініції концепту: французький *la foi* «1. 1) впевненість у вірності даного слова, у виконанні того, що пообіцяли. 2. правдивість клятви. 3. характеристики гарної людини, яка говорить, діє прямолінійно, без хитрості. II) 1. явище, коли вірять комусь, мати впевненість у чомусь. 2. абсолютна віра у щось або у когось. 3. явище, коли вірять Бога, у догму, повне підкорення розуму і серця». [18, с. 547]; брит. *faith* 1) сильна, непохитна віра у щось, що не потребує доказів велика віра у когось або у щось, 2) специфічна система релігійних учень, 3) у християнстві віра у Бога та його діяння. 4) непохитна віра у когось або щось, 5) будь-яка сукупність принципів або догм, 6) відданість, лояльність відно певної особи [22]; укр. *віра*, -и, ж. 1. впевненість у чомусь, у здійсненні чого-небудь. у кого. Впевненість у позитивних якостях кого небудь, у правильності, розумності чиєїсь поведінки. 2. Те саме, що довір'я. ** Віри не йметься кому – не віриться комусь. Жити на Віру – бути одруженим без офіційного оформлення шлюбу. Прийміти на віру – вірити в що-небудь без доказів. 3. рел. визнання існування Бога, переконання в реальному існуванні чогось надприродного. Те або інше релігійне вчення, віровизнання [1, с. 189].

Можемо прослідкувати спільну триєдину тотожність концептів, що відображається такими поняттями як вірність, переконання і релігія. Надалі потрібно встановити лексико-семантичне поле досліджуваних концептів за допомогою словників синонімів і тезаурусів: французький концепт *la foi* об'єктивується за допомогою іменників: 1. *croyance* (віра)-*conviction* (переконання) 2. – *religion* (релігія) – *confession* (сповідь) – *culte* (культ) – *dogme* (догма) – *église* (церква) 3. – *confiance* (довіра)- *crédit* (довіра, кредит) – 4. *consence* (совість) – *honneur* (честь) – *loyauté* (вірність) – *probité* (чесність) – *sincérité* (відвертість) ; *droiture* (прямота) – *franchise* (відвертість) – *honnêteté* (чесність) – *loyauté* (вірність) – *sincérité* (чистосердечність); прислівниками *en conscience* (по совісті) – *sincèrement* (чистосередньо); дієсловами: *faire foi* (довіряти), *prouver* (доводити) – *démontrer* (доводити) – *témoigner* (свідчити), *avoir foi en* (вірити); *compter sur* (розраховувати). [23, с :498], *faith* п. іменниками: 1 *belief* (віра), *credence* (переконання), *confidence* (упевненість), *conviction* (переконання), *trust* (довіра), *certainty* (переконаність), *certitude* (безсумнівність), *assurance* (запевнення), *assuredness* (упевненість), *sureness* (упевненість), *reliance* (опора), *dependence* (довіра). 2 *belief* (вірування), *religion* (релігія), *creed* (переконання), *persuasion* (переконання), *dogma* (догма), *teaching* (доктрина), *doctrine* (теорія), *denomination* (віросповідання), *sect* (секта). 3 *duty* (моральне зобов'язання), *allegiance* (вірність), *obligation* (зобов'язання), *promise* (обіцянка), *faithfulness* (чесність), *loyalty* (вірність), *fidelity* (відданість), *devotion* (прихильність), *consecration* (посвячення), *dedication* (відданість), *fealty* (вірність), *obedience* (покірність); прикметників *faithful* (вірний); *true* (істинний), *loyal* (надійний), *close* (стриманий), *exact* (точний), *conscientious* (чесний), *dutiful* (відданий), *honest* (чесний); [20, с. 536] дієслів *believe* (вірити), *accept* (приймати), *trust to or in* (вірити комусь, у щось), *rely upon or on* (покладатись на щось, на когось), *have faith or confidence in* (мати віру,

впевненість у чомусь), be convinced (бути переконаним) [20, с. 119]; укр. *віра* об'єктивується за допомогою іменників: упевненість, (до кого) довіра, довір'я; (Христова) релігія, віровизнання; (у містичні істоти) вірування; пор. конфесія, дієслів: йняти віру; (у кого) мати віру, покладатися на; (кому) довіряти; (у Бога) вірувати; (у краще) не тратити надії на; (сіно) брати / приймати / на віру; прикметників: певний, надійний, незрадливий, непідкупний, випробуваний; (друг) щирий, відданий, незмінний, постійний; (висновок) правильний, точний; (- смерть) неминучий, слушний, вірогідний, (- дано) імовірний, ймовірний; (- джерело) надійний, безсумнівний [8, с. 56].

Таким чином, ми виявили, що французький концепт *la foi*, англійський *faith*, та український *віра* є складними ментальними структурами, що складаються з підструктур, що входять до складу цього концепту на правах простіших його частин. У семантиці лексичних одиниць, що входять до номінативного поля концептів містяться ядерні семи віри, довіри, віра у Бога в комбінації з диференціальними семами переконання, відданості, обіцянки, опіки, кредиту, довірчої власності, надії, зобов'язання, співтовариства.

Лінгвокультурний аналіз показав, що одиниці лексико-семантичного поля мають різний статус, який залежить від лінгвокультурної значущості тієї чи іншої лексеми, яка передає семантику віри або тісно пов'язаних з нею понять, для носіїв французької, англійської та української мов. Дослідивши прямий доміант і навіколоядерну зону – деривати й синоніми, виявили, що франц. *la foi*, англ. *faith*, та укр. *віра* мають безліч спільних когнітивних ознак, віра у французькій, англійській та українських лінгвокультурах – це необхідний елемент індивідуальної і громадської свідомості і тісно пов'язується з духовним світом людини, виступаючи важливим елементом ціннісної свідомості кожної особи. Виступаючи важливим громадським феноменом, віра знаходить своє джерело в «існуванні змістової потреби людини зменшити невизначеність навколишнього світу і зняти відчуття негарантованості людського життя і його перспектив» [16, с. 134]. Аналіз концептів показав трюхедність віри, що відповідає трьом теоріям про віру [16, с. 134] вона може бути: емоційною – віра є почуття; інтелектуальною – віра є феномен інтелекту; вольовий – віра є атрибут волі. Віра поєднує у собі і релігійні переконання і світську віру, об'єктивує знання онтологічної істини, яка розкривається в людині за допомогою віри релігійної і може мати навіть різні соціальні форми, включаючи різноманітні варіанти соціальної міфології. Основною формою світської віри є довіра, вона носить імовірнісний характер і ґрунтується на доказах, фактах, психологічних прийомах, на наслідуванні ідеалів культури, авторитетної думки, тобто на все тому, що має суб'єктивний характер.

Таким чином, ми дослідили, що базові ознаки кожного концепту формуються понятійними ознаками, актуалізованими в словникових дефініціях відповідної лексеми, – репрезентанта концепту – у вигляді семантичних компонентів, а також в системі синонімів [12, с. 73]. Як одиниця пізнання світу концепт може мати різну міру інформативної насиченості, залишаючись при цьому цілісним утворенням, здатним поповнюватися, змінюватися і відбивати людський досвід [14, с. 77]. Сумарна кількість синонімів є маркером семіотичної щільності концепту. Чим більша кількість синонімів налічується в плані вербалізації концепту, тим вище його актуальність. Можемо стверджувати про семіотичну щільність французького концепту *la foi*, британського *faith*, та українського *віра*. Реконструкція тієї або іншої картини світу здійснюється на синхронічній основі, оскільки вона передбачає в ідеалі одночасний опис усієї змістовної сторони описуваної мови. При цьому треба пам'ятати, що будь-яка мова – багаторівнева структура. Вона складається, як відомо, з цілого ряду підсистем, кожна з яких містить в собі свою картину світу.

Література:

1. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В. Т. Бусел. – Київ, Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.
2. Воркачев С. Г. Счастье как лингвокультурный концепт / Сергей Григорьевич Воркачев. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2004. – 192 с.
3. Вайсгербер Й. Л. Родной язык и формирование духа / Й. Л. Вайсгербер. – М., 1993. – 232 с.
4. Гумбольдт В. Язык и философия культуры / В. Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1985. – 452 с.
5. Етимологічний словник української мови : У 7 т. / [редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін.]. – Т. 2. – К. : Наук. думка, 2006. – 570 с.
6. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина. – М. : МГУ, 1996. – 242 с.
7. Кубрякова Е. С. Языковое сознание и языковая картина мира / Е. С. Кубрякова // Филология и культура. Материалы международной конференции. – Часть 1. – Тамбов, 1999. – С. 90–92.
8. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови / С. Караванський. – К. : Українська книга, 2000. – 480 с.
9. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002.
10. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка / Д. С. Лихачев // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: Антология. – М. : Academia, 1997. – С. 281.
11. Пименова М. В. Предисловие / М. В. Пименова // Введение в когнитивную лингвистику ; [под ред. М. В. Пименовой ; 4-е изд.]. – Кемерово : ИПК «Графика», 2004. – 210 с.
12. Пименова М. В. Введение в концептуальные исследования : учеб. пособие / М. В. Пименова, О. Н. Кондратьева. – Изд. 2-е, испр. и доп. – Кемерово : КемГУ, 2009. – С. 73. Рябцева Н. К. Мысль как действие или риторика рассуждения / Н. К. Рябцева // Логический анализ языка. Модели действия. – М. : Наука, 1991. – С. 77.
13. Попова З. Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2002. – 250 с.
14. Рябцева Н. К. Мысль как действие или риторика рассуждения / Н. К. Рябцева // Логический анализ языка. Модели действия. – М. : Наука, 1991. – С. 77.
15. Соломоник А. Б. Очерк общей семиотики, монография / А. Б. Соломоник. – Минск : Издательство МЕТ, 2009. – 191 с.
16. Философский словарь / Сост. И. В. Андрущенко. – К. : А.С.К., 2006. – 1056с.
17. Уорф Б. Наука и языкознание // Новое в лингвистике. Вып. 1. – М., 1960. – С. 174–175.
18. Rey A. Grand Robert de la langue francaise, Dictionnaires / A. Rey. – Paris : Le Robert, nouv. ed. – 2001. – 547 p.
19. Dauzat Albert, Dubois Jean, Mitterand Henri, Le Nouveau Dictionnaire Etymologique et Historique. – Paris : Librairie Larousse, 1971. – P. 479.
20. The Oxford Thesaurus – An A-Z Dictionary of Synonyms, – 2062 p.
- Електронний етимологічний словник англійської мови – Режим доступу : <http://www.etymonline.com> (дата звернення 5.04.2015) – faith (n.)
- Тлумачний Оксфордський словник англійської мови – режим доступу <http://www.thefreedictionary.com> (дата звернення 5.04.2015) – faith (n.)
- Le Dictionnaire des synonymes, nuances et contraires sous la direction de Dominique le Fur, Paris, 2005 – 498 p.

Н. Р. Ящик,

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль

ЯВИЩЕ СИМВОЛІЧНОЇ СИНОНІМІЇ ТА АНТОНІМІЇ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

У статті здійснено аналіз парадигматичних відношень, а саме синонімії та антонімії на матеріалі німецьких етносимволів. У дослідженні встановлено різновиди синонімів-символів, визначено символічні синонімічні ряди, розглянуто особливості німецьких антонімів-символів та синоніміко-антонімічних груп.

Ключові слова: символ, синонімія, антонімія, синонімічні ряди, абсолютні, ідеографічні, квантитативні синоніми, антонімічні пари.

PHENOMENON OF THE SYMBOLIK SYNONYMY AND ANTONYMY (based on the German language)

Anthropocentric paradigm of modern scientific research involves the study of language units in their relationship with the culture of the people. The article is devoted to the study of German ethnosymbols, that are the units of ethnocultural information. They reflect the specifics of the national perception of objects and concepts denoted by the language. The subject of our study is synonym- and antonym-symbols. On the basis of study of the synonymic and antonymic relations was established, that these phenomena depend on the linguistic and extralinguistic factors. The existence of the synonym- and antonym-symbols in the language is connected with the specific of reflection of extra-linguistic reality. Symbolic synonymy is a type of semantic relationship of word-symbols, whose meanings are partially or completely identical. In the German language there only few absolute synonym-symbols, namely the words that are identical in meaning and usage. The ideographic and quantitative synonyms actualize more often. Synonymic and antonymic specificity of German ethnosymbols is realized in the formation of symbolic synonymous rows, antonymic pairs and synonymic-antonymic groups.

Keywords: symbol, synonymy, antonymy, synonymic row, absolute, ideographic, quantitative synonyms, antonymic pair.

ЯВЛЕНИЕ СИМВОЛИЧЕСКОЙ СИНОНИМИИ И АНТОНИМИИ (НА МАТЕРИАЛЕ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА)

В статье осуществлен анализ парадигматических отношений, а именно синонимии и антонимии на материале немецких этносимволов. В исследовании установлено разнообразности синонимов-символов, определены символические синонимические ряды, рассмотрены особенности немецких антонимов-символов и синонимико-антонимических групп.

Ключевые слова: символ, синонимия, антонимия, синонимические ряды, абсолютные, идеографические, квантитативные синонимы, антонимические пары.

Антропоцентрична парадигма сучасних наукових досліджень передбачає вивчення мовних одиниць у їх взаємозв'язку з культурою народу, тому **об'єктом** вивчення нашої роботи стали німецькі етносимволи – «одиниці етнокультурної інформації, що відображають світ національного сприйняття предметів і понять, позначених мовою» [7, с. 326], **предметом** – синоніми та антоніми символи.

В українському мовознавстві досліджується специфіка мовних символів з точки зору: теоретичного і прагматичного розуміння символа (Л. Ю. Сваричевська); семіотичних та лінгвокогнітивних механізмів формування слів-символів (Т. Ю. Горчак); фольклорної символіки (М. І. Костомаров, О. О. Потебня); функціонування символів в поезії та прозі (Т. В. Даренська, М. І. Івасюта); компаративного дослідження символів різних мов (М. П. Кочерган); рослинної символіки (Е. Є. Гаврилюк, І. Е. Подолян); місця символів у фразеологічній системі мови (О. П. Левченко).

Незважаючи на наявність низки робіт, присвячених опису різних аспектів слів-символів та окремих німецьких етносимволів, дослідження явища синонімічної синонімії та антонімії на матеріалі німецької мови ще не проводилося. Вивчення цього аспекту наблизить нас до розуміння культурно маркованого світосприйняття німців та відображення його в мові. У цьому полягає **новизна та актуальність** нашого дослідження.

Матеріал дослідження становить корпус німецьких етносимволів: 195 одиниць, укладених на основі вибірки з 16 одномовних, двомовних тлумачних словників, словників-символів загальним обсягом понад 20 тисяч сторінок, а також глосаріїв мережі Інтернет. **Мета статті** – встановити синонімічні й антонімічні зв'язки німецьких слів-символів. З мети випливають **завдання**: вибудувати синонімічні ряди, виявити їх особливості, а також виявити і охарактеризувати антонімічні пари символів.

Етносимволи є частиною лексико-семантичної системи німецької мови. В їх семантичній структурі можна виділити пряме та символічне значення. Пряме значення характеризується конкретністю та є репрезентантом абстрактного, символічного змісту. У семантичній структурі етносимволів існує сема «абстрактність». Така особливість, на нашу думку, зумовлена власне архетипністю символів, відображенням в них найдавніших форм уявлення людства та загальнолюдських цінностей. Для вираження властивостей та характеристик предметів, зовнішніх та внутрішніх рис людини, відчуттів та емоцій мовна спільнота використовувала слова, які позначали об'єкти з необхідними ознаками.

Семантична структура етносимволу характеризується двоплановістю. (В. В. Виноградов, В. Г. Гак, С. М. Мезенін, А. И. Федоров та ін.): акумулювання лексичного та контекстуального, екстралінгвістичного значень. Наприклад, передумовою декодування значення слова-символу *das Lamm* є усвідомлення його прямого значення: *junges Schaf im ersten Lebensjahr*, яке становить перший план семантичної двоплановості. На основі конкретно-предметної семи виникають асоціації, які утворюють образ *Unschuld*. Другий план накладається на перший і стає домінантним в інтерпретації символічного значення наведеної лексики. Таким чином розглядаючи слово-символ до уваги потрібно брати не весь об'єм семантичної структури відповідного слова, а його окремі лексико-семантичні варіанти. Певні групи слів можуть мати схожі або протилежні значення.

Слова-символи, семантична структура яких містить одне або декілька значень з одним або близьким предметно-логічним змістом та різну формальну структуру, називаємо синонімами-символами. Так у німецькій мові є декілька етносимволів, які позначають одне поняття *die Arbeit*, конкретизуючи його ознаки. Слово *der Berg* вказує на складну роботу та труднощі, пов'язані з її виконанням (*S. für große Arbeiten, Schwierigkeiten*), це значення реалізується у виразі *Berge versetzen*, яке *Fron* позначає вимушену нелюбиму роботу (*S. ungeliebter Arbeit, aufgezwungene schwere Mühsal, Plage*): *die Fron des Alltags; sich von der Fron befreien*, схожі значення мають слова *Schweiß* та *Schwiele* як символи тяжкої праці: *das hat viel Schweiß gekostet; Wer nicht Schweiß zahlt für täglich Brot, handelt wider Gottes Gebot; eine Schwiele an der Hand hat mehr Ehre (oder: stehen der Frau besser), denn ein goldener Ring am Finger*.

Слова-символи, близькі за значенням, утворюють синонімічні ряди, в яких можна виділити домінанту – стилістично нейтральне, найбільш вживане слово ряду, тобто символізоване поняття.

Залежно від кількості слів-символів в одному CCP можуть існувати не тільки двочленні, а й багаточленні CCP:

1. **Glanz:** *Gold, Stern*;
2. **Fleiß:** *Ameise, Biene, Nachteule*;
3. **Schmutzigkeit:** *Ferkel, Schwein, Sau, Pfuhl*;
4. **Dünne:** *Bohnenstange, Faden, Haar, Nadel, Zwirnfaden*;
4. **Kraft:** *Löwe, Adler, Bär, Eiche, Mark, Stier, Brust*.

На основі аналізу усіх CCP ми встановили, що багаточленні CCP позначають важливі явища соціокультурної та естетичної сфер життя суспільства, фізичні та біологічні явища природи: *Arbeit, Schönheit, Dummheit, Kraft, Härte, Dünne, Leben*. Ці поняття настільки важливі в позамовній дійсності німецької суспільства, що вони багаторазово фіксуються в різних лексичних одиницях, у тому числі у етносимволах.

Деякі слова-символи можуть позначати різні поняття і одночасно належати до різних CCP. Вище наведене слово *das Lamm* поряд із значенням невинності (*Unschuld*), може символізувати терпеливість (*Geduld*). Однак в семантичній структурі слова *die Lilie* є також сема *Unschuld*, а слово *das Schaf* є також символом терпеливості:

das Lamm	– CCP 1. Unschuld: <i>Lamm, Lilie</i> ;
Порівняймо: <i>sie ist keusch wie eine Lilie</i> та <i>so unschuldig wie ein Lamm</i> ; <i>das Lamm Gottes</i>	
das Lamm	– CCP 2. Geduld: <i>Lamm, Schaf</i>
Порівняймо: <i>sie ist ein geduldiges, gutmütiges Schaf</i> та <i>sie ist ein wahres Lamm an Geduld</i> ; <i>sich wie ein Lamm zur Schlachbank führen lassen</i>	

Ще одним прикладом входження слова до різних CCP є **der Dorn**. Цей етносимвол може позначати як страждання (*Leid*), так і безпліддя (*Unfruchtbarkeit*). Водночас зазначені семи мають відповідно етносимволи *Dornenkrone, Kreuz* та *Weide, Distel*:

der Dorn	– CCP 1. Leid: <i>Dorn, Dornenkrone, Kreuz</i> ;
	– CCP 2. Unfruchtbarkeit: <i>Dorn, Distel, Weide</i> .

Декодування символічних значень вказаних слів пов'язане з міфологією, віруваннями та релігійними переконаннями німців. Зокрема слова *Dorn, Dornenkrone, Kreuz* символізують страждання Ісуса Христа, ці значення реалізуються у виразах: *unter Dornen wohnen*; *wie unter Dornen sitzen*; *Dornenkrone tragen*; *sein Kreuz auf sich nehmen*, *geduldig tragen*; *mit jemandem, etwas sein Kreuz haben*; *es ist ein Kreuz mit jemandem, etwas*.

Біблійні тексти стали також основою для творення символічної семантики слів *der Dorn, die Distel* як символів неродючості землі (*Unfruchtbarkeit*). Окремі вирази стали широко вживаними в німецькій мові: *Dornen und Disteln soll der Boden dir tragen*; *Feigen und Trauben (Fruchtbarkeit und Freude) kann man nicht von Dornen und Distel ernten*. Символічне значення *die Weide* як символу безпліддя (*Unfruchtbarkeit*) пов'язане з давньою германською міфологією. Верба здавна вважалася священним деревом богині Кори та символізувала цнотливість. Часто вербу вважали деревом чаклунів та відьом. Існували легенди, що відьми, коли їх переслідували, перетворювалися на вербу. Вважалося, якщо жінка вип'є відвар з вербового листа, вона не зможе народити дітей [12, S. 818]. Давні легенди, а також образ плакучої верби вплинули на формування символічного значення туги за дітьми та відповідно безпліддя: *Eine Weide trägt keine Äpfel*.

Подані приклади вказують на те, що у системі німецьких етносимволів можна визначити абсолютні синоніми, значення яких збігаються, та ідеографічні синоніми, які відрізняються відтінками символічного значення. Наприклад, слова *Ameise* та *Biene*, *Geier* та *Wolf* є абсолютними синонімами, що символізують відповідно **Fleiß:** *Bienenfleißig, fleißig wie eine Biene (Ameise) sein* та *Ameisenfleiß, Ameiseneifer*; **Gier:** *wo ein Aas ist, da sammeln sich die Geier*; *was der Geier einmal in seinen Klauen hat, das lässt er nicht los*; *Er ist des Geiers Schatten* та *hungrig wie ein Wolf*; *wie ein Wolf runterschlingen*; *wölfisch*.

Іншими абсолютними синонімами є: *Affe, Esel, Kalb, Schaf* → **Dummheit**; *Diamant, Fels, Stahl, Stein* → **Härte** та ін.

Зазначимо, що до абсолютних синонімів відносяться етносимволи *Ferkel, Pfuhl, Sau, Schwein*, яких об'єднує спільний інваріант значення **Schmutzigkeit**, однак вони не є взаємозамінними на синтагматичному рівні. Лексеми *Ferkel, Sau, Schwein* позначають *Schmutzigkeit* як негативну рису людини: *unanständig, moralisch nicht einwandfrei*, ці значення стали основою для творення ряду похідних слів та реалізуються в фразеологізмах: **das Ferkel** – *Ferkelei, ferkeln, das Ferkel wäscht sich nie*; **die Sau** – *saumäßig, saugelb, versauen, Saubande, Sauglocke, sauen, wie, er ist eine alte, geile Sau; diese Sau hat wieder alles vollgekleckert*; **das Schwein** – *Schweinhund, schweinisch, Schweinekrum; welches Schwein hat denn hier gegessen?; An der Schweine Waschen ist Seife und Lauge verloren*.

Символічне значення *Pfuhl* стосується предметів та внутрішньої нечистоти, тобто гріховності людини: **der Pfuhl** – *Sündenpfuhl, Pfuhl des Aberglaubens, Pfuhl alles Übel, Pfuhl des Elends; Aus einem Pfuhl kann man kein reines Wasser schöpfen*.

Порівняймо інші ідеографічні синоніми *Augenapfel, Diamant, Perle, Gold*, які утворюють CCP з домінантою **Wert**. Слова-символи *Diamant, Perle* та *Gold* позначають якість і цінність предмета: **der Diamant** – *Ein kleiner Diamant ist teurer als ein grosser Mühlstein*; **die Perle** – *Perlen vor die Säue werfen*; **das Gold** – *das ist Goldes wert, das wird mit Gold aufgewogen; für alles Gold der Welt will ich das nicht tun*;

Символічне значення лексеми *der Augenapfel* може виражати не тільки матеріальні, а й духовні цінності: **der Augenapfel** – *etw. wie seinen Augenapfel hüten*; *es ist sein Augenapfel*.

Отже, наведені приклади вкотре засвідчують положення про те, що етносимволи є одиницями мови, а не мовлення. Деякі абсолютні символічні синоніми в різних контекстах не є взаємозамінними, тому в межах CCP можуть виділятися ідеографічні та контекстуальні синоніми-символи.

Ідеографічні синоніми-символи мають незначні відмінності між значеннями. Наприклад, етносимволи *Mauer* та *Fels* позначають *Festigkeit*, однак *Mauer* має додаткове значення *Zufucht*, а *Fels* – *Härte*. Поряд із зазначеними видами символічної синонімії існують ще квантитативні синоніми, які відображають градацію значення:

Hase →	Pfeil →	Galopp →	Blitz
Schnellfüßigkeit	Schnelligkeit	höchste Geschwindigkeit	ungeheure Geschwindigkeit

В утворенні CCP беруть участь 50% етносимволів. Це вказує, що синонімія є однією із характерних рис німецьких символів.

Іншим типом парадигматичних відношень, на противагу синонімії, є символічна антонімія. Г.А. Уфимцева розглядає антонімію «як прояви одного і того ж явища з діаметрально протилежних пропозицій» [11, с. 84]. Символічна антонімія проявляється у властивості різних слів-символів позначати протилежні поняття: *der Adler* є символом сміливості (*Kühnheit*), *a der Hase* – боягузтва (*Feigheit, Angst*). Однак і *der Adler*, і *der Hase* мають відповідні символічні синоніми: *der Löwe* та *die Espe*, тому однозначні антонімічні пари серед символів трапляються рідко. Так актуалізується явище символічної опозиції, коли слова одного ЦСР є антонімами іншого:

Reinheit <i>Jungfrau, Lilie, Lotos</i>	Schmutzigkeit <i>Schwein, Ferkel, Sau, Pfuhl.</i>
Schönheit <i>Blume, Rose, Schwan</i>	Hässlichkeit <i>Eule, Nacht;</i>

Як бачимо кількість слів-символів, які входять до складу цих синоніміко-антонімічних груп може бути різною:

Fruchtbarkeit – Unfruchtbarkeit: *Sperling – Dorn, Distel, Weide;*

Krieg – Frieden: *Schwer – Taube, Ölweig;*

Langsamkeit – Schnelligkeit: *Schnecke – Hase, Pfeil, Galopp, Blitz*

Festigkeit – Zerbrechlichkeit: *Fels, Mauer – Glas, Porzellan*

Weisheit – Dummheit: *Buch, Eule – Affe, Esel, Kalb, Schaf*

Wertloses – Wert: *Null, Pfifferling, Spreu – Augapfel, Diamant, Perle*

Функціонування символічних антонімічних пар в мові пов'язано з їх частим використанням в прислів'ях та приказках. Протиставлення є основою паремії, оскільки надає висловленню образності та наочності:

• Zu Hause Löwen, im Treffen Hasen,

де *Löwe* – *S. der Kühnheit*, а *Hase* – *S. der Feigheit*;

• Das Lamm beim Wolf verpfänden,

де *Lamm* – *S. der Unschuld und Geduld*, а *Wolf* – *S. der Wildheit*;

• Wer im Glashaus sitzt, soll nicht mit den Steinen werfen,

де *Glas* – *S. der Zerbrechlichkeit*, а *Stein* – *S. der Härte*;

• Honig im Munde, Galle im Herzen,

де *Honig* – *S. der Süßigkeit*, а *Galle* – *S. der Bitterkeit*.

Часткову антонімію засвідчують етносимволи в таких прислів'ях: *Adler brüten keine Tauben, Zeit bringt Rosen, aber auch Dornen* або *Keine Rose ohne Dornen*. У деяких прислів'ях синоніми-символи можуть бути в опозиції до одного антоніма:

Wer sich zum Schaf macht, den fressen die Wölfe та

Wer sich zum Lamm macht, den fressen die Wölfe.

На основі вивчення синонімічних та антонімічних відношень слів символів, ми прийшли до висновку, що ці явища породжені як лінгвістичними, так і екстралінгвістичними чинниками. Наявність синонімів- та антонімів-символів в мові пов'язана із специфікою відображення властивостей позамовної дійсності. Символічна синонімія є типом семантичних відношень слів-символів, значення яких частково або повністю збігаються. Існування абсолютних синонімів-символів, тобто слів, які повністю збігаються за значенням і вживанням, у німецькій мові досить мало, здебільшого актуалізуються ідеографічні та квантитативні синоніми. Синонімічна та антонімічна специфіка німецьких етносимволів реалізується в утворенні символічних синонімічних рядів, опозиційних пар та синоніміко-антонімічних груп.

Література:

1. Гаврилюк Е. С. Рослинна символіка в контексті української календарної обрядовості: проблема семантико-функціонального аспекту: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.07 / Е. С. Гаврилюк. – К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 1999. – 18 с.
2. Горчак Т. Ю. Словесний образ-символ в американській поезії XX століття: когнітивно-семіотичний аспект: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Тетяна Юріївна Горчак. – К.: Київ. нац. лінгв. ун-т, 2009. – 20 с.
3. Даренська Т.В. Український образ світу в ключових символах поетичної творчості Тараса Шевченка: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 09.00.12. / Тетяна Володимирівна Даренська. – К.: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2002. – 18 с.
4. Івасюта М. І. Мовні символи у творчості письменників Буковини кінця XIX – початку XX ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / М. І. Івасюта. – Чернівці: Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2008. – 19 с.
5. Кочерган М. П. Зіставне мовознавство і проблема мовних картин світу / М. П. Кочерган // Мовознавство. – 2004. – № 5–6. – С. 12–22.
6. Левченко О. П. Символи у фразеологічних системах української та російської мов: лінгвокультурологічний аспект: дис.... д-ра філол. наук: 10.02.01; 10.02.02 / Левченко Олена Петрівна. – Л., 2007. – 465 с.
7. Манакин В. Н. Сопоставительная лексикология / В. Н. Манакин. – К.: Знання, 2004. – 326 с.
8. Подолян І. Е. Поетична символіка українських, англійських і німецьких назв рослин. / І. Е. Подолян // Проблеми зіставної семантики: зб. наук. праць. – К.: КДЛУ, 2001. – № 5. – С. 130-135.
9. Потебня А. А. О некоторых символах в славянской народной поэзии / А. А. Потебня. – Харьков: Изд-во М. В. Потебни, 1914. – 243 с.
10. Сваричевська Л. Ю. Прогнозування символізації лексичних значень у зіставному аспекті / Л. Ю. Сваричевська // Проблеми зіставної семантики: зб. наук. праць. – К.: КДЛУ, 2001. – № 5. – С. 127-130.
11. Уфимцева А.А. Слово в лексико-семантической системе языка. / А.А. Уфимцева. – М.: Наука. 1968. – 272с.
12. Lurker M. Wörterbuch der Symbolik / Manfred Lurker. – Stuttgart: Köerner Verlag, erweiterte Auflage 1991. – 887 S.

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ

УДК 811

Ellen Tunda, Nataliia Bondar,
Meridian International School, Kyiv

INNOVATIVE METHODS OF CREATING A FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE CULTURE

The report highlights the urgent issues of innovative methods for the formation of foreign language communicative culture in the teaching of foreign languages in schools. The article analyzes such training methods as role-playing games, the use of authentic and humorous works, mnemonic technique of foreign words memorizing. The authors emphasize the importance of these methods in the formation of communicative skills that are the basis for the development of communicative culture in the process of European integration.

Keywords: foreign language communicative culture, role plays, sense of humor, mnemonic devices, innovative methods.

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ

У доповіді висвітлюються актуальні питання інноваційних методів формування іношомовної комунікативної культури у процесі викладання іноземних мов у навчальних закладах. Стаття аналізує такі методи навчання як рольові ігри, використання автентичних гумористичних творів та мнемонічну техніку запам'ятовування іношомовних слів. Автори акцентують увагу на важливості даних методів у формуванні мовленнєвих навичок, що у процесі євроінтеграції є основою для розвитку комунікативної культури.

Ключові слова: іношомовна комунікативна культура, рольові ігри, почуття гумору, мнемонічні прийоми, інноваційні методи.

ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИНОЯЗЫЧНОЙ КОММУНИКАТИВНОЙ КУЛЬТУРЫ

В докладе освещаются актуальные вопросы инновационных методов формирования иноязычной коммуникативной культуры в процессе преподавания иностранных языков в учебных заведениях. Статья анализирует такие методы обучения как ролевые игры, использование аутентичных юмористических произведений и мнемоническую технику запоминания иностранных слов. Авторы акцентируют внимание на важности данных методов в формировании речевых навыков, которые в процессе евроинтеграции являются основой для развития коммуникативной культуры.

Ключевые слова: иноязычная коммуникативная культура, ролевые игры, чувство юмора, мнемонические приемы, инновационные методы.

Stating the problem

One of the main purposes of learning foreign languages is the ability to communicate effectively with other users of the target language. Learners should be able to make themselves understood, using their current speaking experience. They should try to avoid confusion in the message due to faulty pronunciation, grammar, or vocabulary and to observe the social and cultural rules (they should take into account who is speaking to whom, in what circumstances, about what, and for what reason).

Teaching to communicate in real situations is very often neglected and students are given little chance to practise speaking in class.

We cannot but agree that when there is a willingness to change, there is hope for progress in any field. Creativity and innovation are beneficial for both students and teachers.

Innovative communication methods make substantial contribution into teaching nowadays. We support the idea that the aim of innovative teaching and learning methods is to make teachers interested to teach and student – to learn. Innovative methods help break deadlocks and avoid traps that students might get into during the process of learning.

Recent research analysis

Nowadays lots of scientists pay a great deal of attention to the problem of implementation of innovative methods in educative process.

Teaching the target language in a vibrant, active and interesting manner promotes the development of the learners' communicative ability.

Role-playing and simulation are one of the most effective methods. According to

D. Crookall and R. L. Oxford [1], there is little consensus on the terms used in the role playing and simulation literature.

A few of the terms often used interchangeably are simulation, games, role plays, simulation-game, and role play simulation and role playing game. A role play differs from simulation because participants are to adopt a new character with his personal vision of the world.

T. Hutchinson and N. Seliskar studied the problem of using humour in teaching English.

They support the idea that one of the aims of foreign language learning is to get to know the nation's culture and to learn to respect it. Humour reveals the most hidden parts of a nation's culture. Only few teachers include humour systematically into the educational process. Most of them are certain that students can learn less if they laugh. The truth is quite the opposite. Laughter brings people closer together and therefore effects in the same way teachers and students [5]

M. A. Mastropieri and T. E. Scruggs stress the great importance of learning mnemonic devices as they are an instructional strategy designed to help students improve their memory of important information. This technique connects new learning to prior knowledge using visual and/or acoustic cues [3].

Purpose

The purpose of this paper is to present the innovative methods of teaching as methods that can be attempted in imparting knowledge to the students. Teaching must include two major components: sending and receiving information. Therefore, a teacher tries his/her best to share knowledge as the way he/she understood it.

So, any communication methods that serve this purpose without destroying the objective are considered as innovative methods of teaching. The use of innovative methods in educational institutions has the potential not only to improve education, but also to make it more pleasant and easy for students.

Theoretical and practical aspects

Role plays

We want to draw your attention to a role play as an effective innovative method of improving communicative skills.

The goal of a role play is to create a scenario that suits the topic and conditions close to real life. Consequently it is a good way to enable students to develop social skills and make them learn by doing. As highly flexible learning activities role plays give learners an opportunity to practice communicating in different social situations and roles. It is especially advantageous for shy learners with difficulty in conversation by providing a mask to enable them to feel free.

A role play has a wide scope for variation and imagination. A role play can improve learners' speaking skills in any situation and helps learners to interact.

Through this activity, students gain valuable experience related to their life which helps them to become more open for communication. Teachers should help students to overcome such obstacles in language learning process as the lack of confidence and fear of making a mistake in the class.

When students are appointed a situation to role play, they make every effort to elicit the appropriate language that could be used to express their thoughts. They also acquire speaking skills and oral fluency, therefore promoting their confidence.

About role-play Ments said that «it expresses hidden feelings, student can discuss private issues and problems, enables students to empathize with others and understand their motivation» [4, p. 13].

Ments mentioned that role play is «motivational and effective because it involves activity» [4, p. 13]. Role play is highly motivational because it is different from an ordinary lesson.

Qing (2011) noticed that role play could increase students' intercultural awareness and develop overall communicative competence [6, p. 36]. The author stated, «Adopting another's cultural role creates freedom for experimentation while it also creates a significant learning situation for the participants and for the audience» [6, p. 38]. The author also stated, «Content based role plays give students the unique opportunity to explore another culture in detail from a variety of perspectives. Speakers of English should be able to express themselves properly and understand the grammatical discourse, strategic, and sociolinguistic factors for any given situation based on a higher level of communicative competence» [6, p. 38]. The appropriate use of English is a matter of cultural context as well as the right choice of linguistic items.

We want to point out some of the disadvantages of role play. According to Ments, assigned situations sometimes create conflicts within the group as they might hurt the feelings of others' [4, p. 16]. He also mentioned that role play might be seen as 'too entertaining and frivolous' [4, p. 16]. We should remark the role of a teacher to explain the students that it is not only fun, but also an opportunity to participate in the learning process.

This method can also be time-consuming, hence it cannot be applied spontaneously. Role plays have to be prepared in details in advance. There are many ready-made materials for educators. Nevertheless, teachers should take into consideration the fact that too much background information causes chaos in learners' mind; too little information makes the participants invent it during the role-play, which can slow down the course of discussion.

Sometimes the discussion becomes too personal and individuals get so involved with arguing that it is then impossible for the group to reach a decision. Learners often behave differently than in a real-life meeting because they know they will not be punished. A good idea is to discuss the problems altogether. Brainstorm what makes a good role play and what they think proper behavior during a role play is.

To have a successful role play teachers should follow the next advice.

- Introduce activity by explaining the situation. It is a good idea to ask ICQs (or «Instruction Check Questions») to check understanding of all the relevant aspects of the task.

- You should give enough information about the situation to elicit the vocabulary you aim to be used, but it should leave enough to the imagination to allow the students to construct their speech on the spot. In a role play students should work on building their fluency by using unplanned speech. Students will get more from the exercise if they can correctly use the appropriate vocabulary on their own.

- Learners should clearly understand what goals to achieve, so set objectives before the discussion.

- Students should get role cards conveying words, expressions, or sentences for them to use.

- Have students brainstorm in their group for planning. Encourage students to make notes while they are planning, but not to write a speech.

- Remember: a small group is easier to participate in than a bigger one.

- It is important to set a time limit to avoid time-wasting and make the participation effective and productive.

- Do not expect your students to participate equally in a role play but try to encourage the quiet ones to speak.

Giving feedback will improve the performance of your students in the next role plays. Try to avoid correction and feedback while students are speaking but make notes to give them some constructive feedback on their role play after it is completed. To have your students reflect on their production, record them while speaking and then send the file. Reflection and feedback are both vital for students to improve.

Sense of humor

We cannot say we know the language of the country without being aware of its culture. We cannot understand the culture of the country without understanding the national humor.

Some people consider that English humor is too difficult to understand and English sense of humor is incomprehensible. We completely do not agree with these statements. We believe that humor is a way to unite people of different cultures, of course, if it is used in appropriate place and time.

Lots of students, especially the beginners, have some psychological problems when they try to speak foreign language. There is no better way to destroy the «speaking block» than to use a good joke. It relaxes, it helps the teacher create friendly speaking climate in the classroom. What can be more pleasant for a teacher than to see the students leaving the classroom smiling?

English humor is mostly based on the play of words, using the great amount of homonyms and idioms [2, p. 79].

Woman: Oh, darling, how could you come so fast?

Man: You know, I have a lead leg.

A joke can be used in any part of the lesson. It can be a warming up stage to develop the phonetic hearing [2, p. 17].

Mother: Jane, what is your sister doing?

Jane: Well, if the ice is as thick as she thinks it is, she is skating but if the ice is as thin as I think, she is swimming.

In addition, it can be used in introduction stage to attract students' attention to the grammar topic of the lesson [5, p. 31].

Teacher: Bob, make a sentence starting with I.

Bob: Ok, I is...

Teacher: I am...

Bob: I am the ninth letter of the alphabet.

Humorous texts are good at the drilling stage, which is the most boring but to our mind is the most important one. Jokes support working tension when students get tired at the end of the lesson and, of course, correct understanding of it is the best result of learning a foreign language.

Using humor at the lessons can bring some problems for a teacher. We have mentioned that any joke should take the appropriate time and place.

The teacher should know at least the basic cultural and psychological peculiarities of his/her students not to harm their feelings.

The amount of jokes should be limited not to cause it to fall into chaos. The teacher can avoid this problem with careful planning of each lesson stage.

For better understanding of English humor, the teacher can suggest the students watching English comedies, creating their own list of favourite jokes, celebrating various funny holidays, such as the Day of Humor, the April Fool's Day, the Red Nose Day, etc. Students can make the wallpaper with friendly caricatures, act humorous sketches and have jokes competitions.

Mnemonic words

Each student faces the difficulties with memorizing new words, grammar structures or rules. Each teacher looks for a way to make it easier. One of the strategies is to use the mnemonic techniques. They are based on making clear links between known and unknown information. Our brain perceives these links better than the original form and it helps transfer the information to long-term memory.

What should we know to use these techniques?

We have to know the way the students perceive information better. About 70% of students take any information easier in the visual form.

Some of the students (about 20%) use auditory form and about 10% of the students prefer kinesthetic form.

Besides, the information will be learnt more efficiently if it causes personal or emotional response.

Of course, there are some devices that usually work but the best way is to teach the students to create their personal ones.

First, the teacher should show and accentuate students' attention on these devices.

For example, offer them to remember the order of colours in a rainbow. Let them try and then write on the board ROY G.BIV. Explain that you have written the first letters of each colour (red, orange, yellow, green, blue, indigo, violet) – acronym.

In addition, you can suggest creating a short song, poem, rhyme or chant to remember the order better. The students with the auditory form of perceiving will choose this way.

For students with a visual form you can offer to draw the man who can be named ROY G. BIV.

The students with predominance of kinesthetic form will prefer making the applique using different materials like fur (red), foil (blue), etc. or they can imagine how they touch these materials.

It is useful to find the association to each word:

Red – hot, dangerous

Orange – warm, smelly, etc.

Second, to «turn on» the personal response suggest your students creating a short story about the man ROY G. BIV. The story can be detective, romantic or humorous.

On every stage, the teacher should monitor and evaluate the students' work not to lose the purpose of the task – to memorize the words. Students ought to avoid too difficult and long ways.

At the end, let your students call the colours of the rainbow in the correct order and ask them to analyze which mnemonic device helped them.

There are lots of mnemonic techniques:

- acrostic (invented sentence or rhyme with a first letter cue);
- rhyme – key (memorize key words that can be associated with unknown words);
- method of Loci (imagine yourself walking through the location putting the objects you need to remember into different places);
- the keyword method (select a word in your mother tongue that sounds like the unknown word);
- the image-name technique (invent any relationship between the name and the physical characteristics of the person);
- chaining (create a story where each word or idea you have to remember cues the next idea you need to recall).

We have mentioned some methods but we want to emphasize that there is no better device than the technique that has been developed by your own and personally for you.

Conclusion

Innovative methods of teaching made the role of students more important than teachers'. Nowadays a teacher is considered a facilitator who provides support, strategies and encouragement for learners as they explore new ways of being. We need to have interactive teaching as students can achieve deep-learning that is the basis of long-term knowledge.

Therefore, teaching depends upon successful mode of communication and innovation.

1. Innovative methods of teaching communication prepare students for language use in real world. From the above, we can make out that role plays are great for getting students active and collaborating with other participants. Using language for personal purposes and being flexible performing different roles in the classroom as well as in real life must be the perspectives of language education.

2. Humour is said to be the best physical exercise – laughter relaxes all facial muscles, unwrinkles the forehead, the body receives more oxygen, and the breathing deepens automatically. Using jokes and humorous texts at the lessons makes the process of learning deeply rewarding and encourages students to deep learning of foreign language culture.

3. The characterization of mnemonic devices as cognitive cuing structures is proposed as a step forward in the development of a theory of mnemonic devices. Mnemonic method is considered to be beneficial to a very great degree.

Language teaching can be an interesting challenge when teachers make the effort to explore a variety of approaches.

References:

1. Crookall D., Oxford R. L. Simulation, Gaming, and Language Learning. – New York : Newbury House; Burns A. C. & Gentry J. W., 1998.
2. Khaperskyi N.S., Kacharov S.I. Humorous stories. Reading with exercises. – Karo, 2004, 96.
3. Mastropieri, M. A., & Scruggs, T. E. 1998. Constructing more meaningful relationships in the classroom: Mnemonic research into practice. Learning Disabilities Research & Practice, 13.
4. Ments, V. M. 1999. The effective use of role-play: practical techniques for improving learning (2nd ed.). Retrieved May 12, 2012, from http://books.google.com.bd/books/about/The_Effective_Use_of_Role_Play.html?id=GbXOYf8aTIC&redir_esc=y
5. Seliskar, N. 1992. Bits and Bobs. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za solstvo in sport.
6. Qing, X. 2011. Role-play an effective approach to developing overall communicative competence. Cross-Cultural Communication, 7 (4). DOI:10.3968/j.ccc.1923670020110704.317

УДК 821.161.2-31

Т. В. Гросевич,

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», м. Івано-Франківськ

«ЙОГО СІМ'Я» АНАТОЛІЯ ДІМАРОВА В ЖАНРОВІЙ ПАРАДИГМІ СІМЕЙНОГО РОМАНУ

Стаття присвячена вивченню жанрової специфіки твору А. Дімарова «Його сім'я» як сімейного роману. В дослідженні наголошено на характерних рисах жанру; зацентовано увагу на категорії сім'ї як особливому колективному героєві; окреслено проблемний, тематико-мотивний і поетикальний рівень «Його сім'ї»; доведено приналежність епічного полотна прозаїка до кращих зразків сімейного роману в українській літературі.

Ключові слова: роман, сімейний роман, жанр, жанрова специфіка, поетикальна константа.

«HIS FAMILY» BY ANATOLIY DIMAROV IN GENRE PARADIGM OF FAMILY ROMANCE

The article deals with the study of genre specifics of the text «His family» by A. Dimarov as a family romance. In the article it is noted that the main feature of the analyzed novel is the creation of special, collective hero – family. In the novel is outlined the nuclear type of family and a single parent family, is proved the existence of families in certain terms of dreams survey. The main storyline revolves around the couple of Yakov and Nina Gorbatyuk, which are contradictory images, the embodiment of individual, opposite features: Yakiv represents «escapist», Nina – «stay-at-home».

Within a top theme that is developed in novel – the theme of the family – the most productive motives are motives of family destruction, home and travel-escape of a man. On the troubled level in «His family» are shown two models of conflicts: interfamilial conflicts and the model «family – society». The structure of the novel is represented by such constants as epic, psychology, intertextuality.

The implementation and active functionality of the complex of genre features of family romance on many levels of «His family» by A. Dimarov serves to enrich the genus-species system of artistic works of the writer, the development of a clear differentiation and typology of his literary works, it justifies the belonging of epic plot to the best examples of genre in Ukrainian literature.

Keywords: novel, family romance, genre, genre specification, poetical peculiarity.

«ЕГО СЕМЬЯ» АНАТОЛИЯ ДИМАРОВА В ЖАНРОВОЙ ПАРАДИГМЕ СЕМЕЙНОГО РОМАНА

В статье осуществлен анализ жанровой специфики произведения А. Димарова «Его семья» в ключе поэтики семейного романа: отмечено главные черты жанра, акцентировано внимание на категории семьи как особом коллективном герое, очерчено проблемный, поэтикальный и тематико-мотивный уровень романа, доказано принадлежность произведения писателя к лучшим образцам семейного романа в украинской литературе.

Ключевые слова: роман, семейный роман, жанр, жанровая специфика, поэтикальная константа.

Сімейний роман – один із найдавніших формально-змістових утворень в історії літератури, яке пройшло досить довгий історико-літературний шлях, що засвідчило постійне коригування його жанрових меж, безперервність процесу трансформації. Взятий у всій сукупності своєї проблематики, спрямованої на осмислення взаємин людини і сім'ї, включення в простір сім'ї особистості, творення особливого типу героя, чие життя визначається усвідомленням свого зв'язку зі світом сім'ї, сімейний роман являє собою досить складне явище, що пояснює його **актуальність** на сьогоднішній день, виводить інтерес до даного жанру на новий рівень наукового осмислення.

Мета статті – дослідити твір А. Дімарова «Його сім'я» (1956) як зразок сімейного роману. В такому ракурсі роман письменника розглядається вперше, що підкреслює **наукову новизну** нашого дослідження.

Про авторське зацікавлення сімейною темою Микола Жулинський пише: «...в ньому проклонулася сімейна тема, письменник відчув, що його перо наблизилося до пізнання правди життя (...). Ця тема, яка так захопила його творчу уяву, буквально пульсувала в його крові. Сімейна драма так і просилася на папір, «переслідувала» журналіста в частих відрядженнях по області, «змусила» завести блокнот і занотувати все, що несподівано з'являлося у його пам'яті» [4, с. 24–25]. На думку К. Ломазової, «одержимість» сімейною проблематикою та непохитна позиція автора в цьому питанні дали можливість А. Дімарову розкрити тему «із глибоким знанням справи» [7, с. 131], визначили особливості його творчої манери.

Провідною жанровою ознакою сімейного роману вважається творення особливого, колективного героя – сім'ї. Сімейний роман фокусується навколо сім'ї в цілому, а не одного з її членів [9].

У романі «Його сім'я» окреслено нуклеарний тип сім'ї (складається з двох поколінь). Магістральна сюжетна лінія розгортається навколо подружжя Якова та Ніни Горбатюків, котрі є суперечливими образами, втіленням індивідуальних, взаємопротилежних рис: Яків уособлює «втікача» (escapist), Ніна – берегиню домашньому затишку (stay-at-home). У фіналі твору, коли сімейний мікросоціум покидає один із його членів, Яків-батько, актуалізується інший тип – сім'я батька-одинака (матері-одиначки Ніни). В «Його сім'ї» яскраво виражений автономний тип розподілу сімейних ролей (чоловік і дружина розподіляють ролі і не втручаються у сферу впливу іншого). Так, Ніні Горбатюк відводиться роль дружини-матері, тобто місце вдома, за Яковом зберігається право на заробіток і працю. Сім'я в романі також позиціонується як неблагополучна, тобто в якій «...порушена структура, знецінюються або ігноруються основні сімейні функції, наявні або приховані дефекти виховання, в результаті чого з'являються «важкі діти» [1, с. 74]. Ось як це ілюструє цитата з твору: «...вона дуже вразлива, нервова дівчинка. Татові й мамі треба подбати про те, щоб створити для дитини найсприятливіші умови...» [2, с. 274–275].

Характерною рисою сімейних романів є існування справжніх чи уявних членів сімей у певному оніричному вимірі (мрії про інших батьків, чоловіків і дружин, про ненароджених дітей тощо) [8, с. 10]. Натомість сон у «Його сім'ї» символізує апофеоз любові й щасливого шлюбу: «Вночі (...) снівся Ніні сон. Наче вона підіймалася з Яковом широкими криштальовими сходами, а навколо розливалось променисте саяво. І чим вище підіймалися вони, тим радісніше спалахувало це саяво, і лунала ніжна музика (...) і ось вони вже пливають понад сходами, а мелодійний дзвін все наростає і наростає, зливається з чарівними спалахами, просвічує наскрізь відчуттям незвіданого щастя» [2, с. 107].

Соціолог П. Хартманн в основу діяльності сім'ї ставить комплекс об'єктивних суперечностей, які класифікуються як протиріччя всередині сім'ї та протиріччя між сім'єю і соціумом [10]. У річизі «суспільство – сім'я – члени сім'ї» [3, с. 8] українська дослідниця Олена Дудар окреслює наступні моделі конфліктів: «конфлікт: сім'я – суспільство» [3, с. 8], «внутрішньосімейні конфлікти» [3, с. 9].

Прикметною ознакою сімейного роману є зображення внутрішньосімейних конфліктів – відтворення стосунків героя з іншими членами сім'ї.

В романі А. Дімарова однією з форм експлікації даного конфлікту виступає відсутність сімейних коштів. О. Дудар відзначає: «Відсутність грошей як засобу для існування (...) є джерелом сімейних конфліктів, що призводять до деформації родинних почуттів, поглиблюють внутрішні конфлікти, зумовлюють рефлексії героїв, моделювання психологічних ситуацій» [3, с. 9]. Означений тип «протиріччя усередині сім'ї» окреслюється в аналізованому творі вже з перших сторінок: «Він зовсім не думає про те, що в неї не вистачає грошей, що вона повинна заощаджувати на всьому, аби дотягти до зарплати!» [2, с. 15]; «– Я прийшла до тебе по гроші, – навмисно грубо сказала Ніна. – Твоїм дітям вже їсти нічого...» [2, с. 16].

Утім, «конфлікт роману не замикається сімейною сферою, трагічна глибина його експлікується через порушення «сімейності», суперечність між поколіннями та носіями протилежних суспільних інтересів» [3, с. 8] – так реалізовується модель конфлікту «сім'я – суспільство». Щоправда, в романі А. Дімарова «протиріччя між сім'єю і соціумом» не слугують засобом внутрішньої еволюції героя, оскільки не виховують у Якові «порядного сім'янина». Ні колективи редакції та школи, ні партійне та суддівське чиновництво як своєрідні соціальні інститути не направили героя на «шлях істини» і, в підсумку, не стали «каталізаторами» збереження сімейного світу Горбатюків. Причиною цього, на наше переконання, є не пасивна позиція соціуму у вирішенні сімейної кризи Якова та Ніни, а обраний героями руйнуючо-фальшивий спосіб життя.

В межах провідної теми, що розробляє роман, – теми сім'ї, – найбільш продуктивно функціонують мотиви сімейної руйнації, Дому і подорожі-втечі чоловіка.

Як було вже сказано, ключовою тематичною категорією постає в «Його сім'ї» родина Горбатюків, що проходить шлях занепаду. В романі процес сімейної руйнації протікає як експліцитно, так й імпліцитно. Прихований зміст мотиву «загибель» сім'ї прочитується, наприклад, уже в першому абзаці твору і реалізовується в романтичних візіях Ніни, її молодечому максималізмові: «Вона знала лише один, світлий бік життя і тому не замислювалася, як буде жити з Яковом, а думала лише про те, який ласкавий, покірний і милий цей чорноволосий хлопець з гарячими, трохи розкосими очима і як радісно стояти поруч з ним: доторкатися несміливо рукою до його руки, зустрічатися вологими поглядами – святкувати розквітле почуття. І не думати, зовсім не думати, що за святами завжди приходять будні, без яких неможливе життя...» [2, с. 14]. Експліцитно процес сімейної руйнації виражається через зіткнення деструктивних дій героїв – безпідставні ревності та істерики Ніни, пияцтво Якова, підпорядкування собі дружини, відводячи їй лише роль матері і берегині сімейного вогнища в замкнутому просторі дому. Навіть у супереч спробам «утечі» від сімейної руйнації (Горбатюка – в роботу, в творчі відраження, Ніни – в нові знайомства, домашні клопоти, книги) «... з кожною сваркою все глибшала і глибшала та щілина, що зрештою розколола сім'ю Горбатюків» [2, с. 107]. Мотив сімейної руйнації вичерпується розірванням стосунків між Яковом та Ніною, що символізує крах родини Горбатюків: «Потім він пішов. Повільно, наче вагаючись, наче все ще сподіваючись, що вона надумається і покличе його. Кроки ставали все глухіші й глухіші, доки не затихли зовсім» [2, с. 291]. На переконання М. Корещької, «ініціативою розірвання стосунків було жіноче внутрішньо-гармонізуюче удосконалення світу (протест Ніни), що було оприявлене зовнішньо-чоловічим логосом, чоловічою здатністю до руху (рішення Якова про розлучення)» [5, с. 156]. «...не заради іншої жінки покинув я її, а тому, що в нас не було спільних інтересів» [2, с. 115], – пояснює своє рішення Яків.

Одночасно в тексті твору «загибель» однієї сім'ї декларується як імовірне зародження іншої: «Ти молода, тобі лише двадцять п'ять років. Ти ще можеш знайти хорошу людину, набагато кращу за мене. Я поганий... Я, можливо, не вартий того, щоб жити з тобою (...) Так навіщо ж нам жити разом? Хіба не краще розійтися друзями, ніж жити ворогами? Ти ще молода, ти зумієш побудувати нову сім'ю...» [2, с. 149]. Тож остаточне розірвання стосунків для кожного з членів подружжя можна розцінювати як початок нового шляху до гармонійного, вільного, наповненого почуттями любові, існування [5, с. 156].

Іншим провідним мотивом у сімейному романі є мотив Дому. Ганна Покидько звертає увагу на зв'язки мотиву Дому з «семіотичними просторами кімнати, помешкання і міста», на «своєрідність опозицій, що виникають унаслідок хронотопного та семіотичного дрібнення Дому-сім'ї» [8, с. 12].

В романі А. Дімарова «Його сім'я» Дім як провідний мотив, просторова точка відліку і семіотичний елемент переростає в «сім'ю-в-окремому-будинку». Розпад сімейного простору здійснюється через протиставлення «Дім – Антидім» і пов'язаний передусім із простором індивідуалізованої кімнати Якова, що виступає «Антикімнатою»: «Яків замкнувся в кабінеті – у невеликій кімнаті через коридор, де поселився, відколи сварки з дружиною набрали особливо гострого характеру» [2, с. 20]. Для Ніни «Антикімната» є уособленням домашніх чвар, а отже, сімейного нещастя: «Кожного разу, коли Ніна бачила оцю кімнату з опущеними шторами, вона справляла для неї неприємне враження» [2, с. 39], словом, простір кімнати Якова для неї підсвідомо перебуває «під замком». І лише під кінець твору Ніна дозволяє собі відчинити двері, що знаменує собою реалізацію притупленого чоловічим табу творчого потенціалу, бажання вчитися: «Вона не заходила сюди з того дня, коли прийшла і не застала Якова» [2, с. 241]. «Буду тут працювати...» [2, с. 242], – вирішує для себе Ніна.

Бінарна опозиція «Дім – Антидім» витворюється і через простір Коридору, який, ставши «сміттєзвалищем» для речей сімейного побуту, теж набуває статусу «Антикімнати»: «Дружина забрала з етажерки вишиту своїми руками серветку, і тоді Яків уже сам поздиврав з вікон фіранки, скатертину зі столу, навіть простину і наволочки з подушок і викинув усе це в коридор» [2, с. 31].

Набувати статусу «Кімнати – Антикімнати» у сімейних «координатах» Дому можуть і менш індивідуалізовані простори-кімнати, наприклад, простір кухні. Саме тут знаходиться «провідна авторська метафора сім'ї-шлюбу – полісимволічний обідній стіл» [8, с. 13], за яким родина має зібратись, що знаменує сімейне єднання і прощення. Однак у «Його сім'ї» топос кухні виконує функцію своєрідного «порятунку», «звільнення» від сімейного тягара: «Ніна вийшла на кухню

(...). Відчувала потребу щось робити, поринути в щось таке, що врятувало б її від нещасливих думок» [2, с. 20]; «Яків не наслідився зайти до кімнати. Сидів на кухні...» [2, с. 79].

Таким чином, нав'язавши думку про необхідність підпорядкування інтересам сім'ї, будинок у романі А. Дімарова набуває характеру ворожої сили («...власна квартира стала чужою і ворожою» [2, с. 24]), здатної вбити в героєві його індивідуальність.

Мотив подорожі-втечі чоловіка в «Його сім'ї» реалізовується через прийом «вимкненого батька-чоловіка» – «поступове усунення біологічного батька-чоловіка з сімейної структури» [8, с. 10], обов'язки котрого перекладаються на іншого члена сім'ї. Втім, усвідомлюючи крах своєї сім'ї та небажання перебувати в деструктивному полі сімейної руйнації, рішення Якова Горбатюка покинути родину є добровільним. Тобто йдеться не про усунення (вигнання) з сімейного мікро-соціуму Якова іншими членами сім'ї шляхом їхнього індивідуального чи колективного рішення, а про так зване «самоусунення» героя – добровільне покидання сімейного простору внаслідок особистого рішення («Я хочу розвестися з тобою» [2, с. 80]), викликаного назрілою сімейною ситуацією («В сім'ї Горбатюків знову сталася сварка» [2, с. 20]).

В романі «Подорож-утеча» героя розгортається в двох фазах, які ми б означили як часткову (ситуативну) і тотальну (остаточну). Перша передбачає повернення героя в сімейне русло, друга – ні. В сімейних романах, де процес сімейної руйнації завершується розколом сім'ї, завжди мають місце обидві фази, причому часткова фаза, так би мовити, започатковує процес сімейного розпаду, а тотальна – його завершує, обрамлює. Власне, роман «Його сім'я» – приклад такої мотивної стратегії. «Подорожування» Якова Горбатюка на роботу чи в творчі відрядження як протест проти сімейної нестабільності завжди завершуються тимчасовим поверненням у лоно сім'ї: «Навіщо я прийшов? – докоряв він собі. – Треба було піти в редакцію і ночувати там на канапі» [2, с. 24]. Тоді як тотальна фаза є неповторюваною, скажімо, одноразовою. В романі вона фактично «замикає» ланцюг розвитку сім'ї в завершену систему: «Потім він пішов (...) Кроки ставали все глухіші й глухіші, доки не затихли зовсім» [2, с. 291].

Знайомство з генезою сімейного роману в різноманітних його варіантах дозволяє вирізнити поетикальні особливості. Їхня повторюваність упродовж багатьох періодів в історії літератури уможливорює визначення їх як певних констант сімейного роману, серед яких – епічність, психологізм, інтертекстуальність [8, с. 7].

Специфіка епічного мислення А. Дімарова в романі «Його сім'я», на наш погляд, обумовлена такими складовими: об'єктивним сприйняттям дійсності (в основу роману лягла реальна трагедія сім'ї редакційного товариша А. Дімарова, що зумовило чітку установку письменника на вибір епічного жанру, який би цілком утілював його задум, реалізував авторський принцип – «писати правду, реалістично зображувати конфлікти, події, характери...» [6, с. 6]); «виходами» на ширші суспільно-громадські позиції (осмислюючи «взузьку» сімейну тему, А. Дімаров у той же час виводить її за межі локусу сім'ї – в колектив редакції, в судову залу, в творчі відрядження та ін.); синкретизмом форм мислення (творча діяльність прозаїка акумулювала в собі діалогічний і монологічний типи мислення, що дозволили експлікувати сімейну тематику не лише в авторській нарації, але й у діалогах, внутрішніх монологів персонажів тощо).

Психологізм у романі виражається через інтервентну (пряму) та екстервентну (непряму) форми психологічного зображення. Основним засобом першої виступає внутрішній монолог: «Хіба я не став пиячити, коли жив з Ніною, хіба не загрожувало мені моральне падіння (...) Добре, нехай я помилявся, нехай неправильно побудував сім'ю, нехай у всьому винен я...» [2, с. 153]. З метою передачі стану глибокої сімейної кризи в душі свого героя автор послуговується і психологічним портретом – непрямою формою психологізації: «В голові була дивна порожнеча. Сидів, переживаючи те душевне одерев'яніння, яке приходило після надмірного збудження, напруження всіх сил. Мозок наче отерп і неспроможний був ні думати, ні реагувати на те, що діялося поза ним» [2, с. 23]. Поза як зовнішній візуалізований вияв психологізму простежується в наступних фрагментах тексту: «Від раптової слабості в неї підігнулися ноги. Щоб не впасти, Ніна притулилася до стіни, приклавши долоню до серця...» [2, с. 291]; «Якась сила скувала її, наказала завмерти, припасти до стіни. Не могла ні поворухнутися, ні піднести руку, щоб дістати дверей» [2, с. 291].

Формою реалізації інтертекстуальності в «Його сім'ї» є цитування. Істотне смислове навантаження несе цитата з твору Льва Толстого «Анна Кареніна» – роману, до речі, теж сімейного. Інтертекстема «Всі щасливі сім'ї схожі одна на одну, кожна нещаслива сім'я – нещаслива по-своєму» (курсив наш – Т.Г.) розглядається нами як своєрідний лейтмотив роману А. Дімарова, так би мовити, концептуальною «думкою сімейною». Що прикметно, цитата Л. Толстого вживається в «Його сім'ї» і в непрякій формі. Обростаючи додатковою конотацією, вона набуває при цьому типових рис аллюзії: «...кожна сім'я в кожному окремому випадку не схожа на інші сім'ї, і навіть кожен окремий випадок в одній і тій же сім'ї відмінний від інших...» [2, с. 86].

Як бачимо, жанрова система сімейного роману втілювалася на різних рівнях твору А. Дімарова «Його сім'я» – образному, проблемному, тематико-мотивному, поетикальному. Це не тільки забезпечує збагачення родо-видової системи художнього доробку митця, вироблення чіткої диференціації і типології його романістики, але й сприяє виведенню жанру на новий рівень розвитку в українській літературі. «Його сім'я», на наш погляд, продовжує кращі традиції сімейного роману, закладені Г. Квітку-Осноров'яненком («Пан Халевський»), А. Свидницьким («Люборацькі»), У. Самчуком («Волинь»), Іриною Вільде («Сестри Річинські») та іншими письменниками.

Література:

1. Андреев Ю. С. Неблагополучна сім'я як чинник розвитку агресивної поведінки у підлітків / Ю. С. Андреев // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2013. – № 13 (272). – Ч. IV. – С. 74–80.
2. Дімаров А. А. Вибрані твори: В 2-х т. Т. I. Його сім'я. Ідол: Романи / Передм. В. Костюченка / А. А. Дімаров. – К.: Дніпро, 1982. – 535 с.
3. Дудар О. В. Жанрова своєрідність соціально-психологічних романів «Сестри Річинські» Ірини Вільде та «Оплот» Теодора Драйзера: порівняльний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.05 «Порівняльна літературознавство» / О. В. Дудар. – Тернопіль, 2011. – 19 с.
4. Жулинський М. Він залишив нам правду про двадцятий вік / М. Жулинський // Наш Дімаров: статті, інтерв'ю, спогади, листи, присвяти / [упоряд. Є. Дімарова]. – К.: Фенікс, 2015. – С. 22–35.
5. Корецька М. Жанрово-стильові особливості роману Анатолія Дімарова «Його сім'я» / М. Корецька // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства (Збірник наукових праць) / Відп. ред. І. В. Сабадош. – Ужгород, 2011. – Вип. 15. – С. 153–157.
6. Костюченко В. Анатолій Дімаров: [передмова] / В. Костюченко // Дімаров А. А. Вибрані твори: В 2-х т. Т. I. Його сім'я. Ідол: Романи / А. А. Дімаров. – К.: Дніпро, 1982. – С. 5–12.
7. Ломазова К. За суворими мірками воєнного часу / К. Ломазова // Київ. – 1985. – № 4. – С. 125–132.
8. Покидько Г. С. Модифікація жанру сімейного роману в творчості Енн Тайлер: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.04 «Література зарубіжних країн» / Г. С. Покидько. – Київ, 2007. – 20 с.

9. Татьяна А. Г. Проза молодого Л. Н. Толстого и проблема семейного романа: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.01.01 «Русская литература» / А. Г. Татьяна. – М., 2001. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/proza-molodogo-ln-tolstogo-i-problema-semejnogo-romana>
10. Хартманн П. Семейные конфликты в современном обществе / П. Хартманн. – М., 1989. – 271 с.

УДК 1751

Т. І. Деркач-Падясек,

Люблінський Католицький Університет Іоанна Павла II, м. Люблін, Польща

ПРАКТИЧНІ СПОСОБИ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДИКИ КЛАНЗА У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

У пошуках нових методик навчання, які б успішно розвивали вміння учнів, формували їх світогляд автор представляє практичні способи використання методики КЛАНЗА. У статті представлені типові вправи для даної методики, способи використання бавовняних ниток у навчальному процесі, а також роль танцю як своєрідного активізуючого елементу.

Ключові слова: методика КЛАНЗИ, робота у групі, інтеграційні танці.

PRACTICAL WAYS TO USE KLANZA METHOD IN THE LEARNING PROCESS

In search of new teaching methods, the purpose of which is to develop students' skills successfully, to form their world-view, the author presents practical ways to use KLANZA's techniques. The essence of KLANZA method lies in the fact that it can be used in different age groups, puts intense pressure on learners' interest encouraging the development of their individual and creative potential. In the article typical exercises for this method, ways to use cotton threads in the learning process as well as the role of dance as an activating and enriching the methodological repertoire element are presented.

Key words: KLANZA method, group work, integrating dances.

ПРАКТИЧЕСКИЕ СПОСОБЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕТОДИКИ КЛАНЗА В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ

В поисках новых методик обучения, которые бы успешно развивали умения учащихся, формировали их мировоззрение автор представляет практические способы использования методики КЛАНЗА. В статье представлены типичные для данной методики упражнения, способы использования хлопковых нитей в учебном процессе, а также роль танца в качестве своеобразного активизирующего элемента.

Ключевые слова: методика КЛАНЗЫ, работа в группе, интеграционные танцы.

1. Вступ. Метою даної статті є запропонувати нові практичні методи праці з учнями для використання у вивченні іноземних мов, які базуються на методиці КЛАНЗА. Одним з пріоритетних завдань методики КЛАНЗА є підвищення ефективності навчання, використовуючи ідеї педагогіки гри (Spielpädagogik) – одного з ефективних напрямків в освіті, який кладе натиск на всебічний розвиток індивідуальності учня у групі. Ініціатором методики КЛАНЗА є кандидат наук, засновник Польського товариства педагогів і аніматорів КЛАНЗА (ПТПіА) Зоф'я Заурска. Саме вона запропонувала термін КЛАНЗА і описала методику в 2008 році. У Республіці Польща ідеї даної методики втілює у життя ПТПіА КЛАНЗА.

Згідно зі Здзіславом Хофманом, гуманістична психологія Карла Роджерса і теорія Гештальт стали теоретичною основою методики КЛАНЗА [14, с. 51]. Гуманістична психологія Карла Роджерса надалі не втратила свого значення, оскільки започаткувала «рух за розвиток потенціалу людини» [14, с. 8]. Роджерс порівнював роботу вчителя до роботи терапевта, адже основне завдання педагога не формувати особистість учня, але допомогти йому віднайти всі його позитивні якості. Автор підкреслював вагу позитивного ставлення до учня, проникнення у його внутрішній світ, а також відчуття цілкового прийняття і емпатію вчителя.

Гештальт підхід – це напрямок у практичній психології, який був опрацьований Фредериком Перзлом у 60-ті роки ХХ століття. Основною ідеєю цього підходу є переконання, що психіка людини саморегулюється, організм творчо пристосовується до навколишнього середовища. Людям притаманне прагнення до емоційного і фізичного здоров'я, до інтеграції розуму і тіла та прагнення до балансу; розширення свідомості, яке полягає у тому, що людина бере особисту відповідальності за всі свої дії, наміри, очікування і вибір. Так насправді, ми усвідомлюємо все, що нам необхідно знати для того, щоб відчувати себе щасливими, сповненими, щоб спрямувати наше життя у необхідному напрямку.

Методика КЛАНЗА може використовуватись у різних вікових групах і кладе натиск на заохочення і зацікавлення дитини, розвиваючи її творчий потенціал. Під час гри учень пізнає себе, власну ієрархію цінностей, формує відчуття відповідальності не лише за себе, а й за групу. Навчальний процес буде успішний з-за умов створення атмосфери взаємної співпраці у групі, від виявлення найміцніших сторін цієї співпраці та способів їх використання [13, с. 204]. Особлива увага присвячується роботі з групою, покращенню стосунків серед учнів і як наслідок цілковитій інтеграції у ній, що є головною ідеєю педагогіки гри, на яких ґрунтується методика КЛАНЗА. Гра у групі заспокоює одну з основних потреб людини – потребу приналежності, потребу бути зв'язаним з іншими. Діти відчують радість, танцюючи, бігаючи, скачучи. Гражина Вальчевська-Клімчак [11, с. 9] зазначає, що під час праці у групі основним елементом є легкість у спілкуванні тобто вираження почуттів, представлення своїх думок, ідей, прагнення зрозуміння переказів інших учасників.

Згідно з методикою КЛАНЗА, вирішальну роль у навчальному процесі відіграє створення сприятливого психологічного клімату тобто позитивної атмосфери, у якій панує доброзичливість, взаємопідтримка, взаємодопомога, тощо. Вчитель зобов'язаний піклуватись про добрий настрій учнів, відкритість у висловлюванні своїх думок, поважати погляди учнів. Педагог повинен звернути увагу на уміння учнів формулювати свої думки, передавати свої відчуття, переживання і т.п.

2. Вправи притаманні для методики КЛАНЗА. Типові вправи для даної методики, які можуть використовуватись у вивченні іноземної мови:

- **Дім** [1, с. 27]. Учні сидять у колі. Вчитель ділить учнів на чотири групи. Кожній групі приписується назва предмету (наприклад: *крісло, стіл, лампа, стілець*; або назви членів сім'ї: *мама, тато, дідусь, бабуся*; можливі і інші комбінації залежно від теми заняття). Названі предмети або особи замінюються місцями. Якщо вчитель говорить «дім», всі учні повинні замінитись місцями.

- **Скажи щось приємне** [1, с. 82]. Ця вправа-гра використовується у якості привітання, а також створення позитивної атмосфери. Учні сидять у колі. Вчитель визначає першого учня, завданням якого є привітати вибрану дитину, кажучи йому або їй щось приємне. Учень, якого вже привітали продовжує гру. Гра триватиме до того часу, поки всі діти не приві-

тають один одного. Вчитель може запропонувати, щоб діти, яких вже привітали схрещували руки, або приймали будь-які інші позиції завдяки яким буде відомо, кого ще не привітали. Ця вправа розвиває усне мовлення учнів.

• **Кольорово** [2, с. 162]. Дана вправа використовується як вступний елемент, впроваджуючи до тематики заняття. Діти, сидючи у колі, по черзі говорять або співають самостійно створений короткий текст, метою якого є представити себе, беручи до уваги вибраний колір, напр.: «Я зелена Аня і люблю зелений одяг»; «Я Петрик блакитний, люблю хмарки та небо». Усі запам'ятовують кольори, які вибрали учні. На уроках вивчення іноземної мови ця вправа може використовуватись для розвитку усного мовлення і розширення словникового запасу учнів.

• **В – вухо.** Завдання дітей полягає у тому, щоб у блискавичному темпі показувати свої частини тіла на іноземній мові, назви яких починаються на літери, які демонструє вчитель. Якщо гра відбувається у парах, учні показують частини тіла свого партнера. Ця гра-вправа сприяє збагаченню словникового запасу учнів, адже необхідно знати назви частин тіла.

• **Створені слова.** Вчителю слід підготувати картки з літерами. Діти вибирають літери та сідають у коло. Педагог обирає учня і тихенько говорить йому на вухо слово, яке починається на літеру, яку цей учень вибрав. Вчитель також просить, щоб учень знайшов товариша з літерою, яка є наступною у цьому слові. Таким чином, якщо вчитель говорить на вухо до учня з літерою «t» слово «today», то він повинен знайти товариша з літерою «o» і уставити його поруч з собою. Учень з літерою «o» говорить на вухо слово «today» учню з літерою «d» і уставляє його поруч з собою і т.д. Під час гри інші учасники можуть спробувати вгадати, яке слово створюють учні. Наприкінці гри, учні спільно читають слово. Головною метою цієї вправи є вдосконалення орфографічних вмінь та навичок школярів.

• **Місце справа порожнє.** Учні сідають у колі на стільцях (один стілець повинен бути зайвий). Учень, який має вільний стілець праворуч починає гру, говорячи: «*The place on the right side is empty and I invite ... to sit here*» і вказуючи учня (його ім'я), а також назву тваринки, яку повинен наслідувати вказаний учень, наприклад: «*I invite Ann as an elephant to sit here*». Запрошеному учню слід якомога швидше зайняти вільне місце. Гру продовжує учень, який у даний момент має вільний стілець праворуч від себе. Ця вправа використовується готовним чином для розвитку усного мовлення учнів.

• **Класовий вірш.** Вчитель розподіляє літери алфавіту серед учнів (якщо у класі є більше або менше учнів, ніж літер в алфавіті одну літеру можна призначити для двох учнів або навпаки). Учні сідають у колі згідно з алфавітним порядком отриманих літер. Завдання кожного учня полягає у тому, щоб вдумати один рядок класового вірша, записати його на картці відповідно до зразка: «A – as a tasty apple», «B – as a yellow banana», «C – as a green candy» і т.д. Після хвилинного роздуму, діти по черзі представляють свій створений рядок вірша. Якщо у одного з учнів виникають проблеми з його складенням, інші учні повинні допомогти йому. Наприкінці вчитель збирає картки з написаними рядками вірша та створює документ – електронну версію вірша, яку пізніше можна роздрукувати і принести на наступний урок. Саме тоді, учні разом читають класовий вірш, а також можуть вкласти його до зошиту. Існує можливість створити постер з приклеєними картками і з підписами учнів, які створили даний рядок.

• **Пакуємо рюкзак.** Необхідно підготувати порожній рюкзак. Учні сідають у коло. Вчитель тримає порожній рюкзак та запрошує до спільної гри, яка полягає на тому, щоб спакувати рюкзак. Крім того, що учні говорять, що кладуть до нього, вони повинні запам'ятати, що кладуть їх товариші. Перший учень говорить, наприклад: «*I pack a camera to my backpack*». Слідуючий учень повинен сказати: «*I pack a ball to my backpack. I've got [ім'я учня] camera and my ball*» і т.д.

3. **Використання бавовняних ниток у навчальному процесі.** У початкових класах цікавим і мотивуючим елементом навчального процесу може стати використання бавовняних ниток. Наприклад, вчитель дає учням приблизно 1 метр бавовняної нитки різноманітних кольорів. Завдання кожного учня полягає у створенні малюнка вибраного овоча/фрукта за допомогою нитки, клею і кольорових фарб, а також на написанні поруч назви даного овоча чи фрукта. Пізніше учні можуть погратись нитками: учень тримає однією рукою два кінці нитки і дмухає таким чином, щоб спочатку утворилась продовгута крапелька, а пізніше кругла як повітряна кулька. Діти випускають один кінець нитки та дмухають на неї так, щоб вона рухалась – демонструючи лінію нитку.

Інший різновид гри – діти кидають свої нитки на середину кола. Коли всі нитки знаходяться у колі, учасники гри ходять по колу згідно з рухом годинникової стрілки, якщо хтось помітить, що щось/хтось сховався у «хмарках» – тобто ниточках, кричить «Стоп!» і говорить, що бачить, напр.: *лесика, голову kota* і т.д.

4. **Танець у методиці КЛАНЗА.** Важливим елементом методики КЛАНЗА є танець, який використовується як своєрідний активізуючий елемент з метою мотивації учнів [7, с. 108]. Елементи танцю успішно можуть використовуватись у праці вчителів дитячих садків, шкіл, працівників світлиць, працівників позашкільних навчальних закладів, домів культури, аніматорів культури, інструкторів танцю тощо. Танці служать збагаченню методологічного репертуару вчителів у пошуках нових, ефективних способів роботи з групою учнів. У даний момент пропозиція КЛАНЗИ досить розмаїта і включає у себе:

• **Фольк-розваги** – інтеграційні форми польських народних танців (2 частини). Головною метою цього циклу є сприяння інтеграційному процесу в групі учнів, пробудження зацікавлення спадщиною польського народу. Інтеграційні танці та ігри, представлені у Фольк-розвагах, розроблені на основі мотивів польських народних і регіональних танців: полонезу, куявка, краковяка, польки, люблінського вальсу і т.д. Вони стануть при нагоді для вчителів польської мови, оскільки збагатять освітню програму, презентують культуру польського народу, дадуть можливість школярам глибше пізнати фольклор цього народу [3].

• **Інтеграційні танці у праці з групою** (2 частини) можуть зацікавити вчителів іноземних мов, оскільки у них використовуються різноманітні мелодії: італійські, англійські, російські, японські, гавайські, єврейські, напр. «Шотландська полька», «Прогулянка по Афінах». Даний цикл характеризується простими, але одночасно цікавими хореографічними рішеннями, які дозволяють використовувати елементи танцю у групах учнів різного віку. Досить цікавим елементом є сидячі танці, напр. «Люблінська полька», а також музично-рухові гри («Гість», «Парад інструментів», «Танець квітів»). В інтеграційних танцях використовуються гри та пісень для привітання, знайомства, запам'ятовування імен, закінчення занять тощо [5].

• **Танці та забави з близька і з далеко** можуть бути адаптовані до конкретних тематичних завдань. Вони включають у себе танці та забави з традиційною і популярною музикою різних народів та етнічних груп, які можуть використовуватись у праці вчителів іноземних мов.

• **Танцюємо разом** – це інтеграційні та сценічні форми вибраних національних та регіональних танців, які поєднуються зі співом пісень. Головною метою є зрозуміння значення і ролі танцю в будові спільноти малих і великих груп, поширення знань про походження різних танців, розвиток відчуття ритму, чутливість до музики.

• **Від самби до віденського вальсу** призначені також для вчителів фізичного виховання, інструкторів корекційно-компенсаційної гімнастики. Цей цикл може служити як джерело збагачення і розширення методичних засобів у якості нових ефективних методів роботи зі школярами, поширення знань про історію окремих бальних танців, які входять до складу

світової танцювальної програми. Цикл включає у себе прості танці, інтеграційні гри з реквізитами, забави з використанням недорогих матеріалів, психологічні вправи, які допомагають учням пізнати себе, завдання, що вимагають творчої ініціативи, вправи для релаксації та правильного дихання. Одним з завдань цього циклу є допомогти вчителям ефективно керувати групою, подолати учням свої власні обмеження, увільнити свій потенціал [9].

• **«Танцюючі ступні» – весело робимо вправи для здоров'я** – це нетрадиційні методи формування правильної постави та профілактики дефектів ступнів серед учнів. Ці танці призначені також для вчителів фізичного виховання, інструкторів корекційно-компенсаційної гімнастики. Програма складається з 10 інтеграційних танців та цікавих ігор, фізичних вправ, які попереджують і лікують плоскостопість. Програма надихає піклуватися про своє здоров'я та здоров'я інших, розширює методичні засоби для вчителів, додаючи нові, ефективні методи [10].

• **Танцювальні зустрічі з КЛАНЗОю** (2 частини), створені для успішної інтеграції у групі та побудови взаємин, допомагають розкривати творчі здібності учнів, заохочують до творчого самовираження. Включають у себе 16 інтеграційних танців (у кожній частині), які ґрунтуються на традиційних танцях з різних куточків світу і народних мелодіях, у тому числі «Циганська полька», «Мексиканський вальс», «Валенкі», «Crazy Daisy Mixer», «Triolett», «Misir Lou», «Eretz, Eretz» [4].

• **Танці для кожного віку** включають танці та забави з використанням традиційних і популярних мелодій. Вчителі збагачують свій репертуар новими пропозиціями танців і забав, усвідомлюють роль танцю як ефективного засобу в навчанні іноземних мов і в освітньому процесі у цілому, терапії, культурній анімації тощо. Педагоги мають можливість навчитись застосовувати прості та цікаві рішення, які сприяють інтеграції у групі [6].

Розгляньмо приклад двох типових інтеграційних танців, які з успіхом використовуються у методиці КЛАНЗА:

Свінг на вулиці* [12, с. 17–18]

Розташування: парами навпроти себе, утворюючи ряди. Пари не тримаються за руки

Такт: 2/4

Скорочений опис

Вступ: 8 ударів

Частина 1: 4 кроки до себе, плескаємо у долоні партнера, повертаємось 4 кроками назад; заміна місць з партнером за допомогою 8 кроків; знову замінюємо місця з партнером за допомогою 8 кроків; 4 кроки до себе, плескаємо у долоні, повертаємось, використовуючи 4 кроки.

Частина 2: пари з початку ряду танцюють, решта плескає у долоні.

Усе повторюємо аж до закінчення мелодії.

Детальний опис

(1 – 32) **Частина 1:** До себе – плескаємо у долоні – від себе; 2 рази заміна місцями, до себе – плескаємо у долоні – від себе;

1 – 4 доходимо до партнера за допомогою 4 кроків, під час четвертого плескаємо у його долоні та кричимо «Ха» (на 4);

5 – 8 повертаємось на своє місце за допомогою 4 кроків;

9 – 16 замінюємось місцями з партнером за допомогою 8 кроків (минаємо його правим плечем);

17 – 24 повертаємось на своє місце за допомогою 8 кроків;

25 – 32 так як в 1 – 8.

(1 – 32) **Частина 2:** передні пари, танцюючи, проходять «вуличкою» на кінець рядів, усі плескають у долоні;

1 – 32 пара, яка є на початку ряду, проходить вздовж «вулички» довільними кроками (підскоки, обороти і т.д.). У великих групах 2-3 пари можуть проходити одночасно. Особи, які стоять у рядах, поступово пересуваються до переду, плескаючи у долоні.

Alunelul (Горішок)

Розташування: у лінії. Учасники тримаються за руки

1 – 5 **Частина 1:** 3 перехресні кроки у першому напрямку танцю (починаємо переставляючи праву ногу праворуч, ліву ногу за правою);

6 – 7 2 рази притупуємо лівою ногою;

8 – 12 повторюємо 1-5 у другому напрямку танцю з лівої ноги;

13 – 14 2 рази притупуємо правою ногою;

15 – 28 повторюємо 1-14.

1 – 4 **Частина 2:** 2 перехресні кроки у першому напрямку танцю (починаємо переставляючи праву ногу праворуч, ліву ногу за правою), що закінчуємо притупом лівої ноги;

5 – 8 повторюємо 1-4 у другому напрямку танцю з лівої ноги, що закінчуємо притупом правої ноги;

9 – 16 повторюємо 1-8.

1 – 2 **Частина 3:** крок правої ноги вправо, доставляємо ліву ногу до правої;

3 – 4 крок лівої ноги вліво, доставляємо праву ногу до лівої;

5 крок правої ноги праворуч;

6 – 7 2 рази притупуємо лівою ногою;

8 – 12 повторюємо 1-5 з лівої ноги;

13 – 14 2 рази притупуємо правою ногою.

5. Висновки. У даній статті автор представила практичні способи використання методики КЛАНЗА у навчальному процесі. Базуючись на даних з області нейропсихології або нейропедагогіки, дослідники підтверджують високу ефективність праці за методикою КЛАНЗА. Дана методика пропонує різноманітні вправи, які можуть з успіхом використовуватись у процесі вивчення іноземних мов, а також танечні забави для вчителів дитячих садків, шкіл, працівників світлиць, позашкільних навчальних закладів тощо.

Література:

1. Bzowska L. Uczymy się bawiąc. Klasa pierwsza. Propozycje bloków tematycznych, zabaw i metod aktywizujących w klasach I – III / L. Bzowska, R. Kownacka. – Lublin : Wydawnictwo KLANZA, 2000.
2. Bzowska L. Uczymy się bawiąc. Klasa trzecia. Propozycje bloków tematycznych, zabaw i metod aktywizujących w klasach I – III / L. Bzowska, R. Kownacka. – Lublin: Wydawnictwo KLANZA, 2002.

* Свінг на вулиці може одночасно виконувати велика кількість осіб. У меншому приміщенні цей танець слід виконувати по діагоналі, отримуючи у такий спосіб більше місця. Не є обов'язковим дотримуватись усього перебігу танцю, оскільки його суттю є імпровізація. Свінг на вулиці, який виконується занадто «добре», втрачає свою специфічну якість.

3. Bzowska L. Folkowa zabawa Integracyjne formy polskich tańców ludowych. Część 1, 2. / L. Bzowska, M. Bzowski. – Lublin : Wydawnictwo KLANZA, 2007.
4. Bzowska L. Taneczne spotkania z Klanzą. Część 1, 2 / L. Bzowska, M. Bzowski, I. Czerwińska i in. – Lublin : Wydawnictwo KLANZA, 2012.
5. Gęca L. Tańce integracyjne w pracy z grupą. Część 1, 2. / L. Gęca. – Lublin : Wydawnictwo KLANZA, 2002.
6. Gęca L. Tańce dla każdego wieku / L. Gęca. – Lublin : Wydawnictwo KLANZA, 2009.
7. Gęca L. Wykorzystanie tańca w metodzie KLANZY / L. Gęca, Z. Hofman // E. Kędzior-Niczyporuk (red.). O metodzie KLANZY. Teoria i praktyka. – Lublin : Wydawnictwo KLANZA, 2010. – S. 5–10.
8. Hofman Z. Metoda KLANZY – klucz do sukcesu / Z. Hofman // E. Kędzior-Niczyporuk (red.). O metodzie KLANZY. Teoria i praktyka. – Lublin : Wydawnictwo KLANZA, 2010. – S. 51–53.
9. Reichel S. Od samby do walca wiedeńskiego Integracyjne formy tańca towarzyskiego (książka i płyta CD) / S. Reichel. – Lublin : Wydawnictwo KLANZA, 2009.
10. Szpunar J. Tańczymy razem. Formy integracyjne i sceniczne wybranych tańców narodowych i regionalnych (książka i płyta CD) / J. Szpunar, L. Gęca. – Lublin : Wydawnictwo KLANZA, 1999.
11. Walczewska-Klimczak G. Słowo wstępne. Pedagogika zabawy – droga ku tożsamości / G. Walczewska-Klimczak // E. Kędzior-Niczyporuk (red.). O metodzie KLANZY. Teoria i praktyka. – Lublin : Wydawnictwo KLANZA, 2010. – S. 5–10.
12. Weiser B., Heiligenbrunner E., Rabenstein R. Tańce i zabawy dla grupy / B. Weiser, E. Heiligenbrunner, R. Rabenstein. – Lublin : Wydawnictwo KLANZA, 1995.
13. Деркач-Падясек Т. Специфіка використання методики КЛАНЗИ у навчальному процесі / Т. Деркач-Падясек // Наукові записки. – Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – С. 204–208.
14. Роджерс К. Р. Погляд на психотерапію. Становлення людини / К. Р. Роджерс. – М. : Прогрес, 1994.

УДК 82.09(430)«18»+82.09(470+571)«19»]:1

Л. В. Зелінська,

Національний університет «Острозька академія», м. Острог

КНИГА Ф. НИЦШЕ «НАРОДЖЕННЯ ТРАГЕДІЇ З ДУХУ МУЗИКИ»: АРИЙСЬКА ІДЕЯ, РОСІЙСЬКИЙ РЕЗОНАНС

У статті поставлено проблему відсутності осмислення арійської ідеї з книги Ф. Ніцше «Народження трагедії з духу музики» російськими інтелектуалами при наявному поширенні цієї ідеї в російській культурі з XIX ст. до сьогодення – часу гібридної війни з Україною.

Ключові слова: арійська ідея, діонісійське начало, аполлонівське начало, трансгресія, деструктивний Прометей.

THE BIRTH OF TRAGEDY FROM THE SPIRIT OF MUSIC BY THE ARYAN IDEA, RUSSIAN RESONANCE

The article poses the problem of insufficient processing of the Aryan idea presented in Friedrich Nietzsche's The Birth of Tragedy from the Spirit of Music by the Russian intellectuals, the idea being widely spread in Russian culture from the late nineteenth century up to the present day, the time of the hybrid war with Ukraine. In search of the origins of the Aryan ideas of Friedrich Nietzsche, the author describes the atmosphere of the 'inspired' indologist and linguists, which to a certain extent affected the imagination of the author of The Birth of Tragedy, and analyzes the mechanisms of his 'poetic writing' viewing them as harbingers of postmodern deconstruction. In the article, there has been revealed the use of literary interpretations of the image of Prometheus by Friedrich Nietzsche, in particular that of J.W. Goethe, as well as an eclectic mix of Enlightenment and Romantic models in explaining the Apollonian and Dionysian. Detailed comments are provided for Friedrich Nietzsche's attempts to ascribe the myth of Prometheus to the 'Aryan family of nations', show the ancient tragedy's affinity for 'Aryan character / nature', and contrast Aryans and Semites on a basis of gender and capacity for transgression with the purpose of attaining characteristics of titanism.

The author also considers the peculiarities of the Russian translation of an extract from the tragedy Prometheus bound by Aeschylus, in which the Aryan idea appears reinforced by Russian imperial atmosphere.

Key words: Aryan idea, the Apollonian and Dionysian, transgression, destructive Prometheus.

КНИГА Ф. НИЦШЕ «РОЖДЕНИЕ ТРАГЕДИИ ИЗ ДУХА МУЗЫКИ»: АРИЙСКАЯ ИДЕЯ, РОССИЙСКИЙ РЕЗОНАНС

В статье рассматривается проблема отсутствия осмысления арийской идеи из книги Ф. Ницше «Рождение трагедии из духа музыки» российскими интелектуалами при очевидном распространении этой идеи в российской культуре с XIX в. до сегодняшнего дня – времен гибридной войны с Украиной.

Ключевые слова: арийская идея, дионисийское начало, аполлоническое начало, трансгрессия, деструктивный Прометей.

Асоціативний вихід Ф. Ніцше (1844-1900) до арійської ідеї у книзі «Народження трагедії...» (1869-1871) – це проблема, котру чи то свідомо уникають, чи то не помічають сучасні дослідники. Говорити про нацистську ідеологію після постмодерністських інтерпретацій творчості Ф. Ніцше, здійснених Ж. Батаєм (1897-1962) («Про Ніцше» (Nietzsche), 1945), Ж. Дельозом (1925-1995) («Ніцше і філософія» (Nietzsche et la philosophie), 1962; «Ніцше» (Nietzsche), 1964-1965) Ж. Дерріда (1930-2004) («Шпори: стилі Ніцше» (Eperons. Les styles de Nietzsche), 1978), стало наче б то незручно. Що ж робити літературознавцям, котрий, керуючись, наприклад, *постколоніальним методом* (що породжений тим же постструктуралізмом Ж. Дерріда) і *методом «нового історизму»*, бачить безпосередній вплив арійської ідеї мовознавців і антропологів XIX ст. на інтерпретацію образу Прометея з трагедії Есхіла і конструкту – діонісійського та аполлонівського начал – Ф. Ніцше? Або, кажучи коротше, наступний етап розвитку арійської ідеї у напрямку імморалізму із помітними расистськими акцентами. Задум цієї статті виник внаслідок пошуку відповідей на це питання.

Отже, об'єктом дослідження є фрагмент книги Ф. Ніцше «Народження трагедії...», взятий із 9 підрозділу, у якому йдеться про «арійський характер/буття», «арійський погляд на активність гріха», протиставлення аріїв та семітів за гендерним принципом. Предмет вивчення становить психолінгвістична специфіка викладу Ф. Ніцше, її імпульсивність, свідомі і несвідомі відштовхування від знайомих автору текстів. Мета статті – акцентувати на проблемності міждисциплінарного підходу до книги Ф. Ніцше «Народження трагедії...», на узгодженні філософського та літературознавчого аналізів. Тому, як необхідні завдання для досягнення мети, потрібно 1) розглянути контекст історії німецької індології; 2) простежити

за логікою розгортання арійської ідеї у вибраному фрагменті книги Ф. Ніцше; 3) показати політичний резонанс арійської ідеї в Російській імперії та її пізніших ідеологіях. В огляді критичних джерел передусім вкажемо, що книга «Народження трагедії...» у всій своїй цілості після полеміки 1870-х рр. мало притягувала увагу. Здебільшого її ідеї згадуються принагідно, в інтерпретації найбільш частотних тем ніцшеанської спадщини. У французькій культурі XX ст., за твердженням А. Ігнатенко, це «проблеми безумия, семиотики, гри, дуальностей, распавшегося субъекта, вечного возвращения и воли к власти» [4, с. 21]. Питання, чому, критикуючи «сократизм» і «вбивство трагедії» Еврипідом, автор виходить на расизм, – залишалося без відповіді. Міркування на цю тему становлять наукову новизну статті.

У російській культурі з початку XX ст. до сьогоднішнього часу з'явилося кілька важливих праць, у яких «Народження трагедії...» розглядається окремим об'єктом. Вяч. Іванов з 1904 р. публікував розділи книги «Эллинская религия страдающего бога» [Див. 3], у котрих із захопленням згадує першу книгу Ф. Ніцше. Німецький мислитель, на його переконання, відкрив еллінське розуміння «світу як естетичного феномену», завдяки чому давні греки врятувалися від песимізму. Російський дослідник вирізняє цей, як вважає, сутнісний аспект, а решта – «...юношескую образность и восторженность, /.../вагнерианскую и националистическую закваску, /.../надежды на осуществление трагической культуры в современной действительности; /.../метафизическое утешение и успокоение в скорби трагической» [3, с. 316], – залишає без аналізу.

О. Лосев [Див. 7] через десятиріччя, та проте уже в радикально іншій ідеології радянської Росії, також із захопленням пише про перший твір Ф. Ніцше, критикує його за «романтичний наліт» і ставить позаду «Заходу Європи» О. Шпенглера. Таким чином констатував дисбаланс у бік діонісійства і бачив необхідність корекції Ф. Ніцше в дусі О. Шпенглера.

Наприкінці XX ст. відбулося повернення Ф. Ніцше у пострадянський дискурс. Як узагальнює Т. Ліфінцева, «для того, щоб історичний мислитель перетворився в мітологічного персонажа, потрібно доволі мало часу. Сто років – більш ніж достатньо. Ніцше і сам передбачив таку долю» [Див. 6]. Поступовий відхід від міфологічної фігури спостерігаємо з др. декади ХХІ ст. І поки що на рівні окреслення поля досліджень.

П. Вижлєцов, зокрема, накинув тематику «Народження трагедії...». На його думку, основні проблеми та ідеї книги стосуються філософського питання про людину, а саме: «о становлении, власти и индивидууме; о ценности, оценке, способе и смысле существования, неотделимых от мировоззрения; о «двойственности», «дистанции» и «различии» (П. Слотердайк); о дифференциации и границе; о своём и чужом; о субъективном и объективном; об искуплении, спасении и оправдании; об активных и пассивных силах (Ж. Делёз); о катарсисе как состоянии перехода и «фрагментарности» стиля; о боли и удовольствии, страдании и радости, как полюсах тела; о свободе, достоинстве, творчестве и некоторых других» [2].

Лекції А. Росіуса, професора класичної філології (члена РАН) з 29.10.2015 [Див. 13] і Д. Хаустова, історика філософії, викладача РГГУ з 16.07.2013 [Див. 15] на сьогодні є основним здобутком щодо цілісного аналізу книги Ф. Ніцше в російській культурі. У літературознавстві та історика філософії відчутна дистанція до постаті об'єкту дослідження. Вони підтверджують помилки, допущені автором «Народження трагедії...», що були вказані ще в полеміці 1870-х рр.; додають нові факти, котрі спростовують гіпотези і моделі Ф. Ніцше; відкривають нові джерела, що присутні в книзі і не вказані Ф. Ніцше; іронічно трактують його критику «сократизму» та звинувачення Еврипіду. Проте проблема арійської ідеї в контексті ніцшеанського діонісійства дослідниками не ставиться.

«Натхнення філологія»

Генезис проблеми арійської ідеї в німецькій культурі XIX ст. вказує на філологічно-антропологічні дослідження давніх народностей і мов Сходу. Особливе місце тут займає сакральний текст Рігведи, котрим захоплювалися у Німеччині не тільки філологи, а й математики. Якщо для останніх це було заняття у зрілому віці науковця на предмет дешифрації санскриту і структури тексту (напр., відомий математик Г. Г. Грассманн (1809-1877) наприкінці життя видає переклад Рігведи у Лейпцігу [Див. 19]), то для 25-річних мовознавців захоплення не минуло безслідно – юнацький максималізм підпав під релігійний вплив і романтичне захоплення тайною древніх. Звідси ейфорія у трактуванні артефактів індоіранської мовної групи і перенесення цієї ейфорії на суміжні проблеми. Згадаємо Р. фон Рота (1821-1895, проф. Тюбінгенського університету), котрий видав у молодому віці першу, значну для німецької індології, розвідку «До літератури та історії Веди» (Zur Literatur und Geschichte des Veda, 1846). Особливо вражає постать М. Мюллера (1823-1890). Займаючись Рігведою з 1849 р. М. Мюллер уже з др. пол. XIX ст. як німецько-британський мовознавець натхненно популяризував арійську доктрину, якою виходив поза межі лінгвістики. У «Lectures on the Science of Language» (1861) говорив про «арійську расу», «арійську сім'ю». Як коментував британський філолог і археолог І. Тейлор (1829–1901), М. Мюллер помилково твердив, що був час, коли «предки індусів, персів, греків, слов'ян, кельтів і германців жили не тільки в одному поселенні, але й під одним дахом» [14]. Із того, що однакові форми мови «збереглися у всіх народів арійського сімейства, випливало, що /.../ існувало невелике арійське плем'я, котре знаходилося, ймовірно, у найвищій країні Центральної Азії, говорило мовою, котра ще не була ні санскритською, ні грецькою, ні німецькою, але котра містила в зародку діалектизми усіх цих мов» [14]. Численні популяризатори надавали загадковому племені аріїв рис благородства, фізичної та моральної досконалості. Розпочалася і довгий час тривала полеміка між ученими двох «партій» – німецької і французької – відносно походження їх націй від аріїв [Див. 14]. На сьогодні ця дискусія немає наукового значення, є лише знаком епохи, в якій формувалися молоді інтелектуали. І якщо до цього додати ще франко-пруську війну (1870-1871), перемога в якій підштовхнула німців до формування Німецької імперії, то загальна картина буде більш-менш окреслена. Це була атмосфера величної перспективи національного духу, котра надихала митців, і в т. ч. 25-річного Ф. Ніцше, професора класичної філології Базельського університету.

А тепер трохи фантазії. Працюючи над книгою «Народження трагедії...» в патріотично насиченій атмосфері, Ф. Ніцше не міг, на наш погляд, не зауважити перший стасим хору Німф-Океанід трагедії Есхіла «Прометей закутий» (Προμηθεὺς Δεσμώτης), у якому змальовано окраїни Перської імперії. Звертаємо увагу на другу антистрофу: Ἀραβίας τ' ἄρειον ἄνθος, // ὑψικρήμνον οἱ πόλιςμα // Καυκάσου πέλας νέμονται, // δάιος στρατός, ὀχυρὸν // ροισὶ βρέμων ἐν αἰχμαῖς [17, 420 фрагмент]. Як зрозумів цю антистрофу Ф. Ніцше? Чи так само, як вона звучить у російськомовному перекладі А. Піотровського (1898-1937): «И арийцы – цвет Ареса, – // Над Кавказской крутизною // Город высекиши в скалах, – // Плачет войско, и вторит лязг // Остро звенящих копий» [16, 127, 420 фрагмент].

Припускаємо позитивну відповідь щодо спільності російськомовного перекладу і розуміння Ф. Ніцше на підставі логіки викладу книги (а саме – ряду асоціацій у 8 та 9 підрозділах), починаючи від опису «діонісійського збудження мас» (die dionysische Erregung ist im Stande, einer ganzen Masse diese künstlerische Begabung mitzutheilen...), котрі відчують позачасовість і соціальну рівність (sie sind die zeitlosen, ausserhalb aller Gesellschaftssphären lebenden Diener ihres Gottes geworden) та аполлонівського начала, котре надає форми цьому діонісійському збудженню у вигляді діалогів.

Ф.Ніцше пригадає чіткість діалогів не Есхіла, як можна було очікувати згідно логіки загальної концепції, а «занепадаючого» Софокла, з його трагедії «Цар Едіп», написаної після смерті Еврипіда – остаточного винуватця «занепаду» трагедії. Впадає в око гасло: «благородна людина не грішить...» [переклад – Л.З.] (der edle Mensch sündigt nicht...) [18], котрим Ф.Ніцше характеризує діяльність Едіпа. Що передусім бачить німецький мислитель в образі Едіпа? Ідею, близьку до марксистської революції: нехай від дій благородного Едіпа згине все, але на руїнах старого світу постане новий. Чим і яким є цей «новий світ», – автор не пояснює. І це зрозуміло – опис утопії тут явно завадив би романтичному пориву.

Тим не менше, Едіпа потрактовано як зразок пасивності, котрому «протиставляю я зараз, – проголошує автор «Народження трагедії...», – славу активності, що сяє над Прометеем Есхіла» [переклад – Л.З.] (Der Glorie der Passivität stelle ich jetzt die Glorie der Aktivität gegenüber, welche den Prometheus des Aeschylus umleuchtet) [18]. Перехід від Едіпа до Прометей, отже, опертий на психологічну опозицію пасивності-активності і деконструкцію не/гріха. «Справжньою прометеївською чеснотою» [8, с. 59] (der activen Sünde als der eigentlich prometheischen Tugend) [18], як прямо вказує Ф.Ніцше, є гріх. Таким чином, вище йшлося не так про сам образ Едіпа, як про спосіб перетягнути «не/гріховність» благородної людини на наступний персонаж, котрому позитивна характеристика «активності» дозволяє провести цілковиту деструкцію традиційного поняття гріха.

Розуміємо, що поняття гріха автор розмиває. Розуміємо також, що йому, однак, необхідна присутність традиційного поняття десь на заднику сцени, а процес його розкладу – на авансцені. Ефект, фігурально висловлюючись, коротко- і далекозорой оптики на одному шкелі.

Ось тут починається гра автора з читачем книги. Або приймати розщеплене, аморфне, або вимагати нове, або обурюватися за зневагу старого. «Активний гріх» відносно титана, з погляду моралі давніх греків, – це вельми сумнівно. Есхіл не вкладає почуття провини у уста Прометей і відповідно не бачить гріха на ньому. У цьому можна перекоонатися текстуально. Страждання зредуковані до мінімуму, адже протагоністом є безсмертний титан. Драматург не грає на емоціях глядачів, катарсис повинен відбуватися глибше, насмілюєся сказати всупереч Ф.Ніцше – у свідомості глядача. Прометей – інструмент викриття влади, за котрою потрібний злочин. Щоб його розпізнати, автор трагедії вибудовує вертикаль: репресії титана-дядька, репресії Іо – царівни Аргосу і жриці Гери, дружини верховного володаря; і репресії посполитих, котрі згідно жанру, перенесені до монологу протагоніста. Фабула передає момент зміни влади, вкрай тяжке співіснування попереднього покоління з наступним, прокладним (епізод Океану і Прометей). Зевс – наймолодший і найголовніший; він творить, дослівно, власним тілом власну державу (смысл полігамії і численних любовних зв'язків). А тому епізод з Іо є не менш важливим за споглядання закутого Прометей. Іо – це жіноче протистояння владі, паралельне до чоловічого. Невипадково саме нащадок Іо визволить Прометей. Та проте зараз у теперішньому модусі фабули надзавдання Прометей стратегічне: самим собою створити умови, в яких тиран мусить стати лібералом. Це напружена боротьба, «не сходячи з місця»; а в Іо – «втїкаючи континентами».

Автор «Народження трагедії...» усього складу персонажів не бачить. Акцентує лише образ Прометей, і лише на виправданні «людського зла, а саме: як людської провини, так і розплати за неї стражданням» [8, с. 59]. Проглядає ембріон ніцшеанського імморалізму. Доводиться констатувати, що образ Прометей був використаний так само, як і Едіпа, із заданою метою.

До «виправданої гріховності» Прометей Ф.Ніцше додає образну інтерпретацію Й.В.Гюте (1749-1832), парадоксально підтримуючи його просвітницький проект «прометеївського пересотворення людини», вираз ідеї «культурного оптимізму» Просвітництва (розум і знання зможуть рухати людство вперед), співпадіння світлової метафорики титана і «світла розуму» епохи XVIII ст. «Але Прометей не створює людей», – заперечував У.фон Віламовіц [1] у рецензії на книгу «Народження трагедії...» і Й.В. Гюте, і Ф.Ніцше. Мабуть, кожний філософ епохи after-постмодернізму охоче буде розвивати заперечення У.фон Віламовіца у напрямі «обмеження зони свободи індивіда» проектом «створення людей». А в др. пол. XIX ст. рецензент протиставляв просвітницьку і романтичну моделі античній (зрозуміло, такої, яку міг вибудувати учений класичної філології др. пол. XIX ст.). Так чи інакше, Й.В. Гюте інтерпретує образ Прометей у сфері філософського богоробства, тобто у тій, котру Ф.Ніцше критикує в особах Сократа і Еврипіда...

Пояснити це еклектикою мало. Як здається, тут спрацювала образна асоціація і бажання доповнити свого Прометей функцією деструктивності. «Титанічний митець знайшов у собі вперту віру у власну здатність творити людей, а олімпійських богів – принаймні знищити: і це завдяки його вищій мудрості, яку, звичайно, він був змушений покутувати вічним стражданням» [8, 58] (Der titanische Künstler fand in sich den trotzigen Glauben, Menschen schaffen und olympische Götter wenigstens vernichten zu können: und dies durch seine höhere Weisheit, die er freilich durch ewiges Leiden zu büßen gezwungen war) [18]. Ф.Ніцше вибудовує кореляцію: створення людей передбачає знищення богів. Лексико-семантичний аналіз показує, що «vernichten» – це не «morden», хоча в обох випадках виводиться одне і те ж переносне значення: знищувати. Ф.Ніцше таким чином розмиває межі трансгресії; він не входить у кримінальну лексику, але наближається до неї на рівні тропу.

Відтак з позиції «деструктивного Прометей» (як відносно богів, так і людей) Ф.Ніцше надає історичної ваги античному міфу, вбачаючи його «вічною власністю всієї сім'ї арійських народів», документом, який свідчить про їх здібність до «глибоко-мисленого-трагічного» (Tiefsinnig-Tragischen). Таке твердження виведене не без впливу популяризаторів «арійського племені», особливого «das arische Wesen» – «арійського характеру/буття» чи в україномовному перекладі О.Фешовця «арійської сутності». Оскільки ідеї носилися в повітрі, то щось обґрунтовувати ніби й не було потреби. Це зрозуміло для XIX ст., але не для XX-го і XXI-го також.

Російськомовний переклад «das arische Wesen» Г.Рачинського (1859-1939) звучить як «арийский мир» [Див. 9]. Відмінність між «die Welt» і «das Wesen» суттєва. Перше містить, окрім філософського і антропологічного ще й територіальний аспект, який очевидно був знаковим елементом світосприймання перекладача. Нинішня ідеологія Росії підтримує ідею «руського мира», реалізуючи його гібридною війною проти України.

Так само необґрунтованим видається порівняння міфу про Прометей як суті арійського характеру із міфом про гріхопадіння (der Sündenfallmythus für das semitische) як – відповідно – суті «усього семітського». Ф.Ніцше укладає опозицію арій-семіт, із завуальованим упередженням до другого члена на підставі гендерного принципу: арій – чоловік, семіт – жінка. Не будемо в рамках цієї статті розгортати анти- чи феміністичних поглядів автора «Народження трагедії...»; про це написано багато і справді з протилежних позицій. Нас цікавить інше: чому Ф.Ніцше, колишній «маленький пастор», не вибирає для порівняння, наприклад, старозаповітну історію Якова-Ізраїля [Бут.32: 23-33], історію богоборця, котрий отримує ім'я-епонім для свого народу і країни; подібно, як Еллін для Еллади. За змістом ця історія рівна Прометей. Поки що іншої відповіді, аніж неусвідомлений расизм, у нас немає. Підкреслимо ще раз задля обережності висновків, – імпульсивність молодого автора, відсутність зворотного контролю за асоціаціями, котрі скеровують мислення, привели його до конфліктогенних порівнянь.

Арійська ідея і російська віра

А.Піотровський працював над перекладом трагедії Есхіла «Прометей закутий», де вжив назву «арийці», десь у 30-х рр. XX ст., часі трудового ентузіазму, політичної істерії і сталінських репресій. Наскільки арійська ідея була поширеною в Російській імперії та СРСР, якщо перекладач бачить аріїв у давньогрецькому творі?

У XIX ст. ідея арійського походження із дискусій Західної Європи переходить до Росії завдяки слов'янофілам. О. Хомяков (1804–1860) та його послідовники: О.Гільфердінг (1831–1872), Д.Іловайський (1832–1920), І.Забелін (1820–1908) переконували, що «русские» є нащадками однієї з головних гілок сімейства арійських народів, котрі найменше віддалилися від прямої лінії. На А.Піотровського як вихованця Петришуле (школа при лютеранській парафії у Санкт-Петербурзі з поглибленим вивченням німецької мови) очевидно вплинула інтелектуальна атмосфера. На його дитячі роки припадає поява популярної серії з історії давніх народів, котра виходила у Санкт-Петербурзькому видавництві А.Маркса. Їх авторка – З. Рагозіна (ровесниця Ф.Ніцше); як вказано на титульній сторінці, – член британського, американського паризького та інших товариств антропологічних досліджень Сходу.

З.Рагозіна поєднувала наукові відкриття із здогадами та художніми домислами, надихала російських читачів, натякаючи на їх приналежність до праатьківщини племені аріїв. Підрозділ про аріїв з «Історія Індії» (1905) вона починає натхненним пасажом: «...Вообразим же их, этих наших праотцев, арийцев, на их континентальной первородине, – не Индии и не Иране, а некоем доселе еще не установленном, несмотря на исследования, край, – где прародители и индусов, и иранцев, и еще многих народов много веков жили одной нераздельной семьей, до того рокового дня, когда беспокойный дух, свойственный нашей расе, шевельнулся в их селениях. Конечно, речь идет еще о народе грубом и неразвитом, но далеко не безусловно диком и даже имеющим прошлое...» [12, с. 61-62]. Далі авторка жалкує, що жодні пам'ятки, «ни гончарные обломки, ни монеты, ни надписи, ни самые неумелые иероглифы, – не восходят к той древней эпохе, которую мы только что пытались воссоздать» [12, с. 65], і перші згадки належать усього лише 250 р. до н.е.

У жанрі народного кодексу З.Рагозіна змальовує соціальну ідилію аріїв, в котрих панувало «уважение к семейным узам и обязанностям. Отец признается кормильцем и защитником, главой семьи; братья и сестры живут в дружбе и ладу и делят между собой полевые и домашние работы. /.../ Родичи вообще ладят между собою, а если бывают ссоры и даже драки, то большей частью из-за стад...» [12, с. 63]. Фантазії, оперті на підсвідомі бажання ідеалу суспільного життя і патріотизму, набувають значення історичного документу.

І найбільш ударний момент в маніпуляції свідомістю читачів – портрет арія: «...мы можем представлять себе арийцев рослыми, богатырского сложения, белокожими, русыми и, вероятно, голубоглазыми. /.../ Развитию этого прекрасного физического типа немало способствовали и образ жизни, – умеренный труд на вольном воздухе, – и благоприятная обстановка: умеренный, скорее холодный климат, чередование лесов и равнин» [12, с. 63]. Чи юний петербуржець подібної тілесної конституції, живучи в подібному кліматі, не буде почуватися належним до таємничого племені? Мабуть, так, адже алюзія надто пряма.

Із опису джерел та цитування, які подає З.Рагозіна щодо аріїв, бачимо, що вона була під впливом ідей М.Мюллера. Перейняла його натхненний стиль можливо не тільки із книжок, а й слухання лекції. «...Восторженные слова Макса Мюллера: «Где бы ни стали мы разбирать человеческую речь в строго научном духе... мы в ней найдем ключ к некоторым из глубочайших тайн человеческого ума» [12, с. 75], – стали для З.Рагозіної символом віри, який вона намагалася передати наступним поколінням.

Арійська ідея і російський фейк

Автор вступу до видання І.Тейлора [14] згадує монографію В. І. Авдієва «История Древнего Востока» (1948), де слово «арій» трактовано як «чистий», «білий», «благородний» і впритул підведено до ідеї «вишесті арійської раси». Так само, як це зробила З.Рагозіна: «слово «Ария» значило «благородный», «родовитый», «почтенный» и имело отчасти даже священное значение: в нем воплощались национальное сознание, племенная гордость народа; чувство это, глубокое, пламенное, вдохновляющее, продержалось до весьма поздних времен» [12, с. 72]. В.Авдієв, незважаючи на зміну державних ідеологій, як переконуємося, спирається на базовий міф З.Рагозіної. Навіть Друга світова війна не похитнула переконання радянського історика. У післявоєнний період про «арійські корені» знову заговорили у середовищі інтелектуалів, «як близьких комуністичній партії (Борис Рибаків і Апполон Кузьмін), так і дисидентів (товариство «Пам'ять» і Володимир Чивіліхін), але ніколи арійський міф не виринав на поверхню [Див. 5].

Та в пострадянський час цей міф поступово набирав сили. У московському виданні 2001 р. трагедії Есхіла «Прометей закутий» перекладача А.Піотровського до рядка – «арийцы – цвет Ареса» – подано коментар: «Ария – область в царстве персов» [16, с. 731]. Однак, ім'я Ареса, бога війни по-грецьки – Άρης. У тексті Есхіла – Άρθος. І так само Αραβίας – це не арії, а отже не про Арію йдеться в трагедії. «Арийцы – цвет Ареса» – не отримують належного пояснення.

На початку квітня 2014 р. В.Ніконов, голова Комітету Держдуми по освіті опублікував текст, у якому вказав, що «ветвь арийского племени спустилась с Карпатских гор, мирно заселила Великую Русскую равнину, Сибирь, самую холодную часть планеты, дошла до Тихого океана, основала Форт Росс, питала в себя соки богатейших культур Византии, Европы, Азии, разгромила страшнейшего врага человечества – нацизм, проложила дорогу в космос» [11]. Це не тільки помилкова гіпотеза в науці, це типовий фейк у щойно розпочатій гібридній війні проти України. Очевидно у Кремлі розраховували на «життєві соки» аріїв та їх абсолютну непричетність до «врага человечества – нацизма»...

Висновки. У пошуках витоків арійської ідеї, до котрої Ф.Ніцше, на наше переконання, дійшов образними асоціаціями, необхідно було описати атмосферу «натхнених» мовознавців-ідеологів XIX ст.; відтак з'ясувати механізми «натхненно-го письма» (поміж сакрум і профанум) автора «Народження трагедії...», а з іншого боку, побачити близькість цих механізмів до постмодерної деконструкції; розкрити схильність Ф. Ніцше до реінтерпретації загалом і образу Прометея, зокрема, еклектичного поєднання просвітницької та романтичної моделей, їх накладання на діонісійське та аполлонійське начала задля «апгрейду». При детальному аналізі вибраних фрагментів книги стають очевидними намагання Ф.Ніцше притягнути давньогрецький міф про Прометея до найбільш «натхненої» ідеї його часу – «арійського племені»; довести спорідненість античного трагізму із «арійським характером/буттям»; протиставити аріїв і семітів за їх здатністю до трансгресії й страждання з метою набуття ознак титанічності. У цьому протиставленні проявилися неусвідомлені елементи расизму. Поняття гріха, застосоване Ф.Ніцше до образів Едіпа та Прометея, деконструктивне: воно є і водночас немає. Ф.Ніцше розділяє вольові інтенції: гріх-чоловік (арій) – провина-жінка (семіт) за тим же національно-гендерним принципом.

Російськомовний переклад «Народження трагедії...» Г.Рачинського ще більше загострює зміст арійської ідеї Ф.Ніцше. Перекладач уживає лексеми: «преступление», «злодеяние», «страдание» [Див. 9] – там, де мова йде про блюзнірство, лихо, недугу, зло, пристрасть у філософському чи психологічному розумінні. У цьому контексті звернено увагу на вільне

тлумачення трагедії Есхіла «Прометей закутий», де «арабійців» (український переклад Б.Тена) названо «арійцями». Разом із «арійським миром» Г.Рачинського і «руським миром» В.Путіна вони стають знаками сучасної ідеології Росії.

Література:

1. Виламовиц-Меллендорф фон У. Возражения против «Рождения трагедии» Ф. Ницше / У. фон Виламовиц-Меллендорф. – Режим доступу до ресурсу : <http://nietzsche.ru/look/xix/polemika/rohdel/>
2. Выжлецов П. Предпосылки анализа книги «Рождение трагедии» Ф. Ницше / П. Выжлецов. – Режим доступу до ресурсу : <http://nietzsche.ru/look/xxc/estetika/vuglecov-predposulki/>
3. Иванов В. Эллинская религия страдающего бога / В. Иванов. – Режим доступу до ресурсу : http://www.rvb.ru/ivanov/l_critical/2_eshill/toc.htm
4. Игнатенко А. С. Интерпретация идей Фридриха Ницше во французской философии второй половины XX века: Фуко, Делёз, Деррида : Автореферат дис. ... кандидата философских наук: 09.00.03 / А. С. Игнатенко. – Москва, 2008. – 23 с.
5. Ларюэль М. Арийский миф – русский взгляд / Пер. с фр. Д. Баюка // Марлен Ларюэль. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.sunhome.ru/philosophy/13260>
6. Ліфінцева Т. Про тлумачення інтерпретацій: Діоніс і діонісієство у філософії Ніцше // Т. Ліфінцева. – Часопис «І». – Ч. 82. – 2015. – Режим доступу до електронного ресурсу : http://www.ji.lviv.ua/n82texts/Pro_tlumachennya_interpretacij.htm
7. Лосев А. Ф. Очерки античного символизма и мифологии / А. Ф. Лосев. – М. : Мысль, 1993. – 960 с.
8. Ніцше Ф. Народження трагедії // Пер. з нім. О.Фешовця // Фрідріх Ніцше. Повне зібрання творів. – Л. : Астролябія, 2004. – Т. 1. – С. 11–128.
9. Ницше Ф. Рождение трагедии, или Эллинизм и пессимизм // Пер. с нем. Г. А. Рачинского // Ф. Ницше. – Сочинения: В 2 тт. – М. : Мысль, 1990. – Т.1. – С. 47–156.
10. Ницше Ф. Полное собрание сочинений: в 13 т. / Пер. с нем. А.Михайлова // Ф. Ницше. – Т.1/1 : Рождение трагедии. Из наследия 1869 – 1873 гг. – М. : Культурная революция, 2012. – 416 с.
11. Никонов В. Отношение к стране... / В. Никонов. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.duma.gov.ru/news/273/646438/>
12. Рагозина З. А. Древнейшая история Востока. История Индии времен Риг-Веды / З. А. Рагозина. – Т. IV. – С.-Петербург, 1905. – 500 с.
13. Россиус А. «Ранний Ницше в свете позднего: «Рождение трагедии» / А. Россиус. – Режим доступу до ресурсу : <http://nietzsche.ru/media/lecture/bibliodost/rossius/>
14. Тейлор И. Происхождение арийцев и доисторический человек / И. Тейлор. – Режим доступу до ресурсу : http://bookap.info/okolopsy/teylor_slavyane_i_ariyskiy_mir/gl3.shtm
15. Хаустов Д. «Вчера был Дионис, а сегодня – мешанская посредственность» / Д. Хаустов. – Режим доступу до ресурсу : <http://nietzsche.ru/project/studium/lecture/dhaustov/>
16. Эсхил. Прикованный Прометей. Пер. с гр. А.Пиотровского // Эсхил. Софокл. Трагедии. – М. : «Классик», 2001. – С. 109–152.
17. Αἰσχύλου. Προμηθεὺς Δεσμώτης // Режим доступу до ресурсу : http://www.ae-lib.org.ua/texts-c/aeschylus_prometheus_bound_gr.htm
18. Nietzsche F. Die Geburt der Tragödie / Friedrich Nietzsche. – Режим доступу до електронного ресурсу : <http://www.nietzschesource.org>
19. Див. Schlegel Victor. Hermann Grassmann. Sein Leben und seine Werke. – Leipzig, 1878. – 80 s.

УДК 811.161.2(07):81'271

О. М. Калига, С. І. Поворознюк,

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, м. Київ

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ У НАВЧАННІ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті окреслено коло методологічних проблем, пов'язаних із викладанням української мови як іноземної; доведено доцільність використання лінгвокультурного підходу в процесі навчання іноземців української мови; обґрунтовано ефективність такого підходу.

Ключові слова: лінгвокультурологія, лінгвокультурна інформація, українська мова як іноземна, методи навчання мови.

THE DEVELOPMENT OF COMMUNICATIVE AND CULTURALLY DIRECTION OF TEACHING UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

The range of issues related to teaching Ukrainian as a foreign language were outlined in the article. In particular, the attention was paid to the need to develop communicative and culturally direction of teaching Ukrainian as a foreign language. This direction is implemented through the creation of knowledge about the culture within the subject that is studied under the program and a number of skills to operate this knowledge (formation of linguistic and cultural competence). Besides denotative (subject-logical) values linguistics considers the full range of associations that arise in the mind of the speaker in the perception of speech, phraseologism, image, etc. Therefore, it is important to linguodidactic aspect taking into account the basic units of culture (linguistic and cultural linguistic unit) from the lexical to the text level. Using cultural linguistics in teaching Ukrainian as a foreign language we introduce foreign students with linguistic units on the background image, similar to that formed in the minds of the Ukrainian people. Also the essence of of linguistic and cultural commentary was revealed in the article; the selection criterias of fragments Ukrainian culture to foreigners study was defined the principles of attracting linguistic and cultural information to teaching Ukrainian as a foreign language was formulated.

Keywords: cultural linguistics, linguistic and cultural information, Ukrainian as a foreign language, methods of learning language.

ПЕРСПЕКТИВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЛИНГВОКУЛЬТУРНОГО ПОДХОДА В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАНЦЕВ УКРАИНСКОМУ ЯЗЫКУ

В статье очерчен круг методологических проблем, связанных с преподаванием украинского языка как иностранного; доказана целесообразность использования лингвокультурного подхода в процессе обучения иностранцев украинскому языку; обосновывается эффективность такого подхода.

Ключевые слова: лингвокультурология, лингвокультурная информация, украинский язык как иностранный, методы обучения языку.

Постановка проблеми. На сьогодні провідною тенденцією в методиці навчання іноземних мов, включно й української як іноземної, є орієнтація на міжнародні (європейські) стандарти, відповідно до яких студент повинен володіти знаннями та вміннями, достатніми для користування мовою в різних ситуаціях. Проте практика свідчить, що чинні методики

ці знання та вміння формують у студентів не достатньою мірою. Крім того, сучасна методика викладання української мови як іноземної перебуває ще на етапі формування й пошуку ефективних шляхів реалізації своїх завдань, хоча на сьогодні вже має низку напрацювань (дослідження І. Кочан [3], Т. Кудіної [4], Д. Мазурик [5], Н. Чаграк [9] та інших). У зв'язку з цим і виникає потреба пошуку нових підходів і методів навчання студентів-іноземців української мови, зокрема розробки комунікативно й культурологічно спрямованого викладання української мови як іноземної.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Вивчення застосування культурно-маркованої інформації в методиці викладання іноземних мов досліджується, починаючи з 70-их рр. XX ст. у межах лінгвокраїнознавчого підходу, який спрямований головним чином на акультуризацію мовця. Проте, як зазначає Н. Чаграк, уже в 90-ті рр. у методичній літературі стає помітною недостатність лінгвокраїнознавчого підходу, який обмежує об'єкт вивчення переважно лексичними національно-маркованими засобами, що унеможлиблює «глибоке проникнення у світ носіїв мови та їхньої культури» [9]. Останні дослідження в галузі лінгвометодики свідчать про необхідність включення додаткових підходів співвивчення мови й культури в практику викладання іноземних мов, зокрема лінгвокультурологічного. Цей підхід, на відміну від попередніх, реалізується через формування знань про культуру в межах теми, яка вивчається згідно з програмою, та низку вмінь оперувати цими знаннями, тобто через формування лінгвокультурологічної компетенції [9].

Метою лінгвокультурології є вивчення мовних одиниць, які найбільш яскраво відображають національні особливості культури народу – носія мови – та середовище його існування. Цілеспрямоване використання даних лінгвокультурологічних досліджень у процесі навчання іноземної мови є важливим, як зазначає Л. Мацько, завдяки усвідомленню «надзвичайно важливої ролі національних мов у збереженні етнічної пам'яті, національних культур, що й допомагає народам в умовах інтенсивної глобалізації утримуватися в межах власної ідентичності» [6, с. 366]. Крім денотативного (предметно-логічного) значення, лінгвокультурологія розглядає весь комплекс асоціацій, які виникають у свідомості носія мови та культури при сприйманні слова, фразеологізму, образу тощо.

Метою статті є окреслити коло завдань, які пов'язані з використанням лінгвокультурної інформації при викладанні української мови як іноземної, довести доцільність застосування лінгвокультурологічного підходу при викладанні не лише української як рідної, а і як іноземної мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. При використанні лінгвокультурології в навчанні української мови як іноземної відбувається ознайомлення студента-іноземця з мовною одиницею на фоні образу, аналогічного тому, що сформований у свідомості носія мови та культури. Такі образи утворюються на базі національно-кодифікованих асоціацій. Лінгвокультурологічний підхід, таким чином, ставить за основну мету формування в іноземців української лінгвокультурної компетенції. Лінгвокультурна компетенція розуміється як «знання базових елементів культури (національних звичаїв, традицій, реалій тощо) країни, мовою котрої здійснюється комунікація; здатність мовця виявляти у мові країнознавчу інформацію і користуватись нею з метою досягнення запланованої комунікативної мети» [1], що передбачає оперування аналогічними образами в свідомості мовця та слухача так, як це відбувається при спілкування між собою носіїв української мови.

У межах лінгвокультурологічного підходу навчання української мови як іноземної особливого значення набуває культурна одиниця, що репрезентує насамперед національно-культурну інформаційну складову, яка виявляється у вербалізованій формі. Культурна одиниця представлена лінгвокультуремою, що включає сегменти не тільки мовного значення, але й культури (позамовного культурного сенсу). На відміну від слова (чи іншої мовної одиниці), лінгвокультурема нерозривно пов'язана з позамовним культурним середовищем. Тому слово-сигнал неминуче активує в свідомості носія мови не лише предметно-логічне значення, але й усю сукупність культурних асоціацій.

Основними поняттями лінгвокультурології зазвичай вважають культурний концепт, константи культури, культурні установки, код культури, культурну конотацію, культурний простір, мовну картину світу, мовну особистість. У науковій лінгвістичній літературі їм дається вичерпне тлумачення, хоч про деякі з цих термінологічних не склався усталений погляд у науковому середовищі. В аспекті лінгводидактики важливим є врахування основних одиниць лінгвокультури, або лінгвокультурем, від лексичного до текстового рівня. Результати останніх досліджень у лінгвокультурології показують, що культурна інформація може бути подана лінгвокультуремами чотирма способами: через культурні семи, культурний фон, культурні концепти і конотації. **Культурні семи** – дрібніші й універсальніші, ніж слово, семантичні одиниці, семантичні ознаки. Наприклад, у слова «постоли» можна виділити культурну сему «селянське взуття, плетене з лика». **Культурний фон** – характеристика номінативних одиниць (слів і фразеологізмів), які позначають явища соціального життя й історичні події та для декодування потребують фонових знань. Наприклад, для декодування фразеологізму «пропав, як швед під Полтавою» потрібні знання про причини, наслідки й учасників Полтавської битви. **Культурні концепти** – базові одиниці картини світу, які мають екзистенційну вагомість як для окремої мовної особистості, так і для лінгвокультурної спільноти в цілому. Зокрема, до ключових концептів української культури належать такі абстрактні назви, як *воля, доля, слава* та інші. **Культурна конотація** – це інтерпретація денотативного або образно-мотивованого аспектів значення в категоріях культури. Така культурно-маркована конотація виникає як результат інтерпретації асоціативно-образної фразеологічної єдності чи метафори через співвіднесення її з культурно-національними еталонами і стереотипами. Таким чином, співвіднесення з тим чи іншим культурним кодом є змістом культурно-національної конотації.

Безперечно, найбільш репрезентативним у лінгвокультурному аспекті є лексичний рівень мови. До складу лексичних одиниць, що характеризуються яскраво вираженою національно-культурною семантикою й мають бути враховані при вивченні української мови як іноземної, належать: 1) реалії – назви предметів чи явищ, характерних для української культури й відсутніх в інших; а також національно специфічні власні назви; 2) конотативна лексика – слова, які вирізняються культурно специфічними асоціаціями, що склалися історично; 3) фонові лексеми – українські назви предметів і явищ, які мають аналоги в інших культурах, але відрізняються українськими національними особливостями функціонування, форми, призначення та ін.

Найвиразніше виявляють національно-культурні особливості мовної системи фразеологічні одиниці, лексеми в яких виступають не ізольовано, а в сталих поєднаннях, що зберігають і передають широкий спектр уявлень етносу про світ. Фразеологічна система національної мови зберігає у вербалізованому вигляді систему цінностей і стереотипів, загальноприйнятих у культурі та традиціях народу. Тому для лінгвокультурного аспекту навчання української мови як іноземної важливими є також фразеологізми, у яких відображається національна своєрідність історії, культури, традиційного способу життя українського народу.

Вибір репрезентованих в українській мові фрагментів культури для вивчення іноземцями – складне та не вирішене завдання лінгвометодики. Проте можна окреслити низку критеріїв, за якими вони можуть добиратися: 1) критерій культурологічної і країнознавчої цінності; 2) критерій типовості; 3) критерій сучасності і загальновідомості фонових країнознавчих знань у середовищі носіїв української мови; 4) тематичний критерій – відбір фонових країнознавчих знань відповідно до тематики, передбаченої програмою.

Лінгвокультурна інформація є «сукупністю культурно-маркованих знань та уявлень носіїв певної культури, репрезентованою в мовних одиницях, текстах, формах комунікативної поведінки, різних семіотичних системах» [8, с. 318]. Джерелами такої інформації є історичні та суспільні події, національні звичаї, традиції, побутове життя, особливості релігійного віровчення та міфологічного світогляду українського народу. Основною формою вияву лінгвокультурної інформації є текст, який репрезентує комплекс національно-культурних кодів, що трактуються носіями мови відповідно до їхніх національно-ментальних настанов. У сучасній лінгвометодиці текст розуміється як «методично доцільний, автентичний фрагмент певного культурно-мовного простору, в межах якого модулюється культурно-мовна взаємодія за допомогою керованої текстової діяльності та забезпечується оволодіння іншомовною культурою й іноземною мовою» [2, с. 236]. Під час навчання української мови як іноземної будь-який текст є джерелом історичної, соціальної чи культурної інформації, а отже, вимагає коментування. Лінгвокультурне коментування полягає у роз'ясненні незрозумілих студентів-іноземцям значень лінгвокультурем, що є вербальними репрезентантами історичних фактів, соціальних подій, імен і прізвищ людей, назв міст, вулиць та інших об'єктів навколишньої дійсності, а також розкриває особливості трактування літературних алюзій і національно-культурних асоціацій.

При залученні лінгвокультурної інформації до викладання української як іноземної варто керуватися двома основними принципами: 1) принципом функціональності, який передбачає необхідність активного використання одиниць із національно-культурною семантикою, фонових знань, норм мовного етикету в процесі спілкування; 2) принцип залучення рідної культури і чіткої диференціації з нею для попередження мовної і лінгвокраїнознавчої інтерференції.

Висновки та перспективи використання результатів дослідження. Використання лінгвокультурної інформації у навчанні української мови як іноземної виконуватиме важливе завдання формування «полікультурної» мовної особистості, здатної будувати міжкультурні та міжмовні паралелі явищ; сприятиме формуванню комунікативної компетенції в актах міжкультурної комунікації, передусім через адекватне мовлення співрозмовника і сприймання оригінальних текстів, які розраховані на носіїв мови. Перспективність подальших досліджень полягає у необхідності теоретико-методологічного обґрунтування основних засад навчання української мови в її культуруноносних функціях як важливого чинника формування в іноземців мовної соціоактивності.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації [Електронний ресурс] / Ф. С. Бацевич. – К. : Довіра, 2007. – 205 с. – Режим доступу : <http://terminy-mizhkult-komunikacii.wikidom.com/k>
2. Воробйова І. А. Основи лінгвокраїнознавства: навчальний посібник / І. А. Воробйова. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2014. – 272 с.
3. Кочан І. Нові освітні технології в практиці викладання української мови як іноземної / І. Кочан // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. праць. – Львів, 2008. – Вип. 3. – С. 14–20.
4. Кудіна Т. М. Українська мова як іноземна (початковий курс) / Т. М. Кудіна. – К. : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 334 с.
5. Мазурик Д. В. Державний стандарт з української мови як іноземної (від теорії до практики) / Д. В. Мазурик // Теорія і практика викладання української мови як іноземної: зб. наук. праць. – Львів, 2010. – Вип. 5. – С. 10–14.
6. Мацько Л. І. До питання про лінгвокультурологічну компетенцію / Л. І. Мацько // Мацько Л. І. Українська мова в освітньому просторі. – К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2009. – С. 365–369.
7. Ніколаєва С. Ю. Сучасні тенденції навчання іноземних мов студентів мовних спеціальностей / С. Ю. Ніколаєва // Інноваційні підходи до навчання іноземних мов та культур у новому тисячолітті: тези доповідей на міжнародній науково-методичній конференції (20 вересня 2002 року, Дніпропетровськ). – Дніпропетровськ : Видавництво ДУЕП, 2002. – С. 24–27.
8. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля – К, 2010. – 844 с.
9. Чаграк Н. І. Лінгвокультурологія як важливий напрям навчання іноземних мов професійного спілкування [Електронний ресурс] / Н. І. Чаграк. – Режим доступу : <http://book.net/index.php?p=achapter&bid=20169&chapter=1>

УДК 378.6:62.016:811.161.2

Н. О. Лисенко,

Національний фармацевтичний університет, м. Харків

ЗАСТОСУВАННЯ ФОРУМІВ І ЧАТІВ ПРИ ДИСТАНЦІЙНОМУ ВИКЛАДАННІ МОВНИХ ДИСЦИПЛІН СТУДЕНТАМ-ІНОЗЕМЦЯМ

У статті узагальнено досвід використання форумів і чатів у структурі дистанційного курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)» для підвищення рівня мовної компетентності студентів-іноземців.

Ключові слова: дистанційний курс, тьютор-філолог, навчальний форум.

USING OF FORUMS AND CHATS IN DISTANCE TEACHING OF LINGUISTIC DISCIPLINES FOR FOREIGN STUDENTS

This article generalizes the experience of the professors for the Department of Ukrainian Language and Latin at the National University of Pharmacy on creation and introduction of the distance course on subject «Ukrainian Language (in professional field) and the experience of using forums and chats in the structure of distance course to improve the level of linguistic competence of the foreign students. The example of the educational forum «Globalization of society is a new threat for vulnerable languages». It is proven that to involve the students into the discussion the tutor should use all possible motivators, such as chose an interesting subject to discuss, to illustrate the interesting material. The use of the base-pictures and quotations to draw the students' attention will not be excessive. It determines the tutor's role in distance education and details the demands to the persone of a tutor-philologist and his functions.

Key words: distance course, tutor-philologist, educational forum.

ПРИМЕНЕНИЕ ФОРУМОВ И ЧАТОВ ПРИ ДИСТАНЦИОННОМ ПРЕПОДАВАНИИ ЯЗЫКОВЫХ ДИСЦИПЛИН СТУДЕНТАМ-ИНОСТРАНЦАМ

В статье обобщен опыт использования форумов и чатов в структуре дистанционного курса «Украинский язык (профессиональной направленности)» для повышения уровня языковой компетентности студентов-иностранцев.

Ключевые слова: дистанционный курс, тьютор-филолог, учебный форум.

Невпинний розвиток інформаційних технологій дозволив суттєво урізноманітнити форми проведення освітнього процесу. З'явилась можливість не тільки довільного пошуку потрібних даних у загальноосвітньому банку інформації, але й системного та мотивованого дистанційного отримання знань з обраних спеціальностей.

Сьогодні над створенням теоретичного підґрунтя дистанційної освіти, апробацією різних освітніх технологій і впровадженням досвіду західноєвропейських університетів, розробкою вимог до дистанційних курсів та діяльності тьютора працюють В. Кухаренко, А. Бойко, Н. Дем'яненко, Л. Настенко та ін., проте й досі у нашій країні поняття і нормативна база тьюторства знаходиться у стадії становлення і, як будь-яке нове явище, не має ані чіткого визначення, ані закріплених функцій. Однак це не заважає йому бути провідним елементом системи дистанційного навчання.

Кожна дисципліна має об'єктивні відмінності щодо застосовуваних форм, методів і прийомів, формулювання завдань, з'являються додаткові вимоги до викладача-філолога, який викладає свій курс дистанційно (зокрема студентам-іноземцям), а також специфічні ризики, виникнення яких пов'язано з викладанням «мовної» дисципліни (ураховуючи розвиток сучасних комп'ютерних редакторів, існування он-лайн словників та ін.), що, у свою чергу, доводить актуальність даного дослідження.

Метою нашої статті є узагальнення практичного досвіду щодо використання навчальних форумів і чатів – невід'ємної складової інтерактивного освітнього простору, покликаної допомогти студенту-іноземцю підвищити рівень власної мовної компетентності.

На даному етапі інтерактивний освітній простір Центру дистанційних технологій навчання НФаУ умовно поділяється на дві складові: дистанційну підтримку самостійної роботи студентів та дистанційні курси для студентів-фармацевтів з усіх дисциплін на платформі Moodle, розроблені відповідно до вимог для ліцензування таких курсів в Україні (зокрема три курси з поступового вивчення української мови для студентів з Республіки Польща). Викладачами кафедри українознавства та латинської мови НФаУ створено обидва варіанти ресурсів.

Особливість дистанційного курсу (далі – ДК) з дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» полягає в тому, що ДК призначений для самостійного вивчення студентами (слухачами) усього навчального матеріалу (під керівництвом викладача-тьютора). Метою цього курсу є формування у студентів-фармацевтів високого рівня комунікативної культури у сфері професійного спілкування в його усній і писемній формах; практичне оволодіння основами офіційно-ділового та наукового стилів української мови, що забезпечить професійне спілкування на належному мовному рівні; а також підвищення рівня загальномовної підготовки, мовної грамотності, комунікативної компетентності. На курс зараховувалися слухачі з базовим рівнем української мови. Програма ДК для студентів з Республіки Польща розрахована на три роки. Кожний змістовий модуль містить контрольний блок. Курс завершується екзаменом. Структура заняття складається з теоретичної частини (інформаційні матеріали), практичного блоку, який містить питання для самоконтролю, завдання для самостійної роботи, завдання для тестового контролю, обговорення навчальних тем, тобто форум або чат.

Серед способів структурування навчального матеріалу використано таблиці, схеми, списки, що забезпечує наочність та краще засвоєння інформації. Також до структури деяких занять вміщено додаткові матеріали: посилання на інформацію з Інтернету, мультимедійні презентації тем. Практична робота передбачає виконання письмових завдань (вправи, переклад, редагування фахових текстів, складання та редагування документів, написання анотацій і рецензій (III рік навчання)). Застосовується тестування з кожної теми заняття, а для оцінки рівня знань, набутих протягом вивчення змістового модуля – підсумкове тестування. В окремий ресурс виділено матеріали, що багаторазово використовуватимуться студентами при вивченні ДК, наприклад: глосарії для перекладу фахових текстів та роботи з текстами офіційно-ділового стилю, список рекомендованої літератури, а також загальні форуми.

У системі дистанційного навчання неоціненну роль відіграє саме комунікативний компонент, що реалізується через такі елементи курсу, як форуми і чати (загальні форуми необхідні для вирішення поточних організаційних питань та проведення консультацій). Навчальні форуми передбачають обговорення дискусійних проблем із тематики курсу. У ДК, призначеному для вивчення мови іноземцями, організація спілкування є одним із провідних завдань, оскільки без щоденної мовної практики при перебуванні в іншому мовному середовищі досягти позитивних результатів доволі складно. Для проведення навчання тьютор може використовувати різні форми асинхронного і синхронного спілкування. Зокрема В. Кухаренко пропонує застосовувати при проведенні форумів «читання та відповіді», ця форма спілкування передбачає надання студентам навчального матеріалу, а потім опитування, при якому переважати повинні відкриті питання. Якщо ж не дотриматися такого варіанту, то після відповіді першого студента зникає необхідність у подальшій дискусії. Інша форма – дебати. У розділі курсу вибирається проблема, при розв'язанні якої є можливість створити групи «слухачі за» та «слухачі проти». Такі дебати легко керуються, застосовуються у проблемно-орієнтованому навчанні, а тьютори можуть використовувати як синхронний, так і асинхронний режими для проведення форумів. І, звичайно, класична конференція – добре структурована форма дебатов. Наприклад, до роботи залучаються дві групи студентів, кожна з яких готує звіт за проблемою та презентує його. Далі дискусія відбувається у два етапи: пошук «точки домовленості» – компоненти проблеми, стосовно яких обидві групи мають спільну точку зору, та обговорення «області протиріч». Групи доводять власні й досліджують тези, наведені опонентами. Провідна мета – вплинути на сприйняття проблемної ситуації [4].

Ми у ДК для польських студентів використовували форму дебатов, лише з тією умовою, що наші студенти не об'єднувалися в групи з однодумцями, оскільки навіть під час такого обмеженого спілкування в групах неодмінно виокремлюються «лідери» і «мовчуни», а наша мета залучити до комунікації всіх. Оскільки для навчальної дискусії провідною метою є створення стилістично бездоганих тез, а комунікативний акт є лише передумовою удосконалення навичок, краще застосовувати саме навчальний форум, а не чат. При асинхронному спілкуванні тьютор у тактовній формі (за попередньою домовленістю) встигатиме виправляти стилістичні огріхи студентів і коментувати редагування.

Нашим студентам було запропоновано кілька форумів (новини, знайомство, допомога тьютора, взаємодопомога студентів та навчальний форум на кожному занятті). Оцінювалася тільки участь у форумі «Знайомство» та навчальних форумах. І якщо у форумі «Знайомство» ми отримали вільне спілкування (звичайно ж, українською) з розлогими відповідями, то в навчальних форумах брали участь лише ті студенти, що були впевнені у своїй мовній компетентності.

Аналогічні зауваження висловлює і В. Кухаренко: «У дискусії бере участь не більше третини групи, але в той же час інша частина групи, пасивно беручи участь в обговоренні, змушена приймати ту або іншу точку зору. Таким чином, дискусія йде на користь усій групі, формуючи визначені образи і прив'язки у студентів. Треба, однак, підготувати додаткові питання для «мовчунів», щоб перевірити їхню готовність до спілкування в разі необхідності» [4].

Зазначені поради були нами враховані при проведенні наступних форумів і чатів. Крім того, було збільшено кількість балів, що зараховувалися кожному студенту за активну участь у дискусії, а також щоразу тьютором було підкреслено

внесок кожного учасника та висловлена подяка всім членам групи за участь, щоб у кожного із студентів залишалося почуття задоволення, пов'язане з належним виконання роботи, і була збережена доброзичлива атмосфера, попри наявність діаметрально протилежних поглядів на обговорювану проблему.

Наприклад, при проведенні форуму «Глобалізація суспільства – новітня загроза для незахищених мов» студентам III курсу було запропоновано висловити свою точку зору щодо таких питань:

1. Як ви ставитеся до ідеї упродовження в глобалізованому суспільстві єдиної універсальної мови?
2. Які мови претендують сьогодні на статус єдиної? На якій підставі?
3. Як ви ставитеся до інтернаціоналізації науки? Чим спричинено цей процес? Позитивним чи негативним він є, на вашу думку?
4. Які штучні мови вам відомі? Чи спроможна якась із них стати універсальною?
5. Розтлумачте слова науковця Луї Пастера: «Не має батьківщини наука, але мають батьківщину вчені».
6. Як пояснити значне переважання в Інтернеті англійської мови? Чим спричинено її високий престиж? (Понад 75% наукової продукції світу друкується цією мовою).
7. Наскільки важливим для стану національної мови є створення відповідного Інтернет-середовища?

Участь у дискусії узяли понад 70% групи, майже всі відповіді за розміром дорівнювали есе. Студенти були заздалегідь попереджені про негативну оцінку за плагіат, відповідно відповіді не дублювали одна одну. Але оскільки «мовне» питання не є для польських студентів болючим, знання мінімум однієї іноземної мови – звичне явище, дискусія не мала суттєвих загострень.

Зазначений високий рівень активності пов'язуємо також із оформлення матеріалів для форуму, які, на нашу думку, стали додатковим мотиватором. Зокрема для привернення уваги не було зайвим використання малюнків-опор, цитат та відео-роликів. Звичайно, не всі студенти візуали, але матеріал повинен бути не тільки змістовним, а й приємним та зручним для сприйняття.

Отже, головними вимогами до ДК повинні стати логічність, чітка структура курсу, вичерпна інформативність, доступність матеріалу, адекватність вимог до дистанційного студента, системний контроль над процесом навчання з боку викладача, а також забезпечення постійного контакту викладача зі студентами та взаємодії студентів між собою.

Участь у навчальних форумах і чатах позитивно впливає на формування мовної компетентності студентів-іноземців і є одною із провідних форм роботи при дистанційному вивченні мови. Тьютор мусить вдатися до застосування всіх можливих мотиваторів для забезпечення активної участі студентів у дискусії. Комплексне дослідження останніх неодмінно стане матеріалом наших наступних розвідок. Запорукою ж успішного впровадження дистанційних освітніх технологій є не тільки реформування системи освіти, а й становлення інституту тьюторства – створення баз для підготовки зацікавлених, обізнаних, досвідчених тьюторів, налаштованих творчо працювати, є соціально активних, здатних виховувати студента в швидкоплинному сьогоденні.

Література:

1. Бойко А. Тьютор – якісно вища педагогічна позиція і новий простір духовно-моральної взаємодії / А. Бойко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/879/1/Boyko.pdf>
2. 1. Жевакіна Н. В. Професійні функції діяльності викладача-тьютора в умовах дистанційного навчання / Н. В. Жевакіна, М. А. Семенов // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2011. – № 5 (216). – С. 5–9.
3. 2. Костікова М. В. Про деякі аспекти діяльності тьютора в системі дистанційної освіти / М. В. Костікова, І. В. Скрипіна // Системи обробки інформації. – 2011. – Вип. 7 (97). – С. 72–75.
4. Кухаренко В. Матеріали дистанційного курсу «Практикум тьютора» / В. Кухаренко. – [Електронний ресурс].
5. Настенко Л. Г. Тьюторство як прогресивна технологія індивідуалізації освіти у вищій школі / Л. Г. Настенко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://readera.org/article/tjutorstvo-jak-prohresyevna-tekhnohloia-indyevidualizatsiye-osvitye-u-vyeshchiy-10181969.html>
6. Пуля В. 13 способів заставить читателя кликнуть на ваш текст / В. Пуля. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://redactor.in.ua/ru/practice/7701.13_sposobov_zastavit_chitatelya_kliknut_na_vash_tekst
7. Технологія створення дистанційного курсу [навчальний посібник / за ред. М. Ю. Бикова та В. М. Кухаренка]. – К. : Міленіум, 2008. – 324 с.

УДК 81'42

І. В. Міщинська,

Хмельницька Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького, м. Хмельницький

ОСОБЛИВОСТІ ДИСКУРСИВНОГО АНАЛІЗУ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ Р. ЧАНДЛЕРА ТА Д. ХЕММЕТА)

У статті розкриті особливості дискурсивного аналізу детективних творів. Автором охарактеризовані художні риси творів Д. Хеммета та Р. Чандлера: стилістичні інновації (інсинуації, двозначності, саркастичні зауваження), використання стереотипів, індивідуалізм головного героя. Визначені фактори соціального впливу, притаманні зображеному в творах американському суспільству.

Ключові слова: дискурсивний аналіз, американський детектив, стилістичні інновації, різновиди англійської мови, сленг.

PECULIARITIES OF LITERARY TEXT DISCOURSE ANALYSIS (BASED ON THE ANALYSIS OF HARD-BOILED DETECTIVE STORIES BY R. CHANDLER AND D. HAMMETT)

Peculiarities of hard-boiled detective stories discourse analysis are highlighted in the article such as the central role of a main character, urban environment, presence of a fatal heroine, neutral mode of narration, and excessive use of jargon words. Factors that determined individual literary style of R. Chandler and D. Hammett are analyzed. The main differences in their styles are determined. Literary features of detective stories by R. Chandler and D. Hammett are characterized, namely stylistic innovations (insinuations, ambiguities, and wisecracks), use of stereotypes, and individualism of the main character, which is expressed in his thoughts, feelings, and psychological approach to investigation. These are the consequences of modernist influence. The realistic approach to portraying characters, places and events is realized via naturalistic description of the lower

class of the society, criminals of all ranks, use of real names of streets, metaphors and metonymy. Factors of social importance peculiar to the society of the time are determined such as multiculturalism, criminality among the representatives of the lower class of the society, police corruption. These factors are highlighted by means of wide use of varieties of English, jargon words and slang. They are used by the authors to create stereotypes of representatives of the American society of the time.

Key words: *discourse analysis, hard-boiled detective stories, stylistic innovations, varieties of English, slang.*

ОСОБЕННОСТИ ДИСКУРСИВНОГО АНАЛИЗА ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ (НА МАТЕРИАЛЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ Р. ЧАНДЛЕРА И Д. ХЕММЕТА)

В статье раскрыты особенности дискурсивного анализа детективных произведений. Охарактеризованы художественные черты произведений Д. Хемметта и Р. Чандлера: стилистические инновации (инсинуации, двусмысленные и саркастические высказывания), использование стереотипов, индивидуализм главного героя. Определены факторы социального влияния, присущие изображенному в произведениях обществу.

Ключевые слова: *дискурсивный анализ, американский детектив, стилистические инновации, варианты английского языка, сленг.*

Унікальний статус літератури та літературної мови ускладнює завдання проведення дискурс-аналізу художніх творів, оскільки це створює необхідність ставитися до художньої літератури як до дискурсу, тобто як до «літератури як прикладу мови у вжитку» [1, с. 12]. Ставлення до літератури як до дискурсу означало б, що вона є зразком «справжньої комунікації в реальному соціальному контексті» [9, с. 135], таким чином «передаючи взаємовідносини між користувачами мови – не лише в площині мови, а й свідомості, ідеології, ролі та класу» [5, с. 80]. Це б суттєво наблизило статус літератури до статусу повсякденного дискурсу – позиції, яка історично відкидалася літературними діячами та літературними критиками. Так, Р. Чапмен розглядав літературну мову як абсолютну відмінну від мови повсякденного вжитку. Він визначив літературну мову як «мистецтво, яке використовує мову... як художнього посередника не винятково з метою комунікації чи навіть експресії. Вона не спонтанна... вона розглядається та розвивається шляхом, відмінним від повсякденного спілкування...» [4, с. 7, 13].

Іншої думки стосовно статусу художньої літератури дотримується дослідниця М. Пратт, яка зауважує, що не існує мотивів для розгляду літературного дискурсу як «генетично відмінного від інших видів мовної діяльності або як такого, що використовує будь-яку комунікативну компетенцію в інший спосіб, ніж ми застосовуємо до мовних ситуацій поза межами художньої літератури» [10, с. 377]. Інші автори також висувують аргументи на користь того, що не існує відмінностей між літературним та іншими типами дискурсу, розглядаючи як лінгвістичні, так і соціокультурні фактори. Дж. Кресс, наприклад, вважає, що «всі тексти керуються одними й тими ж лінгвістичними та соціальними визначеннями, як літературні, так і не літературні» [8, с. 127]. Отже, не можна ізолювати літературні тексти від факторів, які впливають на повсякденне спілкування. Таким чином, літературні тексти зазнають того ж впливу, що й не літературні тексти. Визначальною в цьому аспекті є фігура читача, адже саме йому вирішувати питання літературної або не літературної мови, стилю й підходів до аналізу тексту.

Метою статті є дискурсивний аналіз детективних творів Р. Чандлера і Д. Хеммета як представників «крутого» американського детективу, характерними ознаками якого є опис сцен насильства, бійок. Герой-детектив в таких творах – «міцний горішок», часто потрапляє в скрутні ситуації, бійки, працює сам, без помічника. Головними рисами жанру «крутого» детективу є центральна роль незалежного героя, існування клієнта, якому детектив не довіряє, міське оточення, рутинна поліцейська корупція, присутність фатальної героїні, вочевидь нейтральний метод оповіді, надмірне вживання жаргонізмів у діалозі [11, с. 58]. Вони значною мірою і визначають соціальний колорит детективних творів.

В наукових колах ставлення до художньої літератури детективного жанру загалом не досить серйозне. Тому літературна критика цієї прози є досить рідким явищем. Однак, окремі науковці приділили увагу аналізу літератури детективного жанру. Наприклад, Дж. Скелтз пропонує поділ літератури детективного жанру на британські детективи (whodunnit) та американські детективи (hard-boiled detective stories) [11, с. 51].

Ставлення читачів до літератури детективного жанру є неоднорідним. За визначенням Дж. Харта, детективна література – «така форма художньої літератури, головною структурною характеристикою якої є зворотній порядок подій: катастрофічне явище (головним чином – вбивство) в основному вводиться в першу чергу, представляються підозрювані злочинці й серія зачіпок, значення яких читач не повинен розгадати до кінця історії, коли й настане кульмінація з поясненням, в якому герой-детектив показує як був вчинений злочин, мотиви для його здійснення і визначає особистість злочинця» [7, с. 197].

Як Д. Хеммет, так і Р. Чандлер почали писати літературні твори, отримавши різноманітний професійний досвід. Чандлер, наприклад, працював клерком, продавцем, бухгалтером, пройшов солдатську службу й отримав досвід роботи в нафтовому синдикаті. Хеммет також випробовував себе в різних галузях, але найбільше на його літературний стиль вплинула робота в детективній агенції Пінкертон, що, ймовірно, й спонукало його до такого реалістичного опису детективних розслідувань. Наприклад, при описі обшуку він в деталях зображує поліцейську процедуру, яка застосовується в таких випадках: «Every piece of clothing was tested by hands that felt for telltale bulges and ears that listened for the crinkle of paper between pressing fingers. He stripped the bed from the bedclothes. He looked under the rugs and at the underside of each piece of furniture. He pulled down the blinds to see that nothing had been rolled up in them for concealment. He leaned through the windows to see that nothing hung below them on the outside. He poked with a fork into powder and cream-jars on the dressing-table...» [6, с. 87–88].

Літературний стиль Р. Чандлера зазнав впливу як класичної літератури, яку він вивчав у Далвіч коледжі в Лондоні, так і досвіду, який він отримав під час I світової війни в 1918 р. Воюючи у складі канадської армії у Франції, він пережив бомбардування в окопах, зазнав контузії, що наклало відбиток на його твори. Свій бойовий досвід він застосовував при описі сутичок між героєм його детективних творів Філом Марлоу та його ворогами.

Р. Чандлер багато в чому намагався наслідувати Д. Хеммета, але літературні стилі письменників суттєво відрізняються. Д. Хеммета цікавила об'єктивність, детальний та реалістичний опис сцен, героїв, процесу розслідування. Він заклав основи нового літературного стилю, а Чандлер додав до детективного жанру глибоких рис, застосовувавши більш детальний і поетичний опис. Навіть саркастичні зауваження Чандлера дещо прикрашені завдяки його поетичному таланту. Наприклад, він пише: «Two coffees», I said. «Black, strong, and made this year» [3, с. 104].

Література «крутого» детективу позначена рисами модерністського впливу. Це, зокрема, – стилістичні інновації, які й визначили сприйняття цих творів. Іншою особливістю є використання стереотипів. Індивідуалізм, притаманний жанру «крутого» детективу, виражений у тому, що події описуються головним героєм – приватним детективом. Імпресіонізм, притаманний модернізму, також застосований в цих творах. Зокрема, його застосував Р. Чандлер, зосереджуючись головним чином на особистих поглядах головного героя, його думках, емоціях, враженнях, які передаються в саркастичній, іноді навіть цинічній манері.

Мова таких творів складна, насичена різноманітними засобами; в ній задіяні як різновиди англійської мови, так і різноманітні стилістичні засоби, такі як інсинуації, двозначності, саркастичні зауваження. Їм притаманний психологізм, який проявляється у

тих випадках, коли детектив аналізує характер підозрюваного, щоб викрити його. Характерною ознакою «крутого» американського детективу є реалістичне зображення місця, часу та мови, зокрема, – повсякденної мови звичайних героїв. Наприклад, приватний детектив – типовий представник середнього класу. Його мова – звичайна місцева мова з великою кількістю сленгізмів.

В кожному «крутому» американському детективі можна знайти реалістичний опис представників нижчого прошарку суспільства – злочинців, аферистів, гравців, алкоголіків. Так, в романі «Прощай, кохана» Р. Чандлер реалістично описує п'яну жінку-алкоголичку: «Her eyes stayed on the bottle. Suspicion fought with thirst, and thirst was winning. ... I poured her a slug that would have made me float over a wall. She reached for it hungrily and put it down her throat like an aspirin tablet and looked at the bottle [2, с. 184-185]. Використання сленгізму «slug» (ковток) надає реалістичності образу морально опущеної жінки.

Слід зазначити, що головні герої-детективи у творах Д. Хеммета та Р. Чандлера відрізняються в манері мовлення. Сем Спейд Д. Хеммета не такий дотепний, як Філ Марлоу Р. Чандлера. Він жорсткіший, на той час як Марлоу зберігає свою дотепність навіть під час нападу: «I'll go up with you. Just lay off carrying me. Let me walk. I'm fine. I'm grown up. I go to the bathroom alone and everything» [2, с. 169].

Каркастичні зауваження Р. Чандлер застосовує і при описі інших героїв, наприклад – старої дивачки-сусідки: «I left her laughing. The sound was like a hen having hiccups» [2, с. 244]. Цей прийом він застосовує і при передачі загальної атмосфери: «The coffee shop smell was strong enough to build a garage on» [2, с. 231]. Такі зауваження надають розрядку загальній атмосфері небезпеки й напруженості детективних творів.

Застосування авторами метафори й метонімії також сприяють реалістичному зображенню подій та героїв. Наприклад, Р. Чандлер описує дим як «a grey web woven by a thousand spiders» [2, с. 280]. Метафори застосовані також при описі краєвидів: «Scattered points of light drew together and became a jeweled bracelet laid out in the show window of the night» [2, с. 332].

В діалогах романів Р. Чандлера широко застосовані різновиди англійської мови, місцеві говірки, сленг. Наприклад, в романі «Прощай, кохана» Марлоу заходить в клуб, який відвідують переважно афроамериканці – так званий «colored joint» (притон для афроамериканців). Мова в клубі насичена афроамериканським сленгом: «Velma, you says? No Velma heah, brother. No hooch, no gals, no nothing. Jes' the scam, white boy, jes' the scam» [2, с. 170]. Специфічне використання граматичних форм є характерним для афроамериканського варіанту англійської мови.

Інший різновид англійської мови Р. Чандлер вкладає в уста жінки-азіатки, секретарки одного з героїв цього ж роману: «Ah, Meester Marlow, so ver-ry good of you to come. Amther he weel be so ver-ry pleased» [2, с. 266]. Автором яскраво передані акцент і вимова, притаманні офісним службовцям азіатського походження.

Інший працівник того ж героя-психіатра, індіанець, застосовує ще один різновид англійської мови: «Huh', he said. 'Come quick. Come now' ... 'Huh, me Second Planting. Me Hollywood Indian ... 'He say come quick. Great white father say come quick. He say me bring you in fiery chariot...'» [2, с. 263]. В цьому прикладі представлене стереотипне мовлення індіанців в період, описаний в романі. Керуючись постулатами модернізму, Р. Чандлер використовує стереотипи національностей, які існували в американському суспільстві на час, коли він його зображував у своїх творах.

Отже, здійснення дискурсивного аналізу художніх творів, зокрема – творів детективного жанру – дозволяє визначити як художні особливості їх тексту, так і фактори соціального впливу, притаманні зображеному в них суспільству (полікультурність, злочинність серед представників нижчого прошарку суспільства, поліцейська корупція). Здійснений аналіз американських детективів виявив, що їм притаманне застосування різновидів англійської мови і різноманітних стилістичних засобів – метафор, метонімії, інсинуацій, саркастичних зауважень, іронії. Для діалогічного мовлення, опису ситуацій характерне застосування сленгу, який допомагає передати соціокультурні особливості американського суспільства в період, описаний в творах. Рисами модерністського впливу в детективних творах є використання стереотипів, індивідуалізм головного героя та імпресіонізм, виражений в його поглядах та враженнях.

Перспективи дослідження полягають в подальшому здійсненні дискурсивного аналізу художніх творів та визначенні факторів соціального впливу, які є вирішальними при доборі автором художніх засобів, які складають основу індивідуального авторського стилю і створюють дискурс між автором, його твором і читачкою аудиторією.

Література:

1. Carter, R. Introduction // Routledge Language and Literature. Ed. R. Carter – London and New York : Routledge, 1982. – pp. 1–17.
2. Chandler R. Farewell, My Lovely // The Big Sleep and Other Novels. – London : Penguin Books, 2000. – 672 p.
3. Chandler R. The Big Sleep // The Big Sleep and Other Novels. – London : Penguin Books, 2000. – 672 p.
4. Chapman, R. Linguistics and Literature: An introduction to literary stylistics / R. Chapman. – London : Edward Arnold. 1973. – 119 p.
5. Fowler, R. Literature as Social Discourse / R. Fowler. – London : Batsford Academic and Educational. 1981. – 215 p.
6. Hammett, D. The Maltese Falcon / D. Hammett. – London : Orion Books, 2002. – 118 p.
7. Hart, James D. The Oxford Companion to American Literature. – New York : Oxford University Press, 1983. – 779 p.
8. Kress, G. Textual Matters: The Social Effectiveness of Style // Functions of Style. Eds. Birch, D. and M. O'Toole. – London and New York : Pinter Publishers, 1988. – pp. 126–141.
9. McCarthy, M. and R. Carter Language as Discourse / M. McCarthy and R. Carter. – London : Longman, 1994. – 247 p.
10. Pratt, M. Literary Cooperation and Implicature // Essays in modern stylistics. Ed. D.C. Freeman. – London and New York : Methuen, 1981. – pp. 377–412.
11. Scaggs, John. Crime Fiction / J. Scaggs. – London : Routledge, 2005. – 184 p.

УДК 811.11,37,373-117

В. В. Прима,

Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ ТУРИСТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ У ПУТІВНИКАХ ПО УКРАЇНІ (У СВІТЛІ СУЧАСНИХ ПОДІЙ)

Стаття присвячена розглядові основних аспектів функціонування англomовної туристичної термінології, звертаючи увагу на останні події в Україні, зокрема. Розглянуто загальні характерні риси англomовних туристичних путівників та особливості функціонування у них туристичних термінів.

Ключові слова: термін, путівник, функціонування, анексія, сепаратизм.

PECULIARITIES OF ENGLISH TOURISM TERMINOLOGY FUNCTIONING IN TOURIST GUIDES AROUND UKRAINE (UP TO DATE)

The article outlines main aspects of study of the English tourism terminology, taking into consideration the latest events in Ukraine. General specific features of the English guides and peculiarities of tourism terms functioning in them have been viewed in the article. The aim of our work is to consider the functioning of the English tourism terminology in guidebooks to Ukraine. The research is based on the materials of these English-speaking guides online: *World Travel Guide* and *Travel to Ukraine* (the Official Travel Website and Guide to Ukraine). In linguistics a guidebook is considered a kind of tourist discourse genre. Characteristic features of tourist guides are a high degree of generalization, precision, information and impersonality. The main functions of guides are informative (presenting factual information) and advertising (creating a positive image of a specific tourist site that aims to interest potential tourist on his visit). These features influence the choice of vocabulary of travel guides. We have investigated the lexicon, which helps to describe the latest events in Ukraine. There were examples of the Crimea annexation and separatism in the East of Ukraine. Most of the tourist guides took precautions and informed their citizens about the situation in Ukraine.

Key words: term, guide book, functioning, annexation, separatism.

ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ АНГЛОЯЗЫЧНОЙ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ В ПУТЕВОДИТЕЛЯХ ПО УКРАИНЕ (В СВЕТЕ ПОСЛЕДНИХ СОБЫТИЙ)

Статья посвящена рассмотрению основных аспектов исследования англоязычной туристической терминологии, принимая во внимание последние события в Украине, в частности. Рассмотрены общие характерные черты англоязычных путеводителей и особенности функционирования в них туристических терминов.

Ключевые слова: термин, путеводитель, функционирование, аннексия, сепаратизм.

Матеріалом дослідження слугувала вибірка з наступних англomовних онлайн путівників: *World Travel Guide*, *Travel to Ukraine* (the Official Travel Website and Guide to Ukraine), *Lonely Planet*, *World Atlas*, *World Travels*, *the Town Guide*.

Туристичний путівник (*travel guide*) визначається як друкована книга, електронний чи аудіовізуальний довідник, який присвячений певній країні чи місту, містить інформацію щодо географічних, історичних, культурних особливостей країни, її пам'яток, наявних видів проживання, харчування, транспорту та розваг і зазвичай супроводжується ілюстраціями, схемами, картами [1].

Характерними рисами туристичних путівників є високий ступінь узагальнення, точність, інформативність та імперсональність. Основними функціями путівників є інформативна (представлення фактуальної інформації) та рекламна (створення позитивного образу певного туристичного об'єкта, що має на меті зацікавити потенційного туриста щодо його відвідання). Саме цими функціями зумовлений вибір лексичного складу туристичних путівників.

Аналіз типологічних складових англomовного путівника дозволив встановити, що останній є семіотично ускладненим текстом, який є креолізованим текстом, з різною мірою і характером креолізації, причому тип путівника впливає на співвідношення і взаємозалежність вербального і невербального компонентів.

Дослідження інтертекстуальних параметрів дозволило виявити основні види і функції прецедентних явищ в тексті англomовного путівника, що дало можливість виявити способи реалізації категорії інтертекстуальності в семіотично ускладненому тексті. До основних прецедентних явищ в досліджуваному матеріалі відносяться: пряма і аллюзивна цитати, алюзія і аллюзивна власна назва, епіграф і пародія як окремі випадки.

Проведений аналіз показав, що англomовному путівнику, незалежно від його типу, властиві основні гіпертекстові характеристики, а саме, дисперсність структури, в якій виділяється гіпертекстове ядро, що містить базову інформацію, і периферію, в завдання якої входить повідомлення додаткової інформації про той або інший артефакт. Зв'язок між цими компонентами здійснюється за рахунок ключових слів у усіх типах путівника і змісту (у путівнику другого типу). Найбільш частотними видами гіпертексту в англomовному путівнику є однонаправлені посилання і самостійні блоки лінгвокультурної інформації, що розширюють фонові знання читача-туриста [1; 2].

Дослідження функціонально-стилістичної специфіки путівника дозволило віднести його до тексту нежорсткого типу на підставі того, що путівник, залежно від його типу, поєднує в собі, різною мірою, риси функціонального стилю реклами, публіцистичного і наукового стилів [2].

Слід зазначити, що структура проаналізованих електронних путівників ідентична. Вони насамперед містять загальну інформацію про Україну, яка розміщується на головній сторінці путівника. Наприклад:

«Vast and vaguely mysterious, Ukraine is barely known to outsiders despite being one of the largest countries in Europe. Long associated with its colossal neighbour Russia, it's a country of varied landscapes and surprising cultural diversity. The Carpathian Mountains that spill over the border with Poland, Hungary and Romania dominate the west of the country while flat plains carpeted with sunflowers and cereals make up much of the central and eastern region. To the south are the almost Mediterranean-like Black Sea coast and the Crimean Peninsula, which remains a huge draw for holidaymakers every summer. Ukraine's capital, Kiev, founded in the eighth century, displays a heady mix of architecture befitting of a city that was once capital of Kievan Rus, the precursor of the modern Russian state. A wealth of baroque and Renaissance architecture can also be found in Lviv, one of Europe's oldest cities, while Odessa is probably best known for the Potemkin Stairway that featured in Sergei Eisenstein's epic film The Battleship Potemkin» [3].

Як бачимо з даного прикладу, у цьому блоці інформації укладачі путівника намагаються надати якомога більше фактів та описів місць, які б могли зацікавити потенційного туриста.

Всі джерела дослідження містять короткі відомості про історію країни особлива увага при цьому надається сучасному стану речей:

«Ukraine has long been associated with its much larger and more powerful neighbour Russia and first came under Russian control in the 1650s when the only real alternative was invasion by the Poles. By the 19th century, although the western part of Ukraine was under Austro-Hungarian control, the remainder (and majority) became part of the Russian Empire. After various attempts at independence around the period of the 1917 Russian Revolution, Ukraine became a republic within the USSR and its territory enlarged slightly around the time of World War II. In 1986 the accident at the Chernobyl nuclear plant in northern Ukraine brought worldwide attention, and was arguably a significant factor in accelerating the collapse of the Soviet Union. Full independence came with the breakup of the Soviet Union in 1991, but Ukraine's foreign relations are still dominated by the Russian Federation, a fact which displeases many of the country's ethnic Ukrainian population» [3].

Відзначимо, що спільною рисою всіх досліджених путівників є фокусування на тих об'єктах, які увиразнюють унікальність, автентичність української культури: міста (*Discover gorgeous Lviv, an open-air museum of extraordinary architectural wealth*), споруди (*Kiev-Pechersk Lavra (the Caves Monastery) is a fascinating living piece of history dating back to 1051*), відомі

місця (*Privoz market – a must visit for market lovers; whatever you buy – always bargain, you'll upset them if you don't*), артефакти (*Popular souvenirs include hand painted eggs (pysanky), carved wooden items and hand-embroidered clothes*). Акцентується також на тому, що Україна в цілому залишається незвіданою для європейського та американського туриста: *Big, diverse and largely undiscovered, Ukraine is one of Europe's last genuine frontiers*.

Слід відзначити, що проаналізовані путівники розміщують інформацію, що виконує до того ж і функцію попередження про можливі ризики для туриста. Так серед факторів, які можуть спричинити проблеми зі здоров'ям, зазначаються наступні:

«Food and drink»:

Water used for drinking, brushing teeth or making ice should have first been boiled or otherwise sterilised. Milk is pasteurised and dairy products are safe for consumption. Only eat well-cooked meat and fish, preferably served hot. Vegetables should be cooked and fruit peeled. Street food is generally safe if it is fresh and hot. Freshwater fish and mushrooms or berries gathered in the area around Chernobyl north of Kiev are best avoided.

Other risks:

Vaccinations against tuberculosis and hepatitis B are sometimes advised. Tick-borne encephalitis is quite common in the Ukrainian countryside between April and August. Visitors should take precautions against ticks in forested areas by wearing long sleeves, trousers and a hat» [4].

Беручи до уваги події в країні останніх двох років, слід зазначити, що туристичні путівники регулярно оновлюють інформацію на своїх сторінках, сповіщаючи туристів про можливі незручності та небезпеку.

Located 30km from Kyiv, Mezhyhirya is the newest and hottest tourist haunt added to the Ukrainian capital's sightseeing scene by the February revolution, which was followed by the annexation of Crimea and a war with Russia-backed separatists in the east of the country. But the city itself seems unfazed by the recent cataclysms that have changed the course of Ukraine's and Europe's history. It is the same Kyiv of elegant fin-de-siecle houses, coffee served from espresso machines built into car trunks and friendly laid-back residents. Restaurants and cafes are full of people, and traffic jams haven't become any lighter. The war fought 800km east of Kyiv has hardly any impact on the city's outlook, apart from an occasional sighting of volunteers in fatigues boarding buses to leave for the front [5].

Крім цього туристичні путівники застерігають своїх громадян, спираючись на офіційні джерела в Україні.

The UK Foreign and Commonwealth Office advises against all travel to Crimea and the Donetsk and Lugansk regions. For updates about safety in the rest of Ukraine, check gov.uk/foreign-travel-advice/ukraine [5].

The security situation in the southern parts of the Donetsk and Lugansk regions in the east of Ukraine remains highly unstable with ongoing clashes between Ukrainian armed forces and Russian-backed armed separatists despite a ceasefire. This has resulted in more than 9,000 deaths and the displacement of over 1.5 million people. Civilians continue to get caught up in the fighting.

Не залишають поза увагою і події міжнародного значення, такі як падіння літака.

On 17 July 2014, Malaysian Airlines flight MH17 from Amsterdam to Kuala Lumpur crashed in the area around Torez in Donetsk oblast, an area under separatist control [5].

Слід зазначити, що інформація у проаналізованих путівниках подається лаконічно, чітко та виважено, без вживання яскравих ілюстративних прикметників.

Since the overthrow of the government in early 2014, Ukraine has been torn between support for the EU and loyalty to Russia. Crimea is under the control of the Russian Federation and much of the eastern Ukraine is struggling with massive unrest and violence as pro-Russian separatists' battle government forces.

З точністю подаються події, що сталися протягом останнього періоду і мають бути відзначені.

The situation in Kyiv and western cities is generally calm, although occasional public demonstrations continue in and around the Verkhovna Rada (parliament building) and elsewhere in the city. On 31 August 2015, 3 police officers were killed and more than 100 others injured in clashes outside the parliament building in Kyiv. The Ukrainian authorities have recently increased their internal security measures and warned of possible security incidents in Kyiv and other cities. There have recently been a series of hoax bomb threats, especially in Kyiv. You should remain vigilant and monitor the media for information about possible safety or security risks. Public demonstrations can flare up and turn violent with little warning.

Зібраний у ході дослідження матеріал свідчить про те, що в реалізації рекламної функції туристичного путівника велике прагматичне навантаження містять якісні прикметники, емоційно-експресивне забарвлення яких сприяє вихваляння обраного об'єкта. Але, поряд із вихвалянням, не слід забувати і про реальні події у країні. Зазначення достовірної інформації має бути пріоритетом у формуванні туристичних путівників, адже має безпосереднє відношення до безпеки туриста.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в детальному аналізі функціонально-стильових параметрів путівників та використання відповідних лексичних одиниць, що вживаються для детального зображення ситуації.

Література:

1. Киселёва Л. Путеводитель как семиотический объект: к постановке проблемы // Путеводитель как семиотический объект / Сборник статей. – М., 2008. – С. 10–18
2. Филатова Н.В. Жанровое пространство туристического дискурса // Вестник МГТУ. – Выпуск 2. – М., 2012. – С. 56–63.
3. Travel to Ukraine. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.traveltoukraine.org>
4. Ukraine // World atlas. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.worldatlas.com/webimage/countrys/europe/ua.htm>
5. Ukraine // Lonely planet – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lonelyplanet.com/ukraine>.

УДК 378.147.811'81

В. В. Рибенюк,

Дніпропетровський національний університет, м. Дніпропетровськ

ШЛЯХИ ТА ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті подається дослідження основних стратегічних і методичних засад комунікативно-орієнтованого підходу при навчанні іноземним мовам. Наведений теоретичний аналіз методів навчання іноземної мови дозволяє констатувати, що активні, інтенсивні методи навчання іноземної мови сприятимуть розвитку внутрішньої мотивації вивчення іноземної мови. Крім того, інтенсивні методи навчання нерідкої мови у ВНЗ є додатковим засобом

сприяння особистісному зростанню студентів, зокрема, підвищення пізнавальної мотивації, появи або усталення прагнення до самоосвіти, посилення самодетермінації та саморегуляції, тобто становлення суб'єктності.

Ключові слова: процес навчання, комунікативна компетенція, мовленнєва діяльність, методичні завдання, мовна ситуація, мотивація студентів

WAYS AND MEANS OF COMMUNICATIVE COMPETENCE FORMATION AT THE FOREIGN LANGUAGE LESSONS

Foreign language is an important means of intercultural communication, it facilitates verbal understanding of citizens of different countries, providing a level of their cultural development, which allows easily navigate and feel comfortable in a country which language is being studied. Due to the urgent position in which the ability to understand another culture representative depends not only on the correct use of language units, but also the specific skills to understand the rules of its culture, including verbal behavior in different situations of communication.

The overall strategy of teaching foreign languages determined by the needs of modern society and the level of linguistic, psychological, pedagogical and related sciences. This strategy is a communicative approach that leads to practical purpose of learning and studying foreign languages, namely, formation and development of intercultural communicative competence.

The article is devoted to the theoretical analysis of active methods of foreign language teaching that enhance learning motivation of university students and promote their professional and personal growth. We consider active methods of teaching foreign languages to facilitate the formation of communicative competence of students, especially the organization analyzes the communicative directed learning and its impact on cognitive motivation of students.

Mastering the skills of speaking, listening, reading and writing is done by implementing these types of speech activity in learning under conditions which simulate real communication situations. In this regard, students' training activities are organized in such a way that they performed motivated actions with verbal material to solve communication tasks aimed at achieving the goals and purposes of communication.

Keywords: learning process, communicative competence, speech activity, methodological challenges, communication situation, motivation of students.

ПУТИ И СПОСОБЫ ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ НА ЗАНЯТИЯХ ПО ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

В статье исследуются основные стратегические и методические основы коммуникативно-ориентированного подхода при обучении иностранным языкам. Приведенный теоретический анализ методов обучения иностранному языку позволяет констатировать, что активные, интенсивные методы обучения иностранному языку будут способствовать развитию внутренней мотивации изучения иностранного языка. Кроме того, интенсивные методы обучения неродного языка в вузе являются дополнительным средством содействия личностному росту студентов, в частности, повышение познавательной мотивации, появления или упрочение стремления к самообразованию, усиление самодетерминации и саморегуляции, то есть становление субъектности.

Ключевые слова: процесс обучения, коммуникативная компетенция, речевая деятельность, методические задачи, речевая ситуация, мотивация студентов.

З позицій державної мовної політики навчання іноземних мов постає одним із пріоритетів сучасної освіти. Відомо, що успішне оволодіння іноземною мовою безпосередньо залежить від ефективності процесу навчання цієї мови. На сучасному етапі розвитку вищої школи опанування іноземною мовою розглядається як надбання комунікативної компетенції на базі сформованої лінгвістичної компетенції. «Комунікативно-орієнтоване викладання мов має на меті не лише дати учням практичні знання з граматики та лексики мови, що вивчається, але й розвинути у них розуміння того, як відповідна мова використовується для спілкування» [1, с. 15].

Принцип комунікативної спрямованості визначає також і зміст навчання – добирання та організацію лінгвістичного матеріалу, конкретизацію сфер і ситуацій спілкування, ставить викладача перед необхідністю відповідної організації навчального процесу, використання різноманітних організаційних форм для здійснення спілкування, які підвищують мотивацію навчання.

Іноземна мова є важливим засобом між культурного спілкування, вона сприяє вербальному порозумінню громадян різних країн, забезпечує такий рівень їхнього культурного розвитку, який дозволяє вільно орієнтуватись і комфортно почуватись у країні, мова якої вивчається. У зв'язку з цим актуально стає позиція, за якої здатність зрозуміти представника іншої культури залежить не лише від коректного використання мовних одиниць, але й від особливих умінь розуміти норми його культури, у тому числі мовленнєвої поведінки у різноманітних ситуаціях спілкування. У зв'язку з вищезазначеним **актуальність** теми полягає у необхідності уточнень функцій іноземної мови, визначенні нових стратегічних напрямів процесу оволодіння нею, перегляду шляхів і засобів навчання.

Метою статті є теоретичний аналіз активних методів навчання іноземної мови, які підвищують навчальну мотивацію студентів ВНЗ, а також сприяють їх професійному й особистісному зростанню. У роботі розглядаються активні методи навчання іноземних мов, що сприяють формуванню комунікативної компетенції студентів ВНЗ, аналізуються особливості організації комунікативно спрямованого навчання та його вплив на пізнавальну мотивацію студентів.

Завдання статті: дослідити основні стратегічні і методичні засади комунікативно-орієнтованого підходу при навчанні іноземним мовам; виявити особливості процесу формування комунікативної компетенції студентів у всіх видах мовленнєвої діяльності.

Формування здатності та вміння мислити і спілкуватися іноземною мовою означає не лише послідовне «заміщення» елементів рідної мови елементами іноземної, мислення та спілкування іноземною мовою доводить складну перебудову всієї структури формування думки і структури діяльності спілкування, які склалися на рідній мові, й набуття здатності до «перемикання» мислення з однієї мови на іншу. Так зване мислення іноземною мовою, досягнення якого вважається ідеалом навчання, є ніщо інше як безпосереднє залучення внутрішнього мовлення до механізму породження іноземного мовлення. Умовами його досягнення є такі взаємозумовлені, проте різні за природою чинники, як лексичний запас, знання правил, «відчуття» (іноземної) мови та здатність до спілкування всупереч дефіциту іншомовних знань. Іншомовна мовленнєва діяльність розглядається як спосіб спілкування мовою, що вивчається [2]. Рівень успішності здійснення спілкування іноземною мовою у різних видах мовленнєвої діяльності свідчить про низький чи високий рівень володіння цією мовою. Феномен володіння іноземною мовою складний і до кінця невизначений. Спроби дати визначення поняття «володіння мовою» як засобом спілкування призвели до введення терміна «комунікативна компетенція», що означає здатність людини здійснювати спілкування як складну, багатокомпонентну, динамічну, цілісну мовленнєву діяльність, на характер та успішність якої можуть впливати різноманітні фактори. Поняття комунікативної компетенції

з'явилося у методиці навчання іноземних мов у зв'язку з пошуками пояснення сутності володіння іноземною мовою як засобом спілкування після отримання нових даних у дослідженнях із функціональної лінгвістики, психолінгвістики, психології спілкування, соціології.

Поняття комунікативної компетенції увійшло у науковий обіг у 1972 р. завдяки американському лінгвісту Д.Хаймзу [3] на противагу теорії мовної компетенції Н.Хомського [4]. Саме з 70-х років і розпочалися інтенсивні дослідження проблеми комунікативної компетенції як результат осмислення соціальної функції мови та комунікативного спрямування мовленнєвої діяльності людини. Поняття «комунікативна компетенція» визначається через його протиставлення поняттю «мовна компетенція». Під мовною компетенцією розуміється здатність мовця створити за допомогою запропонованих йому правил ряд граматично правильних фраз, а під комунікативною компетенцією – сукупність соціальних, національних, культурних правил, оцінок та цінностей, які визначають як прийнятну форму, так і допустимий зміст мовлення мовою, яка вивчається. Феномен володіння іноземною мовою досліджується в різних аспектах: у методичному – в контексті комунікативної методики навчання; у психолінгвістичному (О. О.Аршавська [5], І. О.Зимня [6]); в аспекті лінгводидактичного тестування тощо.

У багатьох дослідженнях комунікативна компетенція визначається терміном «мовленнєва компетенція», а стосовно умов навчання у навчальних закладах – «іншомовно-мовленнєва компетенція» (В. Л.Скалкін [7, с.75]). Мовленнєва компетенція є складною, багатокомпонентною здатністю людини до смислокодувочої та декодувочої діяльності й адаптивно-інформаційного орієнтування в ситуації спілкування. Ця діяльність відбувається завдяки набутим знанням, навичкам та вмінням як у плані репродуктивних, так і продуктивних (творчих) дій.

Мета навчання іноземної мови зумовлена комунікативною функцією, тобто формуванням комунікативної компетенції; загальноосвітньою функцією, у поняття якої входить не лише початкова лінгвістична освіта (формування початкової лінгвістичної компетенції), але і знайомство з культурою країни, мова якої вивчається, оскільки мова – це елемент культури (країнознавча компетенція); виховною функцією, яка пов'язана з формуванням поваги до інших народів; функцією розвитку, яка пов'язана з інтелектуальним та моральним розвитком особистості. Комунікативна компетенція у сучасному розумінні передбачає формування здатності до міжкультурної взаємодії. Слід також зазначити, що комунікативну компетенцію можна формувати, розвивати та діагностувати. Таким чином, можна сказати, що ми не лише навчаємо мовної компетенції, а формуємо та розвиваємо комунікативну компетенцію. Правильне розуміння цих понять визначає ефективність вирішення методичних завдань.

Специфіка предмета «Іноземна мова» полягає у тому, що основним компонентом змісту навчання іноземної мови є не основи наук, а способи діяльності – навчання різних видів мовленнєвої діяльності – говоріння, аудіювання, читання, письма. Відповідно до теорії мовленнєвої діяльності навчання будь-якого виду діяльності проходить у процесі виконання цієї діяльності, дій та операцій, з нею пов'язаних. Тому для навчання того чи іншого виду діяльності кожному студенту необхідно надати практику у тому виді мовленнєвої діяльності, якою він у даний час оволодіває.

У навчанні пріоритетною постає комунікативна мета, що передбачає таку організацію діяльності, яка спрямована на оволодіння студентами спілкуванням в усній та писемній формах. Комунікативна компетенція складається з кількох видів:

- мовної (лінгвістичної) компетенції, яка забезпечує оволодіння студентами мовним матеріалом з метою використання його в усному і писемному мовленні;
- мовленнєвої компетенції, яка пов'язана з формуванням у слухачів умінь і навичок спілкуватися в чотирьох видах мовленнєвої діяльності: аудіюванні, говорінні (монолог, діалог), читанні, письмі;
- соціокультурної компетенції, яка передбачає засвоєння студентами знань соціокультурних особливостей країни, мова якої вивчається, культурних цінностей та морально-етичних норм свого та інших народів, а також формування умінь їх використовувати у практичній діяльності;
- соціолінгвістичної компетенції, яка забезпечує формування умінь користуватися у процесі спілкування мовленнєвими реаліями (зразками), особливими правилами мовленнєвої поведінки, характерними для країни, мова якої вивчається;
- загальнонавчальних компетенцій, що сприяють оволодінню студентами стратегіями мовленнєвої діяльності, спрямованої на розв'язання навчальних завдань і життєвих проблем. Спілкування людей у реальному житті відбувається завдяки виникненню потреби в реалізації певного комунікативного наміру, досягнення або недосягнення якого визначає результат мовленнєвого спілкування. Під час спілкування комуніканти виступають як носії певних соціальних стосунків, що виникають в тій чи іншій сфері діяльності та реалізуються в конкретних мовленнєвих ситуаціях.

Формування комунікативної компетенції можливе за умови моделювання у навчальному процесі типових ситуацій реального спілкування, які виникають в різних сферах життя і стосуються різних тем. Навчання іноземної мови у вищому навчальному закладі відбувається в різноманітних сферах інтелектуального та побутового спілкування: в соціально-побутовій, громадсько-політичній, соціально-культурній та професійно-трудовій.

Усно-мовленнєва комунікативна компетенція передбачає здатність слухати, розуміти, розмовляти. Комунікативна компетенція є метою та результатом навчання, але цей результат стає реальним лише при наявності сформованої лінгвістичної компетенції та високої вмотивованості студентів [8].

Усне спілкування, роль якого у сучасному житті стала особливо значною, неможливе без добре розвинутого мовного вміння. Для успішного формування цієї компетенції необхідно:

- самовизначення у комунікативній ситуації, коли визначаються необхідність і мета участі в комунікації;
- аналіз намірів партнерів і способів комунікації з урахуванням своїх цілей і можливостей;
- вибір відповідної ситуації мовного жанру, поведінки та комунікативних технік;
- власне комунікація;
- самооцінка, значущість, результативність минулої комунікації.

Однак окремим етапом чи уміням комунікації не можна навчитися ізольовано, щоб потім «скласти» їх разом і отримати комунікативну компетенцію. Тому всі методи формування та розвитку комунікативної компетенції є комплексними. Методи, орієнтовані на усну комунікацію:

- всі форми навчального діалогу;
- доповіді та повідомлення;
- рольові та ділові ігри [9, с.38];
- навчальні дослідження та навчальні проекти, що потребують проведення опитувань, бесід, інтерв'ю у різних категоріях людей;

- обговорення, дискусії, диспути;
- виступ ведучих різних заходів, вечорів тощо.

Методи, орієнтовані на письмову комунікацію:

- навчальні дослідження та навчальні проекти, що потребують проведення анкетування або письмового інтерв'ю з попередньою підготовкою питань;
- підготовка нотаток, заміток і статей у ЗМІ з урахуванням цільової аудиторії;
- рецензування навчальних дослідницьких робіт.

Таким чином, плануючи кожне заняття, необхідно виходити з основного методичного принципу навчання іноземної мови – принципу комунікативності, який передбачає таку організацію процесу навчання, при якій моделюються основні риси реального процесу комунікації.

У результаті цього студенти опановують необхідний мінімум мовленнєвих умінь і навичок, тобто компетенцій, щоб користуватися іноземною мовою як засобом спілкування в рамках тематики і навчального матеріалу, передбачених програмою і діючими підручниками (посібниками). Практичний результат оволодіння англійською мовою, насамперед, досягається у процесі особистісно-комунікативної навчання, яке передбачає також вирішення завдань, пов'язаних з освітою, вихованням та розвитком особистості студента [10, с.75].

Розвиток засобами іноземної мови передбачає цілеспрямоване формування інтелектуальних умінь студентів, мовну та мовленнєву спостережливості, мовно-мисленнєву діяльність, готовність до пізнавально-пошукової творчості.

Під час планування занять необхідно дотримуватися всіх перерахованих принципів та умов, необхідних для формування компетенції.

Умови, необхідні для розвитку комунікативної компетенції, – це:

- постійна мовна практика студентів;
- використання комунікативного матеріалу;
- активізація мовно-мисленнєвої активності слухачів;
- постановка складних і актуальних ситуаційних завдань;
- мовний характер заняття.

У процесі навчання іноземної мови також обов'язково враховувати особистісні якості студентів: темперамент, здібності, життєвий досвід, сферу інтересів, статус особистості в колективі, наявність комунікативної мотивації. Ключовим моментом будь-якої навчальної діяльності є мотив, який спонукає до комунікації і спрямовує її.

Забезпеченню комунікативної мотивації сприяють наступні фактори:

- доброзичлива атмосфера на занятті;
- позитивний емоційний клімат;
- довірливий характер стосунків між викладачем і студентами, а також між самими студентами.

У цілому комунікативна компетентність включає в себе як розвиток комунікативних явищ (вміння читати і розуміти прочитане, здійснювати діалогічне спілкування, вміння робити стислі монологічні повідомлення, вміння передати інформацію письмово та ін.), так і розвиток загальнонавчальних умінь (робота з підручником, словником, довідником тощо).

Таким чином, здатність студентів спілкуватися іноземною мовою забезпечується формуванням у них іншомовної комунікативної компетенції, зміст якої зумовлений такими видами компетенції: мовною, мовленнєвою та соціокультурною. Мовна компетенція включає мовні знання (лексичні, граматичні), мовленнєві вміння (фонетичні й орфографічні) і відповідні соціокультурні знання (країнознавчі та лінгвокраїнознавчі). Мовленнєва компетенція включає чотири види комунікацій: аудіювання, говоріння, читання і письмо. Компетенція у говорінні – це компетенція в діалогічному та монологічному мовленні. Лексична компетенція складається з лексичних знань і мовленнєвих лексичних навичок, граматична – з граматичних знань і мовленнєвих граматичних навичок; фонологічна – фонетичних знань та мовленнєво-слухових навичок тощо.

Досягнення комунікативної компетенції неможливе без оволодіння певним обсягом культурної інформації, без ознайомлення студентів з культурою народу, мову якого вивчають. У зв'язку з цим компонентом змісту навчання поряд з комунікативною компетенцією виступає також і соціокультурна, що складається з країнознавчої та лінгвокраїнознавчої. Тому подальші дослідження можуть стосуватися формування соціокультурної та соціолінгвістичної компетенції студентів на заняттях з іноземної мови.

Література:

1. Комунікативні методи та матеріали для викладання англійської мови / Перекл. і адапт. Л. В. Биркун. – Oxford University Press, 1998. – 49 с.
2. Пассов Е. И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению / Е. И. Пассов. – М. : Русский язык, 1989. – 276 с.
3. Hymes D. H. On communicative competence / D. H. Hymes. – Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1971. – 213 p.
4. Хомский Н. Язык и мышление / Н. Хомский. – М. : Прогресс, 1972. – 164 с.
5. Аршавская Е. А. Экстралингвистические детерминанты формирования коммуникативной способности: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. психолог. наук: спец. 19.00.01 / Аршавская Елена Алексеевна. – Саратов, 1987. – 20 с.
6. Зимняя И. А. Психология обучения неродному языку / И. А. Зимняя. – М., 1989. – 156 с.
7. Скалкин В. Л. Обучение диалогической речи (на материале английского языка) Пособие для учителей / В. Л. Скалкин. – К. : Радянська школа, 1989. – 158 с.
8. Калмыкова Е. И. Реализация взаимодействия лингвистической и коммуникативной компетенции / Е. И. Калмыкова // Сб. науч. тр. МГЛУ. – Вып. 431. – М., 1999. – С. 65–67.
9. Горбаньова О. О. Використання прийому «ділова гра» у викладанні іноземної мови студентам економічних спеціальностей / О. О. Горбаньова // Materials of the XI International scientific and practical conference, «Cutting – edge science». – № 1, № 2. – Volume 17 – Philological sciences Sheffield Science and education LTD, – 2015, – С. 38–39.
10. Панасюк І. М. Особливості та проблеми формування професійної компетенції у студентів українських вузів / І. М. Панасюк // Актуальні проблеми викладання іноземних мов для професійного спілкування. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. – Т. 1. – Дніпропетровськ, 2013. – С. 75–76.

І. М. Свириденко,

Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ НА НЕМОВНИХ ФАКУЛЬТЕТАХ

У статті проаналізовано поняття «метод навчання», «інноваційні методи навчання». Розглянуто інноваційні методи навчання іноземної мови на немовних факультетах: метод навчальної дискусії, «Pro і Contra дебати», метод проєктів, метод створення проблемних ситуацій. Зазначено, що важливою складовою інноваційних методів навчання іноземної мови є форма навчання. Доведено, що на заняттях з використанням інноваційних методів навчання іноземної мови студенти засвоюють та усвідомлюють значущість навчального матеріалу, який згодом використовують у реальному житті.

Ключові слова: методи навчання, інноваційні методи навчання, навчальна дискусія, метод проєктів, мозковий штурм, метод створення проблемних ситуацій, форми навчання.

INNOVATIVE METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGE AT NON-LINGUISTIC FACULTIES

The article analyzes the concept of «teaching method», «innovative teaching methods». Innovative methods of teaching foreign languages at non-linguistic faculties such as training discussion method, «Pro and Contra debates», method of projects, method of creating problematic situation are studied. It is stated that an important component of innovative methods of foreign language teaching is the form of learning. It is proved that using innovative methods of teaching foreign language gives the ability for students to learn and understand deeper the importance of educational material that will be used by students in real life environment in future.

Key words: teaching methods, innovative teaching methods, academic discussion, method of projects, brainstorming, method of creating problematic situations, form of learning.

ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ НА НЕЯЗЫКОВЫХ ФАКУЛЬТЕТАХ

В статье проанализированы понятия «метод обучения», «инновационные методы обучения». Рассмотрено инновационные методы обучения иностранному языку на неязыковых факультетах: метод учебной дискуссии, «Pro и Contra дебаты», метод проэктв, метод создания проблемных ситуаций. Указано, что важной составляющей инновационных методов обучения иностранному языку выступает форма обучения. Доказано, что на занятиях с использованием инновационных методов обучения иностранному языку студенты усваивают и осознают значимость учебного материала, который со временем используют в реальной жизни.

Ключевые слова: методы обучения, инновационные методы обучения, учебная дискусия, метод проэктв, мозговой штурм, метод создания проблемных ситуаций, формы обучения.

На сучасному етапі творення незалежної, правової, демократичної держави та інтеграції України до загальноєвропейського товариства особливого значення набуває оновлення змісту вищої освіти. Розвиток економічних, культурних, інформаційних зв'язків вимагають від випускника вищого навчального закладу активного володіння іноземною мовою. На сьогодні актуальною постає підготовка компетентних і конкурентно спроможних фахівців, які матимуть змогу реалізовувати свою соціальну та мовну мобільність завдяки якісній іншомовній підготовці у міжкультурному спілкуванні та співпраці. Особливо важливого значення набуває ефективне вивчення іноземних мов шляхом застосування у навчальному процесі інноваційних форм та методів навчання.

Метою статті є виокремлення та вивчення інноваційних форм і методів навчання іноземної мови на немовних факультетах та визначенні можливостей їх застосування у ВНЗ.

Такі вчені як Д. Давиденко, Т. Коваль, В. Коломієць, В. Краснопольський, О. Кужель, О. Левченко, В. Масальський, М. Онищенко, Л. Подопрігора, В. Ткачук та інші висвітлювали у своїх працях питання застосування новітніх технологій при вивченні іноземної мови у вищій школі.

Аналіз наукових публікацій А. Віцюк, О. Ковалевської, А. Конишевої, Н. Саєнко [2; 10] свідчить про необхідність підвищення ефективності навчання іноземних мов на немовних факультетах за допомогою використання інформаційних технологій.

На нашу думку, вирішення проблеми підвищення якості підготовки студентів немовних факультетів у курсі викладання іноземної мови буде успішним, якщо будуть конкретно визначені роль і місце інноваційних методів у навчальному процесі.

Що ж означає «метод навчання»? Трактують цього поняття досить різне, але більшість авторів схильні вважати методи навчання способом організації навчально-пізнавальної діяльності тих, хто навчається. З іншого боку, метод (грецьке «methodos» – буквально «шлях до чогось») – це спосіб досягнення мети; певним чином упорядкована діяльність; засіб пізнання або спосіб відтворення в мисленні предмета, який вивчається [7, с. 235].

На основі аналізу праць, що присвячені трактуванню та систематизації методів навчання, встановлено, що поняття методу навчання є достатньо широке [1; 3; 5; 6]. Н. Волкова, М. Фіцула схилиються до тлумачення цієї категорії як упорядкованого способу взаємопов'язаної діяльності викладача та студентів, спрямованого на досягнення окреслених навчально-виховних завдань [3, с. 275; 8, с. 130].

Зауважимо, що у зарубіжній педагогіці не припиняються й до цього часу дискусії стосовно найбільш точного його трактування. Більшість науковців Німеччини вважають, що слово метод у перекладі з грецької означає дослідження, спосіб, шлях до досягнення мети. Необхідно зазначити, що існують ще й інші точки зору щодо трактування цього терміна як наукової категорії. Так науковці К. Кюнцлі (Ch. Künzli), Ф. Берчі (F. Bertschy) розуміють під методом навчання гнучкі інструменти навчального процесу, які залежно від навчально-виховних завдань можуть змінюватися або пристосовуватися до них [9, с. 57].

Німецький дослідник А. Рот (A. Roth) відносить до поняття методу навчання усі заходи, що застосовує викладач під час навчального процесу [11, с. 24].

У сучасній методиці навчання іноземних мов поняття методу навчання трактується як шлях до поставленої мети. Отже, інноваційні методи навчання – це такий спосіб досягнення дидактичної мети, при якому навчально – пізнавальна діяльність упорядкована на основі інтерактивної моделі навчання.

Викладач іноземної мови ВНЗ використовує новітні методи навчання, що поєднують комунікативні та пізнавальні цілі. Зазначимо, що інноваційні методи навчання іноземних мов, що базуються на гуманістичному підході, спрямовані на

розвиток і самовдосконалення особистості, на розкриття її резервних можливостей і творчого потенціалу. Саме такі методи створюють передумови для ефективного поліпшення навчального процесу у вищих навчальних закладах. Основними принципами сучасних методів є: рух від цілого до окремого, орієнтація занять на студента, цілеспрямованість та змістовність занять, їх спрямованість на досягнення соціальної взаємодії за наявності віри у викладача в успіх своїх студентів, інтеграція мови та засвоєння її за допомогою знань з інших галузей наук [4].

На основі практичного досвіду викладання німецької мови, зокрема при підготовці майбутніх істориків у ВНЗ, ми підкреслюємо, що необхідно застосовувати у навчальному процесі поряд з традиційними інноваційні форми та методи навчання. Адже вони стимулюють творчу активність студентів, вчать їх мислити, допомагають подолати невпевненість, сприяють самоствердженню, роблять навчальний процес захоплюючим і цікавим.

Сучасна комунікативна методика пропонує широке впровадження в навчальний процес активних нестандартних методів і форм роботи для кращого свідомого засвоєння матеріалу. Як показує практика дуже ефективні такі форми роботи: як індивідуальна, парна, групова та робота в команді. Найбільш відомі форми парної і групової роботи: внутрішні (зовнішні) кола; мозковий штурм; читання зигзагом; обмін думками; парні інтерв'ю та інші.

Традиційно навчання іноземних мов в немовному ВНЗ було орієнтоване на читання, розуміння й переклад спеціальних текстів, а також на вивчення проблем синтаксису наукового стилю. На сучасному етапі необхідно звернути більшу увагу на розвиток навичок мовного спілкування на професійні теми і ведення наукових дискусій. Застосування методу навчальної дискусії має важливе значення для висловлення власних поглядів і переконань студентів, зіставлення їх з позиціями опонентів, обстоювання своєї думки у навчальному процесі ВНЗ. За допомогою дискусії здійснюється групове обговорення проблеми, створюються різноманітні ситуації з метою досягнення істини шляхом зіставлення різних думок. Цей метод вчить студентів самостійно мислити, розвиває у них вміння практичного аналізу, навчає відстоювати власну точку зору. Необхідно зазначити, що важливою умовою ефективності навчальної дискусії у ході вивчення іноземної мови є попередня змістовна та мовна підготовка, яка полягає в накопиченні необхідних знань з теми дискусії [12].

Важливого значення при вивченні іноземної мови у ВНЗ набуває метод «Pro і Contra дебати». Це змагання між двома командами. Основними передумовами проведення дебатів є наявність двох протилежних позицій щодо окресленої викладачем проблеми; кожна команда ретельно готує свої аргументи: виступ має бути підтверджений доказами, доповідачі мають бути готовими до запитань та аргументів супротивників; учасники дебатів виступають послідовно. Перемогу отримує та команда, яка більш ефективно й аргументовано доводила свої позиції і спростовувала протилежні.

Метод «мозкової атаки» («мозкового штурму») застосовується тоді, коли перед студентами стоїть проблема пошуку нових рішень, нових походів до ситуації. Основне її завдання полягає в тому, щоб за невеликий проміжок часу відшукати ряд рішень однієї проблеми. Метод «мозкового штурму» заохочує студентів пропонувати нові й оригінальні ідеї завдяки забороні на критичні зауваження з боку викладача чи інших членів групи на стадії генерації ідей.

Найбільш ефективними з точки зору засвоєння мовного матеріалу та зацікавленості студентів у процесі навчання на немовних факультетах є проєктний метод, метод ділових рольових ігор та метод створення проблемних ситуацій.

У проєктній роботі студенти залучаються в створену педагогом пошукову навчально-пізнавальну діяльність. Використання проєктних технологій робить можливим формування та розвиток пошуково-дослідницьких, комунікативних, технологічних, інформаційних компетенцій, формує креативність, стимулює інтелектуальну активність, розвиває комунікативні вміння, допомагає формувати міжпредметні зв'язки, вчить використовувати інформаційно-телекомунікаційні технології при вивченні іноземної мови, допомагає оволодіти навичками роботи в групі, формує соціальну мобільність.

Метод ділової рольової гри. У ході рольової гри студенти неспеціальних факультетів змушені вирішувати різноманітні проблемні ситуації, які сприяють використанню іноземної мови не лише для повсякденного спілкування, а також для вирішення професійних завдань. Забезпечуючи формування відповідних видів мовленнєвої діяльності, вони допомагають реалізувати основну функцію вивчення іноземної мови у ВНЗ – формування у студентів професійної комунікативної компетенції.

Метод створення проблемних ситуацій ґрунтується на реальному прикладі життєвої ситуації. Важливою передумовою застосування цього методу у навчально-виховному процесі є самостійне формулювання студентами проблеми на основі постановки проблемних запитань і пізнавальних завдань, пошук шляхів її розв'язання через висунення гіпотез, вирішення проблеми і перевірка одержаних результатів [10; 12]. Застосування у навчальному процесі методу створення проблемних ситуацій робить навчальну діяльність захоплюючою, забезпечує міцне засвоєння знань студентами, оскільки вчить самостійно долати труднощі.

Отже, застосовуючи інноваційні форми і методи навчання, які спрямовані на якісне засвоєння знань, умінь і навичок студентами у вивченні іноземної мови на немовних факультетах, ми сприяємо розвитку їхньої розумової діяльності, виявленню умінь та навичок критичного осмислення проблем, набуттю досвіду самостійного опрацювання навчального матеріалу.

Література:

1. Алексюк А. Н. Общие методы обучения в школе / А. Н. Алексюк. – Изд. 2-е, перераб. и дополн. – К. : Рад. школа, 1981. – 207 с.
2. Віцюк А.А. Становлення та розвиток основних положень методики інтенсивного навчання іноземних мов: головні ідеї та принципи / А.А. Віцюк // Вісник ЛНУ ім. Т.Г. Шевченка. – No 10 (221). – Ч. I, 2011. – С. 178–186.
3. Волкова Н. П. Педагогіка : [посібн. для студ. вищ. навч. закл.] / Н. П. Волкова – К. : Академія, 2001. – 576 с.
4. Коваленко О. Концептуальні зміни у викладанні іноземних мов у контексті трансформації іншомовної освіти / О. Коваленко // Іноземні мови в навчальних закладах. – Педагогічна преса, 2003.
5. Малік М. Інтерактивні технології навчання в професійній підготовці викладачів [Електронний ресурс] / М. Малік. – Київ, 2006. – Режим доступу : 1.04.2009 : <http://www.civicua.org/main/data?t=2&c=1&q=993939>
6. Мартиненко С. М. Загальна педагогіка : [навч. посібн.] / С. М. Мартиненко, Л. Л. Хоружа. – К. : МАУП, 2002. – 176 с.
7. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : Наук.метод. пос. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. – К. : Видавництво А.С.К., 2004. – 192 с. – С. 235.
8. Сасенко Н.С. Інноваційні технології у навчанні іноземних мов професійного спрямування / Н. С. Сасенко // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти. – Вип. 18. – С. 213–221.
9. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посібн. [для студ. вищ. педагог. закл. осві-ти] / М. М. Фіцула – 2-е вид. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2003. – 192 с.
9. Künzli Ch. Didaktisches Konzept Bildung für eine nachhaltige Entwicklung / Christine Künzli, Franziska Bertschy. – Bern : Institut für Erziehungswissenschaft. – 3. überarbeitete Fassung, 2008. – 71 S.

10. Prange K. Bauformen des Unterrichts / K. Prange. – Bad Heilbrunn : Klinkhardt, 1986. – 291 S.
11. Roth A. Die Elemente der Unterrichtsmethode / A. Roth, H.-G. Roth. – München : List, 1978. – 155 S.
12. Weber B. Handlungsorientierte Methode / Birgit Weber. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : 18.03.2009 : <http://www.sowi-online.de/methoden/dokumente/weberho.htm#aal>

УДК 81'42:811.131.1

Г. І. Слиш,

Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ

СОЦІАЛЬНА НОВИНА: ВІД ТЕКСТУ ДО ДИСКУРСУ

У статті з'ясовуються теоретичні положення текстології та дискурсології сучасного мовознавства, а також аналізується розвиток розуміння тексту і його місця в дискурсі. Проводиться аналіз тематичних текстів новинного характеру різних регістрів формальності італомовного дискурсу.

Ключові слова: дискурс, текст, новина, дискурсивний аналіз, лінгвістичний аналіз тексту,

SOCIAL NEWS: FROM TEXT TO DISCOURSE

This article covers theoretical propositions of modern textual and discourse linguistics and also analyses the development of understanding of the text and its place in the discourse. It provides criteria of differentiation and interdependency between discourse and text. The concept of the text and the discourse are quite disparate, not opposed to each other – their relations are characterized causation: the text is the result of the discourse. On the other side, the discourse exists first and foremost in texts. The article analyses thematic news texts in the frameworks of the Italian-language discourse. For the study was selected social news of the world famous founder of Facebook Mark Zuckerberg and his statement about donate 99% due to his daughter's birth of their Facebook shares over their lifetimes to effort to make the world better through education, medicine and Internet access. Five news sources was analysed and characteristic features of social news were reviled according to language structure on the morphemic, lexical, phraseological and semantic levels. According to discourse analysis we found important lexical structure in the most popular newspaper of Naples Il Mollino – E' nata Max, which refers to biblical theme and the birth of Jesus Christ – Christmas Day. This lexical structure clears point to importance of the daughter's birth for Zuckerberg's family. Further development of the study opens the way to research another media people, their child's birth and charity.

Key words: discourse, text, news, discourse analysis, linguistic analysis of text.

СОЦИАЛЬНАЯ НОВОСТЬ: ОТ ТЕКСТА К ДИСКУРСУ

В статье проясняются теоретические положения текстологии и дискурсологии современного языкознания, а также анализируется развитие понимания текста и его места в дискурсе. Проводится анализ тематических текстов новостного характера различных регистров формальности италоязычного дискурса.

Ключевые слова: дискурс, текст, новость, дискурсивный анализ, лингвистический анализ текста.

Усі сфери діяльності людини сучасного інформаційно-технічного суспільства мають безпосередні точки дотику з дискурсом, що представлений будь-якими висловами у письмовій чи усній формі: телекомунікації, наукові та навчальні публікації, лекції, періодичні видання, ділова переписка, медичні рекомендації, – все, що призначено для цілеспрямованого впливу одних людей на інших. У наш час дослідники дискурсу цікавляться механізмами його комплексного впливу на особистість людини, на суспільну свідомість загалом [6, с.80–90].

Актуальність роботи зумовлена тим, що незважаючи на сотні визначень і десятки монографій, присвячених проблемі розмежування дискурсу і тексту, ці два протиставлюваних феномена продовжують залишатися «непізнаними об'єктами» в рамках соціальної новини. За мету нашого дослідження ми встановили проаналізувати сукупність новинних текстів суспільної тематики на засадах теоретичних положень текстології та дискурсології сучасного мовознавства, на матеріалі новини про народження доньки Марка Цукерберга у публіцистичних джерелах різних регістрів італомовного дискурсу. Предметом дослідження є аналіз мовних рівнів новинних текстів про народження доньки Марка Цукерберга у лінгвістичному та дискурсивному аспектах. Об'єктом дослідження було обрано тематичні тексти новинного характеру на тему народження доньки Марка Цукерберга.

Термін «дискурс» (фр. Discourse, англ. Discourse, від лат. Discursus «бігання взад-вперед; рух; круговорот; бесіда, розмова») налічує більше десяти різних дефініцій, які часом суперечливі одна одній. Цей термін є одним з найскладніших, оскільки він позначає вищу реальність мови – дискурсивну діяльність [5, с. 9].

Лінгвісти ХХ століття піднімали питання про те, що первинне, текст або дискурс. Акцент на динамічній стороні дискурсу, а також на первинності дискурсу по відношенню до тексту є одним з ключових аспектів у трактуванні дискурсу в теорії комунікації: дискурс тут розуміється як комунікативна дія, в ході якої продукуються і артикуються тексти [3, с. 223–225]. Прихильники теорії про те, що текст первинний, посилаються на те, що дискурс актуалізує мова (як абстрактну знакову систему) і тексти (як абстрактні ментальні конструкти) [3, с. 223–225].

Будь-який дискурс також є текстом. Однак, не кожен текст – це дискурс. Так, наприклад, текст – це книга, що знаходиться на полиці, але вона ж і дискурс в руках читача (адресата) [3, с. 223–225].

Першим розмежував поняття «тексту» і «дискурсу» Т. А. Ван Дейк у своєму трактаті «Стратегії розуміння зв'язного тексту», але у зазначеній роботі терміни постійно плутаються, що й зрозуміло: англ. discourse вживається як у значенні тексту, так і просто розмови [2].

Досліджуючи межі дискурсу і тексту Н. Д. Арутюнова зазначала, що дискурс – це мова, «занурена в життя». Тому термін «дискурс», на відміну від терміна «текст», не застосовується до древніх текстів, зв'язок яких з життям не встановлюється безпосередньо» [1, с. 136–137].

В. І. Карасик характеризував дискурс як явище проміжного порядку між промовою, спілкуванням, мовною поведінкою, з одного боку, що фіксується текстом, який залишається в сухому залишку спілкування, з іншого боку [4].

У своїй роботі «Текст і дискурс (через призму Іньї концепції)» Чан Кім Бао, спираючись на методологію східної лінгвістичної школи, запропонувала нову концепцію. Дискурс і текст представлені як взаємопроникнення двох протилежних сторін однієї сутності – інь і ян, де текст є потенціалом (інь), а дискурс – реалізацією цього потенціалу в мовній діяльності (ян). При цьому враховуються всі лінгвістичні та екстралінгвістичні фактори, що беруть участь в організації

та функціонуванні тексту як засобу мовного спілкування, а також стверджується, що і текст, і дискурс володіють такими характеристиками, як лінійність і об'ємність [8, с. 3–7].

Таким чином, хоча поняття текст і дискурс цілком розрізнені, вони не протиставляються один одному – їх відносини характеризуються причинно-наслідковим зв'язком: текст є результатом дискурсу.

Текст виникає у ході здійснення певного процесу, але вивчається він у своєму завершеному вигляді, а дискурс досліджується у певному режимі і часі. В усякому разі, дискурсивний аналіз передбачає відновлення цього процесу, навіть якщо вивчається його результат [5, с. 79].

Провівши дослідження наступних джерел *Corriere della Sera* «Mark Zuckerberg diventa papà di una bambina (Max): «Nella vita donerò il 99% delle mie azioni di Facebook»; *Il Mattino* «Mark Zuckerberg è diventato papà: è nata la piccola Max»; *Il Messaggero* «Mark Zuckerberg è diventato papà: è nata la piccola Max»; *Rai News 24* «Mark zuckerberg diventa papà. L'annuncio su facebook»; *La Repubblica* «Zuckerberg diventa padre e annuncia donazione del 99% delle sue azioni di Facebook», за допомогою метода наскрізної вибірки виконали аналіз форм тексту для кожного регістру. *Corriere della Sera* та *La Repubblica* є італійськими виданнями Мілану та Риму відповідно, що тримають лаври першості у змаганні за звання найпопулярнішої газети. *Il Mattino* – щоденна газета Неаполя. Враховуючи специфіку мови неапольського регіону тираж даної газети перевищує національні видання. *Il Messaggero* є найпопулярнішою римською газетою. *Rai News 24* – цілодобовий державний телерадіовісник, керівництво якого здійснюється новиною редакцією «Rai», що є лідером серед аудиторії.

Для дослідження було обрано соціальну новину про народження доньки у всесвітньовідомого засновника соціальної мережі Facebook Марка Цукерберга. Спираючись на визначення В.І. Карасика «Аналіз дискурсу – міждисциплінарна область знання, що знаходиться на стику лінгвістики, соціології, психології, етнографії, семіотичного напрямку літературознавства, стилістики і філософії» [4], було визначено певні ознаки дискурсу по заданій тематичі.

Пресупозицією новини є загальновідомі світські факти:

1. Марк Цукерберг – засновник соціальної мережі, що перша вийшла на міжнародний рівень; засновник, власник і директор компанії Facebook; світовий мільярдер;

2. Одружився у 2012 році у віці 28 років з Прісциллою Чан; вони є парою з університетських років;

3. У пари довго не було дітей. ЗМІ публікувало факти викиднів.

Неапольське видання *Il Mattino* у першому реченні новини використовує наступне вираження *E' nata Max*.

1. Місто Неаполь – давнє портове місто Італії, яке живе своїми законами; концентрація всієї полуострівної мафії; власний діалект.

2. «E' nata Max» – вказує на «довгоочікуване чудо-народження».

«Natale» – deriva dal latino cristiano Natāle(m) – Християнське Різдво
diem natālem Chiristi – «giorno di nascita di Cristo» – День народження Христа
natālis – nātus – «nato» – народжений; той, що народився
nāsci – «nascere» – народжуватись

– «посилання» на Благую вість – Євангеліє;

– дитина у родині Цукербергів дійсно була довгоочікуваною;

Важливість цього факту підтверджується наступною сенсацією – «Новоспечений татусь» піклується про «наступне покоління» і бере на себе обов'язок віддати 99% своїх акцій на благодійність впродовж свого життя.

Варто зазначити імпліцитний зв'язок: *якщо у нас нарешті народиться дитина, то ми пожертвуємо щед्रो на майбутнє всього наступного покоління*.

Оскільки дискурс існує насамперед і головним чином у текстах, але таких, за якими постає особлива граматики, особливий лексикон, особливі правила слововживання і синтаксису, особлива семантика, в кінцевому рахунку – особливий світ [7, с. 670]. Таким чином, для повного розуміння дискурсу потрібен аналіз тексту. Текстуальний аналіз розкрив ключові ідеї новини:

– У Марка Цукерберга з дружиною народилася дочка Макс

– Марк Цукерберг – засновник і директор соціальної мережі Facebook

– Він опубліковує фото оновленої сім'ї, лист до дочки

– Сенсація – пожертва у розмірі 99% з акцій соціальної мережі на благо чинність впродовж життя

Італійські видання *Il Messaggero* та *Corriere della Sera* максимально повно розкрили тему «народження дитини у родині засновника соціальної мережі Facebook – Марка Цукерберга», використовуючи пряму мову з опублікованого листа у вже згаданій мережі.

Новина про народження дівчинки стала сенсацією після заяви батька про пожертву на доброчинність у розмірі 99% з акцій соціальної мережі Facebook – два видання (*Corriere della Sera*, *La Repubblica*) з трьох використали саме цю інформацію вже у заголовку статті; ще два – *Rai News 24*, *Il Messaggero* – у першому, вступному абзаці.

Видання *Il Mattino* опублікувало новину у трьох абзацах по одному реченні, наголошуючи виключно на ключових моментах новини. Можемо зробити висновок, що кожен абзац і їхня послідовність – розстановка акцентів: 1 абзац – народження дитини; 2 абзац – написання листа про віру у світле та освічене суспільство; 3 абзац – сенсаційна пожертва.

Методом концептуального аналізу ми виявляючи основні концепти соціальної новини. *Mark Zuckerberg* – 1) il fondatore del social network; 2) fondatore di Facebook; 3) l'amministratore delegato di Facebook – людина, що вже набула високого соціального рівня, старий факт. *Mark Zuckerberg* – 1) il neogenitore; 2) il neo-papà – «новоспечений татусь», новий факт. Друга і головна ідея новини – це народження дитини, дівчинки на ім'я Макс. *Max* – 1) una bambina; 2) la neonata; 3) la piccola; 4) la nuova nata.

Лінгвістичний аналіз тексту, як вивчення мови художнього твору на всіх лінгвістичних рівнях та визначення їх ролі в розкритті змісту тексту, дає наступні результати.

На морфемному рівні з'ясуємо структурні трансформації трьох слів, що визначають головну ідею новини: *diventare*, *donare*, *creare* (табл. 1).

Таблиця 1.

Морфемний рівень основних концептів новини

Особово-часові + способу дії форми дієслова <i>diventare</i> – набувати ознак, перетворюватись, ставати	<i>diventa</i>	Третя особа однини Presente Indicativo Attivo
	<i>è diventato</i>	Третя особа однини Presente Indicativo Passivo

Особово-часові форми дієслова <i>donare</i> – дарувати, віддавати; Іменник <i>donazione</i> – дар, дарунок	<i>donare</i>	Інфінітивна форма дієслова
	<i>donerò</i>	Перша особа однини Futuro Semplice Indicativo Attivo
	<i>donerà</i>	Третя особа однини Futuro Semplice Indicativo Attivo
	<i>donate</i>	(1,2,3) Особа множини пасивної форми Presente Indicativo Passivo
	<i>doneremo</i>	Третя особа множини Presente Indicativo Attivo
	<i>donazione</i>	Дар, дарунок – іменник; закінчення – <i>ione</i> вказує на жіночий рід; однина
Дієслово; творити	<i>creare</i>	інфінітив
Іменник; творіння	<i>creazione</i>	іменник; закінчення – <i>ione</i> вказує на жіночий рід; однина

На лексичному рівні розкриємо синонімічний аспект новини: 1) *attualmente, al momento*; 2) *diventato, divenuto*; 3) *papà, padre*; 4) *il neogenitore, il neo-papà*; 5) *filantropia, beneficenza, opere filantropiche*; 6) *la neonata, la nuova nata, la nascita*.

На фразеологічному рівні було розпізнано 16 фразеологічних виразів, серед яких **vicim** іменникових: *comunità forti, lettera aperta, messaggio pubblicato, pacchetto azionario, posto di lavoro, potenziale umano, prossima generazione, responsabilità morale*; **cim** дієслівних: *curare malattie, dare il benvenuto, donare alla filantropia, fare la parte, ha fatto sapere, portare avanti, regalare un mondo migliore*; **один** прислівниковий: *corso della sua vita*.

Також у щоденному неапольському виданні Il Mattino було виявлено метафору: *lo scatto* – 1) дослівний переклад: *постріл, вибух*; 2) метафоричне значення у контексті: *новина, подія, сенсація*.

Аналіз синтаксичного рівня новини у поданих виданнях допоміг з'ясувати наступні положення. *Ma guarda avanti*. – Речення, вирване з контексту, але покликане поєднувати попередньо наведені факти з наступним аналізом та/або аргументованою опозицією думки. Синтаксичний перехід: *padre – papà – paternità; bambina – la neonata, la piccola*. Синтаксичний перехід між частинами мови: *piccola (aggettivo) – la piccola (sostantivo)*. Синтаксичне вираження ідеї – народження дівчинки: *Una bambina di nome Max; La neonata si chiama Max; E' nata la piccola Max; la nascita di sua figlia Max; La piccola si chiama Max; la nuova nata; E' nata Max*

Синтаксично-лексичне вираження ідеї – подарувати/дати подарунок/пожертву: *ha fatto sapere che darà ... quasi tutto il pacchetto azionario; si impegnano a donare il 99% delle loro azioni; annuncia donazione del 99% delle sue azioni; annuncia che, ..., donerà ... il 99% delle sue azioni. «новоспечений татусь»*: *il neogenitore; il neo-papà*. Синтаксична синонімія: 1) *Prossima generazione* 2) *Generazione dei bambini di oggi*.

У нашому дослідженні було розглянуто ознаки та прояви на різних мовних рівнях елементи тексту та дискурсу публіцистичного стилю і вперше представлений аналіз новини про народження доньки Марка Цукерберга у рамках тексту та дискурсу.

Таким чином ми проаналізували сукупність новинних текстів суспільної тематики на засадах теоретичних положень текстології та дискурсології сучасного мовознавства, на матеріалі новини про народження доньки Марка Цукерберга у публіцистичних джерелах і виявили характерні риси різних регістрів італомовного дискурсу.

Подальші дослідження вбачаємо у дослідженні новин про інших медійних персон, про їхню реакцію у соціальних мережах на народження власних дітей та яким чином висвітлюють такі новини культові мас-медіа, а також тема благодійності в італомовному дискурсі.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Дискурс / Н. Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Сов. Энциклопедия, 1990. – С. 136–137.
2. Дейк ван Т. А. Стратегия понимания связного текста / Т. А. ван Дейк, в. Кинч // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1988. Вып. XXIII. – С. 153–211.
3. Зяблова Н. Н. Дискурс и его отличие от текста / Н. Н. Зяблова // Молодой ученый. – 2012. – № 4. – С. 223–225.
4. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик // Монография. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
5. Кубрякова Е. С. О понятии дискурса и дискурсивного анализа в современной лингвистике: обзор / Е. С. Кубрякова // Дискурс, речь, речевая деятельность. Функциональные и структурные аспекты: сборник обзоров. – М. : ИНИОН РАН, 2000. – С. 7–25.
6. Рябинская Н. С. «Речь как социальное действие: основные понятия дискурсивного анализа» / Н. С. Рябинская // Социологический журнал. – № 4. – 2002. – С. 80–90.
7. Степанов Ю. С. Язык и Метод. К современной философии языка / Ю. С. Степанов. – М. : Языки русской культуры, 1998. – 784 с.
8. Чан Ким Бао. Текст и дискурс (через призму иньян-концепции) / Чан Ким Бао. – М. : Творчество, 2000. – С. 3–7.

УДК 81:139:811.111:821:82-3

О. С. Чистякова,

Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

У статті автор здійснив спробу узагальнити та систематизувати матеріал про структуру тексту та про основні напрямки його аналізу.

Розглянуто базове поняття тексту, представлено лінгвістичний та стилістичний аналізи тексту як найголовніші складові його комплексного філологічного дослідження.

Ключові слова: текст, лінгвістичний аналіз, стилістичний аналіз, мовні засоби, функціональний стиль.

LINGUISTIC AND STYLISTIC ANALYSIS OF A LITERARY TEXT

In the article the author made an attempt to generalize and systematize material on the structure of text and on the main directions of its analysis.

The basic concept of the text has been considered. The interest in analysing text in the context of contemporary humanitarian education is determined by the necessity of the general human culture improvement. The ability to interpret the text allows

to join the author's vision of the world, gives the opportunity to get acquainted with the texts, to travel through time and space, developing the culture of verbal communication.

Linguistic and stylistic analyses of the text as the main components of its comprehensive philological research have been presented. The main task of the linguistic analysis of a literary text is the study of language means of different levels within the system of literary text from functional and aesthetic point of view, from the point of view of their correspondence to the author's intention and his individual manner. Stylistic analysis of the text should be comprehensive, it should take into consideration extra-linguistic factors of speech communication, which are manifested in textual activity into account.

Key words: text, linguistic analysis, stylistic analysis, linguistic means, functional style.

ЛИНГВОСТИЛИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА

В статье автор сделал попытку обобщить и систематизировать материал о структуре текста и об основных направлениях его анализа.

Рассмотрено базовое понятие текста, представлены лингвистический и стилистический анализы текста как главные составляющие его комплексного филологического исследования.

Ключевые слова: текст, лингвистический анализ, стилистический анализ, речевые средства, функциональный стиль.

У сучасному мовознавстві лінгвостилістичний аналіз та інтерпретація художнього тексту є одними з найактуальніших питань, які привертають увагу лінгвістів багатоплановістю дослідження. Художній текст вивчається на матеріалі творів різноманітних жанрів художньої літератури, що характеризуються своєрідною структурно-композиційною й мовностилістичною організацією, яка впливає на процеси розуміння адресатом творчого задуму письменника.

Обрання тексту центральним об'єктом дослідження у сучасній філологічній науці зумовлене також розширенням відомостей про нього у зв'язку з досягненнями низки суміжних наук: прагматики, психолінгвістики, теорії комунікації, лінгвокультурології, когнітивістики і т. п. Все це пояснює зростання інтересу до тексту у галузі викладання іноземної мови.

У різні періоди проблемою вивчення та аналізу художнього тексту займалися такі вчені, як М. М. Бахтін, В. В. Виноградов, Л. В. Щерба, В. М. Жирмунський.

Основним завданням цієї наукової статті виступила спроба систематизації знань про структуру тексту та основні напрямки його аналізу, відмінності між лінгвістичним та стилістичним аналізом тексту та їхню роль у роботі із художніми текстами.

Інтерес до аналізу тексту у сфері сучасної гуманітарної освіти визначається необхідністю здійснення вдосконалення загальної культури людини. Вміння інтерпретувати текст дозволяє долучатися до авторського бачення світу, дає можливість, знайомлячись з текстами, подорожувати у часі і просторі, розвиває культуру мовного спілкування.

Художній текст – це втілений у художній формі фрагмент концептуальної картини світу автора, відображений ним з позицій певного естетичного ідеалу.

Зміст літературного твору відображає авторську картину світу, певну систему духовних цінностей письменника, його оцінку дійсності. Цю картину можна досягнути через систему особливих мовних і немовних засобів і прийомів, а також через композицію тексту. У світлі цього зосередимо увагу на лінгвостилістичному аналізі тексту, який включає розгляд його мовної організації, вивчення взаємозв'язків мовних засобів у системі тексту.

Предметом лінгвістичного аналізу художнього тексту є його мовна організація: зв'язки мовних засобів різних рівнів, що виражають певний ідейно-художній зміст твору.

За Н. М. Шанським лінгвістичний аналіз художнього тексту включає розгляд низки фактів:

– застарілих слів та зворотів, тобто лексичних і фразеологічних архаїзмів та історизмів (особливо жорстко і уважно повинні бути проаналізовані семантичні архаїзми);

– незрозумілих фактів поетичної символіки;

– застарілих і оказіональних перифраз;

– незнайомих діалектизмів, професіоналізмів та термінів;

– індивідуально-авторських новотворів у сфері семантики та словотвору;

– ключових слів художнього тексту, що розглядається, як художнього цілого з певним конкретним змістом;

– застарілих або ненормативних фактів в галузі фонетики, морфології та синтаксису [4, с. 54].

Основним завданням лінгвістичного аналізу художнього тексту є вивчення мовних засобів різних рівнів у системі художнього тексту з функціонально-естетичної точки зору, з точки зору їх відповідності авторському задуму та індивідуальній манері автора.

Необхідно розрізняти характеристику мовних одиниць в системі тексту та їх особливості в системі мови. Це пов'язано з тим, що мовні одиниці в тексті утворюють власну мовну систему, яка підпорядкована певним комунікативним завданням у відповідності з авторським задумом. У зв'язку з цим мовні одиниці можуть зазнавати різного роду образної трансформації.

У цілому можна зробити висновок, що лінгвістичний аналіз художнього твору передбачає розгляд його як майстерної організації мовних засобів, які відображають певний ідейно-тематичний та образний зміст, здатний викликати у читача естетичний ефект.

Лінгвістика тексту, яка спирається на семантику, синтаксис і прагматику тексту, визначаючи сфери свого впливу, частково претендує на проблематику психолінгвістики та стилістики. Розвиваючись різними шляхами, лінгвістика і стилістика тексту прагнуть через аналіз структури пізнати його змістовну сутність. Взаємно збагачуючи та доповнюючи одне одного, лінгвістика і стилістика тексту розвиваються паралельно. Від лінгвістики тексту комунікативна стилістика тексту відрізняється інтересом до проблеми смислового розгортання тексту на основі системно-діяльнісного підходу до нього.

Умовно стилістичний аналіз тексту можна віднести до другого етапу філологічного вивчення тексту: стилістичний аналіз ґрунтується на лінгвістичному розгляді тексту (дослідженні його мовних засобів різних рівнів їхньої організації), але цим не обмежується.

Стилiстичний аналіз тексту повинен бути комплексним, таким, що враховує екстралінгвістичні фактори мовного спілкування, які проявляються у текстовій діяльності.

Стилiстичний аналіз тексту фокусує основні поняття стилістики, її цілі і завдання. Він спрямований на удосконалення мовно-комунікативної культури і покликаний розширити знання про стилістичні аспекти текстової діяльності: визначити, яка роль у текстовій діяльності відводиться стилістичному маркуванню тексту; поняття функціонального стилю, його природу (мовну або мовленнєву); пояснити специфіку мовленнєвої системності стилю; описати стилістові риси, що характеризують кожен із функціональних стилів; пояснити зв'язок вибору стилю та жанру та мети текстової діяльності, сфери спілкування, фактора адресата і індивідуальних особливостей автора тексту.

Зупинимося на короткій характеристиці ключових понять, без знання яких неможливий цей вид аналізу тексту.

1. Питання про те, що таке функціональний стиль, викликає дискусії. Найбільш універсальним вважається визначення А. І. Горшкова: «Стиль – різновид вживання мови, який склався історично, та відрізняється від інших подібних різновидів особливостями складу і організації мовних одиниць» [1, с. 27]. Це визначення приваблює своєю універсальністю, що дозволяє співвідносити його з функціональними стилями, стилями літературних шкіл і напрямів, індивідуальним стилем автора.

Важливим є врахування усього комплексу екстралінгвістичних факторів виокремлення стилів. На думку М. М. Кожини [3, с. 70-72] до екстралінгвістичних факторів належать: форми суспільної свідомості (наука, політика, право, мистецтво) та відповідні їм види діяльності і сфери спілкування, включаючи побут. Сюди ж слід включити і фактор адресата, типові ситуації і обставини спілкування. Таким чином, визначаючи природу функціонального стилю в його конкретному текстовому втіленні, необхідно дати поняття не лише його лінгвістичних особливостей, але й екстралінгвістичних чинників, на основі яких розрізняють тексти різних функціональних стилів.

2. Для стилістичного аналізу тексту дуже важливим є поняття мовленнєвої системності стилю. Дійсно, орієнтація на потреби спілкування та творчий задум мовця системно організовує відбір засобів, які можуть мати в системі мови різне стилістичне маркування.

Таким чином, важливо підкреслити, що функціональні стилі мають мовний статус і відображають у процесі текстової діяльності мовленнєву системність стилю, організовану задумом автора, його комунікативними цілями і завданнями, включаючи орієнтацію на певного реципієнта і сферу спілкування.

3. З урахуванням антропоцентризму сучасної лінгвістичної парадигми, є необхідним розширення мети стилістичного аналізу тексту. Це обумовлено тим, що текст – це мовленнєвий твір, за яким стоїть не лише мовна система, але і мовна особистість. У зв'язку із цим стилістичний аналіз тексту повинен включати в себе як визначення стилістичної маркованості (приналежності тексту до одного з функціональних стилів мови), так і виявлення особливостей ідіостилу автора, відображених у тексті.

Такий підхід є обґрунтованим, оскільки будь-який текст фокусує особливості стилістичного узуса (загальноприйнятої системи стилістичного вживання мовних засобів), і специфікує їхнє індивідуально-авторське використання. Не існує текстів, які не мають стилістичної маркованості, тому саме на її визначення та доказ насамперед націлений стилістичний аналіз тексту.

4. З точки зору стилістичного узуса, аналізуючи текст, важливо приділяти увагу стильовим рисам, що відображають своєрідність функціональних стилів.

Схему стилістичного аналізу тексту можна розширити, включивши ряд пунктів, що відображають послідовне відображення стилістичної та жанрової природи тексту:

- 1) стиль, підстиль і жанр тексту;
- 2) сфера спілкування та ситуація, на яку текст орієнтований;
- 3) основні функції тексту (спілкування, повідомлення, вплив);
- 4) характер адресата з урахуванням стилістичних особливостей тексту;
- 5) тип мислення, відображений у тексті (конкретний, узагальнено-абстрагований, образний та ін);
- 6) форма (письмова, усна), тип мовлення (опис, розповідь, міркування та їхнє можливе поєднання), вид мовлення (монолог, діалог, полілог);
- 7) стильові риси, характерні для тексту з урахуванням його стилістичної маркованості;
- 8) мовні прикмети стилю, відображені у тексті;
- 9) образ автора і мета його текстової діяльності;
- 10) індивідуально-авторські стилістичні особливості тексту, рівні відбору мовних засобів та їхньої організації, з урахуванням стилістичних прийомів [1, с.30].

Ця схема враховує комунікативну природу тексту, лінгвістичні фактори стилетворення та екстралінгвістичні фактори.

Текстоцентризм сучасної наукової парадигми стимулюють розвиток різних підходів до тексту, який розглядається і як дидактичний матеріал, і як форма комунікації, і як явище культури. Різноманіття аспектів аналізу тексту, що усе частіше отримує відображення у дослідницькій літературі, вимагає узагальнення і систематизації. Детальніший розгляд основ теорії тексту, його структури, факторів текстотворення та різних типів аналізу художнього тексту належать до наших основних інтересів в межах подальших досліджень із теми.

Література:

1. Болотнова Н. С. Филологический анализ текста / Нина Сергеевна Болотнова. – Москва : Флинта: Наука, 2009. – 520 с.
2. Кожина М. Н. Стилистика / Маргарита Николаевна Кожина. – Москва : Просвещение, 1993. – 462 с.
3. Эфимов Л. П. Стилистика английской речи / Л. П. Эфимов. – Винница : Нова книга, 2004. – 240 с.
4. Шанский Н. М. Филологический анализ художественного текста / Н. М. Шанский, Ш. А. Махмудов. – Санкт-Петербург, 1999. – 318 с.

УДК 378.811.133

О. В. Шевченко,

Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ СТУДЕНТІВ ГУМАНІТАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЯК НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНЕ ПОНЯТТЯ

У статті проаналізовано провідні поняття проблеми формування комунікативної компетентності студентів-гуманітаріїв. Встановлено співвідношення ключових компетенцій особистості, представлених у європейських документах про освіту, та комунікативної компетентності особистості. Доведено, що означені поняття складають категоріально-понятійний апарат проблеми формування комунікативної компетентності студентів гуманітарних спеціальностей у процесі вивчення ними філологічних дисциплін.

Ключові слова: компетентність, комунікація, гуманітарні спеціальності.

COMMUNICATIVE COMPETENCE STUDENTS HUMANITIES AS SCIENTIFIC-TEACHING CONCEPT

The article analyzes the problems leading concept of communicative competence of students of the humanities. The correlation between the individual core competencies represented in European documents on education, personality and communicative competence. It is proved that the concept expressed by up categorial-conceptual apparatus problems of communicative competence of students of humanities in the process of their philological sciences.

Keywords: competence, communication, humanities.

КОММУНИКАТИВНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ СТУДЕНТОВ ГУМАНИТАРНЫХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ КАК НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ПОНЯТИЕ

В статье проанализированы ведущие понятия проблемы формирования коммуникативной компетентности студентов-гуманитариев. Установлено соотношение ключевых компетенций личности, представленных в европейских документах об образовании и коммуникативной компетентности личности. Доказано, что указанные понятия составляют категориально-понятийный аппарат проблемы формирования коммуникативной компетентности студентов гуманитарных специальностей в процессе изучения ими филологических дисциплин.

Ключевые слова: компетентность, коммуникация, гуманитарные специальности.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасна освіта повинна бути спрямована на розвиток здібностей тих, хто навчається використовувати мову як інструмент у діалозі, навчати мові як засобу спілкування, формувати в студентів комунікативну компетентність, що сприятиме їх підготовці до спілкування в різних сферах діяльності. Виокремлення провідних понять, які відображають процес дослідження, є необхідною умовою його здійснення на належному рівні методологічного опрацювання. Як зазначає С. Гончаренко, методологія педагогічного дослідження є кількарівневою структурою, у якій провідні поняття відіграють ключову роль [2]. Комплекс педагогічних понять, належно проаналізований у процесі дослідження, дає можливість чітко окреслити зміст дослідницького процесу і виявити методологічні точки, на яких будується весь простір дослідницьких методик – моделі, технології, методи якісного і кількісного пошуку тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Компетентність як загальна характеристика особистості, заснована на знаннях, уміннях і навичках, набутих в процесі навчання досліджувалась В. Введенським, І. Зимньою, Дж. Равеном, П. Шародо, Д. Костом. Комунікативну компетентність як підгрунтя продуктивної професійної діяльності фахівця, в тому числі і в гуманітарній сфері досліджували Є. Зеєр, І. Зимня, Т. Колодько, Н. Кузьміна, А. Хуторський, С. Шишов, С. Молчанов, О. Пометун, Дж. Брунер, Д. Люс'ї та ін. Проте категоріально-понятійний аналіз проблеми формування комунікативної компетентності студентів гуманітарних спеціальностей на матеріалі філологічних дисциплін вивчений недостатньо.

Поняття компетентності є одним з найбільш поширених у педагогічній науці останніх десятиліть, передусім, у зв'язку з його ідентичністю у багатьох мовах, якими написані європейські документи про освіту та численні наукові праці в різних країнах. У процесі аналізу теорії і практики формування компетентності особистості відзначено, що зарубіжні науковці (Равен Дж. [9], Хутмахер В. [12]) визначають компетентність як комплекс взаємопов'язаних компетенцій, а тому розглядають типи і види компетенцій як основу розвитку людини на всіх етапах соціалізації.

Метою статті є розкриття основних понять означеної проблеми.

Виклад основного матеріалу. Поняття компетентності є одним з найбільш поширених у педагогічній науці останніх десятиліть, передусім, у зв'язку з його ідентичністю у багатьох мовах, якими написані європейські документи про освіту та численні наукові праці в різних країнах: *competention* (англ.), *competentność* (поль.), *kompetenter* (нім.), *kompetence* (чесь.), *компетентность* (рос.) та ін.

Компетенція є досить давно вживаним поняттям як у науці, так і практичній діяльності. «Новий тлумачний словник української мови» розглядає поняття «компетентний» як такий, що «має достатні знання в якій-небудь галузі; який ґрунтується на знанні; кваліфікований» [7, с.874]. Поняття ж «компетенція» у цьому словнику визначене як «добра обізнаність з чим-небудь, коло повноважень якої-небудь організації, установи, особи» [7, с.874]. Так само присутнє поняття «компетентний» у «Сучасному тлумачному словнику російської мови»: «який має ґрунтовні знання в якійсь галузі. Ґрунтується на обізнаності; вагомий, авторитетний. Той, що володіє компетенцією, наділений правом» [10, с.282]. Як цілком справедливо зазначає М. Головань, у поданих визначеннях є спільні ключові слова, насамперед, *знання, досвід, повноваження, коло питань* [4].

Зазначимо, що документи, прийняті європейським співтовариством щодо основних компетенцій особистості, досить різні за змістом і затверджувалися в різні роки. Так, у проєкті TUNING компетенції визначені як «знання і розуміння (теоретичне знання академічної галузі, здатність знати та розуміти), знання щодо дії (практичне й оперативне застосування знань у конкретних ситуаціях), та щодо буття (цінності як невід'ємна частина способу сприйняття і життя з іншими в соціумі)» [14, с.28-31]. Дещо відмінна точка зору існує у учасників міжнародного проєкту «DeSeCo», які в поняття компетентності включили можливість успішно реалізувати індивідуальні і соціальні потреби, дії з виконання завдань, вирішення проблем особистісного й професійного характеру [6]. У доповіді В. Хутмахера «Ключові компетенції для Європи» (Key Competencies for Europe) на міжнародній конференції у 1996 році було зазначено, що на той час поняття компетенції не визначене [13]. У 1997 році було опубліковано глосарій термінів Європейського форуму освіти (ЄФО), де компетенції вже ототожнювалися з компетентністю і визначалися як: здатність виконувати певну дію добре, ефективно; відповідність вимогам для прийняття на роботу; здатність виконувати ті чи інші окреслені професійні функції [5]. Таким чином, можна констатувати, що **компетентність пов'язується зі стандартами поведінки людини в соціумі** та здатністю підтримувати означені стандарти.

У сучасній педагогічній науці дедалі частіше говориться про те, що поняття компетентності і компетенції фактично тотожні, і при цьому, як зазначає Ю. Рубін, простір застосування цих понять укладається в одну з трьох точок зору:

– обидва ці поняття фактично не є потрібними, оскільки існує поняття навчальних умінь, рівня знань, рівня підготовки випускника ВНЗ та ін.

– розбіжність між поняттями компетенції і компетентності з'явилася внаслідок неможливості точного перекладу з англійської, тому вітчизняні науковці мають справу з двома термінами, які фактично є тотожними.

– поняття компетентності педагогіка запозичила з інших наук, тому має використовувати їх, виходячи з методологічного апарату цих наук – філософії, соціології, психології [3].

Загалом аналіз різноманітних визначень і тлумачень компетентності/компетенції дає змогу дійти висновку, що найчастіше це поняття асоціюється з такими ключовими словами:

1) Функція, тобто компетентність як сукупність професійних та особистісних функцій (Н. Литвинова, Н. Шелест, Т. Коваль та ін.);

- 2) Здатність (вирішувати, розв'язувати, розвиватися) – С. Шишов, І. Агапов, С. Бондар, В. Байденко;
 - 3) Готовність, тобто компетентність означається як певний рівень готовності особистості до вирішення поставлених перед нею професійних та соціальних завдань (І. Галявіна, О. Войцехівський, Т. Гуцан та ін.);
 - 4) Якість – компетентність окреслюється як комплекс якостей особистості, які відображають рівень її знань, умінь, навичок діяти в стандартних і нестандартних ситуаціях життєдіяльності (А.Хуторської, А. Богуш, С. Гончаренко, Н. Ничкало, Ф. Шарипов, І. Зимняя);
 - 5) Знання і вміння – компетентність тлумачиться через призму сукупності засвоєних і процесі професійної підготовки знань і умінь, необхідних для подальшого професійного розвитку (А. Гончаренко, С. Гончаренко, І. Яшук);
 - 6) Результат, тобто підсумок освітньої підготовки та самопідготовки фахівця (Г. Селевко, М. Леонтьєв);
 - 7) Досвід – компетентність означається як процес і результат засвоєння певного теоретичного і практичного досвіду життєдіяльності, в тому числі професійної (О. Дубасенюк, Л. Лепіхова, Т. Титаренко, Н. Павлик, В. Шахрай).
- Додамо також, що, як цілком справедливо зазначає М. Головань, поняття компетентності може вміщувати як зовнішні дії, так і внутрішні особливості особистості [4].
- Голова Європарламенту у 2005 році проголосив основні завдання Євросоюзу як забезпечення процвітання, солідарності і безпеки європейських народів [1]. У зв'язку з цим були визначені основні компетенції особистості в європейському просторі, сукупність яких робить людину компетентною (думати, шукати, вивчати, співробітничати, реально діяти, співпрацювати). Ці компетенції мають безпосередній зв'язок комунікативною компетентністю особистості, в тому числі й фахівця гуманітарного профілю.

Тому комунікативна компетентність майбутнього фахівця виявляє свою роль і значення у будь-якому виді життєдіяльності людини, на всіх етапах її соціалізації та професійного становлення.

Висновок. Таким чином, виходячи з різноаспектного тлумачення поняття комунікативної компетентності студентів, можливо зробити такий висновок, що **комунікативну компетентність студентів гуманітарних спеціальностей** можна окреслити як сукупність комунікативних знань, умінь, навичок, особистісних якостей майбутнього фахівця, які відображають готовності і здатності студента до здійснення успішної комунікативної взаємодії у гуманітарній сфері, що ґрунтується на цілеспрямованому й емоційно сприятливому спілкуванні, яке забезпечує ефективне вирішення завдань гуманітарного профілю.

Проаналізовано провідні поняття проблеми формування комунікативної компетентності студентів-гуманітаріїв, до яких відносяться «компетентність» і «комунікативна компетентність». Констатовано, що компетентність пов'язується зі стандартами поведінки людини в соціумі та здатністю підтримувати означені стандарти. Доведено, що означені поняття складають категоріально-понятійний апарат проблеми формування комунікативної компетентності студентів гуманітарних спеціальностей у процесі вивчення ними філологічних дисциплін.

Література:

1. Баррозу Ж.М. Потрібно звільнити величезний невикористаний потенціал Європи / Ж. М. Баррозу // www.delukr.cec.eu.int.
2. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження. Поради молодим науковцям / С. У. Гончаренко. – К-Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. – 278 с.
3. Глобализация образования : Компетенции и системы кредитов / авт. кол. : А. А. Егоров и др ; Под общ. ред. Ю. Б. Рубина. – М. : Маркет ДС Корпорейшн, 2005. – 490 с.
4. Головань М. С. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду / М. С. Головань // Вища освіта України. – 2008. – № 3. – С. 23–30.
5. Глоссарий терминов рынка труда, разработки стандартов образовательных программ и учебных планов. – Турин: European Training Foundation, 1997. – 160 с.
6. Литвинова Н. В. Поняття «компетенція» і «компетентність» у працях сучасних педагогів / Н. В. Литвинова [Електронний ресурс] / Н. В. Литвинова. – Режим доступу : http://gnpu.-edu.ua/files/VIDANNIY/Visnik_19/V19_102_106.pdf.
7. Новый тлумачний словник української мови (у трьох томах). том 1, А – К / Укладачі: В. В. Яременко, О. М. Сліпущко. – Київ, Вид-во «АКОНІТ», 2006. – 926 с.
8. Ожегов С. И. Словарь русского языка: 70000 слов / Под ред. Н. Ю. Шведовой. – 23-е изд., испр. – М. : Русский язык, 1990. – 917 с.
9. Равен Дж. Педагогическое тестирование: Проблемы, заблуждения, перспективы / Дж.Равен: Пер. с англ., Изд. 2-е, испр. – М. : «Когито-Центр», 2001. – 142 с.
10. Современный толковый словарь русского языка / Сост. Л. Прокофьева. – СПб. : Норинт, 2005 – 960 с.
11. Хуторской А.В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты / А. В. Хуторской // Интернет-журнал «Эйдос». – 2002. – 23 апреля. <http://www.eidos.ru/journal/2002/0423.htm>
12. Hutmacher W. Key competencies for Europe / W. Hutmacher // Symposium Berne : report. – Switzerland, 1996.
13. Hutmacher W. Key competencies for Europe / Hutmacher Walo // Report of the Symposium Berne, Switzerland 27-30 March, 1996. Council for Cultural Co-operation (CDCC) a Secondary Education for Europe. Strasbourg, 1997.
14. Tuning Educational Structures in Europe [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.let.rug.nl/TuningProjekt/index.htm>

УДК 372.881.1

Л. М. Штохман,

Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль

ОРГАНІЗАЦІЯ ЗАНЯТЬ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ВУЗІ

У статті розглядається питання ролі використання різних методів роботи зі студентами при вивченні іноземної мови. За дослідженнями вітчизняних та зарубіжних науковців, це дозволяє забезпечити якість дидактичної діяльності педагога та ефективність проведення навчальних занять. Головною перевагою принципу диференціації та індивідуалізації є повна зайнятість всіх студентів у групі. З'ясовано, що варіювання між індивідуальною, групою та колективною роботою в межах одного практичного заняття дозволяє уникнути одноманітності та, як наслідок, втрати інтересу студентів до завдань, що виконуються.

Ключові слова: метод, навчання, іноземна мова, робота в групах, індивідуальна робота.

ORGANIZING ENGLISH LANGUAGE CLASSES IN HIGH SCHOOL

The article deals with the role of engaging various methods in a foreign language study. As many investigations prove this also ensures quality of a teacher's work and efficient knowledge acquisition. The main advantage of differentiation and individual approach is complete engagement of all the students in the group. It is defined that using individual, small and large group work within one class enables to avoid monotony and thus the loss of students' interest for the tasks to be done.

Key words: method, teaching, foreign language, group work, individual work.

ОРГАНИЗАЦИЯ ЗАНЯТИЙ ПО ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ В ВУЗЕ

В статье рассматривается вопрос роли использования разных методов работы со студентами при изучении иностранного языка. По результатам исследований отечественных и зарубежных ученых, это позволяет обеспечить качество работы педагога и эффективность обучения. Главным преимуществом принципа индивидуализации и дифференциации является полная занятость всех студентов группы. Установлено, что варьирование между индивидуальной, групповой и коллективной работой в рамках одного практического занятия позволяет избежать однообразия и, вследствие, потери интереса студентов к исполняемым заданиям.

Ключевые слова: метод, обучение, иностранный язык, работа в группах, индивидуальная работа.

Для підвищення ефективності навчання у ВНЗ і для реалізації принципу творчої пізнавальної активності студентів науковці наголошують на необхідності розвитку семінарських занять від класичної форми до інтегративної форми організації навчальної діяльності студента. Відповідно до дидактичної теорії, у руслі якої здійснюється процес навчання, визначаються особливості підготовки і проведення семінару. Досить докладно описана їхня специфіка в пояснювально-ілюстративному і проблемному навчанні (І. Я. Лернер, А. М. Матюшкін, М. І. Махмутов та ін.). Його суть полягає у виході за межі сучасного світогляду, інтегруванні традиційного і нетрадиційного знання, у пошуку нестандартних шляхів вирішення професійних задач, посиленні суб'єктивної поведінки студента (С. О. Сисоєва, В. В. Рибалка, О. М. Піхота) [3; 5; 7].

Якість співпраці викладача та студентів на занятті залежить значним чином від розуміння останніми способу його організації. Цьому варто приділити окрему увагу, як і тому, щоб навчити студентів працювати разом, що покращить якість та ефективність навчального заняття. Тому поєднання різних методів організації навчального процесу в межах одного заняття може забезпечити підвищення його ефективності.

Практичні заняття, з іноземної ділової мови зокрема, де типовим є розгляд проблемних ситуацій і їх можливих рішень, набувають більшої ефективності за умови використання різних методів роботи зі студентами – поєднання індивідуальної, групової та колективної роботи. Варіювання між цими методами роботи в межах одного практичного заняття дозволяє уникнути одноманітності та, як наслідок, втрати інтересу студентів до завдань, що виконуються.

Індивідуальна робота. Однією із причин вибору такого способу виконання завдань є можливість для студента пред'явити свої власні ідеї, аргументи та точки зору у відповідь на поставлену задачу. Звичайно, доцільно підготуватись до цього перед заняттям, але і впродовж самого практичного виникають ситуації, коли студенту варто надати можливість попрацювати індивідуально. Якщо студентам дається час і можливість підготувати та обміркувати відповідь, радше ніж відповідати негайно, швидше за все їхні відповіді будуть більш обґрунтованими, та й для себе вони отримають багато користі від часу, затраченого на обдумування відповіді. Іншою причиною дати студентам час на індивідуальну роботу є потреба і можливість для викладача відповісти на можливі запитання, відкоригувати перебіг самостійної роботи.

У зв'язку із цим заслуговує на увагу робота Хайрулліної С. А. «Індивідуалізація і диференціація як необхідні умови підвищення ефективності обучения». Автор зазначає, що ефективність навчання полягає у тому, що викладач не просто спостерігає за роботою студентів, а працює в цей час з окремими студентами індивідуально [7, с. 35]. Вони можуть працювати в трьох режимах: спільно з викладачем, індивідуально з викладачем, самостійно під керівництвом викладача. Час заняття максимально використовується для самостійної роботи за умови, що для мовця забезпечений слухаючий апарат (робота в статистичних, динамічних, варіаційних парах, робота в малих групах).

Індивідуальна робота може відбуватись у формі читання про себе, проблемних чи ситуативних завдань. Для прикладу, можна запропонувати студентам прочитати статтю та визначити застосування граматичних явищ чи розглянути ряд відповідей на пов'язані запитання, які можуть бути використані на наступному етапі заняття в ході групової роботи. Крім того, можна запропонувати студентам виконати завдання на повторення пройденого з попередніх занять. Це дозволяє прослідкувати і обговорити прогрес кожного студента індивідуально, а якщо в кінці заняття вони мають здати свої роботи, викладач матиме картину загального засвоєння студентами матеріалу розділу чи теми, що вивчається.

Як правило, індивідуальна робота послаблює рівень взаємодії між викладачем і студентами (адже увага викладача сконцентрована на студентах окремо один від одного) порівняно із іншими методами роботи.

Робота в парах чи в малих групах. За умови спільної роботи студентів парами чи в малих групах рівень інтеракції збільшується і, судячи з досліджень L. Springer [11, с. 5], суттєво покращуються результати навчання та ставлення до нього, підвищується мотивованість. Такі методи спільної роботи в парах чи малих групах можуть бути задіяні для вирішення специфічних завдань, обговорення певних питань та ідей, підготовки до колективної дискусії, для порівняння відповідей чи оцінювання роботи один одного.

Тест під час заняття дозволяє використати роботу в парах чи малих групах для опрацювання його результатів – пошуку правильних відповідей на найпоширеніші помилки. Викладач після перевірки тестів може об'єднати студентів, які зробили різні помилки, і дати їм завдання разом опрацьовувати питання, що зазначені на їх картках. Така діяльність дозволяє студентів повернутись до проблемних для нього тем, а спільна робота з партнером, який показав краще володіння цією інформацією, допомагає їм обговорити і глибше зрозуміти проблемну ситуацію.

Робота в групах полягає у співпраці учасників з метою виконання певних завдань. За умови спільної роботи студентів парами чи в малих групах збільшується рівень інтеракції і організації навчання, суттєво покращуються результати навчання та ставлення студентів до нього, підвищується мотивованість. Такі методи спільної роботи в парах чи малих групах можуть використовуватись для вирішення специфічних завдань, обговорення певних питань та ідей, підготовки до колективної дискусії, для порівняння відповідей чи оцінювання роботи один одного.

Однією із найефективніших форм навчання роботу в групах вважають науковці Урр, Вільямс та Бурден (Ur, Williams, Burden) [13; 14]. Вони відзначають особливу специфіку, якої надає робота в групах вивченню іноземної мови. Причин для цього, за їх дослідженнями, є дві. По-перше, саме завдяки такому виду організації навчання студенти набувають мовленнєвих вмінь, по-друге, вчать належно сприймати учасників комунікації. За дослідженнями Джонсона (Johnson), правильний вибір співрозмовників чи груп набуває значної ваги у роботі в групах, завдяки чому учасники можуть вести діалоги зі своїми партнерами без контролю з боку вчителя [9, с. 122]. Крім того, таким чином досягається рівність і невимуненість діяльності учасників процесу.

За результатами дослідження Еліс (Ellis), за умови ефективного використання цього виду організації навчання – як студенти, так і викладач отримують користь від роботи в групах. Вона заохочує учасників до активного навчання та розвиває критичне мислення. Та без належного планування робота в групі і студентам, і викладачу може не принести очікуваних результатів [8, с. 38].

Заохочення студентів вчитись один від одного – першочергове завдання в організації студентів у малі групи. З цієї причини важливо також розглянути принципи їх об'єднання. Студенти, які не показують блискучих результатів, можуть навчитись в обізнаніших; ті, які володіють достатнім чи хорошим розумінням можуть об'єднати свої знання, пояснюючи своє бачення партнеру. Пари, що складаються з активних та повільніших студентів часто можуть бути корисними для обох учасників, адже у випадку, коли в парі чи групі опиняються лише активні та впевнені в собі студенти, часто трапляються конфліктні ситуації і, як результат, менш ефективний результат всієї діяльності.

Важливо пам'ятати, що вся діяльність під час практичного заняття розглядається науковцями [1; 2; 4; 7] як процес, тому застосування жорсткого підходу не дозволяє досягти гнучкості, що дуже часто є необхідною для успішної навчальної діяльності. Якщо динаміка групи є згубною для успішної діяльності, змін має зазнати або кількість студентів у групі, або її склад, що був визначений раніше. Це найчастіше може відновити чи виправити діяльність, що зазнає невдачі, і може бути єдиною зміною, що необхідна для перетворення діяльності на ефективний навчальний досвід для студентів.

Для успішного групового навчання студентів організовують у два основні види груп. Гетерогенні групи. У такому типі групи об'єднуються студенти із різними рівнями володіння мовою. Лонг (Long) зазначає, що за умови такого навчання робота у групі може показати високі результати як доказ ефективної співпраці у групі. Крім того, усі учасники гетерогенної групи можуть зробити свій внесок як у власний прогрес, так і в колективну роботу [12, с. 287].

Річардс та Роджерс (Richards and Rodgers) у своїй праці також досліджують питання організації гетерогенних груп для вивчення іноземної мови. Вони зазначають, що групи можуть бути випадковими чи організованими викладачами або самими студентами. Та як найприродніший вони визнають спосіб, коли саме викладач, об'єднує студентів у групи, зважаючи на їх попередні досягнення і успіхи [13, с. 196].

Гомогенні групи. На противагу гетерогенним групам, у гомогенних студенти об'єднуються за подібними результатами попереднього опитування та стандартизованих тестів.

Робота у групах є ефективним способом зміни темпу роботи академічної групи при вивченні іноземної мови. Вона є ефективнішим способом організації роботи порівняно із традиційними диктуванням та поясненнями. Згідно із роботою Річардса і Роджерса, позитивна взаємозалежність утворюється завдяки структурі завдань в процесі «спільного навчання» та в результаті утворення духу взаємної підтримки у групі [13, с. 196]. Вони також стверджують, що саме робота у групі є позитивним фактором у створенні позитивної взаємозалежності. Саме тому не варто недооцінювати роль роботи у групах при вивченні іноземної мови.

Науковці зазначають, що викладачі повинні використовувати ті види роботи, що найбільше відповідають розміру групи, часу, умовам приміщення та особливостям завдань. При вивченні ділової іноземної мови, наприклад, стиль і методологія занять будуть теж дещо іншими. Замість, наприклад, роботи в парах чи групах, студенти можуть значно більше дізнатись в результаті кейс-стаді, рольових ігор чи вправ-симуляцій. В таких ситуаціях викладач виконує інші, аніж в ході вивчення англійської розмовної ролі. Це, наприклад, можуть бути ролі куратора, модератора вчителя-помічника в ході тренування вмінь для проведення зустрічей, або роль посередника, коли опрацьовуються навички моніторингу переговорів [13; 14]. Робота у групі є формою спільного навчання, яке має своєю метою покращення вмінь критичного мислення, мовних та соціальних навичок.

Діяльність малих груп повинна піддаватись контролю з боку викладача, щоб той спрямував її у випадку, коли група відхилилась від виконання поставленого завдання. Наглядати за діяльністю студентів необхідно ще й для того, щоб відслідковувати їх успіхи в процесі роботи. Та з іншого боку, як відзначають науковці [1; 2; 4], у цьому випадку є небезпека включення викладача в дискусію, що може послабити чи знівелювати позиції учасників. Адже перед початком підготованого діалогу з викладачем студентам необхідно обдумати та розвинути свою точку зору.

У першій частині роботи в малих групах викладач прослідковує ідеї, що звучать від учасників та є об'єктом обговорення. Це дає можливість визначити неточності, акцентовані аспекти, а також випущені моменти. Деякі неточності можуть повторюватись у кількох групах, у випадку чого доцільно перервати роботу в мікрогрупах та надати додаткових пояснень групі в цілому. В інших випадках подібну роль відіграють питання типу «Чому ви так вважаєте?» і подальше висвітлення студентами своєї позиції.

На семінарських та практичних заняттях малі групи можуть займатись різноманітними видами діяльності. Різні стилі навчання в малих групах подають у своїй роботі науковці Браун та Аткинс (Brown and Atkins (1990)). Подальші розробки з цього питання можемо зустріти також у працях Tiberius (1999), and Light and Cox (2001). Інтернет – сайт heacademy. також пропонує цінні приклади та обговорення важливих питань роботи в малих групах [14].

Головоломка. За такого виду діяльності студенти спеціалізуються на визначеному аспекті теми, про який повідомляють один одному [8, с. 123]. Це підвищує позитивний навчальний ефект, а також є важливим для кращого розуміння теми. Такого типу пояснення залучають до роботи усіх студентів, адже кожен із них відіграє головну роль у процесі цієї діяльності, яка, крім того, сприяє ефективній взаємодії учасників.

Рольова гра. У рольовій грі кожен студент отримує певну роль. До кожної із них подається характеристика та завдання. За дослідженнями Річардса і Роджерса, рольова гра – найкращий спосіб для використання методології «мозкового штурму» при розігруванні реальних ситуацій, аналізі тих чи інших питань із різних перспектив, для стимулювання роботи в команді, співпраці та творчого підходу у вирішенні проблемних завдань. Іншими словами, рольова гра сприяє кращому усвідомленню особливостей як ролі, так і проблемної ситуації в цілому [13, с. 132].

Дебати. Іншою формою діяльності, яка за дослідженнями Річардса, Роджерса та Ларсен-Фрімен забезпечує основу для ефективної роботи на занятті, є дебати [10, с. 52]. Для цього викладачу слід запропонувати студентам розділитись на дві групи для захисту однієї із запропонованих їм протилежних точок зору на розв'язання тієї чи іншої ситуації. На підтримку позиції групи студенти повинні продумати ряд аргументів. Опонуючій групі надається право їх спростовувати. Таким чином, цей вид діяльності є одним із найефективніших у тренуванні вмінь аргументування.

Спільні проекти. Такі проекти є ефективними для удосконалення індивідуальних вмінь [13, с. 43]. Студенти, поділені на групи, обирають різні теми і займаються їх вивченням. Усім учасникам групи відводиться окрема роль у спільній презентації перед всією групою.

Обговорення. За дослідженнями Річардса і Роджерса, обговорення є особливо ефективним, коли студенти повинні представити презентацію чи реферат і задіяти до роботи всю групу [13, с. 48]. Крім того, Вільямс і Бурден також пишуть про переваги та ефективні результати обговорень [17, с. 78].

Доцільно запропонувати студентам обговорити мовою, яка вивчається, основні правила дискусії: черговість, принципи висловлення, толерантність, уважність та ненав'язування власної точки зору. Така діяльність є своєрідним діалогом, що складається із висловлення та обміну ідеями, точками зору і знаннями. На завершення доцільно підсумувати ключові позиції та досягнуті домовленості [17].

Еліс у своїй праці відзначає, що спільна робота є вагомою ознакою взаємодії та комунікації у групі [8, с. 56]. По-перше, якщо усі члени колективу задіяні у виконанні спільного завдання та досягненні спільних цілей, досягається найвищий рівень взаємодії. По-друге, він зазначає, що групова робота покращує мовленнєві вміння та якість спілкування студентів [8, с. 59]. Таким чином, робота у групі у своїй найкращій формі існує за умови повної взаємодії між студентами.

Крім того, Урр пише, що робота у малих групах теж повинна бути спрямована на спільну діяльність: передачу інформації чи прийняття рішень у групі. Участь викладача при цьому мінімізується. Таким чином, обговорення ефективно покращується за умови спільної роботи у групах [16, с. 76].

При вивченні англійської мови робота в групах є чи не найважливішим способом організації навчального процесу, адже вона забезпечує якісну комунікацію та зворотній зв'язок. Лонг (Long) зауважує, що робота у групі є формою спільного навчання, яке має на меті удосконалення соціальних навичок, вмінь, позитивних стосунків всередині колективу [12, с. 215]. За Річардсом та Роджерсом, студенти приймають відповідальність за власне навчання, що є потужним чинником при вивченні іноземної мови. Ця особиста відповідальність доповнюється поведінковими навичками та усвідомленням принципів поведінки, тому у групі учасники приймають принципи соціального співіснування [13, с. 247].

Дослідження у сфері навчання іноземній мові доводять, що робота в групах є перспективною для вивчення англійської як іноземної мови [10; 11; 12]. Вона інтенсифікує саме вивчення та викладання іноземної мови, удосконалюючи процес набуття іншомовних компетенцій і представляючи ряд можливостей як для студентів, так і для викладачів. Необхідним фактором для ведення успішної практики роботи у групах є її відповідне планування, що у своєму результаті дає змогу студентам ефективно поглибити знання іноземної мови.

Робота зі всією групою. Початок і завершення заняття зазвичай вимагають задіяності всієї групи. На початку ця робота пов'язана із представленням викладачем цілей, теми і структури заняття. На завершення викладач підсумовує навчальний процес і наголошує на ключових позиціях теми. Та навіть впродовж основної частини заняття робота зі всією групою може бути найкращим форматом діяльності.

Робота з групою найкраще підходить для дискусії, ролевих ігор, коли учасники вносять нові ідеї для організації формальних дебатів, навчаючи та навчаючись у своїх колег. Так званий прийом акваріума, коли частині студентів дається тема, а інші спостерігають за їхнім обговоренням, дає можливість студентам послухати дискусію і різні способи представлення різних точок зору на запропоновану тему. Студентів варто залучати до активної роботи для обговорення, висловлення власних та колективних аргументів та ідей. Цей тип діяльності дозволяє перевести студентів з їх особистої площини і утримувати їх задіяними в колективну роботу впродовж усього заняття. Види діяльності рекомендується змінювати кожних 20 хвилин. Постійне додавання нових елементів до вправи/діяльності дозволить утримати зацікавленість студентів.

Отож, головною перевагою принципу диференціації та індивідуалізації є повна зайнятість всіх студентів, яка самостійно переходить від рівня до рівня, що також є умовою підвищення ефективності навчання. А уміле використання видів та методів роботи зі студентами – поєднання індивідуальної, групової та колективної роботи, дозволяють забезпечити якість дидактичної діяльності педагога та ефективність проведення навчальних занять.

Література:

1. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход / А. А. Вербицкий. – М. : Высш. школа, 1991. – 207 с.
2. Зязюн І. А. Неперервна освіта: концептуальні засади і сучасні технології / І. А. Зязюн // Творча особистість у системі неперервної освіти. – Харків : ХДПУ, 2002 р.
3. Казачінер О. С. Шляхи підвищення ефективності та якості уроку англійської мови / О. С. Казачінер // <http://kazachiner.narod.ru/engeffect.html>
4. Пометун О. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід / О. Пометун, Л. Пироженко. – К., 2002.
5. Рогановский Н. Дифференцированное обучение – как его осуществить? / Н. Рогановский // Народное образование. – 1991. – № 3. – С. 41–43.
6. Соловова Е. Н. Методика обучения иностранным языкам: базовый курс лекций / Е. Н. Соловова. – М. : Просвещение, 2005. – 173 с.
7. Хайруллина С. А. Индивидуализация и дифференциация обучения в вечерней школе / С. А. Хайруллина. – М. : Просвещение, 1985. – 143с.
8. Ellis R. The study of second language acquisition / R. Ellis. – Melbourne : Oxford University Press, 1994. – 824 p.
9. Johnson M. A Philosophy of second language acquisition / M. Johnson. – London : Yale University Press, 2004. – 218 p.
10. Larsen-Freeman D. Techniques and principles in language teaching (2nd ed.) / D. Larsen-Freeman. – Oxford : University Press, 2000. – 189 p.
11. Light, G. and Cox, R. Learning and Teaching in Higher Education : The Reflective Professional, Paul Chapman Publishing, London, 2001.
12. Long M. H. Group work in the teaching and learning English as a foreign language // Problems and Potential. ELT Journal, № 31, 1977. – pp. 285–292.
13. Richards J. C., Rodgers, T. S. Approaches and methods in language teaching (2nd ed.) / J. C. Richards, T. S. Rodgers. – Cambridge : Cambridge University Press, 2001. – 254 p.
14. Springer, L., Donovan, S. and Stanne, M. (1999) 'Effects of small-group learning on undergraduates in science, mathematics, engineering, and technology: a meta-analysis' / L. Springer, S. Donovan and M. Stanne // Review of Educational Research, vol. 69, no. 1, 1991 – p. 21–51.
15. Tiberius, R.G. Small Group Teaching: A Trouble Shooting Guide, Kogan Page, London, 1999.
16. Ur P. A course in language teaching practice and theory. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. – 175 p.
17. Williams M., Burden, R. L. Psychology for language teachers: A social constructivist approach. – Cambridge : Cambridge University Press, 1997. – 213 p.
18. <http://www.economicsnetwork.ac.uk>
19. <http://www.heacademy.ac.uk>

Я. В. Андрейко,
Харківська медична академія післядипломної освіти, м. Харків

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ ЗАСОБІВ ВИРАЖЕННЯ ВІДНОШЕННЯ ІДЕНТИФІКАЦІЇ

У статті здійснено комплексний теоретичний аналіз засобів вираження відношення ідентифікації; описані фактори, що впливають на вибір засобів вираження об'єкта ідентифікуючого судження; визначено, що контекст відіграє важливу роль серед чинників, які обумовлюють вибір засобів відношення ідентифікації, оскільки включає час, місце, ситуацію, особистість мовця і предмет, який знаходиться у центрі уваги, а також особистий досвід як мовця, так і тих, до кого звертаються.

Ключові слова: відношення ідентифікації, власна назва, дескрипція, контекст, ідентифікуюче знання.

THEORETICAL ANALYSIS OF MEANS OF EXPRESSING RELATIONS OF IDENTIFICATION

The article presents a comprehensive theoretical analysis of means of expressing relations of identification. An important factor influencing the choice of facilities to identify the object of the judgment. Based on the theoretical literature and own observations of practical material, we can define the following features: essential and accidental, ontological and epistemological, common and rare, constants and variables, stable and variables, significant cognitive and irrelevant.

It is determined that the context plays an important role among the factors that determine the choice of resource identification, because it includes time, place, situation, personality of the speaker and the subject that is in focus, and personal experience so a speaker as an addressee.

The choice of lexical means of referent's actualization caused by a number of factors: the style of the narrative, all of the information that relates to the name, the logical-syntactic structure of the sentence communicative function, fund of interlocutors' general knowledge, the place of the message in the text, communication situation, ethical norms.

Keywords: relation of identification, proper name, descriptions, context, identifying knowledge.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ СРЕДСТВ ВЫРАЖЕНИЯ ОТНОШЕНИЯ ИДЕНТИФИКАЦИИ

В статье осуществлен комплексный теоретический анализ средств выражения отношения идентификации; описаны факторы, влияющие на выбор средств выражения объекта идентифицирующего суждения; определено, что контекст играет важную роль среди факторов, обуславливающих выбор средств отношения идентификации, поскольку включает время, место, ситуацию, личность говорящего и предмет, который находится в центре внимания, а также личный опыт как говорящего, так и тех, к кому обращаются.

Ключевые слова: отношение идентификации, собственное, дескрипция, контекст, идентифицирующее знание.

Процес ідентифікації притаманний будь-якій когнітивній діяльності людини, він є найважливішою складовою процесів соціалізації особистості та її індивідуалізації, самопізнання, механізмом розуміння та інтерпретації іншої людини. Встановлення тотожності сутностей імпліцитно є у кожному акті пізнання і комунікації, результат цього процесу фіксується в ідентифікуючому судженні. Однак вербалізація ідентифікації та / або її результат відбувається не завжди і лише за певних умов. У зв'язку із цим виникає необхідність вивчення відповідних мовних засобів і факторів, що впливають на їх вибір. Це і є метою нашого дослідження. Завдання статті полягає в теоретичному обґрунтуванні засобів вираження відношення ідентифікації.

Мовець ставить перед собою різні завдання, які вирішуються шляхом побудови різних мовних конструкцій. Кожен із специфічних актуалізаторів тотожності призначений для вираження певного відтінку значення і характерний для певних конструкцій.

Висловлення тільки тоді виконує функцію ідентифікації, коли воно апелює до ідентифікуючого знання. Ідентифікація включає в себе як істотний елемент презумпцію мовця про наявність у слухача ідентифікуючого знання про певний об'єкт. Ідентифікуюче знання – це знання про існування об'єкта, виділеного слухачем серед інших. До типових засобів виділення об'єкта відносять власні назви, неозначені, присвійні і вказівні дескрипції, особові та вказівні займенники [9].

У загальному вигляді ситуація ідентифікації містить такі компоненти: суб'єкт ідентифікації – об'єкт ідентифікації – ознаки, що виокремлюються під час ідентифікації – підстави ідентифікації – процес ідентифікації – результат ідентифікації.

Виділені компоненти ситуації ідентифікації можна інтерпретувати як фактори, що впливають на вибір засобів вираження ідентифікуючого судження.

Так, виділення фактора суб'єкта ідентифікації пов'язане з ідеєю про залежність всіх мовних процесів від самої людини. Тому в лінгвістичній літературі значущим визнається роль людського чинника, особливої актуальності набуває звернення у лінгвістичних дослідженнях до категорії мовної особистості.

Фактор підстави для ідентифікації співвідноситься з проблемою виявлення одиниць, що беруть участь у процесах концептуалізації та категоризації світу: науково-образних, конфігураційних елементів; понять, уявлень, фреймів, скриптів, сценаріїв, схем, інсайтів, емоційних складових. Як підґрунтя для ідентифікації можуть також виступати стереотипи, оскільки вони є когнітивними зразками категоризації світу представниками певної лінгвокультури.

Важливим фактором, що впливає на вибір засобів вираження об'єкта ідентифікуючого судження, є характер ознак, що виділяються під час процесу ідентифікації. Спираючись на теоретичну літературу і власні спостереження над практичним матеріалом, можна окреслити такі ознаки: суттєві та випадкові; онтологічні та гносеологічні; типові та поодинокі; константні і такі, що змінюються; стійкі та змінні; когнітивно значимі і нерелевантні.

«Текстовий референт може бути ідентифікований і в першому, що входить його в полі зору слухача / читача, реченні. Це має місце при називанні його власною назвою» [6, с. 108].

У вітчизняному мовознавстві початок фундаментального вивчення власної назви як лінгвістичного феномена пов'язане з роботами А. В. Суперанської та В. І. Болотова. В. І. Болотов, зіставляючи особливості використання власних та загальних назв, досліджує референціальні особливості використання власних назв у мовленні, серед яких основними є такі: 1) здатність ідентифікувати один об'єкт із множинного ряду; 2) відсутність понятійної співвіднесеності поза контекстом. Про понятійну співвіднесеність власної назви можна судити тільки з контексту або у мовленнєвій ситуації [3, с. 50]. Аналізуючи факти вживання власних назв у складі дескрипцій, В. І. Болотов робить висновок: «надмірність форм призводить до надмірності змісту, але денотат не змінюється, отже, з'являються додаткові конотації експресивно-емоційного характеру» [3, с. 57].

Власні назви здатні «наповнюватися дескриптивним змістом у процесі функціонування» [11, с. 8]. Сам зв'язок між референтом та його ім'ям вже може слугувати підставою для формування дескриптивності назви (спочатку не ім'я характеризує референта, а референт ім'я, потім вже – навпаки).

Одним з найбільш важливих факторів, що впливають на вибір лексичних засобів відношення ідентифікації, є врахування однорідного ряду, з якого необхідно виокремити об'єкт для його ідентифікації.

«Дескрипції – це синтетичні або аналітичні описові одиниці, що здійснюють номінативно-референційну функцію власного імені й використовуються для кваліфікації денотата за певною (постійною / ситуативною, одиничною / комплексною) ознакою, виділяючи його з-поміж інших об'єктів» [2, с. 18].

Початок вивчення дескрипцій у референційному аспекті обґрунтовано у роботах Бертрана Рассела (перші публікації – 1920 р.). Переклад програмної статті Б. Рассела «Дескрипції» представлено у збірнику 1982 «Нове у зарубіжній лінгвістиці. Вип. XIII». Б. Рассел вперше використовує поняття «дескрипція» як лінгвістичний термін, хоча його чітко не визначає. Однак він окреслює властивості дескрипції, розмежовуючи їх на означені та неозначені. Головною суттєвою властивістю певної дескрипції є «імплікація одиничності» [8, с. 50]. Означені дескрипції Б. Рассел протиставляє власним назвам. Згідно з його теорією, власне ім'я і означена дескрипція – це символи. Зовнішня відмінність полягає у тому, що ім'я є простим нероздільним символом, а означена дескрипція містить кілька простих символів, таким чином, дескрипція є «комплексним символом, значення якого виводиться із значень складових його символів» [8, с. 53]. До розуміння дескрипції як одного з головних засобів здійснення референції підходить і П. Ф. Стросон. Хоча він не вживає термін «дескрипція», однак по суті розглядає саме дескрипції: «є слова, які можуть – самостійно або спільно з іншими словами – утворювати висловлювання, що мають переважно референтне вживання, або – теж самостійно або у складі інших виразів – вживатися переважно у ролі характеристики або класифікації» [8, с. 53].

Кількість елементів у складі висловлень з відношенням ідентифікації не має обмежень, елементів має бути стільки, скільки потрібно для успішної індивідуалізації об'єкта. Найбільшою видільною силою наділені приватні ознаки. Для їх вираження використовують різні мовні засоби, у тому числі форми «субстантивованого прикметника, прийменникового обороту і відносного підрядного» [1, с. 195]. Референційна дескрипція – іменна група, призначена для актуалізації об'єкта дійсності у вербальному тексті – може бути різного ступеня визначеності, що залежить від бажання мовця конкретизувати представлений у тексті об'єкт.

О. В. Падучева запропонувала ідею градації висловлювань з відношенням ідентифікації («ідентифікуючої номінації») за ступенем означеності / неозначеності. Відповідно до цієї концепції, сильна означеність є «визначеністю об'єкта одночасно для мовця та слухача». Слабка означеність – «визначеність об'єкта для мовця, але не для слухача». Неозначена референція спостерігається тоді, коли позначуваний об'єкт є невизначеним для самого мовця і, вже як наслідок, є невизначеним й для слухача. Таким чином, О. В. Падучева виділяє три референтних статусу: означений, неозначений і слабоозначений [7, с. 87].

Американський лінгвіст З. Вендлер, аналізуючи референційний потенціал дескрипцій, вводить поняття терм. Загальний терм характеризується найменшим ступенем конкретності, йому протиставлений сингулярний терм. З. Вендлер досліджує, за допомогою яких мовних засобів загальний терм стає сингулярним (одиничним), що набуває високим ступенем означеності. У своїй теорії З. Вендлер використовує термін сингулярний терм, маючи на увазі таке висловлювання, що призначено для виділення об'єкта мовлення. Конкретизація об'єкта референції відбувається за рахунок використання вказівного займенника, присвійного займенника, означеного артикля: *this table* «цеї стіл», *your house* «твій дім», *the dog* «цеї собака». Для конкретизації референта можуть бути використані підрядні означальні: «Спосіб породження сингулярного терма з загальної назви такий: приєднати до іменника, який стоїть в одиниці, обмежувальне підрядне і поставити в препозиції до імені означений артикль» [4, с. 219].

Американський лінгвіст М. Енч (робота 1991) «пропонує визначати специфічні іменні групи як такі іменні групи, що пов'язані з уже згаданими об'єктами дискурсу. ... Іншими словами, основною відмінністю між специфічними та неспецифічними іменними групами є зв'язок з попереднім контекстом. Неозначені висловлювання і специфічні неозначені висловлювання повинні збігатися з цими попередніми об'єктами, а для специфічних неозначених висловлювань достатньо, щоб було встановлено зв'язок між ними і рядом попередніх об'єктів» [5, с. 217, 222].

У кандидатській дисертації «Означеність – неозначеність у назві осіб у російській мові» А. Д. Шмельов використовує поняття релевантний денотативний простір, тобто певний фрагмент позамовної дійсності. Окремо розглядає випадки, коли таким простором є світ суб'єкта думки [12, с. 7]. А. Д. Шмельов розділяє два аспекти означеності: прагматичний та логічний. Прагматична означеність обумовлена комунікативними чинниками, логічна означеність залежить від семантичного типу [12, с. 6].

У рамках прагматичного підходу А. Д. Шмельов виділяє три типи означеності. Крім анафоричної та дейктичної, розглянута перцепційна відомість, яка має місце у тому випадку, «коли дані про об'єкт належать загальному фонду знань мовця і слухача» [12, с. 12]. А. Д. Шмельов аналізує різного типу іменні групи і обґрунтовує критерії означеності: «іменна група є означеною, якщо її референт наділений нетривіальними ознаками індивідуалізації; в іншому випадку іменна група є неозначеною» [12, с. 14]. Однак ступінь означеності дескрипції не є константною величиною. Необхідно враховувати, що денотативний простір змінний, тобто у процесі розповіді денотативні простори постійно змінюються. Залежно від їх змін іменна група може відноситися до різних референтів. За теорією А. Д. Шмельова, в таких випадках має місце дистрибутивна означеність: іменна група наділена двоїстою референційною характеристикою. З одного боку, таку іменну групу можна застосувати до конкретного референта, а з іншого, цю ж іменну групу можна розуміти узагальнено.

Вивчення факторів, що впливають на вибір засобів відношення ідентифікації, припускає вирішення низки питань: чи можна прогнозувати вибір референційного засобу, наскільки мовець вільний у цьому виборі, чим керується, коли вибирає той чи інший засіб актуалізації референта у ході дискурсу. При цьому контекст можна розуміти як одне з проявів дискурсу.

Контекст відіграє важливу роль серед чинників, які обумовлюють вибір засобів відношення ідентифікації. За П. Ф. Стросоном, «контекст «включає час, місце, ситуацію, особистість мовця і предмет, який знаходиться у центрі уваги, а також особистий досвід як мовця, так і тих, до кого звертаються [10, с. 76]. Дійсно, іноді контекст є єдиним засобом щодо встановлення певного відношення. При цьому важливу роль відіграють не тільки складові елементи конкретної ситуації, а й спільні фонові знання цілого.

Референційний потенціал контексту пов'язаний із двома принципами побудови тексту, такими як: 1) принцип презумпції необізнаності і 2) принцип презумпції обізнаності [9, с. 110]. Ці принципи діють паралельно. З одного боку, слухач або читач, якому адресований текст, не знає того, про що йому мають повідомити. З іншого боку, він володіє фоновим (ідентифікуючим) знанням, на базі якого і відбувається сприйняття нової інформації. Ці принципи є підставою для розуміння відношення ідентифікації. Згідно з цією теорією, головною характерною особливістю є опора на ідентифікуюче знання [9, с. 125].

Крім контексту, вибір лексичних засобів актуалізації референта зумовлений цілим рядом факторів: стилем оповіді, обсягом закладеної до імені інформації, логіко-синтаксичною структурою пропозиції, комунікативною функцією, фондом загальних знань співрозмовників, місцем даного повідомлення у тексті, ситуацією спілкування, етичними нормами [1, с. 188].

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Номинация и текст // Языковая номинация. Виды наименований / Б. А. Серебрянников, А. А. Уфимцева (ред.). – М.: Наука, 1977. – С. 304–357.
2. Бабій, І. О. Комунікативно-прагматичні параметри дескрипцій у текстах «малої прози» кінця XX – початку XXI століття: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Ірина Орестівна Бабій. – Івано-Франківськ: Б.в., 2007. – 20 с.
3. Болотов В. И. Имя собственное, имя нарицательное. Эмоциональность текста. Лингвистические и методические заметки. – Ташкент: Изд. «Фан» АН Республики Узбекистан, 2001. – 364 с.
4. Вендлер З. Сингулярные термины // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XIII. Лингвистика текста. (Проблемы референции) / Н. Д. Арутюнова (ред.). – М.: Радуга, 1982. – С. 203–236.
5. Изворска Р. Формальная семантика // Современная американская лингвистика: Фундаментальные направления / А. А. Кибрик, И. М. Кобозева, И. А. Секерина (ред.). – М.: Едиториал УРСС, 2002. – С. 207–230.
6. Москальская О. И. Грамматика текста. (Пособие по грамматике немецкого языка для институтов и факультетов иностранных языков). – М.: Высш. шк., 1981. – 163 с.
7. Падучева Е. В. Высказывания и его соотносительность с действительностью. – М.: Наука, 1985. – 271 с.
8. Рассел Б. Дескрипции // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XIII. Лингвистика текста. (Проблемы референции) / Н. Д. Арутюнова (ред.). – М.: Радуга, 1982. – С. 41–54.
9. Стросон П. Ф. Идентифицирующая референция и истинностное значение // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XIII. Лингвистика текста. (Проблемы референции) / Н. Д. Арутюнова (ред.). – М.: Радуга, 1982. – С. 109–133.
10. Стросон П. Ф. О референции // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XIII. Лингвистика текста. (Проблемы референции) / Н. Д. Арутюнова (ред.). – М.: Радуга, 1982. – С. 55–86.
11. Шатуновский И. Б. Семантика предложения и неререферентные слова (значение, коммуникативная перспектива, прагматика). Автореф. дис. ... д-ра фил. наук – М.: Институт языкознания РАН, 1993. – 42 с.
12. Шмелев А. Д. Определенность – неопределенность в названиях лиц в русском языке: Автореф. дис. ... канд. фил. наук. – М.: Изд. МГПИ, 1984. – 19 с.

УДК 811.11(072)

Ю. О. Березіна,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, м. Одеса

ОСОБЛИВОСТІ ФОНЕТИЧНОЇ СИСТЕМИ СЕРЕДНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКОЇ МОВИ НА ПРИКЛАДІ ВІРШОВАНОГО ОПОВІДАННЯ «КОРОЛЬ РОТЕР»

У статті представлений аналіз фонетичної системи середньовіршнєнімецької мови на прикладі одного з найвідоміших творів Середньовіччя «Король Ротер».

Ключові слова: зімкнені приголосні, фонетична система, середньовіршнєнімецька мова

THE ANALYSIS OF PHONETIC SYSTEM OF MIDDLE HIGH GERMAN LANGUAGE ON THE EXAMPLE OF ONE OF THE MOST FAMOUS WORKS OF THE MIDDLE AGES «KING ROTHER»

Obviously it is important to investigate the historical development of the language because the causes of a lot of phenomena begin hundreds years ago. This article shows the analysis of one of the most famous works of the Middle Ages «King Rother», which was written in High Middle German language. Two manuscripts of the work (Heidelbergian and Southern) were investigated and the percentage of amount of the occlusive consonants b, d, g – p, t, k in the beginning and the end of the word were calculated. In the article the author describes the phonetic system and comes to a conclusion that in spite of a big amount of dialects in Middle High German language there is marked tendency to unification of language. The given problem is urgent for the absence of the sufficiently investigation in this area. The conclusions of the article can be used in the teaching as well as studying process.

Key words: occlusive consonants, phonetic system, Middle High German language.

ОСОБЕННОСТИ ФОНЕТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ СРЕДНЕВЕРХНЕНЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА НА ПРИМЕРЕ СТИХОТВОРНОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ «КОРОЛЬ РОТЕР»

В статье представлен анализ фонетической системы средневерхненемецкого языка на примере одного из самых известных произведений Средневековья «Король Ротер».

Ключевые слова: смычные согласные, фонетическая система, средневерхненемецкий язык.

Середньовіршнєнімецька (свн.) мова завжди привертала до себе увагу вчених, бо це дуже цікавий та багатий період як в мовному, так і в літературному сенсі [1, 2, 3, 4, 5, 7, 10, 12]. Вона охоплює період з 1050 по 1350 роки, при цьому деякі лінгвісти розподіляють її на ранньосередньовіршнєнімецьку (Frühmittelhochdeutsch 1050 – 1170), класичну середньовіршнєнімецьку (Klassisches Mittelhochdeutsch 1170 – 1250) та пізньосередньовіршнєнімецьку (Spätmittelhochdeutsch 1250 – 1350).

В. В. Левицький стверджує, що на формування свн. мови особливо вплинули два екстралінгвістичних фактори: хрестові походи та східна колонізація [3, с. 123]. Це в свою чергу сформувало особливу лицарську культуру та літературу, а також поширило територію, де була розповсюджена німецька мова.

Треба відмітити, що свн. мова ще не була єдиною, а складалася з діалектів тих регіонів та місцевостей, де мешкали носії німецької мови. До свн. діалектів відносяться нижньонімецькі діалекти: нижньофранкський, нижньосаксонський, східнонижньонімецький (Niederdeutsch: Niederfränkisch, Niedersächsisch, Ostniederdeutsch); верхньонімецькі діалекти або південнонімецькі: алеманський, швабський, баварський, австрійський, південнофранкський та східнофранкський (Oberdeutsch: Schwäbisch – Alemannisch, Bairisch – Österreichisch, Südfränkisch, Ostfränkisch); середньонімецькі діалекти: рейнскофранкський, середньофранкський, гессенський та східнонімецький з тюрингським, верхньосаксонським, сілезьким та ін. (Mitteldeutsch: Rheinfränkisch, Mittelfränkisch, Hessisch, Ostmitteldeutsch) [9, с. 55], [3, с. 125], [12, с. 78-79].

Виходячи з чисельних свн. діалектів, мова цього періоду мала ще значні діалектні розрізнення. Але середньовічні поети-мандрівники прагнули, щоб виконання їх пісень було зрозумілим на всій території Німеччини, тому у лицарській літературі простежується помітна тенденція до згладжування діалектних розходжень та до більшості літературної обробки свн. мови. Завдяки таким поетам як Вальтер фон дер Фогельвейде та Рейнмар Хагенау особливо престижним став південно-західний варіант мови (алеманський діалект), який наслідували інші поети [3, с. 128]. Він став поступово наддіалектним варіантом свн. мови (XII – XIII ст.) і сприяв наступному утворенню німецької літературної вимови. Але поряд з цим активно використовувався нижньофранкський, завдяки Генріху фон Фельдеке, так званий рейнський літературний діалект («Енеїда», «Пісня про Олександра», «Герцог Ернст» та ін.). Не дивлячись на певні труднощі, вченим-лінгвістам вдалося реконструювати за писемними пам'ятками свн. періоду його фонетичну систему та описати її особливості в порівнянні з давньоверхньонімецькою (двн.) та сучасною німецькою мовою (снн.) [1, 2, 3, 4, 9, 10, 12].

Розвиток фонетичної системи свн. періоду був пов'язаний в першу чергу зі значними змінами у системі голосних. До таких змін треба віднести перш за все редукцію голосних, тобто їх послаблення в ненаголошеному складі (двн. *taga* – свн. *tage*, двн. *sunu* – свн. *sun*). Крім того, у свн. періоді набув розвитку секундарний умлаут – *Sekundärumlaut* (двн. *mahti* – свн. *mächte*, двн. *nahiti* – свн. *nächte*, двн. *mohti* – свн. *möchte*, двн. *dunni* – свн. *dünne*). Відбулися також зміни в складі дифтонгів (двн. *din* – свн. *dein*, двн. *zit* – свн. *zeit*, двн. *hus* – свн. *haus*). З'явилися нові дифтонги (*öu, üe*), поширилися старі: двн. *teil* – свн. *teil* [tael]. Усі вищезазначені явища суттєво збагатили систему вокалізму свн. періоду.

Що стосується свн. консонантизму, то, як стверджують лінгвісти, більша частина приголосних, зафіксованих у двн. мові, не піддалася ніяким змінам у свн. періоді [1, 2, 3, 4, 9, 10, 12]. Наслідки Другого пересуву приголосних відчувалися також у свн. періоді. На Рейні, тобто у франкському, встановлювалася так звана межева лінія прояву явищ Другого пересуву. Ця межа простиралася у східносередньонімецькому просторі (Ostmitteldeutsch). Таким чином, в східносередньонімецькому це виглядало: *machen, ich, dort, helfen, tohter, pfund, apfel*, навідміну від нижньонімецького простору (Niederdeutsch), де було: *maken, ik, dorp, helpen, dohter, pund, appel*. У цьому періоді починає розвиватися звук [ʃ], який був відсутнім у двн. мові. Це відбувалося наступним чином: *sk/c* → *sch* (двн. *fisc* – свн. *fisch*, двн. *sculd* – свн. *schuld*). Поступово до кінця свн. періоду зникає інтервокальне *h*, що вимовлялося в двн. мові, але воно зберігається на письмі (двн. *sehan* – свн. *sehen*). З'являється фонема [z], та з середини XIII ст. на початку слова або в середині перед голосним вимовляється дзвінкий (двн. [s] *lesan, sin* – свн. [z] *lesen, sein*). Крім того, двн. білабіальний напівголосний *w* [ʋ] в кінці слова вокалізувався (двн. *sewes, seumes* – свн. *sees*). А в XIII ст. він розвинувся у лабіодентальний дзвінкий шумний *w* [v]. У свн. періоді поступово зникає протиставлення приголосних за ознакою довги/короткі.

Зімкнені приголосні *b, d, g – p, t, k* також продовжували розвиватися у свн. мові, вони зустрічалися в анлауті, інлауті та ауслауті слів даного періоду. При цьому, як відмічає В. В. Левицький, зімкнені приголосні втратили у свн. періоді дзвінкість наприкінці слова або складу, що відображено на письмі наступним чином: *tac – tages, gelouben – gelopte*. Таке оглушення відбувається у сучасній німецькій мові в усному мовленні, але на письмі внаслідок уніфікації орфографічних норм закріплюється написання дзвінкого приголосного в усіх позиціях: *Tag, glaubte* [3, с. 135].

Характеризуючи свн. зімкнені приголосні, В. М. Жирмунський відмічає, що їх вживання на письмі, в залежності від діалекту, відрізняється. Наприклад, як і в двн. мові, у свн. є випадки написання *c* замість *k*; як правило це стосувалося кінця слова: *werc – werk*. Автор відмічає, що орфографія свн. періоду набагато ближча до вимови, ніж сучасна німецька мова, де суттєве значення мають історичні традиції та етимологічне тлумачення. Свн. орфографія доволі точно відображає відсутність дзвінкості зімкнених приголосних в кінці слова: свн. *gap – снн. gab*, свн. *lip – снн. lieb*, свн. *tot – снн. Tod* [1; 97-98].

У сучасних діалектах спірантна вимова німецьких *b, d, g* у середині і кінці слова охопила значну кількість не тільки середньонімецьких, але й південних діалектів.

Особливої уваги потребує випадіння *ch* перед *t – vorthe (vorcht)*. Це явище не є вузькодialeкtnим. Таке написання *th, t, tt, td* замість *ht* відзначається у Північній та Східній Швейцарії та в районі Рейну і Мозеля. Але разом з цим *ht* зустрічається в Цюриху, Базелі та баварській та франкській областях. З випадінням *h* перед *t* пов'язана і форма заперечення *niet (niecht)*.

У разі якщо звук *k* стоїть на початку слова, в кінці, в середині слова після сонорних *m, n, l, r*, або виступає у вигляді подвоєного звуку, він переходить в аффрикату, напр.: *dich, frumelich, ich, chouf, dunchit*.

У середині слова між двома голосними приголосний *k* переходить в спірант *h* після коротких голосних, і в подвійний приголосний *hh*, після довгих голосних, напр.: *geheizen, behalden, gedahtin, verzéhh*.

У середньовіжньонімецький період розрізняються *h* з придихом і *ch* як задньоязиковий і середньоязиковий спірант. В той період *h* вимовлявся як придиховий не лише на початку слова: *hant* як у сучасній німецькій мові, але і в середині слова: *gedahtin*.

Слід звернути увагу на вживання приголосного *h* після *j*: *jhoch, jhaur*. Постпозиція *h* після *j* не підпорядковується принципу з придихом. Опираючись на історичні дослідження в області лінгвістики з питання графеми *j* можна стверджувати, що лише в XVII ст. вона стає приголосним звуком. Включно по XVII ст. *i* та *j* на початку слова вживалися варіативно. У вищезазначених словах, згідно лінгвістичних тверджень, *j* виступає у ролі голосного, так як у більшості слів, що починаються з нього, саме перший та в більшості випадків єдиний склад є під наголосом. Вживання *h* після *j* використовується для довготи голосного *j* [3, 10].

У рамках свн. періоду зустрічається варіативне вживання приголосного *g* і спіранта *ch* в кінці слова. Така особливість виявляється на прикладі імперфекта дієслова *ziehen* у формі 3-ї особи однини та множини напр.: *zouch* та *gezogen*. Дієслово *ziehen*, утворене за допомогою основи дієслова *ziehen* і невідокремлюваного префікса *ge-*, в імперфекті 3-ї особи множини закінчується на приголосний *g*. Оскільки поряд з ним немає приголосного *h*, тому асиміляція не відбувається. Таким чином, можна зробити висновок, що приголосний *g* і спірант *ch*, які не є між собою варіативними одиницями, при чергуванні створюють варіативну форму дієслова *ziehen*.

Тепер розглянемо ретельно один з найвідоміших творів Середньовіччя – «Король Ротер» («König Rother»). Це віршоване оповідання, яке відносять до шпільманської поезії, про пригоди Короля Ротера у зв'язку з його сватанням до дочки імператора Костянтина у Константинополі. Цей твір датується серединою XII ст. Хоча багато вчених відносять його до середньофранкського діалекту, у творі багато домішок інших діалектів, перш за все алеманського та баварського. Виявлено, що в тексті зустрічаються різні форми одного слова, напр.: *dohter* – *tochter*, *mid* – *mit*, *lip* – *lipph*, *wip* – *wiph*, *niht* – *nicht*; замість очікуємих *it*, *dat*, існують *ez*, *daz*.

Єдиний повний рукопис знаходиться у Гейдельберзі, існує також декілька інших, причому вони відрізняються на фонетичному, лексичному та граматичному рівнях. З одного боку, ці мовні варіювання можна віднести за рахунок зміщення діалектів, з другого – у зв'язку з переписом тексту, який робили не один, а може декілька виконавців. Крім того, орфографічні коливання пов'язані з фонетичними процесами, тобто з пересуваннями приголосних, які відбулися, в основному, у днв. періоді.

В результаті дослідження зімкнених приголосних виявлені деякі випадки не пересунутого *k* напр.: *einis riken kuninges*, *mic*; не пересунутого *t* – *dat*, але форма *daz* все ж таки домінує, спостерігалася форма *weit* замість *waz*; виявлено не пересунутого *p* на початку слова – *plagen*, але зустрілася також форма *pflagen*; частіше не пересунутого *p* стоїть при подвоєнні – *appelgra*, а також у суфіксі *-schaft*: *ritirschap*.

Розберемо деякі приклади з розглянутих нами двох рукописів «Короля Ротера»: Гейдельберзької (Г.) та Південної (П.):

1) Г. «*Dene triuen ses riesen vresam*

Vnde heizen ene ungebere han».

2) П. «*Den triben saehs risen fraisen*

Vn hiezen in vnebede han».

У першому варіанті відмічається інтервокальне *u* (*triunen*), випадіння *ch* (*ses*), наявність *ei* (*heizen*) замість класичного середньовісньонімецького *ie*. У другому, південному варіанті, спостерігається заміна франкських форм: *triben* замість *triune*, *saechs* замість *ses*, *hiezen* замість *heizen*.

На прикладі цього твору можна простежити приближення франкської основи до так званої загальної свн. мови (верхньонімецької). Таким чином, у свн. періоді з'являється прагнення до єдності мови, при цьому заміна одних діалектних форм на інші не шкодить, а лише відображає ведучі мовні процеси того часу та розкриває єдність свн. мови у її різних проявах.

Дослідження зімкнених приголосних на початку та в кінці слів (загалом 500 л. о.) показало, що в анлауті – 298 л. о. (60%) домінують дзвінки *b*, *d*, *g* – 224 л. о. (75%), напр.: *bote*, *durch*, *gesterne*. Їхня частотність зменшується в наступному порядку: *g* – 103 л. о. (46%), *d* – 83 л. о. (37%), *b* – 38 л. о. (17%). Глухі *p*, *t*, *k*, відповідно, дорівнюють – 74 л. о. (25%), напр.: *plagen*, *tragen*, *kuninc*. Їхня частотність зменшується в порядку *k* – 42 л. о. (57%), *t* – 21 л. о. (28%), *p* – 11 л. о. (15%). Що стосується зімкнених приголосних в кінці слова (202 л. о. – 40%), то тут відмічається більшість глухих *p*, *t*, *k* (189 л. о. – 94%), напр.: *wip*, *nacht*, *mac*. Їх частотність дорівнює *k* – 34 л. о. (18%), *t* – 136 л. о. (72%), *p* – 19 л. о. (10%). Серед кінцевих дзвінких приголосних зустрілися тільки *d* – 13 л. о., *b* та *g* не зустрілися зовсім.

Таким чином, можна зробити висновок, що для цього твору характерні дзвінкий початок та глухий кінець слова.

Аналіз складових структур показав, що серед 500 л. о. домінують односкладові – 227 л. о. (45%), напр.: *Crist*, *got*, *dri*, *buch*, *tan*, *wip*; далі йдуть двоскладові – 184 л. о. (37%), напр.: *burge*, *dorften*, *gerne*, *plagen*, *tochter*, *kunic*; трьохскладові – 85 л. о. (17%), напр.: *bodeschaft*, *decheine*, *gesterne*, *tugende*, *kuninge*; чотирьох- та п'ятискладові – 4 л. о. (1%), напр.: *gedigene*, *kuninginne*, *gezugenliche*.

Серед розглянутих 298 словоформ з початковими зімкненими приголосними зустрілися наступні структури:

CV- 237 л. о. (80%): *bode*, *degen*, *getan*, *tage*, *kuninc*;

CC (r) V- 40 л. о. (13%): *bringen*, *drachen*, *groze*, *tragen*, *kraft*;

CC (l) V- 9 л. о. (3%): *blanc*, *plegen*, *cluseite*;

CC (n) V- 8 л. о. (2,5%): *gnedich*, *knecht*;

CC (f) V- 4 л. о. (1,5%): *pfellel*.

Дослідження 202 л. о. з кінцевими зімкненими приголосними показало, що там налічується наступна кількість структур:

– VC – 84 л. о. (42%): *got*, *rat*, *mit*, *mic*, *mac*, *wip*, *saget*, *gerit*, *sitzit*;

– VC(n)C – 51 л. о. (25%): *lant*, *kuninc*, *ginc*, *sint*, *gewant*;

– VC(s)C – 21 л. о. (10%): *Crist*, *erist*, *ist*, *bist*, *romisc*;

– VC(l)C – 16 л. о. (8%): *holt*, *golt*, *salt*, *gewalt*;

– VC(h)C – 10 л. о. (5%): *niht*, *nicht*, *recht*, *knecht*;

– VC(r)C – 9 л. о. (4,5%): *wart*, *westert*;

– VC(f)C – 6 л. о. (3%): *bodeschaft*;

– VCC(h) – 5 л. о. (2,5%): *lipph*, *wiph*.

В результаті проведеного дослідження можна зробити висновок про те, що розвиток фонетичної системи свн. періоду був пов'язаний в більшій мірі зі значними змінами у системі голосних, та меншій – зі змінами у системі приголосних. Що стосується зімкнених приголосних *b*, *d*, *g* – *p*, *t*, *k* (Lenis – Fortis), то вони зустрічалися в анлауті, інлауті та ауслауті свн. слова. При цьому, вони втратили свою дзвінкість наприкінці слова або складу: *lant*, *mac*, *tac*, *geloupte*. Таке оглушення характерно й для сучасної німецької мови (Auslautverhärtung), але на письмі, внаслідок уніфікації орфографічних норм, закріплюється написання дзвінкого приголосного в усіх позиціях: *Land*, *mag*, *Tag*, *glaubte*. Таким чином, мовні процеси, що відбувалися в днв. та свн. періодах, призвели до значної зміни фонетичного виду слова, кінець якого став енергетично послабленим, а початок – енергетично посиленним. Ця тенденція постійно відчувається у сучасній німецькій мові.

Література:

1. Жирмунский В. М. История немецкого языка / В. М. Жирмунский. – М. : Высшая школа, 1965. – 408 с.
2. Зиндер Л. Р. Историческая фонетика немецкого языка / Л. Р. Зиндер, Т. В. Строева. – М. –Л. : Изд. Просвещение, 1965. – 192 с.
3. Левицкий В. В. История немецкой мови / В. В. Левицкий. – Вінниця : Нова Книга, 2007. – 214 с.
4. Таранец В. Г. Энергетическая теория речи / В. Г. Таранец. – 2 изд. – Одесса : Печатный дом, 2014. – 188 с.
5. Ernst P. Deutsche Sprachgeschichte / P. Ernst. – Ebner & Spiegel GmbH, Ulm, 2006, 254 S.
6. Hennings Th. Einführung in das Mittelhochdeutsche. 3. Aufl. – Walter de Gruyter GmbH & Co. KG, Berlin/Boston, 2012, 244 S.
7. Hübner G. Ältere deutsche Literatur. 2. Aufl. A. Francke Verlag Tübingen, 2015. – 357 S.
8. König Rother. Herausgegeben von Heinrich Rückert. – Leipzig : F.A. Brockhaus, 1872. – 278 S.

9. Moskalskaja O. I. Deutsche Sprachgeschichte / O. I. Moskalskaja. – Moskau, Hochschule, 1977. – 278 S.
10. Schmidt W. Geschichte der deutschen Sprache. 10. Aufl. – S. Hirzel Verlag, Stuttgart, 2007. – 489 S.
11. Weddige H. Mittelhochdeutsch. 3. Aufl. – C.H.Beck München Verlag, 1999. – 210 S.
12. Wolff G. Deutsche Sprachgeschichte von den Anfängen bis zur Gegenwart. 6. Aufl. A. Francke Verlag Tübingen und Basel, 2009, 330 S.

УДК-001.4(802.0) : 336.71

О. І. Дуда,

Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль

СЕМАНТИЧНА ЄДНІСТЬ ТЕРМІНА ЯК МОВНОГО ЗНАКА (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКИХ ТЕРМІНІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ГАЛУЗІ)

Результатом проведеного семантичного аналізу англійських термінів економічної галузі стало визначення критеріїв семантичної єдності терміна як мовного знака. Автором встановлено, що концептуальна цілісність та знаковість – не лише критерії семантичної єдності терміна, а й основні критерії розмежування терміна і нетерміна.

Ключові слова: термін, семантична єдність, мовний знак, концептуальна цілісність, контекстуальне об'єднання.

THE SEMANTIC UNITY CRITERIA OF A TERM AS A LINGUISTIC SIGN (BASED ON ENGLISH TERMS ECONOMIC SECTOR)

The determination of the semantic unity criteria of a term as a linguistic sign is the result of the semantic analysis of the English economic terms. The fact that conceptual integrity and sign quality are not only criteria of the semantic unity of the term, but the main distinctive criteria between the term and non-term was found by the author.

Key words: term, semantic unity, linguistic sign, conceptual integrity, contextual formation.

СЕМАНТИЧЕСКОЕ ЕДИНСТВО ТЕРМИНОВ КАК ЯЗЫКОВОГО ЗНАКА (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛИЙСКИХ ТЕРМИНОВ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ОБЛАСТИ)

Результатом проведенного семантического анализа английских терминов экономической отрасли стало определение критериев семантического единства термина как языкового знака. Автором установлено, что концептуальная целостность и знаковость -- не только критерии семантического единства термина, но и основные критерии разграничения термина и нетермина.

Ключевые слова: термин, семантическое единство, языковой знак, концептуальная целостность, контекстуальное объединение.

У більшості сучасних мов найчисельнішою та найрухливішою частиною словникового складу є термінологічна лексика, постійний розвиток та збагачення якої є необхідною умовою і прямим наслідком прогресу в тих галузях діяльності людини, з якими ця термінологія пов'язана. Серед спеціальної термінологічної лексики важливе місце посідає економічна, що зумовлюється бурхливим розвитком економічної думки протягом останніх десятиріч. Швидко зростання обсягу спеціальної інформації в цій галузі неминуче пов'язане з кількісним зростанням та якісним удосконалюванням термінології.

Актуальність дослідження зумовлене ще й тим, що сучасне термінознавство не дає відповіді на багато питань, що виникають під час практичної роботи з термінами. Саме поняття терміна ще не опрацьоване настільки, щоб можна було чітко визначити його чи вивести практичні критерії розмежування термінів і нетермінів. Тому пропонується стаття має за мету з'ясувати критерії семантичної єдності терміна як мовного знака. Огляд стану проблеми, виконаний в обсязі нашого дослідження, показав, що для досягнення мети необхідно розв'язати такі **завдання:** визначити суть та зміст концептуальної цілісності терміна; розглянути та проаналізувати контекстуальні об'єднання у спеціальному контексті; встановити відмінності між одно поняттєвими та багато поняттєвими мовними утвореннями; диференціювати механізми номінації синтетичного поняття із залученням переосмисленого мовного знака.

Об'єктом нашої розвідки є економічні терміни сучасної англійської мови, а **предмет** дослідження становить явище семантичної єдності терміна як мовного знака.

Проблема співвідношення знака і значення є однією із дискусійних не тільки у термінознавстві, а й у мовознавстві в цілому. Лінгвістичний знак поєднує не річ і назву, а поняття та акустичний образ. Останній є не матеріальним звучанням, чисто фізичною річчю, а психічним відбитком цього звучання, уявленням, яке ми отримуємо про нього від наших органів чуттів. Акустичний образ має чуттєву природу, і якщо іноді ми називаємо його «матеріальним», то лише з цієї причини [5, с. 87]. Цим відомим визначенням мовного знака швейцарського мовознавця Ф. Де Соссюра послуговуються термінознавці і сьогодні, так чи інакше використовуючи його знакову концепцію у своїх дослідженнях.

Термін як мовний знак поняття потребує спеціальної дефініції. Як прийнято вважати науковцями, для досягнення базового результату необхідно змодельовати діяльність. Модель діяльності може бути логічною, математичною, семіотичною. Основні структурні елементи мовної моделі дійсності – мовні знаки. Основні структурні елементи знакової моделі певної галузі науки – терміни, які утворюють терміносистему. Отже, терміносистема – теж не що інше, як семіотична модель певної сфери наукових знань чи наукової діяльності.

Будь-який об'єкт наукового пізнання характеризується нескінченною кількістю ознак. Людське сприйняття не в змозі охопити весь обсяг відмінних ознак, але частину з того, що суб'єкт пізнання помічає в об'єкті, йому вдається відобразити у слові, яке стає знаком поняття. Світ понять репрезентує сукупність усіх наших знань про дійсність і, як система людських знань, є складною ієрархією, яку творить множина підсистем чи систем окремого порядку [1, с. 63; 6, с. 166; 7, с. 116; 8, с. 208; 9, с. 61]. Кожний термін як мовний знак поняття на рівні мовної системи підпорядкований окремій поняттєвій мікросистемі, включений до більшої за обсягом макросистеми, яка, своєю чергою, є складовою терміносистеми певної сфери знань. Ієрархічно підпорядковані родо-видові підсистеми виражають певну ієрархію наукових поняттєвих величин.

У реальних визначеннях термінів, зокрема термінів економічних, неодмінно наголошується на тому, що термін є виразником спеціального (або наукового) поняття. Ми також виходимо з того, що здатність виражати спеціальне поняття є найважливішою ознакою терміна. Але цієї ознаки ще не досить для ідентифікації та розмежування термінів через відповідні поняття, бо лишається невідомим, скільки ж понять може виражати термін: чи одне, чи два, чи декілька. Тому положення про концептуальний зміст терміна варто, на наш погляд, доповнити вказівкою на його концептуальну цілісність, яка означає, що один термін може виражати одне і тільки одне поняття. Зворотне твердження неправильне, бо відомо,

що поняття виражаються не тільки окремими мовними одиницями, а й описово, зокрема визначеннями, яких може бути кілька для одного поняття.

Ознака концептуальної цілісності у багатьох випадках може бути важливим критерієм розмежування термінів, за яким розпізнавання окремого терміна чи вільної концептуально цілісної словосполучки зводиться до виділення відповідного поняття і мовної одиниці, що його виражає. Потреба такого розмежування зумовлена тим, що в мовній дійсності слова та словосполучки, які виражають окремі споріднені поняття і частково збігаються за формою і значенням, можуть зливатися у нестійкі контекстуальні об'єднання, які мають не концептуально цілісний, а багато поняттєвий характер. У логічному плані такому об'єднанню мовних одиниць відповідає складання чи перехрещення однорідних понять та утворення функціонального поняттєвого комплексу, що складається з однієї родової і двох чи кількох різноаспектних, але взаємно не протиставлених видових ознак.

Контекстуальні об'єднання дуже поширені у спеціальному контексті і за потреби можуть вільно утворюватись з концептуально цілісних мовних одиниць. Наприклад, словосполучки *line of deposit*, *discount line*, *credit line* вільно об'єднуються у сполучку *discount credit line of deposit*, що має багато поняттєвий характер.

Засіб контекстуального об'єднання дає можливість заощаджувати слова і виражати два або декілька понять однією «сконденсованою» сполучкою. Такі утворення можуть іноді «конденсувати» в собі значну кількість сполук– компонентів, яка лімітується швидше обсягом оперативної пам'яті, ніж лінгвістичними факторами. Зрозуміло, що кількість різноманітних контекстуальних об'єднань, які можуть утворюватись з наявних одно поняттєвих термінологічних сполук, потенціально набагато перевищує кількість останніх. Ось чому відмежування багато поняттєвих сполук, що мають термінологічний характер, від одно поняттєвих не тільки доцільне, а й необхідне для практичної термінознавчої діяльності. Виходячи з відмінності між одно поняттєвими і багато поняттєвими мовними утвореннями, можна прийти до висновку, що термінами можуть бути лише концептуально цілісні мовні одиниці. Але розгляд таких одиниць виявляє, що й вони не завжди є термінами, бо критерій концептуальної цілісності ще не дає можливості відмежувати термінологічно цілісні мовні одиниці від вільних сполук таких одиниць. Це підтверджується, зокрема, порівнянням терміна з його номінативним визначенням. І термін, і його визначення, яке повинно бути синонімічним термінові в його спеціальному означенні, виражають те ж саме спеціальне поняття (за умови, що визначення сформульоване правильно). Якщо термін концептуально цілісний, то концептуально цілісним має бути і його визначення. Крім того, одному термінові чи відповідному поняттю можна дати кілька визначень, які, розрізняючись між собою щодо глибини деталізації чи способу формулювання, будуть однаковою мірою концептуально цілісні.

Отже, з одним поняттям може співвідноситися цілий ряд мовних одиниць чи їх сукупностей, включаючи й ту одиницю, що стоїть на початку ряду і за припущенням є терміном. Тут варто зазначити, що саме таке розуміння терміна і прийняте у логіці, де терміном вважається будь-яке мовне утворення, що виражає поняття. Для логіки не існує принципової відмінності між терміном і його визначенням – реальним чи номінальним. Але для термінознавця таке розуміння терміна є недостатньо чітким саме тому, що воно не дає лінгвістичної характеристики терміна, зокрема, не виявляє різниці між синтетичним і аналітичним способами вираження понять мовними засобами. А відмінність між цими способами настільки глибока й принципова, що, спираючись на неї, можна вивести головні лінгвістичні критерії ідентифікації термінів як особливих мовних одиниць, що вживаються для вираження спеціальних понять.

Аналітичним способом вираження поняття, слідом за В. Овчаренком, вважаємо такий спосіб вираження понять, за якого окремі компоненти мовного утворення, яке виражає поняття, співвідносяться з окремими ознаками цього поняття (видовою чи видовими і родовою) [4, с. 21].

Для прикладу, сполучка *marginal revenue* виражає поняття *граничний дохід* аналітичним способом, окремо номінуючи видову ознаку *marginal* і родову *revenue*. Робимо висновок, що поняття *marginal revenue* – аналітичне. На відміну від нього, поняття, що виражене сполучкою *discount window* – синтетичне. Значення сполучки *discount window* не складається із значень компонентів і не виводиться з них, а полягає у співвіднесеності зі спеціальним поняттям про позикові засоби, надані федеральними резервними банками вибраним депозитним установам. Отже, синтетичний спосіб вираження поняття не пов'язаний з його членуванням на окремі ознаки.

Аналітичність чи синтетичність поняття, позначеного сукупністю мовних знаків, можна визначити семантичним способом. Якщо у межах терміносистеми існує сполучка з тим самим родовим поняттям і різними видовими, то це є показником аналітичного способу вираження поняття. Відомо, що в межах субмови вживаються сполучки *system of accounts* (система рахунків), *system of crediting* (система кредитування), де родові поняття, позначені знаком *system*, сполучаються з видовими поняттями, відмінними від тих, які позначалися відповідними знаками у сполучці *interbank payment transfer system*. Отже, усі розглянуті знаки із ядром *system* є аналітичними сполучками, і відповідно поняття, ними позначені, також є аналітичними.

Синтетичність поняття і відповідно семіотичну цілісність та знаковість терміна, що виражає це поняття, можна також визначити семантичним способом. Якщо йдеться про наведений приклад синтетичного вираження поняття про позикові засоби, надані федеральними резервними банками, і його мовний знак *discount window*, то в межах терміносистеми не було виявлено жодного сполучення інших видових ознак із родовим поняттям *window*, позначеним мовним знаком у термінологічній функції. До такого типу синтетичних виражень належать аналогічні: *crawling peg* (метод, який забезпечує стабільне підвищення чи пониження валютних курсів), *bear covering* (ситуація, коли спекулянти, що продали валюту, товар чи цінні папери, купують їх знову) і т.д. Спираючись на результати спостережень над фактологічним матеріалом доходимо очевидного висновку: якщо мовний знак позначає синтетичне поняття, то хоча б один із компонентів його структури є переосмисленою мовною одиницею.

Внаслідок аналізу ми диференціювали два механізми номінації синтетичного поняття із залученням переосмисленого мовного знака: власне термін + переосмислений мовний знак (*fiscal drag* – метод здійснення впливу на приватний сектор економіки шляхом збільшення державних доходів за рахунок доходів і коштів приватного сектора) і відносний термін + переосмислений мовний знак (*to speculate on bull market* – грати на підвищення).

Отже, якщо термін виражає аналітичне поняття, то він становить собою сукупність мовних знаків, якій не властива семіотична цілісність, і, навпаки, якщо термін виражає синтетичне поняття, то це є цілісний окремий мовний знак, що відзначається знаковою єдністю [4, с. 20].

Процес термінування поняття є двостороннім: з одного боку, методом логічних міркувань формується і визначається поняття, яке надалі термінується, тобто закріплюється за певним мовним знаком. З іншого боку, відбувається лінгвістичний процес термінологізації мовного знака, тобто закріплення його за певним спеціальним поняттям [2, с. 13; 3, с. 116].

Здійснюючи цей процес, суб'єкт номінації досягає конкретної мети – надає мовному знаку нового термінологічного значення, завдяки якому мовний знак повинен увійти у відповідну понятійну систему. Так, мовний знак *head* включається у кілька терміносистем, які є знаковими моделями різних галузевих форм діяльності. У гідротехніці *head* позначає гідростатичний напір, тиск стовпа рідини, в архітектурі – замочний камінь склепіння, у будівництві – верхній брус віконної чи дверної коробки, у банківській справі – цільний бік монети.

Отже, концептуальна цілісність та знаковість – не лише критерії семантичної єдності терміна як мовного знака, а й основні критерії розмежування терміна і нетерміна. Власне термін є концептуально цілісним мовним знаком, який виражає синтетичне поняття і відзначається знаковою єдністю. Плюралізм підходів до класифікації критеріїв семантичної єдності терміна та гостра потреба у номінації нових явищ та процесів економічної галузі відкривають широкі можливості для впорядкування та систематизації відповідних термінологічних підсистем української та англійської мов, зумовлюючи необхідність укладання двомовних термінологічних словників.

Література:

1. Звягинцев В. А. Семасиология / В. Звягинцев. – М. : Просвещение, 1957. – 240 с.
2. Канделаки Т. Л. Значение терминов и системы значений научно-технических терминологий / Т. Л. Канделаки // Проблемы языка науки и техники. – М. : Наука. – 1970. – С. 12–92.
3. Квитко И. С. Терминоведческие проблемы редактирования / В. М. Лейчик, Г. Г. Кабанцев. – Львів : Вища школа, 1986. – 150 с.
4. Овчаренко В. М. Структура і семантика науково-технічного терміна / В. Овчаренко. – Харків : В-во Харк. ун-ту, 1968. – 72 с.
5. Соссюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики / Фердинанд де Соссюр. Пер. з фр. – К. : Основи, 1998. – 324 с.
6. Flood W.E. Scientific Words. Their Structure and Meaning / W. E. Flood – L. : Longmans, 2006. – 204 p.
7. Jakobson R. The Framework of Language / R. Jakobson. – Michigan : Michigan Studies in the Humanities, 2000. – 132 p.
8. Longgacker R.W. Some Fundamental Linguistic Concepts. – New York : Harcourt, Brace L. World, Inc. – 1991. – 260 p.
9. Robert F. Medical Terms, Their Origin and Construction. – L. : Longman, 2000. – 88 p.
10. Dictionary of Marketing. – Second edition. – L. : Peter Collin Publishing, 1997. – 234 p.
11. Dictionary of Accounting / P. H. Collin. Adrian Joliffe. – L. : Peter Collin Publishing, 1997. – 252 p.

УДК 811. 111' 42

О. В. Єрченко,

Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, м. Львів

МЕХАНІЗМИ КОМПРЕСІЇ КОМПОЗИЦІЙНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ АНОТАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ АМЕРИКАНСЬКИХ НАУКОВИХ МЕДИЧНИХ СТАТЕЙ)

У статті розглядається питання компресії як мовної економії для перетворення наукової медичної статті в анотацію, «візитну картку» статті, що виконує певні функції. Автор розрізняє два види мовної економії: кількісну (структурну) та якісну (семантичну), які на практиці пов'язані між собою. У контексті творення анотації (маркованої та немаркованої) компресія є своєрідною структурно-семантичною обробкою певної інформації, що призводить до її згорання як у плані вираження, так і в плані змісту. Для визначення механізмів компресії при написанні анотації до наукової медичної статті застосовано диференційний підхід, методика структурного аналізу ходів та кроків, для порівняння дискурсу анотації зі структурою ходів та кроків статті. Аналіз супроводжувався пошуками функціональних та текстових відповідників у самій статті для визначення побудови сценарію дискурсу анотації на функціональному та текстовому рівнях.

Ключові слова: компресія, наукова медична стаття, анотація, дискурс.

MECHANISMS OF COMPRESSING THE ABSTRACT COMPOSITIONAL ORGANIZING (BASED ON AMERICAN SCIENTIFIC MEDICAL ARTICLES)

The article considers the problem of compression as language economy in the process of transforming research medical article into the abstract, «the visiting card» of the article, performing certain functions. The author differentiates two kinds of language economy: quantitative (structural) and qualitative (semantic) which are practically interconnected. In the process of creating an abstract (marked and unmarked) compression is a peculiar structural-semantic information processing which results in the reduction of its syntactic and semantic content. Differential approach was used to determine the compression mechanisms in writing an abstract to a research medical article. The comparison of an article and the abstract to it was performed with the method of structural analysis of moves and steps. The analysis was accompanied by the search for functional and textual corresponding wording in the article itself in order with the aim of determining the discourse scenario structure in the abstract on the functional and textual levels.

Key words: compression, research medical article, abstract, discourse.

МЕХАНИЗМЫ КОМПРЕССИИ КОМПОЗИЦИОННОЙ ОРГАНИЗАЦИИ АННОТАЦИИ (НА МАТЕРИАЛЕ АМЕРИКАНСКИХ НАУЧНЫХ МЕДИЦИНСКИХ СТАТЕЙ)

В статье рассматриваются вопросы компрессии как языковой экономии для превращения научной медицинской статьи в аннотацию, «визитную карточку» статьи, которая выполняет определенные функции. Автор различает два вида языковой экономии: количественную (структурную) и качественную (семантическую), связанных между собой на практике. В контексте создания аннотации (маркированной и немаркированной) компрессия является своеобразной структурно-семантической обработкой определенной информации, что приводит к полному ее сворачиванию как для выражения, так и для содержания. Для определения механизмов компрессии при написании аннотации к медицинской научной статье применяется дифференцированный подход, методика структурного анализа ходов и шагов статьи, для сравнения дискурса аннотации со структурой ходов и шагов статьи. Анализ сопровождался поисками функциональных и текстовых соответствий в самой статье для определения построения сценария дискурса аннотации на функциональном и текстовом уровнях.

Ключевые слова: компрессия, научная медицинская статья, аннотация, дискурс.

У лінгвістичних дослідженнях нема одностайності й об'єктивності мовознавців щодо визначення явища компресії. Так, С. С. Троянська трактує компресію як «оптимальний варіант вираження, за якого немає жодного зайвого й жодного забраклого слова» [8, с. 46].

Деякі дослідники підходять до цього питання з суто структурної (кількісної) точки зору, трактуючи компресію як процес скорочення обсягу, тобто фізичної протяжності окремих структур тексту зі збереженням їх змісту. У цьому контексті Л. Н. Мурзін стверджує, що «компресія охоплює засоби опису, мовну форму презентації даної ситуації, але не інформацію, що передається. Заміна повної структури компресованою, таким чином, не змінює принципово інформаційної основи мови» [5, с. 37]. Згідно з

О. Ф. Вакуліною, компресія – «це закономірні трансформаційні перетворення вторинного порядку, що протікають у двобазових (а можливо й більше) трансформах, які сприяють перетворенню складних розгорнутих конструкцій до менш складного (компресованого) виду. Однак вони здатні передавати той самий обсяг інформації, що й повні синтаксичні конструкції» [1, с. 19]. На думку Н. А. Віокурова, «підхід до компресії як до явища суто структурного (кількісного) можна вважати виправданим лише до певної міри й, загалом, навряд чи може бути визнаний задовільним. Адже тут явно простежується одностороннє, кількісне розуміння терміна «мовна економія». Як наслідок цього, поза полем зору залишається семантичний, суттєвіший бік компресії» [2, с. 37]. Л. Н. Мурзін зауважує, що «суть компресії не полягає у простому скороченні обсягу тексту, як це може видатись. Зменшивши обсяг тексту, ми повинні зберегти незмінним його зміст. Однак, в значній компресії здійснити це, по суті, неможливо» [6, с. 27]. Тут варто зазначити, що важко погодитись з думкою про відсутність впливу скорочення кількості мовних знаків окремих структур на їх інформативність.

Ми розрізняємо два види мовної економії: кількісну (структурну) та якісну (семантичну). Обидва види мовної економії (структурна та семантична) не є двома самостійними явищами, оскільки на практиці вони пов'язані між собою. На думку В. Г. Гака, «значення слів, що випускаються, добуваються до значення слова, яке залишається, у зв'язку з чим семантика останнього змінюється... Структурна економія нерідко супроводжується семантичною» [3, с. 145–148].

Ми вважаємо, що в контексті творення анотації компресія є своєрідною структурно-семантичною обробкою певної інформації, що призводить до її згортання, яке проявляється не окремо в плані вираження чи в плані змісту, а у спільній взаємодії обидвох планів. Такий процес може розглядатись в декількох аспектах, які включають згортання структури основного тексту, що призводить у підсумку до скорочення такої структури, ущільнення (конденсації) інформаційного змісту окремих структур тексту задля збереження незмінним цього змісту або можливість його модифікації внаслідок методу ущільнення шляхом зниження інформативності текстових структур. На нашу думку, текстуальна оформленість анотації як продукту компресії безпосередньо залежить від типу тієї розгорнутої структури, з якою вона пов'язана. При цьому тільки на функціонально-прагматичному рівні можна окреслити ступінь та форму компресії, які необхідні при написанні будь-якого виду анотації.

Анотацію як дискурсивний та текстовий продукт компресування інформації ми досліджуємо на основі диференційного підходу до механізмів компресії. Компресія функціонує на різних мовних рівнях і проявляється у двох площинах: структурі та змісту.

Низка дослідників цього явища описала різні методи класифікації механізмів компресії на різних мовних рівнях [Арутюнова Н. Д., Дмитрієва І. В., Кобков В. П. та ін.]. До мовних засобів компресії відносяться за групами субстантивация, ад'ективация, пасивні конструкції, субституція, прикладка, еліпсис, компресія підрядних речень.

Ми розглядаємо компресію як такий засіб, що може забезпечувати імпліцитність інформації, а може таку імпліцитність і не забезпечувати. Тому наше завдання полягало у встановленні співвідношення експліцитної та імпліцитної інформації за кількісними та якісними параметрами, які зумовлені параметрами комунікативно-прагматичними, характерними для текстів статей, опублікованих у наукових медичних журналах. Окрім того, ми поділяємо твердження Є. В. Нагорної про «об'єктоцентричність» наукових текстів, тобто по те, що наукові тексти здебільшого характеризуються усуненням зони агенса [7, с. 31, 32].

Для визначення механізмів компресії при написанні анотації до наукової статті застосовувався диференційний підхід, при цьому нашою метою було перевірити наявність видів компресії тексту наукової медичної статті згідно з тривидовою класифікацією М. М. Коровкіна, яку він визначає наступним чином:

- компресія тексту може супроводжуватись компресією інформації (тобто перетворення первинного тексту на вторинний через скорочення мовного коду), при цьому обсяг інформації зменшується, її повне відновлення у концептуальній системі реципієнта стає неможливим;
- компресія тексту супроводжується компресією інформації, але без суттєвих втрат, оскільки адресант впевнений, що адресат не втратить інформації, яка складається у цьому випадку з суми інформації текстової (експліцитної) та інформації, яка актуалізується у концептуальній системі адресата імпліцитно з залученням фонових знань з когнітивних моделей свідомості людини;
- компресія тексту, не пов'язана ні зі зменшенням, ні з втратою інформації, досягається за рахунок використання стисліших одиниць мовного коду або їх редукції [4].

У проведеному дослідженні застосовано методику структурного аналізу *ходів* та *кроків* за моделлю Дж. Свейлза [10]. За основу взято таке визначення *ходів* та *кроків*, де «хід є функціональною одиницею, що відноситься до визначеного, з чіткими межами, комунікативного акту, створеного для досягнення однієї основної комунікативної мети» (Дж. Свейлз), тобто розглядаємо хід як статичне явище, що має логічну/прагматичну природу. На відміну від ходу, крок можна охарактеризувати як рух механічний, кінетичний, такий, що слугує засобом виявлення та встановлення меж для ходу, і який виконує ті приписи, які ставить адресант для побудови певного ходу.

Аналіз механізмів компресії з погляду площини функціональної дав змогу перевірити наявність/відсутність тих чи інших ходів та кроків у побудові дискурсу анотації порівняно зі структурою ходів та кроків наукових медичних статей. Тому наша мета була перевірити:

- 1) які ходи та кроки дослідницької й оглядової медичних журнальних статей застосовуються для створення сценарію дискурсу анотації;
- 2) чи сценарій побудови дискурсу маркованого і немаркованого виду анотацій є тотожним/відмінним;
- 3) чи однаковою є структура ходів та кроків у побудові сценарію дискурсу анотації до дослідницької й оглядової статей;
- 4) причини застосування певної структури ходів та кроків для побудови дискурсу анотації;
- 5) причини маркованості/немаркованості анотацій, що зумовлюються перевіркою перших трьох пунктів цього завдання.

На рівні стилістичному, граматичному та синтаксичному нашим завданням було співставити використання мовних засобів на цих рівнях в анотації та статті, до якої вона відноситься. Це завдання виконувалося з метою розробки у майбутньому методичних вказівок для тих, хто пише наукові медичні статті, та для навчання студентів медичних вузів ESP.

У світлі загальних характеристик *анотацій* як візитних карток статей виявлено, що всі загальні функції власне анотацій присутні в підвиді анотації до медичної статті, а саме: *суплементарна (допоміжна) функція*, що дає змогу адресатові дати оцінку пропонованої йому статті так, як цього прагне адресант; *функція підтримки комунікації та презентаційна функція*, оскільки анотація до медичної статті є важливим чинником у науковому спілкуванні, як і сама стаття, будучи її стислим представленням; *інформативна функція*, яка полягає в характеристиці змісту статті у формі тезового звіту; *функція підсумовування*, коли резюмуються та абстрагуються всі основні фрагменти статті; *специфікаційно-індикативна функція*, позаяк статті); *селективна та риторична функції*, оскільки анотація служить адресатові попереднім інформатором у вирішенні питання доцільності чи недоцільності звернення до основного тексту та способи такого звернення, через наявність у ряді згаданих журналів статей з різних областей медичної науки, а також статей про різні клінічні дослідження в якійсь одній області.

Медицина, як і будь-яка інша наука, має власну специфіку, завдання та способи реалізації своїх здобутків. Це пояснюється окремими когнітивно-прагматичними приписами авторів медичних статей, а також особливостями ходу клінічних досліджень і поставленими завданнями. Що стосується природи анотації до медичної статті, то, згідно з нашими спостереженнями, її визначає, передусім, той вид статті, до якої вона додається.

Елемент метадискурсу та мегатексту статті – анотація – притаманний тільки окремим видам статей, які вміщують повідомлення-звіт про дослідження чи його опис з певних вузьких питань в тій чи іншій області медицини, тобто статті кластерів *Reports of Original Data* та *Descriptive Articles*, секції *Review Articles* і частково секції *Clinical Practice Guidelines and Consensus Statements*. Першочергове завдання дослідження полягало у виявленні причин виділення анотацій саме до цих рубрик американських медичних журналів.

Вдалося з'ясувати, що медичні статті в усіх журнальних рубриках можна умовно розділити на дві основні категорії – з *експозиторним* представленням дискурсу, у якому акцентується увага на повідомленні, викладі та огляді інформації про предмет(и) власного дослідження адресанта, і з *оцінною* презентацією дискурсу, яка представлена коментарями, аналізом таких досліджень, здійсненим автором статті, з розмірковуванням, рекомендаціями, критичними зауваженнями, оглядом письмової продукції, описом-аргументацією в підтримку певної позиції або з зауваженнями до неї. До першої категорії потрапили секції та кластери, в яких вміщено статті з анотаціями, а до другої – секції та кластери зі статтями без анотацій. Саме такий категоріальний розподіл дає підстави припускати, що експозиторність представлення дискурсу спонукає автора вводити у мегатекст власної статті анотацію. Це підтверджується тезою AMAMS про те, що «в добу поширення та пошуків даних через електронні засоби комунікації досконало побудована анотація стала надзвичайно важливим чинником у скеруванні читачів до тих статей, які представляють потенційний клінічний і дослідницький інтерес» [9, с. 19], а це саме ті види статей, що належать до першої категорії.

Наш аналіз супроводжувався пошуками функціональних та текстових відповідників анотації у самій статті, що дало змогу виокремити ту частину дискурсу статті, за допомогою якої будується сценарій дискурсу маркованої анотації.

Приклад 1 (текст статті) [JAMA, Jan. 3, 2001, с. 52, 53]:

Chronic fatigue has long been recognized as a symptom of autonomic nervous system dysfunction. Recent work has emphasized an association between CFS and neutrally mediated hypotension (NMH), a disorder in the regulation of blood pressure under orthostatic stress, also known as vasovagal hypotension, delayed orthostatic hypotension, neurocardiogenic syncope, or vasodepressor syncope. Related forms of chronic orthostatic intolerance have also been described in adolescents and adults with prolonged fatigue of CFS.

(Анотація)

Context. *Patients with chronic fatigue syndrome (CFS) are more likely than healthy persons to develop neutrally mediated hypotension (NMH) in response to prolonged orthostatic stress.*

Текстовий приклад ілюструє наявність ключових термінів *CFS* і *NMH* для висвітлення інформації у статті, так і в анотації. В тексті статті ймовірніше поява *NMH* у пацієнтів із «синдромом хронічної втоми» висвітлене імпліцитно і вираховується дедуктивно з контексту. У наведеному прикладі в анотації *to be more likely* виводиться на експліцитний рівень як засіб стислого підсумування суті проблеми у формі твердження, де нехтується звіт про попередні здобутки з досліджуваного питання (референції) та розшифрування характеристик патології.

На синтаксичному рівні спостерігається тенденція до надання переваги простим реченням, що будуються або за класичним зразком з традиційним розташуванням членів речення, або за допомогою граматичних конструкцій, які виконують функцію перетворення складних речень на прості: інфінітивні звороти (*patients with ... CFS are more likely ... to develop*); дієприкметникові звороти (*immigration is a major force sustaining the incidents of...*); номінативні сполуки (N+N, N+N+N, Adj +N, PP+N) (*chronic fatigue syndrome; neutrally mediated hypertension*); пасивні дієслівні форми (*little is known about how clinical practice is accepted*) тощо.

Таким чином, простежуємо механізм компресування інформації даної частини анотації функціонально і текстуально.

На функціональному рівні в сценарій побудови дискурсу анотації за основу береться певний хід інтродуктивної секції дослідницької статті, що представляє аспект презентації нового дослідження з висування проблемного питання. У тих випадках, коли до когнітивно-прагматичної мети додається висвітлення проблеми та прогалини, а також посилення на попередні дослідження, до ходу анотації долучається той дискурс статті, що відповідає іншій функції загального кроку ходу інтродуктивної секції статті – антитеза/виділення прогалин попередніх досліджень.

У прикладі 1 додається третя функція загального кроку ходу інтродуктивної секції дослідницької статті (аспект презентації нового дослідження із висуванням проблемного питання). Текстове представлення цього ж ходу анотації виражене вживанням одного-двох простих речень з наявними або відсутніми референціями на попередні дослідження (залежно від когнітивно-прагматичної мети). Тут використовуються або стандартні стверджувальні речення, або речення, що містять конструкції з функцією компресування інформації.

Таким чином, це дає підстави констатувати залежність функціональних механізмів компресії від когнітивно-прагматичної мети ходу анотації, що на текстовому рівні виражено тими стилістично-граматичними способами, які висвітлюють дану когнітивно-прагматичну мету.

Приклад 2 [TCS, December 2000, v. 120, №. 6, p. 1022, 1023].

Анотація:

Methods: *Retrospective analysis of 945 operations in 726 patients undergoing placement of pulmonary valve prostheses was performed. Age was identified as a strong independent predictor of valve failure. The database was stratified into age-based subsets and predictors of valve replacement were identified within each subset.*

Відповідник у статті:

Methods. Study population. *We examined the records of all patients undergoing placement of a valve or valved conduit in the pulmonary circulation for congenital heart disease between June 1966 and December 1996 using the combined database of The Hospital for Sick Children/Toronto Congenital Cardiac Center for Adults. A total of 726 patients undergoing 945 operations were identified. Choice of conduits was at the discretion of the surgeon but was restricted by size of the patient and availability of allografts of appropriate size.*

На прикладі журналу *TCS* спостерігається значна компресія інформації про пацієнтів порівняно з тим, що подає стаття, шляхом виведення на імпліцитний рівень усіх даних про пацієнтів, наведена узагальнена характеристика медичних процедур та вказана кількість таких процедур.

Марковані анотації до дослідницьких статей (ДС) є маркованими текстовими одиницями, де наративність подання інформації значною мірою редукується виокремленням формальних маркерів на текстовому рівні – це характеризує даний вид анотацій як сукупність окремих маркованих секцій, що будуються на основі функціональної структури ходів, об'єднаних в одну функціональну та текстову композицію.

Немарковану анотацію до ДС можна композиційно вважати текстом, де функціональні ходи представлено не так, як у випадку маркованої анотації до ДС, а функціональними одиницями, що плавно переходять одна в одну, або й «зливаються» чи «накладаються» одна на одну, що підсилює ефект «оповідності». Це дає підстави вважати немарковані анотації, радше, сконденсованими творами, ніж сукупністю секцій. Тобто, якщо маркована анотація до дослідницької статті має риторичні риси сукупності тез звіту з переліком усіх необхідних параметрів дослідження у формі самодостатніх секцій, кожна з яких висвітлює свій аспект дослідження, то немаркована анотація до дослідницької статті у риторичному відношенні подає такий звіт у формі оповіді без виокремлення таких аспектів на текстовому рівні.

Попри наявність усіх зазначених функціонально-граматичних чинників, що є «цеглинами» побудови дискурсу сценарію немаркованої анотації ДС та його текстової реалізації, необхідно наголосити на наративності стилю подання інформації цієї секції. Така наративність забезпечується повноцінними реченнями (у минулому часі, із вживанням форм активного та пасивного стану) та ввідними фразами з особовими займенниками зразка *We (have) studied...; We used; This study has examined...; We conducted...; We evaluated...; We speculated that...; We have isolated and characterized...; We present a case in which...; It can be difficult to determine....* Дані фрази є формальними маркерами з подвійною функціонально-риторичною функцією: 1) є текстовими засобами представлення інформації; 2) надають усьому тексту немаркованої анотації до ДС відтінок оповідності.

На підставі усього зазначеного можна констатувати, що компресування дискурсивного та текстового полів секції немаркованої анотації до ДС здійснюється: 1) інформативно – на функціональному рівні, де застосовуються лише загальні дані про контекст/суть дослідження та його мету, які беруться з дискурсу окремої (інтродуктивної) секції ДС. Все це здійснюється шляхом особливого стилістичного та граматичного представлення інформації на текстовому рівні; 2) граматично – з використанням лексико-семантичних сполук та пасивних конструкцій.

Дана риторична відмінність немаркованої анотації не означає відсутності функціональної типологізації композиційної структури. З огляду на це, повне розуміння природи немаркованої анотації можна забезпечити шляхом функціонального порівняння немаркованої і маркованої анотації до ДС та аналізу немаркованої анотації до ДС на функціональному і текстовому рівнях. Це дає змогу виокремити механізми перетворення статті в немарковану анотацію (за зразком анотації маркованої). Риторична побудова того чи іншого виду анотації впливає на вид та ступінь компресії анотації.

Література:

1. Вакулина О. Ф. К вопросу о компрессии придаточных определительных предложений в современном английском языке / О. Ф. Вакулина // Семантико-системные отношения в грамматике германских и романских языков. – Волгоград, 1980. – С. 17–24.
2. Винокуров Н. А. Компрессия как стилевая черта немецкой научной прозы : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Винокуров Николай Анатольевич. – Л., 1984. – 162 с.
3. Гак В. Г. Сопоставительная лексикология / В. Г. Гак. – М. : Международные отношения, 1977. – 264 с.
4. Коровкин М. М. Внутритекстовые связи как средство компрессии текста : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Коровкин Михаил Мстиславович. – М., 1991. – 224 с.
5. Мурзин Л. Н. Компрессия и семантика языка / Л. Н. Мурзин // Семантика и производство лексических единиц : сб. науч. трудов. – Пермь : Перм. гос. ун-т, 1979. – С. 36–46.
6. Мурзин Л. Н. О деривационных механизмах текстообразования / Л. Н. Мурзин // Теоретические аспекты деривации. – Пермь : Перм. гос. ун-т, 1982. – С. 20–29.
7. Нагорная Е.В. Соотношение эксплицитной и имплицитной информации в рекламном дискурсе (на материале англоязычной рекламы) : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Нагорная Елена Васильевна. – М., 2003. – 222 с.
8. Троянская Е. С. К вопросу о технико-стилистических приемах в научной речи / Е. С. Троянская // Язык научной литературы. – М. : Наука, 1975. – С. 27–86.
9. American Medical Association. Manual of Style: a guide for authors and editors / Cheryl Iverson (chair) et al. – 9th edition. – Williams & Wilkins, USA, 1998. – 660 p.
10. Swales J. M. Genre Analysis. English in academic and research settings / J. M. Swales. – Cambridge : Cambridge University Press, 1990. – 260 p.

УДК 811.111'42

С. О. Тарасова,

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків

ОБЪЕКТИВАЦИЯ ПОНЯТИЯ «ДУРЕНЬ» В АНГЛОМОВНОЙ КАРТИНЕ СВЕТА

У статті розглядається проблема об'єктивації поняття «дурень» в англомовній картині світу. В історично-розвитку дурень проходить своєрідну еволюцію від символу носія людських вад та пороку до більш складнішої ролі – представника тематичного референта. Здійснено спробу уніфікувати основні характеристики дурня через їх часопросторову маніфестацію. Особлива увага приділяється лексико-семантичному аналізу та його результатам. Визначено домінуючу групу лексеми *FOOL* та проведена дефініційна класифікація цього слова.

Ключові слова: блазень, дурень, лексико-семантичний аналіз, природний дурень, удаваний дурень.

OBJECTIFICATION OF THE CONCEPT «FOOL» IN THE ENGLISH-LANGUAGE PICTURE OF THE WORLD

The article deals with the problem of objectification of the concept «fool» in the English-language picture of the world. In historical development fool passes peculiar evolution from a character who carries human vices and weaknesses to a more complex role – a representative of theme referent. An attempt is made to unify basic characteristics of fool through spatial manifestation. Particular attention is paid to the lexical-semantic analysis and its results. Fool is determined as a dominant of the lexeme line and definitional classification is held. Our definitival analysis is close to the division of fools into two groups – natural (physically or mentally disabled – natural fools) and artificial (specially hired for entertainment – professional fools) fools. Natural fools act as simpletons. This group includes a) people who have common sense and b) people who trust everything. Existence of such fools coincides with their role, beyond which they do not exist. In the second group fools serve as «strangers» in this world – they see the world inside out and put on a mask, they laugh and make fun of others.

Key words: buffoon, fool, intelligent fool, lexical and semantic analysis, natural fool.

ОБЪЕКТИВАЦИЯ ПОНЯТИЕ «ДУРАК» В АНГЛОЯЗЫЧНОЙ КАРТИНЕ МИРА

В статье рассматриваются проблемы объективации понятия «дурак» в англоязычной картине мира. В историческом развитии дурак проходит своеобразную эволюцию от символа носителя человеческих пороков и недостатков к более сложной роли – представителя тематического референта. Предпринята попытка унифицировать основные характеристики дурака через пространственную манифестацию. Особое внимание уделяется лексико-семантическому анализу и его результатам. Определена доминанта ряда лексемы FOOL и проведена дефиниционная классификация этого слова.

Ключевые слова: дурак, естественный дурак, лексико-семантический анализ, умный дурак, шут.

*Дурень – блазень, пересмішник;
той, хто ставить все з ніг на голову,
висміює великих і змушує
засумніватися в очевидному.
Від великого до смішного лише один крок.
Як правило, це крок вперед, за межі звіданого.
(О. Маркєєв)*

Постановка наукової проблеми та її значення. Сьогодні лінгвістика спрямована на вивчення мовленнєвих проявів у багатосторонніх відносинах з людиною – суб'єктом знання. Людина є центральним фігурантом процесу пізнання світу, мірою всіх речей, вона є центром конструювання універсуму. Все більш актуальними стають дослідження антропоцентричного характеру. Як зазначала О.С. Кубрякова, антропоцентризм – це «один з головних параметрів сучасної лінгвістики поряд з такими установочо-пізнавальними принципами, як експансіонізм, функціоналізм (або неофункціоналізм) і експанаторність» [7, с. 147–149].

Глобальне повернення до індивіда як носія мови і культури дозволяє розглянути у нових ракурсах і осмислити у новій системі координат те, що є специфічним для функціонування мови в природних умовах, коли вона виступає в якості активного інструмента пізнання та комунікації реального індивіда – активного і упередженого, не тільки мислячого, але й завжди сповненого відчуттів та переживань [4, с. 120–135]. Людина сприймає життя бінарно: є речі, про які не жартують, але в той же час, смішне чи несерйозне є не менш важливою частиною життя. Н. В. Чекулай пише: «Смішне є реверсом основних, так званих серйозних, відносин у суспільстві» [11, с. 249]. Природно, що спочатку прояви несерйозного демонструвалися епізодично, але з плином часу в суспільстві виникло образне уявлення про людину, яке поєднує серйозні справи з баламутством.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування одержаних результатів дослідження. Дуже зручним для номінації таких людей стало поняття дурень. За словом «дурень» стоїть світ образів, уявлень, система ціннісних установок, метафор. З його допомогою виділяють не тільки певну групу людей, що володіють низкою характерних ознак, скільки кваліфікують поведінку будь-якої людини у разі порушення ним різних соціальних стереотипів [2, с. 43–58]. Присутність дурня на всіх етапах світової культури у різних її національних різновидах доводить універсальність цього явища і, разом з тим, його високу варіативність і протейність, що і зумовлює актуальність нашого дослідження. Дурню присвячено безліч робіт, що не дивно, враховуючи принципову суперечливість цієї фігури. Перші згадки про цю постать знаходимо у 13 ст. в Середньовічній Англії. В цей час дурень виконував функцію Іншого (за М. М. Бахніним), створюючи навколо себе свої окремі хронотопи [1, с. 87–95]. Ще з дохристиянських часів «дурень» був близький до поняття «розумний», наближений до сучасного образного значення «креативний» або «неординарний». Підтвердженням цього слугує етимологія: якщо розбирати слово «дурень» за смисловими образами древньослав'янської буквизи, то отримуємо таку вельми цікаву картину: ДУ – буквально означає два; РА – потік світла (УРА – у світла, пов'язується з існуванням бога Ра – бога сонця, світла, мудрості); К – доповнення, що з'явилося протягом часу для полегшення сприйняття та вимови [14]. Якщо з'єднати два отриманих вище образи, отримуємо таке: дурень – два чи більше світлових потоків. Метафорично світловий потік набуває образ знання і мудрості і виходить, що слово дурень означає буквально – канали сприйняття інформації для пізнання мудрості, тобто це людина, яка дивилася на навколишній світ багатомірно.

Лінгвістичні характеристики ДУРНЯ наразі описані в науковій літературі здебільш у ракурсі лексичної семантики та лінгвокультурології. Так, О. К. Мушаєва відносить дурня до презентаційних понять, ознаками яких є норми демонстрації себе оточенню, самопрезентація людини відповідно до вимог суспільства [цит. за 3, с. 10]. Г.О. Пастушок стверджує, що фігура дурня, представлена широким спектром іпостасей, являє антропологічний фокус внутрішньої антиномії людського буття – одвічної суперечності між ідеальним і реальним, сакральним і профанним, серйозним і смішним, трагічним і комічним, смертю і життям, що долається притаманними йому ігровим, сміховим і комічним початками» [9]. «Дурень» утілюється у мовній формі як окремими лексемами, так і словосполученнями і текстами.

В англійській мові для вираження поняття «дурень» існує лексема FOOL (дурень, дивак). У процесі говоріння дурень інтерпретується адресантами та отримує оцінку, яка відображає ціннісний аспект значення. Така специфіка дурня дозволяє розглядати поняттєвий і ціннісний компоненти поняття у нерозривній єдності. При згадці про дурня вибудовується цілий синонімічний ряд понять: плут, шут (М. М. Бахтін); шут Господен, трикстер, клоун, юродивый (А.В. Голозубов); шут, скоморох, паяц, Петрушка, плут, Арлекин (Т. А. Апинян); der Teufel, der Vice, die Narren, die Clowns із доволі узагальнюючим означенням, die lustige Person (E. Eckhardt). В англійській картині світу «ДУРЕНЬ» тлумачиться як цілісний образ та об'єктивається у таких лексемах: *sap* (дурень, ідіот, кретин, телепень), *tuggins, tomfool* (дурень, блазень), *chump, gull, goof* (дурень, телепень, бовдур, тупиця), *mark, patsy* (глупиш, дурень, нетяма), *fall guy* (блазень, недотепа, фігіляр,

дурень, навіжений), *sucker, mug* (дурень, бовдур), *jester, zany, clown* (дурень, клоун, блазень), *trickster* (парадоксальна поведінка), що поєднанні інтегральною семою «дурень».

Група значень синонімів *sap, muggins, tomfool, chump, gull, goof* на базі лексикографічних джерел зводиться нами до такого: безглуздість, недоладність поробок, неявна установка на ціннісне переструктурування світу.

Група синонімів *mark, patsy, fall guy, sucker, mug* відрізняється високим ступенем довірливості й акцентом на недотриманні правил моралі, благопристойності, порядності під час взаємодії з суспільством. Такі дурні мають передбачувану дурість, яка зазвичай виражається в непрактичності, коли дурень жертвує якимись цінними благами заради мрії або ідеалу, не надає значення досконалим подвигам або не вміє довести їх авторство.

Усвідомленням свого місця у соціумі характеризується група синонімів *jester, zany, clown, trickster*. Кожна з цих характеристик визначається місцем положення між етичним і суто ігровим семантичним наповненням, а також культурою, з якої вона прийшла в англійський репертуар. Скажімо, *zany*, запозичений з італійського героя з *commedia dell'arte*, де *zanni*, позначає розважальника, що відрізняється непристойною поведінкою, лайливими словами, простакуватістю і грубістю (ближче до розважального наповнення), але несе викривальний смисл.

Домінантою ряду виділяємо *fool*, оскільки він містить найбільшу кількість сем у своєму значенні та свідчить про полісемантичність поняття:

1) людина, яка не має здорового глузду; 2) людина, яка є довірливою; 3) лицедій життя, удаваний дурень.

Підтвердженням правильності обраної домінанти *fool* можуть також слугувати заголовки праць англomовних дослідників С. Біллінгтон 'A social history of the fool', Е. Велсфорда 'The Fool: His Social and Literary History', К. Девідсона '«The Hero as a Fool: The Northern Hamlet». Вони визначають це поняття як збірне слово для позначення розважально-ігрового-викривального елемента в Середньовіччі. Це слово універсалізує в собі сам корінь будь-якої гри, розваги, театрального дійства і вказує на порочну людську природу, яка потребує моралізування іншими.

Дефініційний аналіз лексеми *fool* співвідноситься з поділом дурнів на дві великі групи – природних (фізично або ментально неповносправних – *natural fools*) і штучних (спеціально найманих для розваги – *professional fools*) блазнів, а вже останніх все частіше починають називати професійними блазнями, двірськими блазнями, клоунами.

На основі дефініційного аналізу та лексикографічних джерел виділяємо такі типи дурнів (*fool*):

Справжній, природний (natural) дурень. Дурні виконують роль простаків, недотеп та недолугих людей. До цієї групи входять два значення лексеми: а) людина, яка не має здорового глузду – *sap, muggins, tomfool, chump, gull, goof*; б) людина, яка є довірливою – *mark, patsy, fall guy, sucker, mug*. Яскраво демонструються такі характеристики дурня у пісні The Beatles «Fool on the hill» («Дивак на пагорбі»), головний герой є «постодушним дурнем», диваком, який живе і просто радіє життя, робить людям добро, нічого не вимагаючи натомість:

*Day after day,
Alone on a hill,
The man with the foolish grin
Is keeping perfectly still
But nobody wants to know him,
They can see that he's just a fool. [1]*

До цієї ж групи слід також віднести славнозвісних дурнів з «Wise Men of Gotham», які пустилися по морю у зливу в тазу, Уїлтширські дурні з відомих англійських народних казок, а також жарти про божевільних, шалених людей, які отримали назву 'morons' [11, с. 254-256]. Наприклад,

*A moron calls airport. «How long does it take to fly to London?»
«Just a sec,» says the rep.*

«Thank you.» says the moron and hangs up [2].

Комізм створюється доведенням до абсурду через логічну інконгруентність та різним розумінням висловлення «Just a sec» ситуації з боку адресата та адресанта (адресат використовує її для демонстрації очікування, коли адресант сприймає її буквально як відповідь на поставлене їм питання).

Удаваний, неприродний (artificial) дурень. Ці блазні частіше за все зустрічаються в інституційних дискурсах: політичний, медичний та театральний. Як пише Саутворт у своєму дослідженні про придворних блазнів, «багато наукового чорнила списано на тему походження терміна «fool/vice»,...але інші приклади вживання цього слова у XVI столітті показують, що воно було нічим іншим, як синонімом до «мудрого дурня», напротивагу простому, невинному дурневі. Вони зухвалі, маніпулятивні і непристойні у висловлюваннях, однак вони не зловисті [...] такі персонажі є затійниками і міжіншиками, не фіксованими у жодному суспільному прошарку, але водночас здатні наслідувати будь-який із них. Вони легко знаходять спільну мову з глядачами та іншими акторами, вільні в поведінці з усіма» [16, с. 157]. Цей тип дурнів представлений лицедіями життя, їх буття повністю співпадає з їх роллю, поза межами якої вони не існують [15, с. 89-90]. До цієї групи входить значення лексеми – удаваний дурень, що об'єктивується у словах *jester, zany, clown, trickster*. Такий дурень виконує роль «чужого» в цьому світі – бачить світ навиворіт та вдягає маску, сміється сам і висміює інших. Основними особливостями неприродних дурнів вважаємо: а) «розумне» дивацтво; б) комічне порушення норм; в) ексцентричність; г) дотепність; д) пародійність [6, с. 5-8]. Згідно Ю.В. Масловій, часто такі дурні надавали негативну оцінку і відтінок подіям, що відбуваються, нагнітаючи атмосферу підступною поведінкою, нестандартною мімікою, їдким голосом і злим сміхом [цит. за 5, 104]. Сила такого типу дурнів продемонстровано у середньовічному куплеті:

*The reasons to hide were the reasons I cried
Fools pass laughing still.
Fools smile as they kill.
Laugh as the flames eat their burning remains,
Fools die laughing still...[3].*

Б.Свейн виділяє два рівні буття вдаваних дурнів, які існують одночасно а) манерний ідіот (перший поверхневий рівень) та б) звичайна людина, яка заперечує усю показність та є споглядачем [17, с. 65]. Удавані дурні володіють особливим знанням щодо життєвої несправедливості та є ідеалістами з досвідом. Такі образи ми знаходимо в У. Шекспіра, серед них – Йорик, Оселок, Фесте та ін. Їм характерна фамільярно-майданна мова (гра слів, пародійна клятва і пародійний плач, макаронічні вислови, жарти з підтекстом, двозначність тощо), субверсивна позиція у відношенні до магістральних персонажів. Вони виконують роль рецептивних атракторів і несуть відповідальність за актуалізацію фабули у момент дійства [14, с. 97-99].

Наприклад, убачаємо використання філософського підходу до життя для демонстрації антиконвенційності і свободи дурня:

Touch: I do remember a saying, 'The fool doth think he is wise, but the wise knows himself to be a fool' [4].

Це вислів блазня Оселка з п'єси У. Шекспіра «As You Like It». Як видно із прикладу, Оселок – «глибоко мислячий» розумний жартівник, який відрізняється нахилами до лінгвістичного парадоксу. Слід зазначити, що питання моралі та честі постійно турбують Оселка.

Із нашого дослідження випливає такий **висновок**: в основі аналізу лексеми FOOL знаходиться образ блазня, озброєного розумом, гумором і грою. Масштабність та феноменальність поняття «ДУРЕНЬ» дає можливість спроектувати його на звичайну людину, що у результаті створить «етично навантажений символ, застиглу точку перетину загальнолюдських вад і чеснот» [12, с. 387].

Література:

1. Бахтин М. М. Функции плута, шута и дурака в романе / М. М. Бахтин. – Эпос и роман. – 1987. – С. 87–95.
2. Будур Н. В. «Дурак» – статья из «Сказочной энциклопедии» / Н. В. Будур // Олма-Пресс, 2005. – С. 43–58.
3. Бусурина Е. В. Лингвокультурема «дурак» в русской языковой картине мира: автореф. дис. ... канд. филол. наук / Е. В. Бусурина – СПб, 2004. 18 с.
4. Залевская А. А. Время перемен в теориях лексической семантики / А. А. Залевская // Прямая и непрямая коммуникация сб. научн. ст. / Отв. ред. В. В. Дементьев. – Саратов: Изд-во ГосУНЦ Колледж, 2003. – С. 120–135.
5. Карасик В. И. Лингвокультурный типаж «английский чудак»: монография / В. И. Карасик, Е. А. Ярмахова. – М.: Гнозис, 2006. – 240 с.
6. Карасик В. И. Лингвокультурный типаж: к определению понятия / В. И. Карасик, О. А. Дмитриева // Аксиологическая лингвистика: лингвокультурные типажы: Сб. науч. тр. / Под ред. В. И. Карасика. – Волгоград: Парадигма, 2005. – С. 5–25.
7. Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигматического анализа) / Е. С. Кубрякова // Язык и наука конца 20 века. – М., 1995. – С. 144–238.
8. Наумов В. В. Лингвистическая идентификация личности / В. В. Наумов. – М.: КомКнига, 2006. – 240 с.
9. Пастушок Г. О. Блазень як інтерпретатор: Шекспір і сучасність / Г. О. Пастушок // Питання літературознавства. – 2006. – Вип. 72. – С. 260–273. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PI_2006_72_36
10. Самохіна В. О. Жарт у сучасному комунікативному просторі Великої Британії та США: [монографія] / В. О. Самохіна. – Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2012. – 435 с.
11. Чекулай И. В. Ценность и оценка в категориальной структуре современного английского языка: дис. ... д-ра филол. наук 10.02.04-германские языки / И. В. Чекулай. – Белгород, 2006. – 473 с.
12. Шейгал Е. И. Шут и шутник: профессия или хобби? / Е. И. Шейгал, М. В. Мироненко // Жанры речи: сб. науч. статей. – Саратов: Изд-во ГосУНЦ «Колледж», 2005. – Вып. 4. – С. 385–399.
13. Школа дурака – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://shkola-duraka.com.ua/lawbook>
14. Gurr, A. The Shakespearean Stage 1574-1642. Third Edition by Cambridge University Press, 1999.
15. Lock, H. Transformations of the trickster, 2002 [Электронный ресурс]. – URL: www.southerncrossreview.org/18/trickster.html
16. Southworth, J. Fools and Jesters at the English Court. Sutton Publishing Limited, 2003.
17. Swain B. Fools and Folly during the Middle Ages and the Renaissance / B. Swain. – New York: Columbia University Press, 1932. – 234 p.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

1. <http://www.metrolyrics.com/the-fool-on-the-hill-lyrics-beatles.html>
2. <http://funniestjokes.awardspace.com/moron1.html>
3. http://www.lyricsfreak.com/d/deep+purple/fools_20038707.html
4. <http://www.goodreads.com/quotes/71-the-fool-doth-think-he-is-wise-but-the-wise>

УДК 81.27

І. Ю. Шепельська,

Київський Національний Лінгвістичний Університет, м. Київ

ПРОБЛЕМИ НЕПРАВИЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ КЕЙГО В ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОМУ СТИЛІ ЯПОНСЬКОГО УСНОГО МОВЛЕННЯ

У статті розглядаються проблеми вживання ввічливих форм в усному офіційно-діловому мовленні, наведені приклади типових помилок надмірного використання ввічливих форм. Також в статті розглядаються слова-амортизатори, завдяки яким ділове спілкування не тільки не ображає співрозмовника, а й приносить очікуваний результат.

Приклади та висновки, наведені в дослідженні можуть слугувати навчальним матеріалом для підготовки фахівців з перекладу японської мови. Основою дослідження стали матеріали провідних японських та українських дослідників ввічливості мовлення. Актуальність дослідження полягає в показниках неправильного використання ввічливого мовлення не тільки серед іноземців, а і серед самих японців.

Основна думка статті полягає у відстані, яка виникає між людьми під час спілкування. Ввічливість може як збільшити так і зменшити її. Надмірна ввічливість де інколи може здаватися грубішою ніж образа. З іншого боку, правильне використання ввічливих форм може допомогти у досягненні згоди, що надзвичайно важливо саме в ділових розмовах. Стаття відображає основні помилки та пропонує рішення для правильного та ввічливого мовлення.

Ключові слова: категорія ввічливості, використання ввічливих форм, мовленнєвий етикет, ввічливість, офіційно-діловий стиль.

PROBLEMS OF WRONG KEIGO USAGE IN SPOKEN BUSINESS JAPANESE

The article addresses to the problem of using polite forms in oral business-official communication. Also there are examples of common mistakes of excessive using of polite forms given. Besides the article discusses word-absorbers that do not offend his interlocutor in official communication but bring the expected results.

Examples and conclusions which were given in this article can be useful as teaching materials for teaching Japanese language translation specialists. The research is built on the materials of the main Ukrainian and Japanese keigo usage researches. Research actuality can be seen from statistics data of wrong formal speech usage not only among foreigners, but also among Japanese people themselves.

The main idea of the article is distance between people during the conversation. Politeness can change this distance in both ways. Being too polite sometimes can be ruder than swearing. But in other way, being polite enough can help to estimate great relations which are crucial in business conversations. Article reflects main mistakes and offers solutions for smart and polite speech.

Keywords: the category of politeness, using of polite forms, speech etiquette, politeness, business-official style.

ПРОБЛЕМЫ НЕПРАВИЛЬНОГО УПОТРЕБЛЕНИЯ КЕЙГО В ОФИЦИАЛЬНО-ДЕЛОВОМ СТИЛЕ ЯПОНСКОЙ УСТНОЙ РЕЧИ

В статье рассматриваются проблемы употребления вежливых форм в устной официально-деловой речи. Также приведены примеры типичных ошибок чрезмерного употребления вежливых форм. Кроме того в статье рассматриваются слова-амортизаторы, благодаря которым общение не только не обижает собеседника, но и приносит ожидаемый результат.

Примеры и выводы, приведенные в исследовании, могут послужить учебным материалом для подготовки специалистов-переводчиков с японского языка. Основой исследования стали материалы ведущих японских и украинских исследователей вежливой речи. Актуальность исследования заключается в показателях неправильного использования вежливой речи не только среди иностранцев, но и среди самих японцев.

Суть статьи заключается в исследовании расстояния между людьми во время разговора. Вежливость может как увеличить его, так и уменьшить. Чрезмерная учтивость может порой быть грубее, чем ругательство. С другой стороны правильное использование вежливых форм может помочь достигнуть согласия, что наиболее важно в деловом общении. Статья отображает основные ошибки и предлагает решения для правильной и вежливой речи.

Ключевые слова: категория вежливости, употребление вежливых форм, речевой этикет, вежливость, официально-деловой стиль.

Мовлення можна сприймати як свого роду «дистанцію». В деяких випадках використання манери спілкування в «дружньому» стилі, може сприйматись як фамільярність, а надмірна ввічливість навпаки може здатися горделивістю. Між людьми у спілкуванні є деяка фізична відстань, оптимальною вважається дистанція, рівна 1 метру. Це, наприклад, відстань між продавцем за прилавком і покупцем, або ввічливе мовлення 敬語кейго, яке створює дистанцію між людьми.

Дослідження структури рівнів ввічливості є дуже актуальним сьогодні, адже кількість ділових зв'язків України та Японії постійно збільшується. Саме тому підготовка фахівців з перекладу та надання їм релевантної інформації щодо правильного використання ввічливих форм є одним з ключових моментів викладання. Також варто пам'ятати, що мова має тенденцію до постійних змін, то ж навіть звичка використання ввічливих форм може зазнавати певних змін. Отже, метою дослідження є визначення стану ввічливості в офіційно-діловій японській мові, виділення найпоширеніших помилок та розробка шляхів уникнення таких помилок. В дослідженні коротко окреслені найтипівіші ситуації, в яких японцям та іноземцям властиво помилятися.

Існує три види 敬語кейго: 尊敬語сонкейго, 謙讓語кенджього та 丁寧語тейнейго. [Алпатов 2003, 136с.] В сонкейго підметом є друга особа, あなた, тому цей тип кейго використовується щодо дій, здійснюваних співрозмовником. В кенджього підметом виступає, перша особа, 私, цей різновид кейго використовується по відношенню до дій мовця. Форми на ~です、~ます позначають собою тейнейго і використовуються в залежності від співрозмовника. Існують форми кейго, які утворюються за допомогою афіксів れる та られる, перед дієсловами в цій формі префікс ввічливості お або ご не використовується. Дані префікси вживаються у формі на ~になる та подібних.

У випадку використання сонкейго використовуються наступні форми: (あなたが私に) お話くださる, (あなたが) お話しなさる, (あなたが私に) お話頂く [敬語の指針2007, 77 р.]. У кенджього ці форми трансформуються наступним чином: (私が) お話する, (私が) お話致す, а форма (私が) お話申し上げる виступає ще більш ввічливою. Дієсловоする у формі сонкейго перетворюється на なさる, а у кенджього – на 致す. 与える змінюється на 下さる (сонкейго) та 差し上げる (кенджього). Дієсловоする у формі сонкейго перетворюється на なさる, а у формі кенджього – на 致す. Дієслово与える у ввічливому мовленні змінює свою основу на (あなたが) くださる для сонкейго та (私は) 差し上げる для кенджього. Такий спосіб творення ввічливих слів японською називається 交換形式 (koukankeishiki) (яп. форма заміни).

Він є характерним для таких дієслів як:

行く – いらっしゃる – 参る (яп. йти)

来る – いらっしゃる – 伺う (яп. приходити)

言う – おっしゃる – 申す (яп. говорити)

見る – ご覧になる – 拝見する (яп. дивитись)

食べる – 召し上がる – 頂く, 頂戴する (яп. їсти).

Такі слова як, наприклад, 存ずる, 承知, тощо, при приєднанні до них префіксу ご вживаються в сонкейго, а без даного префіксу – в кенджього. [Алпатов 2003, 136с.] При приєднанні слова ~あげる до дієслова у кенджього, ступінь ввічливості такого дієслова підвищується, наприклад: 申す – 申し上げる. У випадку із дієсловом 聞く – お耳に入る – 伺う – 承る – 拝聴する, при приєднанні ієрогліфа 拝 ступінь ввічливості значно підвищується.

Далі наведено декілька прикладів використання даних дієслів у сонкейго та кенджього:

辞書形	尊敬語	謙讓語
する	社長はゴルフをなさいます。	私もゴルフを致します。
言う	お客様はこうおっしゃいます。	母はそう申します。
行く	どちらへいらっしゃいますか。	成田まで参ります。
食べる	何を召し上がりますか。	これを頂きます。
聞く	受付でお聞きになって下さいませ。	ちょっと伺っても宜しいでしょうか。
見る	契約をご覧下さい。	契約を拝見しました。
知る	変更のことをご存じですか。	存じておりません。

Слід також зазначити, що оскільки слово 召し上がる само по собі вже є формою сонкейго, немає необхідності додавати до нього ще й префікс お. Щодо дієслова 来る, то від нього за допомогою суплетивізму утворюються наступні форми: いらっしゃる, お見えになる, お越しになる, причому остання з них є найбільш ввічливою. [4, с. 198]

При бажанні мовець висловитись якнайбільш ввічливо нерідко виникає явище 二重敬語 – надмірного нашарування ввічливих форм. Застосування таких форм є не лише складним для сприйняття, але й помилковим. [蒲谷宏、川口義一、坂本恵、清ルミ、内海美也子2006, 196 р.] Наприклад: お客様が申された件ですが... Частим серед японців є помилкове застосування форм кенджього по відношенню до співбесідника. Оскільки 申す можна використовувати лише по відношенню до першої особи, то правильно буде сказати お客様がおっしゃった件ですが.... Ще один приклад: 明日もう一度区

役所に伺われますか。В цьому реченні підмет, пропущено, але оскільки в якості підмета має виступати друга особа, то застосування дієслова伺う є неправильним. Правильною є фраза 明日もう一度区役所にいらっしゃいますか。

Як зазначалося вище, до форми召し上がる, яка вже застосована в кейго, не потрібно додавати ввічливий префікс お 昼食はもうお召し上がりになられましたか。 Більш того, додавання афіксуなられる викликає ще більше нашарування ввічливих форм. Достатньо було б сказати просто昼食はもう召し上がりましたか。 На наступному прикладі ми бачимо використання подвійного кейго:課長、本日の会議にご出席されますか。 Це також одна із частих помилок. При використанні суфіксівされる та られる не потрібно додавати префікс お або ご. Фраза 課長、本日の会議に出席されますか буде достатньо ввічливою. У цьому випадку по відношенню до керівництва було використано форму наれる/られる, але допускається вживання й інших форм по відношенню до різних мовців. Так, більш ввічливою, ніж 出席されますか є форма 出席なさいますか. У наступному прикладі знову виникає надмірна ввічливість: 新聞をお読みにされましたか. Достатньо ввічливою є такий варіант цієї фрази: 新聞をお読みになりましたか.

Якщо в реченні можна застосувати декілька ввічливих форм, то необхідно залишити лише останню. Так висловлювання стане більш лаконічним, й при цьому не буде звучати менш ввічливо. Наприклад: あらかじめ電話をなさってから、いらっしゃったほうが... Оскільки в пам'яті залишається, як правило, те, що знаходиться наприкінці висловлювання, то доцільно використати найбільш ввічливу форму в самому кінці: あらかじめ電話をしてから、いらっしゃったほうが. Таке застосування називається 後良し言葉. Наведемо ще один приклад: 先生は後ろをお向きになり、黒板に字をお書きになりすぐお消しになりました. Якщо використати стільки ввічливих форм в одному реченні, то таке висловлювання буде сприйматись як занадто галасливе й надокучливе. Тому доцільно виразити зміст цього речення наступним чином: 先生は後ろを向いて、黒板に字を書いて、すぐお消しになりました.

Часто невдоволення і скарги стосовно обслуговування по телефону в Японії пов'язані із недостатнім використанням слів, що передають почуття. Це свого роду слова-амортизатори, тому японською їх ще називають クッション言葉 (дослівно: слова на подушці). Наприклад, коли виникає необхідність відмовити у чомусь, у більшості випадках людина обов'язково називає причину своєї відмови. Але цього недостатньо. Якщо не додати слова-амортизатори, така відповідь може ранити почуття співрозмовника. При проханні потрібно не лише висловити його, наприклад, ここに書いてください, але й доповнити свій вислів фразами: 恐れ入りますが、お手数ですが тощо. Серед фраз, які виражають згоду, існують наприклад такі: はい、かしこまりました、承知いたしました.

Коли виникає необхідність прохати про очікування, вживається фраза 少々お待ちください. Слово 少々, в даному випадку повинно виражати проміжок часу, рівний не більш як 30 секундам, оскільки людина починає відчувати нетерпіння приблизно після 10-15 секунд очікування. Якщо після очікування протягом більш ніж 30 секунд, людині не було надано змістовної відповіді, її нетерпіння може вилитися в гнів. Задля пом'якшення негативних емоцій клієнта після очікування краще вживати такі фрази як お待たせいたしました або 大変お待たせ致しました. Крім вищезначених слів, можна використати ще фрази, які повідомляють причину того, чому клієнт змушений зачекати, наприклад: お調べいたしますので、〇〇が他の電話に出ておりますので、席を外しておりますので тощо. [4, с. 198]

Серед скарг є й такі, в яких зазначають, що «працівники державних закладів не приносять вибачення», тому на цей аспект також необхідно звернути увагу. Найбільш загальною фразою для вибачення в офіційно-діловому мовленні є 申し訳ございません. Можна вжити й таку фразу як 大変失礼いたしました. Для вираження подяки необхідно вживати фрази: ありがとうございます, (お越し頂きまして) ありがとうございます (お電話を) ありがとうございます. Проводжуючи клієнта, можна сказати どうぞお気をつけてお帰りください тощо.

Далі наведено декілька правил спілкування офіційно-ділового мовлення: 1) Уникати наказових форм. Працівники державних закладів часто вживають по відношенню до клієнтів наказові форми дієслів. Навіть фраза 〜してください лише здається ввічливою, а насправді це справжня наказова форма. Тому замість фрази, наприклад, こちらの書類にサインをしてください сказати サインをお願いいたします/お願いいたします; 2) Уникати заперечних форм. Коли необхідно відмовити, доцільно спочатку використати слова, що означають згоду — «так», а вже потім — ті, які виражають відмову — «але». Наприклад, випадок, коли той, хто вище за посадою, попросив зробити ксерокопії документів, але у підлеглого немає можливості виконати це прохання негайно. Підлеглий спочатку підтверджує: コピーですね. А потім називає причину, чому він не може виконати це негайно й запитує, чи можна зробити це пізніше; 3) Вживати заперечні форми під час прохання. Наприклад, якщо замість サインをお願いいたします «будь ласка, Ваш підпис» сказати サインをお願いできませんでしょうか «Чи не могли б Ви поставити свій підпис», то японською мовою це буде звучати більш ввічливо. Тому краще використовувати для прохання фрази на зразок 〜をお願いできませんでしょうか, 〜して頂けませんでしょうか; 4) Використовувати «живі» слова. Такі фрази як お気をつけてお帰り下さい «хай Вам щастить» (дослівно: бережіть себе, повертаючись додому), お待ちしておりました «ми чекали на Вас», お目にかかるのを楽しみにしています (яп. з радістю чекаємо на наступну зустріч) «завітайте до нас ще» буде приємно почути будь-якому співрозмовнику.

Підсумовуючи всі помилки та поради з використання ввічливих форм, можна сказати, що для кожного окремого випадку рівень ввічливості має підбиратися індивідуально. З метою пом'якшення мовлення та надання йому достатньо ввічливого відтінку, слова-амортизатори необхідно вживати за «технікою бутерброду» (вживаються два слова-амортизатора, а між ними — суть висловлювання). Варто зазначити, що спочатку кейго необхідно засвоїти, а вже після цього необхідно не просто використовувати сонкейго та кендзюго по відношенню, а спочатку визначити рівень конкретного співрозмовника, а потім пристосувати своє вживання кейго до цього співрозмовника.

Помилки у підборі рівнів ввічливості характерні не стільки для іноземців, скільки для самих японців, адже пристосовуючись до великої кількості людей з інших країн, вони намагаються бути ввічливими в усьому і час від часу не помічають надмірних нашарувань кейго в одному реченні. Варто мати такі особливості на увазі під час здійснення перекладу та при навчанні майбутніх спеціалістів з перекладу.

Література:

1. Алпатов В. М. Япония: язык и общество / Алпатов Владимир — Москва : Институт Востоковедения РАН, 2003. — 136 с. — (Японская вежливость: вежливые и невежливые формы и слова)
2. 菊地康人. 敬語再入門. — 東京 : 丸善株式会社, 1996. — 266 p.
3. 蒲谷宏、川口義一、坂本恵、清ルミ、内海美也子. 敬語表現教育の方法. — 東京 : 大修館書店株式会社, 2006. — 196 p.
4. 瀬川由美、紙谷幸子、北村貞幸. 人を動かす！実戦ビジネス会話. — 東京 : スリーエーネットワーク株式会社, 2008. — 198 p.
5. 敬語の指針. — 文化審議会, 2007. — 77 p

Л. В. Щигло,

Сумський державний університет, м. Суми

КОРПУСОЗОРІЄНТОВАНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНОЇ СИСТЕМИ: ОСНОВНІ ВЕКТОРИ

Сучасні інформаційні технології знаходять широке застосування у науковій парадигмі лінгвістики. Методи і підходи корпусної лінгвістики не просто дозволяють прискорити дослідження мови, але й підвищують ефективність, достовірність та перевірку результатів обробки даних. Висвітлюються аргументи стосовно переваг та недоліків корпусних методів до студіювання лінгвістичних явищ.

Ключові слова: корпусне дослідження, квантитативний аналіз, методи.

CORPUS-ORIENTED RESEARCH OF LANGUAGE SYSTEM: BASIC VEKTORES

Modern information technologies are getting widely used in the science paradigm of linguistics. The article deals with observing the issue of language computer-corpus research as a new and promising tendency in linguistic science paradigm being up-to-date rather than temporary. Methods and approaches of corpus linguistics not only allow to speed up researching language phenomena but also help to reach both significant effectiveness and authenticity and a higher level of checking processed-data results. They make it possible to settle those issues which the linguistics of the previous century did not determine and research because of voluminousness of their completing. The arguments concerning advantages and disadvantages of corpus methods and approaches to studying linguistic phenomena are covered as well. One also determines aspects that prove practical importance and future advanced character of corpus methodology for settling linguistic problems.

Key words: corpus research, quantitative analysis, methods.

КОРПУСНО-ОРИЕНТИРОВАННОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ЯЗЫКОВОЙ СИСТЕМЫ: ОСНОВНЫЕ ВЕКТОРЫ

Современные информационные технологии находят широкое применение в научной парадигме лингвистики. Методы и подходы корпусной лингвистики не просто позволяют ускорить исследования языка, но и повышают эффективность, достоверность и проверку результатов обработки данных. Освещаются аргументы относительно преимуществ и недостатков корпусных методов для изучения лингвистических явлений.

Ключевые слова: корпусное исследование, квантитативный анализ, методы.

Постановка наукової проблеми та її значення. Розвиток науки і техніки відкриває нові можливості для дослідників як технічної сфери діяльності, так і гуманітарної. Сучасні інформаційні технології знаходять широке застосування у лінгвістичних дослідженнях у форматі електронних ресурсів різних типів: електронні словники, бази даних, текстові корпуси, що, в свою чергу, сприяє швидкій та об'єктивній обробці лінгвістичних даних. Отже, слід зазначити, що наявність електронних автоматично оброблюваних лінгвістичних баз даних не тільки значно прискорює й оптимізує об'ємний процес збору мовного матеріалу, але й веде до зміни наукової парадигми в лінгвістиці [1]. В рамках сьогодення такі завдання успішно вирішує корпусна лінгвістика – розділ комп'ютерної лінгвістики, що займається розробкою загальних принципів побудови та використання лінгвістичних корпусів (корпусів текстів) із застосуванням комп'ютерних технологій. Це уможливило отримання більш швидких результатів стосовно обробки значних масивів текстів, що до тепер займало досить багато часу. Корпус не просто дозволяє прискорити дослідження мови і багаторазово підвищити ефективність, достовірність та перевірку результатів обробки даних – він дозволяє вирішувати такі завдання, які лінгвістика попередніх століть практично не ставила через об'ємність їх виконання. До таких завдань відноситься, наприклад, багато видів статистичних та інших квантитативних досліджень мови. До того ж корпусна лінгвістика не тільки квантитативний і статистичний інструмент, але й своєрідна «стратегія, методологія дослідження» [2, с. 19]. Необхідність в об'єктивних кількісних даних, потреба великого масиву прикладів, а також потреба широкої «географії» джерел передбачає і зовсім інший методологічний підхід до вирішення завдань, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Корпусна лінгвістика виходить з того, що дослідник займає, з одного боку, позицію стороннього спостерігача стосовно мовних явищ, з іншого боку, доволі часто задає параметри для вибірки та аналізу даних корпусу, тобто корпусна лінгвістика об'єднує в собі теоретичні та емпіричні принципи лінгвістики. **Об'єкт статті** – доробки сучасних вітчизняних та зарубіжних науковців стосовно застосування корпусної методології в сучасній лінгвістиці. **Предмет дослідження** – огляд напрацювань сучасних вітчизняних та зарубіжних науковців, в яких висвітлюються проблеми дослідження лінгвістичних явищ в ракурсі методів і підходів корпусної лінгвістики. **Мета роботи** – обґрунтування актуальності застосування корпусної методології для вирішення лінгвістичних проблем.

Виконання поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- з'ясувати роль та місце корпусної методології в сучасній науковій парадигмі лінгвістичної науки;
- висвітлити аргументи стосовно переваг та недоліків корпусних методів до студіювання мовних явищ;
- окреслити аспекти, що підтверджують значущість та перспективність корпусних методів дослідження для вирішення лінгвістичних проблем.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Визначення терміну «корпус» є неоднозначним і досить різноплановим. Корпус (текст, масив):

- приблизна сукупність висловлювань, відібраних для аналізу і представлених у вигляді письмового тексту, аудіо запису, тощо;
- вся сума (сукупність) творів мовлення, створених колективом носіїв певної мови [3, с. 209]. Під лінгвістичним, або мовним, корпусом текстів розуміється великий, представлений в електронному вигляді, уніфікований, структурований, розмічений, філологічно компетентний масив мовних даних, призначений для вирішення конкретних лінгвістичних завдань [4, с. 8].

В аралі корпусної лінгвістики виокремлюють такі типи корпусів: ілюстративний, дослідницький, динамічний, статистичний. Дослідницький корпус призначений переважно для вивчення різноманітних аспектів функціонування мовної системи. Цей тип корпусних даних, зазвичай, зорієнтований на широкий загал лінгвістичних завдань. В якості основних вимог, що пред'являються дослідниками до подібного типу корпусу, виокремлюються такі як: репрезентативність, повнота, економічність, самодостатність, комп'ютерна підтримка, структуризація матеріалу [5, с. 118–119].

Пріоритетною характеристикою корпусу, що відрізняє його від простих збірок текстів, полягає в наявності додаткової інформації про властивості вхідних текстів, що до нього належать (розмітки чи анотації). Кожен текст повинен мати лінгвістичну та екстралінгвістичну розмітку. У інформацію про текст необхідно включити відомості про інформантів, про

час, місце запису, про конкретну ситуацію спілкування, відомості про діалекти, тощо. Метатекстова інформація повинна бути універсальною, типовою для лінгвістичних корпусів різного типу, щоб не обмежувати параметри пошуку, а, навпаки, зробити корпус доступним для багатьох дослідників з їх різною метою, підходами та вихідними гіпотезами.

Об'ємними і повними є корпуси національних мов, наприклад Національний корпус російської мови, Браунський корпус американського варіанту англійської мови, Британський національний корпус та інші. У багатьох країнах ведуться роботи зі створення корпусів за різновидами мови (корпус діалектів, усної, письмової мови, корпус смс-повідомлень, дитячої мови, публіцистичних текстів, тощо [6, С. 113–123]). Обширною інформаційною системою є корпус розмовної німецької мови (Datenbank Gesprochenes Deutsch (DGD des DSav)), що розроблюється Мангеймським інститутом німецької мови.

В європейських корпусах розмовного та діалектного мовлення використовують систему EXMARaLDA (Extensible Markup Language for Discourse Annotation), тобто розширену марковану систему лінгвістичної анотації розмовної мови. Це система програм та інструментів для створення, управління, анотування та обробки корпусу розмовного мовлення. Базовою програмою для первинного створення корпусу текстів і їх анотування є Partitur Editor, назва якої вже сама вказує тип введення інформації: партитурна нотація. На відміну від так званої драматургічної нотації, яка передбачає вертикальне розташування тексту, партитурна нотація, вважається більш вдалою, будується як музична партитура, але замість інструментів виступають учасники комунікації. Це дозволяє точніше відобразити процес спілкування в абсолютному вимірі (на часовій осі) і у відносному вимірі, що характеризує мову учасників комунікації в порівнянні один з одним (одночасне говоріння, паузи, вставки). Суто технічно партитурна нотація вимагає більшої точності і більш складна в написанні. Однак використання спеціальних засобів комп'ютерної підтримки дозволяє спростити створення партитурних транскриптів мовлення [5, с. 124].

Отже, електронні корпуси діалектних текстів є принципово новим джерелом, що сприяє залученню діалектології до сучасної наукової лінгвістичної парадигми, в якій вивчення основних лінгвістичних характеристик діалектних одиниць автоматизується, що, в свою чергу, забезпечить перехресні дослідження в текстах різних діалектів, полегшить пошук і вибірку необхідних даних і дозволить проводити діахронічні дослідження в темпоральному просторі декількох десятиліть.

Робота над більшістю корпусів продовжується. Однак, питання доцільності застосування корпусних методів стосовно опису лінгвістичних явищ супроводжується не лише сумнівами, але й скептичними відгуками стосовно надійності такого джерела інформації, як корпус.

Патріарх генеративної лінгвістики Н. Хомський вважає, що корпусний підхід зводиться до простого спостереження за великим обсягом даних і «не є методом наукового пізнання і не може забезпечити ні успішного вирішення пізнавальних і практичних проблем, ні приросту знання» [7].

Широкий спектр сучасних корпусних досліджень показано опонентами генеративістів з питань пізнавального потенціалу корпусних досліджень, представниками корпусної лінгвістики з Кембріджського університету в навчальному посібнику «Corpus Linguistics: method, theory and practice», в якому дослідники окреслюють межі між двома основними підходами до вивчення лінгвістичних явищ Corpus-driven vs Corpus-based і доводять їх паралельність [8]. Якщо в дослідженні, заснованому на даних корпусу (corpus-based study), вирішується питання перевірки валідності теорії або гіпотези з використанням корпусних методів, то лінгвіст-корпусник за даними корпусу (corpus-driven study), будує свою теорію, повністю і цілком покладаючись на матеріал корпусу, описуючи таким чином узус. Як бачимо, у зарубіжній лінгвістиці не стоїть питання про звернення до корпусів, питання полягає здебільшого в підході до цього лінгвістичного ресурсу, однак і ця відмінність досить умовна. Представники когнітивного напрямку в зарубіжному мовознавстві інкорпують емпіричні методи в лінгвістичний опис та прирівнюють в правах застосування експерименту і корпусних даних.

Вчені-лінгвісти також зазначають, що «в лінгвістиці сталася корпусна революція». Після появи корпусів ця наука стала зовсім іншою; і навіть якщо «цей пафос трохи прибрати, трохи понизити градус, то ступінь значущості все ж таки залишиться. Корпусне дослідження – це більше, ніж методика аналізу» [9]. Вітчизняні вчені на сьогоднішній день не тільки використовують корпусні методи і дані у своїй роботі, але й створюють і анотують корпусні ресурси, тому слід сказати, що сучасна лінгвістика повинна стати лінгвістикою корпусів, коли відбір матеріалу дослідження буде ґрунтуватися не на даних словників та інших лексикографічних джерел, а буде здійснюватися за допомогою грамотно сформованих пошукових запитів [10]. Є вчені, які налаштовані скептично до використання корпусних технологій в лінгвістиці. Вони висловлюють думку, що звернення до корпусних ресурсів в лінгвістичному описі – це лише данина моді. Як на рубежі століть модно було вивчати концепти та інші запозичені із західної лінгвістики конструкції, так і сьогодні вважається модним застосовувати корпусні дані, оскільки вчені-скептики впевнені, що захоплення корпусами мине, як минула мода на опис концептів.

Прихильники зваженого, обережного поводження з корпусним даними, особливо при зверненні до Wikipedia Corpus або Google Books, вважають, що деякі лінгвісти сліпо слідує «моді на корпус», і це тотальне захоплення часто веде до фальсифікації результатів та зловживанню кількісними даними. На користь ненадійності результатів, що отримуються в рамках корпусного дослідження є узуальна природа корпусу, що вміщує ненормативне і неправильне вживання, зокрема це стосується інтернет-ресурсів. Такий стан речей виправдовує побоювання прибічників традиційних методів дослідження і інтроспекції в обмеженості корпусного підходу. Фактично, результати такого дослідження обмежені описом узусу, що, на думку скептиків, не дозволяє робити висновки про теоретично важливі закономірності мовної системи.

Застосування корпусних технологій передбачає знайомство з основами корпусної та ІТ-термінології, володіння навичками формування оптимального для цілей дослідження пошукового запиту і методами кількісної та статистичної обробки даних. Ускладнює роботу лінгвіста-корпусника і недостатність пошукового інструментарію, що породжує певний скептицизм. Пошук за запитом може видавати сотні і навіть тисячі результатів (контекстів слововживання), які просто фізично нереально переглянути в обмежених часових рамках. Це провокує вчених-скептиків критично ставитися до заяв вчених-революціонерів і вчених-романтиків про те, що корпусні технології заощаджують час, а пошукова система сприяє вирішенню проблем архітекτονіки і розвитку мови. Вдосконалення пошукових систем і методик запиту – одне з важливих завдань, що стоять перед корпусною лінгвістикою.

На разі розглянемо й питання, на чому базується переконаність лінгвістів-корпусників в тому, що сучасні дослідження мови не можуть проводитися поза корпусною лінгвістикою. По-перше, корпусні дослідження мови відрізняються більшою репрезентативністю даних, що передбачає і реально квантитативні, і статистичні дослідження [11; 12]). Однак питання стосовно збалансованості та репрезентативності корпусу є відкритим [13]. По-друге, корпусні дослідження – це все більш і більш вдалі спроби з не наявного (наприклад, усного дискурсу) зробити наявне (дискурс, представлений у розмічених текстах, який можна вивчати [14]). Окрім того, корпусні технології дозволяють приступити до спостереження

за рідкісними мовними явищами і прослідкувати динаміку мовних змін на малому часовому відрізку. У корпусному дослідженні мови знаходять відображення і отримують інтерпретацію як частотні явища, так і okazіональні. Деякі дослідницькі завдання передбачають звернення не до одного, а кількох ресурсів. Порівняння і грамотний аналіз даних, отриманих за допомогою різних корпусів, уможливує встановлення мовної варіативності і закономірностей мовних змін, прогнозування подальшого розвитку описуваного явища, а також осмислення таких вживань, які суперечать усталеним уявленням про мовну норму. На відміну від інших видів дослідження (інтроспекції, словникової роботи), корпусна методологія дозволяє перевіряти гіпотези щодо мовних змін і закономірностей. Використання корпусів надає можливість об'єктивізувати лінгвістику, знайти більш вагомі аргументи стосовно фактів, дозволяє створити ситуацію повторюваності, що є важливим елементом науки, оскільки перевірка результатів корпусного дослідження забезпечує його ефективність, повторюваність і достовірність.

Корпусні технології дозволяють отримати принципово нові дані стосовно еволюції мови, її функціонування. Можливість отримання репрезентативної вибірки мови на різних етапах історії в машинописній формі дозволяють історикам мови швидше і ефективніше проводити їх діахронічні дослідження. Отримані результати характеризуються більшою системністю та всеохопністю, дозволяють прослідкувати динаміку мовних змін, встановити закономірності розвитку національної мови та виявити специфіку функціонування діалектів [15, С. 131]. Для цього створюються діахронічні (історичні) корпуси, які уможливають дослідження мови упродовж якого-небудь (досить довгого) проміжку часу або вивчати мову в її сучасному стані. До числа діахронічних корпусів належать, наприклад, гельсінський корпус як відомий і часто використовуваний корпус текстів різних періодів, корпус Lampeter ранньомовноанглійської мови, що містить добірку матеріалів, виданих між 1640 і 1740 роками, Боннський корпус сформований з ранньомовноверхньонімецьких текстів, а Бохумський корпус вміщує рукописи середньовісньонімецького періоду розвитку німецької мови. Отже, слід зауважити, що корпус автентичних пам'яток є достовірним першоджерелом дослідження мовної системи, що дозволяє визначити основні закономірності її історичного розвитку.

Висновки дослідження. Вчені застерігають про «небезпеку новизни» в лінгвістиці, називаючи це парадоксом її внутрішнього розвитку [9], але з точки зору практичного використання корпусної методології стосовно досліджень лінгвістичних явищ це нерозумно і недоцільно. Аналіз доробок вітчизняних і зарубіжних дослідників щодо застосування методів та підходів корпусної лінгвістики для вирішення лінгвістичних проблем дозволяє констатувати той факт, що методи і підходи корпусної лінгвістики мають як теоретичну, так і практичну значущість, принципову новизну та перспективність використання в сучасній науковій парадигмі.

Література

1. Крючкова О. Ю. Корпус русской диалектной речи: концепция и параметры оценки / О. Ю. Крючкова, В. Е. Гольдин, А. П. Слобнова. – URL: <http://www.dialog-21.ru/digests/dialog2011/materials/ru/pdf/36.pdf>.
2. Perkuhn R. Korpuslinguistik / R. Perkuhn, H. Keibel, M. Kupietz. – Paderborn : Wilhelm Fink Verlag, 2012. – 144 S.
3. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : КомКнига, 2007. – 576 с.
4. Захаров В. П. Корпусная лингвистика: учебник для студентов гуманитарных вузов / В. П. Захаров, С. Ю. Богданова. – Иркутск : ИГЛУ, 2011. – 161 с.
5. Баранов О. Н. Введение в прикладную лингвистику / О. Н. Баранов. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 360 с.
6. Lemnitzer L. Korpuslinguistik. Eine Einführung / L. Lemnitzer, H. Zinsmeister. – Tübingen : Narr Verlag, 2010. – 214 S.
7. Andor J. The master and his performance : An interview with Noam Chomsky / J. Andor // Intercultural Pragmatics. – 1-1. – 2004. – P. 93–111.
8. McEnery T. Corpus Linguistics: Method, theory and practice / T. McEnery, A. Hardi. – Cambridge : Cambridge University Press, 2012. – Support website for Corpus Linguistics: Method, theory and practice. – Mode of access. – Режим доступа : <http://corpora.lancs.ac.uk/clmtp>.
9. Плунгян В. А. Почему современная лингвистика должна быть лингвистикой корпусов. Лекция, прочитанная в рамках проекта «Публичные лекции» / В. А. Плунгян. – Режим доступа : <http://polit.ru/article/2009/10/23/corpus/>.
10. Методы когнитивного анализа семантики слова : компьютерно-корпусный подход / под общ. ред. В. И. Заботкиной. – М. : Языки славянской культуры, 2015. – 344 с.
11. Boriskina O. O. A Corpus-based Study of Noun Cryptotypes in English / O. O. Boriskina // Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии: материалы ежегодной Международной конференции / А. Е. Кибрик, В. И. Беликов, И. М. Богуславский, Б. В. Добров, Д. О. Добровольский [и др.]. – 2011. – С. 135–145.
12. Донина О. В. Криптоклассные данные для определения меры языковой эквивалентности / О. В. Донина // Вестник Воронежского государственного университета. – Сер.: Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2015. – № 1. – С. 108–110.
13. Шилихина К. М. Роль контекста в интерпретации иронии / К. М. Шилихина // Вестник Воронежского государственного университета. – Сер.: Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2008. – № 2. – С. 10–15.
14. Шилихина К. М. Использование корпусов в исследованиях дискурса / К. М. Шилихина // Вестник Воронеж. гос. ун-та. Сер.: Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2014. – № 3. – С. 21–26.
15. Лук'янець Г. Г. Основні напрямки сучасних корпусних досліджень мови та перспективи їх подальшого розвитку / Г. Г. Лук'янець // Наукові праці НУХТ. – 2012. – № 44. – С. 131.

ЗМІСТ

КОГНІТИВНІ АСПЕКТИ МІЖКУЛЬТУРНОГО СПІЛКУВАННЯ

O. Y. Kostiuk, L. I. Lushpay TASK-BASED LANGUAGE TEACHING AS AN EFFECTIVE APPROACH IN FOREIGN LANGUAGE STUDIES	3
T. Pyvovarchuk GRUNDLAGEN INTERKULTURELLER KOMMUNIKATION	5
N. B. Samoilenko DEVELOPING ACADEMIC WRITING IN INTERCULTURAL UNIVERSITY SETTINGS: KEY FEATURES, EFFICIENCY AND CHALLENGES	7
L. Shnurovska COGNITIVE GROUND OF PHONETIC PRIMING IN MONO- AND BILINGUALISM	10
Ю. І. Бей, М. Г. Палагнюк, В. П. Юркова ПОСІДНАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ	13
О. В. Бешлей ПОНЯТТЄВА СКЛАДОВА КОНЦЕПТУ YOUTH	16
С. Л. Брайченко НЕПОПУЛЯРНІ ЧОЛОВІЧИ ОСОБОВІ ІМЕНА МЕШКАНЦІВ ОДЕЩИНИ	19
Т. Є. Бублик МЕТАФОРИ ПЕРСОНІФІКАЦІЇ У КОНЦЕПТУАЛЬНОМУ ПРОСТОРІ МЕДИТАТИВНИХ ПРИТЧ	21
І. В. Ганжа ХЕДЖ-МАРКЕРИ У ДИСКУРСІ ВЕРХОВНОГО СУДУ США	24
І. В. Герасимчук CAT TOOLS IN TRANSLATION	27
О. П. Демиденко ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ТИПАЖІ БРИТАНЦІВ ТА УКРАЇНЦІВ У ЛІНГВОСЕМІОТИЧНОМУ АСПЕКТІ	28
М. Ю. Іванченко РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ФІНАНСОВОЇ НЕСПРОМОЖНОСТІ В ІДІОМАТИЧНИХ ВИРАЗАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	32
Н. К. Кобиленко КОРЕЛЯЦІЯ ПОНЯТЬ КОНЦЕПТ І СИМВОЛ У КОГНІТИВНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ	35
Л. М. Коцюк, О. О. Пелипенко КЛАСИЧНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ ПОМИЛОК У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ	37
Н. І. Лютянська ЕТНІЧНІ СТЕРЕОТИПИ У СИТУАЦІЇ МІЖЕТНІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОГО МАС-МЕДІЙНОГО ДИСКУРСУ)	40
Ю. О. Матвійів-Лозинська МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ У ЗМОДЕЛЬОВАНИХ ПРОФЕСІЙНИХ СИТУАЦІЯХ СФЕРИ ТУРИЗМУ	42
Л. М. Нікітюк МЕТОДИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У РІЗНОРІВНЕВИХ ГРУПАХ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ	44
О. С. Олійник ПРАВОВА КАРТИНА СВІТУ В ЛІНГВОКОГНІТИВНОМУ ВИСВІТЛЕННІ	47
В. К. Омельчук СУДОВА ПРОМОВА ЯК БАЗОВЕ ПОНЯТТЯ ЮРИДИЧНОГО ДИСКУРСУ В КОНТЕКСТІ НАВЧАННЯ ЮРИДИЧНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	50
І. В. П'янковська ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ «ПЕРЕВЕРНЕНОГО НАВЧАННЯ» У ВИКЛАДАННІ ДИСЦИПЛІНИ «ЛЕКСИЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ»	52
І. Ю. Підгородецька «СПІЛКУВАННЯ» І «КОМУНІКАЦІЯ» (ДО ПРОБЛЕМИ ОКРЕСЛЕННЯ ПОНЯТЬ)	56
А. С. Птушка ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТУ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ	58
С. П. Сборик КОГНІТИВНИЙ СТИЛЬ АВТОРА: СТРАТЕГІЯ ДИНАМІЧНОГО ЗОБРАЖЕННЯ ПРОСТОРУ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)	59
О. С. Сокирська ВЗАЄМОДІЯ ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНИХ І ПРОСОДИЧНИХ ЗАСОБІВ У ВИРАЖЕННІ ВІДМОВИ В АНГЛІЙСЬКОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ МОВЛЕННІ	62
О. А. Соловійова СТРУКТУРА ФУНКЦІОНУВАННЯ ФРАЗЕОСЕМАНТИЧНИХ ПОЛІВ БІНАРНИХ КОНЦЕПТІВ «ДОБРО-ЗЛО» СУЧАСНИХ АРАБСЬКОЇ І УКРАЇНСЬКОЇ МОВ	65
О. Г. Сторчак СЕМАНТИКА ПОНЯТТЄВОГО КОМПОНЕНТУ КОНЦЕПТІВ HEAVY/ ВАЖКИЙ І LIGHT/ ЛЕГКИЙ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ	68

Т. В. Угрин LE FONCTIONNEMENT ET LA TYPOLOGIE DES REPRÉSENTATIONS INTERCULTURELLES	71
Д. О. Чистяк ДОСЛІДЖЕННЯ ХУДОЖНЬОЇ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ В ДІАХРОНІЧНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ	73
Н. А. Чумак ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ГІБРИДНОЇ АНГЛОМОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ	75
Л. Б. Шутак ОСОБЛИВОСТІ МЕТАФОРИ: КОГНІТИВНО-ДИСКУРСИВНИЙ АСПЕКТ	77
М. О. Шутова ЕТНОКУЛЬТУРНІ ФРАЗЕОСТЕРЕОТИПНІ ПРОФІЛІ ПОРТРЕТНОЇ ПРИВАТНОСТІ АНГЛІЙЦІВ	79

ЛЕКСИЧНА, ФРАЗЕОЛОГІЧНА ТА ФРЕЙМОВА СЕМАНТИКА

D. F. Mouines GLISSEMENTS DE SIGNIFIANCES ET REPRESENTATIONS INCONSCIENTES DANS LE ROMAN DE DE NINA BOURAOUI «MES MAUVAISES PENSEES»	84
Ya. M. Tagiltseva COLOUR TERMS IN CROP PRODUCTION DISCOURSE OF MODERN ENGLISH	87
І. М. Аніщенко ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ВИЩОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ЗАКЛАДУ ПРИ ВИВЧЕННІ КУРСУ «ІНОЗЕМНА МОВА ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ»	89
І. М. Бабій МАНІФЕСТАЦІЯ ОБРАЗНО-СИМВОЛІЧНИХ УЖИВАНЬ НАЗВ КОЛЬОРІВ У ХУДОЖНІЙ ПРОЗОВІЙ МОВІ	91
Ю. Й. Бабчук СЕМАНТИЧНІ ТА ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ВИГУКІВ В КВАЗІСПОНТАНОМУ МОВЛЕННІ	94
О. О. Бердіна КЛАСИФІКАЦІЯ ДІЄСЛІВ З ГРАДАЦІЙНОЮ СЕМАНТИКОЮ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	96
І. А. Бехта, Ю. С. Головащенко СЕМАНТИЧНИЙ ПРОСТІР ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ	100
І. М. Білоус ФРЕЙМОВА МОДЕЛЬ АНГЛІЙСЬКОМОВНОГО ДИСКУРСУ ФІТНЕС-ЗАНЯТЬ	103
В. В. Гамалія МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-ФОНЕТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ВАРІАТИВНОСТІ ФОНЕТИЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ОЗВУЧЕНОГО РЕКЛАМНОГО ТЕКСТУ	105
І. О. Гаценко ЗАГАДКА ЯК СПОСІБ МОВНОГО КОДУВАННЯ СВІТУ	108
Н. О. Герцовська, М. Р. Фаркош РОЛЬ СЛЕНГУ У МОВЛЕННІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)	111
О. С. Гринюк ОМОНІМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ ЯК ВИД ПАРАДИГМАТИЧНИХ ВІДНОШЕНЬ У СФЕРІ АФІКСАЛЬНИХ ПОХІДНИХ ІМЕННИКІВ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ	113
Т. М. Демкова РОЛЬ ТА МІСЦЕ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ В ЛІТЕРАТУРНІЙ ПРАКТИЦІ УКРАЇНСЬКОЇ ЗАКОРДОННОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ	116
Н. А. Деркевич МОДИФІКАЦІЯ ТВІРНИХ ОСНОВ УНАСЛІДОК ПРИЄДНАННЯ ДО НИХ НЕВІДОКРЕМЛЮВАНОГО ДІЄСЛІВНОГО ПРЕФІКСА	119
О. О. Добринчук НІМЕЦЬКІ ТА УКРАЇНСЬКІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТОМ TEUFEL – ЧОРТ (ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ПЕРЕКЛАДУ)	121
Г. О. Довбня СТРУКТУРА ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ЛОКАТИВНОСТІ	124
В. В. Дребет СИНЕРГЕТИКА СЕМАНТИЧНОГО ДЕКОДУВАННЯ ІМЕННИКІВ У ПРОСТИХ ТА СКЛАДНИХ РЕЧЕННЯХ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ ПРЕСИ	128
Ж. А. Дягілєва ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЕТНІЧНИХ СТЕРЕОТИПІВ У НІМЕЦЬКИХ ГУМОРИСТИЧНИХ ТЕКСТАХ: СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ	132
О. В. Дядченко ІНШОМОВНА ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ДО МІЖКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ	134
Н. М. Єрмакова ФУНКЦІОНУВАННЯ АНГЛОМОВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З ДЕРИВАТАМИ ЕВРИСЕМИ THING	137
В. М. Жуковський, К. В. Сімак РОЛЬ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ПЕРШОГО КУРСУ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ БАКАЛАВРІВ МОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ	141
О. І. Заграновська ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ МОВЛЕННЄВИХ АКТИВ ПОХВАЛИ ТА КОМПЛІМЕНТУ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОГО ТА АНГЛІЙСЬКОГО МОВЛЕННЯ)	144

Г. Д. Заньковська ІНТЕГРАТИВНИЙ ПРЕДМЕТНО-АКЦІОНАЛЬНИЙ ФРЕЙМ КОНЦЕПТУ КОНФЛІКТ	146
І. Ф. Ісаєва, Н. М. Сабанська ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ З ТОПОНІМІЧНИМ КОМПОНЕНТОМ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ ТА ЇХ ПЕРЕКЛАД НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ	149
Т. М. Князь НАЗВИ ТВАРИН У ЛЕКСИЧНОМУ НАПОВНЕННІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ ПОЗНАЧЕННЯ СТАНУ ЗАМОЖНОСТІ	152
Р. С. Коваль НАЙМЕНУВАННЯ ЗАСОБІВ ТА МЕТОДІВ РЕАБІЛІТАЦІЇ	154
Т. Б. Козак METHODEN IM FREMDSPRACHENUNTERRICHT	157
В. В. Компанієць ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО КОМПОНЕНТУ У ФРАЗЕОЛОГІЧНІЙ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ ЛЮДИНИ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ)	159
В. Г. Костенко ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВПЛИВУ В СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТАХ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОЇ СТОМАТОЛОГІЧНОЇ РЕКЛАМИ	162
В. А. Котвицька СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗМІШАНИХ КОМПОЗИТІВ З КОМПОНЕНТАМИ-АНГЛІЦИЗМАМИ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ	165
О. А. Крижко ДЕФІНІЦІЇ СЕМАНТИЧНОЇ СУТНОСТІ ЗООМОРФНОГО КОМПОНЕНТА У ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЯХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	168
І. В. Кузнецова СЕМАНТИЧНІ ПРОЦЕСИ ТА ТЕМАТИЧНІ ГРУПИ У АНГЛІЙСЬКІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ ЛАНДШАФТНОГО ДИЗАЙНУ	170
І. О. Купіна РІЗНОАСПЕКТНІСТЬ ДЕФІНІЦІЙ КАТЕГОРІЇ ГРАНИЧНОСТІ В МОВНОМУ ПРОСТОРІ	172
Н. Ю. Куравська СЕМАНТИКА ПРЕВЕНТИВА ТА ЗАСОБИ ЙОГО ВИРАЖЕННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ	175
Л. О. Лисенко СТРУКТУРА І ЗМІСТ КОНЦЕПТУ «ПОГОДА» В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ	178
Н. В. Ломінська МЕТОДИ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У РІЗНОРІВНЕВИХ ГРУПАХ	180
Т. О. Луковенко СКЛАДЕНІ ТЕРМІНИ ЯК ЗАСІБ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ НОМІНАЦІЇ У ГАЛУЗІ ГОМЕОПАТІЇ	182
О. Матвіяс, О. Романчук, Н. Базиляк КОМПЛЕКСНІ ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ У ТЕРМІНОЛОГІЧНІЙ СИСТЕМІ ГАЛУЗІ ТУРИЗМУ	184
Н. О. Моїсєєва ОЦІННІСТЬ НЕОЛОГІЗМІВ-КОМПОЗИТІВ У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ПОЛІТИЧНОЇ ТЕМАТИКИ	187
А. О. Москаленко ЖАРГОНІЗМИ В ПУБЛІЦИСТИЦІ ЯК ПРОЯВ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ ІТАЛІЙСЬКОЇ МОВИ	189
С. В. Мясоедова СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НЕПРЯМИХ РЕКВЕСТИВІВ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ)	193
Н. В. Науменко СТИЛЬОВА ВАРІАТИВНІСТЬ У ТВОРЕННІ ПОЕТИКИ ДИТЯЧОГО ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ Т. С. ЕЛЮТА «КОТОЗНАВСТВО ВІД СТАРОГО ОПОСУМА»)	196
О. І. Новіцька НАЗВИ СТРАВ ІЗ М'ЯСНИХ ПРОДУКТІВ У ГОВІРКАХ ПІДГАСЬЧНИНИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ	200
Л. В. Олійник СІНОНІМІЯ В НІМЕЦЬКОМУ МОЛОДІЖНОМУ СЛЕНЗІ	204
В. К. Омельчук МОДЕЛІ СЛОВОТВОРУ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ БРИТАНСЬКОГО ВАРІАНТУ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ (НА ПРИКЛАДІ СУДОВИХ РІШЕНЬ ВЕРХОВНОГО СУДУ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ)	207
Л. І. Пац СЛОВЕСНІ СЕМАНТИЧНІ ОПОЗИЦІЇ В СИСТЕМІ ПАРАДИГМАТИЧНИХ ВІДНОШЕНЬ	209
О. В. Поздняков МОДЕЛЬ КОРЕНЕВИХ СЛІВ ЯК СПОСІБ УТВОРЕННЯ НІМЕЦЬКИХ МОЛОДІЖНИХ СЛЕНГІЗМІВ	212
С. В. Помирча, Т. С. Бельська ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ВІЙСЬКОВОЇ АМУНІЦІЇ ТА ЖІНОЧИХ ПРИКРАС ЯК ВИЯВЛЕННЯ ЕТНОПСИХІЧНИХ РИС ПЕРСОНАЖІВ У РОМАНІ О. ІЛЬЧЕНКА «КОЗАЦЬКОМУ РОДУ НЕМА ПЕРЕВОДУ...»	214
В. А. Птуха МЕТОДОЛОГІЧНА БАЗА АНАЛІЗУ НОМІНАЦІЙ ОДЯГУ З НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИМ КОМПОНЕНТОМ СЕМАНТИКИ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ	216
К. С. Радіонова ЗООНІМИ У СТИЙКИХ КОМПАРАТИВНИХ ОДИНИЦЯХ НА ПОЗНАЧЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО СВІТУ ЛЮДИНИ В АНГЛІЙСЬКІЙ, ФРАНЦУЗЬКІЙ, УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ	220

В. И. Рахуба СЛОВСОЧЕТАНИЯ АТРИБУТИВНОГО ТИПА В ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ	223
О. О. Решетняк ПАРАДИГМА СИМВОЛЬНИХ ЗНАЧЕНЬ БІБЛІОНІМА ЄРУСАЛИМ	225
Ю. Г. Рожков ПРОЦЕСИ ЗАПОЗИЧЕННЯ В ТЕРМІНОЛОГІЇ ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ	227
О. Г. Сошко ВНУТРІШНІ РИСИ ЛЮДИНИ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКИХ, НІМЕЦЬКИХ ТА АНГЛІЙСЬКИХ КОМПАРАТИВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З ОНІМНИМ КОМПОНЕНТОМ	229
Л. В. Суховецька ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ СКЛАДОВОЇ «СПОСІБ» НА ТЛІ РЕАЛІЗАЦІЇ МОВЛЕННЄВОГО АКТУ ПОРАДИ	232
С. Таныш ЛЕКСИКА ТУРЕЦЬКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ В СФЕРЕ КУЛЬТУРЫ	235
Н. В. Таценко ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНЕ ПРОФІЛЮВАННЯ ПОНЯТІЙНОГО МОДУСУ КОНЦЕПТУ «ЕМПАТІЯ»	237
Т. Н. Удилова ХАРАКТЕРИСТИКА СРАВНИТЕЛЬНЫХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ С АНТРОПОЦЕНТРИЧЕСКИМ КОМПОНЕНТОМ ВО ФРАНЦУЗСКОМ ЯЗЫКЕ	240
Ю. Г. Федорова МОВНІ ІННОВАЦІЇ ІЗ ПОЗНАЧЕННЯМ ДІЯЧА	242
О. Г. Хомчак ФОРМУВАННЯ АСОЦІАТИВНО-ВЕРБАЛЬНОЇ МОДЕЛІ КОНЦЕПТУ СВЯТО	245
О. Д. Царук СЕМАНТИЧНІ КОНСТИТУЕНТИ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ТЕРМІНА	247
О. Я. Ченіль КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ В ІДЕНТИФІКАЦІЇ СОЦІОЛІНГВІСТИЧНОГО СТАТУСУ КОМУНІКАНТА	249
О. І. Чернікова ГЕНЕРАТОРИ МЕМІВ У АНГЛОМОВНОМУ КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ	251
Л. М. Шапошнікова БАГАТОФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ЛЕЙТМОТИВ У ПРОЗІ ТОМАСА МАННА (НА ПРИКЛАДІ НОВЕЛИ «TONIO KRÖGER»)	254
А. С. Шевченко РЕКОНСТРУКЦІЯ КОНЦЕПТУ INIQUIDAD/БЕЗЗАКОННЯ У МЕЖАХ АКЦІОНАЛЬНОГО ФРЕЙМУ (НА МАТЕРІАЛІ ІСПАНОМОВНОГО ТЕКСТУ БІБЛІЇ)	256
О. А. Шумейко МОВНІ ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ КОМІЧНОГО: ТРАНСФОРМАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ	258
О. М. Яницька, Т. В. Голуб ЛІНГВОКУЛЬТУРНЕ ЗНАЧЕННЯ ТА ЕТИМОЛОГІЧНА СТРУКТУРА НОМІНАТИВНИХ ПОЛІВ ФРАНЦУЗЬКОГО КОНЦЕПТУ LA FOI, БРИТАНСЬКОГО FAITH ТА УКРАЇНСЬКОГО ВІРА	262
Н. Р. Ящик ЯВИЩЕ СИМВОЛІЧНОЇ СИНОНІМІЇ ТА АНТОНІМІЇ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)	265

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ

Ellen Tunda, Nataliia Bondar INNOVATIVE METHODS OF CREATING A FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE CULTURE	268
Т. В. Гросевич «ЙОГО СІМ'Я» АНАТОЛІЯ ДІМАРОВА В ЖАНРОВІЙ ПАРАДИГМІ СІМЕЙНОГО РОМАНУ	271
Т. І. Деркач-Падясек ПРАКТИЧНІ СПОСОБИ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДИКИ КЛАНЗА У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	274
Л. В. Зелінська КНИГА Ф. Ніцше «НАРОДЖЕННЯ ТРАГЕДІЇ З ДУХУ МУЗИКИ»: АРІЙСЬКА ІДЕЯ, РОСІЙСЬКИЙ РЕЗОНАНС	277
О. М. Калига, С. І. Поворознюк ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ У НАВЧАННІ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	281
Н. О. Лисенко ЗАСТОСУВАННЯ ФОРУМІВ І ЧАТІВ ПРИ ДИСТАНЦІЙНОМУ ВИКЛАДАННІ МОВНИХ ДИСЦИПЛІН СТУДЕНТАМ- ІНОЗЕМЦЯМ	283
І. В. Міщинська ОСОБЛИВОСТІ ДИСКУРСИВНОГО АНАЛІЗУ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ Р. ЧАНДЛІРА ТА Д. ХЕММЕТА)	285
В. В. Прима ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ ТУРИСТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ У ПУТІВНИКАХ ПО УКРАЇНІ (У СВІТЛІ СУЧАСНИХ ПОДІЙ)	287
В. В. Рибенюк ШЛЯХИ ТА ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ	289
І. М. Свириденко ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ НА НЕМОВНИХ ФАКУЛЬТЕТАХ	293

Г. І. Слиш	
СОЦІАЛЬНА НОВИНА: ВІД ТЕКСТУ ДО ДИСКУРСУ	295
О. С. Чистякова	
ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ	297
О. В. Шевченко	
КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ СТУДЕНТІВ ГУМАНІТАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЯК НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНЕ ПОНЯТТЯ	299
Л. М. Штохман	
ОРГАНІЗАЦІЯ ЗАНЯТЬ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ВУЗІ	301

КОРПУСНІ ТА ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ОПИСУ МОВНОЇ СИСТЕМИ ТА ТЕРМІНОЗНАВСТВА

Я. В. Андрейко	
ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ ЗАСОБІВ ВИРАЖЕННЯ ВІДНОШЕННЯ ІДЕНТИФІКАЦІЇ	305
Ю. О. Березіна	
ОСОБЛИВОСТІ ФОНЕТИЧНОЇ СИСТЕМИ СЕРЕДНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКОЇ МОВИ НА ПРИКЛАДІ ВІРШОВАНОГО ОПОВІДАННЯ «КОРОЛЬ РОТЕР»	307
О. І. Дуда	
СЕМАНТИЧНА ЄДНІСТЬ ТЕРМІНА ЯК МОВНОГО ЗНАКА (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКИХ ТЕРМІНІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ГАЛУЗІ)	310
О. В. Єрченко	
МЕХАНІЗМИ КОМПРЕСІЇ КОМПОЗИЦІЙНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ АНОТАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ АМЕРИКАНСЬКИХ НАУКОВИХ МЕДИЧНИХ СТАТЕЙ)	312
С. О. Тарасова	
ОБ'ЄКТИВАЦІЯ ПОНЯТТЯ «ДУРЕНЬ» В АНГЛОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ	315
І. Ю. Шепельська	
ПРОБЛЕМИ НЕПРАВИЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ КЕЙГО В ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОМУ СТИЛІ ЯПОНСЬКОГО УСНОГО МОВЛЕННЯ	318
Л. В. Щигло	
КОРПУСОЗОРІЄНТОВАНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНОЇ СИСТЕМИ: ОСНОВНІ ВЕКТОРИ	321

Наукове видання

Наукові записки
Національного університету «Острозька академія»
Серія «Філологічна»

Збірник наукових праць

Випуск 60

Головний редактор *І. Д. Пасічник*
Відповідальний за випуск *І. В. Ковальчук*
Укладачі: *І. В. Ковальчук, О. Ю. Костюк, Л. М. Коцюк*
Технічний редактор *Р. В. Свинарчук*
Комп'ютерна верстка *Н. О. Крушинської*
Художнє оформлення обкладинки *К. О. Олексійчук*

*За достовірність наведених фактичних даних, цитат,
власних імен, географічних назв та інших відомостей
відповідають автори.*

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 38,36. Наклад 100 прим. Зам. № 13–16
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура «TimesNewRoman».

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.

Видавець СПД Свинарчук Р. В.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 27 від 29 липня 2004 року.
Тел. (+38067) 771 28 70, e-mail: 35800@ukr. netРВ № 1 від 8 серпня 2000 року.